NEDERLANDSCHE

KUNSTBODE

BEELDENDE KUNST

OUDHEIDKUNDE, KUNSTNIJVERHEID

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK

Derde

~~Tweede~~ Jaargang

188~~0~~1

HAARLEM — W. C. DE GRAAFF

NEDERLANDSCHE KUNSTBODE

NEDERLANDSCHE

KUNSTBODE

BEELDENDE KUNST
OUDHEIDKUNDE, KUNSTNIJVERHEID

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK

Derde Jaargang

1881

HAARLEM — W. C. DE GRAAFF

INHOUD.

AFBEELDINGEN.

ERRATUM.

Bldz. 415, kolom 2, regel 13 v. o. staat Paterswolde; lees: Maastricht.

P. J. H. Cuijpers. Archt. W. de Lucht. Del. & Lith.

De Kapittelzaal van den Dom
thans Groot=Auditorium te Utrecht.

№ 1. 1 Januari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

HET GROOT AUDITORIUM,

VOORMALIGE KAPITTELZAAL VAN DEN DOM TE UTRECHT.

> Wij zien gaarne de kunst van het verleden, gepaard aan de wetenschap van het heden.
>
> Mr. J. A. FRUIN. 1)

Een tot nog toe weinig opgemerkt, doch niettemin zeer merkwaardig monument is de oude zaal van het Kapittel van den Dom te Utrecht, eene zaal waarvan men in Noord-Nederland te vergeefs de weêrga zou zoeken.

Even als ieder Kapittel, had ook dat van den Dom van ouds een zaal, waarin men vergaderde; die welke wij thans te Utrecht zien, is niet de eerste geweest, welke voor het Kapittel bestemd was.

Eene oudere Kapittelzaal wordt in de geschiedenis van het Sticht een paar malen genoemd ter gelegenheid van eenige treffende gebeurtenissen die er in voorvielen. In 1226 was Bisschop Otto II te Anen in de moerassen van Coevorden verslagen en op wreede wijze gedood, en waren zijn bondgenooten Gerard, graaf van Gelder, en Gijsbrecht II, heer van Amstel, gevangen genomen. Floris IV, graaf van Holland, begaf zich met meerdere stiftsvasallen naar Utrecht, om de candidatuur van zijn bloedverwant Wilibrand, bisschop van Paderborn en zoon van den graaf van Oldenburg te stellen. Zijn aanzoek verkreeg een onverwachten steun van een dramatisch tooneel dat in de Kapittelzaal voorviel. Terwijl de gezamenlijke Kapittelheeren onder den indruk van de bloedige nederlaag vergaderd waren om de vertoogen van den Hollandschen graaf aan te hooren en een beslissing te nemen, werden plotseling de graaf van Gelder en de heer van Amstel zwaar verwond op draagbaren binnengebracht. Zij hadden van een korten wapenstilstand gebruik gemaakt om voor eenige dagen uit hun gevangenschap ontslagen te worden, en kwamen met smeekende stem hulp vragen om uit die gevangenschap verlost te worden. Op het jammerlijk gezicht dier beide ge-

1) Redevoering van 26 Maart 1879 in het gerestaureerde Groote Auditorium.

kwetste edellieden die voor bisschop Otto gestreden hadden, barstten de kanunnikken in tranen, en gaf ieder opnieuw luide blijken van smart over den dood van Otto. De wensch om dien dood te wreken bepaalde spoedig de keus van het Kapittel, dat Willibrand tot Kerkvorst benoemde, want in hem meende men den man te zien, die een volledige wraak bezorgen zou. 1)

In 1423 was men vergaderd om een opvolger voor bisschop Frederik te kiezen, uit de talrijke candidaten die door kerkelijke en wereldlijke vorsten werden aanbevolen. Terwijl de Kapittelheeren, omtrent de keuze zeer verdeeld, in de groote zaal van het Kapittel beraadslaagden, werden zij plotseling opgeschrikt door een geweldig gebons op de deur van het lokaal, en hoorden zij een lid van den Utrechtschen Magistraat, Proys genaamd, die tot de Hollandsche partij behoorde, met bulderende stem aan zijn neef, den Deken van S. Pieter toeroepen, dat indien hij het ongeluk had op iemand anders dan op Rudolf van Diepholt te stemmen, zijn dood zeker was. 2) Wellicht bleef die bedreiging niet zonder invloed op de talrijke leden der vergadering, die inderdaad hun stem op Rudolf uitbrachten.

De hier medegedeelde voorvallen hadden in een andere zaal plaats, dan die welke thans nog bestaat; want hoewel het stichtingsjaar van het tegenwoordig gebouw niet bekend is, mag uit den stijl der zaal afgeleid worden, dat dit na de genoemde gebeurtenissen en wel in de laatste helft der XVe eeuw moet gesteld worden. Waarschijnlijk had zich de behoefte doen gevoelen aan een ruimer lokaal, waarin men met de overige Kapittelen kon te samen komen, als buitengewone omstandigheden b. v. het verkiezen van een nieuwen bisschop dit vereischten. In het eind der XVe en het begin der XVIe eeuw, werd de groote Kapittelzaal meermalen ten behoeve van zoodanige verkiezing gebezigd.

Het is ook niet bekend, wie de bouwmeester van de Kapittelzaal is geweest. Het zou intusschen niet onmogelijk zijn dat het Mr. Cornelis de Waele geweest is; althans deze wordt in een charter van Saterdag na S. Martijn in den winter 1509 genoemd als *werckmeyster ten doem tutrecht.* 3)

Het is een langwerpig vierkant lokaal, lang 28, breed 9.6. M., bedekt met een in zes vakken verdeeld ribgewelf: het oostelijk gewelfsvak is iets breeder dan de vijf overige (6 tegen 4 M.) De 11 M. hooge gewelven bestaan uit een zoogenaamd ruiten- of netgewelf, waarvan de ribben bundelvormig op muraalzuiltjes (diensten) rusten. Deze muraalzuiltjes steunen niet op den vloer, maar worden boven manshoogte door kraagsteenen gedragen. De kraagsteenen, alle verschillend van vorm, zijn meest met fijn gebeitelde mansfiguren versierd, welke hetzij boeken hetzij banderollen (philacteren) in de handen houden. De kapiteelen dragen een rijke bladerenkrans in groote verscheidenheid gesneden, en de profielen der gewelfsribben zijn bijzonder fijn van teekening.

1) *Beka.* ed. Buchelius, bl. 72. — *Moll.* Kerkgeschiedenis, II. bl. 110.

2) *Heda.* ed. Buchelius bl 284. *Moll.* l. c. II bl. 181.

3) Deze bouwmeester was gehuwd met Joncfr. Katherijn, Jacob Lemmen weduwe, een aanzienlijke vrouw.

Deze bijzonderheid zooals vele andere in dit opstel voorkomend, ben ik verschuldigd aan den onvermoeiden Archivaris van Utrecht, Mr. S. Muller Fz.

Aan de zuidzijde wordt ieder vak door een hoog en smal venster verlicht; alleen het zuid-oostelijk vak dat breeder is dan de andere, heeft ook een breeder venster. Aan de oostzijde was oorspronkelijk een zeer hoog venster geopend, hetwelk thans gesloten is sinds aan de buitenzijde een vrij onoogelijke woning tegen de zaal werd aangebouwd. Aan diezelfde zijde, tegen den noordelijken hoek, verheft zich buiten het gebouw een steenen wenteltrap waarlangs men het dak bereiken kan.

De noordzijde steunt wat de vier westelijke gewelfsvakken betreft tegen den Kloostergang. De oorspronkelijke toegangsdeur uit dien gang naar de zaal bevond zich in het tweede gewelfsvak, van het W. gerekend. Zij was in later tijd gesloten geworden.

In deze zaal vergaderde het Kapittel ook na de Hervorming tot in 1634. Ook vereenigden zich aldaar vóór 1528 de Staten van Utrecht, hetgeen licht verklaarbaar is, als men bedenkt dat de Secretaris van het Domkapittel, tevens die der Staten was 1). Algemeen bekend is het, dat in dit lokaal op 23 Januari 1579 de vergadering gehouden werd, die tot de Unie van Utrecht leidde. Dit wordt afdoende bewezen door het volgend extract uit de Resolutiën van het Dom-Kapittel, berustende in het oud provinciaal archief te Utrecht:

„Quinque ecclesiarum Unio.

„Alsoe op huijden, den 23e January 1579 die Gedeputeerden van de Staten van Utrecht, *in den groote Capittelhuijse ten Dom* mitte andere Gedeputeerden van de provinciën aldaer erschenen, geprocedeert hebben tot sluytinge van zeeckere naerder Unie tusschen d'selve provinciën an te gaen, ende die E. Heere Mr. Lambert van der Borch, van zijn zelven ende zijns capittels der Kercke van Ste Mariën wegen, verclaerde dat zij wel te vreden waeren in de selve Unie mede te treden, behoudelijk alleen, dat eenige poincten betreffende de Catholijcke roomsche religie (zoe die tegens hun professie, religie ende conscientie waren ende hen lieten duncken te contrarieren de pacificatie van Gent generale unie ende satisfactie die van Utrecht verleent), vuyte voors. artikelen gelaten ofte ten minsten verandert ende op eenen anderen voet gestelt zoude worden, ofte anders, bij refuys van dien, dat d'voors. Heeren daer van een acte verleent zoude worden dat zij dienaengaende bij die van de Ritterschap, Stadt ende steden slants van Utrecht overstempt zijn geweest. Soe heb ick d' voors. Heeren t' heurder versoecke ende als Secretaris van de Staten van Utrecht daervan deze acte verleent. Actum ut supra."

Nog een halve eeuw bleef het Kappittel in het ongestoord bezit van het gebouw, totdat de magistraat van Utrecht in 1634 op vrij autocratische wijze zich van de Kapittelzaal meester maakte ten behoeve der nieuwe Illustre Schole, welke bij octrooi van 's Lands Staten van 16 Februarij 1636 werd verheven tot een Universiteit, Hoogeschool of Academie; de kosten dier school werden gedeeltelijk gevonden uit de inkomsten der gemeene vrouwenkloosters en broeder-

1) Na den afstand der temporaliteit aan Karel V (1528) werden de Staten gedwongen in het Hofgebouw te vergaderen, en na de troebelen vereenigden zij zich in het Minderbroedersklooster, dat wegens die omstandigheid nog heden onder den naam van Statenzaal bekend is. De Staten bleven daar tot 1795 toe.

schappen, die bij de verdeeling der geestelijke goederen onder de leden van den Staat aan de stad waren afgestaan. Voor de noodige lokalen behoefde men zich trouwens niet veel uitgaven op te leggen, nu men eenvoudig aan het Kapittel van den Dom zijn gebouw ontnam.

De toedracht dezer zaak was als volgt.

Omstreeks 1630 was het plan tot stichting eener Illustre School bij de Regeering van Utrecht tot rijpheid gekomen. Weldra zag men naar geschikte lokalen uit, en men bevond dat het groot Kapittelhuis van den Dom zeer goed aan hetgeen men verlangde kon voldoen. Op 27 February 1634 werd dan ook besloten dit gebouw voor de school in gebruik te nemen en committeerde de Stads Regeering eenige harer leden, „om den Domdeken daarover te begroeten, en zijn Ed. te notificeren dat de Regeerders van de stad gaarne zouden zien, dat het Kapittelhuis ten fine voorz. geruimd en toegestaan werd en dat men vertrouwde, dat de Heeren van den Dom den goeden ijver van die van de Stad in dit loffelijk werk zouden secunderen."

Naar aanleiding hiervan werd op 3 Maart daaraanvolgende een vergadering van het Kapittel belegd, waarin de Domdeken mededeelde, dat de Regeering het groot Kapittelhuis, met een gedeelte van het pand (den Kloostergang) en het huis door 's Kapittels loodsmeester bewoond, verzochten, „om in het voorz. Kapittelhuis eenige auditorien tot eene Illustre Schole te mogen doen appropriëren."

Doch het Kapittel had geen lust aan dit verzoek te voldoen. Het besloot aan de gecommitteerden der Stad te antwoorden, „dat hun Eerw. het gebruik van die gebouwen met groote incommodité zouden moeten missen; dat het Kapittelhuis tot geen auditorium ingericht zoude kunnen worden door de betimmering van de lichten en de groote draaiwinden, die het geheele pand onderworpen is," met meer andere bezwaren.

Het schijnt dat de Stad nog een poging waagde, om het Gebouw in der minne te bekomen, doch toen de Regeering vernomen had, dat de tegenwoordig zijnde leden van het Kapittel „uit het Kapittelhuis waren gestoven", zonder naar de nadere mededeelingen van den Domdeken te hooren, besloot zij op 24 Maart korte metten te maken en den Stads Kameraar te gelasten, de materialen van hout, kalk enz. ter bekwaamste plaatse op het spoedigst bij de hand te doen brengen," tot toestelling van de auditoria en accommodatie van den ingang aan het Oud-Munster Kerkhof.

Den volgenden dag kwam dit ter oore van den Domdeken en van het Kapittel in de groote zaal vergaderd: „de Regeerders der Stad hadden eenige materialen in het pand en vrijhof der Kerk doen brengen zonder hun Eerw. consent en weten!"

's Anderendaags, 26 Maart, vergaderde het Kapittel opnieuw om te overleggen, hoe men de in bezit neming zou kunnen tegengaan, of althans met gemeen overleg tot een accoord zou vermogen te geraken. Men besloot bij rekeste den Hove van Utrecht te verzoeken interdictie tegen die van de Stad. Voorts zou men de Staten der provincie verzoeken eenige hunner leden te committeeren, om met de Gecommitteerden van de Stad over de inruiming van het Kapittelhuis te accordeeren.

Denzelfden middag waren de Gecommitteerden der Staten reeds benoemd.

Den 29 Maart besloot de Regeering der Stad, op het rapport van hare Gecommitteerden tot het approprieeren der Illustre School, dat men daartoe zou gebruiken het groot Kapittelhuis van den Dom, met den ingang op het Oud-Munster Kerkhof en dat de Regeerders der Stad dak en glazen van het Kapittelhuis in reparatie onderhouden zouden; dat men de twee overige panden en het vrijhof behoorlijk zou afschieten en van dit pand separeren, en dat indien de Regeerders der Stad te eeniger tijd de Illustre School elders wilden transfereeren of abandonneeren, het gebruik van het Kapittelhuis weder aan het Kapittel zou komen, zonder dat die van de Stad voor timmering of reparatie iets zouden pretenderen, terwijl die van het Kapittel het voorz. Kapittelhuis tot verpachting van hunne tienden zouden mogen gebruiken.

Twee dagen daarna, op 31 Maart, verzochten Deken en Kapittel de Gecommitteerden der Staten „hen met de Gecommitteerden van de stad nader te hooren op de punten bij accommodatie voorgeslagen."

Na dezen dag wordt in de Notulen van het Domkapittel over de zaak — misschien wel met opzet — niet meer gesproken [1]).

Den 2 April 1634 werd in de vergadering van de Regeering der Stad door haar Gecommitteerden bericht, dat zij het werkvolk in het groot Kapittelhuis van den Dom in de vorige week aan het werk gezet, en bij die occasie aldaar gevonden hadden den Domdeken, met den Secretaris van het Kapittel, en dat bij den Domdeken gemoveerd was, om nog een ingang te maken op het Domskerkhof en daartoe de woning van den Secretaris van het Kapittel te koopen. De Stads-Regeering oordeelde dat hierdoor het geheele pand en de Vrijhof tot groot sieraad en meer luister aan deze school zou kunnen worden gebruikt, en dat daarmede bespaard konden worden de kosten van het afschieten van de panden en het Vrijhof.

Aan dat denkbeeld werd derhalve gevolg gegeven, en weldra kon het groot Kapittelhuis voor de nieuwe bestemming heropend worden.

De zaal werd met het oog op die nieuwe bestemming door een muur in tweeën gesplitst. De westelijke, grootste helft, heette nu het Auditorium theologicum, doch werd ook door de Juristen gebezigd; daar was, volgens de overlevering, een vertrekje gemetseld, waarin Anna Maria Schuurman ongezien de colleges kon volgen. Het kleinste of oostelijk vertrek was het Auditorium philosophicum. Er was nog een derde Auditorium voor de Medische faculteit noodig, en daartoe werd op een gedeelte van den aangrenzenden Kloostergang in 1644 het nog aanwezige logge gevaarte gebouwd, dat onder den naam van Hongaarsche Kerk bekend is. Deze naam werd daaraan gegeven, nadat sinds 1722 in dit bijgebouw des Zondags een dienst ingesteld was ten behoeve van de Hongaarsche en Zevenbergsche studenten, wier aantal van wege een voor die heeren gesticht fonds, aanzienlijk was. Vóór 1722 heette dit gebouw het Theatrum Chirurgium.

De openbare plechtigheden, redevoeringen en promotien hadden oudtijds niet gelijk nu, in de Kapittelzaal plaats, maar in het choor der Domkerk. Maar na den storm van 1674 en de verwoesting van de

---

[1]) Rapport van wijlen Dr. P. J. Vermeulen, Archivaris in Utrecht.

schepen dezer kerk, werd het choor grootendeels voor den kerkdienst in beslag genomen, en zoo moest reeds in 1679 van de Poll de Utrechtsche Unie in de Kapittelzaal herdenken, zooals Bondam zulks in 1779 deed.

Bij Keizerlijk Decreet van 22 October 1811 werd de Hoogeschool opgeheven en vervangen door een École secondaire of Lycée, doch kort daarop is bij Kon. besluit van 2 Augustus 1815 de Hoogeschool hersteld, die sinds dien tijd een Rijks instelling was. Ook deze school werd in het grijze Kapittelgebouw gevestigd.

In 1824 achtte men het westelijk lokaal voor plechtigheden te bekrompen en besloot men den middenmuur van 1634 op te ruimen. Met deze opruiming gingen allerlei vandalismen gepaard, die professor Heringa als hooggeprezen herstellingen in zijn destijds gehouden redevoering schetste.

Het dak, de ramen, en de zuidelijke muur werden op de wijze van dien tijd, zonder kennis en zonder smaak hersteld, en tegelijkertijd werd het afschuwelijk geel geverfd ameublement gemaakt, dat zeker geen veredelenden invloed kan gehad hebben op den smaak van de geslachten die van 1824 tot 1878 te Utrecht studeerden en promoveerden. [1])

Men kan zich thans, na de restauratie, nauwelijks een denkbeeld vormen van den naren, killen indruk dien het Groot-Auditorium tot voor korten tijd maakte. De muren en gewelven waren taliter qualiter gewit. Op den vuilen vurenhouten vloer stond een ellendig ameublement: tegen den oostelijken muur een spreekgestoelte, geel geverfd met bronskleurige biesjes; voorts een serie amphitheatersgewijze getimmerde banken, armzaliger dan die van een paardenspel van den derden rang. Aan de westzijde had men op 4 M. afstand van den wand een muurtje van een paar Meter hoogte opgetrokken, ten einde een doorgang te bekomen van den Kloostergang naar de ten zuiden van de Kapittelzaal gelegen Senaatskamer [2]) en deze doorgang gaf tevens toegang tot het Groot Auditorium zelf. Boven dien gang was een vloer gelegd, waarop bij feestelijke gelegenheden een half dozijn teringlijders in koperinstrumenten plachten te blazen. Lust tot decoratie van de zaal die het centrum van Utrechts wetenschappelijk leven is, ontbrak niet geheel. Maar de wil was beter dan de macht. Men beijverde zich om de 50 jaren een houten herinneringsbord aan den muur te spijkeren, uitgeknipt volgens de præcepten van Vitruvius, beschilderd met misteekende borstbeelden van Willem I en met attributen „in de manier van de Wit," en beschreven met ongenietbare Latijnsche inscripties. Voorts was er ter eere van den Tiendaagschen Veldtocht een trophee „gemonteerd", waarvan een blikken wapenrusting het voornaamste stuk vormde!

Onder al deze „oripeaux" schuilde een prachtig monument, eenig in ons Vaderland, en dat èn in zijn bouw, èn in het beeldhouwwerk van zijn kraagstukken, èn — zooals later gebleken is, in zijn geschilderde decoratie een afdoend bewijs was van de hooge ontwikkeling welke de Kunsten in vroeger eeuwen hier te lande hadden bereikt. Onverschilligheid uit onkunde geboren en onkunde door onverschilligheid bestendigd, hadden dit monument met een lijkkleed van kalk overtrokken, de cierlijke gebeeldhouwde kapiteelen geschonden of weggekapt, de slanke venstertraceeringen afgebroken, de geschilderde glazen weggeworpen!

Aan den Minister Heemskerk is het te danken, dat het groot Auditorium in eere hersteld werd. Toen hem in November 1876 het onderhoudsbestek ter goedkeuring werd voorgelegd, waarin more majorum 1) „het opnieuw witten" van het Groot Auditorium werd voorgeschreven, verzocht hij den Hoofdingenieur in het VIIIe district, den Heer L. J. du Celliée Muller, daarvoor in de plaats te stellen „het wegnemen van de witkalk". Het doel was om vooreerst de steenen pilasters, ribben en gebeeldhouwde kraagsteenen te bevrijden van de dikke korst die ze bedekte, en naar gelang van hetgeen men onder de kalk vond, deze deelen in hun natuurlijke kleur te laten, of hun de beschildering terug te geven, die zij vroeger hadden gehad.

Het bleek in den zomer van 1877, dat er op de muraalzuilen en op de kruispunten der ribben en op andere plaatsen sporen van polychromie, van bruin, groen, helder-rood, aanwezig waren, en dat op enkele punten bladwerk geschilderd was; de zuilen waren alternatief rood en groen, de kapiteelen buitendien gedeeltelijk verguld; de kraagsteenen droegen dezelfde kleuren, terwijl de gezichten en handen der figuurtjes vleeschkleurig waren geverfd.

Tegen den westelijken muur werd boven het orchest een serie wapenschilden met een opschrift ontdekt, die blijkbaar in vroeger tijd reeds voor de tweede maal geschilderd waren.

Het opschrift luidde:

DIT. SYN. DIE. EDELE. MAÑEN. VAN 'T. STICHT. UTRECHT.

Het eerste wapenschild ter linkerhand was dat van het Sticht. Alleen dit blasoen was staande afgebeeld. Al de andere waren in schuinsche richting voorgesteld, naar het eerste wapen gekeerd. Zij volgden elkaar aldus op:

STICHT. BRABANT. HOLLANDT. GELDERLANDT. CLEEF. BENTHEM. CUYK. GOER.

Het laatste wapen was door het inbreken van een deur ten behoeve van het orchest verdwenen. 2)

Welke is de beteekenis dezer wapens? Vermoedelijk wilde men eenvoudig een oude overlevering bewaren, volgens welke de Hertog van Brabant, de graven en Heeren van Gelder, Holland, Kleef, Bentheim, Kuik en Goor de edele leenmannen van het Sticht waren. Deze overlevering steunt op een (ongelukkigerwijze hoogst verdacht) charter voorkomende bij Heda 3), het zoogenaamde *Memoriale Adelboldi episcopi* van 1201. Het is een lijst van feudales liberi ecclesiae Traiectensis, reeds vóór Heda in verschillende afschriften bekend. Daarin wordt door Adelbolt beweerd, dat hij ter herinnering voor volgende geslachten bij de verheffing der leenen na zijn optreden in tegenwoordig-

[1]) Vóór deze vernieuwing van 1824 stond een fraaie XVIIe eeuwsche eikenhouten spreekstoel, omgeven van eikenhouten banken, tegen den Westelijken muur. Deze gestoelten zijn vermoedelijk als brandhout verstookt.

[2]) Een ook al jammerlijk bedorven zaal.

1) Het zou onbillijk zijn het witten van muren en pilasters, die door den bouwmeester zonder witsel gedacht waren, als een zonde uitsluitend van de XIXe eeuw te beschouwen. Het kwaad begon reeds in den aanvang der XVIe.

2) Hier was het Limburgsche, niet het Overijsselsche Goer bedoeld.

3) ed. Buchelius 1643. pag. 111.

heid van Keizer Hendrik II een lijst daarvan heeft opgemaakt, en hij noemt achtereenvolgens de leengoederen op, die door de zeven groote dienstmannen (ministeriales) van het Sticht gehouden worden. Het zijn: Brabant *dapifer*; Gelder, *venator*; Holland *marescalcus*; Cleef, *camerarius*; Benthem, *janitor*; Cuyk, *pincerna*; Ghoer, *signifer*. 1)

Aan de dubbelzinnige echtheid van Adelbolts *memoriale* stoorde men zich te Utrecht weinig. De ijdelheid van het Kapittel of van de Staten werd bij het aanschouwen van de schilden van de zeven machtige leenmannen gestreeld, en de Staten waren op dit gezicht zoo gesteld, dat toen zij hunne vergadering naar het Minderbroeder klooster overbrachten, zij op den wand dezelfde wapenschilden deden aanbrengen. 2)

De ontdekking van deze beschilderingen, gaf den heer du Celliée Muller aanleiding tot het voorstel om de zaal in den oorspronkelijken stijl te restaureeren, en hij gaf tevens in overweging om met het oog op het derde eeuwfeest der Unie, omtrent welks viering men in 1877 zich heel wat voorstelde, in de zaal opschriften en allegorische beschilderingen aan te brengen, op deze voor de geschiedenis van ons land zoo gewichtige gebeurtenis toepasselijk.

Inmiddels werden de Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst herhaaldelijk geraadpleegd, en werd door dezen de aandacht der Regeering gevestigd op de noodzakelijkheid om in de eerste plaats het architectonische gedeelte der restauratie ter hand te nemen. De gewelfschilden, vooral van de zuidelijke helft, vertoonden talrijke scheuren, en het was zaak daarin zonder uitstel te voorzien. Weldra bleek de oorzaak dezer gebreken. Men had namelijk voor ettelijke jaren — wanneer is niet met volkomen juistheid te zeggen — behoefte gevoeld aan een verbindingsgang langs de zuidelijke buitenzijde van het gebouw. De aanleg van dien gang werd echter belemmerd door de zeven aldaar aanwezige steunbeeren, doch men ontzag zich niet die beeren van den grond tot op een hoogte van ongeveer 3 M. weg te kappen, en onder het overblijvende een paar dunne ijzeren balkjes te leggen die op eenigen afstand op een één-steens-muurtje terecht kwamen! De gevolgen konden niet uitblijven; de zware gewelven hadden hun steunpunten verloren, en weken meer en meer uit!

De restauratie van het Groot-Auditorium was nu geen weelde meer, maar een voor het behoud van het gebouw dringende noodzakelijkheid. Van een louter decoratieve verbetering, was zij een werkelijk materieele herstelling geworden. Nu zij grooter omvang verkrijgen, en langer duren zou dan aanvankelijk vermoed werd, moest voor de dienst der Hoogeschool tijdelijk een andere localiteit worden gezocht. Curatoren verkregen de St. Pieterskerk en deze werd in het laatst van 1877 en in 1878 als Groot-Auditorium gebruikt.

De heer P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks Museumgebouwen, werd uitgenoodigd met zijn erkende ondervinding het welslagen der restauratie te helpen verzekeren, en weldra waren de ontwerpen gereed.

De werken zouden hoofdzakelijk bestaan in het wegbreken van den muur waarop het orchest stond, het sluiten van de twee later ingebroken deuropeningen welke achter dien muur den doorgang vormden, het wederopenen van de oorspronkelijke deur in het 2e gewelfsvak aan de Noordzijde, het herstellen der gewelven, der muren, der steunbeeren, der vensters met hun stijlen en traceeringen; voorts werd gerekend op een nieuwen vloer van gekleurde tegels, op gekleurde ruiten in lood gevat en op de herstelling van het decoratieve schilderwerk in de oorspronkelijke kleuren.

De minister Kappeijne gaf voorts last, dat ter herinnering aan de in 1579 voorgevallen gebeurtenis, in de zeven vensters zouden worden aangebracht de in glas gebrande wapens der zeven Vereenigde Provinciën: Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Friesland, Stad en Land van Groningen; en dat in het grootste of oostelijk venster een cartouche zou worden geplaatst met het opschrift:

Op XXIII January MDLXXIX werd binnen deze Kapittelzaal van den Dom de Unie van Utrecht geteekend.

Voordat men met de herstellingswerken begon, werden de plannen aan de Curatoren der Universiteit gezonden; met uitzondering van den heer Kien verklaarden alle leden van dit collegie, dat zij met groote belangstelling daarvan hadden kennis genomen, en dat zij zich zeer verheugden over het voornemen der Regeering om deze door historische herinneringen merkwaardige zaal te restaureeren naar den aard van haren bouwtrant.

De restauratie werd nu aangevangen en met zorg uitgevoerd. Overal waar de sporen van den ouden bouw of van de oorspronkelijke decoratie waren gevonden, werden die trouw gevolgd. Waar die ontbraken, werden gelijktijdige en soortgelijke voorbeelden tot richtsnoer genomen.

Tot deze laatste cathegorie behooren de stijlen en traceeringen der vensters, het gebrand glas, de tegelvloer en de decoratie aan den voet der muren. Aan het onderste gedeelte der muren waren geen sporen van kleurdecoratie gevonden, hetgeen het vermoeden wettigt, dat rondom langs de zaal oorspronkelijk houten banken stonden met hooge houten ruggen en wellicht met een doorloopend verhemelte; de tegenwoordige bestemming der zaal gaf geen aanleiding om zulke banken aan te brengen; men bepaalde zich daarom bij een draperie-decoratie, zooals die in de XVe eeuw in soortgelijke gevallen placht aangebracht te worden. Gelijk boven gezegd is, waren eenige kraagstukken geschonden, andere geheel vernield. Zij zijn hersteld door den beeldhouwer Mengelberg te Utrecht, en dit nieuwe werk is zoo trouw in den geest van het oude verricht, dat men thans bezwaarlijk de oude van de moderne kraagsteenen kan onderscheiden. [1])

[1]) De volgorde wordt elders anders opgegeven; uit den Anonymus *de rebus Traiect.* blijkt echter dat o. a. Goer werkelijk vaandeldrager was.

[2]) Dit blijkt uit eene Aanteekening van Dr. Corn. Booth, burgemeester van Utrecht omstreeks 1650, berustende onder de papieren der familie Booth in de Stadsbibliotheek te Utrecht.

[1]) Ik laat daarom een opgave van de moderne kraagsteenen hier volgen.

Zuidzijde (van het Westen gerekend) 1e of hoekconsole, nieuw (bladwerk); 2e nieuw; 5e boek en handen aangezet; 7e nieuw; 8e of hoekconsole nieuw (bladwerk).

Noordzijde (van het Westen gerekend) 1e of hoekconsole, nieuw (bladwerk); 2e nieuw; 3e neus aangezet; 6e nieuw hoofd, éene hand met boek aangezet; 7e nieuw; 8e of hoekconsole, nieuw (bladwerk).

Toen het bleek dat men vruchteloos gezocht had naar de sporen van een schoorsteen met rookgeleiding, werd besloten de zaal te verwarmen door middel van een calorifere, waartoe een ongebruikte kelder onder het Westelijk gedeelte van het gebouw een uitstekende gelegenheid aanbood.

Het werk was in het voorjaar van 1879 voltooid en op 26 Maart kon in het gerestaureerde Auditorium de gewone rectorale redevoering tot herdenking van de stichting der Universiteit gehouden worden.

Intusschen maakten bij die gelegenheid de armzalige kanarie-gele banken een voor de reputatie van de meubel-industrie van de eerste helft der XIXe eeuw hoogst nadeeligen indruk, en deze indruk was zoo sterk, dat in de Tweede Kamer der Staten Generaal bij de Regeering werd aangedrongen op het aanmaken van een passend ameublement in den stijl van het gebouw. Aan dien aandrang werd gehoor gegeven, en in den loop van 1880 werd het Auditorium voorzien van een eikenhouten gebeeldhouwd spreekgestoelte en van banken, die ofschoon eenvoudig, met de omgeving, waarin zij zich bevinden een harmonisch geheel vormen.

Victor de Stuers.

DE KERK TE CALCAR.

Wanneer men op het gebied der kerkelijke kunst hier te lande historische nasporingen doet, worden die onderzoekingen bemoeilijkt door het feit dat alle onze kerkgebouwen in de zestiende eeuw van hunne voornaamste kunstwerken beroofd zijn. Het weinige, dat toen gered werd, is later verspreid geraakt en wordt in musea, zoowel hier te lande als elders, aangetroffen, terwijl de juiste herkomst dikwijls twijfelachtig of onbekend is. Om die reden kunnen wij doorgaans slechts onvolledig bekend worden met de hoogte, die de kunstontwikkeling in zekere streek of stad van ons vaderland bereikt heeft. Gaan wij echter even over onze grenzen, dan vinden wij te Xanten en Calcar twee merkwaardige kerkgebouwen, waarvan de kunstwerken in tamelijk ongeschonden toestand aanwezig zijn. Beide zijn ware kunstmusea, wier beschouwing ons verplaatst te midden van het kunstleven, dat zich vooral op het einde der vijftiende en in het begin der zestiende eeuw in die steden ontwikkeld heeft, terwijl de rijke plaatselijke archieven antwoord geven op de vraag, door wie en onder welke omstandigheden die kunstwerken gemaakt zijn. Voor ons, Nederlanders, is de kunstgeschiedenis van Xanten en Calcar belangrijk, omdat die steden behoorden tot het land van Kleef, welks bevolking aan die der aangrenzende Nederlandsche gewesten verwant is. De gewrochten in beeldsnijwerk en schilderkunst der kerk van Calcar verdienen vooral onze aandacht, omdat het gebleken is, dat de kunstenaars, die ze hebben vervaardigd, onder Nederlandschen invloed hebben gestaan en ook tot opluistering van onze kerkgebouwen hebben bijgedragen.

Heeft de kerk van Xanten reeds meer dan een beschrijver gevonden, zoo was dat voorrecht nog niet aan de kerk te Calcar ten deel gevallen, totdat voor ongeveer twaalf jaren de heer J. A. Wolff, vicaris aldaar, het plan opvatte om de geschiedenis van het gebouw en zijne uitrusting op te sporen. Na eerst een reeks van photographische afbeeldingen te hebben laten maken, onderzocht hij de stedelijke en kerkelijke archieven, hetgeen tot belangrijke ontdekkingen leidde, waarna de kunstwerken zelve aandachtig werden nagegaan en uit de bronnen toegelicht. Het resultaat van dat alles is het geschrift dat nu in druk is verschenen onder den titel van: „Die St. Nicolai-Pfarrkirche zu Calcar, ihre Kunstdenkmäler und Künstler archivalisch und archäologisch bearbeitet. Mit 3 Original-Photographien in Gross-Quart-Format. Ein Beitrag zur Niederrheinischen Kunstgeschichte des Mittelalters. Von J. A. Wolff. Calcar, 1880. Selbstverlag des Verfassers" (Prijs 5 mark).

Reeds dadelijk maakt ons de inleiding met merkwaardige bijzonderheden bekend. Na bij de oudste geschiedenis der stad stilgestaan en aangetoond te hebben, welke beteekenis haar als handels- en hansestad toekwam, geeft de schrijver aan, welke omstandigheden op de kunstontwikkeling invloed gehad moeten hebben. Deels wordt de laatste aan de welvaart der burgerij, deels aan de plaatselijke gesteldheid der stad toegeschreven. Immers in hare naaste omgeving bevonden zich talrijke kasteelen en bloeiende kerkdorpen, wier bewoners gelegenheid hadden bij het stichten van kloosters en altaren van hun kunstzin te doen blijken en het voorbeeld te volgen, dat hun in dat opzicht door de kleefsche hertogen gegeven werd, die op het naburige Monreberg resideerden en in nauwe betrekking stonden tot het zoo kunstlievende Bourgondische hof in de Nederlanden. Het meeste en schoonste is door tusschenkomst van de O. L. Vrouwebroederschap tot stand gekomen, die in 1348 tot bevordering van de zielsrust en de liefdadigheid opgericht werd maar zich tevens ten doel stelde het kerkgebouw op eene waardige wijze uit te rusten. Merkwaardig is het dat, toen zij besloten had het prachtige beeldwerk van het hoogaltaar te doen maken, te Zutfen, Deventer, Zwolle en 's Hertogenbosch teekeningen werden vervaardigd, die voor het ontwerp van dat kunstwerk te pas moesten komen. Overigens maakten zich de wereldlijke en kloostergeestelijken en niet minder de rectoren der Latijnsche school voor de ontwikkeling van kunst en beschaving verdienstelijk. Velen dezer waren uit de Nederlanden afkomstig en voerden vandaar denkbeelden mede, die ook door het handelsverkeer met Nederlandsche steden werden overgeplant. Ofschoon de heer Wolff niet beslissen wil of de kunst te Calcar meer dan in de naburige steden gebloeid heeft, meent hij er op te kunnen wijzen dat zich aldaar een zelfstandige kunstschool gevormd heeft, die aan de Nederlandsche nauw verwant was. Toen de kerk met den beeldenstorm bedreigd werd, gelukte het dien met een geldsom af te koopen. Dat de altaren ook later in stand bleven, is waarschijnlijk toe te schrijven aan het belang, dat de Calcarsche burgers daarbij hadden, omdat de daaraan verbonden diensten een middel van bestaan voor hunne zonen opleverden.

In de eerste afdeeling van het werk wordt de geschiedenis van het kerkgebouw behandeld. Na vooraf de gegevens medegedeeld te hebben, die over den toestand der vroegere constructie opheldering geven, toont de schrijver aan hoe in het begin der vijftiende eeuw het tegenwoordige gebouw verrees. Daarna worden de lotgevallen van ieder bouwkunstig onder-

deel in bijzonderheden geschetst. Hoofdzakelijk is dat overzicht met behulp van de oude rekeningen samengesteld, waarbij de beteekenis der technische termen wordt toegelicht en de herkomst der materialen aangewezen, terwijl de prijzen van arbeidsloonen en bouwstoffen naar onze tegenwoordige berekening herleid worden. Hierbij sluit zich aan eene opgave van al hetgeen de bronnen omtrent Calcarsche schilders en beeldsnijders aan het licht hebben gebracht en, na hetgeen reeds is medegedeeld, laat het zich begrijpen dat daaronder veel voorkomt dat voor Nederlanders belangrijk is.

De tweede afdeeling bestaat uit „Erläuterungen" van het in de eerste behandelde maar is hoofdzakelijk gewijd aan de beschrijving en opheldering van alle in de kerk aanwezige kunstwerken en voorwerpen. Die taak is ver van gemakkelijk, daar tot de juiste verklaring van middeleeuwsche voorstellingen van kerkelijken aard een grondige kennis noodig is der vroeger heerschende begrippen van godsdienstleer en kerkelijke symboliek. Bovendien bleek bij eene nadere beschouwing de oorspronkelijke toestand van menige voorstelling in lateren tijd veranderd te zijn geworden.

Al is de monographie niet zeer omvangrijk, het blijkt uit den inhoud voldoende dat zij het resultaat is van een langdurigen, moeitevollen arbeid. Aan de bewerking van het geheel, zoowel als van de onderdeelen, heeft de heer Wolff groote zorg besteed. Zijne mededeelingen zijn uiterst zakelijk en duidelijk en de inhoud is zoo belangrijk, dat zijn boek onmisbaar is voor ieder, die zich met ernst op onze kunstgeschiedenis toelegt. Alleen is het te betreuren dat de bronnen zelve niet aan het werk zijn toegevoegd, maar in dat gebrek zal worden voorzien, indien de schrijver aan zijne belofte voldoet om eene nieuwe bewerking met de noodige bijlagen in het licht te geven. Het geschrift, dat hier aangekondigd wordt, is met drie photographiën versierd, maar zal ook met 92 soortgelijke afbeeldingen te verkrijgen zijn.

Arnhem
21 Dec. 1880. TH. VAN RIEMSDIJK.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden wordt van 1 Januarij 1881 tot nadere aankondiging gesloten.

— Op 1 Januari worden tot nadere aankondiging eenige zalen van het Muiderslot gesloten.

— Een honderdtal koperen platen, gegraveerd door den vruchtbaren hollandschen plaatsnijder *Jan Luijken* zijn onlangs op den zolder van een huis te Essingen bij Landau ontdekt. De platen behooren bij het werk den Spiegel der Martelaars.

— De herstelling van de Stadhouderspoort aan het Binnenhof is thans voltooid. De poortdoorgang, die vroeger met een houten zoldering gedekt was, is thans van een driedubbel kruisgewelf voorzien. Noordwaarts daarvan is een smallere doorgang, insgelijks overwelfd, voor voetgangers aangebracht. Aan de Binnenhofzijde zijn de pijlers, de gewelven en de gevel van de galerij grootendeels vernieuwd. Daarmede is ook de oonogelijke balk verdwenen voor een tiental jaren] aangebracht en destijds door eene geestige plaat van den „*Nederlandschen Spectator*" naar verdienste gepersiffleerd.

accessit is voorts toegekend aan het schilderij van den Heer W. Steelink „De weduwe van den componist."

— De uitslag van den Wedstrijd van het *Fonds Willink van Collen* is als volgt: de prijs is toegewezen aan den Heer N. van der Waay, voor zijn schilderij „Onder vrienden;" de premie aan den Heer E. S. Witkamp Jr. voor zijne schilderij „Troost." Een
Sinds 28 December zijn de bekroonde stukken in *Arti et Amicitiae* te Amsterdam tentoongesteld.

— Door de familie Bredius te Amsterdam zijn aan het Nederlandsch Museum aangeboden:

a. ten geschenke:

1°. Dertien schaaltjes van Delftsch aardenwerk, waarop verschillende vruchten zijn uitgespreid. Sommige daarvan vormen botervlootjes met deksels, omgeven van fraaie bloemen, in den geest van Saksisch porselein. 17de eeuw.

2°. Een hangklokje in vierkante ebbenhouten kast met koperen wijzerplaat, wijzer en cartouche, waarop Salomon Coster Haghe met privelege. 1657.

3°. Een koperen tabaksdoos met robbevel overtrokken en met zilver gemonteerd. 17de of 18de eeuw.

4°. Een zilveren snuifdoosje, van binnen verguld. Begin 18de eeuw.

5°. Een dergelijk. Iets ouder.

6°. Een koperen koffertje met schuif en hengseltje, waarin een koperen dominospel. 18de eeuw.

7°. Een messenscheede met groen gekleurd robbevel bekleed en met zilver gemonteerd. Begin van de 17de eeuw.

8°. Een agaten doosje met zilver gemonteerd. 18de eeuw.

9°. Een gouden horloge met geëmailleerde kast, gemerkt Buillon Paris. In dubbele glazen kast. Begin 18de eeuw.

10°. Twaalf medaillons van parelmoer, waarop gesneden busten van Romeinsche Keizers. 18de eeuw.

11°. Een snuifdoos, vervaardigd uit hout van het schip van Van Speyck.

12°. Twee kleine pistolen met vuursteenslot. Einde 18de of begin 19de eeuw.

b. In bruikleen:

26 glazen voor den tooverlantaarn, meerendeels uit de vorige eeuw.

Voorts is van den heer A. J. Clant van der Mijll te 's Gravenhage voor het Museum in bruikleen ontvangen een vierkanten steen, waarop de wapens van de familien Clant en Ripperda, afkomstig van het in 1877 gesloopte huis *Hanckema* te Zuidhorn.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

FRANKRIJK. Het fraaije kasteel van Blois wordt thans op grondige wijze gerestaureerd, volgens ontwerpen goedgekeurd door de Commissie voor de historische monumenten, op een rapport van den heer Lisch, een der drie algemeene Inspecteurs. De restauratiewerken zijn opgedragen aan den heer de Baudot, die reeds met de herstelling der kerk van St. Laumer te Blois belast was.

Al de daken, de bovenste gedeelten van de gebou-

wen van Koning Frans I en de versierde zoldervensters, die in even bouwvalligen toestand verkeeren als de topgevels van het Haagsche stadhuis, zullen vernieuwd worden.

Engeland. De verzameling snuifdozen van den heer Charles Goding te Londen, welke jaren lang te South-Kensington gedeponeerd is geweest, en algemeen bewonderd werd, is dezer dagen aan de Heeren Wertheimer, kooplieden in antiquiteiten, verkocht voor de kapitale som van £ 40.000 of *f* 480.000. Deze verzameling bestaat uit 190 stuks, die derhalve gemiddeld elk *f* 2526 opbrachten!

Duitschland. Onlangs kocht een lid der familie Rothschild een *Commode* uit het laatst der vorige eeuw voor 750.000 francs. Een ander lid dier familie, de baron Charles von Rothschild te Francfort heeft thans voor 800.000 francs (*nagenoeg* 4 *ton*) een prachtige verguld-zilveren en geëmailleerde *pièce-de-milieu* gekocht, die zeven jaren lang in het Museum van Neurenberg gedeponeerd was en aan de erfgenamen van den bankier Merkel toebehoorde. Dit stuk is een meesterstuk van den beroemden drijver Jamnitzer. Het stelt een rots met bloemen en insecten voor, waaruit eene vrouw, de Aarde, te voorschijn treedt, die een kelk houdt. Op den deksel is er een vaasje met bloemen. Dit stuk is keurig van bewerking en van teekening en vormde het voornaamste sieraad van het Germaansche Museum te Neurenberg.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 2. 8 Januari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. f 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels.......................... f 1.50
Iedere regel meer................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ENGELSCHE KUNST.

SIR JOSHUA REYNOLDS.

(1723—1792).

III.

DOOR LEONIDAS.

Wij hebben onzen kunstenaar tot het jaar 1771 gevolgd. Dat jaar is bijzonder door het feit dat de schilder bezig is met zijn groot historiestuk „Ugolino”. Fantaisietafereelen namen altijd een grooten tijd voor Sir Joshua in beslag. Niet alleen omdat hij er bij te kampen had met zijn onvoldoende kennis van het figuur, maar ook omdat hij niet rustte voor hij het beeld, dat hij zich in zijn verbeelding gevormd had, op het doek had verwezenlijkt, en vaak een, meer dan half voltooide, schilderij weder dood verfde en opnieuw begon. Zóó komt het dat hij, zoowel in 1771 als in het volgend jaar, studies exposeerde van den man die hem tot model voor den hoofdpersoon diende, maar eerst in 73 het volkomen voltooide doek tentoonstelde. Ongetwijfeld is dit, als een geheel beschouwd, het schoonste historietafereel door Reynold's penceel gewrocht. Het stelt den tiran en rooverhoofdman van Pisa voor in den kerker, waarin hij, met zijn drie zoons en zijn kleinkind, door zijn vijanden ten hongerdood gedoemd is. Reeds geeft, op de schilderij, een zijner zonen den kamp met dien knagenden pijn op, en in de armen van zijn broeder, een edelen en schoonen jongen man, den geest. De andere verhult zijn gelaat met zijn handen, en de kleinzoon van den, al te wreed gestraften, eerzuchtigen, rust, met door angst en pijn verwrongen gelaat, met de armen op Ugolino's knieën. Niets haalt er bij de diep tragische uitdrukking van wanhoop en smart in diens geheele wezen. De wenkbrauwen smartelijk saamgetrokken, met saamgevouwen handen, diep ingevallen wangen, en de blik als verloren in den oneindigen nevel van verleden en toekomst, is hij een beeld van nooit geëvenaard lijden en helsche smart. Maar meesterlijk vooral ook is in dit tafereel partij getrokken van licht en schaduw, welk eerste uit het kerkervenster zijdelings op het gelaat van Ugolino valt, waardoor de andere helft daarvan in de schaduw blijft, op een wijze als aan

de meesterwerken van Rembrandt doet denken, en hier ontzaggelijk veel bijbrengt om de uitdrukking van het gelaat te verhoogen. Wie in de National Gallery te Londen het meesterlijke doek zag van Reynolds „The Banished Lord", kan zich Ugolino's gelaat in dit tafereel hier voorstellen, beiden toch zijn onmiskenbaar een tweelingpaar.

Wat een verschil intusschen van die dramatische episode uit vroegere eeuwen, door Dante's woorden en Reynold's penceel vereeuwigd en de onschuld, liefelijkheid en eenvoud van „The Strandberry girl" eveneens in 73 door Reynolds geëxposeerd. Het zijn twee zijden van diens talent, welke in dat jaar voordeelig uitkomen. Als historie en dramatiesch schilder mocht Reynolds evenknieën en meerderen hebben, als schilder van kinderlijke onschuld, gratie, lieftalligheid en guitigheid staat hij onovertroffen daar. Hij is de Victor Hugo van de 18e eeuw, de lyrische kinderzanger der schilderkunst. Wat de eerste in woorden maalde gaf hij weer in lijnen en kleuren, wat de eerste voor ons uitdacht en neerschreef in zijn studeervertrek, doet hij ons zelf gevoelen en denken bij de aanschouwing van zijn kinderen, die leven, spelen, schitteren op het doek. Denkt eens aan zijn Penelope Boothby, dat quasi-deftige nufje van acht jaren; aan zijn „Age of Innosence" waarin ge werkelijk de onschuld terug vindt: „Navoir pas fait de mal!"; aan zijn „Simplicity," guitig kinderkopjen dat zoo aardig te voorschijn komt uit dien groote witten muts en die geestig krullende zwarte lokken; aan zijn „Infant Samuel" vrij van alle mystische dweeperij maar vol van echte kinderlijkheid; aan zijn nooit genoeg beschouwde „Heads of Angels," een groepjen van vijf kinderkopjens, allen van hetzelfde model maar in verschillende standen, die al die eigenschappen ons voor den geest roepen die onze hoogzwevende fantasie aan die boden Gods had toegekend en ontkent dan zoo gij het kunt dat alleen om dezen, Reynolds een eereplaats verdient in de rij der mannen, door de heerlijke muzen met den aureool der onsterfelijkheid gekroond! Daar is geen zucht naar het weergeven van die dweepzieke gevoelens door mevr. Beecher—Stowe in de figuur van de teringachtige Evaline geteekend, geen zucht naar mistiek als de schilders der middeleeuwen kenmerkt, maar de engeltjes van Reynolds zijn wat de meest dichterlijke geest er in zou kunnen zien, kinderen, „qui sont rendus par les roses leurs soeurs à leurs frères les anges!"

Behalve voor zijn kunst was datzelfde jaar 1773 voor Reynolds nog merkwaardig om twee gebeurtenissen, die ten volle bewezen hoezeer hij, als niet velen zijner vroegere kunstbroeders, de achting en bewondering zijner *tijdgenooten* genoot. De eerste was de vereering met het burgemeesterschap van Plympton, zijn geboorteplaats, de tweede een doctoraat honoris causa hem door de beroemde universiteit van Oxford aangeboden. Beide deden hem veel genoegen. Niet dat hij bepaald eerzuchtig was, dat hem vleitaal en overdreven lof bekoorden; maar het deed hem goed zich zoo in het openbaar onderscheiden te zien. Moeilijk zou het zijn te zeggen welke van beide eerbewijzingen hem het meeste streelde, want al was uit een algemeen oogpunt die van Oxford oneindig meer waard, voor Reynolds moest de gedachte thans de eerste in zijn geboorteplaats waar hij vroeger schier onopgemerkt was, niet minder aangenaam zijn. Zeker is het ook dat deze eerbewijzingen voor niemand beter geschikt waren want zij maakten hem hoovaardig noch pedant. Integendeel. Hij was zich ten volle bewust van de waarheid der woorden:

Naam te maken dat is niets,
Naam te houden dat is iets.

hij was altijd vervuld van de zucht om zijn volgende werken steeds beter en beter te maken; hij rustte niet op zijn lauweren, maar had immer voor oogen: „that banner with a strange devise: Excelsior!"

Dat bewijzen de werken die komen na de reeds door ons beschouwden. Wij hebben in 1755 een paar uitstekende kinderschilderijen, de genoemde „Infant Samuel" en „Master Crewe as king Henry VIII en „Boy with cabbage nets." De twee laatsten vormen een uitmuntende tegenstelling, en leveren opnieuw een bewijs van des schilders weergaloos talent het leven der kinderen in alle phasen af te schilderen. De eerste, een kind dat, vreemd aan alle zorgen, zich verheugt over het mooie masquerade pakjen en schik heeft in de aardigheid die zijn mooien, grooten, getrouwen hond geheel en al in de war brengt. Met de handen op de heupen en wijd uitgestrekte beenen en quasi deftig gezicht, is hij zoo guitig en echt kinderlijk dat wij volgaarne de onkinderlijke naäperij van een grootmenschelijke ondeugd willen over het hoofd zien. En de tweede? Voor hem, „het kind van den arbeid" is maskerade een onbekend genot. Hij heeft slechts te doen met de werkelijkheid, wier grootst en eenigst gebod de arbeid is. Toch is de poëzie des levens ook voor hem geen ijdele klank, of liever in het geheel geen klank, maar waarheid; want zij staat naast hem in de gedaante van zijn aanvallig zusje, dat met trots en bewondering het hoofdjen laat rusten tegen den schouder van „haar grooten broer." Daar waar de werkelijkheid de poëzie aan den eenen kant verjaagd, vinden zij, die haar zoeken, haar juist aan den anderen kant in onvervalschten glans terug.

Minder gelukkig dan de dramatische en kinderschilder was de religieuse schilder Reynolds. Reeds hadden wij gelegenheid op te merken hoe in zijn „Infant Samuel" en „Heads of Angels," dat mystisch-zwezende gevoel ontbreekt, t welk de religieuze kunst zoo volkomen kenschetst. Doch de weergalooze schoonheid en eenvoud, de harmonie tusschen vorm en gedachte, vergoedden dat gemis, dat ook bij de behandelde onderwerpen minder sterk gevoeld wordt, meer dan genoeg. Iets anders wordt dit waar Reynolds zich waagde aan onderwerpen als de „Holy Family" en „the Nativity. Dan gevoelen wij dadelijk, ondanks de nooit ontbrekende harmonie en liefelijkheid, dat zijn figuren de hoogere wijding missen van een diep religieus en schilderachtig-mistiek gevoel. De fout school gedeeltelijk bij Reynolds als individu, gedeeltelijk bij hem als Engelschman en zoon der Anglikaansche kerk. De laatste, met haar strenge, koude ceremoniën, die meer spreken tot het verstand dan tot het hart, kon onmogelijk een kunstenaar bezielen met die geestdrift en dat gevoel, die de Katholieke kerk, met haar Marialegende en Maria-vereering, haar zonen wist in te boezemen. Bovendien was Reynolds, voorzich zelf, geen godsdienstige dweeper, de godsdienst evenmin als de politiek oefende een bijzonderen invloed uit op dat, alleen voor de kunst, ontvankelijk gemoed. Zijn religieuse schilderingen moeten dan

ook meer beschouwd worden als proeven van den kunstenaar die geen enkel genre onbeproefd wilde laten, dan als de uitvloeisels van een religieusen zin die, als de kunstenaar der Middeleeuwen, een werk wilde scheppen ter eere van zijn God. Hoe het ook zij, het is zeker dat zijn proeven op dit gebied de minst geslaagden zijn, dat zijn Holy Family en The Nativity bij al haar zusters verre ten achter staan.

Van '77 tot '80 was Sir Joshua bezig met de portretten der leden van de Dilettante Society, een vereeniging van kunstkenners en Maecenassen, in twee groepen, elk van 7 personen. De groepeering, een in dat geval zeker niet gemakkelijke zaak, is goed gelukt en de verschillende karakters der leden zijn met fijnheid en talent weergegeven. Een groot gedeelte van zijn tijd woidt ook in dit jaar in beslag genomen door de groep van de Marlbourough familie, waarop acht personen voorkomen. Zelden voorzeker wordt een groep van personen gevonden die allen, om gratie en schoonheid, zoo de moeite van den schilder waardig waren. Toch is de schilderij iet of wat koud, omdat de personen te veel poseeren en er geen centraal punt of gedachte is die aller aandacht trekt. De eenige actie in de schilderij is die van de twee kinderen, waarvan het meisjen een masker voorhoudt om haar jongste broertjen te doen schrikken, een actie die dan ook met veel talent is weergegeven en waarvan goed partij is getrokken. Door een toeval slechts ontkwam deze schilderij, die dagen arbeids gekost had, aan een algeheele vernietiging. Reynolds had haar aan een jong artist, een zekeren Mr. Powel, ter kopieering uitgeleend. Deze stak ongelukkigerwijze diep in de schuld en werd op een goeien morgen door een bezoek van den deurwaarder verrast. Hij ontsnapte, maar liet de schilderij in de handen van zijn schuldeischer, die, om haar het lucratiefst te maken besloot de hoofden en hondjes uit te snijden en ze afzonderlijk te verkoopen. Gelukkig hoorde Reynolds nog intijds wat er gebeurd was, en haastte zich de schuld te voldoen en zijn werk te verlossen uit de handen van den kunstkenner.

Nog een ander werk van datzelfde jaar was een schoon en edel doek, voorstellende de drie zusters Waldegrave, die, zonder eenige opschik, voor de drie gratieën kunnen doorgaan. Bovendien geeft iets treurigs, peinzends uit heur oogen haar nog slechts een interessanter voorkomen. Alle drie zouden dat jaar in het huwelijk treden en van alle drie was de verbindtenis tot een ontijdig einde gekomen; en Sir Joshua heeft nu, evenmin als anders, de gelegenheid laten voorbijgaan de gelaatstrekken zijner personen door het geven van een uitdrukking, een hoogere schoonheid te geven. Met Vosmaer was hij blijkbaar van oordeel: „Het schoone is het hoogste; maar het moet karakter en stijl hebben. Het schoone is niet mooi!"

Het jaar 81 is voor ons bijzonder merkwaardig omdat de schilder gedurende twee maanden door de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden reist en het volk en zijn kunst bestudeerd. Reynolds grootste sympathie was voor Rubbens met zijn hooge schitterende kleuren, die hij na zijn terugkomst in zijn eigen werken poogde weer te geven. Voor Rembrandt daarentegen gevoelde hij weinig; was toch Titian en zijn school zijn hoogste ideaal, en beproefde hij slechts een enkele maal, als o[illegible], in zijn Ugolino, door de hulp van licht en schaduw. Rembrandt's grootste kracht, het effect te verhoogen. Het moge voor een onbevooroordeeld kunstminnaar mogelijk zijn, de groote kunst van de hoofden van alle richtingen te bewonderen, voor iemand die zelf den kunsttempel betreden heeft is zijn richting de eenig en alleen zaligmakende en genotgevende!

Ons resten na al de reeds genoemden nog enkele van zijn stukken ter vermelding, die in de laatste acht jaren van Reynolds loopbaan geschilderd zijn en uitstekende getuigenis afleggen van zijn bekwaamheid. Het eerste is zijn „Mrs Siddons as the tragic Muse." Overal waar wij in Londensche Musea komen, vinden wij den naam der kunstenares door haar kunstbroeders op het doek vereeuwigd. De talrijke portretten getuigen van den invloed dien zij uitoefende op haar tijd, van haar koninklijke gestalte, fier bewegelijk gelaat en dramatische gaven. Doch geen enkel met zooveel schoonheid en kracht als dat van Reynolds, waarin zij de tragische muze verpersoonlijkt. De algemeene idee der schilderij is blijkbaar gekozen onder den invloed van Michael Angelo's Isaiah in de Sixijnsche kapel. De tragische Muze is gezeten op een klassieken troon, door wolken gedragen. Zij rust met haar eene hand op de leuning, terwijl de andere met de elleboog steunende op de andere leuning, naar boven wijst. Zij schijnt bezig met het peinzen over onheil en smart. Achter haar in de donkere wolkenhemel, door bliksemflitsen gescheurd, staan haar twee satellieten, de een met een degen, de ander met een giftbeker in de hand, die dood en verderf dreigen te brengen over de menschheid. Moeilijk ware het inderdaad op eene betere en treffenden wijze op het doek den indruk en de macht der tragoedie te schilderen, dan Reynolds dat in dit grootsch en aangrijpend tafereel heeft gedaan.

Minder verdienstelijk als een geheel, maar nog kernachtiger, in den eigenlijken zin des woords, in de onderdeelen, is zijn Infant Hercules in'87 voor Catharina van Rusland voltooid, nadat de schilder tot tienmaal toe zijn half, of gedeeltelijk voltooid, werk weer gedoodverfd had. De groepeering en teekening der omringende figuren is over het algemeen minder gelukt, maar wat een kranigheid, pittigheid, leven, kracht en toch ook kinderlijkheid ligt er niet in die hoofdfiguur, in den jeugdigen Hercules, die den slang beet pakt in zijn al reeds ijzeren, vuist en hem de hals toeknijpt. De magische indruk door die hoofdfiguur te weeg gebracht is zoo groot dat wij bijkans vergeten op de fouten in de overige figuren te letten. Wat een verschil tusschen deze schilderij, de laatste goedgeslaagde historische die Reynolds maakte, en zijn eerste proeven onder leiding van Hudson vervaardigd!

Na de Hercules waren de produkten van Reynolds niet talrijk meer. Wel vinden wij nog de reeds genoemde, liefelijke Engelengroep, drie grootendeels mislukte pogingen ter illustratie van Shakespeare, een flink, pittig, en krachtig portret van Lord Heatfield, den verdediger van Gibraltar; een paar uitstekende en, om verscheidenheid, karakteristieke kinder-tafereelen, als de „Muscipula", meisje met een muis in den val en ietwat onkinderlijk wreedaardigs in het gelaat, als zij haar gevangene bespiet; Roben Goodfellow, de type van een ondeugd en schalk, en eindelijk de reeds vermelde Simplicity en Penelope Bootby; ten slotte portretten van Sheridan en de liefelijk schoone Mrs. Braddyll. Maar met deze hebben wij de voornaamste

kunstwerken van Reynolds na '87 opgenoemd. Wel waren zijn ijver, lust en zijn genie nog niet verminderd maar in het midden van het jaar 89 trof hem den zwaarsten slag, die een schilder treffen kan, gedeeltelijke blindheid. Wat Milton ook ondanks het gemis zijner oogen nog gepraesteerd heeft, voor Reynolds moest blindheid synoniem zijn met niet werken. Hoe werkzaam en levendig de geest, hoe vaardig de hand ook nog was, het oog van den meester kon de laatste niet meer besturen. Toch, hoe vreeselijk dat ongeluk den kunstenaar ook treffen mocht, gingen zijn twee laatste levensjaren niet in wanhoop en smart voorbij. Zijn kalm gemoed, zijn heldere geest, die in de dagen van voorspoed hem gevrijwaard hadden voor ijdelheid en trots, bewaarden hem in zijn ongeluk voor wanhoop en verveling. Hij kon nog altijd het genoegen hebben van een gesprek met Burke en Gibbon, toen zijn grooten vrienden Dr. Johnson en Garrick gestorven waren. Hij kon nog altijd de Academy bezoeken en er zijn jaarlijksche adressen uitspreken. Wel dreigde in 1790 door een verschil over de benoeming van een leeraar in de perspectief, waarbij R.'s candid. een echec leed, de band die hem van het begin af aan haar verbonden had, verbroken te worden, maar de twist werd spoedig bijgelegd door de toenadering van de overige Academieleden, en tot aan zijn dood bleef Reynolds den presidentalen zetel innemen. In October 1791 werd de pijn aan zijn oogen grooter en verloor hij het gezicht geheel en al. De bijna zeventigjarige man, nog voor weinige maanden zoo kras en flink, begon zichtbaar af te nemen in gezondheid en kracht, en toen het jaar 92 aanbrak was de profetie niet moeilijk, dat bij zijn heengaan Reynolds niet meer leven zou. En zij werd bewaarheid. Den 23sten Februari van dat jaar stonden zijn vrienden treurend om zijn doodsbed. Met groote pracht en gevolgd door een talrijken stoet, uit de edelen des lands en zijn kunstvrienden saamgesteld, werd hij uit het Academie naar St. Paul's gebracht. „Nooit, schreef Burke, was eën begrafenisplechtigheid met zulk een waarachtige deelneming van menschen van allerlei slag, gevierd. Alles was, naar ik geloof, juist zoo als onze overleden vriend dat zou hebben kunnen wenschen, want hij was, zooals gij weet, niet onverschillig voor zulke zaken."

Zóó was het leven van Engeland's grootste portretschilder; van het begin tot het einde, als zijn meergemelde biograaf Burke getuigt, met schier niets dan voorspoed. Tegen miskenning had hij niet te strijden, tegen onbekendheid nog minder. Toen hij ze noodig had vond hij vrienden en beschermers om zich voort te helpen; eenmaal op een hoogte wist hij zich staande te houden, ongestoord voort te gaan en zich op te werken tot den top. Dáár gekomen, vergat hij niet wie hem vroeger genegenheid en vriendschap bewezen, zelfs zijn oudste leermeester Hudson vergat hij niet, en was hij altijd bereid anderen te helpen met raad en daad. Zijn warm hart, zijn altijd tevreden en opgeruimd gemoed, de vriendelijkheid van zijn manieren, verschaften hem tallooze vrienden en, ondanks zijn voorspoed, slechts weinig vijanden en benijders. Zijn mededingers in den kunststrijd erkenden allen, ondanks hen zelven, zijn meesterschap in de kunst. Zelfs Barry, zijn grootste vervolger en bestrijder gedurende zijn leven, erkende na zijn dood zijn groote verdiensten. Met Garrick deelde hij de eer zijn kunstbroeders te zijn voorgegaan, niet alleen op kunst — maar ook op zedelijk gebied. De meeste schilders, van, en voor zijn tijd hadden toch maar al te groote aanleiding gegeven tot den afkeer van het algemeen publiek, van een vriendschappelijken omgang met kunstenaars. Hogarth was niet altijd even fijn in zeden en manieren, Gainsborough was hartstochtelijk en ruw, Reynolds daarentegen de type van een echten gentleman.

Reynolds was ongetwijfeld de eerste van Engelands schilders. Hij had gebroken met een oude en was baanbreker geweest voor een gansch nieuwe richting. Een vijand van vormelijkheid en stijfheid, goot hij zijn kunst nieuw leven in, door haar terug te brengen tot de natuur. De natuur was zijn groote leermeesteres, na haar kwamen de oude meesters. Hij was nooit zonder beiden. Hij schilderde steeds naar model om natuurlijk, naar de oude meesters om schoon te blijven. Hij was een classicus bij uitnemendheid, voorstander voor het oude wat ver achter hem lag, leenende van de oudheid, om wat hij leerde toetepassen in nieuwen vorm. Menig idee voor zijn portretten en schilderijen ontnam hij aan de ouden, maar maakte het tot zijne, eer hij het gebruikte. Baanbreker voor het nieuwe, tegenstander der Hudsons en Knellers, had hij in *een* opzicht het goede van dezen over het hoofd gezien. Het was in zijn kleur. Omdat hij het resultaat van hun arbeid verwierp, dacht hij ook noodzakelijk hun middelen te moeten verwerpen. In zijn zucht om de schitterendste kleuren weer te geven in zijn schilderij, om ze te doen baden in zonnepracht, was hij altijd klaar nieuwe experimenten te beproeven, zonder nategaan of zijn kleuren ook duurzaamheid bezaten. Voor zijn vleeschkleuren gebruikte hij Carmijn en vlietende lakken in plaats van het meer duurzame vermillioen, als Kneller ook gedaan had. Van daar dat velen zijner schilderijen zijn afgebrokkeld en uitgewischt in de handen van den tijd en onbekwame schoonmakers; een gebrek dat zij met die van zijn landgenooten Gainsbourough en Turner deelen.

In de richting van zijn kunst was Reynolds de volkomen tegenvoeter van Hogarth. De laatste volbloed realist, was de eerste een idealist bij uitnemendheid. Wel had hij de natuur tot zijn voorbeeld en studieveld verkozen, wel predikte ook hij navolging der natuur, als hoogste en eerste wet voor den kunstenaar, maar het was geen slaafsche navolging van alles wat natuur is, die hij aanbeval, de kunstenaar moest haar dan slechts kiezen, waar ze schoon is, en waar zij het niet is haar de schoonheid, dat is het karakter en den stijl geven. Zoo deed hij in zijn tallooze portretten, in zijn ongeëvenaarde kindertafereelen, in zijn krachtige en schoone fantasiebeelden. Meester van het penceel tooverde hij op zijn doeken de schoonheid in honderdlei vormen en kleuren, die ons thans nog bekoord door haar reine en liefelijke poëzie. De vrede van zijn gemoed, de helderheid van zijn blik die het hart wist te peilen, de kracht van zijn geest die het menschelijk karakter in al zijn windingen en schakeeringen volgde, hij legde ze allen neer in zijn werken, waaruit zij, onverflauwd, ons tegenblinken. Waar Hogarth een plaats inneemt naast Shakespeare en Locke, daar moet Reynolds gesteld worden naast Johnson en Victor Hugo.

17e EEUWSCHE REISHERINNERINGEN.

(*Journal des Voyages de Monsieur de Monconys etc. etc. Paris* 1677.)

(Slot.)

Nous fusmes chez Elias Noschi [1]), Allemand, homme admirable pour la composition de chiffres de cachet. Utrecht wordt vervolgens bezocht. De reis daarheen bevalt de M. uitstekend; quantité de belles maisons, de bois, d'allées, de prairies etc. Le 30 je remarquay, que les vîtres de ma chambre estoient peintes en grisaille de grandes figures assez belles et de grandes armoiries à l'Allemande. Den Dom vindt hij prachtig; hij fut pour voir Mademoiselle de Scurman, mais elle estoit empechée, à ce que me dit sa fille, à une assemblée de Ministres, et nostre hoste me dit, qu'elle ne vouloit pas permettre qu'on la vit à moins que ce ne fut des *Saumaises* ou des personnes de ceste reputation. Je vis *Corneille Polembour* (Poelemburg) ce grand peintre, et un nommé *Leiman*, qui demeure en une extrémité de la ville, qui est beaucoup plus longue que large. (Welke *Leemans* kan dit geweest zijn? Kramm spreekt slechts over *A. Leemans*, die een uitnemend schilder van jachttuig geweest zou zijn. Een zeer goed exemplaar van zijne kunst zag ik bij Jhr. Mr. V. de Stuers; het stelt muziek-instrumenten enz. voor, en is duidelijk gemerkt:

ANTO. LEEMANS F.
1665.

Dezer dagen in de Haagsche doopboeken zoekende, vond ik toevallig:

16 February 1631. Het kint is gedoopt Anthonius, de vader Antoni Leemans de jonge.

Dit kind is misschien wel onze schilder. Het stuk bij Kramm genoemd, en later in Havard's Katalogus van de verzameling Romondt te Utrecht beschreven, is mede van A. Leemans, 1662.

Ik kocht echter in 1879 te Gorinchem twee schilderijen, jachtgereedschap en *vogelkooien*, gemerkt:

F. Leemans 1669, en
F. Leemans 1678 [2]).

Deze stukken zijn bijna even goed en flink geschilderd (decoratie-schilderwerk voor kamers) als het bovengenoemde werk van Antonio Leemans, *dat intusschen beter geordonneerd is.* Houbraken zegt: (IIe deel, bl. 261, 2e druk) „*Christoffel Pierson*, „ziende dat het Jachttuig, *Vogelkouwen* en Schiet-„geweer, geschildert door *Leemans*, toen in bijzondere „agting was en wel betaald werd, begon hij deze „wijze van schilderen mede ter hand te nemen enz." Een bewijs hiervoor is zijne schilderij in Haarlem's verzameling. Hoet noemt o. a.: Een comptoirtje, door Leeman. Een vogelaer, door Leemans *f* 20.—. (Zulk een stuk zag ik in Gorinchem in zeer gehavenden toestand.) Een Heremeyt met veel bijwerk door Leirmans, (?) in de smaak van G. Dou, seer delicaat *f* 75.—. Drie stuks met Jagttuyg, door Lemans........ *f* 15.—.

Doch keeren wij tot onzen reiziger terug. Hij zegt ook van Leemans: Il fait des instruments de chasse, et *des cages* dont j'en achetay une pour un patagon.

Den weg naar Amersfoort prijst de M. als le plus beau chemin du monde; van den „Hemelschen berg" ziet hij le plus beau paisage qu'on puisse voir, tout au tour à perte de veüe. Au milieu d'Amnersfort il y a une grosse pierre, qu'on dit que les enfans y ont apportée, sur laquelle sont peints les instrumens des Arts liberaux, comme un triomphe de l'industrie humaine. Nous logeasmes dans une maison qui estoit un cloistre autrefois.

Van Deventer geeft hij eene korte, onbeteekenende beschrijving.

Zijn waard, l'Hoste, et l'Hostesse estoient bons Catholiques et fort gros, mais la femme extraordinairement. Te Zutphen had hij ook logé chez des Catholiques, maar te Arnhem à l'Aigle d'or chez un bon Protestant; sans pouvoir aller voir la ville.

Dan volgt Nijmegen, Le Vahal (Waal!!) qui passe au devant estoit si débordé, qu'il fallut passer sur plusieurs planches, avant que d'arriver en un lieu où un bateau conduisoit le monde sur un demy-pont de bateau, an bout duquel on se met dans un grand bateau double, passager pour passer la Ville.

Het raadhuis n'est pas grand chose, maar les femmes fort agréables, et les carreaux vernissez y sont encore en usage.

Volgt Cleves. Un peu avant que d'arriver on passe par le Parc du Prince Maurice, clos de planches seulement, avec un cassin (casino) au milieu de mesme manière, où il a fait faire quelques grottes avec des canaux et des fontaines. Hij geeft de heele latijnsche inscriptie op de poort van Cleve. Van een mooie lindeboom geeft hij een prentje. In het kasteel il n'y a plus rien; on ne laisse pas d'y remarquer la majesté de la maison à une grande Sale, au fond de laquelle est elevée une estrade où l'on monte par une vingtaine de degrez enz.

Te Emery (Emmerik) nous arrivasmes à demy-heure de nuit, et attendismes longtemps à la porte, quoyque le Bourgue — Mestre qui estoit venu avec sa femme avec nous, eut envoyé un homme du Commandant des Hollandois, qui y tiennent garnison, bienque la Ville soit à l'Electeur de Brandebourg. Nous logeasmes chez un vieillard qui nous escorcha fort. Van de vestingwerken geeft hij een prentje.

Op den Elterberg ziet hij un Convent de Religieuses qui ne dépendent de personnes, en komt te Rets. (Rees). Hij bezoekt daar een en ander: l'exercice de

---

[1]) *Elias Noski.* Hierover spreekt *Von Zesen* op bl. 209 van zijne beschrijving van Amsterdam, als volgt:

Auch hat Seiner Durchleuchtigkeit, des Herzogs von Holstein berühmter Hof-kunstmahler, Johan (m. z. Jurriaen) Ovens auf eben derselben graft (namelijk de *Lauriergracht*) da er nunmehr, im berühmten Mahlerhause, zwei Jahr gewohnet, wie auch nicht weit darvon der kunstreiche Böhmer, *Elias Noski*, von diesem Baume einen Lorbeerzweig des unvergänglichen Preises erlangt: jener durch seine unvergleichliche Mahlerkunst, dieser aber durch seine noch nie zuvorgesehene, in Vereinbahrung vieler Buchstaben gekünstelte Wunderzüge, und güldene Kunstschriften in schwarzem Tutstein; davon, zu seinem ewigen Ruhme, eine nie genug gepriesene Tafel in der Bürgemeister Beizimmer auf dem Rahthause zu sehen. Diese Kunsttafel dadurch ihr Künstler das gantze Lobgedicht des...... Hern von Seulichem, Ritter Huigens, auf gemelten Rahthauses Bau gerichtet, der.... Ewigkeit hat einverleiben wollen, ist in Wahrheit eines der allerfürtrefflichsten Kunst- und Meisterstücke, die in diesem herrlichen Bau zu finden.

[2]) Deze stukken behooren thans aan het Kon. Oudheidk. Genootschap te Amsterdam.

la Religion y est libre, toutefois les Protestans ont pris la grande Eglise, où ils conservent un très—bel Autel, qui ferme par deux portes fort hautes une taille de bois doré de toute la vie de Jésus-Christ, d'un trés beau dessein, et trés bonne sculpture: M. de Machaut y commandoit.

Te Wesel ziet hij de vestingwerken, waar, le long des remparts, pour la Commodité des Soldats il y a dans le milieu des courtines, des galeries qui entrent dans le fossé, au bout desquelles sout les lieux separez pour les hommes, et pour les femmes, comme par toute la Hollande.

Les Bourgeois s'assembloient à l'Eglise pour l'Election d'un des 12 Eschevins, qui estoit mort, à la place duquel ils ont droit de pourvoir pendant six Semaines; aprèsquoy c'est au Duc de Brandebourg à le faire Les Officiers de la Ville portent sur leur manteaux cette marque en argent: *W*. Je vis porter un mort en terre, où de jeunes gens qui prece doient le corps, chantoient des Pseaumes à haute voix.

Via Rinsbergue gaan de reizigers dan naar Gueldres, capitale de ce Duché appartenant au Roy d'Espagne; de vestingwerken schijnen hem al zeer sterk en fraai toe: après avoir oüy la Messe aux Carmes, nous partismes en charrettes, conduits par un charretier qui parloit Latin et fusmes diner à Meurs, une petite place, appartenant au Prince d'Orange.

Te Keisersvert is hij dan in Duitschland en begint zijn: *Voyage d'Allemagne*.

Voor zoover daaruit voor kunsthistorie iets belangrijks te putten is, hoop ik er later deze reisherinneringen mede te vervolgen.

A. Bredius.

OVER HET PRACTISCH NUT DER KUNSTWETENSCHAP.

Onlangs werd ik, in een hoogst beschaafd gezelschap, door een hoogst beschaafd persoon, met ietwat medelijdenden blik gevraagd: „Niet waar, u houdt u onledig met... met oudheden?" Toen ik daarop antwoordende, dat woordje „oudheden" met „kunstwetenschap" of „beoefening der kunstgeschiedenis" vertolkte, werd mij geantwoord: dat die studie wel heel *aardig* kon zijn, maar toch al heel abstract was, en weinig praktisch nut had; nu, er waren dan ook niet velen die „daaraan deden", en bijna had deze praktische man er bij gevoegd: en dat is maar heel gelukkig ook.

Is dat zoo? Heeft werkelijk de kunstwetenschap zoo weinig praktisch nut?

Dezer dagen bezocht ik de rijke magazijnen van den Heer *Cossa* te Amsterdam. „Veel van die schoone en smaakvolle zaken ontvangt u zeker uit Weenen, niet waar?" was mijn vraag. En het antwoord luidde bevestigend. En hoe kan het ook anders? In Weenen heeft men, misschien meer dan ergens elders, talrijke, hoogst belangrijke kunstverzamelingen, die bijna allen dagelijks en kosteloos toegankelijk zijn. Verscheidene dier kostbare schatkameren der kunst, zooals de „Ambraser Sammlung," de „Schatzkammer", het zoogenaamde „Münz und Antiken Kabinet" waar echter nog heel wat anders bovendien te zien is, het „Oesterreichische Museum" vooral, enz. bezitten korte, maar zeer goede, en daarbij goedkoope catalogi, die den bezoeker omtrent aard en tijdperk der voorwerpen op de hoogte brengen. En dan is aan het „Oesterreichische (Kunst-Industrie) Museum een uitstekende Kunst-Industrieschool verbonden, die de meest gewenschte vruchten afwerpt. Vooral aan die school is het te danken dat in de laatste jaren in Oostenrijk de Kunst-Industrie zulk eene belangrijke hoogte bereikt heeft, dat de heele wereld bij haar te markt gaat. Een uitstekende methode is in dit Museum dat voortreffelijke *moderne* voorwerpen van kunstwaarde daarin ook eene plaats vinden, terwijl er de naam van den vervaardiger duidelijk bij genoemd wordt. Dit spoort velen aan, naar iets goeds en schoons te streven, en helpt hen later weêr, hun op blijvende wijze eene algemeene bekendheid verzekerende.

O „praktische" mannen! een Museum van „oudheden", natuurlijk van „schoone" oudheden, dient niet alleen tot vermaak en studie van eenige kunstliefhebbers, maar werkt, op goede en grondige wijze tentoongesteld, zeer zeker beschavend en vormend op een volk, al is het ook nog zoo weinig aesthetisch van aanleg, als het onze. En vooral vormt het den smaak van den handwerker, van den vervaardiger van duizende voorwerpen die zonder vele kosten evengoed smaakvol, schoon, als leelijk en misvormd gemaakt kunnen worden.

Eenige millioenen, aan inrichtingen van dien aard, (*Musea* en *Scholen* voor Kunst-Industrie) besteed, dragen binnen korten tijd voor een volk de heilzaamste „renten." Dat is geen weggeworpen kapitaal. Ik ben geen politikus, en wil mij hier niet in politische vragen verdiepen, maar ik durf wel te zeggen, dat, indien een *honderdste* van al de millioenen die in ons lieve vaderland *vermorst* werden, aan opbeuring der Kunst-Industrie besteed waren, het er hier in dit opzicht al heel wat beter uit zou zien. En Oostenrijk's financien zijn waarlijk in geen gunstigeren toestand dan de onzen. Dat men toch eindelijk over het nut der Kunstwetenschap met minder verachting spreke, en liever met schaamte inzie, hoe zeer haar weldadige invloed op de stoffelijke en zedelijke welvaart van ons volk, miskend werd!

A. B.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Haarlem. De Maatschappij tot bevordering der Nijverheid, heeft het volgende *Traktaatje voor Jonge Werklieden* in 't licht gezonden, dat wij om den uitstekenden inhoud hier gaarne een plaats geven:

VOORUIT!

Hollandsche Jongens!

Hebt ge uw Vaderlandsche Geschiedenis onthouden? Natuurlijk. Dan herinnert ge u, hoe in vroeger eeuwen ons land onder de overige volken een eereplaats had. Hoe, in die dagen van gedurigen oorlog, een Prins Willem, een De Ruyter en Tromp, en zooveel anderen, bloed en leven veil hadden voor de vrijheid van ons vaderland.

Maar Hollands roem zat toen ter tijd in vechten niet alleen. Onze schilders, onze bouwmeesters, onze handels- en nijverheidsmannen, staken even goed de

handen uit de mouw, waar hun eigen belang en de eer van het vaderland gold. Werken en goed werken, was de leus, naast, als het te pas kwam, vechten en goed vechten.

Ons landje was toen in veel opzichten zoo'n voorbeeldig land! De handel was er bloeiender dan ergens ter wereld. De rijke man liet den mindergegoede wat verdienen en besteedde zijn overvloed voor een groot gedeelte ten nutte van anderen. Ieder, die wilde, genoot zijn deel van de algemeene welvaart. Er was weelde, maar een nobele weelde. Niet op een koopje werd er gewerkt, maar men had hart voor den arbeid, men had liefde voor kunst en smaak, men had besef, dat het bruikbare tegelijk degelijk en mooi kan zijn.

Zie de huizen eens aan die toen gebouwd werden, bij voorbeeld langs de Heeren- en Keizersgracht te Amsterdam. Als heden ten dage daar een buitenlander komt, kan hij zijn oogen niet genoeg vergasten aan de verscheidenheid en sierlijkheid van die oudhollandsche gevels. Maar ga er ook eens binnen en sla een blik in die kostbare kamers: op die gebeeldhouwde of gesneden ornamenten, op die deftige behangsels, dat uitnemend schilderwerk, dat fijne, sierlijke sneedwerk van sloten, hengsels en hekken. Kijk eens — indien ze er nog zijn! — naar de meubelen: naar die meesterstukken van schrijnwerkkunst, die kasten en tafels en stoelen, dat koper- en aardewerk, dat damast- en tapijtweefsel, dat goud en zilver, dat porcelein- en glaswerk, die tallooze kleinigheden van huiselijk gebruik of versiering, die altemaal pronkstukjes van arbeid zijn, ieder in zijn eigen soort. Ons landje stond toen op zulk een hoogte van ambachtsen fabrieksnijverheid, dat tegenwoordig nog de opkoopers door de glazen gluren, of er iets te vangen valt, om het in het buitenland voor grof geld te verkoopen.

Later werden de hekken verhangen, en stak de vreemdeling ons al meer en meer de loef af. Niemand te na gesproken — want hier en daar wordt ook bij ons nog wel mooi werk geleverd — als men tegenwoordig van al die genoemde dingen iets extra's wil hebben, laat men het bij voorkeur komen van buitenaf, uit Frankrijk, Engeland, Oostenrijk en uit een landje even klein als het onze, uit België. In plaats dat het er in komt, gaat het goede geld het land uit, en voor den werkman is het vet van den ketel en de liefhebberij er af.

Is dat geen schade voor menigeen? En is dat geen schande voor ons eens zoo beroemd Nederland?

Als er weêr wat te vechten of te verdedigen viel, zouden we onze tanden laten zien zoo goed als van ouds, niet waar? — En waar het op *werken* aankomt, daar zouden we voor den buitenlander zoo maar goedsmoeds de vlag strijken?....

Dat gaat zoo niet langer. Daar moet wat aan gedaan worden. Dat geldt onze eer, dat raakt onze beurs, dat druipt af op het bestaan van den ambachtsman eveneens.

Om goed werk te leveren, en dus ook goed loon te verdienen, moet men leeren. Dat gaat op. Aanwaaien doet het ons niet. Ook dit staat vast: wil het beter worden dan hebben we aan sukkels geen behoefte, wèl aan geoefende oogen, heldere hoofden, handige handen.

Onze scholen zijn goed, best soms. Maar hij die met zijne vingers zijn brood moet verdienen, heeft nog iets meer noodig, dan lezen, schrijven enz. In alle landen van Europa en in Amerika leeren de knapen er tegenwoordig *teekenen* bij. Geen neuzen of ooren of landschappen, maar rechtlijnig teekenen en teekenen naar de natuur of naar een fraaigevormd voorwerp. Men is het er over eens, daardoor leeren ze zien, goed zien, opmerken, vergelijken, oordeelen, het leelijke onderscheiden van het zuivere. Daardoor leeren ze passen, meten, bij elkaâr voegen, samenstellen. Daardoor leeren zij oogen en vingers oefenen en gebruiken, en met veel meer gemak en smaak werken, wanneer ze later iets moeten maken of namaken. Daardoor komen ze gelijk — zooals iedereên moesten trachten — in het bezit eener tweede en algemeene taal, om in lijnen en vormen te verstaan en uit te drukken, wat zich in woorden alleen omslachtig en toch zoo onduidelijk laat omschrijven. Daardoor krijgen ze van lieverleê tegenzin in het leelijke en hart voor hetgeen wezenlijk mooi is, en wordt de weg gebaand, ook voor den ambachtsman, om, zoo hij wil, een wèlbetaald *kunstenaar* te worden in zijn vak.

Als men wist, hoeveel werk er in de laatste jaren buitenslands gemaakt wordt van het teekenonderwijs, en van hoe groot belang dat blijkt voor de ontwikkeling der kunstvlijt in allerlei richting, dan zou men er hier in 't algemeen niet zoo flaauw voor zijn.

Op de dagscholen is dit onderwijs nog niet bepaald ingevoerd. Maar op avondscholen is bijna in iedere gemeente gelegenheid het te verkrijgen.

Ieder jong mensch, die handig wil worden in zijn beroep: timmerlieden, metselaars, smeden, meubelmakers, stukadoors, behangers, allen, àllen zondér onderscheid, zouden we wenschen toe te roepen: Wilt ge in de wereld vooruit, leer dan in uw jonge dagen ook *teekenen!*

Loopt nu dit opstelletje op dezen sisser uit? Alweêr wat anders? Teekenen? Zit nu dáár weêr het heil in?

Neen, het heil zit er niet alléén in. Maar toch wel voor een groot beetje. Kennis van velerlei aard moet voedsel zijn voor het gezonde hoofd; maar de *handen* moeten er meê weten om te gaan. Dat is de praktijk.

De toekomst der nijvere maatschappij bindt twee spreekwoorden op het hart: 1. „Loon naar werk" en 2. „Wat men niet leert in zijn jeugd, dat kan men niet als men oud is."

Een onzer beroemdste letterkundigen, die het wél meende met ons lieve vaderland, heeft eens een prachtig verhaal geschreven over onze Hollandsche Jannen: Janmaat, Jan Krediet, Jan Kalebas, Jan Contrarie, Jan Hagel, Jan Rap, Jantje Jandome, Jan Salie en .... Jan Kordaat. — Ge kunt wel raden waar hij heen woû.

Kom! Jan Kordaat, *Vooruit!*

Januarij 1881.

A. C. KRUSEMAN,
lid van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid.

Rotterdam. Gedurende het jaar 1880 werd het *Museum Boymans* bezocht door 23516 personen.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 3. 15 Januari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

SCHEPENBANK-SCHILDERIJEN.

Men ergert zich soms aan de naaktheid van onze kerken, doch niemand denkt er aan zich te verbazen over de nog grooter naaktheid en leelijkheid van onze rechtszalen. Integendeel, menigeen zal er zich over verwonderen, dat iemand kan beweren, dat die naaktheid niet onmisbaar zou zijn voor de deugdelijkheid der rechtspraak en de deftigheid der Justitie. Wij zijn zoover gekomen, dat sierlijkheid en plechtigheid twee vijandige denkbeelden schijnen. Een zwart kostuum, met een witte das en dito vadermoorders is het toppunt van hetgeen men zich denken kan om eerbied voor den persoon af te dwingen, en voor een rechtgeaard Hollander is een gebouw te statiger, naarmate het minder versierd en helderder gewit is. Decoreer de zaal eener rechtbank met muurbeschilderingen, of hang er eenvoudig een schilderij op, en de Justitie is in gevaar. Het rechtscollegie, dat onder de schilderij plaats zou moeten nemen, zou ongetwijfeld met al de deftigheid, die zoodanige lichamen kenmerkt, den Minister van Justitie wijzen op de ongepaste aardigheid die men zich ten aanzien van Themis veroorloofde, en de onmiddelijke amotie van de versiering eischen.

Onze voorouders, die de kunstzin aangeboren was en die daarvan tot in hun keukengereedschap blijk gaven, dachten daar anders over. Hun zou een schepenzaal of raadkamer, die niet met beeld- of schilderwerk versierd was, een onbehoorlijk lokaal geschenen zijn. De waardigheid der Justitie, en van hen die in haar dienst optraden, eischte dat de kunst hare beoefenaars leende om de plaats waar recht gesproken werd met weelde te decoreeren.

Als men de nog bewaarde rechtszalen ziet van stedekens zooals Hulst, Bolsward, Naarden, Weesp — om van grooter steden niet te gewagen — komt men tot het besluit dat de Schepenen dier plaatsen zich vernederd zouden geacht hebben als men hen had willen dwingen zitting te nemen in een zaal zooals die van het eerste onzer rechtscollegiën, van den Hoogen Raad der Nederlanden.

Men werd oudtijds bij de versieringen der schepenbanken niet alleen gedreven door de onweërstaanbare aandrift, om al wat men deed met smaak en met een

gepaste weelde te doen, nog een ander doel werd in het oog gehouden. Men was er namelijk steeds op uit om de beelden en schilderijen zooveel mogelijk te doen dienen tot verzekering eener deugdelijke rechtspraak.

Jan Matthijssen, de schrandere klerk die in het begin der XVe eeuw het Rechtsboek van den Briel schreef, laat aangaande dit streven geen twijfel over. „Die raetcamer sal binnen suverlic ghemacct wesen, ende besait van poortracturen ende bescreven mit goeden ouden wijser leeren, dairmen verder wijsheit ende vroetscip uut verstaen sal moghen; want men pleech te segghen: „aensien doet ghedencken;" en dat is sonder twivel wairachtich."

In die overtuiging zorgde men, dat de rechters steeds een figuur of een schilderij voor oogen hadden, met toepasselijke opschriften, welke hen aan de trouwe naleving hunner plichten herinnerden.

Van deze voorstellingen zijn vele bewaard gebleven. Een in de midden-eeuwen vaak voorkomende schepenbankschilderij is „het laatste oordeel." De belooning der deugdzamen en de eeuwige straf van de onrechtvaardigen, uitgesproken door den Oppersten Rechter, aan wien niemand ontsnappen kan, scheen bijzonder geëigend om zoowel op Schout en Schepenen als op de twistende partijen en op de terechtstaande misdadigers indruk te maken.

Zulk een Laatste oordeel, uitmuntend geschilderd en uit de XVIe eeuw dagteekenend, is nog in het stadhuis van Middelburg aanwezig.

Een ander, dat intusschen uitsluitend berekend is om op de rechters indruk te maken, wordt in het stadhuis te Maastricht bewaard. Wij komen op dit stuk straks uitvoerig terug.

Ook Kampen heeft zijn laatste oordeel in de nog aanwezige prachtige rechtzaal. 1)

Zwolle liet in 1606 een laatste oordeel schilderen.

Veelvuldig komt de voorstelling van een ander Bijbelsch tafereel voor, die van Salomo's eerste recht. Men vindt die o. a. te Amsterdam in het tegenwoordig paleis, te Delft, te Bolsward (1615) en te 's Gravenhage in de drie schilderijen van Doudijns, thans nog in de vestibule van het raadhuis bewaard

Te Bolsward vond ik een voorstelling, die ik elders niet aantrof, namelijk de vermaning van koning Josaphat aan de rechters (Paralipomenon II. C. 19).

Ende hij seyde tot de Richteren/ siet wat gij doet/ want gij en houdet het gerichte niet des mensche/ maar des Heere/ en hij is bij U in de sake van 't gerichte.

Ook de niet gewijde geschiedenis leverde stof voor tafereelen die in staat waren een heilzamen indruk te maken. Ik ken twee schilderijen waarvan het onderwerp ontleend is aan een verhaal door Herodotus medegedeeld; de eene bestaat uit twee stukken door Antonius Claessens geschilderd en wordt thans te Brugge bewaard; de andere schilderij is in Middelburg, en op deze laatste leest men het volgend opschrift tot verduidelijking van het voorgestelde feit:

„Merkt hoe Cambissus vaêr die 't recht vercochte
Die de Keijser dede villen met pijnen onsochte
En stelde Cambissus zone als rechter minjoot:
Omdat hij soude hebben in sijn gedochte
De oorsake van sijnder Vaders doodt
Zo dede den Keijser 't vel hangen boven sijn hoot."

Uit dit opschrift blijkt, dat de rijmelaar Herodotus zelven niet behoorlijk raadpleegde, en de geschiedenis verhaspelde. Inderdaad was het Cambyses die de wreede straf oplegde, hier aan den keizer toegeschreven. Cambyses veroordeelde Sisamnes, een rechter die zich geld in de hand had laten stoppen als prijs voor een onrechtvaardig vonnis, om levend gevild te worden; hij gelastte voorts dat de zoon van den misdadiger in diens plaats zou worden gesteld en dat de huid van den vader boven diens gestoelte zou worden gespreid als een krachtige herinnering aan de straf, die omkoopbare rechters te wachten stond.

Het stadhuis te Leuven bezat een dubbel schilderij, thans in het museum te Brussel bewaard, dat eveneens tot nadenken moest stemmen. Deze stukken in 1468 door den Haarlemmer schilder Dirk Stuerbout vervaardigd, stellen eene geschiedenis voor tijdens de regeering van Keizer Otto III voorgevallen. Tijdens eene reis die de Keizer naar Italië ondernam, geraakte diens echtgenoote verliefd op een getrouwd edelman, die echter zijne vrouw te zeer beminde om aan den aandrang der Keizerin toe te geven. Uit spijt beschuldigde nu de Keizerin dezen edelman van haar te hebben willen verleiden, en Otto liet zonder verder onderzoek den ongelukkige onthoofden. Dien vrouw intusschen beriep zich op den Keizer zelven van dit vonnis, en verklaarde zich bereid de vuurproef te doorstaan om de onschuld van haren man te bewijzen. Dit werd toegestaan, en de vrouw hield zonder eenig letsel te bekomen een gloeiende ijzeren staaf in de hand. Door dit godsgericht getroffen, stelde zich de Keizer ter beschikking der weduwe, die hem aanvankelijk tot de doodstraf wilde verwijzen, doch zich ten slotte tevreden stelde met den dood der Keizerin, welke daarop levend verbrand werd. 1)

De bekende rechtspraak van Graaf Willem van Henegouwen over den baljuw van Zuid-Holland heeft insgelijks de schilders gelokt. Een voorstelling van dit feit treft men te Valenciennes aan, waar de graaf vele herinneringen naliet; een ander zeer fraai schilderij wordt op het Raadhuis te Gorkum bewaard en is van de Schepenzaal aldaar afkomstig.

Andere gerechtszalen werden met geheele seriën van schilderijen versierd; een der rijkste vertrekken op dit gebied is zeker de raadkamer van het Hof van Holland en Zeeland te 's Gravenhage, alwaar in het laatst der XVIIe eeuw de Lairesse een aantal deugden met tafereelen aan de oude geschiedenis ontleend, verheerlijkte.

Het voorgaande zal wel voldoende zijn om aan te too-

---

1) Deze voorstelling dagteekent van 1545, blijkens de stadsrekeningen welke een uitgave vermelden aan Ernst Maeler, voor dat Ordell boven het gestoelte van den Burgemeester.

1) Deze legende heeft Dirk Stuerbout de stof geleverd voor twee prachtige schilderijen, welke jaren lang in den Haag geweest zijn. In 1827 had Willem I deze stukken voor *f* 10.000 van de stad Leuven gekocht ten einde die aan den Prins van Oranje aan te bieden. Op de verkooping van de galerij van Willem II kocht de Koningin Anna-Paulowna ze voor *f* 9000. Deze Vorstin verkocht ze wederom aan den heer Nieuwenhuis, die ze in 1861 voor 30.000 francs aan de Belgische Regeering o verdeed.

nen hoezeer de begrippen onzer voorouders verschilden van de tegenwoordige, en hoe betreurenswaardig het is dat het hedendaagsche deftigheidsgevoel en het hedendaagsche gebrek aan smaak onze kunstenaars beroven van een uitstekende gelegenheid, om hun talenten te bewijzen door iets anders dan de Scheveningsche boerinnetjes en de koetjes, waarvan de markt vrij wel overvoerd is.

Thans wensch ik wat langer stil te staan bij een der schilderijen boven vermeld, dat hetwelk te Maastricht bewaard wordt. Het is naar ik meen, nog nergens beschreven, en onlangs was ik in de gelegenheid het nauwkeurig op te nemen.

Dit stuk op paneel geschilderd, is 1.90 M. hoog en 1.35 breed. Het schijnt blijkens den stijl van het werk, de kleederdracht der voorgestelde personen en de architectuur der gebouwen te dagteekenen uit het eind der XVe of het begin der XVIe eeuw.

Wie de schilder is, valt moeilijk te zeggen, vooral nu bij een onhandige restauratie, waarschijnlijk voor 25 jaren ondernomen, het stuk op vele plaatsen sterk overschilderd en bedorven is. Wellicht was de schilder een Maastrichtenaar, want in het genoemde tijdvak moet de schilderkunst te Maastricht nog goede beoefenaars gehad hebben. Een onderzoek in de notulen en de rekeningen van den stads magistraat kan misschien omtrent dit punt het gewenschte licht verspreiden.

De schilderij is vooral merkwaardig om de voorstelling die er uitvoerig op afgebeeld is, en die een duidelijke vermaning voor de rechters is om goed recht te spreken. In groote trekken komt die voorstelling hierop neder.

De linker benedenhelft stelt een rechtsgebouw voor, waarin men de Schepenen een rechtszaak ziet behandelen; achter hen komt de duivel met geldstukken gewapend hen verleiden; vóor hen en bijna in het midden der schilderij staat een engel die hen vermaant zich te wachten voor de inblazingen van den boozen geest en die hen wijst op de helsche folteringen aan welker voorstelling de rechter benedenhoek van het paneel is gewijd.

Boven dit tafereel verschijnt Christus recht sprekend in het Laatste Oordeel, waaraan de aardsche rechters niet ontsnappen kunnen.

Een paar opschriften verduidelijken de bedoeling van den schilder.

Wij zullen thans deze uitvoerige schilderij in bijzonderheden beschrijven.

Het laat-gothisch rechtsgebouw is aan de voorzijde geheel open, zoodat men alles kan zien wat er in omgaat. Het uiteinde van het gebouw rust op een slanke zuil die midden op het paneel staat, en welke versierd is met het stadswapen (een vijfpuntige ster van zilver op een veld van keel) gehouden door een sierlijk geteekende maagd. [1]) Het leien dak is voorzien van een fraaie looden nokversiering of kam. In den achtermuur van het rechtsgebouw of dinghuis ziet men een aantal vensters met kleine ruitjes, waaronder een dat met het stadswapen beschilderd is. Op den vloer plavuizen.

[1]) Deze maagd is in het moderne stads wapen, ten onrechte een engel geworden. Maagden als houdsters van schilden komen in de middeneeuwen veelvuldig voor.

In dit gebouw nu zijn de rechters ten getale van zeven aan een houten tafel vereenigd, om recht te spreken tusschen een edelman en een arm mensch, die voor hen verschijnen. De rechter die het dichtst bij den toeschouwer is, zit op een stoel en is gekleed in een langen bruinen tabbaard en draagt een zwarte muts. Zijn buurman die even aandachtig het geding volgt, is met de rechterhand op den rug van den stoel van den eerste geleund; hij zit evenals de volgende op een bank; hij is gekleed in een groenen jas en draagt een roode lakensche muts met langen lamfer, volgens de mode van het Boergondische tijdvak. De derde persoon is in het groen gekleed en heeft een roode muts: hij schijnt de stads klerk te zijn, want vóór hem liggen een boek en schrijfgereedschap. De vierde is vermoedelijk de Schout; hij is rijker gekleed dan de anderen: tabbaard van goud laken met wit bont gevoerd, zwarte muts; hij leest een perkament, dat hij in de hand houdt. De vijfde draagt een zwarte muts en een scharlaken kleed van bruin bont voorzien; hij steunt het hoofd op de linkerhand en houdt in de andere een rozenkrans (?) zamengesteld uit roode kralen. Verder op zijn nog twee rechters gezeten. Achter de vierschaar staat de stadsbode. En naast dezen ziet men den duivel, die de rechters komt verleiden; in elke hand heeft hij een goudstuk. Zijn gezicht is afgrijselijk even als zijn geheele gestalte; de buik is door een monsterachtig gezicht gevormd.

Rechts staan voor de vierschaar de edelman en diens door de fortuin misdeelde tegenpartij. De eerste houdt zijn van bont vervaardigd hoofddeksel in de hand; hij is in een lang rood gewaad kleed, en draagt aan zijn gordel een geborduurde geldbuidel en een rijk versierden dolk. Met diens weelderige dracht vormt de nederige houding van den in hemdsmouwen verschijnenden armen man een sterke tegenstelling.

Buiten de schepenzaal vertoont zich de vermanende engel 1), gekleed in een lang wit gewaad, waarover een rijke goudlakensche mantel hangt, met rood gevoerd.

De hel, waarnaar de engel wijst, wordt aangeduid door de voorstelling van een aantal naakte figuren door monsterachtige duivelen gekastijd. Vooreerst een man, dien men op den rug ziet en die smekend de handen hemelwaarts verheft, terwijl een groenkleurige geschubde duivel hem aangrijpt. Dan eene vrouw van voren gezien, die in het helsche vuur gedompeld wordt door een rooden duivel, welke haar op den rug geklommen is. Verder ziet men nog een viertal ongelukkigen die in de vlammen gedreven worden door een paar duivels, van welke een met een gaffel gewapend is.

Hoogerop, komt een zwarte duivel aan met een man en eene vrouw beladen, en nog verder verschijnt een andere die een geheele bende verdoemden met een ketting meêvoert, en van een heuvel afdaalt waarop onderscheidene galgen geplaatst zijn.

Achter dien heuvel ziet men een engel die een aantal gelukzaligen begeleidt, en in de lucht stijgen drie engeltjes met de zielen van uitverkorenen hemelwaarts.

Het verre verschiet van dit landschap is door den

1) De lengte dezer figuur is 0,80 M.

schilder versierd met een gezicht op de stad Maastricht uit het Z.O. genomen, een tafereel dat voor de oude topographie dezer plaats van groote waarde zou zijn, indien niet de onhandige restauratie, waarvan wij hierboven gewaagden, op vele punten de voorstelling had geschonden. Toch herkent men nog den ouden walmuur der stad met het poortje van den Nieuwenhof, met de St. Pieters en Helpoorten; voorts de torens van St. Servaas en St. Jan, St. Nicolaas enz.

De boven beschreven voorstellingen zijn van het in den hemel afgebeelde Laatste Oordeel gescheiden door twee op banderollen geschreven teksten, waarvan de linker onder het dak van het dinghuis, de rechter onder het gezicht op Maastricht zich vertoont.

De eerste bevat de drogredenen, waarmede de duivel de rechters tracht over te halen:

Gij die ſijt herẽ. leert recht verkerẽ. nempt goet ẽ gelt
Die gij hebdt leijt. diẽ ſijt bereijt. te doen gewelt.
nempt altijt baet dat is mij̃ raet. ist recht oft crom
des nijet en laet. ãders gij. gaet/ voer gheckẽ dom.

De tweede text is de vermaning van den engel:

Gij die ſijt raedt. u. ougẽ op ſlaet. aan deſe figure
Die ſakẽ verſtaet. mit goeder maet. doet recht al pure
des nijet ẽ laet om gũſt of haet. noch õ gheijn hure
anders Ghij gaet. die rechte ſtaet. tẽ helſſcher vure.

De voorstelling van het Laatste Oordeel wijkt niet af van die welke in de XVe eeuw gebruikelijk was.

In het midden zit Christus op den regenboog, de voeten op de wereldbol gesteund. Over het naakte bovenlijf hangt een purperen mantel. De linkerhand is zegenend opgeheven, de andere wijst de verdoemden af.

Overeenkomstig de beschrijving in de Openbaring Joannis, ziet men links van het gelaat van Christus een lelietak, rechts een groot zwaard, beide door een engel gedragen, die gekleed is in een wit gewaad en roode vleugels heeft. Twee kleinere engelen in het wit zweven in het verschiet.

Aan weêrszijden van den oppersten Rechter zijn er groepen van heiligen knielend op wolken; links een groep van zeven heilige vrouwen aangevoerd door Maria, rechts zeven heilige mannen onder geleide van Johannes den Dooper. Maria heeft een wit kleed onder een blauwen mantel, Johannes draagt een dierenhuid en daarover een rooden mantel.

Boven elk dezer groepen zweeft een engel in rosekleurig gewaad, blazende op een lange bazuin tot opwekking der dooden. Uit de linkerbazuin hangt eene banderol met de woorden:

Surgite mortui.

Uit de andere valt een banderol neder met:

Venite ad Judiciũ.

Twee kleinere engelen met bazuinen ziet men in de verte.

Deze schilderij is gevat in eene lijst van eenigzins latere dagteekening. Zij is zwart geverfd en versierd met vergulde ornamenten en draagt de dagteekening van 1599, die blijkbaar alleen op de lijst niet op het schilderstuk betrekking heeft.

BRIEVEN UIT ROME.

XVI.

15 Juni 1880.

Om te weten of er waarlijk „goede smaak" bestaat, en, zoo ja, waarin die smaak dan toch eigenlijk wel gelegen is, kan 't wellicht nuttig zijn op eenige duidelijke en eenvoudige beginselen te wijzen, die „men" in het kosmopolitisch Muzeum kan opmerken.

Volstrekt (absoluut) beschouwd en genomen, is *de waarheid* datgene, wat *is;* niet datgene, wat meervoudig, zwak, duister, beweeglijk, onderworpen aan vernietiging is, maar hetgeen *een* is, albezittend, hel schitterend van licht, onveranderlijk, eeuwig; *de waarheid* is God.

Het goede is het ware in daad gebracht; zoodat *het zijn*, *het ware* en *het goede* hetzelfde zijn, of, zoo het geoorloofd is aldus te schrijven, *het ware* en *het goede* zijn de twee aangezichten van *het zijn.*

Het schoon, zoo keurig beschreven, zelfs door een Plate: „de spiegel van het ware en van het goede", *het schoon* is God, geopenbaard door de werken der schepping.

Uit het zedelijk oogpunt beschouwd, is de goede daad de voltrekking (de realisatie) van *het goede;* het is de orde der liefde, d. w. z. van 's menschen aandoeningen. Van het fisiek standpunt genomen is *het schoone* de orde der waarheid, met andere woorden: *de waarheid* op haar plaats gezet.

De liefde voor de wetenschap legt getuigenis af van 's menschen liefde voor *het ware*, gelijk tevredenheid na volbrachte plichtsbetrachting getuigt van zijn liefde voor *het goede;* terwijl het genoegen, dat het beschouwen van een waardig kunstgewrocht (of van de schoonheden der natuur) zijn liefde voor *het schoon* niet onbetuigd laat, evenmin als zijn behoefte om *het schoon* te bewonderen.

De wetten van den smaak kunnen niet afhankelijk zijn van de wispelturige, om niet te schrijven capricieuse, meeningen der menschen; zij, die wetten, blijven onveranderlijk omdat ze ten grondslag hebben het Ware, het Goede en het Schoon.

In al de kunsten, waarin de verbeeldingskracht een voornaam factor is, wordt het verstandelijk schoon de weerkaatsing, de weerspiegeling van het fisieke schoon, d. i. de stipte reproductie der schoone natuur. De verschillende wijzen waarop de wereldburgeressen en de wereldburgers de schoonheden der natuur gevoelen en beoordeelen, moet een analogische invloed uitoefenen op de kunst, die er de nabootsing van is.

Een proeve der werkelijkheid (realiteit) van het schoon is het gevoel, dat alle volken er van hebben, hoe dan ook de verscheidenheid moge wezen van dat gevoel.

Daar het schoonheidsgevoel zoozeer verandert en zoo onnoemlijk uiteen loopt bij de volken en de individuën, zoo kan het schoon niet tegelijkertijd datgene zijn, wat aan den eenen behaagt en aan den anderen niet.

Dat schoonheidsgevoel, terwijl het zelfs in de verschillende tijdperken van het leven der volken verscheidenheden aanbiedt, hoe zou het schoon daar kunnen zijn tegelijkertijd, zoo het bewonderd wordt in een gegeven tijdperk, terwijl het op een anderen tijd veracht wordt of althans met onverschilligheid voorbij gegaan?

Het schoon is derhalve datgene, wat ten allen tijde en overal behaagt, wat algemeen als schoon geoordeeld wordt.

Als bleeke kopiën der natuur, kunnen ook de meest keurig-prachtige voortbrengselen der Beeldende Kunst en der Kunstnijverheid slechts een betrekkelijke schoonheid hebben, vermits het volstrekte (absolute) schoon uitsluitend aan Hem toebehoort, Die het beginsel en het Wezen van alle volmaaktheid is. Zelfs de natuur, hoe schatrijk ook in heerlijke pracht omdat zij het werk is van den Almachtige, wijst op onvolmaaktheden, als om vingerwijzend te toonen, dat zij het werk is. Toch de natuur maar volgens geweten en naar best weten ingestudeerd! En dan zijn best gedaan haar na te bootsen in hetgeen zij het meest schoon en nuttig aanbiedt! Dan, maar ook dan alleen, mag „men" hopen de volmaaktheid te bereiken zoover als ze bereikbaar is in de menschelijke ongenoegzaamheid, niet het minst zoo die studie verlevendigd wordt door het denken aan God.

Die beginselen kan „men" schier dagelijks in het groote Muzeum hooren ontwikkelen te midden der wereldburgers, die daar uit- en ingaan. De waarheid is één en daarom had God, die één is, oorspronkelijke, in den beginne, op het werk der wordende schepping het eigenaardig merk der eenheid geprent. Het heelal gaf toen een ontzaglijk groot geheel te zien, waarin elk deel en ieder wezen onderling met elkaar verbonden, zonder drang en moeite het zijne bijbragt tot de harmonie van het geheel. Die goddelijke eenheid, oorspronkelijk in de natuur verspreid, „men" treft haar, die eenheid, nog wel aan, doch veel minder in het oog vallend en halverwege verborgen door een groote en breede schaduw. 't Is niet meer het concert, het accoord zonder onderbreking der „elementen", der dieren en der menschen, maar wel zeer dikwijls de oorlog tusschen de elementen en de oorlog tusschen de dieren en altoos de oorlog in de harten der menschen. Zoo is het, 't is wel een droeve en handtastelijke waarheid, dat de harmonie minder in het menschelijke hart zetelt dan ergens elders! De mensch is niet meer een verstand door de zintuigen gediend, maar wel een gestruikeld en gevallen verstand, dat op de wereldzee strijd voert tegen de zintuigen. En „men" meene niet, dat de strijd slechts bestaat tusschen het stof en den geest, die strijd wordt ook gestreden tusschen het menschelijk gevoel en de rede, tusschen de behoeften en de plichten, tusschen de zintuigen en de talrijke „agenten", die de geregelde werking er van onophoudelijk trachten te storen. Wáár is 't, dat „men" ontmoet: die fisiologische eenheid, dat volmaakt „equilibrium", der werkingen, welke *de gezondheid* vormen, en wáár het zedelijk „equilibrium", dat *de deugd* maakt, waardoor het gebeurt, dat de geest, zichzelf beheerschende en tevens het stof, waaraan de geest leven geeft, standhaftig eigen behoeften aan de rede ondergeschikt doet zijn, en de rede aan God? Wie anders dan God, kon aan de aarde de eenheid tonen in het Dualisme? Wie anders dan een Godmensch, kon aan den gevallen mensch de hoop schenken die eenheid eens terug te bekomen? De oorspronkelijke eenheid der natuur hier te ontmoeten, in het kosmopolitisch muzeum, daarmede vleit „men" zich niet; maar om haar te vinden die eenheid, blikt „men" oneindig veel hooger, hemelwaarts, van waar zij kwam. Hier beneden is, wel is waar, niets volstrekt (absoluut) slecht, maar hier is ook niets volstrekt (absoluut) goed, alles is daar dooreengemengd; geen vreugde, hoe zuiver en rein ook, zonder alsem der smarte; gezondheid, schoonheid, deugd, geluk, 't is alles slechts betrekkelijk; het leven zelfs is geen volheid des levens meer, maar noodig is het, dat de dood kome om aan het leven de onsterfelijkheid te brengen; het nooit of nimmer genoeg te bewonderen werk van den Almachtige, de natuur, moet zich eindelijk eenmaal ontbinden, en de tijd, die er den duur van aangeeft, verdwijnen voor altoos in de eeuwigheid, waar Hij *is*, die alleen waarachtig *Een is*.

En toch is die volmaaktheid, welke „men" in zich zelf niet vermag te vinden, noch in hetgeen rondom ons is, in het groote Muzeum, het voorwerp van „men" 's bewondering; naar die eenheid zoekt „men" onverpoosd. Wat mag wel de oorzaak zijn van dat rusteloos streven? 't Is omdat de eenheid het wezenlijke is der waarheid en omdat de waarheid de eenige weg is naar het oneindig geluk, waarnaar alle wereldburgeressen en alle wereldburgers streven, hoe dan ook.

Doch de eenheid is niet alleen het wezenlijke der waarheid, maar ook der schoonheid. Ook al had zoo menig christen wereldwijze of wijsgeer het niet gezegd, 't is een axioma van het gezond verstand en van den goeden smaak: „dat in elk genre van schoonheid de eenheid den vorm en het wezen van het schoon daarstelt." Vraagt het aan Michel-Angelo: waar hij bijv. na een boog te hebben doen optrekken op een der kanten van een gebouw, er een dergelijke laat aanbrengen aan den tegenovergestelden kant? Zal hij niet antwoorden: opdat de deelen van den bouw symmetrisch met elkaar overeenstemmen? Maar waarom komt die symmetrie zoo noodzakelijk voor? Omdat het behaagt. Doch wie zijt gij om u als scheidsrechter voor te doen van hetgeen niet en van hetgeen wel moet behagen aan de menschen, en vanwaar weet gij, dat de symmetrie behaagt? 't Is omdat, ik ben er stellig zeker van, 't is omdat de materialen, aldus geplaatst, waardigheid hebben, juistheid, gratie; in één woord: 't is vermits *dat* schoon is. „A la bonheur," maar is iets dan schoon omdat het behaagt, of wel behaagt het *omdat* het schoon is? Wie twijfelt er aan te antwoorden: *dat* behaagt *omdat* het schoon is. Doch *waarom* is dat alles schoon? Ook zelfs deze vraag kan een Michel Angelo niet in het nauw brengen, want hij erkent zonder moeite, dat de gelijkvormigheid, de gelijkenis, de overeenkomst der deelen van het gebouw, het al herleidt tot een soort eenheid, die aan den redelijken mensch voldoet. Nu is „men" er. In de bouwmaterialen echter is geen ware eenheid, want ze zijn saamgesteld

uit een onnoemelijk aantal deelen, elk waarvan op zijn beurt uit een niet te tellen getal deeltjes bestaat. Wáár ziet gij dan de eenheid, die U leidt bij het bouwen van uwen bouw; die eenheid, welke gij in uwe Kunst beschouwt als een onschendbare wet; die eenheid, welke uw bouw, om schoon te zijn, moet nabootsen, die echter geen eenheid hier beneden volkomen, volmaaktelijk na te bootsen, vermag, vermits geen eenheid daar volmaakt één kan wezen? En wat mag „men" daaruit besluiten? Behoort „men" daaruit niet te erkennen, dat er boven 's menschen geest een eenheid is, een oorspronkelijke, een souvereine, eeuwige, volmaakte eenheid, de wezenlijke (essentieele) regel van het schoon, door „men" gezocht in de praktijk der Kunst. H. J. Biegelaar v. Th.

TENTOONSTELLING DER SCHETSONTWERPEN, WAARNAAR DE HISTORISCHE TAFEREELEN IN DEN WILLEMSTOREN TE DILLENBURG ZULLEN WORDEN UITGEVOERD.

De Heer L. E. Kleijn, hofschilder van H. K. H. Prinses Marianne der Nederlanden, is thans zoover gereed met bovengemelde schetsontwerpen, dat hij ze hier te lande kan tentoonstellen. Op dit oogenblik zijn deze in olieverf geschilderde schetsen reeds voor een ieder te bezichtigen in het Museum der „Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst" boven de Beurs te Rotterdam.

Zooals men weet, bestaat het voornemen om deze tafereelen, die gekozen zijn uit het leven van den grooten Zwijger, in het groot bij wijze van muurschildering aan te brengen op de boogvormige vakken in de zoo geroemde balkonkamer van den Willemstoren.

In geschiedkundige volgorde zijn het de volgende belangrijke gebeurtenissen uit 's Prinsen leven:

a. Leunende op den schouder van den jongen Prins van Oranje doet Karel V afstand van de Regeering. (1555.)
b. Een zaal in het kasteel te Hoogstraten, waar het verzet tegen de schending der privileges besproken en het smeekschrift der verbonden Edelen behandeld wordt (1563).
c. De Prins dicteert zijn Justificatie tegenover den Koning van Spanje. (1568.)
d. Overtocht van 's Prinsen leger over de Maas. (1568.)
e. De Prins wordt door het geblaf van zijn hondje gered voor Mons. (1572.)
f. De nadere Unie van Brussel. (1578.)
g. Eedsaflegging als Stadhouder (1571);
h. Aanslag op 's Prinsen leven door Jauregui te Antwerpen (1582);
i. Het praalgraf op last der Staten te Delft opgericht.

Over het geheel genomen wordt de keuze der onderwerpen eene gelukkige geacht; sommige tafereelen zijn met veel talent ontworpen en zullen wanneer ze in 't groot zijn uitgevoerd, ongetwijfeld een goed effekt maken, vooral wanneer de schilder weet partij te trekken van de geschiedkundige afbeeldingen uit den tijd zelf (b. v. het prentwerk van Hoogenberch) die hij overigens gemakkelijk kan raadplegen. Onze tijd heeft althans het voorrecht kritisch te zijn en geen theaterhelmen of met dergelijke kostumen toegetakelde personen in geschiedkundige schilderstukken te dulden. Gelukkig is de periode, waarin het publiek zulke gebrekkige voorstellingen van gebeurtenissen uit de vaderlandsche geschiedenis te bewonderen kreeg en voor goede munt opnam, dan ook achter den rug; hopen we dat die nimmer zal terug keeren.

De belezenheid van den Heer Kleijn en de ernstige studiën, die hij op geschiedkundig terrein gemaakt heeft, gepaard aan zijn talenten als kunstenaar, zijn waarborgen genoeg voor de wijze van uitvoering der te schilderen tafereelen, die waardig moeten wezen aan den roem van Prins Willems nagedachtenis.

Uit zuivere belangstelling in de zaak, die onze volkomen sympathie heeft, kunnen wij een kleine opmerking niet weerhouden, die ongetwijfeld door den schilder zelf zal worden beaamd. In het tafereeltje namelijk waar Prins Willem wordt gered door het geblaf van zijn hond, is het trouwe dier niet van de soort door de geschiedenis vermeld. Het was geen groote hond, zooals we op het schetsontwerp zien afgebeeld, maar veeleer wat men noemt een keffertje, die door zijn verwoed geblaf of gekef maakte dat de aanslag op den Prins is mislukt.

Het is te hopen, dat het plan weldra tot uitvoering kome en dat het de medewerking en sympathie van ieder welgeaard Nederlander zal hebben, waarvan de stoffelijke bewijzen niet mogen achterblijven.

Als een waardige hulde aan de nagedachtenis van een groot man, wien het vaderland zóóveel te danken heeft, zij deze zaak een ieder aanbevolen; want zou het niet een eeuwige schande zijn voor 't geheele land, als zulk een plan door te kortkoming van eenige honderde guldens schipbreuk leed?

Een praktisch denkbeeld is het dan ook om in het lokaal, waar de schetsontwerpen zijn tentoongesteld, een lijst neder te leggen, waarop men door inschrijving voor een groote of kleine bijdrage tot verwezenlijking van 't doel kan medewerken.

TWEE SCHILDERIJEN VAN JOANNES SCOREL (SCHOORL.)

Mijn vriend, *Dr. Ad. Bayersdorfer*, Directeur der Schleisshеimer Gallerie, (bij München) deelt mij het volgende mede:

Te *Obervellach* in *Kärnthen* bezit de kerk een triptiek van Joannes Scorel, waarschijnlijk op zijn reis naar Italië geschilderd, en volkomen bevestigend hetgeen *Van Mander* mededeelt: „Hij is ook gecomen tot Noremburgh, bij den constighen Albert „Dürer, daer hij om leeren eenighen tijdt bleef: doch „also op dien tijdt Lutherus met zijn leeringhe de „gheruste Weerelt begon beroeren, en dat Dürer hem

„der saken oock eenichsins begon te bemoeijen, vertrock Schoorel nae *Stiers* in *Carinthen*, (Kärnthen) „alwaer hij werckende voor den meesten Heeren, wel „begheert was, en woonde bij een Baron .... „Dus van daer vertreckende, quam te Venetiën enz."

Hier volgt de beschrijving der schilderij door Dr. Bayersdorfer:

Op het middenstuk: de Madonna, staande in de straat eener stad, door twee famieljes omringd; (in het geheel 14 portretfiguren) allervoortreffelijkst gedaan, 1/3 Lucas van Leyden 2/3 Dürer. Gemerkt:

Joannes Scorel Hollandins
pictorie amator pingebat.

Op de achterzijde de wapens der beide famieljes en twee maal het jaartal 1520. Rechter vleugel Ste Apollonia, achterzijde: kruisdraging, linker vleugel St Christophorus, achterzijde: de geesseling. De achterzijden zijn „Gesellenarbeit."

In het bezit der *Alterthumsverein* in *Bonn* bevindt zich eene schilderij met de kruisiging, met vele figuren, gemerkt: *Scorle* 1530.

Dr. B. zegt: ganz italienisch, vermichelangelo't, und für mich abscheulich.

Van beide stukken zijn photographiën gemaakt.

Danken wij Dr. B. voor zijne belangrijke mededeeling! Want tot nu toe was het Utrechter altaarstuk, helaas in zulk een ontredderden toestand, het eenig bekende, gemerkte stuk van dezen zoo gewichtigen meester. En thans hebben wij twee werken, die elk eene phase zijner ontwikkeling verkondigen. Onder de namen: Lucas van Leyden (Luca d'Olanda) en Alberto Durero bevinden zich ongetwijfeld werken van Scorel in Italië, *gemerkte* zijn er mij echter nog nooit onder de oogen gekomen.

A. B.

KORRESPONDENTIE OVER HET GROOT AUDITORIUM TE UTRECHT.

Mijnheer de Redacteur!

Het deed mij leed in het flinke artikel van *Victor de Stuers* over de gerestaureerde Utrechtsche Uniezaal met geen enkel woord gewag te zien gemaakt van een man, aan wiens nauwgezetten en degelijken arbeid bij het aanbrengen der kleuren, men het welslagen van het geheel voor een goed deel verschuldigd is. Ik bedoel den polychromeur *Friedrich Florack*, aan wiens verdiensten in deze, destijds, toen het werk nog in gang was, reeds door de dagbladen werd hulde gebracht.

Had de Duitsche schilder, die trouwens reeds veertien jaar hier gevestigd is, gearbeid als eenvoudig loondienaar of simpel werktuig, — ik zou niet van hem reppen.

Maar nu dat het geval volstrekt niet is en door hem met de meeste toewijding en piëteit is gearbeid, zoo getrouw mogelijk naar hetgeen van het oorspronkelijke te vinden was, mag zijn naam niet verzwegen worden.

Wie het werk kent, weet, om van andere dingen te zwijgen, dat b. v. het schilderwerk aan de wanden volgens eene oud-Italiaansche methode met een bizondere verf is aangebracht *in fresco*, in de natte, geprepareerde kalk, en *niet*, gelijk in het oorspronkelijk bestek werd voorgeschreven, met olieverf op het droge pleister. Welnu, aan *Florack's* initiatief is het te danken, dat laatstgenoemde methode, waarbij het gansche werk spoedig geheel bedorven zou zijn geweest, — omdat *in casu* het pleister vochtig was en dus geen goeden grond voor olieverf leverde — *niet* is gevolgd. Op zijn raad volgde men de tweede, door hem opgespoord, die nieuw is in ons vaderland, en welker duurzaamheid reeds voldoende is gebleken toen, bij de werkzaamheden voor het verwarmingstoestel, de vochtige aarde meer dan manshoog tegen de geschilderde wanden werd opgeworpen, zonder dat ze iets leden, wat bij de olieverf-methode zeker het geval zou zijn geweest.

Florack's naam mag dus wél genoemd worden en met de plaatsing dezer regelen, M. d. R. zal niet meer dan recht geschieden aan de verdiensten an een bekwaam en bescheiden kunstnijvere.

Amsterdam, 6 Jan. 1881. G.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Aan Jhr. Mr. Victor de Stuers is de onderscheiding te beurt gevallen van benoemd te worden tot Eerelid van het Royal Institute of British Architects te Londen.

Deze onderscheiding mag vooral daarom vleiend geacht worden, wijl er uit af te leiden valt dat men in het buitenland de vruchtbare beweging op het gebied der kunst volgt, waaraan de heer de Stuers onvermoeid zijne krachten ten beste geeft.

— Door de heer Preuijt, emer. predikant van Oudenbosch te Terheyden (bij Breda) is aan het Rijk, ter plaatsing in het Ned. Museum ten geschenke aangeboden een koperen hondenhalsband, waarop fraai bladwerk is gegraveerd, alsmede het wapen van Nassau en het jaartal 1689. Vermoedelijk werd deze halsband gedragen door een hond, die bij de ramp van 14 Julij 1711, welke aan prins Johan Willem Friso het leven kostte, met zijn meester verdronk.

Dit voorwerp, opgebaggerd uit het Holl. Diep voor de haven van den Moerdijk, is terstond na het vinden door den geneesheer van Mens te Terheyden gekocht. Na diens overlijden werd het uit den inboedel door genoemden heer Preuijt aangekocht.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 4. 22 Januari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ENGELSCHE KUNST.

J. M. W. TURNER.

(1775—1851).

I.

DOOR LEONIDAS.

Wij hebben in onze beide laatste opstellen gepoogd den geachten lezer van dit blad een beeld voor oogen te stellen der twee grootste gestorven Engelsche schilders van het satyrische en portretgenre; wij hebben gepoogd hun leven en werken, en de plaats die hun toekomt in de rij der kunstenaren, zonder al te groote uitvoerigheid, naar wij hopen, te schetsen. Thans wenschen wij hetzelfde te doen met den man, die den onbetwisten eeretitel draagt van Engeland's grootste en meest origineele landschapschilder, met den man, die, al mocht hij naar chronologische orde na Gainsborough komen, wegens zijn, dezen verre overtreffend genie, de plaats behoort in te nemen in de rij van Engeland's kunstenaars naast Hogarth en Reynolds, de vaders en scheppers van een nieuwe richting in de kunst.

Turner werd in het jaar 1775 te Londen geboren. Zijn vader, een barbier, wonende in de nabijheid van Covent Garden, was een opgeruimde, spraakzame, radsprekende man, met een grooten zin voor het verkrijgen en opsparen van geld, een eigenschap die zijn zoon in al te groote mate van hem erfde. Zijn moeder was, naar de getuigenis van haar echtgenoot, in later dagen gegeven, en door verschillende handen, dus natuurlijk vervormd tot ons gekomen, een vrouw van Xantippeachtige natuur, slecht gevormd, met harde gelaatstrekken, die haar echtgenoot het leven niet bijster aangenaam maakte en in later dagen (omstreeks 1800) krankzinnig werd. Het was in deze omgeving, dat de jeugdige William zijn eerste levensjaren doorbracht, en onbetwijfelbaar is het, dat die huiselijke toestand, de twisten en het gekijf zijner moeder, het gemis van een zachte vrouwenhand en van den invloed van een liefhebbend vrouwelijk gemoed, de eenzaamheid van zijn jeugd, waardoor hij

vroeg reeds leerde alleen met zich zelven te zijn, den grond legden voor zijn later zich krachtig openbarenden menschenschuwenden en eenzaamheidzoekenden aard. Naar een school waar hij in kennis mocht geraken met school- en speelmakkers ging hij vóór zijn tiende jaar niet, en was dus ook voor zijn spel in al die ledige kinderjaren aan eigen vindingrijkheid overgelaten. Het was onder deze omstandigheden, dat hem, het toeval dat zijn vader in een schildersbuurt woonde, reeds vroegtijdig op den eenigen weg bracht, waarop zijn genie zich zou kunnen ontwikkelen Want Turner was ontegenzeggelijk een echte schildersnatuur; de kunstenaarsloopbaan de eenige waarin hij het tot iets kon brengen. Terwijl Reynolds ook in de aanverwante kunsten geen vreemdeling was, en, naar zijn eigen getuigenis, ook als geneesheer zou hebben kunnen uitmunten, terwijl Hogarth ook mogelijk als dramatisch en satyrisch dichter zijn talent zou hebben kunnen ontwikkelen, was Turner op elk ander gebied een volslagen onbekende; kon hij zich ter nauwernood in zijn eigen taal op eenigszins verstaanbare wijze uitdrukken. Reeds in zijn vroege jeugd moet hij door zijns vaders winkel met schilders in aanraking zijn gekomen en zich met teekenen hebben beziggehouden. De vroegste bekende teekening van zijn hand is een van Margate Church van het jaar 84, dus op negenjarigen ouderdom. Een poos daarna ging hij naar New-Brendford bij zijn oom logeeren, om verandering van lucht te hebben, en bezocht daar zijn eerste school. Veel leerde hij er niet. Hij bracht zijn tijd door met het beteekenen der muren met kippen en hanen, boomen en vogels, terwijl zijn makkers uit vriendschap zijn sommen voor hem maakten. In dezen tijd vallen ook zijn talrijke teekeningen, vaak gekopieerd naar gravures en later gekleurd, die hij voor een paar shillings, in zijns vaders winkel, te koop stelde. Op ongeveer twaalfjarigen leeftijd kwam hij in de leer bij een bloementeekenmeester, en een jaar later op een andere school te Margate; in 89 bij een perspectief teekenaar en in hetzelfde jaar bij Mr. Hardwick, den architekt, en op de school van de Royal Academy. Gedurende al dien tijd hield hij zich bovendien, volgens zijn biograaf Thornbury, bezig: 1°. met het maken van teekeningen om in den winkel te verkoopen; 2°. met het kleuren van gravuren voor een graveur; 3°. het maken van schetsen naar de natuur met zijn vriend Girtin; 4°. het maken van teekeningen in één avond ten huize van Dr. Monro, een dokter en waarachtigen Maecenas; eindelijk het maken van achtergronden voor Mr. Parden, een architekt.

Zóó zien wij den jeugdigen Turner zich reeds in zijn vroegere jeugd met schier niets anders bezighouden dan oefening in de teeken- en schilderkunst en alle verder onderricht totaal verwaarloozen. Geen wonder, dat hij nooit eenige macht had over de taal bij spreken en schrijven, ja zelfs het laatste slechts met moeite kon doen. Maar wat hij aan dezen kant verloor, won hij aan den andere. Door de voortdurende behandeling van potlood en penceel, verkreeg hij een gemakkelijkheid in hun gebruik, die hem later uitmuntend te stade kwam, en wist hij door te dringen in de diepste geheimen van zijn kunst. Door het kleuren en opwerken van architektonische teekeningen leerde hij de macht kennen van licht en schaduw en het gebruik, dat hij van gebouwen zou kunnen maken tot het breken van rechte lijnen in zijne landschappen. Hij leerde typografische teekeningen een kunstaanzien geven en zou zoo komen tot zijne latere eigenaardige, echt artistieke behandeling van de landschappen, die hij teekende.

De aanmoediging, die hij van alle zijden ontving, de, voor zijn leeftijd, goede belooning van zijn arbeid, (hij kreeg *f* 12.— voor iederen achtergrond) die voor zijn gelddorst een sterke prikkel tot werken was, de zucht die hem reeds vroeg bezielde, alle zijne makkers te overtreffen, dit alles werkte samen om Turner tot harde onafgebroken studie aan te zetten. Van zijn levende meesters, Malton die hem perspectief, Hardwick die hem architectuur, Dr. Monro die hem waterverfschilderen en Sir Joshua Reynolds, die hem de beginselen van het olieverfschilderen onderwees, leerde hij betrekkelijk weinig. Zijn omgang met Girtin, een kunstgenoot, die twee jaar ouder en ook een beschermeling van Dr. Monro was, maar vooral zijn studie van oude meesters en van de natuur deden het overige. Claude en van de Velde, Titaan en Canaletto, Cuyp en Wilson werden beurtelings tot het onderwerp van ernstige studie, niet alleen van hun werken maar voornamelijk van hun wijze van werken, door hem gemaakt. Hij leerde van hen allen en nam van elk iets over in zijn eigen stijl. Zoo streefde hij voortdurend vooruit, behalve Girtin, al zijn tijdgenooten voorbijsnellende. Immers deze bezat als geen ander zijner tijdgenooten en voorgangers de macht om de stilte en plechtigheid van den avondstond, den zachten glans van het gulden zonnelicht in zijn aquarellen weer te geven. Enkele zijner stukken vormen een ernst en rust, waarnaar Turner met al zijn schitterende kleurenpracht, met zijn weelde in het weergeven van haast al te moeilijke verschijnselen, het doorschijnende van rook en mist en damp, met zijn meesterschap in het doen gevoelen van het schier onkenbare, te vergeefs streefde. Dat hij zelfs erkende in zijn studiemakker een grooten mededinger te hebben, blijkt uit zijn bekend gezegde van latere jaren „Had Tom Girtin lived, Ishould have starved." Door den vroegtijdigen dood van dezen, in 1802, werd hij verlost van een strijd op leven en dood om zijn roem en zijn levensonderhoud.

Maar wij moeten terugkeeren tot zijn kinderjaren en zijn studie. In 1789 op het aandringen van Mr. Hardwich besloot hij naar de Academy te gaan en het volgende jaar exposeerde hij een gezicht op Lambeth Palace; in 91 en 92 eenige typografische teekeningen van de omstreken van Bristol, Canterbury en Londen. Verre studiereizen maakte hij in die jaren nog niet. Maar in 1792 ontving hij een commissie van een graveur, een zekeren Mr. Walker, om schetsen te maken voor zijn „Copper-plate Magazine" en een jaar later van Mr. Harrison voor zijn „Pocket-Magazine." Zij waren de oorzaak van het begin van die lange voetreizen door Engeland en Wales, waarbij hij, zijn bagage aan een stok op den schouder dragende, met potlood en papier in de hand, al de verschillende natuurgezichten, die hem troffen, met vlugge hand op het papier bracht. Zijn sterk en gezond gestel, zijne geringe behoeften, ook voor zijn studie, maakte hem bijzonder geschikt voor een leven, dat hem in staat stelde de natuur in al haar honderdduizend vormen en gestalten te bestudeeren om haar later op zijn doeken weer te tooveren, want al waren zijn

latere werken meer gedroomde dan werkelijke natuurtafereelen, zoo was de droom toch geen bloot fantastische mengeling, van ongekende zaken, maar droeg het duidelijk karakter van een geboorte uit vroeger opgedane kennis en ervaring.

Terwijl Turner aan het reizen was om voor tijdschriften schetsen te maken, die zich dan ook nog in hooge mate onderscheiden door plaatselijke getrouwheid en weinig artistiek gevoel in de keuze van onderwerp, vergat hij de Royal Akademy te Londen niet. Voortdurend zond hij bij iedere jaarlijksche tentoonstelling proeven van zijn talent in het aquarel, waarin zijn kunst in groepering uitstekend uitkomt en frischheid en lucht den aanschouwer toewaaien. Eerst in 1795, dus juist op twintigjarigen leeftijd, prijkte zijn eerste olieverfschilderij aan den Academywand en een jaar later zich zijn eerste zeestuk, waarin al reeds die later meer ontwikkelende bekwaamheid niet helder zichtbare voorwerpen duidelijk te doen gevoelen, aan het licht komt. Op twintigjarigen leeftijd vertoont zich reeds zijn meesterschap in zijn kunst en wordt door bevoegden onmiddelijk erkend. Waarlijk, Turner, wiens achterdochtigen aard hem reeds van den beginne aan, zijn arbeid in de eenzaamheid had doen maken, en hem van het geluk eener enge vertrouwende vriendschap beroofde, had niet te klagen noch over de natuur, die hem zoo rijkelijk met kunstenaarsgaven bedeeld had, noch over de menschen, die zijn talent van begin aan erkenden! Doch zoo de legende waarheid spreekt, dan mogen wij aan een bedrogene liefde zijner jongelingsjaren, (omstreeks 1795), voor een deel althans, de schuld zijner menschenschuwheid wijten.

In het jaar 77 ging Turner naar het noorden; waarschijnlijk omdat Girtin in dat jaar zulk een groot succes had gehad met zijn schetsen uit Yorkshire en Schotland. Die reis ontwikkelde hem van jongeling tot man. De schoonheid der plaatsen met haar heuvelen en dalen, en bergen en kloven, de meren met hunne schitterende watervlakte, waarin de lucht en wolken in al hun kleur- en vormschakeeringen weerkaatst werden, oefenden een electriseerenden invloed op hem uit, die hem al zijn krachten deed inspannen, om wat hij voor zich zag, op het doek weer te geven. Meer dichterlijk dan juist schildert ook Mr. Ruskin, de welbekende vurige Engelsche kunstkritikus de werking dier natuur op het gemoed des jeugdigen schilders in de volgende woorden: „Voor de eerste maal ziet hij de stilte der natuur om zich heen, haar geheimen ontsluierd, haar grootschheid voor zich geopenbaard. Vrede dan eindelijk en vrijheid dan eindelijk, en liefelijkheid eindelijk; vindt hij hier dan in de verlaten valleien, niet onder de menschen, die bleeke, door armoe gestempelde of wreede gezichten, die velemalen geteisterde menschheid zijn niet de eenige dingen die God gemaakt heeft!" Waarlijk zóó slecht hadden de menschen Turner niet bejegend, om zoo sterk het geluk te gevoelen van hun tegenwoordigheid bevrijd te zijn.

(*Wordt vervolgd.*)

DE PLAATS „PETIT SABLON" TE BRUSSEL.

Toen er eenige jaren geleden, ten gevolge der verbreeding van de Rue de la Régence, in verband met hare voortzetting tot aan het nieuwe paleis van Justitië besloten werd, de huizen van die straat welke tegen de kerk Notre Dame du Sablon aangebouwd waren, af te breken en de kerk zelve te herstellen, was men er tevens op bedacht, de plaats genaamd Petit Sablon, aan de andere zijde der straat gelegen, een aanzien in den stijl der kerk te geven. Het denkbeeld van een openbaren tuin (square) stond op den voorgrond, doch de plaats was, wegens de groote helling, voor den aanleg daarvan, ongeschikt. Men besloot de plaats, door ontgraving, daarvoor geschikt te maken en den tuin met eenen bekleedingsmuur te omringen. Men kwam tevens op het denkbeeld om eene, in het begin der 16e eeuw niet ver van deze plaats toegepaste architectonische versiering op den bekleedingsmuur aan te brengen, de omsluiting namelijk der zoogenaamde „Cour des Bailles" (Baliënhof) waarvan Schayes deel IV bl. 72 het navolgende zegt:

„En 1509, l'empereur Maximilien et Marguerite „d'Autriche, gouvernante-générale des Pays-Bas, firent „agrandir la place située devant le palais et l'entourèrent „d'une vaste enceinte carrée à angles coupés, formée „d'une balustrade en pierres bleues, découpées en me- „neaux flamboyants, et qu'interrompaient de distance en „distance des piédestaux et trente colonnes octogones. „Les piédestaux devaient porter des figures de quadrupè- „des et d'oiseaux en bronze, d'un duc de Brabant. Les „plans de cette place, qui reçut le nom de cour des „Bailles, furent donnés par les deux architectes mali- „nais Antoine Kelderman, père et fils. La construc- „tion n'en fut terminée qu'en 1521",

en verder leest men:

„Elle (la chapelle) continua à subsister, jusqu'en „1774 lorsqu' on construisit sur son emplacement et „sur celui de la cour des Bailles la place Royale „actuelle."

Deze muurversiering was voor zoover men weet, de eenige in haar soort geweest. Hoezeer ook met het denkbeeld eener nieuwe toepassing daarvan ingenomen, wenschte men toch geene slaafsche navolging, daar hiervoor eigenlijk ook geene aanleiding bestond. Het zou ook niet mogelijk geweest zijn dit te doen, daar er wel afbeeldingen doch geene voor de uitvoering geschikte bouwkundige teekeningen waren bewaard gebleven. In overleg met den bekwamen architekt Beyaert werd er besloten, de omsluiting uit 48 vakken te doen bestaan. Elk der zuilen, welke de vakken vormen, zou een standbeeld dragen, voorstellende een der 48 in de 16e eeuw bestaan hebbende ambachtvereenigingen of gilden. Men bevond tevens, dat de tuin zeer goed dienstig kon gemaakt worden voor de plaatsing van het, in de laat-gothische stijl, ontworpen gedenkteeken der graven van Egmont en Hoorne, welks toenmalige standplaats, vóór het zoogenaamde „Maison du Roy" op de Grand Place op aesthetische gronden werd afgekeurd en buitendien de herstelling van dit merkwaardige overblijfsel der 16de eeuw in den oorspronkelijk door de ontwerpers aangelegden vorm, in den weg stond.

In overleg met den architect werd bepaald, dat dit

gedenkteeken zooveel mogelijk achterwaarts in de lengte-as van den tuin, en met het grondvlak ongeveer ter hoogte der achterliggende straat zou worden opgesteld. Men berekende dat de hoogte der standplaats en de afstand van de omringende huizenrij voldoende waren, om aan de afmetingen der beeldengroep de noodige waarde te doen toekennen.

De vraag deed zich thans voor hoe de plaatsing van het monument in verband te brengen met den aanleg van den tuin, en wel bepaaldelijk, een geschikten overgang van de standplaats van het monument tot het grondvlak van den tuin te maken. Uit het navolgende blijkt op welke wijze de architect hierin slaagde.

Twee trappen omsluiten ter wederzijde het monument en brengen den tuin met den achter het monument aangebrachten uitgang in verbinding, waardoor tevens de gelegenheid gegeven wordt het voetstuk en de beeldengroep van naderbij te beschouwen. De omstandigheid dat aan de vóorzijde van het voetstuk eene fontein aanwezig was, gaf aanleiding tot het boven elkander plaatsen van 3 platte bekken, over welker rand het water in breede stralen neêrstort. Het onderste dier bekkens heeft eene middellijn van 17 meter.

Aan de buitenzijden der trappen zijn cirkelvormige paden aangelegd, welke begrensd zullen worden door een', gelijkmatig in struikgewas besnoeiden wand met nissen, welke laatste ten getale van tien — vijf aan elke zijde van het monument, — bestemd zijn om standbeelden van beroemde mannen der 16e eeuw te bevatten. Achter het aldus besnoeide struikgewas zal het groen van hooger geboomte aan het geheel eene passende omsluiting verleenen.

Behoeft het wel gezegd te worden, dat dit ontwerp met ingenomenheid werd ontvangen, niet alleen om de kunstwaarde daarvan, maar ook wegens het denkbeeld om als het ware een pantheon van beroemde vaderlanders, rondom het gedenkteeken van twee roemrijke martelaars der vrijheid, zamen te stellen 1).

Terugkomende op den algemeenen aanleg van den tuin, dienen wij te vermelden dat diens omtrek symetrisch ten opzigte eener lengte-as, boogvormig aan het beneden- en aan het bovengedeelte der plaats en met ronde hoeken van boven, ter aansluiting met de beide regtlijnig afhellende zijden, is ontworpen.

Behalve den vroeger genoemden ingang achter het monument, zijn er nog twee ingangen in de hoeken van de Rue de la Régence. Aan beide zijden van elken ingang zijn zuilen van grootere afmetingen dan de anderen, geplaatst. De beelden, voor welke zij als voetstuk dienen, zullen, in verhouding grooter zijn dan de overige beelden op de zuilen en de 6 vereenigingen, welke meer dan een ambacht vertegenwoordigden, moeten verpersoonlijken. De afstanden tusschen de zuilen zijn in 2 helften door kleine pilasters van gehouwen steen, afgedeeld, welke laatsten, elk met een architectonisch motief of een bloemruiker in geslagen ijzer, zullen bekroond worden. Een sierlijk geprofileerd basement van gehouwen steen, 't welk op de beide zijmuren bij elke zuil evenveel verspringt als de helling der straat vereischt, is tusschen de zuilen en de pilasters aangebragt. De vakken hebben niet, zooals bij de „Cour des Bailles" traceringen van gehouwen steen, doch hekken van geslagen ijzer, waaraan de voorkeur gegeven werd, ter verkrijging van meerdere doorstrooming van lucht in den tuin. Voor vier-en-twintig dezer vakken heeft de kundige bouwmeester verschillende teekeningen ontworpen, terwijl daarbij in allen het hoofdmotief van regthoekig kruisende staven is bewaard gebleven.

De reeds geplaatste stukken toonen aan, welke eischen de smeedkunst der 16de eeuw stelde, en hoeveel vaardigheid de Belgische smeden in de laatste jaren hebben moeten verkrijgen, om zulk werk zoo uitstekend ten uitvoer te brengen.

Aan den architect, die voor de verheffing van deze kunst de gelegenheid openstelde en aan de betrokken machten, die daartoe medewerkten, komt dus daarvoor allen lof toe. Van de 42 zuilen, zijn er 21 van verschillende teekening en de enkelen, welke reeds geplaatst zijn, toonen aan met welke getrouwheid in stijl de rijk gecanneleerde schachten en fraai zamengestelde kapiteelen zijn ontworpen.

De symetrie ten opzichte van de lengte-as van het geheel wordt in den tuinaanleg zooals in den omtrek aangetroffen. De vormen der grasperken zijn rechtlijnig of boogvormig, die der bloemperken zijn meetkunstige figuren of verkrijgen de fantastische vormen, welke aan de bloemperken der 16e eeuw eigen waren. Het aan beide zijden der paden te planten struikgewas zal naar bepaalde vormen worden besnoeid.

Al het beschrevene te zamen genomen, is het niet gewaagd te beweren dat deze tuin, waarvan de voltooijing in 1882 verwacht wordt, geheel aan de eischen, welke men in de 16e eeuw voor eenen tuin stelde, zal beantwoorden.

De voorbeelden, welke ons o.a. door Ducerceau en door Vredeman de Vries zijn nagelaten, zijn daarvoor ten bewijze. Daarbij is het opmerkelijk, hoe streng de symetrie en de regelmaat in den tuinaanleg werden in acht genomen, 't geen een scherpe tegenstelling vormt met den aanleg van straten en van vele gebouwen uit dien tijd.

Het blijkt verder uit deze voorbeelden zoowel als uit de beschrijving van den beroemden tuin van het paleis der hertogin van Brabant 1), als ook uit die, over de fransche tuinen onder Hendrik IV 2) dat de kostbaarheid van den aanleg van den tuin van den Petit Sablon, verantwoord is tegenover de weelde der tuinen der 16e eeuw, welke steeds ruim voorzien waren van standbeelden, lusthoven, fonteinen, waterpartijen, met groen overdekte paden (treilles) vruchtboomen, kunstige naar (dikwijls grillige) figuren besnoeide heesters enz.

E. Hoeufft.

1) In een der gemeentebladen dezer maand (Januari 81) wordt melding gemaakt van eene overeenkomst tusschen de regeering en de stad Brussel om gezamentlijk 40000 frs. bij te dragen voor de vervaardiging van een standbeeld van Marnix van St. Aldegonde, bestemd om in den tuin van den Petit Sablon geplaatst te worden.

1) Schayes, Histoire de l'architecture en Belgique en Henne et Wauteurs, Histoire de Bruxelles.

2) Olivier de Serres, Théâtre d'Agriculture.

EEN KUNSTENAARS-WEDSTRIJD.

'tWas ons een waar genoegen, in de gelegenheid gesteld te worden de resultaten van den door de Maatschappij Arti et Amicitiae uitgeschreven wedstrijd te kunnen bezichtigen.

Zooals men zich zal herinneren, werd voor 1 of 2 jaren, door wijlen den kunstbeschermer Willink van Collen, aan de Maatschappij Arti et Amicitiae een belangrijke som gelds gelegateerd, onder voorwaarde de rente daarvan op de meest practische wijze ten nutte der Beeldende kunst aan te wenden. Het Bestuur der Maatschappij begreep, als het beste middel ter bereiking van dat doel, een prijsvraag te moeten uitschrijven.

Zonder een onderwerp aan te wijzen, vroeg het zonder méér een genre schilderij; waarvan de grootte (met eenige speling) werd aangegeven. De inzending van een negental doeken was hiervan het gevolg. Moge het aanvankelijk niet moeielijk geweest zijn, de drie à vier fraaiste werken daaruit te kiezen, moeielijker zonder twijfel moet het geweest zijn te beslissen aan welk kunstwerk den prijs moest worden toegewezen.

De heer N. van der Waay was de gelukkige, dien de prijs te beurt viel, zeker niet dan na een harden strijd met den heer E. S. Witkamp Jr., die zich met de premie moest vergenoegen. Beide schilderijen echter bezitten zulke uitmuntende, eigenaardige en van elkaar verschillende verdiensten, dat de taak om tusschen haar als scheidsrechter op te treden als een zeer zware kan beschouwd worden. Elk, die het met de ware kunst wel meent, zal de verschijning dezer werken van een paar nog jonge kunstenaars met vreugde begroeten, te meer, daar wij in een tijd leven, waarin het jonge Holland, wat kunst betreft, zich geheel verslingert en, niettegenstaande het zich den titel van rëalistisch aanmatigt, zich geheel aan den schijn overgeeft. Hoe wegslepend ook dikwijls de opvatting van kleur en effect bij onze jongere kunstenaars is, de tijd is nabij, dat men zich daarmede niet langer zal tevreden stellen en men in eene schilderij iets meer zal willen zien dan eene schets en men iets wezenlijks, iets reëels zal verlangen. Men zal niet langer kunnen volstaan met een figuur slechts door een vlek aan te duiden, die evengoed een mensch, een olifant of wat ook kan voorstellen. Men zal zich niet langer vergenoegen met schilderijen, waarmede men verlegen zou zitten, hoe ze aan den wand te hangen, zoo niet het ijzeren oog in de lijst aanwees, welke zijde boven moet komen.

Een goede les in dien geest, een type van die tegenwoordige opvatting van kunst, gaf de Nederlandsche Spectator voor eenigen tijd in eene plaat, die, hoe men ze ook wendde, altijd een schijn van de een of andere voorstelling had, den beschouwer de vrijheid latende, met zijne eigen fantaisie het ontbrekende aan te vullen.

Dit is zeker een aangename bezigheid, voor hem die veel fantaisie bezit en daaraan moet het dan ook toegeschreven worden, dat artikels het licht zien, wier schrijvers door hun fantaisie gedreven, dichterlijke beelden in kleur, vorm en gedachten meenen te ontdekken, dáár waar de schilder zelf, zijn vriend, ze misschien nooit gedroomd heeft. Het publiek, door zijn pen in geestdrift ontstoken, ziet of liever meent ook te zien 't geen de schrijver zag; de artist zelf eindelijk gaat ook gelooven, dat hij de groote man is, waarvoor de schrijver hem aanziet. Hij vraagt voor zijn werk fabelachtige prijzen, de liefhebber, daardoor nog meer verlokt, rekent zich gelukkig dergelijke kunstwerken te kunnen bemachtigen, zij het dan ook met groote opofferingen.

Op die wijze wordt een jong kunstenaar door onhandige vrienden over het paard getild en de gevolgen zullen voor hem niet uitblijven. Hij verwaarloost degelijke studie en wordt daartoe ook geheel ongeschikt, gewoon als hij is, dat al 't geen hij zonder inspanning maakte, steeds als de werken van een genie aangezien werden.

Het teekenen schijnt bij de tegenwoordig gevierde jonge kunstenaars als geheel onnoodig beschouwd te worden, studie, degelijke studie als geheel overbodig. De werken der oudere artisten, die van ander gevoelen zijn, worden door dat volkje met een meelijdend schouder ophalen begroet.

Daarom is het een verblijdend verschijnsel, dat er onder de jongeren ook opstaan, die den goeden weg volgen en als zoodanig begroeten wij de H.H. N. van der Waay en E. S. Witkamp Jr., die beiden hunne opleiding aan 's Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam ontvingen.

In de schilderij van den eerste, betiteld „onder vrienden" worden wij gevoerd in het atelier van den jongen schilder Oldewelt, die door zijne vrienden van der Waay, Hazelhoff Roelfzema en Witkamp, allen jonge kunstenaars bezocht wordt.

Hij is van voor zijn schildersezel opgestaan en geeft zijnen vrienden gelegenheid, om de schilderij, die hij onderhanden heeft, te bezichtigen. Met hun drieën hebben zij zich er voor gezet, terwijl Oldewelt met palet en schilderstok gewapend, zich achter hen geplaatst heeft.

Is het het onderwerp der schilderij vóór hen, of heeft een der jongelui de een of andere grappige historie of een ui verteld, wij weten het niet, maar 't moet zeker iets bizonder grappigs zijn, om van der Waay in zulk een lachen te doen uitschateren, dat hij den toeschouwer willens of onwillens eveneens in een lach doet schieten. Zijn vriend Witkamp schijnt de oorzaak van dat lachen minder grappig te vinden, hij toch blijft ernstig eenigzins voorover gebogen naar de schilderij zien.

De uitdrukking ook in de andere koppen en de tegenstelling van de gelaatskleur der verschillende personen zijn goed bestudeerd en weergegeven.

De compositie is zeer gelukkig, alle schokkende lijnen zijn vermeden, op de teekening zijn geene aanmerkingen te maken, het licht en bruin is goed gekozen en het geheel, ook in zijne onderdeelen met zorg behandeld en afgewerkt, zonder in kleingeestigheid te vervallen.

In één woord, 't is een fraaie schilderij.

Uit de vroolijke stemming, waarin de beschouwer door deze schilderij is geraakt, wordt hij in eene droefgeestige overgebracht, zoodra hij zijne blikken wendt naar de schilderij, betiteld „troost" door den Heer E. S. Witkamp Jr. vervaardigd en waarop hij de premie mocht behalen.

De schilder heeft tot zijn onderwerp gekozen een jonge weduwe in rouwkleederen gestoken op een kanapé gezeten. Een bejaarde vriendin met haar zoon brengt haar een bezoek, heeft zich naast haar gezet,

en spreekt haar woorden van troost toe, terwijl het jonge mensch op eenigen afstand tegen den schoorsteenmantel geleund, blikken van deelneming op de ongelukkige slaat.

Men ziet, het onderwerp is geheel een tegenstelling van het vorige, en zeer juist heeft de Heer Witkamp die tegenstelling in alles volgehouden.

Geen flink helder invallend licht als in het atelier, passend bij de voorstelling der jongelui, die het leven en de toekomst nog zoo vroolijk en helder inzien, neen, bij den rouw, bij de sombere stemming, waarin zijne personen verkeeren, past geen helder licht, daarom heeft Witkamp den gewonen dag gekozen, misschien zelfs wel is het licht door een dun gordijn getemperd.

Eens werd van eene schilderij, voorstellende een bedroefde weduwe, die haar gelaat achter hare hand verbergt, door een kunstcriticus betoogd, dat juist dat verbergen van het gelaat, waarop het diepe verdriet en lijden zou moeten uitgedrukt zijn, dat juist dat verborgen houden voor het fijn en kiesch gevoel en van het dichterlijke van den schilder pleitte.

Ons komt het echter voor, dat het meer aan het doel van de schilderij beantwoordt, wanneer de schilder die uitdrukking van het zielelijden op het gelaat juist *wel* laat zien, ofschoon het zeker niet zoo gemakkelijk is dit goed te doen als om het te verbergen

Witkamp heeft daar niet tegen opgezien en is werkelijk goed geslaagd. Hij laat het lieve gelaat, bijna en face, geheel onbedekt. Welk een beminnelijk, fijn gevormd figuurtje, die jonge weduwe, die van zooveel lijden getuigt. Zie die strakke doffe oogen, die geen tranen meer vinden kunnen en waaruit zoo duidelijk spreekt, dat van de woorden van troost, dien de oude vriendin tot haar richt, wel de klank maar niet de zin tot haar doordringt. Welke fraaie handjes, ineengevlochten en machteloos in haar schoot neergezonken. Nobel en gedistingeerd, zooals de geheele schilderij.

Die goedige we[illegible]eenende bejaarde dame, die zoo innig al haar best d[illegible]t, hare jonge vriendin uit hare gedrukte afgetrokken ste[illegible]mming te wekken, die jonge man, die geen woorden schijnt te kunnen vinden, om zijne deelneming uit te drukken en die eenigszins verlegen daar staat, allen drukken volkomen uit, 't geen de schilder hen heeft willen laten doen.

't Lijdt geen twijfel, of deze schildering zal door haar eenvoud en zedigheid van kleur en verlichting op een tentoonstelling weinig succes behalen, ook doet ze daardoor onder voor de schilderij van den Heer van der Waay. Een aandachte beschouwing echter doet zóóvele schoone hoedanigheden in haar ontdekken, dat het zeker niet dan na lange overweging den juryleden gelukt zal kunnen zijn hunne keus te vestigen.

Een derde schilderij „de Weduwe van den componist" door den Heer W. Steelink Jr., deed door het vele schoone, dat ze bevat, Bestuurderen der Maatschappij Arti et Amicitiae besluiten een accessit aan dien Heer toe te kennen.

Hier is een weduwe van een componist voorgesteld, wier dochter voor de piano gezeten een compositie van den geliefden doode voordraagt. Die toonen wekken de herinnering aan de gelukkige tijden op, waarin dit kunstwerk geschapen werd en rijten de nog niet geheelde wonden der arme weduwe weder open. 's Moeders jongste lieveling, dringt zich tegen haar aan, als wil zij haar troosten. Op den achtergrond is de oudste zoon gezeten, verzonken in weemoedige gedachten.

Deze schilderij geeft ons de zekerheid, dat we in de toekomst in den Heer Steelink een goed artist mogen tegemoet zien. Zijne schilderij getuigt van grooten vooruitgang en van degelijke studie.

Op 't gevaar van indiscreet te zijn moeten wij nog melding maken van een vierde ingezonden schilderij, welke wij door een toeval te zien kregen. Het zou ongepast zijn, den naam van den schilder te noemen, hoe gaarne wij dit ook zouden doen, daar zij zoovele deugden in zich bevat, dat hadde het Bestuur meer belooningen ter harer beschikking gehad, ook deze schilderij waarschijnlijk wel niet zonder eenig zegeteeken uit den strijd zou zijn gekeerd. Een paar jongelui (studenten) hebben feest gevierd, zelfs zóó feest gevierd, dat de zon reeds lang op hunne kamer is gedrongen, terwijl de lamp nog brandt. De talrijke bewijzen, gebroken glazen en flesschen, van hun liederlijk festijn liggen aan alle zijden verspreid. Door de geopende deur verschijnt de moeder van een hunner, aan wier niet rijke rouwkleederen men bespeurt, dat zulke uitspattingen bij haar niet groot inkomen in 't minst niet passen.

Met een bijzondere natuurlijkheid is door den schilder de strijd tusschen zon- en lamplicht wedergegeven. De tijd om deze schilderij met meer aandacht te zien, was ons niet gegeven, gaarne zouden wij ook over haar meer meegedeeld hebben.

Hoe het zij, wij kunnen verzekerd zijn, hier te doen te hebben met vier Amsterdamsche jonge kunstenaars, op wien, bij volgehouden studie, Nederland eens trotsch zal mogen zijn. Niet minder aangenaam moet den vorsteiijken beschermer der genoemde maatschappij zijn, die door zijne milde jaarlijksche ondersteuning, de studiën van zoovele jongelui reeds vergemakkelijkt heeft. Ook de thans bekroonde Heeren, allen hadden de eer, onder de pensionnaires van hunne Majesteiten gesteld te mogen worden. Zij hebben bewezen, die gunst allezins waardig te zijn geweest.

D. v. d. K.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Een kommissie van uitgevers, bestaande uit de heeren B. van Dijk, G. L. Funke, N. G. van Kampen, Tj. van Holkema, Jan D. Brouwer, J. L. W. Seyffardt en J. K. Tadema hebben de volgende circulaire verzonden:

De jongste algemeene vergadering van de „Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels" nam met eene groote meerderheid het bestuursvoorstel aan, om bij gelegenheid van hare vergadering in Augustus 1881 eene *Tentoonstelling te houden van hulpmiddelen voor den Boekhandel.*

De ondergeteekenden, door het Bestuur uitgenoodigd om, onder zijne medewerking, de kommissie uit te maken ter voorbereiding en verwezenlijking van dit bij uitstek practisch plan, gaven daaraan gaarne gevolg en hebben de eer u hierbij de voorwaarden aan te bieden waarop aan deze Tentoonstelling kan worden deelgenomen.

Aangezien dit de eerste keer is dat hier te lande eene Vak-Tentoonstelling op het gebied van den Boekhandel zal plaats hebben, acht de Commissie het niet overbodig hare opvatting daaromtrent eenigszins nader te omschrijven.

Het doel is: den Nederlandschen boekhandelaar

een zooveel mogelijk volledig overzicht te geven van al de producten, die in den *tegenwoordigen* tijd ten behoeve en ten nutte van zijn vak worden vervaardigd, in één woord van alles wat geacht kan worden tot de *woraing, voltoooiing, verfraaiing en deugdelijkheid van het boek* te behooren.

Van zelf rees allereerst de vraag: Zal een bepaald Programma, evenals van de meeste Tentoonstellingen, uitgeschreven en alzoo alleen de gelegenheid aangeboden worden in te zenden volgens de daarin gestelde vragen en gemaakte bepalingen, met uitsluiting van alles wat daaraan niet stipt mocht voldoen?

Zulks kwam der Commissie evenmin wenschelijk als houdbaar voor. Het zou een begin zonder einde wezen, en hoe nauwkeurig alles ook mocht worden omschreven, wellicht toch nog ten gevolge hebben, dat zaken van belang vergeten werden.

Naar onze meening moet deze Tentoonstelling als eene proeve worden beschouwd, en dient daarom aan een ieder zooveel mogelijk vrijheid te worden gelaten in de keus van inzending. Op die wijs zal zij het meest aan haar doel kunnen beantwoorden.

Een ander punt van overweging was: Zullen er prijzen worden toegekend, zoodat de inzenders eenigszins schadeloos worden gesteld voor de gemaakte onkosten?

Ook deze vraag moest ontkennend worden beantwoord. Ieder, die met den Boekhandel in het algemeen zaken doet, dikwijls zelfs zijne zaak geheel ten dienste van dezen tak van nijverheid heeft ingericht, vindt de gemaakte onkosten, die eenvoudig als exploitatie-kapitaal zijn te beschouwen, wellicht dubbel terug in latere bestellingen.

Een derde vraag was: Zal de Tentoonstelling worden opengesteld tegen betaling van een zij het dan ook gering entréegeld en de Catalogus tot den kostenden prijs worden uitgereikt, of zal, ter betere bereiking van het doel, in beide gevallen zoo vrijgevig mogelijk worden gehandeld?

Waar de Vereeniging haren geldelijken steun gaf, blijkbaar om deze tentoonstelling zoo goed mogelijk te doen slagen, heeft de Commissie gemeend haar voetspoor te moeten volgen, zooals u uit de hierbijgaande voorwaarden zal blijken.

Daarentegen kwam het haar wel wenschelijk voor, als aandenken aan deze Tentoonstelling, **Eere-Diploma's**, volgens de uitspraak eener daartoe te benoemen Jury, toe te kennen, die door het Bestuur van de „Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels" zullen worden uitgereikt.

Het streven naar vooruitgang in eigen boezem aan te moedigen en de krachten op elk gebied van ons vak beter te leeren kennen en waardeeren, is alzoo het doel en moet de vrucht worden van deze Tentoonstelling, die, wordt zij goed begrepen door hen die daartoe kunnen en willen medewerken, van groot belang kan zijn voor den Nederlandschen Boekhandel. De Commissie vleit zich niet te vergeefs een beroep te doen op uwe medewerking en hoopt dat gij door uwe deelneming hare poging zult willen steunen, om de Nederlandsche Kunst en Nijverheid op het gebied van ons vak zoo veel mogelijk aan te moedigen en te bevorderen.

De voorwaarden van inzending tot de Tentoonstelling is als volgt:

1°. Aan deze Tentoonstelling kan worden deelgenomen door alle, in Nederland wonende, beoefenaars van de volgende vakken:

Boek-, Steen- en Plaatdrukkerij, Boekbinderij, Papierfabrikaat en handel, Teekenen, Hout-, Staal- of Kopergraveerkunst, Photographie, Photolithographie, Photogravure, Phototypie, Plaat- en Kaartkleurkunst, Zincographie, Lettergieterij.

Voorts door alle fabrikanten van en handelaars in Boekdrukkers- of Bindersgereedschappen van beperkten omvang, voor zoover deze door veelvuldig gebruik of practisch bewezen nut als inheemsch kunnen worden beschouwd.

2°. Voorwerpen van vroegeren tijd die, naar het oordeel der Commissie, kunnen strekken tot opluistering der Tentoonstelling en ter vergelijking met de hoogte waarop de bovengenoemde vakken in den tegenwoordigen tijd hier te lande staan, kunnen, buiten mededinging naar een Eere-Diploma, worden aangenomen.

3°. Alle ingezonden voorwerpen zullen naar hun aard worden gerangschikt in afzonderlijke groepen, en zoodanig geplaatst worden, dat de bezoekers niet alleen een volledig overzicht zullen kunnen nemen van het geheel, maar ook van de verschillende groepen afzonderlijk. Aan inzenders van kaarten of platen wordt de vrijheid gelaten hunne artikelen in den vorm van atlassen ten toon te stellen.

4°. De Commissie heeft het recht om voorwerpen, die zij van te grooten omvang of niet voor de Tentoonstelling geschikt acht, af te wijzen.

5°. Ieder, die aan deze Tentoonstelling verlangt deel te nemen, wordt verzocht bijgaand formulier, door hem onderteekend, vóor den 1sten December e.k. terug te zenden aan het adres van den Heer N. G. van Kampen, Secretaris der Commissie, waarna hij een borderel zal ontvangen.

6°. Deze borderellen zullen vóor of uiterlijk op den 1sten Mei aan hetzelfde adres moeten zijn teruggezonden, met duidelijke vermelding van den aard en het aantal der in te zenden voorwerpen.

7°. De Commissie acht het wenschelijk dat alle inzendingen vergezeld gaan van de voor den handel bestemde prijsopgaven van ieder voorwerp of artikel, die er, tenzij men uitdrukkelijk het tegendeel mocht verlangen, aan zullen worden vastgehecht.

8°. Aan hen, wier inzendingen uitmunten door practisch nut of sierlijkheid van uitvoering, zal eene eervolle vermelding in den vorm van een Eere-Diploma worden toegekend, volgens de uitspraak eener daartoe later te benoemen Jury.

9°. De inzending moet plaats hebben van den 20sten tot den 25sten Juli, terwijl drie dagen na de sluiting der Tentoonstelling al de ingezonden voorwerpen door of van wege de inzenders zullen moeten zijn teruggehaald.

10°. De toegang tot de Tentoonstelling is vrij voor de leden der Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels en de inzenders, wien ook, op aanvraag, de Catalogus gratis zal worden verstrekt.

Nog voegde de Kommissie aan hare uitnoodiging den volgenden brief toe:

De Commissie tot regeling der **Tentoonstelling** waarvan in de hiernevens gevoegde Circulaire sprake

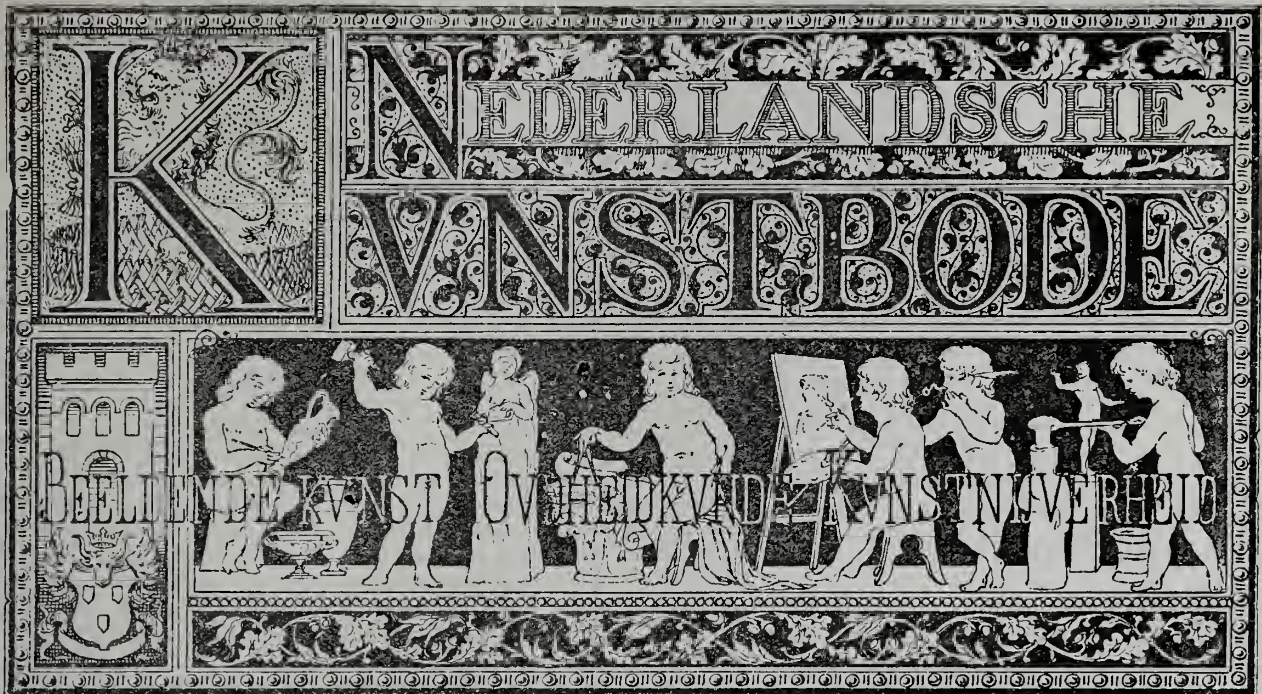
is, veroorlooft zich uwe aandacht te vestigen op het feit dat, terwijl in naburige landen vele voorname beoefenaars der beeldende kunsten hunne talenten beschikbaar stellen tot *het illustreeren van boeken* of het leveren van *modelteekeningen voor banden*, *omslagen*, *titels ja zelfs annoncebiljetten* en *prospectussen van boeken*, deze uiting der kunst hier te lande maar zeer zelden gezien wordt, tenzij, voor een deel, door tusschenkomst der inrichtingen voor lithographie.

Zonder nu de waarde van dezen uitnemenden tak van Kunstnijverheid in het minste te willen ontkennen, gelooven de ondergeteekenden toch niet dat door diens tusschenkomst de krachten onzer nationale kunst die bij het verfraaien van het boek kunnen worden aangewend, tot haar volle recht komen. Immers, reeds bij eene oppervlakkige vergelijking onzer Nederlandsche uitgaven met de buitenlandsche, valt het gemis aan kunst en smaak bij de eersten terstond in het oog. Wanneer men voorts bedenkt hoezeer de etskunst, de phototypie, photogravure en photolithographie in den tegenwoordigen tijd mede aan het woord zijn om modellen als hierboven bedoeld worden te vermenigvuldigen, en men weet dat hier te lande nagenoeg niets op dat gebied verschijnt; dat b.v. de modellen voor de stempels onzer banden bijna allen in Duitschland worden geteekend en meerendeels ook daar worden gegraveerd, dan dunkt ons de Tentoonstelling die wij de eer hebben voor te bereiden de plaats, waar onze Nederlandsche Kunstenaars hunne gaven behooren te toonen, opdat niet langer voor dezen tak van kunst en smaak de bronnen in het buitenland worden gezocht.

Wij vertrouwen dat deze eenvoudige vermelding van den tegenwoordigen toestand velen onzer kunstenaars zal bewegen hunne krachten ook ter opluistering onzer Nederlandsche uitgaven aan te wenden. Wij doen een beroep op hunne medewerking en op die van allen, die door hunnen invloed in de gelegenheid zijn anderen op te wekken, om door hun kunst onze nationale nijverheid ook op het gebied dat wij hier bedoelen te doen herleven.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 5. 29 Januari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ ƒ 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ ƒ 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ENGELSCHE KUNST.

J. M. W. TURNER

DOOR

LEONIDAS.

II.

Wij verlieten onzen schilder op zijn reis naar het Noorden in het jaar 1797. Die reis, wij toonden het reeds aan, oefende een grooten invloed uit op den schilder, zijn werken en zijn leven. Want hij zelf werd er door ontwikkeld van schilder tot kunstenaar, zijn werken werden meer en meer de uitdrukking van zijn geniaal kunstenaarsgevoel, en hij won er door voor zich zelven, eene reeks van vrienden, en de onderscheiding eener benoeming tot A. R. A, op een proefschilderij „Dolbadern Castle, North Wales (1799) nog in den trant van Wilson, zijn voorganger, bruin en dus somber van kleur. De vrienden die hij won, waren Dr. Whitaker, een dier plaatselijke knutsel-historici, die beschrijvingen geven van alle locale bijzonderheden, ruinen, kerken, adelijke families en hun stamboeken, die (dr. Whitaker) Turner gebruikte voor het maken van schetsen ter illustratie van zijn „Parish of Whaley" en later, in 1823, nog eens in zijn „History of Richmondshire" met den dan in leeftijd en kunst volwassen Turner zou samenwerken. Een tweede en nu een waarachtige vriend, zijner zijds ten minste, was Mr. Fawkens ten wiens huize, Tarnley Hall, de schilder dikwijls vertoefde en er dan ook in talrijke studies en enkele, door den huisheer aangekochte, teekeningen en schilderijen, de sporen van zijn verblijf achterliet. De vriendschap van dezen, zoo gullen als bewonderenden, vriend moest Turner tot een vriend en niet een vijand van de wereld gemaakt hebben, ware het niet dat hij, evenals prins Willem III, den door Macaulay geteekenden, gewoon was zijn gevoel te verbergen achter een masker van terugstooting. Dat hij diep gevoelde blijkt uit zijn langdurige aarzeling, de woning zijns vriends na diens dood te bezoeken, en de aandoening die hem aangreep, wanneer hij van hem sprak. Dat de, door zijn geheel voorkomen en wezen vaak opgewekte, en niet altijd gemakkelijk bedwongen, spot voor een deel oorzaak was van zijn

terughouding en voorkeur voor afzondering, is moeilijk te betwijfelen.

Doch wij hielden ons reeds te lang bezig met den persoon, terwijl het meer dan tijd wordt zijn kunstenaarsloopbaan te beschouwen. Hij had gedurende zijn reis naar het Noorden, onder velen, twee uitstekende schilderijen gemaakt, waarvan het eene ongelukkigerwijze verloren is geraakt; maar ons door latere behandelingen van hetzelfde onderwerp toch bekend is geworden. Het stelt voor Norham Castle, aan de Tweed en is zoo origineel en karakteristiek van behandeling, dat het moeilijk ware er den, zij het ook nog niet volkomen ontwikkelden, dan toch ontluikenden meester in te miskennen. Ontwikkeld in zijn volle kracht was Turner eerst een tien of vijftiental jaren later; zijn ontwikkelingsgeschiedenis is een lange en voorzichtige, somtijds duistere maar toch zekere. Van zijn Norham Castle (97) tot The Bay of Baia with Apollo and the sybel (1823) is een lange weg; maar het einddoel werd bereikt. Ofschoon nog in zijn bruine periode geschilderd, met niets meer dan eene aanduiding van die schitterende kleurenpracht, die zijn werken na 23 bezielt, ligt in dat Norham Castle, met die ondergaande zon en schitterende lucht als achtergrond voor het donkere, in volle schaduw vallende kasteel, en dat heldere water op den voorgrond, waarin de koeien drinken en zoowel de donkere kasteelmuren als de schitterende lucht weerkaatst worden, een aanduiding van die macht en de poezie van Turners beste doeken. Dat hij alreeds de geheimen van de atmosfeer, met de ondergaande zon en wolkenmassa, in haar wording en zijn, had ontsluierd, getuigt zijn „Warkworth Castle" (1799), waarin hij door haar werking, topografie in kunst herschept. Zij is alweder een kleine schakel in den keten zijner ontwikkeling, die hier in verband met zijn teekening van „Kilchurn" in Schotland, zichtbaar wordt (1802): Turner was nog steeds voortgegaan met het maken van schetsen, die later als gravuren ter illustratie van tijdschriften en boekwerken moesten dienen, en hij had zich tot dien tijd vrij wel, soms al te streng aan topografische nauwkeurigheid gehouden. Maar in die Kilchurn, schijnt hij gebroken te hebben met den drang van zijn beroep, om den schilder door den teekenaar een plaats te doen ruimen. Al de eigenaardigheden van het kasteel, met zijn torentjes en schoorsteenen, de klimop langs de muren, die elk ander zeker niet ongebruikt had gelaten, liet hij geheel en al weg. „Het ware onderwerp der schilderij was niet Kilchurn, maar het wolkenspel over den rug van een Hooglandsch gebergte. De naam was slechts voor het groote publiek" 1).

Het was alreeds voor dien tijd dat Turner dien eigenaardigen strijd aanving met zijn levende en doode mededingers, die tegelijker tijd een strijd was op het veld van eer en zijn roem moest grondvesten. Hij deed het door de behandeling van dezelfde onderwerpen in hun eigen stijl meestal. De Loutherbourg, een land- en tijdgenoot, moest het 't eerst ontgelden. Zijn (Turner's) vier schilderijen, The Battle of the Nile (1799), The fifth (1800) and the tenth (1802) plaque of Egypt, en „Army of the Medes destroyed in the desert by a Whirlwind" waren in mededinging met diens landschappen en sloegen, volgens de getuigenis der tijdgenooten, zijn mededinger volkomen. Wilson, de reeds gestorven, en gedurende zijn leven zoo miskende landschapschilder, wiens donkere kleur Turner langen tijd navolgde, werd eveneens op zijn eigen terrein aangevallen en bestreden. Zoo streed hij tegen Van der Velde, tegen Claude, de Poussins en Titian.

Tegen den eerste in zijn „Shipwreck, Wreck of the Minotaur, Fishing boats in a squall" en andere, het laatste in onmiddelijke mededinging met een van Van der Velde's doeken, denzelfden naam dragende. Geschilderd in denzelfden stijl, in denzelfde kleurengamma als dat van onzen landgenoot, vertoont het de eigenaardige verdiensten van Turner, breedheid tot onduidelijkheid toe, buitengewone kracht en forschheid, en grooter realiteit. Van zijn strijd met Poussin was zijn „Godess of Discord choosing the Apple of Contention in the Garden of Hesperides," de schoone, doch al te donker gekleurde vrucht; van dien met Titan zijn „Venus en Andonis," het eenige werk waarin hij den menschelijken vorm op grooter schaal teekende, het zonnig-gekleurde en goedgevormde wapen. Doch van allen was zijn strijd met Claude de hardnekkigste en de langdurigste, diegeen welke zijn krachten het meeste inspande. In 1801 of 1802 bracht hij zijn eerste bezoek aan het vasteland, ditmaal hoofdzakelijk aan Frankrijk. Hij doorreisde het evenals hij het Engeland gedaan had, zijn schetsboek altijd in de hand, soms met niets meer dan een paar lijnen en wasschen den ruwen indruk van het geziene weergevend. Want zijn vlugheid met potlood en penceel was bewonderenswaardig; zijn wijze van schetsen karakteristiek. Hij maakte geen schetsen, zóó gedetailleerd dat hij ze slechts op het doek behoefde over te brengen; wat hij bestudeerde was de natuur in haar groeien en bloeien, haar ontstaan en haar vorming, de wetten volgens welke zij werkt, de wijze waarop zij voortbrengt. Met de kennis van dit alles toegerust, met zijn bekendheid met de natuur zooals ze zich overal en in alles vertoont, kon hij doen wat hij later volbracht, zijn fantasie botvieren, zich een eigen natuur droomen, maar die niets anders was dan een verzameling van verschillende deelen uit de ware natuur genomen, en in zijn geheugen en schetsen bewaard.

De resultaten van deze reis waren zes schilderijen, in 1803 tentoongesteld. Onder dezen zijn die van Calais Pier, thans nog in the National Gallery, te Londen, een goed geslaagd en, echt Turneriaansch, dat is anti-conventioneel en traditioneel stuk en „the Vintage of Macon", een klassiek gevoelde schilderij, zeker de meest merkwaardigen. Maar van alles wat hij in die jaren, van overgang als het ware, 1802—1810 wrocht, trekt zijn „Liber Studiorum", in wedstrijd met Claude's „Liber Veritatis" het meest de aandacht. Wel is zijn „Garden of the Hesperides" (1806) als een mengeling van traditie en nieuwe richting, zoowel als zijn, in het volgend jaar verschenen „Sun rising through vapour", als een schitterende stap in de richting van oorspronkelijke genialiteit, merkwaardig en belangrijk tevens, maar zijn Liber Studiorum behoudt het volste recht op de meeste aandacht. Naast de verschillende zijden van zijn groot talent vertoont het ons ook de schaduwzijden van zijn karakter, inhaligheid, niet altijd strikten eerlijkheid tegenover een tegenstander

1) Hameron, Life of Turner.

en ruimte van geweten in geldzaken. Van het eerste getuigen zijn voortdurende kibbelarijen met de graveurs, die zijn schetsen zouden graveeren; van het tweede het stellen van volkomen studies en voor het doel vervaardigde schetsen zijnerzijds, tegenover de losse, nooit ter publicatie bestemde, schetsen van Claude; van het laatste de omstandigheid, dat hij hertoetste platen verkocht voor de oorspronkelijke proeven, en zijn verplichtingen tegenover de inteekenaren op die rij van schetsen niet nakwam, als het behoorde. Doch meer dan met dit alles hebben wij te doen met de kunstwaarde van het boek op zichzelf. De grondgedachte werd aangegeven door zijn vriend mr. Wells, die tevens de zesvoudige indeeling maakte in „Historical, Pastoral Elegant Pastoral, Mountains, Marine and Architectural. Dat die indeeling vaak al te willekeurig was, dat door het ontbreken van een welberaamd plan, van een leidende gedachte het geheel slechts bij groote tusschenpoozen uitkwam en financieel een mislukte onderneming was, is van minder belang dan de wetenschap dat deze 80 platen als het ware een blik geven op de gansche ontwikkeling van Turner's talent, met uitzondering van zijn Venetiaansche werken, van zijn eerste Architectonische proeven af, tot zijn laatste kracht in het weergeven van luchteffecten, de wolken, de zon en den regenboog, als geen ander dat vóór hem gedaan had. Zijn eerste topografische studies voorzagen hem met de „Architectural en Pastoral" teekeningen, zijn studies van Claude en Wilson met de Elegant pastoral, van de Velde en de natuur met de Marine en zijn schetsen uit Frankrijk met de Mountainouts. Voor zijn historische tafereelen nam hij de toevlucht tot de Metamorphosen van Ovidius, het boek dat hem ook later voorzag van zijn meeste historische onderwerpen. Zoo ook dat van zijn „Apollo en Pythou" een werk dat, ofschoon in kleur nog wat al te koud, in verbeeldingskracht en stoute uitvoering onovertroffen daarstaat. Het monster zelf, de met bloed bedekte draak is meesterlijk van conceptie, de groote schier onoverkomelijke moeilijkheid, een fantastiesch wezen in eenigszins draaglijken vorm te schilderen is hij uitstekend te boven gekomen. Wel is de schilder niet getrouw gebleven aan den tekst en heeft hij de historie van het gevecht van Apollo met den draak, uit het eerste boek, samengesmolten met die van Cadmus in het derde, maar eene dergelijke vrijheid is zeker den kunstenaar wel geoorloofd. Turner, die de natuur vervormde en verschillende deelen te zamen voegde, die dat oorspronkelijk niet waren, had zeker het recht eene dergelijke handelwijze bij een gedicht toe te passen.

Terwijl het leven van Turner den kunstenaar, wegens de talrijkheid der produkten van zijn penceel, en den eigenaardigen en langzaam ontwikkelenden stijl, moeilijk en slechts lang beschreven kan worden, kunnen wij, voor ons doel, ons tevreden stellen met slechts zooveel van zijn privaatleven aan te stippen, als invloed uitoefende op zijn kunstenaarsleven, of den lezer een juisteren blik geeft in zijn karakter en wezen, die nooit de kunst geheel en al onaangeroerd laten. Dat hij niet zeer gezellig was en in afgetrokkenheid leefde, weten wij reeds; dat hij zelden iemand toeliet in zijn privaat-kamers, laat staan zijn atelier te komen, eveneens; maar melding verdient het, niet om de Chronique scandaleuse te dienen, maar omdat het den sleutel geeft tot veel vreemds in zijn later leven, en tot verklaring van zijn verval, dat hij voortdurend met een maîtresse leefde in zijn eigen huis. Kwam het omdat zijn linkschheid en eenigszins gebrekkig voorkomen hem beletten den omgang met meer beschaafde dames te genieten; uit het tweemaal mislukken van een liefdesaanzoek (het laatste in 1815); of was hij naar den aard zijner bekrompen ideeën in geldzaken, zijner schraperigheid, bevreesd verplichtingen op zich te nemen wier gevolgen hij later niet overzien kon, en daardoor afkeerig van een huwelijk?

De geschiedenis geeft het antwoord niet; waarschijnlijk wist hij, wiens gedachten en ideeën steeds verward waren en zich altijd door verschillende invloeden tegelijkertijd beheerschen liet, het zelf niet precies; het waarschijnlijkste is echter dat alle die overwegingen het hare er toe bijbrachten hem af te houden van het huwelijk. Dat dit te betreuren valt, is moeilijk te ontkennen. Door gebrek aan beter er toegebracht zich optehouden met vrouwen, laag van stand en ontwikkeling, als o. a. zijn dienstmaagd, moest die omgang zijn, alreeds niet zeer ontwikkeld, brein nog meer verstompen. De kunstenaar leefde dan ook nog toen de mensch reeds dood was.

Doch wij mogen te midden van dat alles, slechts ongunstig voor onzen held, het goede, zij het dan ook weinig, niet vergeten. Het is zijn verhouding tegenover zijn vader. Sints 1795, door verloop van zijn zaak, was deze bij zijn zoon in huis en leefden zij samen in de beste harmonie, één in hun zucht naar geld en overdreven zuinigheidszin. Zijn vader, schoon levende op kosten des kunstenaars, poogde door verschillende kleine diensten zich die kosten waardig te maken. Hij spande zijn doeken en verniste hen; toen Turner omstreeks 1809 in zijn huis in Harleystreet een galerij voor zijn schilderijen verkreeg, nam zijn vader de taak van opzichter op zich en ging, toen Turner in 1813 een villa gekocht had, aan den Theems te Twickenham iederen ochtend naar de stad, om zijn plichten waartenemen en de deuren der galerij opentezetten. De staaltjes van wederzijdsche toegenegenheid, diensten en bezuiniging zijn talrijk, te talrijk om op te noemen. Zij kunnen niet meer bewijzen dan wij reeds gedaan hebben, dat, hoe weinig scheutig en hulpvaardig ook tegenover zijn overige familie, zelfs, getuige zijn testament, tegenover zijn eigen kinderen, Turner zijn kinderplichten nooit heeft verzaakt. De dood zijns vaders in 1830 liet een niet aantevullen leegte in het, zoo weinig voor anderen overhebbende, hart van den schatten verzamelenden kunstenaar.

(*Wordt vervolgd*).

SNIPPERS.

Zij die veel zeggen, zijn niet juist degenen, die de belangrijkste dingen zeggen. En omgekeerd zit er soms in een paar woorden een diepe wijsheid. Dit heeft nog onlangs onze deftige Eerste Kamer bewezen. De Eerste Kamer spreekt niet dikwijls, en als zij spreekt, zegt zij in den regel niet veel; maar dat weinige is goud, is platina, is diamant waard. Haar taal is diep als die van een orakel; zij is breed in den machtigen stroom harer welsprekendheid; zij is hoog, gelijk het

aan de Kamer welke in het Staatsgebouw de Bel-Etage mag geacht worden, betaamt. Haar taal in een woord is kubiek.

Ziet, daar is in de laatste tien jaren veel over kunst en kunsten tusschen regeering en vertegenwoordiging voorgevallen. Tot nog toe had de Eerste Kamer daarbij een eenigszins teruggetrokken houding aangenomen. Wellicht dachten sommigen, dat de Senaat op de kunstzaken niet lette, of die beneden zich achtte, of die niet verstond. Neen, de raad der ouden *peinsde* eenvoudig, tot dat de tijd gekomen zou zijn, waarop het machtig vonnis, de quintessens in een kernachtige en voor de toekomst bestemde spreuk mocht uitgesproken worden! En nu: gelukkig het geslacht dat deze spreuk mocht hooren; gelukkig, driemaal gelukkig wij, die vóor ons heengaan van deze wereld, te midden der tegenstrijdigheden van de journalistiek, te midden der verwarringen van de publicisten, het mochten vernemen wat de Eerste Kamer tot den Minister van Binnenlandsche Zaken op vermanenden toon sprak: „Met het oog op de ervaring der laatste jaren werd het gevoelen uitgesproken, dat een beroemd staatsman.... toch niet geheel ongelijk had, toen hij oordeelde: „*Kunst is geen regeeringszaak.*"

En let op de objectiviteit, welke de absolute waarde der uitspraak vertiendubbelt. Thorbecke wordt niet genoemd, om de spreuk wel en deugdelijkheid te bewaren tegen de verdenking van geboren te zijn uit een personeele sympathie, waartoe de eigennaam van Thorbecke aanleiding zou kunnen geven; „een beroemd staatsman!" deze paraphrase zeide genoeg en zeide niets te veel.

Inderdaad zeide de Kamer te weinig. Uit kieschheid die van eigenlof wars is, hoogst vermoedelijk. Hadde toch onze Senaat de volle waarheid gesproken, hij zoude gezegd hebben, dat de kunst, die geen regeeringszaak is, Eerste Kamerszaak moet zijn. Nu de Kamer zelve het niet heeft willen zeggen, past het ons het dankbaar te erkennen.

De feiten zijn daar. De zitting van de Eerste Kamer van 19 Januari zal in de annalen van den Nederlandschen Staat het keerpunt aanwijzen. Het is toch op dien heugelijken dag geweest dat de Raad der Ouden zich begeven heeft op het reine gebied der kunst, niet slechts als medewerker tot de wetgeving, niet slechts als medecontroleur der regeering, maar als beoefenaar der kunstcritiek, als lichtverspreider — Lucifer — op het duistere veld onzer kunsthistorie. De belangrijke mededeeling welke den Senaat zijne plaats voor het vervolg moet verzekeren te midden der gelukkigste pioniers onzer artistieke geschiedenis, mocht niet worden verschoven in den achterhoek van de behandeling der afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken; neen, bij de Algemeene beschouwingen betreffende al de Departementen te samen, rakende het geheele politieke beleid van het Kabinet, paste het de ontdekking wereldkundig te maken, die alle kunstcritici in stille verrukking zou brengen.

Het was dan op 19 Januari, dat de heer de Sitter plechtig opstond om het tot nog toe totaal onbekende feit te vermelden, dat de groote van de Velde — Delftsche tegeltjes had beschilderd, een feit in geen enkel boek, zelfs niet in het aan gewaagde conjecturen rijke werk van Henry Havard verhaald. Met het volste recht gispte de spreker het in de voor kunst steeds onverschillige regeering, dat zij het beroemde werk van een zoo beroemd meester naar de keukens van het Departement van Justitie verwezen had. De onwetenheid waarin de regeering verkeerd had ten aanzien van den plateelschilder van de Velde mocht niet als verschooning gelden, maar was veeleer een verzwarende omstandigheid; evengoed mocht zij voorwenden nooit van Rembrandt gehoord te hebben en onder dat voorwendsel de nachtwacht in de jassenkamer van de Eerste Kamer op hangen. Met klem vorderde onze Senator, dat aan de tegeltjes een waardige plaats mocht ingeruimd, dat hun in het Museum van Nederlandsch geschiedenis en kunst een eerewand mocht aangewezen worden.

Of die billijke wensch, die aan de verlichte kunstliefde van den heer de Sitter alle eer aandoet, verhoord zal worden, is, naar wij vernemen, minstens twijfelachtig. Zijn onze berichten juist, dan is denzelfden dag na afloop der Kamerzitting, een buitengewone Ministerraad belegd, waarin de zaak besproken werd, en waar de gevoelens zoo uiteen liepen, dat men tot geen uitkomst vermocht te geraken. Hoe gespannen de toestand is, kon voor den scherpzinnigen opmerker reeds den volgenden dag blijken, toen de Minister van Binnenlandsche Zaken, wellicht voorgelicht door de oppermachtige bureaucratie van zijn Departement, driestweg ontkende, dat er ooit een van de Velde bestaan had, die gebakken tegeltjes beschilderde.

Die ontkenning moet, naar men zegt, niets anders zijn dan een krijgslist, om de onschatbare tegeltjes aan zijne ambtgenooten te ontfutselen ten behoeve van het Nederlandsch museum, door voor te wenden dat zij niet die groote waarde bezitten, die er aan toegeschreven werd. Het schijnt namelijk, dat de ophef in de Eerste Kamer daarvan gemaakt, de onderscheiden ministers zeer belust heeft doen worden op de bewuste kunstwerken. De Minister van Waterstaat wilde het paleis van Justitie niet laten berooven, nu minder dan ooit; de Minister van Justitie oordeelde, dat indien de tegeltjes al uit de keuken van het gebouw mochten worden weggenomen, zij behoorden herplaatst te worden in de zaal van den Hoogen Raad van Adel, omdat niets te goed kon zijn om op passende wijze de gasten van den minister in deze zaal te onthalen. De Minister van Financiën opende daarentegen geheel andere gezichtspunten, en sloeg voor om de tegeltjes in openbare veiling te gelde te maken, tot stijving der schatkist. Zelfs de Minister van Oorlog mengde zich in het debat; Zijn Excellentie moet verklaard hebben, dat op de tegeltjes soldaten uit de XVIIe eeuw waren voorgesteld, en dat hij er prijs op stelde deze afbeeldingen in een der zalen van de Koninklijke Militaire Akademie, te Breda, tentoontestellen, op grond dat zij een weldadigen invloed zouden uitoefenen op den militairen geest onzer kadetten. Zijn Excellentie was van meening dat de kunst behoorde dienstbaar gemaakt te worden aan de aankweeking van militaire deugden, en beriep zich daartoe op het voorbeeld dezer dagen door zijn Franschen collega gegeven, die besloten heeft in de kazerne van elk regiment een schilderij op te hangen, voorstellende het roemrijkste wapenfeit sinds 1790 door het corps gepleegd. De gelegenheid deed zich voor om thans in Nederland iets dergelijks, met geringe kosten, tot stand te brengen. Toen de be-

schouwingen een zoo breede vlucht genomen hadden, achtten de Minister van Marine en van Koloniën zich gerechtvaardigd op te komen, voor de aan hunne zorgen toevertrouwde instellingen; de eerste vroeg, of onder de afgebeelde soldaten niet wellicht mariniers voorkwamen, in welk geval het niet meer dan billijk was, dat deze gedetacheerd en ter zijner beschikking wierden gesteld; de Heer van Goltstein, kwam er tegen op, dat de verzameling gesplitst werd, hetgeen hij achtte gelijk te staan met een noodlottige schending der serie; volgens dezen minister, hoorden de tegeltjes, als betrekking hebbende op het militair verleden der natie, tehuis in het Invalidengesticht, te Bronbeek.

Alleen de Minister van Buitenlandsche Zaken heeft, naar gemeld wordt, zijn stem voorloopig gereserveerd, doch niet zonder er zeer ter snede op gewezen te hebben, dat ook nu weder bleek hoe „kunst geen Regeeringszaak is."

De heer de Sitter zal wèl doen, dit axioma vooral in zijn provincie luide te verkondigen, al ware het slechts om de goede lieden uit den omtrek van Winschoten, die toevallig in het bezit mochten zijn van tegeltjes van Van de Velde, te doen begrijpen, dat de listige koopman die zich onlangs voorgaf als belast met het opkoopen van oudheden voor het in aanbouw zijnde Rijks-Museum, een lage bedrieger was. Wanneer die Ommelanders zullen weten dat kunst geen regeeringszaak is, en dat er derhalve geen kwestie van kan zijn, een Museum voor Rijksrekening te bouwen, of oudheden en kunstvoorwerpen met penningen uit 's Rijks schatkist aantekoopen, zullen zij hun kleinodiën uitsluitend afstaan aan kooplieden, die voor buitenlandsche musea ageeren.

TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN
VAN
LEVENDE MEESTERS TE 'S GRAVENHAGE.
1881.

PROGRAMMA.

De Commissie van beheer over de *Tentoonstelling van Kunstwerken van levende meesters* brengt de volgende bepalingen ter kennis van de kunstenaars, alsmede van de maatschappijen en bijzondere personen, die in de bevordering en den bloei der beeldende kunsten belang stellen.

Art. 1. De Tentoonstelling zal gehouden worden in de zalen der Teeken-Akademie op de *Princessegracht*, van *Maandag* den 16en *Mei* tot en met *Zondag* den 26en *Juni* 1881.

Art. 2. Alle kunstwerken zullen van *Maandag* 18 *April* tot *Saturdag* 30 *April 's nachts ten* 12 *ure* moeten bezorgd worden aan het voormelde gebouw, geadresseerd *aan de Commissie van Beheer over de Tentoonstelling*. De schilderijen, teekeningen en gravures moeten van behoorlijke lijsten zijn voorzien, terwijl de buitenrand of zoogenaamde paklijst een vierkanten vorm behoort te hebben.

Na dien tijd worden *geene inzendingen* meer aangenomen.

De kunstwerken behoeven *niet vrachtvrij* te worden ingezonden, mits de toezending geschiede met gewone vervoermiddelen en *niet* met *sneltreinen*.

Art. 3. Men zal van de afzending berigt geven aan den Secretaris der Commissie door een *vrachtvrijen brief*, vermeldende de naam, voornaam en woonplaats (straat en nommer), zoowel van den inzender als van den vervaardiger, en bevattende voorts eene korte beschrijving der stukken, het merk waarmede iedere kist of elk voorwerp geteekend is, alsmede desverkiezende, opgave van de koopprijzen. De kunstenaars, die *niet* verlangen hunne werken voor eene verloting aangekocht te zien, worden verzocht daarvan tevens kennis te geven.

Art. 4. De Commissie zal niet toelaten:

1°. meer dan *twee* kunstwerken van denzelfden vervaardiger;
2°. stukken die reeds te voren op Tentoonstellingen hier ter stede geweest zijn;
3°. kopijen in olieverf naar schilderijen, of teekeningen naar teekeningen;
4°. voorwerpen, die door anderen dan door de vervaardigers zelven worden ingezonden, tenzij met bijvoeging van eene *schriftelijke toestemming* des vervaardigers.

De Commissie behoudt aan zich de bevoegdheid om de ingezonden stukken al dan niet te plaatsen Die, welke door haar worden geoordeeld niet geschikt te zijn, zullen zoo spoedig mogelijk aan het opgegeven adres teruggezonden worden. Stukken van buitengewonen omvang zullen niet geplaatst worden, tenzij daarvan vóór den 20en *April* opgave zij gedaan met bijvoeging der grootte.

Art. 5. Alle geplaatste stukken blijven tot de sluiting der Tentoonstelling onder het opzigt der Commissie, die zooveel mogelijk zorg zal dragen voor eene goede bewaring, zonder echter voor schade of gemis in te staan. Geene stukken zullen gedurende de Tentoonstelling worden afgegeven.

Art. 6. Wanneer een kunstwerk voor den opgegeven prijs door de Commissie verkocht is, zal daarvan dadelijk aan den eigenaar kennis gegeven worden. Er zal 2 pCt. geheven worden van den koopprijs der verkochte stukken. Verkoopen, zonder tusschenkomst der Commissie gesloten, zullen niet geldig zijn.

Art. 7. De stukken zullen, zoo spoedig mogelijk, na de sluiting der Tentoonstelling, *niet vrachtvrij* worden teruggezonden.

Art. 8. Door het Gemeentebestuur is eene som ter beschikking gesteld van de Commissie van Beheer, ten einde daarvoor ééne of meer schilderijen, als eene bijzondere onderscheiding voor den kunstenaar, aan te koopen en aan het Haagsch Museum van Moderne kunst af te staan.

Algemeene Bepaling.

Aanmerkingen of bezwaren ten laste van de Commissie van Beheer over de Tentoonstelling moeten uiterlijk binnen den tijd van *drie maanden* na de sluiting worden ingediend; na dien tijd zullen zij niet als geldig worden beschouwd.

'S GRAVENHAGE, 27 December 1880.

De Commissie van Beheer over de Tentoonstelling:

Jhr. Mr. F. G. A. GEVERS DEYNOOT, *Voorzitter*.
Jhr. P. O. H. GEVAERTS VAN SIMONSHAVEN.
G. H. A N. RIETSTAP, *Lid en Penningmeester*.
J. G. VOGEL.
Mr. W. N. LANTSHEER.
P. STORTENBEKER.
J. MARIS.
Jhr. Mr. P. A. VAN DEN VELDEN.
JOH. GRAM, *Lid en Secretaris*.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De *Staats-Courant* van 20 Januari bevat de Statuten der Nederl. Vereeniging voor Teekenonderwijs, gevestigd te Amsterdam, die ten doel heeft de bevordering van de belangen van het teekenonderwijs in 't algemeen.

De vereeniging tracht dit doel te bereiken door: *a.* het houden eener jaarlijksche algemeene vergadering; *b.* het geven van adviezen betreffende het teekenonderwijs; *c.* het houden van tentoonstellingen en wedstrijden; *d.* het uitoefenen van het recht van petitie.

Rotterdam. Onder de schilderijen die het Museum Boymans in den laatsten tijd ten geschenke ontving, verdienen vermelding de volgende stukken:

Van den onlangs overleden kunstschilder Van Hove, een Stadsgezicht, geschonken door den Heer J. van Kempe Valk, en van den Rotterdamschen schilder Nicolaas Muijs, (2e helft der 18e eeuw) drie schilderijen, waarvan de onderwerpen ontleend zijn aan het tooneel. Niet slechts voor de kunst, maar ook inzonderheid voor de geschiedenis van het Nederlandsch Tooneel zijn laatstgenoemde stukken hoogst merk-

waardig, omdat men er o. a. uit kan zien, hoeveel zorg er betrekkelijk toen reeds aan decoratief, enz. bij ons besteed werd.

Uit de opschriften achter op de paneelen geplaatst, blijkt dat de schilder de volgende Tooneelstukken tot onderwerpen voor zijn penceel koos: „Fanny of het gelukkig berouw" (1e bedrijf, 4e tooneel). „Melanie of de rampzalige kloosterdwang." (3e bedrijf, 9e tooneel). „De belachelijke Jonker" (13e tafereel).

Alle drie deze stukjes zijn een geschenk der Erven van den Heer A. van der Hoop Jacobuszoon.

Zutphen. Door het Bestuur der Zutphensche Kunstvereeniging „Pictura" is besloten, van wege die Vereeniging, daar ter stede in April a.s. weder eene Tentoonstelling van Schilderijen enz. van levende Nederlandsche Meesters te houden.

Bij die gelegenheid worden voor de eerste maal gouden, zilveren en bronzen eere-medailles uitgeloofd voor de verdienstelijkste schilderstukken welke ingezonden zullen worden, terwijl de heeren J. W. van Borselen, W. A. van Deventer en C. Springer hunne benoeming tot leden der Jury voor de toekenning dier medailles hebben aangenomen.

Ongetwijfeld wordt door dezen maatregel de belangrijkheid der Tentoonstelling zeer verhoogd en natuurlijk ook bijdragen tot bevordering van meerdere belangstelling van het publiek in de schilderkunst.

BUITENLANDSCHE BERIGHTEN.

België. Gister berichtte men mij den dood van den beroemden dierenschilder Eugène Verboeckhoven. 1) Ofschoon de groote man reeds een stevige tachtiger was, had men zijn trouwens vrij plotselingen dood nog niet zoo spoedig verwacht. Nog eenige dagen geleden bezocht ik hem in zijn atelier en het was een lust, den ouden, maar krachtigen man het penseel nog altijd met vaardigheid te zien hanteren. De nestor der Belgische schilders overleed na een korte ongesteldheid in den ouderdom van 82 jaren.

Een dag of drie geleden was hij aan den arbeid in zijn atelier, toen men in de kamer daarnaast een slag hoorde als van iemand, die een zwaren val deed. Men snelde toe en vond den grijsaard in zwijm voor zijn schilderij liggen. Zoo goed en zoo kwaad als 't ging hielp men hem weêr bij en bragt hem in een rijtuig naar zijn woning, waar hij een paar dagen later overleed.

De Belgische school telt weinig namen, die in het buitenland beroemder waren dan de naam Verboeckhoven. Gedurende meer dan een halve eeuw behielden zijn werken een groote mate van populariteit in Duitschland, Rusland, Engeland en vooral in de Vereenigde Staten. Tot slechts een paar dagen voor zijn dood was de kloeke grijsaard onafscheidelijk van zijn schildersezel. Daar vertoefde hij van 's morgens 8 ure tot laat in den namiddag en zijn werk vertoonde ook nog in 't laatst van zijn leven geen spoor van zwakheid. Eugène Verboeckhoven miste het brio en het coloriet van de moderne dierenschilders, maar daarentegen verstond hij meesterlijk de teekenkunst en was volkomen thuis in het beenderen- en spierstelsel van het dier, zoodat hij voor den knapsten veearts niet uit den weg behoefde te gaan.

Zijn teekeningen en aquarellen zijn niet minder gezocht dan zijn schilderijen. Ofschoon van een fabelachtige werkzaamheid en productiviteit, kon hij onmogelijk aan alle bestellingen voldoen. Hij had dan ook het benijdenswaardig voorregt boven velen, dat hij te midden van zijn reputatie bezweek en voor ongeveer 100.000 francs bestellingen onvoltooid of onbegonnen achterliet.

Verboeckhoven laat 4500 groote teekeningen en een belangrijk aantal studies van groote waarde na. Het Koninklijk Museum van Brussel bezit van den meester verscheiden groote doeken, die hem voor altijd een eereplaats verzekeren in het pantheon van de moderne Belgische schilderkunst.

Verboeckhoven behoorde tot de krachtige generatie van 1830. Nu en dan keerde hij nog wel eens tot zijn *premiers amours* terug, namelijk tot de beeldhouwkunst, welke hij in den aanvang van zijn loopbaan op aanraden zijns vaders, Barthélemy Verboeckhoven, een verdienstelijk beeldhouwer, beoefend had.

Koning Leopold I had voor den beroemden schilder een bizondere genegenheid. Z. M. werd door Verboeckhoven tweemaal te paard voorgesteld.

Op zijn ouden dag vertoonde Verboeckhoven zich weinig meer in 't openbaar. Des te ijveriger werkte hij in zijn atelier en bleef steeds het meeste belang stellen in alles wat er in de artistieke kringen omging. Met hem is ook een groot kenner van de werken der oude meesters overleden. De gave om oude kunst op de juiste waarde te schatten, eene gave die werkelijk zeldzamer wordt dan men zou vermoeden, bezat Verboeckhoven in hooge mate. Eenmaal over dat onderwerp aan den gang, wist hij van geen uitscheiden. Hij bezat op dat gebied een schat van kennis en een verwonderlijk sterk geheugen.

Van Verboeckhoven mag getuigd worden, dat hij in hooge mate het benijdenswaardig voorregt heeft bezeten, zijn reputatie tot den einde toe te zien klimmen met de jaren.

(*Partikuliere korrespondentie van het Dagblad van Zuid Holl. en 's Gravenhage.*)

Engeland. Voor eenige jaren werd door een voorstander (?) der Schoone Kunsten te velde getrokken tegen het aankoopen van eenige oud-Hollandsche kerkelijke beelden, ten behoeve van het Nederlandsch Museum. Deze voorwerpen welke moesten strekken om in deze verzameling de Nederlandsche beeldhouwkunst van vóór de XVIe eeuw te vertegenwoordigen, hadden tusschen de 50 en 200 gl. gekost. Het heette toen, dat men meêgesleept werd op den weg die naar Rome leidt! Wat zou er niet geschreeuwd zijn, als het Museum het in het hoofd gekregen had voor een niet-Hollandsch ultramontaansch kunstwerk een som van *f* 108.000 te besteden?

Die som nu werd dezer dagen door de Roomsch-Katholieke Regeering van Engeland betaald, voor een voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw, geschilderd door Lionardo da Vinci en behoorende aan lord Suffolk. Dit stuk zal eerlang in de Nationale galerij geplaatst worden; het kan niet uitblijven of het zal machtig er toe medewerken Engeland tot het Katholicisme te bekeeren.

Frankrijk. De Fransche Regeering, voor welken Kunst een behartigingswaardige zaak is en blijft, heeft reeds sinds lange jaren een school voor de beoefening

1) Vergelijk het bericht in ons Necrologium van heden.

der schoone kunsten en de studie der archaeologie, zoowel te Rome als te Athene. Thans heeft zij besloten deze staatszorg uittebreiden en een derde school te Kaïro te stichten, ten behoeve van de studie der oude Egyptische kunst en oudheidkunde. Stom volk!

— De stad Parijs acht de kunst te zijn een gemeenteraadszaak. Op de begrooting dezer stad vindt men uitgetrokken eene som van 300.000 francs (nagenoeg 1½ ton) voor de uitvoering van schilder-, beeldhouw- en graveerwerken en van gedenkpenningen. Voorts 10,000 francs voor de aanmoediging van muziekale ondernemingen, 69,000 francs voor de uitgaven van werken betreffende de topographie en de geschiedenis van Parijs, 6500 francs tot het subsidieeren van de Nationale kunstindustrieschool, en 10,200 francs tot ondersteuning der Bouwkunstige school.

— De verdrijving der geestelijke Congregaties ten vorigen jare heeft voedsel gegeven aan het praatje, dat de tegenwoordige Fransche Regeering anti-clericaal zou zijn. Het tegendeel is echter dezer dagen duidelijk gebleken. Voor het museum in den Louvre zijn namelijk aangekocht twee italiaansche bas-reliefs uit het eind der XVe eeuw, het eene in gebakken aarde, het andere in marmer. Beide stellen Maria en het kind Jezus voor.

— De Fransche Regeering heeft besloten de organisatie en de leiding van den gewonen jaarlijkschen Salon voortaan aan de artisten zelven overtelaten. Deze hebben bereids een commissie benoemd, waarvan de heer Guillaume algemeen Voorzitter is. De Voorzitters der afdeelingen zijn de HH. Cabanel, voor de schilderkunst, Cavelier, voor de beeldhouwkunst, Boeswillwald, voor de bouwkunst, Jules Laurens, voor de graveerkunst.

— De Staat trekt zijn hand van de kunst niet af maar behoudt zich alleen het recht voor om van tijd tot tijd een tentoonstelling van de beste kunstwerken te houden, aankoopen en bestellingen te doen en onderscheidingen te geven aan de meest uitblinkende kunstenaars.

Met de *jaarlijksche* tentoonstellingen belast de Regeering zich voortaan niet meer. De kunstenaars zullen voortaan in het *Salon* hun eigen belangen moeten waarnemen. Zij hebben zich reeds tot een „kunstenaarsgenootschap" gevormd.

Deze vereeniging zal van den Staat het nijverheidspaleis huren en zonder ondersteuning van regeeringswege — het staatssubsidie bedroeg 250.000 fr. — een *Salon* inrichten. De baten zoowel als de lasten worden geheel aan de kunstenaars overgelaten. Een goede maatregel is het beperken van het aantal schilderijen tot 2100. De overvloed in het vorige *Salon*, (daar waren er toen 5000) was al te groot.

Griekenland. Dr. Schlieman en diens echtgenoote zetten hun onderzoekingen in Boestie voort en wel ter plaatse waar eertijds Orchomenos stond. Een aantal graven, vazen en opschriften werden reeds ontdekt. Vooral belangrijk zijn de opgravingen van mevrouw Schlieman, die de schatkamer van Minyas meent gevonden te hebben op den noordelijken oever van den Kephissos. Men heeft een deur opgegraven, die toegang verleent tot een galerij, die door een tweede deur gesloten is. De daarachter gelegen kamer is wellicht vroeger nooit onderzocht, zoodat men er belangrijke voorwerpen hoopt te vinden.

— De ontdekking van het Minervabeeld, waarvan onlangs hoog opgegeven werd, schijnt minder belangrijk dan aanvankelijk gedacht werd. Het marmeren beeld, dat 1 M. hoog is, werd te Athene gevonden, ter diepte van 1 M. in een straat grenzende aan het lyceum van Varvakion; het is in zeer goeden staat te voorschijn gekomen. De godin staat op een vierkant voetstuk. De lange nêerhangende haardosch is bedekt met een helm, waarvan de kam geschonden is. Het kleed hangt in rechte plooijen tot aan de knieën, en is aan het lijf bevestigd met een gordel, door twee slangenkoppen gegespt. Op de borst een pantsering van vergulde schubben. De in brokken teruggevonden rechter arm houdt een Niké-beeld vast. De neêrhangende linkerhand steunt op een schild, waarnaast een slang zich kronkelt. Men houdt het stuk voor een goede kopie op kleine schaal van de beroemde Athene van Phidias, van welke reeds meerdere kopien bekend zijn.

NECROLOGIUM.

Den 19en Januari overleed te Brussel *Eugène Verboeckhoven*, de dierenschilder, die zich lange jaren in een groote populariteit mocht verheugen, zoo dat geen liefhebber zijn kabinet volledig achtte, zoolang er niet een werk van dezen meester in opgenomen was. Zelfs Thorbecke werd door deze opgewondenheid aangetast. Het is nog in het geheugen van ons allen, hoe deze staatsman, terwijl hij hooghartig weigerde eenige schrale penningen uit te geven om in het Rijks Museum van moderne kunst schilderijen van nederlandsche meesters te plaatsen, in 1861 eene som van *f* 4000 besteedde tot den aankoop van een groot doek van Verboeckhoven, een wolven- en paardengevecht, dat de Koning van België als prijs voor de watersnoodloterij geschonken en de broodbakker H. J. Molsbergen te Utrecht getrokken had. Dit stuk werd destijds niet betaald uit de gelden voor aankoop van Kunst bestemd, maar uit die welke voor de bureaubehoeften van het Departement waren uitgetrokken. Daarom bleef het ook langen tijd de kamer van den minister versieren, totdat het naar Haarlem vertrok om gevoegd te worden bij de twee schilderijen van Verboeckhoven waarin Nederland zich reeds sinds 1824 en 1825 mocht verheugen.

Eugène Joseph Verboeckhoven werd den 8 Juni 1799 te Warneton in West-Vlaanderen geboren.

Zijn vader Barthélémy was beeldhouwer en ook Eugène werd in de kunst van den vader onderwezen, en beoefende die nog vaak in later tijd. Tegelijkertijd hanteerde hij het penceel, en na den dood van zijn vader in 1840 legde hij zich bijna uitsluitend op de schilderkunst toe; hij koos voornamelijk dieren tot onderwerp, in het bijzonder koeien, schapen en geiten. Zijn teekening was zeer correct, doch zijn werken waren „gelikt", zijn dieren houterig en koud; en over het algemeen zijn de voortbrengselen van zijn penseel eentonig en vervelend, ook omdat zij den gloed en de losheid missen die den grooten kunstenaar kenmerken.

Verboeckhoven blijft niettemin een der merkwaardige figuren van de moderne Belgische school. Hij was tot aan zijn dood werkzaam.

— Op denzelfden dag stierf te Kaïro de beroemde egyptoloog *Mariette-Bey*, een franschman in 1821 te Boulogne-sur-Mer geboren. In 1847 begon hij zich in zijne geboortestad toe te leggen op de studie der hieroglyphen, welke toen nog in hare kindschheid was. Ofschoon hem slechts weinig hulpmiddelen ten dienste stonden, bracht hij het spoedig zeer ver in deze moeilijke wetenschap. Hij werd weldra verbonden aan het egyptisch museum van den Louvre en in 1850 belast met de wetenschappelijke zending om in Egypte de kloosters te onderzoeken en er Koptische handschriften op te sporen. Doch te Kaïro aangekomen trokken hem de monumenten aan, die in de nabijheid der Pyramiden onder het zand bedolven lagen. Hij ontdekte het Serapeum, het heiligdom van den god Serapis, voorts de grafplaatsen der Apis-ossen, enz.

Vier jaren lang zette hij zijne opgravingen te Memphis, te Abydos, in Boven-Egypte en in Nubie voort. Onder anderen ontgroef hij den kolossalen Sphinx die aan den voet van de Pyramiden uit de natuurlijke rots gehouwen is.

Naar Frankrijk teruggekeerd, werd hij benoemd tot Conservator van het Egyptisch Museum in den Louvre. In 1858 begaf hij zich andermaal naar het land der Pharao's, en ontgroef hij uit het zand de tempels van Edfoe, van Karnak, van Medinet-Aboe; voorts stichtte hij het bekende Museum van Boulak te Kaïro, en zorgde hij dat een einde gemaakt werd aan de plundering waaraan de Egyptische oudheden ten behoeve van Europesche liefhebbers sinds langen tijd blootstonden.

In 1873 verleende hem het Instituut den tweejarigen prijs van 20.000 francs. Reeds in 1867 was hij tot Kommandeur van het Legioen van Eer benoemd

ADVERTENTIËN.

№ 6. 5 Februari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ENGELSCHE KUNST.

J. M. W. TURNER

DOOR

LEONIDAS.

III.

Wij hebben Turner het laatst bezig gezien met zijn Liber Studiorum in 1807 begonnen en, Apollo and the Python, in 1811 tentoongesteld. Het eerste nam een groot deel van zijn tijd in de eerstvolgende jaren in beslag en vandaar dan ook dat zijn schilderijen zoo gering zijn in aantal. In 1814 begon hij het eerste van die „Carthago" schilderijen, Dido en Aeneas, en waarvan het tweede, in 1815 geëxposeerd, met zijn in het zelfde jaar tentoongestelde „Crossing the brook" een begin is van zijn nieuwe richting, waarvan kleur, afstand en diepte de groote kenmerken zijn. Met ieder keerpunt in zijn kunst, werd het kleurengamma zijner schilderijen verhoogd om te voldoen aan dien steeds grooter wordenden drang naar licht, die zich ten laatste in een zonnedienst zou oplossen. Zijn beide laatstgenoemde schilderijen zijn de voorloopers der nieuwe richting die zich eerst na zijn bezoek aan Italie in 1819 volkomen zou ontwikkelen, en waarin helderheid en licht en kleur, „den bruinen demon" geheel verjagen zouden.

Toch, alhoewel het bezoek aan Venetië in 1819 plaats greep, is het eerst in 1823 dat zijn nieuwe metamorphose zich kond doet in eene schilderij. De vier daar tusschen gelegen jaren werden besteed aan de voorbereiding dier beide werken „Dr. Whitaker's „History of Richmondshire" welke Turner zou illustreeren, en zijn eigen werk „the Rivers of England" (1824). Dit laatste is mogelijk het schoonste van al zijn werken. Daar is harmonie in zonder scherpe tegenstellingen, kleur (wij spreken natuurlijk hier van de aquarellen waarnaar de graveurs werkten) zonder hardheid en hoogen toon, fantasie zonder teugelloosheid, en een liefelijke rust. De onderwerpen waren gekozen uit Engeland, maar het werk op zichzelf was evenmin een volledige collectie Engelsche riviergezichten als het Carthago zijner schilderijen het waarlijk bestaan hebbende. Doch al mocht uit het oogpunt van strikte handelseerlijkheid, die geeft wat zij belooft, zijn

werk niet beantwoorden aan de eischen die men stellen mag, al is voor hen, die waarlijk een volledige collectie Engelsche riviergezichten hebben willen, de fotograaf een veiliger gids dan een artist als Turner, voor hen die waarachtige kunst zoeken zijn diens platen uit „the Rivers of England" een waar genot.

Eindelijk in 1823 kwam dan die dageraad zijner nieuwe richting en verraste de schilder het publiek met het eerste dier wonderschoone tafereelen, waarin de natuur in al haar grootschheid, liefelijkheid en schoonheid is weergegeven. „The Bay of Baiae with Apollo and the Sybil" is het eerste van die schilderijen waarin de schilder niet het onderwerp, dat hij aangeeft, behandelt maar in het algemeen karakter een algemeene wereldgedachte wil leggen, uitgedrukt in kleur en vorm en diepte. Want er bestaat geen twijfel, zijn ongelukkig mislukt gedicht „The Fallacies of Hope" waaruit hij van tijd tot tijd motto's voor zijn schilderijen putte, bewijst het, dat Turner voor zoover zijn onontwikkeld denkvermogen het toeliet, nagedacht had over de groote filosofische wereldproblemen en zijn pessimistische gedachten in zijn schilderijen poogde neer te leggen, daar hem het andere middel, de taal, slechts met moeite tendienste stond. Doch gelukkig was zijn schildersnatuur machtiger dan de ijdelheid van zoo vele groote mannen, iets anders te willen schijnen dan zij werkelijk zijn, en kunnen wij elke poging om door te dringen in die verwarde, verborgen gedachte, opgeven, om geheel en al het werk van den kunstenaar te genieten.

In 1825 was hij, behalve met een schilderij „Harbour of Dieppe" bezig met een paar illustraties voor Byron's works, die echter, als niet oorspronkelijk, maar geteekend naar de schetsen van anderen, voor ons van weinig belang zijn. Maar in 1826 toen het in 1814 aangevangen werk „Southern Coast" waarbij in zijn handelingen tegenover den uitgever Cooke weer een der onaangenaamste trekken van zijn karakter, schraapzucht tot oneerlijkheid toe, uitkwam, voltooid was, vinden wij weder een van die doeken die alleen voldoende zouden geweest zijn Turners roem te grondvesten. Het is getiteld „Cologne the arrival of a packet-boat-Evening." Daar ligt in die kalmte, volmaakte rust van het water, in den heerlijken avondtoon van het geheel, met de ondergaande zon, zulk eene hemelsche vrede, die zich niet in woorden laat uitdrukken, maar door het gemoed moet gevoeld geworden! Daar is een idealisme in, dat, zonder bizarheid en excentriciteit, als Turners latere werken zoo dikwijls ontsieren, het gemoed verheft en bevredigt. De schoone anecdote, die er mee verbonden is, en als het ware schijnt aan te duiden, hoe Turner zelf, onder den invloed van de voorstelling, zijn zachtere en betere gevoelens had voelen ontwikkelen, geeft het stuk te grooter waarde. Aan de wanden der Academie was het gehangen tusschen twee van sir Thomas Lawrence's portretten, donker en somber van toon en slecht gelukt, en Turner bedekte zijn schitterend licht met een waas van lampzwart. „De arme Lawrence was zoo ongelukkig," zeide hij als ter verontschuldiging; „het gaat er toch weer af na de tentoonstelling!"

In 1827 verscheen het eerste deel van zijn grootste serie gravuren „England and Wales." Dezelfde eigenschappen, die wij bij zijn „Rivers of England" vonden, schoonheid en kleur, frischheid en forschheid, en vooral fantasie en effect ten koste van plaatselijke nauwkeurigheid, gelden ook voor dit werk. Wat wij reeds vroeger, bij zijn eerste bezoek aan Frankrijk, medegedeelden omtrent de wijze, waarop hij de natuur bestudeerde en weergaf, is ook hierop toepasselijk. Voor een groot aantal gebruikte hij schetsen, die reeds jaren lang in zijn portefeuille lagen, en die hij nu door het invoegen van storm, regen, zonsop- of ondergang, regenboog en andere natuurverschijnselen, kracht, kleur en effect bijzette. Maar wat deze arbeid voornamelijk onderscheidt van de „Rivers" is de toenemende zucht naar effect, naar kleur en licht, naar roekeloosheid en satire, naar pessimisme uitgedrukt in ruïne en verval. Die laatste verschijnselen zijn volkomen verklaarbaar uit de steeds sterker wordende zucht naar eenzaamheid, nu zijn oude vrienden, waar zijn hart nog aan hing, hem door den dood ontnomen werden en het, door de gezondheid zijns vaders noodzakelijk gemaakte, vertrek uit het liefelijk schoone Twickenham, waar hij vaak met vrienden omging, naar het duffe, muffige huis in Londen, waar hij niemand wilde of liever, wegens den slechten toestand zijner woning kon toelaten. In 1828 was hij weder in Italië en maakte er drie schilderijen, die in 1829 geëxposeerd werden. Het volgend jaar trof hem een dubbelen slag door den dood van zijn vader en Sir Thomas Lawrence, aan wien hij zeer gehecht was. Dat verlies, in de volgende tien jaren door menig ander gevolgd, deed hem waarschijnlijk aan zijn eigen dood denken, en was de oorzaak, dat hij in 1831 een testament maakte, waarbij hij zijn schilderijen aan de Engelsche natie vermaakte met bepaling, dat zij een aparte collectie zouden vormen en zijn „Sun rising through vapour" en zijn „Carthage", die hij in zijn eerste testament alleen aan de natie vermaakt had, naast de twee Claude's moesten gehangen worden, terwijl het grootste deel van zijn kapitaal, en dat was een som die hem in staat hadde gesteld gedurende zijn leven gul inplaats van inhalig te wezen, bestemd werd als een pensioenfonds voor oude schilders.

Het moet omstreeks dezen tijd geweest zijn of zeker eenigen tijd vroeger, dat Turner kennis maakte met Samuel Rogers, welker kennismaking door de illustratie van diens „Italy" (1830) en „Poems" (1834) wij een paar uitstekende fijne schetsen van Turner's hand verschuldigd zijn; o. a. „Datur hora quieti", een tweelingzuster van zijn „Cologne" in liefelijkheid, rust en vrede. Alvorens melding te maken van de schilderijen, die zijn hoogsten roem, maar ook zijn verval in zich bevatten, zullen wij nogmaals een werk bespreken, dat vol van zijn schoonheden, evenals zijn „Rivers of England" en „England and Wales" vrij bleef van die erge „mannerisms", welke ten slotte zijn groote olieverfschilderijen ontsierden. Wel hebben blauw, rood en geel bijna overal de overhand, zijn de kleuren dik, ruw en ondoorzichtig; maar de landschappen kunnen het licht verdragen, dat in eindelooze harmonie er over uitstroomt. Daar is een gevoel voor licht, voor diepte en kracht in die teekeningen die ons doen gevoelen, dat wij in de tegenwoordigheid zijn van een Schepper, op wiens wenk storm en onweer, zonneglans en lichtweerkaatsing te voorschijn treden, en die het verwijderde voor ons zichtbaar maakt. Datzelfde straalt ons tegen in die onvergelijkelijke vertolking van Venetiën's schoonheid, haar reine maagdelijkheid en schitterend licht. Venetië was voor Turner het land van belofte. Hier had hij ruimte om groote taferee-

len te overzien, zonneglans, om gansch het tafereel te betooveren, water, om gebouwen en gondels en licht in te weerspiegelen, gebouwen, om de helder blauwe lucht te breken en in hun glans het zonlicht te weerkaatsen. Zoo vertoont hij het ons dan ook in zijn eerste schilderijen, vol van kleur en toon, vol leven op het water en toch rustig, natuurgetrouw en schoon. Maar langzamerhand begint de macht van den kunstenaar te tanen, zijn verstand, nooit sterk ontwikkelt, verdooft en verstompt, zijn gedachten worden onduidelijker en de eenige macht die de vlucht zijner fantasie had kunnen breidelen, verzwakt. Nu viert de onbeteugelde kracht haar lusten bot; de nevel die zijn verstand bedekt, hult Venetieën in haar kleed en de gebouwen worden luchtkasteelen, de booten krioelen in wilde vaart dooreen en nemen af in duidelijkheid, de kleur wordt steeds hooger en hooger en de zon de afgod van den kunstenaar die van nu of aan, haar alleen wil dienen en alles onderwerpt aan haar macht. Van rood wordt zij geel, en van geel wit, terwijl aan haar kleur alles onderworpen wordt. De lange worsteling naar licht en kleur heeft eindelijk haar toppunt bereikt; hooger stijgen kan zij slechts door te vallen.

Wel blinkt intusschen nog van tijd tot tijd een schitterende ster aan den horizont, die de hoop van 's kunstenaars vrienden doet herleven, en de wankelende gunst van het publiek, dat den schilder niet meer volgen kon in zijn vaart naar den ontzichtbaren aether, weder voor een pooze herstelde. Zóó zijn „Fighting Temeraire," (1839) een zeestuk vol gevoel, heerlijk licht en eindelooze diepte; zóó enkele zijner Venetiaansche stukken van 40—45 geschilderd, zoo zijn stoutmoedige, krachtige, alles overmeesterende, „Rain, Steam and Speed," waarin een trein op een brug in volle vaart te midden van een kolossalen slagregen meer gevoeld dan geschilderd is; zijn „Snowstorm" en „Burial at Sea," die echter op het kantje staan van verval. Doch ondanks dit alles, ondanks de schitterende en meesterlijke verdediging van den kunstenaar door den dichterlijk idealistiesch gestemden Mr. Ruskin, den verdediger van de pseudo rafaelitische kunst, moest Turner in zijn laatste levensjaren (40—51) de gunst van publiek en critiek zich al meer zien ontgaan. Toch, ondanks dit, schilderde hij door, zoolang zijn verminderend gezichtsvermogen hem dit toeliet, somtijds nog juweeltjes van aquarel gevend. Het penceel was zijn eenigst vriend en vertrouweling, zijn atelier nog zijn eenig toevluchtsoord tegen verveling. Want al ontbrak het hem, evenmin als aan Sir Joshua, aan belangstellende en entoeziaste vrienden die hem in gezelschap den tijd wilden korten, hij kon niet als deze zijn geest verstrooien en versterken door geestigen, degelijken kout, door vriendschappelijke, vertrouwelijke gesprekken. Door zijn teruggetrokkenheid vreesde hij vertrouwen, door zijn pessimistische natuur ontbrak het hem aan de geestkracht die Sir Joshua in zijn blindheid had staande gehouden. Zijn laatste jaren leveren een treurig beeld van verval, overgave aan lage hartstochten, dronkenschap en onzedelijkheid, in een afgelegen huisjen bij Cremorne, waar hij des avonds, buiten weten zijner vrienden, heentrok. Dáár stierf hij den 18den December 1851, in een klein, ongezellig, slecht gemeubeld vertrek, de man die jaren lang zooveel geld had verzameld, die een aanbod der natie geweigerd had voor al zijn schilderijen voor £ 100,000, omdat hij ze haar in zijn testament vermaakt had met £ 1000 voor een monument in St. Paul's en een enorme som voor een pensioenfonds voor oude kunstenaars. Wel werd hij begraven in St. Paul's en versiert een monument zijn graf, maar alle bepalingen van zijn testament werden niet opgevolgd, dank zij een langdurig proces dat sommen verslond, en waarvan de uitslag was dat de natie al de schilderijen en teekeningen kreeg, de Royal Academy £ 20,000, en zijn familieleden de rest, terwijl van het pensioenfonds niets kwam. Zelfs na zijn dood werkte de verwarring in zijn gedachten, in zijn testament, de volvoering van zijn meest gelietkoosd plan tegen.

Zóó was het leven van Engeland's grootsten landschapschilder, van den man die voor het landschap deed wat Reynolds voor het portret, Hogarth voor de realistiesche kunst volvoerde. Hij vond de landschapkunst in een phase van overgang, door Gainsborough en Wilson in het leven geroepen; ontdeed haar van de vormelijkheid en stijfheid en baadde haar in het licht der gulden zonnestralen. Het aquarel, vóor zijn tijd ter nauwernood en slechts een enkel maal met succes, als bij Cozens, door zijn landgenooten beoefend, bracht hij tot een schitterende hoogte. Hij bestudeerde de natuur in haar ontstaan en haar groeijen en wist haar te onderwerpen aan zijn fantasie. Stap voor stap, langs den weg hem door zijn groote voorgangers aangewezen, schreed hij voort in de richting, waar zijn genie hem heendwong, één voor één streed hij met zijn mededingers en streefde hen vooruit, omdat hij paden betrad, die zij hadden vermijd. Waar zij zich gebonden gevoelden door de enge grenzen der werkelijkheid, vloog hij, op de vleugelen der fantazie gedragen, over de grenzen heen, naar een land van droomen, met luchtkasteelen en fatamorgana. Meer nog dan Reynolds was hij de man van het ideaal, van de romantiek; hij schiep zich een wereld vol schoonheid en licht, als de schrijvers der romantische school dit op hun wijze gedaan hadden. De nevelen konden niets bedekken voor zijn oog, de afstand niets onzichtbaar maken. Hij drong heen door de eersten, en ontsluierde met teedere hand haar geheimen voor zijn toeschouwers; door de kracht van zijn genie deed hij het ver verwijderde gevoelen. De groote ronde schijf, die de oorzaak is van zooveel, wat hier op aarde gebeurt, de goddelijke zon, was het voorwerp zijner aanbidding. Haar te beschrijven in tonen, haar af te beelden in kleuren was het groote, schier eenige ideaal van zijn later leven. Het was alsof hij in zijn schilderijen het zonnige geluk wilde zoeken dat hem in zijn leven ontweek.

Turner is verschillend beoordeeld geworden. Hij heeft een aantal personen gekwetst door zijn verachting der werkelijkheid, zijn zucht naar het ideaal; anderen daarentegen tot geestdrift gewekt door die zelfde eigenschappen. De roekeloosheid waarmede hij, meer nog dan Sir Josuha, alle geboden der voorzichtigheid in zijn kleuren met voeten trad, die hem er toe verleidde olie- en waterverf op één doek te gebruiken, en alleen eenigszins vergoelijkt kan worden door zijn zucht naar licht, is de oorzaak geworden dat vele zijner schilderijen gebarsten en afgebrokkeld en daardoor voor de nakomelingschap slecht bewaard zijn; die nu, door de nog grooter geworden verwarring en onduidelijkheid in de voorstelling, geen volkomen zuiver oordeel kan vellen. Toch, ondanks

dit ongeluk, kunnen wij trots vaak voorkomende, onjuistheid en onnatuurlijkheid, de grootschheid en schoonheid zijner werken bewonderen; gelijk wij met Hogarth konden instemmen, trots gebrek aan idealisme en schoonheid. Turner en Hogarth neutraliseeren elkander en vinden in Sir Joshua Reynolds den man die in hun beider richtingen het juiste midden hield.

TWEE PORTRETTEN VAN FRANS HALS.

18 — 2 — 16.

BARTJES.

Het Mauritshuis is dezer dagen verrijkt met twee kunstwerken van den eersten rang: twee portretten van Frans Hals, pendanten.

Het eene is een mansportret en stelt voor Jacob Pietersz Olycan, zoon van Pieter Jacobsz Olycan en van Mayken Claes Voogt, geboren 9 July 1596, overleden December 1638, gehuwd 14 July 1624 met Aletta Hanemans.

Deze is afgebeeld op het andere stuk. Zij is geboren in 1606 en was de dochter van Jan Janse Hanemans en van Henriette Jans.

Beide doeken meten 1,22 M. in de hoogte en 0,97 in de breedte.

De man tot aan de knieën zichtbaar, staat voor 3/4 naar rechts gekeerd; de rechterhand hangende langs het lijf, houdt een zwarten hoed vast; de linker hand is op de heup gesteund. Hij draagt een zwart en bruin gestreept wambuis, waarvan de mouwen zichtbaar zijn, en daarover een zwart gebloemdoverbuis, en een witte geplooide kraag. In een der bovenhoeken leest men zijn leeftijd: AETAT. SVAE 29 A° 1625, in den anderen is in later tijd het familiewapen aangebracht.

De vrouw insgelijks tot de knieën afgebeeld, is voor 3/4 naar links gewend; de nederhangende linkerhand houdt een geborduurde handschoen, de rechter arm is over den „Vertugadin" (een soort „panier") gelegd. Zij heeft een muts met puntjes, een staande geplooide witte kraag, een paarsch onderkleed, waarvan het keurslijf met goud geborduurd is, een zwart overkleed, eindelijk een zwaren gouden ketting als gordel om de lendenen. Het opschrift luidt: AETAT. SVAE 19. AN°. 1625. Ook op dit doek is later een geslachtswapen geschilderd.

Deze twee portretten zijn uitmuntend geschilderd met de bewonderenswaardige breedheid en virtuositeit van behandeling, Frans Hals eigen.

Dat de Regeering deze stukken aankocht is geen overdaad. Van den grooten Haarlemschen meester bezat het Rijk tot dusverre slechts twee werken, beide in het Trippenhuis geplaatst. Het eene is een groot familietafereel, het ander is een doek van kleine afmeting (borstbeeld van een nar) aan het Rijk door den heer Dupper gelegateerd. In het Mauritshuis was de schilder niet vertegenwoordigd.

En de kans dat het Koninklijk Kabinet van Schilderijen ooit in het bezit van een Frans Hals zou geraken was tengevolge van de onverschilligheid der Regeering in vroegere tijden zoozeer verminderd, dat men het een waar geluk mag noemen dat zich onlangs de gelegenheid voordeed de hand te leggen op twee voortbrengselen van Hals, welke het talent van dien meester goed doen kennen.

In de laatste twaalf of vijftien jaren zijn niet minder dan zestien schilderijen van Frans Hals in Nederland hetzij onder 's hands, hetzij in het openbaar verkocht, en *van deze zestien stukken is geen enkel in Nederland gebleven; alle zestien zijn naar het buitenland weggevoerd!*

Het eerste dier stukken is een lachende drinkebroer, indertijd door Burger (Thoré) gekocht.

Het tweede is het bekende portret van Hille Bobbe, door den heer Suermondt gekocht en thans in het Museum te Berlijn, (hoog 0.76, breed 0.64 M, No. 801 C.)

Het derde stelt een vrouw voor met een meisje op den arm, en werd voor een zevental jaren door denzelfden liefhebber gekocht op de auctie, gehouden op den huize Ilpenstein. Het bevindt zich thans ook in het Berlijnsch Museum (hoog 0.89, breed 0.65 M, No. 801. G.).

De heer Suermondt maakte zich ook meester van het vierde stuk, een klein mansportret van 1625 (0.25 op 0.20 M.), tegenwoordig eveneens in het Museum te Berlijn. (No. 801. F.)

Het vijfde, een zingende knaap (0.64 op 0.53), het zesde, een lustige drinkebroer (0.74 op 0.59), het zevende, een oud man (1.02 op 0.82), zijn insgelijks via den heer Suermondt, in het Berlijnsche Museum gekomen. (No. 801. A, B en E.)

Het achtste en het negende stuk, zijn de fraaie portretten van Scriverius en van diens vrouw, voor slechts 6000 francs door den heer Wilson veroverd. Zij hoorden aan Jhr. Caen van Maurik in den Haag.

In het kabinet van den heer Wilson bevindt zich thans ook het tiende stuk, een prachtig portret van Van den Broeke.

Het elfde, is de afbeelding van een nar uit de Collectie Altman.

Het twaalfde, is het portret van den heer van Heythuyzen, dat uit de collectie van Baron van Brienen, in 1865, overging naar die van Baron van Rothschild. Voor dit juweeltje, dat niet meer dan 0.50 op 0.30 M. meet, betaalde deze laatste de kleinigheid van 35.000 francs.

Het dertiende stuk, is een ander allerliefst portretje van dienzelfden heer Willem van Heijthuyzen, schandelijk verkwanseld door het Haarlemsche Hofje dat aan Van Heijthuyzen zijn bestaan te danken had, dat diens naam voert, en welks regenten gedurende bijna drie eeuwen de afbeelding van den stichter met een dankbare zorg bewaard hadden! Dit stuk dat slechts 0.30 op 0.20 M. meet, werd door het Museum te Brussel met 17.000 francs betaald aan den heer H. Leroy, die het uit Haarlem gehaald had.

De veertiende uit ons land voor goed verdwenen schilderij is het portret van professor Johan Hoornebeek uit de verzameling Vis Blokhuijzen; het is 0,79 M. hoog en 0,66 M. breed en werd in 1645 geschilderd; ook dit stuk bevindt zich thans in het Brusselsch museum, dat er in 1870 20,000 francs voor betaalde aan den heer Gauchez, die het uit ons land gehaald had. Eene copie hangt in de Senaatszaal der Utrechtsche Hoogeschool.

Het vijftiende stuk is het portret van Laurens van der Vinne, uit de verzameling van der Willigen afkomstig en thans te Hamburg.

Het zestiende doek is het bekende stuk van **1623**

„Jonker Ramp en zijn Maîtresse", ten vorigen jare, te Amsterdam voor *f* 19800 geveild met de verzameling Copes van Hasselt, en voor een Parijsch verzamelaar aangekocht. Van dit stuk heeft de heer Scholten te Haarlem eene copie geschilderd.

Tot voor korten tijd zou ik bij deze serie gevoegd hebben de vier stukken, aanwezig in het Hofje van Beresteyn, te Haarlem, waarvan, niettegenstaande het aanhoudend protest van een der regenten, nu wijlen den heer Travaglino, copiën vervaardigd werden, met het erkend voornemen om de origineelen te verkwanselen. Onlangs is intusschen de heer van Bemmel overleden, de regent die den treurigen moed had gehad om ten spijt der in verzet gekomen openbare meening de kleinodiën door de familie van Beresteyn aan het nageslacht toevertrouwd te gelde te willen maken. Hopen wij dat de nieuwe regenten beter inzichten zullen hebben, dat zij begrijpen zullen wat zij aan de nagedachtenis van Beresteyn, wat zij aan het rechtsbewustzijn der natie verschuldigd zijn, en dat zij zullen inzien, dat, indien zij met dit bewustzijn in strijd handelen, de openbare meening ten aanzien van het beheer van zedelijke lichamen wellicht maatregelen zal eischen, die aan de regenten daarvan stellig niet welkom zullen zijn.

De heer C. J. Gonnet, adjunct-archivaris van Haarlem en Directeur van het Paviljoen, heeft mij in de gelegenheid gesteld eenige biographische en genealogische bijzonderheden omtrent de brouwersfamilie Olycan aan bovenstaand bericht toe te voegen.

De vader van den jongen man, wiens portret thans in het Mauritshuis hangt, was *Pieter Jacobssen Olycan*, zoon van Jacob en van Geertje Ysbrands. Hij werd te Amsterdam geboren 12 Sept. 1572, en begraven te Haarlem 23 April 1658. Hij huwde te Haarlem den 17 September 1595 Mayken Claes Voogt, dochter van Claes en van Volkjen Willemsen Lakeman, geboren in 1577 en te Haarlem begraven 10 December 1644.

Pieter Jacobssen werd opgeleid in den handel en deed viermalen de reis naar Spanje. Later is hij brouwer geworden en staat hij vermeld bij de Brouwers „op Baeckenes". Hij kwam als Raad en Vroedschap in de Regeering der stad Haarlem, toen de oude Magistraat den 25 October 1618 door Prins Maurits was ontslagen; op denzelfden dag werd hij tot Schepen gekozen. Van 1618 tot 1629 bekleedde hij dit laatste ambt bij afwisseling, om van 1630 tot 1654 als Burgemeester zitting te hebben. Van 1637 tot 1657 kort voor zijn dood, was hij ook Weesmeester van Haarlem. In 1662 was hij kapitein der Schutterij en afgebeeld op de prent van Gillis van Scheijndel naar P. de Molijn voorstellende het uittrekken der Schutterij van Haarlem naar Hasselt in Overijssel. In 1628 was hij kolonel van de Schutterij der Kolveniers; hij liet zich als zoodanig afbeelden op het groot Schutterstuk, dat nog tegenwoordig in het Haarlemsch museum te zien is, en dat langen tijd aan Van der Helst is toegeschreven, doch naar het mij voorkomt, van de hand van J. van Ravesteyn is. 1)

Bij afwisseling werd hij van 1631 tot 1642 ter Vergadering van Hoogmogenden gecommitteerd. Van 1634 tot 1636 was hij Gecommitteerde Raad. Den 12 Aug. 1621 werd hij Bewindhebber der West-Indische Compagnie. Eindelijk was hij een der Haarlemsche Kerkmeesters. Men ziet dus dat Pieter Jacobssen Olycan in alle kollegies der stad Haarlem werkzaam is geweest.

Hij was een neef van Drossaart Pieter Cornelisz. Hooft, die hem in 1640 twee brieven schreef, door Dr. van Vloten vermeld. 1)

Pieter Jacobssen heeft in elk opzicht zijn burgerplichten nauwgezet nageleefd. Want hij schonk niet minder dan 15 kinderen aan het Vaderland.

Dit talrijk kroost wordt hier vermeld.

I. Het eerste is *Jacob Pieterssen Olycan*, de man wiens portret wij hierboven bespraken. Hij werd (even als zijne broeders en zusters) gedoopt in de gereformeerde kerk te Haarlem op 11 July 1596, en aldaar begraven den 24 December 1638. Den 14 July 1624 huwde hij te Zwolle met Aeltgen Hanemans, die in 1606 te Zwolle geboren was, uit het huwelijk van Jan Janse en van Henriette Jans. In 1627 was hij Luitenant der Schutterij van den St. Joris Doelen te Haarlem, en poseerde in die kwaliteit andermaal voor Frans Hals: immers hij is onder N°. 7 afgebeeld op het Schutterstuk van Hals dat in het Haarlemsch Raadhuis hangt. 2)

Uit zijn huwelijk werden vier kinderen geboren, die meest alle den naam van den grootvader ontvingen. Het 1e, Petrus, werd gedoopt in de Groote Kerk te Haarlem, 6 July 1631; het 2e Pieter, den 10 April 1633; het 3e Pieter, den 4 Maart 1635; het vierde Johannes, den 18 Juni 1638. (Zijne weduwe Aeltjen Hanemans hertrouwde te Haarlem den 29 Januarij 1641 met Niclaes van Loo, en uit dat huwelijk werd geboren en in de gereformeerde kerk te Haarlem gedoopt den 8 Nov. 1641 een kind genaamd Claesien).

II. *Volkjen Olycan*, gedoopt te Haarlem 27 Oct. 1597, huwde 24 April 1616 Johan Hercules Schatter, zoon van Hercules en van Cornelia van Os, die Raad en Hoofdofficier te Haarlem was en in 1673 overleed.

Hun zoon Pieter werd 29 October 1619 in de gereformeerde kerk te Haarlem gedoopt.

III. *Claes Pieterssen Olycan*, gedoopt te Haarlem den 16 Mei 1599, huwde te Haarlem op 27 April 1631 met Agatha Dirx, geboren te Haarlem. Ook diens gelaatstrekken zijn ons bekend. Wij vinden hem onder N°. 9 als Vendrig van de Schutterij der Kolveniers geportretteerd op bovengemeld Schutterstuk van J. van Ravesteyn. 3) In 1628 was hij Sergeant bij het eerste Vendel dier Schutterij. Voor de tweede maal liet hij zich conterfeiten als Luitenant, en wel als No. 6 op het groot Schutterstuk van Frans Hals in het Haarlemsch Stadhuis bewaard. 4)

Uit zijn huwelijk werden de volgende kinderen geboren, alle gedoopt in de gereformeerde kerk te Haarlem:

1. Mr. Dirck Olycan, gedoopt 7 Mei 1632, begraven te Haarlem den 23 Januarij 1666. Hij liet zich in 1649 als student te Leiden inschrijven. Op 11 Februarij 1661 werd hij Raad in de Vroedschap

---

1) Catalogus van het Haarlemsch Museum N°. 70. Hij komt op dit stuk voor onder N°. 1.

1) *Dr. van Vloten*. Brieven van Hooft IV bladz. 3, 5.
2) N°. 55 van den Catalogus.
3) N°. 70 van den Catalogus.
4) Catalogus N°. 57.

van Haarlem, en van 1662 tot 1663 was hij Schepen. In 1661 werd hij Commissaris van de Kleine Bank van Justitie en in 1665 President-Regent van het Weeshuis.

Hij stierf ongehuwd in een tweegevecht met zekeren Van Os.

2. Maria Olycan, gedoopt 11 Junij 1634, huwde in de gereformeerde kerk te Haarlem op 22 October 1658, met Nicolaas van Assendelft, Jongman van Polanen, Raad en Burgemeester te Haarlem, overleden 10 April 1696.

3. Claertien Olycan, gedoopt 25 November 1636.

4. Pieter Olycan, gedoopt 2 September 1638.

IV. *Cornelia Olycan*, gedoopt 3 Januarij 1601.

V. *Anna Olycan*, gedoopt 5 April 1602.

VI. *Geertruyd Olycan*, gedoopt 20 Aug. 1603, komt in 1635 als doopgetuige voor.

VII. *Mr. Ysbrand Olycan*, gedoopt 26 Nov. 1604. Ingeschreven als student te Leiden 4 Nov. 1620. Hij was Schepen van Haarlem van 1649 tot 1650. Commissaris van de Kleine Bank van Justitie 1636—37. Den 18 December 1658 deed hij den eed als lid van den Hoogen Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland. Hij stierf 8 Maart 1680.

De Schilder Pieter Claess Soutman bewaarde ons zijn portret onder N°. 5 op het Schutterstuk in 1642 geschilderd, waarop hij als Luitenant der Schutterij der Kolveniers voorkomt. 1)

VIII. *Maryken Olycan*, gedoopt 18 Nov. 1605. Jong gestorven.

IX. *Maria Olycan*, gedoopt 11 Februarij 1607, trouwt 25 Juli 1638 te Haarlem Andries van der Horn, Burgemeester van Haarlem 1655—1668, waaruit geboren:

1. Cornelia, gedoopt 30 Dec. 1640.

2. Cornelia, „ 26 Jan. 1642.

X. *Esther Olycan*, gedoopt 18 Maart 1608.

XI. *Trijntje Olycan*, gedoopt 24 Mei 1609. Jong gestorven.

XII. *Catharina Olycan*, gedoopt 10 Nov. 1610, wordt in 1638 als doopgetuige aangetroffen.

XIII. *Wilhem Olycan*, gedoopt 6 Nov. 1611. Jong gestorven.

XIV. *Dorothea Olycan*, gedoopt te Haarlem, 28 April 1613 en aldaar in 1662 overleden, huwde in de gereformeerde kerk te Haarlem op 11 Februarij 1635 met Mr. Cornelis van Loo, overleden in 1671. Hij was een zoon van Johan, Raad en Burgemeester van Haarlem, en van Margaretha Akersloot, en werd zelf Raad en Schepen van Haarlem. Uit dit huwelijk werd een dochter Margrita geboren die op 8 Junij 1640 gedoopt werd en een zoon Nicolaas, gedoopt 16 Maart 1642.

XV. *Willem Olijcan*, gedoopt 2 Sept. 1614.

Buitendien is er een Pieter Olycan, jongman uit Haarlem, van wien men weet dat hij in Maart 1659 te Kampen met Wilmyna Lousen, jongedochter van Kampen huwde, doch van wien het onzeker is of hij een zoon is van Jacob Olycan en Aeltgen Hanemans, of wel van Claes Pieterssen Olycan en Agatha Dirx.

Eindelijk een Jacobus Olycan in 1637 geboren en in 1659 als Student in de rechten te Leiden ingeschreven. Ook van dezen is de filiatie niet met zekerheid op te geven.

VICTOR DE STUERS.

1) Catalogus. N°. 108.

HET ROTTERDAMSCHE PANORAMA.

„Simplex veri sigillum" en „eenvoud is 't ware kenmerk der schoonheid," zijn een paar oude en algemeen bekende spreekwoorden.

Een ieder, die in 't een of ander kunstvak zich beweegt, ondervindt dagelijks dan ook de waarheid van beide.

Niet 't minst voor den architekt, die uit bijna *alle* kunstvakken zijn werk moet samenstellen, is *eenvoud* een groote wet, en de klip, waarop de meeste zijner werken schipbreuk lijden, is meestal de misplaatste vrees van *te* eenvoudig te blijven en niet genoeg, *nog* niet genoeg sieraad te hebben aangebracht. Daardoor gaat hij gewoonlijk zijn werk bederven; want de groote moeilijkheid schuilt dan hierin: ieder deel zoo te versieren als met zijn karakter overeenstemt, zonder door te groote verscheidenheid den hoofdindruk van 't geheel te storen en het de rust en waardigheid te ontnemen, die aan een bouwwerk moeten eigen zijn.

Daarom is ook bij de rijkste gebouwen eenvoud in hoofdvormen noodzakelijk, terwijl hij voor gebouwen van minder rijkdom in zoo mogelijk nog grooter mate een wezenlijk vereischte is.

Doch behalve deze edele en waardige eenvoud is er een andere minder prijzenswaardig: 't is die, welke het karakter draagt der *armoede*.

Zoodra de eenvoud niet anders is dan een zichtbaar gebrek aan beter, geeft hij, instede van een grootsch, een beklagenswaardig aanzien.

Naakt en kaal staan de daardoor gekenmerkte gebouwen daar voor u, niet als een bewijs van de juiste zelfbeheersching van den ontwerper bij 't aanbrengen van versiering, maar als onwraakbare getuigen van onverschilligheid en zuinigheid voor alles wat kunst betreft.

Deze laatste soort van eenvoud is, dunkt me, wel een eigenschap van het nieuw Panoramagebouw te Rotterdam.

Wanneer men uit het Centraal-station de stad binnentreedt, is een der eerste zaken die onze aandacht vragen een bord, waarop dit opschrift: Groot Nationaal Panorama van Rotterdam. Waarlijk, 't is wel te hopen, dat de vreemdeling, die 's lands tweede koopstad bezoekt, geen verband zoeke tusschen dit *nationaal* Panorama en onze *nationale* kunst.

Want als hij ziet hoe uiterst weinig men voor een waarlijk schoon uiterlijk van zulk gebouw over heeft, zou hij allicht moeten besluiten, dat ons kunstgevoel tot beneden het vriespunt is gedaald.

Dat men voor spekulatiezaken als deze niet zulke enorme sommen besteden kan, wie die 't niet begrijpt? Maar, vooral in Rotterdam, dat zich in de laatste jaren op 't gebied van den zoogenaamden „revolutiebouw" eene zekere vermaardheid heeft veroverd, vooral *daar* was 't, dunkt me, meer dan elders noodig eens te toonen dat wij, Hollanders, in de bouwkunst niet voor anderen behoeven onder te doen.

Voor hen, die 't gebouw nog niet zagen, is het met een paar woorden beschreven. De vereischte ruimte is ongeveer door een veelhoekigen vlakken muur, waarin niets anders opmerking verdient dan de ijzeren hoekstijlen, en op c. driekwart der hoogte een rondgaand ijzeren draagraam, dat met ijzeren kruisschoren aan het bovendraagraam der kap is verbonden. Op dezen

muur natuurlijk een flauw gerond koepeldak. Al het metselwerk tusschen deze ijzeren hoekstijlen en balken is gepleisterd in éénen toon, in de gewone grijze kalkspecie.

Waarlijk wel een armzalig en pover uiterlijk, een eenvoud van medelijdenwekkenden aard. Hoe had men ook hier, met nagenoeg gelijke kosten, een geheel ander voorkomen kunnen geven, ware het slechts eenvoudig door het teekenen der hoofdlijnen in verschillende kleuren baksteen, afgewisseld ter hoogte van het ijzeren draagraam door een groefsteenen cordon of een band van mozaïektegels; daardoor zou de constructie even duidelijk zijn gebleven, ja zelfs nog duidelijker zijn geprononceerd.

Doch ik hoor mij hier toeroepen: „Geduld! het gebouw is nog niet gereed, en wie weet welke versieringen nog van alle kanten zullen bijeenstroomen in het korte tijdsverloop, dat nog vóór de voltooiing verloopen moet. Eerst dan, als alles gereed is, moogt ge oordeelen en wie weet of ge dan niet in ootmoed zult moeten bekennen: erravi, ik heb gedwaald?"

Ja, wie weet?

Zeker is het ten minste dat vóór het gat, dat thans tot ingang dient, eerlang een portiek verrijzen zal, die aan den bezoeker dezen ingang wijzen moet; doch, ondanks dit, wanneer eenmaal in de constructie zelve alle gelegenheid tot het maken van schoone vormen is voorbijgezien, dan geloof ik dat door het aanbrengen van *die* dekoratie, die aan zoovele onzer moderne gebouwen als een après-coup hier en daar wordt opgehangen, een gebouw aan kunstwaarde weinig winnen kan.

In ieder geval weet ik dan ook geen beteren raad voor Rotterdam dan zijn Panorama zooveel doenlijk te ombouwen en te verbergen, opdat men niet in de noodzakelijkheid kome aan iederen vreemde, die daarvoor stil staat, op zijne zeer natuurlijke vraag: „welk armzalig gebouw is dit?" met beschaamde kaken het antwoord te moeten geven: „DIT is het Groot Nationaal Panorama van Rotterdam." V.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Z. M. de Koning heeft gemeend, dat het houden van een tentoonstelling te 's Gravenhage, van schilderijen van *oude meesters*, ten behoeve van de noodlijdenden door den watersnood, het dubbele voordeel zou hebben van nog een ruime bijdrage tot dit nuttige einde te verzekeren en tevens meer algemeene bekendheid te geven aan het bestaan van vele in particuliere verzamelingen in de residentie min of meer verborgen kunstschatten; Z. M. heeft een Commissie gevormd tot het houden van bedoelde tentoonstelling, waarvan tot leden door Z. M. benoemd zijn: de kunstschilders H. ten Kate, D. Bles, J. W. van Borselen, J. G. Smits en P. H. Artz, Voorzitter van het Genootschap *Pulchri Studio;* verder: dr. L. R. Beynen, President, en J. Gram, Secretaris der Academie van Beeldende Kunsten; mr. Lantsheer, President der afdeeling Schilderkunst van het Stedelijk Museum alhier; mr. C. Telders, onder-Directeur van het Mauritshuis; mr. M. W. baron du Tour van Bellinchave, Wethouder en Voorzitter der Commissie van Toezigt over het Stedelijk Museum, en mr. P. F. Hubrecht, Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, terwijl het Voorzitterschap der Commissie door Z. M. aan een der Groot-officieren van de Kroon wordt opgedragen en de Commissie onder bescherming van Hunne Majesteiten den Koning en de Koningin haar taak zal vervullen.

Door Z. M. wordt de Gothische Zaal beschikbaar gesteld, terwijl kostbare schilderstukken van beroemde oude meesters door Z. M. voor de tentoonstelling worden afgestaan

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BELGIE. De gemeenteraad van Ixelles, een der voorsteden van Brussel, waar zich het bekende museum Wiertz bevindt, heeft besloten eene som van 33.000 francs en de Regeering eene som van 15.000 francs bij te dragen tot oprichting van een bronzen standbeeld ter eere van den te Dinant geboren Schilder Wiertz.

In de Belgische pers komt men op tegen deze niet genoeg gemotiveerde vereering van een schilder wiens waarde alles behalve algemeen erkend wordt.

Brussel. De heer *Gustave Lagye* geeft in *La Fédération Artistique* het volgend bericht over *Verboeckhoven:*

Eugène Verboeckhoven est mort. Il avait 82 ans et jusqu'au dernier moment, il est resté à l'attache de son œuvre de science, de volonté, de patience et de vouloir.

N'examinons point son œuvre au point de vue du tempérament et du génie. Pesons impartialement la carrière de ce grand travailleur, un des plus grands phenomènes qui se soient peut-être produits dans l'histoire contemporaine de notre art national. Avec Madou, avec Bossuet, l'excellent peintre de vues de ville encore sur la brèche, *Eugène Verboeckhoven* n'a pas souscrit de promesses qu'il ait laissé protester. Toujours égal à lui-même, calme, opiniâtre et logique, il a eu jusqu'au dernier jour l'usage entier de ses facultés propres.

Artistes de toutes les écoles, quelle que soit votre manière de comprendre l'art et de traduire votre vision, inclinez-vous devant *Verboeckhoven.* Votre mérite à voust est d'innover: sa gloire sera péut-être d'être resté fidèle aux convictions de ses débuts.

Les tableaux de *Verboeckhoven* ont une valeur marchande. Ce talent toujours prêt à la production, procédait comme celui de Haydn, le musicien tranquille et souriant, ne demandant point au vent enflammé de l'inspiration de le rendre immortel aux dépens de son épicurienne quiétude. Mais son œuvre restera. Il aura pu être voulu, calculé, trop facile, trop abondant, sa verve est de celles qui ont des pasticheurs mais point de rivaux.

Ne laissons point sans regrets la disparition d'une personnalité que l'étranger nous envie. *Verboeckhoven* représentait son époque, et par conséquent il représentait aussi son pays. Il serait inutile, d'ailleurs, de faire valoir ses titres au respect de la génération actuelle. L'artiste a pris soin d'édifier lui-même son monument. Ces carrières-là s'acceptent en bloc. Y en en a-t-il beaucoup de plus vaillantes et de mieux remplies?

Le public ne connait guère de *Verboeckhoven* que les tableaux d'une facture égale et d'une égale valeur que lui enlevaient au fur et à mesure les marchands belges et étrangers. A côté de ces œuvres, il y a tout

un musée d'études et d'essais que j'ai été admis un jour à visiter, et qui, j'en suis convaincu, fera sensation lorsque les artistes, si détracteurs de ce talent dédaigneux de leurs suffrages, pourront l'apprécier.

L'album, tant peint que dessiné que *Verboeckhoven* laisse après lui, est immense et merveilleux.

Ses études, enlevées d'une main sûre, laissent derrière elles ses tableaux les plus complets, car elles ont une spontanéité et une largeur qu'on n'avait pu deviner chez ce correct et méticuleux exécutant.

Bestiaux, paysages, fleurs, (et fleurs merveilleuses,) dérouteront le catalogueur, assignant à chaque artiste son box, comme un gentleman rider l'assigne à son cheval de course. Je ne crois pas m'aventurer en disant qu'on ne connaît du maître que ses propos de cour et de ville, mais que sa vie intime se trouve toute entière dans le double musée qu'il nous a montré avec orgueil.

Le seul album de dessins de *Verboeckhoven* contient plusieurs milliers de croquis, souvent d'une allure splendide. Son musée d'études remplirait deux grandes salles. Quel est l'artiste, étant donnée cette production persistante et inaltérable, qui laisserait après lui un si superbe héritage.

Nous le répétons: inclinons-nous devant celui qui n'est plus. Il comptera dans l'art belge comme l'une des personnalités les plus imperturbablement maîtresses d'elles-mêmes dont notre école ait offert le spectacle

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 7. 12 Februari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. f 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ f 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

EEN KUNSTWERK.

MR. C. VOSMAER, AMAZONE. *Den Haag*, M. NIJHOFF.

Het zal nu zoo wat een paar maanden geleden zijn dat zich door het letterkundig Nederland de mare verspreidde, dat te midden van den steeds toenemenden drang den romantische en realistische kunst, in Nederland een boek was verschenen dat in den vorm eens romans een pleidooi bevatte voor de antieke, de ideëele kunst. De Kunstbode, die zich ten doel stelt haar lezers op de hoogte te houden van alles wat op kunstgebied voorvalt, meent in deze te moeten afwijken van haar gewoonte geen letterkundige voortbrengselen te beoordeelen, en Vosmaers kunstroman met hare lezers te beschouwen.

Vosmaers jongste werk is verschillend beoordeeld geworden. Twee onzer beste letterkundige critici. (A. Pierson in het Vaderland en Cd. Busken Huet in de Amsterdammer) hebben den roman heftig gecritiseerd, anderen hebben (in de Spectator en Tijdspiegel) een lans gebroken voor den schrijver, terwijl eindelijk Dr. Jan Ten Brink in het Zondagsblad, den roman afkeurende, op de groote verdiensten wees die het werk als kunstprodukt bezit. Van waar die verschillende lijnrecht tegenover elkander staande meeningen? — De oorzaak er van ligt onzes inziens voor de hand.

Wij zeiden het reeds, de Amazone is een pleidooi in den vorm van een roman of liever eener novelle. Dat pleidooi of die tendenz vinden wij er op drieërlei wijzen in geweven, in den geheelen aanleg van het boek, in de karakterteekening der personen, en in hunne gesprekken en de opmerkingen van den auteur. Bij het eerste, blijkt de strekking uit den eenvoud en soberheid, ja zelfs uit het gebrek aan handeling, die als een protest moeten dienen tegen romantische en moderne en ingewikkelde intrigen, en een toonbeeld moeten schijnen voor klassieke eenvoud. Maar is dat juist? Is het vullen van 360 bladzijden eener novelle met geen andere, niet eens ingewikkelde vraag dan deze: of een pessimistisch-gestemde vrouwenhater en een hooghartige mannenhaatster elkander krijgen zullen, Grieksch of liever klassiek? Hebben

niet de Grieksche tragoedies een, wel eenvoudige en sober behandelde, maar toch roerende en schokkende handeling en wisten de ouden niet te goed dat verveling doodend is voor elken aesthetischen indruk? En vervelend is de Amazone tot ergerniswekking toe, wanneer de personen optreden in plaats van hun ideeën, wanneer het kunstwerk en de kunstvragen wijken voor de questie of Marciana (welke hollandsche vrouw heeft toch zulk een naam?) zal toegeven en den trotschen nek zal buigen. Les deux extrêmes se touchent". — Vosmaer, met zijn antieke sympathieën is in dezen laatsten roman evenzoo het vervelende genaderd als de realist Zola in zijn „Son Exellence Eugène Rougon", als Flaubert in zijn nagelaten roman in de Nouvelle Revue opgenomen. Eenvoud in de handeling te bewaren is ongetwijfeld eene groote edele kunst, mits de eenvoud boeiend blijve. Hier evenals in alles is het Engelsche spreekwoord van toepassing: „Nothing succeeds like success."

Wij hebben gezien hoe de eenvoudigheid der handeling voor een deel de schuld kreeg van de verveling door de lezing der Amazone veroorzaakt; dat die eenvoudigheld zoo in het oog viel kwam grootendeels daaruit, dat zij niet werd opgewogen door pittige, juiste en sympathieke karakterteekening. Het is hierin dat deze novelle „les défants de sa qualité" vertoont. De karakterteekening is opgegaan in den tendenz. Om Romeinsche, Grieksche, Renaissance en Moderne kunst te kunnen bespreken en onderling te kunnen vergelijken, mocht de tijd van handeling niet de oude zijn, als in Hamerling's Aspasia, Limburg Brouwer's Diofanes en Charicles, maar de tegenwoordige, de moderne. De personen die, omgeven door een antieken achtergrond, levende wezens hadden kunnen zijn, werden, in onzen tijd overgeplaatst, anachronismen en abstracties. Wat ons thans hindert en ergert in de personen, die wij, als onze tijdgenooten in al hun doen en laten op de vingers kunnen tikken, zou ons dan mogelijk ter nauwernood opvallen door den afstand „die het storende en onbeduidende doet wegvallen" (pag. 218). De daad van Marciana, „de heroische, de onbespreekbare", die de toekomst van den beeldhouwer moet verzekeren, maar die „thans door geen eerbare vrouw zou worden gedaan", moge in het ware licht beschouwd kunnen worden in een staat welks wetgever oordeelde: „dat de vrouw, ook dan wanneer zij hare kleeren aflegt, in hare schaamte en hare zedigheid eene genoegzame bedekking vindt voor hare kuischheid" (P. van Limburg Brouwer, Diofanes), voor ons modernen, en dat zijn Marciane en Aisma toch, ook is eene dergelijke handelwijze, hoe rein ook in haren oorsprong en bedoeling, zelfs onder kunstenaars, wat al te kras. De tendenz is de oorzaak geworden van het mislukken der novelle.

Gelukkig dan echter dat die tendenz zoo wel geslaagd is. Want als wij de novelle vervelend en de karakterteekening stijf hebben genoemd (Marciana en Aisma vrijen op de wijze der fransch-pseudo-grieksche hovelingen van Racine, Hippolyte en Aricie uit de Phèdre, et tuti quanti) dan kunnen wij rustig voortgaan met het genieten dezer populaire aesthetica in samenspraken. Dan ergeren wij ons niet meer over de pedanterie in Marciana's vraag te Paestum. „He!, Oom, Paestum was immers eene kolonie van de Sybarieten? Wij behoeven ons hier dus het genot niet te schamen," over de domheid dezer „talentrijke" vrouw die van haar driejaarlijksch verblijf te Rome nog zoo weinig geprofiteerd had, omdat wij weten dat die domheid van Marciana slechts hiervoor is om Aisma in staat te stellen haar, leest ons, mededeelingen te doen over allerlei onderwerpen van kunst. Dan verwonderen wij ons niet meer over het onvrouwelijke in Marciana's verzen bij het feest in Askol's atelier, omdat wij weten dat dit den dichter in staat moest stellen zijn scherpen pijl af te schieten tegen die modernen, met „hun romantische vormverachting, ontrustende prikkeling, hun schildering van de gemeene werkelijkheid". Dan lezen wij op ons gemak die verschillende kunstpassages over en noteeren de schoonste en behartenswaardigste plaatsen.

Inderdaad, men zou, wanneer men al die verschillende opmerkingen en gesprekken over kunst wilde neerschrijven en rangschikken, een uitstekende populaire handleiding voor de aesthetica verkrijgen, die in onze dagen, waarin alles gerekend wordt bij te dragen tot de algemeene ontwikkeling behalve kunst, ja waarin men van de inrichtingen welke die ontwikkeling onzer spes patriae moeten geven, alles wat maar eenigszins met die kunst in verband staat zelfs geheel wil verwijderen, die in deze dagen uitstekende diensten zou kunnen verrichten. En uit dat oogpunt mogen wij de Amazone een gelukkig verschijnsel noemen. De naam des schrijvers staat ons borg dat zijn boek ook zal gelezen worden dáár, waar anders lectuur niets dan uitspanning mag zijn; de heftige beoordeelingen door de heeren Huet en Pierson kunnen slechts bijdragen tot meerdere verspreiding van het werk. Al kunnen wij de bewondering van het oude om het oude met den schrijver niet deelen; al klinkt ons Ada's vraag: Zegt zoo'n oude dichter dat nu heusch mooier dan gij het zoude doen in uwe taal?" nog niet zóó dwaas in de ooren, om Marciana's schaterlach, die alweer ijselijk pedant is, te rechtvaardigen; al ligt ons, uit het oog uit het hart, de oudheid niet zoo na aan het hart dat wij er de modernen om zouden willen missen; al zouden wij eindelijk het classicisme niet meer hersteld willen zien omdat het bij ons, de Amazone zelf getuigt het, toch weer niets anders zou worden dan eene stijve pseudo-klassieke vormelijkheid als bij de zeventiende eeuwsche Franschen; toch wenschen wij van harte dat dit pleidooi voor de oude kunst door velen worde gelezen. De modernen staan, op letterkundig gebied althans, vast genoeg in hun schoenen om van de reactie niets dan voordeel te trekken. Maar er wordt bij onze jonge schilders al meer en meer een overhelling zichtbaar naar de door Aisma, leest Alma-Tadema den schilder, volkomen juist veroordeelde richting, die niets van uitvoerigheid wil weten, spot met akademische studie, niet meer teekent en niet uitvoert. Die richting is gevaarlijk, kan doodend worden voor onze kunst. „Geen kleur zonder vorm, zoomin als een ziel zich ooit openbaart zonder stof. Dat men het toch gelooven wilde, als het teekenen en de groote schilderkunst verwaarloosd worden, dan gaat de zin voor het strenge, edele mede weg; dan geen historische geen monumentale kunst, geen groot menschenbeeld en geen naakt; geen stijl meer en hoogheid." — Aldus Aisma. Wij voor ons sluiten ons volgaarne aan bij zijne woorden, we geven ze bescheiden onzen jongeren ter overweging. Gij hebt gevoel voor kleur — gij kunt

schilderen! Toegegeven! Maar toeft eens een oogenblik in onze tentoonstellingszalen en ziet hoeveel er doorgaat onder den vrijbrief van die kleur, dat gevoel, die chiekheid! Hoeveel is er daar dat zal blijven leven als later de chiek, dat is de mode, verandert? Onze kunstenaars hebben nooit hoog gevlogen; hun tafereelen en landschappen waren meest karakteristiek hollandsch. En toch! gaat 's zomers van de Teekenakademie naar het Mauritshuis en ziet het verschil tusschen het oude en het nieuwe.

Wij hebben zooeven een proefjen gegeven van eene kunstbeoordeeling in de Amazone. Wij zouden, vreesden wij niet het geduld onzer lezers op den proef te stellen, even uitvoerig kunnen wijzen op de uitstekend geschreven gesprekken over het verschil der Grieksche en Romeinsche kunst; over Rafael en Michaël Angelo; over den bekenden *Discuswerper* die slechts kan gewaardeerd worden in zijn schoone eigenschappen, als *Lansdrager*; over breede, artistieke behandeling met opoffering van détails, en breedheid zonder die opoffering, gelijk wij bij Alma-Tadema vinden; over de verhouding van licht en schaduw in eene schilderij; de beteekenis en schoonheid der Pompejaansche muurversieringen; de ornamentiek van Grieken, Egyptenaren, Japanners en Chineezen, die effect en schoonheid wisten te scheppen ook zonder relief; over de waarde van het onderwerp in een schilderij en het verschil tusschen gedachte en kunstgedachte. Maar wij willen ten slotte, alvorens te resumeeren, enkele losse gedachten uit het werk afschrijven die zeker der overweging wel waard zullen blijken te zijn.

„Het schoone is het hoogste maar het moet karakter en stijl hebben, het schoone is niet mooi." (pag. 72.)

„Alle kunst en ook het kunstgenot, moet gesteund worden door een krachtige hoeveelheid werkelijkheid." (pag. 83.)

„Doch zoo men moet vergelijken om te doorgronden, men moet niet voortdurend vergelijken als men geniet, maar het voorwerp op zich zelf beschouwen."(p.90).

„Twee kleuren naast elkander, mogen niet evenveel te zeggen hebben, dat is een wet der harmonie." (pag. 109.)

„Hum! — dat weet ik niet — ten slotte moet toch alle kunst uit gevoel en liefde geboren worden; dat is het hoogste, zonder dezen geen fijnheid, geen charme in de kunst — en het leven." (pag. 211.)

„Plat realisme in de kunst en pessimisme in het leven, zijn beide dezelfde ziekten. Die zien beide naar het vuile, onedele, ongelukkige en maken daaruit hunne slotsom; dat lijkt hun interessant en dat noemen zij *de* waarheid. Alsof er ook geen waarheden daarbuiten lagen." (pag. 266.)

„Zonder schoonheid scheen kunst hem een onding, zonder uitgelezen edelheid een ploert, zonder kuischheid een straatdeern." (pag. 267.)

„Ieder moest leeren teekenen, evenals schrijven. Ieder leert lezen en schrijven om zich te leeren uitdrukken en het geschrevene te leeren begrijpen, maar niet altijd om zelf auteur te worden! Zoo ook moest men leeren teekenen, niet om artist te worden, maar om die taal en haar grammatica te verstaan." (pag. 273.)

En hiermede nemen wij afscheid van onze Amazone. Het was ons doel niet als verdediger of aanvaller des romans op te treden, slechts diegenen onzer lezers, die dit nog niet deden, ter kennismaking met deze novelle aan te sporen.

Dat het die overwaard is, trots alle gebreken, behoeft, na het hierboven aangevoerde, zeker geen betoog. De stijl is die als wij van een Vosmaer verwachten mogen, fijn, puntig, Geelsch en Limburg Brouwersch. De beschrijvingen van den tempel, te Paestum, van het feest in Askol's atelier, van het eiland Capri, kunnen uitstekend geslaagd heeten. Voor hen die belangstellen in de kunst, die gaarne iets meer dan algemeenheden willen hooren over haar, zonder daarom den moed te hebben lijvige studieboeken op te slaan, zal de Amazone zeker een aangename lektuur opleveren. Zij, die de gelegenheid niet hadden de Antieken in hun vaderland te bewonderen, en zij die door Italieëns Musea liepen, met de overtuiging dat dit alles toch wel erg mooi moest zijn, doch het schoone niet konden zien omdat ze niet wisten waarnaar te kijken, zullen de Amazone, de aesthetische, zeker met genoegen lezen; terwijl zij die zagen, opmerkten en gevoelden wat Italieëns hoofdstad voor schoons bevat, zich zeker aan de hand van Mr. Vosmaer, al dat schoone nogmaals voor den geest zullen willen roepen. Doch zij die oordeelen, dat een novelle allereerst een novelle en dan pas een pleidooi mag zijn, zullen het boek teleurgesteld neerleggen, kregelig over de weinige sympathie die zij kunnen gevoelen met de helden van deze novelle, die ons recht geeft met Dr. A. Pierson te vragen om een werk, dat de romanschrijver Vosmaer aan ons te goed is gebleven.

LEONIDAS.

DE NEDERLANDSCHE PENNINGEN VAN 1880.

Ten vorigen jare werd in dit Weekblad betoogd dat de kunst van het graveeren van penningen in Nederland weinig ontwikkeld is, en verre achterstaat bij die van vroeger tijd en bij die van het buitenland.

Het zevental penningen in 1880 vervaardigd en aan 's Rijks munt geslagen, geeft geen reden om op die meening terug te komen. Trouwens waar de oorzaken en toestanden dezelfde blijven, kunnen de gevolgen niet veranderen. In een land waar per jaar nauwlijks een half dozijn penningen wordt gegraveerd en het beoefenen dezer kunst geen bestaan leveren kan, is het onredelijk te verwachten, dat die kunst met meer dan zeer middelmatig succes zal worden beoefend.

De heer ***M. C. de Vries Jr.*** leverde een prijspenning voor de Maatschappij voor den werkenden stand te Amsterdam. Op de voorzijde leest men de woorden VERDIENSTE BEKROOND, en ziet men een staande vrouw in een antiek grieksch gewaad gekleed, die in de opgeheven linkerhand een tak houdt, waarmede zij vliegen of bijen van haar hoofd schijnt af te weeren, en die met de uitgestrekte linkerhand een uiterst mager en onbehagelijk kroontje uitstrekt over . . . : een onsmakelijken hoop voorwerpen, waarvan de inventaris hier volgt: een torso zonder hoofd, een palet, een schenkkan, leelijk van fatsoen, een portefeuille, een driehoek, een haak, een passer, een liniaal, een zaag, een nijptang, een hamertje, een graveerijzer. (?) Achter haar staat een ionisch kapiteel, waarop een buiten verhouding klein wapen van Amsterdam zeer ongelukkig geplaatst is. Naast de vrouw een anato-

misch niet volkomen gerechtvaardigde haan. Het hoofd, de handen en de voeten der vrouw zijn niet bijzonder geslaagd. De algemeene stand van het beeld schijnt vrij goed.

De keerzijde draagt de woorden: DE MAATSCHAPPIJ VOOR DEN WERKENDEN STAND AAN en een krans van magere, zeer weinig decoratieve bladeren ontleend aan een onbekende botaniek, en samengebonden door een weinig behagelijk strikje.

Veel verdienstelijker en vrij fraai is de penning door denzelfden graveur vervaardigd naar een model van wijlen L. Royer, voor het Genootschap ter bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde te Amsterdam.

De voorzijde vertoont een zittenden Aesculaap, die een kroon neerlegt op een klein altaartje dat met een wel wat nietig bloemenkransje is versierd. Houding en lijnen van het beeld zijn goed, schoon hier en daar o. a. aan den linkerarm op de anatomie het een en ander valt aan te merken. Randschrift: SOCIETAS MED. CHIRURG. AMSTELAEDAMENSIS.

De achterzijde heeft een goeden laurierkrans en de woorden: INITA MDCCXC EXTENSA MDCCCXL.

De heer *J. P. M. Menger* graveerde den gedenkpenning aan Mr. D. Veegens, den griffier van de IIe Kamer der Staten-Generaal, aangeboden. De heer Veegens heeft wat men noemt een „karakteristieken kop", die voor een kunstenaar zeer veel aantrekkelijks heeft. De heer Menger heeft daarvan, naar het ons voorkomt, niet zooveel partij getrokken, als mogelijk en wenschelijk ware geweest. Het borstbeeld dat de voorzijde van den penning vult, is een verflauwde en verwaterde afdruk van het origineel. Wellicht heeft de graveur naar photographien moeten werken en niet de natuur voor zich gehad.

De keerzijde is voorzien van een zwaren, naar wij meenen, reeds meermalen aangewenden eikenkrans en heeft de volgende inscriptiën:

HULDE VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL OP 21 MEI 1880 AAN HAREN VERDIENSTELIJKEN GRIFFIER MR. DANIEL VEEGENS, GEB. 21 MEI 1800.

De prijspenning voor de tentoonstelling van goud, zilver, edelgesteenten, uurwerken enz. te Groningen in 1880, vertoont aan de voorzijde eene figuur reeds in vroeger jaren door de Heeren *J. Ph. en J. Ph. M. Menger* gegraveerd: een staande vrouw in grieksch costuum, die in de linkerhand een krans houdt, en de rechter steunt op een schild. Het beeld is verre van fraai, evenals het ovale schild, waarop — in strijd met alle heraldiek — een tweede schild met 's lands wapen geplaatst is. Randschrift: NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING VAN NIJVERHEID.

Keerzijde: een zware krans van eikenbladeren, waarin drie cartels, vertoonende een ploeg, een zeilschip en een stoommachine; aan den voet het wapen van Haarlem. Randschrift: TENTOONSTELLING VAN GOUD, ZILVER, EDELGESTEENTEN, UURWERKEN, ENZ. GRONINGEN 1880.

De gedenkpenning op het 50jarig bestaan van de Haarlemsche Liedertafel Zang en Vriendschap is van den Heer *J. Ph. Menger.* Voorzijde: een hoop muzijkinstrumenten geplaatst op een recht afgesneden grond. De wijze waarop dit trophee geschikt is, kan niet goedgekeurd worden. De plaatsing van een aantal voorwerpen op een grondvlak, zoodat zij in perspectief en op verschillende plannen zich vertoonen, is goed voor een schilderij; bij een penning stellen de vorm van de medaille, en de eischen van het basrelief geheel andere regelen, die hier ten eenenmale uit het oog verloren zijn. Randschrift: DE HAARLEMSCHE LIEDERTAFEL ZANG EN VRIENDSCHAP. De keerzijde is doodeenvoudig: zij heeft alleen een inscriptie:

BIJ HET
50JARIG JUBILÉ
AANGEBODEN DOOR HARE
KUNSTLIEVENDE EN
EERELEDEN
1880.

Nog eenvoudiger is een penning door de Heeren *J. Ph. en J. Ph. M. Mengers* geleverd, en die aan de voorzijde enkel het volgend opschrift heeft:

GENOOTSCHAP VAN NIJVERHEID IN DE PROVINCIE GRONINGEN 1879

en aan de keerzijde een niet onverdienstelijk bewerkten laurierkrans.

De heer *A. J. de Vries* te Amsterdam, heeft zijn naam geplaatst onder een penning geslagen tot vereeuwiging van het feest gevierd bij het 12½ jarig bestaan van de Rederijkerskamer Bilderdijk te Alkmaar. Voorzijde: een genius en het opschrift: GROOTE TOONEELWEDSTRIJD, ALKMAAR 1880—1881. Keerzij: een eikenkrans en: TER GELEGENHEID VAN HET 12½JARIG BESTAAN VAN ALKMAARS REDERIJKERSKAMER „BILDERDIJK".

Wij kunnen den bewerker van dit stuk geen grooter dienst bewijzen, dan door over zijn product het stilzwijgen te bewaren.

VRAGEN BETREFFENDE DE WERKEN VAN WEINIG BEKENDE MEESTERS.

I.

G..... POMPE.

Voor mij staat een fraai op koper geschilderd stukje (hoog 0.30 breed 0.41) kennelijk van een meester uit het laatst der 17e eeuw. Het onderwerp is een riviergezicht met zeilende zeeschepen en een enkele roeiboot; op den achtergrond een stad, in alle uitvoerigheid, maar zonder schroomvalligheid behandeld. Onderaan rechts op een drijvend plankje staat de handteekening G. POMPE.

De bekende handboeken van Immerzeel en Kramm, lieten mij, toen ik naar den maker zocht, in den steek. Wèl vindt men bij Immerzeel een Walterus Pompe vermeld, en aanstonds kwam de gedachte op dat G. Pompe, Gualtherus en dus misschien hetzelfde als Walterus zou kunnen beteekenen, maar Immerzeel zegt uitdrukkelijk van dien Walterus Pompe dat hij een kunstig boetseerder en een vervaardiger van Christusbeelden in ivoor en hout was en in 1777 te Antwerpen overleed, zoodat het hoogst onwaarschijnlijk is dat G. en Walterus Pompe een en dezelfde persoon zou zijn. Bovendien de behandeling van bovenvermeld schilderijtje wijst meer op een 17e dan op een 18e eeuwschen meester.

Kan een der lezers van „de Nederlandsche Kunstbode" mij eenige inlichting over dien G. Pompe ver-

schaffen; waar hij tehuis behoort en of er meer schilderijen van hem bekend zijn? Ik twijfel niet of de Kunstbode zal de bereidwilligheid willen hebben een eventueel antwoord op mijn vraag medetedeelen.

—R—

SNIPPERS.

Het is een opmerkelijk en verblijdend feit, dat ten behoeve van de herstelling onzer monumenten de belangstelling ook van partikulieren meer en meer wordt waargenomen. Dezer dagen is bij Kerkvoogden der Ned. Hervormde gemeente te 's Gravenhage ingekomen een gift van *f* 1600, voor de herstelling van twee ramen, welke zich bevinden ter wederzijde van het orgel in de Groote of St. Jacobs Kerk aldaar. Reeds meermalen zijn belangrijke geschenken voor de restauratie van dit kerkgebouw gegeven; de milde en kunstlievende schenker of schenkers heeft of hebben steeds zijn naam of hun namen verzwegen.

Op kleiner schaal is onlangs het bijzonder initiatief werkzaam geweest in het naburige Wateringen. Dit oude dorp bezit een klein kerkgebouw, dat in later tijd vrij veel van onhandige herstellingen geleden heeft. Men kan echter nog nagaan, dat de voet van den toren dagteekent uit de XIIIe eeuw, en dat de daarbij behoorende kerk vervangen werd door een ruimer gebouw in het laatst der XVe of in het begin der XVIe eeuw. Wat in deze kerk de aandacht trekt is een zeer fraaie gebeeldhouwde eikenhouten preekstoel uit de eerste helft der XVIIe eeuw, welke, naar de overlevering meldt, afkomstig is uit het Huis Honselaarsdijk en door Frederik Hendrik en diens gemalin Amalia van Solms ten geschenke gegeven werd. Dit houten gevaarte heeft grooter afmetingen, dan men van een dorps-preekstoel zou verwachten, en munt uit door de fraaie bewerking der profielen en van het gesneden bladwerk. Ongelukkig was men er in vroeger tijd toe overgegaan alles met een dikke verflaag te bedekken. Den predikant, Ds. J. G. van Walsem, hinderde die verflaag zeer, iets dat voor 's mans smaak getuigt, en waarin hij gunstig afsteekt bij velen zijner collega's, die op het gebied van kunst vrij wel onverschillig, soms zelfs vijandig gestemd zijn.

Hij besloot dus het mogelijke te beproeven om de zuivering en de herstelling van het preekgestoelte en van het doophek te bewerken; doch de gelden ontbraken. Een verzoek om ondersteuning tot de Regeering gericht, werd gewezen van de hand. Nu werd rondgezien naar hulp van bijzondere personen, en deze werd niet te vergeefs ingeroepen. In korten tijd gelukte het eenige gelden te verzamelen, waarmede dezen winter de verflaag werd weggenomen, en het grootste gedeelte van het werk volbracht. Er blijft nog wat te doen overig, doch daarvoor zullen de noodige penningen ongetwijfeld ook wel gevonden worden.

Het feit verdient vermeld te worden, omdat het aantoont, hoe men zelfs in kleine plaatsen menschen aantreft, die het belang beseffen aan de verzorging van oude kunstwerken verbonden.

Ofschoon het aantal van deze menschen toeneemt, worden zij in ons land echter nog slechts sporadisch aangetroffen en is het er verre van verwijderd, dat men zou mogen spreken van een a l g e m e e n e belangstelling in onze monumenten.

Op dit gebied zijn onze Pruissische naburen ons voor, zooals o. a. blijkt uit hetgeen dezer dagen in de Pruissische Kamer voorviel. De heer von Reichensperger had de aandacht der Regeering gevestigd op het voornemen van den Raad der stad Keulen om eenige oude poorten te sloopen, onder voorwendsel dat de behoeften van het verkeer dien maatregel zouden eischen. Die poorten nu, evenals hetgeen van de oude stadsomwalling is overgebleven, behooren tot de merkwaardigste overblijfselen van de middeneeuwsche militaire bouwkunst in Duitschland. Hadde men den noodigen eerbied voor deze bouwwerken, men zou zeer gemakkelijk een middel hebben kunnen vinden om de eischen van het toenemend verkeer te bevredigen, zonder aan die der kunst en der archeologie te kort te doen; doch daarom scheen de Raad van de stad Keulen zich niet te bekommeren.

De Minister von Puttkamer gaf nu te kennen, dat het de plicht der Regeering was streng te waken tegen de vernielzucht waaraan verschillende gemeenten zich ten opzichte van de monumenten uit vroegere eeuwen schuldig maakten. Hij verklaarde dat de Staat met onbekrompen hand de gelden moest verstrekken noodig tot instandhouding dier eerbiedwaardige gedenkteekenen. Ten aanzien der Keulsche poorten zeide hij, dat hij zou weten te waken tegen de te ver gedreven zucht van het Stadsbestuur om de oude monumenten aan de nieuwe behoeften van het verkeer op te offeren.

De warme redevoering van den Minister werd met luide teekenen van bijval en met krachtige toejuichingen van alle banken der Kamer begroet.

De vergelijking tusschen deze taal en hetgeen ten onzent geschiedt is zoo gemakkelijk te maken, en de conclusie er uit te trekken, ligt zoo voor de hand, dat wij een en ander gerust aan den scherpzinnigen lezer kunnen overlaten.

TENTOONSTELLING VAN OUDE SCHILDERIJEN IN DEN HAAG.

Het is dertig jaar geleden sinds de Gothische zaal, door Koning Willem II opzettelijk gebouwd 1) voor de prachtige verzameling oude schilderijen, welke deze kunstlievende Vorst had bijeengebracht, hare schatten verloor, om zich niet meer te ontsluiten dan voor verzamelingen, welke van tijd tot tijd gevormd werden met het doel om door eene verloting de eene of andere nationale ramp te helpen lenigen, en waarvan de bestanddeelen veelal meer getuigden van de menschlievendheid dan van den kunstzin en den smaak der inzenders.

Binnen kort zal deze zaal echter op nieuw voor een poos schitteren als weleer, nu aldaar onder bescherming van den Koning en van de Koningin eene tentoonstelling zal geopend worden van schilderijen van oude meesters, meer bepaald iu de Residentie aanwezig. Komt deze onderneming aan de slachtoffers der laatste overstrooming ten goede, zij is niet minder welkom aan ieder, die belang stelt in de voortbrengselen onzer oude schilders, wier onbetwistbare voortreffelijkheid meer dan de annalen onzer politieke

1) De eerste steen werd gelegd op 4 September 1840.

of krijgsgeschiedenis den Hollandschen naam in den vreemde roemrijk bekend heeft gemaakt. Hoe velen zijn er niet in het buitenland, die geen enkele overwinning in de XVIIe eeuw op de Nederlandsche slagvelden behaald, zouden weten te noemen, doch die van Rembrandt, van der Helst, Frans Hals, Potter en van zoovele andere meesters hebben gehoord!

Wat deze tentoonstelling bijzonder merkwaardig belooft te doen zijn, is dat zij de eerste van dien aard te 's Gravenhage is. Meermalen werden elders, vooral te Amsterdam, de kunstwerken in partikulier bezit in de zalen van Arti of van Volksvlijt voor het publiek geëxponeerd. In de Residentie werd zulks, naar ik meen, tot nog toe niet beproefd, en het is aan de meesten onbekend welke schatten in de woningen van de kunstlievende Hagenaars verscholen zijn.

Indien allen, zooals verwacht mag worden, medewerken, zullen wij binnen kort schitterende werken van *Rembrandt*, van *van der Helst*, van *Frans Hals*, van *Bol*, van *Flinck*, van *Wynants* en *Lingelbach*, van *A. van Dijck*, van *Jordaens*, van *Ruisdael*, vereenigd zien. Een groote hoeveelheid stukken wordt, naar ik verneem, uit de koninklijke paleizen getrokken.

Wellicht zullen ook tentoongesteld worden de belangrijke schilderijen toebehoorende aan Prins Frederik, en gedeeltelijk afkomstig van de verzameling van Koning Willem II. Onder deze stukken treft men er aan van *Hemling*, (het leven van S. Bertin) en van andere meesters uit de XVe en het begin der XVIe eeuw, een groot doek van *Lionardo da Vinci*, een portret van keizer Maximiliaan; het concilie van Trente, naar men zegt door *Titiaan*, en *Lucas van Leyde*, een *Holbein*, twee portretten door *Rubens*, een *Rafaël*, een *Carlo Dolce*, *Canaletti's*, een *Luini*, een groote *F. Bol*, enz. Indien ook slechts een gedeelte van deze verzameling naar de Gothische zaal wordt overgebracht, zoo zal daardoor een belangrijke aanwinst verkregen zijn.

Wellicht zullen ook, indien de beschikbare ruimte zulks toelaat, oude teekeningen en pastels aangenomen worden, hetgeen niet nalaten zal de tentoonstelling voor de kennis onzer kunstgeschiedenis nog nuttiger te maken. Niets toch is voor het recht verstand van een oud meester meer dienstig, dan de vergelijking van zijn schilderwerk met zijne studiën en schetsen.

Slechts éen gevaar is aan deze tentoonstelling, zoo als trouwens aan alle gelijksoortige verbonden, dat namelijk kooplieden van de gelegenheid gebruik zullen maken om de bezitters van schilderijen te verleiden hunne schatten af te staan, en die naar het buitenland te vervoeren. Hopen wij dat men aan die verleiding weërstand zal weten te bieden, en dat de gelegenheid om een menschlievende daad te verrichten niet zal worden aangegrepen voor een winstbejag, dat onzen reeds gedunden voorraad kunstwerken nog meer zal inkrimpen.

VICTOR DE STUERS.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het heeft HH. MM. den Koning en de Koningin behaagd, op voordracht van de daartoe benoemde Commissie, tot Pensionaires van Hunne Majesteiten den Koning en de Koningin voor de Schilderkunst, over het jaar 1881, aan te nemen: Mej. C. van der Hart en de HH Alex. W. A. Liernur en A. van den Berg, te 's Hage; A. P. la Rivière en W. C. Rip, te Rotterdam; L. W. R. Wenckebach, te Utrecht; J. H. Scheltema, te Gouda; Mej. Gesine J. F. Verster, te Heemstede; de HH. P. de Josselin de Jong Dzn., te Antwerpen; F. J. Jansen en Louis Ch. Bombléd, te Parijs; Coen Metzelaar, te Sèvres; A. Hazelhoff Roelfzema, te Brussel; H. J. Haverman, F. G. W. Oldewelt, G. H. C. Overman en C. L. Dake, te Amsterdam.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BELGIË. De redaktie van La Fédération Artistique zendt ons het volgende: „Programme des Concours ouverts par la Chambre Syndicale Provinciale des arts industriels, à Gand en 1881.

INDUSTRIE DU BATIMENT

Concours n° 1. Projet de plafond pour un salon de 6 mètres sur 10.

Les concurrents auront à fournir le dessin d'ensemble à l'échelle de 0m,05 par mètre, et quelques détails grandeur d'exécution.

1er Prix: Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 100 fr.

2e Prix: Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours n° 2. Projet d'une porte d'entrée en chêne, avec pentures en fer forgé, pour une église dans le style du XIIIe siècle.

Les concurrents auront à fournir le dessin à l'échelle de 0m,10 par mètre, et quelques détails, parmi lesquels les pentures, grandeur d'exécution.

1er Prix: Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix: Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours n° 3. Projet d'une pompe en fonte, destinée à être placée sur la voie publique. Hauteur maximum 2 mètres.

Les concurrents auront à fournir le dessin à l'échelle 0m,10 par mètre, et quelques détails grandeur d'exécution.

1er Prix: Un diplôme, une médaille en argent et une prime de 100 fr.

2e Prix: Un diplôme et une médaille en bronze.

Concours n° 4. Projet de balcon en fer forgé.

Les concurrents auront à fournir le dessin à 0m,10 par mètre, et quelques détails grandeur d'exécution.

1er Prix: Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix: Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours n° 5. Projet d'un escalier avec la cage pour l'hôtel d'un riche propriétaire.

Les concurrents à auront fournir le plan, deux coupes et le plan du plafond, le tout à l'échelle de 0m,05 par mètre.

1er Prix: Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix: Un diplôme et une médaille d'argent.

AMEUBLEMENT ET DÉCORATION

Concours n° 6. Projet de papier peint pour salon.

Les concurrents auront à fournir le dessin grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 100 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours nº 7. Projet de décoration pour la salle de réunion du conseil communal, dans une ville de 100,000 habitants.

Les concurrents auront à fournir le plan du plafond et deux coupes dont l'une comprendra la cheminée.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 200 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours nº 8. Projet d'une série de quatre chaises d'une valeur marchande de 10, 20, 40 et 60 francs.

Les concurrents auront à fournir deux dessins d'élévation de chaque chaise à l'échelle de 0m,20 par mètre.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours nº 9. Projet d'un piédestal ou scabellon pour statue ou buste à placer dans un salon.

Les concurrents auront à fournir le dessin grandeur d'execution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille d'argent et une prime de 50 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille de bronze.

Concours nº 10. Projet d'un buffet pour piano.

Les concurrents auront à fournir au moins deux dessins à l'échelle de 0m,10 par mètre, et quelques détails grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en argent et une prime de 100 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille de bronze.

Concours nº 11. Projet d'un lit dont la valeur marchande ne dépassera pas 500 francs.

Les concurrents auront à fournir le dessin à l'échelle de 0m,10 par mètre, et quelques détails grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en argent et une prime de 100 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille de bronze.

FER FORGÉ, BRONZE ET ORFÉVRERIE.

Concours nº 12. Projet d'une torchère en bronze, pour cage d'escalier.

Les concurrents auront à fournir le dessin grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en argent et une prime de 100 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille en bronze.

Concours nº 13. Projet de chenets en fer forgé.

Les concurrents auront à fournir le dessin grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en argent et une prime de 100 fr

2e Prix : Un diplôme et une médaille en bronze.

Concours nº 14. Projet d'un reliquaire en vermeil avec émaux, en style roman.

Les concurrents auront à fournir le dessin grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 200 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours nº 15. Projet d'un service à café et à thé, en argent.

Les concurrents auront à fournir le dessin grandeur d'exécution de la cafetière, de la théière, du pot à lait, du sucrier et de plateau.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 200 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours nº 16. Projet d'un objet d'art en orfévrerie, à offrir à un magistrat communal pour services rendus. Valeur maximum 600 fran s.

Les concurrents auront à fournir le dessin grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

TISSUS

Concours nº 17. Dessin d'une courte-pointe de berceau en piqué, de 0m,90 sur 1m,10.

Les concurrents auront à fournir le dessin du 1/4 grandeur d'exécution et la mise en carte pour mécanique 500.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours nº 18. Projet d'un tapis de table à trois couleurs, de 1m,50 sur 1m,60.

Les concurrents auront à fournir le dessin du 1/4 à l'échelle de 0m,20 par mètre, et la mise en carte pour mécanique 900.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

Concours nº 19. Projet d'un store brodé.

Les concurrents auront à fournir le dessin à l'échelle de 0m,25 par mètre.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 100 fr.

2e Prix : Un diplome et une médaille d'argent.

Concours nº 20. Projet d'une chasuble brodée.

Les concurrents aurout à fournir le dessin à l'échelle de 0m,10 par mètre, et quelques détails grandeur d'exécution.

1er Prix : Un diplôme, une médaille en vermeil et une prime de 150 fr.

2e Prix : Un diplôme et une médaille d'argent.

La Chambre Syndicale n'a pas voulu retarder plus longtemps la publication de ce programme. Il lui est encore impossible jusqu'ici de faire connaître le local où seront exposés les dessins, de même que l'époque de l'Exposition.

Ces renseignements, qui sont encore subordonnés à certains arrangements à pendre à cause des fêtes qui auront lieu cette année à Gand à l'occasion du cinquantenaire, feront, ainsi que les autres conditions des concours, les mêmes du reste que l'année précédente, l'objet d'une publication ultérieure.

Gand, le 4 Janvier 1881.

Le Président,
C. VERHAEGHE DE NAEYER.

Le Membre délégue,
DE GRAVE.

Le Secrétaire,
EMILE VARENBERGH.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 8. 19 Februari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. ƒ 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... ƒ 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

THOMAS GAINSBOROUGH.

1727—1788.

door

LEONIDAS.

Al reeds hebben wij gelegenheid gehad kennis te maken met drie der voornaamste kunstenaars-genieën, die, elk in een anderen tak der kunst, de hoeksteenen werden, waarop Engeland's roem in de beeldende kunst berust. Wij hebben thans te spreken over een kunstenaar die twee takken beoefende en in beide, in het portret- zoowel als in het landschapschilderen het tot eene hoogte bracht, die al mocht ze die van Reynolds in het een en Turner in het andere niet nabij komen, hem toch zeker aanspraak geeft onder de eersten van de priesters te worden gerangschikt; en dit te meer omdat hij evenals Hogarth volstrekt Engelsch-nationaal geweest en gebleven is.

Thomas Gainsborough werd in het jaar 1727 te Sudbury geboren Zijn vader was een fabrikant en ondernemend man, die, al mocht hij niet buitengewoon rijk genoemd worden, wel in staat was zijn vijf zoons en vier dochters eene goede opvoeding te geven. Hij werd daarin bijgestaan door de bekwaamheden zijner echtgenoot, eene vrouw van veel beschaving en fijn gevoel en uitmuntende in de cierlijke kunst van bloemenschilderen. Zij was het die van zijn vroegste jeugd onzen Thomas leidde bij zijn kinderlijke proeven in het teekenen. Het scheppend genie dat zich later in dezen openbaarde, scheen als het ware een familie-eigendom, vermits zijn beide oudste broeders dien zelfden lust voor scheppen en voortbrengen, schoon dan op een ander gebied, ten toon spreidden. De oudste, in het dorp algemeen bekend als „Scheming Jack," bracht zijn gansche leven door met het doen van natuurkundige proefnemingen, het maken van tallooze werktuigen, die echter door gebrek aan volharding of talent, nooit iets wezenlijks werden, „omdat er altijd eene kleinigheid aan ontbrak." De tweede zoon, Humphrey, alhoewel een geestelijke uit hem groeide, was niet minder liefhebber van dergelijke proefnemingen, ja zelfs wordt van hem beweerd dat hij inderdaad de uitvinder was van dien nieuwen vorm van het stoomwerktuig, waarvoor Watts in 1769 een patent verkreeg.

Hoe het ook zij, er blijkt voldoende uit dat de zucht tot scheppen Thomas aangeboren was en dat zij slechts ontwikkeld behoefde te worden om iets te leveren.

Die gelegenheid tot ontwikkeling vond de jeugdige Thomas ruimschoots in zijn geboorteplaats, vol vreemde ouderwetsche en schilderachtige gebouwen en gelegen te midden der heerlijkste natuur, vol stille schoonheid en poezie. Reeds vroeg was een verblijf in haar midden een der grootste geneuchten van den knaap, op wiens gemoed die schoonheden van bosschen en velden een diepen indruk maakten en hem als het ware dwongen tot zijn vroegtijdige pogingen ze op het papier weer te geven. Op zijn tiende jaar werd hij naar de „Grammar school" gezonden, die door zijn oom, van moederszijde gehouden werd. Hij profiteerde er niet veel meer dan Turner dit gedaan had; doch had het aan zijn omgeving, die de beste leermeesteres is, te danken, dat hij niet evenals deze zoo volkomen onhandig was in het hanteeren der taal. Hij knoeide en teekende op al de omslagen van zijn boeken en schriften tot groot vermaak zijner makkers, die, in dank daarvoor, zijn werk en sommen maakten. Verschillend is de lezing van de wijze waarop zijn talent eindelijk door zijne ouders ontdekt werd. Eenigen willen dat hij op zekeren zomerschen dag, toen zijn hart meer naar de liefelijke natuur daar buiten dan naar de enge schoolmuren getrokken werd, gebruik maakte van zijn talent in het namaken van schriftsoorten, in zijns vaders hand een briefjen schreef voor zijn oom: „geef Tom een vakantiedag" en jubelend naar buiten trad met zijn schetsboek bij zich; dat het toeval wilde dat zijn vader hem dien dag noodig had, naar de school om hem zond en zóó het bedrog, en daarna des avonds in het goedgevulde schetsboek de oorzaak daarvan, ontdekt werd. Volgens anderen zou die ontdekking hebben plaats gevonden door de gebeurtenis, dat in den tuin zijns vaders voortdurend diefstallen van het ooft der vruchtboomen hadden plaats gehad, en Thomas op een zijner schetsen in dien tuin gemaakt, een man had afgeteekend, dien hij toevallig over den muur had zien heenkijken en die nu door den ouden Gainsborough als een niet te best bekend personaadjen herkend werd. Wie van beide het bij het rechte eind heeft zullen wij hier niet pogen te beslissen. Trouwens voor ons, die niet gerekend zouden willen worden tot dat soort van biografen die voor de kennis van den juisten geboortedatum huns helden hun zaligheid zouden willen verkoopen en geen moeite te gering achten om den trouwdag, de woonplaats en het beroep van diens grootouders (om van andere soortgelijke belangrijke (!) zaken niet te spreken) uit te vinden, voor ons, die ons met minder vergenoegen willen, is die zaak vrij onverschillig, en is het voldoende te weten dat zijn ouders hoogelijk ingenomen waren met het talent van hun zoon, en er na gehouden familieraad besloten werd hem naar Londen te zenden, om daar onder den zorg van een achtenswaardigen zilversmid geplaatst te worden. Reeds hebben wij genoeg gehoord van den treurigen toestand der kunst, ook in de hoofdstad in die dagen, om niet te weten welk een waagstuk een dergelijk besluit toen mocht worden genoemd, tenzij het bestaan van een waarachtigen aanleg als zeker mocht worden aangenomen. Maar daaraan twijfelde dan ook niemand, allerminst de jeugdige schilder zelf, die vol moed en vertrouwen op even veertienjarigen leeftijd naar Londen trok, waar hij weldra door bemiddeling van een zekeren mr. Gravelot, een graveur, toegang kreeg tot de Akademie in St. Martin's Lane, en als leerling werd aangenomen door Frank Hayman, van wien hij niet veel meer kon leeren dan het technische van zijn kunst, drinken en een, in dien tijd onder de schilders maar al te veel voorkomende, ruwheid van zeden. Na vier jaren aldus doorgebracht te hebben met het ontsluieren der geheimen, die hem den toegang tot der Muzen-tempel moesten geven, vestigde hij zich als portretschilder in Hatton-Gardens. Doch zijn succes was niet veel grooter dan dat van Reynolds, bij het begin zijner carrière. En hoe had het anders kunnen wezen, onbekend, in die groote wereldstad, met niemand om hem in te leiden in de groote wereld der gravinnen en lords. Zóo, in Londen geen voldoende bezigheid vindende en dorstende naar de groene weiden en lachende beemden der altijd frissche, en ongekunstelde natuur, kwam hij in 1744 zich weder vestigen in zijn geboortestad om, zoo hij er al geen groot aantal zitters voor portretten mocht vinden, tenminste vrijelijk de natuur te kunnen bestuderen, zich te ontdoen van de vormelijkheid door zijne Akademische studiën veroorzaakt, en niets dan natuur te geven op zijn schilderijen. Men ziet het, de richting die Sir Joshua Reynolds bijna gelijktijdig had ingeslagen en die dezen met zijn aangeboren talenten, tot de geniale hoogte moest voeren waartoe hij kwam, werd ook die van Gainsborough. Beide zochten en streefden naar natuurlijkheid, Reynolds aan de hand der oude meesters, Gainsborough alleen aan die van de natuur zelve. Dat de eerste zooveel hooger staat dan de tweede ligt wel hoofdzakelijk hierin dat hij, zooals hij zeide: de oude meesters volgde om schoon, de natuur om natuurlijk te blijven. Gainsborough, die nooit de oude meesters zocht omdat hij blijkbaar vreesde door hun invloed zijn oorspronkelijkheid te verliezen, Gainsborough, die zich alleen door de natuur wilde laten beheerschen, mist hierdoor veel van die ideale schoonheid, die de groote aantrekkelijkheid is van Reynolds schilderijen.

Wij zagen den jeugdigen, achttienjarigen schilder zooëven weder terug in zijn vaderstad. Hij vond er niet alleen zijn tot den dood toe getrouwe geleidster, de natuur, weder, maar tevens een andere goede schoone genius, die hem gedurende zijn verder leven nooit zou verlaten. Margaret Burr, de zuster van den reiziger zijns vaders, en dus zeker een zijner vroegere speelgenooten, de schoone, lieftallige, zeventienjarige Margaret poseerde voor den schilder om haar portret te doen nemen, en Eros was bij de hand om zoowel schilder als model een ongeneeselijken wond toe te brengen. Dat de jeugdige bruid, die thans algemeen voor eene natuurlijke dochter van den Duke of Bedford gehouden wordt, over een vast jaarlijksch inkomen van £ 200 kon beschikken, was, al zijn wij zeker dat het geen invloed op de keus van haren minnaar had, zeker een niet te versmaden geluk, daar de schilder zelve in dien tijd niet in staat was een huishouding op eigen kosten te onderhouden. Na een kort oponthoud in Sudbury vestigde zich het jeugdige paar, hij was toen 18 en zij 17 jaar, in 1745 te Ipswich.

Ipswich was in die dagen, evenmin als Sudbury, de plaats, waar een schilder naam en fortuin zou kunnen maken. De menschen waren er te praktiesch

om zich door de ijdelheid voor hun voorkomen te laten beheerschen en hun konterfeitsels in olie te laten maken. Voor landschapschilderkunst was er onder deze omstandigheden natuurlijk nog minder animo, en zonder het fortuin van zijn vrouw, dat hen in staat stelde kalm, genoeglijk en eenvoudig te leven, had de schilder zeker al spoedig naar Londen of Bath moeten henentrekken om daar misschien, zonder protectie, in den „Kampf ums Dasein" onder te gaan. Nu bracht hij 15 jaren van ongestoord geluk en zoeten vrede in dat stadjen door, portretten makende voor particulieren zoo zij mochten komen, of voor zijne vrienden die hij met een geschenk vereeren wilde, en zijn overigen tijd doorbrengende met het bestudeeren en schilderen der natuur waarin hij leefde. Inderdaad, indien het niet ware geweest door den aandrang van zijn in 1754 aangeworven vriend Philip Thicknesse, zou Gainsborough er zeker nooit toegekomen zijn van woonplaats te verwisselen en hij mogelijk nooit bekend zijn geworden. Wat deze dan ook voor hem geweest moge zijn, en de meesten van Gainsborough's levensbeschrijvers wisten niet anders dan slechts te vertellen over zijn ijdelheid, verwaandheid, inbeelding en aanmatiging, hoeveel last zijn zucht tot indringen dezen ook veroorzaakte, zeker is het dat wij het Thicknesse's rustloozen ijver en voortvarendheid te danken hebben, dat Gainsborough in 1760 zich te Bath met ter woon vestigde. Door hem werd ook in den schilder die lust voor muziek opgewekt, die later tot een hartstocht aangroeide en den goedhartigen licht bewogen schilder menige dwaasheid deed begaan; ja hem eenmaal voor een solo op de fluit eene schoone schilderij deed in ruil geven.

In 1760 was onze schilder dus naar Bath getogen, dat, na Londen de stad was waar de meeste weelde heerschte, waar dus een portretschilder het meeste werk zou kunnen vinden. Al ras bleek het dat Thicknesse goed gezien had. Eenmaal een weinig bekend, nam het aantal zijner begustigers spoedig toe en was Gainsborough genoodzaakt, om niet al te veel toeloop te krijgen, zijn prijs voor een hoofd van vijf tot acht guineas te verhoogen en die voor een portret halve lengte weldra op 40 en voor een vollengte op 100 guineas te stellen.

Het was in dien zelfden tijd dat in Londen een nieuw leven op kunstgebied ontwaakte. De eerste tentoonstelling van schilderijen had in het jaar 1760 plaats onder leiding van de Society of Arts; acht jaar later werd aan dien voorloopigen toestand een einde gemaakt door de stichting der Royal Akademy. Gedurende de zeven achtereenvolgende jaren, van 61 te beginnen, zond Gainsborouch er ongeveer vijftien portretten en twee landschappen henen; en had zoo doende gelegenheid den faam zijner bekwaamheden tot in Londen te verspreiden. Daaronder was er een van Garrick dat, wat vormelijke gelijkheid betreft, uitstekend geslaagd mocht genoemd worden, doch de groote verdiensten miste van Reynold's portret diens akteurs, uitdrukking en karakter. Een portret van Generaal Honywood, te paard gezeten en omgeven door een boschachtig landschap, won de bijzondere goedkeuring van Z. M. George III. Vreemd mag het dan ook schijnen dat zijn naam niet voorkomt op de oorspronkelijke lijst van leden der Academy. Over het algemeen is zijn betrekking tot deze inrichting eenigszins in het duister gehuld. En ongelijk aan Sir Joshua nam Gainsborough slechts weinig deel in haar bloei en bemoeide zich niet anders met haar dan door het zenden van schilderijen gedurende de vijftien volgende jaren, na haar oprichting. Wat hij er zond en hoe het komt, dat hij na 1784 niet meer exposeerde, zullen wij een volgend maal zien.

(*Wordt vervolgd*).

FIGUURTEEKENEN.

Reeds vroeger bespraken we met een enkel woord het feit, dat zoo weinig onzer schilders in staat zijn uit het hoofd een flink figuur te teekenen, dat duidelijk de vereischte handeling uitdrukt.

'tIs dan ook van algemeene bekendheid, dat ons land uiterst arm is aan goede figuurschilders en evenzeer aan geestige teekenaars, die in staat zijn karaktervolle teekeningen te leveren, zooals men er in het buitenland zoovelen vindt. De oorzaak van dit gebrek ligt zeker voor een goed deel in de tot nu toe gevolgde methode van het teekenonderwijs.

Bij alle onderwijs, 'tzij van talen, van vakkennis of wàt ook, is 't leggen van een goeden grondslag noodzakelijk. 't Aanwijzen van de gronden eener wetenschap is hoofdzaak, terwijl de leerlingen zelven, wanneer men hen gewent met een gezond verstand te oordeelen, zich de kennis van al de finesses dezer wetenschap grootendeels kunnen en moeten eigen maken. Mist iemand de kennis der beginselen van zijn vak, dan baat het overige hem weinig; omgekeerd kan hij bij een degelijk hoofdbegrip zich spoedig in de daaruit voortvloeiende onderdeelen bekwamen. Maar al te veel is het gewoonte de hersenen der schooljongens zoo te overvullen met namen, datums, enz., dat er van deze hersenen niets meer overschiet, om een goed begrip te kunnen krijgen omtrent den samenhang van 'tgeen zij leeren.

Bij 't figuurteekenen is ongetwijfeld goede karakterteekening, d. w. z. juiste expressie van handeling, actie en stand, de kern van het onderricht, — tenminste dit zou het *verdienen* te zijn. — Anatomische nauwkeurigheid is meer eene perfectionneering van den vorm, die reeds voor deze perfectionneering zijne voornaamste kunstwaarde bezitten moet.

Zien we nu eens even hoe het gewoonlijk op onze akademies en teekenscholen toegaat.

Van 't begin af dat de jongelui de teekenschool bezoeken is het: *copieeren*, *copieeren* en nog eens *copieeren*. Neuzen, monden, oogen, ooren, daarna: koppen en verder: handen, voeten, armen, beenen, enz. De meeste zorg wordt daarbij natuurlijk besteed deze teekeningen geduldig op te schaduwen en af te werken, opdat zij thuis als pronkstuk kunnen worden getoond en ook dáár aan iedereen als bewijs van Jan's of Piet's bekwaamheid kunnen worden voorgelegd. Wat wonder dan dat deze Jan of Piet, wanneer hij 't zoolang volhoudt, dat hij mag gaan teekenen naar pleisterbeeld of levend model, in het *geheele* figuur niet veel anders ziet dan eene bijeenvoeging van al die dètails, die hij met zooveel zorg heeft leeren copieeren, temeer nog wanneer zijne aandacht

ook nu *hoogstens* gevestigd wordt op de meerdere of mindere schoonheid dezer détails en zijn model, vermeerderd met de opsomming van een voorraad namen van spieren en beenderen, waarvan hij voorloopig duizelt.

Ik veronderstel natuurlijk, dat de moeite genomen wordt hem daarop opmerkzaam te maken, want de meeste teekenscholen schijnen alleen bestemd om de jongens met copieerwerk gedurende de avonduren rustig bezig te houden, — „*van de straat te houden*", beter gezegd.

Dat een goed figuur nog heel wat anders is dan zulk een bijeenvoeging van spieren en gewrichten zal ieder moeten toegeven.

Wellicht zullen schilders mij toeroepen, dat ik de waarde der anatomische kennis geringschat. Verre van dien, heeren, maar men moet ze niet *overschatten* en dat wel *ten koste der hoofdzaak*.

Men begrijpe mij goed. Ik spreek van de leerlingen in 't algemeen, en onder dezen zijn er zeker 40 van de 50, den gewonen cursus volgend, die geen plan hebben schilder of beeldhouwer te worden. Voor dezen, die in hunne verdere carrière met eene flinke hoofdkennis van 't figuurteekenen kunnen volstaan, is de dosis vreemde namen van anatomie een overtollige last, die zij dan ook, hoogstens na eenige maanden, geheel van zich hebben afgeworpen. Wat blijft nu denzulken van hunne aan de akademie doorgebrachte uren over?

Niets dan eenige bedrevenheid in 't hanteeren van houtskool en zwart krijt of eene verzameling mooie *prenten*, — niets, waarvan zij in hun volgend leven degelijk nut kunnen trekken. Van flinke, breede schetsteekening kennen zij niets.

En ook voor de overige 10 der 50 is zeker, vóór alle bekendheid met de anatomie, wel een degelijk onderricht in het karakterteekenen noodig. Ik weet bij ondervinding hoe weinigen — één of twee misschien van allen die eene akademie bezoeken — het poseerend figuur in zijn *waren* stand kunnen teekenen, terwijl door velen dit figuur tot een volledig en afgewerkt spierbeeld wordt gemaakt.

Doch wat behoef ik te spreken van 't teekenen aan de akademies. Het publiek zelf kan oordeelen bij iedere tentoonstelling en iedere kunstbeschouwing, die wordt gegeven. Is het werk, dat door de meeste onzer jonge schilders wordt te genieten gegeven, op enkele uitzonderingen na, wel veel anders dan . . . . maar schenk mij het woord —? Iedereen, die maar even met het penseel kan omgaan, is dadelijk kunstschilder, al heeft hij ook niet de minste kennis van teekenen.

En ook dan nog, wanneer we die schilderijen ter zijde stellen, die enkel bestaan uit een *groot stuk mist, lucht* of *zee* — en dit zijn er ettelijke, — zijn deze nog niet de stukken, waarin een goed geteekend karakter vol figuur voorkomt, uiterst, uiterst schaars?

Dit gebrek aan goede teekenaars springt nog meer in 't oog, wanneer we nagaan hoe de tijdschriften en werken, door landgenooten op waarlijk artistieke wijze geïllustreerd, tot de *hooge zeldzaamheden* behooren.

Wordt dit gebrek zelfs van dag tot dag meer klaarblijkelijk, de weg is, dunkt me, als van zelve gewezen om het te verbeteren en voor 't vervolg meer degelijke teekenaars te kweeken.

Ieder herinnert zich zeker zijn schooltijd en den meesten zal het daarbij nog wel voor den geest staan hoe verscheidene medeleerlingen — en misschien ook zij zelven — zich reeds vroeg oefenden hunne leien te bekrabbelen met schetsen van menschen en dieren in verschillenden stand. Met enkele lijnen slechts konden sommigen — de één beter, de ander minder duidelijk — weergeven wat zij hadden bedoeld. Voor hen, bij wie anatomische nauwkeurigheid boven alles gaat, zijn deze krabbels wellicht belachelijk; hij echter, die weet te zien en op de eerste plaats waarde hecht aan het *idee*, dat daaruit spreekt, ontdekt in deze zelfde krabbels den eersten sprankel van wáár kunstgevoel, die helaas maar al te spoedig op onze teekenscholen zal worden gedoofd. Immers wat maakt het, dat deze figuren nog mank gaan aan nauwkeurigheid? Dit is eene zaak, die spoedig genoeg door studie kan worden aangevuld. Zelfs dán ook, wanneer zij, evenals in de teekeningen van Traddles, den vriend van David Copperfield, eer *geraamten* lijken dan wel menschen, hebben velen hunner meer aanspraak op waardeering dan menig afgewerkte studiekop.

Dikwerf zag ik hier of daar, op heining of muur, een omtrek, door de eene of andere jongenshand geschetst, die blijk gaf van een juiste opmerking van den *hoofdvorm*. Nu een hond of kat, dan soms een olifant of leeuw, die ons duidelijk bewezen hoe de krabbelaar begrepen had, waarin 't verschil in vorm dezer dieren hoofdzakelijk schuilt, al had zijn hand nog niet de bedrevenheid dit verschil tot zijn volle recht te doen komen.

't Is van dezen natuurlijken aanleg, dat op onze teekenscholen moet worden geprofiteerd, in stede van hem — ik herhaal het — te verdooven en te onderdrukken. Er is slechts weinig toe noodig om deze primitief onoogelijke krabbels in korten tijd tot een reeds veel duidelijker taal te maken.

In 't begin kan men den jongens leeren wat meer juistheid in 't weergeven van den stand, gepaard aan eenige *elementaire* kennis der proporties en constructie van het menschelijk figuur, zoodat zij spoedig in staat zijn, alleen in hoofdcontour, een figuur te schetsen, dat goed hunne gedachte weergeeft.

't Is zoo goed als zeker, dat in de schoonste kunstperioden vaste methoden in zwang waren op geometrischen grondslag, waardoor 't mogelijk was silhouetten te teekenen, die bij flinke actie vrij bleven van grove fouten tegen de proportie. Deze methodes hebben het voordeel, dat zij den leerlingen een goed idee geven der bewegingen van 't figuur en zijn voorstellingsvermogen te hulp komen bij 't teekenen van *verkortingen;* men kan zich gemakkelijk hiervan overtuigen door de allereenvoudigste methode van voor ieder hoofdlid slechts *een lijn* te zetten en voor elk gewricht *een punt*, met welke eenvoudige gegevens een oneindig aantal varieerende poses kan worden uitgedrukt. Zij, die zich eenmaal zulk eene methode hebben eigen gemaakt, bewaren in hun werken steeds die kracht van uitdrukking, die de ziel is van ieder kunstwerk.

Bij dit onderricht behoort ook vooral het teekenen naar de natuur. In 't begin slechts eenvoudige lichamen: cubussen, prismas, cilinders, enz. in verschillende stand; niet avond aan avond aan eenzelfde teekening, maar afwisseling van model tot oefening van 't gezicht. Het geleidelijk toenemen in moeilijkheid dezer modellen eischt thans een hoofdbegrip van de gronden der perspectief. De geheele zaak toch bij 't

teekenen naar de natuur is, de leerlingen goed te leeren ZIEN en ze te gewennen, wat ze zien, gemakkelijk en duidelijk weer te geven; daarom moeten zij zich rekenschap kunnen geven van de richting der lijnen en vlakken, daarom ook moeten zij bij ieder voorwerp de karaktertrekken leeren opmerken, d. w. z. die kenmerken, waardoor zich dit voorwerp van andere, of van dezelfde in anderen stand, onderscheidt. Geometrie en perspectief zijn twee zaken, waarvan iedereen, wie hij ook zij, zeker in zijn vak ruim zoo veel nut kunnen trekken als van 't geen straks als het hoofdwerk aan de teekenscholen is beschreven.

Leeren *opmerken* en *vergelijken*, dat is voor den leerling alles.

Men behoeft hem waarlijk niet te overstelpen met een kennis van alle mogelijken voorwerpen of figuren, mits men hem slechts de gewoonte inprente, van alles, wat hij ziet, 't karakter en de constructie op te merken, en hem de middelen aan de hand doe om deze beide op de gemakkelijkste en tevens juiste wijze in lijnen te brengen. Dit is de spil, waarom alle teekenonderwijs zich beweegt.

Bij voortgezette studie, ik erken het gaarne, is nu het onderricht in de bizonderheden der anatomie noodzakelijk, maar ook dan staat naast deze studie bekendheid met zooveel andere zaken, als: expressie, lichtvalling, compositie, drapeering, enz., zaken, waarvan men aan de meeste onzer inrichtingen van teekenonderwijs nooit een enkel woord verneemt. Zij intusschen, die de teekenschool verlaten zonder de studie ten einde toe te hebben meegemaakt, zullen dan de daaraan gewijde uren nimmer betreuren; integendeel, minst genomen zullen zij steeds oog behouden voor flinke karakterteekening en een gezonder oordeel in kunstzaken medenemen, dan in den laatsten tijd onder 't publiek is gekweekt.

Ten bewijze, dat men ook elders meer en meer dezen weg op wil, haal ik hier ten slotte even de woorden aan van Prof. E. J. Poynter, die zegt: „Men moet niet te vroeg met deze studie [der anatomie] aanvangen, niet voordat de leerlingen reeds eenige bedrevenheid in 't teekenen hebben opgedaan. 't Moet worden herinnerd, dat anatomie niet kan leeren teekenen; zij is slechts eene hulp voor de kennis, die de student zoekt, de kennis n. l. van den menschelijken vorm in al zijne oneindige variaties van actie en stand. Ik kan zelfs de mogelijkheid begrijpen van het verkrijgen eener kennis van het figuur door eene voortdurende oefening in het teekenen van al zijne standen, zonder bekendheid met de anatomie. Velen veronderstellen zelfs dat de Grieksche beeldhouwers gewerkt hebben alleen op eene kennis van het uiterlijk aanzicht van 't figuur, terwijl de ontleedkunde hun onbekend was."

De waarde dezer veronderstelling ter zijde latend, meen ik toch dat er nooit genoeg op kan worden gewezen, hoe wij in den laatsten tijd precies den omgekeerden weg hebben gevolgd. Mocht men toch eindelijk eens meer tot de erkenning komen, dat er van velen onzer jongens goede teekenaars te vormen zijn, zoo slechts daartoe de rechte weg wordt ingeslagen.

VOX.

AANVULLINGEN OP KRAMM.

III.

JOANNES GOEDAERT.

Reeds in 1877 gaf de Heer H. P. Snelleman Cz. op bl. 203 van het „Album der Natuur" eene uitvoerige monographie van dezen meester; daar dit echter meer den *Entomoloog* dan den *Schilder* Goedaert betreft, waarschijnlijk ook slechts weinigen kunsthistorici onder de oogen kwam, geef ik hier nogmaals een korte levensbeschrijving van

Joannes Goedartius,
Pictor Medioburgensis,

zooals hij genoemd wordt op zijn portret door R. van Persijn naar de schilderij van Willem Eversdijck, dat het derde deel van Goedaert's werk siert.

Goedaert werd te Middelburg in 1620 geboren.

Hij heeft zeer fijne landschappen geschilderd, ik zou haast zeggen in de manier van den fluweelen Brueghel, doch „moderner" van teekening. Het „Joannes Goedaert" gemerkte stuk, in het bezit van Baron de Marcuard in *Bern*, indertijd door mij in Florence gezien, doet ons den zorgvuldigen, soms *al* te zorgvuldigen meester kennen; men ziet, dat hij meer fijne teekeningen met de pen of met waterverw maakte dan het penseel hanteerde. De schilderij stelt voor: een in warmen, bruingroenen toon geschilderd landschap; rechts een boerenhut waarvoor eenden, links eene heuvelachtig verschiet en op den voorgrond een fijn geteekend figuurtje; herinnert aan de Antwerpsche School. (Notities in der haast van dit stuk gemaakt.) Van zijne teekeningen is er eene in het bezit van den bekenden Baron *K. Ed. von Liphart* te *Florence*, wiens uitgezochte verzameling hollandsche teekeningen ik het voorrecht had te mogen doorloopen. Dit exemplaar, stelt een vogeltjen, meesje? voor, is: *Jan Goedaert* gemerkt en met de uiterste fijnheid afgewerkt; het herinnert aan de fijne Chineesche teekeningen op rijstpapier, die voor hunne fijne bewerking vermaard zijn.

(*De la Rue* zegt uitdrukkelijk: „Ten opzigte zijner Schilderkunste muntte hij voornaamelijk uit, in het met waterverwe, zeer natuurlijk treffen van verscheidene soort van vogelkens, (waarvan er nog heden eenige fraaie stukjes voorhanden zijn) alsmede gekorvene diertjes, zijnde alle die, welke door hem in zijne Metamorphosis beschreeven zijn, eerst door hemzelven zeer net geschilderd geweest. Men vindt ook bevallige landgezigtjes, door hem met de pen geteekend.")

Voorts zag ik zijn 3deelig werk:

Metamorphosis naturalis, ofte Historische Beschrijvinghe van den oirspronck, aerd, eijgenschappen ende vreemde veranderinghen der wormen, rupsen, maeden, vliegen, witjens, bijen, motten, ende dierghelijcke dierkens meer; niet uyt eenighe boecken, maar alleenelijck door eygen ervarentheyd wyt gevonden, beschreven, ende na de konst afgeteyckent.

Tot Middelburgh, bij Jacques Firens, Boeckverkooper, in de Globe. De ca 150 gravures daarin zijn van zijne hand en stellen meest vlinders, rupsen en andere insecten voor. Zij zijn met groote zorg door hem naar het leven geteekend.

Het eerste deel verscheen in 1662, het tweede in

1667 en het derde na zijnen dood (in 1667 of 1668) in 1669. Het boek werd tweemaal in het Latijn, eens in het Engelsch en eens in het Fransch vertaald. Die over dit werk iets meer wil weten, leze het bovengenoemde artikel in het Album der Natuur.

Hij wist bovendien vele „secrets" die hij hoofdzakelijk in Frankrijk schijnt opgedaan te hebben. (*) Hij had daar een groote reputatie, zooals het bezoek van Monsieur de Monconys in 1663 bewijst. (Zie Kunstbode n°. 51, 1880.) Men kan nog verscheidene dezer geheimen in het werk van dien reiziger vinden, hem door Goedaert medegedeeld. Vooral geeft de M. zeer breedvoerig Goedaert's recept „pour preparer l'antimoine qu'il ne fasse point vomir.

Ook „pour fondre le fer; pour fondre l'or dans la main" enz.

De la Rue's „Geletterd Zeeland" is de hoofdbron voor bovenstaande notitie's; daar Kramm kort en onzeker van dezen merkwaardigen man spreekt, nam ik hem onder de aan te vullen meesters op.

De door Kramm aan Godart toegeschreven landschappen zijn zeker van Joannes Goedaert. Verder vind ik nog van hem vermeld:

Catalogus van teekeningen S. van Huls (ubi?): Twee teekeningen met de pen, landschapjes, voor *f* 8 : 5. verkocht.

Het stuk op de veiling van Jacques Clemens te Gend, catalogus van 21 Juny 1779 n°. 106. (Un charmant Paysage, où tout est clair et agreable etc., très-finement touché . . . par J. Godart.) En een dergelijk, verkooping D. van Dijl, Amsterdam 1813: Een uitmuntend kabinetstukje enz., door J. Goedart. (Zie Kramm, bl. 577). Bij G. Hoet vind ik niets van hem.

Thans komt zijn werk hoogst zeldzaam voor. Waarschijnlijk hebben zijne natuurkundige studies, die hij volgens zijne aanteekeningen reeds op 15jarigen leeftijd aanving, hem niet veel tijd voor zijn schilderen overgelaten.

Tot nu toe zag ik hier te lande niets van zijne hand.

A. Bredius.

(*) De la Rue zegt, dat G. in Frankrijk geweest is; de Monconys schrijft echter: Un nommé Goedartius, qui n'a jamais esté en France.

NOG EENS 'T ROTTERDAMSCH PANORAMA-GEBOUW.

In de *N. R. Ct.* van de 11en l.l. las ik, te laat om nog in het vorig nummer de lezers van *de Kunstbode* daarvan in kennis te stellen, een artikel van den Heer Arn. J. A. Gilissen, strekkende ter mijner inlichting.

Ik meen, zoo aan mijzelven als aan deze lezers, verplicht te zijn genoemden Heer hier mijn welgemeenden dank te brengen voor zijne welwillende en ongevraagde informaties, evenzeer als voor zijne betoonde instemming met mijnen wensch naar een waarlijk schoon uiterlijk der gebouwen. De verstrekte inlichtingen zijn deze: twee plannen voor een versierde gevel van 't Panorama liggen gereed; het eene bestaat in het bebouwen der beide open vakken naast het gebouw en het doortrekken van ééne monumenale gevel van 43 Meter breed, ter hoogte van het thans bestaande gebouw, — het andere in het bouwen van een monumentale front van 7 Meter breed en het afsluiten van de open zijtakken met een fraai ijzeren hek, waarbinnen „dan eenig plantsoen zal worden aangebracht." „Ook op deze wijze, — zegt de Heer G. — vleien wij ons, zal het uiterlijk voorkomen een aangenaam aanzicht hebben."

Van den tegenwoordigen toestand uitgaande getuigen beide plannen, ik erken het gaarne, van veel geest en praktischen zin.

Primo: het thans bestaande kunststuk te maskeren door een monumentale gevel, is zeker eene zaak waardoor Rotterdam niet anders dan winnen kan, waarbij het minstens niets heeft te verliezen; 't was dan ook, zooals men zich zal herinneren, de eenige raad, dien ik wist te geven. Toch is 't, secundo, vooral het plantsoenenplan, dat blijk geeft van menschenkennis en „savoir vivre."

Een sierlijk en elegant plantsoentje is een goede bliksemafleider voor 't beleedigd kunstenaarsgevoel. Is dit niet lief, niet netjes?... Welnu dan, *mein Liebchen wass willt du noch mehr?*...

Sommige lezers zullen misschien deze handelwijze vreemd vinden: eerst een leelijk gebouw te zetten om het daarna te verbergen achter bijgebouwen en een sierlijken gevel, of wel dit leelijke te contrabalanceeren door een ijzeren hek met eenig plantsoen; doch, — 't zij mij veroorloofd op te merken —, deze lezers weten waarschijnlijk niet welke genoegelijke en verrassende bokkesprongen zich de bouwkunst, vooral te Rotterdam, soms permitteert.

Ondanks alle voortreffelijkheid van plan n°. 2, beveel ik n°. 1 overigens in de clementie der betrokkenen aan: hoe minder men van 't thans bestaande ziet, des te beter. In 't andere geval berust ons nog eenige hoop bij de vergankelijkheid en wisselvalligheid van al dit ondermaansche.

Waar de Heer G. ten slotte opmerkt, dat de Rotterdamsche maatschappij slechts ruim de helft van het kapitaal noodig heeft, door de Amsterdamsche besteed, daar geef ik hem gaarne de gulle verzekering aan een aanmerkelijk verschil in kosten tusschen beide Panoramas nooit een oogenblik te hebben getwijfeld. Het „*op de kleintjes passen*" is prijzenswaard en een goed financieel beleid verdient alle waardeering; slechts éénе zaak is te betreuren: dat onze schoone Bouwkunst zich ook hier weer eene behandeling als stiefdochter heeft moeten laten welgevallen en dat dit gebouw, voor een „Groot Nationaal Panorama" bestemd, weinig ander nationaals bezit dan zijn standplaats in een der groote steden van ons vaderland.

V.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Zeer gaarne geven wij plaats aan het volgend programma voor het examen in kunst-naaldwerk ter verkrijging van het diploma uit te reiken door de algemeene Nederlandsche vrouwenvereeniging „Tesselschade."

De Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereeniging „Tesschelschade," zich, overeenkomstig hare statuten, de bevordering van kunstzin mede ten doel stellende, en in aanmerking nemende dat in Nederland voortaan geene gelegenheid bestaat om akte van bekwaamheid

in fraaie handwerken te verkrijgen, heeft besloten de gelegenheid open te stellen tot het afleggen van een examen en het verkrijgen van een

DIPLOMA VAN BEKWAAMHEID IN KUNSTNAALDWERK.

Dit examen zal jaarlijks te Amsterdam volgens onderstaand programma worden afgenomen, beginnende met het voorjaar van 1882, op nader in de dagbladen aan te kondigen tijd, plaats en voorwaarden.

Verdere inlichtingen worden verstrekt door

Het Hoofdbestuur der Vereeniging,
M. A. HOFFMANN, *Voorzitster*,
adres Rotterdam, Mauritsweg 50.
L. F. WIJNAENDTS, *Secretares*,
adres Baarn.

EISCHEN.

THEORETISCH GEDEELTE,

omvattende — in hare toepassing op de beoefening der vrouwelijke handwerken — de kennis van:

A. de grondbeginselen der Versieringskunst.
B. „ „ „ Ornamentleer.
C. „ „ „ Kleurenleer.
D. „ „ „ Heraldiek.
E. „ Geschiedenis van het Naaldwerk.
F. Grondstoffen.

Welke kennis zal kunnen blijken uit eene beredeneerde en, zoo noodig, door losse schetsen toegelichte verklaring van de navolgende hoofdpunten:

Voor A. en B.

1°. de beteekenis van het begrip „*Stijl*" en het onderscheid tusschen *Natuurnabootsing* (Naturalismus) en *Stileeren*.
2°. de omschrijving van hetgeen men onder *Vlakornament* verstaat, en de eischen waaraan dit behoort te voldoen.
3°. de beteekenis en de toepassing van de weinige beginselen, volgens welke de rangschikking kan plaats hebben, van de tallooze enkelvoudige versieringsmotieven, zijnde:
  a. *Herhaling* (rythmus).
  b. *Omwisseling* (alternance).
  c. *Evenmaat bij tegenstelling* (symmetrie).
  d. *Uitstraling* of *Stervorm* (eurythmie, rayonnement).
  e. *Ongelijhmatig evenwicht* (Japansche versieringswijze).
4°. de *Verhouding* (proportie) bij de verdeeling van vlakken en hunne versiering, door randen, (bordures), middel- en hoekstukken, enz.
5°. het kenmerkend onderscheid, in hoofdtrekken, tusschen het *Grieksche*, het *Persische*, het *Middeleeuwsche* en het *Renaissance* ornament. (Blijkbaar door aanwijzing of keuze uit door te leggen afbeeldingen).

Voor C.

De *Kleurencirkel*, d. w. z. het onderscheid tusschen enkelvoudige (primaire) en gemengde (secundaire en andere) kleuren, benevens de allereenvoudigste gegevens, betreffende hare harmonische groepeering onderling.

Voor D.

1°. Vormen en verdeeling der *Schilden*.
2°. Vormen van *Kronen*. *Helmen*, enz.
3°. Heraldieke *Kleuren* en *Kleurteekens*.
4°. het *Stileeren* van natuurvormen, als dieren, planten, enz. tot heraldieke figuren, schildhouders, enz.

Voor E.

1°. de tijd waarin, de landen waar, en de wijze waarop deze kunst het meest beoefend werd.
2°. de beschrijving van eenige bekende *Naaldwerken*.
3°. de oude namen der *Steken* en haar gebruik in vroegere tijden.
4°. het onderscheiden der verschillende *Kantsoorten* (door aanwijzing uit voor te leggen stalen).

Voor F.

1°. het aanwijzen en onderscheiden van voor te leggen *Grondstoffen*.
2°. de voor onderscheiden voorwerpen doelmatige Grondstoffen.
3°. Verband tusschen Grondstof en Ornament.

PRACTISCH GEDEELTE.

omvattende:

A. Ornamentteekenen.
B. Maaswerken.
C. Borduur- en Stikwerken.
D. Het Opmaken van Handwerken.

Wordt vereischt:

Voor A.

1°. eene genoegzame vaardigheid in het — op veranderde schaal, nl. door vergrooten of verkleinen — nateekenen van ornament-zamenstellingen, in *omtrekken* of in *kleur*.
2°. eenige bedrevenheid in het samenstellen van randen, middelstukken enz., naar aanleiding van te voren gegeven motieven, het maken van een hoekversiering aan een gegeven rand en dergelijke.

Voor B,

1°. vaardigheid in *Haken*, *Breien*, *Knoopen*, blijkende uit het nawerken van voor te leggen patronen.
2°. vaardigheid in het maken van *Filet-Guipure*, *Frivolité*, *Macramé*, eenige *Kantsteken*, enz.

Voor C,

1°. het overbrengen van het ornament op de te bewerken stof.
2°. vaardigheid in:
  a. *wit borduren*.
  b. *Pont-clair naaien*.
  c. *Borduren in kleuren*, en met *goud* en *zilverdraad*.
  d. *Holbein-techniek*.
  e. *Application*.
  f. verschillende *Tapisseriesteken*.

Voor D.

1°. eenige bedrevenheid in het maken van *Koord*, *Franje* en *Kwasten*.
2°. het aangeven van de wijze waarop een handwerk voltooid behoort te worden, in zoover dit onder het bereik der naald valt.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

FRANKRIJK. Een Commissie heeft zich gevormd om te Parijs een standbeeld op te richten ter eere van den admiraal Coligny. De kosten zijn op 100.000 francs geraamd, en de Staat zal daarvan $^1/_3$ betalen. De bewerking van het beeld is opgedragen aan den beeldhouwer Crauk.

BELGIË. In het koninklijk Prentenkabinet te Brussel is ontdekt dat eenige prenten met het opzetpapier, dat niet minder dan 50 op 35 cM. meet, verdwenen

waren. Men kreeg vermoeden tegen een jongmensch van Duitsche afkomst, bij wien een huiszoeking werd gedaan, en die aanstonds de ontvreemding bekende, en verklaarde, dat hij de prenten aan een Londensch huis verkocht had. Gelukkig heeft men de kunstvoorwerpen in Londen kunnen terugkrijgen.

OOSTENRIJK. Binnen kort zal in het daartoe te vergrooten *Künstlerhaus* te Weenen een Internationale Tentoonstelling voor schoone Kunsten georganiseerd worden.

NECROLOGIUM.

Den 15[en] Februari overleed plotseling te 's Gravenhage op 72jarigen ouderdom de heer P. A. Leupe, oud-majoor der Mariniers, tijdelijk ambtenaar bij 's Rijks-Archief. Hij was een man van grooten vlijt en van veel kennis op het gebied van de geschiedenis van ons zeewezen en van onze kolonien. De dood overviel hem, terwijl hij bezig was uit de oude bronnen op 's Rijks-Archief aanwezig eene geschiedenis van onze vroegere betrekkingen met Atjeh te schrijven. In de geschiedenis der Nederlandsche kunst stelde hij groot belang; wanneer hij bij het doorsnuffelen van de talrijke dossiers die door zijne handen gingen, het een of ander aantrof dat voor onze kunstgeschiedenis belangrijk was, verzuimde hij nooit dit aan te teekenen en uit te geven. Deze zeer nuttige bijdragen zijn verspreid in de Nederlandsche Spectator, in de Kunstbode, in Obreen's Archief voor Kunstgeschiedenis, in Eigen haard en in den Navorscher (waarin hij schreef onder het pseudoniem „Laboranter.")

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 9. 26 Februari 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

THOMAS GAINSBOROUGH.

DOOR

LEONIDAS.

II.

Alhoewel wij een vorig maal reeds opmerkten dat Gainsborough's naam niet voorkomt op de oorspronkelijke lijst van leden der Academy, was dit blijkbaar niet anders dan een onwillekeurig verzuim, vermits wij bij de eerste tentoonstelling de letters R. A. achter zijn naam vinden, en hij dan ook, volgens hare wet, evenals al de andere leden bij hun intreden, eene schilderij aan de Academy gaf. Van 69 tot 73 zond hij niet minder dan 33 doeken naar hare tentoonstellingen. Daaronder waren twee portretten van Garrick, waarvan een hem voorstelt, een buste van Shakespeare omarmend, en dat ongetwijfeld het minst geslaagde moet heeten. Daar zit weinig pit en uitdrukking in de figuur en het gelaat van den akteur, terwijl Shakespeare zoo slaperig en dommelig er uitziet, dat men in hem allerminst een genie herkennen zou.

Evenals voor Reynolds zaten Sterne en Richardson ook voor Gainsborough; maar al moge de gelijkenis, wat den vorm, aangaat even goed of mogelijk beter geslaagd zijn dan in hun portretten door Reynolds gemaakt, de karakterteekening die wij vooral in dat van Sterne bij den laatste ontdekten, missen wij in dat door Gainsborough geschilderd. Met enkele uitzonderingen, zooals in de portretten van Franklin, een prachtigen kop, krachtig en vol geest, van den Redr. William Dodd, met levendige geestige oogen, en van den Earl of Grosvenor, levendig en bewegelijk, is dit een verschijnsel dat wij overal kunnen terugvinden. Geen beter bewijs hiervoor dan het portret van Mrs. Siddons, die bij Gainsborough wel eene schoone mooie vrouw is, gracieus en bevallig, maar van haar kracht als kunstenares niet het minste bewijs geeft. De Mrs. Siddons van Reynolds geeft ons de kunstenares, die van Gainsborough de vrouw te zien. Bij den een schoonheid, bij den ander daarbij ook karakter en stijl, die de schoonheid doen uit-

komen. Ook hier worden weder die woorden van Mr. Vosmaer, over de schoonheid, de maatstaf onzer kunstbeoordeeling.

In 1773 had er een eerste verschil plaats tusschen Gainsborough en de Academy, waarschijnlijk evenals in 84 over het hangen zijner schilderijen, die hij dikwijls voor een bepaald gezichtspunt schilderde, en ze daarnaar geplaatst wenschte te zien; een wensch, die op een publieke tentoonstelling waar iedereen gelijke rechten hebben moet en onmogelijk ieders zin opgevolgd kan worden, natuurlijk niet altijd gemakkelijk bevredigd kan worden. Toen hij nu in 1774 na een twist met Thicknesse, die wij als geheel onbeteekenend maar even aanstippen, naar Londen trok om daar zijn verder leven door te brengen, en zich daar, alhoewel nu door geen afstand gescheiden, evenmin iets aan de Academie liet gelegen liggen, en er geen zijner plichten vervulde, werd in 1775 door het bestuur het besluit genomen hem van de lijst der leden te schrappen; een besluit, dat echter door de geheele vergadering verworpen werd, zoodat dan ook in '77 Gainsborough's doeken weder aan den Academiewand prijkten.

Het besluit, Bath voor Londen te verlaten en ten tweede malen zijn fortuin in die wereldstad te beproeven, werd in het jaar 1774 ten uitvoer gebracht. De omstandigheden waaronder die tweede vestiging te Londen plaats greep waren zoo geheel verschillend van die der eerste, dat ditmaal met reden een geheel anderen, oneindig beteren, uitslag mocht worden voorspeld. Die voorspelling werd volkomen bewaarheid. De eersten die voor zijn ezel plaats namen waren George III en zijn gemalin; de geheele aristocratie volgde spoedig het doorluchtige voorbeeld, en weldra kon ook Gainsborough niet langer al de bestellingen uitvoeren die er dagelijks inkwamen. Achtereenvolgens schilderde hij alles wat maar op eenig gebied, in eenigen kring naam verworven had, hij was „the fashion" en zelfs bijna nog meer dan Sir Joshua, wiens ideëele opvatting der kunst niet altijd door iedereen begrepen werd. Reeds hebben wij vroeger bij onze levensbeschrijving van dezen laatste vermeld, hoe hij een der eersten was, die bij Gainsborough een bezoek aflegden, maar dat dit door dezen, die dikwijls luimig en veranderlijk was, niet werd beantwoord; hoe in later jaren, toen Reynolds voor Gainsborough's „Girl with pigs" £ 50 meer betaald had dan de gevraagde prijs, deze laatste, berouw hebbende over wat hij gedaan had, den President der Academie verzocht zijn portret te mogen schilderen, doch het later, toen deze na een gezondheidsreisjen weder teruggekeerd was, niet meer af wilde maken. Sedert zagen zij elkander niet meer voor op het oogenblik, dat Gainsborough op het punt was voor goed van al het aardsche te scheiden en Reynolds roepen liet opdat hij ook van hem in vrede mocht scheiden.

In 1779 was Gainsborough op het toppunt van zijn roem, altijd maar voortgaande. met weergalooze vaardigheid en vlugheid portretten te schilderen; en van tijd tot tijd zich ontspannende met het maken van een landschap of een meer gefantaiseerden achtergrond voor zijn figuren. Als zoodanig noemen wij zijn „Blue boy" een portret van een geheel in het blauw gekleedden jongen, omgeven door een rustig landschap. Dit doek is een zijner beroemdste, vooral om het coloriet. Reynolds toch had in een zijner Academy speeches gezegd dat in de lichtmassa's van eene schilderij de koelere kleuren nooit overheerschen mogen, en Gainsborough schilderde, naar men beweert, zijn „Blue boy" om te bewijzen dat deze wet geenszins als algemeen behoeft te worden aangenomen.

Intusschen, hoe groot de populariteit van Gainsbourough, den portretschilder ook was, als landschapschilder won hij gedurende zijn leven van het publiek weinig erkenning. Wel zond hij jaarlijks een aantal landschappen naar de tentoonstelling, doch hij kreeg ze schier allen weer evenzoo, onverkocht, terug. En dat dit zoo was, behoeft ons geen verwondering te baren als wij bedenken, hoe kort het kunstleven in Engeland pas ontwikkeld was. Dat de portretschilderkunst reeds zoo spoedig zulk een hooge vlucht nam, kwam door de ijdelheid der aristocratie, wier leden niet voor elkander wilden onderdoen, en die meer uit vertoonzucht dan uit waarachtige kunstliefde de portretschilders met hun gunst overlaadden. De waarachtige kunstliefde, die voor de zuivere kunst leeft, moest nog ontwikkeld worden. Wilson, de landschapschilder, werd gedurende zijn leven miskend omdat men nog niet rijp was voor zijn genre, Gainsborough, de landschapschilder werd bewonderd, maar ware zonder den portretschilder in den strijd des levens omgekomen; eerst Turner zou een goed voorbereiden grond vinden voor het uitoefenen van zijn kunst.

Toch ondanks die miskenning zijn er onder Gainsborough's landschappen, die niet minder recht op lof hebben dan de beste zijner portretten. Ongetwijfeld zijn zij niet zoo stout en krachtig als die van Turner; maar zij zijn rustiger, eenvoudiger en liefelijker dan diens beste, kleuriger en harmonischer dan diens eerste. Vooral is het de poezie der bosschen, en het vereenigen van landschap met flink geteekend figuur wat wij bij Gainsbourough bewonderen. Ook beesten, koeien en paarden wist hij met talent in zijn landschappen aan te wenden, om de levendigheid van het tafereel te verhoogen. Zóó in zijn „The Brook" waar hij water, boomen, heuvels en dalen, paarden en wagen, tot een uitstekend, rustig en kalm tafereeltjen wist te vormen. Zóó in zijn „The Cottage door," waar een hut te midden van het bosch, en een groep eener moeder met haar kinderen, een niet minder schilderachtig tafereeltjen vormen, dat ons aangenaam aandoet. Zóó eindelijk in zijn „Rustic Children" een groepjen van drie kinderen, een jongen op een boomstam gezeten, en een meisjen van 14 à 15 jaren met haar zusjen op den arm, achter hem staande. Ook hier vinden wij in de gelaatstrekken weinig uitdrukking en even zoo min de ideale schoonheid die Reynolds ze zeker gegeven zou hebben. Toch is er meer karakter, meer frischheid in hun geheel voorkomen dan in vele der andere kinderen van het land, door Gainsborough geschilderd, zooals onder anderen in zijn „The young Lavinia" waar het meisjen, in plaats van een onschuldigen blik, iets bepaald onaangenaams in haar voorkomen heeft. Die zelfde opmerkingen gelden o. a. voor de portretten van twee Engelsche schoonen, Mrs Greham en „the Duchess of Devonshire," die in haar volle lengte in al den wijdschen opschik van haar tijd, door den kunstenaar geschilderd zijn. Het mag zijn, dat de eerste in haar tijd voor eene schoonheid doorging, in ons oog is zij, zooals zij daar tegen dien pilaster geleund staat, eene

alles behalve aantrekkelijke figuur, maar stijf, met iets onaangenaams in haar gelaatstrekken, dat nog verhoogd wordt door den vreemdsoortigen hoed, hoog en zijdelings afhangend, van boven en beneden met veêren versierd, en door het puntig toeloopende bovenlijf, dat aan haar geheele figuur iets onbehagelijks en onnatuurlijks bijzet. En wat te zeggen van de tweede, van wie getuigd werd dat zij was „de schoonste onder de schoonen en de vroolijkste onder de vroolijken? Ook hier is het weder die 18e eeuwsche opschik die ons hindert bij het aanschouwen van die jonge dame, wier gelaat schier bedolven is onder dien grooten krulpruik en kolossalen hoed à la Rubens, en wier gelaat, op zich zelf beschouwd, in een onmogelijke evenredigheid is met haar ontzaggelijk breed figuur. Inderdaad het zou ons moeilijk vallen hier een oordeel te vellen aan wien de schuld te geven van het onbehagelijke in haar voorkomen, aan den wansmaak van haar tijd of aan den schilder, indien wij niet de tallooze portretten van Reynolds hadden om te bewijzen dat het eenen smaakvollen schilder niet onmogelijk is, ook, tegen de mode zijns tijds in, zijne modellen cierlijk te kleeden. Alweder blijkt ons het verschil in richting tusschen Reynolds den klassiek gevormden idealist, en Gainsborough, den door de natuur gevormden realist.

Wij zijn met ons chronologisch overzicht gebleven bij het jaar 79, al hadden wij reeds gelegenheid bij voorbaat op latere gebeurtenissen te wijzen. Zóó op het in 1782 tentoongestelde en door Sir Joshua aangekochte „Girl with Pigs"; op zijn verschil met de Academy in 84 over het hangen van de portretten der koninklijke princessen, waarvan eene geheele breuk tusschen hem en die inrichting het gevolg was; en op zijn portret van Mrs. Siddons in dat zelfde jáar voltooid. In 87 vervaardigde hij nog onder anderen twee landschappen, „Woodman in the storm" en „The Shepherds boy in the shower," waarvan het eerste verbrandde, doch waarvan het tweede nog een sprekende getuige is gebleven van het talent dat de schilder in zijn *laatste* jaren bezat in het weergeven van natuurverschijnselen. Want een jaar daarna, den tweeden Augustus van het jaar 1788, was, door een koude gevat bij gelegenheid van het proces van Warren Hastings, en die tot een kanker geworden was, het laatste uur van den schilder geslagen, en stond Reynolds aan het sterfbed van zijn mededinger, die om hem gezonden had om zich met hem te verzoenen. — En die verzoening zou nog schooner gevierd worden, toen korten tijd na Gainsborough's overlijden, de President der Academy een zijner redevoeringen wijdde aan de nagedachtenis van den gestorven schilder, en diens lof deed weerklinken in de zalen waar hij zich dien zoo menigmaal zelf verworven had. En waarlijk, er waren in het leven en de werken van dien man vele punten die zich bij uitstek leenden om als voorbeelden te worden gesteld voor de leerlingen der Academy. „Of hij meer excelleerde in portret-, landschap- of fantasie-schilderen, is moeilijk uit te maken; of zijn portretten het meest bewonderingswaardig zijn om hun volkomen natuurgetrouwheid of zijn landschappen om hun portretachtige voorstelling der natuur, zooals wij zien bij Rubens, Ruysdael en anderen, is even moeilijk te beslissen." Die woorden teekenen volkomen het karakter van den schilder. Hij was en bleef een kind van de natuur, van haar leerde hij, haar volgde hij en haar bleef hij getrouw. Nooit was hij zonder haar; zelfs als hij te huis in zijne atelier een landschap zou teekenen, dan maakte hij met behulp van steenkolen, stukken hout, door hem zelf geboetseerde figuren, op zijn tafel een geraamte, dat hem dan bij zijn schilderen tot leiddraad strekte. Des avonds als hij zijn atelier vaarwel had gezegd, was hij meestal nog bezig in zijn huiskamer te teekenen of te schetsen, en zich te verdiepen in de grillige figuren door het haardvuur gemaakt. Dáár leerde hij die schoone effecten, die schoone kleur kennen die hem vooral eigen is. Harmonie van toon is zeker een der grootste verdiensten in Gainsborough's schilderijen, maar zij missen dien glans, die heerlijke warmte en dat licht die ons bij Reynolds zoo aantrekken. Reeds merkten wij op hoe Gainsborough het bewijs zocht te leveren, dat Reynolds' waarschuwing, in het licht geen koelere kleuren, (blauw. groen en grijs) te gebruiken, ongegrond was. In strikten zin was die bewering gemakkelijk genoeg tegen te spreken, maar de uitkomst bewijst dat dáár waar Reynolds' waarschuwing in den wind geslagen werd, wel harmonie, maar geen warmte en volheid verkregen worden. Een andere bijzonderheid die wij zoowel in de landschappen als portretten, maar vooral de eerste opmerken, is een zekere ruwheid in de behandeling der kleuren, een breedheid die soms tot schetsachtigheid overslaat. Dit laatste is vooral bijzonder merkbaar in de landschappen, die als achtergrond moeten dienen voor portretten en waarin wij vaak niets meer dan de groote massa's kunnen onderscheiden. Dat dit voornamelijk voortvloeide uit de gemakkelijkheid waarmede hij het penceel hanteerde en niet uit een soort gemakzucht, mag als zeker worden aangenomen; vooral ook wanneer wij weten, dat hij gewoon was een buitengewoon lang penceel te gebruiken en zich zoo te plaatsen dat hij op gelijken afstand van zijn model en zijn ezel was. Ongetwijfeld bezat hij veel gevoel voor de schoonheid der natuur, doch zijn schoonheidsgevoel was niet zóó ontwikkeld als dat van Reynolds om niets dan een schoon model voor zich te kunnen zien, of ten minste op zijn doek weer te geven. De groote menschenkennis welke deze bezat, en die hem in staat stelde stijl en karakter te geven aan zijn werk, werd door Gainsborough gemist; het gemis aan, ja de vrees voor de studie van de groote meesters moest hem maken tot wat hij geworden is, een kind der natuur, die natuurlijk was; maar daardoor niet tot de ontdekking kwam dat de schilder de natuur moet schooner en heerlijker maken. Terwijl Reynolds indien hij Reynolds niet geweest ware, Rubens had kunnen zijn, zou Gainsborough, als hij in ons land en in de 17e eeuw geleefd hadde, met Ruysdael en Hobbema genoemd worden.

DE WINTER-TENTOONSTELLING VAN OUDE SCHILDERIJEN IN DE ZALEN DER ROYAL ACADEMY TE LONDON, 1881.

I.

Waarlijk, er behoorde eenige moed toe om in de gure Januari dagen het in dit jaargetijde zoo hoogst onaangename Londen te gaan bezoeken.

Doch wat te doen? De Engelschen vinden het nu eenmaal goed hunne heerlijke kunstschatten onder steenkolendamp en nevelen in de 2 eerste maanden des jaars tén toon te stellen, om ze dan weer naar dikwijls ongenaakbare kasteelen en paleizen te doen terugkeeren. En inderdaad, wat er in de zalen van Burlington House hing, was een kijkje, en meer dan dat, waard! Al was het aantal der tentoongestelde werken niet bizonder groot, de qualiteit was des te beter, en vooral van de Hollandsche School kan men zeggen, dat zij slechts door werken van den eersten rang vertegenwoordigd was.

Ik kan niet nalaten den lezers der „Kunstbode" een en ander van deze stukken mede te deelen. Wie ze nog wil gaan zien, haaste zich; want in de eerste dagen van Maart wordt de tentoonstelling onherroepelijk gesloten.

Hoofdinzenders waren ditmaal (het is reeds de 12e keer, dat het publiek op deze wijze de fine fleur van Engelsche particuliere verzamelingen onder de oogen krijgt), Lady *Hope* en Earl *Cowper*, terwijl ook *H. M. de Koningin*, de Earl of *Strafford*, de heer Charles *Butler* en verscheidene andere liefhebbers de tentoonstelling met enkele stukken verrijkten. Zelfs de „*Liverpool Royal Institution*" had enkele belangrijke stukken overgezonden.

Men treedt binnen in Gallery No. I, gevuld met meesterstukken der Engelsche School. Kan men het den Hollander euvel duiden, dat hij, na een vluchtigen blik geslagen te hebben op de werken van Joshua Reynolds, Tho. Gainsborough, George Morland, Lawrençe, Hogarth en tijdgenoten, ietwat zenuwachtig naar de IIe zaal ijlt, gevuld met de werken zijner landgenooten?

En waarmede nu te beginnen? Kan het anders dan met onzen *Rembrandt?*

No. 75 stelt volgens den Catalogus „a lady and gentleman" voor. En wel ten voete uit, op doek geschilderd. De figuren zullen ongeveer $1^1/_4$ à $1^1/_2$ voet hoog zijn. Links staat de man, in het zwart, met grooten zwarten hoed op en breeden kraag om; rechts zit, naar links gewend, de nog jeugdige vrouw, in zwarte zijde gekleed; een rijk met bloemen geborduurd, kleurig lijf omsluit haar leest; een breede witte kraag haren hals. Het stuk is gemerkt:

Rembrandt f : 1633.

Alles, met uitzondering van het uiterst „vet," geëmpateerd behandelde lijf van het kostuum der vrouw, is dun, met veel zorg en zeer afgewerkt geschilderd. Hier niets van die schijnbaar schetsachtige behandeling van latere portretten, hier geen sterk sprekende lichteffekten, geen fantastisch kostuum, niets van dat alles. Maar toch hebben wij hier Rembrandt, en hem alleen! De compositie is voortreffelijk; de portretten zijn vol levenswaarheid; de kleur sober en toch frisch; een dikke laag bruin vernis doet dit stuk hoogstwaarschijnlijk veel „warmer" schijnen dan het oorspronkelijk was; hetzelfde vrouwenportret te Frankfurt a/M in het Städelsche Museum is ook betrekkelijk koel van toon.

Wie zijn deze personen? De vrouw kwam mij onmiddellijk zeer bekend voor. Vergis ik mij niet te zeer, dan is het *Margaretha Hendrikse Bilderdijk*, vrouw van *Willem Burggraef* van Rotterdam. Haar levensgroot portret, door Rembrandt in datzelfde jaar (1633) geschilderd, bevindt zich in het Städelsche Museum te *Frankfurt*: de man, pendant, *Willem Burggraef*, tevens van 1633, hangt in het museum te *Dresden*. 1)

Zulke werken van den grooten meester komen hoogst zeldzaam voor; Mrs. Hope zal zeker haren schat op waren prijs stellen en toont dit, door ook anderen in staat te stellen dien te bewonderen. Ik zocht bij Vosmaer te vergeefs naar dit stuk.

Daarnaast hangt (No. 72) een kleine buste door Earl Cowper ingezonden en aan Rembrandt toegeschreven. Ik houd dit laatste voor zeer gewaagd en plaatste er verscheidene vraagteekens bij in mijnen katalogus.

In de groote „Gallery No. III" hangt Rembrandt's levensgroot portret van den Maarschalk Turenne te paard. (Ook eigendom van Earl Cowper.)

Prachtig zit de flinke, frischkleurige, jeugdige ruiter met zwart kneveltje, breedgeranden hoed met groote struisveder, op zijn' grauwschimmel; zijn geelachtig kostuum brengt kleur in de schilderij, die ook al, gelijk zoo velen in Engeland, door mishandeling met vernissen en olie een donkere tint aangenomen heeft. 2) Het paard, mijns wetens het eenige dat van R's hand in levensgrootte bestaat, is niet zeer mooi, en veel „realistischer" dan de paarden van Van Dijck en Rubbens. De houding van den ruiter is *uitstekend*; links ziet men in een bosch een rijtuig met eenige personen er in. Dit gedeelte is zeer forsch, breed en schetsachtig behandeld; en zeer donker gehouden. Op de kleederen van den ruiter pastose penseelbehandeling.

Dat wij hier een voortreffelijk werk van Rembrandt vóór ons hebben, is buiten allen twijfel. Of het echter werkelijk Turenne is dien wij hier zien? De latere portretten van dien held spreken wel niet tegen de mogelijkheid, maar dat is ook alles wat men zeggen kan. 3)

Nog een Rembrandt (N°. 168) helaas! in 1771 uit de schoone collectie Braamcamp naar Engeland verhuisd, door H. Th. Hope gekocht en door Mrs. Hope thans ingezonden. Het stelt Jezus met zijne discipelen in den storm voor. Vosmaer noemt het onder de schilderijen van 1633, en geeft dit jaartal als staande op het roer van het schip. Als ik mij niet bedroog las ik er op:

REMBRANT Fec. 1635.

(Zoo ook, echter met een d, door den catalogus aangegeven). Het heet gewoonlijk: „Het St. Pieters scheepje," door Exshaw geëtst en door J. Fittler gegraveerd.

Dit merkwaardige stuk, met machtig lichteffect (links) stelt Jezus voor, die juist door zijne in doodangst verkeerende discipelen wakker gemaakt werd; het scheepje wordt geweldig door de woeste golven in de hoogte gezweept, men verkeert in levensgevaar, en Hij, de ontwaakte moet helpen. Van waar komt links dat heldere licht? Wie zal het ons zeggen! Maar bij de voorstelling van Hem, die de zeeën gebood en zij zwegen — mocht daar het licht niet even bovennatuurlijk zijn als die daad?

1) Vosmaer, bl. 500, 2e Edit.

2) Het ware zeer te wenschen dat een *kundig* restaurateur in Engeland weer goed maakte wat onkundigen hier bedierven. Ook in de National Galerij zou heel wat voor hem te doen zijn!

3) Vosmaer bl. 284, 2e Edit. Mij dunkt de ruiter veel jonger dan c^a. 40 jaren, zooals Blanc en anderen beweeren.

Toch toont Rembrandt bij dit alles zijne realistische zijde evenzeer. Tamelijk op den voorgrond ziet men een der discipelen, door zeeziekte aangetast, met de hand voor 't hoofd, over boord liggen. Ik werd onwillekeurig aan Hoogstraten's aanmerkingen herinnerd, (op pag. 183 van zijne „Schilderkunst") over eene andere schilderij van Rembrandt, „ten hoogste prijslijk, maar men zag er ook een hond, die op onstichtelijke wijze" en wat er verder volgt.

Dit werk is beter bewaard dan de andere; het is breed, maar toch uitvoerig behandeld. Jezus' type, hoewel echt Joodsch, is niet zonder waardigheid.

Een vierde schilderij van onze grooten meester N°. 161, toebehoorende aan Earl Cowper stelt een jonge man voor, met lang, donkerbruin haar, die (links,) achter een tafel staat, met zijn rechter hand daarop leunt en met de linker een roode muts van de wand (rechts) haalt Door het ietwat fantastisch costuum en de sterke beweging misleid, noemt Chr. Blanc hem een tooneelspeler. Ik geloof dat hieraan niet te denken valt.

Daar is iets in dit stuk, vooral de boeken op den tafel en andere details, dat aan Maes herinnert; het is ook niet onmogelijk dat R. de bijzaken wel eens door zijne beste leerlingen liet schilderen.

Gemerkt: REMBRANT 1644.

Jammer dat dit stuk zoodanig door vuil vernis enz. geleden heeft, dat er niet meer recht over te oordeelen valt, vooral niet bij zulk donker winter weder. 1)

A. Bredius.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN REMBRANDT ONTDEKT.

Aangaande de ontdekking van een schilderij van Rembrandt, leest men in een vlaamsch dagblad het volgende:

Het diadeem der schilderkunst bezit eene nieuwe en kostbare parel te meer. Op de openbare verkooping van schilderijen van MM. Soenens, gehouden op 23 December l. l. te Gent, werd o. a eene schilderij aangeboden, die men als zijnde van eenen meester geschilderd beschouwde. Toen de veiling van de schoonste tafereelen geëindigd was, veilde men een zwarten opgerolden doek, die de zoogezegde kopij der bovengemelde schilderij moest zijn. Bij het openrollen, zag een zeer gunstig gekend liefhebber der stad Gent, M. Robert de Pauw, een handje, dat onder de vuilnis, die de schildering bedekte, schitterde. Dit gaf hem het vermoeden, dat het stuk door een meesterlijk penseel vervaardigd was, en eenige oogenblikken later was hij eigenaar van het doek.

Hoe groot was de verbazing van M. de Pauw, toen gedurende de kuissching, voortdurend het vermoeden toenam, tot dat eindelijk het kunststuk den naam van Rembrandt vertoonde. Wij hebben dit prachtig en tot hiertoe onbekend tafereel gezien, met geestdriftige bewondering herzien, en gaarne geven wij aan de talrijke lezers van het *Handelsblad*, er de korte beschrijving van.

Het ontdekt tafereel, van den grootsten der Hollandsche schilders, heeft de grootte van 1 m. 14 cm. hoog, en 90 cm. breedte en draagt benevens het handteeken des schilders, in volle letters, eene spreuk aan de H. Schriftuur ontleend en luidende als volgt: *Ijdelheid der ijdelheden, en alles is ijdelheid. — Ecles L. 2.*

Op den donkeren grond achter een rotsachtig afgeplat heuveltje in 't middenzicht, bevinden zich twee allerliefste en hoogst dichterlijke portretjes in natuurgrootte en de helft der buste vertoonende. Het eene links, is dat van een jeugdig herdertje: zijn naïef hoofdje is zwierig en los omkranst met de levendigste bloemen uit veld en weide, die met eene treffende en betooverende lichtspeling gekleurd zijn. De linkerhand houdt een drinknap vast, die met zeepwater gevuld is; in de rechterhand heeft hij een rietpijltje, dat de knaap in het water dopt, om nog zeepbellen te vormen, zooals hij reeds verscheidene in de hoogte zond, en van welke er ééne in de ruimte uiteenspringt.

Het figuurtje aan de rechterzijde, is een jong lief meisje, met glimmende goudachtige lokken, die deels nevens de wangetjes golven, en deels midden op het hoofdje te saâm gesnoerd zijn door een kostbaren haarband, bezet met verschillende vonkelende edelgesteenten en paarlen. Zij ook heeft dezelfde vermakelijke speeltuigjes van haren gezel, is op het punt hem na te volgen; maar aanschouwt hem terwijl eene bekoorlijke en fijne glimlach uit haar kinderhartje opwelt, en rond de lippen eene engelachtige speling verschijnen doet.

Beide kinderen leunen tegen het rotsachtig heuveltje dat hen voor tafel dient en waarop verschillende halfversletene en ongangbare muntstukken zeer aardig dooreen liggen. Aan de linkere voorzij der rots, staat eene half verdorde plant, die door zijne groote, maar reeds gekromde bladeren, nog zijne vroegere, maar nu ook zijne verlorene weelde getuigt. Hier nevens staat een komfoor waarin het vuur de houtskolen verteert. De rook daarvan beschrijft, vooraleer te verdwijnen, de sierlijkste kronkelingen, en schijnt de spreuk zelfs van 't H. Schrift, in ruwe letters, speelsgewijs mede te voeren.

Dit dichterlijk tafereel, een der meest gekende kinderspelen verbeeldende, schijnt het jaartal 1664 te dragen; het zou dus slechts vijf jaar vóór den dood van den grooten meester gemaald zijn, en het is niet onmogelijk dat hij zijne eigene stoffelijke levensgeschiedenis heeft verbeeld. Wij zagen vele stukken van Rembrandt, vooral bij M. Six en in 't Trippenhuis te Amsterdam, in de Museum's van Antwerpen en Brussel, in den Louvre te Parijs, in 't Buckingham-Palace te Londen, maar nooit heeft ons zijne onnavolgbare speling van licht en schaduw dieper bewogen dan bij deze aanschouwing.

Wij weten niet of de gelukkige bezitter dien prachtigen Rembrandt verkoopen zal, zoo ja, dan mag onze kunstliefde ten rechte hopen, dat dit stuk, zoo lang verdoken, eindelijk in een van 's lands Museum's aan onze kunstenaars zal getoond en tot voorbeeld en navolging zal behouden worden.

Gent. E. S.

---

1) Vosmaer, 2e Ed. bl. 536).

DE VERZAMELING BICKER.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld de volledige lijst mede te deelen van de familieportretten van wijlen Jonkvrouwe J. C. Bicker, Douairière van Jhr. J. J. van Winter, aan de stad Amsterdam gelegateerd en eerlang in het Trippenhuis voor het publiek ten toon te stellen.

Nr.	Naam des Schilders.	Omschrijving.	Afmeting in c.M. en Stof.
1	Onbekend.	Jacob Bicker, Pietersz.	Rond H. 2½. Koper.
2	„	Mr. Pieter Bicker.	H. 72 B. 58 levensgr. Doek.
3	„	Anna Codde.	H. 72 B. 58 „ „
4	„	Pieter Pietersz. Bicker.	H. 72 B. 58 „ „
5	„	Gerrit Bicker.	H. 72 B. 58 „ „
6	„	Alyda Boelen.	H. 72 B. 58 „ „
7	Kopy n. B. van der Helst.	Dr. Andries Bicker.	H. 90 B. 69 „ „
8	Id. in pastel.	Dezelfde.	H. 52 B. 41 „ Papier.
9	Kopy n. v. d. Helst in pastel.	Vrouwe Gansneb Tengnagel.	H. 52 B. 41 „ „
10	Onbekend.	Cornelis Bicker.	H. 74 B. 50 „ Doek.
11	„	Dr. Jan Bicker.	Ovaal H. 74 B. 57 levensgr. Doek.
12	„	Agneta de Graeff.	„ H. 69½ B. 57 „ „
13	H. Verelst, 1667.	Johan de Witt.	H. 123 B. 100 „ „
14	„	Wendela Bicker.	H. 124 B. 100 „ „
15	Kopy n. B. van der Helst.	Gerard Bicker.	H. 90 B. 69 „ „
16	W. Vaillant, 1674.	Jacoba Bicker.	H. 72 B. 57 „ „
17	„	Pieter de Graeff.	H. 72 B. 57 „ „
18	J. van Sandrart.	Henric Bicker.	H. 135 B. 101 „ „
19	„	Eva Geelvinck.	H. 135 B. 101 „ „
20	„ 1639.	Jacob Bicker, Ridder van St. Mark.	H. 90 B 69 „ Paneel.
21	„ 1641.	Alida Bicker.	H. 91 B. 69 „ „
22	M. van Musscher, 1682.	Mr. Henric Bicker.	H. 54 B. 47 Hoofdh. 9½. Doek.
23	„	Maria Schaep.	H. 54 B. 47 Hoofdh. 10. „
24	J. Ovens.	Mr. Jan Bernd. Schaep.	H. 112 B. 84 levensgr. „
25	Onbekend.	Dezelfde.	Ovaal H. 10½ B. 8 Hoofdh. 5. Blik.
26	Const. Netscher, 1694.	Jacob Jan de Backer.	„ H. 49 B. 40 Hoofdh. 8½. Doek.
27	„ „	Agatha Bicker.	„ H. 49 B. 40 Hoofdh. 9. Doek.
28	D. van Tol, 1673.	Henric Dirksz. Spiegel.	H. 38 B. 35 Hoofdh. 7. Paneel.
29	Onbekend.	Henric Bicker.	H. 59 B. 45 levensgr. Doek.
30	J. E. Liotard in pastel.	Dezelfde.	H. 55 B. 41 „ Papier.
31	Onbekend.	Clara Magdalena Dedel.	H. 59 B. 45 „ Doek.
32	J. E. Liotard 1756 in pastel.	Dezelfde.	H. 55 B. 41 „ Papier.
33	C. H. Hodges.	Henric Bicker.	Ovaal H. 27 B. 22 Hoofdh. 10½. Doek.
34	„	Wilhelmina Jacoba van Hoorn.	„ H. 27 B. 22 Hoofdh. 10. „
35	Onbekend.	Mr. Jan Bernd. Bicker.	H. 43 B 35 Hoofdh. 9. Paneel.
36	„ teekening.	Dezelfde.	Ovaal H. 14½ B. 10½ Hoofdh. 6. Papier.
37	„ miniatuur.	Dezelfde.	„ H. 5 B. 4½. Ivoor.
38	L. B. Coclers, 1771.	Catharina Six.	H. 42½ B. 35 Hoofdh. 8. Paneel.
39	Onbekend miniatuur.	Dezelfde.	Ovaal H. 5 B. 4½. Ivoor.
40	„	Sara Pels, wed. van Jan Bernd. Bicker.	H. 87 B. 65 levensgr. Doek.
41	J. Palthe, 1750.	Mevr. Nobel en hare kl. kinderen Testart.	H. 92 B. 78 Hoofdh. 9. Doek.
42	„ 1747.	Mijnheer Testart.	H. 86 B. 62 Hoofdh. 9½. Paneel.
43	„	Agatha Hermina Nobel.	H. 86 B. 62 Hoofdh. 9. „
44	M. Jz. Miereveld.	Johan van Oldenbarneveld.	H. 69 B. 59½ levensgr. „

OUDE GEVELS TE HAARLEM.

Bij den onlogischen en smakeloozen stijl van woonhuizen, tegenwoordig alom in zwang, zou het eene verkwikking wezen, indien de zeer zeldzame nog bestaande voorbeelden van gothischen bouwtrant werden nagevolgd, of zou men zich, als met het minimum van waardeering, willen tevreden stellen, zoo in eere werd gehouden wat tot heden behouden bleef.

In Haarlem bestaat er geen reden tot dankbaarheid in dat opzicht. Het oude „Hof van Holland" een gothisch bouwgewrocht uit de 15e eeuw, indertijd afgebeeld en beschreven in de Mededeelingen van de Rijksadviseurs Ie Dl. blz. 7, is op onherstelbare wijze verknoeid en verminkt. Liever dan de wenken tot

eene eenvoudige herstelling op te volgen, hebben de Regenten van het Hofje „de Groene Tuin" (hetzelfde kunstlievende Collegie dat over Berensteijn het beheer voert en plannen maakte de aan *zijne zorgen toevertrouwde* portretten van Frans Hals, te verkoopen,) het Hof van Holland in gebruik afgestaan, met volkomen vrijheid aan den huurder, er naar welgevallen meê te handelen. Deze heeft den gevel doen opknappen nl. met portland cement besmeerd, te gelijker tijd de nog overgebleven lijsten en kraagstukken laten weghakken en den gevel zoo vlak doen maken als den handigen smeerders slechts eenigszins mogelijk was.

Een soortgelijk lot, misschien beter, wellicht nog erger, staat het huis te wachten, waarin Mr. Willem Bilderdijk de laatste maanden zijns levens woonde en den 18 December 1831 gestorven is. De gevel van dat pand, ten deele gothisch, ten deele zeventiende-eeuwsch 1), was tot heden vrij wel in den staat gebleven, waarin Bilderdijk hem had gekend, dank vooral aan de nauwgezette zorg van een eigenaar, die het huis, slechts weinig jaren geleden uitwendig had doen herstellen.

Thans echter, eene halve eeuw na des dichters dood, zal het perceel dat in andere handen is overgegaan, uitgebroken en ingericht worden tot een Bierhuis.

Had Bilderdijk daar een voorgevoel van, toen hij in zijn vers „het Tabakrooken" wel wat zwartgallig, uitriep:

> Waar ben ik? in wat Hel van rampen?
> Op ieder voetstap waar ik treê,
> Omwalmt mij 't walglijk onkruiddampen,
> En doet mij borst en longen weê.

VERKWANSELEN VAN KUNSTVOORWERPEN.

In de prachtige tentoonstelling van oudheden, gedurende het vorig jaar op de Plaine des Manoeuvres, te Brussel, geopend, kon men onderscheiden stukken zien uit de Nederlandsche provincie Limburg getrokken.

Er was o. a. een kazuifel met twee dalmatieken van grenaat-rood fluweel met gouden borduurwerk, voorstellende bloemen, klokjes en engelen met banderollen. Op de breede banden, die deze kleedingstukken versieren, bevinden zich serien van heiligen, figuren in nissen met lelien bekroond. Op het kruis van de kazuifel is een Christus aan het kruis en daar boven een Heilige Geest. Deze kerkelijke gewaden dagteekenen uit het begin der XVIe eeuw, en komen van de kerk van Papenhoven bij Sittard. Het kerkbestuur verkocht ze in 1875 voor de geringe som van 500 francs. (Zie *Catalogus, Costumes* No. 38).

Voorts een clavecimbaal met dubbel klavier en een afzonderlijke "épinette," in 1735 te Roermond vervaardigd door Joseph Coenen, priester en organist der Cathedraal. Op het deksel eene copie naar de S. Cecilia van Rubens. Dit muziekinstrument is in 1870 te Roermond, ten behoeve van het Museum Plantijn-Moretus te Antwerpen aangekocht. (*Catalogus, Musique* N°. 180.)

Eindelijk een zeer fraaie doop- of offerschotel in gedreven koper uit de XVIe eeuw, afkomstig van de parochiekerk te Neeritter, en tien jaren geleden verkocht door den tegenwoordigen pastoor.

Bij den schilder Wauters te Brussel kan men een zeer fraaie dalmatiek zien uit de XVe eeuw: groen fluweel met gouden borduurwerk; op de banden serien van heiligenfiguren. Het pendant van dit fraaie stuk bevindt zich in het Nederlandsch Museum Zij werden met een fraaie kelk en een aantal andere oudheden voor 5 jaren verschacherd door den pastoor der Oud-Roomsche gemeente te Gouda.

BOEKAANKONDIGING.

— *Decoration and furniture of Town houses; a Series of Cantor lectures delivered before the Society of arts*, 1880, *amplified and enlarged by Robert W. Edis, F. S. A. — F. R. I. B. A. architect. With* 29 *full-page illustrations and numerous sketches. London, C. Kegan Paul* & *Co.*, 1881.

Op de Parijsche tentoonstelling van 1880 heeft men kunnen zien dat, terwijl de fransche ameublementen uitsluitend de overleveringen der Italiaansche renaissance, en van de stijlen van Lodewijk XIV, XV en XVI volgen, de Engelsche meubelmakers en decorateurs zich beijveren een eigenaardigen stijl te scheppen, waarin de elementen gedeeltelijk ontleend zijn aan de midden-eeuwen, gedeeltelijk geleverd worden door de ceramiek, de emailleer- en de schilderkunst. Wie een goed denkbeeld wil hebben, van hetgeen men in Engeland in deze richting doet, zal in boven aangehaald werk het noodige licht vinden. Uit dit boek valt voor onze architecten, meubelmakers, behangers, smeden enz. veel te leeren, en vooral de fabrieken van Delftsche tegels te Delft, Utrecht en Harlingen zullen wel doen het te raadplegen. Ook is het nuttig voor partikulieren, die met weinig kosten hun vertrekken smaakvol wenschen in te richten; aan dezen geeft de schrijver vele nuttige wenken. Het werk is met keurig geteekende prenten versierd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— H. M. de Koningin heeft den titel aanvaard van Donatrice der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van nijverheid en Beschermvrouw van het Museum van kunstnijverheid dier Maatschappij te Haarlem.

— De verzameling oudheden en merkwaardigheden van mej. Fregeres te Broek in Waterland, onlangs voor *f* 75,000 door eenige Amsterdammers aangekocht, zal in een opzettelijk te stichten gebouw door een daartoe gevormde maatschappij te Amsterdam, worden tentoongesteld. Het gebouw dat den naam van het Broeker-Huis zal dragen, wordt naar de plannen van den architect Gosschalk gesticht aan het einde van den Overtoom bij het hek. van het Vondelpark. Reeds met Augustus aanstaande hoopt men gereed te zijn.

---

1) Afgebeeld bij *Dr. Wap*, Bilderdijk. Eene bijdrage tot zijn leven en werken. 8o. 1874.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 10. 5 Maart 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ f 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels......................... f 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

KUNST WAS VOOR 300 JAAR EENE REGEERINGSZAAK,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

De door een onzer groote staatsmannen gesproken woorden: *Kunst is geen regeeringszaak*, zijn van een machtspreuk een wonderspreuk geworden. Hoe hoekig en kantig de zin was, hoe scherp begrensd ook, zooals de persoonlijkheid, die de uitspraak deed, kort, klaar, maar daardoor ook zichzelf in sterk sprekende lijnen gevende, nochtans is door de oppositie, die opgewekt werd, het hoekige en kantige gaandeweg afgerond, zijn de grenzen gaan vervloeien, en heeft het machtige woord het wonder gegeven, dat de slapenden zijn wakker geschud, en het stalen woord als in een levend woord is overgegaan. Van alle kanten hebben zich stemmen doen hooren; de vroeger tragen hebben zich geschaard aan de zijde der ontwakenden en die allen hebben met de vaardigen van geest een keurbende gevormd, welke nu onder de leuze: kunst in alles en voor alles, wonderen doet en door tegenstand geprikkeld, dien eigen tegenstand als hefboom gebruikt om de oude gebouwen en gedenkteekenen, als in de aarde verzonken, te doen herrijzen als zegeteekenen op een doodenveld.

Wanneer de geschiedenis een spiegel is, waarin het verleden zich terugkaatst, en het beeld, helder als het glas, van vroegere tijden wordt herschapen, dan geldt die geschiedenis, wat de kunst betreft, niet alleen die kunst zelve, maar ook en vooral, wat in oude tijden gedaan is geworden om de kunst te ondersteunen, te leiden, te vestigen, en voornamelijk te *bewaren*, en als wij dan zien, dat een Prins Willem I, in zijn Raad, dus de regeering, gedaan heeft wat hij kon, hoe gering de poging ook was, om de kunst voor zijne nazaten kunst te doen blijven, dan voegt het ons, wanneer de gelegenheid er zich toe aanbiedt, dit dankbaar te erkennen en aan 't licht te brengen. Het, volgens sommigen meenen, doelloos snuffelen in oude papieren en archieven, blijkt daardoor niet alleen zeer belangrijk te zijn, maar geeft tevens het bewijs, dat het niet aangaat datgene van weinig waarde te achten, wat niet bekend, wat niet doorlezen is, en

zonder nader onderzoek tot eeuwige rust, tot verderving misschien, te doemen, omdat eigen aspiraties niet daartoe roepen, of andere werkzaamheden den daaraan te besteden tijd vorderen, of wel, dat voor een ander deel van studie, de bronnen geen gegevens opleveren.

Toen wij eenmaal den toegang tot het oud-archief der gemeente 's Gravenhage hadden verkregen, om nasporingen te doen naar den oorsprong der straatnamen, ontwaakte, door de vele bijzonderheden, die wij opdoken de lust om ook op andere wijze, de merkwaardige perkamenten bekend te maken, en hoewel langzaam vorderende door lezen, afschrijven, vergelijken en rangschikken, stapelden wij reeds schatten op, die in verschillende deelen en onderdeelen der „Culturgeschichte" licht kunnen verspreiden. Wij zeiden langzaam vorderende, en terecht, want telkens stuitten wij op bijzonderheden, die onze schrijflustige vingeren deden joken, en ons afleidden van de hoofdzaak. Zoo ook nu hier.

Onder het vele, waarin wij dagelijks in de morgenuren mogen plonzen, waarin wij ons kunnen dompelen en waaruit wij naar hartelust het goudzand ophalen, vonden wij onder de Privilegiën, Octrooien, Ordonnantiën, betreffende 's Gravenhage in het algemeen, een stuk, dat op den titel af (Inventaris Hingman bl. 15), al zeer weinig belangrijk lijkt. Het heet: „De Staten van Holland en West-Friesland consenteren aan Burgemeester en Regeerders van 's Gravenhage het bezit van de kerk, van het predikheeren klooster, en aan de gasthuismeesters van het St. Nicolaas gasthuis, de boomgaarden en huizingen van het gemelde klooster onder zekere voorwaarden. Origineel op perkament, met opgedrukt zegel van de Staten en van den Prins en zijne handteekening". Het is van 14 Januari 1576. Maar toen wij eenmaal de lectuur hadden aangevangen, werd onze belangstelling van oogenblik tot oogenblik grooter, en ontviel ons al zeer spoedig de triomfantelijke uitroep: *Kunst was voor driehonderd jaar eene regeeringszaak*. We schreven die weinige woorden als in ons geheugen op, en.... hoewel, het opschrift misschien te sterk sprekend is, voor 't bewijs, dat we aan 't oude handschrift ontleend, zullen geven, zal niemand 't in ons wraken, dat wij in deze „Kunstbode" het merkwaardige, misschien niet alleen staande, feit van eerbied voor de kunst en afkeur van wandalisme, dat we bij de vroede mannen van 's Gravenhage in A°. 1576 mochten ontdekken, releveeren, vooral daar een Prins Willem de I^e^, zijne goedkeuring hechtte aan datgene, wat door Burgemeesters en regeerders van Den Haag werd verzocht, en moest dienen om te voorkomen, dat „soedanige heerlicke „structure om zoe vylen prys van penningen als daer van zoude mogen commen te ruyneren." Maar er is meer in. Niet alleen in het behoud der „structure" van „sepulturen" en „cappellen" wordt voorzien, maar ook in de blijvende nagedachtenis van „zoe veel heerlicke, eedele ende groote personnaigen," die daarin begraven liggen, en ook wordt de verkoop en afbraak ontraden uit voorzorg voor het behoud van 't geboomte, daar het klooster wordt genoemd „de principael beschermminge, ende mantel es van tgehele Voorhoudt ende geboomte aldaer staende, mitsgaders vanden Kneuterdijk, beyden die schoonste plaetsen vanden Haege, die metter demolitie van 't voorsn Clooster vlack opde noort ende noortweste wint leggen sullen." Doch we zullen ons nu nog beperken in 't afschrijven, wijl we liever he geheele stuk in de taal en in den stijl willen weêrgeven, zooals het in het oorspronkelijke luidt, en reeds nu vele aanhalingen te doen, dubbel werk zou geven. Voor we dit doen echter nog iets anders.

In het stuk wordt er op gewezen, dat reeds Hertog Willem van Beijeren, dus reeds in het begin der 15e eeuw, zorg heeft gedragen, dat men geene huizen in den Haag, „hoedanich, die souden mogen wesen, en zal mogen verwoesten ende afbreecken ofte demolieren", een zorg, die niet alleen hoogelijk gewaardeerd mag worden, maar zelfs door Koning Philips in 1582 werd gehandhaafd en bekrachtigd, toen hij graaf van der Marck overzond, „om goede politie ende ordre int landt te stellen, expresse geinterdiceert nijemand te plonderen ofte te scheijnden eenige kercken, cloosteren ofte capellen, vougende voir redenen derzelver dispositie tzelve te strecken tot onerdentlicheyt ende blamatie van Zijne Exce heylige voornemen ende crychshandelinge, ende, by zoe verre eenige cloosteren ofte andere plaatsen verlopen waren van geestelicke personen, dat men die selve stellen soude in bewaringe ende achte van goede luyden ende daer voor te responderen." Zeker is aan dat bevel niet altijd de hand gehouden, maar toch dient 't opgemerkt te worden, dat in 't begin van 1400 een graaf uit 't Beiersche Huis, zooveel eerbied had voor 't bestaande, en wellicht zooveel kunstzin daaraan paarde, dat van hem het verbod uitging om huizen te verwoesten en aftebreken. Kan de reden in iets anders gezocht worden, dan nog moeten wij hulde brengen aan Karel den V^en^, die in 't jaar 1560, lettende op 't handvest van gezegden graaf Willem den VI^en^, eveneens verbood, „om geen saecke wille, al waert oick *act publicum usum*, eenige huysen daerinne (in den Haag) te vercopen ofte distraheren ten fyne van demolitie ofte te transfereren van de eene stede in een andere", en niet minder aan Philips, die dit verbod weder handhaafde. En dat waren nog wel onze verdrukkers, vreemdelingen hier te lande Spiegelen we ons dus aan hen. Letten wij op datgeen, wat voor drie honderd jaar, voor het behoud van de kunst werd gedaan, geven wij acht op de stem van het grijs verleden, en laat dit alles medewerken om ons te verjongen, sterk te maken in den strijd, en stem aan stem parende een koor samen te stellen, dat weerklinkt in de breede hallen onzer raadkamers en in duizendvoudige echo's gehoord wordt door heel Nederland, om de kunstgragen als één man te doen opstaan en te doen pleiten, door woord en daad, tegen het: „kunst is geen regeeringszaak."

Zonder verder commentaar laten wij nu het stuk in zijn geheel volgen.

„Alsoe die Bailliu, Schout, Burgemrs (Burgemeesters) ende Regierders vanden Haige, mitzgaders die Heilige geestmrs (meesters), die gasthuysmrs van Sinte Niclaes, gasthuys ende leproosmeesters in den Hage, zijne Ze Exce ende den Edelen ende Staten van Hollandt verthoent ende te kennen gegeven hebben, belangende die vercoepinge vande cloosteren ende conventen staende inden Haege, ten fyne, omme de zelve te mogen demolieren dat die vlecke van den Haege, by hoger memorien Keyser Carolus in den jare LX geerigeert es tot een stede, ende over zulcx verciert ende gedoteert met alle stede

rechten, hantvesten ende privilegien, een stede nae bescreven rechten, coustumen ende usancien van Lande competerende; dat mede nae rechten om te precaveren die deformatie van een stede ofte een notabel vlecke, expresse verboden is om geen saecke wille al waert oick *act publicum usum* eenige huysen daerinne te vercopen ofte distraheren, ten fyne van demolitie ofte te transfereren van de eene stede in een andere, sulcx, dat in conformite van dien, alsnoch in geen steden in Hollandt by eenige ordinantie belast nochte bevolen es cloosteren ende conventen, dier nochtans in eenige steden al veel, ende in competent getale zijn, te vercopen ende distraheren ten fyne van demolitie, ende te min in den Haege behoirt te geschieden, nademael zyluyden boven dinterdictie van bescreven rechten, expresse previlegien hebben van Hertoge Willem van Beijeren K. Mat (Keizerlijke Majesteit) ende Co (Koninklijke) Mat jegenwoirdich gecõfirmeert (geconfirmeerd), dat men geen huysen inden Haege, hoedanich die zouden mogen wesen en zal mogen verwoesten ende afbreecken ofte demolieren, sulcx, dat oick dienvolgende, die Key Mat zelver indien hy leeffde, nochte ooick de Co Mat tegenwoirdich, alzoe zij gelooft ende gezworen hebben, tlandt te laten by heur oude privilegie, hantvesten, coustumen ende ordonnantien van bescreven rechten, nyet en souden vermogen, die voorsn cloosteren ende conventen te vercopen om te demolieren, immers cesserende heure religie ende gehouden zijnde voor abuys nae bescreven rechten sculdich souden wesen dezelve te converteren *act pios ac meliores usus*, 'twelk zulcx mede verstaende Zijne Exce, heeft in conformiteit vandien by de cõmissie (commissie) ende ordonnantie in Junio anno LXXXII een Grave van der Merck overgesonden ende gegeven om goede politie ende ordre int landt te stellen, expresse geinterdiceert, nyemand te plonderen, ofte te scheynden eenige kercken, cloosteren ofte cappellen, vougende, voor redenen der zelver dispositie, tzelve te strecken tot onordentlicheit ende blamatie van Zijne Exce heylige voornemen ende crychshandelinge, ende, by zoe verre eenige cloosteren ofte andere plaetsen verlopen waren van geestelicke personen, dat men die zelve stellen soude in bewaringe ende achte van goede luyden ende daer voor te responderen, twelck Zijn Exce oick zulcx tot desen daege toe doen onderhouden heeft, alsomen nyet bevinden zal, datter eenige cloosteren in Hollandt gedestrueert zijn, dan deur tumulte ende insolentie vande soldaten ofte ordonnantie vande magistraten, overmitz die naegelegentheyt der steden, van alle welcke ordonnantie, previlegie ende bescreven rechten den Haege nu byzunder het effect behoirt te genyeten, als liggende meer als desolaet ende gedeformeert genouch tot een horreur van alle besienders heurder destructie, ruyne ende elende, dat oick mede die voorsn. demolitie nyet passeren noch geschien en zal, zonder blamatie, belasteringe ende excitatie van een nyeuwe oproerte ende ...., buytens Landts, tegens die gemeene zaecken, die nochtans mit supportatie gesproken, beter dient behoet, wesende een saeck van grooter insien, dat boven dien mede te considereren staet, dat de Haege weder bewoont zijnde de prochiekercke jegenwoordich nergens nae capabel en zal wesen vande menichte van de burgeren ende inwoonders van dien, die om twoordt Gods te hoiren, te kercke sullen cõmen, al waert, dat zy al saten op het choor ende achter inden toern, aldaer men de stemme vanden predikant nochtans nyet hooren ofte verstaen en mach, al soe men by experentie dickmael gesien ende bevonden heeft, staende bovendien noch die vier vrouwe cloosteren in den Haege met die kercke van thoff, doen ter tyt in heur vigeur beij de voorsn kercken, zoe wel van 'tclooster vanden predicaren, als die voorsn parochiekercke, zoo vol van volcke, datter scherp plaetze resteerde voor yemandt meer te sitten, des goet te geloven es uuyt die groote vanden Haege ende menichte vanden volcke, die ten voorscreven tijde van vrede aldaer woenachtig waren, alsoe men op seeckere monsteringe int begintsel vanden trouwe inden Haege gehouden, getelt heeft omtrent twaelf hondert mannen, zoe burgers als suppoosten, doen ter tyt, elck met heuren geweer gemonstert, behalve noch die ouden luyden boven haer tzestich jaren ende die jongers beneden heure achtien jaren, vrouwen ende kinderen daerinne nyet begrepen, sulcx, dat in allen gevalle, hetzy by tonderhouden alleenlick der Gereformeerde religie tegenwoirdich ofte oick admissie van beyde religien, elck in een kercke ofte hoedanige religie, datter geexecuteert zouden mogen werden, all dependerende uuyt zijn goddelicke wille ende gehengenisse, zyluyden geen van beyde de voorsn kercken en mogen ontberen, daer beneffens mede gevoucht, dat eenige deur ouderdom ende siecte ofte quader dispositie zeer gerieffelyck valt de naeste kercke te besoucken, ofte by tyde van peste dickmael gelegender valt meer in deen als in dandere kercke te gaen, wesende mede geen cleyne commoditeijt ende gerieff voor een gemeente van zoo grooten wyden vlecke als den Haege, nemende mede regardt, datter in gantz Hollandt onder alle die conventen geen zoe schonen, verheven, luchtige, ruyme, welbetimmerde kercke en es, die oick zoe veel gecost heeft als die kercke vant voorsn clooster, ende daerinne zoe veel heerlicke, eedele ende groote personnaigen begraven leggen, zoe van der graven van Hllt (Holland), Egmondt, Wassenaer ende andere, die heure sepulturen aldaer gecoren, ende verscheyden cappellen becosticht hebben, diemen zoe lichtelick, gesproicken met supportatie als boven, nyet en behoirt te prophaneren, ende soedanige heerlicke structure, om zoe vylen prys van penningen als daer van zoude mogen cõmen te ruyneren, behalven noch tvoorsn clooster de principael bescherminge ende mantel es van tgehele Voorhoudt ende geboomte aldaer staende, mitsgaders vanden Kneuterdijk beyden die schoonste plaetsen vanden Haege, die metter demolitie van tvoorsn clooster, vlack opde noort ende noortweste wint leggen zullen, heel open, sonder eenich schutsel ofte mantel tot grooter deformatie van tvoorsn quartier ende destructie van de huysen daer staende. — Alzoe dat Sinte Nilcaes gasthuijs, staende in den Haege, over de Wage, by hoger memorien Hertoge Aelbrecht van Beijeren gefundeert, overmitz het multipliceeren van veel arme ende miserabele personen, die de gasthuysmrs daerinne gehouden zijn te ontfangen, als daertoe gedestineert, nyet ruym nochte groot genouch en es, sulcx, dat de remonstranten metter gasthuysmeesters, zoo verre als zyluyden goede betalingen van

heur renten ende incomen gecregen hadde, byzonder van tcorpus vanden Haege, daeraen zy luyden rechtevoort over de vier hondert gulden ten achteren zijn over lange, een ruymer ende beter gelegen plaetse inden Haege gesticht soude hebben, tot fondatie ofte translatie van tvoorsn gasthuys, daertoe men nu, als meenende geen bequamer en soude mogen ofte comen vinden, dan die huysinge van tvoorsn clooster, desen daerome (daarom), gemerct, alsoe uuyt redenen hierboven verhaelt, claerlicken blijct die voorsn demolitie geensins te dienen gedaen, immers dat die remonstranten tot stichtinge ende leringe van heure gemeenten in Gods woordt ende translatie van tvoorsn gasthuys tvoorsn clooster in geender manieren en mogen ontberen, ende mitzdien veel beter betamen soude de voorsn plaetse hen te gunnen ende laten volgen om te accommoderen tot een zoe godlicke ende goedertieren gebruyck, dan dezelve tot grooter deformatie vanden Haege, prophanatie ende violatie ende berovinge van zoo veel sepulturen ende saecken, contrarie mede zijnde Exc^ce voorsn eigen ordonnantie ende, comissie, om redenen voorsn geemaneert nu zoe veel als eyt te voren militerende, mitzgaders oick contrarie de dispositie ende constitutie van alle oude bescreven keyserlicken rechten, noch *in viridi* observantie wesende, siquidem Euangelium non tollit sed approbat Jura ac leges facileque elesciscunt a nomine suo respublica que sine jure ac legibus regunter, ten vylen pryse gedistraheert ende gedemoleert worden, byzonder mede geconsidereert, dattet voorsn gasthuys den heyligeest ende leprooshuys ontrent veertich pon den vlaems, daer van de Remonstranten presenteren thoon aan erffelycke renten, uuyt heuren jaerlixe incommen verloren te hebben, die zyluyden staende hadden opte huysen int beschanssen van denHaege gedemolieert ende affgebroicken, excederende alleen die jaren renten zedert tvoorsn beschantsen verschenen, verre den prys, die by vercopinge ende demolitie van den voorsn clooster soude mogen comen behalven de hooftsomme der voorsn renten ende noch die ontgrondinge vander weyde vant voorsn Gasthuys, leggende achter thuys van Willem Goudt tot grooten interest ende schade vanden voorn armen, mitsgaders mede tdemolieren van tpesthuys van den Haege, mede een grote penninck costen zal, weder te erigeren ende te vertimmeren; versochten daeromme in alder oitmoet die voorsn remonstranten respectivelicker Zijne Exc^ce ende den eedelen ende staten voorn een goedertieren ooch te willen nemen op tgundt voorns es, ende dien naevolgende de huysinge ende boomgaerden van tvoorsn Clooster, zoe uuyt gratie ende aelmisse als in recompense van heur voorsn geleden schade, te willen gunnen ende te laten volgen tvoorsn gasthuys van Sinte Niclaes ten seyne voorsn, ende den heyligengeest, Leprooshuys ende tcorpus van den Haege die voersn kercke, welverstaende alsoe tvoorsn Leprooshuys ende Heyligeest die voorsn kercke neyt en behouwen, dat die vanden Haege gehouden sullen wesen, ende te vreden zijn de voorsn Heyligeest ende Leprooshuys, uuyten name ende van wegen Zijnder Exc^ce ende den eedelen ende Staten voorsn, zoe in rechten aelmisse, als in recompense mede van heure voorleden schade voor heur portie in die voorsn kercke, zoe veel aen andere goeden in toecommende tyden te bewysen als nae advenant heur geleden schade ende tweedeelen inde penningen, die bij vercopinge van dvoorsn kercken souden hebben mogen comen, gevonden zal worden te behoeven ende daervan te passeren behoirlyck brieven. Soe est dat Zyne Exc^ce ende die Staten van Hollandt voorn, omme reden voorsn ende andere, henluyden daertoe bewegende, 't verzouck van den remonstranten voorn in alles bewilligt ende geconsenteert hebben, bewilligen ende consenteren by desen, willende en ordonnerende voerts, dat diezelve remonstranten het clooster van de predicaren in den Haige voorn, als die kercke huysingen ende boomgaerden daertoe behoirende, rustelick, vredelick ende volcommelicken tot allen tijden sullen genyeten, onderhouden ende gebruycken ten behouve ende inder vougen als vooren, sonder dat by den voorn Staten ofte eenige oevericheden tzelffde verandert, vermindert ofte den voorn remonstranten wederomme in 't geheel ofte deel onttrokken zal mogen worden. Gedaen tot Rotterdam den XIII January XVC zessentzeventich.

(w. g.) GUILLE DE NASZAU.

DE WINTER-TENTOONSTELLING VAN OUDE SCHILDERIJEN IN DE ZALEN DER ROYAL ACADEMY TE LONDON, 1881.

II.

Pieter de Hooch is door drie werken van voortreffelijke hoedanigheid vertegenwoordigd. The Earl of Strafford zond één daarvan, N°. 101. Rechts zitten twee mannen aan een tafel, terwijl een jonge vrouw met een glas in de hand naast hen staat Links zien wij door een gang de straat en het huis aan de overzijde. Een heel eind ver! Wat een schoon perspectief! Bij den gang zit een meisje met een hond op haar schoot. Wat een zonlicht! Hoe schijnt het tegen die breed geschilderde, vuurroode steenen! Wij zijn in het hartje van den zomer; het moet prettig zijn daar zoo rustig op de „plaats" te zitten.

Dit stuk is *echt* gem. P. D. H. 1658.

Zoo er één stuk is, dat ons leert voorzichtig te zijn met ons oordeel over de Hooch, dan is het dit. Er is een tijd geweest, dat men elk wat breed gedaan werk, dat de Hooch heette, voor een J. Vermeer ging verslijten. Burger begon daarmede en het werd een manie.

Na dit bepaald *echt* gemerkte werk van de Hooch gezien te hebben, geloof ik zelfs dat de groote schilderij in de Akademie Gallerie te Weenen, in Dohme's „Kunst und Künstler, Ie afdeeling, Deel II, onder Vermeer's monographie van C. Lemcke in houtsnee gegeven, een uitstekende de Hooch is. Wij missen daarin dat je ne sais quoi, dat Vermeer van de Hooch onderscheidt; vooral dat Indigo blauw, dat zoo bizonder wollige der behandeling. Dezer dagen bemerkte ik, dat Jhr. de Stuers mijn gevoelen deelt; men toetse dit werk nog eens grondig aan de Hooch's schoonste en breedste stukken, vooral in Engeland, en ik geloof dat het *hem*, eer dan Vermeer zal toegekend worden 1).

1) In Weenen heeft men de gunstige gelegenheid deze schilderij met het beroemde stuk der collectie Czernin te vergelijken,

De invloed van deze beide schilders op elkander is niet onbegrijpelijk, als men bedenkt dat Pieter de Hooch in 1661 en 1664 in de boeken der Haagsche schilders confrerije voorkomt; Delft ligt dicht genoeg bij den Haag om kunstenaars van hetzelfde genre met elkander in aanraking te brengen. 1) Of Vermeer zelf ook in de Haagscbe Broederschap ingeschreven werd, durf ik niet te beweren; in 1669 en 1670 vinden wij wel een Johan van der Meer genoemd, (— van der of Ver was toen eenerlei —); doch is dat de onze? Nog ééne opmerking: is het niet zonderling, dat wij hem in die boeken vlak onder Samuel van Hoogstraten genoemd vinden 2), wiens perspectievische schilderij in 't Haagsch Museum door van Gool aan S. van der Hoog werd toegeschreven? 3)

Dit alles geeft stof tot nadenken. Doch keeren wij tot ons besproken stuk van de Hooch, n°. 101 der tentoonstelling, nog even terug; wij vinden er het zelfde gevelsteentje op, met dezelfde onleesbare inscriptie en het jaartal **1614**, dat op zijn voortreffelijk werk in de National Gallery te vinden is. Wellicht bevond zich die steen voor zijne woning?

H. M. de Koningin zond een niet minder schoon stuk van de Hooch, uit hetzelfde jaar 1658 en P. D. H. gemerkt. Hier zien wij een kaartspelend gezelschap in een vertrek gezeten dat o! zoo schoon door de volle zon verlicht wordt. De figuren zijn voortreffelijk geteekend, links zien wij weer door een deur eene dienstmaagd op grooten afstand; die deur geeft den meester gelegenheid, een prachtig perspectief te leveren. Alles weer breed, breeder dan alle de Hooch's hier te lande.

Het derde stuk, N°. 126, waarvan Mrs. Hope de gelukkige eigenares is, stelt een binnenhuis voor, waarin een heer en dame, de laatste in vuurrooden rok, aan een tafel voor een open venster zitten; een tweede heer, staande, schenkt haar glas vol, terwijl een tweede dame achter hem staat. Aan den muur hangt een groote kaart, waarop een gezicht op Amsterdam, met beschrijving er onder; volgens den Catalogus is ook dit stuk P. D. H. gemerkt. Natuurlijk geeft een open deur weer een tweede vertrek te aanschouwen. Dit werk zag ik het eerst van de drie; hoewel misschien iets minder in qualiteit dan de voorgaanden, bracht het mij reeds in verrukking, terwijl ik noteerde:

Hoe breed en Vermeer'achtig!

De eenigste Vermeer op de tentoonstelling, (N°. 93, Mrs. Hope,) is daarentegen zóó de Hooch'sch, dat ik een oogenblik aan de juiste toeschrijving twijfelde. Vooral de type's der 2 figuren zijn eer de Hooch'sch als in de manier van Vermeer. Maar — een indigo blauw kussen, de wollige, eigenaardige behandeling van het tafelkleed en van het roode kleed der dame, brachten mij spoedig van mijne weifelingen terug. dat flauw, echt: *J. Vermeer* en valsch: de Hooch gemerkt is. Mij dunkt, ieder, wien oogen gegeven zijn om te zien, kan hier *twee* verschillende handen in ontdekken.

1) Bovendien bewijzen immers de St. Lucas-Gildeboeken van Delft, (Obreen's Archief, Dl. I, blz. 56 en 59) dat de beide schilders in 1655 samen in Delft waren!

2) De boeken der Haagsche Schilders-Confrerije zullen eerstdaags door mij in Obreen's Archief verschijnen.

3) Zie van Gool II bl. 489, waar hij het stuk uitvoerig beschrijft; hij zegt slechts: „S. v. H., hetgeen ik.... bij nader „onderzoek bevond van eenen *van der Hoog* te zijn dat een „braef meester is geweest."

De schilderij stelt een jonge vrouw aan tafel zittende voor, haar vriend ziet haar verliefd aan, terwijl hij naast haar staat en een bierkan, die op de tafel staat, vasthoudt. De kamer is zeer leeg; slechts op een stoel een guitaar en muziekboeken. Het is een zeer goed stuk. Er hangen ook twee merkwaardige *Metsu's* in deze zaal. (N°. 125 en 127.) Even groot, schijnen zij pendants te zijn. Op den eenen (127) een jongman, die een' brief schrijft; op de andere, (125) een jonge dame, die een' brief leest. Staan die stukken niet in rapport met elkaar? Mij dunkt wel. Maar wat zonderlinge werken. Is dát Metsu? dacht ik toen ik no. 125 het eerst aanschouwde. Ware het werk niet degelijk en echt op den brief gemerkt, (Gr. METSU, 16(43)? amsterd.... port) ik zou het eer aan Vermeer toegeschreven hebben, hoewel het fijner behandeld is. Hier iets van dat indigo-blauw, iets van dat „verschmolzene" der kleuren, zooals de Duitschers zeggen. Het is bizonder forsch gedaan voor Metsu, en prachtig van toon. De voorstelling is eenvoudig; de dame leest den brief, terwijl eene dienstmaagd een gordijn wegschuift, voor een aan den muur hangend zeestuk. De pendant, (127) G. Metsu gemerkt, is haast nog schooner. Het gezicht van den jongen schrijver is breed gedaan, in de wijze der kleine portretten van Th. de Keijser; hoe goed contrasteeren zijn zwart costuum met het uitstekend geschilderde, kleurige tafelkleed! Aan den muur hangt een groote schilderij (van Dujardin?) in fraai gebeeldhouwden lijst. Het is een meesterstukje van kleur, en, zooals wij dat gewend zijn van dezen meester, onberispelijk van teekening. De toon is koeler dan wij gewoonlijk bij Metsu zien; deze juweeltjes werden echter ook goed bewaard, en hebben geen bruine vernis-lagen gekregen. Een derde Metsu (als de vorigen van Mrs. Hope) is zwakker; een dame zit voor een open venster te schrijven, terwijl een heer achter haar staat te gluren in haren brief. Ik zag dit meer, o. a. te Weenen in de gallerie Schönborn. Dáar meende ik het stukje aan J. Verkolje te moeten toeschrijven, wijl het Monogram zeer suspect leek. Dit (no. 130) is gemerkt: Gabriël Metsu. Een vierde stuk (no. 107) van Mrs. Hope werd ten onrechte Metsu gedoopt; het is hoogstens een middelmatige Uchterveld.

Wat zal ik van de schoone werken van *Teniers* zeggen? Er zijn er van allerlei soort. Van die koele, zilverachtige, heldere corps de garde van kleinen omvang, (No. 61 en 66, Mrs. Hope, gedateerd 1647) en kolossale doeken, als de dienst van Bacchus, van Earl Cowper (No. 76) waar hij een menigte breed gedane figuren doet zien, die allen bij den wijnoogst een proefje van het nieuwe sap genomen hebben; het ontbreekt hier niet aan een vermakelijk realisme, dat dit stuk bizonder aantrekkelijk maakt. Want gewoonlijk is Teniers toch zeer vervelend. Een ander aardig stuk van hem is No. 81 (Marquis of Ailesbury) waar wij een aantal vrouwen aan de bleek zien werken; de een haalt water, rechts wordt in een schuur gewasschen, bij de bleek is een vriendelijk dorpsgezicht met kerkje enz., frisch en prettig gedaan. Ook de „Oil Mill (No. 96 van Earl Cowper) gem. D. Teniers *f* 1633, kan onder 's meesters beste, vroege werken gerangschikt worden. Toen schilderde Teniers nog uit liefde tot de kunst, het was nog geen fabriek; later werd het liefde tot geld, en, hoevele goede hoedanigheden die

latere werken ook hebben, het geniale van zijn vroegen tijd ontbreekt. *Peeter Gheysels inventor et pinxit* 1687" lezen wij op eene uitvoerige op koper geschilderde kermis. Die Gheysels is een zonderlinge verschijning; men zou 1627 in plaats van 1687 op dit aan den fluweelen Brueghel sterk herinnerend werk zoeken. Een „weêrga" hiervan zag ik in de galerij van Augsburg; het is niet gecatalogiseerd en gemerkt: P. Geysels p. 1680. Dáár en hier honderden van fijne figuurtjes, aardig geteekend en, gelijk het heele stuk, als miniatuur geschilderd. (No. 84, Mrs. Hope.)

Van de groote Wouwermans kan ik niets anders zeggen dan dat zij *aller*prachtigst en van *aller* eerste qualiteit zijn. Dan weet ieder Wouwerman-kenner genoeg, (No. 83, Mrs Hope, valkenjacht,) en No. 73, gedateerd 1653 van Mr. R. Baillie Hamilton; een waar prachtstuk, het stelt een landschap met een menigte figuren voor, een kermistroepje, ruiters, een schip met badenden enz., con amore geschilderd.

Willem van de Velde jr. is door verscheidene kleine stukjes goed vertegenwoordigd. Eén Wijnants slechts, en geen enkele Ruisdael! Maar van de drie *Potters* moet ik wat meer zeggen. De eene, No. 82, (Mrs. Hope) is een exceptioneel stuk. Op het kleine paneel zien wij vee bij een opkomenden orkaan. Want daar moet meer dan een gewone storm uit die pikzwarte, haast te zwarte lucht komen. Heerlijk teekent een licht bruin koetje, en welk een koetje! zich af tegen die duistere lucht. Dat kalme grazende vee, en die naderende onweersbui vormen een contrast dat we in Potters rustige stukken zelden of ooit zien. (Het is van 1647.) No. 71, van Mrs. Hope, ook 1647 gemerkt, is niet minder schoon. Rechts zien wij een stal, waarvoor een boerenschimmel; in den kop van dat paard concentreerde Potter al zijn goede hoedanigheden, en ik geloof dat het geen bloot enthousiasme is, als ik zeg, dat een schooner paardenkop nooit geschilderd werd. De figuurtjes typisch Pottersch, wat hard, maar hoe geteekend! De rest van 't schilderijtje is ook wel goed, maar onwillekeurig keert het oog telkens weer terug naar dat éénige paardenkopje. Het derde stuk van 1648, ook van Mrs. Hope! is mede voortreffelijk; wij zien er 4 koeien op, drie staande en een liggende; doch bij de vorige stukken gezien, is het No. 3 in de volgorde van qualiteit.

Twee *Adr. van Ostade's*, No. 106 en 128, beide van Mrs. Hope, hooren ook onder zijn „beste". Fijn, met zorg uitgevoerd en heerlijk van kleur, bizonder transparent, zijn beide. Op No. 166 zien wij een zeer kalme voorstelling; twee kinderen spelend met een hond op den voorgrond; een man leunend over een open deur, een oud zittend vrouwtjen met nog twee kinderen, en dat alles op een „plaatsje" achter een huis (gedateerd: 1673). Het is als 't andere, een pratend oud paartje, van den eersten rang, zooals de meeste schilderijen op deze tentoonstelling.

Een paar goede *Dou's* ontbreken evenmin. N°. 97 (van Mrs. Hope), een meisje en een jongen voor een open venster, omringd door al die détails met zulk eene voorliefde door Dou geschilderd (ketels, vruchten, groenten, een haas en ander wild) en een fraai gordijn, à la Dou-Dupper, ziedaar het onderwerp van een schilderij, die misschien meer dan eenig ander in deze collectie de aandacht trekt. Kunstvrienden zullen mij begrijpen, als ik hun zeg, dat het bijna zoo goed en belangrijk is als het wereldberoemde schilderijtje van Jhr. Six. En dat wil wat zeggen!

(*Wordt vervolgd.*)

A. Bredius.

EEN REMBRANDT ONTDEKT.

II.

Een partikulier schrijven van den Redakteur van het *Journal des Beaux arts*, deelt aangaande deze zaak, waarover in het vorig nummer van de *Kunstbode* gesproken werd, alsnog het volgende mede:

Den 23 Dec. jl. werd te Gent het tweede en laatste gedeelte der oude en nieuwe schilderijen van wijlen Jhr. Ed. Soenens publiek verkocht.

Het eerste nommer werd in den Catalogus aangeduid als volgt:

„*Salomon Koninck.* Twee kinderen die bellen blazen. Het jongetje, staande met een krans van bloemen op 't hoofd, blaast zeepbellen; het meisje, met gouden haren, aan een tafel gezeten, slaat hem opmerkzaam gade, om hem na te doen. Een schoon schilderij, van veel verdienste, op welke wij de liefhebbers en kunstkenners opmerkzaam maken.

Een schoone ebbenhouten lijst."

Zoo wij ons niet vergissen werd de schilderij voor 500 franken aangekocht door een liefhebber uit Gent.

Daarna werden meerdere schilderijen verkocht, die aan grootere meesters dan eerstgenoemde werden toegeschreven, maar allen tegen een matigen prijs; waarna nog een doek, zonder omraming, te koop wierd aangeboden, aangeduid als N°. 1bis, daar dit, hoewel vuil en berookt en zonder eenige aantrekkelijkheid, hetzelfde onderwerp voorstelde als het boven beschreven N°. 1. Dit 1bis werd voor een zeer geringen prijs aan den Heer Robert de Pauw verkocht, een verdienstelijk schilder van Gent. Deze kunstenaar had een penceel meenen te ontdekken, waarvan de rijke kleur en vaste teekening de hand eens meesters verrieden, hetgeen hem had doen besluiten dit doek aan te koopen, voor eigen studie.

Toen het in zijn atelier door het volle licht werd beschenen, bemerkte hij vreemde tegenstellingen in het doek. Eenige gedeelten, mat en flauw van toon, staken wonderlijk af tegen andere details, die zoowel door warmte en kracht van toon, als originaliteit van toets zeer opmerkelijk warm. Onder aan de schilderij stonden initialen van een jaartal; overigens was de schilderij zoo vuil, dat de waarde er van moeielijk te bepalen viel, zelfs voor een geoefend kunstenaarsoog, vertrouwd met het waardeeren van oude schilderijen.

Mr. de Pauw begon de schilderij schoon te maken; maar hoe was hij verrast toen hij langzamerhand onder de terpentijn niet alleen de retouches en glaceeringen, maar geheele gedeelten zag verdwijnen die overschilderd waren. Spoedig deed de spons ook het monogram en het jaartal verdwijnen, en naarmate de nieuwe overschildering verdween, kwam eene warme, doorschijnende en klare schildering te voorschijn! Weldra werd ook eene handteekening ontdekt en de gelukkige bezitter kon duidelijk de breede en krachtige naamteekening van Rembrandt

onderscheiden, die met een breed penceel in het grondvlak der schilderij was geplaatst. 't Is werkelijk een Rembrandt, en ware het zelfs dat de naam van den meester bij uitnemendheid van het *clair-obscur* zou zijn uitgewischt, dan nog zouden de grondtoon van het doek en elke penceelstreek dien verraden hebben.

Deze schilderij is het origineel van den zoogenaamden Salomo Koninck, het no. 1 van den Catalogus, die niets origineels had dan de lijst, welke van Rembrandts doek was afgenomen, omdat men dit zulk een schoone ebbenhouten omraming onwaardig had gekeurd!

Terwijl Rembrandt deze twee kinderen schilderde, die zoet bezig zijn met zeepballen blazen, had hij eene filosofische gedachte, die hij op zijne vreemde, fantastische, eigenaardige, weinig bevattelijke wijze, ofschoon met al den *prestige* van zijn onvergelijkelijk palet heeft uitgedrukt..

De twee personen zijn voorgesteld in een onmogelijk kostuum en eene kleeding die men aan geen bepaald land of tijdstip kan verbinden. Hunne hoofden, waarvan een met veldbloemen is getooid, en het ander omringd met een diadeem, schitterende van edelgesteenten, komen uit tegen de donkere, maar doorschijnende diepten eener grot. Het licht speelt met een bijna bovennatuurlijke wonderkracht in de goudsnoeren der haren en de schitteringen der edelgesteenten. Goud- en zilvermunten rollen over den grond, waar men, op het eerste plan een ontstoken reukvat bemerkt, waarvan de rook tusschen de kronkelingen door, de woorden: vanitas vanitatum, omnia vanitas, laat zien.

Het doek is M. 1.14 hoog, en 0.90 breed. De twee figuren, half-lijfs zichtbaar, zijn op natuurlijke grootte.

Men gist te vergeefs naar de reden, waarom dit doek zoo overschilderd is geworden, een meesterstuk, dat overigens geheel ongeschonden en zeer duidelijk onderteekend is, zoodat aan de identiteit niet te twijfelen valt. Maar wat nog meer onverklaarbaar schijnt, is dat in deze verkooping, die met recht een surprisedoos mag genoemd worden, nog verscheidene andere schilderijen zijn voorgekomen, die op dezelfde wijze waren behandeld, en niet dan na een zorgvuldige reiniging, tot hun waren meester kunnen worden teruggebracht.

TWEE PORTRETTEN VAN FRANS HALS.

(AANVULLING.)

In het artikel over de twee portretten van Frans Hals, voorkomende in nummer 6 van dit Weekblad, is verzuimd melding te maken van een derde stuk van Frans Hals in het Trippenhuis aanwezig, nl. *den vroolijken man*, in den nieuwen Catalogus onder n°. 113 beschreven. Het rijk bezit thans derhalve niet vier, maar vijf stukken van den Haarlemschen meester.

Nog is verzuimd onder de kinderen van Maria Olycan, die met den Haarlemschen burgemeester Andries van der Horn gehuwd was, te noemen eene dochter Maria, die op 16 Augustus 1639 te Haarlem geboren en den 26 Augustus daaraanvolgend in de Groote kerk gedoopt werd.

Deze Maria van der Horn huwde Jhr. mr. Cornelis Ascanius van Sypesteyn, Heer van Sypesteyn en Hillegom. Door dit huwelijk gingen de portretten, welke thans in het Mauritshuis prijken, over in de familie van Sypesteyn, van welke de Regeering die laatstelijk aankocht.

V. D. S.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

ENGELAND. Jaar uit, jaar in wordt er in het Parlement een poging gedaan om te verkrijgen dat de Musea des Zondags geopend zullen worden. Doch telkens stuiten die pogingen af op het godsdienstig vooroordeel van een gelukkig langzamerhand verminderend aantal personen.

Onlangs stelde Graaf Dunraven in het Hoogerhuis de opening voor; hij werd gesteund door den Hertog van Somerset, Lord Roseberry, Lord Thurlow en door den Minister van Binnenlandsche Zaken, Lord Granville. Tegen den maatregel verklaarden zich Lord Shaftesbury, de Aartsbisschop van Canterbury en den hertog van Argyll.

Het huis verwierp ten slotte het voorstel met 41 tegen 34 stemmen, doch nam een amendement aan bepalende dat de Musea op werkdagen tot des avonds 10 uren geopend zullen zijn.

Men weet dat dit laatste met het South-Kensington Museum, reeds sinds lang het geval was.

FRANKRIJK. De heer John Wilson, die vroeger te Haarlem, en thans te Parijs woonde, had in korten tijd een belangrijke verzameling oude en moderne schilderijen bijeengebracht. Een gedeelte daarvan werd voor eenige jaren ten behoeve van een liefdadig doel te Brussel tentoongesteld. Kort daarop schonk hij een twintigtal fraaie oude schilderijen aan de stad Brussel, die deze stukken in het gebouw van de Académie des Beaux-Arts heeft ten toon gesteld.

Thans heeft hij besloten zijne verzameling te verkoopen. Uit den rijk geïllustreerden Catalogus blijkt dat in die Collectie zich bevindt een Rembrandt, het portret van den notaris die den boedel van den schilder veilde (?); studiekoppen van Rubens, schilderijen van Ruisdael, Potter, Cuyp, Maas, de Hooch en Teniers. Onder de moderne stukken trekt vooral een Meissonnier de aandacht.

De verkooping zal op 14 Maart te Parijs gehouden worden.

NECROLOGIUM.

Te Parijs overleed Adolphe Mouilleron, schilder en lithograaf.

Vooral als lithograaf verwierf hij een welverdienden naam. Hij bracht de kunst van het teekenen met krijt op steen tot een vroeger ongekende hoogte. Onder zijne fraaiste lithographiën rekent men die naar de schilderijen van Eugène De la Croix, en die naar Rembrandt's Nachtwacht.

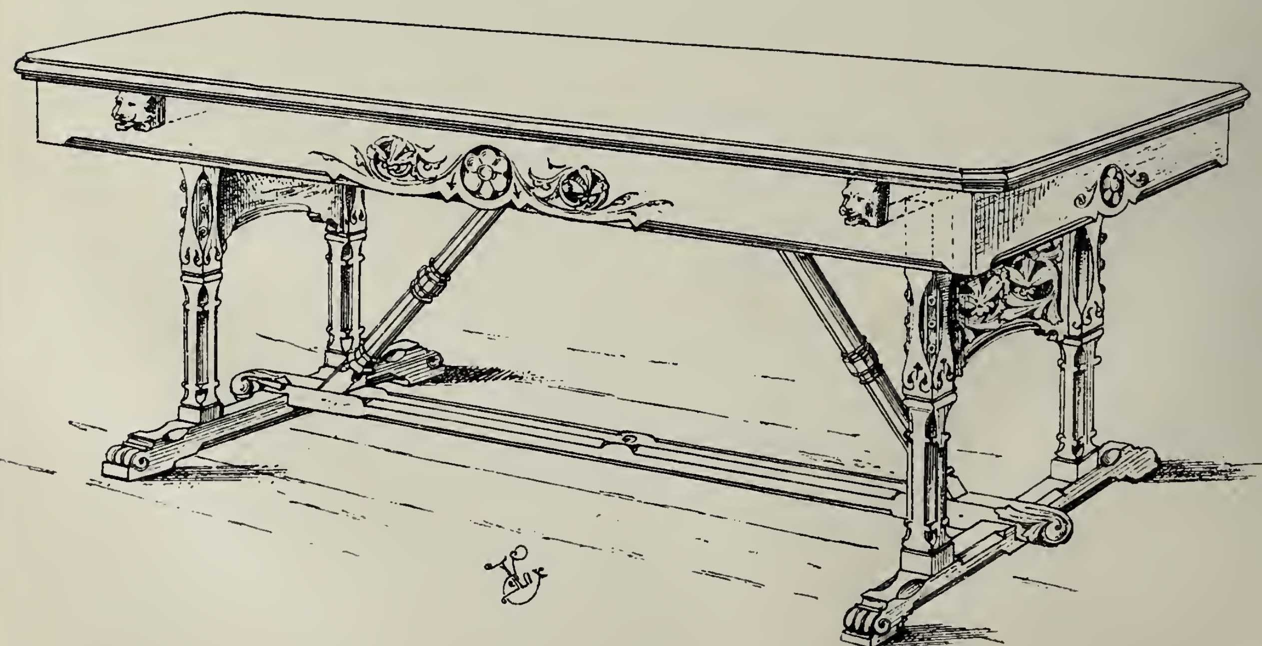
Mouilleron was den 13en December 1820 geboren.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

3. B. 3.

2 A

Photolith: Wegner & Mottu, Amst:

MEUBELWERK.

№ 11. 12 Maart 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

MEUBELWERK.

Welke beginselen moeten ons leiden tot het maken van waarlijk schoone en goede meubelen? — Ziedaar vooral in onzen tijd wel eene zeer belangrijke vraag.

Vooral *thans*, omdat, sinds we uit onzen zwaarsten kunstslaap zijn wakker geschud, geen enkele kwestie wel dringender eene goede oplossing vereischt dan juist deze. Immers het meubelwerk is eene eerste behoefte in het dagelijksch leven, en er kan dus geen machtiger middel zijn om den kunstsmaak onder het publiek te doen herleven en bloeien dan het streven om ieder meubel, welk ook, tot aan het geringste voorwerp, die vormen te geven welke van een waarlijk goeden smaak getuigen, de vormen namelijk welke daaraan passen; zoodoende slechts kan de kunst weder eenmaal een deel van ons volksleven uitmaken, en als zoodanig ook door ieder worden erkend en gewaardeerd.

De beantwoording dan van bovenstaande vraag is, bij al haar gewicht, op zichzelve eenvoudig en omsluit drie hoofddeelen *Praktisch nut*, *degelijke constructie* en *artistieke teekening* en *uitvoering*, dit zijn de eischen voor ieder meubel aan den ontwerper gesteld. Het verstaat zich van zelf dat aan de vervulling dezer voorwaarden moet gepaard gaan eene onderlinge harmonie; dat geen meubel, hoe praktisch ook, als het gezonde hoofdbouw en artistieke uitvoering mist, voor een volmaakt kunstwerk kan doorgaan, evenmin wanneer het niet aan zijne bestemming beantwoordt, al zij het nog zoo logisch geconstrueerd, Hier reeds stuiten wij dadelijk op een wanbegrip van onzen tijd.

Wanneer werkelijk een *kunst*meubel zal gemaakt worden (want ik spreek hier niet van hen die meubelen maken zonder eenig begrip van den invloed der kunst), dan is enkel en alleen het streven aan het fantastisch element vrijheid te laten ten koste van het constructieve. Men zoekt te doen vergeten dat er is geconstrueerd; ja erger nog, men beschouwt deze

constructie als eene, helaas noodzakelijke, maar ook zooveel mogelijk te ontwijken *last*. Laten wij het woord gebruiken: de artist VERLAAGT zich in veler oog wanneer hij aan zulk eene geringe zaak als de samenstelling ook maar eenigszins zijne aandacht wijden zou. Hoe zou hij dan het durven wagen, niet alleen daaraan zijn aandacht te wijden, maar zelfs zijne vormen *ondergeschikt* te maken aan de constructieeischen van het materiaal? Is het niet te vernederend dat hij zijn geest zal moeten binden aan eenige vereischten der stof? — Waarlijk, zij die zoo denken miskennen ten eenenmale de taak van den kunstenaar; zij vergeten dat hij zich evenmin onttrekken kan of mag aan zelfs ook de kleinste zaken, hem voor het gemakkelijk gebruik van ieder meubelstuk gevraagd, maar dat zijn talent zich moet toonen juist hierin dat hij ook de geringste praktische doeleinden en de eenvoudigste samenstelling weet aantegrijpen tot het ontwerpen van een schoon geheel. Zonder degelijke constructie, ik herhaal het ten spijt van alle fantasten, geen waarlijk artistiek werk. Ieder meubelmoet in zekere mate een *bouwkundig* werkstuk zijn, d. w. z. dat, nevens alle sierlijkheid, daarin duidelijk een architektonische geest moet heerschen, dat het de blijken moet dragen van des ontwerpers bekendheid met de beste wijzen van constructie en met de eigenschappen van het te gebruiken materiaal.

Doch aan het bovenstaande verbindt zich nog een ander belangrijk punt, het is de stijlenkwestie. Tot heden was het deze kwestie alleen die ook het meubelwerk beheerschte. Voor ieder min of meer deskundige was het axioma, dat een architectonisch ontwerp een bepaalden, d. w. z. een bekenden stijl *moest* volgen; zonder dit was het reeds op zichzelven veroordeeld. Geen gebouw van naam zou worden opgetrokken, geen kunstwerk vervaardigd of de eerste eisch was den eng omschreven kring van een bepaalden stijl niet te overschrijden, maar zijne vormen zorgvuldig binnen dezen cirkel bijeen te zoeken; en *na* de vervaardiging begon ook geregeld iedere recensie met deze geijkte termen: „het geheel is opgetrokken in Romaanschen, XIII eeuwschen, Renaissancestijl, enz." waarmede dan in één enkelen trek de geheele hoofdwaarde was omschreven. Eigenlijk gezegd was het om het even *welken* stijl men verkoos *mits men er slechts éénen volgae*, want allen hadden evenveel recht.

Met het meubelwerk was het hetzelfde geval. Stijlvorm was voldoende en op constructie werd niet gelet.

Daarenboven is het een gevolg van deze angstige vasthoudendheid aan de vormen van een bepaalden stijl dat ieder, die de bovengemelde beginselen durft vooropzetten, wordt beschuldigd meubelwerk te willen enkel en alleen in middeneeuwschen stijl. Immers men moet kiezen of deelen, middeneeuwsch of iets anders.

Geenszins echter is hier de bedoeling een zoeken naar Gothiek, neen! maar alleen het doel te beweren dat wij voor goede meubelen tot eenvoudige, gezonde principiepen moeten terugkeeren; — wanneer wij daardoor steeds 't dichtst bij de middeneeuwen zullen resulteeren, dan is dit slechts een bewijs dat *zij* deze beginselen meer dan hare opvolgers hebben gewaardeerd.

Waarop wij dus willen aandringen is dit: dat men zich *op de eerste plaats* moet laten leiden door de eischen van praktisch nut en gezonden hoofdbouw, en daarna van kunstvaardige teekening en uitvoering; dat men *eerst* elk meubel *goed moet construeeren* vóór en aleer men denken kan aan sierlijken vorm; dat men juist na deze constructie ieder der onderdeelen moet ter hand nemen om daaraan de vormen en versiering te geven, die aan dat deel bij de plaats die het inneemt behooren. Wanneer een meubel op deze wijze is behandeld, dan is om 't even welken stijl men daarin 't meest meent te kunnen ontdekken.

'k Weet zeer goed dat, ondanks deze verklaring, ik het verwijt zal beloopen van slechts oog te hebben voor middeneeuwsche kunst. Maar wat daaraan te doen? Wanneer na de middeneeuwen deze principiepen nimmer meer zoo juist zijn toegepast, wanneer ge op deze beginselen voortwerkend genoodzaakt zijt eene menigte vormen aan kant te zetten, waarmede door sommigen zoo wordt gedweept en die als het toppunt van sierlijkheid gelden, aan wie daarvan de schuld? Moet niet juist de overweging in welk punt in de laatste eeuwen, bij alle kunstgevoel dat zij bezaten, in zoo sterke mate is gedwaald, voor ons eene aansporing zijn dezelfde fout te vermijden? Is het daarbij voor ons niet zelfs een *voordeel*, doordien wij daardoor in de gelegenheid zijn steeds iets *oorspronkelijks* te ontwerpen? Zeker, de middeneeuwsche meubelen zijn in zeker opzicht voor ons niet meer geschikt, maar de beginselen volgens welke zij zijn ontworpen kunnen den toets doorstaan en zijn, bij de noodige wijzigingen ook nog immer proefhoudend voor onzen tijd. 't Is vervelend dat telkens en telkens weer te herhalen, maar bij de hardnekkigheid waarmede verkeerde stellingen zoo voortdurend het publiek worden ingepompt, is er geen beter middel om deze te bestrijden, dan door bij herhaling die *beginselen te* verdedigen

Doeh laten wij na bovenstaande uitweiding nog wat meer in bizonderheden treden.

Het hoofdmateriaal voor de meeste onzer meubelen is voorzeker het hout; wij hebben dus te doen met de eigenschappen en natuur dezer stof.

Deze eigenschappen zijn, ondanks ze zoo zelden worden in het oog gehouden, zeker wel van eene algemeene bekendheid.

Het hout, door zijnen groei in draden of vezels, heeft eene groote samenhangende kracht over de lengte, minder natuurlijk in de breedte. Daarbij is het in vrij sterke mate onderworpen aan trekken en krimpen, eveneens over de breedte; want de vezels, waaruit het is saamgesteld, kunnen weinig of niet *verkorten*, wel echter samentrekken of zich uitzetten naar gelang de droogte of de vochtigheid der temperatuur. Men moet dus het hout bij de constructie zooveel mogelijk op die wijze toepassen dat door deze krimping of uitzetting het meubel niet kan worden geschaad. Vooral echter vermijde men aan hout die vormen te geven, die strijden met zijnen samenhang en passen aan materialen van geheel andere eigenschappen, als b, v. steen of brons.

Dit eenvoudig beginsel voor oogen houdend, moet men zich dan niet hoogstens verwonderen dat, waar men ook rondziet, *overal* en *overal* de meubelwerken niet alleen daaraan *niet* beantwoorden, maar zelfs vervaardigd schijnen met het doel om dit beginsel zooveel doenlijk tegen te werken, ja dikwerf vlakweg in 't aangezicht te slaan? Nu eens UITGEZAAGD, als om door deze verkrachtende bewerking de vormen

na te apen van gesmeed ijzer, dan weder rond uitgewerkt om het idee te imiteeren van een boog in steen. En waar het materiaal onder deze mishandeling bezwijkt, daar moet de *lijm* dienst doen om het verkrachte bijeen te houden.

Verbeeld u ook eens ons nieuwerwetsche meubelwerk zonder lijm! Houtconstructie is wel de naam, maar lijmconstructie de daad, en waar deze lijm komt te falen, daar vallen de op- en om elkaar geplakte stukken als appels van den boom. Hoe zou men ook zonder lijm iets kunnen beginnen, waar men zich voorstelt vormen te maken die niet te verkrijgen zijn in eenig denkbaar stuk hout?

En men geloove hier niet aan overdrijving. Bezie de meeste plaatwerken, die in 't bizonder over meubelwerk zijn uitgekomen en zie dan of zelfs niet voor de eenvoudigste meubels, als stoelen en tafels, vormen worden aan de hand gedaan die voor steen of metaal, maar geenszins voor hout berekend zijn. De reden is dan ook niet ver te zoeken: er bestaan te weinig aanrakingspunten tusschen ontwerpers en uitvoerders. De meeste meubelen worden ontworpen door teekenaars, die volstrekt geen begrip hebben van uitvoering en in ieder geval zich daarom ook al heel weinig bekommeren, die geen de minste lust gevoelen zich op de hoogte te stellen van de gronden van een ambacht. Want daarin schuilt inderdaad de grootste fout.

Zij teekenen en combineeren zonder er een oogenblik aan te denken, welke moeielijkheden het materiaal of de wijze van uitvoering daaraan kunnen in den weg leggen, en wanneer hunne teekening gereed is, moet de fabrikant of uitvoerder of wie hij wezen moge, maar zien wat hij er van zal maken, — dit is geheel en al *zijne* zaak.

Verspilling van materiaal en arbeid, bij stuitende vormen en niet het minste bij eene bedroevende insoliditeit, ziedaar dan ook veelal de gevolgen dezer methode.

Doch er is nog een punt, waarop vooral de aandacht dient gevestigd. Voor onze werklieden namelijk heeft eene goed gegronde en beredeneerde wijze van meubelmaken en onberekenbaar nut.

Want zal de kunst op nieuw het handwerk doordringen, dan moeten wij op de eerste plaats den ambachtslieden liefde inprenten voor logische samenstelling en rationeele vormen. Dan moeten wij hen niet als machines zonder eenige gedachte laten werken naar modellen of vormen die zij niet begrijpen, maar hen leeren nadenken en redeneeren en hun dikwerf zelven de vrijheid laten te oordeelen wat in dit of dat geval beter en rationeeler zal zijn. Dan moeten wij hun van jongs af aan den stelregel leeren en eerbiedigen, dat men *nimmer* de constructie moet prijs geven aan een of anderen bekoorlijken vorm, maar eerst voor eene sterke en degelijk samenstelling moet zorgen vóór men zich in het hoofd haalt een meubel te maken volgens dit of dat model. Inderdaad, op grond van ondervinding, durf ik gerust beweren dat men met een gewoon ambachtsman die een half jaar lang op deze wijze heeft leeren werken, meer kan uitvoeren dan met een, die zijn geheele leven lang de meest verschillende meubelen van stijl en vorm gedachteloos heeft uitgevoerd. 't Is werkelijk verrassend om te zien tot welke hoogte zelfs „jongens" het daarbij in korten tijd in bekwaamheid in hun vak kunnen brengen en hoe zij werklieden van gevestigden leeftijd, die nooit hebben geleerd na te denken en bij ieder werkstuk het gezond verstand te raadplegen, spoedig zijn voorbij gestreefd.

Doch voor 't oogenblik genoeg hiervan.

Opdat men mij niet eene lichtvaardige beschuldiging tegen het gros van ons meubelwerk kunne verwijten, vindt men op bijgaande plaat in A en B een paar voorbeelden uit allereerste omgeving van de besproken mishandeling van het materiaal.

De stoelleuning A levert bij 1 en 2, zooals ieder moet duidelijk zijn, zulke zwakke punten op dat er maar weinig toe noodig is om ze te verbreken; trouwens het origineel, waarnaar deze schets is genomen draagt de sporen dat het reeds van dit gebrek eens het offer is geweest.

Aan een soortgelijk euvel gaat ook het rugstuk B mank, en 't is nog slechts een paar weken geleden dat ik, van eenig leeswerk opziende, door een snel oprijzen en achteroverleunen bij de punten 3 een stoel van dit model deed breken; dáár is dan ook het weinige „*langsche hout*" van het bovenstuk (om mij van deze timmermansuitdrukking te bedienen nog dermate door het gat van den pen der zijstukken verzwakt, dat men werkelijk wel voorzichtig mag zijn wil men het meubel niet beschadigen.

Had men nu in beide gevallen met eene zelfde houtzwaarte niet een veel solider en sterker kunnen maken? Ontwijfelbaar zeker, zelfs met minder dan hier is gebruikt, terwijl dan bij even groote sierlijkheid nog de aantrekkelijkheid verkregen ware, die ieder logisch werk steeds heeft.

En dit zijn slechts een paar heel eenvoudige voorbeelden, die 't eerst voor de hand lagen, want waar zou men eindigen, moesten alle bewijzen van gebrek aan constructieve kennis worden tentoongesteld?

Met dit al blijven er steeds voor velen een paar groote bezwaren, — 't zij gemeende, 't zij voorgewende — tegen meubelen in zulk een bouwkundigen geest.

1°. Worden zij te zwaar en moeilijk te hanteeren. Waarlijk ik geloof dat voor elk onbevooroordeelt lezer dit bezwaar geene ernstige wederlegging zal behoeven. Waar toch van het materiaal tot zelfs van het geringste stukje het nut wordt getrokken dat het aanbrengen kan, waar men het hout gebruikt juist in rede van deszelfs eigenschappen, daar zal men zeker wel met minder zwaarte kunnen volstaan dan daar waar het nutteloos wordt aangewend en in zekere mate verspild. Doch, alhoewel ook de antieken ons ruimschoots voorbeelden hebben nagelaten van eene goede keuze van vormen naar den aard der gebruikte stof, speelt de gedachte aan middeneeuwsch meubelwerk denzulken hier te veel door het hoofd. Nu hebben wij geen copieën te maken, maar meubelen die voor *ons* passen en — schoon men ook hier tot overdrijving kan vervallen — dus zoo licht als wij zelf zulks verkiezen.

2°. Blijft zulk meubelwerk steeds „stijf" en zal men zoodoende altijd belemmerd worden om iets „*vlugs*" en „*elegants*" te maken.

Dit bezwaar nu is moeilijker te weerleggen, want

het berust grootendeels op een verschil in opvatting van dat „vlug en elegant."

Zeker, men kan niet ontkennen dat de ontwerper niet meer „geheel vrij" is om te doen wat hij wil, maar dit wil hij immers toch *nooit*. Wanneer men gaat ontwerpen, moeten reeds zoovele omstandigheden worden in 't oog gehouden en aan zooveel voorwaarden beantwoord, dat — voor een oogenblik al het overige ter zijde geschoven — het voldoen aan de eischen eener goede constructie wel niet als eene belemmering kan worden aangemerkt. Daarenboven behoeven élégance en sierlijkheid hier geenszins te ontbreken. Integendeel, in de samenstelling zelve zal men steeds eene rijke bron vinden om schoone, beredeneerde en altijd afwisselende vormen te kiezen.

Op de hierbij behoorende plaat zijn twee meubelen aangegeven in dit genre: een tafel en een stoel. Zij worden hier gegeven niet als „*kunststukken*," veel minder nog als „*modellen*," maar eenvoudig ter verduidelijking van het geschrevene en om tot bewijs te strekken dat een goed geconstrueerd meubel ruimschoots *gelegenheid* aanbiedt ter versiering en er voor hen die met artistiek gevoel begaafd zijn een ruim gebied is te bewerking.

Mochten dezulken daaraan hunne krachten willen beproeven, dan zouden zij inderdaad ondervinden dat hier nog veel schoons, veel goeds, veel deugdelijks en niet het minst veel *nieuws* te maken is.

Vox.

ONZE MONUMENTEN.

39. DE VIER KROCHTEN IN ST. SERVAASKERK TE MAASTRICHT.

Sedert eenige weken is men bezig met het herstellen der onderaardsche kerk van St. Servaaskerk te Maastricht, die in 1811 werd vernield. De voorloopige werkzaamheden zijn reeds ver gevorderd en men zal binnen kort kunnen overgaan tot de herstelling der ingestorten gewelven.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld omtrent de opdelving het volgende te vermelden.

De oude onderkerk heeft gelegen tusschen het koor en de eerste kolommen der kerk. Zij bestond uit twee kleine krochten, die in tamelijk goed bewaarden toestand zijn terug gevonden en zich tot onder het middenschip der kerk uitstrekten en in eene groote crypta, die als eigenlijke onderkerk heeft gediend.

Deze laatste vormt een lang vierkant; het gewelf was ondersteund door vier kolommen, en acht venstertjes brachten er licht. Deze krocht is in romaanschen stijl gebouwd, hoogstwaarschijnlijk te gelijk met het nog bestaande romaansch gedeelte der kerk.

Van de kolommen en de kapiteelen die dezelve versierden, heeft men niets teruggevonden. Zij zijn wellicht bij gelegenheid der afbraak in 1811 weggenomen en verkocht. Ook elders in de stad heeft men, maar te vergeefsch, een onderzoek ingesteld om een der kapiteelen, die ter bestudeering der geregelde herstelling konde dienen, meester te worden. Gelukkig dat de bazementen ter hoogte van een halven meter, ter plaatse zijn bewaard gebleven; zij zullen eenigzins kunnen voorzien in het ontbrekende, ter oplossing van het vraagstuk.

Deze bazementen, zoo als ook de pilasters en de ribben der gewelven bestaan uit prachtigen zandsteen, voortkomende uit de groeven van Merkstein, bij Hertzogenraedt. Het is dezelfde steen waaruit de romaansche kerk van Kloosterrade (Rolduc) is gebouwd, en aan welke de meeste romaansche kerken van den omtrek hunne versierde kolommen, kapiteelen en lijstwerken hebben te danken. Deze steen werd ook aan de meeste versierselen aangebracht in de Lieve Vrouwekerk te Maastricht. Daar deze steensoort goedkoop, duurzaam en dicht bij de hand is, is het te hopen, dat men *niet* zoo als het tegenwoordig mode schijnt te zijn, de steenen tot *reparatie* onzer monumenten in Frankrijk of Duitschland zal gaan zoeken. De buurt is rijk genoeg aan degelijke bouwmaterialen, en het komt niet wijs voor, zich uit den vreemde te verschaffen wat men dicht bij vindt. Het muurwerk der groote krocht bestaat uit Luikschen ijzersteen, dien men nog heden in de omstreken van Visé, op een afstand van drie uren der stad, kan opdoen. Ook vond men onder de oude bouwmaterialen eenige Kunrader kalksteenen, gebroken uit groeven die gelegen zijn tusschen Klimmen en Heerlen.

In de groote krocht vond men twee romaansche altaren van Merksteiner zandsteen, versierd met lijstwerk. De deksteen van het grootste altaar lag op den vloer en daar de werklieden hem te zwaar vonden om geligt te worden, is hij in verscheidene stukken gezaagd. Langs de zijmuren dezer krocht zijn bankjes van steen, tot zitplaatsen voor het volk, aangebracht. Van Heilerhof verhaalt in het Annuaire du Limbourg, jaargang 1828 bl. 123, dat zich naast het altaar in het oostelijk gedeelte der groote krocht in zijnen tijd een monument van marmer bevond, met een staketsel omgeven. Van dit gedenkteeken werd thans niets teruggevonden.

De ingang naar de groote krocht bevond zich in het schip der Kerk naast de twee kleine krochten. Hij bestond uit trappen van Namenschen steen.

Aan deze groote Onderkerk grenst westwaards een tweede zeer kleine krocht, en aan deze sluit zich wederom westwaarts een derde aan, die nog kleiner is.

Deze twee kleine krochten hebben den vorm van vierkante kamertjes met tongewelven gedekt, door middel eener deur zamen verbonden. Zij hebben ongetwijfeld gedient tot grafkelders, zooals blijkt uit de nog daarin aanwezige doodkisten. De legende verhaalt dat de H. Servatius eene dier krochten zou gesticht hebben. Deze bijzonderheid vindt men ook bij de meeste Luiksche Chronykschrijvers der middeleeuwen, Egydius van Orval, Jocundus Presbyter en anderen vermeld. Onze oudste Limburgsche minnezanger, Hendrik van Veldeken, die 1171—1181 bloeide, zegt dienaangaande in zijne Servatius-legende:

Doen die goede sinte Servaes
Te Triecht aldus comen was/

. . . .

Eine crocht dede hij werken
Inder ghewijder kerken/
Als hem van God kiwam der sen.

Doen de goede Sinte Servaes
Van eertrijke gescheyden was/
Waert hij gheleget in zijn graf
Ende bij hem dat ghebeyne/
Dat hij van Congeren bracht.

Dit gebeente, dat met hem in de krocht begraven werd, waren de lijken zijner voorgangers op den Tongerschen bisschopsstoel.

De twee kleine krochten zijn gelijk de groote uit Luiker ijzersteen gebouwd, maar komen voor van ouder structuur te zijn dan deze. Onder het puin dat men er uit verwijderde bevonden zich talrijke brokken van rooskleurig cement, het bekende *testa concusa* der romeinsche metselwerken. Ook ontdekte men daaronder fragmenten van romeinsche tegels; zoodat de legende eenigzins door deze bevinding gestaafd wordt. Het is wel mogelijk dus, dat deze krochtjes of geheel of ten deele, uit het romeinsch tijdperk, waarin St. Servaas leefde, dagteekenen.

De eerste der twee kleine grafkrochten, staat met de groote onderkerk in onmiddelijke verbinding. In den scheidingsmuur treft men twee openingen aan: zuidwaarts een rond poortje, waardoor men toegang heeft; noordwaarts daarnaast een opening vroeger met een ijzeren hek gesloten. In deze krocht vond men langs den Noordelijken zijmuur geplaatst en ter deege georienteerd, een kalksteenen grafzerk, smal aan de voeten en breeder aan het hoofdeind. Deze zerk was gedekt door eene plaat van Namenschen steen, die echter niet voorkwam het oorspronkelijk deksel geweest te zijn. Het geheele monument stond op een voetstuk van Merksteiner zandsteen en was aan het hoofd- en voeteneind beschermd door zware Namensche steenen van anderhalven meter hoog, die echter thans door de werklieden — wij weten niet waarom — zijn weggebroken. Het is gebleken dat aan deze grafplaats een altaar verbonden was; de altaartafel lag van zijn voetstuk afgewenteld; het voetstuk is in den muur en onder de steenen lijkkist in het metselwerk verbonden. In de zerk der lijkkist was een opening geslagen, hetgeen veroorloofde den inhoud van het monument te zien. Er bevond zich daarin eene kleine hoeveelheid schenkels. Dit graf schijnt te zijn dat van Karel, broeder van Lotharius Koning van Frankrijk. Men vond namelijk indertijd in deze krocht een stuk lood, waarop een inschrift was gegrift, hetwelk volgens de lezing der Bollandisten luidt als volgt:

Karoli com(itis) *gen*(erosæ) *stirpis*
Filii Loth(ovi)*ci fratris Lotharii*
Francorum reg(um). *anno* (domini) *MI.*

Deze fransche vorst was door Keizer Otto II belast geweest met de administratie van het hertogdom Neder-Lotharingen, waarvan Maastricht en omstreken een deel uitmaakten. Geen wonder dus dat hij in de stad, waar hij gedurende zijn leven geresideerd had, wenschte begraven te worden.

In den scheidingsmuur tusschen deze kleine krocht en de daarop volgende is een kleine vensteropening met overblijfsels van een traliewerk. In de tweede kleine grafkrocht, die doorgaat voor het graf (of zoogenaamde „Confessie") van den H. Servatius, heeft men vier steenen kisten gevonden met beenderen gevuld. Allen zijn gelijk die der eerste krocht kribvormig en van jurakalk vervaardigd. Op eene dezer kisten bevindt zich een vierkant steenen deksel met lijstwerk, hetwelk van veel jongere dagteekening schijnt te zijn dan de grafzerk zelve. Deze zerk bevat, naar ons Heilerhof verzekert, het stoffelijk overschot van prins Hendrik van Beijeren, die zich te Maastricht met zijne familie gevestigd had en in deze krocht met zijne kinderen begraven werd. Dit graf werd in 1811 geopend; men vond bij de doodsbeenderen een ijzeren spoor en de zool van een ouderwetsche sandaal. De overige kisten zijn ledig. Zij werden gedurende de fransche Revolutie, terwijl de Kerk tot magazijn diende, door de fransche soldaten verbrijzeld en geplunderd.

Eene opmerkenswaardige zaak is, wij herhalen het, dat aan deze krochten niets dan inlandsche bouwmaterialen gebruikt zijn: Merksteiner of Hertzogenrader zandsteen voor de kolommen, kapiteelen, bazementen, voetstukken, ribben en lijstwerken, Kunrader steen voor fijner beitelwerk, zoo als blijkt uit eene steenen piscine tusschen het puin ontdekt, en Luiksche ijzersteen voor het metselwerk. Alleen de kribvormige zerken zijn produkten van vreemden bodem. Dit moet ons niet verwonderen, indien wij in overweging nemen, dat zulke grafzerken sedert het romeinsch tijdperk tot diep in de middeneeuwen, een voorwerp van drukken handel, bij onze voorvaderen waren. Zulke grafzerken werden per scheepsgelegenheid uit Duitschland of uit Frankrijk aangevoerd en verder per voertuig in steden en dorpen rondgevent, zooals dit nog heden plaats heeft met de Triersche draai- en slijpsteenen.

Nadat het geheele onderaardsch gebouw van puin en afbraak gezuiverd was en men tot de herstellingswerken meende over te gaan, vonden de werklieden, dat achter den oostermuur der groote krocht, de overblijfsels van een ander gebouw, eene vierde krocht, verscholen waren. Van eene constructie onder het koor had men tot hieraan nooit iets vernomen, noch uit de overlevering, noch uit de geschiedenis, noch uit de archieven der Kerk. Men is druk bezig met ook deze krocht van puin te ontdoen en nieuwsgierig te vernemen wat in dezen verborgen hoek verscholen ligt. Reeds nu kan men melden, dat deze vierde krocht nagenoeg vierkant van vorm is en de geheele ruimte onder het tegenwoordige choor inneemt.

Ter plaatse waar thans de halfronde absis zich ontwikkelt is deze krocht oostwaarts met een zwaren muur gesloten. Sporen van zuilen, die het gewelf moeten gedragen hebben, zijn tot nog toe niet gevonden.

Deze krocht is ontegenzeggelijk ouder dan de groote onderkerk, en zij schijnt verlaten en afgebroken te zijn toen men deze bouwde. De vloer ligt minstens 30 centim. lager dan die der onderkerk. Vermoedelijk is de oostelijke krocht een overblijfsel van de oorspronkelijke stichting, en dus ouder dan de transept en zelfs dan de halfcirkelvormige absis. Hoe deze krocht verlicht werd, is nog niet met zekerheid te zeggen.

Intusschen wordt het puin, geamoveerd en wordt het onderzoek met zorg voortgezet.

DE BEGROOTING VAN SCHOONE KUNSTEN IN PRUISSEN.

In de laatste jaren werd de behandeling van de begrooting voor Schoone Kunsten in Nederland gekenmerkt door een kleingeestigen strijd, welke van een bekende zijde werd aangewakkerd, en waarbij de belangen der zaak werden achtergesteld bij de lust om aan persoonlijke vijandschap den teugel te vieren. Nog bij de laatste begrootings-behandeling kon dit waargenomen worden, zoowel in de tusschen Regeering en Kamers gewisselde stukken, als in een paar dagbladartikelen, waarin men trachtte de publieke meening tegen de administratie der Schoone Kunsten in te nemen; niet het minst eindelijk in de openbare beraadslagingen, waarbij een kleine groep afgevaardigden die zich ter goeder trouw hadden laten verschalken, met onvermoeiden doch gelukkig onvruchtbaren ijver, op de verschillende schrale posten der kunstbegrooting aanvielen. Hoe sterk het „parti-pris" ten deze was, volgt reeds hieruit, dat terwijl de sommen voor de Schoone Kunsten aangevraagd ongeveer $^1/_{13}$ bedroegen van het totaal cijfer der begrooting voor Binnenlandsche zaken, er van de 23 ingediende besnoeïings-amendementen, niet minder dan 13 gericht waren tegen de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen.

Het gezond verstand der IIe Kamer is intusschen, niettegenstaande de zuinigheids-athmosfeer van de laatste December-maand, tegen dezen onedelen en voor de belangen der kunsten en der natie nadeeligen aanval in verzet gekomen en verreweg de meeste der vijandige amendementen zijn verworpen.

Geeft dit resultaat reeds eenige stof tot tevredenheid, er blijft niettemin aanleiding over, om te philosofeeren over het verschil in de toestanden hier te lande en in het naburig Pruissen. Moest in Nederland de Regeering nog vaak worstelen om der kunst haar karig aandeel te verzekeren, in Pruissen wordt integendeel der Regeering zonder eenige tegenspraak het noodige geschonken, en de Kamerleden sporen haar met de grootste eenstemmigheid aan, om de belangen der kunst, die der Musea en der oude monumenten met kracht te behartigen.

In bijzonderheden zal dit blijken uit onderstaand rapport aan de Nederlandsche Regeering uitgebracht door Baron A. de Constant Rebecque, Zijner Majesteits Secretaris van Legatie te Berlijn, over de beraadslaging, in het Pruissisch Huis van Afgevaardigden gehouden bij de behandeling van de afdeeling „Kunst en Wetenschap" der begrooting van onderwijs voor 1881.

Wij laten dit stuk hier volgen:

Berlijn, den 17den Februarij 1881.

Aan Zijne Excellentie Baron van Lynden van Sandenburg, Minister van Buitenlandsche Zaken. *'s Gravenhage.*

Hoog Welgeboren Heer,

Wederom heeft dit jaar bij de beraadslagingen in het Pruissisch Huis der Afgevaardigden over de begrooting van onderwijs, afdeeling „kunsten en wetenschappen," de Vertegenwoordiging hare ingenomenheid betuigd met hetgeen ten deze door de Regeering is voorgesteld. Groote belangstelling werd ook nu weder getoond voor de instandhouding van gedenkteekenen, waarop de aandacht gevestigd werd in het berigt van den 21sten Februarij jl.. n°. 125; *zelfs werd het verlangen te kennen gegeven, op eene volgende begrooting eene ruimere som voor dat doel te zien aangewezen* en een gedeelte van de som ad M. 150,000 door de voleindiging van den Dombouw te Keulen binnen kort beschikbaar, voor dat doel te zien gebruiken Echter verzocht men de Regering dringend de noodige stappen te doen om eene wettelijke regeling tot instandhouding van oude gebouwen te verkrijgen, waarin de verpligtingen der Regering, der provinciale autoriteiten en der gemeenten zouden worden omschreven. Eene dergelijke regeling achtte men vooral wenschelijk, waar het gold oude gebouwen, die gevaar liepen gesloopt te worden, o. a. de Thorburgen te Keulen, en waaromtrent het advies van verschillende departementen moest worden gevraagd.

De Regeering, bij monde van den minister Puttkammer, beaamde harerzijds volkomen de zienswijze der Vertegenwoordiging ten opzigte der instandhouding der gedenkteekenen, waaromtrent men zich in vroegere jaren, helaas, al te zorgeloos had betoond; had de genoemde staatsman ten vorigen jare erkend, dat hier een pligt door den Staat te vervullen was, *thans wees hij er op, dat dergelijke pligt ook voor de geheele natie bestond.* Reeds was men dit jaar een stap verder gekomen, door de betrekking van conservator der monumenten van kunst, die wegens het overlijden, een paar jaar geleden, van dr. von Qnast was opengevallen, althans tijdelijk en bij wijze van bijzondere opdragt te vervullen. Eene wettelijke regeling echter van dit onderwerp kon slechts van toepassing zijn op die gedenkteekenen, die onder toezigt der provinciale en gemeentelijke autoriteiten stonden, en daarvoor bestonden reeds verordeningen, waaraan men streng de hand zou houden. Tevens verklaarde de Minister, dat de Thorburgen te Keulen voor de toekomst bewaard moesten blijven; zijn ambtgenooten deelden die meening ook, en voor zoover geene zeer dringende redenen van strategischen aard, of andere, voor het algemeen verkeer aldaar zulks eischten, zoude er geen aanvang gemaakt worden met de vroeger voorgestelde afbraak dier monumenten.

Ook zij hier vermeld, dat de Vertegenwoordiging den wensch te kennen gaf, dat de Regering de noodige bijdragen zou verleenen tot het bouwen van musea in eenige steden aan den Rijn; reeds vóór 2 jaren had de Regering verklaard daarmede in te stemmen, indien de provinciale autoriteiten daartoe het initiatief namen. Inderdaad hebben ook deze besloten jaarlijks eene som van M. 40,000 daarvoor beschikbaar te stellen, indien de Staat de helft der onkosten zouden willen dragen; Trier had een terrein tot het bouwen van een museum kosteloos aangeboden, en Bonn had een subsidie beloofd. Men had reeds de noodige ontwerpen voor het bouwen dier twee musea in gereedheid gebragt, en nu de provinciale regeering het noodige gedaan had, verwachtte men, dat de Staat zoude verklaren, tot welk bedrag een eventueel subsidie voor de bouwkosten zou worden verleend. Volgens de raming zouden beide musea M. 600,000 kosten, en vermits op de begrooting door den Staat voor de instandhouding der oudheden in de Rijnprovincie M. 12,000 werd aangevraagd, zijnde hetzelfde bedrag als door de provinciale regeering toegestaan, hoopte men, dat de regeering ook haar evenredig deel in de bouwkosten dier musea zoude bijdragen.

Hoewel de Regeering de behoefte aan die musea volkomen erkende, scheen zij daaromtrent nog geen besluit te hebben genomen; onder anderen werd te Bonn onderzocht, in hoeverre het wenschelijk was het gebouw eener nieuwe hoogeschool met dat museum te vereenigen.

Ik teeken hierbij nog aan, dat het beginsel van centralisatie van voorwerpen in het museum van Berlijn niet werd goedgekeurd, en dat de wensch is geuit, dat voorwerpen, die in Duitschland ontdekt of opgegraven werden, ter plaatse zelve in een geschikt lokaal, of in een nabijgelegen museum ten toon gesteld zouden worden.

Van het beginsel van decentralisatie is echter voor een veertien dagen geleden afgeweken, door de schenking van dr. Schliemann, die zijne verzameling Trojaansche oudheden, tot nu toe in Londen tentoongesteld, ten geschenke aan het Duitsche volk heeft aangeboden, met de bepaling, dat die collectie te Berlijn zoude blijven.

De reden daarvan ligt echter in de omstandigheid, dat de Staat het zijne bijdraagt voor de opgravingen van dr. Schliemann, en dat men alhier reeds door de Pergamenische verzameling, thans behoorlijk ter bezichtiging gesteld, een uitstekend geheel zal hebben, zoodra alle voorwerpen van dat tijdperk te zamen zullen zijn vereenigd.

Dat men deze schenking alhier zeer gewaardeerd heeft, bewijst het schrijven van dankbetuiging, dat Z. M. den schenker deed toekomen, en de plaatsing van eene mededeeling omtrent een en ander in de *Reichs-* en *Staatsanzeiger*, waarin tevens wordt aangeduid, dat zij bestemd is de verzameling van het in aanbouw zijnde ethnologisch museum te verrijken, alwaar afzonderlijke zalen, die den naam des schenkers zullen dragen, zullen worden ingerigt; voorloopig echter zullen deze voorwerpen in het nieuwe *Kunst Gewerbe Museum*, eveneens in afzonderlijke Schliemannsche zalen, ter bezigtiging worden gesteld.

Zonder eenige tegenspraak heeft de Vertegenwoordiging de sommen bewilligd, die door de Regeering bij de begrooting der jaarlijksche terugkeerende uitgaven voor 1881/82 werden aangevraagd en die weinig verschillen met de vorige begrooting, tot een gezamenlijk bedrag van M. 2,654,413.

Voor buitengewone uitgaven werd M. 390,000 aangevraagd, waarvan M. 200,000 bestemd is voor het vermeerderen der verzamelingen van de kunst-musea in Berlijn, M. 180,000 als 2de termijn voor het voortgaan van het verbouwen van de schilderijverzameling alhier, en M. 10,000 als de 4de termijn voor de oprichting van een standbeeld ter nagedachtenis van Willem von Humboldt. Ook deze posten werden *zonder eenigen tegenstand* bewilligd.

Gelief, Hoog Welgeboren Heer, de vernieuwde verzekering mijner meeste en eerbiedigste hoogachting aan te nemen.

A. de Constant Rebecque.

IETS VOOR BEOEFENAARS VAN KUNST-HANDWERKEN.

Reeds sinds geruimen tijd, doet zich in ons vaderland de behoefte gevoelen, aan het gebruik eener verzameling plaatwerken, van bouwkundigen en ornementalen aard ten einde daardoor de beoefening van het kunsthandwerk te bevorderen.

Het is niet altijd de degelijkheid alleen, maar evenzeer de schoonheid van vorm en kleur, die de produkten der nijverheid onderscheiden, en tot een veelvuldig gebruik bestemmen. En hoe is het mogelijk, dat hare beoefenaars, deze hoedanigheden aan hunne produkten weten te geven, als zij niet in de gelegenheid gesteld worden, door eene veelvuldige aanschouwing van degelijke voorbeelden hunne studie uit te breiden en hunnen geest tot eigen vinding te ontwikkelen.

Het bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem heeft sedert zijn bestaan er naar gestreefd eene degelijke collectie platen, voor elken stijl en voor elk handwerk te verzamelen zoodat het Museum thans in het bezit is van circa 2000 cartons, welke aan alle inrichtingen en kunsthandwerkers die er een nuttig gebruik van wenschen te maken, kosteloos worden aangeboden, en voor rekening van den aanvrager door het geheele rijk verzonden worden.

Ofschoon de boekerij nog in haar eerste ontwikkelings periode verkeert, zal zij door den tijd met alle mogelijke werken, die op het kunsthandwerk betrekking hebben, worden uitgebreid, en wordt elk werk, dat aan het Museum in bruikleen wordt toegezonden, tegen behoorlijke inschrijving dankbaar aangenomen.

In het Museum zelf is eene zaal ingericht ten behoeve van hen, die werken ter bestudeering verlangen, zij vinden er eene gemakkelijke inrichting, tot het teekenen en kalkeeren van de modellen en platen, welke er zich bevinden. Het is te wenschen, dat men van deze gelegenheid gretig gebruik zal maken, daar de behoefte om eenig werk aan alle eischen van smaak en schoonheid te kunnen doen beantwoorden, zich meer en meer doet gevoelen, en wier voldoening, toch slechts door grondige studie kan verkregen worden.

Haarlem 27. 2. 81.

E. von Saher.
Conservator v/h. Museum van Kunstnijverheid.

BOEKAANKONDIGING.

Pencil and Palette, being biographical anecdotes chiefly of contemporary painters, with gossip about pictures lost, stolen, forgot, and discovered, also great picture sales, a book for artists and lovers of art bij Robert Kempt.-Londen. Chatto and Windus 1881. Deze lange titel geeft genoegzaam den inhoud van het vermakelijk en soms leerzaam boeksken te kennen. Men vindt er talrijke min of meer authentieke anecdoten, gezegden en aardigheden van meest Engelsche schilders, de geschiedenis van een aantal beroemde kunstverzamelingen, en een groote menigte humoristische trekken. O. a. is er de vraag behandeld of het voor den kunstenaar raadzaam is in het huwelijk te treden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Fransche Academie van fraaie kunsten heeft Alma Tadema benoemd tot correspondent van de afdeeling schilderkunst.

ERRATUM.

Bl. 77, kolom 2, regel 15, *staat:* Gr. Metsu ; *lees:* Mr. Metsu.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 12. 19 Maart 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

CORNELIS TROOST.

(1697—1750)

DOOR

LEONIDAS.

I.

Wij hebben tot heden toe biografieën gegeven van vier Engelsche schilders, en alhoewel de lijst van Engelsche kunstenaars nog ganscn niet uitgeput is, wij noemen bijv. onder die van het begin dezer eeuw, Constable, Maclise, Macready, Wilkie en Landseer, gelooven wij onzen lezers niet onwelkom te zijn met het ter afwisseling behandelen van eenige onzer schilders. Wij kiezen allereerst Cornelis Troost, omdat hij zich eigenaardig aansluit bij Hogarth, dien wij onder zijn Engelsche kunstbroeders het eerst behandelden; al is het vrij wat moeilijker den eersten zoodanig te leeren kennen als den tweeden. Immers, terwijl wij van Hogarth uitstekende biografieën bezitten en al zijn werken, door de graveernaald vermenigvuldigd, ons voor oogen kunnen leggen, terwijl wij bovendien in de National Gallery den *schilder* beoordeelen kunnen, zijn de werken van Troost voor een groot deel verspreid en particuliere eigendom, en missen wij zoowel een volledige uitgave van gravuren naar zijne werken, als een uitvoerige chronologische beschrijving van zijn leven in verband met zijn werken. Buiten den datum zijner geboorte, van zijn huwelijk, zijne vestiging in Amsterdam, en van zijn dood, missen wij bijna alle historische gegevens en bijzonderheden omtrent zijn levensloop. Geen wonder dus dat onze taak ditmaal oneindig zwaarder is dan toen wij Hogarth behandelen wilden, en dat wij ten zeerste de welwillende beoordeeling van onze lezers willen verzoeken, indien wij niet volkomen mochten slagen.

Cornelis Troost werd den 8sten October 1697 te Amsterdam geboren uit het huwelijk van Jan Troost, curator der desolate boedelkamer te Amsterdam, en Barbera Meerbeek Kruywagen 1). Van zijn jeugd, zijn neigingen en aanleg is ons weinig of niets bekend, alleen weten wij, dat hij in de leer kwam bij Arnold Boonen, een kunstschilder van veel verdiensten en leerling van G. Schalken, en zich verder door eigen studie, hoofdzakelijk naar de natuur, oefende en bekwaamde in het schilderen. Na twee en een half jaar bij Boonen gewerkt te hebben, voelde hij zich sterk genoeg om op eigen beenen te kunnen staan en kreeg dan ook weldra veel bestellingen voor portretten. In 1720 vinden wij hem in Zwolle, waar hij in dat jaar met Maria van den Duijn of van Duin in het huwelijk trad. Omstreeks vier jaren later moet hij echter weder naar Amsterdam teruggekeerd zijn en zich daar voor goed gevestigd hebben, vermits wij hem in 1724 bezig zien met het schilderen der vijf inspecteurs van het Amsterdamsch Collegium medicum, ten vollen uit. Vier jaar later, dus in 1728, schilderde hij weder een grooten groep, die wel de beste onder dat genre zijner doeken geheeten mag worden, namelijk „de Anatomische les van Prof. Roël," mede voor bovengenoemd collegium, voorstellende mr. Theodorus van Brederode, Antoine Milaan, Bernardus van Vijve en den gildeknecht Pieter Clevering, allen gezeten om de tafel waarop het lijk ligt, waarover Prof. Roël zijn demonstratie houdt. Eindelijk in het jaar 1731, schilderde hij nogmaals drie leden van het collegium en wel de overheden A. Verduyn, Hartmann en E. Huyzer.

Uit dit alles blijkt dat Troost reeds vroeg zeer in aanzien was, en „daar hij meest aanbesteede kunstbezigheden had" moet hij in die dagen als portretschilder grooten naam verworven hebben. Doch ook als decoratie-schilder werd hij menigmaal door de rijke patriciërs van Amsterdam, tot opluistering hunner vertrekken gebruikt en, naar de getuigenis van Wagenaar, schilderde hij ook decoratief voor den schouwburg. „De nieuwe Hofzaal, door den kunstrijken Cornelis Troost geschilderd, bestaat eveneens uit vier schermen aan elke zijde, en uit twee schutschermen of achterstukken, een met eene Poort van de Korinthische Orde, en eene met een troon. Alles is met zinnebeelden versierd. Men kan deze zaal ook bij den derden scherm afsluiten, door een schutdoek, waarop een fraaie schoorsteen geschilderd is; en de zijschermen met groen geschilderde paneelen behangen, wanneer zij een zwierige hedendaagsche kamer vertoont."

Is deze aanhaling van onzen Wagenaar, alreeds daardoor belangrijk dat wij er door in kennis worden gesteld van iets dat anders zeker onbekend zou zijn gebleven, vermits deze decoratie bij den brand in 1772 vernietigd werd, in deze aanhaling kunnen wij mogelijk een verklaring vinden voor de keus van het genre in Troost's latere werken. Als decoratieschilder voor den schouwburg moet hij veel in aanraking gekomen zijn met de artisten, veel vertooningen hebben bijgewoond en de meeste kluchten hebben zien spelen. Zoo zal het zijn gekomen dat Troost de lust bij zich heeft voelen ontwaken, de verschillende komische situaties, die op het tooneel onze gulle goedlachsche voorvaderen een schaterlach afdwongen, op het doek weer te geven. Asselijn, Paffenrode, Langendijk, van der Hoeven wedijverden in die dagen in het geven van blijspelen en kluchten, meestal minder kiesch in taal en inhoud, maar toch somtijds met karakters, tooneelen of gesprekken, die eenen Brederoô of Molière geen schande zouden hebben aangedaan. De echt vaderlandsche humor, die zich vermaakte met bedrogen echtgenooten en ouders, was, ondanks de verfransching van den tijd, nog altijd levendig gebleven. Troost, ofschoon fransche invloed op zijn smaak niet zonder uitwerking was geweest en ze verhoogd en gecultiveerd had, Troost bleef in zijn kunst een echte Hollander, en liet ons in zijn illustraties van die kluchten en blijspelen een keurig geschiedboek na, waaruit wij het karakter en de levenswijze onzer voorvaderen volkomen kunnen leeren kennen. Het is dan ook als karakter-schilder, dat hij voor alles moet beschouwd worden.

De eerste bekende illustratie is die naar „de ontdekte schijndeugd" van Lingelbach in 1737 (of 1739) door Troost geschilderd. Zij is van ernstiger aard dan de meeste zijner gepenceelde tafereelen, en mist die geestigheid, die in al de overigen doorstraalt. Lingelbach geeft in dat blijspel de geschiedenis van Geertrui, de vrouw van den koopman Filibert, die met haar neef Volkert liefdesbetrekkingen heeft aangeknoopt. Haar man heeft hen, door het voorgeven op reis te gaan, in een valstrik gelokt en bespiedt hen op het oogenblik, dat zij in een slecht befaamd huis te Amsterdam aan het souperen zijn. Terwijl hij nu weggaat om den schout te halen, maken de twee overspeligen gebruik van de gelegenheid om naar huis te vluchten, waar hun plotselinge terugkomst de meid noodzaakt haren vrijer Dirk in een kast op te sluiten. Wanneer nu plotseling Filibert met den schout binnenkomen, heeft Volkert juist nog tijd in een waschmand te springen, en poogt Geertrui, aanvankelijk met goed succes, haar onschuld te bepleiten, tot op eenmaal de ontdekking van Dirk in de kast, en daardoor die van Volkert in de waschmand, het overtuigend bewijs harer schuld komt leveren.

Het is dit laatste oogenblik, 't welk Troost in zijn dek- en waterverf-compositie in het Mauritshuis heeft gekozen. Op den voorgrond ligt Geertrui geknield, met de eene hand haar witte voorschoot tegen haar oogen drukkend, met de andere haar man tegenhoudend, die zich, met grimmig gelaat en gebalde vuisten naar den achtergrond begeven wil. Dáár zien wij den schout, met het zwaard der gerechtigheid in de eene, met de andere hand het deksel oplichten van de mand, waaruit Volkert te voorschijn komt. Dirk, de vrijer van de meid, op den achtergrond, verheugt zich blijkbaar over de ontdekking van Volkert in zijn mand.

Behalve dit tafereel ontleende Troost er nog verscheidene andere aan hetzelfde blijspel. Zoo vinden wij in den Catalogus van eene verkooping, gehouden te Amsterdam in 1754 van de verzameling des Heeren Jeronimus Tonnemans 1) melding gemaakt van vier crayon-teekeningen uit dat blijspel, 1 daar de man met zijn knecht uitgaat; 2 daar de vrouw in

1) Mr. A. Ver Huell, Gornelis Troost en zijn werken.

1) Mr. A. Ver Huell, Troost en zijn werken.

't speelhuis met haar jonker zijnde ontdekt wordt door haar man; 3 daar de meid met den knecht vroolijk is, terwijl haar heer en juffrouw uyt zijn en 4 daar de jonker uit de mand gehaalt wordt, en de vrouw smeekt aan haar man om vergiffenis. Eindelijk vinden wij nog twee teekeningen naar hetzelfde blijspel, die in 1756 resp. te Amsterdam en te 's Gravenhage verkocht werden en nog drie tafereelen die in 1799 te Amsterdam onder den hamer gebracht werden, maar waarvan de inhoud niet wordt opgegeven.

In het jaar 38 nu, vinden wij Troost bezig aan het illustreeren van een kluchtspel, dat hij blijkbaar met veel liefde behandelde, getuigen de talrijke herhalingen van hetzelfde onderwerp. En werkelijk was Jan Claeszoon ofte gewaande dienstmaaght" van Thomas Asselijn te volle de aandacht van onzen schilder waardig. Het speelt natuurlijk te Amsterdam ten huize van Jan Jasperszen, een graanhandelaar, en zijn huisvrouw Diwertje Gerbrandts. Deze behooren tot de „vromen" en willen dus hun dochter Saartje Jans niet ten huwelijk geven aan Jan Claesz, die van zijn geld een vroolijk leventje leidt, en wiens familie reeds verscheidene malen met den Schout en de Schepenen in aanraking is gekomen. Een driemaal herhaald aanzoek van Jan Claesz om de hand van Saartje werd telkens geweigerd, terwijl een andere minnaar Reinier Adriaanszen, een godzalig jonkmensch, vroom en braaf, een Mennisten-broertjen, oneindig meer gunst vindt in de oogen der ouders, doch niet in die van het dartele Saartje. Een aanzoek om haar hand door twee der vrienden van Reinier, eveneens Mennisten, wordt door de beide ouders wel ontvangen en Reinier krijgt verlof met Saartje eens een uurtje te komen praten.

Dat geeft deze aanleiding tot het instemmen met een list, door Jan Claesz bedacht om haar ouders te verschalken, die hem den toegang tot hun huis hebben ontzegd. De meid n.l. van Diwertje staat op vertrekken en een besteedster zal haar een nieuwe bezorgen, die geen andere zal zijn dan de vermomde Jan Claesz. Om ontdekking te vermijden zal Jan Claesz. des avonds zijn intrek nemen, en met angst verwacht Saartje het uur, dat de besteedster hem in zal leiden. Als er dan ook aan de voordeur geklopt wordt ijlt zij er heen om open te doen, en vindt in plaats van haren Jan Claesz. het oolijk mennistenbroertjen Reinier Adriaensen; die zich bij haar introduceert met de woorden:

„Kent ge me niet, Saartje Jansz.? wel bezie mij ien reis te degen
Ik ben Reinier Adriaensen, neef van Lysbet Fransen an de Haarlemmersluis"

en bij haar informeert naar den welstand van haar oude lui, van haar zelve, om haar straks te vertellen hoe er bij hem een strijd ontstaan is tusschen „het vleis en de geest" of het vrijen al dan niet zondig is.

Het oolijke Saartje vermaakt zich bijzonder met de kostelijke femelarij van haren aanbidder, waarvan zij geen woord begrijpt en noodzaakt hem aftetrekken daar zij Jan Claesz. wachtende is, die dan ook weldra met de besteedster komt opdagen.

Al aanstonds vertelt moeder Jaspersen hem van de zorgen, die zij hebben omtrent hun dochter en hun vrees, dat Jan Claesz. zou pogen 's nachts in hun huis binnentedringen, waarom zij haar nieuwe dienstmaagd gebiedt bij haar dochter te gaan slapen en optepassen dat Jan Claesz. somtijds niet binnenkomt, een bevel dat deze natuurlijk zonder aarzelen ten uitvoer breugt. Doch den anderen morgen verraadt zijn onhandigheid in het hanteeren van bezem en emmer hem reeds half, en doen twee buurvrouwen, die in het geheim zijn ingewijd, moeder Diwertje raden wat er gebeurd is. Een tooneel vol verwijtingen van vader en moeder aan Saartje en haar minnaar volgt, waaraan de bezwijming van Saartje een andere richting geeft en ten slotte den ouders zich in het onvermijdelijke doet schikken.

Van dit blijspel zien wij drie tafereelen door Troost geschilderd, in het Troostkamertjen in het Mauritshuis, alle drie uitmuntende door flinke, juiste en bovenal geestige, smaakvolle teekening. Het eerste is dat van het huwelijksaanzoek door Reinier's vrienden. Jan Jasperszen zit links voor een tafeltjen, waarop hij met den eenen arm leunt, en waarachter Diwertje Gerbrandts, met de armen over elkaar geslagen, met aandacht en zichtbare tevredenheid te luisteren staat naar de twee vrienden, die niet verzuimen Jan Claesz. in een ongunstig daglicht te stellen. Die twee figuren zijn zonder twijfel de meest typische; met hun hooge, spits toeloopende hoeden, en breede handen op de wijde broekspijpen gelegen, zijn ze allergeestigste typen van fijne kwezels zooals de dames Wolff en Deken die in hun broeder David en Cornelia Slimpslamp met woorden geteekend hebben. Achter de deur komt het lieve kopjen van Saartje te voorschijn, luisterende naar hetgeen daarbinnen, in dat stemmige, wit gekalkte vertrek wordt behandeld.

Het tweede tafereel stelt ons het bezoek voor van Reinier Adriaenszen. Voor het huis van Jan Jasperszen zien wij den onbeholpen kwezel met zijn dom gezicht, hoogen hoed en de handen en armen plat tegen de zijde aangedrukt; een uitstekend voorwerp van spot voor het dartele Saartje, dat den hals met haar kaars bijlicht, en coquet gekleed is met haar klein mutsjen waaronder haar krullende lokken geestig uitkomen, met haar bloote armen en hals, en ternauwernood bedekte borst. Zij is zoo geestig en fijn geteekend als slechts weinigen onzer en zelfs Fransche vrouwenfiguren, luchtig, bevallig, vol levendig contrast met haar houterigen aanbidder.

Het derde tafereel eindelijk stelt ons voor de ontdekking van het bedrog en het in zwijm vallen van Saartje. Links is deze op een stoel gevallen en wordt geholpen door de twee buurvrouwen, terwijl haar moeder, eveneens links, de handen van wanhoop in elkaar slaat. Rechts zien wij den ontdekten minnaar, die inderdaad de keuze van Saartje geen oneer aandoet en zelfs in zijn gelaat meer vrouwelijks dan mannelijks heeft, de handen uitstrekken naar zijn Saartjen, doch door haar vader, die hem een boetpredikatie houdt, tegenhouden. Tegen de achtermuur staat een kast, waar tegen weder een groote ragebol. Op den voorgrond een tobbe en een schuier.

Van deze drie tafereelen bestaan verscheidene herhalingen en gravures, soms met enkele wijzigingen. Vooral van het onderhoud met Reinier zijn verscheidene variatiën in omloop, nu eens in huis, dan weer met Saartje rechts en Reinier links. Ook van

het laatste tafereel is een variant gegraveerd door A. Radigues. Die van het Mauritshuis werden in 1737 en 1738 gemaakt.

In datzelfde jaar 1738 teekende Troost nog twee andere schilderijen, die wij achtereenvolgens wenschen te bespreken. Het eerste is ontleend aan het blijspel van W. van der Hoeven „Arlequin, toovenaar en barbier." De meester van Arlequin, Antonio, bemint Sophia de dochter van Pantalon, welke laatste echter meer ooren heeft naar de aanzoeken van Belloardo een halfgekken dokter, en Capitano een militairen schavuit. Om ze den voet te lichten verzint Arlequin de volgende list. Hij vestigt zich als barbier, vlak over het huis van Pantalon, en weet nu, onder het voorwendsel, dat Sophie een afschrik heeft van hun baard, beide minnaars over te halen zich in zijne handen te geven. Eenmaal zoover, bindt bij hen stevig vast op hun stoel, maakt hen zwart in plaats van wit, scheert ze ruw en bestrooit ze met gemalen meel, waarna hij hen aan hun schoonvader vertoont, die hen te bespottelijk vindt om hen aan Sophie voortestellen en in haar huwelijk met Antonio toestemt.

Op het pastel van Troost staat Arlequin voor zijn deur, bezig Belloardo met een kwast meel in het gezicht te werpen. Capitano zit links, handen en voeten aan den stoel vastgebonden, en heeft een bakjen aan den hals hangen. Achter Arlequin staat een knechtjen, dat hem de bak met meel aanreikt. Het meer grofcomische van den inhoud doet hier natuurlijk schade aan de uitwerking van Troost's vaardig penceel. De grappen van een Arlequin staan oneindig beneden de geestige karakterteekening in Jan Claesz.

Van niet veel geestiger gehalte is de klucht van Johan van Paffenrode, „de bedroge gierigheyd ofte boertige comedie van Hopman Ulrich," ten minste wat den inhoud betreft, al moge in den dialoog nog wel wat opmerkenswaardig te vinden zijn. Evenals in de ondekte schijndeugd hebben wij hier te doen met een vrouw, die haar man misleidt. Hopman Ulrich heeft, als oude jongen de domheid begaan een jonge, mooie, coquette vrouw te nemen, die echter, spoedig genoeg van hem krijgende, hem door middel van haren minnaar en diens knecht, in de vermomming van duivels, op de vlucht doet jagen. Op de teekening van Troost, zien wij den bedrogen echtgenoot op zijn pantoffels en in zijn chamber-cloak haastig de vlucht nemen, voor den in zwarten domino gekleedden Godefroi en diens knecht, als een beer gekleed, die door een andere deur het vertrek binnenstormen. In het midden, tegen een stoel geleund, staat de jonge vrouw in een gele zijden japon gekleed, die haar hals en borst niet te sterk bedekt. Zij kijkt met een glimlach van verachting naar haren vluchtenden echtgenoot. Op den voorgrond een knecht, die op een voetenbank gezeten is en den minnaar op den vluchtenden echtgenoot wijst. Evenals de ontdekte schijndeugd is dit tafereel, wegens den avondstond, in een donkerder kleurengamma dan het eerste en laatste van Jan Claesz. Het vertrek wordt slechts verlicht door een brandende kaars op het tafeltjen in het midden der kamer. De jonge vrouw in haar wijdschen opschik mist de bevalligheid, die het eenvoudig, doch cierlijk gekleede Saartje Jans onderscheidt.

(*Wordt vervolgd.*)

DE TENTOONSTELLING VAN OUDE SCHILDERIJEN

TE *'s Gravenhage.*

Gelijk verwacht werd, zijn talrijke belangwekkende schilderijen ten behoeve van de Tentoonstelling voor den watersnood afgestaan, zoodat de Gothische zaal thans eene verzameling van ongeveer 400 stukken bevat, waarvan vele de aandacht verdienen. De Commissie heeft nog vele schilderijen geweigerd, voornamelijk portretten, en wel uit vrees, dat stukken van deze soort den bezoekers minder bevallen zouden dan de zoogenaamde „genre"-schilderijen. Het is mogelijk dat dit juist gezien is met het oog op het groote publiek, doch de ware liefhebber van kunst zal het eer betreuren, dat sommige fraaije portretten niet vertoond worden, want een der voornaamste factoren van den roem onzer oude schilderschool is juist de portretkunst geweest.

Intusschen geeft deze tentoonstelling toch een groot aantal portretten te zien. De talrijke schilderijen door den Koning gezonden zijn schier uitsluitend portretten; en wel die van leden van het vorstelijk huis van Oranje-Nassau. Onder deze munten uit het portret eener princes door *Wijbrand de Gheest*, dat van Ernst-Casimir door *J. van Ravestein*, dat van Willem III door *Kneller*, van wien men in ons land zelden stukken aantreft; voorts een rijke verscheidenheid van portretten van Willem V, van Wilhelmina en van hunne drie kinderen. Geen onzer vorsten is zoo dikwijls op doek gebracht als deze Stadhouders. Hier ziet men hen in allerlei costumes en houdingen afgebeeld, hetzij door *Tischbein*, hetzij door den Hofschilder *Haag*. Van den eersten is er ook een fraaije schilderij, de drie kinderen van Willem V voorstellende in een kamer met een klavecimbaal; een stuk bekend door de daarnaar vervaardigde aqua-tinte in kleuren. Twee portretten van *Haag* zijn merkwaardig, ook omdat zij aantoonen, hoe princes Wilhelmina gewoon was te paard te zitten, niet zooals de vrouwen heden ten dage plegen te doen, maar „à califourchon", zooals de mannen rijden.

Tot het „genre" nadert een fraaie schilderij van Dirk Maes van 1693, voorstellende Willem III op de zwijnenjacht. Men ziet er een uitgebreid boschgezicht, en den Koning met zijn gevolg op het wild aanrennend.

Van groote kunstwaarde is de prachtige verzameling door prins Frederik afgestaan. Schier alle stukken in N°. 7 van de Kunstbode vermeld, zijn op de tentoonstelling aanwezig. Vooraan prijken de prachtige schilderijen van *Hemling*, de eenige die zich in Nederland bevinden, en een *Lucas van Leijden*, dien helaas een smakelooze, moderne lijst ontsiert. Van groot gewicht zijn ook een groot regentenstuk van *Ferdinand Bol*, alsmede twee schilderijen van *Albert Cuyp*.

De particuliere verzamelingen hebben talrijke fraaie voortbrengselen onzer oude meesters geleverd. In de eerste plaats mag de verzameling van de familie Quarles van Ufford genoemd worden. Uit deze is de eenige *Rembrandt* getrokken, die de tentoonstel-

ling opluistert, misschien de eenige onbetwistbare Rembrandt, die behalve die der Kabinetten Six en Steengracht in Nederland nog in particuliere handen vertoeft. Het stuk gemerkt *R. H. van Rijn* en gedagteekend 1632 (het jaar der Anatomie-les) stelt een jong officier voor in staande houding, het lichaam naar rechts gewend, het hoofd van voren gezien, de rechterhand uitgestrekt en een snaphaan houdend. Hij heeft lange zwarte haren en een geel lederen kolder en een met zilver geborduurd bandelier over den rechter schouder. Het beeld is ten halven lijve en iets kleiner dan de natuur voorgesteld. De bewerking is kleurig en eenigzins hard, en kenmerkt de eerste periode van den meester, welke aan het penseel van Pynas, Lastman en Moeyaert doet denken.

Frans Hals is door twee stukken vertegenwoordigd. Het eerste is een klein mansportret toebehoorende aan de familie Quarles, een waar juweel; het is in den grijzen toon en met de forsche, opgesmeerde penseelstoetsen bewerkt, die de laatste werken van den Haarlemschen meester kenmerken. Het andere, zeer fraaie stuk, insgelijks van de familie Quarles afkomstig, stelt twee lachende knapen ten halven lijve voor.

Mevrouw van den Berch van Heemstede zond een fraai, fijn mansportretje van *Gerard Dou*.

Een drietal *van der Helsten*, een *Goltzius*, een *Antonio Moro*, twee uitmuntende portretten van den zeldzamen *W. van der Vliet*, een *J. G. Cuyp*, een keurig portret van een jong meisje door *J. van Ravesteyn*, een *A. de Vries*, stukken van *Dirk Santvoort*, van *Moreelse*, twee fraaie schilderijen van *G. van den Eeckhout* zijn daar om te bewijzen tot welk een hooge ontwikkeling de portretkunst in de XVIIe eeuw werd gebracht. Een bijzondere vermelding verdienen ook om de voorgestelde personen een portret van Kenau Hasselaar, een ander van Coornhert door *Cornelis Cornelisz. van Haarlem*, en een van H. de Groot op vijftienjarigen leeftijd door *M. Miereveld*; een ander portret geeft Grotius op lateren leeftijd te zien. Van *Cornelis van Haarlem* is er nog een ander kleiner portretje een jong man voorstellende.

Onder de portretten van kleine afmeting muntten een paar *Slingelanden* uit.

Merkwaardig is een vrij uitgebreide verzameling miniatuurportretten in olieverf op zilver en koper, kleine juweeltjes van schilderkunst, soms niet grooter dan een rijksdaalder, doch kostbaar wegens het talent dat deze microscopische kunstwerkjes verraden. Men vindt er daaronder van *G. Ter Burg*, van *Lundens*, van *J. de Keyser*, van *P. van Dijk*, enz. Van velen zijn de bekwame makers niet bekend.

De landschapschilders zijn vrij talrijk vertegenwoordigd. Er zijn niet minder dan drie of vier stukken van *Jacob van Ruysdael*. Het eerste is een vergezicht op Haarlem uit de duinen genomen, een tafereel dat deze schilder herhaaldelijk op doek bracht. Het tweede is een zandweg in de duinen, met een door boomen omringd huisje, waarvoor een met een wit paard bespannen wagen halt houdt. Het derde is een landschap met donkere boomen, die zich scherp tegen een heldere lucht afteekenen.

Een uiterst fraai landschap is een stuk van *J. Wijnants*, gestoffeerd door *Adriaan van de Velde*. Van *E. van der Poel* is er een gezicht op het Scheveningsche strand. *Van Avercamp* heeft twee zeer aardige ijsvermaken.

Onder de zeestukken munt een fraaie *Storck* uit; onder de stadsgezichten een voorstelling van de S. Bavokerk te Haarlem door *Berck Heyde*.

Alhoewel er vrij wat „genre"stukken aanwezig zijn, de twee eerste meesters, *A. van Ostade* en *J. Vermeer van Delft* ontbreken helaas.

Van *Jan Steen* zijn er een paar schilderijen, onder anderen een groote afbeelding van een jager met wild.

Cornelis Bega schilderde een fraai boerenbinnenhuis met talrijke figuren. Ook van *J. M. Molenaer* zijn er eenige dergelijke stukken.

Een keurig vrouwenfiguurtje is geteekend S. v. H. (*Samuel van Hoogstraten*).

Merkwaardig zijn een paar festijnen van den eleganten *Dirk Hals*. Een dezer stukken, behoorende aan den heer Smallenburg, is een ook door zijn groote afmetingen zeer merkwaardige schilderij.

Bij deze paneelen sluit zich een keurig festijn aan, van de hand van *Esajas van de Velde*, toebehoorende aan Mr. C. Vosmaer, die ook een goede Vanitas met doodshoofd inzond, indertijd aan Rembrandt toegeschreven.

Van *Lingelbach* is er een fraai paardje in een landschap, en van *J. A. Mijtens* is er een vrij uitgestrekt landschap met een bijbelsche voorstelling van Rebecca.

Een zeer goede schilderij is de levensgroote afbeelding van den zwarten hond, van den Heer van Warmont, ingezonden door Graaf van Limburg Stirum. Wie den hond schilderde, moge twijfelachtig zijn, het landschap, een vergezicht op Leiden, is stellig van *J. van Goijen*.

Onder de beste stukken behooren ook gerangschikt te worden, een breed geschilderd meisje van *G. Flinck*, ingezonden door den heer A. des Tombe, en een portret van denzelfden meester, van 1638, eigendom van den heer Van der Wijck, die ook twee zeer fraaie portretten van *Cornelis Jansen van Ceulen*, van 1646, afstond.

Deze laatste meester schilderde ook een serie van een zestal portretten op één doek in medaillons gegroepeerd, volgens het voorbeeld door A. van Dijck gegeven met de portretten van de familie Huygens, thans in het Mauritshuis bewaard. Hoe uitstekend dit werk van Jansen ook zij, het zooeven genoemde model schaadt wel eenigzins aan den indruk dien men ontvangt.

Dr. Blom-Coster zond een fraaije schilderij van *Adriaan van der Werff*: eene Ste. Magdalena.

Zeldzaam zijn de stukken van *W. de Poorter*, een schilder uit de school van Rembrandt. Op de tentoonstelling is er van hem een Salomo, die aan de afgoden offert.

Een geheimzinnig stuk is een interieur van *Michiel van Musscher* (1666). Het stelt een vertrek voor met een tafel, waarop een handvestenboek ligt, een stoel, een boekenkast, aan den wand het portret van Coornhert door Cornelis van Haarlem. Door de geopende deur ontwaart men het stadhuis van Amsterdam en de Nieuwe Kerk. Als men dit op koper geschilderd stuk voor het licht houdt, ontwaart men dat er aanvankelijk tusschen de tafel en de stoel een mansfiguur heeft gestaan, dat de schilder — wie weet waarom — uitgewischt en overgeschilderd heeft.

Aan stillevens is geen gebrek. Men ziet er uitmuntende stukken van *de Heem*, van *W. Kalf*, van zijn

navolger, den weinig bekenden *F. Sant Acker* (1668), van *W. Heda*, van *Jasper Geerards* (1647), van *Antonie Leemans* (1665), van *van Aelst.*

Uit deze korte opsomming, of liever uit deze losse grepen, blijkt dat een bezoek aan de Gothische Zaal meermalen mag herhaald worden, wil men behoorlijk de fraaije werken zien, die aldaar te aanschouwen gegeven worden.

De Commissie heeft eer van haar werk, want in zeer korten tijd bracht zij een prachtig Museum tot stand.

Mogen al deze schilderijen de spijkers, waaraan zij gisteren hingen, na afloop der tentoonstelling weder opzoeken, ten spijt der buitenlandsche kooplieden, die reeds als brieschende leeuwen rondwalen, zoekende wat zij kapen zullen.

VICTOR DE STUERS.

GOTHIEK BEELD TE UTRECHT GEVONDEN.

Eene belangrijke vondst werd dezer dagen te Utrecht gedaan. Bij de fundeeringswerken voor den aanbouw van een huis op een terrein aan het Oudmunsterkerkhof, waar vroeger de overoude St. Salvators- of Oudmunster-kerk stond en dat sedert niet bebouwd was, heeft men nagenoeg aan de oppervlakte van den grond een vrij groot en uitnemend bewaard steenen beeld in gothieken stijl gevonden.

Het stelt voor eenen bisschop in roode kleeding met eenen mantel van dezelfde kleur, versierd met vergulde randen en ornamenten; de mantel heeft eene blauwe voering en de over den rechter arm hangende manipel is blauw met vergulde franje. In de rechterhand houdt de heilige de overblijfselen van een hamer, in de linkerhand een boek. Het beeld mist het hoofd, maar is overigens *uitnemend* bewaard. De stijl is nog die van den goeden tijd; maar de kreukels in de plooien verraden toch, dat het niet ouder is dan het begin der 15e eeuw. De drapeering is fraai, de bewerking zeer zorgvuldig. Het geheel is eene kostbare aanwinst voor het Stedelijk Museum van Oudheden te Utrecht, waaraan de eigenaar, de heer P. A. Serton, het geschonken heeft. Over de afkomst van het beeld kan weinig twijfel bestaan. Het is gewis afkomstig uit de in 1587 afgebrokene Oudmunster-kerk en schijnt op een altaar gestaan te hebben. De hoogte is 0.93; onder op den voet vindt men een ingegrift teeken, wellicht dat van den maker. De voorgestelde persoon schijnt blijkens costuum en hamer St. Eligius (St. Eloy), patroon der goudsmeden te zijn. In de zeer uitvoerige beschrijving der kerk door den kanunnik Jo. Mersman (afgedrukt in het Archief van het Aartsbisdom Utrecht, I. p. 337—385), die alle versierselen en beelden van het heiligdom opsomt, wordt echter geen beeld van St. Eloy genoemd.

Bij het beeld werden in den grond gevonden verschillende fragmenten van steenen ornamentwerk in laat-gothieken stijl, een gedeelte van het hoofd van een bisschop (kleiner dan de St. Eloy), een gedrapeerde arm, eenige fragmenten van een gewelfsrib, alles gepolychromeerd. Dergelijke fragmenten werden ook in grooten getale ontdekt op een terrein grenzende aan het thans ontgravene, dat voor twee jaren bebouwd werd. Op dit laatste terrein vond men ook verscheidene zandsteenen doodkisten met steenen deksels, die uit de zeer vroege middeleeuwen dagteekenen, doch allen gebroken en vroeger geledigd waren. Al deze voorwerpen zijn thans in het Utrechtsche Museum aanwezig. Bovendien werd daar ontdekt een gouden Romeinsche munt, die in een gouden rand met primitieve versierselen gevat en zoodoende tot broche was ingericht.

AANVULLINGEN OP KRAMM.

IV.

G. VAN HEES.

Toen ik de merkwaardige verzameling van den Heer Houck, Notaris te Deventer, voor het eerst bezocht, trok een groot, somber landschap bizonder mijn aandacht. In een bosch zien wij (in het midden) een boerenhut; de rook stijgt kalm op uit den schoorsteen. Links leidt een zandweg met diep wagenspoor, schoon door de zon verlicht, naar eene boerderij op den achtergrond; verscheidene figuurtjes stoffeeren dit gedeelte. Rechts een vaart, waarin van uit een schuit op den voorgrond door een hengelaar gevischt wordt.

De schilderwijze herinnert aan R. van Vries, doch ook in sommige opzichten aan Jacob Ruysdael. Het is zeer *vet*, breed, warm geschilderd; een geniaal meester moet dit werk uitgevoerd hebben.

Gemerkt: *G. van Hees* 1650.

Op paneel hoog ca 76 cm. breed ca 106 cm.

Lang zocht ik te vergeefs iets naders omtrent dezen verdienstelijken schilder op te sporen. Een tweede schilderij heb ik nog niet ontmoet, tenzij een „Jacob Ruysdael” genoemd stuk, thans in het Museum te Hamburg, door mij indertijd bij den Heer Amsingh aldaar gezien, een van Hees is. Het maakte op mij toen den indruk van diens hand te zijn. (Notitie: prachtig, groot, donker landschap, *zeer pastos* geschilderd, ten onrechte aan Ruysdael toegeschreven waarschijnlijk van G. van Hees; links lichter gedeelte met koebeesten. Effectvol, zeer mooi.

Heden van der Willigen's „Peintres de Haarlem” 1) doorbladerend, vind ik alleen op bl. 37, onder de door V. L. v. d. Vinne genoemde schilders *die geheel onbekend zijn*, en in 1702 overleden waren:

Gerrit van Hees.

Wij weten dus, dat hij een Haarlem'sch schilder was waarop zijne schilderij reeds heenwees, en kennen een schoon, gedateerd werk van hem.

A. BREDIUS.

---

1) Hoe jammer dat dit hoogst belangrijke boek zulke inkompleete Indices heeft; zeker had ik *van Hees* met een' beteren Index vroeger gevonden.

ENGELSCHE KUNSTHISTORICI.

In de Maart-aflevering van het bekende *„Art Journal"* vinden wij een merkwaardig overzicht der „Winter Exhibition" in de Royal Academy te London. Op bl. 67 lezen wij bijv.:

Before we leavre the painters of the sixteenth century two *German* (let wel!) artists claim attention, *Lucas van Leijden* and *Hans Holbein! ! !* Ik behoef niets verder te zeggen!

A. B.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Tentoonstelling van schilderijen van oude meesters, ten behoeve der watersnoodlijdenden, zal aanstaanden Maandag 21 Maart, ten 10 ure, voor het publiek geopend worden, in de Gothische zaal (Noordeinde) te 's Gravenhage. De toegangsprijzen zullen zijn: des Zondags 25 cents, des Woensdags één gulden en de overige dagen 50 cents.

Aan de inzenders, die deze onderneming door hun bereidwilligheid mogelijk maakten, zal de Commissie a.s. Zondag ten 3 ure gelegenheid aanbieden het geheel in oogenschouw te nemen.

— Wij vernemen, dat er in de maand Juni te Goes eene Tentoonstelling van Schilderijen van levende meesters zal gehouden worden.

— In de vorige week werd het Haagsche publiek in de gelegenheid gesteld de schilderijen te zien, welke door eenigen onzer schilders naar den *Salon* te Parijs worden opgezonden. De doeken waren daartoe, gedurende een viertal dagen, tentoongesteld in een nieuwe zaal van de Loge.

De beste werken waren ontegenzeggelijk die van *Israëls* en van *Mesdag*.

Het stuk van Israëls stelt een eenvoudig, doch hartverscheurend tooneel voor: een ouden Scheveningschen visscher bij het doodsbed zijner vrouw. In de armoedige bedstede ligt het lijk van 's mans levensgezellin uitgestrekt. De arme visscher zit radeloos bij de sponde, in vertwijfeling vooruit starende. Het geheele tafereel is gehuld in een geheimzinnige grijsachtige athmosfeer, die de somberheid van den indruk verhoogt. De compositie is eenvoudig en sober; de teekening nauwkeuriger dan in menig ander werk van den schilder; de kleur en het lichteffect eindelijk zijn, wat Israëls tot een meester stempelt, wiens waarde van blijvenden aard zal zijn.

Mesdag had twee schilderijen tentoongesteld; beide uitmuntend. De eene stelt een gezicht voor aan het Scheur. De andere een paar visscherschuiten, die met elkaar in botsing dreigen te komen. Het talent van dezen schilder ontwikkelt zich nog met den dag. Terwijl de „virtuositeit" waarmede hij het penseel hanteert, tot een bewonderenswaardige ontwikkeling stijgt, wordt de palet waarvan hij zich bedient, steeds soberder; het verkregen effect wint in gelijke mate. Bij het zien dezer prachtige doeken wordt men er toe gebracht Mesdag den Frans Hals der zeestukken te noemen.

Van *Bisschop* moet helaas het tegenovergestelde getuigd worden. Hij had twee schilderijen te zien gegeven: een opgezette zwaan te midden van eenig stilleven, en een „genre"stuk: een Friesche boerin die aan haren vrijer een test met vuur aanbiedt, welk stuk een voorwendsel is tot het afbeelden van oudheden, als daar zijn spinnewielen, Delftsche tegels enz. Als de goedkeuring der kritiek de prijs is voor het uitspreiden van een aantal schelle, ongebroken kleuren, dan kan men met deze stukken naar de kroon steken; maar zoolang er verschil gemaakt wordt tusschen verwen en schilderen, zoolang Nederland zich de oude Hollandsche school en haar bewonderenswaardig „clair-obscur" herinnert, zullen schilderijen als deze niet anders dan een gevoel van teleurstelling en leedwezen te weeg brengen.

Henkes schilderde een aardig stukje: twee oude vrijsters, van welke de eene aan de andere de courant voorleest. De juffers zijn blijkbaar in het eerste kwartaal der eeuw geboren, uit welken tijd zoowel haar kostuum als het ameublement hunner kamer dagteekent. Haar politieke en maatschappelijke denkbeelden zullen allicht niet veel jonger zijn. Het stuk is goed van kleur, en de opvatting van het tafereeltje is geestig.

Geestig geteekend zijn ook de figuren op het doek van *Blommers*, dat reeds ten vorigen jare te Amsterdam tentoongesteld werd. Doch de kleur is zwak en de tonaliteit is niet begrepen. Vandaar dat de verschillende plannen niet genoegzaam wijken en er in dit stuk geen diepte is.

Mevrouw Mesdag had een veenlandschap en een fruitstuk. Het laatste was wel het beste van de twee. Het eerste scheen wat erg „impressionistisch" behandeld.

— Onlangs werd te Hazerswoude de nieuwgebouwde R. K. Kerk ingezegend. Dit gebouw werd ontworpen door den Architect Asseler van Amsterdam; wegens diens overlijden moest de uitvoering worden opgedragen aan den Architect A. C. Bleijs te Amsterdam.

— In het Nederlandsche Museum te 's Gravenhage is dezer dagen een schilderij tentoongesteld, die uiterst merkwaardig is, omdat zij uit de XIVe eeuw dagteekent en er in geheel Nederland wellicht geen tweede schilderstuk uit een zoo verwijderd tijdperk aan te wijzen is. Het stuk is verdeeld in achttien vakken, die elk een tafereel uit het leven van Christus voorstellen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Kroonprins van Duitschland, Friedrich Wilhelm, heeft 200.000 mark (*f* 120.000) betaald voor een prachtige schilderij van Rubens: Neptunus en Amphitryte, afkomstig uit de verzameling van Graaf Schönborn, te Weenen.

ERRATA.

Ten onrechte werd in de inhoudsopgave van het vorig nummer, het artikel over de vier Krochten in de St. Servaas kerk, te Maastricht, opgegeven als geschreven door Jhr. Victor de Stuers.

Bladz. 85, kolom 2, regel 11 *staat:* „De overige kisten zijn ledig." Dit moet *zijn:* „De overige kisten zijn zonder deksel."

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 13. 26 Maart 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

CORNELIS TROOST.

DOOR

LEONIDAS.

II.

Wij hebben een vorig maal Troost tot het jaar 1738 gevolgd. Het daarna komende kenmerkt zich eveneens door gelukkige werkzaamheid. Wij vinden er van het uitstekend geslaagde tafereeltjen uit de klucht „Pefroen met het schaapshoofd," dat in pittigheid, kracht, en geest van teekening voor geen zijner andere behoeft onder te doen. De portée van de klucht is, dat Pefroen zich zoo geheel en al door zijn vrouw Lijsje laat overheerschen, dat hij zich zelf tot knecht van haar en haar minnenden neef Ritsaart laat gebruiken. Bij Troost, zien wij Lijsje op een stoep staan links van het tooneel, gekleed in een blauwe japon, terwijl Ritsaart haar eene hand grijpt en haar met de andere om haar middel vat. De als knecht gekleedde Pefroen, die voor haar een schaapshoofd moest halen, maar omdat het heur niet bevalt ook weer terug moet brengen, staat rechts, den bontgekleurden zakdoek voor de oogen drukkend en heeft aan zijn linkerarm een ijzeren emmertjen hangen waarin het bewuste schaapshoofd.

Behalve met dit stuk was Troost in dat zelfde jaar waarschijnlijk ook reeds bezig met zijn beroemde Nebri. *Waarschijnlijk*, omdat, terwijl de drie eerste teekeningen van de Haagsche collectie in 1740 geschilderd werden, het vierde in het geheel geen en het vijfde het jaartal 1739 draagt; een verschijnsel dat in tegenspraak is met de bewering van Collot d'Escury [1]) dat Troost de vijf pastels in ongeveer veertien dagen geschilderd heeft, tenzij wij die juist bij het einde van 1739 en het begin van 40 stellen. Het schijnbaar vreemde in het

[1]) Holland's roem in kunsten en wetenschappen door Collot d'Escury.

verschijnsel, dat de laatste tafereelen vroeger zouden geschilderd zijn dan de eersten, kan mogelijk opgelost worden door het vermoeden dat Troost de eersten overgeschilderd heeft. Tot dat vermoeden geven de verschillende schetsen, in het bezit van Mr. A. Ver Huell, en het bestaan van eene andere dekverfteekening van het laatste nummer (in 1847 met de verzameling van baron Verstolk van Soelen onder den hamer gebracht) alle recht. Doch deze, trouwens minder belangrijke, kwestie aan anderen ter uitwijzing overlatend, willen wij thans overgaan tot het ontstaan en het wezen dier beroemde vijfdeelige serie.

Evenals in onzen tijd, waren ook in dien van Troost letterkundige vriendenkransjes aan de orde van den dag. Behalve de talrijke, meer officieële en publieke, lichamen met den algemeenen naam „dichtgenootschappen" bestempeld, bestonden er nog tal van meer private vereenigingen, waar dichtkunst, wetenschappen en gezelligheid beoefend werden. Troost behoorde tot een van hen, en nam gaarne deel aan die genotrijke avonden. Maar nu was er in zijn krans, door toedoen van een ijdelen, jongen kwant, een bachus-vereering ingeslopen, die aan het hoofddoel vaak al te veel afbreuk deed en onzen Troost minder aangenaam was. Bovendien had hij al lang de spotternijen van dien petit maître moeten verduren, omdat hij geen deelnam aan hun letterkundige knutselarijen. Vandaar dat hij besloot èn dien kwast te toonen wat hij vermocht met het penceel, èn zijn vrienden eens in een spiegelbeeld te toonen wat hun kransjes inderdaad geworden waren. Bij het begin van den avond, om vier uur (wij volgen hier allereerst de Haagsche teekeningen) is het „Nemo loquebatur" (niemand sprak). De gasten, zes in aantal, zijn vereenigd in een' groote zaal, stijl Louis XIV, en beginnen allereerst om op hun gemak te zetten met het opsteken van een Gouwenaar. De heer des huizes zit achter de tafel en oogt, evenals twee zijner gasten, die zich achter hem bevinden, het aardige dienstmeisje na, dat links af gaat. Een andere gast, evenals de gastheer, tamelijk gezet, zit voor de tafel, terwijl n⁰. 4, de petit-maître, zich voor den schoorsteen aan het knetterend vuurtje staat te warmen. De beide laatsten eindelijk, waarvan de een in het rood, waarschijnlijk dèn schilder zelf moet voorstellen en waarvan de tweede, die somber van aard schijnt, donker voor zich kijkt, zitten naast den schoorsteen. Geheel op den achtergrond is een knecht bezig een flesch te ontkurken, terwijl nog een geheele rij van die glazen wijnvaten rustig op hun beurt wachten.

Een uur later „Erat sermo inter fratres" (er werd onder de broeders gesproken.) De gezelligheid neemt toe. De heer des huizes speelt een spelletje triktrak met een zijner gasten, vóór aan de tafel gezeten. De petit-maître, met de armen op den rug eener stoel geleund, en een der andere gasten, volgen met aandacht het spel. De heer in het rood zit nog altijd, ditmaal onder het genot van een flesch wijn, bij den schoorsteen, terwijl de sombere man, met een kaars in de hand, op een stoel geklommen is om een portret van den gastheer bij te lichten, waarover hij in discussie schijnt met den laatsten gast. De flesschen staan nog onder toezicht van den bediende te wachten, tot zij geroepen zullen worden met haar inhoud de tongen der gasten los te maken.

Dat gebeurt. „Loquebatur omnes," (Allen spraken.) De wijn en het gezelschap beginnen te werken. Rondom de tafel zijn vier der heeren in een levendige discussie gewikkeld. Uit de globe, die op de tafel staat, en de kaart die een der heeren in de hand heeft, blijkt dat de astronomische theorieën het onderwerp uitmaken van hun gesprek. De gastheer, links, geeft zijn orders voor het souper, dat in de achterzaal, door de geopende slagdeuren zichtbaar, gereed gemaakt wordt. Een der heeren heeft den rug aan het gezelschap toegekeerd, terwijl de petit-maître, mede afgescheiden van het gezelschap, het aardige dienstmeisjen bezighoudt, dat niet geheel onverschillig schijnt voor zijn hulde. De levendigheid der heeren is een goed voorteeken voor de gezelligheid van het souper.

Als wij ze in het vierde tafereel weer ontmoeten is het souper gedaan. De heeren hebben gegeten en gedronken. Hun tongen zijn niet langer geboeid „Rumor erat in casa" (er was veel leven in huis). De dikke heer zit voor de tafel, en profil, en steekt zijn pijp bij ongeluk aan zijn glas wijn aan. Een ander heeft het afgelegd, en ligt, met het hoofd en armen op de tafel, in den slaap vergetelheid te zoeken. De „sombere", in zijn zwarte jas, heeft alle somberheid en triesterigheid weggedronken, en klinkt met zijn overbuur, tot groot genoegen zeer zeker van den heer in het rood, op wiens pantalon zij den inhoud van twee glazen wijn, door een knecht aangebracht, uitstorten. Alleen de heer des huizes ligt kalm in zijn groote leunigstoel en schijnt met aandacht te luisteren naar den toast, die door den fat, op een stoel staande, schijnt te worden uitgesproken. Bij het buffet, rechts, staat een knecht te wachten op het sein, om nog meerdere flesschen te ontkurken.

Doch eindelijk is de tijd van scheiden daar. De heeren worden door hunne liverijknechten gehaald. „Ibant qui poterant, qui non potuere cadebant. (Die gaan konden gingen en die het niet konden vielen). Wij zijn in de straat voor het huis, dat, als vele Amsterdamsche huizen, van een bordes is voorzien. Door hunne respectieve knechten gedragen, getrokken, of gesleept gaan de gasten de deur uit, uitgeleid door hun gastheer die hun een laatsten dronk wijdt. Een der heeren, al te beschonken, wordt door zijn gedienstige ondersteund, bij het ontlasten van zijn overladen maag. Beneden leunt de petit-maître op den zijne, en wordt op den voet gevolgd door het aardige dienstmeisje, met zijn steek en degen, dat hij, in zijn dronkenschap, wat al te stout liefkoost. Achter hem omhelzen twee der vrienden elkander zoo hartelijk, dat zij niet willen loslaten, ondanks het geroep van den heer in de met twee paarden bespannen koets. Allen zijn beschonken tot in de overtreffende trap, en zoo deze schildering natuurgetrouw is, moeten onzen voorvaderen na twaalf uren, menig stichtelijk tooneel te aanschouwen hebben gegeven.

Aldus de beroemde Nelri-serie (Nelri naar de aanvangletters der kenspreuken) in het Mauritshuis. Geestige teekening van de zeden onzer erentfeste vaderen, in hunne dienst aan den heidenschen Bachus! Hoe duidelijk staan ze ons daar voor oogen, met hun pruiken en steken, veelkleurige vesten, gekleurde rokken en sierlijk gegespte schoenen, als sprekende getuigen, dat de eentonige, zwarte rok en witte das niet altijd de kenteekenen zijn geweest voor onze mannelijke deftigheid bij feestelijke aangelegenheden. Hoe geestig worden ze ons voorgesteld, allereerst

in hun deftigheid bij een Gouwenaar en het triktrakbord, dan in hun opgewondenheid bij wetenschappelijke vraagstukken, en eindelijk in hun dolle streken en zatheid na het plengen van het kostelijk druivennat. Reeds deze vijf teekeningen alleen zouden Troost recht geven op eene eereplaats onder onze kunstenaaars.

Wij spraken hierboven van de verschillende schetsen, in het bezit van den heer Ver Huell. Zij bewijzen, dat Troost hetzelfde onderwerp verscheidene malen, op verschillende wijze, arrangeerde. Zoo zijn er, alleen van de *N*, drie verschillende teekeningen, in het bezit van dezen geestigen teekenaar en kunstliefhebber; van de *E* is er één, waarbij de gast, die naar het triktrak kijkt, op de stoel leunt waarop de voorste speler zit, die hier echter, in plaats van ruggelings, zijdelings van ons gezeten is. Bij de *L* des heeren Ver Huell houdt poëzie in plaats van astronomie de heeren bezig; een der gasten leest van een blad papier een vers op, een voordracht die door de meesten met gespannen aandacht gevolgd wordt. In plaats van in de andere kamer is de knecht bezig in het *zelfde* vertrek de tafel te dekken. De klok duidt aan 9 uren.

R speelt 5 uren later, dus om twee uren na middernacht. Behoudens enkele kleine wijzigingen is deze schets conform aan de pastels. De laatste is wat meer veranderd. Een der heeren zit in de koets terwijl een ander op den schouder van zijn knecht, met behulp van den eersten in het portier geduwd wordt. De petit maître, die het meisjen liefkoost, is losser en geestiger geteekend, zoo ook de knecht die hem ondersteunt. Op het bordes staan er nog twee te klinken, terwijl, beneden, twee anderen elkander omarmen. De vieze vertooning van het onwelgeworden heerschap wordt ons hier gelukkig gespaard.

Dat er van deze laatste teekening nog twee reprises bestaan of ten minste bestaan hebben, dunkt ons niet te gewaagd eene veronderstelling, wanneer wij letten 1°. op een nummer in den „catalogus der verkooping van nagelaten werken door baron Verstolk van Zoelen, Maart 1847" en 2°. op een nummer in den catalogus der verzameling Ploos van Amstel, Maart 1800. Het eerste duidt op een eigenhandige dekverfteekening, van Troost, voorstellende verscheidene heeren, die, in tamelijk beschonken toestand, een aanzienlijk burgerhuis verlaten. De dienstmeid licht er een bij, om hem in staat te stellen plaats te nemen naast een ander in een koets. Onderaan de stoep zijn twee heeren, waarvan een door zijn knecht ondersteund, bezig aan het klinken. Het tweede eindelijk wijst op een van vijf dekverfteekeningen van Sara Troost, dochter des schilders, die blijkbaar kopieën van de Nelri zijn. „In een stadsgezicht, zoo heet het daar, bij avond, vertoonen zich bij een aanzienlijke woning, eenige beschonken heeren, die door den Tractant worden uitgeleid, waarbij dienstboden, om hen in de slede te helpen." Uit de vier nummers, die er op volgen, blijkt ten duidelijkste dat wij met kopieën van de Nelri te doen hebben; ook deze teekening mogen wij dus als eene kopie van eene oorspronkelijke teekening des schilders houden. Maar daar hierbij gesproken wordt van dienstbod*en om hen in de slede te helpen*, iets, wat wij nog bij geen der drie andere *I* teekeningen vonden, moet er nog een vierde origineele teekening van dat tafereel bestaan, of bestaan hebben.

Wij komen nu tot het geestige pastel van 1741 uit „De Wiskunstenaar of 't gevlugte Juffertje" van Pieter Langendijk. Het is een liefdesgeschiedenis als zoo velen, een nichtjen dat den dwang van haar oom, die haar met een half krankzinnigen geleerde dr. Raasbollius wil doen trouwen, ontvlucht is en nu door dezen en haar beminde en minnaar Eelhart achterna wordt gezet; maar aan welke geschiedenis de astronomische disputen van twee geleerden(!), dr. Raasbollius en Urinaal een bijzondere van geestigheid bijzetten.

Door het, den schrijvers altijd gewillige, toeval komen het nichtje, Eelhart, haar oom Anselmus met de beide geleerden en zijn knecht Filipijn allen te zamen in een herberg te Loenen. Dáár ontstaat nu, onder het souper, een verschil tusschen de beide astronomen over de kwestie van het al-dan-niet draaien der aarde, dat zulk een grooten omvang neemt, dat beide heeren het noodig vonden hun stelsels met, op den grond getrokken cirkels te ontvouwen en daarbij, tot groote ergernis van den knecht Filipijn, als zon maan en aarde gebruik maken van de schotels en flesschen die op tafel staan; en daarbij eindelijk dezen doen uitroepen:

„Och! zoo de loop begon van de andere planeeten
„Hiel ik hier niet één brui te drinken of te vreeten!
„Met je permissie spreek ik deez planeet eens aan."

Hij drinkt uit een van de boeteljes.

Het is dit tooneel hetwelk Troost in zijn pastel tot onderwerp gekozen heeft. Links, achter de tafel zit Eelhart, de jonge minnaar, te lachen over de komische heftigheid der disputeerende heeren; vóór de tafel staat Filipijn zich te ergeren over het wegnemen der schotels en flesschen. Anselmus, de oom, en de herbergier kijken de een met be- de ander met verwondering naar Raasbollius en Urinaal, die potsierlijk uitgedoscht, en rood van agitatie, gesticuleeren over de cirkels, bordjes en schoteltjes. Door de achterdeur komt, met een kandelaar in de hand, een dienstmeisje binnen, die er uit ziet om te stelen en een van de fraaiste, zoo niet het fraaiste vrouwenfiguurtje is door Troost op het papier geblazen.

Naar chronologische volgorde behooren nu de, door mr. Ver Huell besproken, schetsen naar „Het beslikte zwaantje" te worden behandeld, maar ons resten in het Troostkamertje nog twee teekeningen ter bespreking, die wij niet op haar geboortendag kunnen thuisbrengen, en die wij dus het best deden hier te vermelden, al zijn ze niet de besten onder de zusteren, wat geestigheid en bevalligheid aangaat. Het eerste stelt voor een groepje „zangers met een ster" die, op de wijze als onze moderne zingende orgeldraaiers of beter nog, naar de kleedij van den aanvoerder te oordeelen, als onze belleman, een stichtelijk (!) liedjen aanheffen. De aanvoerder is versierd met een valschen baard, langen, door een jongen van achteren opgehouden, mantel en bordpapieren kroon op den hoed. Hij heeft een papier in de hand waarvan hij zingt. Zijn vrouw houdt een standaard vast waaraan van boven een ster, van geölied papier, en inwendig verlicht, die zij kan laten draaien. Een niet minder sierlijk uitgedoste jongen, met een kroon, oranjesjerp en degen, gaat rond met het bakjen bij het auditorium. Dat bestaat uit een dame die, met haar kinderen, op den stoep naar de vertooning is komen kijken, en haar jongste spruit, die bewonderend opkijkt naar de

ster, op de arm draagt. Een paar andere kinderen luisteren even aandachtig; maar eene kruipt verschrikt in de armen der kindermeid. Door de roode vlam achter de ster, is het geheel eenigszins fantatiesch rood gekleurd. De teekening is goed, maar het geheel is eenigszins stijf en mist den vollen adem van het leven.

Eindelijk dan hebben wij nog de Bruiloft van Kloris en Roosje, een tafereel uit het welbekende blijspel, waarvan de auteur niet met zekerheid bekend is. Het tooneel stelt voor, de straat voor het huis van Thomasvaêr. Bruid en bruidegom, die niet door bijzondere schoonheid of bevalligheid uitmunten, voeren op den voorgrond een dans uit, begeleid door de muziek, die een magere speelman en zijn wanstaltig dikke vrouw, op een estrade gezeten, aan hun instrumenten ontlokken. Rechts, bij de tafel, zien wij vooraan den dikbuikigen Thomas, die een tweelingbroeder van Falstaff schijnt, een glaasjen ledigen op de gezondheid der jongelui, aan wier toekomstig geluk een met lauweren gekroond dichter, op een omgekeerden ton staande, een ijselijk lang vers wijdt. De meeste gasten volgen met aandacht de declamatie van den mageren muzenzoon, op wiens papier de woorden „Ter bruiloft van Kloris en Roosje” prijken. Het komt ons, ondanks de nooit missende verdiensten in kleur en teekening, voor, dat het minder gracieuse onzer boeren te veel uitkomt en daardoor de schoonheid van het geheel schade doet. Vooral de wanstaltige speelvrouw draagt er veel toe bij het effect van het geheel te verminderen.

(*Wordt vervolgd*).

DE WINTER-TENTOONSTELLING VAN OUDE SCHILDERIJEN IN DE ZALEN DER ROYAL ACADEMY TE LONDON, 1881.

III.

Slot.

Iemand, die in ééns een overweldigenden indruk krijgen wil van het genie van *Jan Steen*, bezoeke deze verzameling. Zelden zag ik zooveel schoons van dezen meester in zulk een klein bestek bijeen. Want zij hangen allen in één kleine zaal.

No. 104, van Mrs. Hope spant voor mij van allen de kroon. In een deftig oud-hollandsch vertrek zien wij den meester zelf aan tafel zitten; zijne vrouw schenkt hem een glas wijn in, terwijl eene oude vrouw naast hem oesters openmaakt. Achter hem, boven den schoorsteenmantel leest men: *Soo gewonnen, soo verteert*, 1661, en het Monogram. Op den voorgrond een prachtig geschilderd jongetje, dat wijn uit een groote flesch in een kleinere overgiet; links zien wij door een open deur triktak spelers. Alles in dit meesterstuk is voortreffelijk en met groote zorg gedaan. Het lachend gezicht van J. Steen, de uitstekende ordonnantie, de harmonische kleur, het de Hooch'sche gezicht door de deur links, de meesterlijke teekening, het is alles zoo heerlijk schoon, dat ik mij telkens weêr naar dit stuk voelde heengetrokken. Mrs. Hope zond een tweede schilderij (No. 100) van niet minder goede hoedanigheid, hoewel licht „geretoucheerd.” Het is het fameuse doopmaal. Hier zien wij de moeder op den voorgrond bij haar kind, dat in de wieg ligt; bij haar staat de grootmoeder, een dier bekende typen van J. Steen, die, eens gezien, ons voor altijd in het geheugen geprent blijven; verder vele figuren, jongen en ouden, en allen met die karakteristieke gezichten, die, hoe verschillend ook, allen het stempel van den maker dragen. Aan den muur zien wij twee schilderijen van Frans Hals hangen, levensgroote lachende figuren, eene niet onbelangrijke bizonderheid. Dan hebben wij nog No. 88, van Charles Butler ingezonden; dáár zien wij weer het vrolijke gezicht van den kunstenaar, die met zijne echtgenoote, na een stevigen maaltijd, in den tuin genoten, daar Siesta houdt. Hij rookt een pijp, en men ziet, dat die hem goed smaakt. Zijne vrouw, (misschien heeft zij een fiksch glas wijn gedronken?) is in diepen slaap gevallen. Hoe wáár is dat voorgesteld! De kinderen, aan een ander tafeltje, blazen bellen, terwijl een meid het eten in huis draagt. Ook dit stuk is een kunstgewrocht van het echte soort; al hoorde ik een Engelsche Lady zeggen: „How disgunsting!” toch trekt het iedereen aan, en niemand laat het koud; onwillekeurig brengt het de lachspieren in beweging. Maar wie heeft ook de kunst beter verstaan, de lachende tronie zóo weer te geven, dat een toeschouwer, willens of niet, meegaat lachen!

No. 124 (een dorpskermis) behoort weer aan Mrs. Hope. Het is gemerkt en gedateerd 1663. Ook van het beste soort, vol geestige trekken en een dier met uitvoerigheid behandelde werken, terecht zoo hoog geschat.

Als een Hollander bij No. 87 den catalogus opent, weet hij niet recht, wat hij van het daar gedrukte denken moet. „*Arrest of the de Witts, bij Bartholomeus van der Helst*.” Het is noch het één, noch het ander, zoodat het lange relaas over de „two eminent Dutch statesmen” gerust weg had kunnen blijven. Op een paneel van „53½ bij 56½ inches” zien wij acht personen in een eenvoudig landschap, waaronder hoogstens drie portretten; slechts één persoon, wiens tronie niets met de de Witten te maken heeft, wordt gearresteerd; nog jong, met blozend, gevuld gelaat en kleine snor, staat hij blijkbaar zijn onschuld te betuigen, terwijl rechts een op Nic. Tulp gelijkend man met een lange beschreven rol het tegendeel schijnt te beweeren en andere personen zijn reiszak enz. doorzoeken. Links, iets achterwaarts, houdt iemand de wacht bij het door hem verlaten rijtuig, waarvoor een bruin paard. Voor mij was dit stuk het belangrijkste der tentoonstelling omdat het in de hoogste mate mijne nieuwsgierigheid prikkelde. Helaas, nog is die niet bevredigd. Aan van der Helst is hier niet te denken. Het meest lijkt het in bruinen toon uitmuntend geschilderde werk op *Albert Cuyp*. En toch blijf ik daarbij een vraagteeken plaatsen; al weet ik niemand aan te wijzen aan wien ik het anders durf toe te schrijven. En wie is de gearresteerde persoon? Het stuk is omstreeks 1650, eer vroeger dan later geschilderd. Maar ik moet korter zijn of ik kom nooit ten einde. Ik noem slechts nog de volgende stukken, allen voortreffelijk in hun soort. 89. *C. de Heem*, (Mr. Howard-Keeling) een aantal uitstekende *van Dijcks*, o. a. de levensgroote portretten ten voeten uit, van Graaf Jan van Nassau met vrouw, zoon en drie dochters, in 1634 geschilderd. (Earl Cowper,

No. 137.) Toch kan ik niet ontkennen, dat de meeste van van Dijcks in Engeland geschilderde portretten, ondanks het vele goeds en schoons er in, aan een soort oppervlakkigheid lijden, die hem, die zijne werken in Genua ernstig bestudeerde, tegenvalt. Dáár nog de met hart en ziel bij zijn arbeid wijlende kunstenaar, ijverig van de groote voorbeelden in Italië leerende, zonder bloot navolger te worden, zonder zijne individualiteit op te offeren. Hier de vermoeide, reeds inwendig kranke hoveling, die, gedisponeerd of niet, de engelsche grooten moet „conterfeiten", omdat hij nu eenmaal de mode-schilder is. Maar moeten wij niet verbaasd staan, dat ondanks al die verzwarende omstandigheden, onze meester nog werkte zóó als ons die tallooze portretten in Engeland het aantoonen? Bij al het vluchtige dezelfde aristokratische, nobele opvatting, en zeker het fijn geïdealiseerde, toch wèl gelijkend portret.

Zoo No. 139, 143 enz.

De *Frans Hals* (No. 59) van den Heer Bischoffsheim, eene herhaling van den lachenden man van Amsterdam is niet bizonder mooi; zelfs zwak. De *Albert Cuyp* (No. 65) van Mr. Howard-Keeling, echt gemerkt italiaansch landschap met figuren en vee is daarentegen prachtig en zeer ongewoon. Op 't eerste gezicht dacht ik aan Dujardin, en slechts het vee draagt geheel Cuyp's karakter. No. 68, een kop uit de spaansche school (Lord Cowper) wordt hier NB. voor een A. Cuyp versleten. Maar No. 117 van Mrs. Hope is een Cuyp comme il faut. Vier van die onnavolgbare „Cuyp'sche" koetjes zien wij hier rustig aan het water liggen, een vijfde staat, terwijl de herder op bedenkelijke wijze bezig is zijn hemd te doorzoeken. Voor dezen herder maakte Cuyp eene uitvoerige studie, (zooals hij waarschijnlijk voor elke figuur deed,) die ik toevallig in de collectie van Jhr. Victor de Stuers terug vond. Het werk is uit den besten tijd des meesters.

Ik zou onrechtvaardig zijn, als ik niet den heerlijken *Maes* (No. 119) noemde, een appelen schillend vrouwtje, waarnaast het bekende spinnewiel.

Blijkbaar had Maes hier hetzelfde model, dat hij op zijn *schoonste* werk, de biddende vrouw in Felix Meritis te Amsterdam, vereeuwigde. Mrs. Hope's Maes, hoewel van veel kleinere afmetingen, kan wat de qualiteit betreft, overigens met dien van het „gelukkige" Felix wedijveren. Donker vertrek, warme kleur, geheel Rembrandtiek lichteffect, wollige penseelbehandeling. Hoe kon een man, die eens zóó schilderde, toch later die bonte portretten fabriceeren, waarop een wervelwind steeds de kleederen in beweging schijnt te brengen! De *Both* (103) van Mrs. Hope is uitstekend. *Terborgh* is waardig vertegenwoordigd. Een trompetter met een paar andere soldaten en een ander stuk met een schrijvend officier en denzelfden trompetter. (108 en 110, Mrs. Hope), zijn prachtexemplaren, en zijn portret van „a burgomaster" (als ik wel heb Burgemeester Joan Rover van Deventer [1]) zonder twijfel één zijner beste portretten, en een der het meest bewonderde werken der tentoonstelling. 114, Mrs. Hope's *Dusart* is weer een parel van 't eêlste soort, Dusart zoo goed als men hem maar zien kan; en 111 en 115 twee voortreffelijke *van der Heyde's*, door van der Velde gestoffeerd. (Mrs. Hope), 121, eindelijk, is een goede *Frans van Mieris* van 1660 (Mrs. Hope.)

Vóór ik sluit, moet ik nog vermelden: No. 196, *Lucas van Leyden*, een aanbidding der drie koningen, uit Buckingham palace ingezonden.

Dit kolossale stuk, met het *echte* Monogram (L) des meesters gemerkt, verdient onze bizondere aandacht. Het werd lang als onbelangrijk beschouwd en in een donkere achterhoek geborgen, totdat de tegenwoordige directeur der k. verzamelingen, Mr. Robinson, er het Monogram op ontdekte en het liet schoonmaken.

Eene niet schoone Maria, met lang blond haar (waarop vluchtig geschilderde lichtjes) in donker, blauwgroen gewaad met bizonder kalme plooien) (voor L. v. L.) houdt een (klein!) Christuskind op den schoot; het is in een zeer doorschijnend kleed gestoken. Links wordt het door een ouden, bijna kalen koning aangebeden, die het een fraaien gouden doos aanbiedt. Hij is in een schitterend (groen, geel, rood) gewaad gekleed; zijn onderkleed, goudbrocaat, is met zorg geschilderd. Achter hem de traditioneele Balthazar, die een prachtig in goud gemonteerd glas in de hand houdt; hij heeft een kroon op 't hoofd. De derde vorst in bontkleurig costuum, staat rechts op den voorgrond en heeft weer een kostbaar gouden vaas, een soort fantastischen beker, in de rechter hand. Jozef bevindt zich achter Maria; een leelijk oud mannetje, wiens gezicht een type van L. v. L. is. Sterk aan den meester herinneren drie soldaten op den achtergrond rechts, één met groote *pluimen* op 't hoofd. Links ziet men door een poort drie ruiters; boven aan drie „manieristische" engelen. Het stuk is erg bont en wat ruw behándeld; ik geloof niet dat het geheel van zijne hand is, al ontwierp en merkte hij het stuk ook. Tenminste de authentieke werken in Leiden, Munchen, Milaan, zijn veel fijner en zorgvuldiger afgewerkt; waarschijnlijk is 't ook een werk uit zijn laatsten tijd. Hier en daar ziet men duidelijk de harseeringen van de schets onder de verw door. De schilderij maakt geen aangenamen indruk.

Over de Italiaansche en Spaansche meesterstukken dezer tentoonstelling zal ik maar zwijgen. Ik vrees hier te lande te weinig sympathie te vinden voor de Italiaansche quattrocentisten, van wie menig schoon stuk de zalen vult; de catalogus is hier al heel slecht te vertrouwen en meer dan de helft dier stukken zijn onjuist toegeschreven. Echt en subliem zijn de twee Raffaels van Lord Cowper, (148 en 152) waarvan de éene alleen voor 30.000 £ verzekerd is, (de zoog. Madonna Nicolini). Beide stukken uit de florentijnsche periode.

Van de Murillo's is No. 154, de maaltijd te Canaän, (Marquis of Ailesbury) het merkwaardigste. Daarop zijn tweeëntwintig figuren voortreffelijk gegroepeerd; een harmonisch licht en donker, de schoone kleur enz., plaatsen dit stuk onder de beste van den meester. Onwillekeurig denkt men aan Rembrandt, als men voor dit meesterwerk zit.

Hoe men No. 210 (portretten van 3 dochters van Philip den 2e van Spanje) aan Ant. Moro kon toeschrijven, is mij een raadsel. Het lijkt niet in 't allerminst op dezen *hollandschen* meester; maar is van Italiaansche of Spaansche hand uitgevoerd.

---

[1]) De Heer Wesselhoeuft in Hamburg bezit een dergelijk werk, waarop een lang inschrift, waarvan ik in der haast slechts kon noteeren: Joan Rover, getrouwd met Wilhelmina Rouse, Burgemeester van Deventer 1661 (uit de coll. Blokhuijzen.)

Enkele oud Duitsche meesters zijn hier tevens te vinden. Werken van Michael Wohlgemuth, een als Dürer uitgegeven kruisafneming van ? ? een Cranach enz. Ook een goed portret van Holbein, is een hoogst interessant sutk.

En weldra zal te 's Gravenhage eene dergelijke tentoonstelling geopend worden. Zal zij even belangrijk zijn, of zullen wij er onze *groote* meesters maar schaars op aanwezig vinden omdat ... ja, omdat zoovelen liever engelsch geld, dan hollandsche kunst bezitten, en men daarom de Engelschen in staat stelde, *jaarlijks* zulke tentoonstellingen te houden, terwijl het hier reeds moeielijk wordt alle 8 à 10 jaren zulk eene „retrospective" tot stand te brengen. Nog steeds verdwijnt het residu der kunstwerken uit onze aanzienlijkste families, en toen ik laatst twee portretten van van der Helst te koop zag aangeboden, nadat hoogst waarschijnlijk een aanzienlijk eigenaar zich niet geschaamd had, die afbeeldingen van zijne voorvaderen zonder noodzaak te verkwanselen, toen herinnerde ik mij de woorden van Lermolieff (Senatore Morelli) 1).

Wenn es dahin gekommen, dass die fürstlichen Familien sich herablassen, nicht nur ihre Kunstschätze, sondern selbst ihre von Meisterhand gemalten Familienporträts an den Meistbietenden zu verschachern, so ist dies ein Zeichen mehr, dass es mit dem Adel ein Ende hat. Und so darf man es Königen auch nicht verargen, wenn sie über Nacht reich gewordene Börsengauner oder Eisenbahnhelden zu Grafen und zu Herzögen stempeln.

A. Bredius.

SNIPPERS.

Bij het onlangs gevierde Hooft-feest zijn ook de beeldende kunsten eenigermate betrokken geweest. *Eigenhaard* heeft een zeer fraai nummer uitgegeven met talrijke afbeeldingen op Hooft betrekkelijk. In Hoofts woonhuis op de Keizersgracht over de Groenlantsche pakhuizen heeft de heer E. Colinet het borstbeeld van den grooten man in een sierlijken gevelsteen gebeeldhouwd. Men hadde de feestviering kunnen vereeuwigen door een gedenkpenning te doen vervaardigen, doch daaraan schijnt niet te zijn gedacht. Daarentegen is reeds een begin van uitvoering gegeven aan de versiering van de Hooge zaal op het Muiderslot. In deze zaal zijn namelijk de portretten van Hooft en van Barleus opgehangen, in afwachting dat het in de *Kunstbode* vroeger medegedeelde plan tot meubileering der zaal zijn beslag krijge. Voor die onderneming, waarvan de kosten op ongeveer *f* 10,000 geschat zijn, heeft men met inbegrip der collecte bij de feestviering gehouden, nagenoeg de helft van het benoodigde geld bijeengebracht.

De traagheid waarmede de gevraagde bijdragen door het Nederlandsch publiek geschonken worden, en de omstandigheid, dat de reeds aanwezige portretten door Belgen geschilderd werden en onze kunstenaars nog niet veel van zich schijnen te hebben doen hooren, geven ongetwijfeld stof tot nadenken. Voor de hand ligt het, te klagen over de koelheid die onzen volksaard kenmerkt, over de moeite die het inheeft, bij de Hollandsche natie geestdrift op te wekken. Doch sommige schrijvers gaan verder en richten ook tot 's Lands regeering vrij bittere verwijten. Zij had beter voor het Muiderslot moeten zorgen. Zij had moeten inzien, dat de nationale eer niet gedoogde dit historisch gedenkteeken van Neerlands letterkundigen roem te laten vervallen tot eene onoogelijke ruïne.

Zijn deze uitvallen wel billijk?

Vijftig en zelfs acht jaren geleden, ja. In den laatsten tijd, neen.

Terecht mocht men de Regeering beschuldigen dat zij vergat welke plichten de eerbied voor een roemvol verleden oplegt, toen in 1825 een minister in de Haarlemsche Courant den verkoop van het Muiderslot voor afbraak aankondigde, of toen zij na gezwicht te hebben voor het protest van allen die de letterkundige eer van ons land waardeerden, zich vergenoegde, op de meest smakelooze manier het aloude gebouw eenigszins te herstellen en waterdicht te houden.

Maar als men billijk is, zal men moeten erkennen dat in de laatste jaren de Regeering heeft gedaan, niet wat *moest* gedaan worden, maar wat gedaan worden *kon*.

Telken jaren zijn, volgens een vast en wel overwogen plan, afdoende herstellingen uitgevoerd. De voornaamste betreffen een der groote torens van het slot, en laatstelijk de zoldering van de Hooge Zaal, een herstelling zonder welke de plannen tot versiering dier zaal bezwaarlijk uit te voeren zouden zijn.

Dat niet meer gedaan werd, ligt niet aan de Regeering, maar aan de omstandigheid dat de sommen voor de restauratie onzer monumenten noodig, in de laatste jaren niet dan met moeite konden worden verkregen. Wie deze moeilijkheid deden ontstaan, is voor niemand een geheim. De deels in het openbaar, en grootendeels achter de schermen gevoerde veldtocht tot bemoeilijking van het streven der Regeering om de nationale gedenkteekenen te onderhouden en te herstellen, ziedaar waarop zij die over den verwaarloosden staat van het Muiderslot zich verontwaardigen, behoorden te wijzen! Dat ware billijk, dat ware doeltreffend. Niets is gemakkelijker dan aan de Regeering verwijten te doen hooren; maar niets is minder vruchtbaar, wanneer niet de goede wil der Regeering kan betwijfeld worden, en de ware oorzaak van haar naar verhouding geringe werkzaamheid *elders* te zoeken en te vinden is.

Het schijnt wel, dat het over het algemeen nog al moeilijk valt met juistheid een ieders verantwoordelijkheid te bepalen. Er zijn menschen, die zelfs geneigd zijn de eerste gelegenheid de beste aan te grijpen om beschuldigingen, hoe ook door feiten gestaafd, eenvoudig ongegrond te verklaren, zeker het gemakkelijkste middel om niet aan het verkeerde adres verwijten te richten. Is het christelijke liefde, is het verblindheid, is het niets anders dan pure onhandigheid, die er de Commissie voor de tentoonstelling van oude schilderijen in den Haag toe leidde, in de voorrede van den catalogus uit te roepen, dat de schatten in de Gothische zaal verzameld schitterend bewijzen hoe ijdel de dikwijls herhaalde klacht is, dat het meeste en beste onzer oude meesters uit winstbejag en gebrek aan kunstzin aan vreemdelingen is afgestaan.

Men hadde beter gedaan dit punt niet aan te roeren. De 400 stukken in de Gothische zaal opgehangen veranderen, helaas, niets aan het feit dat de kabinet-

ten van Brienen, van Loon, Nottebohm en zoovele andere over de grenzen zijn getrokken; zij maken het niet onwaar dat talrijke buitenlandsche liefhebbers sinds 25 jaren in Holland de kern hunner collectien hebben gevormd, dat de Hollandsche koopblieden regelmatig op de buitenlandsche markten Oud-Hollands kunst te koop bieden, terwijl tegenover het verlies van al deze kunstschatten geen sprake is van importatie van vreemde kunst. Men hadde overigens wel mogen wachten met een triomfkreet aan te heffen, tot dat de tentoonstelling ware afgeloopen, en men kon verklaren, dat zij voor sommige bezitters van fraaie schilderijen niet een gelegenheid is geweest om deze kunstwerken aan den vreemde te verkwanselen.

Bovenal had de catalogus beter gedaan deze ontboezeming achterwege te laten, gedachtig aan hetgeen de Gothische zaal voor 30 jaren was, aan de Verkooping aldaar op 12 Augustus 1850 en volgende dagen gehouden (de grootste verkwanseling waarvan Nederland getuige is geweest), en aan het fransche spreekwoord dat van touwen en gehangenen gewaagt.

VERKOOPING
DER VERZAMELING JOHN W. WILSON.

De verkooping der verzameling *Wilson*, heeft de aanzienlijke som van 2.032.425 francs of ongeveer 1 millioen gulden opgebracht.

De volgende prijzen werden besteed:

A. Moderne schilderijen.

Millet, Angelus, 160.000 fr.; — *Meissonnier*, Halte van ruiters, 125.000 fr.; — *Decamps*, binnenhof in Italië, 36.800 fr.; — *Bargue*, fluitspeler, 30,000 fr.; — *Corot*, ondergaande zon, 12.000 fr.; — *Troyon*, vallei der Sole, 19.200 fr.; — *Delacroix*, tijger en slang, 24.100 fr.; — *Pasini*, Arabieren op jacht, 6000 fr.; — *Ricard*, diens portret, 3100 fr., (aangekocht voor den Louvre); — *Fortuny*, binnenhof, 5100 fr.; — *Roybet*, de boodschapper, 12.050 fr.; — *Diaz*, waterplas, 12.300 fr.; — *Daubigny*, moeras, 12.550 fr.; — *Ziem*, Venetië, 17.500 fr.; — *Millet*, boerin, 23.700 fr.; — *Rousseau*, Normandisch gehucht, 20.000 fr.; — *Troyon*, waterplas, 31.500 fr.; — *Troyon*, slapende nymf 1.650 fr.; — *Couture*, vrouwenhoofd, 900 fr.; — *Troyon*, boerderij, 3400 fr.; — *Leys*, binnenhuis, 4,900 fr,; — *Delacroix*, Arabisch tafereel, 1.320 fr.; *Muller*, bloemen, 820 fr.; — *Troyon*, Doode ramskop, 1,510 fr. (aangekocht voor den Louvre).

B. Oude Schilderijen.

Frans Hals, twee uitmuntende portretten van Scriverius en van zijne vrouw; beide van 1626, aetatis 50, en niet grooter dan 21 op 16 centimeter; aangekocht door het Museum van Berlijn voor 80.000 fr. dat is 119 fr. per vierkanten centimeter; — *Frans Hals*, het groot portret van van den Broeke 78.000 fr. — *Frans Hals*, portret van een lid der familie Schade van Westrum, vermoedelijk Jasper, geschilderd in 1645, en metende 74 op 66 centimeter, 43.100 fr. *Pieter Codde*, (een vroeger weinig geschat meester,) het bal, 34.900 fr., aangekocht door den Vorst van Liechtenstein, nadat het Museum van Brussel tot 30.000 fr. geboden had.

S. van Ruisdael, het veer, 32.000 fr.; — *van Goyen en Cuyp*, gezicht op Dordrecht, 30,500 fr.; — *C. Dusart*, kermis, 15,500 fr.; alle drie aangekocht voor het museum te Brussel; — *Cuyp*, de kunstenaar teekenende naar de natuur, 73,000 fr.; — *W. van de Velde*, stil water, 21,000 fr.; — *Dirk Hals*, festijn, 6000 fr. (aangekocht voor den Louvre); — *Decker*, houten brug en *Koedijck*, binnenhuis, elk voor 5000 fr. aangekocht door het museum van Brussel; *Lawrence*, la Naumachie, 3000 fr.; — *Kalf*, stil leven, 3,200 fr.; — *A. de Vois*, patrijs, 5000 fr.; — *Poussin*, de jeugd van Bacchus, 9000 fr.; — *Perronneau*, graaf de Bastard, 5050 fr.; — *Demarne*, kermis, 8100 fr; (aangekocht voor het Museum te Brussel); — *Fragonard*, verstoppertje spelen, 8100 fr.; — *Lawrence*, lady Ellenborough, 10,000 fr.; — *Lancret*, la maréchale de Luxembourg, 17,500 fr.; — *Pater*, legerplaats, 17,000 fr.; — *Watteau*, l'île enchantée, 20,000 fr.

Rembrandt, mansportret, uit de verzameling Aligre, 200,000 fr.; dit stuk meet 20 op 16 cent.; het kost dus 625 fr. per vierkanten centimeter! — *Rembrandt*, rabbi, metende 23 op 20 centimeter, 10,000 fr. — *Rembrandt*, Golgotha, 9,150 fr.

Holbein, Stephanus Gardiner, 66,700 fr.; — *Teniers*, Keuken, 23,000 fr.; — *Id.*, apen maaltijd, 6200 fr.; — *Maas*, kind met wafel, 10,500 fr.; — *Berck Heyde*, de Dam, 8,300 fr.; — *van der Neer*, maanlicht, 5,300 fr.; — *Reynolds*, de weduwe, 15,500 fr.; — *Morland*, rustplaats, 8,520 fr.; — *Van der Meer*, de dienstmeid, 8,500 fr.; — *Beechey*, broeder en zuster, 3,800 fr.; — *Brooking*, het kanonschot, 5,500 fr.; — *F. Bol*, Moorsch opperhoofd, 4,000 fr.; — *Constable*, the glebe Farm, 3,660 fr.; — *Rubens*, Mercurius, Argus en Io, 48,000 fr.; — *Palamedes*, dame spelende op den clavecymbaal, 12,000 fr.

Uit bovenstaande opgave blijkt dat het Museum van Berlijn voor 2 portretten 80,000 fr. betaald, en dat van Brussel voor 6 schilderijen 96,100 fr. besteedde, welk laatste bedrag *meer dan het dubbele is van de som welke jaarlijks in Nederland beschikbaar is voor aankoop van boekwerken en voor de aanvulling van niet minder dan 10 Musea van oude en nieuwe Kunst.*

VERKOOPING
DE VRIES.

Den 29 Maart en volgende dagen zal de heer *R. W. P. de Vries* (122 Warmoesstraat te Amsterdam) eene belangrijke veiling houden van oude en moderne teekeningen, prenten en geïllustreerde boeken. (Kijkdagen 26 en 28 Maart.)

Onder de 292 nummers teekeningen treft men er aan van *L. Bakhuizen*, *A. Bloemaert*, *A. Brouwer*, *Boucher*, *Lingelbach*, *A. van Ostade*, *C. Pronck*, *A. Rademaker*, *W. Roelofs*, enz. Vele stellen stadsgezichten voor.

De prenten (gravuren en etsen) tellen niet minder dan 759 nummers, waaronder 36 van *Rembrandt.*

Onder de plaatwerken vindt men een fraai exemplaar van *Couché's* „Galerie du Palais Royal," alsmede een fraaie verzameling aquarellen van *Christine Chalon*, die gediend hebben voor de etsen van *J. de Mare* in het werk van *J. Le Francq van Berkhey* „zinspelende gedichtjes."

ERRATA.

Het op bladz. 93 kolom 1, regel 17 genoemde schilderstuk behoort aan Baron van Pallandt.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 14. 2 April 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.— Franko per post .... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels .... *f* 1.50 Iedere regel meer .... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE HAAGSCHE PORCELEINFABRIEK

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Ware niet reeds bij het doorlezen van de Resolutie-registers van Schout en Burgemeesteren der 18e eeuw, — ten stadhuize alhier berustende, (zijnde eenige deelen in folio, net, maar somtijds compres geschreven), — onze aandacht gevestigd geworden op enkele resoluties betreffende de Haagsche Porceleinfabriek uit de vorige eeuw, waaromtrent overigens de gegevens zeer schaarsch voorkomen, zoo zou op andere wijze onze geest tot onderzoek vaardig geworden zijn. Immers een bekend koopman in antiquiteiten te dezer stede, adverteerde dezer dagen in een Haagsch blad, dat hij hooge (?) prijzen gaf voor het Haagsche porcelein met een ooievaar gemerkt, en dit alleen zou genoeg geweest zijn om ons aangetrokken te gevoelen tot een tak van industrie, die Delft beroemd heeft gemaakt, en Den Haag beroemd zou hebben kunnen maken, indien niet de tijdsomstandigheden zeker, en andere omstandigheden misschien, hadden medegewerkt om de fabriek te niet te doen gaan, zoo onherroepelijk zelfs, dat alle spoor van dat te niet gaan is verdwenen. Het orgaan der Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage, welke vereeniging een dertigtal jaren geleden is opgericht, en successievelijk de koe zoo flink bij de hoorns pakte, d. w. z. zoo veel deed om belangstelling voor Den Haag en hare geschiedenis bij Magistraat en Burgerij op te wekken, dat het zonde en jammer is, dat het bestaan dier vereeniging nu ter nauwernood meer bekend is [1]), geeft in de 1e afl., verschenen in 1861, eene belangrijke bijdrage over de bedoelde fabriek, waartoe de Heer J. B. Weenink, in leven lid van den Gemeenteraad, de eerste aan-

1) Zou de reden niet deze zijn, dat die mannen, langzamerhand vergrijsd in de wetenschap, zich geen jeugdige krachten, jonge medewerkers zoeken? Eene zaak wordt zelden goed gediend door een vrienden-clubje, dat een gesloten kring schijnt.

leiding heeft gegeven. Het ligt niet op onzen weg, om die bijdrage over te schrijven; wat wij beoogen is op nieuw de aandacht op deze zaak te vestigen, waartoe wij datgene mededeelen, wat door ons bij onze nasporingen ten stadhuize is gevonden en tot *aanvulling* kan dienen. Wij willen aanvangen waar om zoo te zeggen „de Mededeelingen" eindigen. In *la Guide*, — zoo schrijft de mededeeler bl. 66, — in *la Guide, ou nouvelle description de la Haye et de ses environs.* A la Haye, chez la Société des Libraires. 1785. bl. 240 wordt gezegd: „Cependant La Haye a encore actuellement quelques Fabriques, mais de peu d'importance. Depuis quelques années un Allemand, nommé Lynkers, y en a établi une de porcelaine, dont les ouvrages pour la beauté de la matière, les peintures et le vernis, ne le cèdent point à la plus belle porcelaine de Saxe, mais celle de la Haye est excessivement chère, et le plus grand débit s'en fait au moyen de Loteries." Daarop laat de berichtgever volgen: „zij bestond dus nog in 1785, doch heeft zich waarschijnlijk in de onrustige tijden welke daarop gevolgd zijn niet kunnen staande houden." Dit is wel zeker, 't niet staande kunnen houden namelijk, maar of alleen de onrustige tijden dit hebben gedaan, mogen wij niet zoo gaaf aannemen.

Het jaar 1785 is dus het laatste spoor volgens de Mededeelingen. Wij zijn zoo gelukkig twee, ten minste één jaar later de fabriek nog te kunnen vermelden.

Uit het register der Resolutiën deel 22, houdende de jaren 1783—1794 vonden we op bl. 109 der 1e serie gepagineerde bladzijden, het volgende:

„Woensdag den 20 December 1786, present den HoogEdele Heer Schout de Heeren Burgemeesteren Patijn, Slicher en Van Slingelandt.

„Op de requeste van Haar Edele Achtbaare gepresenteerd door Johan Frants van Lyncker, fabriqueur in porcelynen alhier, om daar bij geallegeerde reedenen, versoekende, dat haar Edele Achtbaare aan hem suppliant geliefden te permitteeren om in het aanstaande jaar 1787, weder eenige der bij hem vervaardigde porcellynen te mogen doen uitlooten, en alzoo debiteeren, ten eynde hy suppliant zyn gemelde frabicq aan de gang zouden kunnen houden, en daar door voldoen aan de Crediteuren en geinteresseerden in een onder surintendance van Haar Edele Achtbaare genegotieerd Capitaal van *f* 10000,,—,,—,, de termijn van betaling, welke met het einde deezes jaars staat te vervallen, is daar op goedgevonden aan den suppliant alleen voor ditmaal bovengemelde zyn gedaane versoek te verleenen.

„En zal extract deezes gegeven worden aan den suppliant om te strekken tot naricht."

Wat blijkt nu hieruit? Ten eerste, dat het hier niet eene opruiming gold, eene soort liquidatie, zooals men ons heeft willen diets maken, want wel degelijk wordt er gesproken van „zijn gemelde fabricq aan de gang zouden kunnen houden", maar ook ten andere, dat „Anthony Lyncker" verdwenen is, en een „Johan Frants *van* Lyncker" in de plaats is getreden. Dat *van* maakt niet veel uit, maar het verschil in voornamen geeft duidelijk te kennen, dat een zoon, of naastbestaande de belangen der fabriek behartigde, niet als zetbaas, maar blijkbaar als eigenaar, die zelfs den drukkenden last der negociatie had overgenomen. Trouwens er wordt in de resolutie dan ook gesproken van „*zyn* gemelde fabricq."

Dat het Bestuur der stad wederom bereid was, toestemming te geven tot de loterij, al heet het „alleen voor dit maal" bewijst op nieuw de ingenomenheid van dat bestuur met dezen tak van industrie, welke echter niet heeft verhinderd het verval en het versterven van de kunst van porcelein te bakken in Den Haag. Reeds vroeger hadden Regeerders van den Haag blijk gegeven van bijzondere toegenegenheid voor fabrikant en fabriek, blijkens het tot twee maal toe vrijstellen van accijns van bier, voor zooveel het gebruik der fabriek aanging, welke resolutiën van Maandag 8 Maart 1779, en Maandag 25 September 1780, in de Mededeelingen zijn vermeld. Ook daaromtrent kunnen wij weder *aanvullen*, want ook de „Societeit" was de fabriek genegen. In de Resolutiën toch van dat lichaam van 24 Febr. 1774 tot en met 7 Dec. 1786, vinden we ter vergadering van 11 Februari 1779, dus nog geen maand na de geaccordeerde, maar niet gegarandeerde, negociatie, het volgende geresolveerd:

„Nog is geleesen de Requeste van Anthony Lynker, Porcelein fabriquer alhier in den Hage, versoekende om vrijdom van Sociteits Imposten op Turf en Koolen tot zijn Porcelein fabriecq gebruikt werdende. Waar over gedelibereerd zijnde, is het voorschreeve verzoek op favorabel advis van den Heer ontfanger Ten Hove aan den suppliant geaccordeerd; En zal hier van Extract aan den Collecteur Jan van Elburg en den suppliant werden gegeeven, omme sig daar na te reguleeren."

We hebben de verschillende portefeuilles met ingekomen stukken uit de laatste 20 jaar der 18e eeuw nagegaan, maar hebben niet één adres van een Lyncker, 't zij van den primitieven of lateren eigenaar, gevonden. Anders hadden wellicht die stukken, door meerdere uitvoerigheid, omtrent 't een of ander licht gegeven.

We weten nu alleen, dat de loterij in 1787 zou plaats hebben, „*weder* zou plaats hebben," en dat dus vroeger eene dergelijke verloting plaats had gevonden, waardoor de geringe bloei der fabriek wordt geconstateerd, en dat J. F. van Lyncker het adres daartoe heeft ingezonden. Of die loterij heeft plaats gehad kunnen wij niet zeggen, maar vreemd mag het heeten, dat Burgemeesteren der stad 's Gravenhage, blijkbaar slechts éénmaal een aankoop uit die fabriek hebben gedaan, en wel ten behoeve van het Jacht, en dat die aangekochte voorwerpen, hoewel uitdrukkelijk vermeld in eene Resolutie van Maandag 18 Febr. 1779, zijnde een fraai Theeservies, bestaande uit twaalf kopjes en schoteltjes, een spoelkom en suikerdoos, dat tot „Conservatie alleen gebruikt mocht worden door de Leeden van de Magistraat of derzelver Ministers, zo wanneer dezelve in persoon mede vaaren", dat die aangekochte voorwerpen, zeggen wij, spoorloos zijn verdwenen, hoewel we zelfs in een der resolutieboeken een volledige inventaris tot in de kleinste bijzonderheden van dat jacht hebben gevonden. Wat het gemeente-museum bezit is slechts een klein getal voorwerpen. Tellen wij zooals zeker heer, die altijd *twee* handschoenen aan de winkeljuffrouw vroeg, één voor zijn rechter-, en één voor zijn linkerhand, dan komen wij tot 60 stuks; maar

nu zijn er ook de dekseltjes en schoteltjes bij gerekend. Wij vergissen ons gelooven wij niet; en die 60 stuks, makende een magere vertooning in het museum der stad, waarin de fabriek eens stond, zijn nog door schenking of lateren aankoop verkregen. Niets was dus meer over.

Die voorwerpen, welke we in twee rubrieken kunnen verdeelen, zijn of met landschappen of met bloemen beschilderd, terwijl één bord alleen pluimgedierte vertoont. De landschapjes bestaan meestal uit een molentje, een watertje waarin een schuitje, en waaraan een wilgeboom staat met een landhuis, eene bouwhoeve, eene kerk, alle zeer eenvoudige voorstellingen, weinig gestoffeerd, maar zuiver van teekening, en het zou ons niet verwonderen, dat de teekenaars de tafereeltjes of beter „gezichtjes" hadden ontleend aan den omtrek van den Haag. Vooral den kant naar Rijswijk uit, langs de trekvaart, zouden we misschien bij vergelijking met oude teekeningen of platen, veel terugvinden. Daar er geen gedrukte catalogus van bestaat en de geschrevene zeer weinig omschrijft, inventariseeren wij de voorwerpen als volgt, op onze wijze:

1e *Rubriek*, met gekleurde landschappen; op vaal wit fond, met gouden rand; aan de achterzijde het merk: een Ooievaar in licht blauw; dit porcelein heeft de meeste waarde.

No. 1. Compleet theeservies, bestaande uit trekpot, „spoelkom met suykerdoos", melkkan, theebusje, in den platten vorm als het saksisch porcelein, en een dozijn kopjes en schoteltjes. De kopjes hebben een kommetjesvorm, terwijl de landschappen op al de voorwerpen verschillend zijn. Even als al het Haagsche porcelein is het porcelein dik, en zwaar in 't gevoel. De schoonheid der dessins, en de fijnheid van het glazuur zijn oorzaak dat het zeer gezocht is. Dit goed geconserveerde en compleete theeservies is aangekocht voor de stad, uit den boedel van Van Heeswijk voor *f* 800, ongeveer.

No. 2. Een koffiekan met een half dozijn kopjes en schoteltjes.

No. 3. Een waterkan met waterbak; voor waschkom en kan is 't te klein; eer zouden wij 't rekenen te zijn een melkkan, met spoelkom of bak van vreemden vorm. De melkkan is forsch; de kom is laag van rand maar wijd van omvang. Dit stel is een geschenk van den Heer Mr. G. N. de Kempenaar.

2e *Rubriek*, met gekleurde bloemen, 't zij enkel of in bouquet, op vaal wit fond, zonder rand; de kleur der bloemen is zeer getrouw; aan de achterzijde het merk: een Ooievaar in licht blauw. Deze soort porcelein heeft minder waarde.

No. 1. Een kopje, met deksel waarop gekleurd knopje. Daar het zonder schoteltje is, zou 't ook voor een klein „suykerdoosje" kunnen doorgaan, op 't Museum noemt men het een „vlapotje"

No. 2. 3 kopjes en twee schoteltjes, blijkbaar van een defect servies afkomstig; een der schoteltjes is gebarsten.

No. 3. 1 koffiekan, model gelijk aan die van de 1e rubriek. Ook geschonken door den heer de K.

No. 4. Een spoelkom.

3e *Rubriek*, op zich zelf staande.

No. 1. Een bord of klein plateau waarop pluimgedierte. Dit bord heeft ook het fabrieksmerk, en is van groote waarde.

Een derde soort zonder het merk, een Ooievaar, bestaat ook, doch komt op het Gemeente-Museum niet voor. Dat heeft echter veel minder waarde.

Daartoe behoort misschien:

4e *Rubriek*, blauw Haagsch porcelein.

No. 1. Een bord, waarop de kerk van Scheveningen (?).

Wat of nu aan de „Vereeniging" behoorde, die den grond heeft gelegd tot het Gemeente-Museum, kunnen wij niet zeggen. De mededeeler spreekt van een paar voorwerpen, en alleen wordt bij het bord, sub III, de Vereeniging als „schenker" genoemd.

Wij moeten ons verbazen dat zoo weinig, al is 't betrekkelijk veel, van de geschiedenis der Haagsche porceleinfabriek bekend is, en dat zoo zelden hare producten voorkomen, maar meer nog wekt het bevreemding, dat ook de oprichter-eigenaar en zijn opvolger bijna onbekende personen voor ons gebleven zijn, trots alle nasporingen.

Daar het buurtboek van de Nieuwe Molstraat, waarin de fabriek van de Dunne Bierkade is overgebracht, niet op het stadhuis bewaard is gebleven, moesten we tot de boeken van klapwakersgeld en vuilnisgeld onze toevlucht nemen, maar kwamen wat het laatste betreft alleen tot den volgenden vrij onbevredigenden uitslag. Onder n°. 1378, heeft zekere Goedmans, in 1784, '85 en '86 telken jare *f* 1—18 aan vuilnisgeld betaald. Daar dit huis, naast een stal gelegen, het 3e van de hoek is, komt dit n°. overeen met het tegenwoordige N°. 12. Daar niet Lyncker die vuilnisgelden heeft betaald, of beter, er voor staat genoteerd, was *hij* zeker huurder, en Goedmans eigenaar. Toch mogen wij wel verband aannemen, tusschen het ophouden of te niet gaan van de Haagsche Porceleinfabriek, en het niet voorkomen van den naam van Goedmans in 1787 en volgende jaren in het boek der vuilnisgelden. Misschien is dus de laatste bekende loterij, de laatste geweest, en heeft de eigenaar zijn pand, als wellicht niet productief meer, gelijk met het sluiten der fabriek verkocht.

Dit echter zijn kleinigheden in vergelijking van de groote zaak, het te niet gaan van een fraaien tak van industrie. Daaraan is nu niet meer te verbeteren, maar wij naneven kunnen toch de schuld onzer vaderen en grootvaderen goed maken. Zij misdeden door te weinig voorliefde te gevoelen voor eene onderneming, die een sieraad had kunnen zijn van stad en land; zij misdeden door te weinig aantekoopen of te bestellen, en slechts alleen ondersteuning te schenken gedreven door een soort winstbejag; zij misdeden omdat zij de Regeerders der stad niet voldoende volgden in het door hun gegeven voorbeeld; zij misdeden omdat zij woelingen boven eendracht, binnenlandsche onlusten boven welvaart stelden, omdat zij in de politieke twisten van hun vaderland de grootheid en bloei van dat land, waarom zij twistten, voorbij zagen; welnu, laten wij, zooveel in ons vermogen is, de porceleinkast van onze moeders, van tantes en nichten geërfd, nazien, belangloos een offer brengen, en door schenking vereenigen in het Gemeente-Museum van den Haag, wat daar en daar alleen behoort, opdat vreemdeling en landgenoot de schatten ziende opgestapeld van de fabriek uit de 18e eeuw, bij dit verkwikkelijk gezicht moge uitroepen: Is Frankrijk trotsch op zijn Sèvre-porcelein, kan Oostenrijk stoffen op zijn Oud-Weener, mag Delft roemen

op het naam geven aan zijn aardewerk,.... Den Haag telt en spreekt mede; zijn fabriek was een oase in de woestenij der binnenlandsche woelingen!

Den Haag 25/3 81.

EEN MOTTO.

In *de Kunstbode* van 1 January verscheen van mijne hand een stukje waarin het Groot Auditorium te Utrecht en de restauratie dezer zaal werden beschreven. Het scheen mij eigenaardig aan het hoofd van dit artikel als motto eenige woorden te plaatsen, ontleend aan de redevoering welke professor Mr. J. A. Fruin op 26 Maart 1879 bij het weder in gebruik nemen der gerestaureerde zaal uitsprak: „Wij zien gaarne de kunst van het verleden, gepaard aan de wetenschap van het heden."

Bijna 3 maanden later, op 23 Maart 1881, wendt zich de hoogleeraar tot *de Nederlandsche Spectator* en geeft hij zijn ontevredenheid te kennen, dat slechts de 2 aangehaalde regels, niet ook de 14 voorafgaande en volgende van zijn redevoering door mij werden overgenomen; die 14 regels worden nu op zijn verzoek in gezegd weekblad gedrukt.

Professor Mr. J. A. Fruin doet het voorkomen alsof ijdelheid hem dezen herdruk doet vragen. Ik kan het niet gelooven; want indien de hoogleeraar ijdel was, zou hij te diep overtuigd zijn, dat het Nederlandsch publiek al zijne redevoeringen leest, dan dat hij een voorwendsel zou gaan zoeken, om enkelen brokken op nieuw aan den man te brengen. IJdelheid is overigens — naar men mij verzekerd heeft — Mr. J. A. Fruin volkomen vreemd.

Wat den hoogleeraar bewoog die 14 regels te doen herdrukken kan ik dan ook niet verklaren, en hetgeen mij nog meer in de war brengt, is, dat hij daartoe niet *de Kunstbode* koos, waarin de 2 regels welke door die 14 omgeven worden, voorkwamen.

Daarentegen is het mij zeer gemakkelijk mede te deelen op welke gronden ik mij op 1 January jl. vergenoegde met de aanhaling van 2 regels, en vrijheid vond de 14 andere niet over te nemen.

Deze gronden zijn drie in getal, en naar mijne meening is elke daarvan voldoende om mijne handelwijze te verklaren en te billijken.

Om deze gronden te doen vatten en mijne meening ook aan den lezer te doen deelen, en hem overigens niet te speenen van het genot het prosa van Professor Mr. J. A. Fruin zoo veel mogelijk te genieten, begin ik de 16 regels, waaruit ik naar des hoogleeraren gevoelen te karig putte, in hun geheel over te nemen; de 2 door mij als motto gebezigde regels heb ik cursief doen drukken:

„Geen neiging tot hetgeen onherroepelijk voorbij is, geen blinde liefde voor een of ander tijdvak uit de geschiedenis der beschaving, mag de denkbeelden, die in dat tijdvak heerschten, op nieuw trachten in te voeren in eene maatschappij, die er aan ontwassen is. De behoeften van het tegenwoordige moeten de maatstaf zijn, waarmede wij meten. Eene zaal, zoo kunstig gerestaureerd als deze, zou niet eene eer maar eene schande voor hare verbouwers zijn, indien zij tot het gebruik, waartoe zij dienen moet, door de restauratie minder geschikt ware geworden. *Wij zien gaarne de Kunst van het verleden gepaard aan de Wetenschap van het heden*; wij wenschen oud en nieuw beiden zooveel doenlijk in eere te houden en tot beschaving en veredeling van het menschdom aan te wenden, maar aan de schoonheid van het oude, offeren wij de waarheid van het nieuwe niet op."

En nu mijne 3 gronden:

1^e Een aanhaling van 16 regels is voor een motto veel te lang. Vooral wanneer men aan 2 regels genoeg heeft om te zeggen, dat het een aangenaam gezicht oplevert de hoogleeraren der Rijks-Universiteit te Utrecht (de wetenschap van het heden) te zien zitten in de met beeld-, snij-, schilder- en glaswerk versierde zaal die vóór vier eeuwen door smaakvolle kunstenaars (de kunst van het verleden) werd gebouwd.

2^e de 14 regels, die ik niet overnam, zeggen niets nieuws. Ik zelf had nagenoeg hetzelfde als mijn zienswijze uitgesproken, 3 jaren vroeger op 11 December 1876, in een geschrift, dat in alle dagbladen werd opgenomen.

3^e De 14 niet overgenomen regels hebben met de restauratie van het Groot-Auditorium, waarover mijn artikel handelde, hoegenaamd niets te maken.

VICTOR DE STUERS.

BRIEF AAN HENRY HAVARD.

Aan
den Weledelgeb. Heer HENRY HAVARD.

Weledelgeb. Heer.

Het is misschien een gewaagd stuk, u, den verdienstelijken schrijver van eene serie werken over Nederland, een openbaar schrijven te zenden over kleine onjuistheden door u direct of indirect begaan, maar daar ik weet, dat vóór alles bij u nauwkeurigheid geldt, aarzel ik niet, u, wat mijne geboortestad Utrecht betreft, eene kleine terechtwijzing te doen toekomen. Vooral doe ik dit, omdat ik niet weet of de schuld wel geheel aan uwe zijde is, en u dan in de gelegenheid wordt gesteld, om den schuldige te vermanen, desnoods te bestraffen, met het plaatsen eener kleine rectificatie.

Ik heb 't oog op de Illustration van 11 December '80. Daarin wordt onder de geillustreerde werken, die als nieuwjaarsgeschenken uitnemend kunnen dienst doen, ook uw werk „la Hollande à vol d'oiseau" — en zeer terecht — aanbevolen en wordt bij het reproduceeren daaruit van een gezicht op Utrecht, tevens eene korte aanteekening gegeven.

De afbeelding draagt tot titel: „Utrecht, vue prise du chemin de fer", en het is een gezicht op de oude bisschopsstad, gezien van de Bemuurde Weerd, ter hoogte van de „Steenen brug". In het algemeen is dat „vue prise du chemin de fer" zeer vaag, want rondom Utrecht loopt als 't ware een ceintuurbaan, die wel niet zooals te Parijs, gelegenheid geeft, om aan alle barrières uit te stappen, maar toch op alle punten gezichten aanbiedt, op Utrecht en zijne oude wallen en voorsteden. Die ceintuurbaan, — misschien hier oneigenlijk gezegd — heeft hare vorming te danken aan de lijnen der verschillende spoorwegmaatschappijen, die elkaâr kruisen en slechts schijnbaar eene

vereeniging vormen en een geheel uitmaken. Hoogstens kan nu door den teekenaar het weergegeven stadsgezicht gezien zijn van een inferieure spoorbrug der Centraal-spoorwegmaatschappij, die over de Vecht geslagen en achter de Steenen burg gelegen is, maar, vooreerst mag men dit niet noemen een „vue prise du chemin de fer", waaronder ieder een gezicht op de stad zal rekenen, genomen bij het binnentreden van een der stations, en ten tweede heeft de teekenaar onmogelijk op die spoorwegbrug 't gezicht kunnen waarnemen, dat is afgebeeld.

Dat gezicht — ik heb het voor mij — geeft in hoofdzaak weêr: het „sluisje", dat een vereenigingspunt biedt aan den singel en „de bemuurde weerd", verder links een gedeelte van die „bemuurde weerd", in 't midden „de oranjebrug", vroeger „zandbrug", en 't voorste gedeelte van de oude Gracht (beide zijden), terwijl boven alles zich verheft „la célèbre et gigantesque tour d'Utrech(t), l'une des plus hautes du pays, et celle de l'Eglise Saint-Martin". Daarna rechts de toren der „Jacobiekerk", en heel op den voorgrond het begin der „Kranskade" met de welbekende „ijzeren kraan". Wie nu een beetje in Utrecht bekend is, zal zeggen, dat alles is van niet één plekje van de ijzeren baan te zien. Het onderschrift is dus geheel onjuist.

Maar er is meer; ook de toelichting faalt. Ik geef „la célèbre et gigantesque tour" gaarne toe, maar niet, en in geen geval „celle de l'Eglise Saint-Martin". Wat toch is 't geval? Op den voorgrond, rechts der afbeelding, ziet men zich verheffen, boven de niet al te hooge huizen, den toren der *Jacobiekerk*. Die toren zonder spits, vierkant met platte forme, hebbende veel overeenkomst met den Tour Saint Jacques te Parijs — als je belieft, wat den vorm betreft, vooral niet naar de architectonische waarde — valt ook dadelijk in 't oog, en kan dus niet zijn en zal zeker nooit worden „celle de l' Eglise Saint-Martin." Het torentje van die kerk, welke o. i. de zoogenaamde *Augustijner*-kerk, in 1842 gebouwd, moet zijn, staande tusschen de Vie- en Jacobiebruggen, ter rechterzijde van de oude Gracht, is koepelvormig, van zeer kleine afmeting, en valt op 't teekeningetje dan ook geheel weg. Slechts even ziet men 't koepelvormig dak, gesteund door de vier *houten* pilaren. De toelichting „celle de l'Eglise Saint Martin" had dus moeten heeten „celle de l'Eglise de Saint-Jacques", of wel de naam is verkeerd gegeven, maar dat mag ik in 't geheel niet denken. 't Eenige zou kunnen zijn, dat „celle de l' Eglise Saint-Martin" moest slaan op de Domkerk — la cathédrale, — maar dan nog is de uitdrukking verkeerd, omdat die kerk niet onder 't publiek als St. Martinuskerk bekend is, al staat St. Maarten ook op den toren.

Verder spreekt de verslaggever in de Illustration — misschien met uwe woorden — van „le canal qui jadis bordait le rempart". Dit is ook eene onjuistheid, want de verschillende hoogten om de stad, de overblijfselen der verschillende „borchen" bewijzen genoeg, dat de wallen niet oudtijds grensden aan de oude gracht (le canal), le vieux canal, tenzij u voor den Spaanschen tijd rekent, dus vóór 1500 en zooveel, maar dan nog blijft 't onwaarschijnlijk, daar de oude Gracht de geheele stad in een bochtige lijn in hare lengte doorsnijdt. Mocht met „le Canal" den zoogenaamden Singel bedoeld worden, dan is de afbeelding weer onjuist, daar wel de „oude Gracht" te zien is, maar het singelwater niet. De „Illustration" is dus in hare mededeelingen, ten minste wat Utrecht betreft, geheel onwaar, en zou u den blaam kunnen opleggen van oppervlakkigheid indien een en ander aan uw boek ware ontleend.

Daar u onder de vreemden, die over Nederland schrijven, een dergenen zijt, zoo niet *degene*, die aan dat, voor velen onbekende stukje gronds, recht laat wedervaren, dat ik mij haast hier openlijk te bekennen, zult u ook wel deze regelen in den zin van waardeering willen opnemen. Vitterijen of aanmermerkingen zijn verre van mij.

Met de meeste achting heb ik de eer te zijn

Den Haag
27 Maart 1881.

Uw Dw. Dienaar
A. J. Servaas van Rooyen.

VERSLAG OMTRENT DEN TOESTAND DER RIJKSAKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN OVER 1880.

Aan Zijne Majesteit den Koning.

Sire!

Ter voldoening aan art. 10 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* N°. 78) heeft de commissie van toezigt op de Rijksakademie van Beeldende Kunsten de eer Uwe Majesteit het volgende Verslag aan te bieden van den toestand der Akademie in het jaar 1880.

Bij den aanvang van het jaar aanvaardde de bij Koninklijk besluit van 23 December 1879 benoemde directeur, de hoogleeraar Aug. Allebé zijne functiën, welke tijdens de laatste ongesteldheid van den thans overleden directeur de Poorter met de meeste welwillendheid door den hoogleeraar Kaiser waren waargenomen.

De nieuwbenoemde directeur ging aanvankelijk voort met onderwijs te geven in het teekenen naar het antiek, in de beginselen der plastische anatomie en der proportieleer; bij den aanvang van den zomercursus (Mei) droeg hij echter deze vakken over aan den bij Koninklijk besluit van 12 April benoemden hoogleeraar Altmann.

Andere wijzigingen hadden noch in het onderwijzend noch in het dienstdoend personeel plaats.

Ook in de verdeeling der onderwijsvakken onder de hoogleeraren kwam, behoudens het straks vermelde omtrent den hoogleeraar Altmann, geen verandering; zoodat de hoogleeraar Wijnveld voortging met het onderwijs te geven in het teekenen en schilderen naar het levend model en in de voortgezette plastische anatomie; de hoogleeraar Stracké in 't boetseren en in de vergelijkende anatomie; de hoogleeraar Kaiser in de perspectief en de bouw- en ornamentstijlen, en de hoogleeraar Alberdingk Thijm in de aesthetiek en de kunstgeschiedenis.

In de inrichting van het onderwijs werden eenige wijzigingen ingevoerd, die gunstige resultaten beloven op te leveren; zoo werden in de hoogste afdeeling der schilderklasse naar het leven om de veertien dagen afwisselend door de hoogleeraren Allebé en Wijnveld onderwerpen opgegeven, bij voorkeur uit de oude geschiedenis, waarvan het meerendeel der leerlingen schetsen vervaardigde, die dan door den be-

trokken hoogleeraar met den leerling werden besproken.

In de avondteekenklasse werd de reeks der naaktstanden af en toe afgewisseld door gekleed model, gesteld door den hoogleeraar Allebé. De hoogleeraar Altmann maakte bij het onderwijs in de beginselen der anatomie en der proportieleer gebruik van de door hem vervaardigde groot model-teekeningen, waarmede hij de verzamelingen der Akademie verrijkte.

Eindelijk werd ook voor het eerst het voortgezet of hooger onderwijs in het schilderen georganiseerd, en werd daartoe een reglement vastgesteld op het gebruik der loges, waarbij onder meer bepaald werd (art. I) dat het gebruik eener loge door den hoogleeraar-directeur aan een of meer kweekelingen (dit zijn voor alle lessen ingeschreven leerlingen) kan worden verleend, na overlegging van proeven van voldoende bekwaamheid aan het collegie van hoogleeraren; (art. IV) dat de gebruikers van loges vrij zijn in de keuze der door hen te behandelen onderwerpen, mits figuur of dier daarin hoofdzaak zij; (art. V) dat zij gehouden zijn bij hun werk en bij de keuze der modellen te rade te gaan met den hoogleeraar of een der hoogleeraren in het vak hunner beoefening, en dat de kweekelingen-schilders in di geval zelf bepalen onder wiens leiding zij willen werken, enz. enz.

Het onderwijs in de vergelijkende anatomie verkreeg een zeer gewaardeerden steun door de welwillendheid van het bestuur van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap *Natura Artis Magistra*. Na overleg tusschen den heer dr. G. F. Westerman, directeur van het Genootschap en den directeur der Rijksakademie stelde gemeld bestuur de anatomische praeparaten uit zijne rijke verzameling ten dienste van het onderwijs op de Rijksakademie beschikbaar, en gaf tevens de vergunning om op praeparaten van de lijken der dieren uit de verzameling van het Genootschap, gipsafgietsels te doen vervaardigen, die bij het onderwijs in het boetseren groote dienst bewijzen. Ook verkregen leerlingen der Rijksakademie, daartoe door den hoogleeraar-directeur aan te wijzen, de vergunning om in den tuin van het Genootschap studiën naar levende dieren te vervaardigen.

Deze onbekrompene en van groote liefde voor de kunst getuigende medewerking heeft sommige leemten in de hulpmiddelen voor het onderwijs, waarover de commissie van toezigt reeds herhaaldelijk geklaagd had, grootendeels aangevuld. De commissie is dan ook niet in gebreke gebleven haar welgemeenden dank aan het bestuur van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap te betuigen.

Het onderwijs werd over het algemeen met de meeste belangstelling gevolgd: sommige hoogleeraren betuigen zelfs buitengewoon tevreden te zijn met den ijver en de vorderingen der leerlingen. Ook het gebruik der boeken uit de bibliotheek der Rijksakademie nam vooral in de laatste drie maanden van het jaar aanmerkelijk toe.

Het aantal leerlingen bedroeg op 1 Januarij 1880 54, waarbij vóór den zomercursus nog twee nieuwe bijkwamen. Na den zomercursus werden nog drie toelatingsexamens gehouden, het eerste op 29 en 30 September, waarbij eene vrouwelijke en 18 mannelijke leerlingen; het tweede op 30 October en 1 November, waarbij eene vrouwelijke en 2 mannelijke leerlingen, en het derde op 27 en 28 December, waarbij twee vrouwelijke en twee mannelijke leerlingen werden toegelaten. Daarentegen werd één leerling wegens wanbetaling weggezonden, overleed één en kwamen er negen na den zomercursus niet weder op. Op ultimo December bedroeg het getal ingeschrevenen dus 71, waarvan 21 dames. Van die 71 waren 53 kweekelingen (dit zijn voor alle lessen ingeschreven) en onder dezen 16 dames.

In de laatste drie maanden van het jaar waren de leerlingen aldus over de verschillende klassen verdeeld:

Klassen van het teekenen naar het antiek } 22 mannel., 7 vrouwel. kweekelingen.
„ „ de beginselen der anatomie }
„ „ „ „ „ proportieleer }

Avondteekenklasse naar het antiek als boven en bovendien 10 leerlingen alleen hiervoor ingeschreven.

Schilderklasse:

1e afdeeling. Naakt model. 7 mannelijke kweekelingen.

2e „ Koppen, rompen, stilleven. 7 idem.

3e „ Koppen, gekleed model, stilleven. 7 vrouwelijke kweekelingen.

Hoogere schilderklasse (loges) 1 mannelijke en 2 vrouwelijke kweekelingen.

Avondteekenklasse. Naakt en gekleed.

Model en plastische anatomie: 18 mannelijke kweekelingen, 4 mannelijke leerlingen.

Boetseerklasse { 19 mannel., 7 vrouwel. kweekelingen.
{ 1 „ 1 „ leerling.

Vergelijkende anatomie 8 mannelijke kweekelingen.

Perspectiefklasse, 1ste afd.: 9 man., 2 vrouw. kweekel.

„ 2de „ 16 kweekelingen.

Klasse voor bouw- en ornamentstijlen: 18 kweekelingen en 2 leerlingen.

Klasse voor aesthetiek en kunstgeschiedenis: 34 kweekelingen en 4 leerlingen.

De verzamelingen der Rijksakademie zijn (behalve met eenige boekwerken, door wijlen den directeur B. de Poorter gelegateerd en met eenige in bruikleen of in eigendom afgestane boetseerwerken van prof. Petrus Camper, enz.) door de Regeering verrijkt met de volgende geschenken:

van het Ministerie van Kolonien, het werk *Bôró-Boedoer* op het eiland Java, met de beschrijving in het Fransch en Hollandsch door dr. C. Leemans, uitgegeven op last van Zijne Excellentie den Minister van Kolonien;

van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, het op last van gemeld Ministerie uitgegeven werk: Beschrijving der Egyptische Oudheden, berustende in het museum te Leiden, door dr. C. Leemans.

Voorts werd nog menig nuttig werk aangekocht, zoo bijv. Charles Blanc, *Histoire des Peintres de toutes les Ecoles*, en voor de *f* 400 welke de gemeente Amsterdam daarvoor jaarlijks beschikbaar stelt, o. a. Clarae, „*Musée de sculpture antique et moderne*", „*die Ausgrabungen zu Olympia*" van Curtius, Adler en Hirschfield, en Overbeek's *Kunstmythologie*".

Tijdelijk, en wel gedurende den zomercursus, werd voor de leerlingen der akademie in een der zalen van

het gebouw het werk van Hugo Kaufmann, getiteld: *Biedermänner und Consorten*, tentoongesteld; het was daartoe welwillend afgestaan door jhr. mr. V. de Stuers. Het is zeer wenschelijk dat ook andere kunstverzamelaars dit voorbeeld volgen, of ook dat van jhr. dr. J. P. Six, die de kweekelingen der hoogste afdeeling schilderklasse toegang verleende tot zijne beroemde verzameling.

In den loop van het jaar werden op verzoek van burgemeester en wethouders van Amsterdam een aantal groote schilderijen aan de gemeente Amsterdam toebehoorende, naar het gebouw der Rijksakademie overgebracht, ten einde aldaar tot na de voltooijing van het in aanbouw zijnde Rijksmuseum te worden bewaard.

Gelijk bekend is, geschiedde dit reeds vroeger met de schilderijen van het voormalig Chirurgijnsgild, welke voor het publiek toegankelijk gesteld zijn: eene bevoegdheid, waarvan slechts twee personen in den loop van 1880 gebruik gemaakt hebben. De Hoogleeraren Allebé en Alberdingk Thijm hebben eene nieuwe catalogus van gemelde verzameling vervaardigd, daar de oude uitverkocht was.

In den loop van den zomer werden de gehoorzaal en gedurende de zomervacantie ook eenige andere zalen, op last van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, beschikbaar gesteld voor het geven van een herhalings-normaalcursus voor onderwijzers in het teekenen, onder leiding van den heer W. B. G. Molkenboer. Met ingenomenheid vernam onze commissie, dat het normaal-onderwijs in het teekenen voortaan in een ander locaal zal gegeven worden.

De staat van het akademiegebouw is voldoende. De eenige buitengewone herstellingen in het afgeloopen jaar bestonden in het leggen van een vloer in den kleikelder en het plaatsen van acht zinken schoorsteenpijpen met kappen.

De commissie acht, even als vroeger, de oprigting wenschelijk van een klein gebouw in den tuin, ten einde den meestgevorderde kweekelingen de gelegenheid te geven, onder leiding van professor Wijnveld, naar levende dieren te schilderen; een gedeelte van dit gebouwtje zou tevens dienstbaar kunnen gemaakt worden tot het nemen van afgietsels op de natuur, onder toezicht van professor Stracké.

Op voorstel van den directeur heeft Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken den aanleg goedgekeurd van eene regtstreeksche brandseinverbinding van het gebouw met een der brandwachtkazernen, een maatregel, dien de toenemende waarde van de verzamelingen der Akademie voldoende motiveert.

Een eerste stap tot verfraaijing van het gebouw wordt voorbereid door het aanbrengen van een gevelsteen, met opschrift, minder onoogelijk dan het houten bord, waarop thans de bestemming van het gebouw vermeld staat; terwijl ter versiering van het vestibule gipsafgietsels van de fries van het Parthenon op de muurvlakken zullen aangebragt worden.

Ook zal een der beste werken van Royer, de buste van Rembrandt, die tot dusver in den hof van het Oûmannenhuis stond, binnenkort hetzij in het gebouw der Rijksakademie of in den tuin daar achter worden geplaatst.

Aan het einde van haar verslag gekomen, kan de commissie van toezigt niet nalaten hare tevredenheid te betuigen over den gang van zaken in het afgeloopen jaar. Zoowel de vrij aanzienlijke aanwas van het aantal leerlingen, als de goede geest die onder hen heerscht, opent een ruimer uitzigt dan vroeger op de vervulling der verwachtingen, waarmede de Rijksakademie van Beeldende Kunsten werd opgericht. Ook de hoogleeraren gaven, gelijk onze commissie deed opmerken, door de invoering van wijzigingen in de inrigting van hun onderwijs, menig blijk van hernieuwde opgewektheid.

De commissie aarzelt niet, deze gunstige verschijnselen voor een goed deel toe te schrijven aan de benoeming van den hoogleeraar Allebé tot directeur en van den heer Altmann tot hoogleeraar.

Te meer betreurt zij het, dat een door den directeur ingediend plan van een wedstrijd in de schilderkunst, in den aanstaanden zomercursus te houden, voorloopig geen kans heeft op verwezenlijking. In zulk een wedstrijd, ingerigt op den voet als door den directeur in overleg met onze commissie werd bedoeld, zagen beiden een uitnemend middel om de ambitie der kweekelingen aan te wakkeren, en tevens aan de Rijksakademie ook naar buiten grootere bekendheid te geven. Doch de wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 78) laat, volgens de meening van Zijne Exellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, den wedstrijd alleen gelijktijdig toe in de drie of vier kunstvakken, welke aan de Rijksakademie worden onderwezen, niet slechts in één of twee van die vakken; gelijktijdige openstelling daarentegen van den prijskamp in alle kunstvakken moet, naar het oordeel van den directeur, op een gebrek aan localiteiten in het gebouw der Akademie afstuiten.

De Commissie heeft reeds meermalen, doch te vergeefs, aangedrongen op eene wijziging der wet van 26 Mei 1870. In de belemmering, welke die wet aan den door haar gewenschten prijskamp in den weg legt, ziet zij eene reden te meer om op eene herziening van de wet en het daarop gegronde Koninklijk besluit van 9 April 1873 (*Staatsblad* n°. 41) tot vaststelling van een Reglement op de Rijksakademie van Beeldende Kunsten, bedacht te zijn.

Op de wenschelijkheid van zoodanige herziening de aandacht van Uwe Majesteit vestigende, heeft de Commissie de eer de belangen der Rijksakademie van Beeldende Kunsten in de hooge bescherming van Uwe Majesteit aan te bevelen, en noemt zij zich met verschuldigden eerbied,

van Uwe Majesteit
de getrouwe onderdanen
de Commissie voornoemd,
ZIMMERMAN, *Voorzitter,*
J. A. SILLEM, *Secretaris.*

Amsterdam, den 3den Maart 1881.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op de verkooping der verzameling Wilson werd ook een fraaie schilderij van Israëls geveild. Dit stuk bracht 7100 fr. op.

— Wij vernemen, dat de Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst te Rotterdam in hare Algemeene Vergadering van 31 Maart j.l., den Referendaris Jhr. Mr. Victor de Stuers, met algemeene stemmen tot Eerelid benoemd heeft.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 15. 9 April 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

TROOST EN HOGARTH

DOOR

LEONIDAS.

„Troost en Hogarth te vergelijken, heet eigenlijk hen tegenover elkander te stellen."
Mr. B. ten Brink, Troost en Hogarth.

Daar zijn van die vergelijkingen en gezegden, die zich in onze spreek- en schrijftaal een plaats hebben verworven welke zij geen recht hebben intenemen; daar zijn van die vergelijkingen en aanhalingen, die, evenals valsche munten, van hand tot hand, van mond tot mond gaan, zonder dat iemand precies weet te zeggen van waar zij gekomen zijn; zonder dat zij, die ze gebruiken, zich vergewissen van de juiste waarde en kracht; en die in stilte den ronde doen en geruimen tijd in omloop zijn, voor en aleer het der Justitie gelukt er de hand op te leggen en ze voor goed onschadelijk te maken.

Tot deze valsche munten behoort zonder twijfel de vergelijking tusschen Troost en Hogarth.

Moeilijk toch zou het zijn te ontdekken aan wien het vaderschap dezer vergelijking toekomt. Waren het de tijdgenooten van onzen Troost, of is het eerst in later dagen bij onze landgenooten opgekomen, twee zulke heterogene personen naast elkander te stellen? Wij zullen er geen onderzoek naar doen. Maar wel weten wij dat èn Collot d'Escury èn Kramm van hem spreken als den Hollandsche Hogarth; dat in den reeds vroeger genoemden catalogus der verzameling Verstolk de Soelen (of is bij het samenstellen van dezen *Franschen* catalogus de verfranschingszucht des opstellers zóó ver gegaan dat hij van den hollandschen naam Verstolk *van* Zoelen, *de* Soelen gemaakt heeft?) van Troost wordt gesproken als „contemporain de W. Hogarth, *et dont á juste titre il est considéré comme le rival;* dat Kneppelhout in zijn bijschrift bij de etsen naar de Nelri, door den heer F. C. Bruining, in 1850 uitgegeven, spreekt van Cornelis Troost, *wel eens de Hollandsche Hogerth genaamd*, en dat nog zeer onlangs in een onzer beste vaderlandsche tijd-

schriften „Eigen Haard" (1881, n°. 5) op zeer stellige wijze van onzen Troost getuigd werd *dat hij de hollandsche Hogarth geweest is*.

Die vergelijking werpt een zeer eigenaardig licht over onze Hollandsche toestanden.

Wat toch kan haar doel zijn? Alleen tweeledig, òf zij kan gebruikt worden om hen, die niet weten wat en wie Troost was, een inzicht te geven in zijn kunstenaars-karakter, òf zij moet bloot dienen tot het streelen onzer ijdelheid, door de vermelding van het feit, dat wij een kunstenaar bezitten, die met eere naast een vreemde genoemd mag worden. Nog eens, wat een eigenaardig licht op onze Hollandsche toestanden! Om den landgenoot te doen kennen, wijzen wij op den vreemdeling, om den landgenoot te doen eeren, stellen wij hem naast of in de schaduw van den vreemdeling! Wat is treuriger? het eene of het andere; of wel, dat men, met die niets beteekenende, vergelijking onzen kunstenaar het aureool ontneemt dat hem toekomt, hem plaatst in eene positie waarin hij zich niet staande kan houden, maar waarin hij zich zelf ook nooit poogde te stellen? Troost in één adem te noemen met Hogarth staat gelijk met Molière te plaatsen naast Balzac en Flaubert. Troost te vergelijken met Hogarth is hetzelfde als Scribe te willen beschrijven door te wijzen op Emile Zola.

Want als wij ons thans eens ernstig afvragen wat er is van die zoo vaak misbruikte vergelijking tusschen dien Engelschman en dien Hollander, dan komen wij onmiddelijk, zonder aarzelen, tot de conclusie, door ons, aan het hoofd van dit opstel, aangehaald uit de keurige vergelijking, door Mr. B. ten Brink in de Kunstkronyk van het jaar 1875 tusschen die beide getroffen. Het is waar, ze werden beide in hetzelfde jaar geboren, ze hanteerden beide het penceel, ze teekenden beide comedieën (schoon dan, als ons later blijken zal, op geheel verschillende wijzen), maar hiermede houdt dan ook elke overeenkomst tusschen hen beide op, en staan hun levensrichtingen schier lijnrecht tegenover elkander. *Troost* studeerde bij Albert Boonen, op het atelier van een schilder, van een kunstenaar dus; *Hogarth* kwam in de leer bij een zilver-graveur en leerde eerst met de graveernaald, daarna met het penceel omgaan. *Troost* schilderde reeds portretten en won er zich eene reputatie als kunstschilder mee, toen *Hogarth* zijn eerste proeven met de graveernaald in het licht zond, en lucht begon te geven aan zijn satirieken geest. *Troost* begon zich langzamerhand voor te bereiden op zijn latere dekverfteekeningen, maar schilderde intusschen met onverdroten lust, ijver en vol kunstenaarsgevoel, decoraties en portretten, toen *Hogarth* worstelde met zijn aangeboren talent voor de satire en de graveërkunst, en fiasco maakte in de portretschilderkunst, later door hem als een ellendig onbeduidend copiëerwerk gehekeld, omdat zijn sterk realistische geest hem deed weigeren iets anders te geven dan hij zag in de natuur. *Troost*, gezellig, rondborstig, vol liefde voor de kunst, voor de grootsche, de edele; maar, als uit zijn pittig-geestige teekening „Beoordeeling van schilderwerk in een kunstzaal" blijkt, door den realistischen zin zijner tijdgenooten gedwongen haar den rug toe te keeren; *Hogarth*, scherp, ietwat ruw, teruggetrokken, naijverig en vol eigenliefde; een hevige vijand van de oude, „de bruine" kunst, haar overal vervolgend met zijn haat, en al de krachten van zijn scherpen geest inspannend om haar, bij iedere mogelijke gelegenheid, aan te vallen en te geeselen. *Troost*, geestig, fijn, chic, uitstekend teekenaar, en niet minder colorist; doordrongen van franschen geest en door dezen gelouterd, zonder verloochening van den landaard; *Hogarth* meer scherp dan geestig, ruw dan fijn, zich weinig bekommerende om den aesthetischen indruk zijner tafereelen; vaak de teekening opofferend aan het doel; wel bekwaam in het gebruik der kleuren, doch niet strevende naar hare schoonheid en harmonie. *Troost*, uitstekend teekenaar van vrouwelijke bevalligheid, als uit een herinnering aan zijn „Saartje Jansz", „Verliefde Brechtje" en het dienstmeisje uit „Het gevluchte Juffertje" duidelijk wordt; *Hogarth* maar al te vaak falende in het weergeven van vrouwelijke schoonheid en bevalligheid en slechts een enkel maal slagende in het teekenen van iets waarlijk schoons. *Troost*, aangetrokken door de komische situatieën in de 17e eeuwsche hollandsche kluchten, den stof zijner tafereelen nemend uit hare scènen, ze ontdoende van het onaesthetisch ruw en plat gewaad, waarin hare scheppers ze maar al te dikwijls gestoken hadden, om haar kern te vatten, en die, op zijne wijze, in veelal schoonen en behagelijken vorm, op het papier weer te geven. *Hogarth* zelf denkend en scheppend; met beide handen grijpend in het volle menschenleven en er den stof aan ontleenend voor de tafereelen, die hij zelf zou ontwerpen en samen verbinden; waarin hij de ondeugden zou tentoonstellen door ze na te sporen in haar ontstaan, werking en in haar vreeselijk einde, dat telkenmale logisch, zedelijk en menschenkundig er uit volgen moest, en den aanschouwer schrik en afschuw voor die ondeugden inboezemen. *Troost*, komisch de fouten zijner medemenschen glimlachend bestraffend, door ze zonder terughouding of vreeze openlijk tentoon te stellen, en zóó, door het voorhouden van eenen spiegel hunner gebreken, hen zelf te doen afkeeren van hun beeld en zich voor verdere uitspattingen schaamtevol te doen bewaren; *Hogarth* „satiriek", de gebreken en fouten zijner medemenschen aan de kaak stellend, door ze te overdrijven en te verscherpen en ze met behulp der beeldspraak te hekelen en te geeselen; kampioen voor eigen richting en eigen overtuiging en die verdedigend door het afmaken zijner tegenstanders. *Troost*, vermakend en vermakelijk, schilderend omdat hij schilder was, de kunst beoefenend om haar zelve, zonder eenig bijoogmerk; die onderwerpen kiezend die hem het meeste aantrokken, die zijn kunstenaarsoog het meest boeiden, en die bovendien den aanschouwers moesten behagen om hun komische kracht; *Hogarth*, moralizeerend; onderwijzer meer dan kunstenaar, opmerkend met het doel om de menschen te bestudeeren; niet naar het uiterlijk alleen ziende, maar ook doordringend tot in het binnenste, en steeds pogend beider overeenstemming te vinden; niet vragende naar hetgeen behaaglijk was voor het oog, en wat daardoor het gemoed meteen zou verheffen en veredelen, maar meer kijkend naar wat onmiddelijk, door inhoud en gedachte zou spreken tot het verstand en door dàt te doen rijpen, tevens een meester zou aanstellen die het gemoed en de zinnen zou kunnen beheerschen. *Troost* idealistisch, strevende naar het hooge, maar daarin gedwarsboomd door den geest zijner tijdgenooten; tafereelen gevend bij stukken en brokken, zonder zich te bekommeren om de logische volgorde, en de strenge

ontwikkeling van den gang der klucht waaraan hij ze ontleende; realist omdat hij humorist was, volger van de natuur omdat zij in hare tegenstellingen het eenig ware beeld is van het komische; *Hogarth* realistisch, zich baseerende op de werkelijkheid en op haar alleen; denker en filosoof; volbloed aanhanger der leer van oorzaak en gevolg zich zelf beschouwend als onmachtig, om de handelingen zijner personen te besturen, aan hun levensloop een wending te geven, in hun lot een verbetering en verzachting aan te brengen, waar die in strijd is met de meedoogenlooze en onverbiddelijke natuur. — Stelt die beide mannen tegenover elkaar, vergelijkt hun streven en leven, hun richting en hun werken, en loochent het zoo ge kunt dat van die beweerde overeenstemming slechts luttel, zeer luttel overblijft! Wie Troost wil vergelijken met een ander zijner kunstbroeders, meer bekend aan ons tegenwoordig geslacht, en dus daardoor gemakkelijker kenschetsing voor den eerste, hij noeme met hem onzen David Bles of Henkes maar spreke niet meer van Troost en Hogarth als mannen van een geest en een zin.

ONZE MONUMENTEN.

40. HET STADHUIS TE 'S GRAVENHAGE.

Op bldz. 347 van den vorigen jaargang deelden wij de rapporten mede, door den architect-Directeur Reijnders, en door den architect der Rijks-Museumgebouwen Cuypers uitgebracht aangaande den toestand en de restauratie van dit Monument. Wij geven thans het rapport der Commissie, benoemd door het gemeentebestuur van den Haag *tot nader onderzoek naar den toestand van het oude gedeelte van het Raadhuis, en bepaaldelijk van den voorgevel, den zijgevel en den toren:*

„Op den 14den Januari ll. hadden de ondergeteekenden, op uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders van *'s Gravenhage*, eene eerste bijeenkomst in het Raadhuis, alwaar de Commissie door den Heer Burgemeester werd geïnstalleerd en de verslagen ontving van de in den Gemeenteraad omtrent de restauratie van het stadhuis gevoerde discussiën, en wel de rapporten, welke omtrent den toestand en de restauratie door den Directeur der Gemeentewerken en den Architect P. J. H. Cuypers gemaakt zijn, alsmede het door de Heeren J. F. Metzelaar en H. P. Vogel aan den Raad ingediende adres.

Bij die gelegenheid hebben wij het gebouw opgenomen, zoowel uit- als inwendig, voor zoover zulks bij eene eerste oppervlakkige beschouwing doenlijk was.

Die oppervlakkige beschouwing gaf ons geen gunstig denkbeeld van den toestand, omdat het metselwerk en de gehouwen steen van den voor- en zijgevel en toren vele kenteekenen van verval door verweering, ontzetting, breuken en scheuren aantoonden.

Ten einde tot eene meer juiste opneming en kennis der oorzaken van deze gebreken te komen, gaven wij aan het Raadslid, den heer J. J. C. de Wijs ons verlangen te kennen, om aan den voor- en zijgevel en toren eene stelling te doen plaatsen, omdat eene opmeting van het gebouw noodzakelijk was om de afmetingen van de onderdeelen en van het geheel te kunnen beoordeelen.

Aan dien wensch werd spoedig voldaan, want reeds op den 17den Februari ll. konden wij op de stellingen eene nauwkeurige inspectie doen en kregen wij inzage van de teekeningen, voorstellende de plannen van het bestaande voorgedeelte, den voorgevel, zijgevel, toren en eene doorsnede van den voorgevel, die door den onlangs overleden heer J. A. L. Looisen in Februari 1877 voor de maatschappij tot bevordering der Bouwkunst waren opgemeten en geteekend.

Door de lezing van de ons ter hand gestelde verslagen en rapporten en door onze opnemingen van het uit- en inwendige van het oude gedeelte van het Raadhuis, werden wij van het gewicht en het moeielijke onzer taak doordrongen en hebben wij gemeend dat de strekking van onze opdracht moest zijn:

1°. Om meer licht te geven omtrent den toestand van het gebouw, ván de constructie, van de materialen en omtrent de zichtbare gebreken.

2°. Te onderzoeken, of het behoud van al het bestaande mogelijk en raadzaam is, en of het gebouw, met aanwending van geringe herstellingen, nog langen tijd aan zijne bestemming kan blijven beantwoorden.

3°. Op hoedanige wijze naar onze meening de herstelling behoort te geschieden.

4°. Welke de vermoedelijke kosten der herstelling zullen zijn.

1°. Teneinde meer licht te geven omtrent den toestand van het gebouw, van de constructie, van de gebruikte materialen en omtrent de zichtbare gebreken, was eene beschouwing der plannen van den beganen grond en bovenverdiepingen, van de dikte en plaatsing der muren en bintlagen noodzakelijk en heeft die ons tot de volgende opmerkingen geleid.

De opgaande muren van den voor- en zijgevel hebben op den beganen grond een dikte van 0.69 M. De eiken moerbinten over de vestibule en spreekkamer dragen de kinderbinten, waarop de vloer der eerste verdieping rust; deze zelfde constructie is voor den zoldervloer over de eerste verdieping gemaakt; de eiken moerbinten dragen in den voorgevel en in de binnenmuren, die op den beganen grond eene voldoende dikte hebben, maar waarvan de muur, evenwijdig aan den voorgevel, op de eerste verdieping, door de in de dikte van den muur aanwezige kasten en openingen zeer verzwakt is.

Op de onderste moerbinten en kinderbinten dragen de muren der bovenverdieping, welke tot afscheiding van de aldaar zijnde kamers en gangen dienen, en op de bovenste moerbinten draagt de constructie der kappen en overdekking.

Een dier eiken moerbinten over de vestibule, waarin de vierschaar zich bevindt, draagt op den zwakken bovendorpel van het deurkozijn, dat, tusschen de vestibule en den achtergang, bij eene verbouwing in den binnenmuur der vestibule geplaatst is.

Dat moerbint is bij den bovendorpel van het deurkozijn, door vermindering der hoogte, verzwakt en schijnt ondersteund te zijn of gehangen door twee hangijzers aan het moerbint, dat over de eerste verdieping daarboven de kapconstructie draagt, welke ijzers in den aldaar zijnden gangmuur verborgen zijn.

Nu is hieruit op te maken, dat bij de verbouwing, voor het plaatsen van het deurkozijn, een gedeelte van den binnenmuur, waarop het onderste moerbint

droeg, is weggebroken, en dat, hetzij bij het stellen of na het wegbreken der schoringen, het bovenste moerbint niet rustig op zijne plaats is blijven liggen en daardoor op zijn rustpunt in den voorgevel ontzetting heeft veroorzaakt, waardoor de scheuren, die aan de buitenzijde van den voorgevel, bij den tweeden pilaster van af den rechtschen erfscheidsmuur, in den gehouwen steen van de kroonlijst, in den draagsteen of console van de kroonlijst en tusschen het lichtkozijn en den pilaster, in het metselwerk bestaan, zich laten verklaren.

De doorgaande scheur in het wulf over de galerij van den voorgevel, de loodrechte breuk op het midden van den achtermuur der galerij en de daarin zijnde horizontale doorbuiging van 0.02 M., de slepende stand van het onderste gedeelte van den topgevel, die over de hoogte van af de onderste tot de tweede kroonlijst 0.025 M. bedraagt, de gebroken stukken van de onderste kroonlijst, de verschoven stukken van de tweede kroonlijst, de verbogen stand van het achtervlak van den topgevel, zijn zoovele bewijzen dat in den topgevel bewegingen hebben plaats gehad, die, blijkens eenige kenteekenen, zelfs nog in den laatsten tijd invloed op de ontzetting en scheuren hebben uitgeoefend.

Dit alles bijgevoegd bij de feiten:

1°. dat het gewicht der voorzijde van den topgevel met de kroonlijst, balustrade en beelden, en ook dat van de lijsten en beelden boven de rechtsche en linksche travées van den voorgevel gedragen worden door vóór het gevelveld ver uitstekende draagsteenen, waarvan de samenhang van de in den gevel verborgen achtergedeelten niet kan onderzocht worden en twijfelachtig goed is;

2°. dat een dier draagsteenen eene over de lengte doorgaande scheur ter halver hoogte heeft;

3°. dat het tegenwicht voor het voorgedeelte van den topgevel en voor de kroonlijst, balustrade en beelden der rechtsche en linksche travées, gevormd is door de geringe zwaarte van den achtermuur der galerij, of door de ondereinden van de spanribben der dakschilden, die gedeeltelijk vergaan zijn;

4°. dat de topgevel door ijzeren ankers aan de kapconstructie verbonden is, en de twee muren van den topgevel (waarvan de voorste van gehouwen steen en de achterste van metselwerk is) door ijzerwerk verbonden zijn, welk ijzerwerk vermoedelijk door inwatering tusschen de twee muren verteerd of verroest is; dit alles geeft ons geen voldoende waarborg, dat de topgevel nog langen tijd met geringe herstellingen kan behouden blijven, en leidt ons tot de meening, dat het bovengedeelte van den voorgevel tot den onderkant der kroonlijst spoedig moet worden afgebroken, om zekerheid te hebben, dat de afbraak daarvan niet op andere, voor de veiligheid gevaarlijke wijze, geschiede.

Over den toestand van de bouwstoffen, waaruit de voorgevel, zijgevel en toren bestaan, hebben wij, voor zoo hoog de geplaatste stelling loeliet, alleen op het uitwendige aanzien, kunnen oordeelen. De verfhuid, die overal op den gehouwen en gemetselden steen is aangebracht, de stoppels der scheuren en der wijde voegen in den gehouwen steen, verhinderden ons op vele plaatsen, om een juist oordeel over den inwendigen toestand van den gehouwen steen, het metselwerk en van de wijdte der scheuren in den gehouwen steen der kroonlijst van den voorgevel te vormen, zoodat wij op sommige punten genoodzaakt waren de grove dikke stoppels weg te steken.

De volgende gebreken zijn duidelijk waarneembaar.

Het plint van den voorgevel, zijgevel en toren, waarvan de stukken eene dikte van 0.30 en 0.18 M. hebben, is van blauwen steen; vele stukken zijn in eenen beschadigden toestand.

De stoep, waarvan het voorfront gedeeltelijk oud en gedeeltelijk van lateren tijd is, vordert, indien zij behouden moet blijven, herstelling.

De kant- en middelstijlen en dorpels van de onderste lichtkozijnen zijn meest allen in beschadigden toestand; de gedeelten, waarin de ijzeren duimen der blinden gevat zijn, zijn door het roesten van het ijzer gebroken en uitgezet.

De kozijnen om de onderste lichtramen van den toren zijn van hout en verteerd, een der hoekpenanten van den toren is ten behoeve van een lichtkozijn sterk afgeroofd, zoodat het metselwerk zeer kleine afmetingen voor het dragen van den zich daarboven bevindenden last behouden heeft; dat lichtkozijn heeft, te oordeelen naar den daarboven zijnden strek, een vroeger bestaan hebbend, doch kleiner lichtkozijn vervangen.

Twee der lichtkozijnen van den voorgevel, onder de kroonlijst, hebben gebroken bovendorpels; de consoles onder de pilasters zijn, evenals de cordon of band vormende onderdorpels van deze lichtkozijnen, weinig beschadigd. De penanten tusschen de lichtkozijnen van de eerste en tweede verdieping en de vakken van gehouwen steen boven de lichtkozijnen van de eerste verdieping (voorgevel) zijn met weinig onkosten in goeden staat te brengen.

Op de versieringen der consoles onder en boven de pilasters, op de versieringen der banden van gehouwen steen, der gemetselde pilasters, op de rozetten en dierkoppen in de metopen der kroonlijst en aan de druipers onder de triglyphen, vonden wij na afschrapping der dikke verfhuid, sporen van verguldsel op sommige vooruitkomende versierselen, zooals: linten, paarlen en bladen; ook hier en daar vertoonden zich sporen van een vermoedelijken blauwen achtergrond.

De toestand van het metselwerk van den westelijken gevel en toren is over het algemeen zeer slecht. Het is op vele plaatsen ingewaterd en verteerd. Vooral is zulks het geval met het metselwerk van den toren aan de noordwestzijde en met dat van den topgevel; en wel zoodanig dat, bij het afnemen der verfhuid, stukken van den gebakken steen werden medegenomen, waaruit voldoende de vergane toestand van dien steen, die tot poeder is overgegaan, blijkt. Sommige stukken van den topgevel en van de kroonlijst zijn vooruit geschoven.

De scheur boven het lichtraam onder de kroonlijst bij den toren kan veroorzaakt zijn door het gewicht van het op den bovendorpel dragende metselwerk, maar is (die scheur) met meerdere zekerheid te wijten aan het wegbreken van de vroeger in de tegenwoordige spreekkamer bestaan hebbende muren van den toren.

Onder de trap, leidende naar den toren, is op de verdieping boven de spreekkamer eene scheur zichtbaar, die aantoont dat de groote bovenlast van den toren op de onzichtbare steunpunten, tusschen het geschilderde plafond en den vloer boven de spreekkamer, niet voldoende gedragen is. Dit wordt ook

bevestigd door de afloodingen, die wij aan de buitenzijden op de hoeken van de torenmuren verricht hebben, waarbij wij bevonden, dat de muren op den versten hoek van den voorgevel reeds over een hoogte van 4 meters 0.045 M. sleep, en op den hoek bij den zijgevel 0.02 M. vlucht hebben.

De gebreken, die wij in het ondergedeelte van den voorgevel, zijgevel en toren gevonden hebben, zijn niet zoo onrustbarend als die in den topgevel van den voorgevel, omdat alle materialen, zonder gevaarlijke voorsprongen, op elkander dragen, en hoewel groote gedeelten van de beide topgevels boven het dak uitkomen en dus aan twee zijden aan atmospherische invloeden en stormen zijn blootgesteld, zoo heeft dit gebrek bij den top van den zijgevel niet die beteekenis als bij den top van den voorgevel, omdat deze uit twee aan elkander verbonden muren bestaat en meer aan inwatering is blootgesteld.

2°. Na dit onderzoek komen wij tot de beantwoording der door ons gestelde vraag: „Of het behoud van al het bestaande mogelijk en raadzaam is, en het gebouw, met geringe herstelling, nog lang aan zijne bestemming kan beantwoorden?"

Wat den top van den voorgevel betreft, hebben wij reeds hierboven ons gevoelen doen kennen, en nu is het wel te betreuren, dat juist dat gedeelte, zijnde het meest kostbare en sierlijkste van het gebouw, de meeste schade bekomen heeft. De meeste der afkomende stukken kunnen echter, wanneer tot de wederopbouwing mocht worden besloten, daartoe gebruikt worden, zoodat door het vernieuwen en bijwerken van eenige stukken steen en de achtermetseling, de oorspronkelijke toestand, ongeverfd, zeer getrouw kan worden teruggegeven, waarbij het ons echter wenschelijk voorkomt dat eenige zwakke punten, die wij in de constructie bemerkt hebben, sterker en meer vertrouwbaar gemaakt worden. De wijze, waarop dit zal kunnen geschieden, zal eerst na getrouwe en nauwkeurige opmeting en na het afbreken kunnen bepaald worden.

De schade en gebreken van het ondergedeelte van den voorgevel zijn niet van dien aard, dat de herstelling daarvan groote moeielijkheden of te aanzienlijke uitgaven zullen vorderen; en wat de hoofdgebreken van den westelijken zijgevel en toren betreft, die hoofdzakelijk aan verweering te wijten zijn, zoo is het zeer wel mogelijk dat het metselwerk over de geheele dikte der muren niet overal zoodanig verteerd is, dat het spoedig geheele bouwvalligheid van den zijgevel en toren zou teweeg brengen. Ook indien men prijs stelt op het behoud van een merkwaardig en sierlijk gedenkteeken van vroegere tijden, dan kan men niet volstaan met het oplappen van enkele stukken hout, steen of metselwerk, het stoppen van scheuren en voegen, het verven, oververven en beschilderen daarvan, om aan het gebouw een schijn van soliditeit en nieuwheid te geven, want onder den op die wijze verkregen schijn van soliditeit wordt het gevaar van bouwvalligheid grooter.

De tot een goede constructie meest gewenschte herstelling van de verweerde buitenzijde van het metselwerk zou moeten bestaan in het wegbreken en vernieuwen der muren over hunne geheele dikte; maar uithoofde dat de verweering zich nagenoeg over alle buitenzijden van het metselwerk uitstrekt, zoo zoude die vernieuwing gelijk staan met het afbreken van het geheel.

Wij vertrouwen, dat door het wegnemen der buitenzijden van het metselwerk ter dikte van een steen, met uitzondering van den top van den westgevel, die tot op de kroonlijst, geheel afgebroken en met nieuw metselwerk weder moet opgetrokken worden, de overblijvende dikte nog genoegzaam verband en soliditeit zal bezitten om een dergelijke, tijdelijke en bij vakken uitgevoerd wordende verdunning te kunnen verduren en dat door het aanbrengen van eene nieuwe bekleeding, in behoorlijk verband met het bestaan blijvende gemetseld eene voor langen tijd voldoende soliditeit kan worden verkregen, en wanneer daarbij de gebroken of verweerde en beschadigde stukken gehouwen steen, vernieuwd, de nog goed zijnde stukken weder gebruikt en gesteld worden, na alvorens van de verf ontdaan te zijn, zal het geheel wel een karakter van nieuwheid verkrijgen, dat velen hinderlijk zal zijn, omdat het dan niet meer den indruk maakt van een oud gebouw, maar die nieuwheid der bouwstoffen zal spoedig verdwijnen en het gebouw daardoor zijn vorig aanzien verkrijgen.

Het bewaren en juist teruggeven van de vormen der lijsten, ornamenten en beelden is bij eene herstelling zeer goed mogelijk.

Wij vertrouwen, dat de eerbied daarvoor van hem, die met de herstelling belast zal worden, tot waarborg zal strekken, dat de bestaande vormen en de wijze van behandeling volkomen zullen worden teruggegeven.

Het beeldhouwwerk op de brandgevels is ook zeer beschadigd en hoewel dat, wat zich op den brandgevel aan de rechtsche zijde van den voorgevel bevindt, thans alleen op het gebouw of op de verdieping der tegenovergestelde huizen kan gezien worden, is de herstelling daarvan, die geene groote kosten kan veroorzaken, aan te bevelen.

Wij hebben nergens sporen kunnen vinden, waaruit wij konden opmaken, dat in de lichtopeningen ruiten, in lood gevat, hebben bestaan; bij vele gebouwen uit hetzelfde tijdperk is zulks zeker het geval geweest en zoude dus het aanbrengen daarvan aan te bevelen zijn; maar ook vele gebouwen uit dien tijd hebben dezelfde constructie van ramen en blinden, die thans zich in den gevel en toren bevinden, zoodat wij meenen, dat aan het oorspronkelijk aanzien en karakter niet te kort zal worden gedaan, wanneer deze, waar noodig, vernieuwd en hersteld worden, zooals zij thans zijn samengesteld.

Tot betere dracht van de torenmuren zouden wij het raadzaam achten, dat de in de spreekkamer vroeger bestaan hebbende muren weder werden opgetrokken; zoo dit, hetzij om het schilderwerk van het plafond niet te schenden, hetzij om de alsdan mindere bruikbaarheid van de spreekkamer, niet wenschelijk mocht geacht worden, dan zouden de steunpunten, waarop de torenmuren dragen, door eene betere constructie vervangen moeten worden.

Wij achten het ook noodig, dat aan sommige draagpunten van de moerbinten over de eerste verdieping, aan de zijde van den binnenmuur, meerder steun gegeven worde, hetzij door wederinmetseling der nissen, die voor de aldaar zijnde kasten in den binnenmuur, vermoedelijk na de bouwing, zijn uitgebroken, hetzij door eene andere constructie, waarbij het inkrimpen van het hout niet schadelijk kan werken, zooals nu het geval is met de houten latteijen, die boven de lichtkozijnen zijn aangebracht.

De uitbouwing in den hoek bij den toren is, te oordeelen naar den vorm en het verband van den metselsteen en wegens den vorm, de grootte en plaatsing der lichtkozijnen, zeer vermoedelijk niet begrepen geweest in het oorspronkelijke bouwplan, en later aangebracht en nu toch de onderste lichtkozijnen van den toren en den aanbouw herstelling behoeven, zou het voor het uiterlijk aanzien van den geheelen westgevel van het gebouw en voor de soliditeit van den toren wenschelijk zijn, dat die uitbouw werd weggebroken en de opgaande buitenmuren van den toren en westgevel tot op de straat en de oude fundeeringen, die in de kelderverdieping nog wel aanwezig zullen zijn, werden doorgetrokken. Bij eene dergelijke herstelling kan door het stellen van lichtkozijnen, die in breedte overeenkomen met de hoogere lichtkozijnen in de toren, aan de penanten, die naast de lichtkozijnen de torenmuren dragen, grootere afmetingen en dus meerdere soliditeit gegeven worden. Tevens behoort het lichtkozijn, dat door de afbraak der aanbouwing vrijkomt, na de noodige herstellingen, geplaatst te worden onder het lichtkozijn, dat zich op de eerste verdieping in den westgevel bij den toren bevindt, waardoor het linksche gedeelte van den westgevel met de lichtkozijnen bij den toren gelijkvormig zal worden met de rechtsche gedeelte daarvan, het bovengenoemde uiterlijk aanzien zeer verbeterd en het gebruik van de inwendig zijnde lokalen niet benadeeld zal worden.

Welke herstellingen de houten, met lood bekleede constructien der koepels van den toren noodig hebben, zal eerst later een punt van onderzoek kunnen uitmaken, wanneer de looden bekleedingen verwijderd zijn, hetgeen trouwens een zaak van ondergeschikt belang blijft.

Volgens eene afbeelding, die het gebouw in vroegere toestand voorstelt, is de stoep met een luifel, op twee kolommen dragende, overdekt geweest, en sloot die overdekking aan tegen een zich boven het toogkozijn van den voordeur bevindend lichtraam, dat thans door het stadswapen vervangen is.

Die luifel behoort, onzes inziens, niet tot den oorspronkelijken aanleg, omdat de architect eene dergelijke onoverdachte aansluiting van de overdekking tegen het lichtraam niet kan ontworpen hebben. Door het raam boven de deur weder aan te brengen, zou men een stap doen tot de restauratie in den oorspronkelijken vorm; maar omtrent den vorm van den onderdorpel en van den toog boven het deurkozijn verkeert men in het onzekere en wenschen wij daarom het bestaande liever te behouden.

Met uitzondering van den uitbouw bij den toren, zouden wij in het algemeen alles hersteld wenschen in den vorm en volgens de constructiën van het bestaande, zonder daaraan eenige nieuwe versieringen, zooals voor de steunijzers van de topgevels is voorgesteld, toe te voegen; de bestaande versierde ankers, die beschadigd zijn, moeten evenwel bij de vernieuwing volgens de aanwezige vormen worden vernieuwd en hersteld.

3°. Indien tot de uitvoering der door ons noodig geachte herstellingen mocht worden overgegaan, nemen ook wij de vrijheid den Raad in overweging te geven, deze in eigen beheer te doen uitvoeren: 1°. omdat daardoor de minste schade bij het af- en uitbreken zal ontstaan en het niet mogelijk is, nu reeds te bepalen en te omschrijven, wat behouden, vernieuwd of hersteld moet worden; 2°. omdat, zoo eene aanbesteding der werkzaamheden al mogelijk mocht zijn, men niet altijd de vrije beschikking over het gebouw zal hebben; 3°. omdat men, in eigen beheer werkende, de voor de verschillende werken benoodigde werklieden en geschikte personen gemakkelijker en op meer zekere wijze zal kunnen vinden dan bij aanbesteding het geval zal zijn.

4°. Een juiste raming der kosten is niet te maken, omdat eerst bij en na het afbreken beoordeeld kan worden, welke deelen behouden, hersteld of geheel vernieuwd moeten worden; maar wij vertrouwen dat de door den heer B. Reinders gemaakte raming niet zal worden overschreden.

In de hoop, dat dit ons rapport U de overtuiging zal geven, dat wij ons onderzoek met den meesten ernst en nauwgezetheid hebben opgevat, eindigen wij met den wensch dat dit gebouw, hetwelk als een der schoonste overblijfselen uit het goede tijdperk der Nederlandsche Renaissance mag worden beschouwd door U zal worden bewaard en voor verderen onder gang behoed door het nemen van tijdige en doel treffende maatregelen.

De Commissie, benoemd door Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage,

23 Maart 1881. A. W. VAN DAM.
L. H. EBERSON.
C. MUIJSKEN.

CORNELIS TROOST

DOOR

LEONIDAS.

(Slot.)

Wij hebben ons de vorige maal schuldig gemaakt aan een onwillekeurig verzuim. Wij hebben, door te zeggen „dat ons in het Troostkamertje in het Mauritshuis nog „twee” teekeningen ter bespreking overbleven,” recht gegeven tot het vermoeden, dat niet meer teekeningen dan de door ons besprokene aldaar aanwezig waren; een vermoeden dat onjuist moet blijken, omdat wij thans nog gewag moeten maken van twee kunststukken van dien meester, die wel vallen buiten het kader der door ons vermelde, maar juist kunnen dienen om de verscheidenheid der talenten van onzen schilder in het licht te stellen. Beide, alhoewel duidelijk onderteekend, C. Troost, hebben geen duidelijk herkenbaar jaartal.

Het eerste is een portret van onzen schilder ten voete uit, in dek- en waterverf manier. Hij draagt een wit gepoeyerde pruik, is gekleed in een lange, donker grijze jas en dito broek en rust met den eenen arm op een stoel. In de handen heeft hij palet en penceelen, terwijl meer op den achtergrond zijn ezel staat, waarop eene half voltooide schilderij. Links een tafel, waarop een boek, rustende tegen een, half achter 'n gordijn verborgen, pleisterbeeld. Zijn gelaat is tamelijk lang, maar geestig en welgemaakt. Bij eene vergelijking met den rooden heer op de Nelri, is de verwantschap tusschen beide onmiskenbaar.

Het tweede is, naar wij meenen (daar het niet in onzen catalogus voorkomt, bezitten wij geen zekerheid) getiteld „de Godin der Liefde." Buiten twijfel is het een der keurigste *kunst*werken van onzen schilder. Een jeugdige schoone rust in een bosch, en steunt met haar eenen arm op een natuurlijke leuning van mos. Heur haar is wit gepoeyerd en het dunne kleedje dat haar cierlijke gestalte los omgeeft, laat hals, boezem en armen ontbloot. Naast haar bevindt zich een cupidootjen, prachtig, malsch, breed en toch fijn op het papier gezet, dat haar op een muziekboekjen wijst, dat zij zelve in de hand houdt, en waarin wij lezen: „En wagt U schoone maegt voor d'eerste snoeperije." Een fantastisch-breed behandelde, grijze achtergrond van boomen en wolken levert een uitstekend contrast met de malsche vleeschkleur der beide figuren. Het gelaat van het meisjen is prachtig, fijn, vol leven, heerlijk van kleur en van vorm; haar houding bevallig, en het geheel van bijzonder gewicht, omdat het 't meesterschap van Troost in de behandeling der dekverf op groote schaal, en zijn kunstsmaak in het schilderen van vrouwelijke schoonheid bijzonder doet uitkomen.

Wij gaan nu over tot enkele der merkwaardigste, door Mr. Ver Huell medegedeelde schetsen en teekeningen; ze alle te beschrijven ligt niet binnen den omvang van deze korte biografie. Wie volledigheid wil hebben, raadplege het meergenoemde werk van dezen schrijver. Wij voor ons stellen ons slechts ten doel een overzicht te geven van 's kunstenaars werken die het meest karakteristiek zijn en dus het best zijn eigenaardige verdiensten en karakter, tegenover Hogarth in het licht stellen. Beginnen wij dus met de vermelding der schetsen naar „'t Beslikte Zwaantje" van A. Alewijn en het vervolg daarop „De Puiterveensche Helleveeg aan den tap."

Beide blijspelen zijn ruw van vorm en inhoud, maar al te vaak zouteloos, doch ook met een dikwijls echt komische kern. De inhoud komt hierop neer, dat een boerenjongen Fobert, een echte sul, door de Boeren-rechtbank te Puiterveen op aanklachte veroordeeld wordt tot een huwelijk met Zwaantje, die wat al te vrij heeft omgegaan met den Jonkheer, zoon van den heer van het dorp, en nu door een huwelijk haar schande en die van haar werkelijken verleider moet verbergen. Eenmaal met Fobert gehuwd, poogt Zwaantje den lummel op allerlei wijzen het leven te vergallen en gaat er geen kwartier voorbij, of de helleveegsche herbergierster ranselt duchtig los op den rug van haren laffen echtgenoot — een goedkoope wijze van lachverwekking, die de schrijver tot walgens toe gebruikt.

Allereerst geeft Troost ons het tafereel voor de rechtbank, waar Saartje voor de schepenen staat, de handen boven haar voorschoot in elkaar geslagen en waar de advocaat van den Jonkheer de schuld op Fobert poogt te werpen. Deze is apart voorgesteld in een andere teekening, eveneens in krijt en waterverf, „een lang-opgeschoten lummel, zijn hoed in de rechterhand, en met de linkerhand de tranen uit zijn oogen wrijvend, bij de woorden van zijn verdediger:

Wat weet Fobert van onteeren?
Een man, als Karsten, had hij maar
Meer geest, zoo was hij aanstonds klaar.
Een man in dees schabreuse tijen,
Die als een klein kind is te lijen
Behalven, dat hij kwalijk word,
Wanneer hij ruikt een vrijsters schort."

Behalve deze hebben wij nog uitstekend geestige studies van „twee schepens uit de Boeren-Rechtbank", echt natuurlijk getroffen koppen, één scheelziende, één met een kiespijndoek; van de vroedvrouw, de Xantippe-achtige Jannetje Cabas en den vreesachtigen Crelis-boer, den vader van Fobert; van de twee advocaten in het geding, beide echte typen, en toch geheel verschillend in uitdrukking en karakter. Ook van het tweede stuk, „de Puiterveensche Helleveeg", bestaan enkele gravures, waarvan de juiste teekening echter niet blijkt.

Geestig, vlug en bevallig is de teekening van het verliefde Brechtje, door Mr. Verhuell in omtrekken aangegeven; aardig, en fijn gevoeld, met haar zwarten japon, wit gepoederde krulletjens en coquet kapjen met zwarten veder. De geschiedenis in dit tooneelstuk is eenvoudig — een vader die zijn dochter opvoedt boven haar stand, waardoor zij in aanraking komt met een jong heer Robertus en een gloeiende liefde in beider jonge harten ontkiemt; een liefde die, in den aanvang door de ouders met leede oogen aangezien, ten slotte met hun toestemming bekroond wordt. Van dit tooneelstuk bestaan verschillende illustraties en varianten door Troost geschilderd met krijt, dekverf en pastel.

Van geen stuk echter bestaan zooveel varianten, als van de beroemde „Corps de garde", waarvan onder den naam „De wachtkamer" in het 5e nummer van Eigen Haard 1881, een houtsneê-teekening voorkomt. Het tooneel stelt hier voor een ruim vertrek waarin verschillende officieren. Aan een tafel, op den achtergrond, zit er een zijdelings, die met zijn pijp een anderen wijst op een kaart, door een jongen page opgehouden. De toegesprokene is met een andere kameraad aan het kaartspel, waarnaar een derde aandachtig kijkt en met den tweeden over een uit te spelen kaart schijnt te raadplegen. Bij het venster, links, is een der krijgers verdiept in de lectuur, terwijl een vijfde bij den haard zijn pijp opsteekt aan een kooltjen, dat hij met den tang uit den haard nam. Achter de tafel een andere figuur, waarschijnlijk een knecht. Vooral de twee raadplegende vrienden mogen als uitstekend geslaagd worden beschouwd. Van dit tooneel bestaan, zooals wij opmerkten, verschillende varianten. Zoo spreekt Mr. Verhuell van een met negen personen, waarvan vier aan tafel bij kaarslicht, twee bij den schoorsteen, een bediende, achter in het vertrek een flesch ontkurkend, en eindelijk achter het kamerschot links, een jonge vaandrig in gesprek met een vrouw, die een mandjen aan den arm draagt en hem een brief schijnt overgereikt te hebben. Ook in het buitenland, met name Frankrijk, Duitschland en Engeland, werd de Corps de Garde gereproduceerd.

Ons blijven nu nog slechts enkele teekeningen ter vermelding over. Wij zwijgen over de teekeningen betrekking hebbende op den „Ambassadeur der Labberlotten" over die, welke ontleend zijn aan Tartuffe, aan de Ontdekte schijndeugd, over die van Dido en Aeneas" omdat wij meenen meer dan genoeg voor zijne kenschetsing te hebben aangevoerd. Doch, zooals gezegd is, twee nummers mogen niet onvermeld blij-

ven. Het eerste is geheeten „Beoordeeling van schilderwerk in een Kunstzaal," vermoedelijk het stuk dat Troost, bij zijn Haagsch portret, op den ezel heeft staan. Een schilder, zich inspireerende door de aanschouwing van de klassieke kunst, zit voor zijn ezel. Vóór hem staat een beeld van de Venus van Medicis, achter hem de Nijd, terwijl de Faam zijn roem verkondigt. De eenzame grijsaard, die zijn werk bezichtigt, vormt een schril contrast met de menigte bewonderaars die zich om een anderen schilder verdringen, die apen en uilen zoo „natuurlijk" namaakt en wiens knecht moeite heeft al het geld, dat zijn meester toevloeit, in ontvangst te nemen. Een andere knecht blaast op een hoorn, zeker om de menschen te lokken. In 't rond een zuilenrij, de kunsten en wetenschappen voorstellend. Blijkbaar heeft de schilder hier den invloed willen doen zien die van hem een komisch schilder gemaakt heeft: de afkeer zijner tijdgenooten voor het klassicisme en het edele in de kunst.

En ten slotte? Niets dan de vermelding van een nummer uit den catalogus Verstolk van Zoelen „Vier teekeningen, duidende op het leven, dat op het huis van verbetering moet uitloopen. Zij stellen voor een jongmensch, in gezelschap van vrouwen, dronkaards en spelers, die hem ten verderve voeren. De verschillende hartstochten zijn op een bekwame en bewonderenswaardige wijze uitgedrukt." Blijkbaar hebben wij hier te doen met een copie van of liever een bewerking naar Hogarth's serie „The Rake's progress", 8 tafereelen, in het eenige punt van directe aanraking dezer twee geesten, wat echter, geen recht geeft tot het trekken van een doorgaande paralel tusschen die twee artisten. Hoever de coupures gaan, welke tafereelen er zijn uitgevallen, is met weinig zekerheid te bepalen. Zoo de tegenwoordige eigenaar dezer vier tafereelen, als hij deze biografie mogelijk in handen krijgt, bereid mocht zijn in dit blad ons de gewenschte inlichtingen te verschaffen, kan hij rekenen op den dank van allen, die belangstellen in onzen schilder.

En hiermede nemen wij afscheid van onzen Troost. Wat hij was en niet was in vergelijking met Hogarth hebben wij reeds trachten aan te toonen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Het bestuur der Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst, te Rotterdam, heeft bij het aanbieden van het Eerelidmaatschap aan Jhr. Mr. Victor de Stuers, aan genoemden heer het navolgend schrijven gericht;

„Hoogst aangenaam is het ons bij deze mededeeling te kunnen voegen, dat van den kant onzer Vereeniging ten volle gewaardeerd wordt, wat door u in het belang onzer Vaderlandsche Kunst ondernomen en tot stand gebracht is.

„Moeilijkheden van allerlei aard hebben de taak, die met zooveel toewijding en opoffering door U begonnen is en voortgezet wordt, niet gemakkelijk gemaakt.

„Erkenning van hetgeen door U gedaan werd in het welbegrepen belang onzer Kunst, die op zulk een roemrijk verleden mag terugzien, is niet altijd Uw deel geweest.

„Maar noch het een, noch het ander heeft u kunnen afschrikken om op den ingeslagen weg voort te gaan.

„Het gering, maar welgemeend huldebewijs, dat onze Vereeniging u heeft toegedacht, moge u inmiddels het bewijs leveren, hoezeer uw streven — dat van echt vaderlandschen zin getuigt — in onze bescheiden kring althans, op den rechten prijs gesteld wordt.

„Wij nemen tevens deze gelegenheid te baat om den oprechten wensch te uiten, dat het U nog lang gegeven zij, om met diezelfde krachtige hand in het belang der Kunst werkzaam te zijn."

— Op een in de *Brakke Grond* te Amsterdam gehouden schilderijen-veiling, onder directie van de heeren Roos, werden o. a. de volgende prijzen besteed: Bakker Korff *f* 308, Bosboom *f* 187, van Borselen *f* 550, dezelfde *f* 275, Ten Kate *f* 495, Schelfhout *f* 803, dezelfde *f* 550, Schotel *f* 282, Springer *f* 1237, Vertin *f* 225, Verveer *f* 1100, dezelfde *f* 474, Elch. Verveer *f* 330.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 16. 16 April 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. f 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels......................... f 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

EEN HOLLANDSCH ZILVERSMID SLAAF TE ALGIERS.

DOOR

A. BREDIUS.

Als men soms lang te vergeefs in Archieven naar zekere verlangde bizonderheden, data enz. zoekt, valt ons wel eens tusschenbeide iets in de handen, waarnaar wij niet zochten en dat toch merkwaardig genoeg is om het anderen mede te deelen. Zoo iets vindt men ook wel eens ergens, waar men het 't minst zou verwachten. Dezer dagen op het Haagsche gemeente-Archief de nog overgebleven Insolvente boedel-papieren doorzoekende vond ik daartusschen liggende het volgende afschrift van een interressant Request. Wij zien daarin, dat niet alleen schilders maar ook goud en zilversmeden het Zuiden opzochten, „omme de konst in andere Rijcken nauwer te ondersoucken.”

Hier volgt het document:

Schout, Burgemeesteren, Schepenen ende Regeerders der Stede s'Gravenhage, gesien hebbende seeckere Reqte gepresenteert bij Anna Jans, wede van *Claes Wilt*, in syn leven Slootmaecker, Borger ende innewoonder alhier in s'Gravenhage, te kennen gevende dat haer Suppltes jongste zoon, genaemt *Uldrich Wilt* uyt deser lande als *Silversmith* een Reyse heeft aengenomen naar Italien omme de konst van Silversmeeden in andere Rijcken nauwer t' ondersoucken, dewelcke komende van *Palarma* (*Palermo*) naer *Romen* ende van *Rome* op Sypelleweesge *Civita Vecchia*, van waer hij op reys gaende met een schip van *Hoorn* daer schipper op was Wigger Cornelisz den Boer, welcken schipper op den XI April 1656 gecomen synde omtrent het Eylant *Corsika* aldaer van thien turckse Roovers van *Algiers* overvallen, genomen ende tot *Algiers* is opgebracht alwaer hy voor 200 stucken van achten op de marckt vercocht is tot een van de armste, ende miserabelste slaven daer men oyt van gehoort heeft; ende naer dat hy van den Cooper, volgens sijn schrijvens

(: omme te seggen wat hy voor een persoon was :) 300 slagen, te weeten 100 onder sijn voeten, 100 opet lyff, 100 op sijn buyck en hadde ontfangen, is aldaer gestelt tot het wercken in blauwe harde Arduijn-steenbergen, welckers Arbeyt peerden te swaer is, ende die alhier beeter getracteerd worden, alles breeder volgens missive ons verthoont, die sonder 't hart te breecken uijt Christelijcke mededogentheijt ende ontfermingh over sijn evennaesten niet canne worden gelesen. Ende dewyl des gevangens moeder is een persoon altijts geweest van een seer eerlijck en deuchsaem leven doch van kleyne middelen, belast met vijff kinderen, ende sulxs geen gelegentheijt is hebbende om haren mijserabelen soon uyt sijn mistroostigheyt ende swaere slavernie te verlossen, (alsoo tot desselffs verlossinghe een somme van omtrent vyftien hondert guldens noodich is.) Soo ist dat wij, Schout, Burgemeesteren, Schepenen ende Regierders voornt uyt Christelijcke mededogentheyt ende ernstige Bede geconsenteert hebben, gelijck wij consenteren mits dezen de voorn. Anna Jans te mogen collecteren een Aelmisse aen onze Burgeren ende ingesetene deser Stede ten eynde deselve haren Soon vyt sijne voorverhaelde slavernije mach werden verlost, versouckende onse naaburige Plaetse ende Steeden desen aengaende de voorn. onse Burgerse voor haaren gevanghen Soon haere Aelmissen in haere plaetse te mogen vergaederen bereydt sijnde 't selfde in andere ende gelijcke gelegenheden te verschuldighen. Des ten oirconden soo hebben wij dese met ons wythangende Zegel bevesticht. Ende bij den Secretaris laeten teijckenen op den IXden Maert 1657.

KUNST EEN MODEZAAK?

We gaan vooruit in de laatste jaren; niemand zal dit geloof ik, ontkennen.

Op kunstgebied natuurlijk, ten minste daarvan is hier sprake.

Sinds een machtig kampioen voor kunstwaardeering, wiens naam hier niet behoeft genoemd, is opgetreden en den eersten stoot gegeven heeft, zijn alom de teekenen merkbaar, dat onze slapende kunst is ontwaakt, zich de oogen wrijft en met schaamte terugblikt op den onnut doorgebrachten tijd, vast besloten dezen door dubbele krachtsinspanning zooveel doenlijk te herwinnen.

Nieuwe schoone gebouwen en kunstwerken verrijzen; oude gebouwen uit kunst- en historisch oogpunt van waarde, worden geconserveerd; vernielzucht en wandalisme ten opzichte van deze aan de kaak gesteld en bestreden overal waar men ze ontmoet; onze historiebladen worden doorwroet, — kortom geen middel wordt onbeproefd gelaten om onze Nederlandsche kunst te doen herleven.

De beweging op dit gebied heeft zooveel naam gemaakt, dat zij zelfs buiten de kunstwereld het onderwerp wordt der gesprekken, ook in kringen, waar men anders om kunst weinig maalt, — dat het eenigszins tot den *bon ton* gaat behooren daarover te kunnen meepraten. En ook meepraten niet alleen. In de deftige kringen, onder den stand „die 't kan betalen", is 't allengs een deel dezer deftigheid geworden ook aan kunstzaken meetedoen en een verzameling van eenige kunstvoorwerpen, welke dan ook, aan bezoekers en vrienden te kunnen toonen.

Mijnheer Carlshausen zal zich een huis laten bouwen — deftig natuurlijk als hij zelf —, en schoon hij vroeger nooit een oogenblik gedacht heeft aan kunstwaarde van een gebouw, schoon hij daarvan.... — doch dit doet weinig ter zake —, thans is een zijner eerste zorgen den architekt aantedringen op een schoonen en smaakvollen gevel. Ook het inwendige moet in deze eigenschappen deelen; en wanneer het huis gereed is, dan behoort het tot de bewijzen van goeden smaak aan de kunst een ruim aandeel in de stoffeering en meubileering te schenken. Laten de financiën het toe, dan worden zeker een paar kamers gemeubileerd in bizonderen stijl — Louis XV, Vlaamsche Renaissance of iets van dien aard. — Een paar beelden in de vestibule zullen zeer waarschijnlijk reeds iederen binnentredende op dezen kunstzin moeten opmerkzaam maken, en het lijdt geen twijfel of de wanden van het salon worden spoedig versierd met tableaux van eenige voorname meesters: Perrault, Bouguerau, enz.

Mijnheer C. is dan ook kunstminnaar en de kunst gaat hem ter harte.

Doch laten we liever duidelijker spreken: liefde voor de kunst geeft een zekere distinctie, wordt een der kenmerken van fatsoen en deftigheid, en.... *komt dus in de mode.*

Dit alles is zeker wel gelukkig en heeft zijn onbetwistbaar goede zijde.

Zelfs, als men zou meenen, dat wij nog overal zoo ver niet zijn gevorderd, dan zou men toch haast wenschen, dat het spoedig zoo mocht zijn.

De kunstenaars zouden meer in de gelegenheid zijn iets schoons te maken, de kunst ware meer in eere, meer gewaardeerd, en — zij het nog zoo prozaiesch— ook beter betaald!

Zeker. Maar is ook hier geene keerzijde en schuilt ook hier niet een gevaar? Bestaat niet de mogelijkheid dat, zoo niet het rechte middel wordt aangewend, de kunst op een goeden dag even spoedig zal *uit de mode* geraken, als zij er thans is ingekomen? De mode is grillig en vindt er dikwijls pleizier in vandaag te verwerpen wat zij gisteren heeft gehuldigd. Kan dan niet de een of andere Mijnheer Nurks — man van gezag — in een spijtig oogenblik de balans van den goeden smaak doen overslaan en het in de mode brengen op de kunst — of wat op hetzelfde neerkomt, op onze herleefde *nationale* kunst — te smalen, en ze te verachten in stede van te waardeeren?

Me dunkt we staan hieraan voortdurend bloot, zoo bij ons publiek gemist wordt dat, wat zoo bijna algemeen ontbreekt: *begrip en kennis van de kunst.*

Men zal mijzelven, vrees ik bijna, voor nurksch en zwartgallig aanzien, wanneer het volgende zoo bot af wordt verklaard:

Van de schoonheid van een bouwkundig ontwerp heeft ons groot publiek meestal geen greintje begrip meer. Gewend aan allerlei maagbedervenden kost, kan het de nieuwe gezonde producten nog niet slikken, doch vindt juist deze onsmakelijk en de eerste overheerlijk. Zonder beeldspraak: de misselijkste gebouwen laat het zich aanpraten als smaakvol, en wanneer het al bemerkt dat de „bon ton" vordert met de herlevende zucht tot nationale bouwwerken te moeten meedoen, dan gaat het niet van harte, doch

slechts schoorvoetend daarin mee. In beeldhouw- en schilderwerk staat het kunstbegrip op niet veel hooger peil. Gelukkig, dat de schilderijen een naamteekening dragen en deze naam ook duidelijk in den catalogus staat vermeld; daaraan hebben de kooplustigen ten minste een leiddraad en 't is daardoor, dat zij zeker zijn van de bewondering hunner vrienden, voor wie, evenals voor henzelven, deze naam meer is dan het geheele tableau.

Waarlijk, we moeten aan de thans terecht opgewekte kunstwaardeering een hechter grondslag schenken dan die vluchtige modezucht, opdat men niet eenmaal van haar moet getuigen dat zij geleefd heeft: „ce que vivent les roses, l'espace d'un matin".

Deze hechtere grondslag, nog eens, is bekendheid met het wezen der kunst.

Wij zouden waarlijk niet verlangen dat *iedereen* kunstbeoefenaar werd, verre van dien; want behalve dat zulks voor velen zoo goed als onmogelijk is, zou een heirleger van gewaande kunstenaars gevormd worden, dat wij best kunnen missen. Doch onze wensch is slechts: alom verspreide kennis der kunstbeginselen, der regels waaraan men ieder werk zal kunnen toetsen.

Onbekend maakt onbemind. De liefde, voor welke zaak ook, waarvan wij de gronden niet begrijpen, kan onmogelijk diep geworteld zijn. De eerste de beste grillige variatiezucht kan deze liefde doen verstuiven even vlug, als zij ze heeft aangebracht.

Waarom waren in vroeger eeuwen waardeering van en gevoel voor kunst zoo diep in het volk van iederen stand doorgedrongen?

Omdat de kunst was het eigendom des volks en onder het begrip viel van ieder, van den minder ontwikkelde zoowel als van den geleerde. Omdat de kunstenaar werkte om en voor het volk en dit wederkeerig den kunstenaar begreep.

Waarom is sinds lateren tijd de liefde voor kunst ingesluimerd en zijn onverschilligheid en minachting voor haar met den dag gegroeid?

Omdat juist sinds dien tijd de kunst zich ging afscheiden in enger kring. Toen zij werd het privilege van enkele bevoorrechten, die niemand der oningewijden in dezen geheiligden kring binnenlieten en zich wel wachtten hare geheimen aan het publiek te ontsluieren, toen werd de eerste stap gezet op den weg, die van onbekendheid tot ongevoeligheid leiden zou.

Toen de kunstenaars, de eenvoudige beginselen verstootend, aan hunne werken geen anderen grond gaven dan hun eigen grillige fantasie en deze fantasie verre verheven rekenden boven het gezond verstand van iederen leek, toen werd voor het publiek de kunst een boek, opgesteld in vreemde taal, waarin het niet kon lezen en dat het diensvolgens mismoedig en verstoord ter zijde wierp.

Wij moeten terugtreden op dezen weg.

Dit moge al minder wenschelijk schijnen voor sommige onzer kunstenaars, die spekuleeren op de onwetendheid van ons publiek en daaraan juist den prijs hunner beroemdheid danken, waar het eene zaak geldt als deze daar zijn égards ten hunnen opzichte misplaatst.

Nog een enkel woord over het oordeel van het publiek.

Veelal wordt dit oordeel beschouwd als van geene waarde en te gering dan dat eenig kunstenaar zich daaraan storen zou. In plaats van deze meening te deelen, beschouwen wij dit oordeel als van veel nut, en meenen, dat de kunstenaar daarmede zijn voordeel doen kan en daarmede rekening houden moet. Altijd wanneer dit oordeel gezond en onbevangen is, niet als het is van de wijs gebracht en vervalscht.

Hem, die onbekend gebleven is met de vreemde wegen, die de kunst in de laatste jaren bewandeld heeft, en dus onder geen vreemden invloed verkeert, — hem heeft men in weinige woorden op de hoogte gebracht van de reden der tegenwoordige kunstbeweging en..... *van de waarheid der goede beginselen overtuigd.*

Menigeen is dan ook reeds van onverschillig toeschouwer tot vurig voorstander bekeerd.

't Is opmerkelijk te zien, hoe vooral *kinderen*, wier oordeel en goede smaak nog niet door eene verkeerde kunstopvoeding zijn vervalscht, door de duidelijkheid dezer beginselen in een oogwenk zijn getroffen; hoe in ieder kunstvak, de uiteenzetting der redenen, die dezen of genen vorm voorschrijven, een blijvenden indruk op hen maakt en hoe zij, dikwerf onbewust, vol bewondering zijn voor kunstwerken, wier vormen aan gezonde redeneering hun ontstaan te danken hebben, terwijl zij voor andere geheel onbewogen blijven.

Wat wij dus het eerst te doen hebben is: het oordeel van 't publiek weder tot een gezonden toestand terugtebrengen en daaraan degelijke gronden te verschaffen, waarop het zich baseeren kan.

Dan zullen wij niet het vreemde schouwspel beleven dat, wanneer een quasi kenner een gebouw beoordeelt en met een gezag verklaart: *leelijk*, honderd anderen in koor naschreeuwen: *leelijk*, *leelijk*, *leelijk*, leelijk! — om morgen, als een nieuw kenner verklaren zal: *mooi*, wederom het refrein aan te heffen: *mooi*, *mooi*, *mooi*, mooi! — enkel en alleen omdat niemand het begrijpt en geen van allen weet *waarom.*

Dan zal het oordeel van het publiek werkelijk een toetssteen kunnen worden voor iederen artist.

En men vreeze niet dat daardoor een tal onmondige kunstenaars zal worden gevormd. Wie van kunstzaken een *klaar* begrip heeft, gevoelt te eerder wat er noodig is om een waar kunstenaar te wezen; en juist zij, die hier 't lichtvaardigst een oordeel vellen, zijn degenen die òf in 't geheel geen òf minstens slechts een nevelachtig denkbeeld daarvan hebben.

Een kort begrip der kunstprinciepen, een *kunstcatechismus* — 't woord klinke niet te ultramontaansch! — dat is het wat ons publiek behoeft.

Moge iedereen, die deze principepen op prijs stelt, daartoe het zijne bijdragen. Leggen wij, overal waar het pas geeft, kort en duidelijk voor het publiek onze kunstbeginselen bloot, dan zullen zeker degelijker waardeering van en liefde voor de kunst gekweekt worden dan die, welke door een ommekeer in de mode kunnen worden uitgewischt.

De hemel beware ons voor een kunst *alleen* als modeartikel!

Vox.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

Het thans levend geslacht zal zich ter nauwernood weten voor te stellen, hoe eene versterkte stad in den ouden tijd er uitzag. De meeste vestingen zijn ontmanteld, de muren en wallen der steden geslecht, de poorten omvergehaald. De zoomen der dichtbevolkte, uit hare steenen gordels losgemaakte gemeenten, vervloeien in het lachende veld en wij raken aan dien overal waarneembaren toestand zoo gewoon, dat men langzamerhand zou gaan gelooven, dat het altoos zoo geweest is.

Maar een eerzaam poorter uit het jaar 1781 zou ons anders hebben kunnen inlichten en zal er voor eene eeuw niet van gedroomd hebben, dat zijne erentfeste stad, na honderd jaren, zoo van aanschijn zou veranderd wezen. Hadden we hem tot gezel, hij zou ons op den tocht, welken wij in dit opstel langs de wallen der stad Haarlem gaan ondernemen, zeker kostelijk op de hoogte kunnen brengen van bizonderheden, waarnaar we nu veeltijds zullen te gissen hebben; doch van den anderen kant ware het te duchten, dat zijne mededeelingen hier en daar opgesierd zouden wezen met plaatselijke overleveringen, wel geschikt om wat meer kleur bij te zetten aan het verhaal, maar die de kritiek, waaraan in onzen tijd alles getoetst wordt, bezwaarlijk zouden kunnen doorstaan.

Wij kiezen dus andere leidslieden, minder welbespraakt, maar meer vertrouwbaar, dorre archiefstukken, bestoven keurboeken, oude kaarten en afbeeldingen, die het woord nemen, waar den meerendeels verdwenen steenen gedenkteekenen, het zwijgen is opgelegd.

Men zegt, maar dat mag wel een sprookje blijven, dat Haarlem in het jaar 506 reeds muren en torens had: minder onwaarschijnlijk misschien is het, dat de oorsprong der stad samenhangt met de stichting van eene versterkte burcht aan den oever van het Sparen door Haer Lem, [1]) maar wanneer de tinnen van dat kasteel voltooid raakten, weet niemand te melden. Zoo Haer Lem, slechts op den inval ware gekomen een gedenksteen in zijne burcht te plaatsen b. v. met dit kort en afdoend bericht: „Anno Domini (vul in naar welgevallen) hanc arcem erigi curavit Dominus Lem, Eques," zouden de stedebeschrijvers niet zoo menigmaal in den blinde- en misgetast hebben. Doch in die zorgen voor de nakomelingschap is hij te kort geschoten en wij leggen er ons nu bij neder, dat uit Haer Lem de later vermaarde stad haar begin kan genomen hebben en dat zij wellicht reeds in het jaar 1000 of 1100 of 1200 bestond.

Die oude stad had op verre na de uitgestrektheid niet, welke haar later gegeven is. Het Sparen, de Oude- en de Kraienhorstergracht verlengd tot den hoek van de tegenwoordige korte St. Jansstraat, en de Bakenessergracht vallende in het Sparen, vormden tot in 1355 den buitenwal. Haarlem had ongeveer den vorm van een vierhoek en was op de eindhoeken met torens versterkt; zoo stond aan de noordoostzijde: de Gravestein, [1]) welke misschien, behalve tot bescherming der stad, dienst deed als grafelijk tolhuis voor de vaart op het Sparen, want men weet, dat tot in 1285 deze rivier tot aan Haarlem niet gekeerd of in bedwang gehouden werd door eenig sluiswerk en „de wilde zee woedde" (het zijn de woorden van het handvest) tot voor de stad, waar een dam lag. Hoe dit zij, dat eenmaal, ter plaatse vermeld, een versterkt gebouw gestaan heeft wordt niet tegengesproken en zou ook moeilijk te ontkennen vallen sedert men in 1863 bij vernieuwing van de Wildemansbrug, de kelders van „de Gravenstein" teruggevonden heeft, welke zijn afgeteekend geworden voor den stedelijken atlas. Ik merk hier ter loops aan, dat de naam van „Gravestein" in vervolg van tijd verloopen is, maar nog voldoende te herkennen valt in „Grauwesteenen brug" welke op deze plaats over het Sparen geslagen is.

Aan den uitgang van de hoofdstraten der stad op de heirwegen, zullen poorten gestaan hebben (Hout- Kruis- St. Jans- en Zijlpoort) en op den westelijken Sparenoever was eene groote getorende poort gebouwd. Het spreekt van zelve, dat die verschillende poorten door walmuren verbonden waren, want zonder dezen zou eene middeleeuwsche veste niets te beteekenen gehad hebben, en ook niet als eene stad zijn aangemerkt geworden. Deze oudste gedaante van Haarlem, is ons bekend, uit eene afbeelding berustende bij het Hoogheemraadschap van Rijnland, in kopij voorhanden op het stedelijk archief, maar tot deze bron bepaalt zich nagenoeg onze gansche wetenschap, dewijl geene tastbare overblijfselen uit dat eerste tijdperk zijn gespaard gebleven.

Tweede Tijdperk.

In 1328 en wederom in 1347, vernielde een zware brand bijna de geheele stad Haarlem. Deze redenen en de behoefte aan woonsteden voor eene geleidelijk aangroeiende bevolking, maakten het noodzakelijk de grenzen uit te leggen en dit vond het eerst plaats over het Sparen. Tegen het midden der Veertiende eeuw, werd het land bebouwd ten oosten van het Sparen, dat van de verder opliggende gronden, door eene gracht, sedert als *Burgwal* bekend, werd afgescheiden. Deze nieuwe buurtschap was echter meer als eene voorstad aan te merken en is nimmer door vestmuren en torens beschermd geworden. Men vond er de in 1319 gestichte St. Jacobskapel, welke even als de in 1250 door Koning Willem gebouwde „Onse Lieve Vrouwskapelle" (later en nu nog de Bakenesserkerk), buiten de muren stond.

Niet lang echter kon deze toestand blijven voldoen en omstreeks het jaar 1355 volgde reeds eene vergrooting, waarbij aan die zijde onder de wallen werd gebracht, al wat ligt binnen de demarcatielijn, die wij in onze gedachte trekken uit de nu afgebroken Schalkwijkerpoort naar de Sparenwouderpoort, van daar naar de Catrijnentorens bij de Hooge brug, voortloopende ongeveer door de Zaksteeg naar den hoek van de Bakenessergracht bij de Korte St. Jansstraat.

Eene eerste en voornaamste zorg bij die vergrooting der stad omstreeks 1355 was, haar door het

[1]) Haer = Heer, komt in het middelnederl. veel voor. Zie b.v. Bijdragen v/d Geschiedenis v/h Bisdom Haarlem. IV. 249. 250. VII. 102.

[1]) Gravestein. Stein = Stins = Burcht.

bouwen van poorten en omringen met walmuren, in staat van tegenweer te stellen. Aan den Zuidoostelijken hoek bij den weg naar de Meer, werd de Schalkwijkerpoort gebouwd, welke zich aansloot bij een Vestmuur, uitgaande van den oostelijken Sparenoever, waar, ongeveer ter plaatse van de tegenwoordige lange brug, zeker een toren stond om de rivier te bestrijken,

Van de Schalkwijkerpoort liep een vestmuur in oostelijke richting voort tot aan den weg naar Amsterdam, destijds nog zich ombuigende door het dorp Sparenwoude, waarom de stedepoort, welke op die heerbaan uitgang gaf, de Sparenwouderpoort genoemd werd. Deze is de eenig overgeblevene en geeft misschien nog beter dan een der andere voormalige poorten, een helder denkbeeld van versterking- en verdedigingskunst in de middeleeuwen. Dit echter wordt slechts ter loops hier aangestipt, en zal nader besproken worden. Van de Sparenwouderpoort was in noordwestelijke richting, een wal getrokken tot het Sparen, waar op beide oevers een toren (St. Catrijnentorens) werd gebouwd tot bescherming van de rivier en den waterweg door de stad. En ter voltooiing van den ringmuur werd nog eene vest aangelegd, van den westelijken Sparenwal naar den toren bij Bakenes, zich aansluitende bij de oudere omwalling uit het Eerste tijdperk.

De gedaante der stad tusschen 1355 — begin 15e eeuw, is ons niet uit eenige kaart of afbeelding bekend; niets van dien aard is tot ons gekomen, maar de lijnen waren genoegzaam te herkennen uit de oude verdedigingswerken, welke, voor zoover ze niet reeds bij de vierde vergrooting werden opgeruimd, tot op de helft der 19e eeuw in stand gebleven zijn.

De vraag ligt voor de hand, in welker voege men de verdedigbare stad tegen aanvallen van den vijand verweerde. Deze plicht werd volbracht door de gezamenlijke burgers, poorters, die somwijlen, in tijd van nood, wanneer hunne onderlinge krachten niet toereikende waren om het gevaar af te wenden of te keeren, bondgenooten en bijstand vonden in de weerbare mannen van eene of andere naburige stad. Voor de rust en veiligheid van binnen ten tijde van vrede, werd zorg gedragen door wachten, waartoe ieder kon worden — en op zijne beurt ook werd opgeroepen. In eene keur van 8 April 1392 vindt men vermeld, „dat ieder die zijne wacht niet houdt, of zorgt dat zij waargenomen wordt, vijf schellingen verbeurt"; eene dergelijke boete beliep degeen, die tusschen het kleppen van de avond- en morgenklok, een wachthebbend man in huis deed komen, en insgelijks die wachter zelf. Het onderhoud van wallen en poorten, waaromtrent wij later met meer eigenaardige gewoonten zullen kennis maken, zal in den vroegsten tijd door de poorters verricht zijn als gedwongen dienst, waartoe ieder kon worden genoodzaakt. Men weet, dat het in de middeleeuwen met vele lasten aldus gesteld was, en dat eerst later het Bestuur der steden, dergelijke verplichtingen overnam, het werk deed uitvoeren en de kosten omsloeg over de gezamenlijke burgers, in aanmerking genomen zooveel mogelijk ieders geldelijke draagkracht.

Het Stadsbestuur van Haarlem droeg zorg, dat de weg of het terrein rondom zijne wallen vrij bleef, althans niet maar in den blinde werd versperd, en bepaalde derhalve in de hierboven aangehaalde keur, dat niemand vuilnis mocht storten tusschen de poorthuizen en den uitersten molen in het rechtsgebied. Buiten de Zijlpoort, waar de Rampenvaart het duinwater naar de stad leidde en dus gevaar voor de Brouwerijnering te duchten was, mocht in geen geval vuilnis gebracht worden. Wie in strijd hiermede handelde, verbeurde een pond en twee duizend steenen.

Ofschoon al deze geboden ontleend zijn aan eene keur uit het tweede tijdperk, is het *waarschijnlijk*, dat die ordonnantiën eene herhaling waren van vroeger op dat stuk geldende bepalingen. Zeker zullen zij niet in strijd geweest zijn, met de keuren, die reeds vóór 1355 rechtskracht mogen gehad hebben, doch welke niet tot onze kennis zijn gekomen.

Derde Tijdperk.

Het kwartier over het Sparen is in vroeger eeuwen altijd weinig bebouwd en dun bevolkt geweest, maar daarentegen drong de gemeente zich samen in de eigenlijke oude stad, waarvan de Parochiekerk (St. Bavo) het middenpunt was. Wel had de Vroedschap na de uitbreiding in de tweede helft der veertiende eeuw *de Ramen* der Lakenbereiders, geplaatst nabij den Burgwal, in de verwachting, dat zoodoende in die buurt wat meer vertier zou gebracht worden, wat talrijker bevolking zich zou vestigen, maar op den duur wilde dat bedrijf daar geen wortel schieten en later moest de Regeering besluiten de Ramen te verplaatsen naar een terrein achter het Gasthuis. Op dien tijd (1497) echter had de gedaante der stad weder eene aanmerkelijke wijziging bekomen. Toen men zag, dat de ambachten bij voorkeur, haast uitsluitend, konden bloeien in de buurten op den westelijken Sparenoever en dezen te eng werden voor het steeds vermeerderend poortrental, moesten nogmaals en wel zeer kort na de vorige uitbreiding, de grenzen der stad worden verzet. In het begin der 15e eeuw had de derde vergrooting plaats, en wel over de Oude- en Kraienhorstergrachten, een uitleg welke de vorigen ver achter zich liet en waarbij binnen de muren eene oppervlakte getrokken werd, bijna zoo groot als de eigenlijke oude stad besloeg. Er werd (thans in eene meer evenredige lijn met de Schalkwijkerpoort) een wachthuis gebouwd aan het Sparen bij de stadsgracht, dat men de Leidsche Waterpoort noemde, later als Eendjespoort bekend; waar de kleine- en groote Houtstraten bij den Cingel ten einde liepen, stichtte men de kleine- en groote Houtpoorten; aan den zuidwestelijken hoek spaarde men ruimte voor den Schutterstoren; wat verder noordwaarts beschermden de beide Raakstorens de instrooming van het duinwater uit de Rampenvaart in de stad; de Zijlpoort verrees bij de uitmonding der straat op den weg naar den duinzoom, en aan den noordwestelijken hoek moest de geduchte Pijntoren het terrein over de gracht kunnen bestrijken. Al die verdedigingswerken werden door muren, hier en daar nog met kleinere torens, verbonden, en aan de noordzijde sloot die versterkte wal zich aan bij de Kraienhorstergracht. Het spreekt van zelve dat rondom die wallen eene diepe gracht gegraven werd.

Wij hebben vroeger gezien, dat de stad Haarlem bij hare eerste stichting nagenoeg den vorm van een vierhoek had; bij de vergrootingen, welke in het

Tweede Tijdperk zijn beschreven, was die gedaante gewijzigd en eenigszins verloren gegaan, maar bij den uitleg waarover wij thans gesproken hebben nl. met den aanvang der 15e eeuw, werd de vierhoekige vorm weder hersteld. Dat kan niet willekeurig zijn geschied, te minder wanneer men weet, dat in vele andere steden, waar het terrein het gedoogde o. a. Montfoort, Utrecht, Edam, Enkhuizen, Delft, hetzelfde waar te nemen valt. Daar zullen goede strategische redenen voor geweest zijn, doch wellicht ook ging men, bij het bouwen eener stad te rade met de openbaring van den h. Joannes, waar (XIX: 16) het hemelsch Jerusalem wordt beschreven als vierhoekig van vorm, de lengte gelijk aan de breedte. In de middeleeuwen waren de gewijde schriften het richtsnoer voor alle handelingen.

Ruim twee en een halve eeuw heeft de Stad den haar gegeven omvang, zooals die pas vermeld is, behouden en eerst omstreeks 1644 begon men aan hernieuwde uitbreiding te denken. Wij maakten dus in dit *Derde Tijdperk* kennis met de plaatsbeschrijving van Haarlem tusschen A° 1400—1650 (om bij ronde cijfers te blijven), het allermerkwaardigste in betrekking tot de Verdedigingswerken, omdat in dezen tijdkring drie belegeringen voorvielen: van Vrouw Jacoba (1426), van het Kaas- en broodvolk (1492), van de Spanjaarden (1572/1573). Wij noodigen derhalve den lezer uit, de Poorten en Wallen, met het begin der 15e eeuw voltooid geraakt, rond te gaan, dewijl zich dan geleidelijk de gelegenheid zal opdoen, ook de lotgevallen dier verschillende bouwwerken te bespreken.

C. J. Gonnet.

(*Wordt vervolgd.*)

TENTOONSTELLING VAN HANS MAKART'S JACHT VAN DIANA, TE ROTTERDAM.

Deze schilderij, misschien de grootste in afmeting, maar zeker de stoutste in conceptie, welke het atelier van den beroemden Oostenrijkschen kunstenaar immer verliet, is thans te Rotterdam tentoongesteld.

Evenals in het vorige jaar aldaar zijne beroemde „Intocht van keizer Karel V" door de ijverige pogingen van de Vereeniging voor geschiedenis en kunst werd geëxposeerd, zoo dankt men ook nu weder aan de bemoeiingen dier Vereeniging, dat den Rotterdammers een zeldzaam kunstgenot in de beschouwing van dit meesterstuk wordt geschonken. Een kunstgenot dat nog verhoogd wordt door de uitnemende lokaliteit waar het stuk geplaatst is, namelijk het Algemeen Verkooplokaal aan den Oostsingel, dat zoowel door zijne ruimte als door een uitmuntende verlichting het kolossaale doek eerst ter dege tot zijn recht doet komen. Zij die de schilderij te Dresden, te Munchen en op andere plaatsen reeds mochten bezichtigen, stemmen dan ook eenparig toe dat Makarts penceelwerk nergens zoo gunstig gezien werd als hier het geval is.

Over het stuk zelf zullen we niet in détails treden; het onderwerp is door de photographie schier algemeen bekend geworden en de voorstelling en behandeling zijn door de pers, vooral de buitenlandsche, in den laatsten tijd druk besproken, zoodat we ons alleen bepalen de aandacht onzer lezers op deze tentoonstelling te vestigen en hen den raad meenen te mogen geven, de gelegenheid niet voorbij te laten gaan om met dit meesterwerk kennis te maken.

Het stuk blijft te Rotterdam tentoongesteld tot den 23 April e. k.

IETS OVER DE HOOCH

DOOR

A. BREDIUS.

Zou de in den volgenden Inventaris van 1653 [1]) voorkomende *schilder* en *dienaar de Hooch* onze groote *Pieter de Hooch* zijn? De naam „de Hooch" komt meer voor; o. a. vinden wij herhaaldelijk een' gerechtsbode en „besetter" *Eliseus de Hooch.* In 1655, dus 2 jaren later, werd Pieter de Hooch in het Delftsche Gilde opgenomen.

Inventaris, gemaeckt ten versoucken van *Mons*^r^. *Justianus de la Oranje*, van seeckere goederen gevonden in een coffer gebracht opt Stadthuys alh^r^. van sijn gewesene dienaer genaemt.................... omme volgens ordre van de H. Schepenen door den Vendumeester vercocht te werden.

Eerst een Nieuwe Laeckens Mantel met silvere passementen geboort, behandicht aen *de Hooch*, *schilder*, mede Dinaer van de voorsz. la Orange, welcke mantel van deselve genomen is van de voorsz. sijnen gewesenen dienaer,

Noch twee hemden met een out Rabattie sonder kant toebehoorende d' voorsz. *de Hooch* ende aen Hem behandicht, alles ondert affspreecken van Anthony van der Drift, Procu^r^.

Een Koffer. Twee pack kleeren. Een silver Kruysie. Een laeckens Rockie. Een out Wambaijs. 5 paer Kousen. Twee hemptrocken. Drie hemden. Een Onderbrouck. Vier neus-doucken. Een paer laersen. Negen rabatten. Een wey-tas. Een Kruijt-hoorn. Een paer Slaepmutsen. Een paer Schoenen. Een out Sackie.

Aldus geinventariseert enz. 28 Mey 1653.

Corn. Hodenpijl,
(*gerechtsbode.*)

HENDRIK LIEFRINK.

In het Burgemeester-appointementboek van 1743/49 van *'s Gravenhage*, lezen wij op fol. 211:

„Den 3 December 1749. Burgemeesteren van *'s Gravenhage* geexamineert hebbende zeekere Requeste aen haer Ed. agtb. overgegeven uit de naem en van wegens Hendrik Liefrink, wonende te Amsterdam, waer bij den zelve te kennen gaf, Dat hij suppl^t^ uit liefhebbery hadde gemaekt verscheide Rariteiten, bestaende onder anderen in ruim vyftig Konststukken, zonder soldeer, zo van goud, zilver, koperdraet, waer van het geringste (zo den suppliant vertrouwde) niemant konde naboucheeren, als onder anderen twee paerdekuiven, eene sweep, een carwas, een strooimandetje, een sabbathslamp, kandelaars, zoutvaten,

1) 2e Bundel „Insolvente boedels", Gemeente-Archief te 's Gravenhage.

een bloemstuk uit aerde, en een sinnebeeld gemaekt op de vreede van stopverf, als meede gespeete boter en nog veel konstwerk van touw. Dat hij suppliant de gemelde rarieteiten zeer geerne alhier in den Haege, aan ieder een zoude vertonen, dog dat hy suppliant zulks zonder permissie van haer Ed. Agtb. niet konde, nog vermogt te doen: En voorts gelet op het verzoek bij dezelve requeste gedaen, hebben den suppliant gepermitteert, gelyk aen hem gepermitteert word by deeze, om alle de voorts rarieteiten alhier aen ieder een, voor den tyd van zes weeken te mogen vertonen, en hetzelve in de Couranten bekent te mogen maken. Actum ter Kamer van Burgermeesteren voorn. den 3 Decemb. 1749 (onders.) en (was get.) Johan Steenis."

Wij meenden bovenstaande in de Kunstbode te mogen mededeelen, niet alleen *pour la rarité du fait*, maar ook omdat het mogelijk is, dat die Hendrik Liefrink, „Konststukken" in den waren zin des woords heeft gemaakt, welke „niemant konde naboucheeren," en hiermede dan eene bydrage geleverd wordt tot de geschiedenis van 's mans leven en werken.

Den Haag. A. J. Servaas van Rooijen.

EENE KLEINIGHEID OP 'T GEBIED VAN DE MEDAILLEERKUNST.

„Den 20sten Januarij 1736. Burgemeesteren van 's Gravenhage geexamineert hebbende seekere Requeste aan Haar Ed. Agtb. overgegeeven uyt den naem, ende van wegen Nicolaas van Swinderen, Burger, en Inwoonder, mitsgaders Wapensnyder en Medailleur alhier in den Hage, ende geleth op het versoek bij deselve Requeste gedaen, hebben aan hem suppliant geaccordeert en gepermitteert, gelyk aan hem geaccordeert en gepermitteert wert mitsdesen, omme tot voortsetting van sijne functie te mogen maaken, stellen, en gebruyken een medaillepers om goude en silvere trouw-dood- en gedenkpenningen te maken. Actum ter Camere van Burgemeesteren voornd. den 20e Januarij 1736. Onder stont. Ter orde van deselve en was geteekent Mich. Ten Hove 1736."

(Appointem. boek 1735/1742.)

Bij 't doorlezen van de 's Gravenhaegsche Maendaegsche Ct van 21 Jan. ao. 1737 No. 12, vonden wij de volgende advertentie:

„Nicolaes van Swinderen, Medailleur in de Raemstraat te 's Hage, maakt den liefhebberen der Penningkunde bekend, dat door hem gemaekt, en by hem te bekomen is, de zilvere Medaille, verbeeldende het bevallen van hare Koninglyke Hoogheid de Princesse van Orange, en het afsterven der jonge Princesse; zijnde deze twee zinnebeelde, beyde in een en dezelve Medaille verbeeld. Den zelven van Swinderen maeckt en verkoopt alderhande soorten van goude en zilvere Historie-, Trouw- en Bruyloftspenningen, enz."

Een bewijs dus, dat hij zich zijne verkregen vergunning ten nutte had gemaakt.

Immerzeel noemt hem als volgt: „N. v. S. is een niet onverdienstelijk medailleur geweest, die in de eerste helft der 18de eeuw te 's Hage woonachtig was. Hij vervaardigde, onder meerderen een' Gedenkpenning voor Haarlem, ter eere van Laurens Koster. Hij was herhaaldelijk werkzaam voor den Erfstadhouder Willem IV." Kramm verneemt dat de door hem vermelde C. van Swinderen, Nic. v. S. kan geweest zijn. C. kan ook wel Claas beteekenen.

Den Haag. A. J. Servaas van Rooijen.

VERKOOPINGEN.

Op de verkooping van het schilderijen-kabinet van den Heer Roxard de la Salle in het Hotel Drouot te Parijs, werd voor de volgende schilderijen besteed: Camphuysen, jagers op de rustplaats 9200 fr.; Carlo Dolci, Herodiade 4100 fr.; Van Goyen, boerenwoningen bij een vaart 4100 fr.; winterlandschap 4100 fr.; Frans Hals, de jongman met den anjelier 10,000 fr.; Pieter de Hoogh, Hollandsch binnenhuis 30,000 fr.; Thomas de Keyser, vrouweportret 4000 fr.; Carel van Loo, mad. Adelaïde, dochter van Lodewijk XV, als Diana 10,100.; Nattier, mad. Henriette, dochter van Lodewijk XV, als Vestaalsche maagd 7000 fr.; Van der Meer, een zonsopgang in den herfst 10,300 fr.; Ribera, de doop van Christus 5000 fr.; Rubens, portret van den Infant Don Ferdinand van Oostenrijk te paard 13,000 fr.; de Vlieger, de Scheveningsche duinen 9100 fr.; Em. De Witte, Protestantsche kerk 5000 fr.

De eigenaar was door het verlies van zijn gezicht genoodzaakt geworden zijn fraaie verzameling te verkoopen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Minister van Binnenlandsche Zaken brengt ter algemeene kennis, dat de ingezonden modellen voor het decoratieve beeldhouwwerk van het nieuwe Rijks-Museumgebouw te Amsterdam, dagelijks van 11 tot 2 uren, kosteloos voor het publiek zijn ten toon gesteld in de bouwloodsen van dat Museumgebouw van Dinsdag 19 tot en met Zaterdag 30 April 1881.

— Den 12den April waren de leden van het Friesch Genootschap van geschied-, taal- en oudheidkunde voor het eerst in de gelegenheid de nieuwe lokalen te bezichtigen, waarin het Museum van het Genootschap thans is tentoongesteld. Gelijk men weet, is het nieuwe Museumgebouw aangekocht met het batig saldo van de Tentoonstelling van Friesche oudheden in 1877 te Leeuwarden gehouden. Onder de in het Museum tentoongestelde voorwerpen trekken vooral de twee Hinloper Kamers en de zilveren voorwerpen van het Popta-Gasthuis de aandacht. Het ware te wenschen dat het goede voorbeeld door het bestuur van dit Gasthuis gegeven, navolging vond en dat kunstschatten aan corporatiën behoorende meer algemeen aan Musea in bruikleen werden gegeven.

Het Leeuwarder Museum is dagelijks geopend van 11 tot 4 uur, tegen betaling van 25 cents per persoon. Voor de leden van het Genootschap is de toegang vrij.

— Naar wij vernemen, moet de groote Krocht dezer dagen in de St. Servaas-Kerk te Maastricht ontdekt, dagteekenen van het eind der VIe eeuw, en alzoo behooren tot de alleroudste bouwwerken van Nederland en van België.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 17. 23 April 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. ƒ 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels.......................... ƒ 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE OUDE SCHILDERIJEN IN DE GOTHISCHE ZAAL TE 'S GRAVENHAGE.

I.

De verzameling oude schilderijen in de Gothische Zaal bijeengebracht, bevat eenige buitengewoon fraaie kunstwerken, vele merkwaardige of voor de kunstgeschiedenis niet onbelangrijke, ettelijke zeer middelmatige schilderijen. Zij zal den beminnaar van oude hollandsche kunst niet onbevredigd laten en verdient dan ook dat men daaraan meer dan eens een bezoek brenge. Er is intusschen geen grond voor het „enthousiasme," dat der Commissie welke met veel ijver deze tentoonstelling in orde bracht, in haren Catalogus deed schrijven: „Door deze galerij van kunstwerken zal de hoofdstad zich een blijvende eer verwerven, en is tevens de klacht ijdel gebleken, dat, uit gebrek aan kunstzin, het meeste en beste onzer oude meesters uit winstbejag aan vreemdelingen is afgestaan."

Integendeel, indien iets berekend is om ons met schaamte en innige droefheid te doen letten op het gebrek aan smaak, aan kunstzin, en op de eenzijdig ontwikkelde neiging om geld te maken die ons volk kenmerken, dan is het *deze* tentoonstelling. Reeds de plaats waar zij geopend is, klaagt onze natie onverbiddelijk aan. Was het niet in de Gothische Zaal, waar — nog geen menschenleeftijd geleden — Koning Willem II de zeldzaamste voortbrengselen van de oude schilderkunst vereenigd had, dat de Commissie van liquidatie der nalatenschap van dezen Vorst al deze nauwelijks bijeengebrachte schatten onder den hamer bracht! Was die verkooping onvermijdelijk? Waren er geen middelen te vinden geweest om die overbodig te maken en om den koninklijken schat — in dubbelen zin koninklijk — binnen ons land te houden? Als er meer gevoel voor kunst, meer waardeering voor hare prachtige voortbrengselen had bestaan, zou men die middelen ongetwijfeld gevonden hebben. Prins Frederik en Prins Hendrik waren de eenigen, die destijds in ons land enkele schilderijen aankochten op deze auctie. Terwijl talrijke liefheb-

bers uit Engeland en Frankrijk overkwamen, terwijl de Keizer van Rusland van St. Petersburg uit de fraaiste schilderijen trachtte te koopen, zat de Nederlandsche Regeering, die in dezelfde stad zetelde, stille, in de onbewegelijke kalmte van een zijn navel met welgevallen beglurenden Boedhist; men zou wanen dat de Musea des Rijks pas onlangs talrijke aanwinsten hadden gedaan; ten onrechte; sinds 20 jaren hadden zij geen enkele schilderij ontvangen. Toen na dien tijd enkele stukken uit de Gothische Zaal die door kunstkoopers waren gekocht, af en toe aan openbare verzamelingen werden aangeboden, gebeurde het dat het Museum te Brussel er meerdere overnam. 1) De Regeering van Noord-Nederland bekommerde zich nog vijf en twintig jaren lang niet daarom. Men moet evenwel niet der Regeering te hard vallen. Een volk heeft in den regel de Regeering die het verdient, en dit is vooral waar voor die volken, die zooals het onze een constitutionelen regeeringsvorm hebben. De lam- en loomheid onzer Regeering ten opzichte der kunst is het logisch gevolg van de onverschilligheid onzer natie geweest.

Overigens, het is niet noodig de geschiedenis van de collectie van Willem II op te rakelen, om de opgewondenheid der tenoonstellings-commissie af te koelen.

Daartoe is het voldoende de verzameling die zij bijeenbracht te onderzoeken. Men zal spoedig zien hoeveel er ontbreekt.

Wat is er b.v. van Middeneeuwsche schilderkunst over? 5 schilderijen van Prins Frederik en een 2-tal aan particulieren behoorende! Niets meer uit een schitterende periode die 100 jaren telde! Wat is er van Cornelis van Haarlem, van Heemskerk, van Goltzius? Niets belangrijks. Van Rembrandt is er één enkel echt stuk, het eenige in particuliere banden, wanneer men de verzamelingen Six en Steengracht uitzondert.

Van Frans Hals vindt men twee schilderijen, waarvan het eene sinds acht jaren te koop wordt aangeboden! Van Jacob van Ruisdael twee stuks die onlangs in veiling zijn geweest. Van Ostade, van Hobbema, van J. van der Heyde, van P. Potter, van den Delftschen van der Meer, van Willem van de Velde en van zoovele anderen, niets! Juist van onze eerste meesters, niets. En natuurlijk; voor dezen betaalde de vreemdeling het meest; zij zijn het allereerst verkwanseld. Zoek evenmin naar Vlaamsche meesters, zooals Rubens, van Dijck enz. Geen buitenlandsche galerij die niet voor $^1/_3$ uit Hollandsche schilderijen bestaat; maar ten onzent heeft men nauwelijks lust om de producten van Hollandsche meesters te bewaren, laat staan om vreemde kunst in te voeren.

Niets is gemakkelijker dan na te gaan hoe de Nederlandsche particulier zijn schilderijen waardeert. Men heeft slechts de Catalogi van vroegere Loan-Exhibitions te onderzoeken. In 1867 — dus veertien jaren geleden — was er zulk een tentoonstelling in Amsterdam. Zij bevatte 298 schilderijen, waarvan 39 aan openbare instellingen behoorden. Blijft ter vrije, ongestoorde en ongemerkte verkwanseling over 159. Daarvan bevinden zich thans *naar mijn weten* 54 stuks in het buitenland 2) *of ongeveer een vijfde*. Stellig zijn er veel meer over de grenzen getrokken, als men bedenkt dat ik niet spreek van 54 andere schilderijen waarvan het lot mij niet bekend is, maar waaromtrent men althans wat de meesten betreft hetzelfde mag veronderstellen, wijl deze serie van 54 stuks in 1867 aan kunstkoopers behoorde. Het ergste is dat onder de 54 schilderijen, die zeker verdwenen zijn, stukken van den eersten rang behooren, als: een onovertroffen stuk van L. Boursse, dat thans in Engeland is, 2 van G. Dou, 1 van Fabritius, 5 van Frans Hals, 2 van van der Helst, 1 van Hobbema, 1 prachtig stuk van N. Maes, 2 van den Delftschen Vermeer, 4 van Metsu, 1 van Ostade, 1 van Potter, 2 van Rembrandt, 1 van Ruijsdael, 4 van Steen, 1 van Terburg, 1 van W. van de Velde, 2 van E. de Witte, 1 van Wouwerman, 1 van Wijnants.

Een soortgelijke statistiek kan gemaakt worden naar aanleiding van de Amsterdamsche tentoonstelling van 1872. Daar waren 332 nummers, of na aftrek van 48 stukken aan openbare inrichtingen behoorende, 284 schilderijen. Als geëxpatriëerd zijn er mij 49 bekend; 45 nummers waren toen reeds in handen van kunstkoopers.

Wat zal de statistiek leeren, die men over 10 jaren met den Catalogus der Haagsche Expositie in de hand zal kunnen maken?

Dat ons land regelmatig ten behoeve van buitenlandsche verzamelaars en Musea geplundert wordt, is helaas niet te loochenen. De feiten spreken luide genoeg. Wat men thans nog vindt, zijn in den regel familie-portretten, waaraan men uit familie-zwak gehecht is; doch ook deze soort van waardeering is vaak niet bestand tegen een handvol bankbilletten, en mij zijn lieden van grooten huize bekend, die zonder schaamte en zonder geldgebrek er toe gekomen zijn, de portretten hunner voorouders aan de schacheraars af te staan.

Na deze ontboezeming, die mij van het hart moest, kunnen wij ons verlustigen in hetgeen de Gothische zaal te bewonderen geeft.

Gelijk ik reeds zeide, zijn de schilderijen uit den eersten bloeitijd onzer schilderkunst (van 1450 tot 1550) zeer weinig in getal. Hierin levert de tentoonstelling een zuiver beeld van den toestand hier te lande, ook buiten de Gothische Zaal. Van de groote meesters der middeneeuwen, van Van Eyck, Hemling, Metsijs, van Orley, Gossaert, Stuerbout, Van der Weijden, Lucas van Leyde, Engelbrechtsen is niets of bijna niets te vinden, en om hen te leeren kennen, die de voorgangers zijn geweest van onze groote mannen uit de XVIIe eeuw, moet men naar Antwerpen, Brussel, Parijs en Londen gaan. Deze leemte in onze kunstverzamelingen is een gevolg van de godsdienstige bekrompenheid, of van den bekrompen godsdienstzin, die in 1566 het „canaille" bewoog om in vele kerken de prachtigste tafereelen in brooddronkenheid te vernielen, en later gedurende twee eeuwen de fatsoenlijke lieden er toe bracht, om de middeneeuwsche schilderijen, die meest allen kerkelijke voorstellingen tot onderwerp hadden, te verdonkeremanen. In 1566 werden nog vele kostbare schilderijen door de gilden waaraan zij behoorden, of door het stadsbestuur in veiligheid gebracht; weinige jaren daarna begon echter de koelbloedige vernietiging. Het is mij gebleken, dat men op sommige plaatsen het schilderwerk van de paneelen heeft afgeschrapt, om het

1) Onder anderen het heerlijke triptichon van Bernard van Orley.
2) Een stuk is *te Parijs* voor het Mauritshuis aangekocht.

te vervangen door de X Geboden, of door eenige spreuken die een schoonschrijver er op schreef met een talent hetwelk, hoe onmiskenbaar het ook zij, den kunstminnaar niettemin met weemoed vervult over het wandalisme dat — God betere 't — ter eere Gods aan die schoonschrijverij voorafging! 1)

Vandaar dat er voor honderd jaren, in de groote kunstkabinetten van Nederland, geen middeneeuwsche schilderkunst te zien was. Het rijke kabinet van Willem V had niets van dien aard; en de enkele stukken die 's Rijks verzamelingen thans bezitten, zijn in deze eeuw door aankoop of schenking verworven.

Koning Willem II had het geluk een aantal merkwaardige stukken uit de XVe en het begin der XVIe eeuw machtig te worden

In zijne galerij waren 3 stukken van J. van Eyck, 2 van Dirk Stuerbout van Haarlem, in 1850 voor *f* 9000 verkocht en in 1861 door het Brusselsch Museum voor fr. 30.000 veroverd, 15 stukken van Hemling of aan Hemling toegeschreven, 1 uit diens school; 3 van Q. Metsijs, 1 uit 5 paneelen bestaand triptychon van B. van Orley, voor *f* 6400 verkocht, en door het Brusselsch Museum in 1867 met fr. 30.000 betaald; nog 5 andere schilderijen van dien meester of aan hem toegeschreven; voorts 5 stuks van J. van Mabuse of uit zijn school; 2 stuks van Jan Metsys, 2 van Lucas van Leyde, 2 van Holbein, 3 van L. Lombart, 1 van Martin Schön, 1 van Lucas Cranach en nog eenige paneelen van minder gewicht.

Een zestal dezer stukken is door Prins Frederik aangekocht; vijf daarvan luisteren thans voor een poos de Gothische zaal op nieuw op.

De voornaamste zijn ongetwijfeld de twee prachtige stukken van *Hemling*: het leven van S. Bertinus.

Deze twee kapitale meesterstukken van den grooten Brugschen schilder, zijn elk 0,57 M. hoog en 1,46 breed.

Het zijn prachtige schilderijen. De teekening is onberispelijk, de kleuren, die uitmuntend bewaard zijn gebleven, hebben een buitengewone diepte en malschheid; de composities zijn bevallig, en vele — zooals die van de geboorte van S. Bertinus — zijn allerliefst. De uitvoerigheid der bewerking grenst aan het ongeloofelijke, en evenzeer staat men verbaasd over de grondige kennis die de schilder bezat van de behanling van het vleesch, van de rijkste stoffen en borduursels, van het landschap en van de architectuur. Hier is geen hulp gezocht bij het „impressionisme", waarmede velen tegenwoordig als met een liefdemantel hun onkunde van de teekenkunst, van de anatomie, van de perspectief en van de „details" die in de voorstelling te pas komen, bedekken. Overigens zijn deze stukken allerbelangrijkst tot opheldering van talrijke punten, het costuum, de zeden en de kunst der XVe eeuw betreffend. Men vindt er fraaije modellen voor wandbekleeding, voor tegelvloeren, voor geweven en geborduurde stoffen, enz.

Tot recht verstand van de talrijke tafereelen, die op deze twee paneelen voorkomen, is het noodig iets

1) Zulk een groot triptychon zag ik in het afgeschoten gedeelte der Abdijkerk, te Middelburg, op den grond liggen. Er zijn er ook in de Groote kerk te Breda. Op enkele plaatsen heeft men meer eerbied gehad. Zoo te Alkmaar, waar men nog heden in de Groote kerk kan zien de zeer merkwaardige voorstellingen der 7 werken van Barmhartigheid.

omtrent het leven en de legende van den abt Bertinus mede te deelen.

Bertijn is omstreeks het begin der VIIe eeuw geboren in het gebied der stad Constans: hij nam het kloosterleven reeds vroegtijdig aan, naar men meent in het klooster van Luxeuil (Luxovium), dat hij met Mummolinus en Ebertramnus binnentrad, toen volgens sommigen Eustasius aldaar abt was. Omstreeks 638 of 640 begaven zich Mummolinus, Ebertramnus en Bertinus, naar Audomarus (St. Omer) die in het land der Morini bisschop was, ten einde het christendom te prediken. Deze Audomarus had een rijk edelman, Adroald genaamd, bekeerd en van hem een uitgestrekte bezitting, *Sithiu* geheeten, ten geschenke ontvangen. Nadat Audomarus met behulp dezer schenking reeds eene kerk gebouwd had, bewoog hij Adroald om de villa Sithiu met ap- en dependentien aan Mummolinus, Ebertramnus en Bertinus over te dragen [1]), teneinde aldaar ter eere van St. Petrus een klooster te stichten.

Dit klooster, waarin de regel van S. Benedictus gevolgd en waarvan Bertijn weldra Abt werd, nam spoedig in bloei en aanzien toe, en de naam dien het verwierf was zoo groot, dat de H. Winnocus die gezegd wordt een zoon van den Britschen Koning Judicaël te zijn, tegelijk met zijne drie makkers Bradanocus, Ingenocus en Madocus, der wereld vaarwel zeiden om binnen het klooster van Bertinus zich aan het geestelijk leven te wijden.

Bertinus mocht langen tijd de rondom hem geschaarde kudde besturen; hij overleed omstreeks het jaar 709 in hoogen ouderdom; sommigen zeggen dat hij den leeftijd van 112 jaren bereikte. Zijn nagedachtenis werd in eere gehouden als die van een braaf, rechtschapen Christen, die veel goeds stichtte, en de legenden die omtrent hem in omloop kwamen, spraken van onderscheiden wonderen die hij zou hebben verricht, en waarvan er straks eenige vermeld zullen worden.

VICTOR DE STUERS.
(*Wordt vervolgd.*)

J. S. WILLARTS, UTRECHTSCH SCHILDER UIT DE 17e EEUW,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Tentoonstellingen van schilderijen van oude meesters, van oudheidkundige voorwerpen, van kunstzaken in 't algemeen, geven, bij het directe nut, dat zij voor de kunst en hare geschiedenis, en de geschiedenis in

1) Deze schenkings-acte wordt in haar geheel medegedeeld bij Aubertus Miraeus. lib 1. Donationum belgicarum cap. 3. Adroald zegt daar: „Propterea vobis in Christo patribus dono per hanc epistolam donacionis in pago Taruanens i villam proprietatis meae, nuncupatam Sithiu, super fluvium Agnione, cum omni merito suo, vel adjacentiis seu aspicientiis ipsius villae, Haec sunt villa Magnigeloca, Vimiaco, Tatinga, villa Amreio, Masto, Fabricino, Lonsantavas, et Adfundenis seu Malros, Alciaco, Lauriadiaca, villa Francisliaco, cum omni merito eorum, cum domibus, aedificiis, terris cultis et incultis, mansiones cum silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus seu farinariis, mancipiis, accolabus, greges cum pastoribus, mobilibus et immobilibus vel quibuslibet aedificiis." Het stuk is gedagteekend VIII Idus Septembris, anno XI regni domini nostri Clodovaei, regis.

den uitgebreidsten zin van 't woord afwerpen, ook nog een indirect voordeel, namelijk dit, dat zij bij leeken en bezitters de lust en liefde tot onderzoek en nasporing doen ontwaken, en op die wijze den kring uitbreiden dergenen, die een open oog, oor en hart hebben, — moge ook dikwijls daarbij gevoegd kunnen worden het veelzeggende woordje *beurs*, — voor de vruchten der kunstvaardige handen uit het gouden tijdperk der republiek der Vereenigde Nederlanden, om daar alleen voor ditmaal eens bij te blijven.

Ten minste zoo ging het ons. Toen de tentoonstelling van „oude meesters", door den Koning was bevolen, en velen zich hier ter stede opmaakten, om te regelen, in te zenden en daarna te genieten en te laten genieten, was 't ons werkelijk eene opoffering niet mede te kunnen doen, en achter te moeten blijven in den wedstrijd, om door het bijeenbrengen van kunstschatten, een offer op 't altaar der liefdadigheid te plengen. En toch, toen eenmaal de tentoonstelling geopend was, werd 't ons duidelijk, dat ons terugblijven onnoodig was geweest. Immers, een doek, beteekend J. S. Willarts is in ons bezit, en 't werk van Kramm op dezen naam openslaande, vonden wij een geheel Utrechtsch schildersgeslacht van dien naam, dat in de 16e eeuw bekend was en tot in de 17e eeuw door hem genoemd en geroemd wordt.

Veel licht gaf hij ons echter niet omtrent het doek, — een familiestuk, van grootvaders wege in onze handen gekomen, — maar juist door zijn twijfel omtrent een J. S. Willaerts, werden wij opgewekt om het stuk voor 't licht te brengen, dat is hier, het zooveel doenlijk te beschrijven, en het daardoor eenige bekendheid te geven. Misschien leveren wij dan tevens eene kleine bijdrage tot de geschiedenis van een lid eener schildersfamilie, die in Utrecht leefde en werkte. Vooral daar ons doek uit de huiskamer van een oud Utrechtsch geslacht afkomstig is, durven wij aannemen, dat J. S. Willarts tot die familie behoort. Doch daarover straks meer. Wij geven eerst eene beschrijving van het doek, dat wij zouden willen inventariseeren onder den naam: *Een Strand- en Zeegezicht.*

Dit stuk is binnenslijst groot 63 bij 49 centimeter, en in goeden staat. Voor eenige jaren hebben wij 't door een beunhaas doen wasschen en vernissen, zoodat er nu een glans van vergenoegen afstraalt. Het is frisch van kleur en de 27 figuren van groote afmeting, geven er een gloed en leven aan, welke het stuk, buiten de kunstwaarde, reeds aantrekkelijk maken. Wij weten ons ten minste goed te herinneren, dat wij als kind, ons zeer aangetrokken gevoelden, tot dat bonte gewoel, tot die vroolijke bedrijvigheid van vrouwen en mannen, terwijl de schuimende zee en de flinke fregatten met volle zeilen, wapperende vlaggen en kronkelende wimpels ons jeugdig vaderlandsch hart deden trillen en popelen. Trouwens grootvader was een Doggersbanker, en dat zegt nog al iets. Doch ter zake.

Op den voorgrond links een soort herberg, welke met een houten trap, die met een hoek loopt, uitgang heeft op het strand. Achter en op zijde van de taveerne, gekenmerkt door een bierkan, en twee in elkaâr grijpende hoepeltjes, waarin pijpjes steken, welke naast de deur hangen, verrijst een gebouw, meer een toren, in den vorm van een rondeel, met kanteelen en opgaand torentje, kennelijk dienstdoende als vuurbaak; op enkele plaatsen groeit er mos in de voegen der steenen. Vogels vliegen af en aan. De voet van den toren en van de herberg, van hout en op palen gebouwd, wordt bespoeld door de golven. In de nabijheid ligt een vaartuig, blijkbaar juist landende en dat doet denken, naar bouw en vorm, aan een visschersvaartuig of loodsboot. Van den mast waait een witachtige vlag met rood kruis. Aan een der palen van het landhoofd of de herberg ligt een sloepje vastgemaakt. Op het groote vaartuig zijn een paar matrozen of visschers aan tuig en steven bezig, terwijl zij door een der mannen, aan 't hoofd staande, met wuivende hand worden verwelkomd. Een andere man staat daar als kalm toeschouwer, leunende op een stok. In de sloep zijn eveneens een paar mannen, ook visschers-matrozen misschien. Een hunner is aan 't werk. Aan de rechterzijde van de trap gaat het lustig en vroolijk toe. Het is een woelig tafereel, dat aan Jan Steen doet denken. Verschillende paren verlustigen zich in den dans, waarbij een ander persoon de maat aangeeft door de lier te draaien. Van een dier dansende paren houdt de jongeling de geopende bierkan in de hoog opgeheven hand. Een ander paar zoekt een donker en afgelegen plekje in 't hoekje van de trap en geeft elkaâr een flinken zoen. Het tegenovergestelde van dit paar is een ander, dat kalmpjes zit te keuvelen, wellicht uitterusten, op een met helm begroeid duintje. Deze twee personen, vormen van de anderen het voorplan. Het gelaat van den man is naar den toeschouwer gekeerd. Hij rookt zijn pijpje en heeft zich een omgekeerde mand tot zitplaats gekozen. Typisch is het paar, dat in zee staat. De man of jongeling draagt zijn vrouw of meisje in zee, wat ons aan Bellamy's Roosje herinnert. Hoe de vrouw ook protesteert, het helpt niet, de forsche armen van den man houden haar omvat en spartelende met handen en voeten, moet zij aan de kuur gelooven. Weer een ander paar staat het lachende aan te zien, en de man voert er zijn vrouw of meisje bij de hand heen. Ook een der mannen in de sloep slaat dit kluchtig schouwspel gade; een oud man met grijzen baard kijkt met zekere onverschilligheid naar het in zee dragen. Op een der onderste treden van de trap, staan twee personen en verder op naar boven een ander persoon, die over de leuning ligt. Allen zien met welgevallen naar den dans, beneden hen. Het is alsof de beide eersten de pret met handgebaar aanmoedigen. Boven aan de trap, onder de luifel komt de waardin met een schenkkan in de hand, de deur uit om de dorstigen te laven, terwijl op het bordes drie mannen in gesprek zijn. Dit viertal vormt den achtergrond. Daarom zijn van hen de gezichten dus niet zoo sprekend, evenmin als dat de kleuren zoo krachtig en warm zijn.

Bij een eenigszins bewolkten hemel en helderen horizont is de zee golvend. Om woelig te heeten zijn de gekuifde golven te klein. Rechts ziet men zeer op den voorgrond een oorlogsfregat, het admiraalschip van de kleine vloot, die zich aan 't oog vertoont. Het heeft daar juist, even als de andere schepen, fregatten, het anker geligt; de volle zeilen staan bol door den fermen bries, die van de kust af waait. De vlaggen, rood, wit en blauw, die van top en boegspriet, bezaansmast en fokkemast wapperen, zoowel als de driekleurige wimpels, wijzen aan, dat het een schip van de republiek der Vereenigde Nederlanden is. Aan stuurboord heeft het schip elf vuurmonden, waarvan

één vuur geeft om 't saluut te doen. Matrozen klimmen in 't wand om het grootzeil los te maken. Van den kruistop waait een oranjewimpel. De spiegel van het schip voert boven de geschutspoorten het Hollandsche wapen: de staande leeuw.

Het tweede schip voert op den steven een oranjevlag, terwijl in 't verschiet nog vier schepen zichtbaar zijn van een minder charter, waarvan twee dichter bij de kust, die eveneens de Hollandsche vlag voeren. De twee andere teekenen zich zeer schemerachtig tegen den lichtgrauwen hemel af.

De onder zeil zijnde Hollandsche oorlogsvloot, gevormd uit schepen van één charter, namelijk fregatten, heeft blijkbaar op sein het anker geligt, zeil gezet, en koers zettende op het admiraalschip, verlaat ze de reede, misschien wel om roem en lauweren te oogsten. Op de twee schepen op den voorgrond ziet men alle man op 't dek. Van 't admiraalschip is de laatste sloep reeds aan boord gehaald; op de andere schepen is men er mede bezig.

Met deze beschrijving kunnen wij volstaan. Nu nog iets over de bewerking. Het geheele schilderij is frisch en levendig, en de détails zijn met zorg bewerkt. De tuigage der schepen is nauwkeurig weêrgegeven, en tonen en kleuren zijn gloedrijk en vol. Eigenaardig is 't, dat dit eene schilderij als 't ware er twee geeft, om zoo te zeggen een schilderij in een schilderij, want nemen wij den passer en verdeelen we het doek in zes gelijke deelen, dan geeft het linker onderste zesdedeel een tafereeltje zoo bont, en toch zoo waar, zoo levendig, natuurlijk en warm, dat men aan een Jan Steen mag denken, terwijl afgezien van deze stoffeering het zeegezicht ten volle een zeegezicht mag heeten.

Wanneer wij Kramm op Willaerts opslaan, dan vinden wij zeven schilders van dien naam, waarvan Abraham W. die in 1624, Deken van het St. Lucasgilde te Utrecht was; Adam W. te Antwerpen in 1577 geboren, en overleden te Utrecht in 1640 volgens Immerzeel, volgens Kramm veel later; Adriaen W. ingeschreven in 1611 in 't St. Lucasgilde; Cornelis W. in 1622 in 't zelfde gilde ingeschreven; en Isaäc W., zoon van Adam, te Utrecht leefden en penseelden, terwijl Cornelis Willaers of Willaert omstreeks 1450 te Brugge werkzaam was, en volgens Nagler „de oudste meester van dien naam is, wiens werken welligt onbekend zijn."

Onze J. S. W. vinden wij alleen terug bij Kramm onder X. B. en J. S. W. Hij zegt: „in 1846 zag ik een *zeegezigt, bij een landhoofd met huizen* enz., zeer schoon, zilverachtig, krachtig geschilderd en uitmuntend gestoffeerd. Op de vlag van een schip staat X. B. W. — Nagler noemt eene gelijksoortige schilderij, in 1838, in de verzameling van den schilder Tischbein, met den naam J. S. Willaerts beteekend, en in den catalogus wordt gezegd, dat men gelooft, hieronder A. Willaerts te moeten stellen". — Wij vragen echter tusschen twee haakjes, welke der A's dan? — „Nagler gelooft, dat J. S. de naam van een onbekend kunstenaar is, en ik meen, dat mijn X. B. daar insgelijks toe behoort." Tot zoover Kramm.

Toen wij dit hadden gelezen hebben wij op alle vlaggen gezien, maar nergens is een spoor van de letters X. B. W. te vinden, trouwens het doek is duidelijk beteekend met J. S. Willarts, en de S. is in de J, bij wijze van monogram gekronkeld. Naamspelling en voorletters wijzen misschien naar een anderen meester, maar toch vonden wij verband in dat „zeegezigt, bij een landhoofd, met huizen enz., zeer schoon, zilverachtig, krachtig geschilderd en uitmuntend gestoffeerd", met ons zeegezicht, want zooveel woorden, zooveel punten van aanraking. Zelfs dachten wij er eerst aan of Kramm ons schilderij ook in 1846 gezien had. Zijn geoefend oog had dan echter te spoedig de ware beteekening gevonden, hoe'n laag vuil er ook opzat, en dan ook, waar zouden de letters X. B. W. uit de vlag gebleven zijn. Niettemin rekenen wij dezen J. S. W. te behooren tot de Utrechtsche Schildersfamilie, en durven het onder de werken der 17e eeuw brengen.

Het verwondert ons wel, en deze bijzonderheid meenen wij hier te moeten vermelden, dat Kramm niet spreekt van een Zeeschilder Willaerts, wiens doeken gekenmerkt worden door een dooden visch welke op 't strand ligt. Zoo ten minste heeft een liefhebber-kunstkenner ons eens gezegd, want die visch was niet alleen het eigenaardige, maar ook tevens het kunstwaardige. In elk geval Kramm noemt van al de Willaertsen alléén X. B. en J. S. onder de zeeschilders, terwijl de anderen meerendeels historische doeken en portretten gaven. Nu verdient het weder wel opmerking, dat Kramm op Isaac W, den zoon van Adam W. schrijft: „Als zoodanig, — de kunst beoefenende te Utrecht, — vond ik hem vermeld in het Resolutieboek van het Dolhuis, 16 Martis, 1659, daar aan een dezer zonen van Adam Willaerts werd opgedragen de schilderijen *van visschen* bij Ormea geschilderd, ende aan dezen Dolhuyse vereerd, met *beelden* en *schepen* te stoffeeren,"" hetwelk hij heeft volvoerd, en daarvan staat op de rekening van 1659: „„Isaac Willaerts, van het schilderen van verscheydene *scheepgens* ende *figuren* van schilderijen betaalt 10 Gld." Het verhaal nu van het met beelden en schepen stoffeeren door Is. W. der schilderijen *van visschen* door Ormea, geeft eenige waarschijnlijkheid aan de mededeelingen van den dilettant-kunstkenner, maar brengt ons ook weer in weifeling omtrent onzen J. S. W. Immerzeel noemt Adam W. een zeeschilder.

Hoe nu J. S. en A. met elkaar overeen te brengen zijn, begrijpen wij niet. Dit is zeker, dat wij J. S. W. als Utrechtsch schilder onder het vrij wel beroemde schildersgeslacht van dien naam durven brengen. Zelfs zijn wij geneigd om te gelooven, dat onze J. S. W., dezelfde persoon als die Isaac W. is. Waarom? De S., hoewel kapitaal of groot schrift, heeft in afmetingen maar een derde van de J, en is daarin op 't midden doorheen geslingerd. Kan de schilder nu ook tot bepaalde naamsaanduiding zijn doek hebben willen beteekenen met Is. (verkorting van Isaac), en tot bijzonder kenmerk die S door de J hebben heen geschreven. Op die wijze is zijn bijzondere zorg in 't stoffeeren met beeldjes en schepen, zeer begrijpelijk en dan schijnt ook mijn zegsman van den dooden visch, een tintje van waarheid te hebben gesproken.

Nog een punt echter doet ons weder aan verkeerde naamsbeteekening denken. Volgens de opmerking van een zeevaartkundige zijn de schepen met tuigage, zeilen, mastwerk, enz. zoo getrouw mogelijk weêrgegeven. Als

wij nu toch eenmaal met den steller van den catalogus der verkooping Tischbein, J. S. W. op A. W. mogen overbrengen, kunnen wij dan ook in dien A. W. zien: Abraham Willaerts, waaromtrent Kramm in zijn Aanhangsel vraagt: „of hij niet dezelfde is, die als soldaat op de vloot met Johan Maurits van Nassau Siegen," — wij voegen er bij, Maurits de Braziliaan, stichter van het Mauritshuis in den Haag, — „in 1637, naar Brazilië vertrok? want het schijnt zeker, dat hij op deze wijze een tocht ondernomen heeft, dien velen zich als een bron van voorspoed en om fortuin te maken, voorspiegelden. Zeker is het, dat hij alleen in deze hoedanigheid bij Frans Post, die onder het gevolg van den Prins behoorde, bekend was. Zij hebben alles te zamen verricht, wat voor de kunst aldaar is volvoerd." Hij toch kan daardoor volkomen op de hoogte zijn van alles wat een vloot betreft, en een bevaren man, tevens *kunst*schilder, in den waren zin van 't woord, kan o. i. alleen zoo nauwkeurig alle bewegingen in beeld en kleuren brengen van het uitgaan van een flottilje.

Waar Kramm geen zekerheid geeft, zullen wij ons niet vermeten te beslissen. In elk geval verdient de zaak overwogen te worden om tot klaarheid en waarheid te geraken. Wanneer de kunstliefhebbers, die stukken van J. S. W. of een der Willaertsen bezitten, en zij die in de gelegenheid zijn kennis te maken met de doeken en paneelen dezer Utrechtsche schildersfamilie, willen vergelijken en de uitkomsten hunner vergelijkingen mededeelen, dan zal wellicht blijken of, en in hoeverre J. S. Willarts, gebracht mag worden onder de beroemde schilders der 17e eeuw, en welke plaats en welken rang hij moet en mag innemen. Niet alleen als bezitter van het besproken doek, maar ook als kunstliefhebber hopen wij, dat de Kunstbode ook in deze licht zal ontsteken.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Tentoonstelling van Pictura te Zutfen is sinds 18 dezer geopend. Zij bevat 269 werken van levende Nederlandsche meesters.

— Uit de 28 schetsontwerpen voor een gebouw der Maatschappij voor den Werkenden Stand, te Amsterdam te stichten, zijn door de Commissie van beoordeeling (de heeren Eug. Gugel, H. P. Vogel, P. J. H. Cuypers, I. Gosschalk en C. Muysken) ter bekrooning voorgedragen de ontwerpen waarvan de inzenders bleken te zijn: 1°. L. Beirer en P. J. Bekkers te Amsterdam; 2°. Lecloux en Evers te Brussel; 3°. Schill en D. H. Haverkamp te Amsterdam; 4°. J. Wolbers, leerling der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage; 5°. onbekend; 6°. A. W. Weissman te Amsterdam en G. W. Vixseboxse te idem. De prijzen bedragen *f* 600 voor N°. 1, 300 voor N°. 2, 200 voor N°. 3 en voor N°. 4, 150 voor N°. 5, 100 voor N°. 6 en N°. 7. Als ontwerpers van het antwoord waaraan een eervolle vermelding is toegekend, hebben zich bekend gemaakt de heeren de Haan en van Looy te Amsterdam.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Gaarne voldoen wij aan het verzoek om het onderstaand, ons uit *Brussel* toegezonden programma, in onze berichten op te nemen.

EXPOSITION INTERNATIONALE D'ART INDUSTRIEL & DE BEAUX-ARTS A BRUXELLES EN 1881.
ART INDUSTRIEL.

Règlement.

Article premier. Il sera ouvert, le 1er juin 1881, une *Exposition Internationale d'art industriel* à laquelle sont conviées *toutes les Nations*. Elle sera clôturée le 30 octobre de la même année.

Art. 2. L'Exposition sera installée dans le Palais du Midi, à Bruxelles.

Art. 3. Sont rigoureusement exclues, toutes les matières dangereuses et les produits qui, par leur nature, ne présenteraient aucun interet au public.

Art. 4. L'Administration prélèvera sur le montant des objets vendus une commission à déterminer avec chacun des Exposants d'après la nature de leurs produits.

Art. 5. Si les exposants le désirent, l'Administration se chargera de leur représentation suivant arrangements spéciaux à arrêter avec chaque Exposant.

Art. 6. Des demandes de réduction sont adressées dans l'intérêt des Exposants, à toutes les entreprises de transport, par terre et par eau.

Les droits d'entrée seront acquittés par les Exposants au moment de l'importation des marchandises destinées à être exposées en vente.

Les objets destinés à être exposés comme types ou échantillons et qui resteraient à l'Exposition jusqu'à la clôture de celle-ci entreront avec l'exemption temporaire des droits de douane.

Art. 7. Aucun objet exposé ne pourra être dessiné, copié ou reproduit sous une forme quelconque, à moins d'une autorisation expresse de l'exposant.

La Direction se réserve d'autoriser la reproduction de vues d'ensemble.

Art. 8. Une carte personnelle donnant droit d'entrée à l'Exposition sera délivrée gratuitement à chaque Exposant ou à son représentant.

Elle sera retirée s'il est constaté qu'elle a été prêtée ou cédée.

Des cartes temporaires seront accordées aux personnes chargées du placement ou de l'enlèvement des produits.

Les Exposants s'engagent à observer les Règlements d'ordre intérieur qui seront indiqués par l'Administration.

Art. 9. Il sera dressé un Catalogue des objets exposés.

Les inscriptions y seront faites suivant les renseignements fournis par chaque Exposant avant le 15 Mai; après cette date l'Administration les fera d'office.

Chaque Exposant aura droit à une insertion gratuite de quatre centimètres de hauteur sur cinq de longueur. Au delà de cette limite, les insertions pourront être étendues au gré l'Exposant, à raison de f. 1.50 la ligne. Des annonces spéciales pourront figurer à la suite du catalogue au prix de 100 fr. la page et de 55 fr. la demi-page.

Les produits figureront sous le nom que désignera l'Exposant.

Art. 10. Si l'Exposant le désire, le lieu de vente ordinaire sera indiqué sur les objets exposés.

Art. 11. Toutes les Demandes d'admission devront être adressées *à M. de Bavay, Administrateur-Directeur, Palais du Midi, à Bruxelles.*

Elles devront mentionner l'indication exacte des produits à exposer et des emplacements nécessaires

en hauteur et en superficie, conformément à la formule ci-annexée.

La Direction se réserve, d'une façon absolue, le droit d'acceptation ou de refus des produits proposés.

Art 12. Les Exposants auront a payer pour la location des emplacements occupés par eux:

A. Par mètre carré sur sol ou fraction de mètre, fr. 30
B. — — sur muraille „ „ „ 15

Les produits exposés sur le sol, mais adossés au mur, n'ont droit d'occuper celui-ci que jusqu'à une hauteur de $3^{m}00$. Passé cette limite, il y aura lieu à une surtaxe pour la superficie de muraille occupée en plus.

Tout Exposant désirant avoir son installation isolée afin de laisser au public la facilité de circuler alentour, payera les trois passages supplementaires.

Les surfaces réservées aux galeries du travail sont soumises à un droit d'emplacement de 60 francs par mètre carré.

Les produits fabriqués sur place pourront être livrés sur-le-champ aux visiteurs sans commission.

Art. 13. L'Aministration se réserve le droit de modifier le prix de location des emplacements pour certains produits s'écartant des catégories indiquées.

Art. 14. Les Exposants ont la faculté de faire garder leurs produits par des agents de leur choix, agrées par la Direction. Celle-ci prendra naturellement des mesures pour éviter les chances d'avaries ou de soustractions, mais tout objet reste néanmoins exposé aux risques et périls de l'Exposant. Des gardiens spéciaux seront placés dans chacune des salles de l'Exposition.

L'Administration laisse aux Exposants le soin d'assurer leurs produits directement et à leurs frais, s'ils jugent à propos de recourir à cette garantie. Cependant, s'ils le désirent, la Direction se chargera pour eux de ces formalités. Toutefois, afin de donner toute garantie aux Exposants, l'Administration a assuré à diverses compagnies d'assurances les œuvres d'art et les produits exposées pour trois millions de francs.

Art. 15. Le prix de location des emplacements est payable 15 jours après la réception du certificat d'admission.

Les recouvrements se feront au moyen de traites fournies par la Direction de l'Exposition. Le certificat d'admission portera l'avis de l'échéance de la somme à payer par l'Exposant.

L'Exposant qui occuperait un espace plus considérable que celui qu'il aurait souscrit serait tenu d'en payer le surplus immédiatement après la constatation.

Art. 16. Les espaces loués par les Exposants ne pourront être sous-loués par eux que moyennant autorisation écrite de l'Administration.

L'Exposant qui n'aura pas installé son exposition le 31 mai perdra tout droit à son emplacement; sa demande et son certificat d'admission seront considérés comme non avenus; la Direction pourra disposer immédiatement de l'emplacement de cet Exposant sans aucune formalité judiciaire ou extrajudiciaire. Les prix d'emplacement de l'exposant seront acquis à l'Administration à titre de dommages-intérêts.

Art. 17. Les objets exposés ne pourront être enlevés avant la fin de l'Exposition à moins d'une autorisation spéciale de l'Administration. Ceux vendus devront être remplacés immédiatement.

Art. 18. Les frais de réception, de déchargements, etc., restent à la charge des exposants. L'administration de l'Exposition se chargera de ces formalités, s'ils négligeaient de la faire.

Les caisses vides devront être enlevées par les Exposants; dans le cas contraire l'Administration les fera emmagasiner à raison de 5 francs le mètre cube, avec un minimum de 5 francs par expédition.

Art. 19. Tous les colis devront être adressés *à M. Ernest de Bavay*, *Administrateur-Directeur*, *Palais du Midi*, *à Bruxelles.*

Art. 20. L'Exposant recevra un avis de bonne réception de ses envois.

Art. 21. Chaque expédition devra être accompagnée d'un borderau d'expédition ou lettre de voiture renseignant:

1° Le détail des objets renfermés dans chaque colis;
2° Toutes les indications inscrites sur les adresses des colis.

Un autre exemplaire de ce bordereau ou lettre de voiture devra être adressé *à M. Ernest de Bavay*, *Administrateur-Directeur*, *Palais du Midi*, *à Bruxelles*, en même temps que se fera l'expédition des colis. 1)

Art. 22. Il est institué un Comité de patronage qui donnera son avis sur les questions relatives à l'aménagement du local, au classement des objets exposés et sur tout ce qui sera de nature à ajouter au caractère utilitaire de l'œuvre un aspect attrayant dans l'ensemble.

Art. 23. L'Administration a établi dans les locaux de l'Exposition un mobilier servant à l'étalage des produits exposés. MM. les Exposants pourront faire usage de ce mobilier, qui comprend quatre types différents de meubles, moyennant une simple redevance supplémentaire indiquée sur le dessin qui sera envoyé aux personnes qui en feront la demande. La décoration intérieure, tapisserie, enseigne, tablettes, etc., reste à la charge de l'Exposant.

MM. les Exposants dont les produits nécessiteraient des mobiliers spéciaux ou qui désireraient employer des meubles d'exposition leur appartenant, voudront bien en informer l'Administration qui prendra, dans ce cas, des arrangements spéciaux avec les intéressés.

Art. 24. L'Aministration mettra également à la disposition des Exposants la Force motrice nécessaire à la marche des machines, outils, appareils, etc.

Le prix est fixé à quinze centimes par cheval vapeur et par heure de travail.

Les Constructeurs d'appareils exigeant l'emploi de l'Eau, du Gaz ou de la Vapeur doivent déclarer en faisant leur demande la quantite d'eau, de gaz ou de vapeur qui leur est nécessaire. Ceux qui veulent mettre des machines et la force motrice dont ils auront besoin. Les poulies et les courroies seront à fournir et à poser par les exposants ou à leurs frais par la Direction s'ils le désirent.

Art. 25. *Un Jury international sera institué pour les Récompenses à décerner.*

Art. 26. Aucun objet ne pourra sortir du local de l'Exposition que moyennant un bon de sortie délivré par la Direction.

Art. 27. Des Conferences, des Congrès et des Lectures pourront avoir lieu pendant la durée de l'Exposition. L'Administration donnera son concours à tous les Projets dont la réalisation lui paraîtra de nature

1) L'Administration enverra franco les bordereaux d'expédition et les étiquettes pour les colis.

à augmenter l'importance et l'éclat de l'Exposition.

Le retard de l'ouverture de l'Exposition ne donnerait lieu à aucune indemnité soit de la part des Exposants, soit de la part de l'Administration.

Art. 28. Toutes les personnes qui participeront à l'Exposition internationale, ayant pris connaissance du présent règlement, s'engagent à s'y conformer.

Bruxelles, le 1er Février 1881.

La société anonyme de l'Exposition permanente Internationale de Bruxelles.

Le Commissaire,
Bon. FERD. PASQUIER, ingénieur.

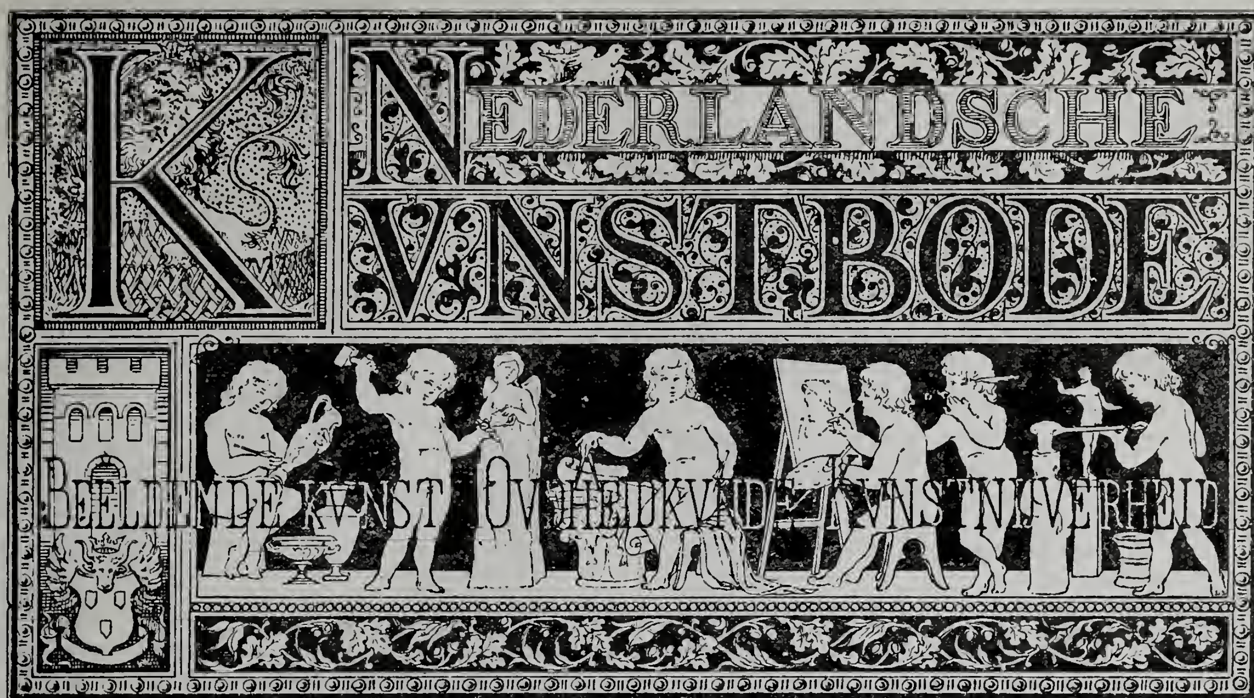
Le Conseil d'administration,
FÉLIX TASSON, industriel.
WYNAND-JANSSENS, architecte
HENRI WEBER, conseiller communal.
ALFRED BRASSEUR, propriétaire.
CHARLES WASHER, ingénieur civil
ERNEST DE BAVAY, industriel.

NOTA. Un Règlement spécial pour les Beaux-Arts: Peinture, Sculpture, Gravure sera envoyé aux personnes qui en feront la demande à la Direction

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 18. 30 April 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE OUDE SCHILDERIJEN IN DE GOTHISCHE ZAAL TE 's GRAVENHAGE.

II.

Wij kunnen thans de schilderijen van Hemling nader bekijken, en de talrijke tafereelen die er op voorkomen nauwkeurig beschrijven en toelichten.

De eerste schilderij bevat vijf tafereelen, waarvan de vier eerste binnen gebouwen zijn voorgesteld, die een samenhangend geheel vormen.

a. De eerste voorstelling ter linker hand is gewijd aan den kunstlievenden abt, die aan Hemling de vervaardiging van het werk opdroeg. Zij is gevat in een omlijsting, gevormd door een gothische poort, bekroond met een wimberg. Daarbinnen is een vertrek, waarin de abt naar de rechterzijde gekeerd, geknield is voor een met groen laken bekleeden lessenaar, waarop een geopend handschrift ligt. De abt heeft de met witte handschoenen bedekte handen gevouwen, en heeft een mijter, een kromstaf en een prachtige koorkap van purper goudlaken, omzoomd met geborduurde randen, waarin de figuren van vier apostelen te herkennen zijn. De gouden haak waarmede de koorkap op de borst bevestigd is, stelt een Madonna voor. Achter hem, voor de geopende deur, knielt een koorknaap met een boek in de handen; zijn hoofd is geschoren. Hij draagt een grijs kleed en daarover een wit koorkleed. Boven den abt vertoont zich een engel, in een groenachtig gewaad gestoken, die het geslachtswapen van den schenker vasthoudt. De achtergrond van het vertrek is gevormd door een fraai goud-lakensch wandbehangsel met groote bloemen. De vloer bestaat uit roode, witte, groene en grijze tegeltjes.

b. Het tweede tafereel stelt de geboorte van Bertinus voor. Men ziet in het vertrek waar deze gebeurtenis plaats heeft, door een poortvormige opening, gedekt met een gedrukte boog, waarboven zich een rijk steenen hekwerk en het leiendak van het gebouw vertoonen. De baker reikt met een zeer bevallige bewe-

ging het naakte kindje aan de verheugde moeder over. Deze met een witte muts en een wit kleed bedekt ligt in een bed, waarover een roode sprei geslagen en een met grijs bont gevoerd kleed gelegd is. Boven het bed ziet men een rood lakensch verhemelte met gordijnen, waaraan een klein medaillon met een Christushoofd bevestigd is. Aan den voet van het bed staat een koperen bekken met een kan. De vloer is met een stroo-mat bekleed.

Het slaapvertrek is door een houten beschot afgescheiden van een zitkamer, waarin men door een geopende deur kan zien. Die tweede kamer heeft een tegelvloer en is voorzien van een eikenhouten „credenz" waarop een tinnen kan staat en een wit linnen doek gelegd is, volgens het gebruik dat nog heden in sommige plaatsen van ons land gevolgd wordt.

c. Het derde tafereel betreft de opneming van Bertinus in het geestelijk leven. De gebeurtenis heeft plaats in het portaal eener rijk versierde kerk, die van de abdij te Luxeuil. Links en rechts steunbeeren, versierd met beelden, die blijkens de gedekte hoofden, personen uit het Oude Testament voorstellen. De achteruit geplaatste deur is gedekt met een latei, waarboven een half-cirkelvormige trommel (tympan) staat, versierd met een voorstelling van het Laatste Oordeel in hoog-relief. In het midden Christus zittende op den regenboog, met den wereldbol aan zijne voeten en omgeven door een wolkenkrans. Aan zijn rechterhand Maria, aan de linkerhand Johannes de Dooper, beide knielend. Hooger op twee engelen met bazuinen. De booglijst is gevuld met cherubijnen. Al dit beeldwerk is gepolychromeerd en verguld. De achtergrond is rood geverfd. De kleederen zijn verguld; het vleesch is vleeschkleurig.

Voor deze deur nu ziet men links Eustasius, in een zwart gewaad, vergezeld door een monnik, die aan den voor hem knielenden jeugdigen Bertinus het zwarte ordekleed geeft. Rechts een groep van drie figuren, die de plechtigheid bijwonen; de eene die men op den rug ziet, is blijkens het geschoren hoofd een monnik. Hij draagt een donker groen kleed met bont gevoerd en houdt een lakensche muts in de hand. De tweede persoon, heeft een gelijksoortigen tabbaard en een rood-lakenschen hoed. De derde draagt een kleine zwarte muts, een korten bruinen rok en een nauwsluitende roode broek. Hij heeft een stokje in de hand en schijnt een edelman te zijn.

Door de geopende deur ziet men vrij in de ruime kerk, waar men een oxaal en verder het hoog altaar ontwaart. Onder het oxaal een geknield man.

d. Het vierde tafereel vertoont de aankomst van Bertinus met zijne makkers Mummolinus en Ebertramnus bij den heiligen bisschop Audomarus.

Wij zien door een geopende poort op de binnenplaats eener woning. Boven de rondboog die de poort dekt, is er een nis met een engelfiguur, die een ledig wapenschild houdt. De nis is voorzien van een fraai bewerkte, geschilderde en vergulde topversiering (*épi*) die op het leijen dak afsteekt.

Onder de poort rechts is Bertinus met zijn twee reisgezellen geknield voor den bisschop, die hem te gemoet komt en hem met de rechterhand opheft, terwijl hij met de linkerhand zijn rood-lakenschen hoed afneemt. Het kleed van den Kerkvorst is rood en overdekt met een wit koorkleed. Achter hem staat een geestelijke in het zwart. Bertinus en zijn twee makkers dragen zwarte monnikspijen, en hebben lederen reistasschen en groote pelgrimsstokken. De achtergrond is gevormd door het woonhuis, dat gedeeltelijk van gehouwen, gedeeltelijk van gebakken steen gebouwd is; eenige treden waarnaast een aap aan een ketting gebonden zit, leiden naar een geopende deur, waardoor men een zaal ziet met diepe vensters, voorzien van zitbanken.

b. De overschietende ruimte van het paneel is aan de vijfde voorstelling gewijd: de schenking van het landgoed Sithiu door den edelman Adroald.

Links Bertinus met Mummolinus en Ebertramnus in zwart monniksgewaad, knielende voor den jeugdigen edelman, die hem opheft, terwijl hij den grijzen vilten hoed in de linkerhand houdt. Adroald draagt een langen tabbaard van rood fluweel belegd met gouden bloemen en omzoomd met bont. Het onderkleed en de lange puntige schoenen (*poulaines*) zijn zwart. Achterwaarts staan vier figuren. Rechts een persoon die een rechters-roede houdt en derhalve een baljuw voorstelt; hij heeft een puntige zwarte muts en een blauwen tabbaard. Daarop volgen een in het rood gekleed man met een zwarte muts, een derde persoon met een licht groen kleed en een donker groenen lakenschen hoed, en eindelijk de klerk in een paarsch gewaad gedoscht en bezig een op perkament geschreven oorkonde voor te lezen.

Rechts van dezen groep ziet men het later zoo beroemde klooster in aanbouw. Eenige monniken volgen den arbeid. Men ziet een metselaar kalk dragen, een ander bezig met metselen, een derden die de materialen naar boven haalt.

De achtergrond stelt het kasteel van Adroald voor. De weg is allereerst versperd door een tolboom; dan volgt het poorthuis, vervolgens de gracht met de brug; daarna de door twee ronde torens verdedigde poort, en eindelijk het slot met een geducht donjon. Het landschap strekt zich naar de rechterzijde ver uit, en vertoont een rivier met eilanden, een rotsachtige partij, en een heuvelenrij waarachter zich een versterkte stad verbergt.

Op die rivier ontwaart men een klein schuitje, waarin drie monniken gezeten zijn, terwijl op den voorsteven een engel staat. Dit doelt op een legende volgens welke, toen Bertinus met zijne gezellen de rivier opvoer, het scheepje waarin zij zaten plotseling door den stroom werd medegesleept, totdat het eensklaps bleef steken, zonder dat er mogelijkheid was het te doen bewegen. Uit die omstandigheid leidde Bertinus af, dat in de nabijheid de plek gelegen was, waar het Gode aangenaam zou zijn, dat het nieuwe klooster verrees.

De tweede schilderij is insgelijks in vijf tafereelen verdeeld:

a. Het eerste vertoont een mirakel, dat door de legende volgenderwijs wordt verhaald:

In desen tijt is daer eenen seer aansienlijcken Grave gheweest Waltbertus met sijn huijsvrouwe Rogentrudis. Dese twee bichten haer ghestadich bij desen H. man/ ende heeft haer oock een kint over de H. Vunte geheven.

Voor dese heeft de H. man dickwils Godts woort gepreect/ ende ooc dese Grave heeft hem dickwils comen besoecken/ opdat hij naer d'ontfanghen vant H. Sacrament des outaers/ ooc den seigen van hem moechte ontfangen. Als desen Grave op eenen tijt in de kercke daer S. Audomarus begraven lach sijn gebet gedaen hadde/ so is hij om eenige saken de hij te doen hadde onbedacht naer huijs gegaen/ sonder den H. man aen te spreken. Als een ionger van den H. Bertijn Dodo genaempt dit gesien heeft/ heeft hem hier over verwondert/ seggende tot sijnen meester: wat macht bedieden/ dat uwen geestelijcken Sone wech ghegaen is sonder u te spreken/ ende den seigen van u niet ontfangen en heeft? Hierop heeft de H. man in den geest der prophecijen geantwoort: ghelooft mij al eer hij noch thuijs comt/ daer hij soo seer naer haest/ hem bedroeven sal/ dat hij sonder onsen seigen wech gegaen is. Ende siet op den selven dach/ als de sonne nu onder was/ is daer eenen bode van desen Grave tot den H. man gecomen/ die seer verslagen was/ de hem seijde: dat sijnen lieven vrient in doots noot lach/ begeerden daerom dat hij den Heere toch voor hem wilde bidden/ op dat hij wt dese swaericheit mochte verlost worden. Want also hij heden wt S. Omeers kercke gecomen was/ is van den peerde gevallen/ ende heeft sijn been gebroken/ ende sijn andere leden sijn ooc seer deur desen val onstelt/ vreest ooc dat hij sterven sal ist dat hij met u gebeden bij Godt niet verbeden en wort. Seijt ooc dat hem dit overcomen is/ omdat hij deurt belet dat hem de boose vijant voorbrocht/ heden wt de kercke sonder uwen seigen gegaen is. Begeert oock dat ghij hem wilt seijnden dat hij mach drincken dwelck met uwen mont ende handen geseighent is.

Als de H. man dit deirlijck ongeluck van sijnen lieven vrient gehoort hadde/ heeft sijnen Discipel bevolen/ dat hij hem den wijn brenghen soude die daer in de gerw-camer was/ om desen aen den Grave te seijnden. De Discipel heeft den H. man hierop geantwoort: het is nu een maent (saelichste Vader) dat daer int vaetken maer een weijnich wijns geweest is. De H. man heeft hem gheboden te doen dat hij begeerden. Ende als Dodo bij den vate ghecomen is/ heeft hij tselfde vol costelijcken wijn gevonden/ die daer de geheele gerw-camer deur geroken heeft. Den H. man dit hoorende/ heeft hiervooren Godt gedanct/ ende heeft hieraf ooc metter haest aen den Grave gesonden/ die terstond genesen is/ also geringe als hij van den wijn gedroncken heeft. Hieraf heeft den Grave Godt seer gedanct/ ende heeft voor de weldaet/ een groot deel van sijn goet Godt ende den H. Bertijn opgedragen.

Van dit naieve verhaal wijkt Hemling slechts op een punt af. De wijn namelijk wordt niet in een gerfkamer bewaard, maar onder een houten afdak in een binnenpleintje.

In het midden ziet men Dodo, geknield voor een groot wijnvat, dat hij opengestoken heeft, en waaruit de wijn in een tinnen kan vloeit. Achter hem staat de bode van den graaf in een korten zwarten overrok met rood-fluweelen mouwen, een sluitende groene broek en met een roode muts. Op den overrok is het wapen van den graaf geborduurd. In de linker hand houdt hij een korten dolk. Het binnenpleintje is omgeven door een baksteenen muur, met een deurtje waarin Bertinus het wonder aanstaart. Daarachter strekt zich de binnenhof van het klooster uit, voorzien van een muur met een poortgebouw. Over de gebouwen heen ontwaart men een heuvelachtig landschap, waarvan de schilder heeft partij getrokken om de gebeurtenis af te beelden die aan het wonder voorafging. Men ziet er den graaf met zijn schimmel ter aarde storten, aan den voet van een hoog kruis, dat bij den weg staat; hem vergezellen zeven ruiters, waarvan een een valk draagt. Links in de verte des graven kasteel op een hoogte.

Volgens de legende zou Walbertus zelf, kort na zijne wonderbaarlijke genezing, in het klooster van Bertinus het monniksgewaad aangenomen hebben. Deze gebeurtenis levert de stof voor

b. het volgende tafereel, dat in een rijk versierde ogivale poortopening gevat is. Links staat Bertijn in zwart monniksgewaad vergezeld van twee monniken; deze figuren komen op een rood goudlakensch muurbehangsel uit. Bertijn bekleedt met het gewaad der orde van S. Benedictus den voor hem geknielden Walbertus, naast wien een jeugdig geestelijke knielt. Rechts is er een groep van drie personen: de eerste schijnt een bediende te zijn, en draagt het rijke goudlakensch gewaad met bont gevoerd, dat Walbertus zoo even heeft afgelegd; de tweede in het zwart gekleed en met een roode muts gedekt, houdt een perkamentrol in de hand; van den derden ziet men slechts het hoofd, bedekt met een zwarte muts.

Op den vloer ligt een zeer smaakvolle tegelbekleeding.

c. Het derde tafereel vertoont de komst van S. Winnocus en van zijn drie volgelingen in de abdy van S. Bertinus. Deze laatste van twee monniken vergezeld staat ter linkerzijde en strekt de hand zegenend uit over de vier nieuwe broeders, die reeds de zwarte kleeding dragen en in een halven cirkel voor hem geknield zijn. Achter hem staat een in een rood gewaad gestoken figuur. De gebeurtenis heeft plaats in een met een fraaijen tegelvloer voorzien portaal, dat door middel van twee ogivale bogen toegang heeft op een kloostergang. De pilaar tusschen deze twee bogen is versierd met een beeld van Johannes de Dooper.

Deze kloostergang is op zich zelf een ware schilderij en verdient bijzonder de aandacht. Men ziet dien gang zoowel op den achtergrond van dit tafereel, als achter het vorige, dank zij een aldaar geopenden doorgang. De gang bestaat uit een open gaanderij, die een vierkanten hof omgeeft, waarvan het met gras begroeide terrein tot borstwerings hoogte is opgehoogd. De open wand der gaanderij is gevormd door zeer sierlijke slanke zuilen die bogen dragen, terwijl de zoldering een rood geverfd houten tongewelf is. Links ziet men in den gang een paar edel-

lieden wandelen, rechts zijn er twee die op de borstwering zitten. Merkwaardig is vooral de wandbeschildering van den gang, die uit een dooden-dans bestaat, met toepasselijke opschriften onder elke voorstelling.

Het is waarschijnlijk, dat Hemling met deze voorstelling heeft willen zinspelen op het kerkhof, dat Bertinus van Audomarus tegelijk met de kerk welke later de cathedraal van S. Omer werd, verkreeg.

d. Het vierde tafereel stelt, volgens den catalogus der tentoonstelling, S. Bertijn voor, in gesprek met een bisschop en een dame. Inderdaad is de voorgestelde historie niet zoo eenvoudig, en geldt het niet een dame, maar den duivel in de nog heden ten dage zeer gebruikelijke vermomming eener bekoorlijke vrouw. Een vergissing is trouwens vergeeflijk; dat wij hier met den duivel te doen hebben, blijkt alleenlijk uit de klauwen die eventjes onder de lange rokken van het vrouwspersoon te voorschijn komen; zelfs Bertinus hadde zich kunnen vergissen, zooals uit het verhaal zelf volgt.

De legende dan vertelt, dat Bertinus op zekeren Zondag door den boozen geest in de gedaante eener vorstelijke vrouw werd bekoord, en niet aanstonds het bedrog zou hebben ontdekt, zoo niet de H. Martinus hem in den geest verschenen ware, en hem de lagen van den booze had doen inzien. Aanstonds verdreef hij de verleidelijke verschijning, en bepaalde hij dat voortaan de toegang van het klooster aan alle vrouwen ontzegd zoude worden.

Deze geschiedenis vult de nis welke door een steenen poort met een ogivale boog gevormd wordt.

In het midden eener kamer op den achtergrond staat Bertinus, het hoofd met de monnikskap gedekt. Rechts de vrouw-duivel gedoscht in het rijke costuum der adellijke vrouwen der XVe eeuw. Op het hoofd de hooge cylindrische hoed (*hennin*), waarover een laag nederhangende witte sluijer gedrapeerd is. Het roode met bont omzoomde opperkleed is laag op de borst uitgesneden. Onder den linker elleboog klemt de vrouw de opgenomen sleep van het kleed omhoog, waardoor het goud-lakensch onderkleed en de duivelsklauwen zichtbaar worden. Links treedt Martinus, de heilige bisschop van Tours, vermanend te voorschijn; hij draagt den mijter en een prachtige koorkap, op welks rand vier apostelfiguren geborduurd zijn.

De muren van het vertrek zijn grijs. In den achterwand ziet men een deur. De vloer is met tegeltjes belegd.

Boven de poortboog is er een steenen balustrade en een leien dak met een rijke nokversiering.

e. Het laatste tafereel is gevat in een gedrukte boogopening, waarboven de balustrade zich voortzet.

Het stelt den dood van S. Bertijn voor. De abt ligt met de oogen half gesloten in zijn monnikspij op het met roode gordijnen beschutte doodsbed. Achter zijn hoofdkussen is tegen den muur een goudlakensch behangsel gespannen. Achter het bed staat een monnik die een brandende kaars in zijn verstijvende hand plaatst. Een ander aan het voeteneind geknield, heeft een boek voor zich en houdt een wijwaterskwast, waarmede hij uit een koperen vat put. Links twee knielende monniken, waarvan er een uit een boek gebeden voorleest. Op den achtergrond komen tegen den donkeren wand van het vertrek drie figuren uit: een staande monnik, een in het groen gekleed man, en een edelman, kenbaar aan zijn rijk goud-lakensch gewaad. Op den voorgrond rechts een groote koperen kandelaar, en op den vloer een stroo-mat.

Het is jammer dat de Tentoonstellings-Commissie de twee schilderijen van Hemling tegen den wand heeft gehangen. Waren zij midden in de zaal geplaatst, dan kon men de achterzijde zien, welke geheel beschilderd is. De twee schilderijen toch zijn inderdaad deuren, die in den regel gesloten werden gehouden.

De schildering aan de buitenzijde der deuren is geheel in het grauw (grisaille). Wanneer zij gesloten zijn, vertoont het middengedeelte de *aankondiging aan Maria*, voorgesteld op de gebruikelijke wijze. Op de eerste of linker deur staat de engel *Gabriël*; op de andere ziet men *Maria Virgo*. Aan weêrszijde van deze voorstelling zijn vier profeten en de vier evangelisten geplaatst, de eersten als voorspellers, de tweeden als getuigen van de menschwording Christi. Alzoo vertoonen zich de figuren op de volgende wijze:

MARCUS.	MICHEAS.	JOHANNES.	SALOMO.	GABRIËL.	MARIA VIRGO.	DAVID.	MATHEUS.	YSAYAS.	LUCAS.

Na deze beschrijving, de eerste naar wij meenen, die in bijzonderheden treedt, blijft de vraag ter behandeling over, wanneer, voor welke kerk en op wiens last deze twee merkwaardige schilderstukken vervaardigd zijn, voor welke prins Frederik in 1850 *f* 23.000 betaalde.

In den Catalogus van de Galerij van Koning Willem II wordt gezegd dat zij afkomstig zijn van de abdij van S. Bertin te S. Omer. Dit is alles wat men tot nog toe wist.

Ik ben zoo gelukkig geweest iets naders te ontdekken.

Een zekeren leiddraad levert het geslachtswapen van den Kerkvorst, die als schenker der twee stukken zich daarop liet afbeelden. Dit wapen deelen wij hier mede.

In de Acta Sanctorum der Bollandisten (September

II. pag. 584) wordt verhaald dat Willem II, abt van S. Bertin en bisschop van Doornik, in 1464 de kist waarin het gebeente van S. Bertijn bewaard werd, onderzocht, en tevens een gedeelte van het hoofd afscheidde, om dit te plaatsen in een nieuwen reliquiënhouder, hetgeen met alle plechtigheid in tegenwoordigheid van twee bisschoppen en van vijftien abten geschiedde. Deze reliquiën-houder werd nog in 1746 in de kerk van S. Bertin te S. Omer bewaard, en de Bollandisten geven er een nauwkeurige afbeelding van, door P. B. Bouttats gegraveerd naar een teekening van G. L. de Roose. Het is een verguld-zilveren borstbeeld met edelgesteenten versierd en geplaatst op een rijk voetstuk. Op de plint van dit voetstuk nu vertoont zich een wapenschild dat volkomen hetzelfde is als dat van Hemlings schilderij.

Hieruit volgt dus dat genoemde abt Willem, bisschop van Doornik in of omstreeks 1464 niet slechts het fraaije borstbeeld deed vervaardigen, maar tevens aan Hemling de twee schilderijen bestelde, die naast en over het beeld gehangen werden en het leven van S. Bertijn, voor wien Willem een bijzonderen eerbied gevoelde, aanschouwelijk voorstelden.

Een vluchtig onderzoek leerde mij het volgende aangaande den donateur der Hemlingsche deurpaneelen.

Hij heette Guillaume Philatre of Fillastre 1) en was bisschop van Verdun, van Toul en van Doornik, tot welke laatste bediening hij in 1460 geroepen werd. Voorts was hij Kanselier van de orde van het Gulden Vlies, prior van St. Thierry in Lotharingen, abt van Rheims en van St. Bertijn, en Doctor in het Kanoniek recht. Hij was voorts Secretaris van René, Koning van Sicilie, en werd twee malen in 1453 en in 1463 door den hertog van Bourgondie, Philips den Goede als gezant naar den Paus gezonden. Hij overleed te Gent in 1473, en werd te St. Omer in de abdij van St. Bertijn begraven den 20 Augustus van dat jaar. Zijn biografen noemen hem, „Virum ingenio clarissimum"; wij mogen daarbij voegen dat hij onder hen die de kunst beminden een eerste plaats innam. Dien lof verwierf hij zich niet alleen door de vervaardiging van den fraaien reliquienhouder, waarvan ons de Bollandisten een afbeelding bewaarden, maar ook door de bestelling van de heerlijke paneelen, welke wij thans bewonderen, en voorts door het groot aandeel dat hij nam aan de voortzetting van den bouw van de prachtige kerk der Bertiniaansche abdij te St. Omer.

Van deze abdij, weleer beroemd wegens de geleerdheid harer monniken, wegens hare boekerij, haren rijkdom, haar uitgestrekte gebouwen, haar fraaije kerk en de kunstschatten die daarin gevonden werden, is niets of nagenoeg niets overgebleven. De fransche revolutie heeft alles vernield of verstrooid. Men begon in Augustus 1791 de kloosterlingen te verdrijven, en de gebouwen voor een gasthuis in te richten. De „Citoyens" van *St. Omer* vonden den naam hunner stad te clericaal, en verdoopten dien in *Morin-la-Montagne*. In 1792 verbrijzelden zij de klokken, de beelden, het gesneden houtwerk, en begonnen zij de gebouwen af te breken, zoodat er op het einde van 1794 nog slechts de kerk overbleef een van de schoonste gewrochten van Noordelijk-Frankrijk. In 1799 werd ook dit gebouw met uitzondering van den toren voor afbraak verkocht!

Op welke min of meer wettige manier het diptychon van Hemling aan de vernieling onttrokken werd en ten slotte in Nederland terecht kwam, is mij niet gebleken.

VICTOR DE STUERS.

(*Wordt vervolgd*).

1) Het boven medegedeeld wapen is ongetwijfeld dat der familie Fillastre. Ofschoon de opgave van het wapen van *le Fillâtre* in Rictstap's Armorial daarvan eenigszins afwijkt; het heet daar: „D'or au chevron d'azur, accosté de trois têtes de serpent de gueules et surmonté d'un lambel du second.

GIERT VAN MOELINGEN.

In het haagsche Register der Uytgaende brieven van 1766/1775 lezen wij op fol. 44:

„den 24e February 1768.

Edele Erntfeste Wyze Voorzienige Zeer Discreete Heeren, 1)

„Giert van Moelingen, Konstgraveerder en Wapensnyder alhier in den Hage, heeft ons by request te kennen gegeven, dat hy suppliant zig eenige jaaren aan den anderen heeft geoeffent in het essayeeren van goud en zilver, en vermeende in staat te zyn het Essayeurschap te kunnen exerceeren, dog dat alvoorens door UEd. diende geexamineert, en met commissie te worden voorsien, verzoekende te dien eynde onze brieven van voorschryving aan UEd.; weshalven wy niet kunnen afzyn UEd. mits deezen te verzoeken, dat UEd. den gemelde Giert van Moelingen gelieven te examineeren en na voltrokken examen, aan denzelven te verleenen, de vereyste acte in forma; wy beveelen UEd. in de bescherminge Godes en blyven," enz.

„ter ord. van B. en R. van 's Grav.
(*w. g.*) J. P. VAN DER HAER."

„*'s Gravenhage, den* 24 *February* 1768."

Alleen door Kramm, wordt deze graveur genoemd. Immerzeel bewaart over hem het stilzwijgen. Met het oog op 't geen Kramm mededeelt, „dat zijn hoofdbedrijf het stempelsnijden *schijnt* geweest te zijn," daar hij als stempelsnijder der Geldersche Munt in het archief der Munt te Utrecht, beëedigd is onder dagteekening van 15 Augustus 1760, meenden wij het niet onbelangrijk de bovenstaande missive mede te deelen. Immers, hoewel in het *vervolg op van Loon* medailles van hem worden genoemd, en onder een groot wapen met tenanten, van het geslacht Bruno van der Does, voorkomende op de groote kaart van het Hoogheemraadschap van Zuid-Holland, G. van Moelingen, *fecit* staat, (zie Kramm), schijnt hij eenige jaren later ook nog een ander middel van bestaan te hebben gezocht, namelijk het essayeren. Gezocht, want of hij het heeft gevonden, hebben wij niet kunnen ontdekken.

In elk geval levert de medegedeelde brief eene kleine bijdrage tot de geschiedenis van het leven en den arbeid van Giert van Moelingen, die op 't gebied

1) Hoewel 't er niet bij vermeld staat, kunnen wij aannemen, dat hiermede bedoeld zijn: „Heeren Raaden en Generaalmeesters van de Munten deeser Landen."

der medailleerkunst de voetstappen van Nicolaas van Swinderen (zie N°. 16 van dit blad) heeft gedrukt. Beiden hebben in de 18e eeuw als medailleurs den Haag tot het veld van hun kunstarbeid gekozen.

A. J. Servaas van Rooijen.

BIJ DE PLAAT.

Mesdag is niet alleen een onzer beste schilders, een onzer flinkste teekenaars, hij is ook een der vlugste. In een oogwenk werpt hij een door licht en donker flink sprekende schets op het papier. Toen wij voor de *Kunstbode* een dier schetsen kwamen vragen, werd ons met de grootste vrijgevigheid de keus gelaten tusschen een aantal geestige teekeningen die 's kunstenaars vruchtbaar talent voortbracht. Daar lagen er vele, die studiën waren ten behoeve van het kolossale panoramadoek, waaraan de heer Mesdag thans bezig is. Het is een zeer eigenaardig en vreemd gezicht den schilder in het panoramagebouw werkzaam te zien. Voor het geheele strakgespannen doek zijn hooge steigers geplaatst, die een half dozijn vloeren dragen, op den afstand van een menschenhoogte boven elkaar geplaatst. Daarboven staan drie of vier Brusselsche schilders, die de onmetelijke lucht in kleur aanleggen. Iets lager ontwaart gij Mesdag, die met breede penseeltrekken de Scheveningsche visschersvloot op het doek werpt; . . . . en naast hem vindt gij mevrouw Mesdag—van Houten, die de roode pannendaken van het dorp met de afwisselende schakeeringen van licht en schaduw schildert. In afwijking met onderscheiden panoramadoeken, die niet veel beter zijn dan elke fabriekmatige decoratie-arbeid, belooft het Haagsche panorama van Mesdag een waarlijk artistiek gewrocht te worden, den dapperen, krachtigen meester, die het ondernam, ten volle waardig.

„D. VINCENTIUS, FIJNSCHILDER,"

adverteert in de „'s Gravenhaegse Maendagse Courant" No. 1, van 2 Jan. 1736, „dat hij door lange practyk en ervaringe, heeft uytgevonden het middel, om alle schilderijen, dewelke geborsten, afgeschilfert, of met gaten zijn, (ja al waren de stukken aan flenteren) dezelve wederom spiegelglad te maken, heelen en stoppen, zonder eenige moed of teyken te laten zien: dezelve in zijn aerd wederom aenschilderen, en voorts als nieuw te vertoonen. Bij denzelven zijn ook te bekomen, geplamueerde Doeken, voor Kamer, Schoorsteen, Portrait, en Cabinetsstukken van allerhande fynte en breedtens, zonder naed op Ramen, of bij de El. Hij is in 's Hage gelogeert, op den hoek van het Nachtegaels-pad aen de Wal."

Immerzeel noemt geen, Kramm noemt één Vincentius, namelijk Johannes, wiens vader portretschilder was, dien hij vroeg verloor. Dit en nog meer, dat hij mededeelt ontleent hij aan *P. Terwesten, M. S.*, berustende in het gemeente-archief te den Haag, die hem op 1766 heeft geboekt.

Waarschijnlijk behoort deze *D.* Vincentius tot hetzelfde 's Gravenhaagsche Schildersgeslacht.

A. J. Servaas van Rooijen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Koning heeft met ingang van 1 Junij 1881 aan den heer Mr. H. Vollenhoven op zijn verzoek, eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken met dankbetuiging voor de door hem gedurende meer dan veertig jaren aan den Koning en aan den Lande bewezen diensten.

De heer Vollenhoven, die laatstelijk aan het hoofd der afdeeling Onderwijs stond, had van 1848 tot 1875 ook tot taak van Regeeringswege de belangen der kunst te behartigen.

— Bij de Tweede Kamer der Staten Generaal is een wetsontwerp aanhangig gemaakt tot verhooging van het op de Staatsbegrooting toegestaan krediet voor aankoop van boeken en kunstvoorwerpen met eene som van *f* 30,000, ten einde voor het Rijk te kunnen verwerven de verzameling historische prenten van wijlen Frederik Muller, eene verzameling, welke ook buiten de grenzen van Nederland vermaard is. In zijn Memorie van Toelichting zegt de Minister van Binnenlandsche Zaken het volgende:

„Wijlen de heer Frederik Muller, te Amsterdam, had — gelijk bekend is — van zijne exceptioneele positie als geschiedkundig en kunstlievend handelaar gebruik gemaakt om meer dan twintig jaren lang alle platen van historischen, satirieken en emblematischen aard te verzamelen, welke de feiten onzer geschiedenis, de wereldlijke en geestelijke ontwikkeling en het gewoon huiselijk leven van ons volk afbeelden. Deze geheel eenige verzameling stelde hem in staat de belangrijke „Beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten en historiekaarten" samen te stellen, welke van 1863 tot 1879 in 3 deelen het licht zag.

Gedrongen door den wensch om te voorkomen, dat deze zeldzame collectie, welke zooveel inspanning en studie vereischt had, eenmaal werd verstrooid, bood de heer Muller haar kort vóór zijn overlijden aan de Regeering aan.

Aan twee erkende deskundigen werd opgedragen een onderzoek naar den aard en naar de waarde dezer verzameling in te stellen, en aan de Commissie van toezicht van 's Rijks Museum te Amsterdam werd mededeeling van haar gevoelen omtrent dezen aankoop gevraagd.

Het gevoelen der Commissie en dat van den directeur van 's Rijks Prentenkabinet waren onvoorwaardelijk gunstig, en met aandrang werd geadviseerd tot aankoop eener verzameling, welke eene betreurenswaardige leemte in 's Rijks Museum zou aanvullen en hare weêrga zelfs niet in het zoo rijke Britsch museum heeft.

Uit het verslag der deskundigen is gebleken, dat de verzameling is vervat in 39 portefeuilles folioformaat en 6 portefeuilles groot-atlas formaat, waarbij te voegen is het supplement, dat den inhoud uitmaakt van 7 portefeuilles, waaronder 1 in grootatlas formaat, te zamen 52 portefeuilles, alsmede een honderd vijftigtal serien van platen, plaatwerken en historische werken met platen.

Het geheel levert meer dan 8000 nummers, terwijl vele nummers meer dan één plaat omvatten, zoodat

Photolith. Wegner & Mottu, Amst.

LANGS DE KUST door H. W. MESDAG.

het aantal prenten veel grooter is. De platen zijn alle opgezet en in den regel zeer goed, meestal uitmuntend geconserveerd. Vele platen zijn unieke exemplaren, en de kostbaarheid der verzameling wordt verhoogd omdat daarin zijn opgenomen veelvuldige en zeer zeldzame staten der gravuren en vele fraaie teekeningen.

Naar aanleiding van bovenbedoelde adviezen heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken vrijheid gevonden om, behoudens goedkeuring der wetgevende macht, en overeenkomstig de schatting der deskundigen, de collectie aan te koopen voor den prijs van *f* 30,000.

De Minister heeft gemeend dien aankoop te eerder te mogen doen, omdat het hem uit een opzettelijk ingesteld onderzoek is gebleken, dat in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam een aantal dubbelen aanwezig zijn, welke zonder bezwaar kunnen worden gemist, en de verkoop dezer dubbelen eene som van ongeveer *f* 20,000 mag doen verwachten.

Indien dit wetsontwerp de goedkeuring der wetgevende macht verwerft, is de Minister voornemens deze dubbelen in het najaar in het openbaar in veiling te brengen en de opbrengst in de schatkist te storten. Op die wijze zal de belangrijke aanwinst, welke thans bedoeld wordt, eene uitgave van niet meer dan *f* 10,000 vorderen.

— In eene correspondentie, opgenomen in de Provinciale Groningsche Courant, wordt gezegd, dat de verzameling schilderijen thans in het Mauritshuis bewaard door de Bataafsche Republiek in het Huis ten Bosch tentoongesteld, en later door Napoleon naar Parijs gezonden werd, van waar Wellington ze ons terug gaf.

Dit zijn dwalingen. De bedoelde verzameling is nooit op het Huis ten Bosch geweest, niet door Napoleon weggevoerd, en niet door Wellington teruggegeven.

Er is op het Huis ten Bosch wel eene verzameling geweest, doch deze bevindt zich thans te Amsterdam, en is de kern van het Rijks Museum aldaar.

— Door de Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst te Rotterdam is de volgende prijsvraag voor Beeldhouwers, Schrijnwerkers, Metaaldrijvers en -gieters e.a. uitgeschreven, te beantwoorden vóór of uiterlijk op 1 October 1881.

De Vereeniging wenscht op het gebied van Kunstnijverheid als Prijsvraag uit te schrijven, het vervaardigen van een Spiegellijst met glas, onder de volgende

Voorwaarden:

1. De lijst moet zijn uitgevoerd in hout, metaal of ivoor en desverkiezende gelijktijdig in toepassing gebracht; ander materiaal is uitdrukkelijk uitgesloten van mededinging.
2. Het glas moet een oppervlakte hebben hoogstens van 25 en minstens van 2 vierkante decimeters.
3. De lijst moet worden uitgevoerd in gothiekenof in renaissance-stijl.
4. Het in te leveren voorwerp moet door den inzender zelf vervaardigd zijn, dat uit een daarbij gevoegde behoorlijk gesloten verklaring, onderteekend en inhoudende het adres van den vervaardiger en de prijs waarvoor hij, bij eventueelen verkoop, het wil afstaan, uitdrukkelijk moet blijken.
5. Als premie voor de best gekeurde Spiegellijst wordt een som van Honderd Gulden (*f* 100.—) toegekend.
6. De lijst waaraan de premie is te beurt gevallen blijft eigendom der Vereeniging.
7. De inzending moet vrachtvrij geschieden vóór of uiterlijk op 1 October 1881 aan de Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst, in haar Museum boven de Beurs te Rotterdam; de niet bekroonde voorwerpen zullen zoodra mogelijk franco aan de inzenders worden teruggezonden.

— De Tentoonstelling van oude schilderijen te 's Gravenhage is morgen, Zondag 1 Mei, *voor het laatst*, te zien; op dien dag is zij van 12—6 uren geopend tegen een entrée van 25 cents.

— De heer J. A. De Bergh deelt ons het volgende mede, ontleend aan den Parijschen *Moniteur des Arts*:

Men herinnert zich nog wel, dat het prachtige doek, voorstellende den veldslag bij de Pyramiden, indertijd geschilderd onder leiding van kolonel Langlois, slechts korten tijd in de Champs Elysees te bezichtigen was, van waar het tengevolge van het bouwen van het paleis der wereldtentoonstelling in 1855 wegens onteigening van het panorama werd verwijderd. Het doek werd toen in stukken gesneden en overhaast opgeborgen, zonder er goede zorg voor te dragen. Spoedig werd het geheel vergeten en eerst onlangs teruggevonden. Wij vernemen dat er in 's-Gravenhage aan het Bezuidenhout, onder de bekwame leiding van den Nederlandschen architect Westra, een prachtig panorama-gebouw wordt opgericht, en het bestuur daarvan op het gelukkig denkbeeld kwam, om zich den eigendom van dit doek te verzekeren. Het droeg de zorg voor de herstelling er van op aan den schilder Mercier, van de *Ecole nationale des Beaux-arts*, en ondanks de vele moeielijkheden, aan het restaureeren verbonden, zijn wij er van overtuigd dat het prachtwerk, 't welk na den val van Napoleon in Parijs geen dienst kan doen, weldra in zijn oorspronkelijken toestand zal teruggebracht zijn, en duizenden toeschouwers naar Neêrlands residentie lokken zal.

(*N. Rott. Ct.* 30 Maart 81)

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

België. Bij het heropenen eener oude sinds lang niet meer ontgonnen steengroeve te Landelies heeft de oud-burgemeester dier gemeente, de heer Depercenaire de vermaarde koperen deuren van het choor der kerk van de oude abdij van Aulne teruggevonden, die sinds den brand van dit klooster in 1794 waren verdwenen.

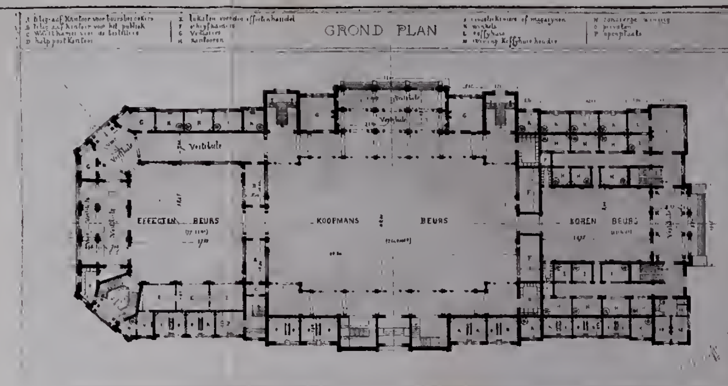
Het is derhalve door toeval, dat men deze poorten, waarnaar zoo lang met volharding gezocht was, weder heeft ontdekt. Deze deuren toch vormen een beroemd kunstwerk: de omlijsting is van niemand minder dan van Quentin Metsijs, bijgestaan door een zijner leerlingen.

Een voorzichtige zuivering met behulp van zwavelzuur heeft de figuren en teekeningen weder zichtbaar gemaakt. Men gelooft dat de paneelen nog veel ouder zijn dan de omlijsting; volgens Jacques de Guijse moet men die toeschrijven aan den beroemden kopergieter van de stad Ath, Barthelemy Foucart, wiens naam een Europeesche vermaardheid heeft.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONTWERP EENER NIEUWE BEURS TE AMSTERDAM

Phototypie E. Aubry, Brussel

E. Hoeufft, inv 1880.

VOORGEVEL AAN HET DAMRAK

HOEKGEVEL

№ 19. 7 Mei 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden . . . . *f* 3.— Franko per post . . . . „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.50 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels . . . . *f* 1.50 Iedere regel meer . . . . „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ONTWERP EENER NIEUWE BEURS TE AMSTERDAM.

De teekeningen, waarvan hierbij eene phototypie gevoegd is, maken deel uit van een ontwerp eener nieuwe Beurs te Amsterdam, 't welk aan Burgemeester en Wethouders dier stad, ingevolge hunne kennisgeving van 7 Dec. 1879: „dat ontwerpen voor den bouw eener nieuwe beurs „tot 7 Februarij 1880 zullen worden ingewacht," werd aangeboden.

In de zitting van 19 Nov. 1879 van den Gemeenteraad werd besloten: „Alle stukken en teekeningen „betreffende den beursbouw, die ingekomen zijn of „binnen twee maanden mochten inkomen, in handen „te stellen van eene commissie, bestaande uit twee „leden van het Dagelijksch Bestuur, twee leden van „den Raad, twee leden uit den Handel, en twee „leden van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, „met recht van assumptie en om binnen zes maanden „rapport uittebrengen."

Een rapport dezer commissie verscheen 28 Junij 1880. Hierin werd de behandeling van: „het onderzoek naar „de wijze, waarop Amsterdam eene nieuwe beurs zoude „kunnen verkrijgen" en „op welke plaats de nieuwe beurs „moet worden gebouwd" op den voorgrond gesteld.

Bij de beoordeeling der door de verschillende ontwerpers gekozene bouwplaatsen, gaf de commissie de voorkeur aan een terrein gelegen tusschen de Heeren- en Keizersgrachten tegenover de Warmoesgracht.

Noch in het Rapport, noch in de zittingen in December 1880 van den Gemeenteraad over de Beurskwestie werden de ontwerpen, na de door de inzenders gestelde programma's of naar de uitvoering dezer laatsten, nog minder naar de kunstwaarde der teekeningen beoordeeld. De keus tusschen de verschillende plannen, bleef dan ook achterwege. Ook werd het

publiek niet in de gelegenheid gesteld, over de plannen te spreken, daar de teekeningen en stukken niet ter bezichtiging gesteld werden.

Tot het openbaar maken van een der ontwerpen, kan dus bij de „Kunstbode" gereede aanleiding bestaan.

Bij het hier bedoelde ontwerp is de bouwplaats „Dam" en „Damrak" gekozen. De Dam bezit voor de Beurs het gewoonte-recht en is er buitendien voor aangewezen, daar het nog, niettegenstaande de nieuwe wijken, als centraal punt der stad aangemerkt wordt. Met deze keus blijven vele belangen ongekrenkt, en wordt aan een' wensch gehoor gegeven, die zeker algemeen zoude zijn, indien de kosten der bouwplaats niet sommigen konden afschrikken. 1)

Op de situatie teekening zijn het bestaande beursgebouw en eenige blokken huizen der Warmoesstraat met gestipte lijnen aangegeven, ter aanduiding der voorgestelde afbraak. De aldus, met demping van een gedeelte van het Damrak verkregene ruimte, wordt gedeeltelijk door de bouwplaats van het nieuwe beursgebouw (hier gehar ceerd) ingenomen. Het romdom vrije gebouw is zoodanig geplaatst, dat de gevellijn aan de zijde van den Vijgendam eene voortzetting wordt van de gevellijn van den Dam tusschen de Nieuwe kerk en het Damrak. Het nut van de vorming van den Vijgendam tot een plein, ter grootte van ruim een derde gedeelte van den Dam, is aan geen twijfel onderhevig; straten met druk vertier zooals Damstraat, Warmoesstraat en Nes komen daarop uit, en een deel der beursbezoekers moet het gebouw van die zijde onbelemmerd kunnen binnentreden. De afbraak van het huis „onder 't zeil" draagt tot verdere verruiming bij.

De aldus met den Vijgendam vergrootte Dam, wordt in zijn' eigentlijken vorm als het ware voltooid. Het is waar, dat zoodoende dezulken onbevredigd zijn, die van den Dam een rechthoekig plein, met de nieuwe Beurs tegenover het Paleis, willen maken. Doch, behalve dat het zoowel financieel, als uit het oogpunt van het verkeer, onmogelijk is, den Dam tot zulk een' rechthoek te vervormen, en elke poging, om daartoe ten naaste bij te geraken, tot eenen onbevredigenden uitslag zou leiden, is de voorgestelde onregelmatige vorm nog om verschillende redenen te verkiezen. Niet alleen kan bij den aanleg van steden, de onregelmatigheid, even goed als de regelmatigheid, aan de eischen van het verkeer voldoen, doch is het ook onbetwistbaar, dat deze onregelmatigheid aan de gebouwen op zich zelf ten goede komt, welke dan in straten, minder in 't verkort en op pleinen, zonder storende vergelijking met andere naast- of tegenover gelegene gebouwen van verschillende soort, aanschouwd kunnen worden; tevens is de gewenschte afwisseling verkregen, welke aan steden zulk een schilderachtig aanzien geeft. Onze vaderlandsche steden en Amsterdam in 't bijzonder bezitten in hunne oude wijken, voor die eigenschap een welverdiende vermaardheid. Men drage er zorg voor, die schoone eigenschap, niet ter wille der regelmatigheid prijs te geven.

Door het nieuwe beursgebouw zoodanig te plaatsen dat de breedte van het Damrak van 15 op 32 à 41 meter gebracht wordt, komt men aan het grootste te verwachten verkeer van en naar het centraal station, daar ter plaatse te gemoet. De Warmoesstraat wordt van 7 op 12 à 15 meter verbreed en een nieuwe gemeenschap van die straat met het Damrak door eene breede straat langs het beurs-gebouw daargesteld.

De afsnijding der twee hoeken van het Gebouw biedt verschillende voordeelen aan. Het verkeer rondom dat gedeelte van het gebouw wordt gemakkelijk gemaakt, de hoofdingangen kunnen met twee worden vermeerderd (een daarvan is ongeveer ter plaatste van den ingang der tegenwoordige beurs) en de welstand is verkregen dat een der hoekgevels, namelijk die tegenover het Paleis, van elke punt van den Dam kan gezien worden en tot uitgangspunt dient voor den verderen aanblik van de gevels aan Damrak en Vijgendam, die zich van af dien gevel in perspectief ontwikkelen. Deze hoekgevel is niet in projectie, doch in ware gedaante op de teekening afgebeeld.

De verdere vorm van het gebouw vloeit uit de inwendige verdeeling voort, gelijk voor het grondplan, uit de teekening kan waargenomen worden. Uit de indeeling blijkt welk programma door den ontwerper, ook in verband met bekende eischen, is aangenomen.

De gevel aan den Vijgendam, waar de toegang tot de Effectenbeurs is, wordt op dit plein en die naar het open Havenfront, waar de toegang tot de Korenbeurs is, van het Damrak en van de overzijde der nieuwe straat, overzien.

De deelen, waaruit de gevel aan het Damrak bestaan, worden op zich zelf van de overzijde der straat overzien. In het vooruitspringend middengedeelte, bevindt zich de hoofdtoegang tot het lokaal der Koopmansbeurs, zijnde een open voorportaal, waarachter een tochtvestibule.

Boven dien hoofdtoegang bevindt zich een groot lokaal voor bijzondere bijeenkomsten en daarboven de lokalen voor de Kamer van Koophandel. De beide vleugels met puntdaken van dit middengedeelte bevatten de hoofdtrappen, zoowel van buiten als van het beurslokaal toegankelijk. De lichtopeningen zijn niet op dezelfde hoogte als de overigen van het gebouw aangebracht, omdat zij tot de verlichting der trapbordessen dienen. In de beide vleugels van het gebouw, bevinden zich winkels met insteek-verdieping en in het linker hoek-gebouw de restauratie der Korenbeurs. Op de 1e en 2e verdieping zijn kantoren aangebracht en de dakvensters dienen tot verlichting der bergplaatsen voor koopmansgoederen, enz.

Het torentje, waarin de klok voor het aangaan der beurs, bekroont het midden vóórgebouw en strekt om den indruk van grootheid, welk een gebouw voor den Amsterdamschen handel moet teweeg brengen, te verhoogen.

De aangewende bouwstijl is die, welke omstreeks 1600 in Frankrijk in zwang was, het materiaal der gevels is afwisselend gehouwen en gebakken steen. De attributen zijn in verband tot de bestemming van het gebouw ontworpen.

E. Hoeufft.

---

1) In de zitting van 22 December 1880 werden Burg. en Weth. door den Gemeenteraad belast met de levering, binnen drie maanden van een beursplan op het terrein door de commissie gekozen of elders. Het zal dus weldra blijken of een geschikt en minder kostbaar terrein dan bij het nevensgaand ontwerp aangenomene in het centrum der stad zal zijn gevonden.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

II.

ST. CATRIJNEN-POORT

collectief meer bekend als de Catrijnen-torens, op de beide oevers van het Sparen bij de Hooge brug, zijn gesticht in het Tweede Tijdperk (A° 1355). Een er van werd den 2 Juli 1573 door de Spanjaarden platgeschoten, en ook de andere in het beleg zwaar gehavend. Den 23 Juli 1589 begon men ze te herbouwen, volgens het ontwerp van den stads-metselaar Meester Willem Diricxz. den Abt, en den 12 November van dat jaar waren ze voltooid, blijkens deze aanteekening in de rekening van den Stads Fabrijk:

Betaald aan Meester Floris Cornelisz. die zeeckere twee steenen aan den thoornen bij Ste. Catherijnen brugge met vergulde letteren geteijckent heeft, van de date van 't Jaer tzamen ij £ x st. De toren op den westelijken wal heette: *de Zanders-toren*, die op den oostelijken: *de Goede Vrouw*. Zij hadden aan de buitenzijde den vorm van rondeelen met zevenhoekige spitstoeloopende leien daken; over de zijmuren, zadeldaken, aan de binnen- of stadszijde waren zij met een vlakken trapjesgevel gemetseld, en opgetrokken in baksteen, afgewisseld met bergsteenen randen en kantstukken. De toren met den grond op den oostelijken oever, werd den 24 April 1778 door Burgemeesteren en Regeerders, naar het schijnt *kosteloos*, afgestaan aan Adriaan de Booys, om na volbrachte slooping, op het vrijgekomen terrein een verf- trascement- run- en taanmolen te bouwen. De toren op den westelijken oever werd in het begin van deze eeuw omvergehaald, en op den grond werd eene woning voor den brugophaalder gezet.

Wanneer men, naar eene oude afbeelding, het schilderachtig aanzien opmerkt, dat de Catrijnentorens dezen toegang tot de stad gaven, en daarna de disproportioneele gebouwen in het oog krijgt, waarmede de beide oevers thans geflankeerd worden, een hoogen molen en een laag huisje, moet men het betreuren, dat de torens niet meer bestaan.

Goede afbeeldingen zijn, onder vele anderen: [1]) De kopergravure door Leon. Schenk. Gr. Fo. 18e eeuw. Eene teek. met kl. door W. Hendriks 1778 (met de beide torens.) Eene teek. met O. I. i. door H. Tavenier 1779 (met den molen en één toren.)

Aan den toren *De Goede Vrouw* was de stadsringmuur verbonden, welke tot den nader te bespreken hoek, versterkt werkt werd met drie torens (uit het Tweede Tijdperk) de twee eersten overdekt, de derde open; wij vinden hier de *Beggijnen-toren*, (gesloopt na 1762) gelegen in de richting van het oude Beggijnhof, en de andere, wier benaming ons bekend is geworden:

DE DUNNEBIERS-TOREN,

was de tweede in volgorde, kwam (dat is zeker) in bouwtrant geheel overeen met de Catrijnen-torens, en werd den 27 Maart 1693 door de Stads-Regeering aan iemand ter bewoning afgestaan (wat ook met andere torens op de wallen, herhaaldelijk geschiedde), die daar kosteloos mocht wonen „mits haer praecise regulerende na de ordres op het bewoonen van soodanige toorens beraemt;" wat die ordres behelsden, is niet bekend.

Evenmin is de juiste tijd kunnen opgespoord worden, wanneer dit gebouw is gesloopt, maar het bestond nog in 1762. Eene Teekening met kl. door H. Tavenier bewaarde ons de afbeelding er van. Op een der vier hoeken van de stad, den noordoostelijken, stond

DE PAPENTOREN.

Hij was een der belangrijksten en sterksten en bestreek de stadsvest: links tot de Catrijnentorens, aan de andere zijde tot de Sparenwouderpoort, aan den overkant den weg naar Amsterdam. In aanleg en stijl geheel overeenstemmende met de tot nu toe besproken versterkingen, behoorde de Papentoren tot het Tweede Tijdperk (circa 1355.) In de rekening van de Fabrijk staat opgeteekend, dat den 12 Februari 1589 werd betaald: Van het vaantgen met het wapen van Haarlem metten croon op den papentoren iij £. Hij was van stads wege ter bewoning afgestaan en wel in twee gedeelten, gelijkstraats en bovenverdieping. Om laatstgenoemd woonvertrek te bereiken, was eene houten trap buiten tegen den gevel gebouwd, omdat inwendig geene opening in het kruisgewelf was uitgespaard.

In het jaar 1858 werd het bovengedeelte van den toren ontruimd en bestemd tot kruitmagazijn voor het garnizoen en de schutterij, het bleef daarvoor dienst doen tot in 1867 toen den 6 December besloten werd, het gebouw te doen sloopen, dewijl men geen geld meer wilde besteden voor onderhoud. Aan die beslissing is uitvoering gegeven en den 13 Augustus 1868 werd de Papentoren tot afbraak verkocht aan J. Blesgraaf, te Haarlem, voor eene som van *f* 580.—

Afbeeldingen zijn, eene

Teek. met kleuren door Jordanus Hoorn 1774.
„ „ zw. kr. „ B. C. Koekkoek } 19e eeuw
„ „ O. I. i. „ J. E. van Varelen } 19e eeuw
en in: *W. J. Hofdijk*, Ons Voorgeslacht. Eerste uitg. 6e Dl. over blz. 310.

DE SPARENWOUDERPOORT.

Na den Papentoren volgde nog een open toren, niet bij name of met eenige andere bizonderheden bekend. Te beter echter zijn we ingelicht aangaande de Sparenwouderpoort, welke bovendien als eenig overgeblevene der Haarlemsche poorten, voor zichzelve spreken kan. Hare stichting dagteekent uit het tweede Tijdperk en valt samen met de vergrooting der stad over het Sparen omstreeks 1355: zonder twijfel is deze poort het merkwaardigste werk van profaanbouw, dat in Haarlem tot heden bestaat, en kan aan ieder die zien wil, nog dagelijks leeren, hoe men in de middeleeuwen langs den eenvoudigsten en den minst omslachtigen weg een rank en stevig, behaaglijk en voor de bestemming passend monument stichtte, ook al behoorden de eischen der verdediging, waarvoor het gebouw alleen moest dienen, alles te overheerschen. Want het is nagenoeg uitsluitend uit dit oogpunt dat wij de Sparenwouderpoort moeten beschouwen.

[1]) Voor zoover het tegendeel niet wordt opgegeven, zijn alle te vermelden afbeeldingen voorhanden in den Atlas der stad Haarlem, op het archief.

Het gebouw heeft eene lengte tusschen de buitenmuren van 7.— bij eene breedte van 8.70, en is nog versterkt door een omsloten voorplein, van 7.60 meter, zoodat de gezamenlijke lengte klimt tot 14.60 meter. Van den buitenwal gezien, springen uit het hoofdgebouw twee kleine ronde torens met achthoekige daken, voorwaarts: zij zijn bovenaan door eene lage, overdekte galerij verbonden, en tusschen deze en de wanden der torens, sloot de opgehaalde valbrug der gracht, aldus den toegang tot het voorplein van de poort, versperrende. In den muur ter wederzijden, bevinden zich twee schietgaten om de wallen links en rechts te bestrijken. Was in tijd van oorlog deze deur verbrijzeld, want wij doen het best, ons voor een oogenblik in dergelijke toestanden te verplaatsen, dan bevond de vijand zich op het voorplein en voor het eigenlijke, met zware draaideuren gesloten poortgebouw; de beschreven kleinere voortorens, zijn beiden, in de lengte door eene smalle overdekte galerij verbonden aan twee achthoekige vooruitspringende torens in doorsnede 2.25, en hoog p.m. 20 meter; dezen zijn verheeld aan de hoeken van het hoofdgebouw, en onderling weder met elkaar in gemeenschap, door eene buiten de poort omloopende smalle open gang. Op dit binnenplein, dat zooals gezegd 7.60 meter lang en 5.30 breed is, kon dus van alle zijden den vijand van bovenaf met steenen, zware voorwerpen of welk oorlogstuig ook, schade toegebracht worden. Sloegen de aanvallers den hier geboden weerstand af en konden zij de draaideuren doen wijken of verbrijzelen, dan bevonden zij zich in de binnenpoort, welke eene ruimte beslaat van 6.85 meter in de breedte, bij 5.10 in de lengte, en met een kruisgewelf is gedekt Hier bevindt zich in den N. hoektoren eene steenen spiltrap, leidende naar de geheele bovenverdieping, zoodat de vijand, meester van de binnenpoort geworden, weldra het geheele gebouw in zijne macht kon hebben Het laatste middel dat de verdedigers moest beschermen, was de valdeur welke de gemeenschap met de straat afsloot, en naar boven opgeschoven moest worden, gelijk men aan de groeven en de sleuf in de muren, aanstonds zien kan. Hadden de bestormers, ook deze deur met hunne strijdaksten tot splinters gebeukt, dan stonden ze in de binnenstraat en zagen, dat de geweldige poort een vlakken nagenoeg blinden gevel had, met de traceering van een groot ogivaal venster, en ter zijden bekroond met twee hoektorentjes.

Het hoofdgebouw meet uit den beganen gr[illegible] het dak 17 meter, het vierzijdig spits toeloopende dak met de windvaan 4½ meter, samen dus 21½ meter en is geheel opgetrokken in baksteen met bergsteenen kantstukken. De bovenverdieping van de eigenlijke poort, wordt bereikt langs de vroeger beschreven steenen spiltrap, en bestaat hoofdzakelijk uit een vierkant vertrek van allereenvoudigste bouworde, oorspronkelijk met een kruisgewelf afgesloten, gelijk nog in de vier hoeken te zien is, maar dat uitgebroken is omstreeks het jaar 1631, toen bij het graven der trekvaart van Haarlem naar Amsterdam, eene klok op de poort is gemaakt. Om ruimte voor de plaatsing van dat uurwerk te vinden is het steenen gewelf gesloopt en door een houten zoldering vervangen. In het vertrek (later als schipperskamer jaren lang gebruikt) is naar de stadszijde een groot venster geplaatst, welks kozijn rust in de sleuf der valdeur en nu zou verhinderen dat eene dergelijke afsluiting werd gebezigd. Een kleiner lichtraam, heeft men, in tegenspraak met den aanleg en in strijd met de eischen der verdediging, gezet in den zuidelijken muur.

Sedert de valbrug vóór de poort, door eene vaste brug was vervangen, hetgeen misschien reeds vóór eeuwen heeft plaats gevonden, werd er in 1727 bij den opgang aan de overzijde van de Cingelgracht, een ijzeren hek geplaatst, gevat tusschen twee zware steenen beeren. Deze zijn echter op hunne beurt ook weder verdwenen en de poort staat daar nog altijd, gelijk zij door den bouwmeester werd afgeleverd, behoudens weinig beduidende veranderingen, welke zijn opgegeven doch die het oorspronkelijk plan niet storen.

Goede afbeeldingen zijn, eene:

Schetsachtige penteekening door Rembrandt.

Teek. met O. I. i. door J. van der Heyden, 17e eeuw.

Potloodteekening door J. B. Weenix, 17e eeuw.

Teek. met O. I. i. door J. Stellingwerf, 1718.

Teek. met kl. door P. van Loo, 1778.

In den Vestmuur tusschen de Sparenwouder- en de Schalkwijkerpoorten, bevonden zich volgens de kaart, welke omstreeks 1578 door Thomas Thomaszoon vervaardigd werd, vijf open torens doch volgens eene aanteekening uit het jaar 1762 waren dezen allen bewoond. Het schijnt dus, dat ze in dien tusschentijd overdekt en ter bewoning geschikt gemaakt zijn, gelijk gaandeweg op andere punten der omwalling het geval geworden is. Namen dier torens zijn niet bekend en verdere bizonderheden ontbreken, zoodat het eerstvolgend monument langs den wal, waarvan iets te zeggen valt, is

DE SCHALKWIJKERPOORT,

Aan den zuidelijken hoek der stad, bij den uitgang van de St. Anthoniestraat op den weg naar het dorpje Schalkwijk. Er bestond reeds eene poort op deze plaats en van dien naam in het jaar 1420, maar het is hoogst twijfelachtig of datzelfde gebouw het leven heeft gerekt tot in onzen tijd en veeleer is aan te nemen, dat het, even als de meeste poorten der stad Haarlem, in den loop des tijds is vernieuwd en herbouwd. Dat kan hebben plaats gehad omstreeks 1633, dewijl er een prentje bekend is met het onderschrift *de oude Schalkwijkerpoort*, en van het gebouw, dat het thans levend geslacht nog gekend heeft, bestaat eene kopergravure van A. Rademaker, naar eene teekening van 1633; het is niet onwaarschijnlijk, dat men, toen de poort kortelings hernieuwd was, er die afbeelding naar genomen heeft. De Schalkwijkerpoort bestond uit een vierkant gebouw, waarin de toegangboog zich bevond, gedekt met leiendak, kam en nokversiering. Aan dit eigenlijke poortgebouw, werd ter wederzijden een toren gebouwd, van voren driezijdig, dan rechtopgaande muren, en aan den stadskant een vlakken trapjesgevel. Tegen de voorzijde dier torens stond een wachthuis en aan de binnenkanten daarvan sloten zware gemetselde beeren aan, waartusschen de opgehaalde valbrug kan gesloten hebben.

C. J. Gonnet.

(*Wordt vervolgd.*)

VEREENIGING VOOR GESCHIEDENIS EN KUNST TE ROTTERDAM.

Uit het jaarverslag door den Voorzitter der Vereeniging, Martini Buijs, uitgebracht, blijkt, dat de Vereeniging in het tweede jaar van haar bestaan, zij het ook al niet met reuzenschreden, dan toch langzaam maar zeker is vooruitgegaan. Het getal leden toch klom van 54 tot 76.

Voor een stad als Rotterdam zou het geen verwondering baren, zoo dit getal het tienvoud en meer dan dit bedroeg, maar wat niet is, kan nog gebeuren, en 't zal zonder twijfel zoover komen, wanneer het bestuur slechts gelegenheid kan vinden, een ruimer lokaal te bemachtigen. Reeds meende het daarin te zullen slagen, reeds hadden eenige leden, royale lui zooals men dien goddank nog overal vindt, de gelden bijeengebracht voor den aankoop van een gebouw, waarop men het oog had, doch de som, waarvoor het werd afgemijnd, was veel hooger dan die door hen bepaald.

Het bestuur, door dergelijke blijken van sympathie aangemoedigd, zal zich dus wel niet laten ontmoedigen en weldra hopen wij de Vereeniging in 't bezit te zien van een eigen gebouw, waarin ze hare tijdelijke tentoonstellingen, kunstbeschouwingen, vergaderingen enz. kan houden op grooter schaal dan in de beperkte ruimte van het Museum boven de Beurs.

Eerst dan zal het ledengetal en daarmede de inkomsten belangrijker aangroeien en de bloei der Vereeniging verzekerd zijn.

Het Bestuur late zich niet uit het veld slaan, alle begin is moeielijk, het spiegele zich aan het Kon. Oudheidkundig Genootschap, hetwelk eveneens vele moeielijke jaren gehad heeft; maar toch thans, alleen door den moed niet te verliezen en steeds te blijven voortwerken, in het bezit is van een gansch niet onbelangrijke verzameling.

Behalve schilderijen van Makart en Rochussen, werden in het Museum tijdelijk tentoongesteld twee groote tegelschilderijen uit de fabriek van Delftsch aardewerk van den heer Joost Thooft te Delft, die moeten dienen tot verciering van 't paleis van den Groot-Hertog van Saxen-Weimar-Eisenach. Op die wijze werd medegewerkt, om de zoo fraaie voortbrengselen van een herlevende tak van kunst-industrie, waarin het Oude Holland zoo vermaard was, doch die geheel was ingeslapen, bekend te maken en er de aandacht op te vestigen.

Ook op andere wijze zocht de vereeniging, zoover hare middelen dit toelieten, de bevordering van onze kunstnijverheid, door het uitschrijven van een prijsvraag „een voorzittershamer."

Hoewel geen der ingezonden voorwerpen kunstwaarde verried, werd toch de prijs toegekend aan hem, die in het land der blinden één oog had, zooals de Voorzitter zegt. Niettegenstaande deze weinig geslaagde proefneming, zal het Bestuur zich niet uit het veld laten slaan, maar stelt zich voor dit jaar op nieuw een prijsvraag uit te schrijven. 1)

Het getal der entreebetalende bezoekers is niet onbelangrijk toegenomen. In 1879 toch was dit slechts 1581, in 1880 klom het tot 2623. Door deze en andere ontvangsten daalde het nadeelig slot van *f* 443.68 waarmede het jaar 1880 werd ingegaan, aan het einde daarvan tot op *f* 205.65.

In tijdelijk gebruik mocht het Museum ruim een honderdtal — in eigendom een drie-en-twintig nummers ontvangen.

Dat dit getal meer en meer in omvang en gehalte moge toenemen, dat het Bestuur moed en volharding als zijn leus moge behouden, dit wenschen wij der jeugdige Vereeniging van harte toe.

V. D. K.

1) Juist is een nieuwe prijsvraag uitgeschreven: »een spiegellijst."

MUSEUM VAN MODERNE KUNST TE 's GRAVENHAGE.

Het *Museum van Moderne Kunst* te *'s Gravenhage* gaf dezer dagen zijn verslag over het afgeloopen jaar in het licht.

„Omtrent de lotgevallen onzer Vereeniging in het afgeloopen jaar valt weinig mede te deelen" zoo vangt het aan. Ook wij dus kunnen kort zijn. Gaarne deelen wij de hoop van het Bestuur, dat de lang gewenschte verplaatsing van het Museum naar het gebouw op den korten Vijverberg, die thans voor de deur staat, gunstig moge werken op het getal leden, dat helaas! jaarlijks, dit jaar weder met 8 leden verminderde.

Niettegenstaande de verzameling vermeerderd is met eene schilderij van D. van Lokhorst „Rustig aan het strand" getiteld, aangekocht op de Stedelijke Tentoonstelling te Amsterdam, bleef er op 1°. Januarij een beschikbaar saldo van *f* 6140.79 in kas.

Het Museum is thans in het bezit van 39 stuks fraaie, ja vele uitmuntende schilderijen, zeker een schoon begin voor een Museum, doch hoevele namen onzer eerste meesters worden nog gemist en zullen gemist blijven, wanneer niet van de zijde van het publiek van 's Hage een grootere belangstelling, blijkbaar uit de toetreding tot het lidmaatschap, worden getoond.

Velen, ja zeer velen moeten mede helpen, de kunst toch laat zich tegenwoordig duur betalen, goede schilderijen zijn tegenwoordig niet meer voor weinig geld te verkrijgen. Gelukkig de Hofstad heeft kunstzin en middelen, om die te bevredigen.

V. D. K.

DE KUNST, OOK IN ONZE PROGRAMMA'S

Eene „uitnoodiging" in artistieken vorm is sinds eenige dagen tot velen gekomen, om op te wekken „tot inzending voor de Internationale Jacht-Tentoonstelling te Bad Kleef," in den zomer van 1881.

Niet zoo zeer om 't doel, dan wel om de kunstwaarde van het programma meenen we een enkel woord daarover in dit blad te moeten zeggen.

Het had ons reeds in den laatsten tijd getroffen, dat bij letterkundige congressen het kunstgrage België voornamelijk onze Vlaamsche taalbroeders, aan hunne diploma's of bewijzen van lidmaatschap en andere stukken betreffende de zaak, waartoe zij noodig waren, een vorm gaven, die het kunstlievend en

kunstgevoelend hart goed deed, en zoo wel blijk gaf van smaak, als van welgeplaatsten schoonheidszin.

Door de Kleefsche uitnoodiging worden wij er aan herinnerd, en wij meenden dat het nuttig konde zijn, om de aandacht der lezers van den „*Kunstbode*" op dit punt te vestigen.

Die uitnoodiging toch verdient zelfs omschrijving.

Op een bladzijde in 4°. is in een eenvoudig kader gevat een klaroenblazer van flinke afmeting. Gekleed in den tijd der riddereeuwen is zijn goed gebouwd bovenlijf getooid met den wapenrok, waarop de Pruisische adelaar prijkt. De baret met veeren dekt zijn hoofd. Met de linkerhand steunt hij den klaroen waarop hij blaast, terwijl zijn rechterhand den staf omvat, aan welks knop linten fladderen in de kleuren van het land. De korte wijde broek en de zijden kousen, terwijl de voeten in breeduitloopende sandalen steken, doen het goed geproportionneerde en flink gespierde been gunstig uitkomen.

Boven het hoofd een tropee van jachtwapenen, waarvan een hertekop het middenstuk vormt, aan welks hals de jachthoorn en weitasch is opgehangen. Onder den klaroenblazer, die op een voetstuk staat, ligt een wapen, gedekt met den gekroonden helm, waarop de zwaan, waarschijnlijk van Kleef, drie leliën op een veld van keel, waarin een zilveren schild. Daarnaast, en onder den titel, die in rood gedrukt is, ziet men een hond, de getrouwste steun ter jacht, en een panter, het gevaarlijkste wild voor den jager, als jacht-attributen.

Het geheel geeft een aangenamen indruk, en getuigt voor den kunstzin van den teekenaar, zekeren Wilh. Beckmann, zoowel als voor die van den houtsnijder en doet vermoeden dat de commissie van de tentoonstelling ook bij de expositie, in decoratie en inrichting, de kunst naast de natuur zal huldigen.

En dat is 't nu juist, waar wij op wilden wijzen. Reeds meermalen hebben wij gezien, dat 't buitenland, zoo als wij straks wezen op België, iets artistieks aanbrengt, daar, waar wij den gewonen smakeloozen, dikwijls lompen vorm volgen. Het Hooftprogramma, wel is waar, was eene gelukkige uitzondering, maar daarin, ten minste wat de tooneelvoorstelling betreft, van den terecht gewijzigden Warenar 1), had dan ook onze Alberdingk Thijm een stem, en dan, wij weten het, krijgt de kunst haar leeuwendeel.

Zou 't nu zoo moeielijk zijn, om bij onze programma's enz. niet alleen een beetje smaak, maar ook wat kunst aan te brengen. Het oog onzer door en door, gelukkig alleen wat kunst betreft, bedorven eeuw, moet langzamerhand aan wat beters gewoon raken, en daarin kunnen onze genootschappen, tentoonstellings-Commissies, enz. enz. enz., zoo goed voorgaan, en we weten 't, goed voorgaan doet goed volgen.

Zelfs hopen wij, dat de Maskerade-Commissie te Utrecht, die den aartshertog Matthias van Oostenrijk in Juni a. s. zal huldigen, nota zal willen nemen van dit geschrijf en op de stukken, welke zij doet uitgaan, de kunsteeuw in herinnering zal willen brengen, door de kunst uit de 16e eeuw, daarop te doen spreken. De studenten hebben een schitterend voorbeeld in de restauratie van hun gehoorzaal, en mag de Utrechtsche universiteit nog niet bogen op een hoogleeraar in de aesthetica, toch zullen zij zeker liefde hebben en door hen weder vele anderen liefde krijgen voor de kunst, hare geschiedenis, hare beoefening, hare instandhouding, omdat het oog dat voor kunst is geopend ook een rein oog is, en het hart dat voor kunst klopt, ook slechts het zedelijk schoone wil en zoekt.

A. J. Servaas van Rooijen.

1) Zie daarover ons artikel in het „Familieblad", 1881, afl. 4.

JAN FURET,

Konstschilder in den Haag.

Onder de rubriek **Registers van uitgaande Stukken** vermeldt de Heer Hingman in zijn Inventaris van het Oud Archief der gemeente 's Gravenhage, (bl. 28) „Minuut missiven als boven", (van den magistraat, wethouderen, enz. enz., 1746—1813, 16 deelen.), „in opgemelde registers niet geregistreerd „zijnde, 1669—1745, 1749—1765, 1771—1774, 1786— „1802. 5 portefeuilles" Onder meer constateert hij dus eene gaping van de jaren 1775—1785, welke missives wij zoo gelukkig waren terug te vinden, die dus wel degelijk voorhanden zijn, en waardoor wij iets te weten kwamen omtrent Jan Furet, een Haagsche Schilder, noch door Immerzeel, noch door Kramm vermeld.

De minuut missive is gericht: „Aan den Hoogen Raade", gedagteekend: „'s Gravenhage den 24e April 1777", en luidt als volgt:

„Edele mogende Heeren!

„Bij ons ontfangen zijnde UEd^e^. Mog^ns^ missive van den 22^e^ dezer met het daar bij gevoegt request aan UEd^e^ Mog. gepresenteert van wegen Jan Furet, Konstschilder, en Cornelia Brecelecam, echte lieden, wonende alhier, waar bij zij van UEd^e^ Mog. verzoeken brieven van cessie, hebben Wij de eer UEd^e^ Mog. te berigten, dat beide de supplianten alhier gebooren zijn, en altoos gewoond hebben en dat de eerste suppliant ook sedert den jaare 1746 is Burger en Schutter dezer stad: voorts dat Wij geinformeert zijn, dat de supplianten, zo door disfortuin en bankrotten, als om dat de eerste suppliant *in zijne voors: functie weinig is geemployeert geworden*, 1) in verval, en dus buiten staat om hunne crediteuren te kunnen voldoen, zouden zijn geraakt, en dat omtrent derzelver gedrag ons niets nadeelig is gebleeken. Waarom Wij van advis zijn, dat aan de supplianten, de verzogte brieven van cessie zouden kunnen worden geacordeert, ons niettemin refereerende tot UEd^e^ Mog^ns^ hooge wijsheid en discretie.

„Hier mede

Edele Mogende Heeren!

Beveelen Wij UEd^e^ Mog. in de bescherming des Allerhoogste, en blijven

Uwer Edele Mog^ns^ dienstwillige Burgemeesteren en Regeerders van 's Gravenhage

Ter ordonnantie van Dezelve."

1) Wij onderschrappen. Het zal dan wel een echte kladschilder geweest zijn.

CAREL LA FARGUE,

Konstschilder in den Haag.

In de volgens Hingmans Inventaris niet aanwezige, maar door ons gevonden minuutmissiven van de jaren 1775—1785 berust er één betreffende een lid van het Haagsche Schildersgeslacht La Fargue, waarvan Immerzeel alleen Marie, — honneur aux dames, — en Paul Constantijn noemt, terwijl Kramm daarbij voegt J. L., Jacob Elias, en onzen Karel.

Ook met 't oog daarop, dat op het Gemeente-Museum alhier verscheiden schilderijen van de La Fargues een waardige plaats innemen, meenden we den brief, welke een blik doet slaan in den finantieelen toestand van Carel La Fargue, zoo als hij is, te dezer plaatse te mogen doen afdrukken.

Hij is gericht „Aan den Hogen Rade", en dagteekent van „'s Gravenhage den 3 November 1783".

„Edele Mogende Heeren!

„By ons ontfangen zynde UEd. Mog^n Missive van den 28 October laastl. met het daer by gevoegd Request aan UEdele Mogende gepresenteert van wegens Carel La Fargue, konstschilder, wonende alhier in den Hage, waer by hy versoekt dat UEdele Mogende aan hem gelieven te verleenen brieven van cessie, hebben wy de eer UEdele Mogende te berigten, dat den Suppl^t is geboren op een buyteplaats gelegen onder de Jurisdictie van Voorburg, dog dat hy altyd met zyne ouders alhier in den Hage gewoont, en zyn uyterste best gedaan heeft om zijn brood met eere te gewinnen, dat voorts zijn werk door den oorlog en duure tijden in 't geheel is gestremt geweest waer door hij geen gelegendheid tot eenig debiet heeft gehad, dat hij wijders door sterfgevallen in zijne familie en onderhoud van zijne moeder, benevens andere desastres buyten staat is gebragt om behoorlijk aen de kost te komen; dat hy thans door onbetaelde huyshuuren en verdere noodwendigheden tot levensonderhoud in huys schulden is geraekt, en zich dus buyten staet bevind om deselve te kunnen voldoen en ook geen uytzigt heeft om daer toe de nodige penningen te kunnen bekoomen, waeromme wy van advis zyn, dat aan den supplt. de verzogte brieven van Cessie zoude kunnen worden gealivideert, ons niet te min refereerende tot UEdele Mog^ns hoge wysheid en discretie.

„Hier mede", enz. enz.

In een, 34 bladzijden in folio, groot, manuscript, onder meer stukken opgeborgen in een doos, welke ons dezer dagen in de handen kwam, en welk M.s. getiteld is: „Korte aanteekeningen zoo van de oprig-„ting der Kunstschilders Confrerie-Kamer van Pictura „in 's Hage, als wegens de schilders, beeldhouwers (in „steen) en plaatsnijders, en hunne kunstverdienste; „voor zoover die in den Haag geboren, en leden der „Confrerie waren, sedert het jaar 1656 tot 1805," vinden we behalve de broeders Paulus Constantyn en Jacob Elias, ook Karel La Fargue op het jaar 1768, waarachter is gevoegd: „jongste broeder van de hier-„boven gemelde gebroeders, van welke hij in de kunst „werd onderwezen, schilderde mede stadsgezigten en „landschappen en teekende ook dergelijke onderwer-„pen in sapverf (wanneer hij geboren of overleden is vind ik niet aangewezen)."

Kramm is vrij gelijkluidend, wanneer hij o. a. zegt, dat hij het onderwijs in de kunst genoot bij zijn oudsten broeder Paul Constantyn, en dat hij in 1768 als stads-, landschap- en gezelschapschilder ingeschreven werd in de kunstkamer van Pictura.

's Hage. A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De volgende onderscheidingen zijn op de schilderijen-tentoonstelling, georganiseerd door de Vereeniging „Pictura" te Zutfen toegekend:

Gouden medailles: den heer H. Koekkoek voor „Een strand te Zandvoort bij stormweder"; den heer H. J. Melis voor „Huiselijk Leed"; den heer Jan Vrolijk voor „Bij naderend onweder".

Zilveren medailles: den heer B. L. Hendriks voor „Een damesportret"; den heer Schmidt Crans voor „Riddertje spelen"; mej. Th. Schwartze voor „Geknakt"; den heer A. Van Everdingen voor „Graanveld".

Bronzen medailles: den heer D. G. Ezerman voor „Stilleven"; den heer H. W. van der Worp voor „Herfst"; den heer W. Oppenoorth voor „Onze oude tuinman"; den heer G. L. Kiers voor „Holl. oorlogschip".

Buiten mededinging bleven de Schilderijen, ingezonden door J. van de Sande Bakhuijzen, Mej. G. J. van de Sande Bakhuijzen, J. van den Berg, J. Bilders, David Bles, J. W. van Borselen, C. Cunaeus, W. A. van Deventer, J. F. van Deventer, J. J. Fels, J. J. Haak, Mej. Adriana Haanen, J. Mesdag Kz., Mej. Nicola, Mej. M. Rooseboom, J. G. Smits, C. Springer, P. Stortenbeker, J. Stroebel, A. J. van Wijngaerdt.

De Jury bestond uit de HH. C. Springer van Amsterdam, W. A. van Deventer en J. W. van Borselen van 's Gravenhage.

— Het Nederlandsch Museum is in het bezit van eenige voorwerpen betrekking hebbende op van Speijk en op de verdediging van de Citadel van Antwerpen in 1831. Onlangs is de verzameling vermeerderd met een groot doek waarop de puinhoopen der citadel, zooals die zich bij de overgave vertoonden, zijn afgebeeld.

Ook is het Museum verrijkt met een klein voor de geschiedenis belangrijke schilderij, voorstellende Prins Maurits op zeer jeugdigen leeftijd, te paard gezeten.

— Het eerste nummer is verschenen van een nieuw *Bouwkundig Weekblad*, onder Redactie van de HH. P. J. H. Cuypers, Prof. E. Gugel, J. R. de Kruijff, A. Muysken en H. P. Vogel. Uitgevers zijn de erven H. van Munster en Zoon te Amsterdam.

Dit nummer bevat een ontwikkeling van het programma van dit blad, en een beschrijving van het Panoramagebouw te Kopenhagen, toegelicht door twee afbeeldingen.

De prijs van dit tijdschrift is *f* 8.50

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 20. 14 Mei 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.50
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE OUDE SCHILDERIJEN IN DE GOTHISCHE ZAAL TE s'-GRAVENHAGE.

III.

Mijne beschrijving van „het Leven van S. Bertinus" door Hemling was reeds afgedrukt, toen het mij gelukte een exemplaar machtig te worden van de Beschrijving van de Galerij van Willem II door C. J. Nieuwenhuys. Hetgeen aldaar omtrent de herkomst dezer stukken gemeld wordt, bevestigt mijne mededeelingen. Er wordt verwezen naar den *Voyage littéraire de deux religieux bénédictins* (1717), waarin ten aanzien van de kunstschatten van de Abdijkerk van S. Bertin te S. Omer het volgende voorkomt: „Le retable de l'autel est d'or, enrichi de figures de vermeil doré et de pierres précieuses. C'est l'ouvrage de l'abbé Guillaume, qui après avoir été évêque de Toul et de Tournay, gouverna l'abbaye de Saint Bertin, et à ce que disent les religieux, y fit profession de la vie monastique. C'est ce que nous apprennent ces deux vers:

Guillelmus praesul Tullensis et istius abbas
Conventus, opus hoc tibi Trino sanxit et Uni.

„La vie de S. Bertin peinte sur des fenêtres de bois, qui couvre ce retable, n'a point de prix. On dit que le fameux Rubens s'offrit de la couvrir de louis d'or, si on voulait la lui donner et d'autres en ont offert davantage."

Volgens Nieuwenhuys werd het diptychon tijdens de Fransche revolutie verkocht, kwam het in handen van een particulier te Parijs, en werd het van dezen door hem, Nieuwenhuys, aangekocht; door dezen werd het in de Galerij van Willem II gebracht.

Eene halve eeuw jonger dan de twee groote stukken van Hemling is een fraai paneel (H. 0.65, B. 0.48 M.) toebehoorende aan den heer A. Baron Sloet van Oldruitenborgh, en voorstellende de Maagd Maria

met het kind Jezus, door twee zwevende engelen omgeven. (Catalogus N°. 204.) Het stuk is vragenderwijs aan Hemling toegeschreven, doch heeft inderdaad niets wat aan dezen meester kan doen denken. Moeilijker is het te zeggen, wie het schilderde. Schilderijen uit dezen tijd, waarvan de vervaardiger met volkomen zekerheid bekend is, en die tot vergelijking kunnen dienen, zijn zeer zeldzaam. Intusschen wie de Vlaamsche meester zij, waaraan deze schilderij te danken is, het stuk is zeer fraai, èn wegens de teekening, èn wegens de bevalligheid in de houding der figuren, èn wegens de bijzondere malschheid van de penseelbewerking.

Maria, eenigzins naar de rechterzijde gekeerd, en tot onder de knieën afgebeeld zit op een vouwstoel in een met gras en bloemen begroeiden tuin. Met de linkerhand houdt zij het kind Jezus op de knieën, terwijl zij uit een boek leest, dat zij in de rechterhand heeft.

Haar gelaat is dat eener schoone jonge vrouw; om de loshangende blonde haren is een fluweelen band (ferronnière) gebonden, afwisselend bezet met paarlen en met letters die deze woorden vormen: A. MARIA. GRACIA. PLEA. DNS. TECVM. 1) Haar donker blauw kleed, met goud omzoomd, en waaronder goud-lakensche mouwen te voorschijn komen, is schier geheel bedekt door een bevallig geplooiden wijden rooden mantel met groene voering, die over de schouders en achter het hoofd als een kap gevouwen is.

Het kind Jezus is geheel naakt op een witten doek gezeten. De schilder heeft blijkbaar moeite gedaan om door het toeknijpen der oogen aan de uitdrukking van het gelaat iets vriendelijks te geven, hetgeen niet volkomen gelukt is. Het kind houdt met beide handen een groot kruis omklemd, waarvan de armen gesteund worden door een in den rechterhoek zwevenden engel, die een wijd licht blauw kleed, een roode stola en grijze vleugelen heeft.

In den tegenovergestelden hoek zweeft een engel die boven het hoofd der Heilige Maagd een fraaije gouden kroon houdt, een kroon waarvan de smaakvolle teekening nog heden ten dage met vrucht door de goudsmeden zou kunnen geraadpleegd worden. Deze engel heeft een wit onderkleed, daarover een goud-lakensche dalmatiek met blauwe bloemen en eene licht-blauwe stola; de vleugels zijn veelkleurig: geel, rood en blauw.

De achtergrond dezer schilderij, voor zoover die niet door de bloemen en het gras van het terrein ingenomen wordt, is verguld, hetgeen met de kleuren van het geheel zeer aangenaam harmonieert.

Ongeveer van denzelfden tijd is het fraai portret van Keizer Maximiliaan I (H 0,71. B. 0,52, Paneel) uit de galerij Willem II afkomstig, en door Prins Frederik ingezonden.

Het is voor de geschiedenis bijzonder merkwaardig, want al moge het niet boven alle bedenking zijn, dat het van de hand van Lucas Cranach zou wezen, zooals de Catalogus zegt, het is in allen gevalle een stuk bij het leven van den keizer of kort na diens dood geschilderd, en het heeft derhalve de waarde van een historisch document. Dat daaraan althans een naar het leven geteekende studie ten grondslag ligt, is duidelijk te zien uit de trouwe, schier photographische afbeelding der pittige gelaatstrekken. De keizer is op bejaarden leeftijd voorgesteld, ten halven lijve naar de linkerzijde gewend. In de opgeheven linker hand houdt hij den zinnebeeldigen granaat-appel. De rechter schijnt op de lijst van de schilderij te rusten. De lange recht afgesneden grijze haren zijn gedekt met een zwarten breed-geranden hoed, waaraan een gouden medaille is bevestigd. Een aan den hals laag uitgesneden onderkleed van groenachtige stof met zilverdraad doorweven, bedekt het hemd geheel en is op zijne beurt nagenoeg geheel verborgen onder een wijden mantel met roode mouwen en een breeden kraag van bruin bont. De achtergrond is groen. Aan den bovenkant ziet men links het Keizerlijk Wapen, en in het midden leest men dit opschrift:

POTENTISSIMVS. MAXIMVS. ET. INVICTISSIMVS. CAESAR. MAXIMILIANVS.
QVI. CVNCTOS. SVI. TEMPORIS. REGES. ET PRINCIPES. IVSTICIA. PRVDENCIA.
MAGNANIMITATE. LIBERALITATE. PRAECIPVE. VERO. BELLICA. LAVDE. ET.
ANIM. FORTITVDINE. SVPERAVIT. NATVS. EST. ANNO. SALVTIS. HUMANAE.
M. CCCC. LIX. DIE. MARTI. IX. VIXIT. ANNOS. LIX. MENSES. X. DIES. XXV.
DECESSIT. VERO. ANNO. M. D. XIX. MENSIS. JNVALRII. DIE. XII. QUEM. DEVS.
OPT. MAX. IN. NVMERVM. VIVENCIVM. REFERRE. VELIT. 2)

Uit het begin der XVIe eeuw is eene fraaije *Aanbidding der Koningen*, insgelijks uit de Galerij Willem II afkomstig en thans aan Prins Frederik behoorende. Het stuk (paneel, H. 1.08, B. 0.74) was, ook toen het voor 40 jaren in de Gothische zaal hing, aan Lucas van Leiden toegeschreven; ik meen ten onrechte. Wel is het met een L en het jaartal 1525 gemerkt, doch deze merken komen mij valsch voor, hetgeen ook uit den vorm van de cijfers van het jaartal duidelijk blijkt. Dit neemt niet weg, dat dit paneel zeer fraai is, en nog fraaier zou voorkomen, indien het niet gevat ware in een allerongelukkigste vergulde moderne lijst, die de gele kleuren van de schilderij sterk benadeelt.

In het midden zit Maria op den grond met het naakte Kind in de armen. Zij heeft loshangende haren, een blauw keurslijf, een rood kleed, en daarover een blauwen mantel met grijze voering, waarvan de wijde plooijen zich verre over den grond uitspreiden.

Het kind Jezus op een witten doek gezeten strekt de hand uit naar een gouden bokaal, die een der Koningen, ter rechter zijde geknield, eerbiedig aanbiedt, terwijl hij met een zijner handen er het deksel van opneemt.

Deze Koning is een bejaard man, met kale kruin en grijzen baard. Hij heeft witte mouwen, een ruimen rooden tabbaard met hermelijn gevoerd, en daarover een kazuifel-vormig gewaad van goudlaken. Op den rug is een blauw-fluweelen hoed bevestigd,

1) „Wees gegroet Maria, vol van genade; de Heer is met u."

2) „De allermachtigste, grootste en onoverwinnelijke Keizer Maximiliaan, die alle koningen en vorsten van zijn tijd in rechtvaardigheid, grootmoedigheid en voOral door zijn krijgsroem en zijn dapperheid overtrof, is geboren in het jaar 1459, den 9 Maart; hij leefde 59 jaren, 9 maanden en 25 dagen, en overleed in 1519 den 12 January. God almachtig moge hem onder de Levenden rekenen."

die een gouden kroon draagt. Het kleine schild en de gekromde zwaardschede van ivoor met gouden beslag bewijzen, dat de schilder een oostersch karakter aan deze figuur heeft willen geven.

Daarachter staat de tweede Koning, de gekroonde purperen hoed op het hoofd, een gouden beker in de handen, gekleed in een licht groenen mantel met een kraag van bont; de mouwen van het onderkleed geel.

Aan de linkerzijde der schilderij staat de slanke figuur van den Negerkoning, met een gouden ciborium in de linker- en de gekroonde zwarte muts in de neerhangende rechterhand. Op de rood fluweelen mouwen na, is zijn kleeding geheel bedekt door een langen, witten mantel, gevoerd met luipaarden-huid, waaronder de geel-leederen rijlaarzen uitkomen.

Tusschen deze figuren en Maria nadert achterwaards Jozef in een langen, purperen mantel, en gedekt met een blauw-lakensche muts. Nog verder een man met een trompet.

Op den achtergrond staat een romeinsch soldaat met een Israeliet (kenbaar aan het gele costuum en den spitsen hoed) aan den voet van een half afgebroken portiek in Renaissance-stijl, in het verschiet waarvan men talrijke figuren vindt en den stoet der drie Koningen, met een paard, een kameel en een witten ezel herkent. Nog verder een boerderij met duiventil enz.

Links in het verschiet ontwaart men een versterkten toren met een torenwachter, die op de trompet blaast, en nog verder Herodes, die met zijn gevolg een stadspoort binnen rijdt. Op de vlag, welke de trompet versiert, zijn twee sterren en een halve maan daaronder op heraldische wijze aangebracht.

Het bovenste gedeelte der schilderij is driehoekig afgesneden en wordt ingenomen door een fraai gegroepeerd koor van vier zingende engelen, in het rood, in het wit en in het blauw gekleed.

Deze talrijke figuren zijn alle in het volle licht geplaatst en met de uiterste zorg geteekend en geschilderd; de uitvoerigheid der geringste bijzonderheden grenst aan het ongeloofelijke.

Uit denzelfden tijd zijn twee kleine paneeltjes van een Rijnlandsch schilder, het eene Christus, het andere Maria in borstbeeld voorstellende, eenigzins rossig van kleur, wat de haren betreft. Op het eene leest men: VENITE AD ME OMNES, ET EGO REFICIAM VOS; op het andere: TRANSITE AD ME, OMNES QUI CONCUPISCITIS ME.

Van iets latere dagteekening en van veel meer belang is een uiterst fraaie Madonna met het kind Jezus door prins Frederik ingezonden, en afkomstig van de galerij Willem II. (Paneel H. 0.27. B. 0.20).

Deze voorstelling is met de fijnheid eener miniatuur geschilderd, doch kenmerkt zich tevens door de diepte en de kracht der kleur. De H. Maagd tot de knieën zichtbaar, gehuld in een blauw kleed met roode mouwen, is achter een met een fraai kleed bedekte tafel gezeten die de rechte helft van het paneel inneemt. Zij houdt met beide handen het naakte kind Jezus vast, dat zich naar de rechterzijde spoedt, en waarvóór men het woord VENI (= kom) leest. Hoogstwaarschijnlijk was aanvankelijk aan de rechterzijde van dit stuk een tweede paneel bevestigd, waarop de voorstelling was voortgezet, en zag men daar den eenen of anderen vromen schenker of stichter tot wien het Goddelijk Kind het woord *Veni* toeriep.

De achtergrond der schilderij is gevormd door een ogivale architectuur, en door een uiterst fijn landschap; eene vallei met huizen en met een brug.

De aandacht verdient het cierlijke tafelkleed, waarvan het keurig patroon navolgingswaard is in de hoogste mate.

Deze heerlijke schilderij was in den catalogus der verzameling Willem II, naar ik meen te recht, onder het werk van Bernard van Orley gerangschikt. De catalogus der Tentoonstelling vermeldt dien naam niet en spreekt eenvoudig van „Vlaamsche School"; waarom, blijkt niet.

Volgens C. J. Nieuwenhuys werd dit stuk door Philips II aan het nonnenklooster te Sarragossa geschonken, en later door William Beckford tijdens zijn verblijf in Spanje aangekocht en naar Engeland overgebracht, waar het in de galerij van Fonthill-abbey bleef tot in 1822.

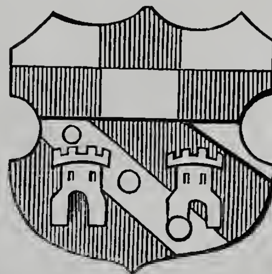
Jhr. E. N. de Brauw zond een portret van Johanna de Brauw, religieuse en vrouwe van het hospitaal te Ninove, voorgesteld naar het schijnt in de gedaante van St. Magdalena. Althans zij houdt in de eene hand een gouden beker en in de andere het deksel, de gewone attributen van Magdalena. Een goede uitvoerige schilderij uit de eerste helft der XVIe eeuw.

Uit dien tijd dagteekenen ook drie portretten, gecatalogeerd onder de Ns 330, 331 en 343.

Het laatstgenoemde (Paneel gebogen, H, 0.77, B, 0.53 M) is het fraaiste; de bewerking doet aan Antonissen denken; het is de afbeelding ten halve lijve van een eenigzins naar de rechterzijde gekeerd vijftigjarig man, die met een pen in de hand achter een tafel gezeten is. Hij draagt een zwarte muts, een zwart gebloemden rok en een zwarten rok met *moiré*-zijden voering. Op de met een groen kleed bedekte tafel liggen twee boeken, een blad papier, een inktkoker, een mesje, een stempel en een stuk rood lak.

Op de gothische lijst is het jaartal geschreven: **Anno dni 1535.** gevolgd door een paar onleesbare woorden; misschien **aetatis 45.**

Op den rooden achtergrond leest men in twee talen 's mans devies: **De fide deo; — Betrouwetet al gode.** Daar vindt men ook zijn wapen, dat wij hier mededeelen, in de hoop dat het tot de ontdekking van den voorgestelden persoon moge leiden:

No 330 is het portret van Mr. Adriaan van der Goes, advokaat van Holland in 1560 overleden. Hij is ten halven lijve afgebeeld, met een zwarte muts op het hoofd, een rol papier in de hand, een rose kleed en een zwarten mantel met bont.

Het andere portret is dat zijner vrouw, welke blijkens een later opschrift Anna van Spangen heette, en in 1545 afgebeeld werd. Volgens den Catalogus overleed zij drie jaar later. Zij draagt een effen witte muts, en een zwart bovenkleed, waaronder de omgeslagen mouwen van een rood onderkleed te voorschijn komen.

Van al deze portretten zijn de schilders onbekend. De stukken zijn intusschen belangwekkend, omdat zij behooren tot het zeer klein getal schilderijen, waaruit men den aard der Hollandsche portretkunst in het begin de XVIe eeuw kan afleiden.

Victor de Stuers.

(*Wordt vervolgd.*)

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

I.

Adriaan de Brouwer noemen, zonder aan Joos van Craesbeeck te denken, en omgekeerd, is voor eenen Antwerpenaar onmogelijk.

Sedert meer dan twee eeuwen heeft onze kunstlievende bevolking die beide uitmuntende schilders en aardige snaken trouw bij elkaar in het geheugen laten voortleven. Zulks gebeurde niet zonder reden. Van Craesbeeck was de eenige, of althans de voornaamste leerling, die rechtstreeks onder de leiding van de Brouwer werd opgekweekt. Bovendien waren zij nauw door vriendschap verbonden. Dezelfde warme kunst- en volksliefde had hen bijeen gebracht, dezelfde luimen en hartstochten hielden hen vereenigd. Daarom hebben wij gemeend ze thans ook niet te mogen scheiden in het verhaal van hun leven, dat wij trachten te schetsen.

De volksoverlevering bewaarde ons over den meester en den leerling vele anekdoten, die thans worden beschouwd als logen en als laster voor de nagedachtenis dier kunstenaars, welke het volk nochtans wel hartelijk genegen moet zijn geweest, om er zich zoo bijna drie eeuwen mee bezig te houden. Nu de grappen en daden van Brouwer en Craesbeeck zoo vele menschenlevens lang herhaald zijn, moeten zij in den mond van menigen geestigen volksverteller wel merkelijk gewijzigd, en in de pen van sommige schrijvers ook langs de kwade zijde zijn uitgelegd. Maar van die eigenaardige scheppers van zoo menig geestig tafereeltje statige kniezers te gaan maken, zooals men het thans doen wil, is nog ruim zoo ongerijmd. Zij, die zulks pogen, kennen noch het karakter van den Nederlandschen schilder, noch de zeden en gebruiken der eeuw, waarin Brouwer en Craesbeeck leefden. Om die beide kunstenaarstypen in hun ware daglicht te doen voorkomen, zullen wij dan ook hun verkeer en hunnen tijd zoo omstandig doen kennen als ons dit mogelijk is.

De voornaamste bouwstoffen, waarmee wij ons plan willen uitvoeren, zijn meerendeels nieuw. Er is nochtans veel geschreven over Brouwer en Craesbeeck; doch, op een paar uitzonderingen na, blijven zij, die er iets juist of nieuw over boekten, nog altoos Cornelis de Bie in *Het Gulden Cabinet van de edele vry schilder-const*, *Antwerpen*, 1661—1662, en Izaäk Bullart in zijne *Académie des sciences et des arts, contenant les vies et les éloges historiques des hommes illustres, qui ont excellé en ces professions depuis environ quatre siècles, parmy diverses nations de l'Europe. Amsterdam*, 1682. Sindsdien, en ja, tot op den dag van heden, heeft men deze oude schrijvers nog maar enkel herhaald of verdraaid, de volksoverleveringen slecht verklaard, en nieuwe aardigheden verdicht en veronderstellingen gemaakt, die dan gestaafd en dan weer in twijfel worden getrokken, zonder dat men ooit poogde, onder het stof der vervlogen tijden, de waarheid op te wroeten uit oorspronkelijke bescheiden.

Zijn wij er niet in geslaagd, alles te ontdekken en op te kunnen klaren, wat wij wel verlangden, wij meenen niettemin overtuigd te mogen zijn, dat wij toch al vonden wat er te vinden was over de beide volksschilders, met welke onze kunstliefhebbers zich bij voorkeur zoo gaarne bezighouden.

Het Kasteel, dat ruim drie eeuwen aan de zuidzijde der stad Antwerpen lag, boezemde immer schrik en haat in, daar het zoo vele bloedige herinneringen opwekte. Te midden van het sombere, uitgestrekte plein, dat voor alle gewas wat schrale grashalmen opstak uit den zandigen grond, lag het daar, met zijne hooge wallen, in zijne beweegloos diepe wateren, als een eiland, met vreemde, gevreesde bevolking, met uitheemsche zeden en voorzien van allen voorraad, om, zoowel in vredes- als in oorlogstijd, een onafhankelijk en geducht bestaan te hebben. Toen in 1621 het twaalfjarig bestand ten einde liep, en onze Noorderbroeders andermaal toebereidselen maakten, om het verbrokkelde vaderland weer te hereenigen, of althans Antwerpen aan Spanjes klauw te ontrukken, toen werd het Kasteel, erger dan ooit, bemand met bruinhuidige, gepantserde zuiderlingen. De vreedzame Antwerpenaar droeg die huurlingen van den vreemden dwingeland eenen heimelijken haat toe, en het vaderlandsche grauw dreef hen eens, onder eene hagelbui van steenen, terug, toen zij zich wat te verre uit hun rooversnest waagden.

Om alle botsingen te voorkomen, zorgden de Kasteleins dan ook, dat het den krijgeren in de vesting aan niets ontbrak. Er was eene kerk, waar men trouwen en doopen kon, waar men mis deed en predikatiën hield en waar een biechtvader den Spanjaard het geweten verlichtte. Daarentegen was er ook een slag van schouwburg; want op zekere feestdagen speelde de bezetting comedie. Er waren ook dansers, die de behendigste der Antwerpsche balgasten dorsten uitdagen, en natuurlijk gaf men er ook dikwijls blijken van kunde in den wapenhandel. Doch dit alles lokte den ernstigen Antwerpenaar maar zelden in de gevreesde wallen. Wat nochtans zekeren stand er binnen bracht, was de cantina en het wijnhuis. Even als de Munt en het Huis der Oosterlingen, was ook het Kasteel eene vrijplaats, waar men wijn en bier mocht tappen zonder accijnsrechten te betalen. Dat was natuurlijk voordeelig aan zekere drinkebroërs, die hunnen afkeer voor den Spanjool tijdelijk onderdrukten, om zich goedkoop rond te kunnen zwelgen. Bij middel van plakkaten verbood de Stad herhaalde malen het drinken binnen het Kasteel. Eerst dreigde zij met geldboeten, en dan zelfs „op verbeurte van het opperste kleed en bij gebreke van dien op arbitrale correctie." Doch het was alles zonder baat. De lust, om aan verminderden prijs te drinken, bleef grooter dan de vrees voor kastijding.

Eindelijk verbood het Antwerpsche Magistraat aan de cantinahouders van het Kasteel zelf, den burgeren nog te schenken, op straf van 25 gulden voor elken persoon. Tevens stelde het de gewone dranken, die toen in de cantina en het wijnhuis van het Kasteel verkocht werden, op de volgende vaste prijzen :

Roode en witte Fransche wijn,	den pot	7 stuivers.
Rijnwijn	„ „	14 „
Spaansche wijn	„ „	12 „
Goed bier	„ „	1 braspenning.
Midden goed bier		2 oordjes 1 negenmanneken.

Dat deze prijszetting en al die verordeningen weinig trouw werden nageleefd, blijkt uit de nieuwe plakkaten, waarbij de Stad dit schandig misbruik bleef verbieden. De cantina van het Kasteel bleef voortdurend eene drukbezochte gelagkamer, waar al wie van lustig leven en goedkoop smeren hield, te vinden was.

Van de bedieningen, die er op het Kasteel bestonden, werden er eenige door inlanders, of beter, door Antwerpenaars vervuld, als onder andere die van maalder, van brouwer, van tavernier en van bakker. „Signor Diego de Silva, Tenedor van de Batimentes op het Kasteel," had 's Konings windmolen op 28 December 1624 aan Floris van Santvoort verhuurd voor 6 jaren, tegen den prijs van 350 gulden 's jaars; de brouwerij met kelder of cantina was verpacht aan Margaretha Grison, sedert 1609 weduwe van den brouwer des Kasteels, Jan Baptist de Wree; haar broeder, Jan Grison, was de tavernier van het wijnhuis, en de bakkerij werd bestierd door Aart Tielens. De vader van dezen laatsten, Cornelis Tielens, was een der eerste bakkers geweest, die zich op het Kasteel gevestigd hadden. Toen hij gestorven was, zette zijne weduwe, Joanna van den Bosch, de zaken voort. Zoodra haar zoon Aart was man geworden, nam hij, voor hare rekening, het beheer der bakkerij op zich. Op 21 April 1607 huwde Aart Tielens, in Sint Jacobskerk, Jozina Grison, dochter van „Meester Jan Grison, poeyermaker van het Kasteel," en van Maria Vervoort. Hoe de bakker dit meisje tot bruid verkreeg, is licht te raden, als men weet, dat zij de zuster was der brouwerinne Margaretha Grison, in wier huis zij, na den dood haars vaders, werd opgevoed, evenals hare broeders Jan, Hendrik, Melchior en Kasper. Ook waren er nog andere betrekkingen tusschen de Tielens en de Grisons, en nog wel kunstbetrekkingen. Op het Kasteel, bij den bakker Aart, woonde ook dezes broeder Jan Tielens, [1]) „de ervaren landschapschilder, den welcken, „zegt Cornelis de Bie," om sijn groote manier en stouten toets in gheloofden boomen en stercke gronden, ten uytersten werdt ghepresen en bemindt van den Heere Anthonius van Dijck, die hem oock gheconterfeyt heeft. [2]) De twee jongste broeders van Jozina Grison, Melchior en Kasper, waren beeldsnijders, die bij den ouden Antwerpschen meester Otmaar van Ommen drie jaren inwoonden, om hunne kunststudiën te doen.

1) Zie: *Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool*, door F. Jos. van den Branden, bekroond met den eersten prijs in den wedstrijd geopend door de Regeering der stad Antwerpen. Antwerpen, J. E. Buschmann. 1881, blz. 657.
2) Cornelis de Bie, Het Gulden Cabinet, blz. 401.

Op 21 Februari 1608 werd het huwelijk van den bakker Tielens gezegend met de geboorte van een dochterken. Dien zelfden dag ontving het in de kerk van het Kasteel den doopnaam Joanna, en de peter en meter waren de schilder Jan Tielens en de cantinahoudster Margaretha Grison, oom en moei van het wicht. [1]) De geboorte van dit kind kostte bijna der moeder het leven. Den 17ⁿ April daarna lag zij nog doodelijk ziek op het kraambed. De jonge moeder dacht gewis haren nauwelijks begonnen levensdraad reeds afgesponnen, aangezien zij besloot haren uitersten wil te doen kennen. Aan hare veege sponde stond haar bedrukte echtgenoot en heer Jan de Witte, kapelaan der kerk van het Kasteel en van Sint Joris, alsmede dokter Lazarus Marquis en Peter van Oppen, dienaar der bakkerij, die tevens den notaris Kasper van der Herstraten als getuigen dienden in het opstellen van het testament. [2])

Het jonge paar was in dit oogenblik in het geheel niet bemiddeld. Het vermaakte aan de fabriek der Onze-Lieve-Vrouwenkerk slechts 6 stuivers. Zoo de zieke vrouw eerst mocht sterven, dan liet zij aan Jan, Hendrik en Margaretha Grison, hare twee oudste broeders en zuster, elk 6 gulden, en aan Melchior en Kasper, hare jongste broeders, elk 50 gulden. Tevens verklaarde zij ook 150 gulden schuldig te zijn aan Joanna van den Bosch, hare schoonmoeder, in wier bakkerij zij woonde. Nog voor ditmaal herstelde de kinderbedsvrouw, en wel spoedig, daar zij reeds op 16 Maart van het volgende jaar een zoontje baarde. Alsdan moet het barenswee haar eventwel zoo drukkend zijn geweest, dat zij er onder bezweek, aangezien er noch van haar, noch van haren laatstgeborene geen spoor meer te vinden is, nadat hij over de doopvont was gehouden.

De weduwenaar bleef toen bij zijne moeder inwonen, en zijn dochterken Joanna wies op onder het waakzaam oog harer moei Elisabeth Tielens, eene oude jongedochter, die insgelijks op het Kasteel gevestigd was. Toen Joanna Tielens den ouderdom van ongeveer twee en twintig jaar bereikte, had zij op het Kasteel eenen vrijer gevonden; en die vrijer was, als haar vader, een bakker, en heette Joos van Craesbeeck. Had hij 's meisjes kennis gemaakt met in de cantina te komen drinken, of wel was hij op het Kasteel zelf in de bakkerij werkzaam? Zulks kunnen wij niet bevestigen; maar stellig was hij slechts bakkersgast, daar hij eerst twee jaren later poorter van Antwerpen werd, om voor eigene rekening den bakkersstiel te kunnen uitoefenen.

F. Jos. van den Branden.

(*Wordt vervolgd.*)

DE GEBROEDERS WIERICX IN DE PLANTIJNSCHE DRUKKERIJ.

Het archief van het Museum-Plantin-Moretus bevat een overvloed van zeer kostelijke bijdragen over het leven en de werken van een zeker getal onzer gra-

1) Trouw- Geboorte- en Doodsboek der kerk van het Kasteel, berustende op den Burgerlijken Stand te Antwerpen.
2) Protocollen van den notaris Kasper van der Herstraten, 1606—12.

veurs op koper of hout van de XVIe en van de XVIIe eeuw. Sommige weinig of niet bekende kunstenaars worden er door in een helder daglicht geplaatst; over sommige der beter bekende verkrijgt men vele nieuwe en wetenswaardige inlichtingen. Het zij mij veroorloofd onder de minder bekende alleen aan te halen Antonius van Leest, die men uit zijn monogram A. V. L. algemeen met Assuerus van Londerzeel verwart, Cornelis Muller, Geraard van Kampen, van Breda, Arnold Nicolaï, vier houten plaatsnijders en Petrus van der Borcht van Mechelen, koperplaatsnijder, allen tot de XVIe eeuw behoorende, alsook Christoffel Jegher, den houtsnijder der XVIIe eeuw. Deze allen werkten gedurende lange jaren voor Plantijn, den aartsdrukker of voor zijne opvolgers; de datums, waarop hunne werken werden uitgevoerd en de prijzen, welke er voor betaald worden, zijn ons met volle nauwkeurigheid bekend uit de bewaarde „Journalen", Grootboeken en Werkliedenboeken der drukkerij. Onder de beter gekende kunstenaars noem ik slechts de familie Galle, voornamelijk Theodoor en de beide Cornelissen, vader en zoon. Dit kunstenaarsgeslacht, door een zijner leden nauw vermaagschapt met Jan Moretus I, den schoonzoon van Plantijn, werkte gedurende een volle eeuw voor de Moretussen, en al hunne rekeningen, van de eerste tot de laatste, zoo voor hetgene zij gegraveerd als voor hetgeen zij gedrukt hebben zijn bewaard gebleven, te zamen met de brieven, gewisseld tusschen Balthasar Moretus en de twee Cornelissen, te Brussel gevestigd. Onnoodig te zeggen, dat er daar voor de geschiedenis der Antwerpsche graveerschool een schat van belangrijke bescheiden ligt, zooals men die bezwaarlijk elders voor eenige school zou aantreffen.

Over sommige graveurs zijn de aanteekeningen in Plantijns boeken schaarscher en nochtans niet zonder belang. Tot deze klas behooren de gebroeders Wiericx, de beroemde Antwerpsche plaatsnijders. Wat niet goed mogelijk zijn zou om te beproeven voor de kunstenaars, die als gewone werklieden der drukkerij aangeteekend staan en dus honderden van platen bezorgden, kan met eenige vrucht gedaan worden voor hen, die minder en onregelmatig leverden, en daarom wil ik in eenige woorden samenvatten wat het archief van het Plantijnsche Museum ons mededeelt over het drietal plaatsnijders, waarvan Alvin ons het leven en de werken leerde kennen. De volgende uittreksels mogen als bijdragen tot de bedoelde verdienstelijke levenschets dienen.

In October 1569, toen hij pas zijn een en twintigste jaar voleindigd had, komt de oudste der broeders, Hans, voor het eerst in de rekeningen voor. Hij sneed dan „vier Evangelisten" en ontving er tien gulden per stuk voor.

Zijn broeder Hieronymus begint den 14n Maart 1570 voor Plantijn te werken en snijdt dan twee figuren op koper van zes gulden het stuk.

In 1570 en 1571 snijden de twee broeders een aantal platen voor het werk van Arias Montanus: *Humanae Salutis monumenta*, waarvoor Hieronymus tien en Hans acht gulden per plaat ontvangt. In 1570 nog snijdt Hans twee groote platen voor den koninklijken Bijbel; achtervolgens leveren hij en zijn broeder de gravuren van den Missaal van 1574, van het werk van Furmerus, „de Rerum usu et abusu", later vertaald door Coornhert onder den titel van „Rechtgebruyck en misbruyck van tydelycke have" (Plantinn 1585), van Hamvaert's „Pegasides Plein" (1582) van den Latijnschen Bijbel van 1583 (gedeeltelijk), van een brevier in 8°, een getijdenboek in 24°, van een „Officia Sanctorum Ecclesiae Toletanae" (1616) en van enkele andere werken.

In 1583 sneed Hans Wiericx het portret van Goropius Becanus, dat hem 24 gulden betaald werd; in 1583 dat van Jean de la Jessée, dat hem slechts de helft opbracht. Later nog vervaardigde hij Plantijns portret. Ook sneden de Wiericxen een paar merken voor de drukkerij.

Van al deze werken bevatten de rekening- en kasboeken slechts vluchtige aanteekeningen. Over een paar werken bezitten wij breedvoeriger inlichtingen.

Het eerste is de prachtige plaat „O.L.V. der zeven Weeën," wellicht het meesterstuk van Hieronymus Wiericx. Volgens de bewaarde bescheiden werd het stuk gemaakt voor rekening van Jan Mofflin, abt van St. Winoxberghe, die de gravuur wilde opdragen aan Garcia de Loaysa, kapellaan des Konings van Spanje. Plantijn betaalde, in 1587, 6 gulden aan Crispijn van den Broeck, die de teekening gemaakt had, 6 gulden voor de koperen plaat en 96 gulden aan den graveur.

Het tweede werk, waarover ons vele bijzonderheden worden medegedeeld, is het prachtige boek van Natalis, „Evangelicae historiae imagines", te Antwerpen verschenen bij Martin Nutius in 1593.

Reeds in de maand November 1585 was Plantijn, op aanvraag der paters Jezuïeten, op zoek naar graveurs voor dit belangrijke werk. Galle en Sadeler weigerden en de Wiericxen waren zoo liederlijk van levenswandel, dat hij ze niet bruikbaar achtte. In 1586 wendt Michael Fernandez, priester der Societeit van Jesus te Rome, zich tot Plantijn om hem voor te stellen, dat hij de 153 platen van Natalis' boek op zijn rekening zou uitgeven. Plantijn knoopt onderhandelingen met Goltzius te Haarlem aan, maar gelukt ook hier niet. Eindelijk slaagt hij er in de platen door de Wiericxen voor rekening der Jezuïeten te doen snijden.

Te midden der moeilijkheden en teleurstellingen, welke deze onderhandelingen met de Wiericxen hem opleverden, vond Plantijn meer dan eene gelegenheid om het karakter en het gedrag der drie gebroeders in zijne brieven te doen kennen, en buitengewoon stichtend zijn de bijzonderheden, welke hij over hun bijzonder leven aanhaalt. Ik geloof niet, dat voor eenigen kunstenaar der wereld er een schriller contrast bestaat tusschen zijn leven en zijne werken dan voor deze graveurs. Hunne platen zijn al wat men zich verbeelden kan van sierlijkheid en nauwgezette bewerking, zij schijnen door toonbeelden van vlijt en zorg gemaakt; hun leven daarentegen is een aaneenschakeling van brasserij, baldadigheid, zorgeloosheid en woestheid.

In 1570 reeds betaalde Plantijn het werk van Hans Wiericx in handen van zekeren Frederik van den Hove, herbergier, wiens vrouw door Hieronymus in 1578 zoo deerlijk mishandeld en gekwetst werd in een dronkemanspartij ten haren huize, dat zij er zes weken nadien van stierf. De kunstenaar moest toen het land verlaten om te ontsnappen aan de gevolgen eener veroordeeling ter dood.

Den 23 September 1574 betaalde Plantijn 18 gulden om Hieronymus Wiericx, die 's nachts dronken

en zonder licht over straat gaande door de wacht was medegenomen, op vrije voeten te doen stellen.

In 1585 schrijft Plantijn aan pater Lud. Tovardus „De twee beste graveurs onzer stad, (de gebroeders Hans en Hier. Wiericx) zijn zoozeer aan ongebondenheid overgegeven, dat men niets van hen verwachten kan.” In 1587 schrijft hij aan Ferdinand Ximenez: „Er zijn hier in de stad lieden, die aan de Wiericxen acht gulden (minstens 24 gulden naar de hedendaagsche geldwaarde) aanbieden voor elken dag, dien zij in hun eigen huis voor hen willen werken. De Wiericxen doen dit allen te zamen en dan, als zij een dag of twee gewerkt hebben, gaan zij het gewonnen geld met liederlijk volk in slechtbefaamde huizen doorbrengen, zoover zelfs dat zij bovendien hun kleederen moeten verpanden. Hij die ze dan wil doen werken moet eerst hun plunje gaan lossen en ze zoolang bij zich houden tot hij zijn geld teruggevonden heeft, daarna keeren zij op denzelfden weg terug, wanneer zij weten dat men noodzakelijk iets van hunne hand wil gemaakt hebben.”

De gebroeders Wiericx drukten en verkochten zelf hunne prenten, zij hadden eene werkplaats waarin leerlingen werkten, wier platen zij eveneens drukten en verkochten zonder er iets anders op te zetten dan dat zij door de Wiericxen gedrukt waren. Aan welken prijs zij hun werk in den handel brachten, en wat de aanduiding „Wiericx excudit” beteekent, leert ons een uittreksel uit eenen brief, in 1614 door Balth. Moretus aan pater Philips de Peralta geschreven.

„Ik vrees u niet te kunnen voldoen, wat betreft de prenten van Hieronymus Wiericx. Eenige zijn nog al duur, inzonderheid diegene welke hij zelf gesneden heeft, en het meestedeel zijn nog al versleten. De prijzen, overigens, verschillen zeer. De in folio’s kosten 8 stuivers of wel 6 andere 5, 4, 3, 2 of 1 stuiver; de quarto’s $2^1/_2$ stuiver, 2 of 1 stuiver; de octavo’s een stuiver of een halven stuiver. Ik zeg dat diegene, welke hij zelf gesneden heeft duur zijn, want al wat zijn naam draagt is niet door hem gesneden. Om u het onderscheid te doen kennen, zal ik u zeggen dat de platen, door hem gesneden, het opschrift „H. Wiericx sculpsit” dragen en dat die welke hij door zijnen leerling heeft laten graveeren voor opschrift voeren „H. Wiericx excudit.” MAX ROOSES.

KERKTORENS IN HET STICHT.

„Int jaer ons Heeren XIIIIc LXXXVI wert onsen nieuwen kercktoren aengeleyt vuyt bevel van bisschop David van Bourgoignen in Junio.”

Aldus teekende de secretaris der stad Wijk bij Duurstede Abr. Booth [c. 1630] aan in een oud keurboek der stad, thans op het Utrechtsche provinciaal archief berustende. De zeer rijk aangelegde bouw kwam echter niet veel verder dan het kerkdak.

Dezelfde kunstlievende bisschop, die te Wijk bij Duurstede woonde, heeft wellicht aangespoord tot den bouw van den toren te Rhenen, die volgens den Tegenwoordigen staat van Utrecht II, 70, opgetrokken werd tusschen 11 Mei 1492 en 28 Mei 1531. Volgens de Amersfoortsche overlevering werden de torens te Amersfoort en te Rhenen, die veel overeenkomst hebben, door denzelfden bouwmeester gesticht. Een en ander staat denkelijk weder in verband met de hervatting van den Utrechtschen Dombouw in 1485.

S. M.

AANTEEKENING BETREFFENDE DEN BOUW VAN DEN DOM TE UTRECHT.

In een register met aanteekeningen van Heer Wouter Brock 1), naar het schijnt vicaris ten Dom te Utrecht in het laatst der 16e eeuw, staat bijgaand kort bericht. Het schijnt mij merkwaardig, omdat hetgeen de Utrechtsche traditie verhaalt in overeenstemming is met constructieve gegevens. Als „ongewulfft” komen op de geteekende afbeelding door Saenredam (1636) voor het middenschip en het kruis; alleen de laatste halve travée en de gevels van het kruis schijnen echter blijkens de constructie zoolang na het koor gebouwd te kunnen zijn. Merkwaardig is het bericht, dat in 1514 het werk aan den Dom (hoewel de bouw verre van voltooid was) voor goed gestaakt is.

„Anno XIIc LIIII onder Henrick van Vianden bisscop tot Vtrecht is offgebroocken het Choor vande oude kerck ende begonnen het choor met sijn omloop, zo dat met sijn pileernen bewulft is, ende worde genoempt het nijewe werck, respectieve van het ander oude werck dat dair was blyven staen. Ende in dat nyewe werck rontom tchoor wordege fundeert XII vicarie van eenen heer Henrick van Westeynde alias Henricus a Fine, ende worden genoempt vicarie novi operis, als ter zelver tyt wesende novum opus; ende houden den naem noch op desen tyt, hoe wel het nu het oude werck is.

Sub Davide episcopo ao 1485 is het alderleste werck van de Domkercke met zijn peyleernen, dat men noempt het cruyswerck ende den buyck vander kercke, zo dat noch ongewullfft is, begonnen ende voleynt tot den toorn toe, in forme dat men ao XIIII dairaen volgende desen tegenwoirdige cappe dair opgeset worde als yrst met stroy gedeckt zynde. Et tempore inchoati operis predicti was fabrijckmeyster A. IJsbrandi 2) canonick; ende het oude werck van den Dom worden offgebroocken, dat Adelboldus episcopus hadde doen maecken ao duysent vyffthien; sulx dat zy erreren die seggen, dat Henrick van Vianden het werck van den Dom zo het nu staet doen maecken heeft.” S. M.

KORRESPONDENTIE.

In No. 16 en 17 van de *Ned. Kunstbode* las ik artikelen van den Heer Servaas v. Rooyen over achttiende-eeuwsche stempelsnijders. Mij aanbevelende voor verdere mededeelingen ben ik tevens zoo vrij te verwijzen naar den Catalogus van de „Tentoonstelling van kunstvoorwerpen uit edel metaal in vroegere eeuwen vervaardigd” ten vorige jare in Arti et

1) Coll. Booth. Prov. archief. Utrecht.

2) Dit is volkomen juist: de fabriekrekening van den Dom werd in 1485 afgelegd door den kanunnik Jacob Jan IJsbrandsz., die blijkens dit bericht invloed op de hervatting van den bouw schijnt geoefend te hebben. Hij moet echter vooral niet verward worden met den architect van den Dom (loedsmeyster, archilatomus), die in dezen tijd Cornelis heette, denkelijk wel dezelfde als de later voorkomende Cornelis de Waele.

Amicitiæ alhier gehouden. Hetgeen Kramm over C. v. Swinderen zegt, is daarin o. a. reeds gerectificeerd en 't bestaan van een tweeden v. Sw. bewezen.

Aan de vrijgevigheid, waarmede de kunstlievende Maatschappij zich de kosten van het drukken van dezen Catalogus heeft getroost, vermeen ik verplicht te zijn de aandacht te vestigen op de gegevens door ons daarin verzameld, wanneer die blijken zelfs aan medewerkers van de Kunstbode niet bekend te zijn geworden.

Hoogachtend Uw Ed. Dw. Dr.

D. C. MEIJER JR.

Aan de Redactie van de Kunstbode.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 21. 21 Mei 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.50
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

II.

Joos van Craesbeeck was afkomstig van Neerlinter, een dorp in Brabant, tusschen Tienen en Leeuw gelegen. Hij was zoon van Joos van Craesbeeck en van Gertruid Calberch, en zijne ouders schijnen van de meestbegoede inwoners hunner gemeente te zijn geweest. Vader Joos van Craesbeeck gaf, met andere zijner dorpsgenooten, op 29 Januari 1582, voor Schepenen van Neerlinter en Oplinter, procuratie aan meester Andries van Craesbeeck, om in hunnen naam, ter Vrijdagmarkt van Antwerpen, goederen en renten te verkoopen. Aan dit verlangen werd voldaan op 30 Mei van dit jaar. Onder andere, verkocht die meester Andries van Craesbeeck, de hellicht van vijf dagmalen beempts, gelegen in de Reetsie, tot Neerlinter, met de vier kanten palende aan het Klooster van Heilig Seem, aan de boomgaarden van Leuven, aan de Reetsiestrate en aan de erve van Willem Fieres, toebehoort hebbende aan Joos van Craesbeeck, alsook al het aandeel denzelven Joos van Craesbeeck toekomende bij successie van wijlen Grietken en Jenneken Weerdekens tot Rillaar. 1) Ook was vader Joos van Craesbeeck van 1588 tot 1612 Schepene zijner gemeente Neerlinter, en het jaar daarna werd hij er voorzitter der Juridictie.

Wanneer onze Joos van Craesbeeck, dien wij op het Kasteel van Antwerpen aantreffen, geboren is, zal moeielijk op te lossen zijn, daar de thans nog bestaande doopakten der parochie Neerlinter eerst aanvangen met het jaar 1616. Volgens louter veronderstellingen is door vele schrijvers aangeteekend, als zou hij ten jare 1608 het levenslicht hebben ont-

1) Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1582, sub Moy en Neesen, vol. III, fol 219.

vangen. Doch hij moet wel degelijk vroeger geboren zijn, aangezien hij in 1631 poorter van Antwerpen werd, en tot het bekomen van dit burgerrecht minstens den ouderdom van vijf en twintig jaren moest bereikt hebben. Dus dat hij reeds zeker in, of nog vóor 1606 ter wereld is gekomen. Nopens zijne opvoeding hebben wij niets kunnen ontdekken. Alhoewel een dorpeling, kon hij toch tamelijk goed schrijven, of beter zijn handteeken zetten; want anders hebben wij van hem geen geschrift onder de oogen gehad. Immer teekent hij: „*Joes van Craesbeek*" Slechts eenmaal schrijft hij als voorzetsel zijns namen *vaen* voor *van*, maar zulks gebeurde zonder twijfel bij verstrooiing. Omdat men hem altoos voor eenen dronkaard heeft gescholden, nu hier ook gaan veronderstellen dat hij toen *vaen* schreef, daar hij beschonken was, zou onrechtvaardig jegens hem zijn. Hij zette dit kreupel handteeken des morgends ten half negen van den 21ⁿ Maart, en op dit uur, in dit jaargetijde, kon hij toch nog niet aan god Bacchus hebben geofferd.

Van Craesbeeck was niettemin een dier vroolijke gezellen, die zich zoo graag de keel verfrisschen; en ook met de godinne Venus leefde hij op zeer vertrouwelijken voet. Zijne liefde, of beter zijn hartstocht, voor Joanna Tielens was ook vurig en onbezonnen. Daar hij nàar allen schijn bij haar zelve in huis woonde, stond het hun vrij het minnevuur zoo hel te doen blaken als het hun lustte, tot eindelijk het meisje bevrucht was, terwijl hij in het geheel niet zinnens was de bedrogene door een huwelijk in hare eer te herstellen. Tot overmaat van ramp, was Aart Tielens, Joanna's vader, toen doodgeslagen door eenen anderen bakker van Mechelen, en Joanna van den Bosch kon de schande harer kleindochter nauwelijks overleven. Elisabeth, de moei der bedrogene, die eene zeer christelijke oude jongedochter bleef, roerde derhalve hemel en aarde om die oneer van hare familie af te keeren. In het midden van October 1630 had zij het, goddank, toch zoo verre gebracht, dat de bakker Joos van Craesbeeck, voor den notaris Lodewijk van den Berghe zou verschijnen als toekomende bruidegom van Joanna Tielens, om huwelijksvoorwaarden te maken. De bruid was bijgestaan door hare moei Elisabeth, en de getuigen waren heer Karel Blommaert, priester, en Hans Vinck. In die overeenkomst werd aangestipt: 1°. dat de bruid hare in te brengen goederen bij pertinente specificatie zou doen blijken; 2°. dat bij het scheiden van het huwelijk elk zijne ingebrachte of geërfde goederen zou naar zich nemen; en 3°. dat de langstlevende voor weduwenaar- of weduwgift 200 gulden zou genieten uit de goederen van den overledene. Dit alles beviel den bruidegom eventwel zoo weinig, dat hij de zwangere bruid met hare ontstichte moei en de verontwaardigde getuigen liet staan pronken. en het huwelijkscontrakt onverleden in de minuten van den notaris kon blijven berusten. 1) Welke pogingen de vrome moei ook in het werk stelde, en hoe de wet hem ook al spoedig zou bedreigen als vader van een onwettig kind, toch liet de trouwlooze minnaar nog maanden verloopen, terwijl hij even halsstarig den huwelijksband bleef terugstooten. Eindelijk toch, op 22 Januari 1631, werd dit zoo zeer betrachte en zoo lang versmade huwelijk ingezegend ter kerke van het Kasteel. De trouwakt is aldus opgesteld:

Anno 1631

Dies	*Conjugati*	*Testes*
Die vigesimo secundo Januarii obtenta a Reverendissimo Domino Antverpiensi omnium publicationum dispensationem.	*Judocus van Croesbeek filius Judoci et suæ conjugis legitimæ Gertrudis Calberch, natus in pago Linters prope Termundum est matrimonio junctus Johannæ Tielens filiæ Arcti Tielens et Josinæ Grisson natæ in Castro Antverpiensi.*	*R. D. Thomas de Albarado Melchior Grisson.*

Zooals men ziet, had de Kerk, om de verbintenis maar te bespoedigen, het paar ontslagen van al de roepen en formaliteiten, die het huwelijk gewoonlijk moeten voorafgaan. En waarlijk, die overhaasting was zeer wijselijk geschied; want reeds den 9ⁿ der volgende maand doopte men in de kerk van het Kasteel den zoon van Joos van Craesbeeck en Joanna Tielens. Zij die het kind, dat Jozef werd geheeten, over de vont hielden, waren de beeldhouwer Melchior Grison en Elisabeth Tielens.

Deze doopakt luidt:

„1631
Josephus filius Judoci Croesbeek ex Linter prope Tirlemont et suæ conjugis Johannæ Tilens fuit baptisatus die nono Februarii Melchior Grisson, Elisabeth Tilens."

Daar de bakker van het Kasteel vermoord was, werd het beheer der bakkerij natuurlijk aan van Craesbeeck opgedragen, vermits hij de man der eenige weeze en bovendien bakker van stiel was. Maar, om dit zijn bedrijf vrij en voor eigene rekening te mogen uitoefenen, moest hij thans nog het poortersrecht van Antwerpen verwerven. Te dien einde verscheen hij op 4 Juli 1631 voor Schepenen der stad, met twee getuigen, meester Matthijs Coenen, schoolmeester van Antwerpen, oud acht en veertig jaren, en Hans Bogaerts, meulder, oud twee en dertig jaren, welke zwoeren, „dat zij wel kennen ende over vele jaren wel gekent hebben Joos van Craesbeke, Joossone wijlen, backer, geboren van Neerlinter, voor een man van eeren, van goeden name, fame ende renommee, sonder oynt de contrarie van dien gehoort oft vernomen te hebben in eeniger manieren." 1)

Deze verklaring, onder eed gedaan, dat beide personen Joos van Craesbeeck „over vele jaren wel gekent hebben" is van beteekenis, om te bepalen wanneer hij zich binnen Antwerpen heeft komen vestigen. Stellig zou hij er in 1631 reeds sinds „vele jaren" geweest zijn, indien bijvoorbeeld Matthijs Coenen, die zich opgeeft als schoolmeester van Antwerpen, in der waarheid een Antwerpenaar was. Doch het bleek uit onze nasporingen, dat hij zelf insgelijks te Neerlinter geboren werd. Echter werd hij reeds op 24 Februari 1612 te Antwerpen poorter, en op 23 Augustus van ditzelfde jaar legde hij voor den Antwerpschen Scholaster en de Ondermans der Onderwijzersgilde zijn examen af, waarna het hem

1) Protocollen van den notaris Lodewijk van den Berghe, 1630, fol. 183.

1) Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1631, vol. III, fol. 224*g*.

geoorloofd was te „doceren in Duyts (Nederlandsch) lesen ende schrijven ende niet voorder." 1) Bijgevolg had Matthijs Coenen zijn dorp Neerlinter reeds verlaten, eer van Craesbeeck nog de zes jaren telde, en hij bleef getrouw deel maken van de Antwerpsche Schoolmeestergilde tot op het tijdstip dat hij zweert onzen Joost „over vele jaren wel gekent te hebben voor een man van eeren." Indien hij dus hier geene valsche getuigenis heeft afgelegd, dan is daaruit op te maken, dat van Craesbeeck ten jare 1631 reeds van over vele jaren te Antwerpen verbleef, en misschien ook wel, dat hij in deze stad werd opgevoed bij zijnen dorpsgenoot, die hem ook het luttel onderwijs gaf, waartoe hij geoorloofd was. Met dit schriftelijk getuigstuk zijner goede faam begaf van Craesbeeck zich bij den heer Peter Daems, die, als Deken der Lakenhalle, evenals alle andere Magistraten, het recht had, jaarlijks eenige poorterschappen te vergunnen; en op Vrijdag 25 Juli 1631 werd ter vierschaar als poorter van Antwerpen ingeschreven: „Joos van Craesbeeck, Joossone, geboren van Neerlinter, Backer."

Van zoodra van Craesbeeck de weeze van den vermoorden bakker tot echtgenoote had genomen, werd zijne grootste bezorgdheid, in het bezit te komen van gansch hare erfenis. De moei Elisabeth dwarsboomde hem daarin zooveel het haar maar mogelijk was, als wilde zij zich thans wreken op den wulpschaard, die de goede faam harer familie zoolang geschonden hield. Om de verdiende doodstraf te ontkomen, had de moordenaar van Aart Tielens eenen mondzoen voorgesteld, welke door het gerecht en de bloedverwanten van het slachtoffer was aangenomen. De Lange-Roede der stad Antwerpen had, volgens de costumen, zes scheidsrechters benoemd, die de voorwaarden en het beloop der penningen van den zoen bepaalden. Op de gestelde plaats en uur was de schuldige verschenen, uit eene naastbijgelegene kamer, in zijn hemd, barvoets en blootshoofd, met den strooihalm in zijne gevouwen handen, geleid door den Roêdrager, hebbende de lange roede in de hand. Daar de dochter van het slachtoffer toen nog minderjarig was, trad zijne moeder op als beleedigde partij, om den zoen en het offer te ontvangen. De stokoude vrouw was in rouwkleederen gehuld en eene rouwkaproen drukte hare grijze lokken. Het betraand oog der bedroefde moeder zag den boeteling voor haar op de bloote knieën nederzijgen, en zijn misdadig hoofd boog beschaamd voor haar neer. Toen bad haar de gerechtelijke klerk oodmoedelijk: „Vergiffenisse om de passie ons lieffs Heeren Jesu Christi wille!" Hij poogde wat hij kon om haar gekwetst gemoed te vermurwen, „biddende ten lesten om te hebben een teecken van bermherticheyt". Als Joanna van den Bosch dit teeken had gegeven, bracht de Lange-Roede den misdadiger nog nader, terwijl de klerk „soo bermhertelick als hij best kon" bad om den zoen te sluiten. De moeder gaf nogmaals een goedertierend teeken, waarbij men den moordenaar oprichtte, die haar het bleeke hoofd zoende op den mond. Daarop las de klerk het geschreven zoenstuk; en de Lange-Roede, na vermaand te hebben: „Hoort goede mannen, hoort wat ick hier gebiede, van mijns Ghenadichs Heeren, ende van der stadt weghen", sloot den zoen-vrede met de woorden: „Soo ghebiede ick hier ban ende vrede, van uws vaderswegen ende uws moederswegen, van uws broeders ende van uws susterswegen, van uws ooms ende moeyensweghen, van uwe neven ende nichtenswegen, ende van allen denghenen die er van bloetswegen aencleven moghen, hetzij geboren oft ongeboren die gheboren souden moghen worden, alsoo verre den windt wayet ende den reghen spreyet: Soo ghebiede ick ban ende vrede, eenwerff, anderwerff, derdewerff, viermael over recht, dat ghij d'een den anderen hier en boven niet misdoet noch doet misdoen, in woorden noch in wercken, heymelick noch openbaerlick, bij u selven noch bij yemanden anders: Ende oft ghij hier en boven yet misdeet oft deedt misdoen, dat soude zijn op soen-brake, ende vrede-brake, ende daer over soude men van weghen ons Ghenadichs Heeren des Hertoghs van Brabant, rechten oft doen rechten, ghelijck men over eenen soen-breker ende vrede-breker schuldich waer te rechten, naer den ouden landrechte. Aende ommestaenders ghedraghe ick mij dat ick den vrede aldus ghedaen ende gheboden hebbe."

Het geld, dat deze verzoening had opgebracht, kon van Craesbeeck maar niet in handen krijgen. Toen de grootmoeder gestorven was, had moei Elisabeth het aangeslagen. Nadat Joos reeds met hare nicht gehuwd was, had hij nog niet eens kunnen te weten komen hoe hoog het zoenoffer wel beliep. Maar, nu hij als man ook de voogd zijner minderjarige vrouw was geworden, mocht hij hare erfenis feitelijk eischen en hij dreigde Elisabeth Tielens met eene gerechtelijke vervolging. De vijandelijke handelwijs der moei scheen enkel voor doel te hebben het geld voor verkwisting te behoeden; maar, nu zij gewaar werd, dat haar behuwde neef in vollen ernst vergde wat hem toch wettig toekwam, dagvaardde zij hem tusschen negen en tien uren des morgens van den 21^n Maart 1631, om met haar ambtelijk af te rekenen voor den notaris Lodewijk van den Berghe. Van Craesbeeck vreesde eventwel, dat de oude jonge dochter hem mocht te slim wezen. Alvorens voor haar te verschijnen, begaf hij zich naar zijnen notaris Frans Marcelis, om voorzorgen tegen haar te nemen. De akt, dien hij alsdan deed opmaken, luidt: „21 Marty 1631, de clocke half ure negen. Compareerde Joos van Craesbeke, als man ende momboir van Johanna Thielens; Ende verclaerde, alsoo hij comparant, op nu, tusschen de clocke negen ende tien ueren, gedachvaert is totten notaris meester Loys van den Berghe, ten eynde ende omme aldaer te commen ontfangen sekere somme van penningen, procederende van sijns comparants huysvrouwen vaderssoene, aengegaen met (*sic*), backere, woonende tot Mechelen; Ende alsoo hij comparant tot noch toe 't contracte oft accorde van den selven soene nyet en heeft connen becomen, nyettegenstaende diversche debvoiren daeromme bij hem gedaen, ende over sulcx is hem beduchtende, dat hij, int ontfangen van de selve penningen, soude comen te graveren, ende dat oock andersints, soo wanneer hij comparant tselve accordt oft contract soude willen hebben, hem comparant souden mogen nare laeten gaen naer de voorschreve penningen, die welcke hem jegenwoerdelijck hoochnoodich van noode sijn, soo ist, dat hij comparant geprotesteert heeft, gelijck, etc., dat hij met

1) Rekenboek der Antwerpsche Schoolmeestersgilde.

het ontfangen vande selve penningen, geven van quitantie ofte approbatie van den voorschreven accorde, nyet en verstaet hem te prejudicieren, als gebeurende tselve alleenelijck vuyt oorsaecke van sijnen jegenwoordigen noot, maar dat hij dyen aengaende sal blijven op sijn geheel, gelijck hij als nu is, midts in tijden en wijlen laetende valideren in betalinge tgene hij comparant metterdaet sal comen te ontfangen. Actum tAntwerpen ter presentiën van heer Carolus Blommaert, priestere, ende Sebastiaen Dieltkens, als getuygen.

JOES VAEN CRAESBECK.
F. MARCELIS, *notaris*." 1)

Ondanks dien grooten nood, waarin van Craesbeeck zich bevond, geraakte hij het toch niet eens met zijne wederspannige moei, die hem het geld maar niet wilde aftellen. Eerst op 5 December daarna komt zijne vrouw voor Schepenen van Antwerpen, en daar verklaart zij „haer volcomelijck ende al vernuecht, gepaeyt, gecontenteert, ende welvoldaen te sijne van Elisabeth Thielens, hare moeye, van alle der administratie, regemente ende bewindt van ontfanck ende wtgeven, bij deselve hare moeye gehadt van ende aengaende de goederen op haer comparante bleven ende verstorven, soe midts der doot ende afflijvicheyt van haeren vader, als van wijlen Johanna van den Bossche, hare grootmoeder, ende merckelijck van alsulcke soenpenningen, als de voorschreve hare grootmoeder ontfangen hadde over den nederslach geschiet in den persoon van den voorschreven haer comparante vader." 2)

(*Wordt vervolgd*).

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

III.

Het vernietigingsproces van de Schalkwijkerpoort is in weinig woorden te vermelden. Den 18 October 1865 besloot de Raad der gemeente tot slooping van het gebouw, dat den 26 April 1866 met dit doel verkocht werd aan Burger Vliegenthart, te Oegstgeest, voor *f* 860.

Goede afbeeldingen van de poort zijn, onder vele anderen, eene:

Teek. met zwart krijt door V. L. van der Vinne, 1684.
„ „ O.-I. inkt „ C. Pronk, 18e eeuw.
„ „ kleuren „ H. Spilman, 1769.
„ „ O.-I. inkt „ H. Tavenier, 1776.

De Vestmuur liep voort langs het Sparen, had nog een open toren (volgens de Thes. rek. van 1533 *de St. Antonistoren*) en bereikte zoo den hoek bij de Lange brug: misschien heeft daar vroeger een versterkte toren gestaan, om in verband met dien op den anderen oever (nader te vermelden) de rivier te bestrijken en dezen toegang tot de stad in de macht te hebben; dit althans is op te maken uit de kaart bij Georgius Braun, Civitates orbis terrarum 1572—1581, welke echter niet in ieder opzicht te vertrouwen is, maar het is ook mogelijk, (dewijl alle stukken over eene versterking bij de Vrouwesteeg zwijgen), dat de dichtbijgelegen Schalkwijkerpoort, met den nog meer stadwaarts gerichten open toren, op den Oostelijken Sparenwal, bescherming moesten geven; terwijl aan de overzijde tot verdediging dienst deed

DE BLINDE JONCKERSTOREN,

niet door de Stad gesticht, maar door haar in 1510 voor 172 £ gekocht, gelijk blijkt uit de Thesauriersrekening: „Voor den eygendom van den Blinden Jonckersthoirne mitter huysinge dairan staende, ander stede muyer ten eynde van de lange brugge tusschen de Spairne ende de waterpoirte, mitsgaders oick voirden eygendoem van den boemgairdt mitten geboemte, gelegen ende gestaen buten de voirs. waterpoirte optie bodze 1) betaald 172 £. Herhaalde malen wordt in den loop der zestiende eeuw deze „Blinde Jonckerstoren" vermeld. En dat hij op den hoek van het Sparen en den tegenwoordigen Kampercingel heeft gestaan, blijkt genoegzaam uit de Thesauriersrekeningen van 1528 en 1529: de Lange brug was toen vernieuwd, en bij onderscheidene posten van uitgaaf ten behoeve daarvan, komt ook deze voor (1528): Betaald XVIII £ 10 sc. voor ijzerwerk „verbesicht int maken van die nyeuwe langhe brugge, streckende van den blinden Jonckersthoorn tot over tspaern."

Waarschijnlijk was die toren ten tijde der Spanjaarden en hun beleg niet meer in wezen en zeker is het dat daar ter plaatse reeds vroeg *de Eendjes-* of *Leidsche Waterpoort* bekend was, aldus genoemd omdat hier vóór het graven der trekvaart (1656) het Leidsche Kaagschip placht af te varen. Waar eenmaal de Blinde Jonckerstoren gestaan had, verrees reeds vóór 1646, het nu nog in welstand zich vertoonende huis, dat, met den daaraan verbonden boog welke bij den Vestmúúr zich aansloot en een jaarsteen

ANNO
1669.

vertoonde, te zamen

DE EENDJESPOORT

vormden. Het is onbestaanbaar geweest met het plan van verdediging en versterking der stad, zooals dat omstreeks het begin der 15e eeuw werd ontworpen en geleidelijk uitgevoerd, op deze plaats vlak naast dien waterweg tot en door Haarlem, eene poort, een uit- en ingang te maken. Aan de noordelijke zijde, bij de St. Catrijnentorens was dat ook geenszins het geval, en hier aan den Zuidkant zal ook wel het Sparen met alle macht van muren ingesloten en verweerd zijn geweest, gelijk dan nog eenigszins uit de stukken is op te maken. Toch blijft het duister, dat een der sterkten „de Blinde Jonckerstoren" in privaat bezit is en door de Regeering moet gekocht worden. Hoe zich dat alles heeft toegedragen, en welke redenen er voor bestonden, kan niet opgehelderd worden, doch reeds vroeg heeft men naar het schijnt het oude systeem van verdediging verlaten en hier eene poort gemaakt. Op de boven reeds vermelde kaart van Braun ten minste (1572—1581) komt een groot, zwaar gebouw voor. Op die

---

1) Protocollen van den notaris Frans Marcelis, 1631—32.

2) Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1631, vol. II, fol. 114 v°.

1) Moeras, broekland.

van Thomas Thomaszoon (circa 1578) een klein onbeduidend poortje, bij Pieter Wils (1646) het nu nog bestaande huis met den boog. Moge vroeger de Eendjespoort eenige gelijkenis op eene sterkte gehad hebben, hoezeer dat op de medegedeelde gronden moeilijk aan te nemen is, in de 17e eeuw miste zij dat karakter, volkomen, en was en bleef ten einde toe eene *water*poort. Bouwkunstige beteekenis of waarde had zij geenszins, en toch was de steenen boog eene uitmuntende lijst voor het stadsgezicht, dat men op den Cingel staande, in het oog kon krijgen. St. Bavokerk, in de geheele breedte tot achtergrond, het belommerde Sparen en de woelige Turfmarkt vooraan, was zoo aardig als men ergens in de stad iets kon waarnemen. Ik ken ten minste lieden, die, toen de boog zou afgebroken worden, ter uitvaart nog eens op dat kijkje te gast gingen.

Den 14n Februari 1866 besloot de Raad der gemeente tot slooping van de Eendjespoort, en den 26 April van dat jaar werd zij in openbare veiling verkocht aan J. A. Kaas, te Amsterdam, voor *f* 500.

Thans bestaat zij nog slechts alleen in afbeeldingen en van dezen zijn als de besten te noemen, eene:

Teek. met rood krijt door H. de Leth. 1727.
„ „ kleuren door H. P. Schouten. 18e eeuw.
„ „ „ door H. Spilman. 18e eeuw.
„ „ O. I. inkt door J. H. Troost. 18e eeuw.
„ „ sepia door H. Spilman. 1761.

Na de Eendjespoort volgden in den Vestmuur een groote en twee kleinere open torens, terwijl bij den uitgang der stad aan het einde der Kleine Houtstraat

DE KLEINE HOUTPOORT

stond. Er was in 1420 reeds een poort van dien naam op dezelfde plaats in wezen, maar in het jaar 1571 werd er eene andere gebouwd volgens de teekening van den schilder Maerten Van Heemskerck, door Pieter Jansen Berkhout. Die nieuwe poort, besloeg een evenwijdig vierkant en was opgetrokken in baksteen, met kantstukken en gewelfribben van bergsteen. Er waren, boven den den doorgang over de straat, drie verdiepingen, de twee eersten met gewelven afgesloten, de bovenste met eene houten zoldering. Op de vier hoeken, ter hoogte van de eerste verdieping, stonden octogone torens (échauguettes); hun muurwerk reikte bijna tot de derde verdieping en hun spits toeloopend dak, nagenoeg zoo hoog als de opgaande muren van de eigenlijke poort.

Deze torens hadden onderlinge gemeenschap door eene buiten het hoofdgebouw omloopende, schuin afgedekte gang, en de poort, uit hare grondslagen vierkant oprijzende, nam boven deze galerij een ronden vorm aan. Zij had een hoog, maar in verhouding tot het geheel passend, veelzijdig dak, spits toeloopende, en bekroond met eene windvaan, welke thans staat op het torentje van het Doopsgezinde Weeshuis aan den kleinen Houtweg.

Naar de zijde van de Cingelgracht sprong ter wederszijden uit de poort een klein muurtje naar voren, verheeld aan twee zware vierkante beeren, gebouwd in baksteen, met bergsteenen banden er tusschen en gedekt met vierzijdig spits toeloopend dakwerk. Later zijn ze vlak afgedekt en in 1779 was dat reeds zoo. In die beeren waren waren twee groote gedenksteenen gemetseld, cartouches in renaissance-stijl, de een met het wapen van Haarlem, de ander met het wapen van Holland en beiden met het jaartal 1571.

De brug voor de poort bestond uit drie gemetselde bogen; het gedeelte vlak over het gebouw was beweegbaar en kon opgehaald als deur dienen en den toegang afsluiten. Aan beide zijden waren steenen borstweringen, welke echter in 1630 weggebroken zijn, en plaats maakten voor ijzeren leuningen. Zoo ook is in den loop des tijds het hekwerk verdwenen, dat hier even als bij de andere Poorten, aan het einde der brug zich bevond en misschien meer tot cieraad strekte, dan tot een bepaald doel diende. „Alles is „naar een antike, naar eene hechte bouworde, onzen „voorvaderen eigen, opgetimmerd, en nog heden in „dezelfde gedaante en welstand, als bij hare stichting „in het jaar 1571, en dus nog een jaar voor het be- „kende beleg der stad Haarlem ondernomen." Aldus: het: Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden Dl. II blz. 49, dat vergat te vermelden eene herstelling der Kleine Houtpoort in 1578 van de schade in het beleg aangericht, maar verder zonder verandering kon aangehaald worden tot voor twintig jaren geleden. In Juni van 1861, gaf namelijk een der Leden van den Raad der gemeente in overweging de Kleine Houtpoort af te breken, maar dat gevaar werd toen afgewend, voornamelijk door tusschenkomst van de Commissie der Koninklijke Akadamie van Wetenschappen voor de overblijfselen der oude Vaderlandsche Kunst, van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en van de Heeren W. J. Hofdijk en J. A. Alberdingk Thijm, die zich allen duchtig voor het behoud in de bres stelden. Wel werd er toen wat afgebroken, maar het waren de twee steenen beeren voor de poort, waarvoor in de plaats kwamen twee wachthuisjes der Commiezen, een bouwwerk dat nog al aanstoot had te lijden en wel meer in overeenstemming met de lijnen van het poortgebouw had kunnen zijn. Over 't algemeen was men echter tevreden, dat de slooping voorshands was verhoed en offerde gaarne het mindere aan het meerdere op. Tien jaren evenwel, was slechts het bestaan van de Poort gewaarborgd, want den 23 October 1872 werd bij de behandeling der begrooting van de gemeente voor 1873, op voorstel der finantieele Commissie op het alleronverwachtst en als bij verrassing besloten, de Kleine Houtpoort af te breken.

Dien ten gevolge is het gebouw den 30 Januari 1873 in het publiek voor afbraak verkocht aan J. J. Homan te Haarlem, voor *f* 2075.

Er zijn nog altijd lieden in Haarlem, die volhouden, dat de toegang tot de stad en de omgeving bij de kleine Houtstraat, sedert het afbreken van de poort, erg leelijk zijn geworden.

Goede afbeeldingen zijn eene:

Teek. met rood krijt door Vincent Laurens van der Vinne 17e eeuw.

Penteekening door (C. Pronk) 10 Sept. 1730.

Teek. met Sepia en eene met kl., beiden door H. Tavenier 1779.

Platen 36 en 37 in de: Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen, uitgegeven door de maatschappij tot bevordering der bouwkunst (1864) Fo.

Wanneer men den Stadswal volgde, trof men na de Kleine Houtpoort het eerst een open toren aan, bij de achterpoort op de Vest, van het St. Elisabeth's Gasthuis. Dat ziekenhuis was sedert

1578 overgebracht in het Minder Broedersklooster, begrensd door eene steeg van dien naam, het Groot Heiligland, de Vest en de Kleine Houtstraat, en rekende wellicht, ter beveiliging van zulk een uitgestrekt eigendom, een toren in den Vestmuur bij het Gasthuis wenschelijk. Gasthuismeesters deden ten minste er een maken, doch ontvingen de betaalde penningen van de Stedelijke Thesauriers terug, blijkens deze aanteekening in de rekening:

25 September 1588 (Betaald) den Gasthuysmeesteren deser stadt over de materialen en de arbeytsloon van 't stellen van een thoorn 67 £ xij st. vi d.

Tusschen het Groot- en het Klein Heiligland bevond zich in den Vestmuur

DE CALISTOREN

reeds zeer vroeg op die plaats als eene sterkte of blokhuis bekend, en welke, evenals de andere torens en poorten in het beleg veel geleden hebbende, in het jaar 1592 belangrijk is hersteld, zoo niet geheel vernieuwd. Hij was in vorm en bouworde nagenoeg gelijk aan de St. Catrijnentorens, hetgeen niet te verwonderen valt, dewijl hij door of onder denzelfden stadsmetselaar is herbouwd. Vele jaren en ten einde toe, diende de Calistoren tot bewaarplaats der ammunitie voor het Garnizoen en de Schutterij der Stad Haarlem en was uithoofde van die bestemming het best bekend als: *de Kruittoren;* ter wille van dat doel waarschijnlijk, blijft hij gespaard, toen in 1854 de Vestmuren tusschen de beide Houtpoorten werden gesloopt, maar het was slechts voor korten tijd, want den 14 April 1858 sprak de Raad der gemeente ook over den Calistoren het vonnis der verdelging uit en het gebouw werd den 21 October 1858 aan D. E. de Koff, te Haarlem, voor afbraak verkocht voor *f* 700.

Eene goede afbeelding er van, leverde H. Tavenier in een aquarel van 1770.

Vlak over het Klein Heiligland stond een open toren in den muur, en dan volgde:

DE GROOTE HOUTPOORT

bij het einde der straat van dien naam. In 1420 was er reeds op die plaats eene poort bekend en men vindt, dat er aan de binnenzijde muurschilderingen zijn geweest van Joan Van Scorel, eene bizonderheid waarvan ook Van Mander, in zijn Schilder Boeck A°. 1618 blz. 156 vo., gewag maakt, met deze woorden: „Daer plagh oock te wesen een stuck van zijn (Scorels) werck 't Haerlem in de groote Houtpoort op den muer, doch is al vergaen." Tijdens het beleg door de Spanjaarden, moet de poort reeds zoo vervallen zijn geweest, dat zij wegens haar slechten toestand en weerloosheid door de belegerden werd toegedolven. Tegen het einde der zestiende eeuw, toen er zoovele poorten in Haarlem werden herbouwd, kwam ook de Groote Houtpoort aan de beurt, en hoewel uit de mededeeling van Van Mander, omtrent de muurschildering van Van Scorel is op te maken, dat er een gedeelte van de poort bleef staan, zal dit niet veel meer geweest zijn dan de gewelfde boog voor doorgang. De stadsmetselaar Mr. Willem Diricxz den Abt, was de ontwerper–bouwmeester en werd ter zijde gestaan door den stadstimmermeester Pieter Pietersz; zij werkten beiden mede en verdienden ieder 16 stuivers daags, het volk won 14, 12 stuivers en minder. Met den bouw werd begonnen den 20 Mei 1590 en en den 17 Maart 1591 was de Poort voltooid, blijkens deze aanteekening van den Stads Fabrijk: „Betaelt den metselaers ende timmerluyden voor de meyeboom bij de Groote Houtpoort XVIII stuyvers.

C. J. Gonnet.

(*Wordt vervolgd.*)

VERKOOPING A. G. DE VISSER.

Deze week had te Amsterdam onder leiding der firma Frederik Muller de verkooping plaats der fraaie verzameling oude teekeningen van den bekenden kunstkooper *A. G. de Visser.*

Dat de besteede prijzen aanzienlijk waren en dat bijna alle stukken voor het buitenland zijn opgekocht, behoeft geen verwondering te baren. De auctionarissen hadden de verzameling vooraf te Berlijn, te Dresden, te Parijs en te Londen aan de directeuren der Musea en aan de voornaamste buitenlandsche liefhebbers laten zien. De klacht dat onze kunstvoorwerpen uit ons land verdwijnen, als sneeuw voor de zon, is derhalve, zooals de Haagsche Tentoonstellings-commissie zeide, wel degelijk ijdel, in zooverre die klacht aan het feit hoegenaamd niets verandert.

De volgende prijzen werden besteed:

N°. 3 *van Averkamp*, een zwak ijsgezicht, *f* 47; — N°. 4 *Idem.* Jongens op het ijs, *f* 39; — N°. 5 *Bailly*, Portret van Van Sambix, *f* 14; — N°. 6. *Idem.* Portret van C. Barlaeus, *f* 19; — N°. 7. *L. Backhuizen.* Ontscheping van Willem III (niet van de Ruyter, zooals de catalogus meldt), *f* 242; — N°. 8. Hetzelfde voorval. Schets van de schilderij in het Mauritshuis, *f* 125; beiden voor het buitenland aangekocht; — N°. 9. *Idem.* Portret van den Burgemeester N. Witsen, *f* 28; — N°. 10. *Idem.* Portret van een koopman (niet een geleerde), *f* 35; — N°. 11. een zwakke *de Baen*, *f* 40; — N°. 13. *P. Barbiers*, Tafereel uit een comedie, *f* 58; — N°. 15. *Van Battem*, *f* 50; — N°. 16. *J. Beerstraaten*, kasteel Kostverloren *f* 42; — N°. 17 *Idem*, idem, *f* 25; — N°. 18. *C. Bega*, een vrouw op een ton, *f* 115; — N°. 19—21. *N. Berghem* *f* 160, 18 en 37; — N°. 22—26. *J. de Beyer*, *f* 10, 20, 21, 25 en 10; — (N°. 24 stelt niet eene kerk te Emmerik, maar het stadhuis te Hasselt voor; N°. 25 is een gezicht op de markt te Laag-Elten); — N°. 27. *J. de Bisschop*, gezicht op Scheveningen (niet op Katwijk) *f* 30; — N°. 32. *H. Bloemaert.* Herder en herderin, *f* 26; — N° 34 — 36. *P. van Bloemen*, *f* 19, 25 en 14; — N° 38. *Z. Blijhooft*, ruitergevecht, *f* 50; — N° 39. *F. Bol*, Agar door Abraham weggezonden, een zeer fraaije teekening, *f* 50; — N° 40, kruisdraging, ten onrechte aan *H. Bol* gegeven, *f* 60; — N° 41, *A. van Borsom*, *f* 43; — N° 50, *J. de Bray*, 2 portretten, *f* 120; — N° 51, *Idem*, aanbidding der herders, *f* 44; — N° 52, *Idem*, vrouwenfiguur, versleten, *f* 42; — N° 53, Joseph in Egypte, *f* 40; — N° 54, *B. Breenbergh*, *f* 23; — N° 56, *J. Brueghel*, kasteel, *f* 80; — N° 57 en 58, *f* 29 en 23; — N° 59, *A. Brondgeest*, *f* 50; — N° 63, een dronken boer, ten onrechte aan *A. Brouwer*, toegeschreven, *f* 38; — N°. 70, *C. Casteleijn*, *f* 116;

N°. 73 — 78, *J. Cats*, *f* 67, 105, 50, 51, 27 en 25; — N° 83, een monniksportret gemerkt I. C. 1670, en zonder eenige andere reden toegeschreven aan *J. Courtois*, *f* 30; — N° 84 — 89, *A. Cuyp*, landschappen en stadsgezigten, *f* 85, 185, 400, 70, 80 en 55, (N° 88 is niet dezelfde stadspoort als N° 87, zooals de Catalogus beweert); — N° 91, *C. van Dalen Jr.*, portret van Sylvius, *f* 83; — N° 95, *S. van der Does*, Rebecca, *f* 20; N° 96, *J. Doomer*, gezigt op Saumur, *f* 88; — *Idem*, „de stadt ent kasteel te Samuers" (= Saumur) en niet Camiers gelijk de Catalogus vermeldt, *f* 60; — N° 98 — 102, *Idem*, *f* 65, 45, 44, 35 en 48.

(*Wordt vervolgd.*)

DE VEILING DE BEURNONVILLE EN EENE IJDELE KLACHT.

Het evenement van deze week, te Parijs, althans wat kunst betreft, is de veiling der verzameling van den baron de Beurnonville. — In weinige jaren had die liefhebber 700 oude schilderijen bijeengebragt, en die worden nu verkocht. Dat er daarbij kaf onder het koren is, wie zal het betwijfelen, maar er is veel, *zeer* veel uitnemends, zeer goeds en goeds.

En bij die 700 schilderijen zijn er meer dan 300 uit onze oude Hollandsche school. Ze op te noemen is onnoodig, want al onze meesters zijn daar, en ze zijn rijk vertegenwoordigd.

Berchem heeft er 6 schilderijen, de Bray 4, van de Capelle 3, Cuijp 7, van Goyen 7, Hals 7, van der Helst 6, van der Heijden 5, Hobbema 2, Maes 3, Metzu 4, Miereveld 2, van der Neer 8, A. van Ostade 10, Rembrandt 4, Jacob Ruysdael 12, Salomon 5, Jan Steen 14, Terburg 9, Willem van de Velde de Jonge 2, Ph. Wouwermans 16, Wynants 7.

Bovendien zijn er van kleinere, maar interessante meesters verscheidene goede stukken.

Bij de van der Helsten vinden wij de portretten van Gideon de Wildt en zijn vrouw, den Hollandschen vlootvoogd; van Goyen schildert ons Holland zooals het nog in de door hem geliefde streken is. Metzu heeft er twee juweelen, zoo goed als de jager in het museum van der Hoop. Miereveld twee natuurlijk Hollandsche portretten, Cuyp onderanderen een prachtigen zonsondergang. Van der Heijden de zoo eigenaardig Hollandsche stadsgezichten en buitenplaatsen; Ruysdael onderanderen een stadsgezicht, dat uitnemend is, Wouwermans een klein duingezicht van de allerbeste kwaliteit, zooals er in Holland wel geen meer wezen zal.

En dat alles is uit ons vaderland weggevoerd, soms voor luttelen prijs en voor een groot deel in de laatste jaren.

En dat alles is in éene (wel is waar zeer belangrijke) veiling.

En als men dan eene week te voren in eene andere veiling het portret van den Amsterdamschen burgemeester Cornelis Pieterzoon Hooft door Miereveld (gelukkig door het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam aangekocht) heeft zien veilen en *hier* alle dagen Hollandsche kunst in verkoopingen en bij kooplieden, aantreft, van de beste soort en uit aanzienlijke families afkomstig en familieportretten bij menigte, dan verwondert men er zich over in de voorrede van den Haagsche tentoonstellingscatalogus te lezen dat „de klacht ijdel is gebleken, dat, uit gebrek aan kunstzin, het meeste en beste onzer oude meesters aan vreemdelingen is afgestaan."

Als men te Parijs ziet wat daar van onze oude meesters nog dagelijks voorkomt, dan moet men met schaamte toegeven wat Dr. Bode in 1871 van de schilderijen van Frans Hals sprekend, zeide: *was nicht nagelfest war, is mit den zahllosen holländischen Privatsammlungen auf einen geringen Bruchtheil in das Ausland verschachert.* Er zijn gelukkig nog conservatieve bezitters in Holland, maar ze zijn weinige. Wij zijn hun dank schuldig.

Parijs, 8 Mei 1881. D. FRANKEN DZ.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— In de zoogenaamde kunstzaal van het Panoramagebouw te Amsterdam wordt eene schilderij van Apol, ten voordeele der Noordpool-expeditie verloot. Tot opluistering der zaal, waarin dit stuk is tentoongesteld, heeft de Minister van Marine de geheele verzameling voorwerpen beschikbaar gesteld, afkomstig van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla in 1597 en tot dusverre openbaar geëxponeerd in de modelkamer van het Departement.

Dit uitleenen van meerendeels uiterst breekbare en licht te beschadigen voorwerpen uit 's Rijks openbare verzamelingen is niet zonder bedenking. Aan het Departement van Marine zal dit ongetwijfeld toegegeven worden, als men zich herinnert in welk een deerniswaardigen toestand de instrumenten en andere voorwerpen zijn terug ontvangen, die voor de laatste Parijsche Tentoonstelling waren afgestaan. Het Departement van Binnenlandsche Zaken heeft terecht sinds meerdere jaren tot stelsel aangenomen, niets meer uit te leenen: uit de Musea tot dit Ministerie behoorende werden zelfs ten behoeve van het „monteeren" van *tableaux-vivants*, voorwerpen aangevraagd!

— In de zalen van *Arti et Amicitiae* te Amsterdam is een tentoonstelling van teekeningen van levende meesters geopend. Zij is dagelijks van 10 tot 4 ure tegen 25 cents toegankelijk.

— De driejaarlijksche haagsche Tentoonstelling van werken van levende meesters is sinds Maandag geopend.

— In het *Venloosch Weekblad* wordt verhaald dat de plannen van den Architekt Kayser, voor de restauratie van het stadhuis, zouden zijn goedgekeurd. Wij vernemen, dat dit bericht niet juist is.

— De schilder J. H. L. de Haas is tot Kommandeur der Belgische Leopolds-orde benoemd. Uit het feit, dat hij deze onderscheiding ontving, te gelijk met een groot aantal belgische artisten, welke ter gelegenheid van de 50jarige viering der belgische onafhankelijkheid werden gedekoreerd, alsmede uit de omstandigheid. dat deze kunstenaar deel nam aan de ten vorige jare te Brussel geopende retrospectieve Tentoonstelling, mag afgeleid worden dat deze schilder niet meer tot onze landgenoot mag worden gerekend.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 22. 28 Mei 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

III.

Op het tijdstip, waaraan wij thans gekomen zijn, leefde Antwerpen in vollen oorlog: buiten zijne wallen loerde de vijand van het Spaansche staatsbestuur, en van binnen heerschte onderlinge verdeeldheid, haat tegen de gebiedende Spaansche heerschappij, zucht naar vrijheid van godsdienst en een algemeen verlangen naar nationale onafhankelijkheid, dat zelfs door sommige hoofden der Katholieke kerk en bijna door den ganschen adel gekoesterd werd. Terwijl men buiten de stad genoodzaakt was, onder het oog des vijands, de schansen en andere verdedigingswerken te versterken, moest het Magistraat onophoudelijk waken en dreigen, om zijne eigene inboorlingen te beteugelen. Bovendien kwam er als een onafkeerbare stroom van vreemdelingen binnen de stadspoorten geborteld. Hoe men daar ook waakte om niemand zonder goed paspoort in te laten, toch krioelde het er weldra van personen, die uit de „rebelle Provinciën” alhier waren ingeslopen. Hoe gehaat en gevreesd ook door den Staat en de stedelijke Regeering, toch waren de Noord-Nederlanders bij de Antwerpsche bevolking meest overal welkom; want bij plakkaten werd het verboden „op boete van 20 guldens ende arbitrale correctie” in andere afspanningen te logeeren dan „In de twee Schipkens,” in de Schipstraat; „In het gulden Hoofd,” op de Minderbroedersrui; „In den bloeienden Wijngaard,” in de Koepoortstraat, en „In den Biekorf,” op de Eiermarkt. Die maatregel vergemakkelijkte het onderzoek, en ook al de burgers, welke gasten innamen, moesten die overbrengen, een uur vóor het luiden der poortklok, op verbeurte van 20 gulden. Deze aanraking met Noord-Nederlanders maakte natuurlijk het misnoegde gedeelte der Antwerpsche bevolking stouter. Zij vergaderde onbeschroomder om hare belangen en die van den lande te bepleiten, en al spoedig dorst men ook in het openbaar zijn zoolang verkopt harte lucht geven. Den

9n Augustus 1629 dacht de stedelijke Regeering zich verplicht op lijfstraf te verbieden, „scandaleuse proposten tegens de Heylige kercke of Zijne Majesteyt te houden;" op 5 September daarna verzocht zij aan Hare Hoogheid oorlof om „de persoonen die notoirlijck hereticq ende turbulent sijn" uit de stad te mogen bannen; op 24 October beval zij geene andere dan goede Katholieken in de burgerwacht meer toe te laten, en op 20 December van het volgende jaar werd Willem Bolognino, de Pastoor onzer Sint Joriskerk, vereerd met 100 gulden, omdat hij zijn uitgegeven werk: *Claer wederlegh van den versierden ouderdom des Calvinisten geloove*, aan de Heeren van het Magistraat had opgedragen.

Aldus was het gesteld binnen Antwerpen, toen Adriaan de Brouwer daar ook aankwam van uit „die rebelle Provinciën."

Zonder het met oorspronkelijke bescheiden te kunnen bevestigen, meenen wij toch te mogen verklaren, dat deze kunstenaar te Oudenaarde geboren werd omstreeks het jaar 1606. Cornelis de Bie, die met de kunstmakkers van onzen Brouwer bevriend was, stelt tot opschrift der levensschets van dezen kunstenaar: „Adriaen Brouwer, schilder uyt Vlaenderen," en dan herneemt hij: „Desen Brouwer gheboren in Vlaenderen." 1) Izaäk Bullart, een ander tijdgenoot van de Brouwer, gaat verder, daar hij schrijft: „*Adrien Brauwer, natif d'Audenarde en Flandre.*" 2) De getuigenis van dezen laatste is van het hoogste gewicht, omdat hij een Hollander is van geboorte, en dat men, eene eeuw nadat Brouwer ter wereld kwam, zonder het te kunnen staven, is komen beweren, dat hij te Haarlem zou geboren zijn. Bullart's berichten over Brouwer worden nu dusdanig bevestigd, dat het niet anders kan, of hij moet den kunstenaar persoonlijk gekend, of althans rechtstreeksche berichten over hem ontvangen hebben. Immèrs, het was ook deze schrijver, die het eerst boekte, dat onze schilder op het Kasteel van Antwerpen gevangen zat en in onze stad bij de Karmelieten begraven werd, wat niet langer kan betwijfeld worden. Izaäk Bullart ontving het leven te Rotterdam op 5 Januari 1599, doch hij deed zijne studiën te Bordeaux. In de Nederlanden wedergekeerd, vestigde hij zich te Brussel, waar hij huwde. Aldaar was hij ook innig bevriend met zijnen bloedverwant, den Antwerpschen schilder-bouwmeester Wenzel Coberger, door wiens toedoen hij te Atrecht bestuurder werd van den berg van barmhartigheid, in welke betrekking hij overleed den 17n April 1672. Waarschijnlijk ontving de schrijver der *Académie des sciences* ook zulke juiste inlichtingen over Adriaan de Brouwer door tusschenkomst der Cobergers, welke te Antwerpen betrekkingen onderhielden. Een nog stelliger bewijs van Brouwers Vlamingschap vinden wij in het onderschrift van des kunstenaars portret, dat naar Antoon van Dijck, door Schelte van Bolswert gegraveerd werd, te Antwerpen, terwijl hij daar met Adriaan de Brouwer leefde. Onder een der eerst voltooide proeven dier prachtige beeldtenis was letterlijk gesneden:

ADRIANUS BRAUWER
GRYLLORUM PICTOR ANTVERPIÆ.

1) Het Gulden Cabinet ... blz. 91.
2) Académie des Sciences ... p. 488.

De plaat werd aldus den uitgever en wellicht van Dijck of Brouwer zelven aangeboden, en het onderschrift werd door den Frieschenplaatsnijder veranderd als volgt:

ADRIANUS BROUWER
GRYLLORUM PICTOR ANTVERPIÆ,
NATIONE FLANDRE.

Dus, dat de *a* in *Brauwer* veranderd werd in eene *o*, en van het punt, dat achter het woord *Antverpiæ* stond, een comma werd gemaakt, om daaronder bij te voegen: *Natione Flandre.* Diensvolgens is dit beteekenisvolle onderschrift bij Brouwers afbeelding niet met lichtzinnigheid gesneden; maar integendeel heeft men het met inzicht merkelijke veranderingen doen ondergaan, om het nageslacht te overtuigen, dat die geestige schilder wel degelijk tot de Vlaamsche Natie behoort. 1)

Arnold Houbraken, in 1660 te Dordrecht geboren en in 1719 te Amsterdam gestorven, is slechts ten jare 1718 twijfelachtig komen beweren, dat Adriaan de Brouwer te Haarlem geboren was. Hij beroept zich daarom op zekere versukkelde nota, gevonden in de nagelatene papieren van den schilder Nicolaas Six. Hij zegt namelijk: „Sommigen willen dat Brouwer geboren is te Oudenaarden in 't jaar 1608. Maar een geschrift door den Heere Nicolaas Six, leerling van den Leidschen Ridder en puikschilder Karel de Moor, onder de papieren van zijne voorzaten gevonden, en mij ter hand gesteld, doet mij zien dat hij een Haarlemmer van geboorte is. En, als men op waarschijnlijkheid bouwen mag, wanneer er geen zekerder bewijzen voorhanden zijn, moet het hier plaatsgrijpen, aangezien dit geschrift eene zekere handleiding daartoe aan mij ontdekt." 2) En zoo vaart Houbraken voort met veronderstellingen, zonder nog het schrift van Six op te nemen of dezes gezegden met het minste bewijsstuk te wettigen. En toch hebben sints dien vele andere schrijvers hem nageklapt.

In onzen tijd zijn er vele pogingen aangewend om door oorspronkelijke bescheiden te bevestigen, dat onze kunstenaar wel degelijk te Oudenaarde geboren werd. Deze onderneming is zonder vrucht gebleven daar de Oudenaardsche doopboeken van het begin der XVIIe eeuw ontbreken. H. Raepsaet heeft onder andere toch ontdekt, dat er bij den aanvang dier eeuw te Oudenaarde drie verschillige personen met name Adriaan de Brouwer leefden; maar, of een dezer de vader is van onzen schilder, dient nog bewezen. De grootvader van gemelden heer Raepsaet, liet een nota achter, waarin hij beweert ter archieven der Weeskamer van Oudenaarde den staat gezien te hebben der nagelatene goederen van den vader des kunstschilders Adriaan de Brouwer. Deze vader was patroonschilder voor de Oudenaardsche tapijtwevers, die destijds beroemd waren. Bij het overleveren van dien staat, was de zoon Adriaan slechts zestien jaren oud, en toch had hij toen reeds het ouderlijke huis

1) Beide proeven of staten dezer plaat werden door de Antwerpsche Regeering aangekocht met de verzameling Ter Bruggen, welke thans in het Museum Plantijn berust.
2) De Groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en Schilderessen, door Arnold Houbraken, 's Gravenhage 1753. deel I, blz. 318.

verlaten, zonder dat men wist wat er van hem geworden was. De volksoverlevering bevestigt zulks en voegt er bij, dat hij was aangeland te Haarlem, bij den beroemden schilder Frans Hals, die volgens geboorte zijn landgenoot was.

Over die eerste leerjaren van Adriaan de Brouwer is volstrekt niets stelligs te berichten. Daarom willen wij het misschien romantisch, maar toch geestig verhaal van Brouwers jeugd, door Houbraken, altijd volgens het spoorloos verdwenen schrift van Six, hier inlasschen.

Frans Hals trof Adriaan de Brouwer toevallig aan bij zijne moeder, eene behoeftige weduwe. De knaap was bezig met loofwerk en vogeltjes op lijnwaad te trekken, hetwelk vervolgens met de naald werd overstikt, en, tot mutsen en borstlappen gesneden, aan de boerinnen werd verkocht. Meester Hals bespeurde den verbazenden kunstaanleg van het kind en haastte zich te vragen, of het geenen zin had om schilder te worden, waarop natuurlijk een bevestigend antwoord volgde, zoodat de leerling den meester vergezelde. Volgens Houbraken was dit Adriaantje een echte guit van een jongen. „Hij was van der jeugt aan tot boerterijen geneigt, en belust om allerhanden potsen uit te voeren. „Vervolgens verhaalt hij menigen guitenstreek, welken Brouwer zou bedreven hebben; doch kieschheidshalve zullen wij die liefst onvermeld laten. Op het werkhuis van Hals maakte de jonge zulke buitengewone vorderingen, dat, volgens Houbraken, de meester hem van de andere leerlingen afzonderde en hem op den zolder sloot, om daar, in het geheim, zijn talent uit te buiten. Altoos volgens Houbraken, zou Frans Hals den armen talentvollen kweekeling hebben mishandeld en voor eenen knoeier gescholden, terwijl hij des jongelings paneeltjes reeds peperduur verkocht voor gewrochten van eenen vreemden meester. Wat daar van zij, Hals lustte in der waarheid eenen malschen beker, waardoor hij nog al eens in nood verkeerde en dus naar middelen moest uitzien om geld te slaan, terwijl hij ook wat ruw van handeling was. Hij vergat zich tot zoo verre, dat hij op 20 Februari 1616 voor de Haarlemsche Wethouderen moest komen verschooning vragen over zijn gedrag, en hij „bekent sijne schuld, belooft groote beterschappe ende sich van dronckenschappe ende gelijcke moetwille te wachten, op peyne soo hem tegens sijne huysvrouwe off anderen eenichsints qualijcken compt te gedragen, swaerlijcker gestraft ende 't oude mettet nieuwe affgekorven te zullen werden." 1)

Terwijl de Brouwer als gevangen zat, gelukte het Adriaan van Ostade, eenen anderen kweekeling van Hals, tot op den zolder door te dringen, en hij maakte zijnen studiemakker diets, dat hij reeds een volslagen schilder was en ongelijk had langer voor den meester te blijven wroeten. Ostade zette hem aan voor zijne medeleerlingen te schilderen, en Brouwer leverde zoo *de Vijf Zinnen*, *de Twaalf Maanden* en dergelijke paneeltjes, die tegen geringe prijzen werden verkocht.

Die sluikhandel werd ontdekt en Brouwer nog strenger behandeld; maar van Ostade spoorde hem aan om te ontvluchten. De ongelukkige volgde dien raad, doch werd in eene kerk van Haarlem achterhaald, en, toen hij voor de tweede maal het hazenpad koos, stak hij over naar Amsterdam, waar hij terecht kwam bij zekeren van Zomeren, waard. „In den Schild van Frankrijk." Deze man had in zijne jeugd insgelijks de kunst beoefend. Zijn zoon Hendrik schilderde zelf geschiedkundige tafereelen, landschappen en bloemstukken. Derhalve was hij een kunstvriend, die Brouwer hartelijk ontving en hem al het noodigde bezorgde om zijn talent te doen blijken. Eerst maalde Brouwer als naar gewoonte, kleine stukjes; doch zijn huiswaard oordeelde hem tot grootere onderneming bekwaam, en ried hem iets van meerder beslag op eene koperen plaat uit te voeren. De kunstenaar schiep dan een *Gevecht tusschen Boeren en Soldaten*. De speelkaarten, waarom de twist ontstaan was, lagen op den vloer. Een der worstelaars sloeg zijnen tegenstrever eene bierkan op den kop; een andere lag reeds met de doodskleur op de wangen ten gronde, doch hij wilde zich nog wreken en trachtte worstelend zijnen degen uit de schede te trekken. Aan de andere zijde rees er een boer, gewapend met een mes, vol gramschap van zijnen stoel, als wilde hij tusschen de kampioenen indringen, terwijl er in het verschiet een in allerhaast van den trap kwam, gewapend met eene tang. Dit alles, zegt Houbraken, was zoo natuurlijk en met de hartstochten in de wezenstrekken afgebeeld, zoo wonderlijk vast geteekend en zoo los gepenseeld, dat het gerucht zich verbreidde, dat de vreemde meester, wiens tafereelen Hals uitventte, niemand anders was dan Adriaan de Brouwer, die Haarlem ontloopen en zich nu te Amsterdam gevestigd had. Een kunstliefhebber, de heer du Vermandois, bood zich aan om het stuk te koopen. Van Zomeren ried den schilder aan er 100 ducatons voor te vragen. Brouwer aarzelde. Hij streek zich dralend de knevels op en stamelde herhaalde malen: „Ik heb er veel arbeid aan besteed," eer het er uit wilde, dat hij er 100 ducatons voor eischte. Toen hij al dit geld ontvangen had, stortte hij het uit in zijn bed en wentelde hij zich daarin. Eindelijk verzamelde hij weer al de zilveren schijven en streek er den huize mee uit, zonder te weten waar heen. Na verloop van negen dagen, kwam hij in den laten avond weer zingend en fluitend te huis. Als men hem vroeg, waarom hij zoo vroolijk was en of hij zijn geld nog had, gaf hij tot antwoord: „Ik heb mij van dien ballast ontslagen."

Aldus leefde Brouwer doorgaans te Amsterdam, waar hij zich beroemd maakte door de kunst en geliefd door aardige poetserijen; terwijl hij ook menigen geestigen trek verrichtte, die hem zelfs als wijsgeer befaamd maakte. Zoo verhaalt de Bie, dat Brouwer, op zee, door den vijand, gelukkiglijk niet vermoord, doch gansch uitgeplunderd, te Amsterdam met zijne verven en penseel zijne ellende en naaktheid spoedig met behendigheid wist te bedekken. Hij kocht, namelijk, voor luttel geld, grof en slecht lijnwaad, waarvan hij zich een modisch kleed en mantel liet vervaardigen. Deze kleedingstukken wist hij zoo met lijmverf te witten en met fraaie en aardige bloemen te beschilderen, dat er heel Amsterdam over sprak en de dames en modejuffers jaloersch waren op die prachtige stoffen, welke zij in geene winkels wisten te bekomen, daar Brouwer zelf er de wever van was. Eens, na het eindigen der comedie, welke

---

1) Verhandeling over Frans Hals, door Mr. C. Vosmaer. Leiden, 1874, blz. 17.

in de Academie 1) gespeeld werd, sprong Brouwer op het tooneel, in elke hand eene schotelvod houdende en riep tot de talrijke toeschouwers: „Vrinden van de wereldt, en weest niet verwondert over de seldsame costelijckheydt van mijn cleedt, daer soo menighe oogh der Amstelredamse Joffvrouwen ende Edele Damen hebben op gheloert, jae ghetracht om van de selve stoffe te vinden, ghelijck de selve nievers en is te becomen, uytdien ick alleen daervan den wever ende inventeur ben, en om te thoonen dat het niet en is als vuylicheyt, bedroch ende ydelheyt, soo sult ghy vinden en moeten bekennen, dat het met de wereldt aldus ghestelt is als met dit cleet, die bedrieghelijck ende vals is!" En de bloemen en heldere kleuren vergingen, terwijl hij alles tot op den draad van het grof lijnwaad afwiesch.

Na nog eenige jaren aldus te Amsterdam te hebben geleefd en zijne kunst met veel roem te hebben uitgeoefend, kreeg hij den lust, zegt Houbraken, zijne Antwerpsche kunstgenooten te gaan bezoeken, en begaf hij zich in die drift op reis, zonder in acht te nemen, dat de Staten van Holland toen met de Spaansche Nederlanden in oorlog waren. Zoo haast hij te Antwerpen aankwam, meent Houbraken, werd hij, zonder paspoort zijnde, door de Spaansche soldaten als verspieder aangehouden en op het Kasteel gevangen gezet. — Doch, nu de kunstenaar zich binnen onze stad bevindt, zullen wij hem nog nader laten kennen en zijne lotgevallen verhalen volgens de oorspronkelijke bescheiden, die wij ontdekten.

(*Wordt vervolgd.*)

NOG EENS DE HOOCH.

Het blijkt dat mijn vermoeden onlangs uitgesproken (zie N°. 16 der „Kunstbode") juist was. De „*schilder en mededinaer van Mons. de la Orange*" is inderdaad onze groote *PIETER de Hooch.*

Zie hier mijn eerste vondst in het Schepen Archief te 's Gravenhage gedaan. In het „Appointementboeck van Schepenen" van 1651—1655 lezen wij:

Op de requeste van *Joost Laorangie* en *PR. d' Hooch, Schilder*;

Schepenen van s' Gravenhage, geexamineert hebbende den Inhouden deser Reqte en gelet op het versouck daerinne gedaen, alsmede gehoort hebbende den Sbt Schoudt *Pauw*, accorderen den supplt: sijn versouck, authoriseren dienvolgende den voorn: *Pauw* de versochte 31 gl. ses st. aen den supplt: onder sufficante cautie ter secretarie te stellen, te laten volgen.

Gedaen enz. XI July 1653. 2)

Uit zulke bouwstoffen moeten wij later de monographie van onzen grooten DE HOOCH samenstellen!

A. BREDIUS.

1) Deze schouwburg, „Samuel Coster's Academie" genoemd, werd te Amsterdam geopend ten jare 1617.

2) Helaas is het request zelf niet te vinden. De oudere requesten zijn, gelijk zoo heel, heel veel andere belangrijke papieren niet meer in de Haagsche Archieven aanwezig. Dat men toch zorg drage het nu nog voorhandene zorgvuldig te bewaren!

RESTAURATIE VAN HET MUIDERSLOT.

Na afloop der Hooft-feesten heeft zich de tot dat einde gevormde Commissie ontbonden met uitzondering van eene Sub-Commissie — die voor de restauratie van de Muiderzaal — welke met eenige leden versterkt onlangs hare eerste vergadering hield. De nieuwe Commissie stelt zich een ruimer werkkring voor dan hare voorgangster. Terwijl deze zich beperken wilde tot de restauratie der groote zaal, en alle overige vertrekken in den treurig gehavenden toestand wilde laten, waarin ze zich thans bevinden, hoopt gene het mettertijd zoover te kunnen brengen, dat het *Slot te Muiden* inwendig geheel ingericht kan worden in den stijl van de eerste helft der zeventiende eeuw, toen de Drost daar een kring van beroemde tijdgenooten om zich verzamelde.

De Commissie ontveinst het zich niet, dat daartoe geld, veel geld zelfs zal noodig zijn, en ze hoopt daarom niet te vergeefs een beroep op het Nederlandsche volk te doen.

De aard en de duur van den daaraan besteden arbeid maken, dat zij het daarvoor vereischte kapitaal niet aanstonds noodig heeft. In het verloop van eenige jaren hoopt zij een groot deel daarvan uit vrijwillige giften bij elkaar te brengen en het andere te vinden door het nemen van gepaste maatregelen in overleg met de Hooge Regeering.

Wat ze echter wel aanstonds noodig heeft is de som, die nog te kort komt aan het bedrag, waarop de restauratie van de Muiderzaal is geraamd.

Van dit bedrag is het grootste gedeelte bij elkaar gebracht te Amsterdam. Nieuwer-Amstel (met Bovenkerk) zonderde naar evenredigheid van Amsterdam niet minder af en het vorstelijk 's Gravenhage liet zich evenmin onbetuigd als het eenvoudige Muiden, maar voor het overige kan men niet in vollen ernst beweren, dat de enkele bijdragen, die uit andere plaatsen van ons land voor de restauratie der Muiderzaal inkwamen, aan dit herstellingswerk het karakter eener nationale zaak — welke immers steeds door algemeene belangstelling, algemeene medewerking tot stand komt — bijleggen.

De Commissie spreekt den wensch uit, dat de thans ontbrekende gelden zullen gevonden worden uit de bijdragen, die personen uit alle deelen des lands, uit alle standen der maatschappij ten offer zullen brengen voor de opluistering van een zaal, waaraan voor immer de plechtigste herinneringen aan de gulden eeuw van Neêrlands geschiedenis, letteren en kunst verbonden zijn.

De redaktie van *Eigen Haard* verklaarde zich reeds bereid om de sommen, die de lezers van haar weekblad willen afzonderen, in ontvangst te nemen en er in de kolommen melding van te maken 1).

De Commissie noodigt ieder uit, die zich daartoe geroepen mocht gevoelen, om te zijner woonplaatse zich met het inzamelen van gelden en het overmaken daarvan aan de Commissie te belasten, terwijl de

1) De redaktie van „*De Kunstbode*" (Den Haag, Korte-Molenstraat, 15) verklaart zich eveneens bereid om de gelden in ontvangst te nemen die de lezers van haar weekblad voor dit doel zonden willen inzenden.

ondergeteekenden steeds gereed blijven om giften, hoe gering ook, te aanvaarden.

De Commissie ter inwendige restauratie van het Muiderslot.

Mr. W. W. van Lennep, Voorz. (*Leidschestraat* 32).
A. C. Wertheim, Penningm. (*Heerengracht* 615.)
Mr. N. de Roever, Secretaris. (*Heerengracht* 594.)

VERKOOPING A. G. DE VISSER.

(*Vervolg.*)

N° 103 — 105, *E. van Drielst, f* 38, 37 en 16; — N° 106, *K. Dujardin*, twee muilezels, *f* 102; — N° 108, *C. Dusart*, kwakzalver, *f* 126; — N°. 109, *Idem*, herberg, *f* 81; N° 110, *Idem*, een zittende boer, fraaije teekening, *f* 125; — N° 111, *P. Lely* geboekt als *A. van Dijck, f* 110; — N° 112, evenmin van *van Dijck, f* 22; — N° 113, *J. Dijkhoff Jr. f* 42; — N° 114, *G. van den Eeckhout*, Zeeburgh, *f* 20; de andere teekeningen onder dezen naam, waren vermoedelijk onecht, evenals N°. 117 aan *Elshaimer* toegeschreven; — N°. 118 — 122 *J. Esselens, f* 59, 55, 30, 39 en 25; — N°. 123 — 129, kleine landschappen van *A. van Everdingen, f* 25, 41, 65, 50, 45, 30 en 39; de drie teekeningen van *G. Flinck*, waren of wel copiën, of onbehagelijke stukken; — N°. 137, *B. Gaal, f* 50; — N°. 140, *J. de Gheyn Sr.*, portret met dit opschrift: „Jaens Somers (en niet Pomey) de zoon van Jan, out zijnde 6½, half, 1593, hij was geboren 13 July int jaar ons heeren 1587, tusschen 4 en 5 ueren sonsdach smorghens bynen Haerlem in Hollant”; *f* 70; — N°. 147, een teekening van *A. Bloemaert*, verkeerdelijk aan H. Goltzius gegeven, en verkeerdelijk beschreven, *f* 29; — N°. 148, een twijfelachtige *Goltzius, f* 16; — N°. 149, een echte, voorstellende een „Cruyck vis,” *f* 60; — de teekeningen van *J. van Goyen*, golden *f* 78, 58, 40, 28, 26, 45, 46, 24, 24, 17 en 11 (N°. 153 was een overgedrukte krijtteekening); — N°. 161, een zwakke, *J. de Grave, f* 40; — N°. 165, een fraaye *Hackaert, f* 175; — N°. 166, *Idem. f* 135; — N°. 171, een hoogst twijfelachtige *F. Hals, f* 176; — N°. 172, een niet minder twijfelachtige *M. Heemskerk, f* 30; — N°. 173 een zeer onzekere *B. van der Helst*, Willem III, tien jaren oud, *f* 450; — N°. 175, een even onzekere teekening van denzelfden, *f* 136; — N°. 176, een dito, dito, doch fraai, *f* 150; — N°. 179, *W. de Heusch, f* 36; — N°. 182, *Hobbema, f* 45; — N°. 184 eene copie naar *d'Hondekoeter, f* 248!! — N°. 185 *R. de Hooghe, f* 32; — N°. 189 enz. *Hulswit, f* 64, 35, 121, 64 en 58; — N°. 187 *C. Huyghens*, kasteel, *f* 31.

N°. 92. *D. Dalens, f* 200; — N°. 174. *B. van der Helst, f* 605! — N°. 187. *Huchtenburg, f* 81; — N°. 193. *J. Jordaens*, Simeon in den tempel, *f* 50; — N°. 199. *V. Klotz*, gezicht op Grave, *f* 200; — de andere teekeningen van *Klotz, f* 20, 27, 27, 36, 26, 29 en 20; — N°. 207. *Kobell f* 75; — N°. 213. een zeer betwijfelbare *Ph. de Koning*, stadsgezicht, *f* 320; — N°. 214. *Idem*, een fraai gezicht op Dordrecht, *f* 135; — N°. 215. *Idem*, landschap, *f* 52; — N°. 216. *Idem*, de engel bij Tobias, *f* 95; — N°. 219. *A. van der Laan, f* 72; — N°. 220—224. *J. E. la Fargue, f* 30, 68, 85, 50, 31; — N°. 225—226. *K. la Fargue, f* 24, 12; — N°. 227—235, *P. C. la Fargue*, van *f* 10 tot *f* 60; (N°. 228 is de Oude Hoofdpoort te Rotterdam); — N°. 236. *G. de Lairesse*, portret van Labadie, *f* 34; — N°. 240. *D. Langendijk*, de Hinderlaag, *f* 126; — N°. 244—246. *J. van Lexmond, f* 39, 42, 46; — N°. 249. *J. Livens*, Boschgezicht, *f* 105; — N°. 253. *M. P. Louwenhorn*, een huwelijksfeest, wellicht gecopieerd naar A. van der Venne, *f* 31; — N°. 260. *D. Maas*, Greenwich, *f* 39; — N°. 261 een teekening, gedoopt, *H. van der Mast*, doch veel overeenkomst hebbende met N°. 79, dat aan H. de Cerq gegeven is, *f* 13; — N°. 264. *J. Matham*, Diana, een keurige teekening, *f* 175; — N°. 265, *J. van der Meer Jr. f* 65, 34, 60; — N°. 272. een overdruk van *A. F. van der Meulen, f* 15; — N°. 276. *F. van Mieris Sr., f* 74; — N°. 278—282. *Molijn, f* 21, 40, 18, 50, 29; (N°. 281, het duurst betaalde, is denkelijk ten onrechte aan Molijn toegeschreven); — N°. 285. *J. de Momper, f* 100; — N°. 286, 287. *F. de Moucheron, f* 30, en 40; — N°. 289. *A. van der Neer, f* 54; — N°. 290. *Eglon van der Neer, f* 135; — N°. 299. *P. G. van Os, f* 50; — N°. 302. *A. van Ostade*, kegelspel, *f* 191; — N°. 303 en 304, twee zeer kleine boertjes, *f* 200; — N°. 305. *J. van Ostade, f* 185; — N°. 306—308. *Idem, f* 50, 31 en 110; — N°. 309. *Oudry, f* 66; — N°. 311. *B. Peters*, het „wtseyle vande galione wt Havana 1662,” *f* 27; — N°. 315. een onechte *Poelenburg, f* 27; — N°. 317, 318. zoogenaamde *P. Potters, f* 9 en 5; — N°. 319. *J. H. Prius*, het Burgerweeshuis te Utrecht, *f* 230; — N°. 320. *Idem, f* 61; — N°. 322—324, *Pynacker, f* 30, 31 en 31; — N°. 330. *Rembrandt*, Jezus bij Martha en Maria, fraai, *f* 500; — N°. 331. *Idem?* Abraham en Agar, *f* 150; — N°. 332. *Idem??* vertrek van Tobias, *f* 140, — N°. 333. *Idem?* Dood van Johannes, *f* 105; — N°. 334, *Idem*, verlossing van Petrus, *f* 140; — N°. 335, *Idem?* aanbidding der Koningen, *f* 55; — N°. 336, *Idem?* Christus en Magdalena, *f* 40; — N°. 337, *Idem?* mansfiguur, *f* 110; — N°. 338. *Idem?* Landschap, *f* 50; — N°. 339. *Idem*, het kasteel Honnigen, *f* 82; — N°. 343—350, *R. Roghman, f* 80, 31, 27, 45, 21, 19, 27, en 25; — N°. 353. *Rubens, f* 100; — N°. 354, *Idem? f* 52; — N°. 357, een zeer leelijk landschap, als „très beau dessin aan *J. Ruisdael* gegeven! *f* 50; — N°. 41, *Idem*, even leelijk, *f* 41; — N°. 359, een later opgekleurde E. van den Velde, thans tot een Ruisdael verdoopt! *f* 62; — N°. 360, een twijfelachtige *Ruisdael, f* 68; — N°. 361 en 362, twee afschuwelijke lorren, *f* 40; — N°. 364, hetzelfde landelijk gezicht op Nijenroy, als N°. 243, eveneens door *Leupenius*, doch hier aan „*Rutgers le Vieux*” gegeven! *f* 17; — N°. 366, een onechte *Sadeler, f* 6; — N°. 367, *P. Saeuredam, f* 47; — N°. 368, *H. Saftleven, f* 270; — N°. 369, *Idem, f* 100; — N°. 370. *Idem, f* 45; — N°. 374, een gezicht „aen de Oost see,” zooals er op geschreven staat, door *A. van Everdingen*, niet door *H. Saftleven*; de woorden „Capelletie by Beaumont” zijn er later opgesteld; *f* 28; — N°. 375

en 376, waren valschelijk aan *R. Savery* en *G. Schalken* toegeschreven; — N°. 377, *Schelfhout*, *f* 50; — N°. 385, *J. C. Schotel*, *f* 76; — N°. 388—394, *A. Schouman*, van *f* 16 tot *f* 47; — N°. 395, een zeer twijfelachtige *Hercules Segers*, want de teekening schijnt Bergen-op-Zoom na het beleg van 1747 voor te stellen, *f* 61; — N°. 396, *P. van Slingeland*, geheel versleten portret, *f* 24; — N°. 401, *F. Snijders* *f* 49; — N°. 402, *H. M. Sorgh*, *f* 102; — N°. 406, een zeer aardige teekening van *Jan Steen*, *f* 471; — N°. 407, *Idem*, twijfelachtig, met valsche handteekening, doch fraai, *f* 150; — N°. 408, teekening uit de XVIIIe eeuw, ten onrechte onder *Jan Steen* geboekt, *f* 65; — N°. 411, *A. Stock*, *f* 51; — N°. 412 en 413, twee fraaije ramskoppen van *Stokvisch*, *f* 42; — N°. 423 en 424, *J. van Strij*, *f* 51 en *f* 52; — N°. 427, *W. Swanenburch*, Maurits van Nassau, *f* 161 —; N°. 429, een onechte *D. Teniers*, *f* 58; — N°. 430, een even onechte *Terburg*, *f* 18; — N°. 431 en 432, twee niet minder valsche *Thopas*, *f* 69; — N°. 437, *Troost*, fraai portret van Boerhave, *f* 220; — N°. 439, *Sara Troost*, *f* 74; – N°. 440, *W. J. van Troostwijk*, *f* 77; — N°. 441 — 443, *Idem*, *f* 38, 52, 24; — N°. 444, *J. Uchtervelt*, *f* 51; — N°. 447, *J. van der Ulft*, schets van de schilderij op het Mauritshuis, *f* 61; — N°. 449, *Idem*, een kerk (niet een poort) te Rome, *f* 29; — N°. 452, *Rocho van Veen*, *f* 77; — N°. 453, een onechte, valsch geteekende *Adriaan van de Velde*, *f* 101; — N°. 454, ook onecht, *f* 95; — N°. 455, *Idem*, *f* 100; — N°. 456, *Idem*, twijfelachtig, *f* 53; — N°. 457, *Idem*, fraai, *f* 100; — N°. 458 en 459, overdrukken, onecht, *f* 21; — N°. 460 *A. van de Velde en Hackert* *f* 100; — N°. 461 en 462, *E. van den Velde*, *f* 120; — N°. 463, *Idem*, *f* 100; — N°. 464, *W. van de Velde*, *f* 155; — N°. 465 *A. van de Venne*, *f* 50; — N°. 466, *Verboom*, *f* 100; — N°. 468 *J. Verburgh*, *f* 25; — N°. 469, *J. Vermeer*, landschap, *f* 60; – N°. 470, *Verschuring*, *f* 161; — N°. 473—475 *A. de Verwer*, *f* 90, 75 en 47; — N°. 476, Copie naar *Vinckeboons*, *f* 61; — N°. 485 en 486, *C. J. Visscher*, *f* 50; — N°. 487 *Idem*, de ruïne van den kerktoren van Bath, *f* 30.—; N°. 488, *C. de Visscher*, Portret van Descartes *f* 260; — N°. 489, *Idem*, vrouwenportret, *f* 140; — N°. 490, *Idem*, oude vrouw, *f* 130; — N°. 491, *Idem*, meisjesportret, *f* 160; — N°. 492, zwakke teekening, vermoedelijk eene copie, *f* 300! — N°. 493, zwakke teekening, *f* 145; — N°. 495—498, *S. de Vlieger*, *f* 50, 40, 30, 26; — (N°. 498 is niet „l'enclos d'une ferme," maar een stadswal); — N°. 499, *R. de Vries*, *f* 260; — N°. 501—509, *A. Waterloo*, *f* 51, 40, 66, 28, 27, 90, 46, 62, 28; — N°. 514, *J. de Wet*, *f* 51; — N°. 516, 522, *J. de Wit*, *f* 62, 37, 21, 25, 19, 50 en 39; — N°. 525, *Ph. Wouwerman*, zijn Portret, *f* 159; — N°. 526—528, *Idem*, *f* 45, 45 en 15.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Bij het afdeelingsonderzoek van het wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1881, ten behoeve van den aankoop der verzameling historische prenten van wijlen Frederik Muller 1), verklaarden de meeste leden der IIe Kamer, die zich over de zaak uitlieten, zich bereid hunne stem aan dit wetsontwerp te verleenen. Vooral uithoofde der geschiedkundige waarde van de verzameling, wier aankoop hier beoogd wordt, had het hen verheugd, dat door de Regering maatregelen waren voorgesteld, om zulk een belangrijk geheel niet voor het vaderland te doen verloren gaan.

Eenige leden evenwel waren nog niet zoo geheel overtuigd van het groote belang eener verzameling, die uit den aard der zaak slechts door zeer weinigen zal worden geraadpleegd en meestentijds in portefeuille zal blijven liggen. Ook met het oog op onzen financiëelen toestand, terwijl de Staatsbegrooting een belangrijk tekort aanwijst, tot welks dekking het nog niet gelukt is middelen te vinden, betreurden zij het dat thans eene belangrijke verhooging van dezen post wordt voorgesteld, terwijl juist bij de behandeling der loopende begrooting de grootste zuinigheid is betracht, ook bij dit art. 169, dat bij amendement met *f* 5000 werd verminderd. Wat baat dit nu, als later bij suppletoire aanvragen die spaarzaamheid weer geheel uit het oog worden verloren?

Overigens vertrouwden dan ook die leden, die vóór het ontwerp waren, dat het onderzoek naar de waarde der verzameling met de meeste nauwgezetheid zou hebben plaats gehad. De ondervinding, bij den aankoop van antiquiteiten vroeger opgedaan, mag wel aansporen tot groote voorzigtigheid.

Verder wenschte men te vernemen of de som van *f* 20,000, die onder dit artikel op hoofdstuk V der begrooting is uitgetrokken, reeds geheel is uitgeput, en zoo neen, of dan niet een gedeelte ten minste van den koopprijs in de eerste plaats uit die *f* 20,000 zou moeten gevonden worden met beperking van andere uitgaven. Te meer is dit aan te bevelen, omdat middelen tot dekking der verhooging niet worden aangewezen.

Nog werd opgemerkt, dat uit de Memorie van Toelichting niet voldoende blijkt, of de te verkoopen dubbelen reeds thans in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam aanwezig zijn, dan wel of zij eerst na en ten gevolge van den hier voorgestelden aankoop zullen ontstaan. In het eerste geval zou de bewering aan het slot der Memorie van Toelichting, dat de eigenlijke kosten van aankoop niet meer dan *f* 10,000 zullen bedragen, onjuist zijn, aangezien alsdan die dubbelen ook afgescheiden van dien aankoop zouden hebben kunnen verkocht worden.

Dat eindelijk dit crediet, als het wordt toegestaan, uitsluitend zal mogen worden gebruikt voor den aankoop der bedoelde verzameling en niet tot andere doeleinden mag worden aangewend, als die koop om de eene of andere reden niet mocht doorgaan, sprak, meende men, van zelf.

Hierop is door den Minister van Binnenlandsche Zaken geantwoord als volgt:

Mocht hij verwachten dat zijne poging instemming zou vinden, het was hem aangenaam daarvan de verzekering te ontvangen.

De vrees van eenige leden, dat deze verzameling weinig zal worden geraadpleegd en meestentijds in portefeuille zal blijven liggen, moge wijken als zij vernemen dat, in de uitgebreide localen van het nieuw museum-gebouw, gelegenheid zal zijn om, door middel van standaarden met beweegbare ramen, een

1) Zie Kunstbode no. 18. blz. 142.

aanzienlijk getal platen gelijktijdig ten toon te stellen.

Dat door dit verhoogingsvoorstel eene gepaste zuinigheid uit het oog zou zijn verloren, kan hun niet wel worden toegegeven. De vermindering, die het crediet voor aankoopen sinds de drie laatste jaren onderging, maakt het ondoenlijk op menig voorwerp, waarmede het hoogst wenschelijk zou zijn dan deze, dan gene der elf Rijksverzamelingen aan te vullen, de hand te leggen. Dit jaar was reeds in Februari over nagenoeg het geheele crediet beschikt. Wat echter de belangrijke en geheel éénige verzameling van wijlen den heer Frederik Muller aangaat, omtrent welker waarde geen twijfel kan bestaan, de Minister achtte zich niet verantwoord de hem aangeboden gelegenheid te verzuimen.

De te verkoopen dubbelen zijn thans reeds in 's Rijks Prentenkabinet aanwezig. Werd de verzameling niet tevens verrijkt, er zou niet aan gedacht zijn die dubbelen te verkoopen. Dan waren zij bewaard om, door ruiling, andere prenten te bekomen, en zou dus hunne waarde zijn gebleven ten bate van het Kabinet, terwijl zij thans in mindering komt van de voorgestelde koopsom.

In hare vergadering van 25 Mei heeft de Tweede Kamer het wetsontwerp aangenomen met 46 tegen 9 stemmen, die der HH. Zylker, Sandberg, Corver Hooft, Viruly, de Vos van Steenwijk, de Jong, Wijbenga, Donner en van Delden.

De heer de Vos sprak tegen het ontwerp; de Heeren Wintgens en de Beaufort steunden den Minister.

— De ten vorige jare door de maatschappij Arti et Amicitiae gehouden Tentoonstelling van Kunstvoorwerpen uit edele metalen vervaardigd, heeft een te kort geleverd van ongeveer *f* 5500, niettegenstaande de ontvangsten het dubbele der raming bedroegen en vergeleken bij alle vroeger door de maatschappij gehouden Tentoonstellingen zeker zeer bizonder voldoende genoemd mochten worden. Gedurende het veertigjarig bestaan der maatschappij toch komt slechts één maal en wel bij de Tentoonstelling van oude schilderijen in 1872 een hooger cijfer van ontvangsten voor. De totale onkosten van de Tentoonstelling van 1880 beliepen ongeveer *f* 11.000.

Bestuurderen doen thans een beroep op allen, die met het doel dezer Tentoonstelling ingenomen waren, om door vrijwillige giften het tekort te verminderen. Reeds verklaarde de heer C. Becker zich bereid *f* 500, een ander lid *f* 200 beschikbaar te stellen.

— Bij den door de Rotterdamsche Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen uitgeschreven wedstrijd voor een plan voor een Kunstnijverheidsmuseum met School, is de eerste prijs toegekend aan den heer J. Verhuel Dz., te Rotterdam, de tweede aan den heer J. H. Smits Jr., te Amsterdam. De vervaardiger van het in de derde plaats gerangschikt ontwerp, heeft het hem toegedacht getuigschrift geweigerd.

— Het Gemeentebestuur van Vlissingen was sinds eenigen tijd in onderhandeling met het buitenland om de fraaie verzameling zilverwerken ten Raadhuize aanwezig te gelde te maken. Men was niet op den inval gekomen dat het passend ware geweest de verzameling in de allereerste plaats aan den Nederlandschen Staat aan te bieden; dit denkbeeld is helaas aan velen vreemd; het kwam bij voorbeeld eenige jaren geleden niet op in het brein van de erfgenamen van wijlen Douairière van Loon, ofschoon er onder dezen twee waren, die als leden van de Commissie van 's Rijks Museum geacht konden worden met de belangen van dat Museum bekend te zijn.

Toen de Minister van Binnenlandsche Zaken vernam, wat er te Vlissingen gaande was, opende hij onderhandelingen om te verkrijgen dat het zilverwerk aan den Staat zou worden afgestaan. Thans heeft de Gemeenteraad van Vlissingen daartoe besloten het door den Minister gedane bod aangenomen, en tevens toegezegd, dat de van Gilden afkomstige zilverwerken in bruikleen zouden worden gegeven.

Op deze wijze zullen deze Nederlandsche Kunstwerken niet het South. Kensington-Museum, te Londen, maar het Rijks-Museum te Amsterdam verrijken.

— De gemeente Zierikzee, buiten staat om haren prachtigen toren te herstellen en in stand te houden, stelde aan de Regeering voor dit Monument aan den Staat af te staan. De Minister van Binnenlandsche Zaken verklaart zich hiertoe niet bereid, tenzij de gemeente de helft der herstellingskosten zoude dragen. Nadat Zierikzee aanvankelijk beproefd had haar aandeel te doen verminderen, heeft zij thans verklaard de door de Regeering gestelde voorwaarden aan te nemen. Het behoud van het Monument is derhalve thans verzekerd.

— Met weemoed zal ieder, die onze monumenten van geschiedenis en kunst waardeert, vernomen hebben, dat de eigenaar van het bekende huis van Maarten van Rossum, te Zalt-Bommel, besloten heeft dit gebouw dat een waar monument is, te sloopen!

Dit huis dat door zijn architectuur en zijn beeldhouwwerk uitmunt, is een der meest karakteristieke monumenten van den eersten tijd der Nederlandsche Renaissance.

— De tentoonstelling van schilderijen van levende meesters te Goes zal op 4 Juny geopend en op 1 July gesloten worden.

— Ten behoeve van 's Rijks Museum van moderne Kunst zijn op de tentoonstelling te 's Gravenhage aangekocht een kleine schilderij van Bakker Korff en een stuk (Binnenhof te Kaïro) van Famars Testas.

Het groot paneel van Bakker Korff is voor het Gemeentelijke Museum van 's Gravenhage aangekocht, evenals een fraai bloemstuk van Mej. Rooseboom.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 23. 4 Juni 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

IV.

Toen Adriaan de Brouwer te Antwerpen zijne intrede deed, werd hij er geenszins, zooals Houbraken en anderen het hebben beweerd, oogenblikkelijk gevangen genomen en binnen het Kasteel opgesloten. Zonder er nochtans poorter te worden, zooals de stedelijke wet en de verordening der Schilders-Kamer het voorschreven, liet hij zich in den winter van 1631 als vrijmeester der Sint Lucasgilde inschrijven, tegen betaling van 26 gulden. Bijna terzelfder tijd aanvaardde hij als leerling Jan Baptist Dandoy. 1) Deze knaap was toen slechts veertien jaren oud, daar hij geboren werd op 26 Februari 1618. Zijn vader, Jan Dandoy, was een der bijzondere vrienden van onzen de Brouwer, en daarom zal het niet ongepast zijn eenige karaktertrekken van hem te toetsen. Jan Dandoy was gehuwd met Maria Becquet. Alhoewel hij beurtelings koopman, makelaar, leveraar van waskaarsen voor de kerken, knaap der Portugeesche Natie en leveraar van amunitiebrood voor de bezetting van het Kasteel was, toch gelukte het hem niet goede zaken te maken. Zijne vrouw had, bij de dood haars vaders, een gedeelte van het huis „de Duitsche Hoed", in de Eikenstraat, geërfd. Ten einde dit gansche huis in eigendom te krijgen, verbond zich Jan Dandoy om zijne schoonmoeder voor haar gansche leven in den kost te nemen. Zoodra had hij evenwel den eigendom niet in zijn bezit, of hij verkocht hem en betrok een huurhuis in de Huidenvettersstraat. Op 3 Januari 1630 stond hij aldaar, tusschen 11 en 12 uren, voor zijne deur, toen zijn verontwaardigde zwager, Willem Becquet, hem vastgreep, ten gronde smeet en met zijn ontbloot mes hem zeker zou hebben afgemaakt, hadden de toegesnelde geburen hem niet van zijn slachtoffer afgerukt. Toen zijne vrouw gestorven was,

1) De Liggeren, en andere historische archieven der Antwerpsche Sint Lucas-Gilde, afgeschreven en bewerkt door Ph. Rombouts en Th. van Lerius, deel II, blz. 29.

herhuwde Dandoy met eene weduwe, in wier herberg „Genua," in de Meyerstraat, hij de waard werd; doch het huis werd door notaris opgezegd, omdat men het niet verhuurd had, „om quacsalvers oft Jan Potagies in te logeren."

Het samentreffen van onzen kunstenaar met den waard, wien het verboden werd „quacsalvers oft Jan Potagies te logeren," is niet zonder beteekenis, daar de Antwerpsche volksoverlevering verhaalt, dat Adriaan de Brouwer te Antwerpen met een gezelschap barakspelers is binnen gekomen. Hoe het zij, indien onze schilder niet vóor 1631 te Antwerpen was aangekomen, dan moet zijn roem hem er toch al vooraf zijn gegaan; want David Rijckaert II verpandde reeds in het begin van 1632 „*een Rolbaene* door hem geschildert naer Brouwer."

Op welk tijdstip Brouwers portret door Antoon van Dijck gemaakt werd, is moeielijk juist te bepalen. De koning der portretschilders was reeds van zijne Italiaansche reis te Antwerpen terug in het begin van 1628. Kort na 13 Maart 1632 toog hij wel naar Londen; doch in Maart 1634 was hij weer in zijn vaderland, en ook in het begin van het volgende jaar bevond hij zich binnen zijne geboortestad.

Het kan wel, dat Brouwers portret onmiddellijk na zijne aankomst in de Scheldestad gemaakt is, vermits hij vooral dan met onze voornaamste kunstenaars in betrekking stond en nog algemeen geëerd en geacht was. Doch onze meening is, dat het vervaardigd werd in 1634, omdat Brouwer dan in het bezit komt van „drije troniën op éen paneel, geschildert van van Dijck," eene schets of studie, die hem naar allen schijn door den schepper zelven werd geschonken, toen hij hem zijn portret malen liet.

Brouwer was toen een man van ongeveer acht en twintig jaren geworden. Zijn afbeeldsel, door Schelte van Bolswert zoo prachtig naar van Dijck op koper gesneden, stelt hem voor als een gezonden, flinken, breedgeschouderden borst, een waren *Signor*, met welken titel men hem doorgaans vereerde. — Zijn schoon rond hoofd is omgolfd door weelderige haren, die hem tot op den afgeslagen breeden hemdskraag hangen. Zijn voorhoofd is glad en wijd, en versierd met zware en gewelfde wenkbrauwbogen. Zijn neus heeft bovenwaarts eene flauwe bocht en is zeer fijn gesneden. Boven zijn kleinen mond, op de milde lip, staan zwierige, tot aan het appelbeen opgestreken knevels, en een dun vlokje hangt op de kleine ronde kin, die aan den hals neigt om zich te verdubbelen. Aan de fletsche dubbele schelen zijner oogen en de balkjes, die zich daaronder reeds vertoonen op dit nog zoo jong gelaat, zou men alleen het vermoeden kunnen opvatten, dat Brouwer zich soms afmatte. Alles samengevat, heeft de kunstenaar nochtans een echt deftig, ja, geleerd voorkomen, zooals hij daar is voorgesteld met opgeheven hoofde, het bovenlijf smaakvol in eenen wijden mantel gewikkeld en de handen plechtig in zware lederen handschoenen.

Sommigen hebben Adriaan de Brouwer willen doen doorgaan voor eenen ruwen, armen dompelaar van lage afkomst en zonder opvoeding; doch, zooals van Dijck hem daar naar het leven heeft afgebeeld, is hij een gansch beschaafd mensch, die diep denken en juist voelen kan.

Ook zijn handteeken getuigt, dat hij veel en vlug met de pen omging. Evenwel begrijpen wij niet, waarom die zelfde hand, altoos even vast en fraai, dan eens *Adriaen Brouwer*, dan *Adriaen de Brauwer*, doch meestal *Adriaen de Brouwer* teekent.

Den 4[n] Maart 1632 „compareerde Signor Adriaen Brouwer, constschilder, residerende binnen dese stadt Antwerpen", voor den notaris Peter de Breuseghem. Ten verzoeke van Daniël Deegbroot, verklaart hij daar, voor de gerechte waarheid, in plaats van eed, dat hij zekere schilderij: *een Boerendans*, waarvan de omtrek aan de achterzijde van den akt wordt geteekend, niet meer dan éens geschilderd heeft, en dat die schilderij in handen is van den heer Peter Pauwel Rubens. Rubens is daar insgelijks tegenwoordig en bevestigt, dat hij bedoelde schilderij, sinds omtrent éen jaar, in zijn bezit heeft; en de vorst onzer schilders stelt, ter bekrachtiging dezer verklaring, zijn handteeken onder dat van Adriaan de Brouwer. 1) Op hetzelfde oogenblik en voor den eigensten notaris getuigt de Brouwer ook nog, dat het schilderijken, hem door den Antwerpschen koopman Jacomo de Cachiopin getoond, door zijne eigene hand eertijds is geschilderd geweest. Deze beide echtverklaringen zijner schilderijen door Adriaan de Brouwer, bewijzen, dat men van dan af de gewrochten van dien nog zoo jongen en reeds beroemden schilder nabootste, en dat de schacheraars er destijds reeds valsche de kunstwereld poogden binnen te smokkelen.

Daar Rubens verklaart het tafereel van de Brouwer reeds sinds omtrent éen jaar in zijn bezit te hebben, moet hij het zich hebben aangeschaft, vooraleer den schepper er van persoonlijk te kennen. Stellig had hij anders geen jaar laten verloopen, alvorens den waarborg te eischen, dien hij nu voor notaris verkregen had. Onze meening is, dat Daniël Deegbroot, die kapitein der borgerlijke wacht en een ijverig lid der Rederijk-Kamer de Violier was, dien *Boerendans* aan Rubens moet hebben verkocht, en dat, nu de schepper er van te Antwerpen was aangekomen, hij dezen, tegenover Rubens, wilde doen bevestigen, dat hij het onderwerp dier schilderij zelf en maar eenmaal had uitgevoerd. De Oppermeester moet dan wel veel prijs aan dit tafereel van Brouwer hebben gehecht, dat hij hem op de keerzijde van den notariëelen akt eene omtrekteekening der samenstelling deed schetsen, om te kunnen doen blijken, dat hij de gelukkige bezitter van eenen waarachtigen en eenigen Brouwer was. Ook verliet het hem nimmer; ja Rubens vormde zelfs een gansch kabinet van Brouwers scheppingen; want na zijne dood vond men in zijne kostbare kunstverzameling, naast dien *Boerendans in een Landschap*, nog de zestien volgende paneeltjes van Adriaan de Brouwer: *Vechtende Dronkaards* waar de eene den andere met het haar trekt; *eene Kroeg*, waar men bij het vuur zit; *een Landschap* waarin het bliksemt; *Zingende Boeren; de jaloersche Boer; een Gevecht* waar men er eenen bij de keel vat; *een Landschap; een Landschap* met drie figuren, waarvan er een met den pot slaat; *Sint Antonius' Tentatie; Zingende Boeren bij het Vuur; een Luitspeler; een Boer* met eenen roomer en eenen pot in de handen; *Rookende Boeren; een Landschap*, waarin een boer zijne schoenen strikt; *Twee Boeren* door het venster starende, en *een Landschap* bij maneschijn.

Zooals men ziet, was Adriaan de Brouwer, van

---

1) Protocollen van den notaris Peter de Breuseghem, 1631-32.

zoodra wij hem te Antwerpen aantreffen, hoog geschat bij kunstenaars en kunstkenners. De Bie bevestigt ook, dat Rubens, van Dijck en andere meesters bekenden, dat hij de grootste eer behaalde

„Door sijne Edelheydt en geestighe Manieren
Waer med' hy sijne Const ded' in malcandren swieren,
Die men noch hedendaeghs voor d'alderraeste hout
En noch seldsamer wordt, hoe dat se meer verout."

Adriaan de Brouwer was ook geen gewoon kunstenaar, die zich bepaalde bij het heerlijke navolgen van dezen of genen grooten meester. Hij was een dier zeldzame schilders, welke door hunne oorspronkelijke wijze van scheppen en uitvoeren de gansche kunstwereld als verrassen en verbazen. Brouwer schiep, wel is waar, geen nieuw vak in de kunst; maar hij drukte op de zedenschildering dusdanig zijnen eigenaardigen stempel, dat hij de modelmeester van het vak werd. Tusschen de groote huiselijke burgerfeesten van Jacob Jordaens en Brouwers kleine koddige kroegtooneelen was er geene vergelijking mogelijk. Brouwers meester, Frans Hals, leverde ook grappige drinkers en geestige volksfiguren, als zijne *Hille Bobbe*, dat ruig wijf, met de bierkan in de hand en eenen uil op den schouder, zijne *Vastenavondgekken*, *de Man met den Rommelpot* en *het Vroolijke Drietal*, waarvan de oude jongman het hof maakt aan de opgesmukte lichtekooi, terwijl eene andere schalksche deerne zijn hoofd bekroont met eenen reesel worsten. Maar al die figuren van Hals zijn, gelijk die van Jordaens, eerder portretten dan algemeene typen, zooals ze Brouwer schiep. Bij meester Hals was het er voornamelijk om te doen de gelijkenis van het model te treffen; bij Jordaens, elk figuur waar en werkelijk weer te geven met al de kleurenpracht, die het omringde. Brouwers hoofdzaak was het karakter, de inborst, den hartstocht te doen uitkomen, die zijne guiten bezielden. Ter bereiking van dat doel verwaarloosde hij het schilderachtige van het zoogenaamde bijwerk. Een der bijzondere kenmerken van Brouwer is, dat hij, in tegenstelling met al de meesters, die hem in de volksschildering voorgingen of volgden, de muren zijner achtergronden schier immer gansch naakt vertoont. Hij zapte ze enkel met de tinten noodig tot het doen uitlossen zijner figuurtjes, welke op zichzelven geheele tafereelen zijn van fijnen opmerkingsgeest, gevoelvolle uitdrukking en werkelijk leven. Alhoewel een prachtig kolorist, maalde Brouwer niet zoo zeer voor het oog, als wel voor den geest en het gemoed. Vóor zijne tafereelen vergeten wij het schilderwerk, om de typen en karakters te bewonderen en luidkeels te lachen, als zijne rookers, spelers, drinkers en zangers zich kommerloos verlustigen.

Dat de talentvolle Brouwer zijne typen en tooneelen uit den lagen stand koos, zal niemand bevreemden, die de levensavonturen van den volksjongen kent. Als kind verliet hij zijne ouders en geraakte deerlijk op den doolweg. Bij meester Hals ontwikkelde zich des jongelings vroolijke inborst, zijn lust om guitenstreken te verrichten en zijne neiging voor de taveerne. Daarna sloot Hals hem op den zolder, waar hij hard moest werken in ontbering. Toen hij uit den kerker ontsnapte, won hij geld als slijk, en leefde in wellust en overdaad met tafelschuimers en steunpilaren van kroeg en wijnhuis. In zijnen bandeloozen handel en wandel, werd hij een levenslustige philosoof, welke den draak stak met den ernst in de kunst, waarvan ons volk sinds lang genoeg had. Hij vond het leven al eentonig genoeg, zonder het nog te vergallen door mijmeren voor stroeve tafereelen. Onze landaard eischte vermaak, geestige scherts. Daarom hadden de fantastische Jeroom Bosch en de Vieze Breughel met hunne guiterijen en hunnen lach- en spotlust eenen zoo onbeperkten bijval genoten, en daarom huldigde ook hij in zijne koddige tafereeltjes het heilzaam vermogen van den drank, den tabak, het spel, den zang en de liefde.

In het uitvoeren dier grappige onderwerpen toonde Adriaan de Brouwer zich een meester zonder weerga. Niemand wist als hij zijne paneelheldjes naar het leven te bestudeeren en zoo getrouw weer te geven in hunne gelapte, doch schilderachtige plunje, met hunne natuurlijke houding, hun argeloos gebaar en de karaktervolle uitdrukking op het drollige wezen. 's Meesters teekening was zoo geestig als keurig. De schertsende luim, met welke hij iedere type vertolkte, was treffend. Ook als kolorist verrichtte hij wonderen. Zijn eigenaardige penseeltoets bewerkte de aangenaamste schakeeringen, de levendigste tinten, en dan weer versmolt hij zijne prachtige en warme tonen, evenals zijn licht en donker recht harmonisch. Meestal maalde hij weinig bont en met bruinrood op somberen, zwartgrijs gezapten achtergrond. Maar, hoe sober en fijn ook van kleuring, bleef hij door zijne behendige penseeling en zijn krachtig en natuurlijk licht toch zoo rijk als de prachtigste onzer koloristen.

De echte tafereelen van Adriaan de Brouwer zijn uiterst schaarsch. Ondanks het gemak en de vlugheid, waarmee hij werkte, was hij toch niet vruchtbaar. Zijne tijdgenooten verklaren ons waarom. In den beginne mocht hij een hartstochtelijk werker geweest zijn, al spoedig slabakte toch zijn kunstiever, dien hij te vaak afkoelde in het verlokkende druivensap. Ook schilderde hij niet om schatten te vergaren. Slechts wanneer het hem lustte, of beter, wanneer de nood er hem toe dwong, greep hij het rijk palet en de machtige penseelen, waarmeê hij nochtans zoo veel goud kon slaan als hij maar wilde.

Ten gevolge zijner werkeloosheid in de laatste jaren zijns levens, komen Brouwers gewrochten zoo zelden voor in de staten der nagelaten goederen van de toenmalige Antwerpsche kunstverzamelaars. Buiten de prachtige reeks, die Rubens zich van zijne tafereelen aanschafte, vonden wij slechts, in het sterfhuis van den Antwerpschen Schepene Jan van Meurs, overleden op 25 Januari 1652: „*een Sint Antonius' Tentatie* en *eenen Maneschijn* van Brouwer; in het sterfhuis van Jeremias Wildens, overleden op 30 December 1653: „*een Weerlichtken* van Brouwer;" in het sterfhuis van Margaretha de la Flie, weduwe van Marten de Bisthoven, overleden in 1655: *een Herbergsken* van Brouwer; in het sterfhuis van Cornelis de Licht, overleden in 1663: *een Tabaksmoorderken* van Brouwer; in het sterfhuis van Maria Anna van der Goes, weduwe van Jonker Jacob Roelants, Postmeester zijner Majesteit, overleden in 1663: „seven cleyn schilderijkens, wesende *de Seven Doodtsonden*, bij Brouwer geschildert, met seven copijekens daeraff," *een Manneken*, *een Bordeelken*, *drie Landschappen* en *een Barbierken* van Brouwer, en in het sterfhuis van den Ant-

werpschen plaatsnijder Alexander Voet, overleden op 3 October 1689: „*een Manneken met een hoog Hoeyken* van Brouwer."

In verhouding met de duizenden tafereelen, welke wij dan in onze kunstkamers aantreffen, is dit getal van Brouwers paneeltjes zeer gering. Het moet zijn, dat die zeldzame gewrochtjes door onze rijkste kunstliefhebbers werden verzameld; want alleen in het kabinet van den Antwerpschen Ridder Jan Baptist Anthonie werden, op 10 April 1691, de volgende schilderijen geschat door de schilders Jan Erasm Quellin en Peter van der Willigen:

„*Twee cleyn Vrouwecontrefeytsels*, , op plaetjens, van Brouwer	gl.	72.—
„*Een Vrouwken met Catteken*, op paneel, van Brouwer	„	72.—
„*Twee Tronikens*, op paneel, van Brouwer	„	15.—
„*Toebackrookerken met andere Mannekens*, op paneel, van Brouwer	„	350.—
„*Een Manneken met Roomerken in de Hand*, op paneel, van Brouwer	„	36.—
„*Een Barbierken*, op paneel, van Brouwer.	„	400.—
„*Een Landschap*, op paneel, van Brouwer.	„	12.—
„*Een Boerken en Boerinneken met tennen pot*, op paneel, van Brouwer	„	240.—
„*Een Landschapken met twee Mannekens*, op paneel, van Brouwer	„	18.—
„*Een Manneken met een Sacxken*, op paneel, ovael, van Brouwer	„	72.—
„*EenManneken, int root,met Compagnie,aen 't Tictambert*, op paneel, van Brouwer.	„	200.—
„*Een Maneschijntjen*, op paneel, van Brouwer	„	36.—
„*Een Manneken ende Vrouwken, met Conversatie van achter*, op paneel, van Brouwer	„	100.—
„*Eenige Mannekens aen 't Vier*, op paneel, van Brouwer	„	240.—
„*Een Gevecht aen een Tonne*, op paneel, van Brouwer	„	400.—
„*Een Boerengevecht tusschen de Deur en de Steyl*, op paneel, van Brouwer	„	300.—
„*Eenen Coninck Drinck*, op paneel, van Brouwer	„	400.—
„*Een Teirlinckspel*, op paneel, van Brouwer.	„	150.—

(*Wordt vervolgd.*)

MOZAIEKWERK.

Toen ik dezer dagen het gebouw van het Justitiedepartement te 's Gravenhage, dat thans zijn voltooiing nadert, bezocht, werd ik aangenaam verrast door de mozaiekvloeren, in gangen en portalen aangebracht. Het deed mij genoegen, te bespeuren, dat ook hier te lande pogingen worden aangewend om het veelkleurige mozaiek, in de laatste vijftien jaren op verschillende plaatsen in den vreemde met den besten uitslag toegepast, het burgerrecht te doen verkrijgen.

De kunst van het vervaardigen van mozaieken is zeer oud, en de Egyptenaren, zoo bedreven in schilder- en beeldbouwkunst, kenden haar reeds. Zij gebruikten de mozaieken niet slechts ter bekleeding van vloeren en wanden, maar versierden er ook soms kolommen en kapiteelen mede. Het Britsch museum te Londen bezit een gedeelte van zulk een kapiteel, waarschijnlijk uit den tijd van Rhamses II. Ook op enkele Assyrische zuilen zijn sporen van mozaiek ontdekt, en het is hoogstwaarschijnlijk, dat de Assyriërs even als de Perzen de kunst der mozaiekversiering bij de Egyptenaren hebben geleerd.

Tijdens de Perzische oorlogen maakten de Grieken kennis met de mozaiekversieringen en spoedig daarna begonnen zij er reeds te vervaardigen. Hoewel geen enkel Grieksch mozaiek voor ons bewaard bleef, kunnen wij toch door de verhalen der oude schrijvers en door enkele kopiën, uit later tijd, die wij van enkele der voornaamste werken bezitten, met zekerheid besluiten, dat de Grieken de mozaiekversiering tot de hoogste volmaaktheid brachten. Ten tijde van Alexander den Groote waren de wanden, de zolderingen en de vloeren der aanzienlijke Atheners met mozaieken getooid. Galenus spreekt van een vloer, waarop alle Olympische goden waren afgebeeld, welke voorstelling door Diogenes, niet zonder reden, minder gepast werd geacht. Plinius noemt verscheidene mozaiek-kunstenaars bij name, o. a. Sosos van Pergamos, van wiens beste werk het Kapitolijnsch museum te Rome een welbewaarde kopie uit het Romeinsche tijdperk bezit. Het stelt vier duiven voor, die zich in een met water gevuld bekken spiegelen. In 1763 werd te Pompeji een mozaiek ontdekt, waarop de naam van Dioscorides van Samos voorkwam, doch dat later bleek slechts een goede kopie geweest te zijn.

De Romeinen leerden de mozaieken eerst kennen ten tijde van Sulla, ongeveer 80 v. Chr. Zij werden toen als buit uit Griekenland medegebracht en vielen zeer in den smaak der prachtlievende Romeinen. Niet alleen moesten honderden Grieksche kunstenaars, die mozaiekwerk vervaardigden naar Rome overkomen om wanden en vloeren van openbare en bizondere gebouwen te versieren, maar ook de Romeinen in de verst afgelegen wingewesten lieten mozaiekwerk vervaardigen, zoodat ook daar thans soms goed bewaarde vloeren worden opgedolven, meest met mythologische voorstellingen getooid. Zoo kwam nog voor weinige maanden een bizonder fraaie vloer op Wight aan het licht.

De ouden kenden verscheidene soorten van mozaiekwerk. Soms stelden zij het samen uit vrij groote blokjes marmer, die stuk voor stuk, naarmate de teekening vereischte, uit de hand gevormd moesten worden, en die meestal in meetkunstige figuren gelegd werden. Men noemde dergelijk werk dat o. a. in de thermen van Caracalla te Rome te zien is, *opus tesselatum.*

Was het mozaiek uit marmeren platen saamgesteld, zooals in het Pantheon te Rome, dan heette het *opus sectile.* Het effect werd dan meer bereikt door de pracht der marmersoorten dan door de kunst der teekening.

Daar mozaieken in marmer zeer kostbaar waren, werd het dikwijls, vooral waar het muurversieringen gold, door stukjes gebakken klei of glas in verschillende kleuren vervangen, en het werk, hieruit saamgesteld, noemde men *opus figlinum.* Daar het mogelijk was, op deze wijze een groote verscheidenheid van tinten, zelfs goud en zilver, op de wandvlakken aan te brengen, konden de meest zamengestelde teekeningen uitgevoerd worden, zooals men nog kan zien aan de te Pompeji opgegraven mozaiekwerken.

Het was niet alleen tot vloer- en wandversiering dat de Romeinen mozaiek bezigden, maar zij maakten er ook kleine schilderijtjes van, die opgehangen konden worden. Deze stukjes zijn zeer kunstig uit bizonder fijne blokjes saamgesteld en tinten en schaduwen zijn met groote nauwkeurigheid weergegeven.

De techniek van het mozaiekwerk werd bij de Romeinen tot een groote hoogte gebracht en de vele mozaieken die men na achttien eeuwen nog in vrij goeden staat heeft teruggevonden, leggen een schitterende getuigenis af voor de deugdelijkheid hunner samenstelling. Dat zij zoo duurzaam zijn, is vooral te danken aan den goeden ondergrond van beton, waarop zij gelegd werden. De onderste laag bestond uit groote steenen met een weinig cement, dan kwam een laag beton van steenen en cement, in verhouding van 5 tot 2, die met veel zorg aangestampt werd, en eindelijk nog een laag cement en zand. Op deze bovenste laag werd het te vervaardigen figuur nauwkeurig afgeteekend, waarna de verschillende blokjes ieder op hun plaats gebracht werden. Als dit geschied was, overgoot men alles met vloeibare cement om na het hardworden daarvan met marmerstukken het geheel te polijsten, zoodat één gladde oppervlakte ontstond. Moest een muur of een gewelf met mozaiek versierd worden, dan werden de stukjes ieder afzonderlijk bevestigd met snel hardwordende specie, saamgesteld uit kalk en marmer of gipspoeder. Daar men natuurlijk op deze wijze werkende, de stukjes niet kon verplaatsen, moest de kunstenaar zeer bedreven zijn om fraai werk te kunnen leveren.

Toen het Romeinsche rijk in verval geraakte, was ook voor de kunsten de bloeitijd voorbij, doch de mozaiekversieringen bleven toch in zwang en werden zelfs door de eerste Christenen met voorliefde toegepast. De behandeling werd breeder, dus voor het materiaal meer gepast, en Kugler aarzelt dan ook niet te verklaren, dat de werkelijk goede mozaiek eerst uit de vierde eeuw dagteekent.

Er bloeiden toen twee geheel afgescheiden scholen van mozaiekkunstenaars in Zuid-Europa, de eene in Noord-Italië, in het zoogenoemde Exarchaat, de andere in Byzantium. Een van de eigenaardigheden der Italiaansche kunstenaars is, dat zij hun voorstellingen meest altijd op blauwen of witten grond aanbrengen, terwijl de Byzantijnsche school gouden en zilveren fonds verkiest. Schoone voortbrengselen dier vroeg-Italiaansche kunst vindt men nog in Santa Maria Maggiore te Rome en in San Vitale te Ravenna. De kunstenaars van Byzantium volgden wel is waar de traditiën van het Westen, doch hun kleurenpracht was aan het Oosten ontleend. Het is jammer, dat de beste Byzantijnsche mozaieken, die van St. Sophia te Constantinopel, onder een dikke laag witkalk verborgen zijn, daar de Islam geen beelden in de moskee duldt. In het begin dezer eeuw werd echter de witkalklaag vernieuwd, en van deze gelegenheid maakte Schwarzenberg gebruik, om de mozaieken in teekening te brengen. Wij kunnen dus althans eenigzins oordeelen over het effect dat zij maken. In het algemeen zijn zij zeer breed, soms zelf ruw behandeld, doch Schwarzenberg verzekert, dat dit volstrekt niet schaadt, daar zij zeer hoog geplaatst zijn. De figuren hebben al het conventioneele dat de Byzantijnsche kunst in het algemeen onderscheidt, doch al bezitten zij geen bijzondere schoonheid, zij zijn toch van het hoogste belang voor de kennis der vroegere Christelijke symboliek. Alle kleuren zijn gebruikt, zelfs zilver wordt hier en daar aangetroffen, en de stukjes hebben zeer onregelmatige vormen.

Na de zesde eeuw ging de kunst van het vervaardigen van mozaieken in Italie verloren en eerst in de tiende eeuw toen Byzantijnsche kunstenaars naar Italie overkwamen, herleefde zij weer. De schoonste mozaieken uit dien tijd vindt men in San Marco te Venetie. Zij werden in 1093 door Grieksche werklieden begonnen, doch het duurde tot in de zeventiende eeuw eer de kerk geheel getooid was. De mozaieken van San Marco geven dan ook een getrouw beeld van den ontwikkelingsgang der kunst in Italie. In den Renaissancetijd leverden de uitstekendste kunstenaars, als Tiziano, Tintoretto, Salviati en anderen de kartons waarnaar zij uitgevoerd werden.

Ook San Giovanni te Florence en de tribune van den Duomo te Pisa bevatten schoon mozaiekwerk. Het dagteekent uit de dertiende en veertiende eeuw en is veel beter van teekening dan de ietwat stijve composities van San Marco. Men ziet duidelijk dat de natuurstudie voor de vroegere conventionele regelen in de plaats is gekomen.

Omstreeks de zeventiende eeuw dreigde de kunst, na langzamerhand in verval te zijn geraakt geheel uit te sterven, daar de frescos toen zeer in den smaak kwamen, doch door een toeval bleef zij bewaard. Men had namelijk het plan opgevat, de nieuw gebouwde St. Pieterskerk te Rome van frescos te voorzien, doch het bleek, dat de vochtigheid der muren van dat gebouw voor die frescos zoo schadelijk was, dat zij spoedig geheel onkenbaar waren. Men nam toen, door nood gedwongen, zijn toevlucht tot mozaiekwerk, dat uitstekend tegen vocht bestand is. De pendentifs werden toen met de fraaie medaillons, de vier Evangelisten voorstellende, versierd, die onder het uitstekendste mozaiekwerk van alle tijden gerekend kunnen worden. De Romeinsche mozaiekwerkers vormden spoedig eene school en waren langen tijd de eenigen die bestonden. Zij gaven de schoonste schilderstukken zeer bedriegelijk in glas of marmer weer. Nog in onzen tijd worden te Rome fraaie mozaieken gemaakt, die dikwijls tot geschenken van den Heiligen Vader aan vorstelijke personen worden gebezigd.

Omstreeks het midden dezer eeuw werden te Venetië door Dr. Salviati pogingen aangewend, om de glasmozaïekversieringen weêr in zwang te doen komen. Hij leerde van den eenigen glasmozaïekwerker, die te Venetië was overgebleven, de wijze, waarop men ze vroeger vervaardigde, en hoewel hij zelf geen kapitalist was, slaagde hij er in, te Murano een fabriek van glasmozaïeken op te richten.

Spoedig kwam zijn fabriekaat in den smaak, vooral nadat hij te Parijs de medaillons aan de Nieuwe Opera had uitgevoerd, die algemeen bewondering wekten, en hij kreeg vele bestellingen uit Frankrijk, Engeland, Duitschland en Oostenrijk. Op de Weener Tentoonstelling in 1873 trokken de mozaïekversieringen voor een Berlijnsch woonhuis zeer de aandacht.

Salviati's glasmozaïek wordt vervaardigd door afval van glas met zand en minerale kleurstoffen saam te smelten, en de dus verkregen stukjes zorgvuldig te polijsten. De ondergrond voor deze mozaïeken, die natuurlijk alleen tot wandversiering gebezigd worden, bestaat uit gips, waarop de ruitjes verdeeld

worden. De stukjes worden hierop met cement bevestigd.

Marmermozaïek werd in onzen tijd ook het eerst in Italië toegepast door werklieden, die de mozaïeken, door de Romeinen in hunne thermen gebruikt, zochten na te volgen. Deze werklieden trokken geheel Europa door, en hebben o. a. de fraaie vloeren in de Opera te Parijs, in South-Kensington-Museum te Londen en in vele gebouwen te Berlijn en te Weenen gelegd. Naar men ons mededeelt zijn ook de mozaïeken in het Departement van Justitie te 's Gravenhage het werk van Italianen.

Tegenwoordig wordt vooral in Engeland marmermozaïek op groote schaal toegepast en men gebruikt daarvoor Engelsche werklieden, die de kunst van de Italianen geleerd hebben. Het meest gewild en tevens het gemakkelijkst daar te stellen zijn vloeren, die uit onregelmatige stukjes marmer, zonder orde naast elkaar gelegd, en door een rand met figuren omgeven, bestaan, en die aan het *opus incertum* der Romeinen herinneren.

In Frankrijk wordt meer algemeen een mozaïek gebruikt, dat het *opus sectile* der Romeinen nabijkomt. Het bestaat uit vrij groote marmerplaten, die naar de omtrekken, die de teekening geeft, worden bewerkt, zoodat het eenigszins aan vensters met gekleurd glas doet denken. Het vereischt veel zorg, daar alle platen juist tegen elkander sluiten moeten.

Het schoone decoratieve effect van mozaïeken wordt in den laatsten tijd vooral in het buitenland bizonder gewaardeerd, en het pleit voor den goeden smaak van den ontwerper van het Justitie-Departement, dat hij het ook in ons land heeft gebezigd. Moge zijn voorbeeld veel navolging vinden!

Amst., 22 Mei 1881. A. W. WEISSMAN.

DRIE VROEGE WERKEN VAN REMBRANDT.

Binnenkort verschijnt er in „*die Graphischen Künste*", een te Weenen uitkomend, rijk geïllustreerd tijdschrift, een opstel van *Dr. W. Bode*, den bekenden duitschen kunsthistoricus, over de vroege werken van *Rembrandt*. Een klein aantal exemplaren zal afzonderlijk verkrijgbaar gesteld worden; ook deze verhandeling is ruim met afbeeldingen, waarbij verscheidenen in ets, voorzien.

Onlangs had ik in *Berlijn* het genoegen, drie van de daarin behandelde schilderijen onder de oogen te krijgen. 1) Het eerste, door een verzamelaar aan het Berlijn'sche Museum geschonken, zag ik daar in de „Directors" kamer. Het stelt een oud man voor, die, te midden zijner boeken en papieren, met een kaars in de hand zit te lezen. De schilderij is echt met groote letters gemerkt: R. H. (in één,) 1627; dus uit hetzelfde jaar als de *Paulus* in *Stuttgart*. Warm, geelachtig van kleur, en met diens eigenaardige kaarslicht effect, herinnert dat stuk aan *Honthorst*, zooals Dr. Bode treffend aanmerkt; daar is geen twijfel aan, *Rembrandt* bleef niet geheel zonder diens invloed. Vooral is het doorschijnend rood van de hand die de kaars houdt, uit dit oogpunt merkwaardig. De penseelbehandeling is vet en krachtig. Eene schilderij, die aan dit vroege werk doet denken is N°. 362 in *Cassel*, ongemerkt, en zeker onder *Rembrandt's* jongelingswerken te rangschikken, al is het ook iets later dan 1627. (Brustbild eines alten Mannes, klein formaat.)

Het tweede stuk bevindt zich in het oude slot te *Berlijn*, thans nog in de woning van den heer *Dohme*, 2e Directeur van de National-Gallerie aldaar. Het is de voorstelling van *Simson*, die in den schoot vän *Delila* ligt te slapen. Hij is in 't licht geel gekleed, met (vet geschilderden) blauw, rood en geel kleurigen sjerp om. *Delila* is in het licht paersch; zij houdt haar hoofd naar links gewend, waar, op den achtergrond, twee geharnaste mannen den slapenden komen vangen. Haar gelaat is zonder uitdrukking, daarentegen ziet de een der geharnasten, die een zwaard in de rechterhand heeft, verbaasd naar het volbrachte, onheilvolle werk. Want *Delila* houdt het haar van *Simson* reeds in de rechterhand, terwijl zij er met de linker naar wijst. Daar valt reeds sterk, en Rembrandtiek licht op den gelen *Simson*, wiens hoofd, in Delila's schoot verborgen, geheel onzichtbaar is. Hij heeft een soort Oostersche dolk, of kris aan zijne zijde; rechts staat een fraaie gouden schotel. De verdeeling van licht en donker is uiterst schilderachtig; dit stuk is koeler van toon dan het voorgaande. Gemerkt: *R H* aanéén, 1628.

Het derde, vroege werk van onzen grooten meester, moest ik toevallig ontdekken bij den Heer *Otto Pein*, eigenaar eener niet onbelangrijke verzameling schilderijen, en wonende op het „Schöneberger Ufer," te *Berlijn*. Hij liet mij een op *koper* geschilderd schilderijtje zien, verhaalde mij, dat hem dat als *Rembrandt* te koop aangeboden werd, achtte het echter niet goed genoeg voor dezen kunstenaar, en vroeg mijn oordeel. Ook ik twijfelde in het begin aan zóó hooge afkomst; daarbij het *zeer* kleine formaat, de uiterst fijne behandeling, en dat op koper ... maar al kijkende en denkende, zie ik op eens rechts, zeer flauw, sporen van letters. Het was zeer helder wêer; fluks in de zon er mede... en waarlijk! daar staat weer, heel klein, het Monogram *R H* aanéén en 1628! Nu de voorstelling.

Volgens het oude briefje, er achter geplakt, is het „Eine Wache bei Licht." Het is *eene verloochening van Petrus*. Links zit de dom, lachende, afvallige apostel de handen aan een vuur te warmen, met twee soldaten naast hem. Weer Honthorstsche lichteffecten, maar krachtiger kleur, vette penseelbehandeling en reeds min of meer Rembrandt'sche typen. *Petrus* draagt kousenbanden van datzelfde rood, geel en blauw, als de sjerp van *Simson*, uit hetzelfde jaar. Geheel in 't donker, zien wij achter deze groep nog eenige figuren, flauw door kaarsen verlicht.

Rechts heerscht duisternis; doch van het vuur links, worden 2 figuren zwak beschenen; een daarvan is met een harnas bekleed. De warme, rood- en geelachtige toon herinnert, evenals de schilderwijze, aan het stuk van 1627 in het Museum.

Een groote voorliefde voor het licht en donker, hier reeds meesterlijk behandeld, is onmiskenbaar. De compositie laat te wenschen over. De hoofdgroep is

---

1) Geen dezer stukken is in Mr. C. Vosmaer's „Rembrandt" vermeld. Zij waren in onbekende collecties begraven, behalve het stuk op het „Alte Schloss" te Berlijn, dat echter slecht te zien was.

geheel links, zoodat $^3/_4$ van de schilderij een donkere massa vormt.

Vol vreugde over mijn vondst, deelde ik dien dadelijk aan mijn' vriend *Bode* mede; en toen ik 14 dagen later in Berlijn terugkeerde ... was het schilderijtje reeds geëtst voor zijn opstel.

Maar meer mag ik niet vertellen. Die zich voor onzen grootsten meester interesseert, voorzie zich spoedig van het geschrift van den begaafden Berlijnschen geleerde; natuurlijk zal het 100-tal afzonderlijke afdrukken spoedig uitverkocht zijn.

Zoo spoedig mogelijk hoop ik op *Bode's* arbeid terug te komen.

A. Bredius.

DE HAAGSCHE FABRIEK VAN GESCHILDERDE BEHANGSELS

VAN

BERNARDUS VAN WEEMEN.

In deel I van het Register: Notulen van de Wet, houdende het verhandelde van 23 Oct. 1732—22 Dec. 1747, lezen we op „Maandagh den 16 September 1737":

„wyders syn geleesten de Reqte. van Bernardus van Weemen, Mr.Schilder, en Floris Scheurleer, Mr. Swaartveger, de eerste verzoekende Octroy tot het oprichten van een fabryck van geschilderde behangsels op hennip linden, ende de laatste tot het maaken van een soort van knoopen op houte vormen, welke beyde gelaaten syn aan Burgemren Camer, omme, daar op gehoord de geene die daar in geinteresseert mogten weesen, gedisponeert te werden soo als bevonden sal werden te behooren".

Op 23 September 1737 vinden we in dat zelfde register het volgende vermeld:

„De Magistraat van 's Gravenhage, gesien hebbende de Reqte. aan haar Eed. Aghtb. gepresenteert by Bernardus van Weemen, Mr. Schilder alhier, te kennen geevende dat hij supplt 't seedert eenigen tyt heeft beginnen te schilderen op Hennip Linden allerhande Historien, landschappen, jachten en andersints tot Camerbehangsels, en voorneemens is een Fabryck daar van alhier in den Hage op te richten, niet twijfelende aan verder succes, alsoo die behangsels, die uyt Duytschland coomen, met de vraghten, en andere costen daarop loopende, niet minder, maar wel meerder als ses en dertigh stuyv. de elle werden verkoght, daar den supplt deselve immers soo goed als de haare, jaa beeter, sal connen leeveren voor dertigh stuyv. de elle in 't vierkant, en alsoo hij beducht is dat, als de Fabrykeurs in Duytschland de vermindering van haar debiet daar door sullen vernemen, zy haar alhier sullen koomen ter neer te setten, ende den suppl. groote praejudicie, (nadeel, schade), souden toebrengen ende selfs geheel ruineeren, versoekende daer toe octroy; heeft om reedenen voorn den supplt geauthoriseert ende gequalificeert, gelyk hy geauthoriseert ende gequalificeert word mits deesen, omme alhier in den Hage ende de districte van dien, met seclusie, (uitsluiting), van allen anderen, soodaanigen Fabryck als voors. is, te moogen oprichten voor den tyt van vyf jaaren in te gaan met dato deeses, en sullende expereeren met den 23 September 1742 op soodaanigen poenaliteyt teegens die geene, die hetselve alhier in den Hage en de districtie van dien, buyten den supplt, souden moogen coomen te onderneemen, als bevonden sal werden te behooren. Actum Hage den 23 September 1737."

In de 's Gravenhaagsche Courant van 20 Dec. 1737 N°. 152 is dan ook de volgende advertentie te vinden: „Bernardus van Weemen woonende bij de Hooykaey in 's Hage, adverteert, dat by hem met Priv. van de Ed. Achtb. Mag. deezer steede, gemaekt werden geschilderde tapyten, van allerley concepten, so Historien, Landsch., Jachten, als anders tot een civ. prys," terwijl hij in N° 5 van 11 Jan. 1737, reeds 't volgende had geadverteerd: „Bernardus van Weemen, Meester Koetsenschilder tusschen Denneweg en Hooykaey maekt bekend, dat by hem werden gemaekt gesch. Tap. zeer schoon, krachtig en onveranderlyk van C., 't sy het oude of mod. historien verbeelden, alsmede Archiven Perspectiven, Emblemata, Landsch. of wat ordonn. iemand zoude gelieven te pretendeeren, kunnende een yder door den voorn. Sch. werden bediend voor een civile prys."

Den Haag, Mei 1881.

A. J. Servaas van Rooijen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— In het gebouw van het kantongerecht te Leiden werden een tweetal zalen bestemd tot ontvangst der afgietsels van de olympische beeldhouwwerken door de Regeering te Berlijn aangekocht. Nadat ongeveer drie jaren aan de opstelling dezer afgietsels werden besteed, zullen de zalen thans dagelijks, ook des Zondags, gratis toegankelijk zijn.

— De Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst, die onlangs te Amsterdam haar 43e algemeene vergadering hield, zag in het afgeloopen jaar haar ledental, door de verhooging van de contributie, een vermindering ondergaan van 942 op 890.

Op de prijsvraag voor een ontwerp-badhuis was slechts één antwoord ingekomen onder het motto: „tot studie", dat de jury (bestaande uit de heeren: C. Muysken, F. H. J. Cuypers, F. J. Nieuwenhuis en P. F. Laarman) ten volle de bekrooning met ƒ 300 had waardig gekeurd. Op de prijsvraag naar een *titelblad voor het Tijdschrift der Maatschappij* waren 9 antwoorden ingekomen, waarvan 3 bekroond werden. De 2 antwoorden op de vraag naar een *waranda* waren der bekrooning niet waardig gekeurd.

Bij het openen van de briefjes bleken de inzenders van de ontwerpen op de bovengenoemde prijsvragen te zijn, die van „*tot studie*" de heer Jacob F. Klinkhamer te Delft. Aan de drie bekroonde inzenders voor de prijsvraag naar een *titelblad* werden getuigschriften uitgereikt, nl. aan die onder de motto's „nulla dies sine linea", „Hans Vredeman de Vries" en „Glück auf"; van het tweede bleek de ontwerper te zijn de heer G. W. Vixebox, te Amsterdam.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 24. 11 Juni 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ ƒ 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ ƒ 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

V.

Volgens de bekende catalogussen van Geeraard Hoet en anderen, werden er in de XVIIe en XVIIIe eeuw, en dat meest in Holland, op naam van Adriaan de Brouwer een honderd vijftigtal tafereelen geveild; doch het groot verschil en de geringheid der prijzen, waarvoor sommige dezer gewrochten werden verkocht, doet hunne echtheid sterk verdenken. Ook in onze eeuw werden er eenige paneeltjes op Brouwers naam geloofd; doch zelden waren die oorspronkelijk of den meester volkomen waardig. Nog maar onlangs kocht het Antwerpsch museum voor 8.400 francs een eerste gewrocht van den beroemden zedenschilder. Dit paneeltje van 26 centimeters hoog op 40 breed, is geen van Brouwers puikstukken, maar toch geeft het een goed gedacht van des meesters verdiensten. De hoofdfiguren, twee *Kaartspelers* en een rookende toeschouwer, zijn geestig en prachtig gekleurd weergegeven, terwijl er in den achtergrond, naast eenen op de bank uitgestrekten dronkaard, nog flink geschetste snaken genoeglijk zitten te rooken bij den gloed van den haard. Antwerpen mag zich verheugen in den aankoop van dit Brouwerken, want de echte komen zelden voor. Het museum van Brussel bewaart op naam van Adriaan de Brouwer een paneeltje: *Vechtende Kaartspelers in de Kroeg*, wiens echtheid wordt verdacht. Niettemin bezit onze hoofdstad, in de galerij van den Hertog van Arenberg eene *Taveerne met Rookers, Zangers en Drinkers*, welke tusschen de ware meesterstukken van de Brouwer mag gerekend worden. Zijne meeste en voornaamste gewrochten prijken in het buitenland. De Parijsche *Louvre* bewaart van Adriaan de Brouwer eene oorspronkelijke *Rookkamer*, die uitmunt door buitengewone kracht van koloriet en juistheid van geestige teekening. Men ziet op dit paneel eenen

man met den rug naar den toeschouwer gekeerd, daar hij, vast ingeslapen, op eene tafel ligt. Een andere ontsteekt zijn pijpken aan de kolen eener vuurteil, en van die gelegenheid maakt een derde gebruik om de meid te omhelzen. Op den achtergrond, bij den schoorsteen, zijn nog twee andere mannen in druk gesprek met een meisje. Munchen bezit van de Brouwer prachtige werken, als *de Worstelende Kaartspelers in de Kroeg*, *eene Taveerne met Zangers*, *Spaansche Soldaten met de Teerlingen werpende in de Cantina*, *Kaartspelers in de Kroeg*, *de Chirurgijn die den Pleister afneemt van den Arm van den Boer*, *de Kwakzalver die den Voet van den Boer vermaakt*, *drie Rookers*, *een Vioolspeler die drie Zangers begeleidt* en *twee Worstelende Boeren*. Te Madrid prijken van Adriaan de Brouwer: *de Kluchtige Trio*, *Pratende Boeren* en *Zingende Boeren bij den Haard;* te Berlijn: *de Slaper in de Kroeg*, *Vechtende Boeren*, en de hoofdzonde *Hoovaardigheid*, zijnde eene bejaarde vrouw, die zich opsmukt voor den spiegel. Op Brouwers naam toont men ook, te Dresden: *twee Worstelaars*, *drie Vechtende Boeren*, *twee Boeren aan Tafel*, *de Man die zijn Kind afvaagt*, en een paar *Volkstypen*; te Weenen, in de galerij Lichtenstein: *eenen Tandentrekker* en twee *Volkstypen;* in het museum van Cassel: *Kaartspelers* en *Boeren in de Kroeg*, en in de galerij Schleissheim: *twee Boeren bij den Haard*, benevens drie verschillige *Kroegen met Drinkers en Rookers*. De echtheid van eenige dezer tafereeltjes wordt met reden betwijfeld; maar bij Engelsche kunstliefhebbers vinden wij nog verscheidene paneeltjes van Brouwer, waartusschen er puikstukjes worden aangetroffen, als de beide *Kroegen* in bezit van den Markies van Bute en *het Gevecht in de Herberg* den Graaf van Carlisle toebehoorende. Buitendien bestaan er in de museums en bijzondere verzamelingen van Italië, Rusland, Frankrijk en Nederland nog tal van tafereeltjes op Brouwers naam; doch verscheidene daarvan schijnen hem ten onrechte toegeschreven.

Het verwijt van luiaardij, zoo wel door zijne als onze tijdgenooten aan Brouwer gedaan, was niet gansch onverdiend. Het aanzienlijkste gedeelte zijner tafereelen bestond uit kleine paneeltjes, die noch studie in samenstelling, noch nasporing voor kostumen of bijwerk vereischten. Al wat ze voorstelden was hetgeen den begaafden kunstenaar dagelijks omringde, indrukken van een enkel oogenblik, die zijn scherpzinnige geest, zijn geoefende blik en zijne diepe karakterkunde overvloedig wist op te vangen. Het was vooral bij zijn schitterend optreden in de kunstwereld, dat Brouwer zijne rijkere samenstellingen, zijne Vroolijke Gezelschappen, Boerendansen en Vechtpartijen ontwierp. Hij eindigde met nog enkele figuurtjes of beter troniekens te schetsen. Het verval der eigentlijke kunstwaarde hield ook gelijken tred met het schraler worden der samenstelling. Daarom waardeerden vroegere kunstschatters zijne bijzonderste samenstellingen het hoogste als „zijnde van zijnen besten tijd." Zulks blijkt ook uit de verklaring op 14 December 1668 door Antwerpsche kunstkenners gedaan: „dat het stucksken, representerende *eenen Alchimist*, diversche reyzen gegelt heeft 3 à 400 guldens en dat het van constschilders ende liefhebbers is gejugeert geschildert te sijn van den constschilder Brouwer in sijne jonckheyt." Aan welke oorzaak die afneming van talent te wijten is, verklaart ons de Bie, daar hij onbewimpeld te kennen geeft, dat de alles verkwistende Brouwer gedurig in nood verkeerde, en derhalve zich wel gedwongen zag in allerhaast tal van kleine tafereeltjes aaneen te flanschen.

Verscheidene van Brouwers paneeltjes gingen verloren, doch veler onderwerpen bleef in plaat bewaard. De kunstenaars, die naar den befaamden zedenschilder sneden, zijn talrijk. Reeds tijdens zijn leven wedijverden onze voornaamste graveurs om zijne eenvoudige, maar toch geestige schilderijkens in plaat te mogen vermenigvuldigen. Marinus van der Goes, die te Antwerpen met de Brouwer gelijktijdig werkzaam was, sneed naar hem: *de Dorpschirurgijn*, *de Oude Vrijer*, gemerkt: 1634, *A. Brouwer pinxit. Marinus fecit*, en *de Lustige Gezellen*.

Lucas Emilius Vorsterman, die insgelijks met de Brouwer, te Antwerpen, leefde, bracht zijne *Vijf Zinnen* en *de Zeven Hoofdzonden* in plaat. Tot het voorstellen en hekelen dezer hoofdzonden, koos de schilder geene samenstellingen, die de gevolgen dier misdaden door dramatische toestanden aanschouwelijk maken; maar hij typeerde ze enkel in halflijfsche figuurtjes. Zoo toont hij ons *de Hoovaardigheid* in eene bejaarde vrouw, die, voor eenen spiegel gezeten, zich eenen prachtigen kraag om den hals hangt. *De Gierigheid* is eene vrouw, welke goudstukken weegt in de schaal die zij in de hand houdt. *De Onkuischheid* wordt voorgesteld door eene naakte vrouw, gezien tot ten halve de dijen. De gravuur welke *de Nijd* voorstelt, is het ons niet gelukt in handen te krijgen. Voor *de Gulzigheid* ziet men eenen man, op eene ton gezeten, die met de handen derwijze een verksken plettert, dat de drek het ontvalt. *De Gramschap* is afgebeeld door eenen verwoeden krijgsman, die eene tafel omsmijt terwijl hij het zwaard trekt. *De Luiaardij* is eene jonge, sterke vrouw, welke slaperig bij de tafel zit. De Gramschap is *A. Brouwer* en *L. Vorsterman* geteekend. De andere plaatjes zijn AB en LV gemerkt, en elke zonde draagt een twee regelig vers bij een der Latijnsche titels: *Superbia*, *Avaritia*, *Luxuria*, *Gula*, *Invidia*, *Ira*, *Pigritia*.

Nog sneed Vorsterman naar de Brouwer *eenen Man* aan tafel gezeten bij schotel en kruik met drie personen in den achtergrond. Aan de stift van Frans van den Wijngaerde, eenen anderen Antwerpschen kunstmakker van onzen schilder, danken wij ook drie plaatjes naar Brouwer*: drie Boeren*, halflijfs, geteekend: *A. Brouwer pinx. F. v. d. Wijngaert fec.; eenen lachenden Boer*, en het allerpuikste *Boerken gezeten in eene uitgezaagde ton*, gemerkt: 1650 *Franc. van den Wijngaert, fec.* Van de graveurs, die later en buiten Antwerpen naar Brouwer werkten, dienen vooral de gebroeders Cornelis en Jan Visscher vermeld. De eerste etste drie, de tweede vier allerprachtigste platen naar den beroemden zedenschilder.

Adriaan de Brouwer behandelde ook zelf de graveernaald. Als de meeste onzer toenmalige schilders bepaalde hij zich echter bij het etsen. Hij moet zelfs maar luttel tijd aan dit slag van kunstarbeid besteed hebben; want de sterkwaterplaatjes, welke zijne etsnaald voortbracht, zijn zeer klein in getal. Soms maakte hij die etsen slechts naar zijne eigene paneeltjes als: *het Manneken met het hoog Hoeyken* en

de Dronkaard ingeslapen tegen het Schutsel. Deze plaatjes zijn door Brouwer zoo malsch en kleurig geëtst als onze schilders dit konden; doch aan de regelmatige stiftgroeven, die hen hebben verhard, blijkt het, dat ze door eenen plaatsnijder nadien werden overwerkt. Zulks is ook het geval met: *een lachende Boer*, halflijfs, en die nochtans 's meesters monogramma AB draagt.

Veeltijds maakte Brouwer zijne etsen rechtstreeks op de koperplaat, zooals *de vier vroolijke Gezellen*, gezeten om eene ton, op wier bodem de tabakspot staat. Een dier karakteristieke figuren schijnt oververzadigd van den tabaksrook; twee zingen lustig op en de andere, op het voorplan links, stopt genoeglijk zijn pijpken. Als of de luimige Brouwer deze geestige en hartverkwikkende samenstelling voor zijne gezellige makkers had vervaardigd, sneed hij daar ook onder:

„'t Sa vrienden, al te saem, maeckt uwe smook-schou ree,
Die nu niet smoken kan die mach niet langer mee.
Adriaan Brouwer fecit. Frederick de Wit excudit."

Zoo leverde hij ook *de Rookers*, waaronder twee verzen, en *de Vrouw spelende op de Fluit*, tot vermaak van twee mannen, met een tweeregelig rijmpje.

Eene geestige etsing is zijn *Gebochelde Schilder*, die met eene aardige muts op den afzichtelijken kop en als met vrouwenkleeren omhangen, voor den ezel zit. Rechts naast hem ziet men op den bult van een kindje, dat een fleschken houdt, en links bevinden zich twee knapen, waarvan de eene verf wrijft. Dit gewrocht draagt insgelijks twee verzen. Zonderling is ook *de rookende Aap*, die op eene soort van voetstuk pronkt en bewaakt wordt door een slag van Hercules, aan wiens voeten eene dwergin ineengekrompen zit met de beide handen onder de rokken. Onder dit plaatje schreef hij ook een paar rijmpjes. Verder etste hij nog: *de Boer die zijne pijp stopt; de Drinker die den Drinkpot streelt; de Gierigaard; de Bedelares*, en andere halflijfsche volkstypen, die hij met de etsnaald zoo waar en eigenaardig wist voor te stellen als in zijne puike paneeltjes.

Die koddige en geestige zedenschildering door Adriaan de Brouwer als herschapen, vond zulken ruimen bijval, dat David Teniers II, David Rijckaert III en tal van anderen, Brouwers spoor volgden, terwijl Adriaan van Ostade en Jan Steen ook zijnen invloed ondergingen.

De weg tot de kroeg, dien meester Hals zijnen leerlingen wees, deed Brouwer de mijn zijner geestige onderwerpen ontdekken, maar ook op dien zelfden weg moest hij derwijze verdolen, dat zijne muse hem verlaten zou. Bullart verklaart, dat Brouwer zelden elders dan in de kroeg schilderde. Ofschoon deze meening gewaagd voorkomt, zoo willen wij er toch iets van aannemen. Want, moet men niet naar de natuur zelve malen, om zoo juist en treffend voor te stellen wat er in den volksstand geschiedt? En waar kon men die natuur anders vinden, dan in wijnhuizen, kroegen, of, zooals de Bie ze noemt, „in slechte pistaveernen." Ongelukkig voor onzen genialen schilder, waagde hij zich zoo lang en zoo verre in den stroom van lage vermaken en hartstochten, dat hij er zelf werd in meegesleept, en er zijn levensdoel, zijne kunst door verwaarloosde. Onverbiddelijk verwijt hem de Bie:

„Hij heeft altijdt veracht al 's wereldts ijdel goed,
Was traegh in 't schilderen, en milt in het verteren;
Met 't pijpken in den mont in slechte pistaveren,
Daer leefde sijne jeught, schoon hij was sonder gelt
Ghelijck hij meestendeel was al den dagh gestelt."

Dit geld kwam hem eventwel toegestroomd, indien hij maar tooveren wilde met zijne penseelen; want, zooals wij verder zullen zien, zijne schilderijen waren te Antwerpen verkocht, vooraleer ze nog voltooid waren. — Doch „zoo gewonnen, zoo geronnen" was Brouwers leuze. — De overlevering bij de Antwerpsche bevolking zegt, dat hij gansche drommen tafelschuimers of arme duivels voor eenen stond gelukkig maakte met zijn goud. Zooals hij zong voor den tabak:

„'t Sa vrienden, al te saem, maeckt uwe smook-schou ree:
Die nu niet smoken kan die mach niet langer mee,"

zoo zong hij ook voor den zoeten wijn en het lustig spel. Hij voorzag al zijne herbergkornuiten van tabak en pijpen; hij deed den wijn bij beken stroomen, gebood muziek te maken of te zingen, en liet allen op zijne kosten teren en smeren en dansen en woelen, tot de vreugd ten top steeg of eene booze ziel haar brak. En zoo betrapte hij op heeter daad de ware en levensvolle onderwerpen zijner geestige tafereeltjes.

„En als hij was in noot bij eenen stueren weert,
Daer hij had eene som van vijftich pont verteert
En had hij cruys noch munt om hem dan te betaelen,
Soo ded' hij wat papier, wat enck, en pennen halen
Om niet, tot sijne schandt, te spelen broecxken uyt,
Die dickwils niet en was weert een ses dobbel duyt."

Te midden van het herberggewoel en omringd door lustige en wilde drinkebroêrs, greep hij dan het papier:

„Daer hij met cloeck verstant een aerdich beldt op stelde,
En soo men hem daervoor gheen hondert daelders telde,
Soo wierp hij sijne const met haesten in het vier
Schoon dat men twintich pont hem bode voor 't papier."

Diezelfde Brouwer, die zich, in nietswaardige lompen gehuld, tot een kroeglooper verlaagde, die zich bedwelmde in den tabaksdamp en mateloos bier en wijnen zwolg, bezat dus als kunstenaar toch nog een hooghartig karakter, daar hij zijne krabbelingen liever vernietigde, dan af te laten dingen op den prijs, dien hij er eenmaal voor gesteld had. Deze schetsen waren den eens zoo grooten meester ook soms nog ten volle waardig. De heer Theodoor van Lerius, van Antwerpen, bezit eene dergelijke teekening, gemaakt op een lapje perkament van 10 centimeters hoog op $12^1/_2$ breed. Het stelt een een en twintig-jarigen jongeling voor; want het bevat de aanduiding *aetatis* 21. Alhoewel hij een borstkuras en stalen halskraag draagt, heeft die baardelooze knaap het wezen van een tenger meisje. Zijne uitdrukking is zacht; de oogen staan hem schuldeloos in het hoofd en om zijne fijne lipjes speelt een bedeesd lachje. Hij schijnt er nochtans sterk aan te houden om een vroom voorkomen te hebben; want eene wijde pelsenmuts kroont zijne zwierige lokken, die hem tot in den hals golven. Wellicht is die schets de

beeldtenis van dezen of genen Antwerpschen jonker, door Brouwer in het wijnhuis met potlood gemaakt, om zich uit de verlegenheid te redden. Althans het werd stellig te Antwerpen door hem vervaardigd, aangezien het geteekend is: A. D. B. 1633. Brouwers' teekeningen zijn uiterst zeldzaam Buiten de hier opgegevene, vonden wij er enkel nog éene vermeld in de veiling der verzameling van der Marck van Leiden, welke te Amsterdam plaats had ten jare 1773. Kramm beschrijft deze penteekening als volgt: „Twee boeren zijn voor eene ton gezeten, en verder nog twee andere, waarvan een op den voorgrond, die eene kruik in de hand heeft."

Bullart verhaalt nog eenen anderen karaktertrek van Adriaan de Brouwer. Daar hij namelijk zag, dat zijne bloedverwanten hem verachtten, omdat hij met weinig smaak, ja dikwijls slordig gekleed ging, zoo liet hij zich een nieuwmodisch fluweelen pak maken, gelijk de groote Antwerpsche kooplieden er droegen. Een zijner neven, die toen juist in het huwelijk trad, haastte zich hem op zijne bruiloft te nooden, daar een zoo trotsch gekleede jonker het gezelschap niet dan vereeren kon. De Brouwer aanvaardde de uitnoodiging en kwam ter feeste. Doch, toen over tafel de gansche vergadering hem prees over de pracht en de reinheid van zijn kleedsel, greep hij eensklaps twee gerechten vleesch met de vetste saus, die hij over zijn kostelijk gewaad wreef, verklarende dat zijne kleeren zich maar deugd moesten doen, aangezien zij en niet hij genoodigd waren. Toen hij daardoor de verbaasde toeschouwers had te kennen gegeven, dat hij ze allen verachtte, omdat zij meer prijs hechtten aan het uiterlijke dan aan het innerlijke, wierp hij zijne besmeurde kleederen in het vuur, en hij zocht in de kroeg oprechtere vrienden bij tabak, wijn en spel, waaraan hij toen reeds verslaafd was.

Vooraléer nog de zomer van het jaar 1632 was geëindigd, stak Adriaan de Brouwer te Antwerpen reeds zoo deerlijk in kwade lakens, dat de schuldeischers hem van alle zijden bedreigden. Frans Marcelis, de gewone notaris van den bakker Joos van Craesbeeck, maakte toen den inventaris van al wat de geniale, doch verdolende kunstenaar in de wereld bezat; en waarlijk, die gansche boedel is zoo armzalig, dat er gemakkelijk is uit op te maken, wat leven hij toen leidde. Eene nederige kamer als werkplaats besluit geheel zijne huisvesting; doch al de voorwerpen, die wij er aantreffen, zijn zoo beteekenisvol voor het leven van hunnen bezitter en zoo eigenaardig aangeduid, dat wij ze hier in hunne oorspronkelijke beschrijving laten volgen:

„Ierst twee stucxkens in swertte lijsten, wesende *Landschappen* van Momper.

„Item twee stucxkens swert ende wit van Sotten Cleef.

„Een marmeren stucxken van Focquier.

„Een contrefeytsel van sekeren persoon genoempt *Theodosus*.

„Noch een stucxken van swert en wit, wesende *eenen Keyzer sittende in sijne Majesteyt*.

„Een stuck, wesende eene ordinantie van *eenige Sangers*, gedootverft van den voorschreven Brouwer.

„Noch drije andere stucxkens bij den selven gedootverft, d'een in eene swertte lijste.

„Noch een pineel daerop *eenen Man* gedootverft staet.

„Noch vijff pineeltkens, gedootverft als voore.

„Een copere plaetken daeroppe *eenen Manspersoon* gedootverft.

„Achtthien pinceelen mette stocken.

„Thien pinceelstocken.

„Een houten manneken met sijn pedestael.

„Drij swertte mutsen.

„Eenen riem met eenen poignaert.

„Een glas met verwen daerinne.

„Een aergentinen cappoot met silveren galon.

„Een camisoel van gevrocht swert armosijn.

„Een paer swertte sattijne mouwen.

„Een paer coleur sattijne mouwen.

„Een swert caffa rocxken, met een broecke.

„Eenen swertten laeckenen mantel, met caffa gevoedert.

„Acht boecken.

„Twee hoeyen.

„Een caerte van de belegeringe van Breda.

„Eenen omslach ende vijff poignetten.

„Drij dosijnen pinceelen.

„Tweelff printen.

„Een spiegeltken." [1])

Dit alles noemde de notaris de „meubelen competerende Signor Adriaen de Brouwer." Buiten het spiegelken, waarvoor de onbezorgde kunstenaar zeker zijne trotsche knevels opkrulde, vinden wij nochtans in die gansche lijst niet éen voorwerp, dat eigentlijk een meubel kan genoemd worden. Zulks bewijst, dat de beroemde schilder nog zelfs geenen stoel had, die hem toebehoorde, en derhalve nestelde hij in deze of gene kamer, waar hij de meubelen òf in leen, òf in huur had. Daar hij ook noch ezel, noch palet, noch schilderstok, als zijn eigendom bezat, doet zulks veronderstellen, dat hij toen reeds, evenals later, bij eenen kunstmakker inwoonde. Doch wie zijn kunst- of menschlievende gastheer moge geweest zijn, kunnen wij niet met zekerheid verklaren.

Brouwers lijnwaadkas schijnt ook in het geheel niet goed voorzien. Wij treffen geene hemden bij hem aan, en slechts éenen halskraag of omslag, en niet meer dan vijf lobben of poignetten. Integendeel bezit hij drie zwarte mutsen, twee hoeden, eene broek, benevens een paar zwarte en een paar gekleurde satijnen mouwen. Doch hij heeft ook maar éenen doorwerkten zwart armozijnen borstrok en éen zilverblank overkleed met zilveren boordsel, waarop hij zijnen riem met ponjaard gespen kan. Is dit gansche kleedsel te veel vervuild of te kaal geworden, om er mee tusschen de pronkzieke „signoren" te komen, dan kan hij het licht verbergen onder de zoo zwierig om het het lijf slaande slip van den zwarten lakenen mantel, waarschijnlijk dezelfde, waarmee Antoon van Dijck hem heeft afgebeeld.

Behalve van verven, die hij slechts in een glas versch hield, was Brouwer ruimschoots voorzien van schildergerief. Immers, hij had drie dozijnen enkele penseelen, achttien penseelen met stokken, dan nog tien penseelstokken en bovendien een manneken (*mannequin*) dat gewis een overbodig voorwerp moet geweest zijn bij eenen schilder als Brouwer, die gewoon was rechtstreeks naar het leven te malen.

Dat hij niettemin ook een man van studie of al-

---

[1]) Protocollen van den notaris Frans Marcelis, 1631—32.

thans een lettervriend was, getuigen de acht boeken, die wij in zijnen armzaligen boedel aantreffen.

(*Wordt vervolgd.*)

'T SALON VAN 1881.

Parijs, Mei 1881.

't Liep spade in 1880. De dagen van 't oudje waren geteld en de kinderen der menschen stonden om zijn sponde. Ze legden hem bij zijn voorzaten in 't graf en toen wierp de Staat, die zich onder de schare bevond, iets in de kuil, zeggend: Met u daalt ook de jaarlijksche officieele tentoonstelling ten grave!

De mare klonk door den lande en bracht groote angst in de harten van hen, die penseel, bijtel of stift hanteeren. Wat, trekt de Staat zijn handen van 't jaarlijksch Salon af? waar gaan we heen, o broeders! wat duistere toekomst treden we tegemoet! De Staat had er de gewoonte van, maar hoe zullen wij, ongeschikt tot beheeren als we zijn, ooit een degelijk bestuur kunnen voeren? Hoe zullen wij kunstenaars, die in tal van elkander nijdig beloerende klieken verdeeld zijn, ons aaneen kunnen sluiten, om één geheel te vormen!

De reeds eenmaal tot de jaarlijksche tentoonstelling toegelaten Fransche artisten waren door den Minister van Schoone Kunsten voor den 12den Januari opgeroepen ten einde een kommissie van 90 leden te kiezen, die de regeling van 't Salon op zich zou nemen. Op de eerste vergadering dezer kommissie nam Turquet, de ondersekretaris van Staat voor Schoone Kunsten, 't woord en zeî:

„De noodzakelijkheid erkennende, om aan de officieele tentoonstellingen al den luister en al 't gewicht terug te schenken, die men daarvan mag eischen, heeft de Hooge Raad van Schoone Kunsten, zooals ge weet, den wensch uitgedrukt, dat deze tentoonstellingen, de keur der voortbrenging van verscheiden jaren bevattend, voortaan slechts op meer verwijderde tijdstippen mochten plaats hebben."

De aanloop is niet kwaad, maar in de woorden, die de heer Turquet er onmiddelijk op liet volgen, klinkt een gansch andere snaar.

„Zich beijverende aan de hooge bescherming, die de Staat aan de kunst kan verleenen, haar juiste grenzen aan te wijzen, kan de Raad daarom niet de belangen der kunstenaars uit 't oog verliezen, wier bedrijvigheid ons land verrijkt en tot eer strekt. Deze eerbiedwaardige en veelvuldige belangen kunnen — men heeft 't erkend — slechts algeheele baat vinden bij jaarlijksche tentoonstellingen, die gemaklijker bereikbaar zijn. De raad heeft dus gemeend dat deze tentoonstellingen in beginsel behoorden te worden gehandhaafd, doch tegelijkertijd erkend, dat de Staat niet rechtstreeks tusschenbeide had te komen en dat niemand ze beter kan regelen dan de belanghebbenden zelven. Hij heeft den minister voorgesteld daarvan 't vrij beheer, zoowel stoffelijk als artistiek, den franschen kunstenaars aan te bieden,"

't Belang der artisten is bijgevolg elk jaar, dat van den Staat niet elk jaar tentoonstellingen te houden. Ik beleid openhartig, dat dit onderscheid boven mijn bevatting gaat. 't Belang van den Staat? Welk belang van den Staat? Mij dacht dat de Staat, bij 't uitschrijven van tentoonstellingen, geen ander belang dan dat der kunst kon hebben. En waarom heeft de Staat van de jaarlijksche „officieele" tentoonstellingen afgezien. Omdat ze niet schitterend, niet luisterrijk genoeg waren. 't Belang van den Staat zit dus in dat luisterrijke, in dat schitterende. Nu heeft hij tot de kunstenaars gezegd: „Mijn jaarlijksch salon heeft meer en meer aan luister verloren, ik zal 't ereis om de drie jaar beproeven. Zet gij er nu een op touw; zoodoende blijft de gewoonte behouden en verveelt men zich niet in den tusschentijd."

Niet dat ik geen voorstander ben van een door de artisten zelf geregeld en ingericht salon — de overdracht aan de kunstenaars acht ik integendeel voortreflijk — maar 't zijn gewrongen redenen, die Turquet, in de zooeven aangehaalde woorden aangeeft! Turquet moest zich goed houden......

Trouwens, hij, die tusschen de regels leest, bespeurt achter die mooie zinnen meer kwaden luim dan goedgemeende bedoeling. Jaar op jaar had de Staat, als organizeerend persoon, harde verwijten moeten hooren. De door den Hoogen raad van Schoone kunsten uitgesproken wensch gaf den doorslag. „Goed, riep de Staat, evenals een kleine jongen, wien men een stuk speelgoed heeft afgenomen, ik zal me niet meer met 't salon bemoeien. Ziet gij 't nu maar klaar te spelen. Ik trek natuurlijk mijn subsidie in!"

„Niet om zich van u te scheiden," heet 't eindelijk op zoeten toon in Turquet's toespraak, „herneemt de staat zijn vrijheid, terwijl hij u de uwe teruggeeft." Naar één doel strevend, zullen staat en kunstenaars te beter samenwerken, daar ze ieder vrijer naast elkander zouden gaan en beide winnen bij een juiste omschrijving hunner wederkeerige rollen.

Na veel geharrewar werd tegen 't eind van Januari een naamlooze vennootschap geboren, onder den naam van *Société des artistes français pour l'Exposition des Beaux-arts de* 1881, in 2000 aandeelen van 100 franken, die in een oogwenk waren geplaatst. Eén maand na de sluiting der tentoonstelling is de vennootschap volgens de statuten ontbonden.

Ziedaar de genesis van 't Salon van 1881.

Onderscheidt dit, door de artisten zelf georganizeerd Salon zich nu gunstig van zijn voorgangers? Och neen, men heeft de indeeling in *Hors-Concours*, *Exempts* en *non Exempts* laten varen — alle werken zonder onderscheid zijn aan 't oordeel der jury onderworpen — voor 't overige zoekt men te vergeefs naar vooruitgang en verbetering en..... de juryleden hebben nog steeds de beste plaatsen. De trap, die van den tuin naar de eerste verdieping leidde, is afgeschaft, wat zeer ongerieflijk is, en in den kataloog zijn achter de namen der inzenders de nummers der zalen, waar zich hun werken bevinden, weggelaten, wat niet minder ongerieflijk is. Wat de rangschikking van de schilderijen betreft, ik heb niet kunnen ontdekken, welk stelsel daarbij is toegepast. Vergis ik me niet, dan heeft men de alfabetische volgorde met een ander systeem door elkander geklutst!

Evenals ten vorigen jare worden de schilderijen gedurig verhuisd, waardoor 't verslaggeven niet weinig wordt bemoeilijkt. Wanneer zal men de kritiek toch eens eindelijk noodeloos heen en weer loopen besparen?

Mijn beschouwing over 't Salon van 1880 ving ik aan met een definitie van onbeduidendheid, ditmaal zou ik een omschrijving van 't woord middelmatigheid in top moeten zetten. Verleden jaar echter blonken, naast veel onbeduidends, eenige werken, die, wel is waar, niet vlekloos waren, maar oorspronkelijke rijke gaven, ontkiemend, krachtig talent openbaarden. Er zijn in de kunst van die vlekken, welke ons in 't geheel niet wanhopig behoeven te stemmen, want ze wijzen ons de leemten aan in 't talent, wier uiting ze hier en ginds verduisteren.

Ze helpen ons vaak de soort van talent bepalen, waarmeê we te doen hebben. Een vlek op een morsigen achtergrond laat ons onverschillig en doet ons niet stilstaan, een vlek op een helderen achtergrond treft ons oog en trekt onze aandacht. Tegenover gebreken staan eigenschappen en waar men de heldere stralen van een oorspronkelijk talent door den nevel ziet breken, kan men soms uit zekere gebreken tot zekere eigenschappen besluiten en aan 't rijzend licht, bij minder flikkering, grooteren glans voorspellen.

Op 't vorig Salon blonken van die zuivere stralen, die wel niet verblindden maar verwarmden en een boel onbeduidendheid goed maakten. Waar zijn Roll, Cormon, Suchetet, Dagnan-Bouveret? Thands, nu de jury strenger is geweest — er zijn dit jaar slechts 2448 schilderijen toegelaten tegen 3957 in '80 — heeft de onbeduidendheid 't gros harer troepen verloren, doch ontmoet ge, schier bij elken stap, die vervelende middelmaat met haar saai gezicht.

We zullen haar echter zooveel mogelijk uit den weg zien te blijven en, zonder langer dralen, de rondschouw aanvangen.

*
* *

De Beeldhouwkunst wenkt ons toe uit den tuin. We belooven u, lieve vrouw, een bezoek, maar uw zuster de Schilderkunst, wier rijk hier zooveel grooter is dan 't uwe, gaat voor.

En nu de trap opgesneld en in 't voorportaal halt gehouden, dat tot 't voormalige *Salon d'honneur* toegang verschaft.

Zuber heeft hier een groot dekoratief paneel in drie deelen: *Le Soir, le Jour et le Matin*, herinneringen uit die goddelijke streek, welke zich daarginder, bij Nizza en Bordighera in 't azuur der Middellandsche Zee spiegelt. Fraai van aanleg en uitvoering, zijn Avond, Dag en Morgen echter te mat van toon, waardoor 't stuk veel aan karakter verliest. We eischen van de dekoratieve kunst geen streng realisme, we begrijpen tot zekere hoogte dat ze haar licht dempt, haar kleuren verzacht, doch vooral waar ze een bepaalde natuur wil weêrgeven, mogen niet louter denkbeeldige tinten worden aangewend. Zuber's drie landschappen zijn te bleek, te flets om dat gloedvolle Zuiden uit te drukken met zijn diepe kleuren en warmen toon.

Wees echter op uw hoede voor gindschen tijger, die zich, op 't dekoratief paneel der barones Herminie von Preuschen, in gezelschap bevindt van allerhande oostersche vruchten, pompelmoes, ananas, maïs, en van een reukkomfoor, waaruit blauwe rook omhoog stijgt, die tegen den groenen hemel op den achtergrond scherp afsteekt. Neem u in acht, want niet alleen de vruchten steken buiten de schilderij, straks springt de tijger er uit. De kleuren zijn warm op branden af. Dit wonderlijk stilleven staat in den kataloog geboekt als *Evohe Bacche*. Mev. Herminie von Preuschen (uit Darmstadt) houdt wis niet van alledaagschetitels!

Boven Zuber's paneel hangt een fragment eener voor den schouwburg van Nantes bestemde plafondschildering door Berteaux. Thalia schrijft erotische tooneelspelen. Een thyrsus, met trillende klimop omstrengeld, in de hand houdend, danst een jonge vrouw, wier fijne leest zich in bevallige wendingen buigt, op de muziek eener luite, waaraan, naast haar, een jongeling zoete tonen ontlokt, die zich met zijn welluidenden zang vermengen. Hier is de goudlokkige Amor, daar Bacchus, van wiens lippen de lach niet wijkt, ginds Momus, de spotter, die met goden en menschen den draak steekt.

De groepeering is uiterst oorspronkelijk, de teekening zeer zuiver. 't Is een merkwaardig stuk, dat den maker alle eer aandoet. Gansch verschillend van trant is *La mort de Saint-Louis* van denzelfden kunstenaar, dat zich aan de overzijde bevindt. Wellicht heeft 't onderwerp als domper gewerkt, we vinden hier ten minste niet de eigenschappen terug, die zooeven onze aandacht trokken.

De teekening o. a. laat machtig veel te wenschen over. De dood van den Heiligen Lodewijk is reeds ontelbare malen in verf gebracht, de Heilige Lodewijk heeft al heel wat paletten versleten en zal voorloopig wel niet door 't schildersgilde worden losgelaten. De *Saint-Louis* van Berteaux is door de geestelijkheid van Paimboeuf besteld en schijnt daar als muurschildering dienst te moeten doen. Berteaux noemt zijn stuk ten minste een „muurschildering," wat vreemd mag heeten, want die benaming werd tot nog toe alleen gegeven aan werken, die ter plaatse en op de muur zelf werden uitgevoerd.

Treden we thans 't *Salon carré*, 't vroegere *Salon d'honneur* binnen, die den rechter- van den linkervleugel scheidt. Tegenover den ingang bevindt zich 't veelbesproken dekoratief doek van Baudry: *La Glorification de la Loi*. Een aankomend jongejuffer van 't opera-ballet, die de Wet voorstelt, heeft zich in volle lengte van haar zetel opgericht; ze houdt haar zonderling verdraaiden rechterarm met gebiedend gebaar uitgestrekt, terwijl de linkerhand op den tafel der wet wijst. Bovenaan zweven, in luchtige kleeding, twee andere danseressen: ter linkerzijde de Rechtvaardigheid met 't zwaard en de weegschaal, ter rechterzijde 't Recht, die de Wet met een lauwerkrans kroont. Onderaan, links, met een dikke lip, 't Gezach, die er tamelijk ontevreden uitziet en de driekleur in haar hand houdt; rechts een magistraat in purper en hermelijn. Naast hem, op den grond, leunt de Kracht op den kop van een opgezetten leeuw en tegen haar aan ligt een kind, de Onschuld, te sluimeren. Vlak vóór de Wet, op een der bovenste treden die naar haar troon leiden, staat de Rechtsgeleerdheid, met in de rechterhand een staf, in de linker de gezegelde kopie van een arrest. Dit *tableau-vivant* is voor 't Hof van Kassatie bestemd.

Baudry's wet is een zeer bekoorlijke wet, onder wier geboden men gaarne zou staan, indien men zeker wist, dat 't jonge meisje geen nukken had, maar *de* Wet, de Wet, die eerbied inboezemt, de strenge Wet, waaraan men blindelings gehoorzaamt, de verpersoonlijking van 't idee „wet", neen, dat is ze niet. Ik wil van de wet geen rimpelig, brommerig, vitterig oudje

maken, maar ook geen jongejuffer, die om haar lief kopje, de uitdrukking van haar mooie oogen, de bevallige lijnen van haar slanke gestalte, door den baletmeester gekozen is, om in een *tableau-vivant* de Wet voor te stellen. Baudry's opvatting kan er bij mij niet in, en ik kan zijn „Wetsverheerlijking" dan ook met den besten wil der wereld niet goed begrepen noemen, voor zoover de opvatting van 't onderwerp aangaat.

De groepeering is beter begrepen, de twee zwevende figuren, die te zwaar zijn, echter uitgezonderd. Hier en daar zijn de kleuren wat hard, waardoor de plooien van 't gewaad der verschillende personen een zekere ruwheid erlangen. Aan 't koloriet dient echter over 't algemeen hulde te worden gebracht. Wat opvatting en uitvoering beide betreft, zijn de figuren van de Onschuld, van de Rechtsgeleerdheid, van de Kracht en van den Raadsheer de beste. De naakte figuur der Onschuld is heerlijk van teekening, meesterlijk als *raccourci*, en komt prachtig uit tegen 't groene kleed, waarop 't knaapsken sluimert.

In de houding der Rechtsgeleerdheid zit zeer veel beweging; de buiging harer gestalte is bizonder fraai. En als ik gezegd zal hebben dat aan Baudry denkelijk de eeremedalje te beurt zal vallen, kunnen we van hem afstappen om tot Detaille over te gaan, die hiernaast zijn *Distribution des Drapeaux* ten toon stelt. Hij is lang niet de eenige, die de uitdeeling der vaandels aan 't leger op 't doek heeft gebracht; wel is hij de eenige, wiens penseel door den Staat in beweging is gezet. De regeering heeft hem deze groote schilderij besteld.

Gansch bloed, hoe ontzettend banaal is dit officiëel stuk! Die buitengewone afmetingen hebben den meester heel en al uit zijn gewone doen gebracht. Waar is 't fijne koloriet, waar de andere eigenschappen, waaraan hij ons had gewend? We vinden ze even terug in de groep generaals, die voor de tribune van den president der Republiek hebben post gevat, in de paarden van die generaals en in een troepje soldaten, die daar in de buurt staan. Maar hoe plat is de rest, hoe plat die tribune vol zwarte rokken!

Aan soldaten dit jaar geen gebrek. Wat is er dan toch in 1880 gebeurd, dat zooveel schilders zich aan 't malen van oorlogstafereelen hebben gezet? Brengen we onzen tijd niet zoek met 't opsporen dier gebeurtenissen, de reden is wellicht eenvoudiger en ligt dichter bij de hand.

Men behoeft geen aartsscherp opmerker te zijn om te weten, dat 't publiek, vooral 't parijsch publiek, dol is op schilderstukken, die gevechten voorstellen. Epizoden uit den fransch-duitschen krijg spannen natuurlijk de kroon. Een stuk doek, waarop zoo'n epizode te zien is, blijft nooit onopgemerkt, al is de maker ook de grootste kladschilder, en vindt altijd bewonderaars, ware 't slechts den meneer, die hoog en droog in Londen zat, maar desniettemin met groote nauwkeurigheid de plaats weet aan te wijzen van waar hij, in 't heetst van den strijd, een paar dozijn vijanden naar de andere wereld heeft gejaagd. Geen wonder dus dat een zoo dankbaar *genre* tal van beoefenaars telt. 't Artikel is buitendien meestal niet moeilijk van de hand te zetten, altegader redenen die bij sommigen zekere oorlogzuchtige stemming doen ontbranden, welke zich in 't schilderen van krijgstafereelen uit.

Ik denk er niet aan Georges Bertrand, wiens veelgeprezen *Patrie* ons aan den overkant van Detaille's „Vaandeluitdeeling" in 't oog valt, met deze „sommigen „op één lijn te stellen. Toch meen ik, dat men zijn gebreken niet zoo luchtig zou hebben opgenomen, had hij geen soldaten geschilderd en een anderen titel gekozen. Let wel, dat ik hem noch 't een, noch 't ander verwijt. Juist wijl hij een jong kunstenaar is, die misschien weldra zijn sporen zal verdienen, betreur ik dat hij eenigszins over 't paard is gelicht.

Patrie getuigt van een talent, waaraan wis geen nerf ontbreekt, maar dat nog onzeker is in zijn uiting en de noodige vastheid nog derft. 't Onderwerp is schoon gedacht: Een troep kurassiers omringen hun doodelijk getroffen vaandrig, wiens verstijfde handen 't dierbaar vaandel op de borst klemmen. Twee kurassiers zijn te voet, de een leidt 't paard van den vaandrig bij den toom, de ander ondersteunt hem met beide handen en houdt den doode in den zadel. Zwijgend, met gebogen hoofd, schrijden ze daar voort..... in veiligheid brengen ze 't gescheurde vaandel, de eer van 't regiment, 't zinnebeeld van 't vaderland.

In den geheelen aanleg „voelt" men een echt kunstenaar, wiens optreden we blijde begroeten. Jammer zou 't zijn, zoo de geoogste bijval hem de oogen deed sluiten voor de gebreken, die zijn werk nog ontcieren. En deze gebreken mogen niet verholen worden. Zoo is er tusschen de achterste figuren bijkans geen lucht. Zoo zijn enkele deelen slordig van teekening en onafgewerkt. Zoo is de natte grond van den weg, dien de kurassiers afkomen, bepaald slecht geschilderd. Zoo is de achtergrond ten eenenmale verwaarloosd. Zoo is hier en daar inbreuk gemaakt op 't beginsel der wederkeerige afstanden. Zoo is eindelijk de lijkkleur van den vaandrig overdreven — ik weet wel dat 't er op aankwam de aandacht bovenal op deze figuur te vestigen, maar de waarschijnlijkheid heeft ook haar rechten. Nu is 't duidelijk, dat die erge lijkkleur nog niet ingetreden kan zijn, omdat de vaandrig natuurlijk eerst zooeven 't leven heeft verloren.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Kerkvoogdij der Ned. Hervormde gemeente te Delft heeft van een oud lid van den Kerkeraad, onder beding eener matige lijfrente, de aanzienlijke gift van *f* 5000 ontvangen tot restauratie der Kerkgebouwen.

— De Vereeniging van leeraren aan inrichtingen van middelbaar onderwijs zal op 26—28 Augustus te Amersfoort vergaderen en alsdan o. a de volgende onderwerpen behandelen:

De perspectief, tot nog toe weinig op de scholen in theorie beoefend, is noodig als voornaam hulpmiddel bij het natuur teekenen.

Bij het stellen van groepen en stillevens dienen de regelen van Compositie onderwezen te worden.

Ten einde een goede behandeling voor teekenen en schaduwen te bekomen, is het noodig, dat steeds in elke school goede aesthetische voorbeelden voorhanden zijn, en het teekenen naar die voorbeelden niet geheel wordt afgeschaft.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam

№ 25. 18 Juni 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

VI.

Wat toch die kaart der belegering van Breda in zijne sobere werkplaats beduidt, kunnen wij ons maar niet verklaren. Een dergelijk voorwerp was destijds eene zeldzaamheid, en voorzeker hielden onze schilders zich al te weinig met aardrijkskunde of vestingbouw bezig, dan dat zij dergelijke plannen of kaarten tegen de wanden hunner kamers zouden uitstallen. En toch is zulks het geval bij den armsten en kommerloosten der kunstenaars, bij den luimigen taveernegast Adriaan de Brouwer! Hoe was die kaart in zijn bezit gekomen? Had hij, in het avontuurlijk leven dat hij immer leidde, ook ten jare 1625 de belegering van Breda doorstaan en bewaarde hij thans de kaart daarvan, als herinnering aan de heldenfeiten, die hij had verricht of zien verrichten tegen den vijand van het algemeene vaderland? Of wel was hij ook een der duizenden, die toen de onafhankelijkheid en de eenheid van het verbrokkelde Nederland droomden, en hield hij nu vooral de kaart der belegering van Breda bij zich, daar de roep toch ging, dat de wakkere Prins van Oranje die sterkte spoedig op den Spanjool heroveren zou, gelijk hij het inderdaad deed?

Verder bestond Brouwers gansche kunstkabinet uit *twee Landschappen* van Joos de Momper, *twee stukskens* van Joos van Cleef, *een Landschapje*, op marmer, van Jacob Fouquier, *het portret van zekeren Theodosus, een Keizer zittende in zijne Majesteit* en twaalf printen. Hoe hij in de netelige omstandigheden, waarin hij zich voortdurend bevond, ook nog aan deze kunststukken was geraakt, is even moeielijk op te lossen. Het eenigste wat wij kunnen veronderstellen is, dat hij ze uit achting voor zijn talent had ten geschenke bekomen, of wel dat hij ze ruilde tegen zijne eigene voortbrengselen, naar welke èn kunstenaars èn liefhebbers gretig dongen.

Wat wij onzen kunstenaar niet kunnen vergeven, is, dat hij zoo maar al wat hij ter wereld bezat voor zijne gemaakte schulden liet aanslaan, terwijl hij niet minder dan elf reeds gedoodverfde scheppingen voor zich had staan. Hoe talrijk zijn schuldeischers ook waren, hij had ze gewis allen ruimschoots kunnen voldoen, indien hij niet te onbekommerd of te vadsig ware geweest, om al die nietswaardige schetsen tot kostbare meesterstukken te voltrekken. De Bie had dus volkomen gelijk te zeggen:

„Hij heeft altijdt veracht al 's wereldts ijdel goet,
Was traegh in 't schilderen, en milt in het verteren.
Met 't pijpken in den mont, in slechte pistaveren,
Daer leefde sijne jeught, schoon hij was sonder gelt
Ghelijck hij meestendeel was al den dagh ghesteld."

Nu werd op den 5^{n} October 1632 zijn gansche boel door den procureur Anselmo de Cocquiel overgemaakt aan „Signor Jan van den Bosch, crediteur van den selven de Brouwer, omme te eviteren arresten ende becommeringen, die daerop, bij eenige andere des voorschreven Brouwers crediteuren souden mogen gedaen worden, onder hem, op expresse conditie, dat de voorschreve van den Bosch dyenaengaende hem Cocquiel sal indemneren, costeloos ende schadeloos houden tegens eenen yegelijcken."

Deze Jan van den Bosch, die koopman in zijde was, moet eerder beschouwd worden als een beschermer, dan als een onverbiddelijke afperser van Adriaan de Brouwer. Met aldus den boedel des schilders aan te slaan, redde hij hem toch uit de klauwen der andere schuldeischers, die Brouwer de schande wilden doen ondergaan van zijne goederen in het openbaar te veilen, omdat de roekelooze kunstenaar obligatiën had geteekend, die hij natuurlijk niet op tijd betalen kon.

Den 23^{n} Februari 1633 leende dezelfde van den Bosch hem andermaal 1600 gulden, tot vereffening der geteekende obligatiën. De Brouwer belooft ditmaal zijne geleende gelden af te korten, te rekenen van 1 Maart aanstaande, maandelijks met 100 gulden, „in schilderijen van zijne handt, tot sulcken redelijcken prijse, dat hij daerane proffijt mach doen, in consideratie, dat deselve van den Bosch sijne penningen soo lange gederft heeft ende noch derven sal, sonder eenighen interest daervore te genieten. Alles precis ende sonder langer vuytstel oft dilay ende op pene dat alle de resterende payen sullen sijn vervallen." 1) Deze akt is reeds geteekend „op den Casteele van Antwerpen;" maar den 23^{n} September van dit jaar 1633 teekent Brouwer bovendien alweer eenen schuldbrief van 500 gulden, ten voordeele van den zelfden Jan van den Bosch, „ter saecken van goeden geleenden gelde, bij hem comparant van den voorschreven Signor Joannes van den Bosch, tot sijnen contentemente ontfanghen, waer mede betaelt sijn sijns comparants montcosten, op den Casteele alhier gevanghen sijnde, in voldoeninghe van welcke voorschreve somme van 500 guldens eens, hij comparant geloeft te maecken, binnen den tijt van twee maenden, twee stucken schilderijen, van sijns comparants eyghen handt, welcke schilderijen sullen wesen ten behoeve van menheer Jacques Roelants, Postmeester alhier, ten prijse hij comparant sal estimeren." Daarbij teekent hij, op denzelfden datum, Jan van den Bosch nog eenen anderen schuldbrief van 1516 gulden over

1) Protocollen van den notaris Willem le Rousseau, 1633.

geleend geld, dat hij belooft af te korten, op bepaalde vervaldagen, in geld of in schilderijen, met de verklaring, dat, indien hij ditmaal zijne belofte niet nakomt, men hem ongenadig mag vervolgen en vonnissen.

Waarom Adriaan de Brouwer eigentlijk op het Kasteel gevangen was gezet, blijkt niet. Voor zijne schulden alleen kan het niet geweest zijn; want daartoe gebruikte men onveranderlijk en volgens eene stedelijke verordening, de stadsgevangenis het Steen. Op het Kasteel, integendeel, hield men niets dan krijgs- of staatsgevangenen.

De Bie rept geen woord over die gevangneming. Waarschijnlijk wel omdat hij, toen hij over Brouwer schreef, het overbodig oordeelde, daar een ieder het toch wist; en ja, zelfs nog op heden heeft ons volk het niet vergeten. Doch, zoo handelt hij meermaals, zonder te overrekenen, dat eens al de ooggetuigen van sommige der gewichtigste gebeurtenissen van het wereldtooneel verdwijnen, zonder hunne herinneringen anderen in het geheugen te hebben geprent. Bullart toonde in dees geval meer vooruitzicht, daar hij boekte: „*estant allé promener au Chasteau vêtu à la Hollandoise il y fut retenu prisonnier; mais bientost après relaché, lors qu'on reconnut son innocence et son enjouement.*"

Dat onze Brouwer, alhoewel reeds lang te Antwerpen verblijvende, op het Kasteel als een onbekende werd aangehouden, is goed mogelijk, daar in deze omwaterde sterkte schier alle Antwerpenaars vreemd waren aan de daar nestelende Spanjaards. Dat hij er om den vreemden vorm van zijn kleed verdacht en opgesloten zou zijn geweest, is stellig mis. De kleederdracht onzer Hollandsche of Vlaamsche schilders bood geen kenmerkend verschil. Overigens het kostuum, waarin Brouwer zich door van Dijck liet afbeelden, is gelijk aan dat van vele andere Antwerpsche kunstenaars. Dat hij ook spoedig na zijne aanhouding werd in vrijheid gesteld, is insgelijks niet aan te nemen, vermits hij 500 gulden moest leenen voor het betalen zijner mondkosten, tijdens zijne gevangenis op het Kasteel verbruikt. Houbraken waagt het te verklaren, dat men Brouwer op het Kasteel in den kerker smeet als eenen Hollandschen verspieder. Om die rol naar behooren te vervullen, bezat Brouwer zeker het karakter niet. De levenslustige schilder was gewis ook, gelijk alle ware Bacchusvrienden, een steunpilaar der zoo druk bezochte cantina van het Kasteel. Zijne kunstenaarsfierheid of zijne toomelooze vroolijkheid ergerde daar naar allen schijn den stuggen Spanjaard, in wiens bijzijn hij het ook wagen dorst de Spaansche staatkunde vrank en vrij te laken. Want, men vergete het niet, in zijne werkplaats hing de kaart der belegering van Breda, en wellicht was deze wel de oorzaak zijner aanhouding. 1)

1) Om te laten oordeelen hoe licht destijds een kunstenaar zijne vrijheid kon verliezen, geven wij hier het volgende voorbeeld. — Manart de Fossart, een landschapschilder, zat, des morgens ten 10 uren van den 31 Augustus 1634, op de Kipdorppoortvest der stad Antwerpen. Hij teekende vandaar het torenken uit der Kipdorppoort, dat hem moest dienen in den achtergrond van een zijner landschappen. Terwijl hij op die eenzame vest vreedzaam zat te werken, beklommen eenige wachten der stadspoort den wal om af te spieden wat de kunstenaar verrichtte. De prevoost naderde hem en eischte de teekening te zien. De schilder haastte zich dien eisch in te

Bullart was in alle geval goed onderricht, toen hij het eerst te boek stelde, dat Adriaan de Brouwer op het Kasteel van Antwerpen gevangen had gezeten. Het is ook op het zeggen van dezen schrijver, dat Houbraken weer een gansch nieuw geschiedkundig bericht heeft geweven, hetwelk eventwel nergens anders dan in zijne romanzieke verbeelding plaats had. Volgens hem zou Brouwer op ons Kasteel gelijktijdig hebben gevangen gezeten met den Hertog van Arenberg, die hem schildergerief deed bekomen van Rubens; en zoo zou hij een tafereel hebben gemaakt dat eene groep Spaansche soldaten voorstelde. Bij het zien van dit tafereel zou Rubens hebben uitgeroepen: „Op mijne ziele... 't is van Brouwer!" en de Oppermeester zou daarop den gevangen kunstenaar leeren kennen en verlost hebben.

Wij hebben reeds bewezen, dat Rubens Adriaan de Brouwer persoonlijk en als kunstschilder kende, van lang vóor dat hij binnen het Kasteel werd opgesloten. Bovendien Philips Karel, Hertog van Arenberg en Aarschot, die de persoonlijke vijand van Rubens was, zat nooit gevangen op ons Kasteel. Hij was door de Infante naar Madrid gezonden en werd daar op 15 April 1634 in het paleis van Koning Philips IV aangehouden, omdat hij zijne adellijke landgenooten, die zich van Spanje poogden los te rukken, niet wilde verraden. Twee maanden later bracht men hem naar het versterkt kasteel Pinto. Toen hij zwak genoeg was, om eenige zijner oproerige landgenooten aan te duiden, werd hij den 3n Juli terug naar Madrid geleid, ten einde een nieuw verhoor te ondergaan voor de Junta. In December 1634 werd hij bewaakt in een huis, dat hij bij zijne aankomst te Madrid gehuurd had, en daarin bezweek hij op 24 September 1640.

Een Albert de Ligne, Prins van Barbanson, werd op 27 April 1634 te Hal aangehouden en naar het Kasteel van Antwerpen gevoerd; doch deze kwam daar eerst aan, toen onze schilder reeds de vrijheid had terugbekomen. Dat het deze edelman zou zijn, die Brouwer met Rubens in betrekking bracht, is ook niet aan te nemen, daar onze schilder-diplomaat bij den vaderlandslievenden adel in het geheel niet goed gezien was, omdat hij de partij des uitheemschen Konings te zeer was toegedaan. Ook is er in de galerij Arenberg geen tafereel van Brouwer, voorstellende *eene Groep Spaansche Soldaten*. De afstammelingen der van Arenbergs verklaren zelfs, dat de familie-overlevering Brouwers vroegere levensbeschrijvers logenstraft, waar zij voorgeven, dat hunne verzameling ooit een dergelijk tafereel van dien meester bevatte. Om Houbraken's verdichtsel eventwel nog meer schijn van waarheid bij te zetten, drukte Jacob Campo Weijerman in 1729, dat die schilderij welke Brouwers verlossing bewerkte, „noch te zien is onder de konstschilderijen van die overoude prinsselijke familie, hoewel hier en daar wat afgeblot, dewijl de plamuurders van die tijden een krijtgrond plagten te leggen op de voor de schilders toebereide paneelen."

Bij zulke krachtdadige bevestiging, en, daar er zich waarlijk een meesterstuk van Adriaan de Brouwer in de galerij Arenberg bevindt, zou men wellicht meenen, dat men zich in den titel der schilderij bedrogen, en dat het de nog bestaande *Taveerne* der galerij Arenberg zou kunnen zijn, die in Brouwers leven eene zoo gewichtige rol speelde. Onze opsporingen stellen ons eventwel in staat ook aan deze schilderij de zonderlinge lotgevallen te ontnemen, die men haar zou willen toekennen. Dit waarlijk prachtig paneeltje van 31 centimeters hoog en (40½) breed, is eene kamer met drinkers en rookers. Op het voorplan links ontwaart men eene groep van vijf personen bij drink- en rookgerief. De eerste zit op eene afgezaagde ton en rust met de ellebogen op de knieën, terwijl hij zijn pijpken stopt. Naast dezen zit, op eene kleine ton, een flinke kerel, met open hemdskraag, die ons eenen vleezigen hals laat zien, waarop een jeugdig mannenhoofd prijkt, wiens weelderige haren gedekt zijn door eene platte muts. De kerel zit met de beenen schrijlings open. Met fierheid plaatst hij de linker vuist in de heup. In de andere hand steekt hij zijne pijp op, terwijl hij den tabaksdamp genoeglijk door de lippen blaast. Achter hem staat er een, in dansende houding en met de beide handen naast het hoofd, te zingen. Vóor hem zit er een die zijn halfvol glas opsteekt, daar hij het aanzicht naar de eikenzoldering wendt, om uit volle borst te kunnen zingen, en in diens schaduw ontwaart men nog een ander wezen van eenen man, die zich schijnt voorover te buigen. In het verschiet is een hooge en wijde schoorsteen, onder wiens kap de rook woelig opkrult. Bij dit smokende vuur bevindt zich een paar, dat vertrouwelijk kout, en een ander, dat zich hartelijk in elkanders armen drukt. Naast deze Venusvrienden zit een Bacchusgast, die gulzig eene kruik ledigt, welke hij met het oor en bij den bodem vasthoudt. Het hoofdfiguur van het tafereel is een beschonken man, die, gansch op den voorgrond, met de rechterhand en het hoofd zich overeind houdt tegen eenen vierkanten houten stijl, waaraan eene kruik hangt. Met de linkerhand heeft de dronkaard den voorschoot opgelicht, en, naar den toeschouwer gekeerd, watert hij onbeschaamd ten gronde midden in de kroeg. Dit tafereel, een der hoofdwerken van den meester, was reeds als dusdanig beroemd van toen hij nog leefde, wanneer men het zonder ommewegen „*de Pisser*" heette. Dat dit gewrocht van den schepper zelven niet werd afgekocht door een lid der familie van Arenberg, blijkt daaruit, dat het in 1673 nog berustte ten huize van den Antwerpschen koopman Peter Wouters. Op 23 Augustus van dit jaar werd aldaar door den historieschilder Marc Anthonio Garibaldo eenen staat gemaakt van schilderijen der grootste Italiaansche en Vlaamsche meesters, en daaronder bevonden zich „*een Boerengeselschap genaemt de Pisscher*, van Adriaen Brouwer en *een Manneken spelende op den Rommelpot*, van Adriaen Brouwer." Geheel die schat van kunstjuweelen behoorde den edelen heer Gisberto van Goor, Vrij-

---

willigen. Bovendien toonde hij hem nog andere stadsgezichten, en bekende tevens den vorigen dag ook nog de Sint Jorispoort te hebben geschetst, om haar in een zijner landschappen te benuttigen. Deze bereidwillige uitlegging voldeed geenszins den wachtmeester, welke hem aanhield als eenen verspieder, die voor den vijand schetsen kwam nemen der vestingwerken van Antwerpen. De landschapschilder werd, tusschen muskettiers, naar het stadhuis, voor den Buiten-Burgemeester Robrecht Tucher gebracht, welke beval hem gevangen te stellen op den Bakkerstoren, waar de Schepenen Cornelis van Spangen en Karel de Tassis hem oogenblikkelijk «examineerden», en onplichtig gevangen hielden. (Minuten van Philips van Vackenisse, Secretaris der stad Antwerpen, 1634—35.)

heer van Thienhoven, en moest den eigenaar in kisten worden toegezonden.

Op het Kasteel moest Adriaan de Brouwer natuurlijk den bakker Joos van Craesbeeck en dezes kunstlievende familie vinden; want, of hij zich in de cantina of in het wijnhuis begaf, hij was er toch altoos bij de bloedverwanten van den lustigen bakker, die spoedig zijn vriend was. Het duurde zelfs niet lang, of die reeds bejaarde en gehuwde bakker nam het besluit zich ook op het schilderen toe te leggen, en hij werd natuurlijk de leerling van zijnen kroegmakker Adriaan de Brouwer. De Bie zegt: „Ghelijck Quinten Mathijs door de cracht der liefde „van smid schilder werd," soo is Joos van Craesbeeck, niet door de cracht van sijn pael, maer door den drinckpot ghecomen tot den vollen smaeck van Picturas soetheydt. Want ondertusschen met dien grooten meester Adriaen Brouwers clievende een stoopken en stoppende een toebackpijpken, heeft hij allenskens de schilderconst aenghenomen ende den oven verlaten." Meester de Bie faalt hier met te verklaren, dat van Craesbeeck het schietspaan tegen het palet verwisselde. Ten jare 1634 werd hij in de Antwerpsche Sint Lucasgilde als vrijmeester ingeschreven; maar dan voert hij nog den tweevoudigen titel: „backer ende schilder."

Hoe zonderling het thans ook moge schijnen, drie volle jaren nadien, was Joos van Craesbeeck nog altoos bakker, en van die kwaliteit is er alsdan ook enkel melding gemaakt in zijn testament, dat wij verder zullen bespreken. Die bakker-schilder mag derhalve gehouden worden als een wonder verschijnsel in de kunstwereld. Hij was reeds verre in ouderdom gevorderd, wanneer hij zich eerst op de schilderkunst toelegde; en, ondanks dat de nood hem ook nog dagelijks aan den oven riep, werd hij toch een schilder, die tafereelen vervaardigde, welke door zijne tijdgenooten en nog meer door de nakomelingschap werden bewonderd. Dat hij zijnen kunstaanleg niet van jongsaf en niet regelmatig ontwikkelde, verraadt hij enkel soms in zijne teekening. Maar, evenals zijn meester, had hij de menschen van nabij leeren kennen en weerspiegelde hij ze recht schilderachtig en onverlegen in hunne volle natuurlijkheid. Daarbij bezat hij de hoofdhoedanigheid des schilders, de gaaf van het koloriet. Hij maalde zoo prachtig en warm van toon en zoo heerlijk van licht als Brouwer; en, waar hij bonter kleurt, weet hij zijne krachtige tonen in de beste overeenstemming te houden. De bakkerschilder penseelde soms zoo getrouw in den trant en den toon zijns meesters, dat voorname kunstkenners het niet eens zijn of sommige schilderijen door de Brouwer of wel door van Craesbeeck zijn geleverd. Zoo bezit de *Louvre* het wat te zwart geworden of te donker gekleurd, maar anders toch prachtig *Werkhuis van eenen Schilder*, dat, sinds jaren, beurtelings aan Adriaan de Brouwer of Joos van Craesbeeck wordt toegeschreven.

(*Wordt vervolgd.*)

AANVULLINGEN OP KRAMM.

V.

DIEDERICK VAN DER LISSE.

Het is zonderling, dat omtrent dezen meester, eens geacht burgemeester in den Haag, geacht kunstschilder en lid der Schilders-Confrerie aldaar, nog steeds onzekerheid heerscht, ja, dat zijne werken geregeld aan een anderen meester worden toegeschreven. Alweêr een gelukkige vondst in het *Haagsche Gemeente Archief* geeft mij de middelen aan de hand allen twijfel hieromtrent weg te vagen. *Kramm* is nog het dichtste bij de waarheid, maar alleen door het afschrijven van een en ander uit het bekende Ms van *Pieter Terwesten* 1) die zelf, zonderling genoeg, reeds in dwaling verkeerde. Wat Kramm niet vermeldt, is, dat *Dirck van der Lisse* reeds in 1644 in het oude *St. Lucas-Gilde* werd opgenomen 2). Hij behoorde tot de oprichters der Schilders-Confrerie of broederschap, die in 1656 tot stand kwam, was 1655 lid der Vroedschap, 1656 Schepen en 1660 Burgemeester van den Haag, tot aan zijn dood in het einde van Januari 1669. *Terwesten* zegt echter: „Of hij een nabestaande ge- „weest is van den tot *Breda* (?) geboren kunstschilder „*Johan van der Lis* dien *Houbraken* beschrijft als „een der beste leerlingen van *Cornelis Poelemburg* „enz., zulks is zoo onzeker en onbekendt als onbe- „kendt is, wie de meester van *Dirck van der Lisse* „geweest is; intusschen is het blijkbaar en zeker, dat „dezelve Heer *D. v. d. Lisse* een *kunstschilder* ge- „weest is." (N.B dit wordt door van Gool sterk betwijfeld.) O. a. blijkt het reeds hieruit, dat hij in 1657 ter Confreriekamer deed brengen „een door „hem geschilderd stuk, verbeeldende *Loth met zijne* „*twee dogters in een grot*, en dat teruggehaald zijnde „bragt hij er den 29 October 1662, wederom een „ander door hem geschilderd stukje: *een landschap* „*met rotsen*, welk stukje in Junij 1674 door zijn „erffgenamen is geredimeert met *f* 28 : 4: dus ook „vandaar teruggehaald."

Welnu, diezelfde „*Loth met zijne twee dogters*" hangt thans in het Museum te *Schwerin* met nog 3 andere werken van *Dirck van der Lisse*, dit Monogram dragende:

En deze stukken werden tot nu toe aan zekeren *Joan van der Lis* toegeschreven, alleen op grond van enkele woorden van *Houbraken*, (1e deel, bl. 129 2e editie) 3). Hij noemt hem daar *Poelemburg's* leerling en zegt, dat hij dien zóó goed wist na te volgen, dat men dikwerf zijn werk voor dat van *Poelemburg* aanzag.

Inderdaad zijn de stukken van den meester, die bovenstaand Monogram gebruikte, uitstekende en hoogst bedriegelijke navolgingen van *Poelemburg*. De

---

1) Dit Ms. zal, in extract, weldra verschijnen in „Obreen's „Archief."

2) Zie Obreen's Archief, IIIe dl. bl. 259.

3) Door alle schrijvers overgenomen.

teekening der figuren is even voortreffelijk, alleen zijn zij wel eens iets warmer van koloriet, zooals o. a. de Schweriner stukken. En zie hier waarom ik zeker geloof, dat niemand anders dan *Dirck van der Lisse* ze geschilderd heeft.

In het 4e pakje der „*Insolvente boedels*" op het *Haagsche Gemeente-Archief* ligt, zeer ten onrechte 1) de:

Inventaris gedaen maecken ten versoeke en in presentie van de Wed. en kinderen gesamenlijcke Erffgenaemen van zal: d' Hr. *Diderick van der Lisse*, in syn leven Burgem. van s' Gravenhage. Ende dat van alle soodanige goederen als ten sterffhuyse van den opgemelten Heere *van der Lisse* sijn bevonden, alles ten overstaen van ons Mrs. *Eeuwout Brandt* en *Adriaen Rosa*, Schepenen van s' Gravenhage.

Het eerst ontmoeten wij zijn huis in de Toorenstraat „aen de Westsijde, waerin hij is overleden." (Het was 21 voet breed volgens een Cohierboek van 1664.) Terwijl ik mij voorstel later den inventaris uitvoeriger in „Obreen's Archief" te publiceeren, noteer ik hier alleen de stukken, die voor onzen meester van belang zijn. Het is dadelijk opvallend, dat het meerendeel der door hem nagelaten schilderijen *van* of *naar Poelemburg* zijn. Ik noteer:

Twee stuckgens van een discipel van *Poelenburch*.

Een historije van *Calisto*, geschildert naer die van den Heer *van der Lisse*. (NB. een zeer geliefkoosd onderwerp van *Poelemburg*.)

Een copye, sijnde een Ruijnte (ruine) nae *Poelenburch*.

Een lantschap met beelden, sijnde copije naer *Poelenburch*.

Een reijs naer Emous, copije naer *Poelenburch*.

Dito copije, sijnde *naeckte beeldetiens*.

Een stuckie met *gooden en godinnetiens*.

Een lantschap met beelden van *den overledenen*.

Een groot stuck, sijnde een waterval, van *den overledenen*.

Nog een waterval van *denzelven*.

Een groot stuck van *van der Lisse* met watervallen.

Een *Calisto*, een slaepende vrouw, een Susanna, een grot, een lantschap, *copijen van den overledenen*.

Een stickie van *Poelenburch* met koetjes.

Een lantschap van *van der Lisse* met beeldetiens.

Een stuck Lot met sijn dochters van *van der Lisse*. 2)

Een copije naer *Poelenburch* met beelden.

Een bagijntjes portret van *Poelenburch*.

Een liggende vrouw, een lantschap van *van der Lisse* met beelden.

Een waterval met beelden, copij van *van der Lis*, (er wordt nù eens *Lis*, dan *Lisse* geschreven; dat is echter *zeker* dezelfde persoon; in allerlei stukken wordt hij *nu* Burgem. van der *Lis*, dan van der *Lisse* genaamd).

Een kleijn lantschappie met beelden van *d'Hr. van der Lis*.

Een lantschappie van *Poelenburch* met beeldetiens.

Een lantschappie van *van der Lis* met beeldetiens en watervallen.

1) De heer van der Lisse schijnt vermogend overleden te zijn. Zijn huis in de Toorenstraat, Westzijde, was zeer deftig gemeubeld, en de inventaris spreekt van allerlei obligaties, van de leengoederen, bezittingen enz. te Wissekercke, te Bergen op Zoom enz.

2) Thans in het Museum van Schwerin; het was van 1657 tot 1662 op de Confrerie-kamer. (Zie boven).

Een dito dito.

Een satirtgie van *Poelenburg*.

Een boeck van parcquement in quarto met groene linten waarin..... o. a. memorie van een schilderijtgie, sijnde een *rotsie* (zie boven) bij den overledenen op de camer van de confrerije der schilders alhier doen hangen enz.

Registerboeckje van schilderijen bij den overleedenen gemaeckt en vercoft.

Stucken, rakende de confrerij van St. Lucas, enz. enz.

Mij dunkt, deze samenstelling van stukken van den overledenen en van *Poelenburg* is wel een overtuigend bewijs, dat de eigenaar van het hierboven afgedrukte Monogram *Dirck van der Lisse* en *niet* een „ *zekere*" *Johan van der Lis* is. Ik vermoed, dat *Houbraken* den naam van onzen meester met dien van *Jan Lijs*, gebentnaamd *Pan*, dooreen wart; van dezen meester, wiens breed en forsch geschilderde werken niets met onzen schilder te doen hebben, ziet men o. a. goede stukken in *Cassel*.

De volgende stukken noteer ik hier, als zijnde bijna allen gemerkt en van *Dirk van der Lisse*, niet Johan van der Lis.

SCHWERIN. 1)

1. Loth en zijne dochters, in een ruime grot. Rechts Sodom op den achtergrond. Men ziet Loth en zijne dochters allen van voren. De oude man houdt een gevuld glas in de rechterhand en schijnt wat veel gedronken te hebben. De dochters zijn weelderige lichtekooien. Op weg naar de stad de in een zoutpilaar veranderde wederhelft van den ouden zondaar. Geheel in Poelemburg's manier geschilderd. Gemerkt met het Monogram.
2. 3 en 4. Drie landschappen met *badende meisjes*, door den duitschen schilder *Findorff*, notabene! met koeien, geiten en ander vee overschilderd. Alle drie gemerkt als boven; zij zullen gerestaureerd worden.

BRAUNSCHWEIG.

5. No. 727 van den Catalogus: Romeinsch Campagna landschap met badende vrouwen, herderinnen; gemerkt als boven.
6. No. 728. Visschers en herders in een landschap. Gemerkt als boven.
7. No. 729. Landschap met Nimfen. Gemerkt als boven.
   No. 727 en 728 zijn wellicht de grootste stukken die er van hem bestaan.

KOPENHAGEN.

8. Een stuk met Calisto enz. (No. 190 van den Catalogus.)

MÜNCHEN.

9. No. 1042. Pan danst bij de Cijmbel van een Nimf. Rotsen, ruïnes, waterval.
10. No. 1442. Romeinsch landschap. (Heette steeds *van der Lijs;* kan ook van een ander navolger van Poelenburg zijn.)

1) Ik dank het volgende lijstje aan mijn waarden vriend *Dr. Fr. Schlie*, den ijverigen Directeur der *Schwerin*'sche verzameling, die ons weldra met een uitvoerigen catalogus verrassen zal.

SCHLEISSHEIM.

11. Slapende Nimf. (No. 526 van den ouden catalogus.) 1)

Het *beste* stuk is Loth in *Schwerin.* 2)

Natuurlijk gaan verscheidene zijner werken voor *Poelemburgs* door; even als die van diens uitstekenden navolger *A. van Cuylenborch*, van wien *Schwerin* ook goede stukken bezit.

Het bewijs dat onze *Van der Lisse* zeker in 1669 overleden is, vinden wij in de

Lui- en begrafenisboeken der Groote Kerk te 's Gravenhage.

1669.

Gratis. den 31 Januarij 1669 vijfthien poose over mijnheer de Burgem. *Van der Lisse.* Memorie.

Gratis. den 31 Januarij een graff geopent voor mijnheer de Burgemeester *Van der Lisse.* Memorie.

(Burgemeesters schijnen op koste der gemeente begraven te zijn, tenminste ik ontmoette er in datzelfde boekje nog anderen waarbij datzelfde „gratis" en „memorie.")

Hier volgen nog eenige bizonderheden uit het leven van onzen kunstenaar.

Huwelijksleggers van het Haagsche Gemeente-Archief.

30 October 1639,

Dirk van der Lisse met Joffr: *Anna Pieternelle van der Houve*, beijde wonende alhijer.

2e huwelijk.

3 May 1648. *Dirk van der Lisse*, Wedr., met Joe: *Maria Both van der Eem*, beijde woonende alhier in 's Gravenhage.

Appointementboek deel 4.

VII Julij 1646.

Is bij Burgemeesteren van 's Gravenhage goedgevonden, dat *Sr. Dirck van der Lisse* vrij en de exempt sal sijn, van alle tochten ende wachten, daer jegens hij schutter wel ende gehouden soude sijn, mits jaerlijcx aen de de Officieren van 't Groene Vendel ende de Schutterij uijtkeerende de somme van achtijen ponden van XL grooten 't pondt.

A. BREDIUS.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

IV.

Het ten einde gebrachte gebouw, was in baksteen opgetrokken, met bergsteenen kant- en kraagstukken, banden, gewelfribben enz.; het was grooter dan de kleine Houtpoort, vierkant van vorm uit de grondslagen tot de kanteelen, waarin het muurwerk eindigde en had een vierzijdig spitstoeloopend dak met nokversiering. Aan de vier hoeken, waren zware octogone hoektorentjes, wier muurwerk reikte tot den bovenkant der kanteelen en welker spitsen eene hoogte hadden tot halverwege het dak van het hoofdgebouw. Aan de buitenzijde stonden twee achthoekige torens, welke beiden tot dakbekroning een schildhoudenden leeuw hadden, gelijkkomende met de kanteelen der poort. De torens waren aan die poort verbonden, door een breede gang loopende boven den doorgangboog en gedekt met een tegen het hoofdgebouw steunend afdak.

De leeuwen, waarvan zooeven gesproken is, werden waarschijnlijk te Amsterdam gemaakt, van een er van is dat ten minste vrij zeker, blijkens dezen post in de rekening:

Mr. Willem en Pieter Pietersz., stadtsmetselaar ende timmerman, zijn twee dagen vuyt geweest tot Amsterdam om een leuwen te besteden opte houtpoort, daer voor hen toegelevt is mette vracht 1111 £ xij st.

Vóór de tot voltooiing gekomen groote Houtpoort, werd over de Cingelgracht eene brug gelegd van vier steenen bogen, het laatste vak, het dichtst bij de stad, bleef open en het daarover geslagen beweegbare gedeelte kon, opgehaald zijnde, als poortdeur dienst doen. Meer in overeenstemming met den ganschen bouw waren de steenen borstweringen langs de zijden der brug, doch dezen werden in 1630 weggenomen, om plaats te maken voor ijzeren leuningen. In dier voege bleef alles bestaan tot het jaar 1824, toen de Stedelijke Raad plannen ging maken voor eene verfraaiing der Stad tegen de aanstaande Tentoonstelling en van Burgemeester en Wethouders vernam, dat daartoe speciaal in aanmerking zou komen het wegbreken der groote Hout- en Zijlpoorten. De Poort werd, krachtens een Raadsbesluit van 28 Juli 1824 als offer bestemd voor de vercieringen, die men op het oog had en men drong er op aan, het wegbreken vóór de Tentoonstelling der Voorwerpen van Nationale Nijverheid, in Juli 1825, tot stand te doen brengen.

De poort werd op 1 October 1824 tot afbraak verkocht voor *f* 3500 aan Jan Hendrik Looman, en met hare slooping werd de moker voor het eerst gezet in de Haarlemsche poorten, waar hem veertig, vijftig jaren later, vrij spel zou worden gegeven.

De afbeeldingen welke van de groote Houtpoort in den stedelijken atlas voorkomen, zijn, nevens vele anderen van minder gehalte, de volgenden, eene:

Teek. met sepia door	A. Waterloo	17e eeuw
„ „ O.I.inkt „	onbekend	17e „
„ „ sepia „	C. Pronk	18e „
„ „ „ „	P. van Loo	18e „

Het getal der open torens, welke in westelijke richting na de groote Houtpoort volgden, bedroeg drie, doch slechts van den middelste is de naam bekend, n.l.: de *St. Annentoren*, naar het dichtbij gelegen, in 1485 gestichte St. Annen Convent.

De wal had hier een scherpen hoek, den zuid-westelijke, en werd op dit punt beschermd door

DEN OUDEN SCHUTTERSTOREN

een groot, zwaar gebouw, gesticht bij den aanleg der vestmuren omstreeks het jaar 1400. Tegen den bin-

---

1) Ik meen ook gemerkt. In elk geval een werk van dezen meester; geheel Poelenburg'sch, maar geeler van toon.

2) De lijst der schilderijen op de Confreriekamer hangende van 1656 af, waarin dit stuk genoemd wordt, komt voor in mijne mededeelingen in Obreen's Archief, die thans het licht zien.

nenwal en dus op de uiterste grens der stad, bevond zich in de zestiende eeuw *de Doelen van de Oude Schutters*, „vande edelen cruysboge", die St. Joris tot Patroon hadden, en daarnaar werd gewis de hier opgerichte sterkte „de Oude Schutterstoren" genoemd. Ook in eene engere beteekenis van het woord, was het gebouw oud en vervallen, want reeds in 1553 moest aan herstelling of vernieuwing de hand geslagen worden. Zoo vindt men op den 1 Februari van dat jaar, eene „advertentie dat burgemeesteren en tresauriers verkoopen sullen den cap van den Oude Schutterstoorn" en eene herhaling dier aanbieding op den 18 April 1553, toen kort daarna ook werkelijk de verkoop plaats vond, zooals uit de Thesauriers rekeningen van dien tijd, volgenderwijze blijkt:

Ontvangen van Huych Tromper die den xxij Aprille xv c L iij gecoft heeft de cappe ende opstalle vandien vanden oude Schuttersdoelen thoorn, voor de somme van CL £, te betaelen op vier termijnen ende Sint Jansmissendaegen telcken een vierendeel vander voors. somme, daeromme hier de somma van xxxvij £ x st.

Den 9 Juli 1553 onder de Stadsfabryk Barthelmees Jacobszoon werd met de vernieuwing van het ten deele gesloopte gebouw weder aangevangen en voor zoover men uit de kaart van Braun kan opmaken was de Schutterstoren vierkant van vorm met een trapgevel aan den voor- en achterkant. Volgens eene penteekening, die de wallen der stad tijdens het beleg afbeeldt, kwam hij echter in gedaante ongeveer overeen met den Calistoren, hetgeen waarschijnlijker is, dewijl de verschillende torens wel zoo veel mogelijk naar een grondvorm zullen zijn gebouwd. Niettegenstaande zijne hechtheid, waartoe men uit de afbeelding op de pas genoemde kaart, zou mogen besluiten, bleef de herbouwde Schutterstoren niet veel meer dan eene halve eeuw in wezen, en denkelijk zal hij zijn afgebroken omstreeks het jaar 1610, toen aan dezen hoek der Stad eene brug over de Cingelgracht gelegd — en een uitgang in den tot dien tijd gesloten Vestmuur gemaakt werd, om gemeenschap te bekomen met de Ramen der Lakenwevers, welke gaandeweg voor een gedeelte waren opgeslagen in de weiden aan de overzijde van den Cingel.

De herinnering aan den vroeg gesloopten Schutterstoren, was bij het volk zoo goed als verdwenen tot in 1870, toen men, bij afgravingen welke op de Stadsvest geschiedden, overblijfselen van het gebouw aantrof, n.l. een gedeelte van de torentrap, gedeelten van de buitenfundeering, twee waterputten en bovendien in de nabijheid twee steenen kogels (waarschijnlijk hierheen geworpen tijdens het beleg door Vrouw Jacoba van Beieren in 1426). Wel kwam toen nog een en andermaal de vroegere Schutterstoren ter sprake, maar de belangstelling was voorbijgaande en geene afbeelding werd genomen van hetgeen destijds te voorschijn kwam.

Vlak naast of zeer dicht bij de plaats van den gesloopten Schutterstoren, werd om de redenen hierboven verhaald, omstreeks het jaar 1610 gesticht

DE RAAMPOORT,

welke in vergelijking met de andere versterkte toegangen tot de stad, bezwaarlijk den naam van *Poort* verdiende. Zij bestond uit eene portiek van baksteen, afgedekt met eene vlakke, sterk voorspringende lijst van bergsteen, de opgaande muren ter wederzijden waren gebouwd, in afwisseling met breede en smallere bergsteenen kantstukken.

In het midden van de bovenlijst was een sluitsteen (vrouwekopje), gedragen door eene console welke op den toog van den bergsteenen doorgangboog rustte. Deze poort werd gesloopt in 1849 en vervangen door een ijzeren hek, dat ook op zijne beurt, volgens een besluit van den Raad der gemeente van den 28 December 1870, met de dichtbij staande poortierswoning en een gedeelte vestmuur, den 5 Januari 1871 voor afbraak verkocht werd aan Pieter van Essen, te Houtrijk en Polanen, voor *f* 600.—

Goede afbeeldingen van de Raampoort zijn voorhanden in eene:

Teek. met kleuren door P. van Loo, 18e eeuw,
„ „ sapverf door H. Spilman, 18e eeuw,
„ „ O. I. inkt door J. E. la Fargue, 18e eeuw,
„ „ kleuren door H. Tavenier, 1777.

Van de verdedigingswerken tusschen de Raampoort en de Raaks zijn uit de Thesauriersrekening van 1533 bekend „de ongewulfde toren achter den Cloveniersdoelen, en de Soeijerstoren", doch in overeenstemming met de kaart van Pieter Wils Ao 1646, vindt men omstreeks 1762 eerst vermeld: twee open torens, vervolgens een bewoonden toren over de Cavelottensteeg en een over de nieuwe Keizerstraat, benevens eene Waterpoort over de korte Zuiderstraat.

Ter wederzijden van de Raaks, door welke het water uit de duinen in de Stad vloeide, en die op dit punt door eene steenen brug overwelfd was, stond een toren; die op den zuidelijken wal van dit grachtje heette: *de Pellicaenstoren*, de noordelijke was bekend als: de *Oranjeboomstoren* en collectief droegen ze den naam van de Raaktorens.

(*Wordt vervolgd.*)

ONBEKEND PORTRET VAN VONDEL.

Onder de nagelaten Gedichten van Frans de Haes, de Jonge, komt, op bladz. 12, een gedicht vóor, getiteld: „Dankoffer aan den heer Kornelis Zonne, als „het zyner ed. behaegde het afbeeldsel van J. van den „Vondel, door hem naer Ostade geschilderd, my te „vereeren."

Deze titel bevat alzoo een bijdrage voor Kramms woordenboek onzer kunstenaars enz. Kornelis Zonne was een „Apelles zoon" met „fiksch pinceel", een

„. . . . . die, ervaren
In 't geen de wet der Mael- en Tekenkunst gebied,
De nyvre stappen volgt der grootste Schilderaren.
In houding, volle verf, en voorgrond, en verschiet."

Maar wat nog belangrijker is: een beoefenaar der schilderkunst, die eene halve eeuw later dan Vondel leefde, verklaart een portret van den dichter naar Ostade te kopieeren. En het portret is zoo sprekend, dat de Haas zich verbeeldt Vondel naar zijn pen te zien grijpen om Ostade en Kornelis Zonne uit erkentlijkheid te bezingen.

Weet iemant iets naders van zulk portret?

10 Juni, '81. ALB. TH.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 26. 25 Juni 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

VII.

De tafereelen van onzen bakker-schilder zijn niet talrijk meer. In de openbare museums vinden wij op zijnen naam, te Weenen, in het Belvedere: *Soldaten in gesprek met Vrouwen*, en *de Vroolijke Gasten in de Kroeg*, en in de galerij Lichtenstein: *een Boer met zijn Wijf aan het Ontbijt vóor eene ton gezeten*, *een Luitspeler*, met andere figuren aan den disch, *een Verliefde met twee Wijven aan den Disch*, *een Man met Vrouw, Zoon en Dienaar, bij Fakkellicht over eene Brug trekkende*, en *een huiswaartsgaande Heer met Dame, Baker en Kind, voorgelicht door eenen Knecht met Lantaarne;* op het slot Schleissheim, bij Munchen: *Boeren bij den Haard*, en *eene Kroeg met Gasten;* te Madrid: *het Huwelijkscontract*, en in de Ermitage van Sint Petersburg: *een Man en Vrouw in de Slaapkamer*.

Het Antwerpsch museum is sedert 1870 door de kunstlievende Maatschappij *Artibus Patriae* begiftigd met een tafereeltje van Joos van Craesbeeck, dat reeds gedoopt is met den titel *Binnenzicht;* doch dat de vrijpostige bakker-schilder openhartig „*een Bordeelken*" heette.. Het toont eene ruime onregelmatige kamer of kelder; want op den voorgrond links ligt er een groot wijnvat op eene stelling. Midden in dit vertrek bevindt zich de voornaamste groep bij de ronde tafel, waaraan men wijn met oesters moet hebben genoten, aangezien er nog schelpen en citroenschijfjes liggen op het tafelblad, waarop het breed verteer ook met krijt is aangeteekend. Links bij die tafel zit een ruwe, doch geestige kerel, met eene groote wijnkan in de hand. Hij heeft het bovenlijf en het aanzicht vlak naar voren gekeerd en werpt den aanschouwer een dier vaste blikken toe, of zijn wezen een portret ware, dat diende opgemerkt te worden. Naast hem en achter de tafel zit eene opgesmukte

zwaarlijvige lichtekooi, wier bloote boezems boven het keurs ontsnappen. Zij houdt in de beide handen een blad muziek en zingt lustig, in akkoord met een aardigen volksjongen, die met den wijsvinger zijner linker hand kluchtig de maat slaat boven het muziekblad. Vervolgens zit er een logge wijnhuisgast, in eenen wijden hardhouten zetel, met de pijp in de hand, den opstijgenden rook na te staren. Aan zijne zijde bevindt zich een kapblok, die voorzien is van tabak, pijp en vuurteil. Vóor de tafel wacht er een knaapje met lange hangende haren. Hij houdt in de linker hand zijnen breedgeranden vilten hoed en in de rechte eene fluit of maatstok, met welke hij het blad der tafel raakt. Links van deze fraaie groep, op een trede en tegen een houten schutsel, staat eene andere vleezige fleer te flikflooien met eenen vroolijken vrouwenzot, bij eene hooge bank, waarop men eene aarden schotel met mosselen en een wijnpotje ziet. Rechts op den achtergrond zit, onder den wijden schoorsteenmantel, bij het flikkerende houtvuur, een man te kouten met eene dikke oude sloor, die eene kort jak draagt en haar hoofd, op Brabantsche wijze, met eenen doek heeft omhangen. Links boven het schutsel is een luik geopend en door het vierkante gat in den muur moet men een klein landschap zien, dat evenwel zoo gebrekkig is als doorzichtkunde, dat dit verre buitenzicht eene verknoeide schilderij gelijkt, die binnen in de kamer hangt. Midden tegen den wand ontwaart men nog een geschetst mannenhoofd in ovale omlijsting; links op het voorplan een schabel met vierkante wijnflesch bij eenen doek en eene tinnen nap, en verder, verstrooid ten gronde, kruiken en bierpotten, een bezem, eene kuip, tinnen borden, scherven van pijpen en potten, en oesterschelpen. Deze schepping, geschilderd op een paneel van 65 centimeters hoog en 84 breed, is warm en krachtig gekleurd. De aanzichten der figuurkens zijn vol uitdrukking; doch sommige der handen zijn slechts geschetst en andere buiten verhouding groot en breed.

Eenige bijzondere verzamelingen bewaren ook nog enkele paneeltjes van Joos van Craesbeeck; maar 's mans gewrochten waren toch nooit talrijk. In oude sterfhuizen en veilingen kwamen er zelden voor. Eenige, die op zijnen naam werden geroepen, moeten niet echt zijn geweest, want zij golden slechts enkele guldens. Eens meldt de cataloog van Geeraard Hoet: „*een Wortelschrapstertje* van Craesbeeck, zijnde een zeer capitaal stuk, met cierlijk bijwerk," ten prijze van 160 gulden verkocht op 26 April 1742, in de veiling N. C. Hasselaar, te Amsterdam. In de veiling der nagelatene schilderijen van den Antwerpschen kanunnik Knijff werd er, op 18 Juli 1785, ook *een Oude Vrijer met zijn Meisje in de Kroeg*, verkocht voor 106 gulden; terwijl een ander tafereeltje, *een schrijvende Man*, op naam van Joos van Craesbeeck werd toegewezen voor 1 gulden 14 stuivers.

De bekende Fransche schrijver en schilder Descamps verklaarde, ten jare 1754, ook in bezit te zijn van een voornaam gewrocht van Joos van Craesbeeck: *een Gevecht tusschen Boeren, Boerinnen en Kinderen*, waarbij alles is ten gronde gesmeten en zelfs een der worstelaars gesneuveld ligt. 1) Dezelfde schrijver vermeldde vijftien jaar later als een bijzonder werk van den bakker-schilder zeker tafereel, voorstellende *de Bestuurleden der Schermersgilde van Antwerpen*, zich oefenende in den wapenhandel, op eene openbare plaats der stad. Dit gewrocht prijkte tot het einde der verledene eeuw op de kamer dier gilde, waar Descamps het bewonderde. 1) Vóor een twintigtal jaren was dit tafereel in bezit van den Antwerpschen goudsmid C. A. IJsermans, en deze verklaarde in 1871, dit stuk aan eenen Franschen liefhebber te hebben verkocht, na het vruchteloos aan de Antwerpsche Regeering, voor haar museum, te hebben aangeboden.

Joos van Craesbeeck maalde soms inderdaad belangwekkende samenstellingen. De galerij van den Hertog van Arenberg te Brussel bezit van hem een gewrocht, dat een gansch gezelschap voorstelt van prachtig uitgedoschte kunstenaars en rijkgekleede vrouwen. Deze heldere en kleurige schepping draagt het handmerk van den bakker-schilder *J. v. C. B.* Het is een paneel van 49 centimeters hoog op 65 breed en gekend onder den titel: *het Werkhuis van Joos van Craesbeeck*. Dat deze titel juist is, gelooven wij niet. De schilder die, vóor den ezel gezeten, met krijt eene samenstelling op het paneel schetst, heeft den rug en het achterhoofd naar den toeschouwer gekeerd, dus dat het onmogelijk is hem te herkennen. Maar het komt ons voor, dat het weelderig omlokt hoofd, dat is van Adriaan de Brouwer. De kunstenaar, die daar, op dit hoog schabel, met zooveel onderscheiding op het donzen kussen aan het werk zit, is stellig iemand, die er aan houdt zijne aangeborene mannenschoonheid door smaakvollen opschik nog te verhoogen. Hij wil hier behagen, al was het maar, aan gindsche verliefde, wier strakke blikken hem naar het harte peilen, al gaat zij dan ook door voor de wettige gade van Joos van Craesbeeck, die haar afbeeldsel in zijne tafereelen hervoortbracht. Te veronderstellen, dat de bakker-schilder, die het steeds zoo prettig vond afschuwelijk te schijnen, zich de zwierig geworpen lokken zou tooien met eene blauwe bepluimde muts, zulks ware al te gewaagd.

En dan, dit werkhuis is waarlijk ledig als dat van een zorgeloozen jongman zonder vaste woon. Buiten de tafel en die twee banken, die er stellig geleend zijn tot gemak van het thans tegenwoordig gezelschap, is er in dit vertrek niets, dan het schildersgerief, eenige boeken, bierpotten en pijpen, en op den achtergrond, aan den wand, eene groote landkaart, dit zoo zeldzaam stuk bij schilders, maar wellicht ook die kaart der belegering van Breda, welke wij nog in de werkkamer van Brouwer hebben aangetroffen. Zoo dit ons vermoeden juist is, dan heeft de schepper van het tafereel zijnen eigen meester in diens atelier tot model gehad, en de echte titel van het gewrocht ware dus: *het Werkhuis van Adriaan de Brouwer*, door Joos van Craesbeeck. Dit stuk vertoont ons ook geen gezelschap van adellijke personen, zooals men het tot hier toe voorgaf, maar wel vroolijke kunstenaars met hunne vrouwen of vriendinnen, allen prachtig en smaakvol gekleed, doch zich zoo ongedwongen vermakende, als hun luimige gastheer dit gewoon was. Een hunner tokkelt de gitaar, ter begeleiding der

1) *La vie des Peintres Flamands, Allemands et Hollandois, par J. B. Descamps. Paris,* 1754. *tome* II, *p.* 142.

1) *Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant, par J. B. Descamps. Paris.* 1769. *p.* 214.

zangeres, die, met het muziekblad in de handen, een lied aanheft. Een begeesterde kerel, aan wiens voeten een lijvige wijnstoop staat, steekt zijnen gevulden roomer naar den arbeidenden kunstenaar, die evenwel ook zijnen drinkpot en zijne pijp onder zijn bereik heeft. Vóor de mantelkap van den schoorsteen, waarop eenige schetsen en een beeldje prijken, staat een pronkende jongman met gedekten hoofde, in zijn manteltje gewikkeld en duchtig paffende aan zijn pijpken, in de nabijheid van eene der vrouwen, die derhalve geene vertroetelde freule is. Integendeel moeten, onzes dunkens, al die geestige hoofdjes de portretten zijn der vrienden en kunstmakkers van den vroolijken Brouwer en den koddigen Craesbeeck.

Een ander even deftig tafereel van dezen laatste, dat zich te Parijs in het *Musée du Louvre* bevindt, is insgelijks betiteld: *Het werkhuis van Joos van Craesbeeck*, doch de juistheid van dien titel is ook reeds dikwijls betwijfeld. De Fransche kunstwaardeerders hieten ditzelfde tafereeltje beurtelings:

1°. *Atelier de Brouwer peignant un portrait;*
2°. *Craesbeck faisant le portrait de A. Brouwer;*
3°. *Craesbeke peignant un portrait;*
4°. *Brouwer peignant son maître Frans Hals.*

Dit paneel verbeeldt een ruim en rein vertrek, waarin, rechts, op het tweede plan, een prachtig ledekant staat met rijkversierden hemel, zich uitspreidende over het gansche bed, dat van alle zijden gesloten is met gordijnen, in smaakvolle draperijen tot aan den grond reikende. Achter, tegen den wand, hangt eene schilderij met breede omlijsting, waarin men de hoofden ziet van zes typige Vlamingen, die luidkeels zingen. Te midden van het tafereel zit de schilder voor den ezel, en aan zijne voeten, op een schabelleken, ligt zijn pijpken, naast een opgekruld papier. Hij heeft het palet op den arm en zijne hand, die het penseel houdt, rust op den schilderstok. Niettemin wendt hij het hoofd af van het portret, dat hij aanlegt, om met verlangenden blik te staren naar eenen gevulden roomer, die hem op een schenkbord door eenen dienaar wordt aangeboden. De persoon, die als model gezeten is op eenen Spaansch lederen stoel met kussen, schijnt ons, te oordeelen naar zijne kleeding, een edelman; doch in zijne rechterhand, die op het kleed van een zeskantig tafeltje rust, houdt hij een penseel. Dat die rijk opgesmukte jonker, met gedekten hoofde, gouden ketting over de borst en een schoothondje op den linkerarm, onze vrijpostige en gezellige Brouwer zou wezen, is niet aan te nemen. Zijne wezenstrekken komen ook niet overeen met het portret, dat van Dijck ons van hem heeft nagelaten. Bovendien, achter op de kap van den stoel diens edelmans, leunt een slag van hooge bediende, met gespoorde kaplaarzen en eenen sluier over de borst, die in allen eerbied den hoed onder den arm houdt. Naast dezen bevindt zich een page, die het groote rapier van den jonker aan den schouder heeft hangen, insgelijks blootshoofds en met hoogachting en minzaamheid blikkende naar de oogen van zijnen heer. Links naast den schilderezel staat een muzikant, die zich begeleidt op de gitaar, terwijl hij een lied aanheft, om de verveling des edelmans te verdrijven. In de deur, op den achtergrond, verschijnt een andere bediende, die op de hand een bord en tas aanbrengt, met eene voorzichtigheid als vreesde hij te storten. — Waar zou Adriaan de Brouwer, die immer tot over de ooren in schulden stak, al dien overvloed, al dien zwier en dit gansche gevolg gehaald hebben? Indien het niet louter bij toeval is, dat het model een penseel in de hand heeft, dan moet het ten minste een schilder zijn, die zich door zijn talent en zijne vlijt schatten had verschaft en door zijn hoffelijk gedrag eene koninklijke ketting had weten te bekomen. Dat het Frans Hals zou zijn, gelijk W. Bürger dit beweert, is nog minder mogelijk. De geniale doch verkwistende Hals was evenmin in staat hoogen rang te voeren. In het schoonste zijns levens had hij zelfs schulden aan zijnen bakker wegens brood en geleend geld, waarvoor hij tot zijn beddegoed verpandde, en later moest de Stad hem zelfs eenen onderstand verleenen. Nog een doorslaande bewijs, dat dit model het afbeeldsel van den Haarlemschen meester niet voorstelt, is, dat hij, toen dit tafereel moet gemaald zijn, naar de zestig jaren reikte en dat de voorgestelde jonker er zeker geene veertig telt.

Dat Joos van Craesbeeck zichzelven in zijn werkhuis schilderend heeft afgebeeld, betwijfelen wij hier ook evenzeer. In zoo prachtig een bed als er in die kamer prijkt, heeft de arme bakker-schilder nooit de leden uitgestrekt. Tevens is de schilder, die daar aan den ezel zit, een gansch ander wezen, dan ons in de bekende portretten van Craesbeeck wordt voorgesteld. In plaats van een man met ruw gelaat en logge, sterk gespierde leden te zijn, gelijkt hij hier eerder eenen bevalligen kerel. Of het weer Brouwer zelf is, die hier aan den ezel gezeten, door van Craesbeeck is afgemaald, durven wij niet verzekeren; want het gelaat is te veel afgewend, om het met het in plan geziene portret van Schelte van Bolswert te kunnen vergelijken. Het is nochtans treffend, hoe het kleedsel van dien schilder gelijkt aan dat van Brouwer in zijne gekende beeltenis. Dezelfde breede en effen hemdskraag ligt hem op de schouders; hetzelfde wambuis, midden op de borst tot aan den hals toegeknoopt met eene rij kleine bolvormige en dicht bijeen staande knopjes, en de mouwen binnenwaarts eveneens gekorven, van aan de schouders tot in de eigenste opslaande witte effen lobben.

Het is derhalve uiterst moeielijk den juisten titel van dit prachtig paneel te bepalen. Eenigen houden het zelfs voor een puikstuk van Brouwers eigene hand. Daar het niet geteekend is, en de leerling den meester soms zoo getrouw wist nabij te komen, zal men er wellicht nooit meer in gelukken er den waren schepper van te kennen.

Uit dit alles blijkt toch, hoe nauw die beide kunstenaars waren aan elkaar verbonden. Volgens de Antwerpsche volksoverlevering verliefde Adriaan de Brouwer zelfs op van Craesbeecks vrouw, welke, zooals wij dit vroeger bewezen, waarlijk nog al eene snoeperige Eva's dochter was. De bakker had den in nood zijnden schilder voorgeslagen bij hem in huis te komen wonen, op voorwaarde dat hij hem in de kunst zou onderrichten; en dit was waarlijk een kolfken naar Brouwers hand; want hij maakte van den leerling niet alleen een uitmuntenden schilder, maar ook eenen pluimgraaf. Hij zou dus volkomen hebben ingestemd met de leerspreuk onder zijne hoofdzonde *Onkuischheid* geschreven:

„Een lieve vrouw int bed, is iders mans gerief;
Tot soet beiach en dient nyet beter als een lief."

De Bie zinnespeelt insgelijks op dien minnenhandel. Hij noemt den bakker-schilder eenen gauwen snaak en drolligen grol, die eens, aan den ezel zittende, eene vieze inbeelding kreeg. Hij liet zich voorstaan, dat zijne vrouw liever een ander zag dan hem, haren wettigen man. Om te beproeven of dit waar was, ontknoopte hij zijn wambuis en schilderde hij zich op de bloote borst eene afgrijselijke wonde. Ook zijn tempermes besmeerde hij met roode verf; dan strekte hij zich plat ten gronde, en schreeuwde zoo gruwelijk of hij de dood op de lippen had. Zijne vrouw kwam daarop naar boven gesneld; en, toen hij haar wijs maakte, dat hij bij ongeluk in het mes was gevallen, begon ze te jammeren en de wonde te kussen. Doch van Craesbeeck snauwde haar toe: „Nau ghij sottin, houdt u backhuys; ick sien wel dat ghij mij lief hebt; ick en ben noch niet doodt!"

Zoo onbehendig een trek om zich van de trouw eener vrouw te overtuigen, doet vermoeden, dat van Craesbeeck wel zoo grappig, maar in verre na niet zoo geestig was als zijn vriend en meester de Brouwer. Ook moet hij veel ruwer van stof en onaangenaam van vormen zijn geweest; want men noemde zijn voorkomen zoo terugstootend als dat van Brouwer aantrekkelijk was. Ondanks van Craesbeeck zijn afbeeldsel herhaalde malen op het paneel bracht, zoo zijn wij nochtans niet gansch zeker of er een enkel tot ons gekomen is. Kramm deelt eene aanteekening mee van zekeren Antwerpschen Raadsheer Mols, welke, sprekende over Joos van Craesbeeck zegt: „Daar existeert nog (1775) een fraai portret, door hemzelven geschilderd, waarin hij zich vertoond heeft, zittende nevens eene tafel met groen bekleed, leunende op zijnen regterarm, zijne linkerhand rustende op zijne knie, en ziende naar den aanschouwer. Hij lijkt wel een volle borst te wezen, met dik gekroezeld haar, vol van tronie en sterk van lichaam, maar hij schijnt ruim in de veertig jaren oud. Dit stukje is omtrent 7 a 8 duim hoog en 5 a 6 duim breed." 1)

(*Wordt vervolgd.*)

DE KUNST IN NEDERLAND

IN 1880.

Onlangs verscheen de derde jaargang van *l'Année artistique* 2), door *Victor Champier*, secretaris van het *Musée des arts décoratifs* te Parijs. Dit boek is als het ware een almanak van Gotha voor de kunst. Men vindt er in de eerste plaats de inrichting van de administratie, voor zooverre die op de kunst betrekking heeft, in de verschillende rijken van Europa, alsmede de namen van hen die met den eenen of anderen tak dier administratie belast zijn. Voorts de opgave der sommen, welke op de onderscheiden staatsbegrootingen zijn uitgetrokken en een aantal andere statistische gegevens, rapporten enz. Het grootste gedeelte van het werk is gewijd aan een overzicht van hetgeen in het afgeloopen jaar belangrijks op het gebied der kunst voorviel. Dit overzicht is het meest uitgebreid ten aanzien van Frankrijk; doch ook omtrent de andere landen is het zeer volledig. Men vindt belangrijke berichten omtrent den toestand der schoone kunsten, de werkzaamheid der regeering, het kunstonderwijs, de musea, de tentoonstellingen enz. in Engeland, in Duitschland, in Rusland, in Galicie, in Polen, in Belgie, in Nederland, in Italie en in de Vereenigde Staten van Amerika. Aan het slot van het boek heeft men een lijst van alle werken over kunst, welke in 1880 het licht zagen en eindelijk een Necrologium.

Van het hoofdstuk, dat aan ons land gewijd is, laten wij hieronder eene vertaling volgen. Men zal daarin een aantal niet algemeen bekende bijzonderheden aantreffen, alsmede eenige beschouwingen, welke de aandacht wel verdienen.

I.

DE BESCHERMING, DOOR DE REGEERING AAN DE SCHOONE KUNSTEN VERLEEND, IS EERST SINDS KORT GEBLEKEN. DE GODSDIENST-DRIFTEN EN DE BEGROOTING VOOR SCHOONE KUNSTEN.

De schoone kunsten, die van de XIe tot de XVIIe eeuw welig gebloeid hadden, gingen van af 't begin der XVIIIe eeuw zoodanig achteruit, dat zij voor tien jaren in den grootsten nood verkeerden. Alles wat eenigsints kon bijdragen tot ontwikkeling van den goeden smaak, ontbrak of bevond zich in zulk een deerniswekkenden toestand, dat de inrichtingen die het onontbeerlijkst waren om de kunst te ontwikkelen, nagenoeg geenerlei dienst bewezen.

De regeering gaf een zeldzaam voorbeeld van onverschilligheid en flauwheid. De dienst der Schoone Kunsten begrepen in die van het Onderwijs, bestond zelfs niet bij naam. De musea van den staat, die zich als bij toeval hadden gevormd, hadden aan alles gebrek; de lokalen waren ontoereikend, bouwvallig, slecht verlicht, blootgesteld aan brand; van de verzamelingen bestond noch inventaris, noch catalogus, en vaak waren ze blootgesteld aan vocht. Het personeel, aan de musea verbonden, was dikwijls slecht gekozen en ontoereikend, altijd slecht gesalarieerd. Men dacht er niet aan, de musea door aankoop van kunstvoorwerpen aan te vullen, en terwijl het land van alle kanten door vreemde kunstkoopers werd platgeloopen, verzuimde de regeering eene verzameling te vormen, die de kunstvoorwerpen, door de oude takken van nijverheid in Nederland voortgebracht, zou vereenigen.

---

1) Deze oorspronkelijke aanteekening, geschreven door Frans Mols, staat in een met wit papier doorschoten exemplaar van Houbraken's *Groote Schouwburgh der Nederlandsche Konstschilders en Schilderessen.* Dit exemplaar werd het eigendom van wijlen den kunstschilder Ignatius van Regemorter, die het ook nog met nota's verrijkte, en thans behoort het zijnen behuwdzoon, den heer Ferdinand van Hal-van Regemorter, die het ons met veel bereidwilligheid heeft toevertrouwd. Het tusschen haakjes ingelaschte jaartal (1775) is er door Kramm verkeerdelijk bijgevoegd. Mols kon onmogelijk in dat jaar het bestaan van het portret bestadigen, aangezien hij slechts op 15 Mei 1767 geboren werd. Den 13n September 1801 werd Mols lid van den Municipalen Raad van Antwerpen, waarin hij zetelde tot einde 1814, en van dit tijdstip hield hij zich bezig met kunstnasporingen, tot hij overleed op 21 December 1845.

2) Een deel octavo, 656 bladzijden. Paris, A. Quantin. Ieder jaargang kost fr. 7.50, franco tegen postwissel.

Evenmin werd er aan gedacht, de nijverheid en den smaak van het volk door middel van het onderwijs te ontwikkelen. Twee teekenscholen, in hoofdsteden van provinciën opgericht, ontvingen sints veertig jaar ontoereikende subsidiën. Maar van 1830 af hield men zich nooit ernstig bezig, noch met het onderwijs in het teekenen, of met dat der schoone kunsten, noch met dat van de kunst toegepast op de nijverheid.

Deze onverschilligheid werd eindelijk een systeem, en toen, tijdens de tweede wereldtentoonstelling in Londen, eenige leden der Staten-Generaal het eenvoudige woord „schoone kunsten" in het Adres van antwoord op de Troonrede wilden opnemen, bestreed de Minister van binnenlandsche zaken dezen wensch met goed gevolg, door te beweeren, dat „kunst geen regeeringszaak is."

De gevolgen van dit stelsel waren wat zij wezen moesten. De bouwkunst en al de kunsten die er meê samenhangen, waren van een allertreurigste middelmatigheid. Men dacht er niet aan de landsgebouwen te versieren; de decoratieve beeldhouwkunst was geheel verloren gegaan, en de schilders maakten niets dan kabinetstukjes. Wat de kunstnijverheid aangaat, deze bestond hoegenaamd niet of zij onderscheidde zich door volkomen gebrek aan smaak en beginsel.

In een woord de goede smaak was of geheel bedorven of zoo zeldzaam geworden, dat de regeering gedurende tal van jaren vrij bleef de oogen te sluiten en niets te doen.

Intusschen kwamen er langzamerhand teekenen van leven onder het publiek. De onafgebroken pogingen van eenige mannen, die begrepen hoezeer deze toestand de ontwikkeling van het land en zijne materieele welvaart in den weg stond, brachten eindelijk het volk in beweging en sleepten weldra de menigte mede. Te Amsterdam vormde zich een Oudheidkundig Genootschap, dat trachtte eene verzameling van oude voorwerpen uit het land samen te brengen en nieuwe gebouwen te doen oprichten voor de musea van den Staat. In 1872 dwong de Tweede Kamer der Staten-Generaal den Minister van Binnenlandsche Zaken dezen bouw ten zijne laste te nemen. Toen de eerste stoot gegeven was, weifelde de Minister niet langer. In 1874 benoemde hij eene Commissie, bestemd om raad te geven ten opzichte van de reorganisatie der musea, de herstelling der oude monumenten en het oprichten van nieuwe gebouwen. Eindelijk werd, het volgend jaar, de dienst der Schoone Kunsten voor goed ingericht en vormde deze van toen af eene afzonderlijke Afdeeling van het Departement.

Daar waren vele misbruiken te herstellen en er viel zeer veel te doen. De commissie en de administratie der Schoone Kunsten zetten zich dapper aan 't werk en kwamen in korten tijd tot belangrijke uitkomsten. Het personeel der musea werd gezuiverd en vermeerderd; de dienst der verzamelingen beter ingericht; een nieuw museum voor oude kunstwerken van het land opgericht; men begon den bouw van een groot museum dat de heerlijke kunstschatten binnen Amsterdam verstrooid, zou bevatten; betrekkelijk belangrijke sommen werden besteed voor den aankoop van kunstvoorwerpen; de herstelling van verschillende historische monumenten die vervielen, bedekte het land met werkplaatsen, waar goede werklieden gevormd werden; de nieuwe gebouwen, waarvan de oprichting door de regeering werd ondernomen, werden met zorg opgetrokken en men legde er zich op toe om de overleveringen der oude nationale bouwkunst, die zoo geeigend is aan het klimaat en de bouwstoffen van het land, te bestudeeren. Eindelijk bevorderde de regeering, door eene subsidie, eene tentoonstelling van kunstnijverheid, die zoodanig was ingericht, dat een speciaal daarvoor ingestelde rijks-commissie eene vergelijking kon maken tusschen de nijverheid van het land en die van den vreemde, zoowel als die van vroeger eeuwen.

Al deze ondernemingen, die zoo velerlei belangen betroffen, konden niet nalaten een zeker aantal persoonlijkheden te krenken. Zekere architekten, wie het tot nu toe vrij stond zonder de minste contrôle voor staatsrekening de middelmatigste plannen uit te voeren, voelden zich vooral in hunne eigenliefde zoowel als in hunne geldelijke belangen gekwetst door de oprichting eener Commissie en eener Administratie die het er op gezet hadden, een ernstig toezicht te houden en gezonde en redelijke grondbeginselen bij het oprichten der bouwwerken te doen zegevieren. Het misnoegen won veld en kwam allengs voor den dag, Men schroomde niet zich van een wapen te bedienen, dat gedurende eenigen tijd gemakkelijk te hanteeren is, te weten, de godsdienstige onverdraagzaamheid. Onder de leden der Commissie die den naam hadden den meesten invloed uit te oefenen op de nieuwe beweging, waren er eenige, die tot de Katholieke eeredienst behoorden. Men verspreidde het gerucht, dat deze personen alleen daarom zooveel ijver toonden voor het ontwikkelen van den algemeenen smaak en het verbeteren der kunst-inrichtingen, omdat zij hoopten daardoor in hun land den geest en den dienst van het Katholicisme te verbreiden. Men verhaalde, dat voor de musea alleen voorwerpen van godsdienstigen aard werden aangekocht en vooral dat de regeering de meeste bouwwerken deed optrekken in gothischen stijl, die men gelijk stelde met ultramontaanschen stijl.

In een land, dat ten allen tijde zoo gemakkelijk door godsdienstige hartstochten bewogen werd, wekte deze verraderlijke aantijgingen eene algemeene ontroering. Zij nam zulke verhoudingen aan, dat zij den minister in 1879 overhaalde tot het afschaffen der Commissie voor de Monumenten, ondanks den tegenstand van een groot aantal afgevaardigden en de dringende adressen van eene menigte kunstvereenigingen en notabiliteiten van het land. Deze executie was echter niet genoeg voor diegenen, die de vooroordeelen van een aantal personen hadden opgewekt; zij wenschten de opheffing ook der administratie van Fraaie Kunsten, en sints dien tijd werden alle pogingen daarheen gewend. Gelukkig echter te vergeefs.

De publieke opinie had zich gewijzigd. De Hollander is met een goede dosis van wat men „gezond verstand" noemt voorzien. Hij oordeelde weldra dat de donkere voorspellingen, waarvan men zooveel beweging had gemaakt, eenvoudig hersenschimmen waren; hij zag, dat de nieuwe bouwwerken van den staat zeer gelukkig afstaken bij de afschuwelijkheden waaraan de regeering zijn oog sints vijftig jaren had gewend; hij kon nalaten de vraag te bestudeeren of de gothische bouwkunst waarlijk zoo gevaarlijk was voor de vrijheid van geweten, om de eenvoudige reden,

dat geen enkel staatsgebouw in dien stijl was opgetrokken; hij zag, dat degenen die de alarmtrompet hadden geblazen naar de vier hoeken van 't land, nog nooit iets hadden voortgebracht tot bevordering der schoone kunsten, terwijl door de zorg van de regeering de musea werden herschapen, de kunstscholen vermeerderd en verbeterd en de kunstnijverheid tot eene vruchtbare ontwikkeling geleid.

De regeering kreeg dan ook onlangs een votum van goedkeuring van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, toen zij een crediet aanvroeg voor de opening van een Normaalschool, bestemd tot het opleiden van teeken-onderwijzers, en voor de inrichting van het onderwijs der Fraaie Kunsten toegepast op de Nijverheid.

II.

DE ADMINISTRATIE.
ONDERWIJS. — MUSEA. — MONUMENTEN. — KUNSTWERKEN.

Er is zeer weinig centralisatie in het beheer der provinciën en der gemeenten; nog veel minder bestaat die ten opzichte der schoone kunsten die, gedurende lange jaren, met volslagene onverschilligheid door de regeering zijn behandeld geworden. Het onderwijs in het teekenen en in de schoone kunsten is voor de gemeenten niet verplichtend, dan alleen voor zooveel de middelbare technische scholen betreft.

De belangrijkste monumenten worden door geenerlei wet beschermd, en iedere kerk, iedere stad is volmaakt in zijn recht, wanneer zij het schoonste bouwwerk wil afbreken, of de kostbaarste schilderij wil verkoopen, zonder dat de regeering hier tusschen beide kan komen. De tentoonstellingen worden door het partikuliere initiatief tot stand gebracht en de staat bemoeit er zich hoegenaamd niet mede.

De regeering bezit trouwens geen enkele inrichting bestemd om haar in te lichten omtrent de belangen der schoone kunsten en de maatregelen die voor hunne bevordering te nemen zijn. De Kon. Akademie, die dagteekent van koning Louis Napoleon, heeft geene klasse voor de schoone kunsten; er bestaat geene commissie, in den aard van die welke België voor de verbetering van het teeken-onderwijs heeft. Evenmin vindt men er eene om raad en inlichting te geven betreffende het optrekken van bouwwerken, of het herstellen van oude monumenten, nu die welke in 1874 opgericht was, in 1879 werd opgeheven. De administratie ziet zich dus genoodzaakt alleen alle voorkomende vraagstukken in bijzonderheden te bestudeeren, voor zoover zij niet raad inwint bij dezen of genen geïmproviseerden raadsman.

Een der levensquaesties voor den vooruitgang in de kunst is het onderwijs. Op dit veld valt nog veel te arbeiden. In 1829 had koning Willem I beproefd teekenscholen te stichten, die voornamelijk moesten dienen om de nijverheid te bevorderen; maar de Belgische omwenteling van 1830 en de lauwheid van 't volgend tijdvak beletten, dat dit voornemen volledig tot stand kwam. De nieuwe wet op het lager onderwijs, die 1° Nov. 1880 is ingevoerd, heeft dit gebrek, dat zij het teeken-onderwijs in de lagere scholen niet verplichtend maakt; wel is waar eischt zij, voor het diploma van hoofd-onderwijzer, een examen ook in het teekenen, maar terwijl zij diploma's vordert voor alle takken die een hulp-onderwijzer wenscht te onderrichten, laat zij den eerste den beste vrij het teekenen te onderwijzen zonder het minste bewijs te hebben gegeven van zijne bekwaamheid. Daar het te voorzien is dat het teekenonderwijs voor den hoofdonderwijzer altijd eene bijzaak zal blijven, en dat de examen-commissies er ook zoo over zullen denken, en daar hij in den regel geen tijd zal hebben dit onderwijs zelf te geven, kan men verwachten dat het teekenen in de lagere scholen niet of zeer middelmatig zal onderwezen worden. In de middelbare scholen is het teekenen verplichtend, en de leeraars die het onderwijzen, moeten een diploma hebben dat vrij lastig te verkrijgen is: voor het hand-teekenen wordt gevraagd:

a. teekenen naar pleister en naar platen;
b. perspectief;
c. ornamentleer;
d. anatomie;
e. methode van onderwijs;

en voor het rechtlijnig teekenen:

a. bouwkundig- of machine-teekenen;
b. perspektief;
c. beschrijvende meetkunde;
d. ornamentleer;
e. methode van onderwijs.

Deze examens zijn vooral daarom moeielijk te doen, wijl sints hunne instelling in 1863 tot heden toe geen normaalschool bestaat, waar men de noodige kennis en bekwaamheid kan opdoen. Deze toestand staat op het punt van verbeterd te worden, daar op het budget van 1881 eene som van *f* 12,000 is uitgetrokken voor de oprichting van zoodanige normaalschool.

Overigens wordt het teeken-onderwijs in de hoogere burgerscholen in de toepassing met vrij veel onverschilligheid behandeld, en de lessen nemen slechts van twee tot vier uren in de week in.

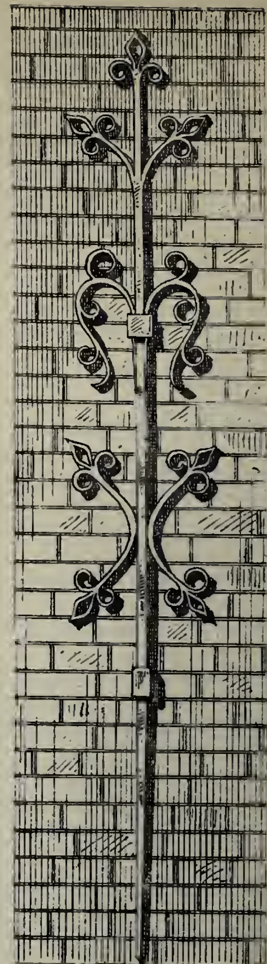
In de latijnsche scholen wordt het teekenen niet onderwezen!

In 1870 kwam er bij de wet eene school (Akademie) voor Schoone kunsten te Amsterdam tot stand. Deze school heeft tot nu toe niet de gewenschte uitkomsten opgeleverd, en dat kon zij ook niet. Daar waar het lager en middelbaar onderwijs ontbrak of slecht was ingericht, moest noodzakelijk eene hoogere school kwijnen en, werkelijk is de Akademie van Amsterdam onder vele opzichten slechts eene eenvoudige teekenschool. De wet die deze instelling regelt is buitendien vol gebreken en leemten, waarvan de voornaamste is, dat zij het onderwijs in de bouwkunde uitsluit, hetwelk de grondslag is van dat der kunst in 't algemeen [1]). De school bezat einde 1879 54 leerlingen, waarvan 19 vrouwelijke. Het gebouw, dat expresselijk door de stad Amsterdam er voor is gesticht, is het leelijkste wat men zich denken kan en onder geen opzicht geslaagd. Op den 1en Jan. 1880 is Aug. Allebé, den overleden de Poorter als direkteur opgevolgd.

(*Wordt vervolgd.*)

---

1) De schoone bouwkunst wordt alleen aan de Polytechnische School te Delft onderwezen, doch op onvoldoende wijze, ten gevolge van het beperkt aantal docenten en studiejaren.

PHOTOLITH WEGNER & MOTTU, AMST:

HUIS VAN MAARTEN VAN ROSSEM TE ZALT-BOMMEL.

ONZE MONUMENTEN.

41. HET HUIS VAN MAARTEN VAN ROSSUM TE ZALT-BOMMEL.

(*Met eene afbeelding.*)

Voor eenigen tijd werd in de dagbladen aangekondigd dat de eigenaar van het huis van Maarten van Rossum te Zalt-Bommel voornemens was de schoorsteenen en het gebouw zelf voor afbraak te verkoopen, om op het vrijkomend terrein een nieuwerwetsche woning te stichten.

Onder hen die belang stellen in de Nederlandsche geschiedenis en in de kunst maakte dit bericht veel sensatie. Het Koninklijk oudheidkundig genootschap en de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst wendden zich tot de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie, opdat maatregelen zouden genomen worden om het dreigend gevaar af te weeren.

De van verschillende zijden beproefde pogingen zijn niet vruchteloos gebleven. De regeering heeft het gebouw aangekocht ten einde het tot kantongerecht te bestemmen.

De belangstelling aan het huis van Maarten van Rossum ten deel gevallen, is licht verklaarbaar. Dit gebouw is een waar monument, zoowel omdat het de herinnering bewaart van een der geduchtste veldheeren die Nederland gekend heeft, als wegens zijne beteekenis voor de bouwkunst. Het is een der volmaakste, sierlijkste en eigenaardigste voorbeelden van den burgerlijken bouw uit het begin der XVIe eeuw, uit een tijdperk, waarin op de oude middeneeuwsche bouwtradien de fijne en smaakvolle ornamentiek der uit Italië herkomstige Renaissance werd geënt.

Uitwendig vertoont het zich als een stevig vierkantig baksteenen gevaarte, met trapgevels boven de korte zijden en met uitgekraagde torentjes op de hoeken. De vensters zijn voorzien van ontlastingbogen en de velden of *tympans* daarbinnen prijken met keurig gebeeldhouwde borstbeelden van Romeinsche helden en heldinnen of met arabesken. De ijzeren ankers vertoonen rijke en afwisselende vormen. Boven de met gebeeldhouwde pilasters voorziene poort was vroeger een steenen *balcon* aanwezig.

De geheele beneden verdieping is overwelfd. Door de poort komt men in een langen gang, die het huis in twee ongelijke deelen splitst. Aan het einde van den gang, die dieper loopt dan het overige huis, vindt men links een uitgebouwde steenen wenteltrap, welke naar de bovenverdieping voert. Oorspronkelijk bestond deze uit één groote zaal, en een kleinere kamer, die zich boven het uiteinden van den gang bevindt. Thans is die zaal in twee kamers verdeeld.

Van de inwendige decoratie is nog zeer veel overgebleven, en daaruit blijkt hoeveel smaak en weelde bij den bouw werd aangewend.

In een der beneden zalen staat een fraaie steenen schoorsteen; de pilaren stellen Adam en Eva voor: boven hun hoofden de slang; op de „gaîne" twee bas-reliefs; de verdrijving uit het Paradijs, en de arbeid van het eerste menschenpaar. Tegen den wand uitnemende figuren in Delftsche tegels, David en Salomo voorstellend.

In een der bovenvertrekken is een schoorsteen rustend op uiterst fraai gebeeldhouwde pilasters en voorzien van zes figuren in Delftsche tegels, de hoofddeugden voorstellende: Gelcof, Hoop, Liefde, Kracht, Rechtvaardigheid, Voorzichtigheid.

Niet minder merkwaardig is de andere schoorsteen, die met zeer fijne arabesken overdekt is.

Vele bijzondere deelen verdienen de aandacht, zooals de kraagsteenen en sleutelstukken onder de balken, de slotplaten van eenige deuren enz.

Dat het huis van Maarten van Rossum inderdaad op belangstelling aanspraak mag maken, kan beter dan door lange beschrijvingen, aangetoond worden door nevensgaande afbeelding, welke een der vensters van den achtergevel voorstelt, alsmede een der groote ankers van den voorgevel.

Daaruit zal ook blijken, dat de vernietiging van dit monument te recht betreurd ware geworden. Nu de andere stichting van Maarten van Rossum, het tegenwoordige Stadhuis van Arnhem, onherkenbaar en onherstelbaar is verknoeid, mag men het dubbel gelukkig achten, dat althans het belangrijke Bommelsche monument kon worden gered.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Onder de punten van beschrijving voor de 96e Algemeene Vergadering der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, op Dinsdag 9 Augustus, des morgens te 10 uur, te Amsterdam te houden treft men het volgend Voorstel van het Hoofdbestuur aan:

De Algemeene Vergadering besluit:

Dat op de begrooting een post van f 9000 zal worden uitgetrokken, om daaruit aan drie departementen, die plaatselijke verzamelingen tot bevordering van kunst-industrieël onderwijs wenschen te stichten, op hun aanvrage elk een subsidie van *f* 3000 door het Hoofdbestuur te doen uitkeeren:

Dat genoemd bedrag, op aanvrage, zal toegewezen worden aan de drie Departementen, die het eerst aan de volgende voorwaarden voldoen:

a. dat van wege openbare besturen, vereenigingen of particulieren, gelijk bedrag voor de stichting van de bedoelde verzameling is toegezegd;

b. dat er een vaste Commissie van toezigt en beheer benoemd zij, waarin het Departement op voldoende wijze is vertegenwoordigd;

c. dat het onderhoud en de uitbreiding van de verzameling genoegzaam zijn verzekerd;

d. dat er een of meer localen beschikbaar zijn gesteld, waar de verzameling behoorlijk is geplaatst en op geschikte dagen en uren kosteloos voor het publiek toegankelijk is gesteld;

e. dat voor het dagelijksch toezigt op de verzameling een persoon zij aangesteld, aanwezig in de localen, wanneer die voor het publiek toegankelijk zijn, en in staat van deskundige voorlichting te dienen;

f. dat in hoofdtrekken de verzameling aan het in de Bijlage geschetste program voldoe;

Dat aan het Hoofdbestuur wordt overgelaten, nader te beoordeelen in hoever aan bovengenoemde voorwaarden genoegzaam is voldaan.

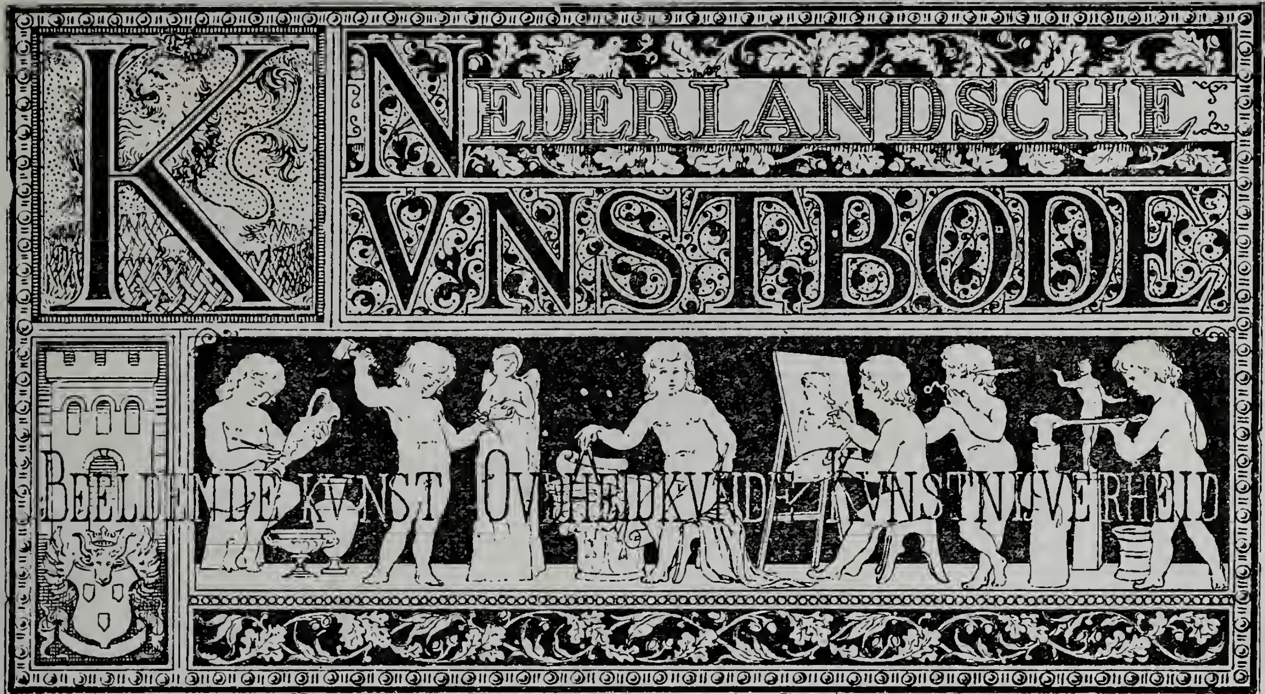
— De Gemeenteraad van Veere heeft in zijne vergadering van 1 Junij besloten den beroemden beker

van Maximiliaan van Bourgondie te verkwanselen, en zulks, alhoewel de giftbrief in duidelijke woorden zoodanigen verkoop verbiedt, onverschillig of de gemeente zich al dan niet in den hoogsten nood mocht bevinden. Intusschen is dit gemeenteraads besluit door den Koning geschorst in afwachting dat het worde vernietigd. Deze maatregel wordt toegejuicht zoowel door hen die in onze kunstmonumenten belang, als door hen die op de handhaving van de Oud-Zeeuwsche goede trouw prijs stellen.

— De tentoonstelling van Wageningsche Kunst en Nijverheid en van Geldersche Kunst zal op 27 Juni geopend worden.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*. *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE NIEUWE KERK TE 'S-GRAVENHAGE.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Omtrent deze kerk, in den Haag bekend onder den naam van „de kerk zonder pilaren", ontleenen wij aan de Riemer de volgende gegevens. De bouw er van is in 1649 begonnen, 2) op de plaats, waar vroeger het St. Jacobs Kapelletje heeft gestaan, ten westen van het Spui 1), op initatief van de Heeren van de Societeit 2), en was zes jaar later voltrokken. De bijzondere bouwwijze, hoe zeldzaam ook, heeft nog voorbeelden, o. a. „te Brux of Brix, voor dezen genaamd Guevin, „een oude en tamelijke stad in Boheme, gelegen in „de Saltzer Kreitz, twee mijlen van Toplitz en tien „van Praag, aan de rivier de Bila." De eerste steen is gelegd 23 Aug. 1649 door Renier Paau, die ook

1) Met diepen weemoed berichten wij aan onze lezers den plotselingen dood van onzen medewerker en vriend G. ELBERT TOLSMA. Een korte, hevige ziekte ontrukte hem aan echtgenoote, moeder en talrijke vrienden in den bloei zijner jaren. Te Nanterre bij Parijs gevestigd, heeft hij de *Kunstbode* verplicht met smaakvolle artikelen over de Salons van 1880 en 1881.

2) Reeds in 1644 was er sprake van, blijkens Index Resolutien, N°. 1a. Daarin lezen wij: „Nieuwe *Kerck*, waer te bou wen 16 December 1644."

1) Hoek van het Padmoes, nu St. Jacobsstraat. De naam Padmoes werd eertijds gegeven aan een straat, die door ontucht besmet en qualijk berucht was. Door den bouw van de N. K. is er verbetering gekomen. Joh. Vollenhove dichtte dan ook:

„Weleer stont PADMOES hier een slijknest nutst vergeten.
Nu straalt er hemels licht: en 't mag wel PATMOS heten."

2) In den genoemden Index Res. Burgem. staat over dit onderwerp: „Tot opbouwinge van de Nieuwe Kerck, willen de Heeren van de drie Colleges niet geemployeert hebben de Societytsmiddelen, ende wordt goed gevonden van den Hage te doen eyschen 1 gulden op yeder oxhoofd wyn, twintich jaar lang, ende 100.000 gls. uit de Societeytsmiddelen voor den opbouw."

zijne grafplaats in deze kerk heeft verkooren. Op een albasten steen, die geplaatst is boven den preekstoel, wordt dit feit vermeld.

Om echter wat meer te weten nemen we de Resolutieboeken van de Societeit ter hand, die ons een en ander mededeelen omtrent het orgel *in*, de vazen *op*, en het hek *voor* de kerk.

Den 19 Febr. 1699, lezen wij:

„Is mede weder op tapyt gebragt, het subject van het maeken van een orgel in de Nieuwe Kerk alhier; ende is daerop omvrage wesende gedaen, goed gevonden en verstaen, als dat tot verbetering ende faciliteit des Psalmsingen in de voorn. Nieuwe Kerk, een orgel, ten meesten oirbaer sal werden gemaekt ende zyn ten dien fine gecommitteert de Heeren van Bronkhorst, Munter, Boetzelaer ende Assendelft."

Den 5 Nov. 1699.

„Den Heer van Bronkhorst heeft wijders gerapporteert, alsdat de Heeren, gecommitteert tot het verzorgen van een orgel in de N. K., na verscheydene besoignes, dies aengaende hadden gehad, so met orgelmakers, organisten, als mede andere het des verstaende, ende wierd daer toe geproduceert ende overlegt een concept ofte bestecq by een Orgelmaker tot Amsterdam opgestelt, waer voor of by het welke geeyst 12000 of 10000 Gls., mits dat alles na de konst zoude werden gemaekt, ende heeft denzelven meester het eindelyk en ten laasten of uitterste verlaeten voor een somme van 8500 Gld. ende zyn dezelve Heeren wyders versogt eens een bestecq te willen Laeten maeken, so van het hout als snywerk, hetwelke tot de kas van 't voorz. orgel zoude behoren te wesen."

Den 12 Nov. 1699.

„Is by den Heer van Bronkhorst voorgedragen, als dat het orgel ende Cas van dien in de Nieuwe Kerk, stont gemaekt ende besteed te werden, of men nú niet een bequaem Orgelist interim behoorde te employeren, dewelke van tyt tot tyt nauw regard zoude konnen nemen, dat alles na behoren en conform het gemaekte bestecq van dien wierde gewerkt, waartoe den persone van N. Blanckenburg 1) wierd aengestelt op sodanigen Tractement als men hierna sal goedvinden."

Den 18 November 1699.

„Nog is bij den Heer van Bronkhorst voorgedragen of men het tractement van den organist N. Blankenburg niet behoorden te reguleren, en wat voor een somme men dezelve voor een jaarlijks Tractement zoude toeleggen, ende is na gedaene omvrage bij haer Ed. Mog. geresolveert, den voorn. Blankenburg een jaarlijks tractement toe te leggen ter somme van 700 gls. met bijvoeginge deser clausule, als dat denzelven Blankenburg (gesond zijnde) zelver altoos in persoon zijnen dienst, als organist, exactelijk sal hebben waer te nemen: is wijders goed gevonden als dat dit voorz. Tractement t' zijnen voordeele sal beginnen te Lopen met den 1 May 1700."

Den 30 Juny 1700.

Op dien datum staat vermeld:

		st.
Den orgel in de Nieuwe Kerk besteed aan Johannes Duytschot voor........................	*f*	8500.—.—
Bij den Beeldsnijder Sonnemans 1) het snijwerk aangenomen tot...	„	1800.—.—
Nicolaes Bloteling het schrijn- en timmerwerk aangenomen tot....	*f*	1749.—.—
Aen den Beeldhouder Honaert over gemaekte teekeningen toegelegt.	„	150.—.—
Uts.: aen den Beeldhouder Bogemaeker....................	„	60.—.—
Uts.: aen den Beeldhouder Blommendaal 2).................	„	31.10.—
Aen den Beeldhouder Sonnemans over zijne gemaekte teekeninge en buytenwerk...............	„	617.10.— 3)
	f	12908.—.—
Aen de Smit..................	„	—.—.—
Den Schilder Anthonie Dijkmans 4)	„	[5] 1062.—.—

Den 5 November 1701.

„Zijn gelesen de Reqten der sollicitanten omme te mogen werden van haer Ed. Mog. begunstigt tot het treden der blaesbalken van het nieuw gemaekte orgel 6) in de N. K., waarover gedelibereert en omvrage zijnde gedaen is den persoon van Dirk Aertbodem op een

1) Van der Aa schrijft op den naam *Quirinus* van Blankenburg o. m. het volgende: „Organist van de Nieuw Hervormde Kerk te 's Grav., was volgens Forkel, Marpurg's Krit. Briefe, tevens Licentiaat in de wijsbeg. en geneesk. Hij schreef een viertal werken voor Clavicimbel en Orgel enz. Volgens Lustig was hij in 1739 reeds 80 jaar oud.

1) Jan Sonnemans werd in 1653 als meester beeldhouwer in het beeldhouwers-broederschap te 's Hage ingeschreven. Kramm noemt hem „een voornaam beeldhouwer". Het manuscript van Terwesten zegt alleen: een geboren Hagenaar, maar onbekend waar hij gebleven of overleden is. Volgens Register van Taxatie van de koffie (thee etc.) 1691, woonde „Monssr. Sonneman, Beeltsnijder", in de Wagenstraat en betaalde vier gulden, de laagste klasse. Tot toelichting, tevens ter verduidelijking van de sobere opgave in Hingman's Inventaris van het oud archief van 's Gravenhage, vermelden wij den volledigen titel: „Tauxatie volgende dewelcke ten behoeve van de gemeene saake, overal in den lande van Holland en West Vriesland geheeven en geinnet sal worden den impost op de Consumptie van Coffy, Thee, Chocolade, Serbeth, Bornwater, Limonade en andere Draneken met Water gemenght", by ordonnantie in den jare 1715 op nieuw gearresteert; voor Zeelandt by ordonnantiën van 1 April 1704 en van 23 September 1707.

2) Het manuscript van Terwesten noemt a° 1675 Nicolaas Bloemendaal, geb. van Breda, en een leerling van R. Verhulst, was een „braaff Beeld- en Steenhouwer, maar in de kracht van zijn tijd hier overleden."

3) Volgens notulen van de Verg. 1 April 1702, schijnt hij eerst een hooger bedrag gesteld te hebben. Wij lezen daar: „Is geexam. de rek. van den beeldhouder Sonnemans, wegens zijne gemaekte teekening, alsmede over buytenwerk van snijwerk des orgels in de N. K., monterende een somme van 719,10 en is denzelve in volle voldoeningen toegelegt f 617.10."

4) Volgens Reg. Tax. koffie 1691, eenvoudig „Schilder"; hij woonde in de Nieuwstraat; en betaalde vier gulden, de laagste klasse.

5) 0, 4 of 6, in dit cijfer is geklad. -

6) Het orgel was dus op dien datum gereed; daartoe vermelden wij deze regelen.

jaarl. Tract. (als in de Groote Kerk alhier) van een 100 gls. daer toe gepromoveert geworde."

6 November 1705.

„Nog is gelesen een Reqte van den orgelmaker Joh. Duytschot, versoekende bij 't selve belooning van eenig buytenwerk over 't maken van 't orgel, in de N. K. alhier, en is dieswegens aen den zelven toegelegt een somme van 100 gls. voor een vereering ende 18 gls. van gelijke voor zijn zoon".

De Riemer vermeldt omtrent het orgel nog het volgende: In den jare 1702 liet het zich voor de eerste maal hooren ter gelegenheid van de algemeene vreugde over de overwinning behaald op de Zilvervloot. Overigens vermeldt hij, dat Theod. van der Schuur 1) de vier deuren, die het orgel besluiten, met vier onderscheidene tafereelen, versierd heeft.

Bij van Gool, Nieuwe Schouwburg enz. lezen wij over dit schilderwerk: „op de eene word de Koninglijke Psalmdichter David, schrijvende zijn gewijde Trapgezangen verbeelt. Op de andere is de Histori van Zacharias, stom uit den Tempel komende, geschildert, men ziet de verwondering heel natuurlijk in de wezens van het volk, dat hem buiten den tempel opwacht: op de kleyne deuren ziet men aan de eene zijde de ontmoeting van Maria en Elisabet, met de uiterste zedigheit en tederheidt afgemaelt. Aen de andere zijde staet Siméon met het kindeken Jezum in zijne armen, om het den Heere voor te dragen, terwijl men de Godtlovende gestalte van zijn hart uit den opgeslagen aandacht van zijn wezen kan bespeuren. Het is geschilderd in 't jaar 1702." Van de bewerking zegt hij: „Ja het is zo kunstig en verstandig alles uitgevoert, dat men niet begrijpen kan, hoe een man van die hoge jaren 2) noch zo veel lust gehad heeft, om zulke groote werken te ondernemen en zo kloek uit te voeren."

De tegenwoordige vazen die op de kerk staan, verschillen met die, welke op de afbeelding der Nieuwe Kerk, in de Riemer voorkomende te zien zijn, hebben eene geschiedenis, welke wij door bovengenoemde resolutieboeken in staat zijn te geven. Blijkbaar zijn zij nu geverfd, zoodat de eigenlijke grondkleur der steen, niet meer te zien is. Bovendien schijnen er later hoofden op te zijn aangebracht, die niet primitief tot het plan hebben behoord, en welke hoofden wederom door ijzeren stangen, (zeer weinig artistiek,) aan het dak zijn bevestigd, om.... het afwaaien te voorkomen. De vazen zijn omhangen met draperiën, die aan de hoeken door rosetten worden vastgehouden. Over 't algemeen is er veel ornamentiek aan die kerk, maar al 't andere wijst heen naar den eersten bouw, wijl de vorm in harmonie is met de vazen, die er vroeger (zie plaat bij de Riemer) op stonden en in 1725 verbetering eischten.

We volgen, voor dat „verbetering eischen," de des betrekkelijke resolutiën. Eerst die van 9 October 1725.

„Laatstelijk gedelibereert en de omvrage gedaen zynde aengaende de vernieuwinge der Vazen op de Nieuwe Kerk in Steen ofte Hout te doen, mitsgaders het verkiesen van een der geconcipieerde getekende modellen is goed gevonden, mits de duursaemheid deselve van steen te doen hermaken en by de voorgaende figure te blyven, en ten dien einde voortz. door den controlleur van Royen met den steenhouwer Luraghi een bestecq te laten formeren."

15 January 1726, werd daaraan uitvoering gegeven, en lezen wij:

„De Heeren Gedeputeerdens in de Societeit van 's Hage hebben op het versoek van den Beelthouwer Matthys Eybler gedeclareert van Haer Ed. Mog. op den 10 deser maend publicquelyk hebbende aenbesteedt het maeken van vier groote Vazen van Bentemeer Steen, om gezet te werden op de vier hoecken van de Nieuwe Kerk alhier, de voorz. Matthys Eybler van het voortz. werk is gewerden aennemer voor een somme van 1850 Gls."

9 April 1726.

„Is op het versoek van den steenhouwer Matthys Eybler aen denselven vergunt op zyne aengenome werk 580 Gls. ten behoeve van die geene, dewelke voor hem de pedestallen 1) tot de steene vazen op de Nieuwe Kerk zullen leveren en bewerken af te schryven, en daer van een extract deser resolutie aen denzelven in sodanige termen, mutatis mutandis, als aen hem in gelyk versoeck tot aenkoop van den steen op den 15e January bevoren is verleent, ter hand te stellen."

4 Maart 1727.

Laatstelyk gemoveert zynde, dat den steenhouwer Matthys Eybler als aennemer van de steene vazen op de Nieuwe Kerk aan het bestecq in sekere opzigte niet en voldoet, is goed gevonden dat deszelfs werk door twee Mr. Steenhouwers te dien einde uyt de stadt Rotterdam te ontbieden sal werden opgenomen omme 't selve dus bevonden zynde by Haer Ed. Mog. sodanige mesures te konnen werden genomen als naer bevind van zaken als dan geoordeelt zal werden te behoren".

Uit de notulen van 1 April 1727 leeren wij o. a. „dat den Grave van Benthem den uytvoer van de steen voor de Holl. Koopluyden verboden hadde, en hij (Eybler) daerdoor belet wierde 't werk voort af te maken." Den Secretaris werd nu opgedragen om met E. een missive aan dien Graaf te zenden „omme te sien of men daer door de gerequireerde steen magtig kan werden; en is de voortz. twee steenhouwers voor hare vacatien, reys en teerkosten te samen toegelegt een somme van 50 gls."

Op de vergadering van 6 Nov. 1727 werd besloten de twee door E. gereed gemaakte vazen te doen stellen, en dat „het completeren der twee andere vazen, met het voorzegde opzetten beyde" publiek zou worden aanbesteed. Met dien E. lukte 't dus niet te best, en scheen 't dien Heer aan geld, en zeker ook aan werkkracht te ontbreken. 18 Mrt. 1728 namelijk, kwam bij de societeit het verzoek in van zekeren Jan

1) Woonde volgens het Register Taxatie koffie 1691 in „'t Westenden", en betaalde zes gulden, de derde klasse.

2) In 1705 overleed hij in den ouderdom van 77 jaar.

1) Deze pedestallen waren geleverd, volgens notulen 10 October 1726, door Anthony de Sard.

Nyman „versoekende voldoeninge van een somme van *f* 500 gls." aan E. op zijn aangenomen werk voorgeschoten.

Den 22 en 26 July 1728 wordt over de rekening „van geleverde Bentemer Steen tot twee afgemaakte vazen op de N. K." gedelibereerd.

Op die vazen was niet veel zegen, want in de vergadering van 22 July wordt er zelfs gesproken van: „gepleegde diefstal van de bewuste vazen op de N. K. geplaatst."

Nog allerlei lotwisselingen hadden de vazen, doch deze zijn weinig ter zake dienende.

Om eenigszins volledig te zijn, en ook daarin De Riemer te completeeren, die zijn werk, nu ongeveer 150 jaar geleden, liet drukken, vermelden wij ten slotte iets over het ijzeren hek.

Volgens notulen van 24 July 1732 werd het hek voor de Nieuwe Kerk, mitsgaders het „straaten" van een gedeelte van 't kerkhof aanbesteed. Aannemers werden Ary Roos van 't metselwerk, Johan Baptista Luraghi 1) van de steenhouwerij in bentemer steen voor de somme van *f* 954 gls., en van het ijzeren hek Herman v. Wezel en Frederik Smits voor 18 duyten en een penning p. pont, waarvoor op eene rek. der N. K. voorkomt „Herm. van Wezel 't eyser hek voor de N. K. *f* 1403".

'T SALON VAN 1881.

II.

Parijs, Mei '81.

Maar tusschen die gebreken vertoont de goede, gezonde kunst haar open, gul gelaat. We zijn dan ook één en al mildheid en stellen 's kunstenaars tekortkomingen gaarne op rekening der onervarendheid.

Ongezonde, ziekelijke kunst kunt ge, enkele passen verder, bij François Flameng ontmoeten. Zijn *Délivrance des prisonniers de la Bastille* wriemelt van menschen, die nooit bestaan hebben. Hoe ruim de valsche kunst hier ook behuisd zij — wat afmeting betreft, leeft ze bij F. Flameng, op grooten voet — liever sla ik verdere kennismaking van de hand dan in die uit den kerker bevrijde gevangenen en hun verlossers niet anders te erkennen dan in ontbinding verkeerende drenkelingen en poppen, die door den schilder in zekere, verbazing uitdrukkende houdingen zijn gezet. De tot 't middel toe naakte grijsaard op den voorgrond is buitendien een kennelijke nabootsing van Bonnat's *Job*, den, ja, anatomisch juisten, maar esthetisch afzichtelijken *Job* van verleden jaar. Mij dunkt, dat nooit krachtig genoeg tegen 't valsche in de kunst kan worden opgekomen en daarom zij 't me vergund even te herinneren, dat ik met dien Job niets te doen heb willen hebben. Te verwachten was 't dat, waar hij door een meester als Bonnat in de wereld was gebracht, navolgers en nabootsers niet zouden ontbreken. Dat is dan ook geschied. De een, zooals Flameng, heeft hem zijn vieze kleur, een ander, dien we naderhand zullen aantreffen, heeft hem zijn afzichtelijke buikrimpels ontleend. Neen, laat ons de kunst, zoo noodig tegen de kunstenaars verdedigen en onmeêdoogend zijn jegens hen, die verraad plegen aan het Schoone! Verraad aan 't Schoone wordt een groot woord, wanneer we er ons b. v. tegenover een groot artist als Vibert meê wapenen. De kunst, waarvan hij in zijn *Répétition sur un théâtre d'amateurs* een staaltje geeft, is kleine — ik schreef haast nietige kunst. 't Is een geestig en fijn geschilderd tafereeltje, nauwkeurig tot in de minste bizonderheden, maar dit is ook alles.

Geestig is niet iedereen en als zoodanig kunnen we Vibert onzen cijns betalen.

De eenigen, die we in deze zaal nog hebben te noemen, zijn Vernier, wiens *Récolte de Varech* wel niet door diepte uitmunt, maar groote bedrevenheid verraadt, en Duval—Gozlan met een *Vue de Dives*, treffend van licht, lucht en leven.

We vinden Vernier in zaal 13, die we nu binnentreden terug met *Les dunes de Roskoff*. Wat tegenstelling tusschen dit stuk en 't vorige! En hoe veranderlijk kan toch 't talent van denzelfden kunstenaar zijn! Zooeven mangelde 't hem aan diepte, hier treedt die eigenschap juist op den voorgrond en dit is te opmerkelijker daar de welving der lucht te wenschen overlaat. De kamp tusschen de eigenschap en 't gebrek, zou ten nadeele van eerstgenoemde zijn uitgeloopen, zonder de hulp van een machtig bondgenoot: 't licht; zoodoende komt 't raadsel tot oplossing.

't Salon van dit jaar wriemelt van landschappen. De landschapschilderkunst, die zoo bij uitstek fijne kunst, welke met de natuur in haar eigen taal spreekt, haar lied beluistert, heeft onvoldragen wezens tot zich zien komen, die zich haar kinderen noemen! Den koekkoek gelijk, zijn ze hun ei komen leggen in haar nest, maar haar kinderen zijn ze niet. De landschapschilderkunst is een vergaarbak geworden voor onvoldragen vruchten, onrijpheden, die, te wrang van smaak, door elken anderen trant zijn weggeworpen. Hoevelen worden niet landschapschilder bij gebrek aan beter. Een weiland met een paar knoestige wilgen en een stuk of wat loeiende koeien, een hoeve met een blaffenden wachthond, een vrouwtje dat water uit de put ophaalt, een stel rustig pikkende kippen en een kakelende haan; een bosch met een ouden houthakker en een koppel opgeschrikte herten; een maneschijn met wat bergen, een klein meer en een nederig dorpskerksken, dat kan men immers nog altijd schilderen, als 't overige mislukt!

In sommige landen is de vergaarbak dan ook zoo borendevol, dat 't *genre* in diskrediet is geraakt. 't Is me als hoorde ik nog een mijner vrienden, die uit München terugkwam, van een schilder verhalen, dien we beiden kenden en die zich kortelings in den echt had begeven. Banaalweg vroeg ik; „Heeft zijn vrouw iets ten huwelijk gebracht?" — „Wel neen," klonk 't antwoord, „in München zei men van hem: hij is landschapschilder en zij heeft ook niets!"

Daarbij komt, dat men in 't algemeen 't met een landschap minder nauw neemt dan met eenig ander schilderstuk. De natuur is zoo verscheiden, dat de landschapschilder de groote meerderheid al heel spoedig bevredigt. Heeft hij een stuk natuur stipt weêrgegeven, dan noemt men hem een nauwkeurig opmerker. Leeft zijn werk met juiste waarneming in onmin, dan heet hij een stoute greep, een stoute keuze

---

1) Waarschijnlijk dezelfde die het bestek voor de vazen maakte.

te hebben gedaan. Hier schuilt de moeielijkheid, die trouwens niet jong is. Bloote navolging der natuur wordt door 't schoonheidsbeginsel gewraakt. De schilder moet ons gezuiverde natuur geven, waaruit 't storende verwijderd is. Hij vervult de eischen der kunst niet, wanneer hij zich tot naschilderen bepaalt.

Zoo toont ons Whalberg in zijn *Soirée aux environs de Stockholm* een fantastische lucht, bloedrood en geel, die daarginder zoo „kan" voorkomen en die gij en ik misschien bij uitzondering wel eens zoo gezien hebben, maar die op 't doek onwaarschijnlijk is! Beter begrepen ware 't geweest, zoo hij, ter wille der harmonie van 't geheel, meer getemperde werkelijkheid in zijn penceel had genomen. Trekken we deze lucht van de schilderij af, dan blijft er een avondlandschap over, waarop 't oog met genot rust.

Wat nu van Whalberg's tweede inzending „Zweedsch visschersdorp te Fjellbacka," te zeggen? Ongetwijfeld is dit stuk op effekt aangelegd en om dat effekt teweeg te brengen, heeft hij middelen gebezigd, die ver van ongekunsteld zijn en met den ons zoo dierbaren eenvoud op kwaden voet staan. Sommige partijen zijn met groote behendigheid behandeld . . . . och, dat we verlost waren van die behendigheid, welke op *mise-en-scène* uitloopt! Zie die paarsche en zilveren lucht, zie die geel op 't water schijnende maan, zie die zee, welke op glinsterende vischschubben gelijkt, hoe theatraal is dat alles!

De kontrasten zijn in deze zaal voor 't grijpen en niet ver van deze indrukmakende schilderij heeft Yon een *marais de Criquebeuf*, een „net" schilderij lang niet zonder verdiensten, maar waarvan we hoegenaamd geen indruk ontvangen. Nauw hebben we dit nette moeras achter den rug of we komen een *Troupeau* van Vayson tegen. Op den weg huiswaarts is de herder en zijn kudde door een sneeuwstorm overvallen, die dezelfde kleur heeft als de vachten der schapen en meer van opstuivende schapenwol dan van sneeuw heeft. Liever dan een onafzienbare kudde, waarvan de achterste beesten op stukken watten gelijken, hadden we van Vayson een paar flink geschilderde schapen gezien.

Prachtige koebeesten, die aan van Marche 't leven danken, lokken ons naar *La Vanne*. Nog schooner is de *Etude* van denzelfden, die, zooals men weet, een der uitnemendste leerlingen is van Troyon. Met den fijngeschilderden en goed geteekenden *Chanteur* van Tirado, die in schilderijtjes uitmunt, nemen we van zaal 13 afscheid om, na behoorlijk ademhalen, onze beschouwing in zaal 15 voort te zetten.

België is er door Jan Verhas vertegenwoordigd, die zich van een zeer lastige taak, de voorstelling van den „Optocht der scholen bij gelegenheid van 't zilveren bruiloftsfeest van H.H. M.M. den Koning en de Koningin der Belgen," voortreflijk heeft gekweten. Zoo ooit, dan gold 't hier een dankbaar onderwerp. Dat hij niet in officiëele ververij is vervallen, maar integendeel met zoo weêrbarstige gegevens in den volsten zin des woords een kunstwerk heeft geleverd, bewijst dat Jan Verhas een kunstenaar is van den waren stempel, een kunstenaar met een uiterst lenig en oorspronkelijk talent.

Laat ons de fraaie *Chevaux dans une mare* van Felix de Vuillefroy, evenmin als *Temps orageux* van de Thoren onopgemerkt voorbijgaan. Voor Th. Weber's *Marée montante a Dontogne* noodigde u tot stilstaan. Er ligt een aangename toon over, de tinten zijn fijn gevonden en in de zee zit veel beweging. Behoef ik u te zeggen, dat de portretschilders ook dit jaar in dichte drommen zijn aangerukt. Er was een tijd, dat den jonge schilders uitsluitend Lefebvre in 't hoofd speelde en ze niets dan poedelnaakte vrouwen schilderden. Daarna waren ze gansch van Carolus Duran vervuld. Waren de navolgingen van Lefebvre zoo ongekleed mogelijk, die van Duran waren zeer gekleed, want nu zag men louter konterfeitsels van in satijn of fluweel gehulde dames. Voeg daarbij den sleep navolgers van Bonnat en ge zult u een begrip kunnen vormen van 't heirleger portretschilders, die ieder jaar 't Salon bestormen.

Iemand, die bij den dag meer navolgers telt, is Heuner. 't Krioelt dan ook in de laatste jaren van nymfen op donkeren achtergrond. De nymfen doen echter aan de portretten geen kwaad, zoodat deze zich in vrede vermenigvuldigen.

In die portrettenwoestijn zou 't onhoudbaar zijn, hadden niet eenige artisten hier en daar voor een verkwikkende oase gezorgd. Een heerlijke oase biedt ons Sargent, wiens portret der kinderen van Pailleron, den bekenden tooneelschrijver, een meesterstuk mag heeten. Smaak paart zich hier aan flinke teekening en gespierde behandeling. Mocht de portretschilderkunst door al haar beoefenaren zoo worden begrepen!

Een drietal schilders maken hier nog op ons bezoek aanspraak; Véron, Steinheil en de belg Verheyden. *Le vieux parc de Senlis*, van den eersten is misschien wat te grijs, maar de aanleg is ruim en dat Véron met zijn ondergaande zon zoo bescheiden is omgegaan, kan niet anders dan gewaardeerd worden. Steinheil's *Mort de Richard Coeur-de-Lion*, bezit talrijke goede eigenschappen en doet den auteur alle eer aan. Beter zou *La Moisson* van Verheyden ons voldoen, ware de toon minder overdreven blond en niet zoo dof. Op 't punt van den dorpel naar zaal 27 te overschrijden, poogt van Hove ons voor zijn *Orfèvre ciseleur* halt te doen houden. 't Eenige, wat we kunnen getuigen, is dat deze brugsche schilder nog steeds Holbein naäapt, maar zonder sukces. Kille kunst! Van kille kunst gesproken, hoewel in gansch anderen trant levert zaal 16 ons daarvan een staaltje in *Alexandre domptant Bucephale* van Schommer. Hoe vaak ik ook voor dit doek heb post gevat, nooit heeft het mij andere woorden op de lippen gebragt dan: zeer geleerd, maar levenloos. Ziedaar wat de akademische opleiding uit talenten geperst heeft, die aan haar broeikas worden toevertrouwd.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

VIII.

Ook nog in de verledene eeuw bezat de verzameling van den Graaf de Vence, te Parijs: *een ingeslapen Dronkaard* van Joos van Craesbeeck, die voor zijn eigen portret wordt gehouden. Malœuvre bracht dit paneeltje in plaat die hij betitelde: *Le Roupilleur*.

Het is eene kopergravuur van 32 centimeters hoog

op 25 breed. Midden op het voorplan zit de zwaarlijvige dronkaard ingesluimerd op een dier plompe eiken stoelen, zooals Brouwer er ook doorgaans in zijne werken voorstelt. De fel gedunde haren van den drinkebroer hebben hunne kroezelkracht nog niet gansch verloren, alhoewel hem zeker meer dan vijftig winters over den schedel zijn gevaren. Niet enkel zijn voorhoofd, maar geheel zijn ruig wezen is met diepe rimpels doorgroefd. Zijne voorheen dubbele kin is nu weggesmolten en als begroeid met een stoppelbaard, terwijl boven zijnen spijtig gesloten mond een stekelige knevel vooruitsteekt. De slokker moet zich duchtig hebben te goed gedaan, daar hij de vijf onderste knoopen van zijn wambuis heeft losgemaakt, om zijnen wijden buik nog meer ruimte te geven. Zoodra hij den roes wat zal hebben uitgeslapen, hoopt hij zich andermaal weer deugd te doen, aangezien hij met den linkerarm op eene nog goed voorziene tafel rust en in de hand eene gevulde pint houdt. Tusschen zijne korte dikke beenen staat een bierpot, met tinnen deksel, bij de smookende kachel of hoogen buisvormigen ijzeren vuurpot, die ten gronde staat op drie korte pikkels. Aan den wand hangt een breedgerande hoed en lange mantel, en tusschen beide een op papier geschetst mannenhoofd, als bewijs dat men bij een kunstenaar te huis is. Zoo dit inderdaad van Craesbeecks afbeeldsel is, dan heeft hij zich voorgesteld in zijnen ouden dag, toen hij weduwnaar en alleen in de wereld was, met zijnen hond, dien men achter 's meesters rug eene schotel ziet leegpeuzelen.

Dezelfde verzameling de Vence bevatte nog een ander afbeeldsel, op paneel, van onzen zonderlingen Joos, waar hij zich gapend, met luimige gezichtsvertrekking en met eene groote vierkante plaaster op het linker oog had voorgesteld, houdende in de eene hand zijn pijpken en in de andere zijn drinkglas. Ongelukkiglijk is deze vieze tronie thans ook tezoek geraakt.

Oudere schrijvers, die beweren van Joos van Craesbeeck verscheidene afbeeldsels te hebben gezien, zijn het eens, dat hij zoo wat het voorkomen had van eenen forschen brouwersgast. Een dier portretten, waarschijnlijk ook naar hem zelven gesneden, komt voor in Descamp. Daarin draagt zijn breedgeschouderd bovenlijf een log hoofd met breed uitgezette kaken. Hij heeft een hoog en rimpelig voorhoofd, kleine oogen, kort neusje, wijden mond met zware lippen en eene korte ronde dobbele kin, die vlug wegschiet in den vleezigen hals. Hij is geheel baardeloos; zijne halflange haren zijn in den nek naar het hoofd gekruld. De gansche uitdrukking van het gelaat is spijt, misprijzen en ruwheid. — Doch „de grollige drol” hield er niet aan, zich als een Adonis te doen voorkomen, integendeel. De Bie zegt: „Omdat men naer sijn doodt sou sien uyt de af-beldinghe van sijn wesen wat leven hij heeft gheleyt, emmers van wat conditie oft natuer hij is gheweest en heeft hij met geen beschrijf van de pen, maer met de pinceelen ghethoont in sijn poertret, daer hij sijn selven niet en flateert met schoonheydt, maer meer mismaeckt schilderde als hij in sijn selven was, sijnde somwijl gheschildert gapende, andermael spouwende oft maeckende eenighe grillen en treckinghen in 't aensicht door het tonghbijten van den annijs; op eenen anderen tijt met een plaetster op de een ooghe.” Doch vrouwen, en vooral Antwerpsche en kunstenaarsvrouwen, deelen maar zelden in dien wansmaak van den bakker-schilder, en het was dus nog al natuurlijk, indien hij jaloersch werd van den geestigen en hupschen de Brouwer.

Het duurde dan ook niet lang, of Signor de Brouwer moest elders huisvesting zoeken. Daar hij nog altoos in slechte lakens stak, om reden van zijnen geringen lust tot werken, zijne kunstenaarsgrillen en het verkwistend leven dat hij leidde, was het moeielijk zulk eenen gast op te nemen. Het ontbrak hem nochtans niet aan innige vrienden, als Jan Dandoy, die op 23 September 1633 als getuige mee zijne schuldbrieven teekende en wiens kind Brouwer op 26 Juli 1634 in de hoofdkerk als peter over de doopvont hield. Een bewijs dat hij niet, zooals de meeste Haarlemmers tot de protestantsche maar wel, gelijk alle Oudenaarders, tot de katholieke geloofsbelijdenis behoorde.

Op 26 April 1634 kwam Adriaan de Brouwer toch in den kost bij den beroemden plaatsnijder Pauwel du Pont, die toen met zijne gade Christina Herselin, in de Everdijstraat het huis zijns schoonvaders (thans nummer 11) bewoonde. Deze uitstekende kunstenaar arbeidde en was ook bevriend met Rubens, van Dijck en al de andere voornaamste Antwerpsche meesters. Daarbij had hij tot bijzondere huisvrienden de plaatsnijders Peter de Jode, den jonge, en zijnen schoonbroeder Antoon van der Does, die allen evenals hij, luimige gasten waren, en oneindig meer talent dan geld bezaten.

In hetzelfde jaar dat Adriaan de Brouwer bij den beroemden plaatsnijder den kost zocht, trad hij in Sint Lucasgilde ook op als lid harer rederijkers-afdeeling. In de lijst van den „Ontfanck van nieu Liefhebbers der Violier bloeme” vinden wij de namen: Adriaan de Brouwer, Pauwel du Pont en Peter de Jode vast ondereengeschreven, alsof zij zich daar arm in arm hadden komen aangeven, om deel te nemen aan tooneelspeelkunst en dichtoefening, of ten minste aan de gezellige smul- en braspartijen, welke deze Kamer gezocht en befaamd maakten. Het te betalen inkomgeld was 18 gulden, en de drie nieuwe leden voldeden dan ook elk die som. Dat Brouwer, die anders toch altoos kruis noch munt bezat, hier zoo maar 18 gulden als inkom- en jaargeld aftelt, zou misschien doen veronderstellen, dat zijn genie hem toch eindelijk de welverdiende schatten had doen vergaren, of dat hij van levenswijze veranderd was. Doch, alweer komt, helaas! een nieuw oorspronkelijk bescheid die welwillende veronderstelling den bodem inslaan.

Op 12 Februari 1635 is zijn nood ten top gestegen. De vroegere plechtige verklaring van elkeen te voldoen op bepaalden tijd, of dat men hem anders onverbiddelijk mocht vervolgen en vonnissen, was hij andermaal niet nagekomen

Bovendien had hij zich nog overladen met nieuwe schulden en zulks nog wel tegenover zijnen vriend, kunstmakker en tafelheer. „Signor Adriaen de Brouwer, schilder”, verschijnt op gemelden dag met Pauwel du Pont voor den notaris Theodoor Ketgen. In bijzijn der twee getuigen Antoon van der Does en Peter de Jode, legt hij de bekentenis af, „dat hij, in voldoeninge ierst van de somme van 225 guldens eens, over drije vierendeel jaers montcosten, verschenen 26 Januarij lestleden, ende noch van de somme van 72 guldens eens over verschoten gelde, maeckende tsamen 297 guldens eens, die hij comparant schuldich

is aen Signor Pauwels Dupont, plaetsnijder, den selven Pauwelse Dupont overgegeven, gecedeert ende getransporteert heeft, gaff over cedeerde ende transporteerde, mits desen, eerst: een stucxken schilderije, wesende *een Bordeeltken*, tgene hij tegenwoordelijck onder handen heeft, ende tgene hij voorts geloeft op te maecken; item seker stucxken van Sotten Cleve, ende noch *drije Troniën* op een pineel geschildert van van Dijck." 1) Hoe noode de geniale schilder zich ook van de zoo lang bewaarde schepping van Joos van Cleef en van de studiën van Antoon van Dijck ontdeed, toch verklaarde hij, dat zijn schuldeischer du Pont ze met alle recht bezat en er mocht mee handelen naar eigen goeddunken. Dit was ook noodig; want, nog denzelfden dag verscheen de procureur Peter Saeys, als gemachtigde van Adriaan de Brouwer, voor Schepenen van Antwerpen, om zijnen niet voldanen schuldbrief van 23 September 1633 te vernieuwen, maar hij werd „in 't voldoen vanden selven schuldbrief gedoemt ende gecondemneert." 2)

Indien de Brouwer, zooals Houbraken het beweert, voor overlast van schulden van Antwerpen naar Parijs ware gevlucht, dan was thans toch wel het beslissend oogenblik daartoe aangebroken. Eventwel leefde hij als een echte doortrapte philosoof, wel wat onbeschaamd, maar toch altoos kommerloos voort, zonder een oogenblik zijne gezellige makkers van het kunstlievende Antwerpen te verlaten. Gelijk in het vorige jaar, betaalde hij ook in 1635–36 zijn jaargeld als rederijker en nam hij ook deel aan den feestdisch der Kamer de Violiere. Tevens was hij toen ook een der steunpilaren geworden van de wijntaveerne „de Robijn," in de Wiegstraat, die gehouden werd in het huis dat thans geteekend is met het nummer 19. In dit lokaal, dat den Bacchusvrienden eene ruime gelagkamer, eenen fraaien hof en eene groote opene plaats bood, vergaderden zich destijds de meeste kunstenaars, en bijgevolg ook andere voorname personen, welke dezer gezelschap zochten. De tavernier, Gijsbrecht van den Cruijse, was ook een kunstenaarslokker van de fijnste soort. Hij moet een goed prater zijn geweest, aangezien hij rederijker was en zelfs werd verkozen tot Deken der Kamer de Goudbloem, die hij met dien titel in zijn wijnhuis binnenlokte. Een nog verleidender lokaas waren de lekkere dranken, die hij den kunstenaren soms ook tapte zonder er klinkende munt voor te eischen. De doortrapte Mecenas kon voldaan worden met kunststukjes, waarvan hij eene gansche verzameling hield, die men dan nog altoos mocht blijven bewonderen in zijne gouden-leerkamer met groenen grond. Van Joos de Momper waren er zoo al niet min dan drie en twintig landschappen opgehangen, en na zijne dood bleef die beroemde kunstenaar den waard nog 483 gulden en 6 stuivers verschuldigd. Ook prijkte er al „een cleyn schilderijken in ovael ebben lijstken van den schilder Brouwer, van *Toebackdrinckers*," en op bladzijde 99 van het schuldboek vond men „Signor Brouwer den schilder" ook nog aangeschreven voor 32 gulden 13 stuivers, die hij nochtans nooit voldeed.

Op 1 Maart 1636 vinden wij Adriaan de Brouwer in gezelschap van den portret- en historieschilder Jan Lievens en van den bloem- en fruitschilder Jan de Heem. De eerste had zich van Leiden en de tweede van Utrecht in onze stad komen vestigen, om daar in den schoot zelven der schitterende Antwerpsche School den glans der prachtige Hollandsche School te doen gloren. De drie kunstenaars begaven zich naar den notaris Peter Gijsberti, waar Elisabeth Tacx, weduwe van Antoon van den Wijngaert, hen vervoegde met haar vijftienjarig zoontje Hans. Deze knaap, die kunstaanleg bezat, moest eenen meester hebben, en hij had Jan Lievens verkoren, die met zijne krachtig gekleurde en echt dramatische tafereelen in de Rubensstad zooveel ophef maakte. De notaris schreef eene overeenkomst, waardoor de leerling zich aan den meester voor zes jaren verbond. Al hetgeen Hans van den Wijngaert in deze tijdruimte zou schilderen, behoorde Jan Lievens; doch daarvoor gaf deze den leerling, buiten het kunstonderricht, ook nog kost en slapen, en de drie laatste jaren, lijnwaad en kleederen. De drie eerste jaren moest de moeder haren jongen zelf van de twee laatstgenoemde artikelen voorzien, en tevens gedurende de zes jaren zijnen wasch verzorgen. Bovendien beloofde zij, tegen 2 gulden per maand, al het lijnwaad rein te houden van Jan Lievens, voor zoo lang hij ongehuwd en binnen Antwerpen wonen zou. De bekrachtiging van dit akkoord luidde: „Aldus gedaen ende gepasseert binnen de voorschreve stadt Antwerpen, ter presentien van de Signors Johannes de Heem ende Adriaen de Brouwer, beyde schilders", en het was geteekend: „Jan Lievens." 1)

In de rekening der Sint Lucasgilde van 18 September 1636 tot 18 September 1637 staat Adriaan de Brouwer, en weer naast Pauwel du Pont en Peter de Jode, aangeteekend als liefhebber der Rederijkkamer de Violiere, aan wier jaarlijksch feestmaal hij toen ook nog deelnam, doch voor den laatsten keer; want het volgende jaar had hij opgehouden te leven. Bullart zegt: „*Il mourut à Anvers agé de trente deux ans seulement, consommé de debauches, et si pauvre qu'il fallut mendier l'assistance des personnes charitables pour fournir aux frais de son enterrement.*" Dat Brouwer aan de gevolgen zijner losbandigheid, in de volle kracht des levens en in de uiterste ellende stierf, is wel mogelijk. Doch Houbraken, en ditmaal met hem ook de Antwerpsche volksoverlevering, verhaalt dat hij van de pest gestorven is. Deze verschrikkelijke plaag heerschte wezentlijk in het begin van 1638 nog altoos even onverbiddelijk. Houbraken beweert ook, dat Adriaan de Brouwer, slechts twee dagen in het gasthuis liggende, kwam te overlijden en dat hij dan bij de dooden in den pestput geworpen en met stroo en kalk bedekt werd.

In het gasthuis stierf Brouwer stellig niet. Al de dooden werden daar zorgvuldig door de nonnenziekendiensters aangeteekend in een lang smal, in perkament gebonden, boekje, dat noch in 1636, noch in 1637, noch in 1638 eenig spoor draagt van den naam onzes schilders. Dat men hem eventwel eerst

1) Protocollen van den notaris Theodoor Ketgen, 1634—35, fol. 195

2) Scabinale protocollen der stad Antwerpen, 1635, vol. 2, fol. 218 v°.

1) Protocollen van den notaris Peter Gijsberti, 1633—37.

als een verworpeling in den pestput, of althans in een gemeen graf op het kerkhof neerschudde, moet wel waar zijn, vermits Cornelis de Bie in Brouwers grafschrift ook zegt:

„Maer naer sijn bleecke doodt de Const naer d'eere draefde,
Wanneer men sijn ghebeent uyt de eerste graf ontgraefde.
Den Roem van sijnen Gheest socht de onsterffelyckheydt
Als 't Lichaem wert met lof in 't tweede Graf gheleyt;
Niet om sijn Edeldom oft cloecke Orloghs slaghen
Wert Brouwers naer de kerck van 't kerckhof ghedragen:
Maer d'eerste graf dat scheen te wesen niet ghenoegh.
Omdat sijn groote Const noch al veel swaerder woegh."

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het schilderachtig gelegen slot *Wiarda-State* bij Leeuwarden, zal den 11 Juli openbaar verkocht worden.

Dit kasteel, dat aan Jhr. R. C. van Cammingha behoort, dagteekent uit het begin der XVIe eeuw en is wellicht het eenige goedbewaarde slot met toren en poort, van geheel Friesland.

— Ter tentoonstelling te Wageningen is de gouden medaille toegekend aan een portret door den heer B. L. Hendriks te Arnhem geschilderd; zilveren eerepenningen aan den heer A. van Pelt voor een stuk De laatste oogenblikken van Zwingli voorstellend, en aan Mej. S. Hendriks te Arnhem voor een vruchtenstuk.

— De tentoonstelling van moderne kunst te 's Gravenhage wordt den 3 Juli gesloten.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 28. 9 Juli 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

ADRIAAN DE BROUWER EN JOOS VAN CRAESBEECK.

(*Slot.*)

Bullart bevestigt deze herbegraving nog stelliger, als volgt: „*Il fut inhumé dans l'ambulacre des PP. Carmes d'Anvers; d'où il a esté depuis transporté dans leur Eglise; non pour ses vertus, mais à cause de la grande reputation qu'il a remportée par son pinceau.*" Dat Brouwer inderdaad bij de Carmelieten begraven werd, is thans bewezen door Ridder Leo de Burbure, die in de rekeningen van Onze-Lieve-Vrouwenkerk van kersmis 1637 tot kersmis 1638 dezen post ontdekte:

„1°. Februarii: Den schilder Brouwer, ad Carmelitas. . . . . 18 stuivers."

Sandrart 1) geeft voor, dat die herbegraving van Brouwer, van het kerkhof in de kerk, geschiedde op aandringen der voornaamste kunstliefhebbers (Houbraken meent op bevel van Rubens), en dat het lijk met groote plechtigheid werd overgebracht, vergezelschapt door de aanzienlijkste heeren van Antwerpen zoowel geestelijke als wereldlijke. Brouwers lijkdienst was nochtans geenszins bijzonder plechtig. Het was een destijds zoogenoemd „schellijk"; eenvoudig een dienst van middelbare of derde klas, gelijkstaande met onze tegenwoordige negenuren-begrafenissen, waarvan zich thans onze begoede Antwerpsche burgers laten bedienen. Ook was het toenmalig gebruik elken lijkstoet van eenig aanzien, te doen vergezellen door de heeren Aalmoezeniers in hunne tabbaarden; en het blijkt uit hunne rekenboeken, dat zij voor het medegaan met het lijk van onzen schilder de gewone ruime som niet ontvingen, ten voordeele van den arme.

1) Teutsche Academie der Edlen Bau-, Bild- und Mahlereykünste, durch Joachim von Sandrart. Nürnberg, 1675. II Theils, III Buch, Seite 305.

Onze meening is derhalve, dat de groote kunstenaar wel diep betreurd, doch op nederige wijze is ten grave gebracht, door zijne kunstvrienden en bewonderaars, die dan ook de kosten dier treurige plechtigheid gedragen hebben. Immers Adriaan de Brouwer stierf zooals hij leefde — overladen met schulden.

De heer Theodoor van Lerius vond in de Vierschaarboeken van Antwerpen aangeteekend op het datum 19 Februari 1638: „Jan Dandoy heeft levering genomen aen de goederen van wijlen Adriaen Brouwers." Maar hadde hij nog eenen blik verder geslagen in de muffe bladen dier sombere gerechtsboeken, dan zou hij ook geschreven hebben gezien:

Veneris vigesima sexta Martii 1638.

„Jan de Heem heeft levering genomen aen de goederen van Adriaen de Brouwer."

„Guillam Aerts heeft levering genomen aen de goederen van Adriaen de Brouwer."

Veneris quarta Junii 1638.

„Marie Kints heeft levering genomen aen de goederen van Adriaen de Brouwere."

„Joos van Os heeft levering genomen aen de goederen van Adriaen de Brouwere."

Cornelis de Bie had het dus gansch mis voor, toen hij op Brouwers kap rijmelde:

„Men sach naer sijne doodt niemandt om 't goedt crackeelen:
Want hij niet achter liet als eenighe pinseelen,
Met esel en pallet . . . . . ."

Maar gewis ook nog wel eenige schetsen of aangelegde tafereelen, en dat waren ten minste heiligdommen, die men elkander hardnekkig betwisten mocht, nu de meesterhand, die ze alleen scheppen kon, voor eeuwig was versteven.

Brouwers lijk was nog maar nauwelijks koud, toen men op zijnen nagelaten roem reeds speculeerde met valsche schilderijen onder zijnen naam te verkoopen. De zeventigjarige Kasper van Hulst, die al veertien jaren concierge van het stadhuis en daarbij nog schacheraar in kunstvoorwerpen was, verkocht „Jorgeo Oste, Rentmeester-generael Zijner Majesteits Domeinen in 't kwartier van Antwerpen, een stuck schilderije, ter somme van 20 ponden Vlems, boven alnoch de bugade, die hij, ten tijde van den coop, mede in comptant heeft betaelt, ende dit op vast toeseggen, desselffs Jaspers, dat 't selve stuck was een origineel ghemaeckt bij de handt van den aflijvighen schilder Adriaen Brouwer. Na behoorlijcke visitatie van tselffve stuck, bij persoonen hun de conste verstaende, wordt het gejugeert van eenen anderen meester oft schilder te sijn ende niet van den selfven Brouwer," waarom de Rentmeester-Generaal, de vernietiging van den koop vroeg bij het Antwerpsch Magistraat, dat daartoe bevel gaf op 24 Maart 1638. 1)

In het jaar van Brouwers overlijden werd zijn leerling Jan Dandoy als meester in de Sint Lucasgilde aangenomen. Of hij nochtans ooit een tafereel vervaardigde is nog niet gebleken.

Brouwers andere leerling, Joos van Craesbeeck, leefde ondertusschen nog immer voort als schilder en als bakker tevens, zonder daarom fortuin te hebben kunnen maken. Hij had het Kasteel verlaten en vestigde zich, als huurder, op den zuidhoek der Klooster- en Lepelstraten, in het huis „Sinte Anna," dat thans het nummer 143 draagt. Deze woning is onveranderd gebleven, en zelfs de bakoven, ofschoon niet meer in gebruik, bevindt zich nog in den kelder van het achterhuis. Even als nu nog, bestond de gansche beneden van Craesbeecks verblijf uit eenen kleinen winkel en daarachter eene enge keuken. De geheele eerste verdieping was slechts eene groote kamer, die langs een enkel wijd en hoog venster, in de Kloosterstraat, uit het noord-westen, haar licht ontving. Het zal gewis dáar en vóor dit venster geweest zijn, dat de bakker-schilder maalde, terwijl hem dit vertrek verder ook tot slaapplaats moest dienen, daar er hem hooger niets overbleef dan een zolder, die stellig dienen moest om den bakkersvoorraad op te bergen.

Den 18n Mei 1637 lag van Craesbeecks gade, Joanna Tielens, daar in zijne werkkamer, ziek te bed. Haar toestand was zoo bedenkelijk, dat haar Joos, die „gesont van herten, gaende ende staende" was, het noodig had geoordeeld zijnen notaris, Frans Marcelis, te ontbieden, om hun beider testament te maken. Als getuigen waren daartoe geroepen: Hans Cops, de wagenmaker, die een paar huizen verder in de Kloosterstraat woonde, en een andere buurman, Hans Cornelissen, de kleermaker van tegenover de bakkerij, op den hoek der Kronenburgstraat. De besluitselen van dit testament waren, dat de eerste aflijvige van hen beiden zou laten: aan Sint Joriskerk 1 pond Vlaamsch, en een zelfde pond aan den arme der stad, en verder aan elk der biddende orders 1 gulden. Al het overige maakten zij elkander of de eerste aflijvige aan den langstlevende, om in volle recht en vrijheid over alles naar goeddunken te beschikken, enkel voorbehoudende, dat de langstlevende schuldig zou zijn aan de erfgenamen des eerstaflijvigen enkel een legaat af te tellen van 4 ponden Vlaamsch. 1)

Daar er in dit testament geen woord over kinderen wordt gerept, zoo is het gemakkelijk te raden, dat hun zoontje Jozef vroegtijdig stierf en dat hun huwelijksbed met geene andere spruiten werd gezegend.

Vrouw van Craesbeeck overleed na het sluiten van dit testament nog zoo aanstonds niet, maar niettemin bleef ze toch voortdurend bedlegerig. Hare goede oude moei Elisabeth, die zooveel gedaan had, om haar als bedrogene dochter aan de openbare schande te onttrekken, lag in dien stond insgelijks ten ziekbedde, in haar huis op het Kasteel. Het was haar derhalve niet mogelijk, hare nicht weer ter hulp te snellen, maar zij kon haar toch mild gedenken in hare nalatenschap; want zij was eene degelijke suikeren tante, wier aanzienlijke geldmiddelen de vrouw van den bakker-schilder reeds dikwijls hadden uit den nood geholpen. Op 9 Juli 1637 schreef de notaris Lodewijk van den Berghe, aan de ziekspondevan Elisabeth Tielens dezer uitersten wil. De oude godsdienstige vrouw zorgde daarin voor eene heerlijke uitvaart met vier en twintig flambeeuwen en twee honderd missen van requiem ter lafenisse harer ziele. Zij liet aan den arme 24 gulden en twee

1) Requestboek der stad Antwerpen. 1638, fol. 50 v°.

1) Protocollen van den notaris Frans Marcelis. 1637.

honderd brooden van 1 stuiver het stuk. Verder maakte zij 42 gulden aan kloosters, 25 gulden aan hare dienstmeid Anna Fita, eene gelijke som aan haren knecht Frans, en nog dezelfde som aan den altaar van het Kasteel. Aan Joanna Tielens, de vrouw van onzen kunstenaar, maakte zij 200 gulden. Doch, alsof zij het den voormaligen bedrieger harer nicht niet gunde, stelde zij de voorbehouding dat, indien zijne vrouw stierf van de ziekte waarvan zij toen ook te bed lag, alsdan die 200 gulden zouden versterven op Cornelis Tielens, zoon van wijlen den schilder Hans Tielens. Voort maakte zij een zesde gedeelte harer fortuin aan dezelfde wettige huisvrouw van Joos van Craesbeeck, en de overige vijf deelen liet zij aan de vijf kinderen van haren overleden broeder Hans Tielens, over welke zij als testamentelijke momboren aanstelden den kunstschilder David Teniers en haren moederlijken neef, den koopman Willem Cabes. 1)

Wie er eerst gestorven is, of de moei of de nicht, gelukte ons niet te onderscheppen. Bijgevolg kan dit fortuintje van Craesbeeck heel goed zijn ontsnapt. In alle geval deed hij als bakker zeer slechte zaken en niet zonder reden. De huishuur, het hout, de gist, de melk, ja, alles wat tot het bakken van brood onontbeerlijk is, was in 1638 meer dan de helft verduurd, en toch moest men het brood blijven verkoopen aan den ouden lagen pegel door de stedelijke verordening van 28 Augustus 1621 vastgesteld. Dat moest onbetwijfelbaar al de bakkers tot den bedelzak brengen, en op 8 November 1638 verklaarden zij ook gezamentlijk aan de stedelijke Regeering, dat die staat van zaken moest ophouden of dat zij allen van armoede zouden vergaan.

Zoodra van Craesbeeck zijne vrouw verloren had, zal hij zich dus wel gehaast hebben zijne armzalige bakkerij te laten varen, om zich nog uitsluitend met de schilderkunst te kunnen bezighouden. Fortuin maakte hij daarom nog evenmin; want wij zien hem niet eens meer voor notaris of schepenen verschijnen, om zijne geldzaken te regelen of om zich een eigen steen aan te koopen, zooals nochtans schier al de kunstenaars, en stellig schilders van veel minder gehalte dan hij, het deden.

Op 5 Maart 1651 werd onze Joos van Craesbeeck te Brussel bij de Sint Lucasgilde als meester-schilder ingeschreven. 2) Alhoewel hij zich dan ook met ter woon in die stad vestigde, zoo bleef hij toch nog voortdurend in betrekking met zijne Antwerpsche gezellen. In October van dit jaar had hij te Antwerpen, in de herberg „Weirdt," in de Reydersstraat, eene schilderij achtergelaten, welke onverwachts werd aangeslagen, door den kunsthandelaar Cornelis van Diest, die beweerde schuldeischer te zijn van onzen Joos. Op 27 dier maand snelde van Craesbeeck ter verlossing zijner schilderij naar de Scheldestad en in tegenwoordigheid der getuigen Pauwel Lodewijcx en Jan Baptist van Oudenhoven, deed hij zijnen notaris, Frans Marcelis, krachtdadig protesteeren tegen die inbeslagneming van „sekere sijne schilderije, berustende in de herreberge, genaempt Weirdt, gestaen in de Reynderstrate, ende dat sonder dat de voorschreve van Diest op hem van Craesbeeck met goeden rechte yet weet te heysschen ofte te pretenderen, ende dat hij van Craesbeeck, omme tselve arrest te doen verclaren qualijck ende onbehoorelijck gedaen te sijn, expresselijck genootsaeckt is te comen alhier van Bruessel, plaetse sijnder residentie. . . . 1)

Het goede recht van Cornelis van Diest, om zoo maar de hand te leggen op van Craesbeecks eigendom, was eventwel niet zoo ongegrond als de schilder het wel voorgaf. Na eenige dagen gehaspeld te hebben, kwamen ze toch in der minne overeen, en dit vredelievend akkoord werd gesloten door eenen wederzijdschen koop van schilderijen. Het dagboek van den kunsthandelaar bevatte dienaangaande, op bladzijde 57, dezen post:

„1 dach November 1651.

„Vercocht aen Joos Craesbeke, schilder tot Brusselen, 3 stucken schilderijen, wesende troniën van Brouwers ende dat ter sommen van. . . . . 126 guldenen."

„Hierop laet cortten over ander schilderije de somme van . . . . 26 guldenen."

Voor de 100 gulden, die er derhalve nog te betalen stonden, moest de kunstschilder Frans Wouters borgen, dat zij binnen de zes maanden zouden voldaan zijn, en bovendien, zegde de verkooper der drie studiehoofden van Brouwer, in het bijzonder tot van Craesbeeck: „Soo Wouters nyet en betaelt, soo houde ick u voor den man ende sal het soo te boeck stellen."

Joos van Craesbeeck moet van zijnen meester Adriaan de Brouwer niet alleen het schilderen, maar ook het schuldenmaken en het niet nakomen zijner verbintenissen hebben afgeleerd; want in 1653 was Cornelis van Diest nog gedwongen zijn recht in te spannen, om die 100 gulden te krijgen, welke van Craesbeeck hem nochtans sinds jaar en dag had moeten aftellen.

Na dit tijdstip treffen wij Joos van Craesbeeck te Antwerpen niet meer aan. Tusschen het gildejaar 1653-54 ontvangt hij te Brussel nog als leerling zekeren Lucas Viters; doch kort daarna moet hij in de hoofdstad gestorven zijn; want Cornelis de Bie telde hem reeds tusschen de dooden, in zijn *Gulden Cabinet*, dat ten jare 1661 al gedrukt was.

ZEGEVIEREND ONDERGEGAAN.

DOOR

J. H. VAN DUINEN.

Op Woensdag den 11 Mei 1864, werd op het dorpskerkhof te Muiderberg, in allen eenvoud een man begraven, waardig bekend te zijn in ruimer kring en volgens billijker oordeel dan hem is ten deel gevallen tijdens zijn werkzaam leven, zijn leed en zijn strijd, en, zoo ik thans de gelegenheid aangrijp daartoe mede te werken, geldt het een daad van piëteit.

---

1) Protocollen van den notaris Lodewijk van den Berghe. 1637. fol. 95 v°.

2) Deze ontdekking werd gedaan door den heer Alexander Pinchart, Afdeelings-Overste der Staats-archieven te Brussel.

1) Protocollen van den notaris Frans Marcelis. 1651.

Nog herinner ik mij hoe daar een zonnestraal gleed over dat vele zwart; 't was de eenige welke in die droeve dagen mijn hart verkwikte. De arme, die daar neêrdaalde in de groeve, had er zoo weinige gekend.

't Was spoedig afgeloopen, en toen werd in het notitieboek der kerkvoogdij geschreven: „Ontvangen aan ....., wegens het lijk van Jacobus Wilhelmus, Adrianus Hilverdink, in leven kunstschilder, overleden te Muiden.

Dat de naam Hilverdink in ons land vrij bekend is, heeft hij evenwel minder te danken aan den genoemden overledene, dan wel aan den verdienstelijken Amsterdamschen schilder en aquarellist Johannes Hilverdink, zonen van het zelfde geslacht.

'k Wensch thans echter alleen van den eerste te spreken, om — mocht het zijn! — daardoor een wèlverdiend kransjen te leggen op de groene zode onder die twee boompjes, vlak aan de heg, vanwaar het oog den rusteloozen strijd der zee tegen het strand ontwaart, een beeld der worsteling van zoo menigeen, hier naast Hilverdink ter eeuwige ruste gelegd, een beeld ook van *zijn* leven.

Een volledige biografie van hem kan ik niet leveren; slechts dit volsta, dat hij is begonnen als prentenkleurder, later als verwersknecht bij baas Koelewijn te Amsterdam heeft gewerkt en daarna zich toegelegd op het teekenen en het decoratieschilderen, 't laatste meest ten dienste van den hollandschen schouwburg e. a.

Het reuzendoek, „De bestorming van Alkmaar," in olieverf, vormt zijn laatste levensjaren; en 'k zeg dit met recht, want genoemde schilderij is niet alleen door hem *geschilderd*, 't is als uit zijn ziel gevloeid, ten koste van 't arme lijf.

Hij was een hoogst verdienstelijk décorateur, en velen hebben *zijn* werk toegejuicht zonder eigenlijk te weten wie de maker was; want meestal trad de direkteur, destijds de Vries, ten tooneele, om glimlachend te buigen voor het daverend applaus, zijn décorateur toegedacht.

'k Wil niets te kort doen aan de Vries' verdiensten als direkteur; 'k zal ze desnoods verdedigen met bewijzen; maar voor zijn schilders was de Vries onbillijk. Een voorbeeld uit zeer velen: Er moest een nieuw bosch geschilderd worden. De Vries vertelt vrij winderig (hij kon soms wat veel bombarie verkoopen) dat hij vooraf naar buiten moest, om studiën naar de natuur te maken. De tijd noodzaakt evenwel tot spoed. De direkteur laat de doeken in de schilderloods uitspannen, verlaat Amsterdam om — te Parijs aan te landen. Welke natuurstudiën hij dáar heeft gemaakt is mij onbekend. Maar dit weet ik, dat hij teruggekomen een fraai bosch kant en klaar vond, geschilderd door en onder opzicht van Hilverdink. En de dank voor deze verrassing was: „Dat's verd.... leelijk," de schop van een ezel. Straks komt de eerste uitvoering; op de affiches leest men o. a.: „Met nieuwe decoratiën, waarbij het nieuwe bosch; alles" (als gewoonlijk) „door en onder opzicht van J. Eduard de Vries" een brutale leugen. In die clause zit een gansche knoop, en velen, die Hilverdink wel eens verkeerd beoordeeld hebben, zullen wèl doen dit *ad-notam* te nemen. Want, al had de Vries voor een décoratie geen slaglijn laten zetten, geen kwast in den pot gestoken, toch was 't eeuwig: „Door en onder opzicht van J. Eduard." Dat verdraagt geen artist, die gloeit van ijver voor zijne kunst. Het publiek heeft het nieuwe bosch met daverend gejuich ontvangen; en de direkteur trad zonder blikken of blozen buigend in de avant-scène. „Bravo! sapperloot wat toch een knappe vent!"

En zoo ging het maar àl te dikwerf. Betrekkelijk weinigen in Amsterdam hebben geweten, aan wiens ijzeren vlijt en onbegrijpelijk vindingrijk vernuft zij vele aangename oogenblikken waren verschuldigd; wie b.v. de schepper was van de prachtige ruïne bij ondergaande zon; den trotschen waterval; het Turksche paleis enz. enz. benevens zooveel rijke balletten, waaraan een Pfeiffers zich zoû verlustigd hebben.

Al de opera's in den franschen schouwburg zijn door Hilverdink van uitnemend décoratief voorzien, adres aan „Den tocht naar Venetië (rollend panorama) met het eenige goede scheepsdek — hij had kennis van *navigatie* ook — ooit door mij op eenig tooneel aanschouwd.

Het, destijds veelbesproken, voordoek van den Arnhemschen Schouwburg is van zijne hand; de origineele teekening bestaat nog, voorzien van den stempel der H. H. Wittering en Stadnitzkij, destijds eigenaars van den franschen Schouwburg, voor welke Hilverdink het oorspronkelijk heeft geschilderd. De heer J. Eduard ging door voor maker en kreeg den lof der Arnhemmers.

Zoo is het den artist dikwerf tegengeloopen. Toen b. v. het oude voordoek met „Der kunsten God aan 't Y" door een nieuw moest worden vervangen ('t was nog onder „de zóóveel direkteuren") werd een prijsvraag uitgeschreven en Hilverdink, anoniem natuurlijk, bekroond. 't Is dan ook een rijke teekening, die mede nog bestaat. Den bekroonde werd, het behoorde bij de bekrooning, de uitvoering opgedragen. Helaas! straks trad verdeeldheid in het bestuur, en den eigentlijken artist werd de opdracht weêr ontnomen; 7 anderen hebben te samen een andere conceptie uitgevoerd; welk doek tot de vertimmering onder Hilman in den schouwburg heeft gehangen, en waarvan Pieneman en Peduzzi de figuren, de oude Rustman de fraaie luchtpartij en J. E. de Vries de bloemen en de nimmer afgewerkte draperie hebben bewerkt. Hilverdink „moest er met geweld uit", 't zijn de eigen woorden van een belangstellende. Hij was buiten geschoven; meer dan één nagel aan zijn doodkist. Ten einde raad bood Hilverdink aan, het doek geheel voor eigen rekening te schilderen, om het daarna aan een scherpe expertise te onderwerpen. 't Mocht niet baten, men scheen een soort kabaal tegen hem vol te houden, gelijk in de tooneelwereld wel meer voorkomt ten koste van menig goed artist, tot nadeel van het publiek. Ik wijs hier op het feit, dat o. a. zelfs Berckman, de beste *Pierrot* na Jan van Well, uit de hoofdstad is gedrongen, om te Berlijn rechtmatige hulde te ontvangen. En zoo is 't met anderen ook gegaan; 'k heb het van nabij gezien.

Niettegenstaande die voordoek-historie heeft Hilverdink nog veel schoons geleverd. Jammer was het dat de Vries hem het leven dikwerf zuur maakte.

't Is niet mijn doel hier wat bluf of bombast te verkoopen; maar zou 'k niet verontwaardigd zijn nu de straks genoemde feiten in mijn geheugen worden wakker geroepen, terwijl ik spreek van den man, in wien ik, vooral in rijpen leeftijd zulk een warm artist,

zulk een goed en beminnelijk mensch heb leeren kennen, onuitputtelijk in vinding als in humor (waarvan een boek zou te vullen zijn) onvermoeid in den arbeid, schoon vooral in 't laatst, met een krank lichaam.

Zóó heb ik hem „den storm op Alkmaar" zien schilderen, heigend naar adem en soms vol pijn, nog gebukt onder finantiëele zorgen, toch altijd vrolijk en olijk, prijs stellend op elke gelukkige penseelstreek.

De vraag rees bij menigeen: „Hoe komt de man aan zoo'n reuzenarbeid?" Antwoord:

Zeker bestuurshoofd te Alkmaar (Burgemeester meen ik) zeide eens aan Hilverdink het wenschelijk te vinden om te Alkmaar een monument te plaatsen voor 't groote historische feit „'t *Alcmaria victrix* in 1572". Ze kwamen overeen, dit weet ik *zeker*, dat Hilverdink het zoude vervaardigen in den vorm eener schilderij; honorarium „zoûen ze wel vinden." Ach! 't was geen kontrakt van zwart op wit; welk artist is in die schrille verwen te huis?! Hij zeker niet; en, dood gelukkig met te kunnen *schilderen*, aanvaardde hij den ontvangen last op grootsche wijze, zeker! maar te zwaar voor zijn lichaam en zijn beurs.

In een lage kamer te Amsterdam (hij had toen geen andere disponibel) het doek over twee walsen gespannen, heeft hij het geteekend en aangelegd, zonder één figuur, nog minder 't gansche doek in zijn geheel te kunnen overzien. Toen kreeg hij van Binnenlandsche Zaken de vergunning zich metterwoon te vestigen op het slot te Muiden, tot de voltooiing van zijn schilderstuk, tegen zekere voorwaarde. Dáár was hij op zijn plaats; dáár hebben wij samen op de oude steenen getuurd met al den eerbied, welke een Hollander moet voelen voor de monumenten zijner geschiedenis, dáár hebben we gedroomd en gefantaiseerd en — gewerkt. Van klein décoratiewerk moest het schoorsteentjen rooken, soms flauw genoeg. Dáár toonde hij mij de resultaten van zijn vrij bewogen leven, en een karakter, dat hoogachting en toegenegenheid afdwong van allen die hem kenden; altijd blijmoedig en opgeruimd, niet blind voor gebreken, welke ook zijn leven hebben ontsierd, maar die aanwendend tot waarschuwing voor anderen. Al meer en meer vorderde evenwel een wreede kwaal, die hem „er onder" hield.

Eindelijk, hij had het acht jaren onderhanden, was het reuzendoek voor Alkmaar gereed. Helaas! de lastgever aldaar was overleden, en het gemeentebestuur zag tegen een groote uitgave op.... Men stelle zich den maker voor, die met zijn gansche ziel hing aan zijn stuk! den artist, tevens man en vader.... 't Gold toen niet meer de uitvoering, maar — menig artist weet er van te gewagen — de handelsvraag.

Gaarne hadde Hilverdink zijn stuk aan Alkmaar ten geschenke gegeven, doch.... men vat mij. Juist vierde Nederland een zijner groote nationale feesten, en Hilverdink besloot zijn werk bij die gelegenheid den Koning op te dragen. Vóóraf echter stelde hij het ten toon in eenige hoofdplaatsen. Plotseling werd een Koninklijk besluit bekend, inhoudende 's vorsten wensch op dien dag geen geschenken, of iets van dien aard te ontvangen.

Daar stond de schilder!... letterlijk — 't is hard, maar een feit — verlegen met zijn reuzenarbeid. Het denkbeeld, hem destijds aan de hand gedaan, om het aan een Engelschman te verschacheren was hem onverdragelijk. „'k Heb 't voor Alkmaar geschilderd, en 't zal in Holland blijven, al zoû ik arme duivel 't present geven. In godsnaam! 'k overleef het toch niet."

Dat lijden werd hem te zwaar; zijn gansche ziel hing sedert jaren en ondanks alles aan dat stuk, en nu viel 't zoo bitter tegen.. . 't Heeft niet lang geduurd; de natuur boog onder den last, die de ziel zoo overmatig drukte. Hij had lang gestreden voor de verwezentlijking van zijn lievelings-idée, veel bezwaren overwonnen, met mannelijk geduld gedragen, zijn stuk was gereed, hij had gezegevierd, maar 't was meteen zijn ondergang. Op Vrijdag avond den 6e Mei 1864 blies hij den adem uit; het oude ridderslot zoû den wakkeren kampioen niet langer herbergen. Zijn palet en penseelen waren nog vochtig; hij had nog zulke groote plannen voor de toekomst. Een spooksel ontrustte hem nog in de laatste dagen: het beeld van „dien vreemden kerel" — hij bedoelde den engelschen kunstkooper — „die 't groote schilderij wil meênemen." Eenige dagen later was hij burger op 't kleine kerkhof te Muiderberg.

En het schilderij? Eenige belangstellenden hebben het, door vrijwillige bijdragen, van de weduwe en den zoon overgenomen en het aan Alkmaar ten geschenke gegeven. Hoe dat in zijn werk is gegaan, durf ik niet met zekerheid bepalen, want ik was destijds niet in staat die zaak met administratief overleg te volgen. Den prijs heb ik nimmer geweten, en ben er niet nieuwsgierig naar. Maar met geheel mijn hart zegen ik de daad van hen, die aan dat stuk zijn bestemming gegeven, en daardoor den wensch vervuld hebben van een goed en verdienstelijk mensch, oprecht Nederlander tevens.

Kritiek over dat stuk kan ik niet gansch onbevangen vellen. 'k Zie kunst over 't algemeen liever met het oog van den *enthousiast*, dan gewapend met het ontleedmes van den *pro-sector;* en dat ik in *zijn* werk iets anders zie dan bloot een beschilderd doek zal niemand mij euvel duiden, ná al het vorenstaande. Sommigen liepen bij de tentoonstelling wonder hoog er mede; anderen bespraken het schouderophalend.

Even vóór de expositie te Amsterdam, hoorde ik iemand tot Hilverdink zeggen: „Zet dat plan toch uit je hoofd! als je dáár niet tot *de vrindjes* behoort, kun je er geen goed doen." Waarop hij, met zijn eerlijk gemoed antwoordde: „Ik laat niet mijzelven kijken, maar alleen mijn stuk."

Ik heb bij de vermelding van dit feit geen commentaren te maken. Vriendschap is een heilige zaak; maar het woord *vrindjes* drukt een idée uit, waarvan ik het bestaan in ons land niet kan of mag aannemen.

Vrienden heeft hij er echter wel gevonden, en het deed hem recht goed. Hofdijk roemde vooral de archaeologische getrouwheid; Rochussen besprak het stuk in vleiende bewoordingen; en beiden interesseerden er zich wakker voor. En zóó zijn er velen geweest.

Het doek stelt eene bestorming voor zóó als die *in natura* moet geweest zijn; niet zoo maar een paar artistieke figuurtjes, door een impressionist geschetst, maar een volledig treffen in de bres, die door de ééne partij bestormd, door de andere verdedigd wordt; uitvoerig tot in de détails; de beelden op den voorgrond kloek levensgroot. In de bres staat o. a. Dirck Duvel, gereed den Spaanschen vaandrig, die wil binnendringen, beide beenen af te maaien met zijn groot

tweehands-zwaard. Voorts de strijdenden van weêrskanten, gehuld in rook en smook, schreeuwende, brullende, gewonden en dooden, wapentuig, kookend water, brandende pekkransen enz. al de elementen door de hel losgelaten ten zulken stonde, in 't kort: een storm, natuurgetrouw en tevens artistiek. 'k Zoû durven beweren, dat uit onzen tachtig-jarigen oorlog nergens eene afbeelding bestaat, die deze eigenschappen zóó in zich vereenigt, het Kenau-doek te Haarlem meêgerekend.

En alles geschilderd zonder andere hulpmiddelen dan een paar handboeken der geschiedenis, zonder natuur-modellen, met een ziek lichaam, zittend op een trapje, 't hoofd soms vervuld met de vraag *de quoi vivre.*

Ik aarzel niet hem in zijne soort een held te noemen; zijn laatsten arbeid een reuzenwerk, en niet ter wille der voetmaat alleen.

Nog bezat Hilverdink een ander talent, nl. dat van karikatuur-teekenaar en van kinderprenten-boeken, waarmede hij aan duizenden vermaak heeft geschonken, adres aan zijn geestig teekenwerk door den heer G. Theod. Bom te Amsterdam uitgegeven.

Hij was gehuwd met Christina Brown, en liet één zoon na, Josephus, later een verdienstelijk teekenonderwijzer te Amsterdam, beide ook reeds overleden.

Hiermede sluit ik mijn kransje, lezers! Mocht iemand Uwer zich opgewekt gevoelen eens een pelgrimstocht naar zijn graf te doen, neem mij dan mede! opdat ik getuige moge zijn van eene hulde, hem gebracht nà zijn dood, waar zij, bij zijn leven, hem te dikwerf onverdiend is onthouden.

Muiderberg, Juni 1881.

EEN DIEFSTAL VAN SCHILDERIJEN,

IN DE 18e EEUW.

Volgens het onderstaande „Avertissement," moet er in Maart 1784 in den Haag een belangrijke diefstal van zes schilderijen hebben plaats gehad, waarvan de meeste van onze groote Hollandsche meesters zijn.

Niet alleen om de curiositeit, vermelden wij het feit, waarvan we kennis kregen door een portefeuille minuutmissiven van den Magistraat van den Haag, die niet ingeschreven zijn in de Registers van uitgaande stukken, maar vooral om een bijdrage te leveren tot de geschiedenis der doeken en paneelen die daarin vermeld zijn, en welke zich waarschijnlijk nu in handen van kunstverzamelaars bevinden of in museums prijken.

Misschien vinden anderen, die daartoe beter in de gelegenheid zijn dan wij, daarin aanleiding om iets naders omtrent die schilderijen te vermelden, b.v. waar zij zijn aangeland en wat hun meer bekend is omtrent dezen diefstal.

Het gedrukte stuk is van den volgenden inhoud:

„Avertissement."

„Six Tableaux ayant été volès à la Haye, on prie les Amateurs, les Negociants en Tableaux, ou autres à qui ils pourroient être offerts, de les arrêter et retenir, et d'en donner aussitôt avis à la Haye, à Mr. P F. Gosse, Libraire de la Cour, Imprimeur du présent Avis. On promet une recompense de Cent ducats de Hollande ou 1025 livres Tournois, pour celui qui pourroit en procurer la restitution; et on prévient en échange qu'en quel tems et en quel lieu qu'ils puissent être retrouvés on les reclamera comme effets volés; Et l'on prie tous et un chacun qui pourroient en avoir connoissance de contribuer à les faire retrouver, avec promesse même que si le nom des voleurs òu receleurs doit être célé, il ne sera pas exigé.

„Ces *Tableaux sont* 1°. Un *Gaspard Netscher* N°. 166 de la Vente de Mr. *Verhulst de Bruxelles;* sur toile; haut de 20½; large de 16½ pouces de Brabant; Representant Jupiter sous la forme de Diane avec Calisto, couchée sur une draperie rouge, avec un Carquois près d'elle; on y voit l'Aigle de Jupiter, l'amour debout tenant un Masque; et de l'autre côté un paysage, un chien de chasse, etc. Verkolje a gravé ce Tableau en manière Noire.

„2°. Un *Van der Heyden.* C'est le N°. 135 de la Vente de Locquet; peint sur bois, haut de 24½, large de 19½ pouces. Tableau d'un fini admirable. On voit au travers d'une Niche, dans un apartement très orné, une Table de Marbre, couverte en partie d'un beau Tapis; on voit sur cette Table un *Globe Terrestre,* et un livre ouvert; un Gobelet artistement travaillé, des livres, des Instruments; à coté de la Table est une Bible ouverte sur une chaise, dont l'écriture est excessivement fine et nette. Il y a aussi des Plans et Vues d'une Citadelle; un Tableau representant Salomon sacrifiant avec ses femmes. Sur le devant un rideau relevé, attaché à une Colonne de Marbre, qui s'eleve à la gauche du Tableau jusqu'au haut. Ce Tableau est dans un Cadre à la Grecque, neuf, entièrement doré, et très remarquable, composé de deux Colonnes Ioniques avec des bandes, soutenant un Chapiteau Dorique très orné, qui couvre tout le haut du Tableau, et le bas du Cadre est Correspondant.

„3°. Une Marine de *Salomon Ruisdaal* sur bois, de 12 pouces de Rhinland et 7 lignes de large, et de 14 pouces, 1 ligne de haut. Elle répresente un Calme, quelques petits navires, et un joli lointain; sur une langue de terre qui s'avance dans le lointain est un petit troupeau de Vaches, etc. Le tout assez dans le gout de *Van Goyen.* Le Cadre doré et large, est moulé aux quatre Coins.

„4°. Un Tableau *de Coypel,* plus grand que le précédent, representant le sujet de Rebecca recevant les présents; environnée de ses femmes. Sujet qui a été peint en grand par cet auteur, au Palais d'Orléans, dont ceci étoit l'esquisse très terminée à peu près de la même grandeur, que l'estampe si connue qui en a été gravée par Dievet.

„5 en 6°. Deux Tableaux Italiens en hauteur, esquisses d'environ 2 pieds et ½ de haut l'une, l'autre d'environ 32 pouces de haut; sur environ 15 de largeur, pour des Tableaux d'Autel, l'un représentant St. Erasme dans les Nues, elevé par des Anges Vers le Ciel; Tableau de couleur claire et agréable, ceintré par le haut et par le bas. Le pied d'un des Anges du bas n'est pas terminé. Le nom de *R. Mengs* doit être a ce qu'on croit écrit au dos du Tableau, le Cadre, neuf, est très doré à la moderne. Il suit au dedans les contours du Tableau; mais au dehors il est quarré.

„L'autre Tableau qui peut servir de pendant, re-

présente St. Simon volant dans les airs, renversé et prêt à tomber aux pieds de Néron assis sur son trône; Esquisse fortement peinte, le devant est rempli de figures, une femme y paroit effrayée; une Architecture très forte occupe la gauche du Tableau. Le nom de Pompeo Battoni se trouve écrit au dos à ce qu'on croit. Le cadre quarré au dehors est en dedans ceintré par lé haut seulement.

„On se flatte que Messieurs les Amateurs des Arts, intéressés à maintenir les propriétés de ce genre, voudront bien communiquer les notions qui pourroient par la suite leur parvenir sur ce sujet."

Bij dit gedrukte stuk is nog geschreven: „Il est poscible que pour les vendre on en ote ou change les cadres."

Voorzeker is die gedrukte kennisgeving in ruime mate verspreid geworden en voornamelijk gezonden aan de Magistraten der groote steden in Holland en Europa. Daartoe heeft gediend een missive, welke, te oordeelen naar de vele doorhalingen en wijzigingen in het concept, nog al zorg van stellen heeft gekost.

Zij luidt:

„Naardien alhier in S Hage een diefstal is gepleegt, waar aan de Justitie sig ten hoogsten laat geleegen legge, zo neeme wy de vryheid aan UEd. Achtb. by deeze toe te zenden een Lyst van de gestoolen goederen, verzoekende om binnen UEd. Achtb. Jurisdictie recherches te laaten doen, na dezelve goederen, ten einde is 't mogelijk de daders te ontdekken; Waer meede de Justitie dienst en ons vriendschap zal geschieden, bereidt zijnde in diergelijke gevalle het zelve te reciproceeren. Hier meede wy UEd. Achtb. beveelen in de protectie des Allerhoogsten en blijven.

Edele Achtb. Heeren,
UEd. Achtb. goede Vrienden,
Bailjuw en Schepenen
van 's Gravenhage.

's Gravenhage, den
Maart 1784.

Ter ordonnantie van dezelve."

De namen van Gaspard Netscher, Van der Heijden, Salomon Ruisdaal enz., zullen, hopen wij, klem bijzetten, om, zoo niet den dief of de dieven uit te vinden, in elk geval de tegenwoordige verblijfplaats der schilderijen op te sporen.

Den Haag. A. J. Servaas van Rooyen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op de tentoonstelling van den op den 1 Juli te Leeuwarden in het Harmoniegebouw geopenden nationalen wedstrijd op het gebied der nijverheid, uitgeschreven tot viering van het 25jarig bestaan der *Nijverheid*, aldaar, is de firma A. D. Verschuur, te Amsterdam, bekroond met de groote gouden medaille in den nationalen wedstrijd, en daarenboven met drie zilveren medailles, voor de door haar ingezonden kunstvoorwerpen op het gebied van de zilver- en goudsmeedkunst.

— In het universiteitsgebouw te Gent, zal van 4 tot 18 Sept. 1881 een internationale wedstrijd van fotografie worden gehouden. De uitgeloofde prijzen zijn vergulde, zilveren en bronzen medailles, premiën van 1200 en 600 francs en diploma's.

De programma's zijn op aanvrage verkrijgbaar bij het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid te Haarlem.

— Het Nederlandsch Groot-Oosten van de orde der Vrijmetselaren heeft onlangs herdacht het 65jarig Grootmeesterschap van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden. Ter herinnering aan die merkwaardige gebeurtenis, heeft de broederschap eene marmeren buste van den vorst doen vervaardigen, om die in den muur der vergaderzaal als eene voortdurende herinnering aan zijn bestuur te doen plaatsen.

Aan den jeugdigen, te Middelburg gevestigde beeldhouwer Guillaume Jean den Hollander, die verleden jaar den gedenksteen voor het geboortehuis van Bellamy te Vlissingen zoo uitnemend beitelde, viel de eer te beurt, om dit kunstwerk te mogen vervaardigen.

De buste en relief is van zuiver wit carrarisch marmer en 60 cM. hoog, op een achtergrond van zwart marmer. De Prins, met het gelaat voor een vierde links ziende, is voorgesteld in maarschalks uniform, versierd met de insignia van het grootmeesterschap. Hoewel naar een weinig sprekend fotografisch portret gemaakt, laat de gelijkenis, naar deskundigen verzekeren, weinig te wenschen over; ook als kunstarbeid mag het als zeer verdienstelijk worden geprezen, te meer daar voor dit portretwerk de omstandigheden niet zeer gunstig waren.

— Het aantal bezoekers van het Museum van der Hoop gedurende de maand Juni beliep meer dan het dubbele bedrag van dat der maand Mei, namelijk 515, waarvan 180 op de zondagen, tegen 10 cents, 47 op de maandagen, tegen 25 cents, en 288 op de overige dagen, tegen 50 cents entrée, ten voordeele van de algemeene armen.

De herdruk van den hollandschen katalogus, die alsnu eene volledige beschrijving van al de kunstwerken bevat, is à 25 cents verkrijgbaar; terwijl een nieuwe editie van den katalogus, in het Fransch geredigeerd, ter perse is.

— Het aartsbisschoppelijk museum van kerkelijke kunst en kunsthandwerk te Utrecht, dat sinds eenige maanden was gesloten, is Maandag den 27en Juni weder geopend. 't Was eene gedwongene, maar zij is niet nutteloos of vruchteloos geweest. Het was noodzakelijk geworden, eenige doortastende veranderingen aan te brengen, want de verzameling groeide aan, en helaas! de plaatsruimte bleef, wat zij was, d. w. z. veel te beperkt. Eindelijk is het bestuur, onder voorlichting van zijn doorluchtigen beschermer, Mgr. Schaepman, er toe overgaan, dat gebrek te verhelpen, en inderdaad is de verandering eene werkelijke verbetering geworden. Hoe belangrijk de verzameling ook reeds was, thans eerst komt zij ten volle uit, en thans eerst kan men beschouwen en genieten, wat men vroeger slechts ten halve kon vinden.

De lokalen zijn met twee vermeerderd, zoodat de voorwerpen nu in 8 betrekkelijk ruime zalen zijn ten toon gesteld. Waar het maar eenigszins mogelijk was, zijn grootere doorgangen en nieuwe vensters aangebracht, zoodat het licht nu overal kan doordringen, en niet meer onderschept wordt door hooge kasten, midden in toch reeds half donkere vertrekken. Daardoor is het ook mogelijk geworden, de verzameling bijna geheel in tijdsorde te rangschikken. De prach-

tige miniaturen van de 8e tot de 15e eeuw worden gevolgd door de voortbrengselen der houtsneê- en drukkunst; de schilderijen gaan van de oude Italiaansche school der 13e eeuw in geleidelijke opvolging tot in de 16e; een geheele zaal geeft de voortbrengselen der beeldhouwkunst; eene afzonderlijke plaats is toegewezen aan de Byzantijnsche, Romaansche en Gothieke ivoorsnijwerken; eene andere aan de prachtige goud- en zilverwerken alsmede de emails; eene derde aan de Bourgondische beeldstikkerijen, de meer gewone borduurwerken, en de gewevene stoffen in zijde en linnen, het fluweel van Utrecht en Italië; en de laatste, maar niet de minste plaats wordt ingenomen door de prachtige verzameling kanten van alle soort in alle eeuwen. Smeewerk, hout- en steensnijwerken zijn minder vertegenwoordigd, maar daarin wordt grootendeels voorzien door de afgietsels, in eene zaal vereenigd, waar ook gelegenheid bestaat naar die modellen te teekenen of te boetseeren. Zoo is het aartsbisschoppelijk museum werkelijk eene verzameling voor kunst en kunsthandwerk, *art et industrie*. En niet alleen voor den kerkelijken bouwmeester, beeldhouwer en schilder is deze verzameling van groote waarde, ook de civiele kunst is er, ofschoon in mindere mate vertegenwoordigd.

Moge een veelvuldig bezoek velen daarvan overtuigen, en hunne voldoening vele anderen doen komen.

— Ons bericht omtrent het slot Wiarda State was helaas onvolledig. Het oude kasteel wordt niet eenvoudig verkocht, het wordt met slooping bedreigd. De eigenaar, die een der oudste namen van Friesland draagt, heeft in koelen bloede aangekondigd dat het Slot — het laatste ongeschonden kasteel van Friesland op tweeërlei wijze zal worden verkocht. Vooreerst in zijn geheel, vervolgens voor afbraak, en wel in 4 perceelen: *a.* de monumenteele poort; *b.* het westelijk gedeelte, „zoodanig als dit aan de zuid- en noordzijde door verfstreken van zwarte verf is aangewezen!" *c.* het middengedeelte; *d.* het oostelijk gedeelte met den toren.

Niet alles wordt afgebroken; de stal en het wagenhuis blijven gespaard!

Wij hopen nog dat men van het betreurenswaardig denkbeeld zal terugkomen.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Er bestaat een plan te Milaan een kunsthistorisch museum op te richten, en daartoe de stallen van het Aartsbisschoppelijk paleis te verbouwen. Men heeft reeds een aantal kostbare en merkwaardige voorwerpen, die er tentoongesteld zullen worden.

— Den 30en Juni is er in het museum van Longchamps te Marseille een brand uitgebroken, welke gelukkig niet zooveel schade heeft veroorzaakt als men aanvankelijk vreesde. Intusschen zijn een aantal voorwerpen uit de verzameling van Natuurlijke Historie, als mede eenige schilderijen vernietigd; de schade wordt op ongeveer *f* 80.000 geschat. Het ongeluk is ontstaan door de onvoorzichtigheid van werklieden die bezig waren geweest toestellen voor eene feestelijke gaz-illuminatie op het dak te plaatsen.

— Den 12en Juli zal te Luik een tentoonstelling geopend worden, waarvan de afdeeling aan de oude kerkelijke kunst gewijd, bijzonder belangrijk belooft te zijn. De rijke schatkamers van de kerken van het Luikerland, zooals Tongeren en Maastricht zullen aldaar te zien zijn.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

LICHTDRUK VAN WEGNER & MOTTU AMSTERDAM

DE VIOOLSPELER.

(Naar eene Teekening van JAN STEEN.)

№ 29. 16 Juli 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels........................ *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

JAN HAVICKSZN STEEN.

(1626—1679.)

DOOR

LEONIDAS.

I.

In de groote Gothische zaal tegenover 's Konings paleis in de vorstelijke residentie, was gedurende de maand April en vroegere dagen, eene collectie oude schilderijen bijeengebracht, meestal van hollandsche meesters, door de respectieve eigenaren met groote bereidwilligheid afgestaan. Wel was de collectie, vergeleken met die, welke in Engeland's hoofdstad jaarlijks, ook van onze hollandsche meesters, wordt bijeengebracht, als alles behalve volledig, en, wat meer zegt, ook niet als *volkomen* belangrijk te achten; wel mochten wij het betreuren, dat er weder getuigenis moest worden afgelegd van een verwaarloozing en minachting onzer kunst in vroegere dagen, door hen, die allereerst geroepen mochten worden geacht, de kunst en hun eer meer lief te hebben dan de blinkende goudstukken der vreemde verzamelaars — maar er was ook reden tot dankbaarheid en aanleiding tot genieten te over, om niet het laatste gevoel boven het eerste te doen zegevieren, en niet blijde te zijn, dat de waterstroom in het Zuiden onzes lands ook de hechte muren onzer adelijke woningen had doen bezwijken en veel verborgen schoons aan het licht gebracht. Er mocht ook niet vergeten worden, dat in vroegere jaren, toen het reizen niet zoo gemakkelijk was als thans, de tegenwoordigheid der werken onzer meesters de eenige weg was tot eene waardeering van hun arbeid in het buitenland, eene waardeering te meer voor ons gewenscht, sints het overige Euroop en Engeland bovenal, gewoon waren in alle andere opzichten onze verdiensten te miskennen, en de meest merkwaardige bijzonderheden omtrent ons volkskarakter en leven den omloop deden, ja zelfs voor een groot deel nog doen. Wie, die ooit in het buitenland, in Engeland vooral, zich genoodzaakt zag de schromelijkste on-

kunde omtrent zijn vaderland en volk te bestrijden en den handschoen optenemen voor zijne schoonheden en deugden, heeft niet de aanwezigheid der werken onzer meesters in dat buitenland gedankt, waardoor hij ten minste met trots kon zeggen: „zietdaar mijne landgenooten!" ?

Van geen schilder mogelijk hebben wij zooveel aan het Buitenland afgestaan als van Jan Steen. Van de 482 schilderijen, die de Heer Westrheene in zijn bekende monografie van dezen schilder opgeeft, waren en zijn (?) er maar 52 in ons land, terwijl Engeland 94 in zijn bezit heeft. Toch bleek het bij de laatste tentoonstelling, dat er nog andere werken van den meester in particuliere verzamelingen in ons land achter dikke muren verborgen zijn. Immers, zoover het ons toeschijnt, komen geen der drie aldaar vertoonde stukken, „de Kandeelmakers," „Jager met wild," en „Boerenherberg met figuren," voor in de door den heer Westrheene opgemaakte lijst; tenzij de „Jager met wild" hier dezelfde is als de daar onder no. 428 vermelde „Une boutique de Volaille" (zonder eenige nadere omschrijving of aanduiding) en wij in de „Boerenherberg met figuren" dezelfde moeten zien als de onder 373 opgegeven „Intérieur de Cabaret. Composition de plusieurs figures. Dimensions non mentionnés." Onder die drie stukken nu, die hier vertoond werden, komt ons de Kandeelmakers" (h. 0.40 br. 0.29) het schoonste voor, en om de teekening en om de kleur. De laatste vooral steekt in helderheid en zuiverheid scherp af bij den somberen donkeren toon van „de Jager met wild", terwijl de „Boerenherberg" tusschen beide het midden houdt en breed en flink geschilderd is. De Kandeelmakers zijn twee in getal, een vrouw en een man. De eerste, in een bruin jak en met een zwarten doek om hoofd en kin gebonden, zit, links van den toeschouwer, voor een tafel. Met de eene hand roert zij, met behulp van een lepel, in een tinnen pannetjen dat zij met de andere vasthoudt. De vrouw zit, op haar stoel, haar armen bewegen zich niet en toch schijnt het u toe of zij inderdaad den lepel rond roert in het pannetjen. Haar helper is niet minder druk bezig. Met een hoogen grijzen hoed op het hoofd, achter de tafel staande, buigt hij zich voorover om de rasp goed op de tafel te kunnen drukken en de notenmuskaat (?) er tegen te wrijven. De noodige wijn bevindt zich in een groote flesch op de tafel, terwijl het knappend vuurtjen onder de schouw straks helpen zal om den drank de aangename en gewenschte warmte te geven. Zooals wij zeiden, het tafereeltjen is heerlijk frisch en helder van kleur, ook de teekening is, voor de weinige beweging, die er in zit, gemakkelijk en los; twee eigenschappen, die onzen schilder kenmerken, maar hem niet *alleen* den grooten roem bezorgden waarin hij zich thans mag verheugen. Hem was nog een andere veel belangrijker gave geschonken, belangrijker omdat zij *hem* bijzonder eigen is en onderscheidt van zijne, overigens niet minder kunstvaardige en geniale tijdgenooten — zijn humor, waarmee hij geest en leven stort in zijne figuren, waarmee hij alles ziet onder een bijzonder licht, dat de scherpe kanten en hoeken te voorschijn doet komen en dat hij ook in zijne schilderijen gebruikt, om ons dadelijk met een oogopslag het eigenaardige van de situatie te doen zien. En meer nog. 't Is die gave die hem, door zijn helderen blik en goedgeoefend oog, in de trekken der levenden, den stempel hunner hartstochten doet ontdekken, en die zijn vaardige hand, hetgeen hij zag, zoo meesterlijk doet weergeven op het doek. Het is deze eigenschap, die hem van genreschilder tot karakterschilder verheft, en hem tot den meerdere stempelt zijner tijdgenooten; die sir Joshua Reynolds, dat zoo dikwerf aangehaald gezegde in den mond gaf „dat ware hij in Italië in plaats van in Holland geboren, hadde hij in Rome in plaats van in Leiden gewoond en gewerkt onder Michael Angelo en Rafael in plaats van onder Brouwer 1) en van Goijen, hij een plaats zou hebben ingenomen naast deze groote Italiaansche meesters." Het is deze eigenschap als karakterschilder die wij ook, alhoewel niet zoo sterk als in zijn beste stukken in die kleine boerenherberg weervinden. Drie boeren zijn aan een tafel gezeten. Vooraan, links van den toeschouwer, en profiel rechts gekeerd zit er een, lui op zijn stoel uitgestrekt, met een gewichtig gelaat van een blad papier hardop te lezen. Zijn knieën liggen over elkaar en zijn hoed schijnt ter nauwernood op zijn hoofd te zitten. Zijn kameraad, rechts gezeten, met het gelaat naar hem toegekeerd, rust met zijn gelaat op den linkerarm, die op zijn knie steunt, terwijl hij zijn glas bier in de andere hand houdt. Zijn gelaat en houding bewijzen, dat de spreker in hem een opmerkzaam toehoorder vindt, niet meer echter dan in den derden gast, die achter de tafel zit of liever achter op de tafel voorover leunt, den wang steunende met zijn elleboog. Links van den toeschouwer, bij den schoorsteen, pookt een man, waarschijnlijk de waard, het vuur wat op met de tang, terwijl zijn vrouw op den achtergrond in druk gesprek gewikkeld schijnt met een harer klanten. Alhoewel op kleine schaal (het geheel is slechts 0.32 M. hoog en 0.31 br.) zijn de figuren flink, met een zekere breedheid behandeld, zonder aan de uitdrukking der gelaatstrekken te kort te doen. De toon is, gelijk reeds opgemerkt werd, niet zoo helder en frisch als die der kandeelmakers, doch wel vergeleken bij den somberen toon van den „Jager met wild" die èn deswegen èn om het onderwerp dan ook voor een oningewijde moeilijk des meesters hand zou doen verraden. De gele gelaatskleur, en de grijns om den mond, bij den grooten breeden hoed, maken den jongen man geenszins tot eene aantrekkelijke figuur. Aan een houten rek aan den zolder hangen een haas en een eend, welke laatste, in de hangende houding, uitstekend van teekening is, terwijl ook het doode gevogelte op de toonbank van veel technische vaardigheid getuigt. Maar toch — wat verdiensten die drie stukken in verschillende opzichten ook mogen bezitten, zij zijn niet in staat ons een eenigszins juist denkbeeld te geven van 's meesters kunst. Hij heeft er zijn beau-jour niet — hij is er niet in zijn volle kracht, hij is er niet teekenachtig, niet vroolijk, niet geestig, niet scherp, niet los, niet harmonisch-kleuren-

1) Reynolds maakt hier op gezag van vroegere levensbeschrijvers, Brouwer tot Jan Steen's leermeester. De heer Westrheene heeft, door te wijzen op de data: Jan Steen, geb. 1626, Brouwer wonend te Haarlem, 1636 en † 1640, het ongerijmde daarvan voldoende aangetoond. (*Noot van den Schrijver.*)

Vergelijk hierbij het uiterst belangrijk artikel van onzen Antwerpschen medewerker Van den Branden over Adriaen de Brouwer in de negen voorgaande nummers. Adriaen de Brouwer leefde van 1606 tot 1638. Hij was te Haarlem vóór 1630. (*Noot der Redaktie.*)

rijk, niet vol in toon. Hij is er wel een klein beetje van alles; maar meer ook niet. Ge moet hem zien in zijn talrijke „compagnies joyeuses", natuur getrouwe teekeningen der uitspattingen zijner tijdgenooten en oorzaken van laster omtrent zijn eigen levenswijze; in zijn doktoren en kwakzalvers-tafereelen, zoo oneindig verscheiden ondanks hunne overeenkomst, waarin hij, als Molière, hunne would-be geleerdheid en kunsten ten toon stelt; in zijn huiselijke tafereelen, waarin gij hem zelven zoo dikwijls wedervindt met zijn goedronde bolle wangen, scherp oog en vroolijken lach om de lippen, te midden zijner huisgenooten. Ge moet hem bewonderen in zijn weergalooze technische vaardigheid; in de forschheid van zijn toets, die fijnheid van nuanceering niet uitsluit; in de levendigheid en bewegelijkheid, die, zoo vaak het noodig is, in zijn werk te vinden zijn; in den humor waarmee hij zich vroolijk maakt over het komische en het talent, waarmee hij, door al zijn personen te doen deelnemen in de handeling den indruk concentreert en daardoor verhoogt; in het genie waarmee hij door één enkele toets, door een enkel teeken ons zijn oordeel te kennen geeft over hetgeen er geschiedt op zijn doek; in zijn volharding en kunst in het „stil leven" en de malschheid en frischheid van zijn kleur. Gij moet hem zien zoo als hij zich vertoont in het Museum in den Haag, allereerst in dat kleine tafereeltjen van den „kiezentrekker", van den wetenschappelijken pijnwegnemer, met zijn fleschjens en potjens en het gezegelde bewijs zijner bekwaamheid, met zijn hoogen hoed, lange zwarte mantel en onweerstaanbare deftigheid en zelfgenoegzaamheid, die zich niet stoort aan de zenuwachtige ledenverwringingen en hartverscheurende kreten van den, op zijn pijnstoel vastgebonden, boerenpatiënt, noch aan de medelijdende blikken der dames-toeschouwers of de lachende tronies der straatbengels, die slechts de verwrongen gelaatstrekken van den patient zien, maar zijn kreten niet schijnen te hooren. Vooral, die eene daar op den voorgrond, met zijn breedgeranden hoed en den rug naar ons gekeerd, schijnt er schik in te hebben. Wij kunnen wel zijn gezicht niet in volheid zien, maar zijn bolle wang en zijn geheele houding doen ons raden dat hij ook tot de eerste lachers behoort. Hij heeft zeker nooit kiespijn gehad!

Of wilt gij hem in een ander karakter? Welnu hier ziet ge een collega van den kiezentrekker, een medicinae dokter. Hij is op visite bij een jonge dame, die, alhoewel het bed verlaten hebbende, nog hare kamer houdt. Zij heeft eene blauw met hermelijn afgezette jaquette aan en biedt hem haar hand om haar den pols te betasten. Hij zelf staat, eenigszins vòorover gebogen, bijna geheel gewikkeld in zijn zwarte mantel waaruit zijn linkerhand met zijn handschoenen te voorschijn komt, en maakt oogjes met de dienstmaagd, die, in een bruin-gelen japon gekleed met spottend gezicht naar hare meesteres kijkt. Omtrent de oorzaak harer ziekte schijnen dokter en dienstmaagd het tamelijk wel eens te zijn, terwijl het Cupido-beeldje op den hoek der schoorsteenmantel ook voor ons, oningewijden geen twijfel overlaat omtrent de schuld van de goddelijke Venus.

En thans — wat wilt ge? — een huiselijk tafereeltjen, den schilder, zijn vrouw, zijn ouders en kinderen in een lijst vereenigd, met de groote kan op tafel, of wel een van die tafereelen, die van Jan Steen, den schilder, den legendarischen, den vroolijken Frans, den doorbrenger en dronkaard hebben gemaakt? Gij kunt gerust medegaan, desnoods „la mère y peut inviter sa fille." Den Haag is een stemmige stad, gij kunt er de menschen zien uitgaan, zonder vreeze u door buitensporigheden te zien kwetsen, doch ik zou niet hetzelfde willen beweren van de werkelijkheid gedurende den kermistijd, na de getuigenis, kortelings afgelegd door een aanstaanden verkondiger des geloofs. Jan Steen en de kermis — voorwaar, twee onderwerpen, die aanrakingspunten vertoonen. Hij heeft er menigeen geschilderd, hij heeft menige getuigenis nagelaten, dat in zulke dagen ingetogenheid niet juist het zwak was onzer voorvaderen. Men heeft het hem verweten en het hem nagegeven, dat hij verder ging in zijne voorstellingen dan noodig ware en geoorloofd. Er zijn getuigenissen te over, dat gebrek aan kieschheidsgevoel er een was van zijn tijd, en niet een, bepaaldelijk hem onderscheidende. Wij zullen er later op wijzen, maar zoo wij nagaan, wat nog heden de kermis is voor het volk, wat ongebondenheid en vrijheden er doorgaan onder hare leus, wat een verzameling onaesthetische, om geen harder woord te bezigen, indrukken men bij eene wandeling op onze kermissen opdoet; wanneer men dit alles nagaat en nog meer, wat wij later te berde hopen te brengen, dan kan men, zonder al te groote ergernis gerust met onzen schilder een kermis bezoeken; — al idealiseert hij niet, zijn kunst adelt, wat wij zoo vaak in de werkelijkheid zien.

Doch wij zijn zoo onwillekeurg met onze gedachten uit het Mauritshuis afgedwaald naar zijn liefelijk schoone omgeving van pleinen en wandelingen, kortelings door houten en linnen tenten ontsierd.

Wij treden thans aan de hand van Jan Steen een groote en ruime zaal binnen, waarin tal van personen eten, drinken en spelen. Wij zien even naar het gordijn, dat in losse plooien, in de geheele breedte, van een balk afhangt en welks doel wij later zullen pogen te gissen. Nu kijken wij naar binnen en zien in het midden eene jonge vrouw in licht blauw gekleed, die lachend het hoofd afwendt om den galanten aandrang van een ouden heer, die haar op zijn knieën een oester aanbiedt, te ontgaan. Naast haar bevindt zich een jong meisje, dat een kleine hond in haren boezelaar draagt, terwijl een roode stoel, een wafelijzer en een koperen pot met beslag, den grond voor hen innemen.

Rechts van deze groep zien wij twee kleuters, de een rechtop staande met een mand met brood onder den arm, de ander nedergehurkt, zich vermakende met een kat te laten dansen, een bezigheid waarin wij op verschillende doeken van den schilder jongens en meisjes verdiept zien. Beide heeren hebben het zoo druk met hun spel dat zij ter nauwernood oog hebben voor het andere gezelschap. Dit vertoont zich ook op den voorgrond, links, en bestaat uit een dienstbode die oesters met citroen bedrupt, en een grootvader met zijn kleinkind op de knie, dat een papegaai, in een ring gezeten wil aaien. Meer karakteristiek is de groep van drie personen, rechts, meer op den achtergrond. Hier zien wij een echten, bolronden drinkebroer, die zich in zijn eentje amuzeert met drinken en dan ook zijn glas in de hand houdt, terwijl hij, om de een of andere grap, zit te schudden van het lachen. De jonge vrouw naast hem schijnt van de

gelegenheid te profiteeren om onder het eten harer oesters, een gesprek te voeren met een harer mannelijke kennissen, die, aan een volgend tafeltjen gezeten, zich naar haar omkeert. Wat zij samen spreken, we hooren het niet, maar verwonderen zou het ons niet, als we vernamen dat onze ronde lachebek zich een weinig te vroeg geamuzeerd heeft en zijn vogeltjen hem op een zekeren dag is ontsnapt. Doch het zijn slechts gissingen, die wij wagen en bij gebrek aan zekerheid ware het beter niet verder over dat punt uit te weiden: er worden al genoeg praatjens verteld! . . . . .

Wij moeten nog een oogenblik aandacht schenken aan de laatste bezoekers, die, door een groot venster links, sterk worden verlicht. Het zijn een jong mensch, die lachende achterover leunt op zijn stoel, terwijl eene dienstmaagd hem een glas wijn aanbiedt, vier habitués die, onder het genot van een pijp en een glas wijn of bier, verdiept schijnen in hun triktakspel. „Alles om het genoegen, alles tijdverdrijf, alles ijdelheid!" dat denkt de jeugdige filosoof zeker, wiens gelaat boven een balk in den achterwand, naast een doodskop, te voorschijn komt, en die zijn gedachten poogt uit te drukken door het doen opstijgen van zeepballen. Gelukkig zoo het niet erger is, en wij het groote gordijn niet geheel behoeven neder te laten om te verbergen wat daar achter geschiedt.

(*Wordt vervolgd*).

DE KUNST IN NEDERLAND

IN 1880.

II.

Wat het onderwijs der kunst-nijverheid betreft, dat bestaat tot nu toe niet. Intusschen is de regeering in 1877 begonnen zich met deze quaestie bezig te houden; zij stond eene subsidie toe van f. 20.000 om aan de onkosten te gemoet te komen van eene tentoonstelling van kunst-nijverheid en benoemde eene commissie om den toestand te bestudeeren. Deze commissie diende een lijvig rapport in, door den architect J. R. de Kruijff geredigeerd, waarin men niet verheelde, dat de toestand der kunst-nijverheid betreurenswaardig was, en dat men zonder dralen een volledig onderwijs moest inrichten. Eerst in 1881 zal de regeering aan de wenschen dezer commissie kunnen voldoen. Zij heeft van de Tweede Kamer der Staten-Generaal een krediet van *f* 12.000 gekregen, om te Amsterdam een cursus te openen, in verband met de normaalschool, waarvan wij zoo even spraken.

In afwachting dat deze nieuwe inrichtingen de gewenschte uitkomsten zullen geven, heeft de regeering al aanstonds het teekenonderricht, zooals het thans bestaat, willen verbeteren. Tot dit einde werden in 't begin van 1880 twee teekenonderwijzers naar België gezonden, om aldaar dat onderwijs te bestudeeren. Gedurende de groote vacantie werd hun opgedragen om, met twee andere leeraren, gezamenlijk een cursus van zes weken te geven, die voornamelijk tot doel moest hebben om een praktische methode van teekenonderwijs te verbreiden, gegrond op de beschrijvende meetkunst. Een zestigtal leeraren ontvingen geldelijke ondersteuning om deze lessen te kunnen bijwonen, waarvan, naar te hopen is, de vruchten niet zullen uitblijven.

Het muziekonderwijs wordt in gemeentelijke of bijzondere scholen gegeven. Wel is waar komt op het budget van het ministerie van binnenlandsche zaken een post voor, om te voorzien in de behoeften der muziekscholen in het algemeen, maar de *f* 7000 die deze post bedraagt, worden sinds 50 jaar uitsluitend toegekend aan de Kon. muziekschool in den Haag, die buitendien door de stad en de provincie wordt bijgestaan.

Wat de dramatische en de choregraphische kunst betreft, daar bemoeit de staat zich volstrekt niet mede.

Sints 1874 is de toestand der Musea merkelijk verbeterd. Nieuwe reglementen zijn vastgesteld en hebben een einde gemaakt aan het misbruik der fooien en van het sluiten der verzamelingen op Zon- en feestdagen. Thans zijn al de Musea van den staat kosteloos te zien van 10 tot 4 à 5 uur en 's Zondags van half één af.

Het Nederlandsch Museum in den Haag is eene nieuwe schepping, in 1874 gevormd met behulp van een verzameling, die in het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden bewaard werd, en van een zeker aantal voorwerpen, in de kelders en op de zolders der openbare gebouwen verspreid, en voorts hoofdzakelijk door aankoopen. Tot nu toe is het opeengestapeld in een huis, daartoe gehuurd, totdat het in de ruime lokalen, die thans te Amsterdam worden gebouwd, kunne worden overgebracht. Meer dan 15000 personen hebben deze verzameling in 1879 bezocht. Zij bevat exemplaren van elk vak van kunstnijverheid in Nederland. Men bewondert voornamelijk tapijtwerken, in de XVIe eeuw te Middelburg uitgevoerd; bas-reliefs in gedreven zilver, van Matthias Melin; groote zeestukken, met de pen geteekend, van W. van de Velde, Vader. Aan den directeur is thans een conservator toegevoegd, de heer Abr. Bredius.

In 't begin van het jaar verloor het Kon. Kabinet van schilderijen (Mauritshuis) in den Haag, zijn directeur, Jhr. Mr. de Jonge, die opgevolgd werd door den conservator den heer S. van den Berg; terwijl diens plaats aan Mr. Telders gegeven werd. Deze verzameling werd in een jaar door 30000 personen bezocht.

De vermindering, door den Minister van Binnenlandsche Zaken in 1879 gebracht in de jaarlijksche toelage voor den aankoop van kunstvoorwerpen, heeft niet toegelaten een enkele schilderij voor dit kabinet aan te koopen.

Het Rijks-museum te Amsterdam is, zooals alle vreemdelingen weten, opeengestapeld in eene lokaliteit ver beneden zijne waarde. Binnen twee of drie jaren zal het kunnen worden overgebracht naar het ruime gebouw, dat de architect P. J. H. Cuypers in het nieuwe gedeelte van de stad bouwt. Een nieuwe catalogus, saamgesteld door den directeur, den heer Kaiser, heeft thans het licht gezien.

De verzameling schilderijen is aanmerkelijk vermeerderd. In 1879 kwam er een portret van Rotius, eene schilderij van de XVIe eeuw, door Jacob Corneliszoon, en een ander van denzelfden tijd door een schilder uit de school van van Eyck; verder twee

schilderijen, waarschijnlijk van Scorel, en eene van H. Bloemaert. Het jaar 1880 vooral zal bizonder aangeteekend worden in de jaarboeken van 't Museum, vooreerst door de aanwinst van eene allerliefste schilderij van G. Metsu, eene oude vrouw voorstellende die den Bijbel leest, en van een schoonen van der Venne van groote afmetingen: Prins Maurits op de kermis van Rijswijck, gedagteekend 1618; voorts door het kostbaar legaat van wijlen Jhr. van de Poll. Dit legaat bestaat in eene verzameling van een vijftigtal schilderijen oorspronkelijk in het bezit van de familie Muilman. Het juweel onder dezen is het portret van eene oude vrouw door Rembrandt. De andere schilderijën zijn alle belangrijk en van uitstekende kunstwaarde. Zoo is er een prachtig portret, ten voeten uit, van van Dijck; een Moreelse, twee stukken van Bol, drie van Thomas de Keyser; voorts schilderijën van Netscher, Maes, van Hemert; een Dou, een Hackaert, een Everdingen, een Salomo Ruysdael; ook van der Ulft, van Kessel, Everdingen, Saftleeven, Dubbels, Beerstraten, Romeyn, een Potter van 1653; Brekelenkam, Steen, Dusart, Vercolje, Sorgh, Snijers, van Mieris, van Noordt, Hondecoeter, enz. Alle deze wonderen zijn, zoo goed als 't kon, in een der zalen van het Museum tentoongesteld. [1])

De rijke verzameling prenten is vermeerderd door een zeker getal gravures, bestemd om het gegraveerde werk der kunstenaars van de XVIIIe eeuw volledig te maken.

Sints 1879 heeft men er zich bovendien op toegelegd een verzameling te beginnen van teekeningen van oude meesters. De directeur, de heer J. Ph. van der Kellen, heeft het reuzenwerk van den catalogus begonnen, naar een zeer oordeelkundig plan, dat de goedkeuring des ministers heeft verworven.

Het museum van moderne schilderijen te Haarlem is eene schepping van Willem I, die, in de hoop van de schoone kunsten te ontwikkelen, een menigte schilderijen van jeugdige, maar middelmatige kunstenaars deed aankoopen. Voor twee jaar heeft men een aantal lorren verkocht, zoodat de goede schilderijen er zeer bij gewonnen hebben. Ongelukkig zijn de fondsen, waarover de regeering beschikt, zeer beperkt, en ternauwernood komt elk jaar éene schilderij deze verzameling vermeerderen. In 1880 is een goed doek van een jong genre-schilder aangekocht, P. van den Velden, die het voetspoor van Jan Steen volgt. De directeur van het museum, de heer Koster, heeft zijn ontslag gevraagd en is vervangen door den heer C. J. Gonnet, die zijn werkkring is begonnen met het uitgeven van een goeden catalogus.

Het kabinet van penningen en gegraveerde steenen in den Haag, breidt zich spoedig uit, na lange jaren van stilstand. In 1878 werd er eene nieuwe zaal bijgetrokken, waarin men eene zeer voltallige verzameling munten van het hertogdom Gelder heeft geplaatst, die de regeering had aangekocht. In het volgend jaar zal dit kabinet verrijkt worden door de toevoeging van een belangrijk gedeelte van het penningkabinet der Hoogeschool te Leiden, waarvan de bizondere administratie is opgeheven van 1°. Januari 1881 af, en dat niets belangrijks zal behouden, dan de verzameling van portugeesche munten, een der volledigste van Europa.

Het ethnographisch museum, te Leiden, wordt eveneens verrijkt ondanks de bekrompenheid der lokalen die daaraan ten dienste staan. Dr. Leemans, na lange jaren belangeloos de directie van dit museum te hebben waargenomen, heeft zijn eervol ontslag gekregen; daardoor zag zich de minister genoodzaakt aan de Tweede kamer der Staten-Generaal *f* 2,500 te vragen om te voorzien in de benoeming van zijn opvolger; maar de meerderheid, gedreven door een buitensporig verlangen tot bezuiniging, heeft dit krediet geweigerd. Thans is dit museum voor het publiek gesloten.

Sinds vele jaren was het in beginsel aangenomen dat de staat met zijne subsidiën behulpzaam moest zijn bij het instandhouden en herstellen der historische monumenten. Inderdaad hield men zich slechts bezig met twee of drie monumenten.

De instelling der Commissie voor de monumenten in 1874, en de betrekkelijke geestdrift die te dier tijde voor de kunst heerschte, gaven aan de beschermende tusschenkomst der regeering eenige uitbreiding en weldra werden op verschillende punten van het land met zorg en kennis restauratiën begonnen. In 1878 en 1879 schokte de boven medegedeelde beweging voor een oogenblik het vertrouwen der Tweede Kamer van de Staten-Generaal die de gewone subsidiën niet toekende dan na herhaalde aanvraag van den minister van Binnenlandsche Zaken. Nog onlangs heeft zij twee subsidiën, waarvan de aanvraag ontijdig scheen, geweigerd, zonder evenwel het beginsel zelf der restauratiën aan te tasten.

De voornaamste werken worden sedert een twintigtal jaren, onder leiding van den architect Hezenmans, uitgevoerd aan de prachtige kathedraal van 's Hertogenbosch (XIIe tot XVIe eeuw); de jaarlijksche uitgaven bedragen ongeveer f. 23,000; de Staat geeft hiervan f. 8,000. Reeds zijn de westelijke en oostelijke gevels en de toren hersteld.

Eene dergelijke subsidie is aan den ouden Dom van Utrecht toegekend (XIIIe eeuw), waarvan alleen het choor, de transsept en de toren behouden zijn. Het werk gaat langzaam voort, omdat noch de stad, noch de provincie er aan bijdraagt, zooals te 's Hertogenbosch.

Een andere belangrijke herstelling is die der St. Bavo-kerk te Haarlem, die dagteekent van de XIVe, XVe en XVIe eeuwen. De regeering staat jaarlijks f. 10,000 toe; de stad en een zeker getal particulieren dragen hier ook aan bij.

De kerk van Brouwershaven, waarvan het schoone choor van het einde der XIIIe eeuw dagteekent, wordt onder directie van den heer Margrij hersteld. Zonder de tusschenkomst van den Staat, ware dit monument gesloopt geworden.

De architect Cuypers, van Amsterdam, die eene groote vermaardheid heeft gekregen, vooral sedert Maintz hem de herstelling van zijn Kathedraal toevertrouwde, leidt de herstellingswerken te Roermond en te Maastricht. Het Munster van Roermond is een prachtig en zeer volledig specimen van de Rijnlandsche bouwwerken van 't begin der XIIIe eeuw. De ontwerpen waarnaar de architect Cuypers werkt, zijn met zorg bestudeerd en hebben de goedkeuring van

---

1) Een uitvoerige nota over deze schilderijën is in de Kunstbode van 1880 verschenen.

autoriteiten als Viollet-le-Duc, James Weale, enz. weggedragen.

De basiliek van St. Servaas, te Maastricht, is eene der oudste bouwwerken van het land, want eenige gedeelten zijn aan de mildheid van Karel den Groote te danken. De beuken dagteekenen van de XIe, de gewelven van de XVe eeuw. Men is thans bezig met de kapellen bij het choor af te werken.

Het tweede monument dat te Maastricht hersteld wordt, is de kerk van St. Jan, waarvan de slanke toren een der sierlijkste bouwwerken der XVe eeuw is.

De overige herstellingswerken betreffen het Raadhuis van Gouda (XVe eeuw), de gebrande vensters der kerken te Gouda en de Rijp, den fraaijen kloostergang van den Dom te Utrecht en verschillende gebouwen van krijgskundigen aard.

Te Amsterdam heeft de Minister van Justitie bovendien een oude gevangenispoort laten herstellen, belangrijk door de beeldwerken van Rombout Verhulst die haar versieren.

(*Wordt vervolgd*)

PIXIS' SCHILDERIJEN.

Van oudsher is men er op bedacht geweest de voortbrengselen der beeldende kunst, wier bezit slechts aan enkele bevoorrechten is vergund, te vermenigvuldigen en ze daardoor onder het bereik van het publiek te brengen. De vorderingen door de Nijverheid, voorgelicht door de Wetenschap, op dat gebied gemaakt zijn der Kunst ten goede gekomen. Reproducties door ets, koper- en staalgravure trachtten aan de behoefte van kunstgenot te voldoen, en werden steeds door liefhebbers en kenners gretig gekocht en verzameld. In onze dagen hebben de lithographie en vooral de photographie dezen tak van kunstnijverheid eene belangrijke schrede vooruit gebracht; maar hoewel zij lijnen en tonen getrouw wisten weder te geven, zij mistten de kleur, die het hoogste en laatste woord van den schilder is. Aan den wensch om ook de kleur eener schilderij te reproduceeren, dankten chromolitographie en oleographie haar ontstaan.

In de allerlaatste dagen is weder een nieuwe schrede op dat gebied gedaan door den Munchener Historieschilder Pixis, wiens manier om schilderijen en portretten in de oorspronkelijke kleuren te reproduceeren, in getrouwheid en artistieke waarde alle tot nu toe bekende methodes overtreft. Het procédé berust op eene vereeniging van photographie en schilderkunst. Op een lichte photographische afdruk, op doek of paneel, worden de vlakke tonen en kleuren met de hand aangebracht. Op den aldus verkregen ondergrond wordt een lichtdrukplaat in olieverf afgedrukt, terwijl eindelijk het beeld geretoucheerd en afgewerkt wordt. De op die wijs behandelde schilderijen hebben eene verrassende gelijkheid met het origineel en behouden al het aantrekkelijke van uit de hand geschilderde stukken, omdat het mechanische van het procédé volkomen onzichtbaar blijft; daarenboven zijn zij even duurzaam, omdat voor de vervaardiging uitsluitend olieverf wordt gebruikt.

Van deze uitvinding, waarvoor Pixis het Duitsche rijkspatent verkreeg, wordt door de Duitsche bladen (met name Zeitschrift für bildende Kunst, Münchener neuste Nachrichten, Süd-Deutsche Presse, Augsburger Abendzeitung o. a.) met lof gewag gemaakt. Een vier en twintig tal proeven er van zijn thans te Frankfort geëxposeerd en trekken er algemeen de aandacht. Ook in het Museum voor Geschiedenis en Kunst boven de Beurs te Rotterdam zijn dezer dagen een vijftal schilderijen ten toon gesteld. Vier daarvan zijn alom bekende stukken welke men in de *Alte Pinakothek* te Munchen aantreft, namelijk het portret van den schilder Schöngauer door Burgkmaier, de man „mit der schöne Hand" van Holbein, de vioolspeler van Adriaan de Brouwer, en het binnenhuis met het lezend vrouwtje, van onzen eenigen Pieter de Hooch. Dat ook moderne kunst met evenveel succes door hem gereproduceerd wordt bewijst het mede tentoongestelde stuk van Beyschlag „Psyche".

Hij die de origineele schilderijen kent — en voor wien is het Münchener museum een terra incognita? — kan nauwelijks gelooven dat hij hier met namaak te doen heeft. Al het bekoorlijke van een oorspronkelijk schilderstuk vindt men in Pixis' „Patent-Bilder" terug. De volheid van toon laat niets te wenschen over. De vette penseelbehandeling, die zoo karakteristiek is in al de werken van de Hooch komt in deze navolging op uitstekende wijs tot haar recht. Ook de eigenaardige getemperde toon, die zoo bewonderd wordt in de stukken der oude Meesters, en die voor een goed deel is toe te schrijven aan de eeuwenlange inwerking van lucht en licht op de verf, is door Pixis' procédé ongeloofelijk getrouw weder gegeven.

De Pixis' schilderijen worden onder leiding van den uitvinder, vervaardigd in het atelier van onze landgenooten de Heeren Ch. J. Thooft & Co. (Briennerstrasse 42, Munchen) en worden op aanvraag overal heen gezonden. Ook photographie-portretten worden op die wijs gereproduceerd. Voor zoover wij weten is er bij ons te lande nog geen Depôt van gevestigd. Worden ze door den handel meer onder de oogen van het publiek gebracht, dan zijn wij overtuigd dat zij ook hier gereeden aftrek zullen vinden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het Stedelijk museum te Haarlem, heeft dezer dagen een welkom-geschenk ontvangen, nl. eene schilderij van Willem Gillessen Kool. De Commissie tot uitbreiding der collectie, de schenkster van het stuk, is het te Parijs machtig geworden ten gevolge der welwillende bemoeiingen van den Heer Franken, door wiens goede zorgen zij reeds meermalen merkwaardige schilderijen voor het Haarlemsche museum te Parijs heeft kunnen koopen, o. a. in 1880 „De plundering van een dorp, door den zeer schaars in Nederland voorkomende Haarlemmer Pieter de Molijn."

Het nu verworven stuk is van Willem Gillessen Kool, een schilder van wien weinig, zoo iets, hier te lande in openbare verzamelingen voorhanden is. Hij was geboren te Haarlem en trouwde er voor schepenen den 17 Januari 1638 met Cornelia van der Molen, hij stierf te Haarlem 30 October 1666, in 1656 was hij vinder van St. Lucasgild, dat onder de schilderijen welke het ontving om de vergaderkamer op te cieren, zich ook aangeboden zag een tafereel van Willem Kool, voorstellende een dorp aan het zeestrand.

Naar het schijnt is hij vooral zeeschilder geweest,

want ook het stuk, dat nu in het Haarlemsche museum is geplaatst, geeft ongeveer eene dergelijke voorstelling als het pas vermelde, nl. een breed strand, op den tweeden grond links de zee en wat visch-schuitjes; op den oever in het midden drie bespannen wagens en vele lieden, die een vischafslag houden, rechts een laag duin en daarbij twee ruiters, de een op een schimmel, de ander op een bruin paard, zij hebben een paar jongens bij zich staan; fraaie lucht, sterk licht op het duin en de ruiters.

Het stuk is op paneel geschilderd, breed 45½, hoog 30½ centimeter en geteekend W. Kool.

— De tentoonstelling van Wageningsche nijverheid en kunst en van provinciale kunst is 5 Juli gesloten. De voorzitter van het Nutsdepartement reikte de bekrooningen uit.

Alleen Zondag jl. werd de tentoonstelling door ruim 1200 personen bezocht.

— Het kasteel „de Cannenborch," te Vaassen, welks bewoonster, Douairière Isendoorn à Blois, geb. Barones van Oldeneel, kinderloos overleden is, wordt met het gevaar van publieke verkooping bedreigd. Het *A. Hbld.* brengt in herinnering dat dit aloude slot, waarvan reeds in de 14e eeuw melding gemaakt werd, van 1544 tot 1551 door Maarten van Rossem bewoond werd en sedert 1536 in het geslacht van Isendoorn à Blois bleef.

— De inzendingen van de topografische inrichting te 's Gravenhage, voor het in Augustus te Venetië te houden Aardrijkskundig Congres, zijn dezer dagen aan die inrichting tentoongesteld, en werden Dinsdag jl. door den Minister van Oorlog en den chef van den generalen staf in oogenschouw genomen. Behalve verschillende kaarten van Nederland en van Nederlandsch-Indië, — waterstaats-kaarten, lithographische steenen (volgens de asphalt-methode) — zijn er ook nog bijgevoegd eenige zeer fraaie platen, verkregen door het procédé Eckstein, toegepast op kunst-reproductiën. De directeur de Heer Eckstein, heeft zich den 15en dezer reeds naar Venetië begeven, teneinde tegenwoordig te zijn bij het plaatsen van de onderdeelen der inzending.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Een photograaf, de Heer Erwin Hanfstängel, te Stuttgart, is dezer dagen door den Hertog van Saksen Coburg Gotha tot professor benoemd. Hij is zeker wel de eerste onder zijn vakgenoten, wien deze titel verleend werd.

— Naar men uit Athene vernam, was in het Museum van Sparta inbraak gepleegd, en waren een aantal kostbare oudheden en kunstvoorwerpen gestolen. Men heeft onmiddellijk een lijst van de ontvreemde voorwerpen opgemaakt.

Volgens nader bericht uit Athene blijkt evenwel, dat er geen diefstal in het Museum van Sparta heeft plaats gehad; wel had de tijding zich in de hoofdstad verspreid, doch toen de Heer Stamatakis, efoor van het oudheidkundig genootschap, een onderzoek ter plaatse ingesteld had, bleek, dat er niets ontvreemd was en ook dat geene booswichten, maar kinderen oorzaak van het breken der deur waren; althans zoo telegrafeert genoemde heer aan het genootschap te Athene. Hierop is hem per telegraaf opgedragen het gebouw onmiddellijk te doen herstellen en tevens toezicht te houden op het verwijderen van eenige steenen uit den muur van een particulier huis te Sparta, waarop de Roof van Europa is voorgesteld en die door het Genootschap zijn aangekocht.

— Te Weenen zal van 1 April tot 30 Sept. 1882 een kunsttentoonstelling gehouden worden van werken, na de wereldtentoonstelling van 1873 voortgebracht.

Deze tentoonstelling gaat uit van de *Genossenschaft der Bildenden Künstler Wiens* en zal zoowel bouwkundige teekeningen en modellen, als beelden, schilderijen, aquarellen, koper- en staalgravures, houtsneden, lithografiën enz. omvatten. Kopiën, van welken aard ook, zijn buitengesloten.

De Regeering heeft haar steun aan de onderneming toegezegd, en o. a. een aantal medailles voor bekroningen beschikbaar gesteld.

Over de toelating van de ingezonden stukken wordt beslist door de kommissie, die uit een aantal aanzienlijke mannen en kunstenaars bestaat. De kosten van heen- en terugzenden der toegelaten stukken, de verzekering er onder begrepen, worden door de kommissie vergoed.

Inzendingen kunnen tot 1 Maart geschieden. Voorafgaande aanmeldingen zijn onnoodig. Maar elk kunstwerk moet vergezeld gaan van een schrijven, dat den naam en het volledig adres van den maker, een nauwkeurige omschrijving van het werk en de wijze waarop het gemaakt werd, den naam van den eigenaar, alsmede van de assurantie en de verkoopwaarde van het stuk bevatten moet.

Het adres voor de inzendingen en nadere inlichtingen is: *Die Commission für die internationale Kunstausstellung* 1882, *Wien I*, *Künstlerhaus Lothringerstrasse* 9.

— De Fransche Regeering wenscht pogingen aan te wenden om de vroeger in Vlaanderen bloeiende tapijtindustrie te doen herleven. Daartoe zal te Roubaix een school voor Kunstnijverheid worden opgericht, waarvoor de Regeering eene som van 900.000 fr. zal bestemmen, terwijl de stad Roubaix een terrein ter waarde van 900.000 fr. en een subsidie van 600.000 fr. voor den bouw der school aanbiedt.

— Te Speier in de Paltz zal ter herinnering aan het protest der protestantsche vorsten en steden tegen de besluiten van den Rijksdag van 1529 eene kerk worden gebouwd, die den naam zal dragen van „Cathedraal van het Protest." Reeds zijn voor dit doel 260.000 mark bij een gebracht.

Het gebouw zal in *gotischen stijl* opgetrokken worden, een nieuw en treffend bewijs voor den onzin der stelling, door sommigen hier te lande geopperd, dat gothiek catholiek is.

— Baron Adolf van Rothschild (van den Francfortschen tak) zou, naar de *Wiener Algemeine Zeitung* bericht, zijne verzamelingen van kunstvoorwerpen en antiquiteiten hebben gelegateerd aan het Louvre, en buitendien een som van een millioen tot onderhoud en bewaring dezer verzameling.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 30. 23 Juli 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1—6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

OVER DE BESCHRIJVING DER SCHILDERWERKEN IN DE ORANJEZAAL IN HET HUIS IN 'T BOSCH TE 'S GRAVENHAGE.

Geen bezoeker van de residentie, die de hier voorhanden kunstwerken beschouwt, verlaat onvoldaan dit hoogst merkwaardige gebouw; maar zelden ontbreekt het aan zekeren twijfel, of de aanwijzingen, die er gewoonlijk bij gedaan worden omtrent de kunstenaars, die de stukken hebben geschilderd, hem op den rechten weg brengen. Een nader onderzoek leidt dan ook tot de ontdekking, dat hij hier gedeeltelijk met onzekere zoo niet verkeerde opgaven te doen heeft, een dwaling, die al meer dan een eeuw geduurd heeft, en die de steller van deze regelen niet heeft kunnen vinden in al dien tijd aan een nadere beschouwing te zijn onderworpen. De zaak is echter voor de juiste waardeering van het kunstwerk van zooveel gewicht, dat een proeve op dit gebied niet onnoodig mag geacht worden.

In het midden van de vorige eeuw treft men een kunstkenner en kunstenaar aan, Jan van Dijk geheeten. Van hem bezitten wij een werkje getiteld: „Jan van Dijk, Kunst en historiekundige Beschrijving van alle de schilderijen op het stadhuis te Amsterdam met beoordeelingen en aanmerkingen, over de stukken en korte levensbeschijvingen van derzelver schilders, Amsterdam bij J. de Jongh 1790, waaruit blijkt, bl. 49, dat hij de schilderkunst beoefende. Dat hij tevens als restaurateur verdienste moet gehad hebben en wel in staat was het penseel te behandelen, mag men hieruit afleiden, dat, toen, een kwart eeuw vroeger, de schilderwerken in de Oranjezaal door langdurig verval in een slechten toestand verkeerden, aan hem is opgedragen die kunstwerken te herstellen en den luister te hergeven, die er aan toekwam. Dat wij ze nu in den toestand vinden, waarin Jan van Dijk ze gelaten heeft, kan men veilig aannemen, want er is sedert dien tijd groote zorg voor gedragen.

Maar van Dijk heeft meer gedaan dan dat, en daarmede heeft hij ons een slechten dienst bewezen. Hij heeft namelijk in 1767 bij de Wed. O. van Tholl en Zoon te 's Hage een boekje uitgegeven ten titel voerende: Beschrijving der schilderijen in de Oranjezaal van het vorstelijke Huis in 't Bosch enz. nauwkeurig beschreven door Jan van Dijk. De opdracht van dit boekje, luidt als volgt:

„Aan zijne doorluchtige Hoogheid den Heere Willem de V enz. enz. Doorluchtige Vorst! Uwe Doorluchtige Hoogheids bevel mij vereerende, de schilderijen in de Oranjezaal in haaren eersten luister te mogen herstellen en zoo gelukkig zijnde; uwe Doorluchtige Hoogheids volkomene goedkeuring te genieten, neme ik de vrijpostigheid deeze mijne geringe gedachte over den inhoud der schilderijen aan uwe Doorl. Hoogh. met alle eerbiedigheid optedragen," enz.

De restaurateur-schrijver heeft dus zijne *gedachten* over den inhoud (?) der schilderijen medegedeeld; helaas, niet alleen over dien inhoud, maar ook over de schilders, die hij *dacht*, dat de stukken zouden hebben geschilderd. Hij geeft als zoodanig op: — wij zullen hem zelf laten spreken.

„De negen voornaamste kunstenaars, die de Oranjezaal geschilderd hebben, zijn allen Nederlanders geweest.

„Haar leven in konstroem kan nagezien worden in Houbrakens schouwburg der schilders volgens de bijgevoegde aanteekening.

	Deel.	Bladz.
„Jacob Jordaans van Antwerpen........	I	154
Theodorus van Tulden van 's Hertogenbosch	I	290
Pieter Zoutman van Haarlem..........	I	76
Deze drie waren leerlingen van Rubens.		
César van Everdingen van Alkmaar.....	II	94
Salomon de Braij van Haarlem.........	I	175
Jan Lievens van Utrecht..............	I	296
Pieter de Grebber van Haarlem........	II	122
Gerard Honthorst van Leijden.........	I	149
Cornelis Brizé mede van Haarlem......	II	341

„Rubens is gestorven 1640 en A. van Dijk 1641; het oudste stuk in deze zaal is geschilderd 1648 en 't laatste 1652 zoodat deze negen de grootste waren in dien tijd. Tegenwoordig geheel Europa doorzoekende zoude men geen negen zulke Historieschilders vinden, veel minder te zamen brengen, bij gevolg kan deze zaal voor een konstkabinet der vorige eeuw gehouden worden.

„Velen zullen zeggen, dat Brizé maar een stilleeven schilder geweest is, maar de vier wapenkoningen en de deuren van binnen toonen, dat hij ook de beelden wel verstaan heeft.

„In zijne stillevens heeft hij den grootsten roem boven alle anderen behaald, zelfs heeft de groote Vondel zich niet geschaamd een schilderij, door hem geschilderd met een vers te vereeren."

Tot zoover Jan van Dijk.

Het is opmerkelijk, dat hij wel Cornelis Brizé in zijn voorrede als de schilder der vier wapenkoningen opgeeft, maar zulks niet in de beschrijving herhaalt, zoodat het den schijn heeft, of hij er niet zeker van is. Overigens geeft hij bij de beschrijving van de meeste stukken tevens den schilder op. Bij een enkele, de Cyclopen naast den schoorsteen No. 13 zegt hij: het is geschilderd door Th. van Tulden volgens zijn eigenhandig bijschrift.

Bij No. 17 voorstellende den tijd met zijn zeis maaijende, zegt hij: dit stuk heeft geen uitlegging noodig, want het verklaart zichzelf, het is geschilderd door Jacob Jordaans.

Of de schrijver ook op andere stukken namen of merken gevonden heeft, dan wel of zijne gedachten en kunstkennis hem daarbij alleen geleid hebben, zegt hij niet. Indien de werken nader werden onderzocht, zou dat moeten blijken. Een gewoon aanschouwer kan het in de zaal staande niet uitmaken.

Zeker is het, dat van Dijks mededeelingen het vertrouwen van de latere bezichtigers hebben verkregen, want een later werkje (dat echter niet in den handel is gekomen) Itinéraire de la Salle d'Orange par Henri Iean Caan. La Haije I. Kips IHZ. 1833 is geheel daaraan ontleend en nagenoeg een vertaling van het werk van Jan van Dijk.

Beginnen wij Houbraken opteslaan op de door van Dijk aangehaalde plaatsen. Daar lezen wij:

betreffende Jordaans,

„Ook zijn geen van zijn minste werken op 't Huis in 't Bosch buiten den Haag verbeeldende de roemruchtige daden van Frederik Hendrik Prins van Oranje, Emilia van Solms douairière d'Oranje heeft dit in een groote zaal (genoemd de zaal van Oranje) in 't rond doen schilderen, doch zijn alleen de voornaamste stukken van zijn hand, als daar de Prins zich op zijn zegewagen vertoond enz

betreffende Honthorst,

„Hij schilderde op het Prinselijke lusthuis in 't Bosch buiten den Haag,

maar of dit op de Oranjezaal staat, dan wel op de familieportretten van zijn hand, 1) is onzeker.

Van al de andere bij van Dijk genoemde schilders zijn dergelijke vermeldingen niet te vinden.

Daarentegen zijn bij Houbraken, gelijk wij nader zien zullen, enkele bij van Dijk niet vermelde schilders genoemd, die aan de Oranjezaal hebben medegewerkt.

Hetgeen ons het beste op den weg helpt is eene vroegere aanwijzing, die in verband met de mededeelingen van Houbraken niet te verwerpen is en een licht aanbrengt, dat door van Dijk niet schijnt te zijn opgemerkt.

In 1675 is bij Jan Klaasz ten Hoorn te Amsterdam verschenen: „De dichtkunstige werken van Jan Zoet, Amsterdammer," een verzameling na den dood van Jan Zoet bijeengebracht die den 11 Januari 1673 overleden was. In dit werk is een beschrijving van de Oranjezaal in 't Huis in 't Bosch met een grondteekening van den opstal van de zaal, waarvan in de voorrede gezegd wordt, dat de princes Amalia van Solms verscheidene malen aan den schrijver om die beschrijving gevraagd heeft, maar die niet heeft kunnen bekomen, omdat zij toen nog onvoltooid was. — Daarin worden genoemd 13 kunstenaars met name: van Kampen, Jordaans, Honthorst, Grebber, Everding, de Braaij, van Tulden, Willeborts, Gonsales, Kouwenberg, Soutman Grawert (van Graauw?) en Valk.

1) In het familiekabinet zijn in 1652 en 1653 de portretten van de vorstelijke personen door Gerard Honthorst ten voeten uit geschilderd.

Van Cornelis Brizé, die door van Dijk een Haarlemmer genoemd wordt (iets dat door de werken van Houbraken, Immerzeel, Kramm, van der Willigen en de Haarlemsche stedebeschrijvers niet bevestigd wordt) vindt men bij Jan Zoet niets.

Laat ons Houbraken nogmaals in de hand nemen en zien, wat hij van de kunstenaars zegt, die bij van Dijk niet genoemd zijn.

Betreffende van Kampen, vinden wij bij Houbraken de verlangde opheldering op het artikel Hendrik Graauw II, blz. 189. Daar lezen wij: zijn eerste onderwijzer in de konst is geweest Pieter Franse Grebber van Haarlem. Daarna raakte hij bij Jacob van Kampen, bouwmeester van het Raadhuis te Amsterdam, totdat Prins Maurits 1), toen uit West Indiën gekomen, last gaf aan gemelden van Kampen, om vier groote vakken in de Coepel van de vermaarde zaal van 't Princenhuis in 't Bosch te beschilderen, daar hij neffens zijn ouden meester Grebber en nog twee anderen aangesteld werd.

Op het artikel Kristiaan van Kouwenberch lezen wij bij Houbraken I, blz. 236: Hij schildert voor 't Huis in 't Bosch in 't Prinselijk lusthuis. Kramm zegt, dat Immerzeel op het voetspoor van Houbraken hem verkeerdelijk van Kouwenberch genoemd heeft; want dat men in een huwlijks oorkonde *Kawenberg* heeft gevonden; maar de wijze, waarop bij die inschrijvingen toen nog met de namen gehaspeld werd, maakt dit tot een zeer zwakken grond, waarop wij een naamsverbetering zouden durven bouwen. Bovendien komt hij in het St. Lucas-gilde te 's Hage als Christiaan Couwenburch voor.

Van Pieter Valk zegt Houbraken I, blz. 120: „Hij schilderde historiën en portretten en leverde fraaie stukken aan het hof van den Prins te Leeuwaarden." Deze was dus ook bij de vorstelijke familie bekend, en zal waarschijnlijk om die reden in aanmerking gekomen zijn.

Dat Thomas Willeborts heeft medegewerkt blijkt niet uit Houbraken; maar wel vermeldt Kramm, dat hij schilder te Antwerpen was en vele stukken voor Frederik Hendrik gemaakt heeft, Conform de ordonnantieboeken, die door Mr. C. Vosmaer in de Kunstkronijk 1861, blz. 37 zijn aan 't licht gebracht. Deze ordonnantieboeken loopende over 1637—1650 geven evenwel geen licht over stukken, die voor de Oranjezaal geschilderd zijn.

Om tot de kennis te geraken, wie hier met Gonsales bedoeld wordt, hebben wij de beste gelegenheid uit de zoo even genoemde ordonnantie boeken. Daar vinden wij Gonsalo Coquez, een schilder van Antwerpen, die volgens Houbraken II, blz. 41 toen grooten naam maakte. Hij werd door den Prins met een dubbelen Gouden keten begiftigd. Het is van elders bekend, dat zijne werken ook later zeer gewaardeerd zijn.

Na al het bovenstaande behoeven wij er niet aan te twijfelen, of de lijst der 13 kunstenaars, die door Jan Zoet zijn opgegeven, juist is, en begint daarbij de medewerking van Cornelis Brizé meer en meer naar een gedachte te gelijken, waarvoor geen voldoenden grond te vinden is, en die alleen dan tot zekerheid zou kunnen overgaan, indien de naam van C. Brizé, op de voorstelling van die vier wapenkoningen gevonden werd.

De bouwstoffen tot een nader onderzoek zijn hiermede geleverd. Indien iemand lust mocht hebben, om zich daarmede bezig te houden, kan deze proeve daarbij dienst doen.

Bij het restaureeren door Jan van Dijk is het niet onmogelijk, dat enkele stukken tijdelijk er uitgenomen zijn. Bij vergelijking met de korte beschrijving van Jan Zoet, is bij mij de vraag ontstaan, of wel alle doeken hunne oude standplaatsen hebben teruggekregen. De volgorde scheen mij toe bij enkele der bovenste stukken niet volkomen dezelfde te zijn gebleven.

De beschrijving van Jan Zoet is zeer kort en gebrekkig in vergelijking met de zorg en moeite, die van Dijk zich gegeven heeft. Niettemin bevat de eerstgenoemde hier en daar een opmerking, die voor van Dijk nuttig zou geweest zijn.

Ten slotte nog dit.

Er bestaat een fraaie gravure in twee stukken van Daniel Marot, voorstellende het bal door de Princes van Oranje in December 1686 in de Oranjezaal gegeven. Deze prent kan een nader onderzoek gemakkelijker maken, want de meeste schilderwerken zijn daarop zichtbaar, en vrij duidelijk afgebeeld.

Alleen schijnen toen voor de wapenkoningen spiegels en lichten te zijn geplaatst.

H. G.

1) Joan Maurits van Nassau.

REMBRANDT GEHULDIGD.

Den 15n Juli.ll. was het de 274e verjaardag van de geboorte des grooten molenaarszoons. De bij de Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam bestaande St.-Lukasvereeniging had van den Direkteur verlof gekregen op eene bizondere wijze dit feest te vieren.

Onlangs is namelijk het schoone kolossale borstbeeld van Rembrandt, dat door Royer als een eerste gedachte voor den kop van zijn standbeeld in 1841 ontworpen en aan de Akademie ten geschenke was gegeven, van de binnenplaats van het Oûmanhuis naar den tuin der tegenwoordige Akademie overgevoerd. Men heeft er daar eene fundeering voor gemaakt en het beeld op zijn pedestal herplaatst.

De 15e Juli werd voor de plechtige onthulling bestemd.

Te 2½ uur kwamen de Hoogleeraren en de 72 kweekelingen (of zoo velen als er niet verhinderd waren), benevens den Voorzitter en een tweetal leden der Kommissie van toezicht in de Aula bij elkaâr. Men waande zich daar geplaatst in een Renaissancetempel, waar niet aan den Olympischen, maar aan een anderen met minder bliksemvoerenden Zeus geofferd werd. In de rondte der zaal toch, waar de eereplaats door een borstbeeld des Konings werd ingenomen, waren, in levensgroote olieverwkopiën, in fotografiën, in etsen en in nabootsingen van deze, een groot getal werken van Rembrandt en van zijne school ten-toongesteld. Men zag er onder anderen, in verdienstelijke kopiën van de hand van Prof. Altmann, de drie groote tijdstippen in Rembrandts kunstenaarsleven aangeduid — dat van de *Snijkamer*, dat van de *Nacht-*

wacht, dat van de *Staalmeesters*. Het groot getal fotografiën en enkele etsen en gravuren waren, bijna zonder uitzondering, het eigendom der Akademie. Ook was er het model ten-toon-gesteld van het standbeeld van Rembrandt, gelijk het door Royer ontworpen, maar, tot schade van de kunst, niet door de Kommissie van 1852 aanvaard was.

De Direkteur der Akademie, de Heer Allebé, heette de aanwezigen welkom en ontwikkelde de historische aanleiding tot deze feestviering. Daarop nam de Voorzitter der St.-Lukasvereeniging, de Akademieburger Ezerman, die zelf al een verdienstelijk schilder is, het woord over, sprak uit naam zijner mede-kweekelingen en noodigde alle aanwezigen uit om zich in de zaal der bibliotheek te begeven, waar de Heer Alberdingk Thijm, Hoogleeraar der kunstgeschiedenis, eene schets ophing van de groote gestalte, die wij met trots, aan de zijde van de eerste schilders der waereld, den naam van *onzen* Rembrandt geven. Leidenaar werd hij een oogenblik tusschen Lucas van Leyden en Gerard Dou geplaatst, maar terstond daarop in zijne beteekenis voor de waereld-geschiedenis der kunst geschilderd. Het tooneel werd aangeduid, waarop de kunstenaar zich bewogen heeft: de twee groote richtingen, die in de XVIe Eeuw naast elkander stonden; de verplichtingen, die Venetië en Napels en alle scholen, waar bizonder van koloriet sprake is, aan Nederlanders had, reeds sedert de XVe Eeuw; de eigenaardigheid, dat Rembrandt onder zijn meester Lastman, langs Caravaggiaanschen weg weêr aan Italië dankte, wat Antonello da Messina en anderen uit het Nederland der van Eyken naar Italië hadden overgebracht. Toen de persoon van Rembrandt in deze akademierede optrad, werd hij in zijne voornaamste levensgevallen nagegaan, en het verband van deze met zijne kunstenaars-ontwikkeling. Voor alles werd in 't licht gesteld, dat er in de Nederlanden vierderlei kunstenaars vooral te onderscheiden waren: de oude Heeren (les bons papas), de vrolijke drinkebroêrs, de grands seigneurs, en de eenzamen: de kolossen: de neven van Michelangelo. Van deze stof was Vondel, was Jacob van Campen, was Rembrandt. Verder werd hij beschreven in zijn werkkring, in zijne omgeving, in zijne veelzijdigheid, wat onderwerpen en wat behandeling aanging, als schilder en als etser. De spreker betreurde het geen twee vaersregels uit het hoofd te kennen, anders had hij zijn gehoor het fraaye sonnet op het etsen van Mr. C. Vosmaer te genieten gegeven. Ten bewijze dat Rembrandt niet alleen een zijner liefste goden was, maar ook een der oudste voorwerpen zijner liefde, las hij ten slotte eenige strofen van een „Lied" voor, door hem op den aartsschilder gemaakt voor dat de meeste der hier aanwezigen nog het licht hadden gezien, waarmeê Rembrandt zijn mirakelen deed. Hij eindigde met den wensch en het vertrouwen, dat de leerlingen der Rijks-Akademie zulk een voorganger waardig zouden blijven.

Daarop begaf zich het gezelschap naar den tuin, waar de Heer Ezerman, onder het houden eener warme en cierlijke toespraak, de plechtigheid der onthulling volbracht, betreurende, dat de achtbare weduwe van den voortreffelijken Meester, wien men dit kunstwerk te danken had, door ongesteldheid, op hare hooge jaren, verhinderd was dit feest bij te wonen.

Twee jonge Dames, kweekelingen der Akademie, hingen hierop een lauwerkrans met de schilderskleuren (blaauw en wit, naar Alb Dürers blazoen) aan het voetstuk, en de heer J. C. Zimmerman, Voorzitter der Kommissie van Toezicht, bedankte, met zichtbare instemming de aanwezigen, bizonder de leden van St.-Lukas voor de hulde aan den „vaandrager der Nederlandsche schilderschool" gebracht, en sprak den wensch uit, dat velen der hier opgekomenen eenmaal als sterren aan Neêrlands kunsthemel schitteren zouden. Het slotwoord werd door den Heer Ezerman gesproken, en de overtuiging was algemeen, dat dit huislijk feestjen uitstekend geslaagd was.

M.

DE KUNST IN NEDERLAND

IN 1880.

III.

Kunstwerken zijn tot de laatste jaren toe zeldzaam geweest. De regeering bekommerde er zich weinig om, eenig element van kunst in zijne bouwwerken op te nemen, en de staatsgebouwen waren befaamd door hunne leelijkheid. Natuurlijk was er geen sprake van bestellingen van schilder- of beeldhouwwerken tot versiering der Lands-monumenten.

In den laatsten tijd is de toestand verbeterd en hebben verschillende architekten werken uitgevoerd, die van beteren smaak getuigden. Zoo kan men de werken aan den spoorweg van Arnhem--Nijmegen, de post- en telegraafkantoren en eenige nieuwe scholen aanhalen.

De twee voornaamste in aanbouw zijnde monumenten zijn: het groote museum te Amsterdam, en het ministerie van justitie in den Haag.

Het museum werd, ten gevolge van een wedstrijd, aan den architect Cuypers opgedragen. Dit bouwwerk, dat twee tegen elkander geplaatste gebouwen in paralellogram omvat, met overdekte binnenplaatsen, is ontworpen in den stijl der hollandsche renaissance, van de XVIe eeuw. De plannen zijn in 1878 te Parijs tentoongesteld geweest en hebben den ontwerper een gouden medalje verworven. De rez-de-chaussée zal aan een kant het Nederlandsch museum en aan de andere zijde, het prentenkabinet bevatten. De eerste verdieping wordt voor de schilderijen bestemd; de bovenste verdieping zal tot kunst-scholen kunnen worden ingericht. De kosten zullen ruim vier millioen francs bedragen.

De heer Peters, leerling van den architect Cuypers, is de ontwerper van de plannen voor het Ministerie van Justitie in den Haag, waarvan het voornaamste gedeelte weldra voltooid zal zijn. Dit gebouw herinnert eveneens aan de traditiën van de hollandsche renaissance der XVIe eeuw. Zijne sierlijkheid vormt een sterke tegenstelling met de plompe gebouwen, die de Staat, voor een twintigtal jaren, in de nabijheid heeft opgetrokken.

Deze twee gebouwen maken nu rêeds een zeer merkbaren indruk, zoodat vele architecten op hunne beurt de grondbeginselen beginnen toe te passen, die bij deze gebouwen hebben voorgezeten.

Een ander werk thans te 's Gravenhage in gang, is de herstelling van een groot gedeelte van het Binnenhof. De nieuwe gevels bootsen vrij wel die der

oude bestaande gebouwen na; wat het binnenwerk betreft, daar is er van kunst geen sprake.

Onder de oudheidkundige ondernemingen van regeeringswege gedaan, komen de opgravingen van pastoor Habets bij Maastricht in aanmerking, tengevolge waarvan eene romeinsche Villa en verschillende oude voorwerpen ontdekt werden.

PARTIKULIER INITIATIEF. — *Onderwijs.* — *Museatentoonstellingen.* — *Monumenten.* — *Kunstwerken.*

Vóór de ontwaking van de hooge regeering, was uitsluitend het initiatief der gemeenten, der kerken en van verschillende lichamén en gezelschappen werkzaam tot bevordering der schoone kunsten. Dit initiatief is niet verslapt sinds de regeering meer belangstelling toont; integendeel, daar is een soort van wedijver ontstaan, die, op den duur, gunstige gevolgen moet voortbrengen.

De taak der steden bestaat in het onderhouden of het ondersteunen van teekenscholen, in het vormen van de lokale musea, in het deelnemen aan de kosten van de herstelling der monumenten. De verschillende eerediensten kunnen wel op geen andere wijze, iets nuttigs doen voor den vooruitgang der schoone kunsten, dan door de gebouwen waarin de dienst wordt uitgeoefend behoorlijk te vercieren of te herstellen. Een der twee groote groepen waarin het land verdeeld is, te weten de protestantsche gemeenten, toont in den regel slechts zeer weinig belangstelling voor de tempels die zij bezit en die gewoonlijk kerken zijn uit de XIe—XVIe eeuw. Deze monumenten, waaronder er gevonden worden, die zeer merkwaardig zijn onder het opzicht der bouwkunst, verkeeren meestal in slechten staat, niet alleen tengevolge van somtijds volslagen gebrek aan reparatiën en dringende onderhoudswerken, maar ook door de onhandige herstellingen die daaraan sinds jaren uitgevoerd werden. Telkens wordt het aantal daden van wandalisme, waarvan deze monumenten de slachtoffers zijn, vermeerderd, door de onwetendheid der zoogenaamde architecten, aan wie men ten onrechte deze werken toevertrouwt. Echter is het in de laatste jaren door onderscheiden voorbeelden gebleken, dat de publieke- meening onder dit opzicht begint wakker te worden en werkelijk zijn eenige oude kerken het voorwerp geworden van de zorg der gemeenten aan wie zij toebehooren.

In dit opzicht zijn de Katholieken hun Protestantsche landgenooten vóórgeweest. Vóor dertig jaren werden de monumenten die hun toebehoorden niet beter behandeld, dan thans nog het geval is met vele Hervormde kerken. Gelukkig hebben de bisschoppen deze zaak ter harte genomen en de krachtige hierarchie van de Kerk heeft hen in de gelegenheid gesteld regels voor te schrijven, waarvan de pastoors thans niet willens en wetens afwijken; zoo is de verkoop van kunstvoorwerpen niet meer geoorloofd zonder verlof der bisschoppen, en moeten de bouw- en restauratie-plannen aan hunne goedkeuring worden onderworpen. Het is vooral een jong pastoor uit het bisdom van Utrecht, Mr. G. W. van Heukelum, die veel heeft bijgedragen tot de zeer opmerkelijke kunstbeweging, welke men in de Katholieke parochiën waarneemt. De pastoors, door de geloovigen geholpen, hebben sinds twintig jaren, meestal met goed gevolg, de oude monumenten van den eeredienst hersteld, en de talrijke nieuwe kerken die gesticht werden, zijn over het algemeen gebouwen die lof verdienen. Deze beweging heeft bovendien machtig bijgedragen om de werkplaatsen weêr te doen verrijzen, die eertijds de eer en de rijkdom van het land waren. Zoo vindt men te Roermond, te 's Hertogenbosch, te Utrecht, architecten, beeldhouwers, schrijnwerkers; werkplaatsen voor smeden, borduurders, glasschilders, die een onmiskenbaar talent aan den dag leggen.

De vereenigingen, die zich met kunst en oudheidkunde bezighouden, zijn vrij talrijk.

Te Amsterdam vindt men de *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst*, de Maatschappij *Arti et Amicitiae*, die voornamelijk uit schilders bestaat, het *Kon. Oudheidkundig Genootschap*, dat een zeer bezienswaardig museum heeft bijeengebracht.

Den Haag is de zetel der schilders-vereeniging *Pulchri studio*, van die der aquarellisten: *Hollandsche Teekenmaatschappij* en van de *Vereeniging voor Fabriek- en Handwerksnijverheid.*

Te Haarlem heeft men de *Maatschappij ter bevordering van Nijverheid* en *Teijler's Stichting*, die een museum bezit van moderne schilderijen en eene schoone verzameling oude en nieuwe teekeningen.

De christelijke kunst heeft haar genootschap: *Het Gilde van St. Bernulphus* te Utrecht.

Te Rotterdam is kort geleden een *Vereeniging voor geschiedenis en kunst* opgericht, die een begin heeft gemaakt met het samenstellen van een museum.

Eene maatschappij voor de verbreiding van goeden smaak bij het publiek, is te Middelburg gevormd.

Eindelijk is onlangs eene maatschappij opgericht voor de ontwikkeling van het teeken-onderwijs (*Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.*)

Wordt het lager-, middelbaar- en hoogeronderwijs grootendeels door den Staat geregeld of gegeven, dat der schoone kunsten is hoofdzakelijk overgelaten aan het particuliere initiatief, ondersteund door de gemeenten en soms door de provinciën. Daar zijn scholen of akademiën, waar met meer of minder gunstig gevolg het teekenen, het boetseeren, de beginselen van de bouwkunst en van het ornement worden onderwezen, zooals te 's Gravenhage, te Rotterdam, te 's Hertogenbosch en te Groningen. Alleen deze twee laatste scholen genieten eene matige subsidie van de regeering. Onlangs zijn drie nieuwe scholen, twee te Amsterdam en eene te Haarlem, geopend, na insgelijks subsidiën te hebben ontvangen.

Het mislukken van de scholen voor den handwerksstand bestemd, zooals die door de wet op het middelbaar onderwijs zijn georganiseerd, een uitkomst die moet toegeschreven worden aan hare gebrekkige inrichting, heeft ten gevolge gehad, dat in verscheidene steden, naast deze inrichtingen, vrije scholen (ambachtscholen) zijn gesticht, waar de leerlingen lessen volgen in taal, rekenkunde, meetkunde en teekenen, en zij zich in verschillende vakken oefenen (schrijnwerk, timmeren, houtsnijwerk, schilderwerk en smidswerk.) De ondervinding schijnt aan te toonen, dat de groote kosten van dit praktisch onderwijs niet in evenredigheid zijn met de uitkomsten die het oplevert, te meer daar deze scholen over het algemeen slechts door leerlingen beneden de zestien jaar worden bezocht,

en zij van geenerlei nut zijn voor de ontwikkeling van volwassen ambachtslieden.

De *Maatschappij tot bevordering der Nijverheid* heeft getracht deze ontwikkeling te bevorderen door het openen van wedstrijden van kunst-nijverheid, en door onlangs, op het voorbeeld der regeering, een tijdelijken cursus voor teeken-onderwijzers te openen.

Bovendien heeft zij te Haarlem een kunst-museum geopend, dat reeds diensten heeft bewezen.

De lokale musea zijn talrijk in Nederland. In 't algemeen zijn zij gevormd van de kunstvoorwerpen, die in de stadhuizen verborgen waren. Vele dezer verzamelingen bevatten belangrijke kunstwerken.

Amsterdam alleen bezit een half dozijn verzamelingen, waaraan thans het kabinet door Mr. Bicker nagelaten is toegevoegd, dat 25 oude portretten bevat, waaronder zich een doek van Sandrart bevindt.

Men heeft vooreerst de verzameling van het stadhuis: schilderijen van Hals, van der Helst, enz., belangrijke goud- en zilversmidswerken, wapenrustingen, enz. Dan het museum van der Hoop, dat aan het Rijks-museum zal worden toegevoegd; het museum Fodor, moderne schilderijen en teekeningen; de verzameling schilderijen van het oude Chirurgijnsgilde, die thans in eene der zalen van de Akademie is tentoongesteld, en werken van T. de Keyzer, de Backer, Aertsen, enz., bevat; het juweel dezer verzameling, „de anatomische les" van Rembrandt, bevindt zich in den Haag; voorts is er het museum van het Oudheidkundig Genootschap, dat eveneens in het gebouw dat door de regeering wordt gesticht, zal worden overgebracht, en eindelijk eene verzameling moderne schilderijen door eene vereeniging van kunstminnaars bijeengebracht.

Te Haarlem vindt men, behalve het museum Teyler en dat van de Dekoratieve kunst, de heerlijke verzameling van het stadhuis, waar men een half dozijn groote schilderijen van Frans Hals kan bewonderen; en dan een klein museum van christelijke kunst door den Bisschop van Haarlem gevormd.

Alkmaar en Hoorn hebben ook onlangs hunne kunstschatten in bizondere zalen vereenigd, en daarin was voor eenige jaren Gouda voorgegaan.

Het gemeente-museum van den Haag bevat oudheden, oude schilderijen (eene groote van van Goyen en drie van Ravensteyn van de beste soort), en moderne schilderingen, door vrijwillige giften bijeengebracht.

Te Leiden kan men in het stedelijk museum, dat in de oude lakenhal is ingericht, schilderijen bewonderen van Lucas van Leyden, Engelbrechtsen, Joris Verschoten, enz.

Het museum Boymans, te Rotterdam is wel bekend; zijn nieuwe direkteur, de heer Obreen, heeft het verrijkt met een uitmuntenden Catalogus in 't fransch en in 't hollandsch.

De schilderijen en studiën van Ary Scheffer maken het museum van Dordrecht belangrijk.

Te Middelburg is men bezig met de schilderachtige zalen van de oude Schepenbank gereed te maken om de oudheden der stad te ontvangen.

Te Utrecht vindt men belangrijke schilderijen van Scorel in een der zalen van het gebouw „Kunstliefde"; de oudheden die de stad bezit zijn op het stadhuis saamgebracht en toegelicht door uitmuntende catalogussen, onlangs uitgegeven door den kundigen archivaris, den heer Muller. Een buitengemeen merkwaardige verzameling is die van het Aartsbisdom, door de zorgen van den heer van Heukelum gevormd uit de verdwaalde overblijfselen die ontsnapt waren aan de woede der beeldstormers, aan de dweepzucht der eerste reformatoren en van de onwetendheid, de zorgeloosheid en de roofzucht van de mannen der XVIIIe en XIXe eeuw.

Een andere, uiterst kostbare verzameling van christelijke kunst, is de schat van St. Servatius te Maastricht, die door den Kapellaan Willemsen, in goeden staat is hersteld.

Assen bezit een klein Provinciaal museum van germaansche en frankische oudheden. Eene dergelijke verzameling, die zich te Groningen, in het provinciehuis bevindt, is in een deerniswaardigen toestand van verwaarloozing.

Te Leeuwarden integendeel, toont het Friesch Genootschap groote zorg voor de verzameling oudheden der provincie. Voor eenige jaren hield het eene historische tentoonstelling met zoo goed gevolg dat het met de opbrengst der *entrées* een huis kon aankoopen. Weldra zullen de verzamelingen er worden tentoongesteld, en reeds hebben vier rijke Friezen de noodige fondsen verstrekt tot het aankoopen van twee volledige kamers, in den ouden stijl van Hindeloopen, zooals die op de wereldtentoonstelling van 1878 voorkwamen.

Bovendien zijn er germaansche en romeinsche oudheden, voorkomende uit de ontgravingen der omstreken, in het raadhuis te Nijmegen, in het oude raadhuis van Maastricht, waarvan men thans de lokalen herstelt, en te Amersfoort, waar de heer van Rootselaer onlangs een kleine verzameling heeft gevormd.

De poging van eenige partikulieren om te Delft een museum te stichten, is afgestuit op de onverschilligheid van het gemeentebestuur aldaar.

De tentoonstellingen worden zonder eenige medewerking der regeering gehouden. Er zijn driejaarlijksche tentoonstellingen door de gemeentebesturen van Amsterdam, den Haag en Rotterdam georganiseerd. Deze tentoonstellingen bestaan hoofdzakelijk uit schilderijen. Daar zijn weinig teekeningen, en bijna geen prenten noch beeldwerken. Weinig stukken van vreemde kunstenaars. Men neemt er alles aan en dikwijls hangen er de vreeselijkste prullen naast merkwaardige schilderijen.

In 1880 was de beurt aan Amsterdam. De algemeene indruk was niet gunstig; vele kunstenaars hadden niet ingezonden; buitengewone stukken waren er niet; de goede schilderijen waren zeldzaam en van middelmatige wemelde het. Eene zeer juiste opmerking, die bij deze gelegenheid gemaakt werd, was dat de hollandsche schilders tegenwoordig niet veel *genres* behandelen. Zij munten uit in kabinetstukken, landschap, beesten, boeren-binnenhuizen, schevening-sche visschers en bloemen; groote historiestukken, monumenteele *cartons*, historische voorstellingen, zelfs op kleine schaal, kerkelijke schilderwerken worden niet gemaakt. Wat vooral jammer is, het portret, een genre waarin de oude hollandsche meesters uitmuntten, telt maar weinig, en dan nog meestal middelmatige beoefenaars.

Nochtans bevatte de Amsterdamsche tentoonstelling

schilderijen die hunne meesters eer aandeden. Wij noemen de landschapschilders *Bilders*, *Roelofs*, *van de Sande Bakhuijsen*; voorts de *genre*-schilders *Blommers*, *de Haan*, *Sadée*, *Neuhuijs*, *Boks;* die van stadsgezichten: *Springer*, wijlen *Weissenbruch* en *Klinkenberg; van Tricht*, die kleine historie-stukken ontwerpt; *Mesker*, *Stroebel*, *Valkenburg*, *Henkes*, de gebroeders *Oyens;* den zeeschilder *Mesdag;* de beestenschilders *de Haas* en *van Lokhorst*.

Een der voornaamste stukken was het *triptychon* van Maerlant, door den belgischen kunstenaar *Jan van Beers*.

Zes gouden medaljes zijn toegekend aan de heeren *Blommers*, *B. van Hove*, (beeldhouwer) *Mesdag*, *Musin en Steelink*, en aan Mev. *Ronner*.

Twee schilderijen-tentoonstellingen van minder omvang, waren in 1880 opengesteld te Groningen, door het genootschap „Pictura", (265 nummers) en te Middelburg, door een kring van liefhebbers.

Eenige kunstenaars hebben hunne stukken naar Parijs gezonden, t. w. *Israels*, *Mauve*, *Henkes*, *Mesdag* en Mev. *Mesdag*.

Een waarlijk goeden uitslag had de 5e tentoonstelling in den Haag op touw gezet door de *„Hollandsche Teekenmaatschappij."* De leden van dit genootschap worden zorgvuldig gekozen; waaruit volgt dat het publiek geen stukken onder de oogen krijgt, dan die werkelijk verdienen bekeken te worden. De aankoopen waren dan ook talrijk, en onder de liefhebbers die er het meest op uit waren om aquarellen van groote waarde aan te koopen, moet men in de eerste plaats Z. K. H. Prins Alexander, Prins van Oranje, noemen, die eene schoone verzameling van moderne teekeningen bezit.

Eene allermerkwaardigste tentoonstelling was die der oude goud- en zilverwerken te Amsterdam door het genootschap Arti et Amicitiae georganiseerd. Daar zag men bijeengebracht de meesterwerken der beroemde hollandsche goudsmeden van de XVIe en de XVIIe eeuw, in stadhuizen, in kerken, in synagogen en in partikuliere verzamelingen verspreid. Prins Frederik had een heerlijke kop gezonden van *van Vianen*; het gasthuis Popta had zijn wonderschoon schenkgereedschap geleend; de hertog van Saxen-Coburg, de groot-hertog van Mecklenburg, verschillende engelsche liefhebbers hadden zich van hunne schatten beroofd. Het is te betreuren, dat deze tentoonstelling de gelegenheid heeft aangeboden om een prachtigen beker van de XVIe eeuw, aan de societeit St. Joris te Middelburg toebehoorende voor het land te doen verloren gaan: het bestuur van deze vereeniging, samengesteld uit rijke mannen die aanzienlijke plaatsen bekleeden, heeft van de omstandigheid gebruik gemaakt, om aan vreemde joodsche kooplieden een onzer schoonste kunstwerken te verkoopen, een schat welke tien geslachten met de trouwste zorg hadden bewaard en van geslacht op geslacht overgegeven. Tegenover deze onkiesche handeling dient vermeld te worden wat de gemeente Hoorn heeft gedaan, welke eene belangrijke som heeft geweigerd voor een historischen beker, die er met piëteit bewaard wordt.

Het nut van deze tentoonstelling werd verhoogd door de uitgave van een uitgebreiden catalogus; een zeer moeielijk werk, waarmede de heeren de Vries, onder-directeur van het prenten-kabinet, en de Roever, onder-archivaris van Amsterdam, zich hebben belast.

De engelsche regeering heeft gebruik gemaakt van deze tentoonstelling om onze goud- en zilverwerken door de heeren Soden Smith, een der conservatoren van het South Kensington museum, en Wilfred Cripps de welbekende specialiteit, te doen bestudeeren. Bovendien heeft zij afgietsels in electrotypie doen maken.

Eene andere historische tentoonstelling bracht in den Haag de voorwerpen bijeen, die de geschiedenis van het koninlijke huis Oranje-Nassau illustreeren en die welke in 't algemeen de wapenkunde betreffen. Men zag er, behalve een groot aantal perkamenten, zegels, historische herinneringen enz., talrijke portretten en eene verzameling *„emaux"* en miniaturen toebehoorende aan den Prins van Oranje en gevormd door wijlen de Koningin Sophia der Nederlanden.

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Koning heeft met ingang van 1 September a.s. benoemd: bij de Normaalschool voor teekenonderwijzers: tot directeur W. B. G. Molkenboer, te Leeuwarden; tot leeraren J. Striening, te Rotterdam; J. Versluys, te 's Gravenhage; J. R. de Kruyff, te Amsterdam; P. J. H. Cuypers, te Amsterdam; L. Beirer, te Amsterdam; E. Dubois, te Amsterdam;

bij de school voor kunstnijverheid: tot directeur J. R. de Kruyff, te Amsterdam; tot leeraren J. Striening, te Rotterdam; J. Versluys, te 's Gravenhage; P, J. H. Cuypers, te Amsterdam; L. Beirer, te Amsterdam; E. Dubois, te Amsterdam.

— Tijdens de feesten van het taal- en letterkundig congres te Breda zal aldaar eene belangrijke tentoonstelling plaats hebben van kunstvoorwerpen uit het museum te Haarlem.

— Het eerste jaarverslag van de teekenschool voor kunst-ambachten alhier, is dezer dagen verschenen. Deze inrichting, die haar ontstaan dankt aan de amsterdamsche afdeeling der Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, stelt zich ten doel, niet zoozeer de opleiding van den artist-werkman (waarin reeds door de Quellinusschool wordt voorzien), als wel een voorbeeld te geven op welke wijze een onderwijs, als aan de Burger-avondscholen gegeven wordt, in overeenstemming kan gebracht worden met de meer speciale behoeften van den kunst-ambachtsman. De reorganisatie van de bestaande teekenschool der schilders- en meubelmakers-vereenigingen bood daartoe eene geschikte gelegenheid.

Verschillende subsidiën (o. a. *f* 2000 van de Regeering, *f* 3000 van de gemeente, *f* 1000 van de Prov. Staten en *f* 1000 van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen) werkten samen met een vrij aanzienlijk bedrag aan jaarlijksche contributiën om de zaak tot stand te brengen.

Het onderwijs wordt gegeven op alle werkdagen, behalve Zaturdag, des avonds van 7 tot 9½ uren. De aanwezige ruimte werd geheel door leerlingen gevuld. Het aantal leerlingen bedroeg 84, tusschen de 12 en 18 jaren. Het eerste examen gaf aanvankelijk goede resultaten.

In de helft der volgende maand zal de school kunnen overgebracht worden naar het nieuwe gebouw in de Jacob van Campenstraat achter het Instituut

voor volwassen blinden, alwaar ruimte is voor ongeveer 200 leerlingen, terwijl het desnoods met eene nieuwe verdieping kan vergroot worden. Het wordt in baksteen opgetrokken; de gevelversiering *als graffito* zal den volgenden zomer door de leerlingen zelven worden uitgevoerd. Het bestuur heeft dit gebouw in huur van het Instituut voor 10 jaren tegen pl. m. *f* 2400 's jaars.

Het onderwijs wordt gegeven door de Heeren J. G. Steenbeek, J. Visser, J. van Riesen en J. van Hees.

— In de Groote Kerk te Haarlem werd eergisteren ter zijde van het orgel een nieuw geschilderd raam onthuld, dat door de hh. Dr. A. Vrolik en Mr. A. J. Enschedé aan de Maatschappij terbe vordering van Nijverheid ten geschenke werd gegeven, ter herinnering aan het eeuwfeest der Maatschappij.

De heer Vrolik herinnerde hoe onze vaderen gewoon waren merkwaardige gebeurtenissen in dergelijke glazen te vereeuwigen en had daarin aanleiding gevonden op die wijze het 100jarig feest voor de vergetelheid te bewaren.

Geplaatst boven de zoogenaamde *broodbank*, de plaats van waar vroeger de liefdegaven werden uitgereikt, ziet men op het glas, vervaardigd in de fabriek van de hh. Cuypers, te Roermond, in het midden een spinnende maagd, als het symbool der nijverheid, daaronder een voorstelling van het planten van een oranjeboompje, doelende op den economischen tak der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, waaruit sedert de Maatschappij ter bevordering van nijverheid is opgegroeid. Landbouw, nijverheid, zeevaart en kunstnijverheid worden in 4 medaillons gesymboliseerd, die de hoofdfiguur omringen, terwijl het geheel door de wapens van Nederland, Holland en Haarlem wordt gekroond.

De heer Kruseman dankte uit naam der Maatschappij de heeren Vrolik en Enschedé voor dit vernieuwd bewijs hunner belangstelling en de heer Mr. H. Enschedé aanvaardde het geschenk uit hunne handen in naam van kerkvoogden.

— Het aantal bezoekers van de Rijksverzamelingen en monumenten, gedurende de maanden April, Mei en Juni 1881, was aldus verdeeld:

Het Kon. Kabinet van Schilderijen (Mauritshuis) te 's Gravenhage 6110; het Kon. Kabinet van Zeldzaamheden 4907; het Nederlandsch Museum 2948; het Museum Meermanno-Westreenianum 7; het Koninklijk Penningkabinet 48; het Rijks-Museum van Schilderijen te Amsterdam 9433; het Rijks-Prentenkabinet te Amsterdam 252; de Rijksverzameling van Moderne Kunst te Haarlem 4771; het Rijks-Museum van Oudheden te Leiden: *a.* Museumgebouw op de Breestraat 1113; *b.* gebouw op het Rapenburg, waarin de afgietsels van Olympia zijn tentoongesteld 191; het Rijks-Ethnographiseh Museum te Leiden *gesloten;* het Rijks-Kabinet van prenten en pleisterbeelden te Leiden 83; de Gevangenpoort te 's Gravenhage 4316; het Muiderslot 1334; de Ruïne van Brederode 2254; het Monument te Heiligerlee 313.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Uit Kopenhagen wordt het overlijden bericht van de beroemde Deensche schilderes mevr. Irrichan—Baumann.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 31. 30 Juli 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ f 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels........................ f 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE KUNST IN NEDERLAND IN 1880.

IV.

In verschillende steden heeft men een aanvang gemaakt met het herstellen der beschadigingen door het wandalisme van vroegere geslachten aan eenige monumenten toegebracht.

Onder de belangrijkste herstellingen, die zonder bijstand van den Staat ondernomen zijn, moet in de eerste plaats die van het raadhuis te Nijmegen worden genoemd, een zeer karakteristiek monument van de XVIe eeuw. Het eerste denkbeeld tot dit werk, dat de stad aan de leiding van den architect Cuypers toevertrouwde, was uitgegaan van de vroegere commissie der Rijks-Adviseurs. Men begon met het schoonmaken van de prachtige schepenbank; een fijn werk uit de XVIe eeuw, dat onder een afschuwelijke verflaag bedekt was. Toen deze korst er af was genomen, ontdekte men fijn inlegwerk in ebbenhout en palissander. Daarop ging men over tot den eveneens besmeerden gevel, vele beelden en bas-reliefs, die geheel door den tand des tijds waren afgeknaagd en onkenbaar geworden, moesten worden vernieuwd, en thans heeft dat typische monument van de hollandsche *Renaissance* wederom zijn oorspronkelijk aanzien teruggekregen.

Ook aan het raadhuis van Alkmaar zijn eenige herstellingen gedaan.

Eene andere herstelling, door den architect Cuypers geleid, is die van het inwendige der groote St. Jakobskerk, behoorende aan de Hervormde gemeente, in den Haag. Dit gedenkteeken uit de XVe eeuw, gedekt door een houten gewelf, dat eenvoudig van constructie en eigenaardig van aanleg is, was op eene betreurenswaardige wijze mishandeld geweest. Vóor veertig jaren had men de koolbladen afgekapt, die in twee rijen de kapiteelen versierden; men had een gedeelte van de oude, gebeeldhouwde banken afgebroken, men had afschuwelijke gebrande glazen in de vensters aangebracht; daarop had men de muren nogmaals over-

smeerd, en den preekstoel van de XVIe eeuw met een geele verflaag overdekt! Thans zijn de drie schepen bijna geheel hersteld en de houten gewelven zijn zeer spaarzaam versierd, met een rand van bladeren en strepen die de constructie der gewelven aangeven. Deze herstelling heeft aanleiding gegeven tot een voorval, kenmerkend voor den geest van een gedeelte van het publiek. Zooals men weet, heeft het Protestantismus, van de eerste tijden der Hervorming af, het voorstellen der beelden van God, van de Evangelisten, de Apostelen en de Heiligen, waarvan de Katholieke kerken vol waren, afgekeurd; zekere Calvinisten vooral, onderscheidden zich door de gestrengheid hunner beginselen, en den afkeer van alle wereldsche weelde tot in het uiterste drijvende, waren er zelfs eenigen in 't begin der XVIIe eeuw die de belangrijke vraag stelden, of men het gebruik van een orgel in de kerk wel veroorloven mocht.

Intusschen heeft het publiek, gedreven door het verlangen naar versiering, en door den natuurlijken smaak voor kunst die den mensch zijn ingeschapen, zich altijd minder streng betoond. In vele kerken zijn de versieringen en ornementen die door de katholieken er in waren aangebracht, gedeeltelijk blijven bestaan. Zoo kan men voorstelling met figuren geschilderd zien op de gewelven der kerken van Bommel, Naarden, enz; eene rij schilderijen van het begin der XVIe eeuw in de kerk te Alkmaar; geschilderde glazen in de kerken te Gouda en den Haag. De Protestanten der XVIIe eeuw vreesden zelfs niet hunne tempels te versieren met muurschilderingen, gebrande vensters, preekstoelen, banken en gebeeldhouwde orgelkasten, die dikwijls ware kunstwerken zijn.

Het verval van den smaak in de XVIIIe eeuw en de stijl van het keizerrijk, bewerkten wat de godsdienstige vooroordeelen niet hadden kunnen doen: allengskens is het met de protestantsche kerken zoover gekomen, dat zij aan het oog van den toeschouwer niets meer vertoonen dan gewitte muren en meubels geschilderd als nagemaakt marmer of eikenhout. En daar zijn heden ten dage een aantal goede zielen die oprecht meenen dat dit smeersel en deze slechte smaak een integreerend bestanddeel uitmaken van de grondbeginselen der Hervormde kerk! Het was dus geen wonder dat die goede lui vrij hevig geschokt werden, toen zij hoorden dat bij het herstellen van het inwendige der Groote kerk in den Haag, de gebogen korbeelen en de bindstijlen der houten gewelven met rood en groen aangegeven, en dat de muren met loofbanden of bijbelteksten zouden versierd worden. Het kwam hun voor, dat de wijsgeerige en godsdienstige begrippen van de Hervormde kerk groot gevaar gingen loopen, en daar werden petitiën geteekend om dit te voorkomen. Gelukkig heeft het gezond verstand van het meerendeel van het bestuur der Haagsche kerk over deze oppositie gezegevierd en thans heeft de kerk een waardig en ernstig aanzien gekregen, dat de goede smaak niet uitsluit; en de vrees die deze herstelling bij velen had opgewekt, bleek hersenschimming te zijn, want de werken die daar zijn uitgevoerd hebben, zooals van zelf spreekt, geen enkel lidmaat der protestantsche gemeente van zijn geloof afvallig gemaakt.

In de groote N. Herv. kerk van Rotterdam (eertijds St. Laurentius) heeft men een algemeenen schoonmaak gehouden. Onder het witwerk heeft men eenige muurschilderingen gevonden door ambachtsgilden in het begin der XVIIe eeuw aangebracht: eenvoudige omschrijvingen met bijbelteksten. Bij deze gelegenheid zijn ook allerliefste beeldhouwwerken aan de kapiteelen zichtbaar geworden, die onmiddelijk van wege de regeering zijn afgegoten geworden.

Te Zwolle in de Groote kerk (eertijds S. Michaël) is de schoone choor-afsluiting met houten beeldhouwwerk eveneens schoongemaakt en in goeden staat gebracht.

In eene der kerken te Utrecht, de Buurkerk, is op de muren een zeer karakteristieke afbeelding gevonden van St. Christoffel, en men heeft het gezond verstand gehad ze niet met de witkwast te bedekken. Deze schildering is, met nog eene andere die men daar in de nabijheid vindt, een van de zeer zeldzame overblijfselen van de hollandsche kunst van het begin der XVe eeuw. Het pleisterwerk dat de muren van deze kerk bedekt, verborg ook de overblijfselen van een altaarrug (retable) van de XVe eeuw, zeer fijn in steen gebeeldhouwd; onlangs is dit fraaije werk voor den dag gekomen.

Elders heeft men minder eerbied betoond voor kunst en geschiedenis. Muurschilderingen die in de kerk van den Andel ontdekt waren, zijn zonder eenig onderzoek door de witkwast overstreken. De Luthersche gemeente te Leiden heeft voor een luttele som gelds schoone eikenhouten beschotten van de XVIIe eeuw verkocht, en eene Roomsche kerk te Sittard heeft evenzoo gehandeld met hare gebeeldhouwde koorbanken.

Had Nederland nog eene commissie voor monumenten, die gereed stond ten allen tijde en overal de onwetendheid der kerkbesturen te bestrijden, dan zouden dergelijken wandaden minder gepleegd worden. Nu worden de zaken op hun beloop gelaten, en daar worden zelfs geheele kerken gesloopt, zonder dat iemand er zich om bekreunt ze ten minste te laten opmeten. In het jaar 1880 zijn de kerken van Ammerstol, Baarsdorp en Hoog-Blokland gesloopt!

De katholieke gemeenten, die oude gebouwen bezitten in Brabant en Limburg, getroosten zich vele opofferingen om die te herstellen. In 1880 heeft men groote werken uitgevoerd in de kerk te Meerssen, welke op het punt stond in te vallen; het is een monument volgens de fransche overlevering gebouwd door de Abdij van St. Rémy, te Rheims, waaraan de proostdij van Meerssen behoorde.

Voorts moet men nog de herstellingen opteekenen der kerken van St. Odilienberg en van Sevenum, in Limburg, en van Ter Heijde, in Brabant.

Eene oudheidkundige Commissie van het Zeeuwsche Genootschap heeft de herstelling van de gebeeldhouwde monumentale graftombe door Rombout Verhulst in de kerk van Stavenisse, tot een goed einde gebracht.

Een andere commissie die zich heeft gevormd om de nagedachtenis van Hooft te herdenken, hoopt, door vrijwillige bijdragen gesteund, eene der zalen van het slot Muiden te herstellen en te versieren, waarvan Hooft, in de XVIIe eeuw, het „*hôtel Rambouillet*" van Holland had weten te maken.

Eindelijk heeft het bestuur van den Haag de herstelling op touw gezet, van het fraaie stadhuis dat in 1565 gebouwd is en waarvan de toren en de gevels vrij vervallen zijn, tengevolge van onvoorzichtige verbouwingen in de XVIIe eeuw uitgevoerd.

De nieuwe werken, welke met den naam van kunstwerk verdienen aangeduid te worden, zijn zeldzaam. Men kan de katholieke kerken te Gouda en te Delft noemen, de eene door den heer Bleijs, de andere door den heer Margrij uitgevoerd, beide leerlingen van den architect Cuijpers. Te Amsterdam hebben de N. Hervormde en de Vrije Gemeente elk eene kerk doen bouwen, zonder constructieve, noch artistieke waarde. Ongelukkig dient van het nieuwe station te Leiden hetzelfde gezegd, zoowel als van de nieuwe beurs te Leeuwarden en van een overdekten doorgang (*passage*) te Rotterdam.

De versiering der publieke gebouwen door middel van schilderingen, beeldhouwwerken of tapijten, zooals die in andere landen wordt uitgevoerd, is een weelde die, helaas! sinds eene eeuw uit onze zeden is verdwenen. Het eenige wat men zich somtijds nog veroorlooft is de versiering der openbare pleinen, waarmede men echter niet altijd even gelukkig is. De Staat bemoeit zich nooit met die uitgaven. Te Gouda heeft men een klein gedenkteeken zonder belang opgericht ter eere van de gebroeders Houtman, zeelieden, wier goede naam zeer in twijfel is gebracht. Zeker had men beter gedaan de nagedachtenis te vieren van de gebroeders Crabeth, de beroemde glasschilders, wier goede naam onbetwistbaar is. In den Haag hebben internationale commissies een bronzen standbeeld voor Spinoza opgericht, een kunstwerk dat veel eer doet aan zijn ontwerper, den franschen beeldhouwer Frédéric Hexamer. Een commissie is gevormd om te Utrecht een standbeeld op te richten van graaf Jan van Nassau, den bevorderaar van de *Unie* die 1579 gesloten is tusschen de Noord-Nederlandsche provincien. Het model van dit beeld, dat in verschillende steden werd tentoongesteld, heeft tot veel kritiek aanleiding gegeven.

Verkoopingen. — Tijdschriften. — Necrologiën. — Muzikale en dramatische kunst.

De behandeling van geen onderwerp is treuriger dan die der *verkoopingen van kunstwerken*. Iedere verkooping wordt gekenmerkt door het vertrek naar den vreemde van onze beste kunstwerken. De gelden die de regeering voor aankoopen beschikbaar had, werden ingekrompen, de lokale musea bezitten zelden begrootingen van eenige beteekenis, en de rijke partikulieren, die dikwijls een aanzienlijk inkomen hebben, denken er niet aan, op eenige uitzonderingen na, kabinetten van oude schilderijen te vormen.

In 1880, is een van de drie laatste schilderijen van Hals, die nog in het bezit van partikulieren waren, denzelfden weg opgegaan als de vijftien andere schilderingen van dezen meester, die sinds tien jaren ons land verlaten hebben. Dit keer was het een doek vol leven en *humor* getiteld: *Jonker Ramp en zijn maîtresse;* het werd voor 40,000 frcs. gekocht door een franschen liefhebber. Het maakte deel uit van de verkooping *Copes van Hasselt*. Op de verkooping van *Cahen* werd er een binnenkerk door E. de With voor 17000 frcs. verkocht.

Op de verkooping van wijlen *Baronesse van Utenhove van Heemstede*, bevond zich een zeer belangrijke verzameling *bas-reliefs* in ivoor, door den beroemden beeldhouwer *F. van Bossuit* gesneden; zij werden in 1727 gegraveerd naar de teekeningen van B. Graat, en waren afkomstig van de familie van Loon, die in de XVIIe eeuw beroemd was om hare groote liefde voor de schoone kunsten en in de XIXe om haar ijver in het verkoopen van de meesterstukken door hare voorvaderen bijeengebracht. Deze bas-reliefs hebben 20.000 frcs. opgebracht en bevinden zich thans te Parijs.

Eene belangrijke verkooping was die van het kabinet schilderijen van *Mevr. Viruly*. Het juweel dezer verzameling, een gezicht op Haarlem, van Ruisdael, werd voor 12.500 frcs. verkocht. Een Jan Steen voor 7.000 frcs., een ander door het museum van Frankfort aangekocht, voor 6.500 frcs, een Wijnants voor 3.300 frcs.

Wijlen de heer *Hooft van Woudenberg* had eene schoone verzameling schilderijen gevormd. Een stuk van *Alma Tadema*: „Venantius Fortunatus, zijne gedichten voordragende voor Radegunda," is door het museum van Dordrecht aangekocht voor 27.000 frcs. Dit is de eenige schilderij van dezen meester die in Nederland eene publieke galerij versiert. Een stuk van A. Achenbach heeft 11.000 frcs. opgebracht; een Rosa Bonheur 37.000 frcs.; een Bouguereau 10.000 frcs.; twee Calames ieder 10.000 frcs.; een J. Cermak 21.000 frcs.; een andere 15.000 frcs.; een Gallait „Art et liberté" 17.000 frcs.; twee Jacobsen 12.000 en 14.000 frcs.; een Leijs, uit zijn eerste tijdperk 12.000 frcs.; een Troyon 27.000; een Rochussen 10.000 frcs., door het moderne museum van Amsterdam gekocht. De totale opbrengst der verkooping bedroeg meer dan 500.000 frcs.

Op de verkooping van de verzameling teekeningen in waterverf van den heer *Verloren van Themaet* heeft men 2.500 frcs. betaald voor eene aquarelle van *Fortuny*; 1.000, 1.250 en 2.050 voor teekeningen van *Israëls*; 1.700 frcs. voor *W. Maris*; 2.000 voor *Louis Meijer*; 1.000 voor *Rochussen*; 1.200 voor *Roelofs*. De meeste dezer stukken zijn in het land gebleven.

De firma *Fr. Muller & Co.*, die deze verkooping leidde, heeft ook voorgezeten bij die van eene prenten-verkooping van *Dr. van Kaathoven*; zij bevatte meer dan 1.400 portretten van geleerden en vorsten uit het Huis van Oranje; de reeks van doctoren en chirurgijnen was vooral opmerkelijk, en de catalogus met zorg samengesteld, was werkelijk een ikonografisch woordenboek.

De verkoopingen van oudheden en rariteiten die de aandacht hebben getrokken zijn die van den *Baron van Heemstra*, in den Haag, en van den heer *Jitta*, te Amsterdam. Deze laatste bevatte een aantal snuifdozen, suikerwerkdoosjes, miniaturen en émaux. Een geëmailleerde horlogie van de gebroeders *Huaut* heeft 850 frcs. opgebracht. Een néussaire van onyx met een horlogie er boven op, van *Thomas Grant*, 3.700 frcs.; een mikroskopisch klein voorwerp in gesneden palmhout van de XVIe eeuw, 5.700 frcs. De geheele opbrengst was 161.000 frcs.

Onder de kunstbladen, zijn er slechts twee, die zich regelmatig en uitsluitend met de schoone kunsten bezighouden. Het eerste is „*de Kunstbode*", in 1879 gesticht onder directie van Dr. Jan ten Brink, en dat te Haarlem uitkomt. Dit weekblad geeft het nieuws van den dag, behandelt de vraagstukken van het oogenblik en geeft belangrijke studiën be

treffende de nederlandsche kunst van vroegere eeuwen. Het tweede, *Archief voor nederlandsche kunstgeschiedenis* [1]) wordt gedirigeerd door den heer Obreen, directeur van het museum Boymans, te Rotterdam en is een bundel die onregelmatig verschijnt en uitsluitend dokumenten en artikelen bevat die betrekking hebben op de oud-hollandsche kunst. Deze twee uitgaven zijn onontbeerlijk voor hen die de kunst-geschiedenis van de Nederlanden bestudeeren.

Daar verschijnen verschillende geïllustreerde periodieken, als: „*Eigenhaard*", „*de Katholieke Illustratie*", „*de Protestantsche Illustratie*". De platen die zij geven zijn gedeeltelijk *clichés* van vreemde graveurs.

Het *necrologium* van 1880 vermeldt, de namen der landschapschilders *Jan Weissenbruch*, *Jakob van Gorkum*, van den zeeschilder *W. Gruijter;* van den dekoratieschilder *B. J. van Hove* en van den directeur der akademie van Amsterdam, *B. de Poorter.* Hierbij moet nog gevoegd worden die van den heer *Eekhoff*, boekverzamelaar te Leeuwarden, die zich veel met de kunsthistorie van Friesland bezig hield.

De muziek is bij het publiek zeer in trek. Zij is zeer bevorderd door de *Maatschappij tot bevordering der Toonkunst*, in 1879 gesticht, die in de voornaamste steden afdeelingen heeft. Deze maatschappij ondersteunt de komponisten, bevordert de eerste uitvoeringen van belangrijke werken, opent scholen en breidt het muziekonderwijs uit, regelt concerten en wedstrijden, en verleent hulp aan kunstenaars en aan hunne nagelatene betrekkingen. De hoofdzetel is te Amsterdam. Zij telt 17 afdeelingen en bij de 4.000 leden. 14 Choraal-vereenigingen sluiten zich bij haar aan, die 1.600 leden en 11 muziekscholen tellen met ongeveer 2.000 leerlingen. Een andere vereeniging is voor eenige jaren opgericht: *de Noord- en Zuid-Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging*, die zich hoofdzakelijk ten doel stelt om de muziekale composities van nederlandsche componisten, zooveel mogelijk door nederlandsche kunstenaars te doen uitvoeren.

De nationaal-dramatische kunst wordt vooral in bescherming genomen door het *Nederlandsch Tooneelverbond*, in Dec. 1870 opgericht. Deze vereeniging heeft ten doel het hollandsch tooneel te verbeteren. Tot dat einde heeft zij in 1874 eene tooneelschool te Amsterdam opgericht; zij geeft maandelijksche mededeelingen uit, en organiseert voordrachten. De vereeniging, die 1.400 leden telt, heeft veel bijgedragen tot de reeds zichtbare verbetering van de dramatische kunst.

DE KUNST IN DE NEDERLANDSCHE KOLONIEN.

In de groote Nederlandsche kolonien van Azie, is de beweging op kunstgebied, nul. Niet dat in deze verre gewesten de kunst levensvatbaarheid zou missen. Vóor de XVIe eeuw was er op Java een zeer belangrijke boedhistische architectuur, die dezelfde overleveringen volgde als de kunst der Khmers. De reusachtige monumenten, welke deze architecten ons hebben nagelaten, bewijzen, dat zij konden beschikken over een menigte bekwame beeldhouwers, die het tegenwoordige Nederland hun mag benijden. De tempels van Brambanan, van Kalassan, van Tjandi-Sewoe en van Boro-Boedoer, zijn ware musea van beeldhouwkunst, waar men de standbeelden, de figuren in basrelief, de kunstig gebeitelde bladornementen bij honderden telt. Er waren buitendien bronsgieters en ciseleurs, wier sierlijke beeldjes groot talent verraden.

Ongelukkig hebben de aardbevingen deze monumenten sterk beschadigd, en wat de natuur gespaard heeft, had langen tijd van het wandalisme der zich beschaafd noemende Europeanen veel te lijden. Men vindt niet zelden in de tuinen der hollandsche planters, fraaie Boedhabeelden, aan de antieke tempels ontroofd en met de onwaarschijnlijkste kleuren besmeerd. Hoever de verwaarloozing ging, waarvan deze monumenten het slachtoffer waren, blijkt hieruit, dat tien jaren geleden de hollandsche architecten niet aarzelden eenige der kleine tempels van Brambanan te sloopen om de materialen te gebruiken bij den bouw van den spoorweg in de Vorstenlanden! Nog geen drie jaren geleden, verhaalde het officieële regeeringsverslag betreffende de openbare werken, naïef weg, dat de ingenieurs aan de baksteenen welke zij uit de ruïnen van Modjopahit 1) deden halen, de voorkeur gaven boven die welke uit Europa kwamen.

In de laatste jaren heeft de Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indie een of twee malen een ordonnantie uitgegeven, waarbij de uitvoer van Javaansche oudheden werd verboden; maar inderdaad is niets ernstigs verricht om hetgeen van de hindoekunst is overgebleven tegen vernietiging te beveiligen of te bestudeeren. Een uitzondering moet intusschen gemaakt worden ten opzichte van den tempel van Boro-Boedoer, waarvan de regeering 15 jaren geleden een (hollandsche en fransche) beschrijving heeft uitgegeven, vergezeld van vrij middelmatige lithographien. Ongelukkig dient deze uitgaven tot verontschuldiging voor het „far-niente", dat daarop gevolgd is.

Er is te Batavia eene vereeniging (het Bataviaasch Genootschap) die zich nuttig tracht te maken door het vormen van een museum van oudheden; zij heeft photographien van den tempel van Boro-Boedoer doen vervaardigen, welke de lithographiën der regeering verre overtreffen.

Onderscheiden uiterst merkwaardige kunst-industrien zouden met goed gevolg ontwikkeld kunnen worden; op verschillende plaatsen vervaardigt men met elementaire hulpmiddelen, weefsels waarvan de eigenaardige teekening en de harmonieuse kleuren ieder man van smaak in bewondering brengen. De leelijke europeesche katoenen zullen ten slotte dezen tak van nijverheid dooden, indien men niets doet om dien te ontwikkelen.

De goudsmidskunst wordt met zeldzame handigheid beoefend, en op Sumatra vervaardigt men met primitieve gereedschappen, werken van „filigrane" en van „granulé", die met de Italiaansche voortbrengselen van dien aard kunnen wedijveren. De fabricatie van wapens verdiende eveneens, dat men er de aandacht aan wijdde. Ongelukkig let men daar niet op, noch in Indie, noch in Nederland.

---

[1]) Uitgevers van Hengel en Eeltjes te Rotterdam; in 4°. ongeveer 335 bladzijden per deel, 2 deelen zijn verschenen.

1) Groote opeenstapeling van gebouwen, die noch onderzocht noch beschreven zijn.

Het europeesche bouwwezen in Indie volgt nog steeds de leer van Vitruvius, en past deze toe zoowel bij steen- als bij hout-constructies. Deze stijl dagteekent van de invoering van het Hollansch bestuur in 1815 en is blijven heerschen niettegenstaande zijn gebreken, ten spijt van de daarmede strijdige eischen van terrein en klimaat, niettegenstaande het voorbeeld van vele inlandsche bouwwerken, welke een merkwaardige sierlijkheid bezitten. De architectuur en de kunsten welke er meer samenhangen zijn overigens in een staat van zoo groote middelmatigheid, dat wanneer er sprake is een gedenkteeken op te richten, men genoodzaakt is dit kant en klaar uit een Europeesche werkplaats te ontbieden. Zoo werd het grafmonument in 1880 te Atjeh op het graf van generaal Pel opgericht, te Amsterdam vervaardigd naar de ontwerpen van den Architect Cuypers. Het medaillon, waarmede het is versierd, is het werk van den beeldhouwer Lacomblé.

De schilderkunst bestaat in Indie niet. Het is niet het schilderachtige dat ontbreekt, maar tot nog toe zijn de hollandsche schilders niet op het denkbeeld gekomen om daar studien te gaan maken, zoo als sommigen hunner voorgangers uit de XVIIe eeuw zulks deden. Er is een Javaansch schilder geweest, Raden—Saleh, die veertig jaar geleden een artistieke opleiding in Europa ontving en Horace Vernet naar Algiers vergezelde. Zijn dierengevechten hadden niets, dat hem als oostersch kunstenaar kenmerkte. Naar Indie teruggekeerd, werkte hij bijna niet meer. Onlangs, in het begin van 1880, is hij overleden.

De Nederlandsche Kolonien van Amerika bieden niets merkwaardigs aan op het gebied der kunst. De heer Hering, hoofambtenaar te Paramaribo en de heer van Koolwijk, pastoor te Bonaire en later te Curaçao, verzamelen de oudheden van de autochtonen dezer gewesten afkomstig, en zenden die aan het Museum van Leiden op. De heer van Koolwijk heeft onlangs het geluk gehad te Curaçao een oud indiaansch Karaïben-kamp te ontdekken, dat een mijn van oudheidkundige vondsten is.

REMBRANDT'S FRÜHESTE THÄTIGKEIT,

DER KÜNSTLER IN SEINER VATERSTAD LEIJDEN, VON

DR. W. BODE.

(Abdruck aus den „Graphischen Künsten".)

Dit onlangs door mij aangekondigde werk is eindelijk verschenen. In den aanvang zegt de schrijver terecht, dat „die Entwicklung des Künstlers überhaupt, so sein Heranwachsen und Werden aus vorangehenden Kunstepochen und Meistern, sein allmähliges Erstarken bis zur vollen Eigenart zu verfolgen und klar zu legen" een zeer moeielijke, maar dankbare taak voor de beoefenaren der Kunstwetenschap is.

Na bewezen te hebben, hoezeer men nog in het duistere blijkt te zijn omtrent de vroegste werken zelfs der grootste meesters, (een Raffaëll, een Michel Angelo en een Correggio o. a.) toont hij aan, in hoe hooge mate, dat nog met Rembrandt het geval is, ja hoe zelfs Vosmaer, in zijne overigens zoo verdienstelijke monographie van Rembrandt, diens vroege werken geheel voorbijgaat of ze met copien verwart. Uit het niet of slechts zeer sporadisch voorkomen van portretten in 1631 besluit Bode, dat Rembrandt wellicht iets later dan 1630 (het door Orlers aangegeven jaar) naar Amsterdam verhuisde, misschien in het begin van 1632. (Maar het portret van den *Amsterdammer* Coppenol te Petersburg is toch van 1631 en niet 1632 zooals bij Vosmaer, gelijk Bode zelf opmerkt?)

Nu gaat de schrijver tal van werken na, die voor dien tijd door Rembrandt geschilderd werden. Als: de bekende Paulus (1627) in *Stuttgart*, de geldwisselaar, thans te *Berlijn*, (ook van 1627), de „Darstellung im Tempel" in de verzameling van den Graaf Reichenbach in *Löwenberg i.s.*, 1) waar R. denzelfden grijsaard tot model gebruikte als voor zijn Paulus, de gevangenneming van Simson (*Berlijn*, bij den Keizer) de verloochening van Petrus bij O. Pein te *Berlijn* enz. Zeer juist zegt Bode hier, dat Dou en W. de Poorter deze vroege werken van R. tot hun voorbeeld namen.

Dan de ons slechts uit prenten of copien bekende Loth met zijn dochters, en de doop van den Kamerling.

In dien vroegen tijd ontstonden ook verscheidene studiekoppen; helaas kunnen wij gerust aannemen, dat verreweg het grootste deel daarvan mettertijd verdwenen is, als dikwijls ongemerkt en geen afgewerkte schilderijen zijnde.

Bewaard bleven: het kleine vroege portret van hem zelven in *Cassel*, volgens Dr. Bode van ca. 1628; in 1634 door J. J. van Vliet in prent gebracht. Een dergelijke kop in *Gotha*, van 1629, en twee dergelijken in den *Haag* en *Neurenberg*. Nog een aantal vroege werken noemt de schrijver (te *Hintonhouse*, *Petersburg*, het portret van den zoogen. jood „Philon" te *Innsbrück*, gemerkt R. H. aanéén 1630, stukken te *Cassel*, *Schwerin*, *Oldenburg*, *Windsor*, *London*, enz. Op voortreffelijke wijze karakteriseert B. al deze werken, en toont aan hoe R. na eerst nog hier en daar zijn voorgangers nagevolgd te hebben hoe langs zoo meer „Er selbst" wordt, de onovertroffen meester van het licht en donker, in een woord de Rembrandt zooals wij hem kennen in zijn zoogen. „Nachtwacht" en „Staalmeesters."

Vervolgens worden nog een menigte vroege werken uit 1631—1632 besproken. Wij staan verbaasd over de bekendheid met zooveel openbare en particuliere verzamelingen. Maar wellicht heeft niemand zooveel als Bode gezien; en gezien met het oog van een waar kunsthistoricus. Toen hij uit Engeland terugkeerde, zeide B. mij daar meer dan 70 particuliere verzamelingen bestudeerd te hebben. Dat is en blijft de eenige ware methode, zien, en nog eens zien, en weer zien. Boeken en archieven mogen ons veel belangrijks omtrent een kunstenaar openbaren, *hem zelf*, *zijn genie*, leeren wij slechts voor zijne scheppingen kennen. En terecht is het volgen van de ontwikkeling van een meester, en vooral van *zulk* een meester! de zwaarste maar dankbaarste taak der kunstwetenschap.

Maar nog op de helft van de belangrijke, slechts 25 groot folio bladzijden beslaande studie breek ik

1) Thans te koop.

af. *Men leze die zelf.* Zij is voorbeeldig uitgegeven en met een aantal schoone etsen, heliogravures, houtsneden enz. versierd. Prachtig is een ets van *Unger*, de geldwisselaar van 1627, uitstekend de reproductie van een teekening met rood krijt, de graflegging van 1630 enz. Wij hebben hiermede een gewichtige appendix bij Vosmaer's Rembrandt ontvangen, onmisbaar voor elk, die zich voor onzen grootsten kunstenaar interesseert. Weldra hoopt Dr. Bode deze enkele studie door een bundel opmerkingen over een aantal onzer kunstenaars te doen volgen. Zeker zal ons ook daarin veel merkwaardigs en nieuws worden medegedeeld.

A. Bredius.

DE SCHILDER CORNELIS SYMONSS. VAN DER SCHALCKE.

Op het Museum der stad Haarlem hangt eene, aan het St. Elisabeth's-Gasthuis toebehoorende schilderij, voorstellende een zonnig landschap met eene drift schapen. Dit stuk is bij de samenstelling van den Catalogus, in 1862, gebracht op C. S. Van Schahke, omdat men er een dergelijken naam op meende te lezen, maar het is mij nimmer gelukt dien schilder van Schahke op het spoor te komen. Bij eene verplaatsing der schilderijen in 1874, toen ook dit, vrij hoog hangend, penceelgewrocht van den wandkwam, ontdekte ik echter zonder veel moeite het monogram: C. S. v. d. Schalcke, 1645. Het is bekend, dat van dezen schilder te Praag een strandgezicht bewaard wordt, elders een riviergezicht en een „aangenaam" kerkje van binnen. Hoezeer dus zijn werk niet gansch en al verholen is, bleven eenige levensbijzonderheden omtrent Van der Schalcke voor mij nog in het duister, en ook Dr. van der Willigen vermeldt wel iets, maar kan ons toch niet op den rechten weg brengen.

Bij toeval vernam ik, niet lang geleden, dat Cornelis Symonss. Van der Schalcke in Haarlem eene bediening bekleed heeft, schaars in een schilder vereenigd, nl. koster van de Groote Kerk, een emplooi, waarmede zijn vader vóór hem — zijn zoon ná hem — zijn begunstigd geweest Met deze vingerwijzing sloeg ik de rekeningen op der Stedelijke Thesauriers en vond daar, het eerst in 1638, het laatst in 1670, den volgenden post van betaling:

Cornelis Symonss. van der Schalcke, Coster van de groote kerck, over een jaer weddens van 't luyden vande clockjes van Diamiaeten, des avonts de clocke negen uyren, verschenen den laetsten December, betaelt, XLII £.

Nu wordt duidelijk de mededeeling van Dr. Van der Willigen, dat de Kerkmeesterskamer vercierd was met een groot landschap, voorstellende een gezicht op Bloemendaal, geteekend: Cornelis van der Schalcke. De koster-schilder kan dat aan zijne overlieden geschonken hebben, maar het is ook mogelijk, dat kerkmeesters het van hem kochten, al was het in dat geval ook de eenige schilderij, welke ooit voor hunne vergaderkamer is aangeschaft, maar welke uitzondering genoegzaam opgehelderd zou worden door de betrekking, waarin de kunstenaar stond tot de kerkvoogdij.

Wanneer kerkmeesters met deze bijzonderheden waren bekend geweest, zouden ze misschien niet, gelijk thans heeft plaats gehad, de schilderij vóór eenige jaren (zoo schrijft Dr. Van der Willigen in 1870) hebben verkocht en zou de kunstkooper D....., in wiens bezit het stuk was overgegaan, den hem onbekenden naam niet hebben verwijderd en doen vervangen door dien van Philip Koninck.

Uit nasporingen in de doop-, trouw- en begrafenisboeken is mij nog gebleken, dat Cornelis Symonss. van der Schalcke, te Haarlem geboren uit Symon Corneliss. en Grietgen Cornelis, werd gedoopt in de Gereformeerde kerk den 15 Februari 1611; hij trouwde er den 13 Maart 1640 met Janneken Beuns, en hun eerste kind, een zoon, genaamd Simon, is gedoopt den 13 December 1640.

Hij werd begraven in de kerk, waar hij koster geweest was, den 5 Maart 1671, en er behoefde voor zijne ter-aarde-bestelling, uit aanmerking der betrekking, die hij bekleed had, niets betaald te worden. Zijne afbeelding, als sergeant der schutters van den St. Joris-doelen, komt voor onder N°. 17, op het groote schuttersstuk door Frans Hals, berustende in het Stedelijk Museum te Haarlem (N°. 58 van den Catalogus.)

Haarlem. C. J. Gonnet.

DORDTSCHE GOUD- EN ZILVERDRAADWERKEN.

In de „Kunstbode" van 1879, bl. 283, deelde mijn vriend Mr. N. de Roever Az. een en ander mede over de geschiedenis van Dortsche goud- en zilverdraadtrekkers. Het volgende stukje, gevonden in de „Dachboucken van Schoudt ende Schepenen van 's Gravenhage" doet ons zien hoe de zeven gecommitteerden „uijtten Hogen ende provinciale Rade" in hun onderzoek nopens deze zaak te werk gingen.

5 Julij 1624.

Achtervolgende seeckere missive onder de signatuir van Greffier van den Hogen Rade, ter ordonnantie van de seven Raden gecommitteert uytten Hogen ende provintiaelen Rade van 3 July voorleden, is bij Burgemrs aengesegt ende gelast de naervolgende personen en mrs van de gildens hyer in S'Gravenhage, dat sij onder bref souden hebben te examineeren den innehoudt van seecker octroy van de Ho: M: Heeren Staten G^nl^ nopende het *Dordrechtse gout en silverdraetwerck*, off sij van het selffde octroy sich hebben te beclagen ende off sij daer op souden mogen begeeren gehoirt te werden, ende ingevalle wesende, dat sij uyt haer respectieve gildebroeders, souden hebben eenighe te committeeren omme aen de voorn. heeren seven gecommitteerden van den Hogen ende provintiaelen Raede haer redenen van clachten schriftelijck opden XII deser over te leveren ende oick soodaenige verdere onderrichtinge mondeling te doen als de dienst van haere respective gildens ende de saecke selffs sall comen te vereijsschen.

T' gundt voorsz is aengesegt aan Deecken ende Hooftmans van't borduyrwerckes gilde, vant passementwrs gilde ende 't nieuwe gilde goudtsmeden ende goudtslagers.

A. Bredius.

RESTAURATIE VAN MONUMENTEN.

De parijsche Correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* deelde onlangs de volgende behartigingswaardige opmerkingen mede, over het indirekte nut van de herstelling van oude gedenkteekenen:

„Te Pierrefonds was ik zoo gelukkig een opzichter aan te treffen, die mij een en ander mededeelde over den herbouw van het slot, en ook over dien van andere geschiedkundige gedenkteekenen, waaraan hij gewerkt had. Hij verzekerde mij, dat de moraliseerende invloed van dergelijke ondernemingen op de werkende klasse veel grooter is dan men zich in den regel voorstelt. Doorgaans liggen de oude gebouwen, die bouwkundige waarde hebben, achteraf in kleine plaatsen, om de goede reden, dat zij in de groote plaatsen reeds lang verdwenen zijn door de toeneming der bevolking en de stijgende waarde van elken vierkanten meter grond. Als er nu zulk een herbouw ondernomen wordt, laat men eenige uitstekende werklieden komen uit een hoofdplaats, en die geven hun leiding aan de werklieden van de plaats zelve. De vorm der muren, der versiering, van het smeedwerk, van de houten beschotten, van het slotenmakerswerk, dat alles wijkt geheel af van den gewonen vorm van huisbouw. De werklieden van ieder ambacht hebben dus telkens daarbij kleine moeilijkheden te overwinnen of dingen te doen, die nieuw voor hen zijn. Daar komen nog twee omstandigheden bij. In de eerste plaats is in gothische gebouwen het cijfer der arbeidsloonen zeer hoog, vergeleken bij de waarde der grondstoffen, zoodat er veel werk te doen is. En in de tweede plaats is de bouwkundige, die het ontwerp van herbouw gemaakt heeft, in den regel zeer gehecht aan zijn plan, zoodat hij met arendsoogen toeziet op de uitvoering, en niet de minste afwijking of fout duldt. Geheel afgescheiden dus van het nut, dat het geschiedkundige onderwijs in een plaats kan trekken uit de nabijheid van een historisch monument, ligt in den aanbouw zelf een bron van ontwikkeling voor iedereen."

Wij hebben hier slechts dit bij te voegen, dat de gehechtheid van den bouwmeester aan zijn plan, bij gothische gebouwen althans het gevolg is van de omstandigheid, dat zulke plannen altijd wegens de moeilijkheid van het werk, de vrucht *moeten* zijn van den arbeid van den bouwkundige zelf, en dat zelfs de werkteekeningen der minste details door den architect niet aan opzichters kunnen worden overgelaten.

BINNENLANSCHE BERICHTEN.

Voor de Wiarda-State, te Goutum in Friesland, is *f* 12,000 geboden. Als Friesland nog bemiddelde en smaakvolle zonen heeft, blijft dit merkwaardig overblijfsel uit ouden tijd uit sloopers handen.

— Woensdag, den 20 Juli had te Rotterdam plaats de opening van de tentoonstelling van voorwerpen van kunst en smaak, uitgegaan van het bestuur van het St. Anthonius gesticht voor ongeneeslijken en blinden aldaar, en waaraan eene liefdadigheids-loterij is verbonden.

— Maandag den 25 Juli, te 2 uren, werd te Arnhem de Tentoonstelling van Decoratieve Kunst door den burgemeester geopend. De Commissaris des Konings, jhr. Mollerus, was daarbij tegenwoordig. Ruim 100 inzenders hebben hunne medewerking verleend, zoodat men goede verwachtingen koestert over het welslagen der zaak.

Door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is *f* 1000 toegestaan, terwijl van Z. K. H. Prins Frederik *f* 300, van de vereeniging voor handwerksbloei *f* 75, vanwege de provincie *f* 500 en vanwege de gemeente insgelijks *f* 500 zijn ontvangen. Het waarborgkapitaal bedraagt *f* 2000.

— Het album aan Hendrik Conscience, bij zijne feestviering, namens Nederland aan te bieden, belooft zeer belangrijk te worden.

Reeds zijn bijna 200 albumbladen bij den heer Adriaan Bom, Secretaris van het Comité te Amsterdam, ingekomen, waarbij:

Teekeningen van: Jhr. Joan F. Berg, Henri Bogaerts, E. C. E. Colinet, J. C. van Essen, P. J. C. Gabriël, Jos. Israëls, Martin Kalff, Dr. C. Leemans, Mr. S. F. A. Leesberg, H. W. Mesdag, C. Rochussen, W. Roelofs, Ph. Sadée, J. G. Smits, A. A. Vorsterman v. Oijen, en van de dames B. Hubrecht en Marie Vos.

Compositiën van Mevr. H. M. Amersfoordt—Dijk, Joh. M. Coenen, Dan. de Lange, W. F. G. Nicolaï en Joh. J. H. Verhulst.

Portretten van: J. Bosboom, Mevr. A. L. G. Bosboom—Toussaint, W. Th. van Griethuyzen en Mr. J. Heemskerk Az.

Boekwerken van: C. S. Adama van Scheltema, Mevr. H. M. Amersfoordt—Dijk, Mr. J. P. Amersfoordt, T. H. de Beer, Dr. L. R. Beynen, Mevr. A. L. G. Bosboom—Toussaint, P. F. Brunings, A. Weruméus Buning, Corry, Gravin van Limburg Stirum, Mej. D. E. Cool, W. Th. van Griethuyzen, Fr. Haverschmidt, D. F. van Heyst, Mr. J. T. A. Leesberg, Prof. Dr. J. C. Matthes, Prof. Dr. A. Pierson, J. J. Putman, Mr. S. E. J. Rau, W. T. N. van Rootselaar, Prof. Dr. H. Schlegel, Mej. Louise Stratenus, H. W. T. Tydeman en H. de Veer, door de schrijvers aangeboden en met een opdracht aan Conscience voorzien.

— Te Tjallebert is een fraaie gedenkpenning gevonden, die indertijd geslagen schijnt tot herinnering aan het vergaan der onoverwinnelijke vloot. De penning is van rood koper en iets grooter dan een gulden, doch dunner. Hij is ongeschonden en vertoont aan de eene zijde twee stukken van oorlogsschepen, ontredderd en zinkend, met het randschrift (in het Latijn): „Spanje is gevlucht, totdat niemand 't vervolgde." Aan den anderen kant ziet men vier personen, geknield met ongedekt hoofd, jongen, man, vrouw en meisje; zij slaan den blik hemelwaarts en heffen de handen gevouwen naar omhoog. Onder de teekening staat het jaartal 1588, en het omschrift luidt (weer in het Latijn): „De mensch wikt, God beschikt."

— De beide panorama's te 's Gravenhage worden binnen weinige dagen geopend. Het maritieme panorama van *Mesdag* wekt groote verwachtingen. Het gebouw van het panorama aan den Bezuidenhoutschen weg is versierd met een fraai verguld beeld op den koepel.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Onlangs heeft men te Rome een tot dusver onbekende schilderij van Correggio ontdekt. Zij stelt de heilige maagd met het kind voor. Het koloriet is zeer goed bewaard gebleven.

— Nu de Keulsche dom voltooid is, werkt men met nieuwen ijver aan de herstelling der groote kerk te Aken.

Die kerk, een der schoonste gedenkteekenen der oude bouwkunst, dagteekent uit den tijd van Karel den Groote, wiens graf zij bevat.

Sedert twee honderd jaren mist de oostzijde van de kerk haar toren, die door een brand werd vernield. Men is nu bezig dien toren te herbouwen, naar de oorspronkelijke teekeningen. De Duitsche Keizer draagt voor de kosten van dien herbouw eene som van 45000 mark bij.

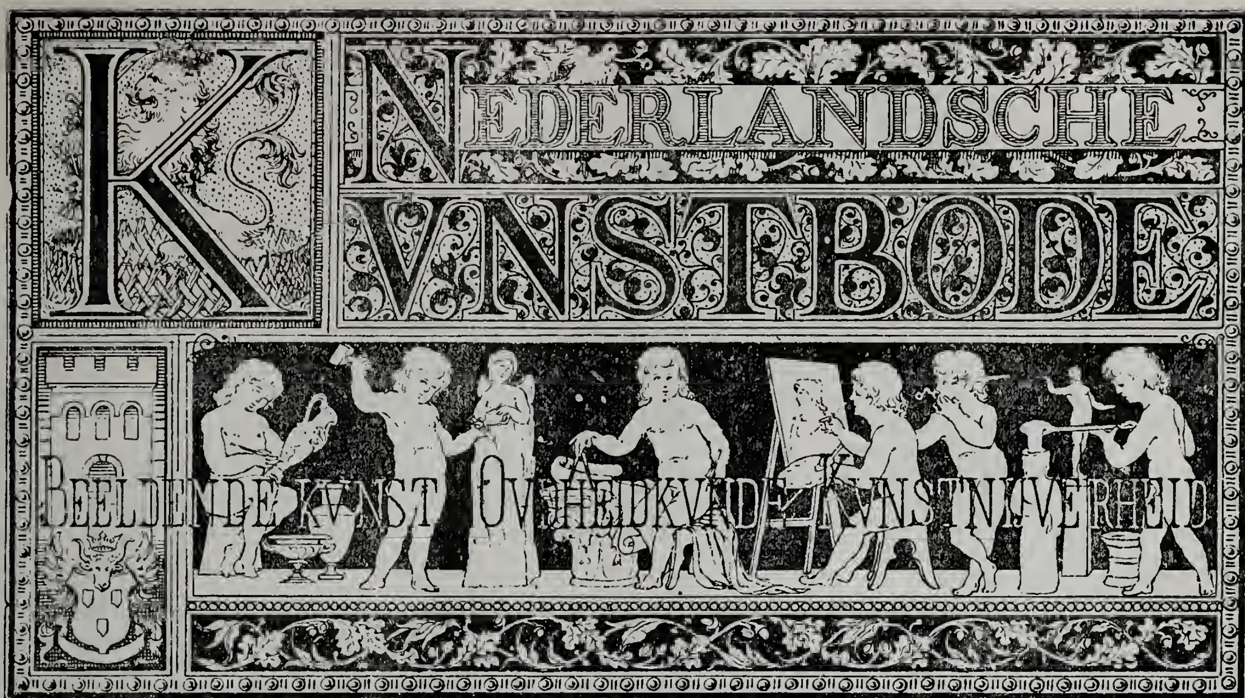
Ook van binnen worden de kapellen, zuilen enz. gerestaureerd en de koepel boven het achthoekige schip der kerk wordt met fraai geschilderde glazen versierd.

— Te Antwerpen is het panorama door *Verlat* geschilderd, voorstellende den slag van *Waterloo*, geopend. *Charles Lagye* roemt in de *Fédération Artistique* de uitvoering en de genialiteit van het plan.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 32. 6 Augustus 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

JAN HAVICKSZ STEEN.

DOOR

LEONIDAS.

II.

Wij hebben in ons vorig opstel enkele staaltjens gegeven van het talent des door ons behandelden kunstenaars, wij willen heden, alvorens overtegaan tot eene beschouwing over het karakter en de hoedanigheden zijner perceel-produkten, en het leven en karakter des schilders, eerst nog een paar stukken uit de talrijke verzamelingen uitkiezen om ze, met de andere reeds genoemde, tot karakteriseering van al de verschillende soorten zijner schilderijen te doen dienen. We zagen „Een boerenherberg," „Een man met gevogelte," „Een kwakzalverstafereeltjen," „Een bezoek van een dokter" en „Een afbeelding van het menschelijk leven," gelijk Westrheene het tafereel te 's Hage betitelt. Wij willen hier allereerst pogen eene beschrijving te geven van een zijner talrijke scholen, dan van een dronkemanspartij, van eene historische schilderij en eindelijk van een „genre stuk", voorkomende in de, eerst kortelings aan het Rijk vermaakte, verzameling van Jhr. van der Poll, om zoodoende ieder genre, door Jan Steen beoefend, onzen lezers voor oogen te stellen, alvorens hen uittenoodigen tot het vellen van een oordeel; — eene wijze van behandeling, die alhoewel niet gelijk aan die, welke wij in den regel volgen, hier volstrekt noodzakelijk geacht moet worden, door het buitengewoon groot aantal der door den schilder vervaardigde stukken, en de weinige, betrouwbare stof, waarover wij voor eene geregelde chronologische biografie kunnen beschikken; terwijl tevens het feit, dat 's schilders stukken voor het grootste deel onder een paar rubrieken vereenigd kunnen worden, die wijze van behandeling hier mogelijk maakt.

En thans, wij zijn in een school uit den goeden ouden tijd, waar meester en leerlingen niet veel op elkander letten, als die school door Dickens

in zijn „Old Curiosity Shop" zoo weemoedig geschilderd, maar zonder het teedere licht, hetwelk deze er over uitgoot en dat de scherpe hoeken en kanten verzachtte; maar uit een geheel ander oogpunt beschouwd; maar geteekend naar de deels komische, deels treurige werkelijkheid. De meester is op zijn stoel in slaap gevallen, zijn oog houdt geen toezicht op zijn leerlingen, die gebruik maken van de gelegenheid om, kinderlijke zin voor de nabootsing van wat zij voor zich zien! hem nateäpen in zijn bewegingen: de een met 's meesters bril; de ander met zijne pijp; de derde met de roe, die eenen kleinen dreumes tot vlijt in het lezen voor den nieuwbakken meester moet aansporen, op straffe van een oorveeg, zooals zijn kameraadje er reeds een ontving. Dat is komisch, maar treurig is de kleuter, die zich in stilte poogt meester te maken van een anders geld, en die jongen, die zijn boek liever verscheurt, dan zich het hoofd moeilijk te maken met den, misschien niet zeer kinderlijken, inhoud. Verscheidenheid in overeenstemming! die onzen Potgieter tot eene karakter-studie had kunnen aanleiding geven, gelijk hij er een in zijn „'t Was maar een pennelikker" ten beste gaf, maar die onzen schilder inspireerde tot een gelukkig tafereeltjen, tintelend van leven en waarheid en gewrocht met eene bewonderenswaardige gemakkelijkheid van uitvoering.

Jan Steen, een dronkaard! Wie heeft ze niet gehoord die beschuldiging „welke bewezen wordt door de talrijke dronkemanspartijen, die hij schilderde". Wij komen er straks nog uitvoerig op terug, we zullen over dat onderwerp nog meer in het midden te brengen hebben dan wij op dit oogenblik hier zouden kunnen doen. Maar let eens, wij bidden het u, op die schildering van de gevolgen der dronkenschap, niet minder snijdend en treffend, maar oneindig artistieker, dan Hogarth ze een honderd jaren later in het koper graveerde, een huiselijk tafereel, waarin ons met één oogopslag al de innerlijke ellende, door deze volkszonde teweeggebracht, wordt blootgelegd. De schuldigen zijn de heer des huizes en zijne vrouw, die in een diepen slaap verzonken zijn, terwijl de ledige flesschen en de glazen op tafel den duidelijken oorzaak van hun mindere frischheid aanwijzen. En hier, evenals in de zooeven beschreven schilderij, wordt er van hun slaap geprofiteerd, daar de kinderen in den zak hunner moeder tasten om er het geld uit te halen; door een knecht en een meid, die het zamen best schijnen te kunnen vinden en goeden weg weten met het eigendom huns meesters; door den hond, die zich meester gemaakt heeft van een pasteitjen, en de kat, die in het springen naar de vogelenkooi, een groote porceleinen vaas in stukken deed breken; door den aap, die in een boek zit te lezen en het vuur, dat een eend verbrandt. Alles is in de grootste verwarring, alles ligt door elkander op den voorgrond uitgespreid, een zilveren bord, een viool, tot zelfs een bijbel, toe. De oud-hollandsche orde en regelmaat en zindelijkheid hebben plaats gemaakt voor een warboel, voor een verslonsing, die hartbrekend zijn om aan te zien; het met zorg bijeengegaarde fortuin wordt verspild, de opvoeding der kinderen, wier tegenwoordig karakter reeds weinig goeds voorspelt, verwaarloosd; — de dienstboden zullen de plaats gaan innemen hunner meesters, terwijl deze zullen afdalen tot den rang der eersten. Dit alles en méér nog zien wij op deze schilderij, die terecht, om de technische hoedanigheden der uitvoering, om den helderen frisschen toon, tot de meesterstukken, zoo niet *het* meesterstuk van den meester mag worden gerekend; maar ook hoogen lof verdient om de groote eigenschap, door Lessing tot eisch gesteld, dat de voorstelling er eene zij, beslissend voor de toekomst en tevens beteekenisvol vóor het verleden. Wat Hogarth eerst in 4 tafereelen en dan nog oneindig minder artistiek, ruwer en realistischer schetste, dat gaf Jan Steen in één schoon tafereel te zien.

Wij noemden zooeven Jan Steen en Hogarth in eenen adem; inderdaad heeft de laatste zich ook met den eerste bezig gehouden, om hem te ridiculiseeren en wel in zijn zwakste punt, zijn historische en bijbelsche tafereelen. In zijn ijver tegen alle dergelijke schilderijen verzuimde Hogarth ook niet den draak te steken met die onzer Hollandsche schilders, „die hun heiligen en profeten geteekend hadden naar het model hunner landgenooten", een bewijs van onafhankelijkheid en afkeer voor conventionalisme, waarvan men eerder in Hogarth een verdediger, dan een aanvaller vermoed zou hebben. Inderdaad is het een onwederlegbaar feit, dat onze meesters zich nooit hebben verheven tot de heilige typen der Italiaansche kunstenaars, maar ook bij de behandeling van bijbelsche en historische onderwerpen hunnen zin voor de werkelijkheid niet verloochenden. Jan Steen bovendien, de komikus, de humorist, zette ook aan die onderwerpen een zekeren eigenaardigen glans bij, die den schijn op hem zou kunnen laden van te hebben willen spotten met de heiligheid der door hem behandelde onderwerpen, een schijn, die inderdaad niets meer is dan dat. Maar het is een verschijnsel door ons allen opgemerkt, dat inderdaad „du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas," dat die bewegingen, waardoor zich heftige indrukken, als smart, wanhoop, bewondering en vreugde uiten, op eenen ondeelnemenden toeschouwer vaak den indruk maken van iets komisch. Het is dit verschijnsel, dat ons bij Jan Steen treft: door te groote natuurlijkheid te willen betrachten ook bij zulke onderwerpen, die meer tot de ideëele gerekend moeten worden, schiep hij eene tegenstelling tusschen gedachte en vorm, die komisch was ondanks hem zelven. Dat er vaak onevenredigheid bestaat tusschen de omgeving der personen bij Jan Steen en de reële of legendarische werkelijkheid; dat er van historische getrouwheid in costumen en andere assescoires weinig sprake is, zal niemand verwonderen die bedenkt, dat hij, schoon van afkomst behoord hebbende tot den gegoeden burgerstand, nooit in de gelegenheid was om, hetzij door reizen of door studie, zich op de hoogte te stellen van de historische kennis zijns tijds, eene kennis, die *en* in haar omvang, *en* in hare middelen tot ontwikkeling en verbreiding, bij die van onze eeuw schier niet in aanmerking komt. Mogen zijn historische tafereelen dan als genrestukken beschouwd, een ruim veld opleveren voor kritische opmerkingen, als technische kunstwerken bieden zij veel stof tot loven, tot de kennis van het karakter des kunstenaars zijn zij onmisbare bijdragen. Dat wij ons na deze algemeene opmerkingen omtrent deze bijzondere soort van schilderijen onthouden van eene nadere beschrijving van één stuk in het bijzonder, zal zeker wel geen bevreemding wekken, vooral als wij nog enkele onderwerpen opgeven, die de schilder behandeld

heeft, „De maaltijden van Ahasveros en Esther.” „Mozes doet water uit den steenrots springen”, „Samson en Delila”, „De bruiloft van Cana”, „Loth en zijn dochter”, „Christus voor de schriftgeleerden”, „Het huwelijk van den jeugdigen Tobias”, verder: „Diogenes een eerlijk man zoekende”, „De afgevaardigden der Romeinen komen Cincinnatus het opperbevel over het leger aanbieden”, „Antonius en Cleopatra” enz.

Wij willen nu ten slotte eene korte beschrijving geven van een dier stukjes, waarin wij Jan Steen geheel en al als genreschilder kunnen bewonderen, zonder het oog, als het eenigszins kieschkeurig mocht zijn op dat punt, onaangenaam aangedaan te gevoelen door een dronkemanstafereeltjen. Het doek, dat wij bedoelen is reeds op bladz. 245 der Ned. Kunstb. 1880, door den heer V. d. S. bij de beschrijving van Jhr. van de Poll's kabinet besproken. Vier kinderen — waaronder een meisje, in een groenen rok en geel jak, op de tafel gezeten, het meest de aandacht trekt — vermaken zich met de kat te laten dansen op de maat der muziek, door het meisje aan haar fluit ontlokt. Een hond, uitstekend gedaan, blaft tegen de kat of tegen de muur, waar, door een luikje, het gelaat van een ouden man, den grootvader der kinderen mogelijk, te voorschijn komt. Het tafereeltjen tintelt van leven en frissche kleur, de gezichten der kwâjongens, die op den grond bij den kat nederhurken zijn vol karakter en uitdrukking.

En hiermede hebben wij de reis door al de genres des schilders heen, volbracht; ons rest thans zijn leven en karakter beschouwen en nogmaals, in de lijst van zijn tijd in een helder licht te stellen. De waardeering van den schilder is eerst mogelijk na die zijner werken.

III.

„Il faut juger les ecrits d'âpres leurs dates”; dit oude, veelvuldig gebruikte en toegepaste gezegde geldt niet minder voor de Beeldende kunst dan voor de Literarische. Beide zijn kinderen harer eeuw, beide dragen den stempel harer omgeving en dus, om ze te beoordeelen moet men ze laten in de lijst van haren tijd, moet men ze in de verbeelding weer plaatsen te midden derzelfde toestanden. waaronder ze het levenslicht aanschouwden. Zonder dàt geen billijke, geen juiste beoordeeling. Maar er komt bij, geen beoordeeling van een dezer beide kunstuitingen, zonder tevens op de andere te letten, en bij de eene een verklaring en opheldering te zoeken van hetgeen men bij de andere vindt. Geen richting in de Letterkunde of ze heeft haar invloed doen gelden in de Beeldende Kunst; geen richting in de laatste of ze liet tevens hare sporen achter in de eerste. Het naïf-middeleeuwsche, met zijne Maria-vereering en legenden, ge vindt het in de schilderkunst als in de letterkunde; de Renaissance is een verschijnsel aan beider beoefenaren bekend en dóór beider gewaardeerd; de Romantiek vond in de schilderkunst haar praeraphaelitische school 1), naast Byron en Southey, haren Delacroix, Ary Scheffer, Diaz en Corot naast Victor Hugo, de Musset en Alex. Dumas; het Realisme van Zola pocht op de waardeering zijner richting bij de moderne fransche schilders. Ook in dat gulden tijdvak van bloei der beide kunsten in Nederland, is de eenheid van streven tusschen schilders en dichters niet te miskennen, kan de kunst-verwantschap tusschen Breeroo, Starter, Huygens en Hooft, als schilders der volkseigenaardigheden aan den eenen, en Jan Steen, Ostade, Brouwer en Dujardin aan den anderen kant niet worden geloochend. Beide leggen zij getuigenis af van dezelfde verschijnselen, beide zeggen het onophoudelijk en onloochenbaar, hoe gaarne sommigen het wilden ontkennen, dat onze stoere, kloeke voorvaderen en moeders niet te preutsch waren om van zaken te hooren, waarnaar wij, meer beschaafd dan zij, liever doen *raden*; — dat overdreven kieschheid, ook zelfs bij een hooggeplaatst persoon als den Muider Drossaert, ook zelfs bij den aristocratischen geheimschrijver van Frederik Hendrik, niet juist hun grootste deugd, en de ruwe kroes of prachtig versierde roemer hun minst aangenaam gezelschap was. 't Is noodig dat wij het weten, dat wij het erkennen, en volmondig toegeven als een feit, dat niet te veranderen is en waarmede wij rekening te houden hebben, indien wij er prijs op stellen den grooten mannen van dien tijd volledig recht te doen wedervaren; indien wij een einde willen maken aan het hoogmoedig beoordeelen hunner werken, door menschen, die meenen dat zij met de maat van hun, vaak maar al te bekrompen, 19e eeuwsch kieschheidsgevoel, ook de twee-eeuwenoude werken onzer voorvaderen kunnen en mogen meten. Het is noodig dat wij het erkennen, opdat wij niet meenen dat zij, die ons de getuigenis hunner zeden overbrachten, zich meer dan anderen, bij voorkeur vermeidden in drank, spel en ongebondenheid, en daarom juist die tafereelen schilderden; het is noodig, dat wij weten, dat zij inderdaad slechts de werkelijkheid weergaven, en niet den roemer en den kroes en de onzedelijkheid schilderden, wijl zij hunne slaven waren, maar alleen omdat, naar de begrippen van hun tijd, bij het rondgaan van den kroes wat uitgelatenheid niet deerde, en de hoogere standen behagen schiepen in de schilderachtige frischheid en ruwheid der lagere; zonder om het eerste het beste hartig woordje, dat er vallen mocht, de oogen neer te slaan en te blozen. De tijd, waarin het schoonste, waarop wij op kunstgebied bogen, het licht zag, was er een van strijd, van worsteling, van krachtsinspanning voor den jeugdigen staat, die zijn vrijheid moest veroveren, en door zijn ontluikenden, en alle krachten vorderenden handel zich de middelen daartoe moest verschaffen; — was het wonder dat, zoo zijne zonen, des ondanks, al liefde en aanleg toonden voor de kunst, die kunst, uit haar midden geboren, niet onmiddellijk in staat was de zeden te verzachten, — bij hoe weinige volken wordt die grootsche taak door haar volbracht, bij hoe weinige zijn kunst en volk zoo innig verbonden, dat er van zoo iets schoons sprake kan zijn! — maar integendeel zelve haren invloed ondervond; maar integendeel in haar karakter haar afkomst niet verloochende, en wat mede bracht van den onafhankelijkheidszin, van het ongekunstelde, den eenvoud en de natuurlijkheid, de ruwheid zelfs, die het volk waaruit zij voortkwam in die dagen kenschetsten? — Een invloed, waaraan zij zich niet

---

1) Zie Kunstbode jaarg. 1880, pag. 115. Een uitstekend voorbeeld van hare richting is ook de fantastische schilderij van Holman Hunt: „The Light of the World” in het South-Kensington Museum te Londen.

vermocht te onttrekken zonder te-met zich aftescheiden van haar volk, en zich in de armen eener vreemde Muze te werpen. Dat onze kunst natuurlijk en vrij van alle conventie bleef, was hare groote verdienste — was de bazis van haar bestaan, — het is aan haar natuurlijkheid, dat wij hare frischheid en kracht hebben dank te weten; — laten wij rechtvaardig zijn en haar niet verwijten wat een minder gewenscht, wij geven het toe, maar ook tevens een onvermijdelijk gevolg was harer richting, overnatuurlijkheid en realisme. En waar alles wat die richting huldigde, ons mindere kieschheid, onzedelijkheid zelfs (naar onze begrippen) vertoont, daar is het onze plicht, door het bestudeeren van den tijd, waarin het ontstond, eene verklaring te zoeken van dat verschijnsel, voor en aleer wij, om het karakter der produkten, eener minder gunstige gedachte omtrent dat des kunstenaars voedsel geven.

En dus, wij poogden het te bewijzen, alleen om den aard zijner stukken heeft men geen recht Jan Steen het karakter toe te schrijven, dat hem door zijn eerste levensbeschrijvers, Houbraken en Weyerman, en zoovele buitenlandsche schrijvers is gegeven; evenmin als men Brederôo, om de ruwheid en losheid van sommige door hem geschreven tafereelen, onzedelijk en ruw zou mogen noemen. Dat hij geen dronkaard was, bewezen de heeren Immerzeel en Westrheene, onzes inziens niet minder overtuigend, door te wijzen op het groot aantal zijner goede en minder goede schilderijen, die hij onmogelijk kon hebben gemaakt, indien hij het grootste deel zijns levens in dronkenschap had doorgebracht. Maar aan den anderen kant zijn wij evenmin overtuigd, dat door zijn schilderijen het onbetwistbaar bewijs der onwaarheid van Houbraken's schets wordt geleverd, dat zij ons den indruk geven van een zedig en ingetogen mensch, een jovialen wijsgeer, een louteren opmerker tot vader te hebben gehad. Doch er komt nog iets bij; — daar is een feit, dat niet te ontkennen valt, dat zijn verdediger evenmin ontkent, het is, dat wij, naast zijn meesterwerken, fijn van toets, doorzichtig van kleur, afgewerkt tot in de kleinste bijzonderheden, daarentegen anderen vinden, breed, forsch, zelfs ruw en negligeant behandeld, onafgewerkt, en bovendien donker en somber van toon. Vanwaar dat verschijnsel? De heer Westrheene poogt het voor een deel te verklaren door aantenemen, dat hij somtijds, waar hij een vluchtigen indruk wilde schetsen, heel natuurlijk, uitvoerigheid voor breedheid liet varen; en dat, waar hij forsch, vlug en haastig was, zich zijn humor het schoonst vertoont. Doch hoe aannemelijk die verklaring wat het eerste gedeelte betreft ook zijn moge, zij is alleen voldoende om het verschijnsel te verklaren, waar het zich in kleine, afzonderlijke, stukken vertoont, doch laat het door den schrijver zelf vermelde feit, dat zijn twee manieren dikwijls in een doek te gelijk zichtbaar zijn, volkomen onaangeroerd. Dáár zien wij ons geplaatst voor een dilemma, waaruit wij ons niet anders kunnen redden dan door partij te kiezen: of dat onafgewerkte, sombere, vrije, haastige is een gevolg van lusteloosheid en afmatting; naweëen van al te veel gesprekken met den kroes; en dat bewijst tegen den door den heer Westrheene geschilderde mensch of een gevolg van het ongeduld en het gebrek aan volharding in het nuchtere leven en dat pleit tegen den kunstenaar.

Doch waarom zouden wij niet mogen toestaan, dat Jan Steen zelf vaak een deelnemer was bij de feesten die hij schilderde? waarom zou hij beter moeten zijn dan zijn medekunstenaars, met wie hij natuurlijk omgang had en van wie hij die slechte gewoonte moest leeren, gelijk Houbraken zelf getuigt, dat hij van zijn leermeester en schoonvader Jan van Goyen deed? waarom mocht en zou hij, de joviale, rondborstige, geestige man, en dus zeker een altijd welkome gast, niet mede den kroes eens hebben aangesproken gelijk al zijn tijdgenooten? Is het met het oog op zijn karakter, zooals het uit zijn werken spreekt, niet rationeeler hem te maken tot deelnemer in plaats van toeschouwer bij drinkgelagen en maaltijden? Want het is waar, hij was zorgeloos en luchthartig, hij verwaarloosde zijn huisgezin en zijn zaken; en die feiten getuigen niet voor hem, men zouden liever anders willen, zuinig en nijver, zijn geluk zoekende in zijn huis, bij zijn vrouw en zijn kinderen. Maar qu'y faire? De menschen zijn nu eenmaal niet alle brave Hendrikken, blijven niet allen precies volgens de wetten en binnen de grenzen van „het fatsoen"; wij verdedigen het niet, doch zouden openhartigheid, rondheid, eerlijkheid van inborst en warsheid van huichelarij, die zich in haar eenvoudigheid overal vertoonen zooals zij zijn, niet te stellen zijn boven eene zedelijkheid, die zich slechts aan de buitenkant vertoont, of eene luchthartigheid en vormvertreding, die alleen aan de zucht naar buitengewoonheid haar bestaan te danken hebben? En wat men ook Jan Steen verwijten moge, als wij hem nog eens in zijn levensloop gaan volgen, zullen wij hem van die ondeugden altijd vrij zien blijven.

(*Wordt vervolgd.*)

DE KUNST IN EEN VRIENDEN-GEDENKROL DER 18e EEUW.

In een vrienden-gedenkrol van Johan van Hoogstraten 1), hem zeker „den XIV Juny 1766" 2) vereerd, toen hij „oud 23 jaaren" was, zooals op den heel leeren band, van het album, in oblongformaat, berustende in de boekerij der gemeente 's Gravenhage, vermeld staat, komen onder de vele gedichten van bekende en onbekende dichters, uit het zwakke tijdperk der poezie, ook ongeveer een twintigtal teekeningen voor, waarvan vele de vermelding in dit blad verdienen. Eveneens toch als er onder de dichters namen van Bilderdijk, 3) Bellamy, Feith, e. a. prijken, en dus op iets belangrijks, ten minste op iets meer dan alledaagsch dicht wijzen, zoo moeten we met 't oog op de namen, o. a. van Van Os, Vinkeles, Bolomey en Schouman, dezen vrienden-gedenkrol wel als een merkwaardig stuk uit het oogpunt der kunst beschouwen. In elk geval achten wij het niet onbelangrijk de namen der meesters en eene korte beschrijving hunner stukjes of teekeningen te geven.

T. P. C. Haag 4) gaf in O. Inkt de flink geteekende portretten, en medaillon, van Joost van den Vondel, oud 70, en van H. K. Poot, oud 30 jaren, omgeven van allerlei attributen op hun maatschappelijk en dichterleven toepasselijk, terwijl het symbool der vriendschap door twee trekkebekkende duifjes,

is voorgesteld. Het dagteekent van 29 Februari 1783; onder is geschreven „uyt vriendschap".

Op het albumblad van Haag volgt een wapenschild in kleuren, zeker van het geslacht van van Hoogstraten, met een gedicht, waarin gezinspeeld wordt op de sprekende figuren en kleuren in dit wapen voorkomende. Joan Pieter van Hoogstraten 5) „oud 34 jaar" schonk dit zijn „prijswaarde neef," uit Amsterdam, in den jare 1764.

Een niet onaardig landschap, sepiateekening, van A. A. Kuyper van Oud-Loosdrecht, gaan we voorbij, omdat we dien naam niet bij Kramm of elders vermeld vonden, maar nemen meer nota van Isaac van Haastert's 6) waterverfteekening. Het is eene symbolische voorstelling. Onder het bijgevoegde gedicht 7) staat als „*Symb.*" vermeld: „*Si desunt vires, tamen est laudanda voluntas.* Het dagteekent van den 27en van „Wiedemaand" 1782.

Een zinnebeeldige voorstelling van Jan van Hoogstraten 8), 1766, heeft niets belangrijks.

Ferdinand Dobbrauski 9), 1781, schreef, dichter zijnde, niet alleen een gedicht in het album, maar teekende ook eene allegorische voorstelling in kleuren.

Jan Kelderman 10) gaf iets zeer eigenaardigs. Op twee bladen uit een boek, die te zamen een gedicht geven in Duitsche letters geschreven, ligt een wit blaadje, waarop, in gouden rand, een bloemvaas met keur van bloemen prijkt. Hij teekende dit 30 October 1765. Kon o. a. de voet van de vaas aanmerking verdienen, de bloemen zijn iets beter geteekend.

De bekende graveur R. Vinkeles 11) gaf „de Koepoort tot Mechelen" in O. I. inkt, waaronder hij schrijft: „R. Vinkeles, na het leven geschest 1765 in Augustus; en dit getekent 1768 in Juni", terwijl hij er bijvoegt: „De poort van Mechelen door mij geschest naar 't Leeven: Word tot een zuiver blijk van Achting u gegeven."

Een sepia-teekening van Joh. van Dijk 12) V. D. M. Emer & Prof. Theol. Aet 80, voorstellende een „gezigt van het Varkens-waarye buiten Maastricht", enz. kunnen wij voorbijgaan. Hij is ons alleen als rijmelaar bekend. Hij leverde o. a. een gezicht aan Pictura.

Jacob Hoolaart 13), 1765, teekende in waterverf eene zinnebeeldige voorstelling: een vrouwenbeeld met gevulden kelk in de hand, bij een sater die uit het groen aan den weg, of uit het riet, schijnt op te rijzen. De twee verbonden harten boven in het kader bewijzen de vriendschap, die de teekenaar in dat jaar voor zijn vriend gevoelde. Van Aart Schouman 14) vinden we met het jaartal 1783, eene teekening in kleuren, voorstellende twee witte, en twee bruin-roode duiven in een landschapje. Zij zijn vlug en geniaal op het papier geworpen, en verraden de meesterhand.

Dirk van der Aa, 15) 1771, gaf eene allegorische voorstelling, in O. I. inkt. Tal van kleine beeldjes, engeltjes van allerlei attributen omringd, of ze in de hand houdende, wijzen naar vriendschap, poezie enz., enz.

Eveneens meende K. van Hardenbergh, 16) 1774, zijn vriend Johan van Hoogstraten zinnebeeldig te moeten vereeren. Meer nog diens geestesgaven, dan de vriendschap, die hem in kleuren deed teekenen, worden herdacht. Op 't voetstuk van een zuil lezen we „Hoogstraten, dien de kunst verlicht, Wordt deeze Zuil ter eer' gesticht." Op een zetel naast die zuil zit een vrouw met een harp in de hand, terwijl gevleugelde kindertjes elkander een dronk brengen. De nu volgende teekening is van J. van Os 17). Het is een bloem- en fruitstukje, bestaande enkel uit een paar blauwe convulvulussen en een geheelen en een doorgesneden granaatappel, waarvan de pitten uitbarsten, en langs de schil vallen. Het is van 30 Augustus 1783, en dus uit den krachtigsten schildertijd van dezen vermaarden haagschen bloem- en fruitschilder.

Niet minder trekt ons aan een medaillonportret, van B. Bolomey; O. I. inkt, het gezicht in kleuren. Deze schilder doet zich hierin op 't gunstigste voor; het dagteekent van 1784, en gaat vergezeld van een fransch gedicht, waarin o. a. deze regelen: „Oui, ma main, malgré toi, j'en jure par Apelle, Reproduira tes traits à nos derniers neveux: Mais qui peindra jamais d'une touche fidelle Ton âme, cher HOOGSTRATE, et ton coeur vertueux." Het is dus de beeltenis van den voormaligen bezitter van den vriendenrol, en hoewel we over de gelijkenis niet kunnen oordeelen, kunnen we wel verzekeren, dat het eene voortreffelijke teekening is.

Het echtpaar Lapis, gaf twee teekeningetjes, waarvan dat van Mevrouw Judith Lapis, née La Fargoëtte vermelding verdient, als voorstellende „la vue de la ville de Delft", en dat van mijnheer Hironimus Lapis, 19) wegens de kleine doch eigenaardige allegorische voorstelling, vooral niet mag worden voorbijgegaan. Dit laatste dagteekent van 1 Jan. 1792. Ook om 't weinige, dat van hem bekend is, achten wij dit teekeningetje hoogst belangrijk.

D. Palairet, een onbekende, teekende een scheepje, en L. Temminck, 20), 1788 gaf een portret en medaillon, doch dat is, 't zij door den eigenaar vernietigd, of door de hand van een archief- of bibliotheek-marodeur geplunderd. 21) Alleen het kader is overgebleven.

P. H. de Veer gaf een aardig riviergezicht, waarschijnlijk een copie naar een oud prentje, terwijl twee Tengeler's, G. W. T. en C. W. T. Jr., de eerste in sepia, de tweede in waterverf de reeks der teekeningen sluiten. Het eerste is zeer goed.

Over de *bijzondere* groote kunstwaarde behoeven we niet uit te wijden, daar het album die niet bezit; de belangrijkheid meenden we echter ook daarin te vinden, dat voor de liefhebbers nu nog teekeningen te zien zijn van tot hiertoe misschien alleen bij naam bekende schilders, wel is waar 18e eeuwsche meesters, dus niet hoog in de kunst staande, maar dan toch in elk geval mannen, die tot de kunstgeschiedenis der 18e eeuw behooren.

Den Haag. A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

---

1) Johan van Hoogstraten geb. te 's Hage, lid van het Genootschap *Kunst wordt door arbeid verkregen*, *overstroomde* maatschappijen en vrienden met gedichten, welke hij in 1786 voor eigen rekening liet drukken, onder het motto „*In vrede heil*". Daar hij te Dordrecht huwde met eene Eliz. van Well wordt hierdoor verklaard het voorkomen van Dortsche schilders onder de teekeningen.

2) Hoewel er bladen, dagteekenende van het jaar 1764, in voorkomen, staat duidelijk op den band 1766.

3) Daar wij dit versje niet in Bilderdijk's werken vonden opgenomen, meenden wij het, omdat 't van Bilderdijk is, in een noot te mogen afschrijven:

Indien de Kunst nog iets behield
Van 't overoud vermogen,
Dat Orfeus, Linus heeft bezield,
Waar voor heel 't aardrijk nederknielt;

En zo de Deugd voor zich nog harten vindt en oogen;
Hoogstraten, 't is niet vreemd, dat ge al wat u genaakt
Tot vrienden, tot bewondraars maakt,
Gij hebt de borst der Kunst gezogen;
De Deugd, uw lichaam aangetoogen.

Leyden, den 7n Maart 1782. Willem Bilderdijk.
Semper idem.

4) Immerzeel vermeldt hem reeds. Kramm roemt hem zeer. In 1760 was hij als „portret- en paardenschilder" bij de Kunst-Confrerie-kamer van Pictura te 's Hage ingeschreven. In 1805 en later wordt hij nog vermeld.

5) Beoefende mede de poezie zooals zijn neef Johan.

6) Van Delft. Kramm zegt: is door Immerzeel naar waarde vermeld.

7) Hij was ook dichter, zie Kramm, e. a.

8) De bekende Dortsche boekhandelaar, die ook de dichtkunst beoefende.

9) Een vreemdeling, die zich te Amsterdam had neergezet en lid was van Haagsche, Leidsche en Rotterdamsche dichtgenootschappen. V. d. Aa zegt een verdienstelijk dichter.

10) Jan Kelderman wordt als Dortenaar door Immerzeel genoemd en flauw geroemd als den tijd, die hem van zijn ambtsbezigheden overschoten vlijtig gebruikende om zijne studiën in het schilderen van *bloemen*, vruchten en vogels voorttezetten In 1740 geboren, is deze teekening dus uit zijn leerjaren.

11) Reynier Vineles is genoeg bekend, dan dat we hier iets van hem zouden vermelden, dat bij Immerzeel, Kramm e. a. is te vinden.

12) Hij was predikant en hoogleeraar te Maastricht en overleed te 's Gravenhage in 1798, ruim 80 jaar oud. Hij maakte lat. en hollandsche verzen.

13) Waarschijnlijk J. Holaart van wien Immerzeel zegt: „was in deftigen stand geboren omtrent 1716. Hij was portret- en glasschilder en heeft ook in *mezzo tinto* gegraveerd.

14) Met het oog op de voorstelling vermelden we van hem, het volgende uit Kramm: „Om der geschiedenis wil, voeg ik hierbij, dat het groot aantal vogelen en pluimgedierte, *door hem op zulk eene onnavolgbare wijze schilderachtig, in waterverwen naar de natuur geteekend*, uit de nalatenschap van den heer G. J. van Klinkenberg, in 1841 voor *f* 1000,— werd aangekocht."

15) Door Immerzeel wordt hij geroemd als eene ongemeene bekwaamheid bezittende om de paneelen der koetsen met wapens, *kindertjes*, bloemen enz. te beschilderen.

16) Mogen wij in dezen teekenaar zien C. van Hardenberg, die leefde van 1755 tot 1843?

17) Jan van Os heeft zich gevormd onder de leiding van Aart Schouman. Voornamelijk in bloem- en vruchtstukken muntte hij uit, ofschoon hij ook riviergezichten, met juist geteekende beeldjes en beestjes, die niet onverdienstelijk zijn, heeft gegeven.

18) Van hem vindt men bij Immerzeel een levensbericht. Kramm noemt enkele zijner gravuren en portretten, bevallig en goed uitgevoerd.

19) Kramm noemt hem een verdienstelijk miniatuurschilder.

20) Volgens Kramm een voornaam miniatuurschilder. Uit dien hoofde is het medaillonportret dan ook zeker verdwenen.

21) Zoo zijn o. a. uit schilderboeken ook enkele handteekeningen geknipt.

EEN HAAGSCHE KANTFABRIEK IN 1683.

Op de reqte van Francois de Bruijn, fransse manufacturier. Burgemrn van 's Gravenhage, geexamineert hebbende de reqte van wegen Francois de Bruijn fransse manufacturier aen haer Edl. Achtb. gepresenteert; behelsende dat hy supplt. een groot gedeelte van zyn leven tot Parys eñ elders in Vrankryck doorgebracht hadde in het fabriqueren, eñ doen maecken van verscheyde waeren eñ insonderheyt, dat hy supplt. over enige duysende persoonen, eñ kinderen het opsicht langen tyt hadde gehadt, die haer appliceerden tot het maecken van point de France, Espagne eñ La Reyne, alsmede goudt eñ silvere kanten. Dat hy professie doende vañ gereformeerde religie, genootsaekt was geweest sich te retireren onder het district van desen staet, omme te eviteren de persecutie, waermede de ingesetenen vañ selve religie in Vrancryck wierden gemenaceert. Dat hy wel genegen was sich te onthouden binnen deser stede, omme aldaer op te rechten een manufacture van alderhande pointen van goudt, silver, gaeren etc. versoekende dat hem, met syne geassocieerden ten fine voorsn. enige bij hem opgestelde artyckelen mochten werden geaccordeert; hebben omme verdere redenen in deselve reqte vermelt eñ noch andere haer Edl. Achtb. daer toe moverende, den supplt. indien genegen is met de voorsn. geassocieerden sich metter woon binnen den Hage alhier ter neder te setten, eñ de voorsn. manufacturen op te rechten, belooft, toegestaen, en geaccordeert gelyck hem belooft, toegestaen, en geaccordeert wert bij desen.

Eerstelyck dat hem beschickt sal werden een bequaem werckplaets voor syn volck.

Dat binnen den tyt van ses achtereen volgende jaeren, buyten hem *cum suis*, gheen andere tot het doen vañ voorsn. hooftmanufacturie directelyck ofte indirectelyck in eniger hande manieren sal werden geadmitteert.

Dat hem soo veel kinderen van 9, 10, 11, 12, 13 eñ meer jaeren zullen werden toegevoecht, als enichsints doenlyck is, eñ dat voor den tyt van ses achter een volgende jaeren (vermidts soo hij supplt seyt, zoo een considerabel werck met menichte van menschen moet werden gedaen), die de drie eerste jaeren ten profyte van den supplt., eñ de synen gehouden sullen syn te wercken, doch sal den supplt. gehouden syn naer expiratie vañ voorsn. drie jaeren aen yder kindt alsdan voor het eerste jaer te geven twintich glns voor het twede dertich glns en voor het derde jaer veertich glns verbindende sich selven aenstonts naer het expireren vañ voorsn. drie jaeren, bij avance soo vele kanten te sullen steecken in handen van de heeren gecommitteerden van haer Edl. Achtb. als het voorsn. daer aen volgeñ jaer tractement voor de respective wercksters sal komen te importeren, eñ daer inne te continueren van jaer tot jaer. Ende dat alsdan aen hem supplt. jaerlyx noch door ordre van haer Edl. Achtb. sal werden toegeleyt een somme van vier hondert glns voor een bequaem huys omme in te wonen. Gedaen den 23 Febr. 1663." (App. bk. VI).

Hoewel dit stuk, uit het oud-archief der gemeente 's Gravenhage het eenige spoor is, dat wij van deze kantfabriek vonden, en wij dus betwijfelen of de zaak wel tot stand is gekomen, meenden wij toch vrijheid te hebben de resolutie in de Kunstbode mede te deelen. Immers, dagelijks, — zoolang reeds als wij in het archief werken, vinden wij verschillende gegevens, die getuigen van de voorliefde en medewerking van den Magistraat in vroegere eeuwen om kunst en kunst-industrie in de hand te werken, en hoewel het resultaat onzer onderzoekingen dikwerf slechts bij de eerste aanwijzing blijft, mogen wij gerust aannemen, dat allerlei takken van kunst en kunst-industrie in vroegere eeuwen in den Haag hebben gebloeid. Zoo o.a. vonden wij ook reeds enkele aanteekeningen

omtrent plateelbakkers, glasblazerijen, haardplaatslijperijen en andere, welke belangrijk genoeg zijn, zoo niet voor de geschiedenis van den Haag zelf, dan ten minste voor de kunstgeschiedenis in het algemeen om te vermelden, en op deze wijze bekend maken.

Met deze regelen te voegen bij het vorenstaande afschrift hebben wij, wij willen 't niet ontveinzen, een zeker doel, dit namelijk, dat ieder in zijn kring, opgewekt zal worden, om mede te werken, en de heer A. Bredius doet dit reeds door zijne belangrijke bijdragen uit het oud-archief der gem. over het St. Lucasgilde in het archief van Obreen tot de bekendmaking van een archief, dat, hoewel reeds door velen doorzocht, echter nog zoovele, tot heden onbekende schatten, doet vinden, indien men slechts den moed heeft, tot in de diepste en stoffigste hoeken door te dringen. Wij herhalen ten slotte wat we op bladz. 18, noot, in ons 1e nommer van „*Geschiedenis der residentie in vroegere eeuwen*" schreven: „We willen hopen, dat dit ook B. en W. zal opwekken om krachtige maatregelen te nemen om het archief eeuwen te doen tarten."

Den Haag. A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

(*Ingezonden.*) In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* Zaterdag 2 Julij 1881, tweede blad, worden wij door den Heer J. van der Hoeven, Korte Hoogstraat te Rotterdam, uitgenoodigd ter bezigtiging van twee landschappen van Millet en Rousseau.

Met vermelding, „dat deze schilderijen geen van beide zullen behagen aan dengeene, die aan eene nette, gladde, gelikte behandeling de voorkeur geven, en een schilderij het meest bewonderen als er een lijntje en een tintje keurig is gekopieerd, alsof de schilder op een stelling bij de boomen was geklommen en de bladeren had geteld.

„Wie Rousseau van nabij ziet, kan geen blad onderscheiden, maar hoe is er 't bosch, het licht, de stemming van het landschap weergegeven!"

Ziet daar nu een annonce en aanbeveling, naar de mode en wijsheid dezer eeuw en ten doel hebbende, zoowel ingewijde als oningewijde tot bewondering uit te noodigen en uit te lokken ter bezigtiging.

Wie zou eene breede en meesterlijke opvatting der natuur niet bewonderen? Wie schilderijen van *deze* meesters, van Jules Dupret, Diaz en meerdere niet met genoegen aanschouwen?

Maar wat moet men dan nu (ik bepaal mij alleenlijk bij het landschap) van zoo vele andere schilderstukken denken? en het antwoord is: Dat men voor alles moet trachten, de natuur zoo getrouw mogelijk weer te geven.

Wie ziet niet liever de natuur in het breede nagebootst, dan eene groene plek, waaruit men moeielijk de toch zoo fijn gevormde lijnen der natuur kan herkennen?

De schilderijen der ouden als van Ruysdaal, Wijnants, Both en zoovele anderen, zijn die niet uitvoerig en toch naar de natuur?

Zijn de schilderijen van de lateren als van B. C. Koekkoek en anderen uit dien tijd, zijn de werken van Willem Roelofs (die echter niet te ver mag gaan) van Borselen, Vogel, Vrolijk en zoo vele anderen, geen meesterstukken als gegrepen uit de natuur, maar niet op de wijze als de bedoelde.

Men wil thans met weinig moeite veel leveren, en de mode werkt daartoe ook mede, en men betaalt die met roem bekende meesters zeer duur.

Maar later zullen de oogen der echte kenners en liefhebbers wel opengaan, en alleenlijk dat schoon vinden, hetwelk met de natuur (hun voorbeeld) overeenkomt.

En nu wil de heer van der Hoeven zijne schilderijen ter bezigtiging aanbevelen, door deze fraaie uitnoodiging, alle kunst verwerpende, die niet naar de nieuwste Fransche kunst en methode geschilderd is.

Wat mij aanbelangt, ik blijf mij bij het ware houden, en geene overdrijving, zoo min naar de eene als andere zijde, maar een schilderij hoog schatten, die ons de natuur in waarheid en oorsponkelijkheid weder geeft.

L.

Rotterdam, Julij 1881.

— Op den 27 Juli werd te Amsterdam een algemeene vergadering der maatschappij: *Arti et Amicitiae* gehouden. Uit het verslag over 1880 bleek, dat het ledental ongeveer op dezelfde hoogte bleef, en het eindresultaat der financiën bevredigend was. Niettegenstaande het déficit der tentoonstelling van edele metalen ad *f* 5000, kon dit jaar *f* 2500 worden afgelost, en levert de begrooting voor het volgend jaar een gunstig vooruitzicht op.

De uitkeeringen van het weduwen- en weezenfonds bedroegen *f* 7000 en aan geldbelegging werd c. a. *f* 5000 besteed. De Maatschappij ontving twee legaten van *f* 1000, éen van *f* 100 en éen van *f* 50. Zij hield zeven verschillende tentoonstellingen van schilderijen, teekeningen etc., namelijk van: P. Tetar v. Elven, *een bal masqué;* — A. Liezen-Maijer, *Lied von der Glocke;* — H. Makart, *Intocht Karel V;* — openbare verzameling van hedendaagsche kunst; — de schilderij van v. d. Helst; — het model van het standbeeld van Graaf Jan van Nassau, door Stracké; — de schilderij, aangekocht voor de verloting der Vereeniging ter bevordering van Beeldende Kunsten. Deze tentoonstellingen werden, behalve door de leden met hun Dames, bezocht door ruim 25,000 belangstellenden.

Bovendien hield zij nog eene expositie van edele metalen, die door 12197 betalenden ad *f* 4633,45 bezocht werd. Door de enorme onkosten er aan verbonden, leverde zij toch nog een tekort op van nagenoeg *f* 5000, dat tot heden slechts voor een klein deel door vrijwillige bijdragen werd gedekt. Van deze tentoonstelling is een photographisch album gereed.

De kunstbeschouwingen en spreekbeurten hadden in het winterseizoen op Donderdagavond plaats.

Uit de circuleerende portefeuille en op de stedelijke tentoonstelling werd voor ongeveer *f* 12,000 aangekocht.

De aankoop van aan de gebouwen der Maatschappij belendende perceelen, die inmiddels voorloopig verhuurd zijn, maakte eene leening van *f* 50,000 noodzakelijk die tegen 4 % volteekend werd.

Aan een 17tal jeugdige kunstenaars werd door Z. M. den Koning weder subsidie verstrekt; terwijl op

de uitgeschreven prijsvraag acht inzendingen inkwamen, waarvan er drie bekroond werden.

Voor de watersnood-verloting werden door de leden der Maatschappij 53 teekeningen aangebracht. Over het algemeen kan gezegd worden, dat het afgeloopen jaar inderdaad finantieel, artistiek en moreel een belangrijk jaar was.

— In den Haag zijn de beide Panorama's kort na elkaar geopend. Het Panorama van den kolonel *Langlois* den veldslag bij de pyramiden voorstellend, heeft het voorrecht van het ongemeene. *Mesdag's* Panorama stelt alleen het dagelijksche landschap rondom Scheveningen voor. Toch is de militaire voorstelling van den franschen kolonel niet anders dan een knap geschilderd doek, terwijl *Mesdag's* Panorama een kunstwonder van den eersten rang zal blijven.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De schilder Ed. Engel uit Mödling bij Weenen, heeft voor korten tijd eene schilderij vervaardigd, die een oppervlakte heeft van niet meer dan zeven vierkante streep en waarop alle figuren, trots deze kleine oppervlakte, met het bloote oog duidelijk te zien zijn. Het schilderij is een mengeling van allerlei figuren; er komen op voor menschen, paarden, honden, een zee, een woud, boomen enz., terwijl de lucht ook nog een ruime plaats inneemt. Het schilderijtje zal in de voornaamste steden van Europa worden tentoongesteld.

— Dezer dagen is te Londen, in de nabijheid van het *South Kensington Museum*, door den Prins van Walles de eerste steen gelegd voor het *Gresham College*, een inrichting van onderwijs in de kunsten en wetenschappen toegepast op de nijverheid.

Het college wordt gesticht door de vereenigingen en gilden van Londen, die de nationale nijverheid in staat willen stellen met de vreemde te wedijveren en meer en meer tot bloei te komen.

Het gebouw zal, behalve lees- en studiezalen voor het theoretisch onderwijs, ook werkplaatsen bevatten voor het practisch onderwijs in de verschillende vakken, o. a. 17 laboratoriums voor het onderwijs in de schei-, werktuigkunde enz. Het belooft een der grootste bestaande inrichtingen van dien aard te worden.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 33. 13 Augustus 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1—6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE VOORMALIGE HOFKAPEL TE OOSTVOORNE.

Prachtig moet het er hebben uitgezien, vooral op feesttijden in de collegiale kapel van het adelijk Hof in het dorp van Oostvoorne bij den Briel gelegen en in of kort na 1572 verwoest. Ten bewijze dienen de hiervolgende twee INVENTARISSEN van Reliquiën en Ornamenten, waarvan de eerste A°. 1511 en de tweede A°. 1569 werd opgemaakt; ik heb getrouw overgeschreven uit het origineel, dat in ons Rijksarchief zorgvuldig bewaard wordt; alleen heb ik mij veroorloofd de verkortingen aan te vullen. Was in de inventarissen slechts spraak geweest van Reliquiën en andere heilige zaken, den Roomsch-Katholiek meer uitsluitend dierbaar en in vereering, ik zou bij een ander tijdschrift, dan de KUNSTBODE ter plaatsing mij hebben aangemeld; nu echter in de INVENTARISSEN tevens, van de Oostvoornsche hofkapel eene ware kunstschat wordt ten toon gespreid, vermeende ik aan de KUNSTBODE, krachtens zijn titel de voorkeur te moeten geven. In der daad de Reliquiën zijn meerendeels gevat in kasjes of schrijnkens, in vaatjes, kannen, pullen en vazen, in buideltjes, of op kussens. Deze versierd met paarlen, of zelve van fijn stikwerk, gene van bewerkt koper, zilver of van kristal; sommige van goud met wapenen geëmaljeert.

Dan er waren nog andere kunstgewrochten of althans kostbaarheden aanwezig, ik noem slechts *de sulveren vergulden monstrancie, daermen op hoechtijden mede ommedraecht 't waerde H. Sacrament met haar vergulden onze-vrouwe en engelen-beelden en de twaeleff apostel-beelden geadmilgiert, den gouden kellich* na 1511 bekomen doch vóór 1569 helaas reeds *vercoeft aen den abt van Midderborch in Zeeland; de drie sulveren vergulden kelken, de twaalf vergulden brijsen die men hanct voer den boerst ande cappen, den zilveren paes, aemelgeert, de twee sulveren verguld candelaerkyns met ronde voeten nair d'oude wet geadmilleert op den voet mit die wapenen van Lutsenburgh, Voirne ende Montjoije; de sulveren vaten*

voor den wierook en het wij-water, de *zulveren pullen* en *den scotel, waerop het wapen van Voorne.*

Van de koorkappen, kazuifels, tunicalen [dalmatieken?], stolen, manipels, alben, gordijnen, altaar-doeken en dwalen enz. enz. enz. zeg ik alléén, dat hiervan te Voorne niet slechts een grooten voorraad was; maar dat ook tevens de voorwerpen vervaardigd waren van de fijnste kunststoffen: als zijn, veelsoortig flueel of karmosijn, schaarlaken, damast, krip en taf en doorgaans rijk gebeeld met poitretten, of de wapenen der adelijke schenkers; en omzoomd, of geborduurd met keurige rijken galonnen.

De boeken, die opgesomd worden, zijn onder de eerste voortbrengselen der boekdrukkunst te beschouwen; zeldzaame voorkomende incunabula; ook zij zullen wel versiert zijn geweest *met diversche gesteenten en gemalliert met wapenen* gelijk van het *zilveren boucxken* wordt verzekerd. En wat zal het beeld van Sint Pancras, waarschijnlijk op zijn feestdag en andere hooge dagen in een stroom van waslicht geplaatst eene grootsch figuur gemaakt hebben! Het was immers *eenen beelde [van Sinte Pancraes] van houte met een zilveren harnaesch, met een zilveren keten om zijn hals, een zilver zwaert in zijn eene handt ende op d'ander handt een houte valcke met een zilveren huijfde.*

Straks zei ik iets van wapenen op de kunststukken aangebracht; dat zij de milde gevers aanduiden, verzekeren ook ons de herhaalde dankbetuigingen in de INVENTARISSEN voorkomend.

De voornaamste schenkers zijn geweest de eerste heeren en vrouwen van Voorne, de familie Falkenburg—Montjoije, Jacoba van Beijeren, gravin van Holland en Zeeland, de heeren van Oostervant en Borsselen, de gravin Maria van Bourgondië, de adelijke weduwe van Reimerswaal; ook de priesters verbonden aan de kapel bijv. een Jacob van Borselen, een Leo de Gorges deden geschenken. Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat de vroome wenschen en gebeden aller priesters der kapel hierop neêrkwamen: der begiftigers *zielen sinnen [zijn] in de vrede Goedts! Heur ziellen sinnen in den hemel!*

Nu nog eenige berichten aangaande de heerlijkheid van Voorne, hare heeren en vrouwen, de stichting en de bedienaren der hofkapel en zulks om de beoordeeling en waardeering, wellicht de bewondering van den kunstschat 'TOISTVOIRNE, gedurende eeuwen vergaderd, te gemoet te komen.

Of het eiland van Voorne, doorgaans genoemd, DEN LANDE VAN VOIRNE, vóór 1141 een deel van het graafschap Holland—Zeeland was, of wel eene onafhankelijke heerlijkheid, is tot nog toe niet uitgemaakt. Voor ons bestek zij slechts aangestipt: dat Voorne, luidens de oude kronieken, in zoo even vermeld jaar 1141 door Dirck VI graaf van Holland werd uitgezet aan een zijner jongere zonen, te weten Pelgrom van Holland; en dat, na opvolging van verschillende mannelijke en vrouwelijke vertegenwoordigers 's heeren Pelgroms, en het kinderloos overlijden van Machteld Gerritsdh[r], vrouwe van Voorne, ten jare 1372, de heerlijkheid van Voorne is teruggekeerd 1) aan de graaflijkheid van Holland in den persoon van Albrecht van Beijeren. Nog zij gezegd, dat Voorne aan onze graven en gravinnen is verbleven tot 1581, het jaar, dat Filips als koning van Spanje de 2e en graaf van Holland de 3e van dien naam, werd afgezworen en als heer van Voorne vervangen door de algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden; die sommige deelen van Voorne in de eerste helft der vorige eeuw verkocht hebben. Zoo is bijv. Oostvoorne verkocht en als ambachtsheerlijkheid uitgegeven in het jaar 1724 aan Dirk van Leyden heer van Vlaardingen etc.

Van oudsher tot 1724 is het eiland Voorne *geregeerd apart ende op zijn zelven, conform aller huerlieder oude privilegien, handvesten costumen, politie ende contributien.*

Al vroegtijdig werd door een der eerste heeren, zoo niet den eersten, van Voorne, een sterk kasteel gebouwd en daarnaast een prachtig huis of lusthof. Beiden gebouwen bevonden zich, alwaar sinds het tegenwoordig dorp van Oostvoorne opkwam. Van den burcht zijn nog eenige sporen overgebleven, doch sinds lang niets meer van 't Hof en eveneens van onze collegiale hofkapel, die ter regter hand, voordat men de hofpoort uitkwam, was gelegen. Zie de afbeeldingen van overblijfsels te Oostvoorne in 1736—47 nog aanwezig, in deel VI n°. 468, 469 en 470 van het Verheerlijkt Nederland etc.

Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat van de voltooijing af van burcht en lusthof te Oostvoorne een paar priesters ten dienste der hofhouding en de buurlieden in den omtrek verblijvend, werkzaam werden. Mettertijd is het getal priesters allengs vermeerderd; immers toen op 31 Mei 1349 vrouwe Machteld, van Voorne hare hofkapel tot eene collegiale of kapittel-kapel heeft verheven, waren in die kapel aanwezig zes kapellanijen, hetgeen doet denken, zoo niet noodzakelijk aan zes, dan toch aan verschillende priesters.

Machteld bepaalde, dat zes priesters als kanunniken — waaronder een deken door hen zelve uit hun midden gekozen — voortaan den dienst in de kapel zouden waarnemen; en een hunner tevens de parochiekerk door hare voorvaderen ook te Oostvoorn gesticht moest bedienen; allen zouden hun onderhoud vinden uit de prebenden der voormalige kapellanijen, de goederen der parochie en vele aangewezen tienden, tijnsen en cijnsen.

Later is het getal van de Oostvoornsche kanunniken van zes op acht gebracht, en de benoeming in den persoon van keizer Karel V aan 's lands graven als heeren van Voorne, door den H. Stoel vergund.

Ten tijde van Filips keizer Karel zoon, trok ieder

1) Zij, die vermeenen, dat het eiland Voorne eene souvereine heerlijkheid is geweest, beweeren tevens, dat het als dusdanig aan onze graven niet kon en dus niet is vervallen, maar dat de heerlijkheid is verkregen door mede-erfenis of door aankoop; ik werd niet weinig geneigd aankoop te veronderstellen, nadat ik ten Rijksarchieve kennis nam van een Charter van Reinier, heer van Borne in Limburg. Immers in 1372 verklaart deze Reinier, een aanverwant van de echtgenooten der twee laatste vrouwen van Voorne, namelijk de gebroeders Jan en Dirk van Valckenburg bij Maastricht, dat hij door hertog Albrecht betaald is van den koop, door dezen gedaan, van het aandeel dat hij Reinier van Borne had aan de erfenisse van wijlen Machteld de vrouwe van Voorne. Zie ook het Aardrijkskundig Woordenboek van A. J. van der Aa, deel XI, bl. 841—42 en Alkemade's beschrijving van den Briele en Voorne, bl. 214 en elders.

kanunnik omtrent 1) 100 karoli-guldens, de pastoor daarenboven nog 40 karoli-guldens.

Een tiental jaren vóór de inneming van den Briel (1572) door de *Watergeuzen*, waren te Oostvoorn slechts drie heeren kanunniken residerende, te weten: de vice-deken Johan Sunck, en de kanunniken Claes van Brouckhorst en Folphardus van der Houff. De beroemde Pontus Huterus van Delft, een Petrus van der Goude en een Antonius de Zeelander waren uitlandig, en Zegerus van den Braecken, geb. te Gheel, in 1569, oud 45 jaar, woonde in den Briel, zijnde tevens kanunnik aldaar, en pastoor van Oostvoorne, en waarnemend pastoor of mercenarius van Rockanje. In laatstgenoemd of 't volgend jaar in plaats van den overleden Hr. Willem van Brouckhorst bij koninklijke nominatie deken van de vorstelijke collegiale kapel te Oostvoorn geworden, trok hij eerlang derwaarts. Hij beleefde de opheffing der kapel.

Deze Hr. van der Braecken is de laatste deken van de hof-kapel te Oostvoorne geweest, dezelfde persoon die den INVENTARIS van 1569 mede geteekend heeft.

A. M. VAN LOMMEL S. J.

INVENTARIUM RELIQUIARUM CAPELLAE SCi. PANCRACII MARTYRIS IN CURIA DOMINII DE VOIRNE. 2)

30 APRIL 1511.

Haec sunt in magna cruce, que immediate sequuntur;

Item in cruce argentea de ligno sanctae crucis Domini nostri Jhesu Christi.

Item in pede de eadem cruce, de ligno sancti Andree apostoli.

Quae sequuntur sunt in cristallo, quod tenetur ab angelis.

Item in parvo cristallo, in majori incluso, est una spinarum de corona Domini.

Item de mensa Domini, qua cenavit cum discipulis suis.

Item de petra supra quam stetit Dominus, quando benedixit mare.

Item de columpna Domini.

Item de sudario et sindone Domini.

Item de veste Domini.

Item de lapide vestigii, quando Dominus coelos ascendit.

Item de veste beate Mariae Virginis.

Item de sancto Pancratio, patrono nostro.

Item de sancto Petro apostolo.

Item de sancto Paulo apostolo.

Item de sancto Philippo apostolo.

Item de ossibus sancti Andree.

Item de sepulcro Domini.

Item de sancto Laurentio martyre.

Item de sancta Barbara virgine et martyre.

Item in bursa appendenti, pars quaedam ligni sanctae crucis, in cruce aurea.

Item in ymagine Beate Marie Virginis argentea deaurata, de camisia ejusdem Virginis.

In cristallo argenteo deaurato, de lacte Beate Marie 1) Virginis.

Que sequuntur sunt in magno cristallo ad modum amfore.

Item de lapide, super quem Dominus fuit crucifixus in monte Calvarie.

Item de oleo quod fluxit de ymagine Beate Marie in loco Sardam [?] prope Damascum.

Item de balsamo sancte Babilonie civitatis. (?)

Item de oleo sancti Remitri.

Item de oleo sancti Barbani.

Item de oleo sancti Nicolai.

Item de oleo sancte Katharine virginis et martyris.

Item de sanguine sancte Godole virginis et martyris.

Item de ossibus sancte Barbaræ virginis et martyris.

Quae sequuntur sunt in cristallo rotondo, quo homines ante feretrum Sancti Pancracii benedicuntur.

Item de tunica Domini, qua induebatur post flagellationem.

Item de crine Beate Marie virginis.

Item de camisia Beate Marie virginis.

Item de sancto Laurentio martyre.

Item de sancto Vincentio martyre.

Item de sancta Agatha virgine et martyre.

Item de sancta Elizabeth filia regis Ungarie.

Item dese navolgende hanghen aen een cleetkyn.

Item in een vergulden hoeren (hoorn) een stuck van sinte Cornelis gebeente.

Item in een beulkyn gescaciert (geschakeert) met paerlen, van sinte Aechtens gebeente; ende in dat selve is van sinte Symons baert.

Item in een cleyn cristal, van onser Vrouwen haer.

Item in paers buelkeyn een stuck van sinte Barbars gebeente.

Item in een plat sulveren vaetkyn, van den grave ons Heeren Jhesu Christi ende noch van sinte Agniten ghebeente.

Item in een sulveren vaetkyn, van sinte Katherinen olie.

Item in een sulveren ronden vaetkyn van ons Heeren rock, ende van sinte Bartholomeeus ghebeente ende van sinte Matheus ghebeente, ende van sinte Symons en Juda ghebeente ende van sinte Thomas ende van sinte Lucas ghebeente.

Item in een geelu buyelken van sinte Lucia ghebeente.

Item in een lanck crystal, van dien heyligen martelaer sinte Aurelius.

Item vier groeten hoefden van Heyligen, daer die namen daer of ontbekeent syn.

Item vier cleynen hoefdekyns, van de onnosselen kynderen.

Item vier schrynkens van houten vergult, ende zyn vol van reliquiën daer (van?) die ziellen sinnen [zyn] in den Hemel.

INT INVENTARIUM VAN KELKEN ENDE SULVEREN VATEN.

Item drie sulveren vergulden kelken.

Item een kellich die verçoeft is van twee of drie ca-

---

1) Zie informatie gedaan in 1514, uitgegeven door Professor R. Fruin, A°. 1860 blz. 674 en de Holl. Batavia Sacra 1 bl. 150 der Voorrede.

2) Deze inventaris is overgelevert desen Cameren (Reken kamer) bij Meester Jacob Palme, canonicus et vice-decanus der capelle St. Pancracii in Oostvoorn, 1° May 1511.

1) Eene grondige verhandeling over dit punt geven de *Acta-Sanctorum* der Bollandisten, deel IV bl. 206 en volgende van Augustus.

nonicken, alleenlyck residerende, sonder consent van den Heer en niet converteert en is in utilitatem capittuli, met meer andere cleynodiën en reliquiën ende als men ons seit, soe was hy van gouden ende es in den handen van den ambt van Middelburch.

Item 12 vergulden spannen of bryssen, die vercoeft syn van de selver canonicken; die men hanct voer den boerst anden cappen, in derselver tyt, ende synnen in handen van den capittel van der Tholen, als men ons seit.

Item een sulveren wyroychvat.

Item twee sulveren pullen.

Item een sulveren paes vergult en aemelgeert.

Item een sulveren scotel met dat wapen van Voorne daer in vergult.

Item twee sulveren kandelaerkyns, vergult ende aemmelgeert mit wapenen.

INVENTARIUM ORNAMENTORUM CAPELLE SANCTI PANCRACII IN CURIA DOMINII DE VOIRN.

Eerst van den heer van Voirne saligher gedachte.

Item een roet casuffel van ftueel of carmesyn ende in die boerden die wapenen van Voirne, mit twee tunicalen van deselve ende mit drie ouwe crispen alven ende mit een roe cappen van der selver ende mit een quast van paerlen.

Item een casuffel, gebeelt mit bloemen ende in die boerden staen vierhander wapenen, mit een alf, stoel ende manipel.

Item twee roede gebeelde cappen ende twee grauwe gebeelde cappen mit sinte Pancraes, ende sinnen van cleynen prise.

Item twee zyee gardinen roet en geelu, boven gebreit, met wys.

Item twee roe sayde gardinen op 't hoech outaer van cleynen prise.

Item twee witte gardinen boven op 't autaer ende twee beneden opte outaren.

Item twee witte gardinen die men hanct in den vasten, voer 't choer, ende een wijt cleet voert outaer.

Item twee grauwe gardinen scakeert tot de outaren, beneden choer.

Item een roet saij outaer cleet beduert (geborduurd) met den heiligen cruce, op 't hoech outaer.

Item een wijt outaer cleet, op 't hoech outaer, ende is versleten.

Item twee ghebeelden outaer cleên en mit sinte Pancraes beduert, ende het ander mit onsen Vrouwe.

Idem twee roe sayde outaer cleên bedeurt mit sinte Pancraes ende het ander mit onser liever Vrouwe.

Item een blau fluweel of carmefijn cassuffel, bedeurt mit gulden blommen, mit een alf, stoel ende manipel, ende heeft ghegeven die edele vrouwe Jacob vrouwe van Holland, Zeeland etc.

Item een roet casuffel ghebeelt, van flueel of carmesijn mit gulden boerden ende twee tunicalen desgelijcx mit alven, stoelen ende manipulen, ende drie cappen van derselver materie tot een heel capelle toe. Ende heeft ghegeven die edele grave van Oestervant heer van Borselen etc.

Item een roet scaerlaken casuffel, bedeurt mit blommen mit een alf ende stoel, ende heeft ghegeven meester Jacob van Borselen deken van sinte Pancraes capelle in zijn tijt.

Item een casuffel van wijt damast mit gulden boerden ende twee tunicalen van damast mit gulder boerden ende heeft ghegeven Mr. Leon de Gorges deken van sinte Pancraes capelle in den Hove van Voorne.

Item twee zwaerte casuffelen van saij, daer dat een of es mit zwaerte flueele boerden ende dat ander mit een roet boert, beduert mit onse liever Vrouwe, mit twee alven daertoe. Ende heeft ghegeven Katrijn Cornelis van Cleyburch, Frans Willem van Rijmmerzwalen weduwe, daer die ziel of sijn in de vrede Goeds.

Item een zwaert woesteen (?) casuffel mit zijn toebehorende.

Item XII dwalen onder guet ende quaet.

Item ses groete metalen candelaers ende twee mit pipen ende een cleijn.

Item een metalen wijroich-vat.

Item twee wijnwater vaten, 't een groet ende 't ander cleijn.

Item vier antiffonalen daer of sijn twee winter stucken ende twee somer stucken.

Item twee gradualen ende een capitteel ende twee lesboken.

Item twee souters, in bona forma ende twee ouwe souters.

Item twee missalen op hoech outaer daer [daarvan] de eene is een winterstuck ende het ander een zomerstuck.

Item een print missael ende cleijn missael van voettijf misse [missa-votiva].

Item quatuor partes *biblie* cum commentario *Lijre* [1] una cum [2] *Summa angelica* ex donatione decani magistri Leonis de Gorges.

Item een boeck dat heit [3] *Catholicon.*

Item *Descisines* [4] nove et antique Rotae cum suis summariis.

Item *dialogus* [5] miraculorum.

Item *Summa* [6] Astexani in duabus partibus.

Zie over de hier vernoemde incunabula den hoog gewaardeerden *Catalogus Librorum saec°. XV°. impressorum*, in 1856 te 's Hage door wijlen den bibliothecaris der Rijks-bibliotheek J. G. Holtrop uitgegeven en voortgezet door Dr. M. F. A. G. Campbell den tegenwoordigen Rijks-bibliothecaris en dit: voor nr. 1 bladz. 542 ad vocem *Lijre;* voor nr. 2 bl. 271 en bl. 519 ad voc. *Clavasio;* voor nr. 3 bl. 510 ad voc. *Balbus;* voor nr. 4 ad voc. *Decisiones;* voor nr. 5 bl. 516 ad voc. *Caesarius monachus Cisterciensis;* en voor nr. 6 bl. 506 ad voc. *Astesanus.*

EEN GERRIT LUNDENS IN HET MUSEUM VAN MARSEILLE.

Voor eenige jaren het Museum te Marseille bezoekende, trok een fraai schilderijtje (No. 415 van den Catalogus) mijn bizondere aandacht. Nog vóór mijn catalogus te raadplegen, schreef ik het reeds aan Lundens toe, van wien ik juist in de collectie Stange, 20 Maart 1879 in Keulen bij Heberle verkocht, drie aardige exemplaren gezien had. Vervolgens den catalogus opslaande, werd ik gewaar dat het stuk gemerkt was; en weldra las ik, voor een Hollander zeer duidelijk, daarop *G.Lundens.* (De G aan de L verbonden.)

De catalogus van 1877 schrijft het volgende:

Scène de cabaret. Sur le devant une femme, vêtue d'un corsage blanc et d'une robe bleue, le sein droit découvert, boit, tenant son verre de la main gauche; un homme appuie la main sur son épaule droite, un autre tourne le dos enz. Un autre, debout au milieu, crie à tue tête tenant élevée de chaque main une chandelle allumée. Sur cette peinture, attribuée à tort à Laenen, M. Clément de Ris prépare un travail qué doit paraître dans la Gazette des Beaux Arts. Nous attendons l'avis de cette voix autorisée pour donner affirmativement le nom du peintre; ce qui nous pouvons dire dès à présent c'est qu'elle est signée d'une maniere assez illisible: Simud ou Simondt ou Simons.

Ik deelde onmiddellijk aan den Directeur, den heer Bouillon-Landais mijne ontdekking mede. Deze heer was bezig de gang van zijn Museum uit te schilderen. Hoe verdienstelijk deze bezigheid is, het ware toch wenschelijker, dat hij de collectie, aan zijne zorgen toevertrouwd, beter bestudeerde, en bekeek. 1) De man noteerde mijne opmerking en verhaalde mij, dat de heer Clément de Ris, de bekende fransche kunstvriend, dit stukje herhaaldelijk had bezichtigd, en te vergeefs getracht had het monogram te ontcijferen. Ik was bijna het schoone stukje van Lundens vergeten, overigens wel het *beste* wat ik ooit van hem zag, krachtig van kleur en bizonder goed geteekend, toen ik in het Juli-nummer van de *Gazette des Beaux-Arts* een opstelletje van den heer Clément de Ris vond, dat mij deze regelen doet schrijven.

In zijne „*Notes sur les Musées de Marseille et de Lyon*" lezen wij:

Voici un délicieux tableautin qui m'avait échappé lors mes précédentes visites 2) et qui offre une énigme à déchifrer par de plus compétents. C'est une petite toile de Om, 37 de hauteur sur Om, 34 de largeur. Le catalogue l'intitule *Scène de cabaret*. Elle a été léguée par M. Gras en 1858. Au centre, une belle commère aux chairs fraiches et rebondies, est assise devant une table chargée des débris d'une collation et porte gaiement un verre à ses lèvres. Elle est vue jusqu'aux genoux. La coiffure, des plus originales, consiste en une espèce de mitre blanche à ornements rouge et or. Caraco blanc bordé d'une large bande rouge, jupon bleu. Le sein droit est découvert. De l'autre côté de la table, à droite, un cavalier assis, vu par derrière, joue du violon. Entre les deux personnages, une espèce de soudard, à visage patibulaire, met familièrement la main sur l'épaule droite de la belle gouge. Dans le fond gris-brun de l'appartement s'estompe la figure d'un troisième escogriffe. L'exécution est ferme, précise, très-habile mais sans charme; un peu dure; le modelé remarquablement accentué. La couleur, des plus habilement distribuée pour mettre la femme en relief, a poussé au noir. Le tableau est craquelé mais de bonnes craquelures; intact du reste. Il aurait besoin d'être légèrement déverni. A cette description il est facile de reconnaître une oeuvre de l'école hollandaise vers 1650. Les peintres d'alors nous ont habitué à ces scènes un peu vives. Mais à qui l'attribuer? Voilà où les difficultés commencent et où je me récuse absolument. C'est une scène risquée, à la Jean Steen, mais exécutée d'une main autrement ferme (??); un mélange de la manière d'Adriaan Ostade et d'Adriaan Brauwer. On lit distinctement (NB!) la signature: Simon de F... Qu'est-ce que ce Simon de F? J'ai recueilli tout mes souvenirs, j'ai consulté toutes les catalogues des Musées du Nord de l'Europe, si riches en oeuvres de l'Ecole hollandaise, je n'ai rien trouvé de concordant à cette signature. L'artiste auquel la scène de cabaret pourrait être le plus légitimement attribuée est Nicolaas Maes; mais la signature est là qui s'oppose à cette attribution. Bref je ne puis proposer aucun nom et me vois contraint de laisser protester la lettre de change que le catalogue de 1877 tire très-obligeamment sur mon opinion. Peut-être un des lecteurs de la Gazette y fera-t-il plus d'honneur que moi. 1)

De heer Clément de Ris ziet dat zijn wensch hiermede vervuld wordt.

Ik zal hem bovendien hierbij een lijstje geven van de mij bekende werken van *G. Lundens*; ik zag die allen, sommigen herhaaldelijk, maar geen enkel daarvan is zoo aantrekkelijk als het stuk te *Marseille*. Zeer goed zijn echter de miniaturen, o. a. in het *Nederlandsch Museum* te *'s Gravenhage*.

Twee miniaturen in een schroefdaalder; mans en vrouwen portret; buste. Gemerkt: *G. Lundens* 1650. (Uit de collectie *v. d. Kellen*.) Dergelijke portretten in de belangrijke collectie van *Z. K. H. Prins Alexander der Nederlanden* en *Jhr. Mr. V. de Stuers*.

No. 1713 van het Museum te *Dresden*, (Ein Mann schaukelt ein Mädchen auf dem Knie.) daar *Unbekannt* hoewel onduidelijk gemerkt: *G. Lundens fc* 1656. (Niet 1616 zooals de catalogus opgeeft.) Zeer goed exemplaar.

No. 1731 van het Museum te *Dresden*, (Ein Geiger in einer Bauernstube; ein Mädchen tanzt.) Bez: *G. Lundens* fc. 1656.

Een zeer groot stuk, indertijd in de collectie *Stange* te *Lübeck*; No. 54 van den catalogus 1879.

Bauernhochzeit. Rechts und links die Gäste an reichbesetzter Tafel; im Mittelgrunde tanzt nach dem Spiele eines erhöht stehenden Geigers das Brautpaar; in der Umgebung in der verschiedensten Weise sich belustigende Paare. Circa 40 Figuren. Paneel, hoog 85, breed 120 cent.

Ik noteerde: Tamelijk warm bruine toon: fijne meisjes typen. Gemerkt met groote letters: *G. Lundens f* 1656.

No. 55. Uit dezelfde verzameling:

1) Ik zal thans geen kritiek op zijn catalogus geven. Voldoende zij, dat een onbeduidend *italiaansch* portret, dat steeds *Luca Giordano* heette, door hem „*Rembrandt*" gedoopt werd. En zoo meer!

2) De heer C. schijnt nog al vergeetachtig te zijn.

1) Ik noteerde in der tijd: Prachtstuk. Licht op 't uitnemend geschilderd gezichtje van de lachende vrouw, een heerlijk figuurtje, de overigen in het half donker. Tamelijk koel van toon (niet als No. 54, Cat. Stange.) Wel de hoogste trap, waarop Lundens zich verheffen kon!

Das Pfänderspiel. Ein junges Mädchen hockt im Schoosse einer auf einer Tonne sitzenden Gespielin und wird mit einem Pantoffel auf die auf dem Rücken liegende flache Hand geschlagen. 1) Zahlreiche Zuschauer, 12 figuren. Bez. *G. Lundens* 1673. Doek, h. 35, br. 40. Deze schilderij vond ik met de volgende, No. 56, in de collectie *Habich* te *Cassel* terug, zij hangen thans in bruikleen in het Museum aldaar.

No. 56. Uit dezelfde verzameling:

Bauernbelustigung. Einer jovialen in der Mitte des Raumes sitzenden Bäuerin wird der erhobene nackte Fuss gemessen; Gruppen verschiedenen Geschlechts; rechts eine weitere Gruppe von vier Personen um einen Tisch sich am Spiele ergötzend. Pendant von No. 55. Bez. *G. Lundens*, 1673. (Met fijne kleine letters; als boven.)

Doek h. 35. br. 40.

Deze twee stukjes, hoewel goed geteekend en aardig van compositie, halen toch niet bij het stuk te *Marseille.*

Te *Amsterdam* werd 4 Maart 1879 verkocht in de Auctie *Schottelink* c. s. No. 81 *G. Lundens.* Een vrolijk boeren gezelschap, paneel h. 38 c. br. 40.

Op de tentoonstelling van oude Meesters in 's Gravenhage bevond zich een der minst fraaie stukken van *Lundens*, No. 186, „Aangename jagersrust in de boerenwoning." Doek h. 1,54, br. 1,22 c. (Eigenaar Jhr. I. Mock.)

Een dergelijk groot stuk zag ik in de collectie *Lichtenstein* te *Weenen.* Het is No. 549. *Gerrit Lundens, Bauernunterhaltung* in einem Bauernhause, in der Mitte ein tanzendes Paar, dem die Uebrigen zusehen. Bez. *G. Lundens* 1654 fecit.

Grof, en niet zeer belangrijk.

Voorts moet de Kunsthändler *Schwartz* te *Weenen* een goed exemplaar bezitten of bezeten hebben.

Gerart Hoet noemt een aantal „Gezelschapjes" van onzen Meester.

In de veiling *P. van der Lip* 14 Junij 1712 No. 27. *Het Doele stuk, daar in komt Capitein Benning Kok, met zijn burgerij, door Gerard Lundens, uitvoerig geschildert 't best van hem bekent.* f 263,—.

Misschien hooren wij weldra van iemand anders iets meer omtrent deze schilderij en zijn maker. Ik mag daar verder niets van vertellen.

Summa summarum: *Lundens* is een degelijk schilder geweest, in den trant van *J. Miense Molenaer*, doch hij werkte zeer ongelijk; zijne beste mij bekende werken zijn het stukje te *Marseille*, de portretjes in het *Ned. Museum* en No. 1713 van het Museum te *Dresden.*

A. Bredius.

---

1) Bij Hoet: Veiling 16 April 1750 te Amsterdam.
No. 6. Een vrolijk gezelschap van boeren *die handje plak spelen.* door *Lundens.* H. 23 d. br. 29 d. *f* 27.
(De maat verschilt.)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het heeft Z. M. den Koning behaagd te benoemen in de orde van de Eikenkroon: tot kommandeur: Mr. P. F. Hubrecht, vice-President van de Commissie voor de tentoonstelling van Oude Kunst; tot officier: Mr. W. N. Lantsheer en J. W. van Borselen leden dier Commissie; tot ridder: Joh. M. J. Gram en Mr. C. Telders, secretarissen dier Commissie.

Z. M. heeft benoemd tot ridder 4e kl. in de orde van den Gouden Leeuw van Nassau, den heer J. G. Smits, lid van bovengenoemde Commissie.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken brengt ter algemeene kennis, dat in het eerstvolgend najaar de normaalschool voor teekenonderwijzers en de school voor kunstnijverheid te Amsterdam in 's Rijks Museum-gebouwen aan de Stadhouderskade geopend worden.

De eerste heeft ten doel de opleiding van onderwijzers en leeraren in:

a. het handteekenen:
b. het bouwkundig teekenen;
c. het werktuigkundig teekenen;
d. het boetseeren.

De tweede verstrekt onderwijs in de toepassing van bouw-, beeldhouw- en schilderkunst op de onderscheiden takken van nijverheid.

De volledige cursus duurt drie jaren.

Het schooljaar vangt, te beginnen met 1882, den eersten Dinsdag in September aan.

Er zijn drie vacantiën:

a. van Kerstmis tot den eersten Maandag in Januari, of zoo deze op Nieuwjaarsdag valt, tot den 2den Januari;
b. van Zondag voor Paschen tot en met den tweeden Paaschdag.
e. van den derden Zondag in Juli tot den eersten Dinsdag in September.

De toelating van nieuwe leerlingen geschiedt volgens den uitslag van een door den directeur en de leeraren, in het openbaar, afgenomen toelatingsexamen.

Wie aan dit examen wil deelnemen moet den leeftijd van 16 jaren bereikt hebben.

Dit examen omvat:

a. voor zooveel de normaalschool betreft;

1°. lezen, schrijven, rekenen;

2°. het behoorlijk teekenen van een eenvoudig voorwerp naar de natuur en van een eenvoudig pleisterornament.

Zij die in het bezit zijn van het diploma, bedoeld in art. 55 der wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 (*Staatsbl.* n°. 50), behoeven geen examen af te leggen in de vakken sub 1°. vermeld.

b. voor zooveel de school voor kunstnijverheid betreft:

1° lezen, schrijven, rekenen en de beginselen der vlakke meetkunde;

2°. de beginselen der Nederlandsche en der algemeene geschiedenis en der aardrijkskunde.

3°. het behoorlijk teekenen van een voorwerp naar de natuur en van een zamengesteld pleisterornament;

4°. de beginselen der perspectief en der projectieleer;

5°. de beginselen der ornamentleer.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma bedoeld in art. 55 der wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), behoeven geen examen af te leggen in de vakken 1°. en 2°. vermeld.

De overgang van de leerlingen naar eene hoogere klasse heeft plaats op grond van de bevredigende uitkomsten van een vóór het einde van het schooljaar, onder leiding van den directeur, ten overstaan der leeraren, te houden overgangsexamen.

Van den uitslag van dit examen wordt aan ieder leerling, voor zooveel hem betreft, een getuigschrift afgegeven.

Aan de leerlingen, die den volledigen cursus hebben bijgewoond, wordt eenmaal 's jaars gelegenheid gegeven om een diploma te verkrijgen ten gevolge van een openbaar eindexamen, af te leggen ten overstaan van den directeur, de leeraren en een of meer door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen deskundigen.

Aan ieder leerling der normaalschool, die dit diploma verkrijgt, wordt eene som van een honderd gulden uitgereikt.

Voor de aanschaffing der bij de oefeningen noodige gereedschappen wordt, onder goedkeuring der leeraren die het aangaat, door en ten koste van de leerlingen gezorgd.

Het schoolgeld bedraagt dertig gulden, vóór den aanvang van elk schooljaar in 's Rijks schatkist te storten.

Terugbetaling geschiedt uitsluitend indien door overlijden vóór den aanvang der lessen van deze geen gebruik is gemaakt en alsdan op aanvrage der erfgenamen.

Onvermogenden, die van bijzonderen aanleg blijk geven, kunnen op voorstel van den directeur door den Minister van Binnenlandsche Zaken van betaling van schoolgeld worden vrijgesteld.

Aan de normaalschool voor teekenonderwijzers wordt onderwijs gegeven in:

1°. het regtlijnig teekenen met behulp van instrumenten;
2°. het handteekenen tot en met de copie naar het gekleed levend model;
3°. het schilderen naar pleisterafgietsels en naar het stilleven;
4°. het bouwkundig teekenen;
5°. het werktuigkundig teekenen;
6°. het boetseren;
7°. de stijl- en ornamentleer (theorie, geschiedenis en ontwerpen);
8°. de kunstgeschiedenis en schoonheidsleer;
9°. de ontleedkunde en de proportieleer van den mensch;
10°. de vlakke en beschrijvende meetkunde;
11°. de doorzigtkunde;
12°. de methodologie en de paedagogiek van het teeken- en boetseeronderwijs.

Aan de school voor kunstnijverheid wordt onderwijs gegeven in:

1°. de theoretische en praktische toepassing der bouwkunst, der schilderkunst en der beeldhouwkunst op de aan deze kunsten verwante takken van nijverheid;
2°. het regtlijnig teekenen met behulp van instrumenten;
3°. het handteekenen tot en met de copie naar het naakt levend model;
4°. de stijl- en ornamentleer,
5°. de geschiedenis der kunsten en ambachten;
6°. de kleurenleer;
7°. de kennis der materialen;
8°. de ontleedkunde en de proportieleer van den mensch en van de dieren;
9°. de beginselen der beschrijvende meetkunde;
10°. de doorzigtkunde.

Zij die als leerlingen wenschen toegelaten te worden, moeten daarvan vóór 15 September aanstaande schriftelijk doen blijken aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, met overlegging van eene geboorteacte en van de verklaring bedoeld bij art. 17 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

's Gravenhage, 9 Augustus 1881.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
HUBRECHT.

— Onlangs deelde de Nieuwe Rotterdammer Courant een gesprek mede, dat een harer Correspondenten met den bekenden Duitschen hoogleeraar Georg Ebers had gehad betreffende het nieuw Departement van Justitie. Het oordeel van den Duitschen geleerde werd als volgt medegedeeld:

„Aanleiding tot onze kennismaking gaven een paar vragen zijnerzijds over het nieuwe gebouw van de Witte Societeit en het nieuwe Ministerie van Justitie. Hij kon dit niet genoeg roemen; het Ministerie was een prachtgebouw, meende hij, dat ons land tot groote eer, den Haag tot luister strekte. *Wij vertelden hem wat er over dat gebouw en op bouwkundig gebied in 't algemeen te onzent te doen was geweest; hoe sommigen aan het weder invoeren van den Nederlandschen renaissance-stijl zich ergerden, anderen in het restaureeren van oude kerken en het toepassen van den Gothischen stijl katholieke beweegredenen zagen. Smakelijk lachte hij daarom; das ist ja reiner Unsinn! In Duitschland was niemand op zulke gedachten gekomen, ofschoon ook daar een ijverig katholiek, de heer Reichensperger, de bouwkunst weder in gang en eere had gebracht.*

„Professor Ebers heeft den Haag nu verlaten, en trekt per rijtuig Holland door, om de eigenaardige schoonheid van ons land beter te genieten. Te Leiden hoopte hij zijnen vriend prof. Leemans en andere door hem hoog gewaardeerde mannen te ontmoeten. Vervolgens gaat hij naar Haarlem, Amsterdam, Utrecht, Gouda, Rotterdam en Dordrecht. Ons land is hem niet vreemd. Ongeveer tien jaren geleden heeft hij het ook bezocht, en, dacht hij aan die reis nog met genoegen, hij was niet uitgesproken over den grooten vooruitgang op aesthetisch, bijzonder op bouwkunstig gebied, dien hij in den Haag had opgemerkt."

Hoe het met de betrouwbaarheid van sommige organen onzer pers gesteld is, kan hieruit blijken, dat *het Vaderland* toen het den volgenden dag dit artikel overnam, daaruit het hierboven gecursiveerde wegliet, en derhalve juist dat gedeelte, welks kennelijke bedoeling was aan het Nederlandsch publiek te doen hooren, hoe dr. Ebers over de beweging op bouwkundig gebied in ons land denkt.

— Donderdag 11 dezer is in het Academiegebouw te 's Gravenhage de zesde jaarlijksche tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij geopend.

— In de laatste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen is besloten:

1°. Dat op de begrooting een post van *f* 9000.— zal worden uitgetrokken, om daaruit aan drie departementen, die plaatselijke verzamelingen tot bevordering van kunst-industrieel-onderwijs wenschen te stichten, op hun aanvrage elk een subsidie van *f* 3000.— door het Hoofdbestuur te doen uitkeeren.

2°. Dat genoemd bedrag, op aanvrage, zal toegewezen worden aan de drie departementen, die door het Hoofdbestuur zullen worden aangewezen en aan de volgende voorwaarden voldoen:

a. dat vanwege openbare besturen, vereenigingen of particulieren, gelijk bedrag voor de stichting van de bedoelde verzameling is toegezegd;
b. dat er eene vaste commissie van toezicht en beheer benoemd zij, waarin het departement op voldoende wijze is vertegenwoordigd;
c. dat het onderhoud en de uitbreiding van de verzameling genoegzaam zijn verzekerd;
d. dat er een of meer lokalen beschikbaar zijn gesteld, waar de verzameling behoorlijk is geplaatst en op geschikte dagen en uren kosteloos voor het publiek toegankelijk is gesteld;
e. dat voor het dagelijksch toezicht der verzameling één persoon zij aangesteld, aanwezig in de lokalen, wanneer die voor het publiek toegankelijk zijn, en in staat de noodige verklaring te geven.
f. dat in hoofdtrekken de verzameling aan het in de bijlage geschetste program voldoe;

3°. Dat aan het Hoofdbestuur wordt overgelaten, nader te beoordeelen in hoever aan bovengenoemde voorwaarden genoegzaam is voldaan.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De tentoonstelling van Luiksche oudheden te Luik, welke tot half September geopend blijft, is zeer merkwaardig en allezins bezienswaardig. Zij is in drie verschillende lokalen geopend.

In den kloostergang der Cathedraal treft men de Kerkelijke oudheden aan, waaronder uiterst kostbare voorwerpen zich bevinden. Er zijn daar niet minder

dan 6 groote reliquienkasten (*chasses*) uit de XIIe en XIIIe eeuw; daaronder munt die van de Abdij van Stavelot uit. De schatkamers der kerken van Luik, Namur, Tongeren, Hoey, Stavelot, Visé en Maastricht hebben haar beste voorwerpen gezonden.

De tweede afdeeling bevindt zich in het lokaal der Societeit *l'Emulation*, en omvat de schilderijen, de meubels, de aardewerken, de goud- en zilversmidswerken, het glaswerkenz. Daar prijkt ook de prachtige met honderden beeldjes voorziene altaartafel uit de kerk van St. Denis te Luik, welke vroeger aan een Nederlandsche kerk behoorde.

In de Universiteit heeft men de handschriften, de zegels, de prenten en de Romeinsche en Germaansche oudheden ten toon gesteld.

Een en ander is een bezoek overwaard.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 34. 20 Augustus 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

DE VOORMALIGE HOFKAPEL TE OOSTVOORNE.

INVENTARIS VAN DER CAPELLE T'OESTVOIRNE. 1519 16 JANUARII.

Inventaris van alle de reliquien ende ornamenten thoebehoorende ende wesende binnen der capelle staende up 't hoff van Voorne.

In den eersten een schoon zilveren Cruyce, staende up eenen platten zilveren voet, verheven van vier vergulden leeukens, in welcke cruyce beslooten is een stuck van den heyleghen cruyce zeer schoon; van welcke hier voirtyts by wylen Mer-vrouwe Jacoba van Beyeren saliger memorie afgenomen zijn drie stucxkens, elck van eenen vinger viercant te weeten van de drie eerste eynden, daer voiren weder ingestelt zijn drie stucken goudts van gelycken groote om de plaetse te vollen; gelyck men zien mach; ende op den voirnoemden voet staet een rondeelcken, vergult, daerinne beslooten is een cleen cruysken vergult, dair inne beslooten is een cleen cruysken gemacct van den houte van sinte Andries.

Item een zilveren vergulden monstrancie, daer men up hoochtyden mede omme draecht 't waerde heylege sacrement, gehouden van twee engelen vergult, hangende onder an heur voeten de waepen van Lutsenburch ende van Voorne; tusschen de zelve en'gelen staende een beeld van onser Vrouwen verheven op eenen zilveren vergulden voet. Daerop geadmilgiert staen de twaeleff appostelen. In welcken monstrancie zyn van den rock ons Heeren, van onsser Vrouwen haer, ende hemde met andere diversche heylichdom ende reliquien.

Item twee vergulde engelen staende op eenen platten vergulden voet houdende in heur handt een lanck cristallen rondeelcken, an elck eynde beslegen mit zilver. Ende boven beslooten mit drie torrenkens vergult. In welcke rondeelcken leyt een ander cristalle glaesken an beyde eynden oock beslegen mit zilver, daerinne is een doerne van de croone onz Heeren, in welcke monstrancie noch beslooten zyn diversche heylichdom ende relequien. An welcke monstrancie hangt oick een buersken mit een cleijn

gouden cruysken, dairinne is van den heylegen cruijce. Dit voirschreven buersken hangt noch ande monstrantie. Mair dat cleijn gouden cruysken dair een stucxken vant heylege cruijce inne was, twelcke de Heeren van Voorne mit een root zyden coirdeken om hairen hals plaeghen te draegen, is wech. Ende seggen Myn-heeren van den cappitle dat zy Barthout van Craenenbrouck hebben hooren seggen: dat men tzelve cruysken in den Haghe verveylt heeft te vercoopen en t zelve gedaen te wesen bij een vrouwe genaempt Tryne Bartelmeesdhr, alias Tryn Rontvoet, wonende in den Haghe in den gulden ancker; ende Barthout hier op gevraecht zynde, seyt het tzelve in den Haghe te hebben hooren seggen.

Item een cristaelen vaesken in maniere van een kanneken, staande op eenen zilveren vergulden voet met een zilver vergulden oire ende dexel, rontsomme met diversche slechte gesteente, sittende boven up 't voirn. dexel een coninck vergult, met de waerelt in de handt, in welcke kanneken beslooten es olije van diversche heylegen ende van den steen dair Godt op gecruyst was, van den bloede van sinte Goedele, van sinte Barbara gebeente ende noch andere reliquien.

Item noch een cleijn cristallen vaetken, in maniere van een pulleken mit een zilveren vergulden voet ende dexel, daerinne beslooten es melck van onsser Vrouwe.

Item een zilveren vergulden beeldeken van onsser Vrouwen van de lencte van acht ofte neghen duymen mit Jesus op hueren arm ende een spanneken in d' ander handt, dair inne beslooten es een stucxken van heur hemde.

Een zilveren viercanten pax, binnen geadmilleert met ons Heeren an 't cruyce ende buyten vergult.

Item een zilveren schaele, binnen geadmilleert, de wapen van Voirne.

Item twee zilveren pullekens.

Drie zilveren vergulde kelcken met drie patenen.

Twee oude zilveren vergulden candelairkens mit ronde voeten nair d' oude wet geadmilleert up den voet mit die wapen van Lutsenburch, Voirne ende Montjoije.

Eenen zilveren wieroeckvat mit eenen zilveren ketene ende dair up gesteken de wapen van Mevrouw de Douagere van Bourgoingnen.

Item vier viercante cofferkens rontsomme besleghen mit coper vergult. In 't eene van de zelve besloten is (zijn) vier cleijn hoofdekens van D'onnosel kinderkens ende in d'ander zeker gebeenten ende reliquien van Heyleghen, gebonden in tafftaff ende anders.

Item vijff hoofden van de elff duysent maechden, in tafftaff gewonden. Een outairsteen van groen morbar, beslegen in coper, wel proper. Nair d' oude maniere.

Noch zoe isser een grauw zyden viercant cleedt, dair anne benaijd zyn diversche budels ende andere vaetkens dair inne beslooten zyn diversche reliquien. In den eersten grauw budel die bestict es mit hoofden, daer inne zyn de gebeente van sint Gregorius, die een prins was van drie hondert Moriaenen ende van sinte Gereoen ende zyn gesellen.

Item een lanck cristallen vaetken an een zilveren keteken, dair inne es van een H. martelaer, genaempt sinte Aurelius.

Item een zilveren soutvaetken, daer inne is van sinte Katherine olije.

Item in een ront zilveren vaetken, dair inne is van ons Lieffs Heeren rock ende andere diversche gebeente.

Item een plat zilveren vaetken, dairinne is van ons Lieffs Heeren bloede, ende andere diversche reliquien.

Item een cleyn cristaelken, dair inne is van onse Vrouwen hair.

Item een zilveren vergulden hoerenken, daer inne is van sinte Corn. (Cornelis) gebeente.

Noch soe hanger anne diversche budelkens ende andere bondelkens mit heylichdom, daer 't geschrift van ouderdom afvergaen [vergaen] is.

Item drie cappen, een casuffel ende twee tunicaelen van root gebeelt fluweel met gulde geborduerde borden, daer up staen de wapen van wylen Mervrouwe Jacoba ende van Oistervant, hier vorentyts gegeven by de Heere van Oistervant.

Item een cappe, een cassuffel ende twee tunicaelen van oudt root fluweel met groen borden.

Een casuffel ende twee tunicaelen van wit damast met vergult slecht bourduersel, de zelver capelle gegeven by meester Leeu, die geweest is deken van de zelve capelle T'oisvoirne.

Item daer is eenen beelde van Sinte Pancras van houte met een zilveren harnaesch met een zilveren keten om zijn hals, een zilver zwairt in zijn eene handt ende up d'ander handt een houte valcke met een zilvere huyfde

Item een zilveren boucxken verciert mit diversche gesteenten, an beyde zyden gemalliert mette waepen van Voirne.

Ende noch een zilver vaetken daer de heilige olie in es.

Ende alsoe in den jaere 1565 alle 't silverwerck ende reliquiën van twee persoonen uytten Briele, als Franchois Gillisz ende Pieter Ariaensz, backer, gestoolen is geweest, soe sijnder eenighe reliquiën verloren; maer de juweelen syn altesamen wederomme gerecouvreert.

Welck voirn. inventaris gemaect es bij ordonnancie van Mijnheeren van de rekencamer van des Coninclyker Majesteijts wegen, in presentie van den deken ende gemeen cappittelaeren van de voirn. capelle ten bijwezen van Joost van de Werve balliu van den Brielle ende lande van Voorn ende Jehan van Duvenvoorde rentmeester generael 's lands van Voorne; die dit tot kennisse van deess onderteekent hebben op den XVI dach van Januario 1569 Stilo curiae Hollandiae.

Zegerus van der Braeken, decanus.
Pholphardus van der Houff
J. van der Werve. J. van Duvenvoorde.

Wij deken en gemeen capittelairen van Sinte Pancraes capelle binnen den Hove van Voorne, doen condt allen luijden ende bijzonderlijk Mijn-heeren van de Rekencamer des Coninex in Holland: hoedat alsulke reliquiën, ornamenten, kelcken ende anders, als bij den rentmeester generael 's lants van Voorne, Johan van Duvenvoorde geinventarieert zijn, blijckende bij de selve inventaris bij ons deken ende gemeen

capittelairen mitten voors. rentmeester onderteeckent, onder ons rusten en in onsse bewaringe zijn. Des 't oirconde soe hebben ons gemeen capittels segel hier onder an gehangen den 16 Jan. 1569 stijlo curiae Hollandiae.

Edele wijse voorsienige zeer descrete Heeren, ick gebiede mij zeer dienstelick tot uwe Edele. — Ick hebbe uwer edele missive ontfangen, mitsgaeders den inventaris van de reliquiën, ornamenten ect., wesende in de capelle van Voorne binnen den dorpe van Oostvoorne. Ende volgende uwer Edlr. bevel hebbe mij zelven tot in den dorpe van Oostvoorne gevonden. Ende aldaer in de voirn. capelle den inventaris vernijeut in presentie van den deken ende gemeen capittelaren. Welcken inventaris, daer alsoe beschreven, ik mijn voirn. Heeren overzende mitsgaders een recepisse onder 't segel van 't voirn. capitele: dat alle alsulcke goeden begrepen in den voirn. inventaris bij haer luijden onderteeckent, onder haer rustenden zijn.

Uw goetwillige dienaer
J. van Duvenvoorde.

EEN VERLOREN SCHUTTERSSTUK VAN MARTINUS LENGELE, EN ZIJNE LOTGEVALLEN.

Onder de papieren der Haagsche Schutterij 1) berusten verscheidene documenten aangaande eene schilderij, in 1660 door Martinus Lengele geschilderd en de officieren van het Oranje Vendel, ten voete uit, levensgroot, voorstellende. Dit volgens van Gool uitnemende stuk is geheel verdwenen. Wij kunnen het tot in 1795 vervolgen; toen hing het nog steeds in de Schuttersdoelen, zooals wij later zien zullen. De stad is door dit werk op eene merkwaardige wijze „geturbeerd", zoodat ik het der moeite waardig acht de officieele stukken hier te laten volgen. Het oudste stuk dienaangaande is wel de eerst volgende klacht der officieren van het Witte Vaandel, dat die van het (jongere) Orange Vendel hun nieuwe stuk in de plaats wilde hangen van dat der officieren van het Witte Vendel. De laatsten kwamen hier met kracht tegen op; toen het Hof van Holland, waaraan zij zich wendden, daarop antwoordde: „Nihil hic," en hen naar de Burgemeesterkamer verwees, kregen zij een zeer schrale troost; en kort daarop werd, zeker nog door diep gekrenkte schutters van het Witte Vendel, eene poging gedaan, het gehaatte stuk door sterk water te vernielen. Later blijkt het echter, waarschijnlijk door den schilder Lengele zelf, die officier der schutterij was, hersteld, nog in 1772 op de hevig betwistte plaats te hangen.

M. Lengele werd 1648 Lid van het Haagsche St. Lucas Gilde 2) en behoorde tot de oprichters der schildersconfrerie in 1656, waarvan hij ook Hoofdman werd. Zijne werken komen hoogst zeldzaam voor; ik meen zelfs er nog nooit een gezien te hebben. Des te droeviger is het verlies van dit schuttersstuk.

Het zoo dikwijls genoemd „stuck schilderije van 't „Witte Vendel" is zonder twijfel het door van Gool 1) geziene stuk van *Jan van Ravesteijn*, „waerin „zes officieren van het Witte Vaendel, niet minder „kunstig als het voorgaande, (het beroemde van 1618) „geschildert." Dit meesterstuk bevindt zich thans in het Haagsche Gemeente-Museum.

AEN DEN HOVE VAN HOLLANT.

Verthoonen reverent. den Capt, Vendrich, Hooftmannen ende andere Officieren, mitsgs. Rotgesellen vant witte Vendel der Schutterije van 's Gravenhage, dat vant opbouwen van den Doelen aft tot nu toe het voorz. witte Vendel in possessie is geweest van voor de Suytschoorsteen op de groote schutterskamer van den Doelen alhier in den Hage te hebben en te plaetsen seecker stuck schilderije, waerinne geschildert zijn d'officieren vant voorz. witte vendel gel. oock aen alle d'andere vendels aldaer een plaetse is gedesigneert ofte aldaer een plaetse hebben, (uytgenomen het groene, die nog geen stuck hebben laten maecken) zijnde yder zijn plaets op de voorz. camer gedesigneert ofte bij verdrach en naer de oudste (gelijck het witte vendel het oudste en eerste is) off bij lootinge, en off wel niemant bevoucht was de suppltn. in haer voorz. possessie te turberen, Soo is het nochtans sulcx dat de Officieren vant Oranje Vendel haer verstout hebben 't voorz. stuck vant witte Vendel aff te hangen ende te verplaetsen, en in deselve plaets te doen hangen een nieu stuck bij het de novo gedaen maecken, hangende zijl: het stuck vant witte vendel in een andere Camer, werdende de suppltn. daer op post dato toegesonden seeckere pretense resolutie hier copielijcken annex 2) 'twelck wesende een notoire turbatie, de verthoonders in haere voorsz. deuchdelijcke possessie aengedaen, hadden de suppltn haer bij reqte geaddresseert aen de Magistraet van 's Gravenhage, ende versocht dat zij gelieffden tselve te redresseren, en oversulcx dat het voorsz. stuck van de verthoonders weder op zijn oude plaetse mochte werden opgehangen, waer op de verthoonders geen appostille hebben connen becomen, wat devoiren oock daer toe zijn gedaen, in voegen dat de suppltn genootsaeckt zijn geweest, haer stuck weder op de oude plaetse op te hangen en dat vant Oranje vendel weder aff te setten, om haer oude ende deuchdelijcke possessie alsoo te continueeren, Ende alsoo de suppltn beducht zijn, dat daer op eenige feijtelijckheit bij die vant Orangie vendel soude mogen werden gepleecht, met het selve stuck weder aff te hangen, en daerinne promptelijck dient te werden voorsien, soo om alle confusie tusschen de voorsz. vendels te weeren, als andere inconvenienten voor te comen. Soo versoecken de suppltn ootmoedel. Uwer, Mijn Ed: Mo: Heeren Mandt in cas van manictenue uijt crachte vant welcke de suppltn in haer voorsz. oude en deuchdelijcke possessie werden gemaincteneert, gestijft en gesterckt

---

1) Helaas noch maar gedeeltelijk op het Gemeente-Archief aanwezig.

2) Zie mijne mededeelingen in „Obreen's Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis, Deel III en IV.

1) Deel I bl. 19.

2) Hieronder volgende.

en de voorsz. Officieren en Rotsgesellen en alle anderen des noot zijnde belast werde het affhangen vant voorsz. stuck van de suppplten metten gevolge en aencleve van dien als een turbel, en voorts alle andere turbel, hinder, cort en empesschement de suppplten in haer voorsz. possessie gedaen, als qualijck en t' onrechte gedaen cost en schadeloos aff te doen en voorts de Officieren en Rotsgesellen vant Orange Vendel. en alle anderen des noot sijnde op seekere groote peijne jegens de Ho: Overheijt te verbeuren, geinterdiceert werde het voorsz. stuck van supplten weder aff te hangen en het haere in plaets te stellen off de plaetse voor de Suytschoorsteen te occuperen, off eenige feijtelijckheeden aent voorsz. stuck van suppplten te doen, off doen doen, directel: noch indirectel: en te betalen de costen hieromme gedaen, En in cas van oppositie de voorsz. Interdictie stanthoudende tot dat, parthijen gehoort, anders sal zijn gedisponeert den Opposant of te Opposanten dach beteeckent werde voordezen Ed: Hove omme te seggen de redenen van dien, t' aenhooren soodanigen eijsch ende conclus als de suppplten ter saecke voorsz. sullen willen doen en nemen, daer jegens als mede opt versoeck van recredentie t' antwoorden, en voorts te procederen als naer rechten.

Dit doende enz. en was ondertt. J. van Tongeren.

Op te margine stont geappostilleert als volcht:

T'Hoff alvooren in desen te disponeren ordt parthijen op mergen zijnde donderdach des naermiddachs te drie uijren precijse te compareren voor d' Heeren Mr. Hugo Block, Raet in den voorsz. Hove als Commissaris, die henl. sal hooren en vereenigen (ist doenlijck) indien niet op der suppplten versoeck disponeren als naer behooren; enz. enz.

Gedaen 1 September 1660 en was onderteijckent:
F. Boot.

In Margine van dit stuk staat:

T'Hoff van Hollandt, gehoort enz. enz. enz. verleent opt versouck bij desen gedaen *nihil hic*, ende renvoyeert parthijen voor de Magistraet van den Haghe.

Gedaen in den Raede 3 September 1660.

AAN DE EED. ACHTB. HEEREN SCHOUDT BURGEMRN, SCHEPENEN ENDE REGEERDERS DESER STEDE 'S GRAVENHAGE.

Geven reverentlijck te kennen den Capteijn, Vendrich, Hooftmannen ende andere Officieren mitsgaders Rotsgesellen vant Witte Vendel, dat eenigen tijt geleden different ontstaan is tusschen hen, verthooners ter eenre ende.... de Officieren ende Rotsgesellen van het Orange Vendel ter andere zijde, Tersaecke dat die van het Orange Vendel pretendeerden off trachteden te doen verplaetsen seecker stuck schilderije waerinne geschildert sijn Officieren vant selve Witte Vendel, staende voor de suytschoorsteen op de groote schutterskamer op den doelen alhier, ende daerinne te doen stellen een stuck van de Officieren vant voorn. Orange Vendel; ende off wel de verthoonders claerlijck hadden bewesen ende verthoont met de corte deductie hier annex, dat het voorsz: gesustineerde van die vant Orange Vendel was ongefondeert, strijdende jegens alle aequiteijt recht en de reeden, ende dat daer door soude werden gecauseert groote Jalousije ende onlusten tusschen de voorsz: Vendels, ende voornamentl: dat 't was infrueerende het oude recht ende possessie dat de verthooners waren hebbende, van haer schilderij ter plaetse voorsz: te houden en te plaetsen, ende mits dien sijl: vertrout hadden, dat sulcx behoorl: voorgecomen soude geweest sijn door die van den Crijgsrade der voorsz: Schutterij, Is echter sulcx dat de verthooners verstaen, dat op den 1 Julij voorleden het stuck schilderij van der verthoonders vendel is verplaetst, ende afgehangen, ende 't stuck vant voorsz: Orange Vendel in plaets gehangen, ende is daerop aen den Capteijn vant voorsz: Witte Vendel thuijs gesonden een schriftelijcke acte hiernevens gaende, continerende een resolutie soo gesecht wert van den Colonell, Capiteijn, Vendrichs eñ outste Hooftmans vant blaeuwe, Orange blanje bleu, groen, ende Colombijne Vendel, daerbij deselve seggen, dat op de mondelinge submissie van de voorsz: Vendels bij pluraliteijt van stemmen soude zijn verstaen dat de schilderije van de verthoonders soude werden verplaetst ende daer nae met eenparige stemmen geresolveert dat deselve soude werden gestelt in de camere van d' Hrn Burgemrn off soodanigen plaets als de verthoonders bequamer souden mogen oordeelen, sonder nochtans (nota) eenige schilderijen van andere Vaendels te incommodeeren ende dat dienvolgens het stuck schilderije van 't voorsz. Orange Vendel soude werden gestelt voor de suijd schoorsteen, in de plaets van der verthoonders schilderije, daerbij voegende dat die van't Orange Vendel d' Heeren Baljuw, Burgemrn, pensionaris ende d' Officieren op de voorsz: resolutie present geweest sijnde, ende alle d' officieren van't Witte Vendel souden tracteren op een middachmael met Moeselwijn, welcke Resolutie, onder reverentie, wesende inijcq ende de verthoonders daerbij ten hoochsten beswaert, oock ten eenemael nul, als wesende noyt eenige submissie aen de voorsz: Heeren Colonel ende de voorsz. personen gedaen, alsmede genoomen sonder dat de verthoonders oijt de redenen van haere parthije hebben gehoort, soo hebben de verthooners goedgevonden haer daer over te doleren, eñ haer te stellen reducentel: aen U: Ed: Achtb: versoeckende appoinctement in cas van reductie met Inhibitie in comunis forma, mitsgaders appt daerbij de voorsz: officieren vant Orange Vendel op seeckere peijne jegens de Ho: Ovt te verbeuren, belast werden het voorsz: stuck vant Orange Vendel bij henluijden voor de voorsz: schoorsteen gedaen ophangen, weder aff te doen, eñ het stuck schilderije vant Witte Vendel voor de voorsz; suijd schoorsteen daer weder in plaets te hangen, met Interdictie vant selve stuck vant Witte Vendel te incommoderen ofte weder aff te hangen, directelijck noch indirectel: ende te betalen de costen hieromme gedaen, ende in cas van oppositie deselve dach beteeckent werde voor desen Achtb: Gerechte om te verhooren soodanigen eijsch eñ conclusie als de verthoonders zullen doen ende nemen, ende voorts te procederen als naer rechten, off dat U: Ed: Achtb: daerinne soodanige ordre gelieven te stellen ende beramen tot mainctien van het recht eñ posessie van de verthoonders als sy sullen oordeelen te behooren.

Dit doende enz.

VOLGT DE ZOOGENAAMDE „CORTE DEDUCTIE ANNEX."

Redenen van wegen den Capteijn, Vendrich, Hooftmannen enz. enz. vant witte vendel, ge-

daen opstellen tot justificatie, dat de officieren vant Orange Vaendel geen recht hebben om de schilderije vant voorsz. witte Vendel voor de Suijtschoorsteen boven op de groote Saele hangende aff te nemen ende te verplaetsen.

Op den eersten, soo is waer, dat soo den voorsz. nieuwen Doelen in den jaere 1637 getimmert geworden is, de voorsz. schilderije vant witte vendel voor de suijder schoorsteen op de groote schutterscamer is geplaatst geworden. Ende dat (quod Notandum!) met kennisse ende voorweten ende gemeen toestaen van alle Officieren in der tijt, 't sij dan dat het selvige is geschiet naer voorgaende lotinge, 't sij door ordre van dezelve,

Dat oock het Orange vendel op die tijd van gelijcken een plaats is gedesigneert tot een schilderije aen de Westsijde van de Noort schoorsteen, daer alsnoch haer luijden schilderije is hangende,

Dat het voorsz. stuck vant witte vendel 't sedert den selven tijt tot nu toe aldaer voor de voorsz. Suijtschoorsteen rustelijck ende vredelijck gehangen heeft, sonder oijt daervan affgehangen off ijets anders in plaets gehangen te sijn geweest, jae niemant oijt gedacht, veel minder getracht heeft 't selve te verhangen off verplaetssen,

Dat dienvolgens het witte Vendel in possessie is ende oock van dien tijd aff recht becomen heeft om op die plaetsse, 't sij het voorsz. eijgenste stuck off een ander dat bij 't voorsz. vendel op nieuws soude mogen werden gemaeckt, te hangen ende te plaetsen. Ende oock alle de andere vendels op die respective plaetssen, daer d' selve nu haer schilderijen hebben, van gelijcken recht becomen hebben om ter voorsz: plaetssen haere stucken, 't sij oude ofte nieuwe, die sij souden willen maecken, te hangen ende te plaetsen.

Dat dienvolgende de Officieren vant Orange vaendel niet toecompt nochte oock d' selve gerechticht sijn om op haer eigen authoriteijt het voorsz. stuck vant witte vaendel van de schoorsteen aff te hangen ofte te doen affhangen, ende een ander daer in plaetsse te stellen vant Orange vendel, sonder consent, voorweeten ende toestaen van de Officieren vant voorsz. witte Vendel. Niet alleen omdat het selve Orange vendel geen recht en heeft om over het witte vendel soodanigen superioriteijt te voeren,

Maer oock omdat het in haerluijder macht niet en is de plaetssen aen de voorsz. vendels vant timmeren van den Doelen af ende in vougen als vooren gedesigneert, te veranderen ende te verleggen,

Dat het oock van zeer groot gevolch ende consequentie soude sijn, indien 't selve soude werden toegelaten ofte toegestaen,

Alsoo daerdoor niet alleen groote oneenichheijt onder de respectieve vendels, schutters ende borgerije soude werden veroorsaeckt, 't welck met alle sorchvuldicheijt moet, ende behoort voorgecomen te werden,

Maer oock geïnverteert de geheele ordre voor deesen, eens met gemeender stemmen goetgevonden, ende bij alle de vendels off derselver officieren in der tijt vastgestelt ende geapprobeert, ende mitsdien een deure opengestelt, om diergelijcken meer te doen aen andere vendels, Dewijle als dan in de macht van die van het voorsz. witte vendel sal staen oock andre schilderije van de andre vendels nae haer appetijt aff te nemen ende haer eijgen schilderijen daerinne te doen hangen nae haer gelieven, sonder tegenspreken van de andre vendels, Ende voorts soodanigen plaats op de voorsz. Camer te kiesen als henluijden zal goetduncken,

Twelck voorwaer geoordeelt werdt niet als de grootste confusie ter wereldt te sullen veroorsaecken onder de respective vendels ende Borgerije van 's Gravenhage,

T'is oock wel te noteren, dat het voorsz. Orange vendel jonger is, als het witte,

Ende sulcx uijt crachte van sijn oprechtinge geen prioriteijt over het witte vendel heeft gehadt off hebbende is,

Ende off wel eenige exempelen souden cunnen werden bijgebracht, datter eenige schilderijen verhangen ofte verplaetst sijn geweest, soo is te noteren dat 't selve altijt is geschiet met voorweeten, kennisse ende met toestaen vant vendel welkers schilderije wechgenomen geworden is, T'en comt oock in geen consideratie dat men soude willen seggen dat de persoonen in de schilderije begrepen souden doot sijn,

Alsoo 't selve geen veranderinge maeckt om yemants plaatse te occuperen,

Waer de tegenwoordige officieren vant witte vendel inder tijt het recht hebben, om daer inne soodanigen schilderijen te doen hangen als het hen gelieft, mits wesende officieren vant selve witte vendel,

Soo dat het afsterven geen veranderinge maeckt, Maer indien de voorsz. sustenue comen plaetsgrijpen, soo soude met meer redenen gesustineert cunnen werden, dat sulcx behoort gepractiseert te werden in reguarde van schilderijen van vendels waarvan de persoonen, daer in begrepen, verstorven ende affgegaen sijn respective, Alsoo door haerluijder affgaen, deselve moeten gehouden werden, als niet meer in consideratie te connen comen. Ende sullen dienvolgens, soo wanneer daer een schilderije van een vendel is daer de officieren affgegaen sijn, terstont de schilderijen werden affgenomen ende bij een ander vendel geoccupeert mogen werden,

T' welck vertrout wert, dat de respective officieren, om alle confusie voor te comen, niet sullen toestaan off gedogen,

Ende wert dienvolgens vertrout dat verstaen sal werden, dat indien de tegenwoordige Officieren vant Orange vendel een nieuw stuck soude willen hangen op de voorsz: camer,

Sijluijden 't selve niet sullen mogen doen als op de plaetse daar sij voor desen sijn gedesigneert,

Ende oversulcx het stuck van die van't witte vendel sullen laeten in sijn plaetse daer hetselve tot nu toe heeft geweest ende gehangen is.

DIT IS DE DOOR DE VERSCHILLENDE VENDELS GENOMEN RESOLUTIE WAARTEGEN HET WITTE VENDEL OPKOMT.

Den 1en Julij 1650, present d'Heer Burgemr. van der Does als Colonel mitsgaders de Capiteijnen enz. enz. enz. van de Blaeuwe, Oranje blanc en bleuw, groene, en Colombijne vaendel.

In deliberatie geleijt sijnde op de mondelinge submissie van de Officieren van de Orange ende witte vaendel, off de schilderije van de Officieren vant witte vaendel, staende voor de suijtschoorsteen op de schutters camer van den Doelen, sal werden ver-

plaetst ofte niet, ende goetgevonden sijnde daerop omvraginge te doen: is bij pluraliteit van stemmen verstaen, dat de voorsz: schilderije sal werden verplaetst, Ende daernae met eenparige stemmen geresolveert, dat d'selve sal werden gesteld in de camer van de Heeren Burgemrn. ofte op soodanige andere plaetsse als d'voorn: Officieren vant Witte Vaendel bequamer souden mogen oordeelen, sonder nochtans eenige schilderijen van andere vaendels 't in commoderen, ende dien volgens het stuck schilderije bij d'Officieren vant Orange Vaendel gedaen schilderen zal werden geplaetst voor de suytschoorsteen op de voorz: schutters camer, mits dat d'Officieren vant Oranje vaendel gehouden sullen sijn d'Heeren Bailliuw, Burgemrn. Pensionaris ende Officieren hier present, mitsgaders alle d'Officieren vant witte vaendel binnen den tijt van acht dagen tot haeren costen te tracteren op een middachmaal met moeselwijn ter plaetsse daert hen goedtduncken sal, ende sal van dese resolutie uijtgegeven werden extract autentijcq aen de Officieren van dē voorz: vaendels tot hare naerechtinge.

Ende was onderteijckent: Willem van der Does, Carel van der Heijden, J. GroeneSteijn, Jacob Bosman, Thomas Duijs, P. van Bladen, M. Bellé, J. Houtuijn, Jacob de Vroom, Mathijs van Gravenbroeck, ende Joris Claesse van der Leck.

RESOLUTIE VAN BURGEMRS EN SCHEPENEN.
29 DEC. 1660.

Is goedgevonden de gemeene Oficieren vant witte vendel ter Camere van Burgemrs metten eersten te ontbieden en de selven aen te seggen, dat de Magistraet verstaet dat de schilderie bij de officieren vant Orange Vendel lest gedaen maecken, sal gehangen werden voor de Suytschoorsteen van de Schutters camer alhijer volgens d'uytspraecke bij de Crijgsraet diesaengaende gedaen, ende dat het in haere keuze wert gestelt de Schilderie van de Officiers vant witte Vendel, nu alle overleden, te doen hangen in de Burgemrs Camer ofte op de voorsz. Schutters Camer aen de Oostmuijr van de selve Camer tot welcker eijnde de cosijne aldaer staende, uytgenomen en toegemetselt sullen werden.

GESCHREVEN KEURBOEK 1641—1666.

Alsoo onlangs door eenige boose ende moetwilliche persoonen seeckere schilderije door ordre van de Magistraet van 's Gravenhage ende in conformité van de uijtspraecke van gemeene Offieren van de schutterije voor de Zuijt schoorsteen van de Schutterskamer opte Cloveniersdoelen alhier gedaen hangen, waerinne geconterfeijt ende geschildert staen de Hooft officieren vant Orange Vendel, seer schandelijck ende moetwillighlijck door sterck water ofte andere corrasive (sic!) ende uytbijtende materiё voor 't meerendeel is geschent ende bedorven, turberende 't selffde niet alleen de gemeene ruste, societijt ende eenigheijt der gantsche Borgerije ende Schutterije, maer streckende mede tot groote vilipendie van de opgemelte Magistraet, sijnde mits dien een saeck die geensints behoort ghetollereert ofte geleden te werden maer tot een exempel van anderen gestraft; Soo ist dat Schout enz. enz. enz. van 's Gravenhage voorsz: mits desen doen te weten dat wie weet aen te wijsen de persoonen ofte eenige van dien die de voorsz: schilderije soo schandelijck hebben mishandelt ende bedorven, sulcx dat sij in handen van Justitie quamen te geraecken, denselven zal werden vereert mette Somme van hondert gulden ende zal sijnen naem gehouden werden secreet, alwaert dat hij selfs daeraen hantdadich waere geweest.

Gedaen enz. 12 October 1661.

Inventaris gemaakt en opgestelt door Adrianus de Thomeeze en Thomas Duval, Capiteins van het Oranje en Witte Vaendel, Pieter Blommendal, vendrig van het Orange en Casper de la Faille, Capn Lieut van het Witte Vaendel enz. enz. op Schutters doelen den 21 Mey 1772. 1)

Hierin vinden wij onder anderen:

Op de schutterszael regtuijt boven de schoorsteen: Een groot schilderij met een zwarte gesnede lijst waerop aen de regter zijde uijtgehouwen staat „Viva l'Orange" en aen de linkerzijde het schutterswapen, verbeeldende *Officieren van het Orange Vaandel*, leevensgroote ten voeten uyt door den schilder M. Engelb. 1660. (Sic! moet zijn M. Lengele, waarschijnlijk de L aan de M; van Gool had beter gelezen.)

Deze inventaris werd tot 1795 bekrachtigd en door Hoofdofficieren onderteekend.

Waar is sedert het stuk van M. Lengele gebleven?

DE RIEMER, IN ZIJNE BESCHRIJVING VAN DE DOELEN SPREEKT ALDUS OVER DIT BEWUSTE STUK:

Onder anderen ziet men ook voor den *Zuidschoorsteen* het schilderije van 't *Oranje Vendel*, 't welk in den jaare 1660, bij verwisseling van het *Witte*, *'t geen nu ter zijde omhoog hangt*, aldaar geplaatst is, volgens *Resolutie bij den Colonel mitsgaders Kapiteinen, Vendrigs en oudste Hooftmans van het Blaauwe, Orange-Blange-Bleu, Groene en Colombijne Vendel genomen den 1 Juli des voorsz. jaars.* De rede waarom deze veranderingen der voorsz. twee schilderijen is gedaan, werd in de resolutie niet uitgedrukt, egter zouden wij vertrouwen dat het zelve is geschied ter eere van *Prins Willem III* wanneer hij in het zelve jaar op deze Doele het burgerregt van den Hage ontfangende, aldaar nevens de Magistraat zeer heerlijk wierd onthaalt, werdende hem teffens door den Burgemeester *Willem van der Does* als Kolonel van de Schutterije het gulde Vlies, dat Keizer Karel de burgerije van den Hage heeft geschonken, en aldaar tot een gedagtenis bewaart wert, om den Hals gehangen. Hiervan zegt de Hr. Jacob van der Does in zijne „Beschrijvinge van s' Gravenhage zelfs ooggetuige te zijn geweest.

TEN SLOTTE DE BESCHRIJVING VAN HET VERLOREN MEESTERSTUK DOOR VAN GOOL. Deel I bl. 30.

In het naslaen van de boeken der Haegsche Schilders-Kamer vinde ik den naem van eenen *Martinus Lengele*, als een der drie Hooftlieden in 't jaer 1656 verkoren, aengeteekent; ik had te voren dien naem noijt hooren noemen, en bij gevolg met kennis, nooit

1) Binnen kort hoop ik den geheelen ouden Inventaris der Schuttersdoelen te geven.

iets van 's Mans kunst gezien: maer in het onderzoek op den Doelen zag ik op de groote Burgerzael *voor de schoorsteen*, een stuk, waer in tien levensgroote beelden, ten voete toe uit, zich vertonen. Dit stuk om dat het zo natuurlijk en stout geschildert is, met aandacht en bij herhalinge beschouwende, vond ik gevallig den naem van *Martinus Lengele*, nevens het jaar 1660 op hetzelve.

Deze man is waerlijk een wakker meester geweest, en mag met reden en roem, onder het puik der Haegsche kunstschilders getelt worden. Het gemelde kunststuk vertoont eenige schutters van *het Orange Vaendel*; de Kapiteijn, die vooraen staet, is een kort ineengedrongen man van wien men zegt dat hij met 24, zoo kinderen als kintskinderen na de kerk ging.

De beelden zijn alle vast en overbeterlijk getekent, en de persoonsverbeelding is er wonder wel in uitgedrukt.

Hiermede eindigt mijn verslag omtrent Lengele's schilderij. Mocht ik onverhoopt nog iets meer daarover in de Haagsche archieven ontdekken, het zal hier ter plaatse worden medegedeeld.

A. BREDIUS.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De twee scholen welke binnen kort te Amsterdam van Rijkswege in de nieuwe Museumgebouwen geopend zullen worden, verdienen de aandacht, omdat zij in een lang gevoelde behoefte voldoen, en op den duur groot nut zullen kunnen stichten.

De eerste is een normaalschool tot opleiding van onderwijzers en leeraren in het handteekenen, in het rechtlijnig teekenen en in het boetseeren. De wet op het Middelbaar onderwijs vordert sinds 1863 een acte van bekwaamheid van hen die als teekenleeraar in onze middelbare scholen wenschen op te treden. Deze acten worden jaarlijks te Delft door eene Commissie *ad hoc* uitgereikt. Het is bekend hoe ongunstig deze examina in den regel afloopen, en hoe 3/4 van de candidaten, die zich aanmelden, genoodzaakt zijn zich terug te trekken of afgewezen worden. Velen slagen eerst na 2 of 3 malen het examen te hebben gewaagd. Deze toestand was het gevolg van de omstandigheid, dat er geen instelling bestond, waar op volkomen deugdelijke wijze de opleiding kon verkregen worden voor het examen vereischt. In die leemte wordt door de nieuwe Normaalschool voorzien. Deze zal tevens bevorderlijk zijn aan de ontwikkeling van hen, die tevens eene acte lager onderwijs-teekenen begeeren, en die zullen kunnen volstaan met het volgen van een gedeelte van den cursus.

De volledige cursus duurt 3 jaren. Het schoolgeld bedraagt slechts *f* 30 per jaar, en aan hen, die met goed gevolg het eindexamen afleggen wordt van Rijkswege eene som van *f* 100 uitgekeerd. De voorwaarden tot toelating zijn: een 16jarige leeftijd, bedrevenheid in het lezen, het schrijven en het rekenen, en vaardigheid in het teekenen van een eenvoudig voorwerp naar de natuur en van een eenvoudig pleister-ornament.

De tweede school is bestemd tot het geven van onderwijs in de toepassing van de Kunst op de Nijverheid. De meeste teekenscholen en teekenakademiën in ons land bewegen zich meer uitsluitend op een terrein, waar men hoofdzakelijk geoefend wordt in het teekenen en boetseeren naar naakte en gekleede antieke pleisterbeelden, naar neuzen, oogen, ooren, handen en voeten. Aan teekenoefeningen, meer bepaald gericht op de voortbrengselen der Kunstnijverheid, wordt weinig of niets gedaan, zoodat de leerlingen, welke aan deze scholen hun opleiding genieten, in den regel niet in staat zijn een smakelijk ontwerp te leveren voor een meubelstuk, voor een goudsmidswerk, voor een tapijt of behangsel, voor de decoratie van een wand of van een vaas, enz. De fabriekanten van zoodanige voorwerpen, bestemd voor dagelijksch gebruik of voor versiering, hebben dan ook uiterst veel moeite om goede patronen en ontwerpen te bekomen. Zien zij het belang hunner nijverheid goed in, dan zullen zij hun zoons en hun beste werklieden naar de nieuwe Kunst-industrieschool zenden, waar hun een speciaal voor het doel ingericht onderwijs wacht.

Ook hier duurt de cursus 3 jaren en bedraagt het schoolgeld slechts *f* 30 per jaar. De vereischten tot toelating zijn: een 16jarige leeftijd, bedrevenheid in het lezen, schrijven, rekenen en de beginselen der vlakke meetkunde, kennis van de beginselen der Nederlandsche en der Algemeene geschiedenis en der aardrijkskunde, bedrevenheid in het teekenen van een voorwerp naar de natuur en van een zamengesteld pleisterornament, kennis van de beginselen der perspectief, der projectieleer en der ornamentleer.

De vereischten zijn derhalve zwaarder dan voor de Normaalschool. Blijkbaar worden zij voor wie de Kunst-industrieschool bestemd is, geacht eenige ontwikkeling te bezitten en het teekenen reeds goed beoefend te hebben.

Voor beide scholen moet men zich voor 15 September aan het Departement van Binnenlandsche Zaken aanmelden.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— In de Londensche „*Builder*" vinden wij een opgaaf van de kosten, die eenige der grootste gebouwen hebben gevorderd. De opera te Parijs kostte 40 millioen frs., het nieuwe stadhuis aldaar evenveel en het Parijsche postkantoor 30 millioen fr., het museum te Victoria (Australië) 100.000 pd. st., het provinciaal gouvernementsgebouw van Brugge dezelfde som, de cavalerie-kazerne te Brussel 4 millioen en de munt aldaar gelijk bedrag, het Paleis des beaux-arts aldaar 3 millioen, het Antwerpsche museum 2 millioen, het Paleis van Justitie te Brussel 40 millioen en het Departement van Justitie in Den Haag *f* 850.000. (Aldus de oorspronkelijke raming, die echter, naar men weet, tot twee millioen is uitgedijd). Daarmee vergelijkt de „*Builder*" de volgende Engelsche gebouwen: het Parlement van Westminster 3,500,000 pd. st., het Foreign Office in Whitehall 550,000 pd. st., de rekenkamer te Londen 120,000 pd. st., het nieuwe justitiegebouw in de Strand 900,000 pd. st.

Het bovenstaande bericht is ontleend aan een der laatste nummers van *het Vaderland*. Daaruit blijkt op nieuw hoe het met de betrouwbaarheid van sommige organen onzer pers gesteld is. Immers *het Vaderland* meende de opgaven van de kosten van het Departement van Justitie ad *f* 850,000 te moeten verbeteren in 2 millioen; naar men weet is dit laat-

ste bedrag de bouwsom van het Museum te Amsterdam, waarmede *het Vaderland*, het Haagsche Ministeriegebouw blijkbaar verwart.

— Verschillende dagbladen namen onlangs een artikel van *de Vlaamsche Standaard* over, waarin een verhaal voorkomt aangaande het paard, dat de prins van Oranje te Waterloo bereed, en dat in het Museum der Haller-Poort te Brussel bewaard zou worden. Inderdaad is het *isabel*-kleurig paard, hetwelk men te Brussel ziet, dat waarop de aartshertog Albrecht zat, toen hij in 1599 zijn intocht binnen die stad deed.

Het bruine paard te Waterloo door den prins van Oranje bereden, wordt — getuigd en gezadeld — bewaard in het Paleis door Willem II op den Kneuterdijk te 's Gravenhage bewoond.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 35. 28 Augustus 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1– 6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

JAN HAVICSZ STEEN

DOOR

LEONIDAS.

(*Slot*.)

Op den 20sten October van het jaar 1602 werd in Neêrlands oudste academiestad aan den, aldaar wonenden, brouwer Jan Dirkszn Steen een zoon geboren, het 8ste kind uit zijn huwelijk met Swaentje Cornelisd. Dat kind ontving den naam van Havic Jansz en werd de vader van den beroemden schilder.

Het zal ongeveer het jaar 1625 geweest zijn, dat de, toen drie en twintigjarige, jonkman voor de Schepenen verscheen, om te concludeeren een houwelyck met de jonge dochter Lysbeth Wybrantsd. Capiteyns, vermits het gebleken is, dat deze in het jaar 1622 nog ongehuwd was en hun zoon Jan Havicsz Steen in 1649 op zijn beurt zich door den Schepen Splinter en den out-Schepen en Vroetschap François Geestdorp, ten Stadhuyze liet in den echt verbinden met Margaretha van Goyen, dochter van den bekenden Haagschen schilder Jan van Goyen.

Immers wanneer wij deze drie, met zekerheid bekende, jaartallen 1602, 1622 en 1649 onderling vergelijken, dan zal men tot de slotsom moeten komen dat de jaren 1625 voor het huwelijk van Havic Jansz, en 1626 voor de geboorte van onzen schilder niet ver van de waarheid kunnen afliggen.

In hetzelfde jaar (1625) van het huwelijk zijns zoons, neemt de vijf en zestigjarige Jan Dirkszn Steen afscheid van het leven, zijn goederen en brouwerij nalatende aan zijn tien kinderen, waarvan er twee uit zijn tweede huwelijk met Jacoba Jansd. van Dam.

Van die kinderen uit het eerste huwelijk waren nog maar twee zoons van de drie over, en bij den dood van Dirk Jansz in 1631 bleef Havic Jansz, de vader van onzen schilder, als eenige meerderjarige zoon en dus hoofd der familie achter.

In die kwaliteit verkocht hij in 1633 met zijnen zwager Nicolaes Gael, als erfgenamen zijns vaders, een

huis, gelegen aan de Zuidzijde Marendorp te Leiden.

Uit dit alles blijkt dus, dat de familie Steen in Leiden woonde en daaruit met groote waarschijnlijkheid, dat onze schilder eveneens daar geboren is, dat zijn vader, evenals zijne voorvaderen, brouwer was van beroep, en als zoodanig zeker niet onbemiddeld, vermits wij zoo wel hem zelven (in 1641 en in 1668) als zijne erfgenamen, twee, hem toebehoord hebbende, huizen (resp. in 1674 en in 1680) zien verkoopen.

De jeugdige Jan schijnt echter, hoewel de oudste zoon, niet veel zin aan den dag te hebben gelegd voor het edele familieberoep van brouwer, maar integendeel meer aanleg getoond te hebben voor de teekenkunst, ten minste hij werd, naar wij vernemen, door zijn vader in de leer gedaan bij den schilder Nicolaes Knuffer, te Utrecht woonachtig, om later bij Adriaan van Ostade, te Haarlem, zich onder betere leiding verder te bekwamen 1).

In het jaar 1648 is onze twee-en-twintig jarige schilder echter weder te Leyden. Immers in dat jaar vinden wij zijn naam opgeteekend in het boek van het St. Lucasgilde te dier stede, als hebbende betaald zijn jaergeld *f* 1.10 st. Doch of hij het daar niet vinden kon, of zich nog meer veelzijdig wilde oefenen ook in het landschapschilderen, het is zeker dat hij aldra zich naar den Haag begaf, om daar bij Jan van Goyen op het atelier te werken. Deze Jan was evenals de meeste zijner gildebroeders geen vijand van de kroeg, en zoo het noodig ware geweest, na op het drukke atelier van Ostade gearbeid te hebben, had onze Jan Steen bij hem zeker een paar goede lessen in het drinken kunnen ontvangen. Doch behalve Bachus was ook Venus hem nabij; de aardige Grietjen van Goyen mocht den geestigen leerling haars vaders graag zien, hij mocht haar wel stellen, en zoo ontstond er eene vertrouwelijkheid tusschen de jonge lieden, die eene aanleiding kon geworden zijn van hun vroeg huwelijk, dat zij, zooals reeds gemeld werd, voor den schepen in 1649 aangingen ten *Raadhuyze* te 's Gravenhage, een bewijs dat Jan Steen niet van de heerschende religie was, maar tot de Roomsche kerk behoorde.

Dat er een geldige reden bestond voor de spoedige sluiting van dat huwelijk is buiten kijf, daar anders de meer voorzichtige Havic Jansz zijnen zoon nooit toestemming tot zulk een onberaden stap zou hebben gegeven. Dat hij onberaden was die stap, zal men gemakkelijk inzien, wanneer men bedenkt, dat er, voor een nog onbekenden, schildersleerling in die dagen moeilijk genoeg te verdienen was om een huishouden te onderhouden. Doch zijn vader kocht hem, zoo verhaalt Houbraken, en er bestaat geen reden er aan te twijfelen, eene brouwerij te Delft.

Zoo zien wij dus het jonge paar zijn intree doen in de Delftsche brouwerij. Heel voorspoedig, zoo zeggen hunne levensbeschrijvers, ging het hun niet; was het ook wonder, dat de vroolijke, luchthartige joviale kunstenaar, die zeker te midden zijner makkers de practische zijde des levens weinig had leeren kennen, ongeschikt was om aan het hoofd te staan eener handelszaak waar, practische blik, oplettendheid, onverdroten ijver, zorg en toezicht de eerste vereischten zijn voor succes, en dat, zoo de schildersdochter al evenmin die gaven bezat als haar man, hun zaak allengskens moest verloopen? Bovendien, zoo Jan Steen al brouwer was geworden, hij had zijn geliefden ezel niet vaarwel gezegd; in 1653 schilderde hij het bekende stuk *'t Jodenbruidjen*, hetwelk door zijn treffelijke hoedanigheden het bewijs leverde, dat onze schilder ook in de vier jaren zijns huwelijks het penceel niet had laten rusten. In dat zelfde jaar vertoefde hij (lang of kort en om welke reden is, en zal wel altijd, een geheim blijven) te Leiden, want de boeken van het St. Lucasgilde zeggen alweder: *Jan Steen voor 't jaergelt betaelt* (*heeft de voorgaende jaren uit de stad gewoont*) *f* 1.10 st. Die schilderswerkzaamheid, hoe wij er ons ook om verheugen, droeg zeker niet bij om zijn activiteit in zijn brouwerij te verhoogen; hij moest werken niet alleen, maar ook studeeren en opmerken, en dus zich begeven te midden van het volk, bij zijn spelen, feesten en kermissen, en bij het gelag in den herberg; dat hij er niet steeds een koel opmerker bij bleef, maar ook vaak deelnemer was, is eene overtuiging, die wij reeds uitspraken, en waaraan wij vasthouden, omdat ze onzes inziens volkomen overeenstemt met zijn karakter, zooals dat in den loop der tijden tot ons gekomen is; en dat onze sympathie vraagt, meer dan dat hetwelk een latere schrijver hem heeft willen geven.

Want de Jan Steen der overlevering is een Hollandsche Jan, een vroolijke, goedhartige, geestige en goedlachsche kerel, geen diep filosoof, waar het geldt de eeuwige raadselen des levens na te sporen in hun duizelingwekkende diepte, maar een practisch wijsgeer, die de zaken nooit donker inzag en altijd van iedere zaak den vrolijken kant wist op te sporen. Een Jan, die er behagen in schiep, aan den wensch van zijn vrouw letterlijk te voldoen, en met een paar eenden „wat leven in de brouwerij te brengen!" als zij hem klaagde, dat de zaak ging verloopen 1) — een Jan die, als hij de, pas voor een stukjen ontvangen, goudstukken heeft verspeeld en verdronken (voor zijn kameraden betaalde hij mede!) op de vraag zijner vrouw waar hij ze liet, de ernst van den toestand en den dringenden nood voorbijziet, om zich alleen vroolijk te maken, over de poets, die hij den herbergier bakte, door hem veel te lichte goudstukken in de handen te spelen 2). Dat zien wij hem ook aan en dichten hem toe, naar den schalken lach om zijn ietwat bree-

1) Wij hebben met genoegen gezien dat de redactie in een nadere noot, naar aanleiding van de treffelijke levensschets van Adriaan de Brouwer, door den heer van den Branden, de onmogelijkheid van samenwerking tusschen dezen schilder en Jan Steen aangetoond heeft. Wij hadden, toen dat artikel verscheen, reeds onzen arbeid den drukker overgegeven en bovendien geen gelegenheid gehad die levensschets met de noodige aandacht te lezen. Vandaar dat onze noot niet de allernieuwste, schoon toch voldoende opheldering gaf. Doch nu wij den naam van onzen Ostade te noemen hebben, herinneren wij ons meteen, hoe de tegenstrijdigheid ons trof van het ,door Houbraken gegeven, verhaal omtrent de ontvluchting van Brouwer uit de woning van Frans Hals. Daar Brouwer in 1606 en Ostade in 1610 geboren werd, zoo is allereerst bij dat verschil in leeftijd hun samentreffen op Frans Hals' atelier eenigszins vreemd; doch de bewering „dat hij (Ostade) tot den gevangen Brouwer doordrong, hem diets maakte dat hij reeds een volslagen meester was en ongelijk had langer voor den meester te schilderen, ja hem eindelijk aanspoorde te ontvluchten" verliest veel van haar waarschijnlijkheid, daar wij hier Ostade eer als den oudere dan den jongere van Brouwer zien optreden.

1) Zie Houbraken. De groote Schouwburgh der Nederlandsche Konstschilders.

2) t. a. pl.

den mond, en den geestigen trek onder de half toegeknepen oogen; naar het weelderige, loshangende haar, en den lossen zwier, waarmede de zwarte baret zijn glad geschoren gezicht bedekt; dat zien wij hem ook aan en dichten hem toe bij den gullen lach, dien hij ons afdwingt door zijn schoone penceelgewrochten, waarin geestige karakterteekening, komische situatieën, fijne opmerkingsgave en zekerheid, losheid en schilderachtigheid van uitvoering ons om strijd treffen.

Doch met dat al, hoe licht men het leven ook tel, men kan zich niet met jok en scherts vrijmaken van zijn dringende eischen. Jan Steen, ondanks zijn luchthartigheid, zag zich, nu hij geen aanleg of geschiktheid bleek te hebben voor brouwer, genoodzaakt met het penceel te voorzien in de dagelijksche behoeften zijns huisgezins. Gemakkelijke taak genoeg voor iemand van zijn talent, in deze dagen, waarin de kuntenaars hun werken met goud betaald zien en een vorstenleven kunnen leiden; waarin de werken der oude kunstenaars door talrijke verzamelaars om het zeerst gewaardeerd, tot de hoogste prijzen worden gekocht! Maar anders was het in zijn tijd, in een land, waar geen hof het voorbeeld gaf voor kunstbescherming, waar de kunstenaars voor den verkoop hunner werken slechts konden rekenen op de zucht der rijke burgers, hunne vertrekken met schilderijen optesieren, zonder zich daarbij juist om de kunstwaarde te bekommeren. Onder die toestanden, bij het weinige aanzien, dat de kunstenaars genoten, konden zij slechts geringe sommen voor hun werken bedingen; waren zij genoodzaakt veel en gauw te werken, wilden zij zich van de opbrengst hunner produkten onderhouden. Dat verklaart onzes inziens voor een goed deel de aanwezigheid dier stukjes van mindere kwaliteit, bij de werken van Jan Steen. Want zoo iemand dan ontving hij, weinig gelds voor veel arbeids; wel heeft hij geen boeken achtergelaten waarin wij het zekere bewijs dier waarheid zouden kunnen vinden, maar de getuigenis door de 18e eeuw nagelaten is welsprekend genoeg. Van de circa 250 schilderijen en schilderijtjes die deze eeuw onder den hamer zag brengen, 2) konden er 80 nog geen koopsom van *f* 50 bereiken; werden er 60 voor 50 tot 100 guldens verkocht; gingen er 45 voor 100 tot 200 gulden en even zooveel voor 200 tot 500 gulden; terwijl slechts 20 schilderijen den koopers tot het bieden van hooger som dan *f* 500 konden bewegen. Doch dat waren nog de prijzen door de 18e eeuw, toen de kunstenaar reeds lang tot de dooden behoorde, voor zijne werken betaald! — wat moet hij zelve er dan voor ontvangen hebben, wanneer wij Houbraken tot tweemalen toe hooren verzekeren dat „hij er toen zooveel niet voor kreeg als men er thans (dat is in het begin der 18e eeuw) wel voor geeft;" wanneer wij, teruggaande op het volgende lijstje, naar evenredigheid berekenen wat de prijs in 1670 kon geweest zijn. Wij bedoelen het door ons beschreven meesterstuk: De gevolgen der *dronkenschap;* welnu ziet daar de prijzen er bij opvolgende verkoopingen in de 18e en 19e eeuw voor betaald:

1706 *f* 170;	1797 *f* 700;	1817 *f* 3850;
1713 „ 201;	1810 „ 605;	1823 „ 2500(!);
1736 „ 191;	1811 „ 3200;	

zou het te weinig zijn als wij aannemen, dat de schilder zelf er een *f* 100 — 't was de vrucht van weken arbeids! — voor ontving?

En dus-noch het brouwen noch het schilderen gaven hem veel, om teerkost te koopen voor zijn huisgezin op den langen levensweg; was het wonder, dat bij de bekende karakters zoo van hem als van zijn vrouw en bij dien slechten geldelijken toestand, de weinige orde, die er in zijn zaken heerschte, door die in zijn huisgezin geëvenaard werd, vooral toen omstreeks 1670 zijn vrouw stierf en er niemand was om een oogje op de kinderen te houden, een zorg, die hij zeker niet op zich kon nemen. Maar in 1669 was zijn vader gestorven, en weldra besloot onze Jan, die de connectie in Leiden met zijn kunstbroeders aangehouden had (in de registers van 't St. Lucasgilde van 1658 komt zijn naam weer voor met de bijvoeging „*uyt de stad vertrocken*") en bovendien het huis zijns vaders kon bewonen, naar die stad met zijn geheel boeltje over te steken; want in 1672 wordt hem toegestaan, zooals uit de gerechtsdagboeken der stad Leiden blijkt, „*om aldaar de neringh van openbare herbergh te mogen houden*" 1).

Daar ondervond hij, zoo voor zich als zijne kinderen, zoo zeer het groote ongerief van het weduwnaarschap, dat hij, ook op aanraden zijner zuster, besloot wederom in het huwelijk te treden en wel met een buurvrouw Marijtjen Herculens, die een slachterswinkel had, en er zich toe liet overhalen het beheer zijner zaken met hem te deelen, en aan het hoofd te staan van een huisgezin, dat om de wanorde, die er meesteresse was, spreekwoordelijk was geworden. Of hij ditmaal gelukkiger was, of Marijtjen het beter dan Margreta verstond den huiselijken scepter met beleid en vastheid te voeren? wij zouden het niet zeker durven zeggen, wel dat hij bij zijn dood een eigen huis bezat, (mogelijk door hem gekocht na ontvangst der gelden, die hem als erfgenaam zijns vaders bij de verdeeling van diens nalatenschap waren toegevallen) een huis, vrij van hypothecaire lasten, vermits zijne erfgenamen het in 1680 konden verkoopen. Dat jaar 1680, de getuigenis der boeken van 't Sint Lucasgilde die zijne naam van 1678 niet meer vermelden dan als overleden, en de begrafenis-registers der Sint Pieterskerk te Leiden, die hem, als den 3den Februari aldaar begraven, vermelden, zij wijzen allen onwederlegbaar op het jaar 1679 als zijn stervensjaar, en een ouderdom van circa 53 jaar, dien hij bereikt had bij zijn dood.

„Waar Frans Hals en van Dijck uitdrukking en „hartstochten in hunne werken getoond hebben, zoo „schijnt Jan Steen een der vlijtigste en nauwkeurigste „waarnemers van die des gemeenen volks geweest te „zijn; van hetgeen voorviel in de tooneelen die hij „bezocht en die voor hem eene academie waren; en

1) Zie het portret vooraan in des heeren Westrheenes monografie.

2) Zie de lijst zijner werken achter de biografie des heeren Westrheene,

1) Kramm, Levens en werken der Hollandsche en Vlaemsche schilders. Amsterdam 1859—1864.

„ik kan mij licht verbeelden, dat, zoo deze buitenge-„wone man het geluk hadde gehad in Italië in plaats „van in Holland geboren te zijn, in Rome, in plaats „van in Leiden te wonen, en eenen Michael Angelo „en Rafael in plaats van eenen Brouwer (lees: Ostade) en „vanGoijen tot leermeesteren te hebben, dezelfde scherp-„zinnigheid, het diepe inzicht, waarmede hij de onder-„scheiden karakters en de uitdrukking zijner gemeene „voorwerpen zoo nauwkeurig onderscheidt, wanneer „hij ze in de verkiezing en navolging van datgene, „wat in de natuur groot en verheven is, geuit had, op „gelijke wijze gelukkig zou zijn geweest, en zijn naam „onder de groote pilaren en steunsels onzer kunst zou „pronken 1)."

Dat oordeel van den Engelschen kunstenaar Sir Joshua Reynolds, in hoe weinig aantrekkelijk Hollandsch gewaad ook gestoken, (ons ontbreekt het origineel om te beproeven het in een beter te kleeden) is belangrijk en merkwaardig.

Immers — het is niet alleen het subjectieve oordeel van Reynolds over Steen, het is, in hoofdzaak, het oordeel der zoogenaamde idealisten over onze Hollandsche schilderschool.

Want, — onze lezers weten het, Reynolds was een idealist, hoe hij als schilder ook gedwongen was de natuur tot voorbeeld te nemen en te bestudeeren; en wat hier aan Jan Steen verweten wordt: „dat hij geen zin had voor wat in de natuur groot en verheven is," is een gebrek, dat hij met schier al zijne landgenooten-schilders gemeen had, uitgezonderd den eenigen, grooten, Rembrandt, die aan de natuur een geheel bijzondere grootheid en verhevenheid en macht ontleende, die van het licht.

Dat verwijt door Reynolds gemaakt, door de zijnen bevestigd, berust op eene, onmogelijk te ontkennen, waarheid, tenzij men ter wederlegging den aard en het wezen onzer nationale kunst verdraaie en verkrachte. Onze schilders namen het leven zooals zij het voor zich zagen, zij legden zich met de borst toe op de kunst, alles wat hen omringde wedertegeven met het penceel, en werden zoo de schilders der volkstafereelen, der doelenstukken en van het stilleven; het technische, het schilderachtige, waar dan ook gezien, gold hun meer dan het schoone; de kleur was hun meer dan de vorm.

De vraag in hoeverre het laatste hooger staat, in hoeverre schilderachtigheid en koloriet, kunnen opwegen tegen zonden jegens het schoone in den vorm, is reeds lang door de meeste aesthetici ten gunste van de schoonheid beslist, maar hun vonnis is noch door de kunstenaars, noch door het algemeen, in hooger beroep, bevestigd geworden. Ergo — is zij nog onbeslist, of liever kunnen beide opinies nog verdedigd worden, kan de strijd tusschen idealisme en realisme nog krachtig worden volgehouden.

Wij zijn niet van plan ons te begeven in dien draaikolk van tegenstrijdige gevoelens om er òf in te vergaan òf met vlag en wimpel, onzen Jan Steen er uit teredden; maar wij zijn bescheidelijk van oordeel dat, evenals op het tooneel, het blij- en kluchtspel, mits in zijn genre uitmuntend, naast het drama en tooneelspel mag staan, zoo ook in de beeldende kunst de nabootsing van het werkelijke leven, dat is het komische, zijn plaats mag innemen naast de zoogenoemde „hoogere" kunst, mits zij in technische meesterschap der laatste niets toegeven.

En „Jan Steen heeft een flinke mannelijke schilder-„stijl, die zelfs voor de teekening van Rafael passen „zou, en hij heeft het grootste talent getoond in de „compositie, en in de behandeling van licht en „schaduw, zoowel als groote getrouwheid in de uit-„drukking en het karakter zijner figuren," — het is alweder Reynolds die het zegt, technisch, in den volsten zin des woords, was Jan Steen een waarachtig meester; meester in de teekening, in de uitdrukking der karakters zijner personen, in het typeeren hunner hartstochten en in het weergeven hunner schilderachtige, schoon schijnbaar misvormde gestalten; meester in het koloriet dat in zijn schitterende glans en teederheid nu eens aan Metzu herinnert, dan weer in zijn warmte en malschheid aan den ouden van Mieris doet denken, wien hij ook vaak in fijnheid en acheveering niets toegaf, terwijl hij een andermaal van zijn leerlingschap bij Ostade getuigenis aflegde, zonder zijn onafhankelijkheid, zijn vrijheid van opvatting en zijn afkeer voor schoolschheid prijs te geven. Daar zijn zoo velerlei-opzichten, waarin Jan Steen uitmuntte of althans iets meer dan gewoons leverde, dat men veel, zeer veel van hem gezien moet hebben om hem ten volle te kunnen waardeeren; in al die eigenschappen, die wij hierboven noemden, niet alleen, maar in de oneindige afwisseling bovenal, waarmede hij dezelfde onderwerpen op talrijke doeken verschillend wist weer te geven, even afwisselend als de natuur, waarvan hij ze afzag. Dan zal men, hoe vurig ook in zijn afkeer voor het realisme, en gloeiend voor het ideaal, ondanks de ruwheid van sommige en de weinige schoonheid zijner dames en heeren („his ungainly women" zeggen de Engelschen) in de meeste zijner stukken, in Jan Steen moeten erkennen den waarachtigen kunstenaar, die liefde genoeg had voor de natuur om haar in iederen vorm, in elk harer onderdeelen, eene nauwlettende studie te wijden, om haar even verscheiden, even kleurrijk, even schitterend, even schilderachtig weer te geven op het doek; dan zal men in hem erkennen den gullen, ronden en geestigen mensch; den scherpen opmerker; den levenslustigen man, wien men zijn zorgeloosheid in het dagelijksch leven, zijn drinkgelagen en herberg bezoeken niet zóózeer mag toerekenen om zijn werken bewondering en belangstelling te onthouden; dan zal men zien dat hij, schoon zich somtijds op diens weg begevend, schoon somtijds even als Hogarth een moraal verbindend aan de tafereelen die hij schetste, zich wist te hoeden voor de overdrijving waaraan deze zich vaak schuldig maakte, en niet de kunstwaarde van zijn werk opofferde aan het prediken van die moraal; dat hij, ondanks al zijne ruwheid, schoon dan minder denker en filosoof dan deze, hem verre overtrof in fijnheid van smaak, diepte van kunstgevoel, meesterschap van uitvoering, losheid en bevalligheid van teekening. Men behoeft slechts zijn hierbij gegeven schets van een viool-speler met eene plaat van Hogarth te vergelijken, om dat oordeel volmondig te onderschrijven.

---

1) Kramm, Leven der schilders. Ac.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

V.

Reeds in 1420 wordt van „twee waechuusen" op dit punt der Stad gewag gemaakt, maar deze zijn na het beleg door de Spanjaarden, hernieuwd. Wanneer dat heeft plaats gevonden valt niet met juistheid te zeggen, doch de stijl van het bouwwerk wees genoegzaam uit, dat het dagteekende uit den tijd van den Stads-metselaar Mr. Willem Diricxs den Abt, dat is, het einde der zestiende eeuw, en dat tot voorbeeld was genomen den ook door hem opgetrokken Calistoren. De Raakstorens hadden een half rond basement of voeting en deze stond in de Cingelgracht, de vorm wijzigde zich ongeveer bij den bovenkant van den Vestmuur, ging verder driezijdig op, en zette zich aldus voort in het dak. In elk dier drie wanden bevond zich een venstertje, de gevel aan de binnenvest was vlak, langs het dak afgeschuind en dus zonder trappen, daarin afwijkende van eenige andere torens. Het bouwwerk was verbonden door een gemetselden boog, en in baksteen opgetrokken met bergsteenen kantstukken enz.

De beide torens werden bewoond en bleven bestaan tot in 1866, toen zij, ten gevolge van een besluit van den Raad der gemeente van 21 November 1866, op den 6 December d. a. v. voor afbraak verkocht werden aan Jan Kuyper, te Sparendam, voor *f* 585.—

De beste afbeeldingen van de Raakstorens zijn bewaard gebleven in eene:

Teek. met O. I. inkt door (J. Stellingwerf) 18e eeuw.
„ „ kleuren door W. J. Boogaard. 1866.

Op zeer geringen afstand van het pas beschreven punt, volgde dadelijk

DE ZIJLPOORT

aldus genoemd naar de Zijl- of het toevoerkanaal van duinwater (Brouwersvaart) dat zich in de nabijheid van deze poort bevindt 1).

Eene enkele maal komt ook de naam van *Westerpoort* voor. Zij stond bij den uitgang van de Zijlstraat op den Zijlweg, en ook van haar wordt reeds melding gemaakt in de Thesauriersrekening van het jaar 1420. Maar evenmin als het meerendeel der andere poorten, was zij na het beleg der Spanjaarden lang bruikbaar en kwam het in 1628 tot eene volkomen vernieuwing van het gebouw. Toen eenmaal daartoe besloten was, ging de Stedelijke Regeering den goeden weg op en vroeg een plan aan den Schilder-Bouwmeester Salomon de Bray; deze hield zich aan den vorm der eerste en nu in vernieuwing komende poort, afgebeeld op de kaart van Braun; de Regeering deed het plan uitvoeren en beloonde den ontwerper met 24 £, gelijk volgenderwijze in de rekening van 1627 gelezen wordt:

(Betaald aan) Salomon de Bray over de vereeringe vanden dienste bij hem gedaen int maecken van seeckere modellen ofte Patroonen vande Sijlpoorte alhier xxiiij £.

In een oud handschriftje wordt gesproken van de „Zijlpoort, die een uitsteck is van alle de Poorten der Stadt, door het vast en sterck Bolwerck" en daarmede wordt niet overdreven, gelijk zoo goed mogelijk zal aangetoond worden. In eene gelijke lijn ongeveer met de stads-vest stond de *binnenste* Zijlpoort, een hoog vierkant gebouw, in baksteen opgetrokken, welks muren eindigden in eene breede, wat naar voren springende lijst; aan de hoeken waren échauguettes, niet veel boven de opgaande muren uitstekende, en gedekt met zware steenen ballen. Over de poort was een vierzijdig zadeldak gelegd, aan beide einde met een windvaan bekroond.

Vóór deze binnenpoort en haar geheel insluitende, bevond zich het bolwerk, een ronddeel door muren beschermd en met eenige kanonnen tot verdediging. Tegenover den Zijlweg was dat bolwerk dicht en ook dáár door de Stadsgracht omringd, maar de toegang bevond zich aan de zuidzijde, dat is naar den kant van de Raakstorens, hier stond in de muren van het rondeel de *buitenste* Zijlpoort, eene portiek, gebouwd van bak- en bergsteen, met eene frontispice, waarin het wapen van Haarlem met het jaartal 1628 en in de lijst daaronder Vicit Vim Virtus. De vlakke zuilen welke de frontispice droegen, waren met kussens uitgehouwen en ter hoogte van den bovenmuur des bolwerks, liep er een breede cordonband door die zuilen. De brug voor deze buitenpoort lag op eenige gemetselde bogen, maar vlak voor het gebouw was zij beweegbaar en kon tegen of in de poort (als sluitdeur) opgetrokken worden. Aan de overzijde van de Cingelgracht stond een ijzeren hek gevat tusschen twee zware steenen beeren in baksteen, beiden met twee vlakke pilasters van bergsteen versierd en boven verbonden door een gemetselden strekschen boog.

Nagenoeg twee eeuwen bleef de Zijlpoort in deze gedaante in wezen, maar bij het dagen der Nijverheids-Tentoonstelling, welke ook van de Groote Houtpoort het offer des bestaans vergde, besloot de Raad der Stad op den 9 Juni 1824 als „eene verfraaiing en verbetering van algemeen belang" haar weg te breken. Eerst, en wel op den 23 Juli 1824, werd de *buitenste*-Zijlpoort, de brug en het hek, aan Simon Bergman te Amsterdam verkocht voor *f* 2275.—. En toen de Raad den 16 September 1824 besloten had ook de *binnenste*-Zijlpoort te doen sloopen, volgde den 1 October 1824 de verkoop aan Jan Hendrik Looman voor *f* 1820.—.

Voor de verdwenen poort kwam niet veel fraais in de plaats; het bolwerk bleef bestaan tot in Mei 1881 en bij het doortrekken van de Cingelgracht, waarmede men op het oogenblik bezig is, komen bij de ontgravingen welke daarvoor noodig zijn, de oude grondslagen weder te voorschijn.

Onder velerlei afbeeldingen van de Zijlpoort, zijn de besten, eene

Teek. met sepia door Ph. S. Koning, 17e eeuw,
„ „ „ A. Waterloo, 17e eeuw, (Teylers Stichting,)
„ „ O. I. inkt „ A. Waterloo, 17e eeuw,
„ „ sepia „ C. J. Visscher, 17e eeuw,
„ „ O. I. inkt „ J. Stellingwerf, 1716,
„ „ sapverf „ H. Spilman, 1761.

---

1) Sijle = Incile, aquagium, cataracta. Sijle quae vox adhuc in regione Groningana superstes est, et ab ea Zijl-recht, Zijlrechters. (Kiliaen.)

Na de Zijlpoort volgde *de Witte Heerentoren*, open en staande ongeveer ter hoogte van het klooster van dien naam, en op den noord-westelijken hoek der Stad strekte

DE PIJNTOREN

tot verdediging. In 1420 leest men reeds van „het waechuus op den Pijntoorn" en volgens de vroeger vermelde platte grond van de wallen der stad, eene schetsachtige penteekening welke nog voorhanden is, was ook deze toren in gedaante ongeveer gelijk aan den Calistoren. In 1580 bestond hij nog, want op den 18 October van dat jaar werd geboden „dat niemandt en sal treden op de borstwering tussen de Catarijnen en de Pijntoern," maar tusschen dien tijd en het jaar 1646 is hij verdwenen, er werd een open toren in den wal en op de grondslagen (zoo men zegt) van de vroegere sterkte, een korenmolen gebouwd. Op de kaart van Pieter Wils A° 1646 heet deze open toren „de Pincktoren" en de molen werd, gelijk nog wel bekend is, „de Pinckmolen" genoemd. Beide woorden hadden dus den ouden grondvorm nog bewaard, maar deze was van Pijn in Pinck verloopen en had zijn zin verloren.

In den noorderwal der Stad welke hier aanving, trof men het eerst aan *de Magdalenatoren*, bij het Magdalena-Convent, later genoemd *„de Sterckte op het Craienest"*; vervolgens *de Ravensteinstoren*, beiden op de oevers van de Kraienhorstergracht, en tot bescherming van dit punt. Het zouden versterkte torens of blokhuizen zijn geweest, gelijk op te maken is uit de kaart van Braun, doch verder bewijs is er niet voor bij te brengen, vooral dewijl afbeeldingen ontbreken.

Van meer belang was

DE KRUISPOORT

reeds vermeld in 1420, en die haren naam droeg naar het kruis, dat daar buiten aan gehangen werd ten tijde van vrije markten en algemeenen zoen, wanneer de gebannenen voor zekeren tijd mochten wederkeeren of voor goed terugkomen. Dewijl nog al dikwijls den Kennemers en West-Friezen de Stad ontzegd werd, zal waarschijnlijk juist aan deze poort het Vredekruis zijn uitgehangen. Tot bevestiging van hetgeen gezegd is, vindt men in de Thesauriersrekening van 1481 opgeteekend:

(Betaald aan) Cornelis Willemsz. schilder van zijn loon, dat hij gemaict heeft dat heylige cruys hangende buyten an die Cruyspoirte xv st.

Afgaande op de kaart van Braun, moet de oude Kruispoort welke tijdens het beleg door de Spanjaarden reeds in bouwvalligen toestand verkeerde en op het laatst van Januari 1573 in de lucht is gesprongen, volkomen denzelfden vorm gehad hebben als de Zijlpoort, en dus ook eene buiten- en eene binnenpoort met een bolwerk daartusschen. De verwoeste poort bleef juist twintig jaren in puinhoopen liggen. Wel werd na de overgave der Stad de omgeving wat verbeterd, want men vindt op den 30 September 1573 eene „Ordre omt Ravelijn aftebreken buyten de Kruyspoort" en den 26 October en 9 November van dat jaar, een „Gebod om den weg te maecken tussen de Cruyspoort en den Schutterstoorn", terwijl bovendien uit de Thesauriersrekening blijkt, dat in 1592 de wal en de muur bij de Kruispoort belangrijk werden hersteld; maar eerst in 1593 sloeg men de hand aan het bouwen van eene nieuwe poort. Ook hier was de Stads-metselaar Mr. Willem Diricxs den Abt de ontwerper-bouwmeester; hij begon den 11 Juli 1593 met zijn arbeid, welke tegen het einde van dat jaar gereed kwam en Burgemeesters aanleiding gaf op den 19 Januari 1594 eenige geboden uit te vaardigen, over het aanleggen en onderhouden van de wegen zoowel bij de Kruispoort als bij de wat vroeger tot voltooiing gekomen, doch nader te bespreken St. Janspoort. Die geboden, destijds zeker van veel belang, hoewel thans van minder gewicht, waren de volgenden:

1. Keure en ordonnantie om de wegen buyten de Kruys- en St. Janspoort door de aengelanden op te maeken.
2. De breete van de St. Jansweg voor aen de poort bepaeld op 42 voeten, voor Hans in de drie Conijnen 44 voeten, ter plaetse van Gerrit Harmens 42 voeten, voor Adriaen Aerts Berkenrode 40 voeten, voor Pieter 38 voeten en soo voorts tot 37—36 en 34 voeten.
3. Alsmede de breete van de Kruysweg op sommige plaetsen 53, 48, 50, 46, 46, 50, 42½ en 26 voeten.
4. Geordonneert de sloot voor Berensteyns land te dempen.
5. Verbod dat niemand sonder consent op de voors. wegen zal vermogen boomen te zetten.

Deze herbouwde Kruispoort was langwerpig vierkant van vorm, de breedte wat meer bedragende dan de diepte of doorsnede. Zij was in baksteen opgetrokken, de opgaande muren eindigden in eene breede gemetselde lijst, en vlak daaronder bevonden zich, aan de zijwanden twee- aan den voor- en den achterkant, drie vierkante venstertjes; verder waren de muren geheel blind. Aan de vier hoeken stonden kleine échauguettes, het gebouw was gedekt met een vierzijdig (zadel) dak, waarop aan de beide einden eene windvaan stond, en dat in elk vlak een lucarne had. Vóór de poort lag eene houten brug op jukken en halverwege daarvan, stond het gebruikelijke afsluithek.

(*Wordt vervolgd.*)

DE AFBRAAK VAN SPANJAARDSOORD TE UTRECHT.

Onlangs heeft de utrechtsche Gemeenteraad besloten het laatste overblijfsel van het Kasteel van Karel V te sloopen. Wij komen later op deze daad van Wandalisme terug. Thans deelen wij mede hetgeen de kundige Archivaris van Utrecht dienaangaande schreef in het Utrechtsch Dagblad van 16 dezer:

Mijnheer de Redacteur!

In het weekblad *de Amsterdammer* van heden bespreekt de Utrechtsche correspondent zeer uitvoerig de voorgenomen afbraak van het zeer fraaie en, zoover ik weet, geheel unieke monument, dat men gewoon is: „Spanjaardsoord" te noemen. Hij doet daarbij een direct beroep op mij en vraagt waarom ik niets van mij heb laten hooren. Ik stel er prijs op

mij tegenover dit verwijt te rechtvaardigen. Geenszins toch wil ik onder de verdenking liggen, als zou ik het zonder bepaalde noodzaak vernielen van een zoo belangrijk monument goedkeuren. Ik hecht er aan te doen blijken, dat ik gedaan heb wat mij mogelijk was. Het bericht, dat de gemeenteraad den afbraak gedecreteerd had, bereikte mij eerst eenige dagén nadat het besluit gevallen was, daar ik reeds sedert 14 dagen buiten vertoef. Geen oogenblik heb ik kunnen vermoeden, dat Burgemeester en Wethouders voornemens waren eene dergelijke voordracht in te dienen; had ik dit gedaan, dan nog mag het, dunkt mij, twijfelachtig heeten, of het mij zou gepast hebben daartegen eene oppositie te organiseeren. — Maar toch heb ik bewezen, dat het verdwijnen van op één of twee na het laatste monument van Utrecht mij niet onverschillig liet. Het verslag over den toestand der gemeente-verzamelingen over 1878 of 1879 kan belangstellenden bewijzen, dat ik destijds (nadat een raadsbesluit tot afbraak genomen en weder ingetrokken was) aan de gemeente schonk eenige stellen plannen, tot restauratie van de ruïne, door verschillende architecten op mijn verzoek ontworpen. Daarbij was een plan om de hal in afwachting eener totale restauratie, (die voorshands onmogelijk was, daar het aan de gemeente niet behoorende huis op den hoek der Rijnstraat de verbetering der zijmuren, evenals de doortrekking der kade verhinderde) op te knappen ten koste van 1 à *f* 2000, en *daarna* te verhuren, voor overdekte markt, bierhuis of anders.

Verder vond men daarbij verschillende ontwerpen, om het gebouw in te richten tot eene betrekkelijk zeer goedkoope korenbeurs, die (ook uitwendig niet onaangenaam voor het oog) zeer goed gelegen zou zijn aan de Keulsche vaart. Bij deze plannen voegde ik eene memorie, waarin ik, na het groote belang van het monument uiteen gezet te hebben, betoogde, dat, tusschen de gerestaureerde gothische hal en den (nu ook gerestaureerden) schouwburg, ruimte over was voor eene breede kade, zoodat de hindernis, die het verkeer zou ondergaan, slechts uiterst gering behoefde te zijn, totaal onbeduidend in vergelijking met het belang van het monument. Deze plannen zijn door de archiefcommissie bezichtigd en aangeprezen; wat er verder van werd, weet ik niet. Dit heb ik gedaan. De schrijver in de *Amsterdammer* is zoo goed te zeggen, dat ik „veel vermag"; maar meer vermag ik niet. Wanneer in Utrecht's gemeenteraad slechts één lid deze zaak de moeite van een protest waardig oordeelde, dan is de kans van slagen ook bedroefd gering. Mochten eenmaal de belangen van den handel, de nijverheid, het onderwijs of iets anders den aanleg van een kanaal of een exercitieveld op het Domplein, ik zeg niet noodzakelijk maar wenschelijk, gemakkelijk, aangenaam maken, dan kan men niet twijfelen of de gemeenteraad zal concludeeren tot amotie van den Dom. Althans zoo hij consequent is; dezelfde argumenten toch zullen dienst kunnen en moeten doen! Ik heb de eer te zijn

UEd. dienstw.
S. MULLER Fz.

Bussum, 14 Aug. 1881.

EEN HAAGSCHE GLASBLAZERIJ IN DE 17de EEUW.

„Den iiij February 1696. Is bij Burgemeesteren, met communicatie en approbatie van Schoudt en Schepenen aan den glas-blaser Jeudonné De Voix 1) nogh verstrekt een somme van duysend glns., op interest tot... van t' hondert in t' jaar: onder speciale conditie, dat hij soolanghe de voors. penningen onder sigh soude behouden, een quantiteijt glasen, ter waardije van twaalff hondert glns. soude brengen op een plaatz, bij Burgemeesteren te designeren: daar toe hem de solder boven de kooren-markt is aangewesen: sullende de slentel daar van ten huijse van Wilhem Hoepert, 2) klerk van burgemeesteren kamer, berusten, en t'elkens door of van wegen gemelten De Voix aldaar worden afgehaalt, en wederom gebraght: midts eenighe glasen van dien komende te verkoopen, of af te halen, t'elkens het getal, op de valeur als vooren, aanstondts wederom met andere wordende gesuppleert: alles volgens de conditien in de obligatie vervat."

Deze resolutie ontleenen wij aan het register van resolutiën, deel 10, 1692—1697. *In margine* is geschreven: „Nota aan Jeu-donné de Voix in den jaare 1695 den 4 Novemb: verstrekt 1000 £ a 3 per cente.

„den 9 Febr. 1696 1000.

„den 23 Septemb: 1696 noch 1000. 3)

„den 30 Aug. 1698 1350 gl. onder borghtocht van Le Sage.

„dito 30 Aug. 1698 noch 1650 glns. op hypotheek."

Den Haag. A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

KORRESPONDENTIE.

Wijk bij Duurstede, 14 Aug. 1881.

WelEdele Heer!

Het halve eeuwfeest van den Tiendaagschen Veldtocht is dezer dagen herdacht. Slechts weinige schilderstukken hebben die dagen voor het nageslacht vereeuwigd en als ik mij niet vergis bestaat er geen enkel van dat onderwerp van zulke afmeting, als de Slag van Bautersem, door N. Pieneman geschilderd.

Doch waar is dat schilderstuk tegenwoordig? Het prijkte eenige jaren in het Museum op het Paviljoen te Haarlem. Daarna is het aldaar op den zolder geborgen, omdat het door het druipen van de verf een onooglijk aanzien verkreeg.

Is het schilderstuk gerestaureerd of vertoeft het nog steeds op dien zolder. Het is mij onbekend, doch heb nimmer gelezen dat het schilderij ter restauratie onder handen is genomen.

---

1) In het „Register van de Jaerlycx contribuerende konstenaers ende Liefhebbers 1660/1765" komt waarschijnlijk zijn handteekening voor, zijnde Judonne de Voos. Deze verbindt zich voor een Ducaton 5 Nov. 1699, ten behoeve van de Schilders-confrerie.

2) Hij was langen tijd Secretaris van de Schilders-confrerie.

3). In de desbetreffende resolutie lezen we op 22 Septemb: 1696. Hebben Schoudt, Burgemeesteren en Schepenen aan Jeu-donné De Voix nogh duijsend glns. verstrekt, op de conditiën, als in de obligatie daar van sijnde, geexpresseert: mids dat dit voor de laaste maal soude wesen."

Wellicht is UEd. in de gelegenheid te vernemen hoe het daarmede staat, en, zoo het nog steeds op die ontoegankelijke plaats verblijft, zou men er de aandacht in UEds. tijdschrift op kunnen vestigen, in de hoop, dat eene restauratie thans worde bewerkstelligd.

Het geldt toch een der weinige nationale stukken, wat de geschiedenis betreft, waarop ons land kan bogen, en dat, ik meen vroeger gelezen te hebben, door den lande met *f* 10.000 is betaald geworden.

Met de meeste achting verblijve

UEds. Dien.

J. F. Croockewit.

Wij kunnen op deze vraag antwoorden, dat het bedoelde schilderij bewaard wordt in de Gothische Zaal (Noordeinde) te 's Gravenhage, met andere voorwerpen behoorende tot de nalatenschap van Koning Willem II, op wiens kosten het stuk geschilderd werd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Op 17 Augustus ll. werd de nieuwe R. K. kerk te Loosduinen ingewijd. Dit gebouw in Gothischen stijl ontworpen, is gebouwd volgens de plannen van den architect Margry te Rotterdam.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 36. 3 September 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

EEN MERKWAARDIG HANDSCHRIFT, OOK VOOR DE KUNST

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

In de boekerij der gemeente 's Gravenhage, die hoewel van kleinen omvang, echter bij doelmatige ordening het vele belangrijke, dat zij bevat, zal voor den dag brengen, berust een Journaal van 1802 tot 1813 van N. J. Baake. Het is een net geschreven handschrift in één deel in 4°, in half Eng. band gebonden, houdende 167 bladz. eigenlijke tekst, 127 bladz. bijlagen, waaronder 9 bladz. bijvoegsels, alsmede 16 bladz. inhoud en registers. Het merkwaardige boek is geïllustreerd met een 25tal portretten en teekeningen, de laatste in kleuren, waaronder zelfs een van A. Schelfhout, terwijl het boek zich in vrij goeden staat bevindt en duidelijk leesbaar is geschreven. Alleen is door het onhandig gebruik of doorbladeren misschien reeds bij of door den eigenaar een stuk gescheurd uit de teekening, welke in het register op bladz. 115 is aangewezen. Zij stelt het „Bivouak der Kosakken bezijde de Kloosterkerk" voor.

Omtrent de herkomst, zoowel als omtrent den inhoud geeft een vooraan in 't „journaal" los liggende brief, geteekend: H. J. Soury, in dato 5 December 1869, eenige inlichtingen. Wij laten hem volgen:

„Amice, Het opmaken van en zenden met quitantie voor het bewuste *Journaal van Baake* 1) behoeft gelukkig niet te geschieden. De Heer L. F. J. Zuur 2) heeft mij verzocht het uit zijnen naam aan B. en W.

1) De Heer N. J. Baake was, blijkens het handschrift, bl. 91 van de Bijlagen, 1e Luitenant bij de 6e Kompagnie van de Provisionele Schutterij te 's Gravenhage, opgericht volgens publicatie van 24 November 1813, tot het bewaren der plaatselijke rust, en het doen van wachten.

2) Deze Heer deelde ons nog welwillend mede. dat hij 't „journaal" in der tijd van een Duitscher, Baake genaamd, en bij hem vertoevende, heeft gekocht.

als geschenk voor het Museum 1) aan te bieden. Ik heb die taak gaarne op mij genomen en hoop die morgen te vervullen.

„Ik heb het werkje nog eens doorgezien en geloof dat er onder vele bekende omstandigheden ook nog wel détails voorkomen, die minder bekend zijn. In elk geval is het merkwaardig om de plaatjes. Er is *eene* teekening van Schelfhout in, n. l. *het Boschhek*. De overigen zijn van *Pluygers* en *Penning*. Een index geeft opheldering omtrent elke plaat, ook omtrent de titelplaat. Het *gaan met lantaarnen* is op de *Groenmarkt over het Gouden Hoofd*, ziende naar de Hoogstraat. Met wat verbeelding er bij en de Hoogstraat zich eens zoo breed voorstellende als zij is, kan men er wel iets uit maken.

„*Het oproer* is ziende uit het Noordeinde in de Heulstraat, die zeker tweemaal te breed is genomen.

„Laten wij ons met de acqusitie geluk wenschen,"

In Bijlage H. van het gemeenteverslag over 1869 lezen wij dan ook onder de opgave van de verschillende voorwerpen bij de „Commissie van beheer en toezicht over de verzameling van gesch. en oudh. voorwerpen ten raadhuize aanwezig," ten geschenke ontvangen, sub. n°. 8: L. F. J. Zuur, handschrift van den Heer N. J. Baake, getiteld: „Journaal van 1802—1813."

Daar wij wat dit blad betreft, alleen de kunst van het „Journaal" in oogenschouw behoeven te nemen, kunnen wij het inleidende gedicht van den schrijver van het Dagboek voorbij gaan, vooral daar die dichtregelen niet de minste opheldering omtrent 't geheel geven.

Zoo ook zullen, wat den tekst betreft, onze mededeelingen sober zijn, wijl eerst dan wanneer de teekeningen het vereischen, enkele regels door ons tot toelichting zullen worden overgenomen. Wij hopen dat een onzer genootschappen, b. v. het Historisch Genootschap te Utrecht, bereid zal zijn de aanteekeningen van een ooggetuige, die toch altijd voor de geschiedenis een betrekkelijke waarde hebben, in druk te willen uitgeven, waartoe wij ons met de noodige goedkeuring van B. en W. gaarne bereid verklaren.

Om een overzicht te geven der illustratiën in het journaal voorkomende zullen wij ons vergenoegen het register daarvan over te schrijven en zooveel mogelijk hier en daar aanvulling te geven met de teekening voor ons.

1°. „De tytelplaat heeft in 't midden de afbeelding van Willem den Eersten. — Van boven aan de rechterzijde de *guillotine* zooals die 2 maal op het zoogenoemd groene zootje heeft gestaan, ter linkerzijde *het oproer* van 21 April 1813, te zien uit het Noordeinde door het Heulstraatje naar 't Voorhout, voorts ter rechterzijde het dragen van *Lantaerne* na 11 uren op de markt, schuins over Volbragt, kastelein in het koffijhuis op de hoek van de Hoogstraat en Markt in 1812, — waaronder het aankomen der Engelschen te *Scheveningen* aan strand in November 1813, — ter linkerzijde 't vertrek van de Franschen over de Bierkaadsbrug door de Wagestraat in Nov. 1813, — het inkomen van de Kosakken voor de Schouwburg van 't tournoiveld te zien in Nov. 1813. — Van ondere aan de rechterzijde 't vertrek der Guarde d'honneurs te zien voor het huis van de heer Hope in 't Voorhout in Mey 1813, — en aan de linkerkant 't inkomen van den Prins over de Scheeveningse brug in November 1813. Teekening in couleuren." Deze vrij bonte teekeningetjes zijn niet met naam beteekend. Te oordeelen naar de behandeling zijn zij van N. L. Penning. 1)

2°. „Afbeelding van een nieuw gebouw over de Scheeveningse brug na de Engelsche smaak door de heer Levoine in 1802 opgerigt. Teek. in couleuren." De teekening draagt geen naam. In het handschrift leest men omtrent de voorstelling: „1802. In 1802 heeft een particulier de heer La Voine over de Scheveningsche Brug Noordzijde een Capitaal Huis gezet naar de Engelsche smaak ter plaatze, waar te voren een bouwvallig Huis en Koetshuis had gestaan."

3°. „Afbeelding van 't Boschhek in 1812. Teek. in couleuren." De teekening is van A. Schelfhout, volgens den brief en blijkens de beteekening: A. Schelfhout. De meesterhand is er aan te herkennen. In den tekst vindt men daarover: „1812. den 13 of 14 May is het Boschhek afgebroken; het zelve was 350 jaren verpacht aan eene familie, die daarvan den naam van *Bosboom* zoude hebben ontleend."

4°. „Cocagne mas in de Maliebaan in Aug. 1812. Teekening in couleuren."

Een bont tafereel met bonte kleuren. Niet beteekend. In het handschrift leest men over het feit eenige bijzonderheden.

5°. „Een garde van de Prefect. Teek. in couleuren." Het plaatje is beteekend J. H. Pluygers. Fecit 1813.

6°. „Garde d'honneur ter rechterzijde. Teek. in couleuren." Dit teekeningetje voorstellende een garde te paard is beteekend N. L. P.(enning) ft. 31 My 1813.

7°. „Garde d'honneur ter linkerzijde. Teek. in couleuren." Het teekeningetje is zonder naam.

8°. „Garde d'honneur met de rijbroek zo als dezelve vertrokken zijn. Teekening in couleuren." Op dit teekeningetje staat de garde nevens zijn paard. Op de twee andere zit hij in den zadel. Dit teekeningetje draagt de initialen N. L. P. Aan dienzelfden Penning mogen wij sub 7 ook toeschrijven.

9°. „Een Nationale Sedentiaire Garde in couleuren. Teek." Het is van J. H. Pluygers, blijkens de beteekening: J. H. Pluygers, Fecit.

10°. „Pourtrait van Leopold graaf van Limburg Stirum. Prent." Het is eene gravure en medaillon van J. E. Marcus, geteekend naar het leven door K. W. Caspari, 1814.

11°. „Pourtrait van F. van der Duyn van Maasdam, Prent." Teekening en graveur als voren.

12°. „Pourtrait van J. K. van Hogendorp. Prent." Teekening en graveur als voren.

Deze drie portretjes zijn aan een boek ontleend.

1) Naar wij vernemen behoort de boekerij der Gemeente tot het Museum, waarom dan ook dit handschrift daarin met alle recht zijn plaats kreeg. Wanneer die vereeniging slechts in naam bestaat, valt daar niets tegen te zeggen. Het zou echter wel jammer zijn, dat ter gelegener tijd de overbrenging een feit werd. Boekerij en Archief zijn o. i. niet te scheiden. Beide vullen elkaâr aan, vooral hier, waar het meerendeel der voorhanden werken betrekking heeft op de geschiedenis van 's Gravenhage. Bij 't doen van nasporingen van de oude archieven, dienen de gedrukte bescheiden herhaaldelijk tot aanvulling of tot heenwijzing waar te zoeken.

1) Omtrent 1764 te 's Hage geboren. Zijn leermeester was Dirk van der Aa. Immerzeel noemt hem een goed schilder en teekenaar van landschappen, stallen met vee, zeegezichten, enz. Hij maakte fraaie teekeningen met O. I. inkt.

13°. Het uittrekken der Oranje Garde door 't Bosch in November 1813. Teekening in couleuren." De teekening draagt den naam N. L. Penning ft. December 1813.

14° „Het uittrekken der vrijwillige Ruiters. Teek. in Coul." P. A. Penning, de zoon van N. L. P., mede beoefenaar der kunst, in 1791 geboren, heeft dit stukje beteekend.

15°. „De Kosakken in 't Voorhout. Nov. 1813. Teek. in Couleuren." Beteekend N. L. Penning ad vivum Dec. 1813.

16°. „Twee Kosakken na 't leven geëtst door J. van Cuijlenburgh, Plaat." Onder het prentje staat Cosakken. Links: J. van Cuijlenburgh ad viv. del., en rechts: & fecit aqua forte 1815. Dit laatste onderschrift is door 't overetsen eenigzins onduidelijk.

17°. „Een Kozak te paard na 't leven. Teek. in Couleuren." Hoewel niet beteekend, wijst de behandeling, voornamelijk van het paardje, heen naar N. L. Penning. Van hem is ook de Teek. in Couleuren, waarvan een stuk is afgescheurd, zijnde:

18°. „Bivouak der Kosakken bezijde de Kloosterkerk."

19°. Ruïne na den Brand, in 't kleine Voorhout in Nov. 1810. Teekening in Couleuren." Dit stukje is van N. L. P(enning). In het handschrift leest men omtrent dit onheil: „Den 29 Nov. ten 5 uren ontstond er een allerhevigste brand, in het kleine Voorhout, in het hotel daar onlangs woonde de Procureur Generaal van het Keizerlijk Geregtshof *Jaquinot*, ¼ voor 5 uren zag men niets, en ten 5 uren stond het geheele gebouw in ligte, laaije vlam, waardoor men met grond presumeerde dat deze fellen brand voorbedagtelijk was aangestoken, doch gelukkig was de wind oost en alzoo sloeg de verschrikkelijke vlam en de vuurregen van vonken niet naar het binnenhof over, waar zich 9000 ponden buskruid bevond. Om zeven uur was men den brand volkomen meester."

20°. „Het eerste aankomen der Engelsche Mariniers in Nov. 1813 aan strand. Teek. in Coul." Het is een vrij aardig strandje, bij kalme zee. Het is beteekend: N. L Penning ad viv. Dec. 1813.

21°. „Een Engelsche Marinier. Prent." Het prentje draagt geen naam van teekenaar of graveur.

22°. „De aankomst van de Prins te Scheveninge." Het is in den geest van de bekende platen van deze heuglijke gebeurtenis. Een negental pinken liggen aan 't strand, met de driekleur of oranjevlag in top. Van den Scheveningschen toren waait de oranjevlag. Het stukje is niet beteekend. Teekening in kleuren.

23°. „Aankomst van den Prins te 's Hage over de Scheveningsche brug alhier. Prent." Eene zeer leelijke houtsnee, zonder naam van teekenaar of graveur. Op de achterzijde is het volgende versje gedrukt:

Was de Aankomst van den Vorst
Een feest voor elken Belg;
Thans daar zijn' Gemalin,
Met haar doorluchte Telg
Ook eindlijk weer den Haag,
Na zooveel tegenspoed
Als Souverein Vorstin!
Met minzaamheid begroet:
Thans juicht opnieuw het volk
Bij zoo veel heilgenot,
En speld zich alles goeds,
Voor zijn toekomstig Lot!"

Teekening noch gedicht pleiten voor kunstwaarde.

24°. „De Prins werd als Souverein uitgeroepen op de Kneuterdijk voor het huis van den Hr. D. Escury van Heinenoord. Teekening." Het is avond en twee toortsen van 't balcon van 't genoemde huis, thans bewoond door Prins Alexander der Nederlanden, Prins van Oranje, oudtijds het huis van Johan de Wit werpen een eigenaardig licht op deze teekening in krijt, met kleuren. De teekenaar, niet genoemd, gebruikte blauw papier, even als voor de volgende:

25°. „Den erfprins komt s'avonds van *Delft* alhier over de Wagebrug door de Wagenstraaten. Teek." De schrijver laat op dit register als aanteekeningen volgen:

„De twee laatste teekeningen op blauw papier met zwart krijt."

„Twee prente als *de Engelsche Marinier* en de *aankomst van den Prins te 's Hage*, hoewel niets beteekenende wat de kunst betreft, zijn echter zeer waar en daarom hier ingevoegd."

In de Bijlagen is een prentje ingevoegd, dat niet in het register genoemd wordt. Het is een gravure zonder naam van teekenaar of graveur. Het stelt Circé 1) voor dicteerende aan zijn meester de *Memoires sur les moeurs du siècle*. De schrijver heeft de pen in de rechterhand, terwijl de hazewind, met opgeheven voorpoot hem aandachtig aanziet en schijnt toe te spreken. De linker voorpoot rust op een beschreven blad papier.

Onder het prentje is geschreven: „Mémoires sur les moeurs du siècle, par Circé, chienne célebre, membre de plusieurs academies. — Un de mes amis, grand amateur des systèmes de Lavater, de Gall, et de Dupont-de-Némours, entre chez moi. Il est frappé de l'oeil observateur et de l'art tout-à-fait spirituel de ma levrette; il lui pose les cinq doigts sur l'occiput, et il est tout émerveillé d'y trouver la protubérance de l'observation. Il se met à jargonner *le chien* selon les principes grammaticaux de M. Dupont-de-Némours; on lui répond: il s'établit une conversation fort intéressante entre Circé et mon philosophe; l'entretien se renouvelle le lendemain et les jours suivans; la levrette a beaucoup voyagé, elle a beaucoup vu les hommes, et le philosophe finit par écrire, sous sa dictée, les mémoires dont on gratifie aujourd'hui le public."

In het handschrift zelf vinden we geene nadere inlichtingen, waarom dit plaatje is tusschen gevoegd. Misschien is het zeldzaam.

Voor de geschiedenis van Nederland in 't algemeen en voor die van den Haag in 't bijzonder is dit „Journaal" zeer belangrijk. De kunst krijgt er ook haar leeuwendeel in, al was 't enkel door de allerliefste teekening van onzen A. Schelfhout.

Den Haag.

---

1) Eigenlijk een vermaarde toovenaresse, die o. a. door middel van een tooverdrank de metgezellen van Ulysses veranderde in zwijnen. Ulysses zelf was tegen haar tooverdrank op zijn hoede, en bleef zelfs een jaar bij haar, waarin hij een zoon bij haar verwekte.

MISVERSTAND.

Het *Bouwkundig Weekblad* van 10 Augustus, No. 15 (bij vergissing een week vroeger gedateerd) neemt uit de *N. Rott. Courant* eene beschouwing over, betreffende den geest die heerschen zal aan de nieuw gestichte Rijksschool voor Kunstnijverheid. De schrijver konstateert met genoegen, dat de Heer J. R. de Kruyff (een der redakteuren van het B. Weekblad) tot direkteur is benoemd; maar betreurt, dat de Heer P. J. H. Cuypers (insgelijks redakteur van het blad) als leeraar bij de zelfde inrichting zal optreden. Hij vreest, dat daardoor den direkteur „de handen gebonden" zullen zijn: want den bouwer van het Nederlandsch Museum is zijn „chef de bureau", de Heer Beirer, ter zijde gesteld. En nu zal voor den Heer De Kruyff de vraag gelden: „Que voulez-vous qu'il fit contre deux?"

Om deze vraag te kunnen doen, moet men beginnen met te bewijzen, dat de Heer De Kruyff eene andere richting heeft dan de Heer Cuypers. Dit bewijs kan alleen geput worden uit beider werken: 't zij gebouwen, 't zij geschriften. Belangrijk zal het zijn, langs dezen weg door den klager in het licht te zien stellen, welke de pozitieve richting is van den Heer De Kruyff. Terwijl hij hiermeê bezig is, veroorloof ik mij een gedeelte van de taak der vergelijking op mij te nemen, door te wijzen op een misverstand, op eene miskenning van het beginsel, in over-een-stemming waarmeê bijv. het nieuwe Nederlandsche Muzeum gebouwd wordt.

Die de beweging in de denkbeelden en de daden, in de laatste halve eeuw, op het gebied der bouwkunst met oplettendheid nagaat, zal opmerken, dat hier het zelfde plaats heeft wat, met eenig verschil van datum, ook op het gebied der letteren voltrokken werd. De grieksche en romeinsche geest, door de machtige geniën der Renaissance in gewijzigde vormen uitgesproken, ging onder in de wijsgeerige abstraktiën, het rococo-schulpwerk en de idyllen der XVIIIde Eeuw; Napoleon — als Konsul en Imperator — droomde van eene cæzaristische kunst (de volkomen herleving der romeinsche), in architektuur, plastiek, letteren en arts somptuaires. Die schittering ging onder, met de verbanning van den Apollo οὔλιος en κτίστης naar St. Helena. De reaktie trad in: Romàntisme: natuurbeelden, die de plaats der zinnebeelden innamen; christendom en nationaliteit de plaats van het romeinsche mythologisme; subjektieve kunst die der autoriteitskunst. In de architektuur werd de gothiek (die in de letteren slechts onbegrepen en dekoratief was opgetreden) als tegenwicht voor de antieke stijlen en de kanons, hetzij van Vitruvius, hetzij van Vignola (den minst bedeelde der Renaissancisten), geëxploiteerd. Allengs werd de balans hersteld. De gothische parlementen werden ontbonden, om dat de klassieke ministeriën afgetreden waren. Op het oogenblik is er bijna *table rase.* Dat wil zeggen, dat bij deskundigen, tot oordeelen bevoegde, de vooroordeelen zijn opgeruimd. Bij al de vrijheden, die onze Eeuw veroverd heeft, is geen der minste en minst redelijke die van de k e u z e der bouwvormen uit de stijlen aller eeuwen, gehoorzamend alleen aan het doel waarvoor, en de plaats waar men bouwt,

Absolute vereering van de gothiek — als geheel, dat alom zoû moeten nagebootst en aan alle behoeften opgedrongen worden, bestaat bij de deskundigen en die een voorgevoel hebben van het m o r g e n, niet meer. Nolens volens is men eklektriesch geworden; de menschelijke geest disponeert over de tropeën al'er eeuwen.

't Is onzinnig, te denken, dat de personen, die in het aangehaald artikel genoemd worden als tegen den Heer De Kruyff gekant te zijn, eene alleenzaligmakende leer in het stuk der kunstvormen belijden. Die kunstenaars en denkers worden niet minder levendig aangedaan door het zien van een *Rembrandt* of *Ravesteyn*, dan door een *Van Eyck* of *Memlinc.* En dat gaat, in de sfeer der bouwkunst, evenzéer met hen door; al zullen zij, voor de gevels van het *Heidelberger Schloss* staande, met alle kunstenaars weten, dat aan den oudsten de palm te reiken is. Niet om dat deze meer aan de gothiek verwant zoû zijn; want dat is hij niet; maar om dat hij fijner, edeler, rijker is van evenredigheden.

Ware het nieuwe Muzeum alleen bestemd om schilderijen van de XVIIe Eeuw te bevatten, dan zoû de architekt ongetwijfeld in den stijl van Henrick de Keyser gebouwd hebben. Nu het Muzeum chronologiesch of anderszins systematiesch gerangschikte kunstwerken uit Nederland uit alle eeuwen zal opnemen, heeft de Heer Cuypers te-recht onze bouwwerken der XVIe Eeuw geraadpleegd, om zoo veel mogelijk in samenklank met het verledene en de toekomst te zijn.

De schrijver in de *N. Rott. Ct.* en de redaktie van het *Bouwk. Weekbl.*, dat zonder protest het laffe artikel overnam, kunnen dus gerust zijn.

Bij mij bestaat geen afdoende reden om te gelooven dat de Heer J. R. de Kruyff, in zijne kunstleer en kunstpraktijk, een minder breed standpunt inneemt dan de Heer P. J. H. Cuypers.

20 Aug. '81. ALB. TH.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

VI.

Men weet dat de nieuw gestichte Kruispoort slechts een kortstondig bestaan had, want bij de vergrooting der Stad, welke in 1686 voltooid was, is zij, zoowel als de St. Janspoort, welke uit dezelfden tijd dagteekende, gesloopt geworden.

Slechts twee goede afbeeldingen van de Kruispoort zijn voorhanden, en wel eene

Teek. met O.I. inkt door A. Waterloo, 17e eeuw, en eene dergelijke teek. door H. Spilman, 18e eeuw.

Volgens de kaart van Braun was er in den Stadsvestmuur voorbij de Kruispoort één, volgens de kaart van Pieter Wils geen toren, en naderde men het eerst

DE ST. JANSPOORT

welke stond even voorbij de tegenwoordige korte St. Janstraat en de Ridderstraat. Het is niet bekend wanneer zij werd gebouwd, maar hare stichting zal wel samenvallen met die der andere reeds beschreven

poorten, welke wij reeds in 1420 vermeld vonden. Zij ontleende haren naam aan de Commanderij van St. Jan, sedert 1310 in hare nabijheid gevestigd. De oude St. Janspoort was een langwerpig vierkant gebouw, dubbeld, in dien zin, dat het gedeelte naar de Stadszijde, bestaande uit een doorgangboog tusschen twee hooge torens, met sterke muren verbonden was aan eene buitenpoort van eenzelfden, maar kleineren vorm. Tijdens het beleg door de Spanjaarden in 1572/73 was de poort nog hecht en sterk, hetgeen ook wel noodig was dewijl er zich in „den hoogen, breeden, dikken toren" aan de oost- of Sparenzijde de Stads gevangenis bevond. In 1528 wordt in de Thesauriers rekening gesproken van de „Stock vander Vangenisse op St. Janspoort" en waarschijnlijk is het, dat eerst toen het gebouw ook voor dergelijk doel dienst ging doen, omdat van den 16 September van hetzelfde jaar een gebod bekend is," dat niemant de gevangenen zal mogen toeroepen leggende op de St. Janspoort". Niettegenstaande die keuren, braken nu en dan nog al eens gevangenen uit, en in een verslag na dergelijk voorval opgemaakt, leest men dat er twee „giolen" boven elkaer waren, en ook nog een „examineerkamer" en een korenzolder. Op den 19 December 1572 hadden de gevangenen veel kans hun leven te verliezen of op het onvoorziens de vrijheid te bekomen, want op dien dag richtten de Spanjaarden 675 schoten op de St. Janspoort, met dit gevolg dat één toren, aan den west- of duinkant, werd weggeschoten; men begon te begrijpen, dat de gekerkerden daar niet langer veilig waren en bracht hen 's avonds naar de kelders onder het Stadhuis. De poort had aan de buitenzijde door het menigvuldige schieten veel geleden, de gevangentoren was nog wel staande gebleven, maar de verdedigers begrepen, dat het een onberekenbaar nadeel wezen zou, indien bij verdere aanvallen, de poort-zelve in de Stadsgracht viel. Na gemeenschappelijk overleg besloot men, het gebouw naar de binnenzijde te doen vallen, het van onderen te doen uitbreken, met balken te stutten en dezen later te verbranden. Maar die plannen gelukten slechts ten deele, want toen de schoorbalken verbrand waren (28 Januari 1573) bleek het, dat er niet genoeg was uitgebroken; slechts een gedeelte, de „schoone en constighe" wenteltrap kwam naar beneden, maar het overige bleef staan. Den volgenden dag is men weder met een „caepstant doende geweest" om de „rest van de poort in te winden" en in het begin van Februari vond de Regeering goed de St. Janspoort, welke met „trossen, kabels ende gijens" omwonden was, naar binnen te doen vallen, verder af te breken en te slechten, met horden, rijs en ander houtwerk te vullen en daarop een bolwerk te maken „dat een goede borstwering zou zijn" 1).

Dat was het einde van de oude St. Janspoort, tot welker herbouwing het eerst kwam in 1590, toen den 2 September door den Stad-Metselaar Mr. Willem Diricxz den Abt, dien wij reeds dikwijls hebben ontmoet, met het werk werd aangevangen.

In dat jaar en in het volgende was het terrein waar de nieuwe poort moest verrijzen, met de er om gelegen gronden, uitgegraven en kwamen een aantal kogels uit het doorgestane beleg te voorschijn, waarvoor aan de delvers eenige belooning werd geschonken, zooals b.v.:

A°. 1590. Den pionniers die de cloten int delven vande St. Janspoort gevonden hebben totte Stadts behoeff, geschoncken xxx st. (Rek. Fabryk.)

A°. 1591. De pionniers over 't bergen van vier ende vijftich groote ijzeren cloten inden wal aen St. Janspoort gevonden (gegeven) ij £ (Rek. Fabryk.)

Terwijl men onder menigvuldige betalingen voor materiaal en arbeidsloon, in dezelfde rekening ook dezen post ontmoet:

A°. 1591. Betaelt voor twee courtousen ofte Leeuwshooffden dienende totte St. Janspoorte tstuck 2 £ x st. ende noch van vracht x st. f't v £ x st.

De herbouwde St. Janspoort bestond uit twee zware torens, van voren rond met vlakke zijmuren en aan elkaer verbonden door een kloek gebouw van gelijke hoogte; het dak hiervan liep in de daken der torens, welke vooraan veelzijdig en spitstoeloopende aan de buitenkanten vlak waren; de torens hadden aan de zijde der Stad vlakke trapjes-gevels, en over het geheel zeer weinig vensters. Voor de groote stonden twee kleinere torens, octogoon en met dergelijke in eene spits eindigende daken; zij waren aan de eigenlijke poort verheeld door lage muurtjes. Het geheele gebouw was in baksteen opgetrokken, eene houten brug op jukken lag er vóór, en halverwege daarvan stond een houten afsluithek.

De St. Janspoort was nog in wezen toen de Cingelgracht reeds gedempt was, de walmuren afgebroken en er huizen in de nieuwe vergrooting gebouwd waren; waarschijnlijk is zij gesloopt in het jaar 1683, omdat er toen nog al afbeeldingen van gemaakt zijn en ook sommigen der latere teekeningen, eene voorstelling geven van den toestand in het pas genoemde jaar.

De beste afbeeldingen zijn de volgenden: eene

Teek. met O. I. inkt en eene met zwart krijt door V. L. van der Vinne 13 Juni 1683.
„ „ O. I. inkt door L. v. d. Vinne, 18e eeuw (naar den toestand in 1676).
„ „ O. I. inkt door H. Spilman 18e eeuw (naar den toestand in 1683.)
„ „ O. I. inkt door P. van Loo, 18e eeuw.

Voorbij de St. Janspoort, bij de Bakenessergracht stond in den ouden tijd een overdekte toren, iets verder een open toren en bij den Koudenhorn, waar de vroegere Ossenmarkt grensde aan den Stadswal, is op de kaart van Pieter Wils in 1646 een uitgang of waterpoort geteekend met eene brug er voor. Dat die poort een naam zou gedragen hebben, is niet bekend en te oordeelen naar de afbeelding op de bovenvermelde kaart, was zij van weinig belang; zeker behoorde zij niet tot het eerste plan van omwalling en verdediging.

Na deze poort volgde de St. Catrijnenpoort, welke in dit opstel als uitgangspunt van den tocht rondom de wallen genomen werd, en thans is medegedeeld wat van de verschillende versterkte punten der Stad Haarlem in het derde tijdperk A°. 1400—1650 te

1) Dr. C. Ekama, Beleg en Verdediging van Haarlem in 1572/1573. passim.

vermelden was. Alleen moet hier bijgevoegd worden, dat men in de Thesauriers rekening van 1533 nog de volgende namen van torens op de wallen aantreft, zonder dat bekend is waar zij stonden, ten minste op dit oogenblik, want later heldert zich dit misschien toevalligerwijze op:

1. Schapenkaasjestoren,
2. Pater Joostentoren,
3. Pieter Thijmanszoonstoren,
4. Sinte Vechterstoren,
5. Zwertgenstoren,
6. Sinte Franciscustoren,
7. Boelstoren,
8. Potgieterstoren,
9. Jonge Schutstoren,
10. St. Hubrechtstoren.

Wanneer het mij gelukt is den lezer eenig denkbeeld te geven van het uiterlijk aanzien en het gewicht der versterkingen, rondom eene middeleeuwsche Stad, waartoe Haarlem als voorbeeld gekozen is, blijft mij over eene schets te geven, van hetgeen verder tot de verdediging dienen moest. Er zal daarvoor een afzonderlijk hoofdstuk bestemd worden, waarin sommige merkwaardige voorvallen ter sprake komen, doch het is noodig hier op te merken dat zooveel mogelijk alles is achterwege gelaten, wat betrekking heeft op het beleg der Stad door Vrouw Jacoba van Beieren en door de Spanjaarden, omdat deze gewichtige gebeurtenissen reeds op de voortreffelijkste wijze zijn beschreven en toegelicht door Dr. C. Ekama in zijne bekende monografiën.

DE WALLEN, RINGMUUR EN VERDEDIGING.

(A°. 1400—1650.)

Het is mogelijk dat tot in de zestiende eeuw de stad langs haar *geheelen* omtrek niet bemuurd was, dat hier en daar de poorten en torens door aarden wallen waren verbonden en dat men geleidelijk, bij vakken, muren heeft gemaakt. De kosten kunnen te groot geweest zijn om op eenmaal te worden bestreden, vooral toen er bij de derde vergrooting, in het begin der 15e eeuw, eene omwalling vereischt werd van het Sparen (Eendjespoort) rondloopende tot de Kraienhorstergracht: maar het is ook niet onwaarschijnlijk, dat de muur, in het tweede tijdperk (A°. 1355) voltooid gekomen, te zwak en onvoldoende was gebleken, om de aanvallen te weerstaan; gelijk de belegering door Vrouw Jacoba (1426) en de strijd met het Kaas- en Broodsvolk (1492) kunnen hebben doen zien.

Toen omstreeks het begin der 15e eeuw de noodzakelijkheid was erkend en de plannen voor uitbreiding der stad tot rijpheid waren gekomen, deed de Regeering op veertig roeden uit den toenmaligen wal, merken of paaltjes zetten en verordende bij keuren van 3 Maart 1408 en van Vrouwe Conceptio 1409, dat niemand binnen dien kring voorshands huizen timmeren, bewonen of verhuren mocht; dat al wat er in de laatste twee jaren was gebouwd moest afgebroken en aan de panden in aanbouw niet verder ter voltooiing gewerkt mocht worden; dat hetgeen tot op Paschen 1410 was blijven staan, van stadswege zou worden afgebroken en dat in 't algemeen de geleden schade zou staan ter beoordeeling van het gerecht.

Kort daarop werd met de vergrooting en met het maken van de nieuwe omwalling aangevangen en werden vakken muur gemaakt. Te nauwernood was de stad in staat van tegenweer of men was reeds voor aanslagen van vijanden bekommerd, toen namelijk tijdens de twisten tusschen de Hoekschen en Kabeljauwschen, in 1420, Jan Van Beieren, die met Jan Van Brabant, den man van Vrouw Jacoba, te zamen regeerde, optrok tegen den Hoeksgezinden Bisschop van Utrecht, Frederick Van Blanckenheym, om voldoening te eischen voor de rooftochten door die van Utrecht op de Zuiderzee ondernomen. De Bisschop haalde wel de stad Leiden en eenige edelen over, om aan Graaf Jan den oorlog te verklaren, het land werd door de Hoekschen afgestroopt en de bezittingen der Kabeljauwschen werden verwoest, maar Leiden werd door Jan Van Beieren belegerd en ten slotte ingenomen.

In Haarlem was men over den loop dien de zaken nemen konden niet gerust, gelijk blijken kan uit deze posten der Thesauriersrekening van 1420:

> Een bode gesent tot Utrecht op Sinte Pieter Pouwels avont (28 Juni) om tidinge te vernemen of die van Utrecht mit hoerre macht wtcoemen sullen, Leide te ontsetten ende hoe dat bynne Utrecht staet, gegeven iij £ viij st.

> Florys Symonzoen (en anderen) gesent tot Aemsterdaem omtrent Sinte Mergrieten dach (20 Juli) alsoe die van Leiden een opsette gemaect hadden op Aemsterdam, die te waerscuwen ende die stede bet toe te syen ende oec vaster te maken, te samen verteert met wagenhuer iiij £ 1 st.

Aan de versterking der stad Haarlem met hare poorten en wallen werden belangrijke kosten besteed, de wachthuizen werden in orde en in staat van tegenweer gebracht, de bruggen hersteld, de sluitwerken verbeterd, de mandenmakers moesten in allerijl een aantal horden leveren om „ande Vesten te breyden." Doch deze maatregelen waren in zeker opzicht overbodig, want de gevreesde aanslagen bleven achterwege.

Niet lang hierna en spoediger dan men had gewenscht, moest metterdaad de stevigheid der nieuwe verdedigingswerken blijken, want reeds in 1426 had Haarlem een geregeld beleg van Vrouw Jacoba Van Beieren te doorstaan 1). De aanvallen waren hoofdzakelijk gericht op het pas gemaakte nieuwe bolwerk aan de zuid- en westzijde; en dat de vergrooting over de Oudegracht toen reeds haar beslag had gekregen, blijkt afdoende hieruit, dat bij het sloopen van den vestmuur tusschen de Houtpoort en het Raamhek, vier groote steenen kogels gevonden zijn, 2) welke in 1426 daar met blijden werden geslingerd. De bressen bij deze en dergelijke gelegenheden in de muren gekomen, werden weder hersteld, de muren, waar zij reeds bestonden en schade hadden geleden, bijgemetseld en de aarde wallen

1) Zie verder het merkwaardig verhaal van Dr. *C. Ekama*. Het beleg van Haarlem door Vrouwe Jacoba in 1426, 8°. 1866.

2) Thans op het Stedelijk Museum.

volgezet. Geleidelijk moet wel voortgegaan zijn met het bouwen aan den nieuwen of vernieuwden ringmuur, doch dit werk vorderde langzaam en nog met het begin van de 16e eeuw was het in vollen gang. Alle inwoners der stad moesten het hunne in de kosten bijdragen en voor het eerst op 3 Juli 1516 vindt men eene waarschuwing vermeld, dat ieder zijne gezette penningen tot de fortificatie moet komen betalen, eene aanmaning op geregelde tijden herhaald en het laatst gedaan den 14 April 1543. Deze contributie, bij de week berekend of betaald, werd weekgeld genoemd, door de hoofdmans langs de de huizen opgehaald en bedroeg ongeveer een groot.

Reeds vroeger waren de conventen en de priesters aangesproken om bij te dragen in de kosten van verdediging der stad, maar zich beroepende op hunne privilegiën, trachtten de geestelijke heeren aanvankelijk, van die nieuwe lasten vrij te blijven. De stedelijke regeering bleef echter aanhouden en verwierf wat zij wenschte, want den 3 Januari 1511 werd een accoord gesloten tusschen Burgemeesteren en Regeerders en de Paters der acht vrouwen-conventen, als van: St. Michiel, St. Catrijnen, St. Margriet, St. Marie, St. Cecilia, St. Ursula, St. Anna en de Zusters van Akersloot, houdende, dat die kloostervoogden gezamenlijk binnen drie jaren betalen zouden 350 ponden van veertig grooten Vlaamsch „tot Reparacye vanden Muyeren vander Stede." Dat werd volbracht, maar weldra moest er weder geld gevonden worden voor buitengewone uitgaven, want in 1515 was er niet alleen een gedeelte stadsmuur bij den Pijntoren omgewaaid en waren er groote herstellingen te doen aan den Ravensteynstoren en de Schalkwijkerpoort, maar bovendien was een gedeelte nieuwe muur gemaakt, zoodat nogmaals de vrouwen-conventen werden aangesproken. Het gevolg hiervan was, dat er op den 23 Mei 1516 eene uitspraak door scheidslieden werd gegeven, tusschen de stads Regeering en vijf dier kloosters (St. Michiel, St. Catrijnen, St. Margriet, St. Marie en St. Ursula) welke niets hadden willen bijdragen „tot de tymeringen vande nyeuwe muyerage inden voirleden Jaere (1515) gedaen". De overigen waren misschien te arm gebleken om wat af te staan of hadden reeds betaald. Er werd overeengekomen „dat de voorseyde kloosters in de tymmeringe vande nyeuwe muyerage ander Stede Vesten tot fortificatie ende starckenisse van diere" zooals die in 1515 was verricht, elk dadelijk geven en betalen zouden 12 rijnsche guldens van veertig grooten Vlaamsch.

Voorts ieder convent zeven rijnsche guldens, voor elk van de veertien vakken der stads-vesten, welke nog niet bemuurd waren en in dezer voege opgenoemd werden:

1e vak. Van den toren van St. Annaland tot de Raambrug.
2e „ „ de Voldersgracht tot St. Hubrechtstoren.
3e „ „ St. Hubrechtstoren tot den toren die dair naest an gefundeert is.
4e „ „ denselven thoorn tot aen den Suyertoren.
5e „ „ daert nu gelaten is op Scheepmakersdijk tot aen den Josephstoren.
6e „ „ den Josephstoren tot aen het Waeckhuysgen daer aen volgende.
7e vak. Van dat waeckhuysgen tot aen den Arcktoren.
8e „ „ den Arcktoren tot den toren daeraen naer de Sparenwouderpoort.
9e „ „ bij den hoogen molen tot aan den Slicktoren.
10e „ „ den Slicktoren tot het Waeckhuysgen daeraenvolgende.
11e „ „ het Waeckhuysgen voors. tot aen den Raemtoren.
12e „ „ den Raemtoren tot aen den toren naer de Schalckwijckerpoort.
13e en 14e vakken. Van het Spaarne tot de lange brugge.

Zij zouden dat betalen, wanneer die vakken gemetseld werden en dezen zouden zoo hoog en dik zijn als de nieuw gemaakten. Voor het bouwen van de bogen en het verhoogen van den muur, 't geen later geschieden moest, zou de stad te zijner tijd de hulp der conventen vragen.

Men ziet, dat de vrouwen-kloosters zonder veel moeite tot betaling waren te vinden geweest; die der mannen hadden nóg gemakkelijker zich laten overhalen om het hunne bij te dragen en van eenig verzet van hunnen kant wordt geen gewag gemaakt, maar niet zoo was het gesteld met de wereldlijke priesters; gelijk blijken zal.

Onafgebroken werd in het begin van de zestiende eeuw aan de versterking der stad gearbeid en behalve hetgeen reeds was verricht en vermeld is, moeten er in 1528/1529, weder groote werken aan de vestmuren hebben plaats gehad: misschien waren altijd nog onderhanden de veertien hierboven beschreven vakken. Zonder tegenspoed kwam dat werk echter niet ten einde. Een hevige storm en hooge watervloed, richtten in den nacht van 1—2 November 1532 groote verwoestingen aan in de Noordelijke Nederlanden. De meeste Zeeuwsche eilanden liepen onder en in Holland stroomde het water een voet hoog over de dijken, welke op vele plaatsen in Friesland, aan deze en aan gene zijde der Zuiderzee, doorbraken. Bij die gelegenheid werden de nieuwe muren der stad Haarlem op eene zware proef gesteld, en niet ongedeerd doorstonden zij dezen rampspoed, want „een van de principaalste torens" met een groot deel van de muren werd in de grachten nedergestort, terwijl een andere toren en eene aanmerkelijke uitgestrektheid muurwerks, bij die inundatie door de kracht des waters zeer werd gescheurd en „geramponeerd". Thans werden ook de wereldlijke priesters, even als de andere inwoners van Haarlem, door de stadsregeering aangesproken over betaling van de gewone contributie tot fortificatie en van buitengewone bijdragen voor de schade aangericht door den watervloed. De priesters weigerden echter, zich beroepende op altijd genoten vrijdom van ongelden en contributien en het kwam tot een proces, eerst den 26 April 1539 door eene sententie van den Grooten Raad van Mechelen tot een einde gebracht; daarbij werden de priesters verwezen, wel te betalen in de buitengewone kosten voor reparatie van hetgeen in November 1532 was verwoest, maar de verdere eisch werd aan de Regeering der stad ontzegd.

(*Wordt vervolgd.*)

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 37. 10 September 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

ONZE AMBACHTSTAND.

Men behoeft waarlijk niet pessimistisch gestemd te zijn, om te beweren, dat het met de bekwaamheid van onzen tegenwoordigen ambachtstand treurig is gesteld. — Ieder, die dagelijks met werklieden van allerlei ambacht in aanraking komt, doet dan ook dag aan dag de treurige ondervinding op, dat grondige vakkennis en flink begrip schaars onder hen te vinden zijn, en dat — hoezeer wij ook in andere zaken mogen zijn vooruitgestreefd — de achteruitgang op dit gebied zoo klaar is als de dag.

Als we slechts twee groepen nemen: de steenhouwers en de smeden, en we zien oplettend, welke werkstukken uit vroeger tijd, voor vernielzucht bewaard, tot ons zijn gekomen, deze voorts vergelijkend met het beste wat in onzen tijd door handwerk wordt geleverd, dan is het inderdaad om schaamrood te worden. Zooveel onze industrie en ons machinewezen zijn vooruitgegaan, zooveel ging ook het handwerk terug.

Vooral in het smidswerk is dit duidelijk. Het oude slotenwerk, de enkele kroonluchters en grilles, die hier en daar nog uit zoogenaamden *rommel* zijn opgedolven, bewijzen ons hoever onze voorgangers het in de smeekunst hadden gebracht en welke lenigheid en buigzaamheid het ijzer voor hen scheen te hebben, terwijl tegenwoordig voor werk van eenig belang *de vijl* het factotum geworden is.

Het zijn zeker redenen van velerlei aard, die tot dit gebrek aan bekwaamheid bij onze werklieden hebben geleid.

Op de eerste plaats redenen van moreelen aard. Uit moreel oogpunt is de werkman van onzen tijd veel gedaald en staat hij op veel lageren godsdienstigen en zedelijken trap dan die van vroegeren tijd.

Daarbij blijken de middelen, van sommige zijden aangewend, om den werkman te *beschaven* en te *ver-*

edelen, het omgekeerde te bewerken van wat het doel daarvan zou mogen worden geacht.

De werkman wordt in onzen tijd te veel uit zijn werkkring gerukt.

Vergaderingen, concerten, komedies, — aan alles moet hij meedoen. Vergaderingen, waarin in mooie woorden, wier beteekenis hij niet vat, hem op het verachtelijke zijner positie wordt gewezen, waarin zijn zucht naar vrijheid wordt geprikkeld en hem wordt voorgehouden: hoe hij zelf even goed is als zij, die de vruchten van zijn arbeid plukken, — dát zijn de plaatsen waar het zaad van lusteloosheid voor den arbeid wordt gestrooid. Concerten, café-chantants en meer ziekelijke gelegenheden tot uitspanning van dien aard, in de plaats getreden der meer gezonde en degelijke ontspanning, helpen mee om dit zaad te doen opschieten en in den werkman de lust om te genieten en *heer te zijn* optewekken. Liefde voor zijn werk, eerzucht om boven anderen uittemunten — een machtige prikkel tot het verkrijgen van grootere bekwaamheid — en ijver om in het vak vooruittekomen, dat alles treedt bij hem op den achtergrond, naarmate die zucht meer ontwaakt.

Ik vraag het in gemoede aan ieder, die met werklieden omgaat: „is het aantal van hen, die werken met liefde voor hun vak en niet enkel om nevenredenen, met den besten wil hooger te stellen dan 10 percent?" De meesten brengen alleen hun uren zoek, om aan het einde van de week het gestelde loon als een recht te kunnen eischen, en werken ook alleen *dan* en *zoolang*, als de behoefte hen daartoe dwingt.

Honderden uit de lagere burgerklasse schamen zich een eerlijk handwerk en willen liever zich met een uiterst karig kantoorpostje behelpen, dan de verachting te dragen, dat zij werkman zijn.

Zeker, er zijn nog vele andere redenen.

De machinale arbeid en het industriewezen zijn oorzaak, dat vele bekwame werklieden zijn aan den dijk gezet. Waar de industrie voor halven prijs kan werken, daar raakt het handwerk in het achterschip. En bij dezen arbeid is de werkman geen individu meer, maar slechts een zooveelste deel van de benoodigde werkkracht.

Ook de voor een deel daaruit voortvloeiende gelijkheid van loonen is van een hoogst nadeeligen invloed. Een timmerman b. v., die niet anders geleerd heeft dan planken schaven en ploegen, kan aan vele werken voor een gelijk zoo niet hooger loon terecht komen dan hij, die werkelijk in zijn vak bekwaam is, en zoo ziet men een heirleger van jonge werklieden zonder eenige vakkennis, die het loon van een volslagen werkman trekken en .... dus ook hun toppunt hebben bereikt, d. w. z. alle verdere aandrift missen om kennis en ondervinding in hun vak optedoen.

Een verzuchting naar de gezegende werking der oude gilden in dit punt, is hier zeker niet misplaatst.

Toch is het niet over dit alles, dat we hier wilden spreken.

Er is veeleer een ander punt, waarop we thans het oog hebben: *in de wijze, waarop de bouwkunst zelve in de laatste jaren hier te lande haar bestaan heeft voortgesleept*, lag een hoofdbezwaar voor de ontwikkeling van onzen ambachtstand. Ziedaar de zaak.

Zoo er nog bouwkunst bestond, was het niet veel anders dan een slaperige, geestdoovende bouwkunst, die zich tevreden stelde met een trouw repeteeren van Vitruvius' ordes en maten; we vinden hiervan de sprekende voorbeelden in de vele zoogenaamde „*waterstaatsgebouwen*", allen naar één model geknipt, die ons uit deze jaren zijn overgebleven. De geheele „*Burgerlijke Bouwkunst*", tot ook de bouwtrant onzer woonhuizen, leed aan deze gedachtelooze loomheid; — geen veerkracht, geen leven, bijna nergens een spoor van eigen nadenken of van een ontwerpen naar gezonde, steekhoudende beginselen.

Er kon dus ook geen spraak van zijn, dat de werkman zijn persoonlijk inzicht of zijn gezond oordeel ooit zou kunnen ten nutte maken aan eenig onderdeel van het werk. Gezond oordeel en overleg waren zaken, die hij van zijne jeugd af als nutteloozen ballast wegwierp, wijl ze hem nimmer konden te pas komen daar, waar Palladio en Vignola en de reeks van na hen komende maten- en formulemakers *alles* hadden gezegd. Voor redeneering en logica was er in de bouwkunst geen plaats.

Het teekenonderwijs bewoog zich gevolgelijk in eene zelfde richting.

De avonduren, op de teekenscholen doorgebracht, waren gewijd aan de edele kunst om altijd zuivere en bijna onzichtbare lijnen te zetten, of om met een fijn pennetje de krullen na te trekken van een Jonisch of Corinthisch kapiteel. Zelfs dan nog als eenige praktische vakzaken, als: houtverbindingen, kapconstructies, enz. tot model dienden, geschiedde dit nateekenen steeds zonder eenig bewustzijn van de redenen, die voor iedere samenstelling bestaan, en was *eene zindelijke en strak af te werken teekening* daarbij het eenig ideaal.

Natuurlijk werd daardoor het doorzicht hoegenaamd niet verscherpt, evenmin ook het voorstellingsvermogen ontwikkeld, — twee zaken, die voor den werkman *alles* zijn en zonder welke alle teekenonderwijs niets baat. Wanneer we niet anders te doen hebben dan voorbeelden, die anderen — geleerder dan wij — als schoon en goed gedecreteerd hebben, te copieeren, zonder dat eenige verklaring volgt van het „*waarom*", dan bepaalt zich spoedig ons teekenen tot een oefening van hand en oog, waarvan we als werkman al bitter weinig nut kunnen trekken.

Ondervindt men dan ook niet dagelijks daarvan de gevolgen?

De werklieden, die nog iets geleerd hebben — en van de anderen spreken wij niet — kennen eenige trapuitslagen en maatverdeelingen, een machinaal werkende wijsheid, waartegen niet te appelleeren valt en waarvan de betwisting een ware heiligschennis wezen zou. Zij zijn geheel onvatbaar geworden voor het schoone van een goed beredeneerd werk, ja beschouwen dit — wijl het eene afwijking is van deze onaantastbare wijsheid — als ongepast en buiten allen regel.

En zoo werken *zij* — haast evenzeer als degenen die niets geleerd hebben — geheel zonder nadenken, zonder gedachte.

Hoe is het anders mogelijk, dat werklieden, die dagen achtereen aan eenzelfde werk zijn bezig geweest, nog *dán* niet weten *wát* zij maken en hoe het eigenlijk „*in elkander zit*"; — hoe is dit mogelijk, als men niet aanneemt, dat zij niet alleen niet denken, maar zelfs niet meer *in staat zijn* zich voor te

stellen, wat zij zullen maken? In plaats van, vóór zij hun werk ter hand nemen, dit in den geest reeds afgewerkt voor zich te zien, ontwikkelt zich alles tot hun eigen verwondering onder hunne handen, en staan zij ten laatste verbaasd een produkt te zien, waarvan zij zich te voren geen denkbeeld hadden kunnen vormen.

Maar er behoort dan ook wat toe, om het nog zóóver te brengen!

Bij iederen hamerslag en bij iedere beitelstreek wacht men op uw vingerwijzing om voort te gaan, terwijl een verkeerd begrepen woord voldoend is hen de potsierlijkste bokken te doen maken, die dan ten overvloede met uw eigen woorden zullen worden verdedigd.

De meeste, zoo niet alle onze goede werklieden zijn gevormd op die groote werken, waar ieder met eigen overleg zijn deel moet bijdragen tot den geheelen bouw, waar ieder individueel aansprakelijk is voor wat hij maakt, ook in verband met het werk zijner collegas.

En hier komen we weder terug tot de kern van de zaak.

Voor onzen ambachtstand is niets *méér* noodig dan eene bouwkunst, die aan het gezond verstand en doorzicht van den werkman eene ruime plaats laat, die de bewerking van ieder onderdeel zoo niet afhankelijk maakt van, dan *ten minste* in overeenstemming brengt met de gronden van ieder ambacht.

Nu heeft er, het is zeker, in de allerlaatste jaren in ons land reeds een groote ommekeer plaats gevonden, en naarmate de liefde voor onze nationale bouwkunst ontwaakt, treedt de machinale, uniforme bouwstijl van weleer hoe langer hoe meer op den achtergrond. Maar.... er is ook hier nog veel wat anders zou kunnen zijn.

De tot heden gehuldigde *stijl- en vormenslavernij* is nog zóó ingeworteld, dat velen van hen, die met de oude bouwwijs hebben gebroken, terstond in een ander uiterste overslaan en nu overal onzen oudhollandschen stijl willen copieeren, in de meening daardoor een bewijs te geven van hun echt nationaliteitsgevoel. En zoo passen zij overal brokstukken van dezen stijl toe, dikwerf in een geheel ander materiaal, en dus niet omdat *volgens degelijke beginselen* deze daar zouden behooren, maar alleen... *omdat men vroeger deze vormen heeft gebruikt.*

Wanneer men zóó van de eene in de andere slaafschheid vervalt, dan vindt onze ambachtstand daarbij weinig profijt.

Een enkel voorbeeld: Vóór een 14 dagen zag ik een steenhouwer bezig met een bekrooningstuk in Udelfanger-zandsteen, volgens een *onmogelijk* profil. Toen ik hem hierop opmerkzaam maakte, zeide hij: „Ja, menheer, dat heb ik ook al gezegd, — 't was „goed als het *hout* was, maar zoo'n profil is in Udel-„fanger niet te maken; 't is haast niet heel te houden. „*Men kan wel zien, dat de heeren nooit Udelfanger „hebben zien verwerken.* Toen ik het menheer den „architekt zei, wou hij er niets van weten en hield „vol, dat het zoo *moest.* Ik begrijp het niet, maar „'t zal dan zeker zóó in den stijl hooren."

En de man sloofde zich waarschijnlijk eenige dagen af om een stuk te bewerken, waarvan hij de reden der vormen niet begreep, noch begrijpen kon. 'T is duidelijk dat op deze wijze geen goede werklieden kunnen worden gevormd.

En dat men inderdaad zelf langzamerhand degelijke werklieden vormen kan, acht ik buiten allen twijfel zeker. Daartoe zijn geen geleerde verhandelingen noodig, maar, nog eens.... daartoe hebben wij in de eerste plaats behoefte aan eene bouwkunst, die de werkman begrijpt en waarin hem de dienst en strekking van ieder deel even duidelijk is als den bouwmeester zelven, die ze heeft ontworpen. En als we hier noemen *bouwkunst*, dan bedoelen we dit woord in zijn algemeenste beteekenis, die zoowel constructie als ornamentwerk en meubileering omvat.

Men moet den werkman raadplegen en met hem overleggen, want, wanneer hij ziet dat ook *zijn* oordeel waarde heeft en van invloed is op de vormen van een werkstuk, dan zal niet alleen dit oordeel meer en meer bij hem worden gescherpt, maar zonder twijfel ook liefde voor dat werk bij hem worden aangekweekt.

En dat een werk *con amore* verricht wordt, is zeker voor de uitvoering heel wat waard.

Zóó was het in de middeneeuwen.

Eén hoofdgeest, die alles beheerschte, maar desniettemin bij ieder werkman eene vrijheid van gedachte en oordeel, die aan het werk te nutte kwam en waardoor hij zelf zoo niet tot artist, ten minste tot bekwaam ambachtsman werd gevormd. Om zijn werkstuk goed te kunnen bewerken, moest hij niet een vast model of eenige onveranderlijke maten volgen, maar moest hij weten *wáár* het geplaatst werd, *waartoe* het diende en in welk verband het stond tot die stukken, die door zijne medewerklieden werden gemaakt. Hij moest dus ook zijn eigen geest laten werken.

Zoodoende werd zijne bekwaamheid ontwikkeld, want — wat men ook moge beweren — deze ligt meer in een helder voorstellingsvermogen, grondig doorzicht en flink begrip, dan wel in de bedrevenheid in 't hanteeren van 't gereedschap.

't Is zeer natuurlijk dat ook het teekenonderwijs, goed begrepen, daartoe veel kan bijbrengen en wij hebben reeds meer besproken en 't is ook uit het bovenstaande duidelijk, in welken geest wij het daartoe zouden wenschen te zien opgevat. Maar het zal daaruit evenzeer voor ieder begrijpelijk zijn, hoe velen van hen, die klagen over de onbekwaamheid van onzen ambachtstand, zelf aan de bestendiging daarvan medewerken door de beginselloosheid in hunne bouwwerken en de slaafschheid in uitvoering, waartoe zij den werkman doemen.

Moge dit ieder inzien, die, op welke wijze ook, zijne ontwerpen door goede werklieden wil zien uitgevoerd!

Maar mogen vooral zij dit bedenken, die de herleving onzer waarlijk nationale, onzer beredeneerde bouwkunst, te vuur en te zwaard bekampen!

Vox.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

VII.

Eene kenschetsende bijdrage voor de geschiedenis der verdediging, vindt men opgeteekend in het jaar 1525. Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stad Haarlem hadden aan Margaretha Van Oostenrijk te kennen gegeven, dat die van Kennemerland en Kennemergevolg, in tijden van oorlog met have en goed naar Haarlem vluchtten, om zich daar te bergen en in veiligheid te stellen, het was dus billijk dat zij de grachten en vesten hielpen diepen, maken en herstellen. De Landvoogdes vaardigde toen, op advies van den Secreeten Raad, aan die van Kennemerland en Kennemergevolg af, Gerrit Van Assendelft, Ridder, Frederick Van Renesse, Heer van Malen, Raden ordinaris in den Rade van Holland, en Meester Vincent Cornelisz., eerste meester van de Rekenkamer, om den Kennemers voor te houden, dat zij *nu* voor éénmaal de vesten en grachten der stad Haarlem zouden wijden, diepen en opmaken, en voortaan eens om de tien jaren, waar 't noodig mocht wezen, die weder herstellen. En dit tot erkentenis voor verleende herbergzaamheid, zonder dat van hen of hunne goederen iets door de stad werd gevorderd.

Terwijl men met het bouwen van muren en vesten bezig was, werden er, gedurende dat lange tijdsverloop, door het stadsbestuur verschillende geboden, in verband met de onderhanden werken, uitgevaardigd. Meermalen, zooals den 6 Juli 1495 en den 18 Juli 1503 werd den hoofdmanschappen geboden, de vesten te doen diepen en schoonmaken, en eene ordonnantie van 2 Maart 1517 gaf den timmermeesters verlof, zooveel lieden uit elk hoofdmanschap aan het heien voor de fortificatie te zetten, als zij noodig oordeelden. Op Kerstavond 1516 waarschuwde het gerecht, dat niemand zou wagen steenen te breken van de muren, bruggen en bolwerken, maar wie in soortgelijk bedrijf behagen vond kon spoedig werk vinden, want den 17 Juli 1517 ging er een gebod uit, eenige huizen, boomgaarden enz. buiten de St. Jans- Kruis- Zijl- Groote- en Kleine Houtpoorten af te breken. Den 14 Maart 1528 werd er bevolen de huizen en kapellen te slechten welke op den stadsmuur stonden, en den 19 Mei 1528 werd den poorteren kennis gegeven, dat ieder zijn huis twintig voeten van den muur behoorde te stellen. Wie over de stadsmuren wilde loopen of klimmen, werd getroffen door een verbod van 14 September 1582, herhaald den 20 April 1585 toen ook gelast werd alle viervoetige dieren van de stadswallen af te houden. Van allerlei aard zijn de bepalingen welke, tot beveiliging en bruikbaar houden van de stadsvesten, tot aan de zeventiende eeuw werden uitgevaardigd en het achterwege blijven van geboden daaromtrent in later tijd, zou doen vermoeden, dat men naderhand de waarde dier verdedigingswerken niet meer zoo hoog schatte of een geregeld beleg der stad minder verwachtte. Den 6 Maart 1591 werd er eene „afkeuring gedaen van de huysen aen de Stadvesten of mueren van de Catrijnenbrugge na de Spaerwouwerpoort, rontomme tot de Pijntoorn" en den 6 Februari 1593, vaardigde men eene keur uit „van de huysen buyten dese Stad getimmert, hoe ver deselven van dese Stadsmueren moeten blijven". Den 9 October 1593 ging er een verbod uit, om aard of vuilnis van de stadsvesten te halen, den 17 Juli 1597 eene waarschnwing om geene vuilnishoopen voor of omtrent de poorten op de Cingels te maken en de laatste keuren van dien aard zijn van den 29 April 1600, toen geboden werd „de rollagie, wallen of den Stadsmuer niet te beschadigen, en geen sayen of ander goed te drogen aen de Stadsmueren."

Die muren, welker voltooiing het werk van vele jaren was geweest en waarbij men talrijke bezwaren had moeten overwinnen, hadden de volgende afmetingen:

	boven A. P.
de hoogte van den buitenmuur was	7.40 Meter.
„ „ „ „ binnenmuur „	4.80 „
het nader te vermelden gordijn lag	0.20 „
de straat langs den binnenmuur „	2.00 „

Deze buiten- en binnenmuren waren bijna overal door wulven aan elkander verbonden, gedekt met nagenoeg 0.50 meter aarde, en het daardoor verkregen begaanbare oppervlak had eene breedte van p. m. 7.00 meter. De bovenkant van den buitenmuur verhief zich nog ongeveer 2.30 meter boven deze aarden baan, en vormde dus eene geduchte borstwering. Voor den buitenmuur lag nog eene zekere ruimte gronds, welke het gordijn genoemd werd en die tot aan de stadsgracht reikte. Later zijn die vrij breede strooken gronds tot tuinen aangelegd en in gebruik gegeven, maar in de zestiende eeuw (want of het reeds vroeger plaats had gevonden is mij niet bekend), was er eene dorenhaag op geplant, om den vijand zooveel mogelijk het beklimmen der muren te beletten. Blijkens de Thesauriersrekening toch van 1533, werden er van stadswege, te Leiden 12600 dorens gekocht, welke rondom den vestmuur van den Blinden Jonckerstoren tot den Ravensteynstoren gezet zijn, en voor dien koop, met planten enz. is betaald 97 £ xiij st. 1 d. Er werd de hand aan gehouden, dat dit gewas in goeden doen zou blijven. In 1553/1554 komt in de Thesauriersrekening eene betaling voor, wegens „het wieden van den doorn rondom der Stede, de oude ende de nyeuwe (geplante)", dus rondom de geheele Stad; tijdens het beleg wordt er ook melding van gemaakt (Dr. Ekama blz. 130) en nog op den 8 Februari 1587 treft men een verbod aan „van doorn te houden of te snijden, staende aen de Vesten."

Wat elke stad in de middeleeuwen het meeste te vreezen had, waren de vijanden van buiten, maar er werd toch ook een wakend oog gehouden op hetgeen binnen de muren voorviel. Scherp toezicht bestond er in Haarlem op het dragen van wapenen en bij eene keur van 8 April 1392 werd dit uitvoerig geregeld, gelijk men genoegzaam opmaken kan uit het eerste artikel, dat hier volgt:

„Inden eersten so en moet niement messen noch baselaers dreghen bynnen der Stede van Haerlem, die langher sijn dan XVI dommel ende nader mate die daer of gehangen is in die vierscaer, op een boete van iij lb. Ende so wie enige messe of baselaers smaelre droege dan die ringe daer of begrepen hebben, also menich dommel als die messe of baselaers

doer den mijnste rinc ghinge of daer doer raecte, dat waer op also menich X scell. ende 1 M stiens te boeten. Ende so wie enighe scalchede, argelist of nuwe vonde hier in vonde, dat waer op dubbel boete, den rechte en dochte dat hi meer verboerde, Wtgeset die anden rechte sijn die moghen draghen, wat wapen si willen ende en verboren niet, Ende hier mede so sijn verboden alle ander wapenen ende so wie enighe wapenen anders droeghe bij nacht of bij daghe of na hem dede draghen, die verboerde dubbel boete voerscreven, Ende waert dat yement enige wapene anders droege dan ghescreven staet, heymelijc bi nachte of bij daghe in bosemen, in mouwen, in cousen, onder hoyke of in wat manieren hise heymeliken droege daer tgherecht vinden conde ander genen die sijs geloven, waert wijf, waert man die soude men bannen een jaer vter stede van Haerlem te wesen op sijn lijf, ende daer toe gelden XL scell. ende iiij M stiens te boeten. Ende waer dat yement eenighe knijve droege die soude gelden al sulke boeten, als die hantvesten daer of in hout, dats te verstaen xx lb. Ende so wie eenen knijf heymeliken droege die selmen bannen een jaer lanc op sijn lijf, ende sel gelden die boete twivoet, dats te verstaen XL lb, Ende wakers die nachts waken, moeten wel draghen wat wapen si willen die wile datsi op haer wake sijn. Ende die balyu ende sijn gesinne van sijnre harberghen die dagelix mit hem omme ghaen tot allen tiden, die moeten wel dreghen wat wapen sij willen ende verboren niet, Ende elc baenroeds mach draghen wat wapen hi wil ende doen na hem dragen vier swaerden, Ende elc ridder mach dragen wat wapen hi wil ende doen na hem dragen twie swaerden sonder verboernis Voert soe moghen baenroeds volle sonen draghen wat wapen sij willen ende doen na hem draghen twie swaerden Ende elc ridderssoen volgeboren mach draghen wat wapen hij wil ende doen na hem draghen een swaert sonder verboren."

Volgens den verderen inhoud van die keur mochten lieden, die in Haarlem geen poorters waren, er ook geen pantsers of messen dragen; met armborsten en met schotbogen mocht men niet te vechten komen, en evenmin met „staven, glavien, pieken, swaerden, vorken, berdaexen, codden of mit enigen stocken daer ijser of loot an waer". Wie een scherp wapen bloot in de hand had „in erren moede" verbeurde bij dag i lb. en tweeduizend steenen, bij nacht dubbelde boete.

Hoe beperkend deze bepalingen ook mogen wezen, waren ze niet overbodig, want nog al vrij dikwijls hadden vechtpartijen in Haarlem plaats, en ofschoon doodslag minder aan de orde zal geweest zijn, bestonden er waarschijnlijk wel goede gronden om in de keuren met veel nadruk tegen soortgelijk misdrijf te velde te trekken. Geen wonder dus, dat het gerecht messen, zwaarden en ander wapentuig zijnen poorters uit de handen nam, vooral dewijl de Regeering toch nog dikwijls genoeg voor den overmoed en de baldadigheid zijner burgers moest boeten, zoo b.v. hadden omstreeks 1445, bij eene opschudding bewerkt door de uit Amsterdam verdreven Kabbeljauwsgezinden, eenige oproermakers, de sleutels van de poorten der stad met geweld genomen uit de handen van het gerecht en vele andere onbehoorlijke zaken en kwaadwilligheid bedreven. Toen Isabella, de vrouw van Philips Van Bourgondiën naar Haarlem kwam om hierover vrede te maken, eischte zij de sleutels, maar ze werden geweigerd. Het volk ontving haar onbehoorlijk, zocht in haar wagen den heer Van Lalaing, Regent van Holland en den heer Van Crequi, dreigende dat deze zouden worden doodgeslagen, zoo men hen mocht vinden. De Hertogin had eenige poorters uit Haarlem moeten bannen, maar dit baatte niet, zoodat zij, ten einde raad, de goederen der Haarlemmers vogelvrij verklaard had. Daarop zond de overhorige stad, gedeputeerden tot den Hertog om vergiffenis. Deze werd bij een brief van 17 April 1445 wel verleend, maar de Haarlemmers zouden op nader te bepalen tijd en plaats, honderd van de notabelste burgers tot Philips moeten zenden, om op hunne knieën, blootshoofds en met gevouwen handen, genade te bidden, en bovendien betalen 5000 Philippus schilden, geheeten clinckaerts.

Een andermaal moest pardon gevraagd worden in 1484. Een paar jaar te voren, waren eenige ruiters en mannen van wapenen van den heer de Montigny, stadhouder, op hunne reis van Hoorn, door Haarlem gekomen, in schepen met roof geladen. Eerst werd de doortocht hun geweigerd, maar toen zij dien eindelijk, op belofte van rustig doortrekken, verkregen hadden, kwamen zij met burgers van Haarlem in gevecht, ten gevolge waarvan verscheiden sneuvelden. Hierover werd de stad in rechten betrokken en bij eindvonnis van den grooten Raad van 18 December 1484 volgde eene veroordeeling, dat vier Schepenen voor den Stadhouder en Rade van Holland, pardon zouden vragen voor de begane „excessen en misdaden."

Weinige jaren later, bij de razernijen van het Kaas- en Broodsvolk, liep het nog veel slechter voor Haarlem af. De overmoed dier opstandelingen deed hen in Mei 1492 naar de hoofdstad van Kennemerland optrekken, waar zij begeerden binnengelaten te worden. De Overheid weigerde dit, gelijk te denken was; maar eenige oproerige dwazen, die niet berekenden, dat de tegenwoordigheid van zulk gespuis wel nadeel, doch nooit eenig voordeel aan de stad bezorgen kon, openden hun de poort. De boeren stormden binnen, het grauw voegde zich bij hen; het Stadhuis werd ingenomen, de zich aldaar bevindende Vroedschap overvallen, de Schout Claes van Ruyven doodgeslagen. Het lichaam van dezen werd in stukken gesneden en in eene mand gepakt, aan zijne arme vrouw thuis gezonden, met dit bijschrift:

O vrouwken van Ruyven
Aen deze boutkens zuldy kluyven.

Voorts ging men aan het plunderen, zoowel van de stadsgebouwen als van de huizen der rijkste poorters, en door dezen goeden uitslag trek naar meer krijgende, zette men, nu door eene menigte volks uit den omtrek gesterkt, den tocht naar Leiden voort.

De stad Haarlem die, evenals de andere steden van Kennemerland, van geen ander vergrijp te beschuldigen was dan van lauwheid in het te keer gaan des oproers, werd te dezer zake door Hertog Aelbrecht Van Beieren, bij al de geleden schaden en verliezen, nog het ergste gestraft: het moest 34.000 Andries guldens betalen en bovendien beloven, dat het, ingeval twee der groote steden in eene belasting toestemden, zich als derde daarbij zou voegen;

terwijl de Hertog bezetting bleef houden in eene der stadspoorten 1).

Allicht zal men uit deze ter loops bijgebrachte voorbeelden de gevolgtrekking kunnen maken, dat er voor de stedelijke Regeering reden genoeg bestond, om de nu en dan uitbarstende muiterijen met bezorgdheid gade te slaan, strenge maatregelen te nemen en te handhaven, ter verzekering van rust en vrede binnen de muren. Maar behalve dit mocht zij niet werkeloos blijven, voor zooverre betrof de verdediging tegen aanvallen van buiten en de voorziening daarin was eene plicht van aanmerkelijken omvang voor het Bestuur eener stad in den ouden tijd.

Wij zullen zien wat te Haarlem ter bescherming van poorten en wallen verricht werd.

Behalve meer algemeene bepalingen tot tegenweer, in 1392 uitgevaardigd en waarvan reeds vroeger melding is gemaakt, komen geene in bijzonderheden zich begevende geboden op dat stuk voor, dan tegen het einde der vijftiende eeuw. 2) Toen het Kaas- en Broodspel voorbij was, werd den 9 Juli 1492 verordend ,dat de knegten van de Capitijnen van de blokhuysen, die oorlof krijgen, van stonden aen uit de stad moesten trekken" en den 18 van die maand werd afgekondigd „dat alle Capitijnen en hooftmans, die nog eenige haekbussen of klootekruyt sijn hebbende, deselve zouden leveren in handen van den geregte." Toen in het begin der zestiende eeuw de brug bij de Sparenwouderpoort moest hersteld worden, gebood de Regeering den 19 Juni 1501 „dat yeder voerman daer drie wagens met puin zou brengen," den 17 Juni 1533 ging er eene waarschuwing uit „dat een yeder altijd gereet zou moeten wesen om het stedewerk te doen aen de fortificatie, alsnu aen de toorn van de St. Janspoort" en den 3 Januari 1551 vindt men opgeteekend „dat niemant mocht loopen op het blokhuys buyten de Sijlpoort en eenige steenen afwerpen als men daer werkt." Om zooveel mogelijk eene verrassing der stad te voorkomen en het beklimmen van de muren te beletten, bepaalde het Gerecht op den 10 Mei en den 12 December 1516, dat geen schepen of schuiten bij nacht in de Stadscingels mochten gelegd worden. Bij de nadering van de Zwarte Bende tegen den herfst van 1517, werd den 24 September van dat jaar „den Capitijnen geordonneert all de poorten en torens van dese stad te visiteeren of se van kruyt en loot wel versien sijn," een voorzorg, in zooverre overbodig, dat de bende, door Floris van IJsselstein op de hielen gezeten, zich niet voor Haarlem dorst wagen. Eene soortgelijke bekommering heerschte er in 1519 toen op den 19 Maart onderscheidene geboden tot beveiliging der stad werden uitgevaardigd. Zoo ontvingen de hoofdmans bevel, het weekgeld tot fortificatie op te halen, de schutters hadden in den Doelen te komen en daar twee pond salpeter te ontvangen om kruit te maken, alle poorters en inwoners moesten hun harnas gereed houden, de schuiten des nachts binnen gebracht worden en niemand mocht uit de stad trekken zonder verlof van Burgemeesteren. Dat de wachters aan de poorten, zich, misschien uit verveling, wel eens aan buitensporigheden overgaven, verneemt men uit eene waarschuwing van 3 April 1528, waarbij hen werd voorgehouden, dat zij zich niet dronken mochten drinken. In 1531 was men alweder in vrees voor aanrukkende stroopersbenden, nu van Koning Christiaan van Denemarken, die uit Oost Friesland komende, met een handvol volks in Holland een rooftocht hield en de Haarlemmers zoo in angst bracht, dat den 15 September moest worden afgekondigd, „dat een ijgelijk op sijn hoefslag aen de mueren kome en brantemmers, zijlen, troggen en anders, gereet houde alsoo de greuningers in aentogt sijn" en den 25 October 1531 was die vrees nog niet bedaard, want toen moest bevolen worden, dat niemandt uyt dese stad vlugten en dat een ijgelijk op sekere gerugt, op sijn hoefslag wesen sal." Van tijd tot tijd, misschien wanneer er oefening of proefschieten zou gehouden worden, kregen de schutters last, zich daarop voor te bereiden en ging die waarschouwing wel eens vergezeld van een verbod om schade toe te brengen aan het geschut. Zoo vindt men b. v. op 31 Maart 1533 „dat een yeder schutter en colevenier cruyt en loot gereet houden sal en „verbod van bossen en anderen artelerye niet te ontrampeneeren." De krijgstochten, die de Gelderschen onder Maarten Van Rossem in de Zuidelijke Nederlanden maakten, deden de Regeering van Haarlem een onderwachten aanslag op hare stad vreezen, en van daar, dat in 1542 onderscheidene geboden tot beveiliging en verwering werden uitgevaardigd. Den 5 Juli van dat jaar ontvingen alle ingezetenen eene waarschuwing, zich vaardig te houden met harnas, kruit, lood en geweer: niemand mocht op verbeurte van zijn lijf, uit de stad of in anderen dienst gaan, zonder voorkennis van Burgemeesteren. Geen vreemde knechten mochten in de stad worden aangenomen, maar allen buitenlieden, die met hunne goederen naar Haarlem wilden vluchten, werd dat geoorloofd en zij zouden er ontvangen worden; eenige personen echter, die zich zonder verlof hadden verwijderd, werden ingedaagd om binnen drie dagen op het stadhuis te verschijnen. Op St. Pancrasdag werd aan de burgerij kennisgeving gedaan van „eene missive van de Heeren van Amsterdam waerbij sij adverteren dat de Gelderse sterk op de been sijn, van meninge om op dese stad een attacque te doen" en wederom werd een ieder bevolen het geweer gereed te houden, om op klokkeslag op zijn hoefslag te wezen. Van nabij of van verre, was Maarten Van Rossem in die tijden de schrik der Hollandsche steden en meermalen in het jaar 1543 vindt men blijken, dat de Regeering tegen dien geduchten vijand op hare hoede was. Den 15 Januari reeds, werd allen schutters geboden zich te voorzien van kruit, lood en geweer, om „op morgen paraet te sijn" en met geweer te wandelen, ten minsten met lange messen, doch een half jaar later verkeerde men naar het schijnt metterdaad in angst, want den 3 Juli werd afgekondigd, dat niemand, eenige goederen hebbende, uit de stad mocht vluchten, omdat de vijand naderende was: een ieder had zijn harnas en verder geweer gereed te houden, de kapiteins behoorden goed toezicht te nemen op alles, en geene schepen of schuiten zouden mogen liggen binnen de stadsvesten. Uit den aard der waarschuwingen, die nu nog volgen en meer het karakter hebben van maatregelen tot handhaving van goede orde, kan reeds opgemaakt worden, dat de veiligheid der

1) *Van Lennep.* Voorn. Gesch. d. Noord Nederl. I 199.

2) De Index op de Keur- en Gebodregisters, in 1875 uitgegeven door Mr. A. J. Enschedé, is tot heden de beste bron waaruit voor de kennis van de huishoudelijke inrichting der Stad Haarlem (van 1490—1755) kan geput worden.

stad en hare poorters voortaan minder afhankelijk was van de willekeur en roofzucht van een of ander overmoedig krijgsman. Zoo werd den 30 September 1549 verboden, dat niemand zou komen „aan de stadsvesten daer geschut geplaatst is" en den 17 Mei 1553 om „agter de mueren van de vesten te schieten of met klooten te werpen", doch ook deze bevelen staan niet meer in verband met eenige verdediging van wallen en poorten.

Nog eenmaal treft men verordeningen aan, die eene rechtstreeksche beveiliging van de stad en hare inwoners op het oog hadden, en wel de maatregelen, in het algemeen belang genomen, na den aanslag op Prins Willem I, den 17 Maart 1582 te Antwerpen gepleegd door Jean Jauregui. Vijf dagen daarna, den 22 Maart, werden te Haarlem geboden uitgevaardigd, uit wier strekking men genoegzaam ziet, dat bezorgdheid voor meerdere verwarring in den staatkundigen toestand en bekommering voor persoonlijke zekerheid aanstonds weer den bóventoon voerden. De bepalingen welke bedoeld worden, luidden in dezer voege:

„Gelast binnen de stad goede wagte te houden en goet regart te nemen op alle uytheemse natien en andere onbekende personen, alsoo Sijn Ex. de Prins van Orangien, tot Antwerpen in sijn hof swaer is gequest.

Gebod dat alle capiteynen, luytenants, bevelhebbers, vaendeldragers en schutters daegelijks met haer sijtgeweer sullen gaen.

De poorten sullen voortaen geopent blijven; de Hout-, Kruys-, Schalkwijker- en Zijlpoort geordonneert om daegelijks bij te waken yeder 4 schutters.

Gebod dat de voorschutters en boomwagters wel pertinent sullen aenteykenen, de naemen van alle vreemde luyden inkomende en dat se haar geweer aen de poorten sullen moeten laeten.

De Schout-bij-nagt geauthoriseert, met eenige Schutters de huysen daer iemandt logeert te mogen visiteren. Verbod dat men na de sluytinge van de poorten, geen poorten sal openen dan met consent van twee Burgemeesteren."

Thans zou het overzicht betreffende versterking en verdediging in het Derde Tijdperk (A° 1400—1650) kunnen worden afgesloten, doch nog even dient besproken te worden, een vijand niet minder te vreezen dan de geharnaste krijgslieden, maar tegen wien geen slot of grendel bestand was, namelijk: het gebrek. In overouden tijd, bevonden de korenmolens, waar graan voor de Haarlemsche poorters moest gemalen worden, zich buiten de wallen, in de vrijheid der stad of op het rechtsgebied gelijk men zou kunnen zeggen. Zoo was het reeds in 1392 en den 8 Juli 1500—19 Maart 1501, vindt men eene bepaling „dat ment koorn door drie poorten ter molen brengen sal, als de Cruyspoort, Groote Houtpoort en Zijlpoort." Na het beleg door de Spanjaarden (1572—1573) is daarin echter verandering gekomen. Het is bekend, hoeveel ellende in die droevige tijden geleden is en dat de stad, door honger gedreven tot het uiterste, zich heeft moeten overgeven. Waarschijnlijk heeft men staande die langdurige belegering, de noodzakelijkheid ingezien, om molens binnen de wallen te hebben, dewijl degenen welke tot dien tijd gebruikt waren, niet bereikt konden worden. Zoo zijn dan, sedert het laatste gedeelte der zestiende eeuw, korenmolens hier en daar op de wallen binnen de Stads-cingels gebouwd geworden en deze voorzorgen, hoezeer sedert 1572—1573 niet meer door eene insluiting der stad tot haar volle recht gekomen, behooren zonder eenigen twijfel tot de maatregelen van tegenweer en verdediging.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Tentoonstelling der Hollandsche Teekenmaatschappij wordt 15 dezer gesloten.

— Binnen weinige dagen zal de grootste helft van het nieuwe Departement van Justitie betrokken worden. Op eenige kleinigheden na, zal dan de inwendige versiering voltooid zijn. Het beschilderen van de gewelven en de zolderingen der gangen wordt tot later uitgesteld, evenals het vervaardigen van eenige schoorsteenstukken en paneelschilderingen boven deuren.

In enkele lokalen zijn echter deze laatste versieringen definitief of voorloopig aangebracht. Zoo prijkt in de kamer van den Minister boven den schoorsteen een fraaie schilderij in het grauw, voorstellende de *Gerechtigheid*, in de gedaante eener zittende geblinddoekte vrouw met weegschaal en zwaard. Het stuk werd in de vorige eeuw door J. van Strij geschilderd en is reeds ten vorigen jare aangekocht, zoodat de architect Peters de betimmering van den schoorsteen naar de afmetingen en den vorm van het doek kon regelen.

De schoorsteen van de kamer van den Secretaris-Generaal, welk vertrek den hoek van Plein en Pooten vormt, is versierd met een levensgroot beeld van de *Waakzaamheid*, geschilderd door den heer Witkamp te Amsterdam. Het is een vrouw rustend op een zwaard; naast haar een brandende lamp en een haan.

In de Wachtkamer naast de Audiëntiekamer zijn drie allegorische figuren door de heeren Witkamp en van der Waay aangebracht: boven den schoorsteen de *Fortuin*, in de gedaante eener vrouw die zich met den voet op een wiel snel voortbeweegt; boven de twee deuren, twee liggende vrouwenfiguren: de *Hoop*, en het *Geduld*. Al deze beelden komen op een goudgrond uit en maken een zeer fraai decoratief effect.

De deuren van de zaal voor den Raad van Adel zullen prijken met de afbeeldingen van de voornaamste oud-adellijke burchten en kasteelen van Nederland.

— De groote zaal, onder de kamer waar de Witt in de Gevangenpoort te 's Gravenhage eenigen tijd verbleef, was in het laatst der vorige eeuw door het aanbrengen van een muur en van een bevloering gesplitst in twee boven elkaar liggende vertrekjes en een daaraan grenzende keuken. Dientengevolge waren in den voorgevel een drietal ramen gebroken.

Al deze toevoegsels zijn thans weggenomen, en is de zaal in hare oorspronkelijke gedaante hersteld, terwijl in den gevel een enkel venster geopend is.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

BELGIË. De schilder van Beers die het breede „genre" verlaten heeft, waarin de Maerlant was geschilderd, welke in 1880 te Amsterdam bewonderd werd, is er toe overgegaan „elegante" vrouwenfiguurtjes te schilderen, zoo afgewerkt en keurig gelikt als een miniaturist of een porcelein-schilder zulks zou kunnen doen. Terwijl de ernstige Kunstcritici dit betreuren,

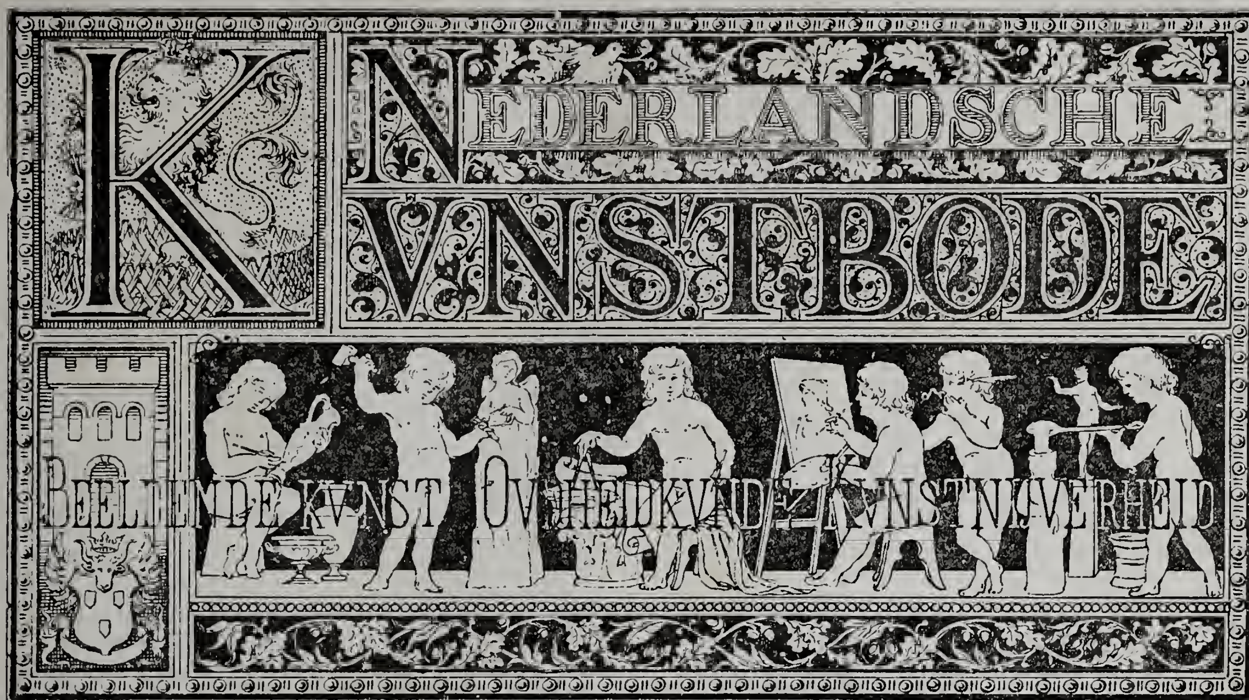
staat het groote publiek in verbazing deze ongegeloofelijk nauwkeurige en microscopische schilderijen te bewonderen. Sinds eenige weken hadden sommige schrijvers openlijk in Belgische dagbladen den twijfel geopperd of deze kunstwerken wel echte schilderijen waren en of men niet te doen had met gekleurde photographiën. Van Beers was daarover zeer ontstemd en stelde het volgende voor: hij zou door afkrabbing van een zijner schilderijen laten onderzoeken of er een photographie onder zat. Was die er, dan zou hij den prijs van het stuk aan de Kunstcritici betalen. Was die er niet, dan zouden zij hem die som ter hand stellen, ten behoeve van de *Caisse des artistes.* Hij dreigde de critici overigens met een proces wegens laster.

Inmiddels heeft acht dagen geleden een tot nog toe helaas onbekende schelm gebruik gemaakt van de onoplettendheid van de opzichters, om de helft van het hoofd van een keurig vrouwenfiguurtje op de schilderij *la Sirène*, welke thans in den Brusselschen *Salon* hangt, weg te krabben. De verontwaardiging over deze schurkerij is terecht algemeen en levendig.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 38. 17 September 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE BEHARTIGING DER OUDE KUNST IN HOLLAND.

Omtrent hetgeen in de laatste jaren op het gebied der kunst gedaan wordt, is hier te lande vrij wat gezegd en geschreven, — helaas niet steeds met de gewenschte onpartijdigheid. Het kan daarom nuttig zijn mede te deelen hetgeen onlangs daaromtrent door den bekenden Berlijnschen Museum-Directeur, Dr. W. Bode geschreven werd in het *Repertorium für Kunstwissenschaft* van *Dr. H. Janitschek*, Professor aan de Universiteit te Praag. (IVe deel. 3e aflevering).

„Met de behartiging der oude kunst in Holland ziet het er slecht uit” — zoo hooren wij tegenwoordig nog tamelijk eenstemmig in het buitenland oordeelen; en in Holland zelf doen zich nog steeds stemmen in dien geest hooren.

Feiten, gelijk de brand van het Museum Boymans te Rotterdam in 1865, 1) die de kostbaarste schilderijen vernielde; de gebeurtenissen bij gelegenheid der stichting van de schoone galerij *van der Hoop*, die door de stad Amsterdam van de hand gewezen werd, omdat de burgervaderen der stad de successierechten niet wilden betalen (ten slotte waren er toch nog vaderlandslievende kunstvrienden te vinden, die de daartoe benoodigde som bijeenbrachten); de lokalen van het Trippenhuis en hun ligging in een rij van huizen en bovendien in de nabijheid van een petroleumpakhuis; de voor twee jaren volbrachte verkooping der verzameling *van Loon*, eene der laatste partikuliere galerijen van naam in Holland; de veiling van de Stedelijke Galerij te Delft en andere feiten meer, kenschetsen waarlijk het vroeger bestuur der verzamelingen en der oude gedenkteekenen in Holland zoo ongunstig, dat het eenmaal ingewortelde oordeel slechts langzamerhand door een nauwgezetten, aanhoudenden en

1 Dit moet zijn 1864.

onverdroten ijver in het trachten naar een goed doel, zal kunnen overwonnen worden.

Eigen onderzoek, namelijk gedurende een verblijf in Holland in den afgeloopen herfst, heeft mij overtuigend bewezen, hoe volslagen met die oude tradities is gebroken; hoe door het voorbeeld en onder het voorgaan der regeering de gemeenten en korporaties het hunne doen tot behoud, tot tentoonstelling en tot katalogizeering harer kunstwerken, welke overeenkomstig het karakter der hollandsche kunst, voornamelijk uit schilderijen bestaan, en hoe de voornaamste ambten bestemd voor het beheer der verzamelingen aan bekwame en frissche krachten worden toevertrouwd. Daar nu des ondanks in Holland zelf dit nieuwe, frissche leven eene levendige tegenwerking ondervindt, eene tegenwerking, die voornamelijk de opperste leiding der kunstzaken op het hevigst bestookt en ook in buitenlandsche tijdschriften hare stem verheft, zoo beschouw ik het als mijn plicht, tegenover deze aantijgingen, hier op het hoogst verblijdend streven in het onderhoud der oude kunst en op de reeds nu verkregen gunstige resultaten, zij het dan ook slechts in 't kort, opmerkzaam te maken. Daarbij zal ik eenigzins uitvoeriger de nieuwere aankoopen van verschillende openbare galerijen bespreken.

Holland bezit op 't oogenblik niet minder dan een goede twintig openbare galerijen van oude kunst, meest verzamelingen van schilderijen of wel van oudheden, die alle een zeker aantal oude schilderijen bevatten. Zij zijn op de volgende wijze verdeeld: Amsterdam bezit het Rijks-museum (of „Trippenhuis") de galerij „Van der Hoop", het museum „Fodor" (met oude handteekeningen), de galerij op het stadhuis, de verzameling der anatomieën (op 't oogenblik in de Akademie) en de verzameling van Nederlandsche oudheden en schilderijen in het „Kon. Oudheidkundig Genootschap." Haarlem bezit behalve de bekende galerij op het stadhuis, het museum „Teijler" (met oude teekeningen), de bisschoppelijke verzameling en eene kleine kollektie afgietsels. In Utrecht vinden wij eveneens drie openbare verzamelingen: het museum „Kunstliefde", de stedelijke verzameling en het Aarts-bisschoppelijk museum. In den Haag de Kon. galerij in het Mauritshuis, de stedelijke galerij en het Nederlandsch museum, het museum „Meermanno-Westreenianum" en het Kon. Kabinet van Zeldzaamheden. In Leiden het Museum van Oudheden en het stedelijk museum. In Rotterdam behalve het bekende museum Boymans, nog een kleine galerij in het beursgebouw. Verder stedelijke verzamelingen te Gouda, Alkmaar, Hoorn, Dordrecht (meest moderne schilderijen); enkele schilderstukken op de stadhuizen te Middelburg, Nijmegen, Arnhem, Leeuwarden, Delft, Franeker, Deventer, Hasselt, 's Hertogenbosch, ten slotte provinciale museums met voorhistorische, romeinsche en germaansche oudheden in Groningen, Assen, Leeuwarden, Nijmegen, Amersfoort, Middelburg en Maastricht, welke laatste in de Schatkamer van Sint-Servaas bovendien eene kostbare kollektie geëmailleerde kerksieraden van de XIde tot de XVIde eeuw bezit.

Een aanzienlijk aantal dezer verzamelingen, wel de helft, is eerst in het laatste tiental jaren, ten deele in de allerlaatste jaren ontstaan. Vooral is dit met de stedelijke galerijen en de verzamelingen van kunstnijverheid het geval, die door vereeniging van hetgeen als stedelijk eigendom verstrooid lag, ten deele ook door het bereidwillig uitleenen der in gestichten voorhanden kunstwerken, gevormd werden. Daartoe kan men nog rekenen eenige openbare inrichtingen, die hun kunstschat nog behouden hebben, zooals het Burger-Weeshuis, het Waleweeshuis en het Werkhuis te Amsterdam; het Hofje van Beeresteijn te Haarlem; het Hofje te Leerdam; het Weeshuis te Kuilenburg en andere, alsmede de artistiek uitgedoschte openbare gebouwen, waartoe voornamelijk het „Huis ten Bosch" bij den Haag en het Paleis te Amsterdam te rekenen zijn.

Wel is waar bezit Holland in al deze kollekties slechts een nietig onderdeel der werken zijner groote kunstschool, vooral harer voornaamste meesters (van Rembrandt vindt men slechts tien schilderstukken in de openbare galerijen van Holland!); de hollandsche kunst is immers in de eerste plaats eene kabinetschilderkunst, die de versiering van het burgerlijk woonvertrek beoogde en waarvan de scheppingen derhalve met het verflauwen der belangstelling in alle openbare zaken, gedurende de vorige en het begin dezer eeuw, allengskens uit het bezit der hollandsche burgers naar de openbare en partikuliere verzamelingen van het overige Europa overgingen. Maar onder de in Holland behouden kunstschatten bevinden zich nog altijd een aantal meesterwerken zijner grootste schilders; alleen in Holland zelf kan men de hollandsche schilderkunst in haar streven naar monumentaal zoowel als naar dekoratief effekt leeren kennen en waardeeren; alleen in Holland kan men de lokale ontwikkeling der kunst op de plaatsen zelven waar zij bloeide, voldoende nagaan. Dat sommige door hun lokaal karakter uitmuntende galerijen, vooral die van Haarlem, hare uitbreiding in deze richting zochten, kan men niet anders dan prijzen.

Voor deze verzamelingen nu is ten opzichte van plaatsing, katalogizeering, instandhouding, administratie — en waar middelen voorhanden zijn — ook voor hare vermeerdering al wat mogelijk was gedaan. De ruimte en de verlichting is in de meeste galerijen, zelfs de kleine, stedelijke verzamelingen niet uitgezonderd, bevredigend. Waar dit nog niet het geval is, vooral in de verschillende verzamelingen van Amsterdam, is het tijdstip eener gunstige verandering niet ver meer, daar het kolossale in aanbouw zijnde Rijksmuseum aan de Stadhouderskade, reeds half onder de kap staat. Hier zullen de galerij van het Trippenhuis, de verzameling van prenten, het Museum „van der Hoop", het Nederlandsch Museum uit den Haag, het Museum van het Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, de verzameling der „Anatomieën," en naar ik hoor, ook de kunstschatten van het Stadhuis eene plaats vinden.

Van de meeste verzamelingen bestaan katalogussen of zijn zij onderhanden; enkele collecties bezitten er uitvoerige, deels voortreffelijke. Bekend en onovertroffen voor de Hollandsche schilderschool is de katalogus van het Mauritshuis door Jhr. Mr. Victor de Stuers (1874) van wien eene nieuwe omgewerkte uitgave verwacht wordt. Zeer goede katalogussen hebben in 1879 het Stedelijk Museum te Leiden en in 1880 het Stedelijk Museum te Utrecht gekregen. Een nieuwe katalogus der gallerij in het Trippenhuis wordt thans uitgegeven. De direkteur Kaiser heeft daarin aan de eischen, die men aan den katalogus

van zulk eene kollektie stelt, voldaan, en tevens in de voortreffelijke facsimilés eene even prijzenswaardige bijdrage geleverd, als de facsimilés van den vorigen katalogus door hun gebrek aan juistheid onbruikbaar en zelfs schadelijk geweest zijn. [1])

Ook van het Museum Boijmans is in het vorige jaar een door den heer F. D. O. Obreen samengestelde, zeer vlijtig uitgewerkte katalogus verschenen. Eenen zeer aangenamen indruk maken op den bezoeker de katalogussen der oude handteekeningen. (in de Museums Fodor en Boijmans.) Tot zoo iets heeft men het in Duitschland nog niet gebracht. De hoofdkollektie, het Museum Teijler, maakt helaas hierin eene uitzondering.

De veranderingen, welke het gewichtigst zijn, in zoover als van deze voornamelijk de tot dusver genoemde groote verbeteringen der vroegere toestanden zijn voortgevloeid, zijn die, welke in de leiding der verzamelingen hebben plaats gegrepen. De Direkteur der galerij in het Trippenhuis is sints eenige jaren de bekende graveur Kaiser, Professor aan de Rijks-Akademie te Amsterdam. Tot direkteur der prentenkollektie aldaar werd de beste kenner der hollandsche graveerkunst, de heer J. Ph. van der Kellen benoemd, die in den heer Mr. A. D. de Vries Az. een bekwamen assistent gevonden heeft. De leiding van het Nederlandsche Museum in den Haag is aan de heeren D. van der Kellen en Abraham Bredius toevertrouwd, wier hoofdtaak in de voorbereidende werkzaamheden voor het Nieuwe Rijksmuseum te Amsterdam bestaat, na welks voltooing de genoemde verdienstelijke kunstkenners eerst een hunner waardige beroepsbezigheid en ambt zullen verkrijgen. Aan het Museum Boijmans is de heer Obreen, de uitgever van het „Archief" als direkteur aangesteld, van wiens groote verdiensten ten opzichte van oirkonden-uitgave reeds dikwerf met lof getuigd werd. Ook de posten aan het Mauritshuis werden onlangs nieuw bezet; deze kollektie zal zonder twijfel ook in het vervolg zich in de bizondere belangstelling van den heer de Stuers mogen verheugen, die niet alleen den katalogus samenstelde, maar de talrijke aankoopen bewerkte.

De naam van Jhr. Mr. Victor de Stuers is sints zijne benoeming in 1875 tot referendaris voor Kunst en Kunst-Onderwijs dikwijls genoemd en ook veel verguisd geworden in Holland, helaas vooral van den kant van den verdienstelijken, in het buitenland meest bekenden Hollandschen kunstkenner, den heer Mr. C. Vosmaer, die zich echter sedert het nieuwe tijdperk in de Hollandsche kunstbeweging tot een negatieve kritiek bepaald heeft. Men heeft aan de Stuers zijn katholicisme verweten en men heeft hem voor een Gothiker uitgemaakt, omdat hij de kerkelijke monumenten uit het Gothieke tijdperk trachtte te behouden; — ons buitenlanders komt het zonderling voor, in Holland, dat een werkelijken bloei in de kunst alleen in het Barok gehad heeft (want het Barok begint hier eigenlijk reeds met Lukas van Leiden) de hevigste letterkundige veeten te zien uitvechten over de vraag der praktische toepassing van den „Gothieken" of van den „Griekschen" stijl: voor zoover zich zijn bemoeiïngen over de bescherming der oude kunst uitstrekt, is in elk geval de bovenbedoelde opkomst eerst sedert zijne benoeming te constateeren; zijne wetenschappelijke bekwaamheid heeft hij ver over de grenzen van Holland door zijn katalogus van het Mauritshuis met glans bewezen; de keuze en de benoeming der bekwaamste mannen van Holland voor de leiding der kunstverzamelingen is zijn werk, alsook grootendeels de vooruitgang, dien wij in de stichting van nieuwe verzamelingen, vooral in die van het „Nederlandsch Museum" en de betere plaatsing der oude kollekties ontwaard hebben. Zijn ijver voor de vermeerdering der verzamelingen, vooral van de galerij van het Mauritshuis, zullen wij aanstonds nog nader leeren kennen.

Ook de oprichting van een nieuw aan kunst gewijd tijdschrift „de Kunstbode", dat reeds in de beide eerste jaren van zijn bestaan gewichtige stof tot verrijking onzer kennis der Hollandsche kunst aangebracht heeft, is aan het initiatief van de Stuers te danken. Mij dunkt, dit zijn feiten genoeg, om te betoogen, dat Holland reden heeft, den Minister dankbaar te zijn, die in het jaar 1874 den jeugdigen man op eene akademische dissertatie van sociaal-politieken inhoud tot secretaris van het College van Rijks-Adviseurs der Monumenten van Geschiedenis en Kunst benoemde en hem in het daarop volgende jaar een zoo belangrijk en gewichtig referaat, als dat van de leiding der Beeldende Kunsten, toevertrouwde.

Er blijft ons nog over, met een enkel woord een reeks van nieuwe aanwinsten te noemen, welke verscheidene hollandsche galerijen in de laatste jaren verrijkt hebben.

De galerij in den Haag is sedert het jaar 1874 met circa 140 stukken vermeerderd, d. i. ongeveer met de helft van haar vroeger bezit. Een aantal dezer schilderijen is uit het magazijn of uit openbare gebouwen te voorschijn gehaald, zooals bijv. de kostbare reeks van 24 portretten van hollandsche officieren door Jan van Ravesteijn; de interessante, groote schilderstukken van Cornelis van Haarlem, M. Heemskerck en anderen meer. Het grootste gedeelte der nieuwe stukken is echter door aankoop verkregen. Deze aankoopen zijn bijna doorgaans als gelukkige aan te zien, daar hierdoor op systematische wijze de verzameling verrijkt werd met werken van meesters van bizondere geschiedkundige beteekenis voor de ontwikkeling der hollandsche schilderkunst, die tot dusver onvolledig of in het geheel niet — soms niet eens wat de richting aangaat — vertegenwoordigd waren. Daarbij is — niettegenstaande er geene groote sommen voor deze aankoopen beschikbaar waren — toch bijna zonder uitzondering er op gelet, dat uitsluitend bizonder goede en onberispelijke werken der meesters aangekocht werden. In de drie groote schilderstukken, van H. Goltzius, die men aankocht, leeren wij dien zeldzamen schilder bizonder in zijn voordeel kennen. De groep der leeraren en voorgangers van Rembrandt, van welke nauwelijks een enkel stuk voorhanden was, is thans zeer volledig en goed vertegenwoordigd. Lastman met eene Opwekking van Lazarus (in het voorbijgaan: ik geloof, dat men als datum 1622, niet 1632 moet lezen), Moeijaert met den Triumph van Sileen en Mercurius, die aan Herse verschijnt, beide van 1624; Jan Pijnas met een

[1]) Helaas zijn deze meer dan de facsimilés van eenigen anderen katalogus gebruikt geworden, bijv. in den text van Ungers „Amsterdamer Galeriewerke" en in Dohme's „Kunst und Künstler".

gekruisigden Christus. Ook Frans Hals is eindelijk in de verzameling vertegenwoordigd, en wel door twee voortreffelijke groote portretten van een hollandsch patricier en diens gemalin, uit het jaar 1625. Uit zijne school en omgeving vindt men een aantal zeldzame meesters met goede stukken: Pieter Codde met het groote, deftige bal uit het jaar 1636 en het zeer fijne stukje „de Schaakspelers"; A. J. Duck (niet A. Palamedes naar mijne overtuiging) is door het kleine portret van een officier vertegenwoordigd; de monogrammist C. P. door een „Ontbijt" (voor Frans Fransz. Hals gekocht, maar reeds door den heer de Stuers als van genoemden meester herkend); het monogram vervalscht. K. Slabbaert komt in zijne „Wacht" meer Duck nabij. Van bekende genreschilders, die aangeworven zijn, noem ik: Bega, Dusart, J. M. Molenaer, C. de Man, P. Quast en A. van der Venne. Verscheiden stillevens van Balthazar van der Ast, van Beijeren, Lelienbergh — aan den laatsten zou ik tenminste het vraagswijze aan Dirk de Heem toegeschreven aardige stukje met dood gevogelte toekennen.

Van den mij overigens slechts als teekenaar bekenden L. van Cooghen is een zeer belangrijk stuk in de richting van G. Honthorst, Christus en Thomas voorstellende, van het jaar 1654, aangekocht. Ook dat het interessante, vroege stuk van N. Maes uit de kollektie Goldschmidt, Diana met hare nymphen (opschrift en datum komen mij twijfelachtig voor), voor Holland behouden is, kan ik niet anders dan goedkeuren. Een interessant, in 1876 gelegateerd stuk der oud-Hollandsche school (N°. 196*h*) is aan Jacob van Amsterdam toe te schrijven.

Eenige opmerkingen ten opzichte van de namen mogen mij hier vergund zijn. Dat de twee aan A. Elsheimer toegeschreven schilderijtjes niet in de verste verte aan dezen herinneren, heb ik reeds eens op eene andere plaats te kennen gegeven. Blijkens het opschrift Gio. Lap op de achterzijde, zijn zij zeker van den zelfden *Jan Lapp*, van wien een gemerkt landschap, in den trant van Moucheron en Pijnacker, voor eenigen tijd door de verzameling aangekocht werd (N°. 68, b.) — De kop eens grijzaards door *Lievens*, schijnt mij buiten twijfel te zijn. Bijna of volkomen evenzoo komt hij ook in de Brunswijkergalerij voor; deze middelmatige herhaling draagt het echte monogram. — Het stilleven van *G. Dou* (N°. 29, a) komt mij zeer twijfelachtig voor; men vergelijke de schoone stillevens van dezen meester in de akademie te Weenen, Insbruck, Hamburg (H. Wesselhoeft), Pesth, enz. — Het jaartal 1649 aan een huis op een der stukken van *Joris van der Hagen* (N°. 36), heeft geenerlei betrekking op den tijd van het ontstaan van het schilderstuk. Het is, naar zijn karakter te oordeelen, uit het midden van het leven van den schilder, waarvoor ook de omstandigheid pleit, dat de kleine stoffeering door *A. van de Velde* geschilderd is. — De onder N°. 206 geplaatste Magdalena schijnt mij van *J. Jordaens* te zijn. — Eenige omdoopingen in deze verzameling zou ik den heer de Stuers voor de volgende uitgaaf van zijnen katalogus willen aanbevelen. In de eerste plaats het van Balen genoemde stuk (N°. 198) in *P. P. Rubens* (omstreeks 1612—15). Verder kan ik in de „Halte op de Jacht" (N°. 189) slechts een door en door echt werk van *Philip Wouwerman* uit zijn eersten tijd zien, zooals er dozijnen gemerkte stukken van dezelfde soort in Dresden, Petersburg, enz. te vinden zijn. Ook *Holbeins* portret van Jane Seymour kan ik slechts voor een schoon origineel houden, terwijl het vrouwelijk portret onder zijn naam (N°. 237), *Jan Joest* het meest nabij komt. Over de Italiaansche, spaansche en duitsche schilderstukken zou minder ten voordeele der namen, die de stukken dragen te zeggen zijn; doch ik heb mijn gevoelen daarover den heer de Stuers reeds mondeling medegedeeld.

De gallerij van het Trippenhuis, heeft niet minder eene talrijke en ten deele nog gewichtige vermeerdering in de laatste jaren ondervonden, voornamelijk door het legaat van den heer van de Poll, dat de galerij met eene niet zeer omvangrijke, maar uitgezochte verzameling verrijkt heeft. Dit vaderlandslievend geschenk verdient te meer dank, wanneer men bedenkt, dat kort te voren de familie van Loon, zonder acht te slaan op de van den kant der hollandsche regeering getoonde bereidwilligheid, om hare beroemde kollektie aan te koopen, en zonder den regeering eenige mededeeling van het aanbod te doen, haar kabinet van schilderijen aan de familie Rothschild in het buitenland verschacherde. De kollektie van de Poll is in een bizonder vertrek der tweede verdieping geplaatst. Het voornaamste stuk daaronder, eene ware schat is het groote portret eener oude dame, de gemalin van Jochem Swartehont, door *Rembrandt*. In den leuningstoel zittende, in dezelfde houding en in hetzelfde kostuum als de moeder van den burgemeester Six, is zij met deze, ook wat de behandeling betreft, zeer verwant, zoodat wij haar ontstaan omstreeks in denzelfden tijd (ongeveer 1641—43) aannemen kunnen. Maar dit portret is nog warmer van toon, bij eene zeer individueel grijsachtig koloriet, en in de behandeling breeder en stouter dan het portret in de galerij Six.

Van *Thomas de Keijzer* vinden wij drie schilderijen: twee groote portretten van den jongen Marten Reij en zijne gemalin, energiek van opvatting en tamelijk vast van kleur, gelijk het groote portrettenstuk van het chirugijnsgilde, benevens een klein ruiterportret met een duingezicht in de verte. Het laatste draagt naast het monogram het jaartal 1660, en behoort dus tot de laatste periode van den kunstenaar. Opvatting en houding zijn hoogst bekoorlijk en voornaam, de behandeling schilderachtig, maar uiterst delikaat uitgevoerd. Een soortgelijk portret in de galerij te Frankfort a/M. is vluchtiger en van veel vroeger datum. Naar de behandeling te oordeelen van dit uit een zoo late periode stammend stuk, komt mij voor dat ook het ruiterportret dat in de galerij Gsell, onder den naam Metsu bewaard werd, (thans bij den kunsthandelaar Miethke te Weenen) een werk van de Keyser uit denzelfden tijd is.

Twee portretten van *F. Bol* (van het jaar 1658) en een klein portret van *Nikolaas Maas* (van 1675) zijn van mindere waarde. Hoogst aantrekkelijk daarentegen is het portret van den jongen Dionysius Wijnants in een landschap bij avondverlichting, van de hand van *Jan van Noordt*, gedateerd 1664. Van dezen uiterst zeldzame meester, van wien de verzameling nog een tweede werk bezit, „de Grootmoedigheid van Scipio" voorstellende (geteekend: Joan v. Noordt A°. 1672), heb ik behalve de voormelde nog maar twee schilderijen ontmoet. Eene daarvan, in de

galerij te Göttingen stelt een herder voor, die slapende nimfen begluurt; het is gemerkt J. v. Noordt f. 1659. De tweede, in de manier van Berghem, bezit graaf Moltke in Kopenhagen. Al deze schilderstukken vertoonen een Hollandschen kunstenaar uit de rei van de navolgers van Rembrandt, ongeveer in den geest van Jakob Backer, een kunstenaar echter, die in hooge mate den invloed van Jakob Jordaens heeft ondergaan. Het Göttinger stuk is het geringste; de historische kompositie der Amsterdamsche verzameling is van een zeer krachtig koloriet in diep bruinen tint bij sterk clair-obscur, maar zeer gloeiend; het meest voldoet het zeer energiek opgevatte en behandelde portret, dat bovendien koeler van toon is.

Onder de landschappen noem ik als de beste stukken der kollektie een groote *J. Hackaert* met stoffeering van *A. van de Velde*, aan Jan Both herinnerend; een kalme zee van *Dubbels*, zoo lichtrijk en kleurig als een J. van Cappelle; verder twee zeestukken van *Willem van de Velde* en landschappen met vee van *Berchem*, *Romeijn* en *Paulus Potter* (koeien op een zonnige weide, gedateerd 1653), alle niet bizonder uitmuntend.

Interessant was voor mij, een op zichzelf in het geheel niet belangrijk winterstuk met het fraaie, niet twijfelachtige merk *A. Beerstraaten*. Het bewees mij, dat ik vroeger niet verkeerd gezien had en dus Havard's uitval tegen de opgaaf van den nieuwen Berlijner katalogus, dat er twee schilders Beerstraten, een I. en een A. Beerstraaten zouden zijn, met recht had bestreden 1). Karakteristieke kenmerken tot onderscheiding dezer beide kunstenaars, die geheel dezelfde onderwerpen schilderen, levert ook dit werk helaas niet op, want dat het zwakker is dan de verschillende gemerkte schilderstukken van Jan Beerstraaten in de galerij van het Trippenhuis, is daarom geen beslissend kenmerk, omdat op andere plaatsen evenzoo zwakke, geheel verwante schilderijen van Jan Beerstraten voorkomen.

Bizonder talrijk vertegenwoordigd zijn in de collectie van de Poll de Hollandsche genrestukken en vooral goed zijn de meesters van den tweeden rang onder hen. Zoo kan men *J. Brekelenkam* niet beminnelijker en volkomener vinden, dan in zijn „Bezoek." Evenzoo heeft „de Groentemarkt" van *H. M. Sorgh*, ten opzichte van schilderachtige behandeling, fijnheid van het clair-obscur, daarbij de bekoorlijkheid der kleine figuurtjes, nauwlijks zijns gelijken onder de andere werken van dezen schilder. Het „Concert" van *J. Vercolie* (gedateerd 1673) is zoo fijn en zoo lichtrijk in het koloriet als een late G. Metsu, al is het ook een weinig meer vlak en ledig. In de „Drinkende Boeren" van *Cornelis Sachtleven* (gedateerd 1640) heeft het Rijks-museum een meester aangewonnen, die nog geheel ontbrak, en wel in een stuk van bizondere fijnheid van koloriet en schemerlicht en van stoute behandeling. Ook het „Interieur" van *C. Dusart* (1690) behoort tot deze aantrekkelijke werken. *G. Dou* is vertegenwoordigd door een zijner kleine portretten, dat min of meer koel en bedeesd schijnt. Daarentegen sluit zich de „Kattenmuziek der kinderen van Jan Steen," door *Jan Steen* geschilderd, waardiglijk aan het rijke aantal zijner schoone werken in het Rijksmuseum aan.

Het eenige stuk der Vlaamsche school — het eenige tenminste, dat ik mij nog herinner — het portret van een jong genueesch edelman ten voeten uit, van *A. van Dijck*, is wel naast den schoonen *Rubens* het hoofdstuk, dat het Rijksmuseum thans van de Vlaamsche school in het geheel te vertoonen heeft: uiterst deftig van opvatting, van een ongewoon clair-obscur, met een diep en lichtrijk koloriet en in de vlugge en geestige behandelingswijze van den laatsten tijd van zijn verblijf in Italie.

Behalve deze dankenswaardige stichting zijn ook enkele bizondere aanwinsten als zeer gelukkige aan te zien, daar zij hoofdzakelijk in eene andere richting de galerij verrijken, namelijk in die der oudste periode der schilderkunst in Holland. Het zijn „Saul bij de heks van Endor" van meester *Jakob van Amsterdam* (gemerkt met het bekende monogram en Anno 1506 novebr 29 — het jaartal eenigsints twijfelachtig), fantastisch als een H. Bosch, van een zeer rijke, diepe kleur, koel-violetten vleeschtint, zeer dunne, vloeiende behandelingswijze en changeerende kleuren; eigenschappen, die alle te zamen op de laatste periode van den kunstenaar wijzen. Van *Jan Scorel* twee groote, rijke, bijbelsche tafereelen van bizonder goede teekening en kleur, den trant van den „Doop van Christus" te Haarlem, dus wel nog uit zijne middenperiode. Eene kleine „Aanbidding der Koningen" behoort nog tot het einde der vijftiende eeuw. — Eindelijk nog een hoofdwerk der hollandsche schilderkunst: *A. van Venne's* „Bezoek van Prins Maurits op de kermis te Rijswijk" (gedateerd 1613), een waardig „pendant" van de „Zielenvisscherij" van denzelfden kunstenaar.

Bij de stukken uit lateren tijd werd mijne aandacht vooral getrokken door een voortreffelijk portret van *J. G. Cuyp*, een schilderstuk van *A. van Everdingen* (gedateerd 1655, „Molen in Noorwegen"); eene „oude vrouw in den bijbel lezende," van *G. Metsu*, zeer koel van kleur, van weeke behandeling en van allerfijnsten toon; eindelijk het beste onder alle stukken die ik van P. Bloot ken, een „Advokatenkantoor (gedateerd 1628).

Ik moet mij hier tot deze aanstippingen over de laatste uitbreiding der beide hoofdgalerijen van Holland bepalen. Maar ik zou ten slotte nog op een museum willen wijzen, dat — tot dusverre nog te weinig opgemerkt — gestadig zich ontwikkelt: het *Bisschoppelijke Museum* te *Utrecht*. Voor de kennis der oudste kunst in Holland, vooral van schilders als *Geertgen van Haarlem*, *Jakob van Amsterdam*, bovenal echter *Jan Scorel*, is het van groot belang; het bezit verder, in eene zeer omvangrijke verzameling van houtsnijwerken, eenige der beste plastische werken van Holland uit de XVde en XVIde eeuw, alsmede hoogst interessante verzamelingen van misgewaden, borduurwerken, kanten, metaalwerken en andere kerkelijke oudheden. De hoofdverdienste ten opzichte der verzameling komt toe den geestelijke G. W. van Heukelum, die een belangrijk deel daarvan aan het Museum ten geschenke gegeven heeft.

Dr. W. Bode.

---

1) Vergelijk Repertorium III, blz. 442 en volgende.

EEN KAVALERIE-MUSEUM.

Het is niet algemeen bekend, dat zich te 's Gravenhage een particuliere verzameling bevindt, die ofschoon slechts sinds korten tijd aangevangen, reeds zeer merkwaardig is. Het is de collectie voorwerpen, betrekking hebbende op de ruiterij van het Nederlandsch leger, bijeengebracht door Baron Snouckaert van Schauburg Ritmeester-adjudant bij het 3e regement Husaren.

Onlangs werd ons welwillend de gelegenheid gegeven het huis op de „Plaats" te bezoeken, waar de collectie tentoongesteld is. De eigenaar had de goedheid ons het volgende kort overzicht er van te geven, dat onze lezers zeker met belangstelling zullen lezen.

Drie jaren geleden maakte ik door middel eener circulaire mijn voornemen kenbaar tot het verzamelen van voorwerpen, betrekking hebbende op het wapen der kavalerie en dat der maréchaussée, ten einde de vele nog voorhanden, doch verspreide zaken te vereenigen en voor vernietiging te bewaren.

Die circulaire even als de volgende waren gericht aan de in dienst zijnde, en in dienst geweest zijnde officieren dier wapens; wat deze laatsten betreft, voor zoo verre zij waren uit te vinden. Oók aan de nagelaten betrekkingen van overledenen.

Tot grondslag der verzameling zouden dienen eenige zaken, hoofdzakelijk wapenen, reeds in mijn bezit.

Zeer spoedig na de verzending dier circulaire op 1 Augustus 1878, ontving ik inzendingen, toezeggingen, of brieven betuigende ingenomenheid met het door mij voorgestelde plan. Natuurlijk ontving ik ook vele aanbiedingen tot aankoop.

Aanvankelijk behield ik alles bij mij thuis; doch na eenige maanden werd het kwartier, dat ik bewoonde te klein. Mij werd half Februarij 1879, welwillend de beschikking aangeboden over eene vrij ruime kamer, welke echter nog ontruimd moest worden.

Gedurende de maand April had het overbrengen der voorwerpen plaats. Deze bestonden uit een tachtigtal wapenen, een open kast met hoofdtooisels en kleedingstukken, benevens eene vitrine en een geheel glazen kast, waarin een pop, voorstellende een 2e Luitenant van het Regiment Hussaren no. 6, in groote tenue. De boeken en papieren hield ik bij mij thuis.

Tegelijkertijd werden in gezegd lokaal bovendien opgeslagen een kast met glazen deuren, een tweede vitrine, 4 rakken om wapenen en een toestel om sjerpen, sabelkoppels, patroontasschen en dergelijken aan op te hangen.

Achtereenvolgens werd de open kast vertimmerd in eene geslotene met glazen deuren; werd een geweerrak aangemaakt, benevens twee vitrines; — een geheel glazen kast tot berging van een kolonel der kurassiers in groot tenue, een vijfde wapenrak; nog twee kasten met glazen deuren, een stangenbord, en ten slotte arriveerde uit Leiden, een paard, dat ik 17 jaren bereden had, en na zijn overlijden, aldaar was opgezet. Het werd geharnacheerd en bestegen door een 2e Luitenant van het 3e Regiment Dragonders, die aan zijn regterhand den Kurassier-Kolonel, en links den Hussaren-Luitenant heeft, terwijl hij schroomvallig nederziet op een zwaargewapenden Kurassier uit het tijdvak van prins Willem III, den Koning van Engeland. Achter genoemd drietal is tegen den muur aangebragt eenig latwerk, om lansen van onze voormalige Lansier-Regimenten bijeen te houden. De weinige opengebleven muuroppervlakte is bedekt met portretten en platen.

Aan die 5 rakken hangen een goede honderd korte en lange, rechte en kromme sabels, ook degens, en een negentigtal kleine en groote pistolen en revolvers. Ze verder te detailleeren gedoogt dit overzicht niet. De bestemming van het 6e rak is reeds kortelijks aangehaald: behalve het ledergoed en paardentuig enkele andere zaken.

De vitrines bevatten in hoofdzaak: No. 1, Cachetten en stempels met afdrukken daarvan; decoraties en penningen; souvenirs; No. 2, goud- en zilverwerk, als epauletten, sabelkoppels, patroontasschen, snoeren en sabelkwasten; No. 3, dito zaken uitsluitend der Lansiers, dus ook nestels, chapzka-ornamenten, benevens pluimen; No. 4, koperwerk, ringkragen, sabelkoppelplaten, versierselen van chacots en helmen, en eenige beschilderde pijpenkoppen.

In de groote kasten met glazen deuren vindt men, evenzoo in hoofdzaak in No. 1, Chacots en kleedingstukken der Dragonders en Hussaren; diverse zilveren katoenen of zijden epauletten, nestels, koorden of snoeren; in No. 2 en 3, helmen van de Kurassiers, lichte en zware Dragonders en maréchaussée; kurassen van officieren en minderen en eenige vreemde hoofdtooisels; in No. 4, wederom helmen, en voorts chapzka's en kleedingstukken der Lansiers.

Aan het stangenbord eindelijk: stangen, trensen en hoefijzers.

Eenigzins verspreid in de kamer zijn nog te vinden, enkele wapenen, zadels, chabrakken, stangen, sporen en stijgbeugels; geëncadreerde portretten en platen en een album met photographische portretten.

De kamer is hiermede eivol; bij meerdere ruimte zoude ik overgaan tot het plaatsen van vitrines, en het aankleeden van een 10 à 12 tal geheele poppen (1 kadet, 1 wachtmeester der Lansiers No. 10, 1 lancier van het 1e en 2e Regiment, 1 hussaar en trompetter van het Regiment No. 6, de verschillende regimenten Dragonders, 1 jager te paard, 1 maréchaussée, en 1 officier der Oost-Indische Kavallerie) en ook van anderen de bovengedeelten alleen.

De aanwinst in het afgeloopen jaar is ongeveer een vierde gedeelte van het bovengenoemde.

Boeken, papieren en andere bescheiden bevinden zich bij mij thuis, daar ik die dagelijks benoodigd heb. Hetgeen handelt over militaire aangelegenheden is geordend, doch de anderen wegens plaatsgebrek nog niet geheel en al. Ik ontving ongeveer 400 exemplaren; — de door mij aangekochten er dus buiten gerekend.

Losse platen over uniformen en andere zaken, ook groote portretten zijn volgens tijdsorde in portefeuilles. Het album met photographiën ontving niet veel uitbreiding; weinigen schijnen te begrijpen, dat ook hun eigen portret welkom is.

Ik heb mij bepaald tot dit korte overzigt. Gaarne noemde ik meerdere bijzonderheden benevens de namen der vriendelijke inzenders en van het door hen ingezondene; — doch om dit volledig op te geven moet ik een anderen weg inslaan; ik hoop dit later te doen.

Vele dezer zaken heb ik gelegenheid gehad om aan

te koopen; doch ook zeer velen ontving ik door belangstellenden zoowel bij hun leven als bij testamentaire beschikkingen. Mijne, reeds in het bijzonder hiervoor uitgebrachte dankbetuigingen, worden bij dezen herhaald, terwijl ik de verzameling steeds blijf aanbevelen.

A. C. Baron Snouckaert van Schauburg
Ritmeester Adjudant 3e Regiment Hussaren.

OP THÉRÈSE SCHWARTZE EN HARE PORTRETTEN.

A. Hoe kan zoo teêre hand zoo grootsche trekken malen,
En drukken, rijk van kleur, de stoutste effekten uit?

B. Dat prachtig donker oog komt, met zijn helle stralen,
Doorlichten 'tgeen 't aanschouwt, en maakt de wae-(reld buit.

Heil zij dit kind der kunst, in wier onpeilbre gaven
De gratie en het hart der vrouw niet werd begraven!

9 Sept. '81. J. A. Alb. Th.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Groote Kerk te Arnhem, eertijds een onzer fraaiste monumenten, zal, na langen tijd verwaarloosd en herhaaldelijk gehavend te zijn, opnieuw...... een verknoeiing ondergaan.

Kerkvoogden zijn op het denkbeeld gekomen om tusschen de beeren van het choor een paar schuurtjes te bouwen, om die te verhuren en met de opbrengst de kas der Kerk te stijven. Een mooie speculatie, waarbij zoowel het monument als het aanzien der straat, waaraan het Raadhuis gelegen is, uit het oog verloren worden. Op dat punt toch was men er van ouds op bedacht zoo min mogelijk ruimte aan de straat te ontnemen, zooals blijkt uit de ingekorte beeren. Thans dreigen een paar onoogelijke hokken een van de weinige merkwaardige oude gebouwen, die te Arnhem nog bestaan, te ontsieren, en zulks in een tijd, dat men zich elders kosten getroost om de aanbouwsels en uitwassen van de kerken te verwijderen!

Het schijnt dat het Gemeentebestuur reeds de rooilijn voor dit knoeiwerk heeft aangegeven. Te betreuren is het dat men niet pogingen aanwendde om het Kerkbestuur van zijn voornemen terug te brengen.

Nog op een ander punt dreigt de Groote Kerk te worden ontsierd. De houten spits welke tot afdekking dient van het traptorentje van een der transepten, eischt herstelling. In stede van dit dak volgens den bestaanden oorspronkelijken vorm te herstellen, schijnt het dat men van plan is de spits weg te breken en die te vervangen door..... een zinken plat. Daardoor wordt wederom aan het aanzien en het karakter van het gebouw afbreuk gedaan. Veel verstandiger ware het bij zoodanige herstellingen, telkens juist te handelen in overeenstemming met den stijl van het monument; op den duur zou alsdan veel verbeterd worden wat vroegere onkunde en vroeger wandalisme bedierf. Nu daarentegen dwingt men een volgend geslacht — dat ongetwijfeld meer smaak zal hebben — om het thans uitgevoerde, met verdubbelde kosten door beter werk te vervangen. Indertijd hebben de Rijks-Adviseurs zich de moeite getroost met het oog daarop een herstellingsplan voor de Kerk in gereedheid te brengen en aan Kerkvoogden te vertoonen. Zal die moeite nutteloos geweest zijn? Wij hopen nog van neen.

Mochten de betreurenswaardige handelingen waarop wij doelen, inderdaad tot uitvoering komen, dan drukt de verantwoordelijkheid in de eerste plaats op Jhr. Ortt van Schonauwen, gewezen ingenieur van den Waterstaat, die als technicus in het Kerkbestuur zitting heeft en bijgestaan wordt door den heer Rietberg, opzichter van den Waterstaat.

— Voor eenige jaren heeft men te kwader ure den voet der Kloosterkerk te 's Gravenhage met cement beplakt en geschilderd. Terwijl nu het overige gedeelte der gevels sinds bijna 5 eeuwen geen voorzieningen vereischt, is men gedwongen telken jare het beplakte stuk te herstellen. Nog geen twee jaren geleden herstelde en verfde men den bepleisterden voet. Thans zijn de werklieden andermaal aan den gang. Waarom niet dit gedeelte op eenmaal in zijn oorspronkelijken toestand hersteld? Zoowel het gebouw als de kas der kerkelijke gemeente zouden daarbij winnen.

— Het Rijks-museum van oudheden te Leiden is andermaal verrijkt door een belangrijk geschenk van den heer G. Allevi, koninklijk inspecteur der opgravingen en monumenten te Offida (Italië). Het zijn oudheden gevonden in de nabijheid van het oude Asculum Picenum Colonia, welke vooral daarom de beteekenis hebben, omdat zij aangaande de oude beschaving van Oost-Italië, en de handelsbetrekkingen van dit land met de streken ten oosten der Middellandsche Zee gelegen, veel licht verspreiden. De meeste voorwerpen zijn afkomstig uit paalwoningen en uit grafplaatsen, en bestaan hoofdzakelijk uit vazen, potten, kannen, potscherven, steenen, wapenen en werktuigen, alsmede uit enkele bronzen voorwerpen. Voorts uit eenige schedels en beenderen en lijfsieraden.

— Het Rijks Prenten Kabinet te Amsterdam is thans in het bezit gekomen van de verzameling historische prenten van wijlen den heer Frederik Muller. Sinds de dagen van Koning Lodewijk Napoleon heeft dit Museum, dat gedurende een halve eeuw stiefmoederlijk bedeeld werd, nooit een zoo belangrijke en omvangrijke aanwinst gedaan. Aan het laatste deel van den gedrukten catalogus wordt de laatste hand gelegd, zoodat dit werk weldra voltooid zal zijn.

— Bij de ontmanteling van Nijmegen is de Regeering er op bedacht geweest een der fraaiste en best bewaarde bolwerken, den Kronenburger toren alsmede de aangrenzende walmuren te behouden en voor zooveel noodig te herstellen. Met de gemeente is eene overeenkomst aangegaan, ten gevolge waarvan het vóór den toren liggend terrein zal worden aangelegd tot plantsoen, terwijl men eene waterpartij zal maken, waarin zich het aloude bolwerk te midden van fraai geboomte en bloemen zal spiegelen. Een en ander belooft een schoon geheel te vormen, en zal aan de westzijde der stad een goeden tegenhanger vormen voor het oostwaards gelegen Valkenhof.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 39. 24 September 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ f 3.—
Franko per post.................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... f 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE KUNSTSCHATTEN DER VOORMALIGE HAAGSCHE SCHUTTERIJ.

DOOR

A. BREDIUS.

Onder de overgebleven papieren der Haagsche Schutterij 1) vond ik den volgende hoogst belangrijken Inventaris van 1635—1652.

> Memorie van 't verguld ende zilverwerk, 't welck op den VIden Junij XVIC vijfendertich bevonden is de Schutterie toe te behooren.

1. Eerstel: 't Vergulde Vlies.

2—3. Item twee silvere vergulde coppen bij sijne Excie Prince Frederick Heijndrick aen de schutterie vereert;

4—5. Item twee silvere vergulde coppen bij de Magistraet aen de schutterie vereert;

6. Item twee silver vergulde schroeffven met 2 roemers, daerop geschildert de tocht bij de schutters naer Schevelinge gedaen;

7—11. Item vijf silvere beeckers;

12. Item een silvere schaeltgen bij de jonge Prince Willem aen de schutterie vereert.

Hierbij staat in Margine: den 4den April 1652 bij d' Heeren collonel en ses capiteijnen het vergult ende silverwerck gevisiteert ende bevonden conform den bovenstaenden Inventaris, uitgezonderd het silvere schaeltge bij Prins Willem, h. l. m. vereert 't welck bij niemant van de presenten oijt is gesien.

Dan volgt:

> Memorie van de meuble goederen berustende soo op de schutterscamer van de Cloveniers doele als op de nieuwe gemaeckte camer boven het schiethuijs van de voorsz: Doele de schutterije toebehoorende ende aldaer bevonden op den XI Augusti XVIC vier ende veertich.

Eerstelijk op de schutterscamer vijff groene gordijnen die voor de vijff kruiskosijnen aldaer sijn hangende.

1) Op het Haagsche Gemeente Archief berustende

Noch op d' voorsz: nieuw gemaekte camer twaelff Spaensche stoelen met root russchleer bekleed.

Item een wagenschotte uijttreckende taeffel met een root russleere kleet daerover liggende.

Later hier onder gezet:

Noch twee silver vergulde ringen van de oude schroeven die geleijt sijn in de kist den 4 April 1652.

In een ander register vond ik vervolgens den:

Inventaris gemaakt en opgestelt door Adrianus de Thomeeze en Thomas Duval, capiteijns van het Oranje en Witte vaendel, Pieter Blommendal, vendrig van het Oranje en Casper de la Faille Capt. Lieut. van het Witte vaendel, in qualiteijt als respectivelijk aen gekomene en afgegaene Doelmeesters op schutters Doelen den 21 Meij 1772.

In Burgemeesters Kamer.

13. Een groot schilderij met een verniste lijst, verbeeldende de schutters krijgsraad van den jaere 1753 door den schilder . . . . . Fournier. 1)

14. Een dito in de schoorsteen, verbeeldende Maria en Joseph, vlugtende met het Kindeke naar Egijpten door . . . . .

15. Een kleijne dito in een vergulde lijst verbeeldende Prins Willem V door . . . . . Haag 2) Anno 1757.

16. Een dito utsupra verbeeldende de Princesse Carolina door den selve 1757.

Een groote haerdstede met een kopere schulp en een groot haerdijzer. (Geamoveerd in 1788 enz.)

17. In No. 2 naest Burgemeesters kamer in de schoorsteen een stuk in de hoogte, verbeeldende een Vendrig levensgroote ter voeten uyt.

18. Op de schutterszael regtuijt boven de schoorsteen: Een groot schilderij met een zwarte gesnede lijst waerop aen de regter zijde uijtgehouwen staat: „Viva l'Orange" en aen de linkerzijde het schutterswapen, verbeeldende *Officieren van het Orange Vaandel*, leevensgroote ten voeten uyt door den schilder M. Engelb. 1660. (Sic! moet zijn M. Lengele, waarschijnlijk de L. aan de M; van Gool heeft beter gelezen.)

19. Een dito capitael stuk verbeeldende de Officieren van het Witte Vaendel ten voeten uyt, mede in een zware gesneede lijst waerop het jaer 1675 gesneden staet.

20. Een dito kleinder in een zwarte effe lijst verbeeldende drie officieren leevensgrootte ten knien toe, mede in de hoogte als de bovenstaande.

21, 22. Twee dito in effe zwarte lijsten hangende boven malkander, waer van 't bovenste verbeeldt de Officieren van 't blaauwe vaandel en het onderste de Officieren van het Orange en witte vaandel.

23. Een groot stuk in de breedte in een effe zwarte lijst verbeeldende negen Officieren van het Columbijne vaandel leevensgrootte ten voeten uyt.

24. Een kleinder dito mede in de breedte in een effe zwarte lijst, verbeeldende acht Officieren ten knien toe, staende voor Antique gebouwen.

25. Boven de schoorsteen hangt een groot stuk in de breedte in een effen zwarte lijst verbeeldende acht Officieren van differente vaandels leevensgrootte ten voeten uyt.

26. Daer aen volgt een kleijnder stuk mede in de breedte in een effen zwarte lijst verbeeldende zes Officieren van 't. . . . . . . vaandel geschildert door Houckgeest.

27—30. Vier bijna egaale stukken aen de penanten in effe zwarte Lijsten, yder derselve verbeeldende drie Officieren ten knien toe.

31. Ten laetste een stuk in de breedte, in een effe zwarte Lijst, verbeeldende seven Officieren ten knien toe, wordende door een schuttersknegt beschonken.

(Voorts gordijnen, kroonen, planken, sitbanken, kachels, schoorsteenen, een koperen kerkkroon enz.)

In No. 4 zijnde de eetzaal ziende op de Vijverberg en Tournoy veld.

32. Een groot langwerpig stuk in een effe zwarte lijst verbeeldende de Magistraet van 's Hage aen een tafel zittende, daernevens de Hoofdofficieren der schutterij leevensgrootte ten knien toe.

33. Boven den ingang een dito stuk in de breedte dog kleijnder, in een effe zwarte Lijst, verbeeldende zes Officieren van 't witte vaandel ten knien toe.

34. Boven de schoorsteen een vierkant stuk vol Officieren, staende voor en op de puije van 't stadhuijs.

35. In den hoek een stuk in de hoogte in een effe zwarte lijst, verbeeldende drie officieren van het Witte vaendel ten knien toe.

36. Tegen het penandt tusschen de raemen een hoog, langwerpig stuk in een effen zwarte lijst, verbeeldende een vendrig, levensgrootte ten voeten uijt, gemerkt 1621.

37. In den hoek een stuk in de hoogte verbeeldende drie officieren van 't witte vaandel ten knien toe.

In de kamer No. 3, 6, 7, 13 en 14 en in de beneden voorkamer een stuk in de schoorsteen.

Voorts:

38. Den gouden Bocael met zijn gouden deksel in den jare 1752 vereert aen de schutterije van 's Hage door wijlen zijne Hoogheid Willem Carel Hendrik Friso, Prinse van Oranje en Nassau, Erfstadhouder enz. (Zie no. 110.)

39—40. Twee zilvere vergulde dito.

41—42. Twee dito.

43—44. Twee dito.

45. Een silvere lampetkan en silvere schotel.

46—47. Twee vergulde voeten om Pocaelen op te setten

---

1) De betaling van dit stuk zocht ik te vergeefs in de schutters rekeningen. Al wat ik er van vond, volgt hier:

Notulen van den krijgsraad 15 Januarij 1753. De Heeren Gecommitteerdens in de vorige notulen vermeld hebben rapport gedaen, dat dezelve hebben gesproken met de heer schilder Fournier die aennam den krijgsraad te schilderen per tête voor een somme van taggentig gulden, mits wesende ontslagen van de schutterij, of andersints tot een present voor de doelen het portret van zijne Hoogheid wijlen den heer Prince van Oranje en Nassau levensgroote. Ook werd door den schilder Schauwman gepresenteerd den krijgsraad te schilderen (mits wesende mede ontslagen uijt de schutterij) in het midden zijn Hoogheid den heere Prince van Oranje en Nassau alle levensgroote voor een somme van sestig gulden per tête. En zijn de heeren Gecommitteerden bedankt voor het door haer gedaen rapport en geresolveert de heeren Fournier en Schauwman te versoeken ider van hare werken eenige stukken te vertoonen en alsdan nader te concluderen. 19 Januarij 1753. Eenige stukken van de heeren Fournier en Schauman ter krijghsraad vertoont zijnde is bij verre de meerderheid van stemmen geresolveert de heer Fournier te verzoeken den krijgsraad te schilderen.

2) T. P. C. Haag, bekend portretschilder dier dagen.

48. Een glaase beker met een vergulde voet en met een silvere vergulde deksel.
49. Een Ridderorden met zijn Kas.
50—53 Vier glasen tot den Hensbeeker, een defect. Ordinaire Pocaelen.
54—57. Vier van staten van Holland.
58—61. Vier van den Erfstadhouder met het wapen en 2 met hoogst deszelfs cijffer. Hiervan twee gebroken.
62—66. Vier van Haere Hoogheid de Princesse van Oranje met het wapen en met hoogstdesz: cijffer. Een gebroken.
67—70. Vier van den Prins en Princesse van Weiburg.
70*a*—73. Vier van den Hertog Louis van Brunswijk.
74—77. Vier van de Ed: agtb: Magistraat.
78—81. Vier van de schutterije.
82—85. Vijf met randen gesneden.
86—87. Twee van Staten van Holland.
88. Een van Staten Generaal.
89—90. Twee dito waaronder een kleinder.
91—94. Vier differente van de Magistraet.
95—96. Twee van de Schutterije.
97—100. Vier met haantjes en Hennetjes.
101—102. Twee van 's Lands welvaren.
103. Een van David en Jonathan.
104. Een van Poelgeest en Kouderkerk.
105. Een groen met knoppen.
106—107. Twee sonder randjes.
Een glase bel, gebrooken, enz.

(Voorts een lijst van papieren, memories enz; hieronder nog: Een schilderijtje vereerd bij gelegenheid zijne Hoogheid op Schutters zael is onthaeld op den 12 Aug. 1750

Tot 1795 wordt deze inventaris door de Hoofdofficieren der schutterij als juist onderteekend; dan vinden wij niets meer . . . . dan wit papier in dit bandje.

Nog vond ik in een ander boek (Krijgsraads Reekenboek 1710—1770) de volgende

> Lijste van 't geen door den Capiteijn Hooftman en Vendrig van het Witte Vendel als afgaande Doelmeesters aan d'Heeren Capiteijn, Hooftman en Vendrigh van het Oranje vaendel als jegenswoordige Doelmeesters is overgegeven op den 17e Junij 1754.

108. De Schutters ordre, in een doos.
109—110. Twee silvere vergulde koppen ofte beekers met hunne dekzels, vereert door Z. H. Fredrik Hendrik, Prince van Oranje etc. etc. etc in den jaere....
111—112. Twee silvere vergulde ditto met hunne dekzels, door den Prince Markgraave van Brandenburg vereert in den jaere....
113—114 Twee silvere vergulde ditto met hunne dekzels, vereert door d'Ed. Achtb. Magistraat van 's Hage in den jaere....
115—116. Twee silvere vergulde voeten daar men glazen op kan schroeven.
117. Een Hensbeeker of Bocaal, het wapen van den Haag daarop gesneeden, met zijn zilvere vergulde voet en dekzel en toebehooren.
118. Een zilver lampet met een ditto schootel daartoe behoorende.
119. Den gouden beeker door wijlen den Doorluch. Vorst en Heere Willem Carel Hendrik Friso, Prince van Orange en Nassou, Stadhouder, Capitain-generael en admirael der Ver. Nederlanden aan de manhafte Schutterye van 's Hage vereert in den jaere 1751 1) in een houte koker ofte etui, staande in een bijsondere daartoe nieuw gemaakte eijke houte kas, tusschen de schoorsteen en de van ouds genaamde krijgskasse, te weten zo, dat den gemelde beruchten gouden beker tot meerder beveiliging nog in een binnenstaande van ijzer gemaakte cas is opgeslooten. (In margine: Doelmrs. van 't Witte Vaandel hebben in 't jaar 1760 den gouden beeker, welke zeer beschadigt was, zodaanig laten repareeren, dat dezelve wederom als nieuw is en hebben aan den goudsmit daarvoor 24 guldens betaalt. 1)

Vervolgens een aantal glazen bekers en bokalen, waarvan de meesten in 1772 nog in leven blijken te zijn.

Niet meer aanwezig is een in dit stuk vermelde *Inventaris van de Schilderijen* van 1751.

Gaan wij thans na wat er van deze zaken nog aanwezig, en wat er spoorloos verdwenen is. Gemakshalve heb ik de stukken een Nummer gegeven.

Gunstig valt dit onderzoek voorzeker niet uit.

Van de schilderijen zijn nog voorhanden: No. 14 copie naar Rubbens, Gemeente Museum.

N°. 17. Een vendrig ten voete uit: dit stuk, steeds aan Hoeckgeest toegeschreven draagt een Monogram dat met zeer veel reden door den heer J. Ph. van der Kellen voor dat van den in zijn tijd vermaarden Evert van der Maes gehouden worden en het jaartal 1617.

N°. 32. Het heerlijke stuk van Jan van Ravesteyn van 1618 in het Haagsche Gemeente-Museum.

N°. 33. Mede van Ravensteyn. Gemeente-Museum.

N°. 34. Het in de trouwkamer van het Haagsche stadhuis hangende werk van J. van Ravensteyn van 1616. Een nog lang niet genoeg gewaardeerd werk; toch misschien het belangrijkste schuttersstuk uit dien tijd.

N°. 35 of N°. 37. Een van beiden hangende in de trouwkamer van het Haagsche stadhuis.

N°. 36. Het stuk van Hoeckgeest, zoo gemerkt; 1621. Haagsche Gemeente-Museum.

Dit is *alles* wat ons rest van de schilderijen.

Met het goud- en zilverwerk is het nog droeviger gesteld. Alleen is nog in het Gemeente-Museum voorhanden de zilveren vergulde Hensbeker in 1707 voor *f* 550.— doen maken bij den zilversmid *Johan van Hoeken*. Ik vond op dit stuk deze merken: de Nederlandsche leeuw, de Haagsche Ooijevaar, de jaarletter I en het meestermerk **J. v. H.** Het is op de lijst N°. 38 en 117. 3)

Zijn werkelijk alle overige stukken in den smeltkroes verdwenen, of bestaat er hier of daar nog een enkel dezer voorwerpen?

De keten van het vergulde vlies is helaas ook verdwenen. De thans zich in het Gemeente-Museum be-

---

1) Dit jaartal komt niet uit met *de Notulen van den Krijgsraad.* 10 Mey 1753.
Men zal H. K. Hoogheid gaan bedanken voor het present van den gouden beker op gepasseerde *Dinsdag*.
Tevens wordt besloten den gouden beker zes dagen aan den anderen aan de burgerij te vertoonen van 9—12 ure des morgens.

1) In de rekening van 1759—1760 vind ik ook: Aan den Goudsmit *Bredier*, volg. quit. *f* 24. - .

2) Afgebeeld in *van der Kellen's* „Neerlands Oudheden“.

vindende leelijke koper vergulde en slecht geëmailleerde keten dagteekent uit de vorige eeuw.

In de rekeningen vinden wij: 1754. Aen de Doos voor de *vernieuwde* Schuttersorde *f* 0 — 18—.

Van de glazen zijn er nog enkele in het Gemeente-Museum aanwezig; zij zijn te onbelangrijk om hier opgenoemd te worden. Bovendien is het niet steeds met zekerheid uit te maken of zij van de schutterij afkomstig zijn; zulke glazen met „'s Lands Welvaren" enz. lieten ook andere vereenigingen maken.

Eindelijk laat ik nog volgen wat ik bij het uitpluizen der *Rekeningen en Notulen der Schutterij* merkwaardigs vond.

UIT DE REKENINGEN DER HAAGSCHE SCHUTTERIJ.

1633—1634

Niclaes van Beijeren over den Douck ende lijst vant stuck schilderij op de Doele gestelt volgendt sijne quitantie. xxiiij£

De wede. Jan Tielmansz van Deijll over het teijckenen ende maecken van ses gevels bij haer sa: man ende Jan Jansz: Gidion al over lange gedaen toegevoucht ende dienvolgende betaelt volgens de quitantie. xxx£

1635—1636

Hendrick Ferrijn, over 't maecken van twee vergulde platen aan de vergulde schrouven volgens sijne cedulle enz. x£xiiij*ß*

Jan van Utenbrouck over 't schilderen van 104 stockies. xvj£xij*ß*

1636—1638

Claes Dircxsz: Balckenende, volgens sijne quitantien als aennemer van de Doelen achttien duyzent vijfhondert ponden. xviij^{m}vc £

Noch deselve volgens uts.

ij^{m}iiij^{c} Lxi£viii*ß*.

Bartel van Bassen, volgende sijne cedulle, ordonnantie ende quitancie. IcxxIx£

Noch aen van Bassen. xxiiij£

1651 —1662

Eerstelijck wort alhier in vuijt geeff gebracht een somme van hondert vijffentwintich ponde .... over 't maken ende stellen van sekere nieuwe kasse op de groote Schutters Kamer, tot bewaringe van 't vergult ende silverwerck mitsgaders andere munimenten (sic!) ende papieren den Doelen concerneerende, soo aen den timmerman, schrijnwercker, beeltsnijder, smidt ende schilder. cxxv£

Betaelt Jan Ariensz: van Reenen drij ponden tien schellingen over 't repareren van de vergulde Kop ende schroeven. III£x*ß*

(Onder de onderteekenaars dezer rekening vinden wij mede als Hoofdofficieren: JOAN MIJTENS en MARTIJN LENGELE.)

1662—1665

Betaelt Jan Ariensz: van Reenen 18 *ß* over eenige reparatie aen de vergulde Koppen. xviij*ß*

Johan Sergeant over 't fatsoen ende maecken van een nieuwe schroeff aen een vergulde Kop. iij£

1665—1671.

Heyndrick Paul 56 ponden over 't maecken ende leveren van twee armstoelen met de kussens als anders. Lvj£

Cornelis Rillaert over leverantie van 31 pennen, die gebruijct sijn op de Schutterscamer.

iii£x*ß*

1676—1682.

De Wed. van den Architect Post tien ponden overt maken van een teijkeninge rakende 't veranderen van de bordestrap voor den Doelen bleijckende enz. x£.

Antony van der Burch, glasdriller, overt drillen van drij glasen met de wapenen van sijn Hoocht. tweeentwintich ponden eene schelling. xxij£I*ß*.

Aen Capt. Joseph Haverstam de somme van tweehondert tweeendertich ponden tien schellingen over leverantie van een silver lampet met de pot ende andere stucken ten dienste van den Doele gelevert in den jaere 1677, bleijckende enz. ijxxxc£x*ß*. *)

(Deze rekening en de volgende tot 1688 zijn o. a. onderteekend door Capiteijn DE BAEN.)

1698—1700.

Aen Johan van Haensbergen ende Nicolaes Verheul betaelt de somme van veertig ponden over het schoonmaken, stoppen van de gaten en overt schilderen 1) van verscheide groote stucken schilderij op de groote schutterskamer ende eetsaal hangende gedaen met eenige materialen daartoe gelevert, blijckende uts. xL£.

Betaelt aen D. Haringh de somme van seven ponden tien schell: ter saecke van twee conterfeijtsels van officieren vant witte vaendel, op de voorsz: eetsael hangende 2) met het repareren van de paneelen en schilderen van de lijsten derselve, bleijckende als vooren. vII£x*ß*.

Betaelt aen Capn. Wolffganck de somme van vijffhondert drieentwintig ponden acht schell: over het maecken ende leveren van een silver lampet en Becken met het fatcoen en snijden van twee wapens, aen den Rendant ter saecke van dese zijne administratie tot eene vereeringe geschonken volgens resolutie van de Heeren Burgemrn. ende van den Crijghsraet.

vcxxiij£viij*ß*.

(Deze Rendant was de Heer JACOB BOSCH.)

1701—1702.

Johan Baartman tweeenvijftig ponden agtien schellingen over het leveren van groen en fillemort stoff tot het behangen van de Eetsael. Lij£ xviij*ß*.

1703.

Voor coop van vijf gedrilde glasen volgens Ordtie. en quitantie. *f* 20—.—.

*) Waarschijnlijk No. 45.
1) Overschilderen?
2) No. 35 of 37?

1706—1707.

Aan Josina de Vois voor een glase kop en voor het drille *f* 5—.—.

18 October 1707. Aan de silversmit Johan van Hoecken voor het maacke van een silvere vergulde Hensbeecker (No. 38 en 117.) *f* 550—.—.

29 Juny 1709. Betaelt voor een doos om de deksel van den hensbeeker in te doen. 1—8—.

2 July 1709. Voor het snijde van den hensbeeker betaelt aen Theodatus de Vois. *f* 5—.—.

(Sedert komt telkens voor: Ontfangen van het „*verhensen*" van de Vendrigh de Graeff, den Majoor enz. een gouden ducaet of een silvere ducaton.)

17 Mey 1710. Gegeven aen de koordedansers, voor 13 personen. *f* 5—4—.

1715.

Aen den Hoofman van der Gort voor een kas grauw leer voor de decksel van den hensbeecker. *f* 2.—4.—.

1721.

Voor 2 nieuwe bocaeltjes van 's Landswelvaren. *f* 6.— —.

Betaelt op een krijgs-maaltijt aen een man die kunste deede. *f* 2.— 16.—.

1747.

Aen Jufvr. Tonnius voor 4 bocaelen met de wapens van Hare Doorl. Hoogheeden. *f* 25.— —.

1750.

Betaeld aen Fredrik du Vignon voor het schoonmaken van eenig silverwerk en vergulde boekalen. *f* 11.— —.

Betaeld door de ses Heeren Capiteijnen uijt hun jaarleijks Douceur geld aan de Schilders *van Goot* en *A. Schouman* de somme van *een hondert en vijftigh gulden* voor het schoonmaken, repareeren en het uijthalen van eenige schilderijen op de schuttersdoelen en alhier genoteerd voor.............. *memorie.* 1)

1751.

Aen G. Schot voor een engelse bocael met het wapen van Hare Koninglijke Hoogheijd. *f* 4.— 10.—.

1753.

27 Augustus. Aen den Majoor Seijffert voor 't zegel gebruijkt tot 't Contract met den schilder Fournier gemaakt. (Zie bij N°. 13.)

17[illegible]4.

Aen de Doos voor de *vernieuwde* Schuttersordre. *f* 0.— 18.—.

1) Notulen van den krijgsraad 12 November 1749.

Door de WelEd. Heer Collonel Dierquens geklaagd over de slegtte toestand van de Schilderije op de Eetzaal en om dienst te doen aan sommige constenaars werd door een capitein ten coste van een anders beurs (sic!) voorgeslagen de reparatie zoude bekostigt werden door de Heere Capitijns dog met dien mids, onder aprobatie der abzenntte Heeren, waarop Abzent was d'Heere Capt. Duval en P. D. Gelleke; Edog die hebbe goed schiks wille betaalen de man 25 gls. De schilders sijn geweest van Gool en Schouwmans.

Aen den silversmith Sieber voort opmaken der resp. beekers 1) *f* 126.— —.

1756.

Voor Extra diensten van het schilderij aen de knegt vant Orangie vaendel. *f* 6.— 6.—.

1757.

Aen J. Goiran, behanger, voor gordyntjes van tafta, lint etc. voor de pourtraitten van syn doorl. Hoogh. Willem V en van mevrouwe de Princesse Carolina door syn doorl. Hoogh. op den 11 Mey 1757 aan de schutterye vereerdt. *f* 14.— 6—.

(Zie N°. 15 en 16 van den inventaris.)

Aen de knegts voor het haalen en weder terugbrengen van de armstoel voor syn doorl. Hoogh. den heere Prince Erfstadhouder by de laatste verkiezing van officieren gebruykt. *f* 2.— —.

1761.

Aen dhr. Capt. Thomeeze wegens de gouden beker. *f* 31. – 10—.

1763.

Aen C. Verlaan voor 8 gedrilde glaazen als 4 van Holland en 4 van 's Hage. *f* 44.— —.

1765.

Aen F. W. Neuman, voor het snijden van den bocaal. *f* 15.— 15—.

Denzelfden voor het snijden van 't jaargetal op de nieuwe bocaal. *f* —. 12—.

DE PERS EN DE KUNST.

Tusschen alle zaken hier op dit ondermaansche bestaat, 't zij dan in gunstigen 't zij in ongunstigen zin, een zeker verband, eene zekere betrekking.

Dus ook tusschen de pers en de kunst.

De pers — deze koningin der aarde —, die de publieke opinie moet leiden en voorlichten, mag het ook een deel harer schoone taak rekenen hare beschermende handen over de kunst uittestrekken en waardeering en liefde voor deze alom onder het publiek te verspreiden.

Dat zij aan deze roeping op de meest eervolle wijze beantwoordt, wie, die een enkel oogenblik daaraan twijfelt! En —, zoo er één onzer lezers zijn mocht, die tot heden daarvan niet ten volle was overtuigd, hij zal zich gewonnen geven als hij hoort met welke schoone en hartverheffende woorden vaak de kleinste producten door haar worden aangeprezen, — hoe zelfs oogenschijnlijk het onbeduidendste onder haar poëtischen blik tot een kunstwerk groeit.

1) Notulen van den krijgsraad. 19 Augustus 1754.

Is vertoont een der Beekers door den Silvermit Siber op ordre der krijgsraad gerepareert voor de somme van ses ducaten, en is voorts goedgevonden dat de weerga derzelve benevens nog twee dito bocalen voorheen door wijlen den Heere Prince Fredrik Henrik, H. L. M. aen de Schutterije geschonken door denzelven mede voor 6 ducaten ijder zullen worden vermaakt.

Een gebouw, bestaande uit 4 naakte muren, wordt onder dezen betooverenden invloed een paleis,.... „*een kunstwerk, uitmuntend door een kalmen en ernstigen eenvoud en een bewijs van de bekwaamheid van den kundigen architekt;*" — een wit gepleisterde zaal met eenige ornamenten wordt „*een salon vol kunstschoon, die een sprekend getuigenis aflegt van den goeden smaak des eigenaars, evenals van de degelijke kennis en het talent van den ontwerper.*" — Soms vindt zij zelfs de kunstwaarde dáár, waar niemand anders die zou hebben gezocht; nu in het „*droog en edel eikenhout,*" dan in „*het prachtig wit met blauw dooraderd marmer,*" waaruit iets is vervaardigd.

Doch zij gaat in haren ijver voor de kunst nog verder.

Welk kunstwerk is geheel volmaakt? Immers geen enkel, want elk heeft zijn gebreken.

Welnu, zij beschouwt het als een deel harer plicht deze gebreken met den mantel der liefde te bedekben, ja zelfs van deze gebreken den gloriekrans te vlechten, waarmee zij kunstwerk en ontwerper beiden kronen zal.

Minder kieskeurig dan de bij, weet zij honing te puren ook uit die gewassen, die men anders moeilijk met den naam van *bloem* begiftigen kan.

Is dit niet edel, geen bewijs van hare kunstliefde?

Het zou onrechtvaardig zijn hier niet te vermelden, dat wij bizonder het oog hebben op die pers, die het schijnbaar nietigste en geringste weet te stempelen tot iets schoons; het zou onrechtvaardig zijn dit niet te zeggen, omdat anders deze loftuiting mocht ten goede komen aan dat deel der pers, dat — kleingeestig en eigenwijs — een werk slechts prijzen wil als het in zijn oog beantwoordt aan de zoo stroeve eischen van de kunst.

Wij weten het, de vijanden der eerstgenoemde pers laten niet na deze hare onpartijdigheid te noemen: „eene verheerlijking van rijp en groen, en wel van *groen* bizonder," „een blijk van totale onkunde of van een enkel volgen van genegenheden van personeelen aard."

Edoch, vragen wij u, welke oprecht schoone handelwijze is ooit aan de venijnige steken dezer wespen ontsnapt?...

Zelfs het feit dat deze pers in haren ijver die werken, waaraan de kunst hare beste krachten besteed heeft, voorbijziet, kan voor deze vijanden geen wapen worden van eenig gewicht, noch — zooals zij beweren — van hare onwetendheid een gevolg zijn. Men zou hierop immers reeds kunnen antwoorden dat ieder in zijn vuur wel eens het een of ander zal hebben over 't hoofd gezien.

Doch er is nog eene andere oplossing mogelijk. Geeft niet juist de stelselmatigheid, waarmee de werkelijke schoone zaken worden vergeten, ons het bewijs hoe juist deze pers doordrongen is van de waarheid: dat deze schoone werken voor zichzelven spreken en hunne waarde door aanprijzing slechts kan verliezen instede van winnen?

Ook hier treedt dus wederom haar diep inzicht in kunstzaken klaar en helder aan den dag.

Voor hen die, door het bovenstaande aangespoord, in 't vervolg hun talent ook in deze verdienstelijke richting willen ontwikkelen, zal misschien een kleine proeve dezer gewaardeerde persbeschouwing niet onwelkom zijn.

Wij geven ze hieronder gaarne:

„15 *Juni* 1881.

Heden smaakten wij het genoegen het nieuwgebouwde Café Eden, *aan den nieuwen Singel alhier, te mogen bezichtigen.*

Reeds op den eersten aanblik maakt het geheel, in schoonen modernen stijl uitgevoerd, een verrassenden indruk.

De onderverdieping is door eene architectonische rij fijnbewerkte pilasters zeer smaakvol ingedeeld, terwijl de daarop rustende kroonlijst daaraan de gewenschte aangename rust en kalmte schenkt. Op zeer kunstige wijze is hier het ijzeren balkwerkt dat wij toevallig bij den opbouw zagen plaatsen, aan het oog onttrokken en in een heerlijke kroonlijst herschapen. De bovenverdieping, tot leeszalen ingericht, prijkt met eene paar sierlijke balkons, die door hun ronden vorm een licht en bevallig aanzien schenken en door de losse en ongedwongen wijze, waarop zij aan den gevel gehecht schijnen, (zij zijn intusschen stevig door ijzerwerk daaraan verbonden) veel tot verfraaiing bijdragen. Voorts zijn de ramen versierd met ranke omlijstingen van bloemwerk, waartusschen een uitnemend geslaagde vrouwenkop tot middenpunt dient, terwijl op de fronthoeken een paar elegante bloemvazen de bovenlijst bekroonen.

Binnentredend staat men een oogenblik verbaasd. Hier heeft waarlijk de kunst bewezen wat zij vermag.

De geheele vestibule is rijk beschilderd in veelkleurige marmersoorten, op de kunstigste wijze nagebootst en paneelsgewijze verdeeld in keurige gulden omlijstingen, terwijl het prachtige stukadoorwerk van het plafond, waarin de vier jaargetijden, als mollige kindertjes voorgesteld, en ook de weelderige bloemroset, waaruit de bevallige lichtkroon daalt, terstond onze aandacht vragen. Verrassender nog is de intrede in de groote zaal, enz. enz. enz."

(Volgt verder eene vermelding der bekwame kunstenaars, die de schoone stukadoorwerken hebben aangebracht, of bewijzen hunner grondige studie der marmernabootsing hebben gegeven).

Gerust, — zoo gaat thans de proeve voort — *durven wij dan ook een bezoek zoowel aan kunstliefhebbers als aan het overige publiek aanbevelen, overtuigd dat niemand zich dit een enkel oogenblik zal beklagen.*"

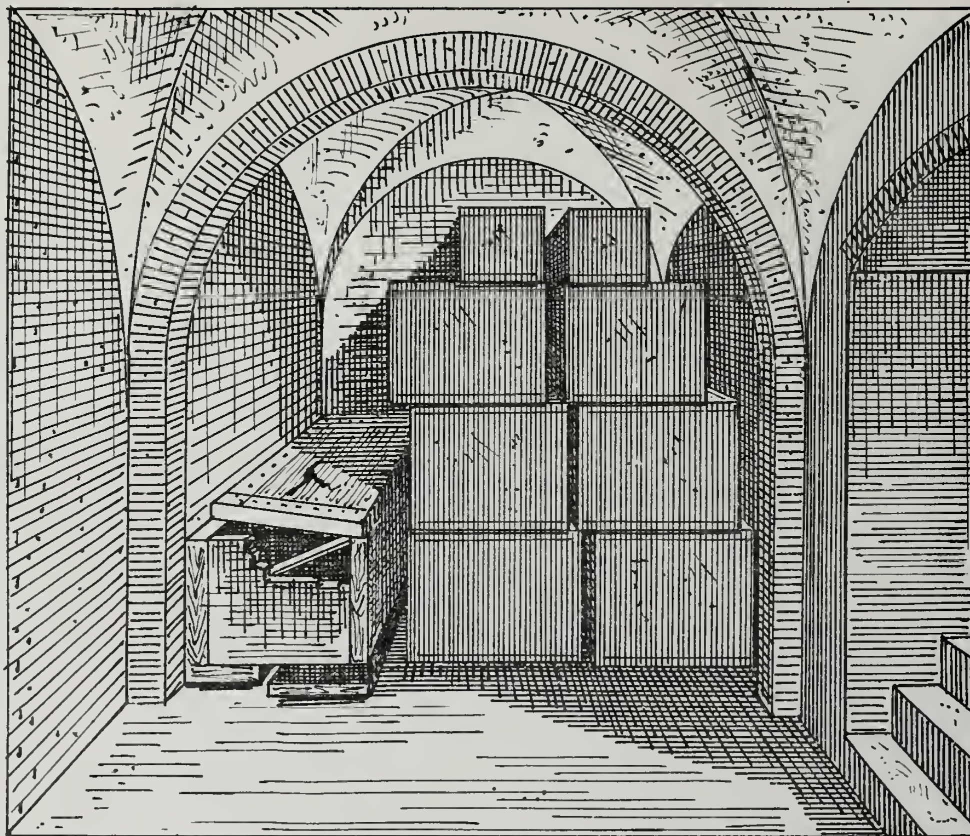
„*P. S. Wij zouden bijna vergeten te vermelden dat de deuren zijn van prachtig en deugdelijk greenenhout (met paneelen uit één stuk, zonder lijmnaad) en dat de hoofdgang een vloer bezit in fraaie Engelsche cement, met keurige, zuiver getrokken ruitvormige figuren.*"

Thans nog een enkel woord.

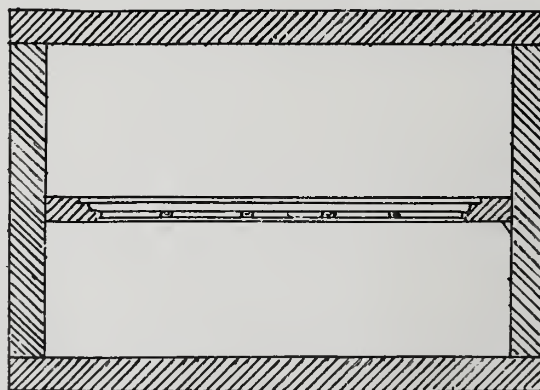
In dezen tijd van algemeene ondankbaarheid mocht, meenden we, deze nederige hulde der pers niet worden onthouden.

Dat dan gij, o Kunstbode! die, helaas! zult moeten bekennen op deze hulde zelf geen aanspraak te heb-

GRAFKELDER.

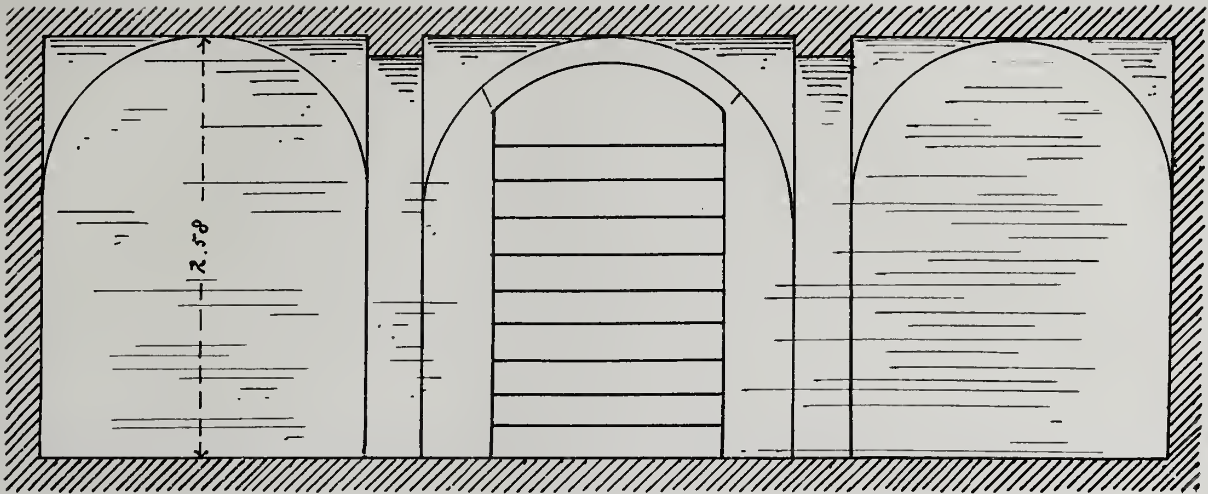

DOORSNEDE DER BESTAANDE KIST.

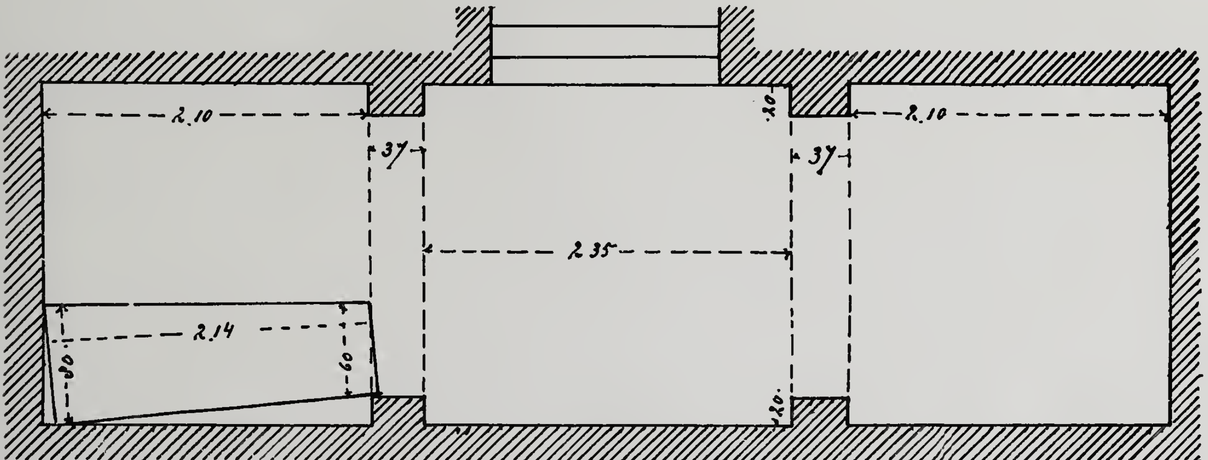

GRAF van M de RUYTER.

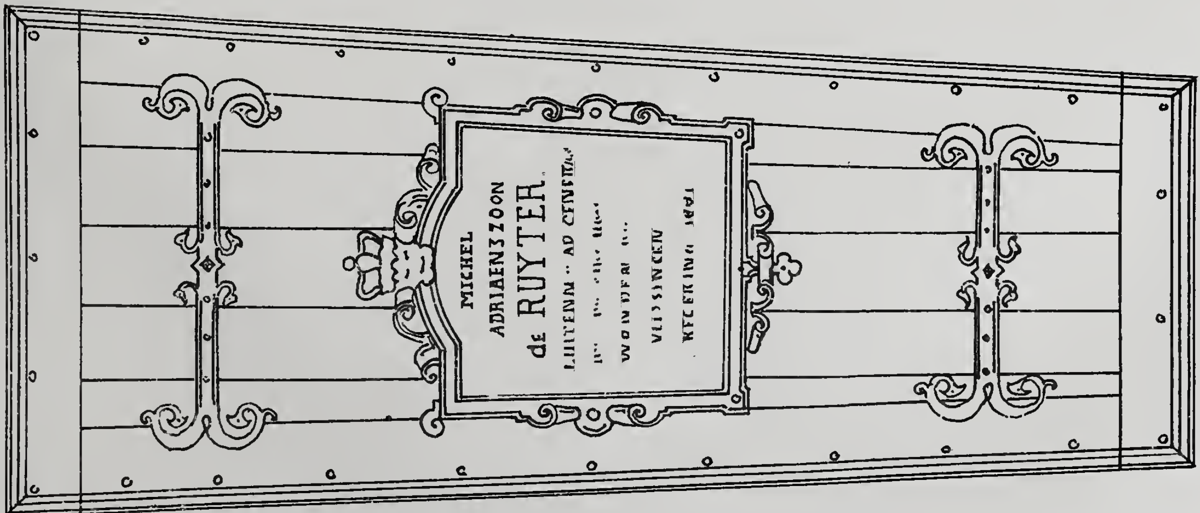
DOORSNEDE

PLATTEGROND

NIEUWE KIST.

ben, ten minste onbaatzuchtig genoeg moogt bevonden worden haar aan uwe meer verdienstelijke broeders te willen overbrengen met onzen groet!

Salut!

Vox.

HET GRAF VAN DE RUYTER.

In 1681 werd op last der Staten-Generaal ter eere van den Admiraal Michiel Adriaanszoon de Ruyter in de Nieuwe Kerk te Amsterdam het prachtige marmeren grafmonument gesticht, waarvan het keurige beeldhouwwerk aan de vaardige hand van Rombout Verhulst is te danken.

Het stoffelijk overschot van den beroemden zeeheld is in den achter dit gedenkteeken gegraven kelder bewaard, naast dat van een aantal nakomelingen, die in den loop der tijden in hetzelfde graf een rustplaats gevonden hebben.

Nadat aan het monument omstreeks dertig jaren vroeger door den beeldhouwer Gabriel op rijkskosten eene restauratie was uitgevoerd, bleek in 1864 opnieuw de noodzakelijkheid om het gedenkteeken te herstellen en droeg de Regeering deze taak op aan den beeldhouwer L. Royer, die het geheel, zoo aan de voor- als aan de achterzijde schoonmaakte, de gekleurde marmeren pilasters en lijstwerken polijstte, de treden gladschuurde, de opschriften verguldde en voorts alle beschadigingen herstelde.

In den aanvang van 1881 werd andermaal nagegaan in welken toestand zich het monument bevond. Bij deze gelegenheid werd in overleg met de familie van den Admiraal een onderzoek ingesteld naar den staat van den grafkelder. Deze bestaat uit drie gewelfvakken van nagenoeg gelijke afmetingen, met in baksteen gemetselde gewelven overdekt; hij verkeert in voldoenden toestand. Geheel anders bleek het gesteld te zijn met de kist, waarin het stoffelijk overschot van de Ruyter bewaard is.

Deze kist schijnt uit mahoniehout te zijn vervaardigd; de planken zijn 5 cM. dik. De kist is ruim 2 M. lang; aan het hoofdeinde 80 cM. en aan het voeteneinde 60 cM. breed. Op ongeveer de helft der diepte is de kist verdeeld door middel van een plat raamwerk met lijst, waarin vroeger kleine ruitjes in lood gevat waren. Het is duidelijk dat dit raam in vroegeren tijd over het lijk is geplaatst, om bij het wegnemen van het deksel het gebeente van den held aan belangstellenden en vereerders te kunnen toonen. De lijst is nog rondom tegen de wanden der kist bevestigd, maar de beglazing is geheel verbrijzeld, en met het glaslood tusschen de beenderen vermengd geraakt.

Breeden looden randen, die met een menigte spijkers aan het deksel verbonden waren geweest, hangen thans los in de kist. De beenderen schijnen grootendeels in staat van ontbinding te verkeeren, terwijl maar enkele (b.v. een armbeen) duidelijk te herkennen zijn.

De plank aan het voeteneinde is gedeeltelijk verdwenen, zooals de teekening aanduidt, terwijl het deksel los op de kist geplaatst is.

Terwijl sinds lange jaren de kelder niet meer geopend is, schijnt het dat die vroeger, toen hij nog als begraafplaats door de familie werd gebruikt, regelmatig daags vóór eene begrafenis ontsloten werd en dat alsdan aan den koster de vrijheid werd gelaten om tegen eene fooi de grafplaats te laten bezichtigen. Vermoedelijk is daaraan de droevige toestand te wijten, waarin de lijkkist van de Ruyter thans verkeert.

Voorziening was nu noodig, te meer omdat zes groote en twee kleine kisten, welke naast dien van den Admiraal op elkaâr gestapeld zijn, in slechten staat verkeeren en vroeg of laat op laatstgenoemden dreigen neder te tuimelen.

Na overleg met de familie heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken besloten op passende en afdoende wijze de asch van den grooten zeeman te verzorgen. Om de bestaande bouwvallige kist zal een looden omkleeding gesloten en daaromheen een sierlijke eikenhouten kist getimmerd worden, voorzien van een koperen plaat, dragende het navolgend opschrift:

MICHIEL
ADRIAENSZOON
DE RUYTER
LUITENANT ADMIRAAL GENERAAL
VAN HOLLAND EN WEST VRIESLAND
GEBOREN TE VLISSINGEN 24 MAART 1607
OVERLEDEN 29 APRIL 1676 AAN DE WONDEN
ONTVANGEN VOOR MESSINA
BEGRAVEN 26 MAART 1677
EN
DOOR DE ZORG DER NEDERLANDSCHE
REGEERING
IN DEZE KIST GELEGD
.... 1881.

Een en ander geschiedt op kosten van den Staat en onder leiding van den Architect der Rijks Museumgebouwen P. J. H. Cuypers.

Nevensgaande schetsen verduidelijken het hierboven medegedeelde.

HET KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP IN 1880.

Op 25 April jl. werd door den Voorzitter van het hierboven genoemd Genootschap, den Heer C. Schöffer, het jaarverslag uitgebracht, 't welk thans in druk verschenen en aan de leden rondgezonden is.

Uit dat verslag blijkt, dat het Genootschap voortdurend aan zijne roeping voldoet. In afwachting van de opneming van zijn Museum in het Rijks-Museum waarmede vele toezeggingen tot vermeerdering en aanvulling zijner verzamelingen in verband staan, gaat het voort dit zooveel mogelijk te vergrooten, zoowel door geschenken als door aankoopen. Onder de laatsten verdienen vooral vermelding de 10 gebeeldhouwde paneelen van het gesloopte orgel van de Groote Kerk te Naarden, prachtige snijwerken uit de eerste helft der 16e eeuw. Reeds vroeger had de Heer Franken Dz. het Museum 4 daarbij behoorende paneelen ten geschenke gemaakt.

Onder de geschenken komen een aantal gevelsteenen voor, belangrijk voor de geschiedenis van Amsterdam.

Ook werden een aantal voorwerpen in bruikleen gegeven; de Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Naarden maakte zich in deze zeer verdienstelijk door toezending van een aantal voorwerpen uit de Groote Kerk afkomstig.

De bibliotheek kreeg groote uitbreiding ook door ruiling met buitenlandsche genootschappen.

Niet minder de atlas van Amsterdam, waartoe de Heer Steelink door de aanbieding van de door hem vervaardigde teekeningen zeer meewerkte. Tot berging van dien atlas schonk de Heer Ger. A. Heineken een fraaie kunstkas met 30 kunstboeken.

Tot de uitgave van afbeeldingen van Amsterdamsche gevelsteenen en andere beeldhouwwerken, waartoe de Heer Franken opnieuw een som van *f* 100 schonk, hoopt men in het volgend jaar over te gaan.

Eerlang wordt de sluiting verwacht met de Lands-Regeering van de overeenkomst, waarbij het Museum in het Rijks-Museum zal worden opgenomen.

Op voordracht van het Genootschap werd de poort van het voormalig Oudemannenhuis door de Stedelijke Regeering hersteld.

De gewone vergaderingen mochten zich in een talrijke opkomst der leden verheugen, vele belangrijke zaken werden daar vertoond en besproken.

Het ledental bleef nagenoeg op dezelfde hoogte; de geldmiddelen waren in gewenschten toestand.

Van de door den dood aan het Genootschap ontrukte leden herdacht de Voorzitter in 't bijzonder den vroegeren Voorzitter Fr. Muller, aan wien het Genootschap, vooral in zijne donkere dagen, waarin over de opheffing reeds gesproken werd, zoo oneindig veel verplicht was. Geen wonder, dat bij Muller's begrafenis het Genootschap vertegenwoordigd was en het Bestuur besloot een portret van zijn oud-voorzitter te doen graveeren, waartoe het door eenige belang stellenden in staat gesteld wordt. Bij een volgend verslag hoopt het dit aan de leden te kunnen doen toekomen.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

Deksel der Kop.

Ruggestuk der Kop.

DE ZILVEREN KOP VAN MAXIMILIAAN VAN BOURGONJE.

Photolith Wegner & Mottu, Amst.

№ 40. 1 October 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer..................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE BEKER VAN VEERE.

Sinds drie eeuwen berust in het fraaie Stadhuis van Veere de verguld-zilveren beker, waarvan wij hiernevens een afbeelding geven. Met angstvallige zorg hebben de navolgende besturen van Veere, ten spijt van de hevigste beroeringen en van de meest ingrijpende omwentelingen, welke een volk kan ondergaan, dit kleinood bewaakt en bewaard. Eerst onlangs heeft de Gemeenteraad gemeend, dat de kans, om een schoone finantiëele „affaire" te doen, over alle andere overwegingen mocht doen heenstappen, en besloot men den beker te verkoopen. Gelukkig waakte de Hooge Regeering, en is dit weinig eervol Gemeenteraadsbesluit door den Koning vernietigd, bij eene beslissing, welke wij hieronder „in extenso" mededeelen.

Wel mag de beker van Veere een buitengewoon belangrijk kleinood genoemd worden.

Vooreerst wegens zijne herkomst. Dit voorwerp werd vervaardigd op last van Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren, een der meest beroemde Nederlandsche veldheeren uit de eerste helft der XVIe eeuw. Hij bekleedde de hoogste betrekkingen onder Keizer Karel V. Hij was ridder van het Gulden Vlies, stadhouder des keizers in Friesland, bevelhebber in het keizerlijke leger, en later in den oorlog tegen Frans I, koning van Frankrijk, maarschalk der keizerlijke troepen. Hij verwierf zich grooten roem door zijne krijgsverrichtingen in Duitschland, in Frankrijk en zelfs op de Afrikaansche kust, in Tunis.

Deze Maximiliaan van Egmond, die de schoonvader was van Willem den Zwijger, liet bij zijn overlijden in 1548 krachtens testament den beker na aan zijn neef Maximiliaan van Bourgondië.

Deze edelman behoorde ook tot de aanzienlijkste van den lande. Hij was de zoon van Adolf van Bourgondië en van Anna van Bergen, en werd 28 Juli 1514 geboren. In 1542 werd hij zoo te Veere als te Vlissingen als heer gehuldigd, en na zijn huwelijk met Louise de Croy, dochter van den hertog van Aerschot, op 10 en 11 Juli 1542 met zijn gemalin plechtig binnen Vlissingen en Veere ontvangen.

In 1555 werden Veere en Vlissingen en de andere heerlijkheden van Maximiliaan tot een marquisaat verheven. Hij overleed kinderloos op 4 Junij 1558. Hoe zeer hij het vertrouwen van den Keizer genoot, bleek uit zijne benoeming tot Ridder van het Gulden Vlies, tot Admiraal en Kapitein-Generaal van de Zee, tot Stadhouder van Holland, Zeeland, Vriesland en Utrecht.

Maximiliaan schonk bij een giftbrief van 1551 den gouden beker aan Veere, met de ondubbelzinnig uitgedrukte bedoeling, dat dit kleinood ten eeuwigen dage op het Stadhuis van Veere zou blijven berusten, en nimmer onder eenig voorwendsel zou worden vervreemd.

Dat hij aan dit stuk zooveel waarde hechtte, laat zich gemakkelijk begrijpen.

De beker toch bewaart in zijn heerlijk drijfwerk de herinnering aan bijzonder roemrijke wapenfeiten door het Nederlandsche leger onder aanvoering van Maximiliaan van Egmond bedreven, namelijk den overtocht over den Rhijn te Neuenburg, waardoor de Nederlandsche troepen zich met het keizerlijk leger te Ingolstad op 15 September 1546 konden vereenigen, en de gevangenneming van den hertog van Saksen in den slag van Muhlberg op 24 April 1547. Deze wapenfeiten mogen tegenwoordig bij onze verzwakte kennis onzer eigen geschiedenis, aan de meesten onbekend zijn, zij vullen desniettemin een der roemrijkste bladen uit de annalen van Nederlands krijgsbedrijven, en het was een gelukkig denkbeeld van den graaf van Buren, om ter herinnering aan deze gebeurtenissen den beker te doen vervaardigen, en van den markies van Veere, om dit gedenkteeken tot een blijvend monument van onzen wapenroem aan de zorg van een openbaar bestuur toe te vertrouwen.

Niet minder is het gewicht, dat de beker heeft uit een zuiver artistiek oogpunt. Hij mag veilig gerekend worden tot het fraaiste, wat Nederland op het gebied der drijfkunst bezit. Een cierlijke voet, met uitmuntend bewerkte kransen van arabesken en van vruchten, en met figuren van dieren vercierd, draagt den cilindervormigen kop, waarop honderden beeldjes zijn gedreven, en met topographische juistheid de slag bij Muhlberg is voorgesteld. Zonder moeite herkent men in onderscheiden figuurtjes historische portretten, zoo bedreven was de hand van den helaas onbekend gebleven kunstenaar, die dit juweel wrocht. Op den band leest men het opschrift:

XV SEPTEMB. M.DXLVI. MAXIMIL. COMES A BUREN. INVITIS HOSTIBUS TRAJECTO RHENO CAESAREIS CASTRIS SUAS CONJUNGIT COPIAS [1]).

Op het deksel is met dezelfde uitvoerigheid en met evenveel talent de overtocht over den Rhijn voorgesteld. De knop wordt gevormd door een vaas, waarop een Romeinsch krijger staat, die het wapenschild van Veere vasthoudt.

Binnen in het deksel ziet men het geëmailleerde wapen van den schenker.

Het geheel wordt bewaard in een houten koker met leder omkleed en beschilderd met het wapen van Veere, en met dit opschrift:

Bewaert o heer de Stadt der Veer
Voor storm en wijnt/ hooch water vloet/
Dat zij niet meer comt in de neer/
Want Ghij alleen zijt ons Behoet.

1639.

Drie eeuwen lang heeft Veere den beker overeenkomstig de bedoelingen van den schenker bewaard „ter liefde en memorie van Maximiliaan,” zijn eersten markies, en „tot een eeuwige gedenckenisse.” En de Magistraat heeft den kop voortdurend gebezigd „alst tijdt ende stonde was,” namelijk jaarlijks bij de vernieuwing der Regeering, en in het bijzonder toen in 1751 Willem IV en in 1766 Willem V de Oranjegezinde stad bezochten.

De stad zal ook in het vervolg op het zeldzaam kleinood roem kunnen dragen, nu de poging om den beker te vervreemden gestuit werd door het koninklijk besluit van 9 Sept. 1881, Staatsbl. N°. 154, dat hier volgt, en waarin de tekst van den giftbrief naar het oorspronkelijk perkament is hersteld [1]).

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ. ENZ. ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 24 Junij 1881, n°. 1561, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, tot vernietiging van het besluit van den gemeenteraad van *Veere* van 1 Junij 1881, waarbij bepaald is om:

„Behoudens goedkeuring van Gedeputeerde Staten den verguld zilveren beker door de gemeente van Maximiliaan van Bourgondie ten geschenke ontvangen, op de voor de gemeente meest voordeelige wijze te verkoopen.”

Overwegende, dat bedoelde verguld zilveren beker, waarop in uitnemend drijfwerk voorgesteld zijn de overtogt van het Nederlandsche leger over den Rijn bij Neuenburg onder bevel van Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren, en diens vereeniging met het Keizerlijk leger te Ingolstad, op 15 Sept. 1546, alsmede de gevangenneming van den Hertog van Saksen in den slag van Mühlberg op 24 April 1547 aan de stad *Veere* ten geschenke is gegeven, bij een giftbrief van den volgenden inhoud:

„Maximiliaen van Bourgoingne, Ridder van der oordene vanden Gulden Vliese, Heere van Beveren, vander Vere, Vlissingen, Brouwershaven, Duvelant, Tournehen, etc., Admirael ende Capiteyn-Generael van der Zee, Stadthouder van Hollant, Zeelant, Vrieslant ende Utrecht.

Doen te weten, dat, omme die goede affectie die wij dragende zijn tot onse Stadt ende Gemeente vander Vere, hebben wij dezelve Stadt gegonnen ende gegeven, gonnen, geven ende transporteren nu jegenwoirdeglic in effecte, ende met crachte van desen onsen jegenwoirdigen brieff in rechten vrijen Eygendom, alzulcken vergulden cop met een Decxel als ons gecommen is bij Testamente van onsen lieven ende

[1]) Den 15 September 1546 vereenigt Maximiliaan, Graaf van Buren, na ten spijt des vijands den Rhijn te zijn overgetrokken, zijne troepen met het keizerlijke leger.

[1]) De tekst in het Staatsblad schijnt gevolgd naar de lezing voorkomende in *Andriessens Plechtige inhuldiging van Z. D. H. W. K. H. Friso, Amsterdam* 1751.

beminden Neve ende Medebroeder vander Ordene vanden Gulden Vliese, Heer Maximiliaen van Egmondt, den Grave van Bueren, saliger Memorien, daer oick sijne wapenen op staen; op welcken cop staet gewrocht de vanginge van den Hertoge van Saxen in Duytslant; mits condicie dat wij alleene daeran reserveren het gebruyck ons leven lanck geduerende en anders nyet. Ordinerende mitsdesen en willende, dat dExecuteurs van Onsen Sterfhuyse terstont na onse doot denselven vergulden cop leveren in handen van den Burgmeesters, die alsdan Burgmeesters vander Vere zijn zullen; *die dan daerop zullen doen graveren onse wapene, ende dien bewaren ter liefde en Memorie van ons tot een eeuwige gegedenckenesse op ter Stadthuys vander Vere binnen der Stede kiste, den welcken zij besigen zullen alst tijt ende stonde wesen sal; sonder die tot eeniger tijt te mogen vercoopen, versetten oft belasten in gheender manieren, in wat saken dat de Stadt zoude mogen becommert oft belast wesen noyt uutgesteken, opte verbuerte van denzelven cop, die in zulcken gevalle weder sal comen aen onsen rechten Erfgenamen.*

Gegeven op onsen Huyse van Zandemborch, onder onsen Naem ende segel van Wapene, op Lichtmisse avont.

Anno XVc Een en vijftich à Nativitate.

(*Was geteekend*) M. V. BOURGOINGNE."

Overwegende, dat de bedoelde beker derhalve is een gedenkstuk van geschiedkundige waarde en aan de gemeente *Veere* alleen gegeven is om hem te bewaren tot blijvende gedachtenis aan den Vorst, die haar dien schonk;

Overwegende, dat het algemeen belang niet gedoogt, dat zulke voor de geschiedenis des vaderlands belangrijke gedenkstukken door openbare besturen, aan welker hoede zij zijn toevertrouwd, worden vervreemd;

Overwegende, dat dus het vermelde besluit als strijdig met het algemeen belang behoort te worden vernietigd;

Gelet op art. 153 der gemeentewet;

Den Raad van State gehoord (advies van 23 Augustus 1881, no. 7);

Gelet op het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 5 Sept. 1881, no. 1561, afdeeling Kunsten en Wetenschappen;

Hebben goedgevonden en verstaan het besluit van den gemeenteraad van *Veere* van 1 Junij 1881, tot verkoop van den aan die gemeente behoorenden beker van Maximiliaan van Bourgondie, wegens strijd met het algemeen belang, te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* geplaatst en in afschrift aan den Raad van State medegedeeld zal worden.

Het Loo, den 9den September 1881.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
SIX.

Uitgegeven den *twintigsten* September 1881.

De Minister van Justitie,
A. E. J. MODDERMAN.

Dit Koninklijk Besluit heeft reeds aanstonds een uitwerking gehad, waarover men zich mag verheugen. Het gemeentebestuur van Veere heeft namelijk nu besloten den beker van Maximiliaan van Bourgondië tot het middenpunt te maken eener oudheidkundige verzameling, welke in het stadhuis — tusschen twee haakjes een der schoonste van het geheele land — is opgericht, en reeds sinds eenige weken voor het publiek geopend werd.

Deze oudheidskamer bevat nu reeds zeer belangrijke voorwerpen.

Men vindt er vooreerst eene serie *gevelsteenen.* Een der fraaiste verbeeld het wapen der stad. Een ander afkomstig van de oude vleeschhal, draagt tot opschrift:

SEGHT GHIJ MIJ EENS
'TSIJ VROU OF MAN WIEN
HET HELLEKEN EEN 1) VAN
PASSE MAKEN KAN.
1637.

Een derde steen stelt een schip voor dat de haven binnenzeilt. Een vierde heeft het woord ZELANDIA in een *cartouche* die een uitmuntend voorbeeld van Renaissance-versiering is. Bij deze voorwerpen sluit zich een fraaie collectie gebakken haardsteenen aan.

Een serie *gezichten op gebouwen* en *plannen*, bevat o. a. twee zeer belangrijke stukken.

Het eene is de platte grond, het ander een vogelvlucht-gezicht van het *Casteel van Sandenburgh, ten tijde wanneer overleden is den marquis Maximiliaan van Borgondien anno* 1558, *door Hildernisse uytgeteikent* 1701 *en door my gecopiert P. Lé Feure, Anno* 1728.

Van dit slot door Wolfert van Borssele gesticht en waar Anna van Borssele, Philips, Adolf en Maximiliaan van Bourgondie begraven werden, is niets meer overig. De laatste puinhoopen werden in 1816 verkocht.

Zeldzaam is ook een platte grond van Domburg uit den jare 1689. Onder de portretten vindt men eene middelmatige levensgroote afbeelding van den Stadhouder Willem II, als markies van Veere, met de stad in 't verschiet.

Veel beter is het portret van Willem III in koninklijk ornaat, dat in een fraaien schoorsteen uit het midden der XVIIe eeuw prijkt.

Van Willem V en diens zuster zijn er portretten in waterverf.

Curieus is een allegorische schilderij op den moord van den Zwijger met een breedsprakig opschrift in den vorm eener pyramide.

Een ander vertoont de wapens van de overdekens van een Gilde.

Aan het Gildewezen herinnert ook een glaswerk in lood, een proeve van bekwaamheid om tot het meesterschap te worden toegelaten.

Bijzonder merkwaardig en voor de strafrechtspleging der middeneeuwen karakteristiek zijn drie bronzen vuisten, die als zoen voor een gepleegden manslag ten Stadhuize moesten worden geleverd.

---

1) helleken een = elkeen.

De eene, die een bijltje houdt, heeft tot opschrift:

huebrecht bremboer;

de tweede:

Adriaen bra. anno 1546;

de derde:

Jacob pieters sone.

Naast de onmisbare boeijen, treft men ook een paar strafwerktuigen aan, voorheen in het Weeshuis gebruikelijk; het zijn houten blokken, die men de kinderen met een ketting aan den voet bond!

Buiten aan den gevel van het Raadhuis hangen de twee Schandsteenen, die men den veroordeelden om den hals deed.

Bij deze voorwerpen sluiten zich de hellebaarden en pieken aan. Onder deze laatsten zou men verwonderd zijn een Atjehsche lans te vinden, indien men niet vernam, dat dit wapen geschonken is door den tegenwoordigen burgemeester van Veere, den heer Wynmalen, die door dit moordtuig te Samalangan gewond werd.

Daarnaast ziet men „der Stede Kiste" beslagen met ijzeren banden, en voorzien van drie sloten.

Iets verder vindt men een aantal vlaggen, en een verguld wapenbord met borstbeeld afkomstig van het in 1880 in de nabijheid gestrande Noordsche schip Nordenskjöld.

In een paar glazen kasten worden de penningen, die op Veere betrekking hebben, en de voornaamste Charters, zegels en zegelstempels, alsmede eenige boeken bewaard. Een der oudste Charters dagteekent van 1464 en is door den Koning van Frankrijk, Lodewijk XI, geteekend. Voor de geschiedenis der Stad is ook van belang het „Bouck van de Eeden der Stede van der Vere, gemaeckt anno 1665," alsmede het „Bouk van edel Cruysboogen hoff."

Van de 9 nog overige zegelstempels is het oudste uit de XVIe eeuw. Merkwaardig is een stempeltafel met ijzeren schroef uit het begin der XVIIIe eeuw.

Bovenstaand overzicht zal wel voldoende zijn, om de overtuiging te schenken dat een bezoek aan het Raadhuis van Veere behoort tot de uitstapjes, die men niet mag nalaten te doen, wanneer men belang stelt in onze geschiedenis en onze kunst.

Waren de Toren en de Groote Kerk, de geheel eenige „Citerne", de gevels van een paar oude huizen, en die van het Raadhuis, niet reeds een voldoende aanleiding voor een bezoek aan de oude Markiezenstad, de oudheidskamer, en bovenal de beker van Maximiliaan wettigen een tocht naar Veere volkomen.

HERINNERINGEN VAN DE LAATSTE AQUARELLEN TENTOONSTELLING TE 'S HAGE.

DOOR

LEONIDAS.

Het tooneel stelt voor de Koninginnegracht in de residentie, met de klassieke pilaren der Teekenacademie.

De handelende of liever optredende persoon is iemand, die werd aangezocht een overzicht te geven van de aquarellententoonstelling, in dat Gebouw gehouden.

Welnu — die persoon komt, zijn indrukken en herinneringen aan zijn catalogus toetsend, tot de ontdekking dát hij zich niet alle schetsen en teekeningen weer precies kan voor den geest roepen, en nu ziet men hem in allerijl op het tooneel verschijnen om die indrukken te hernieuwen....

Dáár wordt hij herinnerd, dat alles een einde heeft, ook zelfs vijf weken, ook zelfs eene druk bezochte tentoonstelling en — hij staat voor een gesloten deur.

Arme verslaggever! Hij, die zoo gaarne in alle deelen volkomen volledig had willen zijn, die ten volle de verantwoordelijkheid beseft van zijn taak en niet gaarne onbillijk zou zijn tegenover een kunstenaar, door hem onvermeld te laten of, erger nog, onjuist te beoordeelen, hij zal, door het onverbiddelijk spel van het noodlot, niet in staat zijn z'n schoone plannen te verwezenlijken!

Doch — „gedane zaken nemen geen keer, een andere keer zal het beter gaan", heeft Jacob Eerlijk, het geesteskind van Captain Marryat, gezegd en na die filosofische opmerking bij zich zelven als troostwoord herhaald te hebben, kan onze verslaggever naar huis gaan.

Om zijne beschouwing te beginnen met het nederige verzoek aan kunstenaars en lezers, zich te verplaatsen in zijn toestand; hem in die ongelukkige positie hun medelijden en welwillendheid niet te onthouden; en het hem te vergeven, zoo zijne indrukken en herinneringen hier en daar minder scherp blijken, en hij zich dus tot eene bloote opnoeming zal moeten bepalen, belovende zijnerzijds te zullen zorgen dat „het een volgende keer beter zal gaan!"

En nu aan den arbeid!

Daar is, één geluk bij zulk een ongeluk, bij de bespreking dezer tentoonstelling geen lange overweging noodig, wie der schilders men het eerst van allen noemen zal. De catalogus wijst ditmaal van zelf den weg. Het blinde toeval van het ABC. heeft niet misgetast; maar twee mannen op den troon geplaatst, die waardig zijn onder de eersten geteld te worden: Alma Tadema en Artz. Wie hun namen hoort, bevestigt, uit volle overtuiging, onze opmerking over de plaats die hun beiden toekomt; wie deze tentoonstelling zag, legt dezelfde getuigenis af, al hadde hij nooit te voren hun namen gehoord. Beiden toch hebben hun ouden roem meer dan schitterend gehandhaafd, beiden gaven het bewijs van de steeds toenemende kracht van hun penceel; en streefden naar en bereikten het meesterschap, maar ieder op zijne wijze.

Eigenlijk — het is eene eenigszins egoïstische opmerking — eigenlijk zijn de tafereeltjes van Alma-Tadema geen bijzonder aanlokkende stof voor een vaderlandschen criticus. Allereerst wel, omdat deze kunstenaar zóó bekend is, dat er slechts weinige lezers zijn, die nooit of te nimmer een stukjen van dezen schilder zagen, dan omdat wij hier in den laatsten tijd niets anders dan kleinere stukken van hem te zien kregen en deze allen een sterken familietrek verraden; vervolgens, omdat de groote eigenschappen, waardoor zijne aquarellen en olieverwen zich onderscheiden, zooals strengheid van lijnen, magische helderheid en frischheid van kleur, een zekere vastheid, stevigheid in het vleesch, en meesterschap in het weergeven van het marmer, zich niet laten beschrijven maar aanschouwd moeten worden; en eindelijk omdat

zijn loftrompet al zoo dikwijls gestoken is, dat het niet langer mogelijk is haar andere tonen te ontlokken. Wie Tadema wil leeren kennen, leze de, onlangs 1) door ons besproken, aesthetische novelle van mr. C. Vosmaer „Amazone," waarin de *schilder* Aisma (niet de romanheld) een tweelingbroeder is van onzen voormaligen landgenoot.

Toch is het onmogelijk, zich na een paar opmerkingen over zijn stukken in het algemeen, van eenig werk diens eenigen kunstenaars aftemaken. De voorstelling is zoo levendig, de frischheid zoo aantrekkelijk, de aanblik altijd weer zoo verrassend, dat men zich later bij het raadplegen zijner tentoonstellingsheugenissen, als gedwongen gevoelt, om te pogen, door eene beschrijving, den indruk nogmaals te ondergaan en anderen hetzelfde genot te doen smaken. Maar te vergeefs; want het aantrekkelijke zijner stukken ligt, zooals wij reeds opmerkten, te zeer op het gebied der schilderkunst, dan dat men zou kunnen slagen in eene vertolking in woorden. En dus, alles wat wij geven willen is eene korte beschrijving van het onderwerp, om de belangstellende lezers door het opsommen van de verschillende deelen der schilderijtjes, in staat te stellen zich de stukjes voor den geest te tooveren, gedaan met al het bekende savoir-faire des kunstenaars. Hier is het eene naakte figuur, op tamelijk groote schaal, de legendarische Pandora, wier rossig, met blauwe kelkjes gesierd, haar, en edel gevormd gelaat, uitsteekt boven de schuimende golven. In hare hand draagt zij de bekende doos, bronskleurig en uitvoerig geschilderd, waarin de hoop nog is achtergebleven. Op kleiner schaal zijn de figuren, twee in aantal, op het aquarel, „Welkom" geheeten. Het is eene fijn geprofieleerde jonkvrouw, wier bronsachtig kleed in strenge plooien nedervalt van hare schouderen, die aan een geestig kereltje den welkomskus biedt. Achter die beiden bevindt zich een marmeren bank, die de buste des schilders draagt, het evenbeeld van die welke in zijn atelier prijkt, terwijl de diepe, blauwe kleur der zee, die in de nabijheid bruischt, het marmer der leuning scherp en helder afteekent.

Wij nemen hier, indien men ons veroorloven wil, de vrijheid even een zijsprong te maken. Men heeft gemeend (zie Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage, 26 Aug.) in de twee figuren van dit laatste aquarel, de portretten te zien van de echtgenoote en den zoon des meesters, omdat hij zijn eigen buste er bij geplaatst heeft. Het is een meening, die niet voor het eerst is uitgesproken en die menigmaal herhaald wordt bij den aanblik der vrouwenfiguren door dezen kustenaar geschilderd. Is het omdat de meesten een sterken onderlingen familietrek verraden? Wij weten het niet; maar wel, dat de meening niet alleen in dit bijzonder geval, maar in schier alle gevallen volkomen ongegrond is. Slechts eenmaal heeft de heer Tadema, naar hij ons zelf mededeelde, op bijzonder verzoek van den heer voor wie de schilderij bestemd was, in de figuren op een tafereel uit de Romeinsche Oudheid, zich zelven en zijn familie geteekend. Vandaar misschien, dat zich het gerucht verspreid heeft, dat alle dames met Engelsch-Romeinsche typen, die op zijne doeken voorkomen, zusters zouden zijn van de schilderes mrs. Alma-Tadema-Epp — maar, zooals dikwerf, heeft het gerucht het ook hier bij het verkeerde eind.

Wij volgen, gelijk wij zeiden, den catalogus en vinden A. Artz te 's Hage. Is het toeval of opzet? maar wanneer wij diens werken opzoeken, in de volgorde van den naamaanwijzer (wat dunkt u van dit Hollandsch woord voor catalogus?), dan gaat de indruk, dien wij ontvangen, steeds crescendo. *Matig* bij de „Eetzaal in het oude mannen- en vrouwenhuis te Katwijk." Wat zijn de figuren scherp en hoekig geteekend, hoe koud en kil en onaangenaam is dit Katwijk vergeleken bij dat, hetwelk Israëls ons doet zien, wat weinig ronding is er in de figuren en hoe weinig lucht tusschen hen in. *Aangenaam* bij het tafereeltje „Op het duin" — het is ook frisscher en zonniger; het leven lacht ons eens vriendelijk zoo toe, hoe ruim de beurs ook zij, waaruit de Liefdadigheid put en hoe vriendelijk haar gelaat en zacht hare hand ook zij bij het geven; wanneer men met vrouw en kind mag zitten op het duin, een pijpje rookend en kijkend naar de natuur, dan wanneer men in een kil wit vertrek met anderen den maaltijd deelt! Maar, *sterk en krachtig, bewonderend stilzwijgen wekkend*, bij den aanblik van „*Gijsbert* en *Arentje*; twee studiekoppen van een visscher met zijn vrouw, die, door het meesterschap van het penceel, haast classiek mogen heeten. Beide zijn zij oud — maar zij zijn het niet geworden zonder het leven te leeren kennen met al zijn ruwheid en zorgen; ook zijn lichtzijde niet minder. Hoe vaak hij wel, bij noodweer, op de verslindende, woedende golven, zich den dood nabij voelde? Hoe vaak zij wel gestaan heeft aan het strand, angstig turende naar de zee, die in sombere donkerheid wedijverde met de, in de verte op haar rustende, wolken? Hoevelen zijner makkers, kinderen misschien ook, hij een vergeefsch „tot weerziens" toeriep? Hoevelen harer geburen zij getroost en gesteund heeft, toen de jaloersche zee zich voor altijd van hare echtgenooten had meester gemaakt; hoe vele malen zij zelven den troost harer eenvoudige godsdienst heeft noodig gehad om weer vrede te hebben met het leven?

Zij vertellen het u niet. Maar, dat zij ook voorspoed gekend hebben, en zich door den onspoed niet lieten neerslaan; dat getuigt hun open oog, dat helder rondblikt in het leven; dat getuigt de scherpe trek om den mond, die, eenstemmig met hun gebruinde huidskleur van kracht en forschheid sprekend, toch den indruk van hardheid van karakter niet maken wil. — De studiekoppen van den heer Artz behooren tot de schoonste stukken der tentoonstelling; zoo zij misschien geen sprekende beelden zijn van z'n modellen, iets waarover wij natuurlijk niet kunnen oordeelen, *spreken* doen zij zeker tot ons oog en, door onze fantasie, tot ons hart. Zoo wij er een aanmerking op mogen maken, het zou deze zijn dat de toon ons wel wat al te donker voorkomt, en dat een ietwat lichter kleurengamma, met sterker afwisseling van licht en bruin, den indruk, ook wat de natuurgetrouwheid aangaat, zeker niet geschaad zou hebben. — Doch dat is een zaak, die wij aan het oordeel des kunstenaars moeten overlaten; wij hebben te nemen, te bewonderen, en te zwijgen.

Wanneer wij nu consequent volhielden aan ons plan zou mejufvr. Van de Sande Bakhuyzen het eerst na Artz aan de beurt zijn. Doch consequent zijn is een moeilijke zaak, als men niet geneigd is mede uit te roepen: „Vivent les principes, périsse le monde!" Nu, de wereld loopt bij dit onderhavige geval wel

---

1) Een kunstwerk. Ned. Kunstbode no. 7. 12 Febr. 1881.

geen gevaar, maar toch zou het aan de eenheid van onze beschouwing schaden, indien wij maar blindelings den wegwijzer van zooeven wilden volgen — en mejufvr. Van de Sande Bakhuyzen zal het ons vergeven, indien wij eerst de nog aanwezige, geschilderde dames en heeren noemen, voor wij hare appelen en druiven en Katwijksche bloemen vermelden. 't Is merkwaardig hoe dat Katwijk onze schilders ditmaal aantrok; Artz met zijn eetzaal, Mej. Bakhuizen met haar bloemen en Israels met zijn naaischool, ontleenden hun stof aan dat visschersdorp, door „den vader Rhijn" alom bekend; en zoo is het verklaarbaar, dat wij van Artz ons tot onzen Nestor Israels wenden.

„Bij vrouw Visser, te Katwijk," is het, dat deze kunstenaar ons binnenleidt, om ons een blik te doen werpen op de jonge deernen die er het naaien en breien en andere vrouwelijke handwerken komen leeren; en het is aardig te zien hoe zij allen zorgden door verschillende houdingen de aandacht te trekken, of de eentonigheid, die anders in heur groepje zou geheerscht hebben, te breken. Zij zitten allen, in twee reien geschaard, op matten stoelen en wenden het gelaat naar haar leidster, Vrouw Visser, die met den bril op den neus, bij het raam, aan een tafel, goed zit te knippen; en er dus niet op kan letten of de aan hare hoede toevertrouwde schapen niet te veel worden afgetrokken, door den drom bezoekers en bezoeksters, die door den heer Israels worden binnengeleid.

Keurig als die aquarel van Israels is; keurig uit het oogpunt van sentiment en kleur; mist zij toch dat karakteristieke wat Israels stukken zoo geliefd en gezocht maakt, de poëtische gedachte, die de teekening leven bijzet, en zoo fijn door lijnen en kleuren wordt vertolkt. Zoo, om er maar een te noemen, het juweeltje, dat verleden jaar de aquarellen-tentoonstelling versierde, dat een gansche geschiedenis te lezen gaf van een jong weeuwtje; — maar Israels kleurgedichten kunnen niet in proza vertolkt worden; — mag ik de herinnering er aan verlevendigen door de geschiedenis weer te vertellen in een klein vers, opdat de schilder er toe bewogen worde, een volgend jaar weer aan zijn dichterlijke muze te offeren.

„Niet alleen," zoo noemde hij een jonge visschersvrouw, die haar kindje zoogde aan de borst; en wier lijdensgeschiedenis wij haar zelve aldus hooren verhalen:

I.

„Helaas, hij trok toch henen, —
Schoon ik het had gedacht,
Dat ons die nieuwe bodem
Nooit heil of zegen bracht!

Hij lachte nog zoo monter,
En kuste me zoo teer,
En zei, „kom kijk maar vroolijk,
„Dra kom ik tot je weer!

„Dan sluip ik heimlijk binnen,
„Heel zoetjes op m'n teen,
„En sla m'n lange armen
„Om 't aardig wijfje heen.

„En dan, — nou kleur niet, lieve, —
„Dan komt er spoedig een,
En als ik weder heenga
„Blijf jij niet meer alleen!

„Dan speel je met je jongen,
„We gieren 't uit van pret!
„Een druiloor, wien die toekomst
„Het oog niet vroolijk zet!"

En lachend weenend sloeg ie
De armen om mij heen,
Een kus nog, en een handdruk,
En ging — ik was alleen!

II.

Alleen — ja kleine, kijk zoo
Verwijtend mij niet aan,
Of ik jou vergeten zoude, —
Toen bleef ik alleenig staan!

Lang, heel lang, in bang verwachten,
Elken dag en ieder uur,
Want nooit was een zijner reizen,
Dertig dagen nog van duur!

En weer dertig kwamen — gingen,
Reeds vijf maanden vloden heen! —
O! zie ik hem nimmer weder
Ik ben nu voor goed alleen! —

III.

Neen! — toch niet, — ik bleef alleen niet.
Ik heb jou nu, hartedief,
Die al kun je nog niet spreken,
Tot mij zegt: „ik heb u lief!"

Net zoo zacht en zoo gevoelig,
Als je vader dat kon doen, —
Zonder ook een woord te spreken
Met een flinken fermen zoen!

Jij blijft bij me, tot je groot bent —
En dan ga je ook niet heen! —
Want ik zou niet kunnen leven,
Liet ook jij me eens alleen.

Jammer! dat Israels niet weder iets te zien gaf, wat een beteren dichter, — hem zelven het eerst — kon inspireeren tot een gedicht, dat in onze letterkunde een plaats zou innemen, als zijn kleurenfantasie in de schilderkunst!

Doch wij mogen, Israels prijzende, niet onbillijk zijn jegens anderen. Wat keuze van onderwerp aangaat, hebben Blommers en Henkes zeker hun sporen als genreschilders reeds verdiend. Toch zijn ook zij ditmaal niet op hun best, ook wat de uitvoering betreft. Wel zou het niet moeielijk vallen om de fantasie, die wij zooeven op Israels aquarel gaven, ook toe te passen op Blommer's „Lieder ohne Worte", maar de uitvoering is niet harmonieus genoeg, om het geheel tot een dichtstuk te kunnen stempelen; de teekening niet volkomen onberispelijk. En zoo is het met Henkes; wij missen zijn geestige opvatting en zijn los penceel. Het meisje, dat met

de pop speelt, is niet alleen niet bijzonder fraai, maar ook tamelijk stijf, de verf is wat te dik en droog om volkomen aangenaam te zijn. Zoo ook zijn de twee oudjes, blijkbaar besjes uit een hofje, die „voor het eerst in de lucht" gaan, zeker door de jicht geplaagd, tenminste haar houding is stijf — en het geheele stuk, de tuin en het huis zijn in geenen deele buiten de verf. Hopen wij, dat beide schilders weldra hun minder gelukkige bui zullen te boven komen en weder eens iets heerlijks te bewonderen zullen geven.

Als wij nu vooreerst bij de Hollanders blijven willen, dan komt C. Bisschop met zijn Hindelopensche teekening „Aan het nachtmaal" aan de beurt. Blijkbaar was de heer Bisschop goed geinspireerd en behandelde hij de eigenaardige Hindeloopensche assescoires met veel zorg en liefde. Ook de teekening mag over het algemeen uitstekend geslaagd heeten; de figuren zijn op tamelijk groote schaal goed geformeerd, de jonkvrouw met den sluier om, die de beker aan den mond brengt, heeft een edel gelaat, wat door de teedere kleur nog verhoogd wordt. En idealiseering der gelaatstrekken is anders het fort niet onzer schilders, die over het algemeen meer oog hebben voor kleur dan voor vorm. Doch —

Bravo! Eerelman! — Wat wij daar even opmerkten, het geldt u zeker niet, evenmin uwe teekening van een „Morgen aan het strand" (te Scheveningen). Nogmaals bravo! Want gij hebt getoond, niet minder dan Alma Tadema, dat waterverwschilderen en juist en nauwkeurig teekenen elkaar niet noodzakelijk uitsluiten, en dat ook Hollandsche schilders oog hebben voor gratie. Uwe amazone op haar ambergeel rijpaard, is met hare omgeving van zand en zee, haar achtergrond van matten stoelen, bezoekers en lucht eene fijne, harmonieuse, cierlijke verschijning; gansch niet onbevallig van figuur en gelaat; edel — zooals haar draagster van edel ras is. Hebt ge laatst, voor uwe Noord-hollandsche arreslee, een paard gezet, dat in zijn gansche houding, fieren tred, trotschen nek en vleezig, ineengedrongen lichaam het kind des velds verried, thans schilderdet ge een zijner zusteren, de in haar teedere huidkleur en cierlijke houding hare adelijke verwantschap bewijst. En het geheel is eenvoudig, goed en schoon!

(*Wordt vervolgd.*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Koning heeft het koninklijk besluit van 16 Julij ll. No. 6 ingetrokken voor zooveel de benoeming betreft van J. Striening en met ingang van 1 October a. s. den heer J. D. Huibers te Zwolle benoemd tot leeraar aan de Normaalschool voor Teekenonderwijzers en aan de school voor Kunstnijverheid te Amsterdam.

— Dezer dagen verscheen de 2de druk van den Catalogus van de Schilderijen op het Museum der stad Haarlem.

Voor het eerst wordt in het voorwoord een korte geschiedenis medegedeeld van de lokalen, waarin het Museum gevestigd is.

Den 8 Augustus 1860 besloot de gemeenteraad van Haarlem een voegzame bewaarplaats voor de schilderijen der stad in te richten. De twee groote zalen werden opgetrokken boven de gewelven van den zuilengang rondom het pand, voorheen de Kloosterhof van het Predikheeren- of Dominicanen-Convent, gesticht omstreeks 1289.

De oudheidskamer bevindt zich in een vertrek boven het kapittelhuis van dat klooster; de entree-kamer (naast de groote halle van het Stadhuis) is de vroegere vergader-kamer van Weesmeesters; en de verbinding tusschen deze en de eigenlijke Muzeumzalen is gevormd door een trapportaal en een gang aangebouwd ter plaatse van een oud huisje in het Pand en van de daaraangrenzende gijzelkamers.

In 1861 werden de nieuwe lokalen vooreerst gebezigd tot het houden eener Nederlandsche Nijverheidstentoonstelling, na afloop waarvan het Schilderijen-Museum werd in orde gebracht, zoodat dit op 30 Juni 1862 kon geopend worden.

De catalogus, waaraan wij deze bijzonderheden ontleenen, is zeer nauwkeurig opgesteld en met de fac-similés der handteekeningen voorzien. Te betreuren is het, dat de korte levensbeschrijving der kunstenaars en de beschrijving der voorstellingen op de schilderijen blijven ontbreken.

Ten slotte mag gevraagd worden, waarom de catalogus het schutterstuk van de Cluveniers, No. 70, dat door J. van Ravesteijn geschilderd is, blijft boeken onder B. van der Helst *met een vraagteeken.*

— Het Gemeente-Museum van 's Gravenhage werd dezer dagen verrijkt met een zilveren bokaal, afkomstig van het Boogschuttersgilde van Doetinchem, zooals de teekening, vervaardigd door A. Verhuell in 1869, en die het geschenk verzelde, meedeelt. De beker is afkomstig uit de nalatenschap van wijlen Jhr. H. C. A. Verhuell te 's Hage, en werd door de familie aan de gemeente vereerd.

De bokaal is met het deksel hoog 42.7 centimeter, de knip heeft een middellijn van 14.3 centim. — alzoo vrij kolossaal, doch minder zwaar van gewicht dan men oppervlakkig zou vermoeden. Meer zwaar is de vorm en de verciering, die daarbij vrij eenvoudig is, en bestaande voornamelijk uit een gedreven lijst op voet zoowel als op het deksel van palmvormige bladen, die om den andere verheven en verdiept zijn. Verder is de knip gedeeltelijk als 't ware omgeven van stralen die uit den bodem der knip opstijgen.

Op de knip zijn gegraveerd zes wapenschilden, tusschen palmtakken, waarop de volgende namen.

Op het eerste:

Gildem̄ (eester)
JOHAN PLANTEN,
FRIEDERICK TEN HAM,
BALTHAZAR VERHUELL.
BERNARDT HETTERSCHE.
Gildem̄ in de tijt
A°. 1700.

Op het tweede:

GERHARDT JOHA,
VERHUELL. BORGEM̄E,
ENGELBER̄T BLOEMEN
DAEL. Vaendrigh.

Op het derde:

WILHELM COCK,
HENDRICK KETJEN,
EVERHARDT VOGELSANCK,
HENDRICK POST.

Op het vierde:

Gildem

ALBERT AELBERTS,
JOHAN VAN KERVENHEYM,
DERCK HUENER,
GERHARDT KNUIVINCK.

Op het vijfde:

Gildem

JOHAN PLANTEN,
ALBERT BLOEMENDAEL,
ALBERT VAN HEECKEREN,
HENDRICK HELLEMAN.

Op het zesde:

JOACHIM TEN HAM,
WILHELM DE BRUYN,
JOHAN SPRENCKEL,
ISBRANT PLANTEN.

Eindelijk aan weerszijden, van de knip boven de wapens, in groote Romeinsche majuskels „Eendragt."

Het op het eerste wapenschild voorkomend jaartal 1700 kan wel dat van de vervaardiging van de bokaal zijn.

Als merken komen er op voor:

1°. een 3.
2°. een klaverblad.
3°. een Y?

D. v. d. K.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 41. 8 Oktober 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

HERINNERINGEN VAN DE LAATSTE AQUARELLEN-TENTOONSTELLING TE 'S HAGE.

DOOR

LEONIDAS.

(*Slot*).

Van Eerelman naar Jb. Maris! Is er een grooter stap op kunstgebied denkbaar dan die van den fijnen, strengen teekenaar, naar het hoofd der hollandsche impressionisten! Hier — elke figuur volkomen geteekend, door strenge, doch niet scherpe lijnen begrensd en afgescheiden van de omgeving; elk deel volmaakt tot zijn recht gebracht zonder nochthans de subordinatie aan het geheel te vergeten; geen coquetteeren met sentiment doch juist daardoor gevrijwaard voor al te veel toegeven aan deze veeleischende, jaloersche schoone. — Dààr de kleur alles, en meesteresse over den vorm; 't sentiment gesteld boven de teekening, en zoo langzamerhand op weg die laatste als een volkomen noodelooze bijzaak te gaan beschouwen; geen strengheid van lijnen, maar figuren en omgeving één geheel. — Het is zoo ongeveer hetzelfde verschil als dat, hetwelk de bekende Engelsche kunstkritikus John Ruskin, tusschen Holbein en Sir Joshua Reynolds meende te zien en dat hij aldus in zijn eigenaardigen stijl uitdrukte: 1)

„En wat nu het voor- of nadeel betreft van „zulk eene groote nauwgezetheid bij het schilderen van „het portret eens onberoemden persoons (George Gyzen „in het museum te Berlijn), wij willen er op dit oogen-„blik niet over gaan redetwisten, ik verlang slechts „van den lezer, dat hij wel acht geve op deze eigen-„schap van nauwgezetheid, als volkomen onderschei-„dingsteeken tusschen Holbein en Reynolds — als den „eerste verheffende tot een andere geestessfeer - Want

1) Cornhill Magazine, Anno 1860. fol. 327 — Sir Joshua and Holbein.

„er is hier geen kwestie van een bloot verschil in stijl „of vermogen, van fijnheid of breedheid. — Het is „een zaak van volledigheid — Holbein is *volkomen* „in geest. — Wat hij ziet, ziet hij met zijn geheele „ziel, wat hij schildert, schildert hij met zijn geheel „vermogen. Sir Joshua ziet half, vluchtig, teeder; grijpt „den voorbijgaanden glans der dingen, de verschijnselen „van het oogenblik; schildert ook vluchtig, teeder, „nooit met halve kracht; tevreden met onzekere ver- „schijnselen en voorbijgaande genietingen."

Voorzeker is de klove tusschen onze twee landslieden niet zoo groot als die tusschen den zoon van den woeligen, rusteloozen Reformatietijd en den kalmen tevredenen, zelfgenoegzamen Engelschen edelman; maar toch er bestaat genoeg overeenkomst tusschen beider verschillen, om niet even aandacht te schenken aan hetgeen deze Engelschman te zeggen had. Doch hij laat zich er niet over uit wien hij de voorkeur geeft — althans niet in dit fragment; — zullen wij zijn voorbeeld volgen en ons tevreden stellen met eene schildering van den stand der partijen, zonder zelf partij te kiezen? — Zou het laatste niet het veiligst zijn, of zou men, door zich buiten schot te willen houden, juist in gevaar komen het lot te deelen van dien middenman, wiens benijdenswaardige positie door de Genestet aldus werd geschilderd?

Zoo'n middenman
Wat heb je er an?
De knappe lui van wederzij'
Zien op u neer met medelij'
Alleen de stumperds staan u bij — —
Dus wilt ge een man zijn — kies partij!

Dus wilt ge een man zijn, kies partij! — mogen wij dan verklaren dat wij voor ons, in eene figuurteekening liefst vorm en kleur, teekening en sentiment te zamen zien vereenigd zonder een van beiden den voorrang toe te kennen?

En dus wanneer wij ons bevinden voor de lieve, fijngevoelde teekening Jb. Maris, voor de heerlijke gewasschenkopjes dier twee meisjes die „aan de piano" staan, dan nemen wij in alle onderdanigheid den hoed af voor den meester, maar wijzen hem tegelijkertijd op het handje (!?) van een der jonge dames en — gaan voorbij.

Naar — ja — naar wat? naar eene figuur (?) teekening van A. Mauve, „onder het groen" — maar naar wat? — wat is er onder dat groen? — Een man — jawel, heusch een man — tenminste dat blijkt dit ineengeschrompelde figuurtje, met een zeker iets in de hand, na nauwkeurige beschouwing te zijn.

Arme man — wat hebt gij misdaan, dat gij in het oog van den schilder nog waardeloozer zijt geworden dan spichtige boomen? dat de schilder u in zulk een hulpeloozen toestand aan het publiek voorstelde?

Doch wij zouden, op deze manier voortgaande, haast een caricatuur maken van een onzer meest verdienstelijke schilders. — Alsof hij er niet te hoog voor stond! Wat wij zeiden geldt niet hem, maar dat ongelukkig slachtoffer van zijn te ver gedreven principe's, die op deze wijze zich zelve tot een bespotting maken, — tenminste voor onpartijdige beoordeelaars. Maar niet — en ziet daar de reden waarom wij het nog eens opzettelijk releveerden — niet altijd voor de toekomstige artisten, die hier op de tentoonstelling kwamen om de schilders te bewonderen en — ze natevolgen: „zooals de oude zongen zoo piepen de jongen." En die chique, die vlugheid, dat schetsachtige hebben een zoo groote aantrekkelijkheid, dat „de jongen" misschien, medegesleept door eene onmiskenbaar heerschende mode, die „man onder het groen" als het non plus ultra van aquarellenkunst zouden gaan beschouwen. En dat mag niet — zal onze kunst meer zijn dan modieus, zal zij werken ook voor een tijd, waarin de thans algemeene geest dood zal zijn, en slechts het eeuwige, waarachtige schoone — dat is het ware — bleef bestaan!

Dan — er zijn behalve de reeds genoemde nog andere voorbeelden genoeg, die bewijzen dat de oude garde nog gansch niet uitgestorven is. Daar hebt ge Sadee en Rochussen. Wat een distinctie, wat een adel in die Gravin Petronella, die met haar zoon Dirk de werkzaamheden voor de kerk te Egmond bezoeken (zou „bezichtigen" niet wel zoo goed zijn)? komt. Wat een zekerheid van penceel, gepaard aan archeologische kennis! wat een zeldzame vereeniging van weten en doen! — Men behoeft slechts één blik te werpen op die bezoekers om overtuigd te worden, dat men in goed gezelschap is en zich gerust aan de leiding van den meester kan toevertrouwen bij het in oogenschouw nemen van het atelier, waar de versieringen voor de kerk te Egmond worden vervaardigd. De kleur is bizonder fraai, alleen belet haar gamma, dat men de juiste stof van het stuk snijwerk ontdekke, een twijfel die echter gelukkig aan den totaal indruk geen afbreuk doet.

Als altijd is Sadee pittig en flink — keurig colorist en niet minder teekenaar, weet hij zijn zuiver gemodeleerde figuurtjes (ditmaal alleen ietwat stijf en koel bij zijn „op weg naar huis") in volle harmonie te brengen met de omgeving van zand, zee en lucht — en geeft ons gelegenheid tot een paar oogenblikken van stil genieten. —

Heeft Van der Velden vroeger menigmaal bewezen, dat hij oog heeft voor het komische, en dat zijn hand in staat is het komische, dat hij zag, weder te geven op het doek en papier, ditmaal toont hij, dat hij ook grootere werken, groote figuren aandurft en aankan. Zijn kop van „een ouden zeerob" vertoont veel kunst en veel kennis, spreekt van veel studie en moed en is eene krachtige, uitstekend geslaagde proeve van een genre, dat niet te veel aangemoedigd kan worden, omdat het veel volharding en lust tot studie vereischt, wil men er iets goeds in leveren. Nu dat heeft onze artist bij zijn „oude zeerob," volkomen gedaan, al zou bij die kranigheid en flinkheid wat meer gloed niet geschaad hebben. Minder gelukkig is zijn „rooker," zoowel wat modelleering als kleur aangaat, welke laatste soms veel te hard en verfachtig is, zoo bijv. op het gelaat en de test, om aangenaam te kunnen zijn, — ofschoon zijn lieve teekening „een mooi kijkje" bewijst dat hij ook als colorist veel schoons kan praesteeren. Maar is hier de figuur van de jonge deern, die het „mooie kijkje" geniet, wel goed geproportioneerd en niet wat te lang gerekt?

We zijn echter al bij Van de Velde; hebben wij op onze reis van de A tot de Z geen der figuurschilders over het hoofd gezien? Dat wij de Italianen en overige vreemden tot nu toe vergaten, geschiedde niet opzet; — maar zijn er geen landgenooten meer die niet verdienden onopgemerkt te worden voorbijgegaan?

Wij zoeken, en vinden Albert Neuhuys; den schilder van de „Sajetknoopster, „het „Schuilhoekje, en „Het oudste zusje", drie teekeningen, die tot de besten der tentoonstelling behooren. Want goed gemodeleerd, wat de figuren betreft — vooral dat van de sajetknoopster, die tegen de tafel leunend, doet zien dat hare armen en handen werkelijk een deel uitmaken van haar lichaam en er niet slechts naast geschilderd zijn, — kunnen die drie teekeningen ook uitstekende proeven heeten van echte waterverfkunst, luchtig, frisch, zoo niets doezelig of papperig, — en zijn vooral ook het „Schuilhoekje" en „Het oudste zusje" noemenswaardig om de poezie van het kinderleven, die de schilder er met veel gevoel in wist te leggen.

Tony Offermans is ditmaal niet gelukkig met zijn hengelaars; het zijn geen jongens van Jan de Wit, geen flinke ferme hollandsche jongens van Hildebrand, maar wat stijf en hoekig en onbeholpen; ze leven niet en springen niet uit hun omgeving, die ook al haar afkomst van papier en verf verraadt. Als wij ons goed herinneren, maakten die twee hengelaars vroeger deel uit van het jongenskoor, dat op de laatste olieverftentoonstelling alhier van dezen schilder te zien was; en het zou misschien goed zijn voor den kunstenaar als hij eens wat andere modellen nam, die wat meer vuur en bloed in de aderen hebben; ja desnoods iets van de speelschheid, die de onovertroffen katjes van Mevrouw Ronner altijd onderscheidt, gelijk zij ze ook ditmaal weder in haar „Moederkat met spelende jongen" en „het onbijt" (het laatste wat flets van kleur naar het ons toeschijnt) laat zien. Haar „speurende jachthonden" zijn kranig gedaan, en geven ons meer den indruk van werkelijkheid dan de paarden van Nakken, die, alhoewel ganseh niet onverdienstelijk, eenigszins eonventioneel en droog zijn van kleur; maar het toch halen van de schapen door Termeulen geschilderd, die aan een tegenovergesteld euvel (in letterlijken zin) *mank* gaan, en in hun ongelukkig lot veel overeenkomst vertoonen met het mannetje van Mauve, daar zij nog blij mogen zijn, als zij allen een kop bezitten; en, voor zoover zichtbaar, de aanwijzing van een beweegbaar onderstel.

En hiermede nemen wij afscheid van onze, menschen- en dieren- sehilderende landgenooten om eens een kijkje te gaan nemen bij wat de Italiaansche gasten inzonden. En die afdeeling is niet de minste onder de zusteren. Zij telt werken, die in hun genre niet minder meesterstukken zijn dan die van Tadema, Artz Israels, Eerelman, Neuhuys en v. d. Velde in het hunne. Hun gevoel voor harmonie van kleuren, sehoon zij vrij wat hooger en sterker contrasteerende noten durven aanslaan dan wij Hollanders, is niet minder dan het onze; wat sommigen onzer sehilders pogen te verkrijgen door verwaarloozing der teekening, krijgen zij door hun zwier, hun bevalligheid en losheid, zonder de teekening, over het hoofd te zien; terwijl zij bovendien iets bezitten, dat onze sehilders ternauwernood schijnen te achten, oog voor sehoonheid in den vorm, vooral der gelaatstrekken, die niet weinig den aesthetischen indruk eener teekening verhoogt. Is het slechts een frase, wanneer wij over de bevallige losheid en sierlijkheid dier zuidelijke kunstenaars spreken, gelijk wij altijd zonder uitzondering den Fransehen elegantie en smaak toedichten? of geven die „Vrouw uit Ischia", „La soledad (spaansche wals)" en „de berisping" van den talentvollen Joris niet duidelijk het bewijs, dat zij deze eigenschappen inderdaad bezitten? doet deze bevallige „vrouw uit Ischia" ons niet denken aan de vrouwen, waarvan in het oude Testament gezegd wordt „dat haar voetzolen den grond niet aanraken uit wellust en teederheid?" zit er geen gloed in hare oogen en maakt de kleurenmengeling in hare kleederen geen harmonieusen samenklank met het blauw der lueht, met de zee, en de stad en den groenen oever, even aangeduid in de verte maar toeh zichtbaar. En „La Soledad" — wat een kleuren! — wat een leven in dat tafereel, in die figuren, — vlug en bevallig van houding, al is een enkelmaal de teekening wat minder juist! — wat een aangenaam contrast vormen die dansende personen met de staande of zittende, maar zelden bewegende en nooit draaiende figuren van onze Hollandsehe kunstenaars! — Doch zoo wij het den laatsten niet verwijten, omdat de hen omringende bevolking en natuur hun geen andere modellen aanbieden dan die zij teekenen, zeker is het dat juist daarom de inzendingen uit het zonnig Italie altijd welkom blijven.

Vooral wanneer zij zoo gelukkig zijn in uitdrukking en sentiment als „de berisping" van Joris; zoo geestig en goed en warm uitgevoerd als de „dooppleehtigheid" van Cipriani en zoo stout, kranig en sehoon als de vrouwenbuste, door Tarenghi met weergaloos meesterschap gewasschen. „Santina" is buiten alle kijf de koningin der tentoonstelling, die met haar donkere, magnetische oogen, aller blikken tot zieh trekt en ze schier niet los wil laten, dan om hare fijn gevormde handen en gansche buste te doen aansehouwen en bewonderen. Het is een ander soort kunst dan die van Van de Velde en Artz, niet minder knap van uitvoering, maar ook onmiddellijk aantrekkelijk. Hier de jeugd en de schoonheid, ginds de ouderdom en zijne eigenaardige, treffende welsprekendheid — een ongelijk paar, waartussehen men, zoo ze in het strijdperk traden moeilijk een keuze zou kunnen doen; doch die allen de tentoonstelling, waar zij aanwezig zijn, een hoogere waarde geven! Nog kwamen er meerdere figuurteekeningen uit Rome aan, eene werd afgezonden door Tuguet en stelt voor „het Sint Nicolaas feest te Rome." Eene moeder ligt in een groot hoog vertrek, voor de haard, op een stoel, en is met haar kind op de schoot, ingeslapen. Benauwde droomen, die de sehilder gepoogd heeft ons in een nevel te toonen, schijnen haar te kwellen, ten minste wij zien in den nevel een geraamte en allerlei bizarre gedaanten. Alhoewel knap gedaan maakt het vreemde der voorstelling een onaangenamen indruk.

Nog minder gelukkig is de impressie door de bijdragen van onzen, te Rome wonenden, landgenoot Martens gemaakt; het heeft er zoo iets van alsof de schilder zieh gevoelt als „een kat in een vreemd pakhuis." In de vertolking van Italie staat hij ver ten achter bij de geboren Italianen; zijn Hollandseh boeren binnenhuis, is te weinig Hollandsch en te veel Italiaansch en zijn figuurtjes in „Mama een schip," hebben te veel weg van wassen beeldjes om levend te kunnen heeten. Wat meer warmte en gloed overtenemen van zijn tweede vaderland ware den Heer Martens zeker geen sehade voor zijn kunst.

Wij komen nu tot de niet minder belangrijke afdeeling, die van het landsehap, waar v. d. Sande Bakhuizen, Mevr. Bilders, van Borselen, Bosboom, du Chattel, Maris, Mauve, Mesdag, Roelofs en

Weissenbruch, onder de landgenooten, en Clara Montalba en Pecquereau onder de vreemdelingen om het zeerst om den voorrang strijden. Toch is het voor den verslaggever het moeilijkst gedeelte zijner taak; niet juist om de beoordeeling, dan om het bewaren der noodige verscheidenheid in zijn uitdrukkingen, dan om het *weergeven* van den indruk door een landschap op ons gemaakt, dan om het *beschrijven* van het schoone en het aantrekkelijke in een landschap, ook voor hen die het niet zagen. Dit laatste is echter zulk een onbereikbaar ideaal, dat hij het best meent te doen met een overzicht te nemen in de vogelvlucht, volgens de volgorde van den Catalogus.

Het eerst komt de heer van de Sande Bakhuizen aan de beurt. Wij hebben, zoowat een anderhalfjaar geleden, eene aanmerking gemaakt op een teekening, die hij te Londen in de Grosvenor-Gallery geëxposeerd had. Zij gold hoofdzakelijk de keuze van het sujet — en daarbij meteen het vlugge, nonchalante der uitvoering. Wij meenen dat de schilder op deze tentoonstelling gelukkiger was in beiden, daardoor zijn teekeningen interessanter en belangrijker zijn geworden, en zijn vertolking van de natuur meer eerbied en kunst verraadt, zonder afbreuk te doen aan hare schoonheden. Toch zou wat meer frischheid en gloed, zooals Mevr. Bilders- van Bosse die in de Betuwe zag en du Chattel aan de Vecht, de teekeningen van v. d. Sande Bakhuizen nog aantrekkelijker gemaakt hebben. Van Borselen wist ze te behouden toen hij „aan den IJssel bij Oudewater" een onderwerp ontleende voor een teekening, en zijn werk mag er met eere onder de landschappen der tentoonstelling om genoemd worden. Door het wazige, mistige van Bosboom's teekeningen heen voelen wij den echten kunstenaarsblik, die de schoonheden van een binnenhuis, een eenvoudige kerk en een weeshuis met eenen opslag bemerkt en ze doet vertolken in haar volle poezie. Dat de weezen in het Weeshuis te Delft op den achtergrond geheel en al in den nevel verdwijnen, is een kunstenaars vrijheid die men van ganscher harte vergeeft, omdat, zonder dit het aantrekkelijke der schets voor een groot deel verloren ware gegaan.

Daar is onder al de landschappen der tentoonstelling geen, dat zoozeer de algemeene aandacht trekt dan de frissche, glanzende aquarel „aan de Vecht." Zoo éen dan heeft Du Chattel een zijner gelukkigste momenten. Lucht en water zijn ongemeen schoon gewasschen; der eerste weervoer alle recht, en het water, als zich verheugende in de schoonheid zijner zuster, spiegelt haar, in al haar verscheidenheid, in schitterende helderheid weer. Het geheel is prachtig in den buitentoon gehouden, echt natuurlijk en volkomen buiten de verf; en wij mogen den heer „Trois Etoiles" het bezit van zulk een meesterstukje benijden, dat met den warmen „zomerdag" een opluistering is van elke verzameling. Ook „de vaart bij Abcoude" en „Avondstond" zijn gezonde kunstwerken, al heeft bij de laatste de avondlucht wat droogte meegebracht.

Reeds maakten wij melding van Jb. Maris ter gelegenheid van zijn knappe, fijne getoonde teekening „aan de piano" — als landschapschilder schittert hij door een prachtig „wintergezicht", dat men niet kan beschrijven maar moet zien in de grootsche kleurenharmonie, waarin deze artist uitmunt; en volkomen hetzelfde geldt van de vier teekeningen zijns broeders W. Maris, die, de een wat meer, de ander wat minder, door fijne opmerking en poëtische vertolking der natuur de aandacht trekken. Dat daarbij de figuren der koeien geheel en al ondergeschikt worden aan het landschap, en er, bij de zucht om ze tot een geheel te maken met haar omgeving, soms van de rek- en plooibaarheid harer lichamen dikwijls heel veel gevergd wordt, behoeft geen nader betoog, ook na onze opmerking over het mannetje „onder het groen" van Mauve, welke teekening ook als landschap, ondanks den teederen toon onder het geboomte, niet geheel kan bevredigen. Zijn „schapen in het duin" is, wanneer men de kudde als een geheel beschouwt en daarbij in harmonie met het overige deel van het landschap, eene teekening, welke uit een oogpunt van kleur met die van Maris mag wedijveren.

Na den grooten moeitevollen arbeid door den heer Mesdag aan het Panorama van Scheveningen alhier verricht, ware er vrees mogelijk geweest of wij op deze tentoonstelling wel in het geheel iets van hem te zien zouden krijgen. Gelukkig heeft zich, dank zij de welwillendheid der heeren D., te Londen, en T. Mesdag Kz., die hunne eigendommen ter bezichtiging afstonden, die vrees niet bewaarheid, maar zien wij drie proeven van het talent des heeren Mesdag aan den wand der Akademie prijken. Vooral mag dit laatste woord gelden van zijn „Schemering" — waarin een der treffendste gezichten, die de zee oplevert, hare kleurschakeering bij ondergaande zon, op meesterlijke wijze is weergegeven. „Het scheur" is wat droog en somber — dezelfde eentonige grijze lucht, die ons ook in het Panorama als het minst verzorgde deel toeschijnt; en in ons klimaat moge al niet veel van eenen blauwen hemel zichtbaar zijn, zij biedt toch schilderachtige speling genoeg. Vermelden wij nu nog een fel door de zon beschenen landweg van Roelofs, die aantrekt door het levendig spel dier zonnestralen; een paar verdienstelijke, schoon ditmaal niet zoo schitterende teekeningen van Stortenbeker; eenige wel wat te groene Weissenbruch's; een goed gevoeld Drentsch landschap van van der Meer en we komen ten slotte, na nog geconstateerd te hebben, dat Jozef Neuhuys niet zoo goed op dreef was met zijn landschap als Albert met zijn figuren, tot een paar, nog onbesproken gebleven, bijdragen van vreemdelingen.

Onder deze heeft Miss Clara Montalba, naast Alma Tadema, de eenige vertegenwoordigster van het schilderende Albion, als dame en als degelijke kunstenares recht op de eerste woorden van waardeering. In haar „Salzburg" toont zij zich op kunstgebied meer verwant aan onze Hollandsche schilders dan aan hare landgenooten, die dat teedere grijs, hetwelk haar teekening van het bergslot tot zulk een harmonieus-werk maakt, schier niet kennen. In haar „St. Marcuskerk te Rome" toont zij echter meer nationale sympatieën, én in de keus van het onderwerp — sints eenige jaren is deze kerk het stokpaardje van Engelsche kunstliefhebbers en schilders,— én in de behandeling, die sterk aan Turner herinnert, maar zóo overdreven is in de verwaarloozing van de teekening, die door geen buitengewone schoonheid in kleur wordt opgewogen gelijk bij het weeshuis van

Bosboom, dat men ernstig hopen mag, dat Miss Montalba zelf die teekening als volkomen mislukt zal leeren beschouwen, en haar talent niet aan dergelijke waterverf-pastellen zal gaan verknoeien; haar Salzburg toch bewijst wat zij kan, als zij wil.

Nu, aan overmaat van teekening lijden de figuurtjes door A. Pecquereau te Brussel op de markt aldaar gezien, juist ook niet; maar men bemerkt het in het geheel niet, dat een deel der koopers en koopsters haast geen gezicht hebben, zoo leven en dwarrelen zij, zoo levendig en vol beweging is de geheele schets, en zoo vol afwisseling die groepen van persoontjes, die inderdaad geen sterkere individualiteit mochten of konden hebben. Ook zijn Montjoie is een aantrekkelijke teekening, dun en helder gewasschen. Zijn stadgenooten, de gebroeders Oijens, geven in een paar koppen proeven van hun brutaalheid en pittigheid, die men, zonder ze te bewonderen, kan waardeeren; terwijl de dames Mesdag van Houten en Mej. v. d. Sande Bakhuizen zorg droegen dat ook stillevens, bloemen en vruchten, niet ontbraken op deze tentoonstelling, en haar aldus zoo volledig mogelijk makend, ook harerzijds bijdroegen tot het ophouden van haren naam. En dat — het zij ten slotte gezegd — is uitstekend gelukt. Over het algemeen waren de inzendingen werkelijke proeven van het talent der kunstenaars, en werd het oog door veel schoons geboeid. Dat er geen volmaaktheid bereikt werd, — dat er veel was wat nog beter, juister, schooner flinker en strenger had kunnen zijn, en dat wij hopen dat een volgend maal weer vooruitgang zal toonen waar die noodig bleek, — we recapituleeren het ten slotte volledigheidshalve nog eens; om onzerzijds te eindigen met de verklaring, dat wij ons zelven, nog oneindig minder dan de kunstenaars, onfeilbaar, en gevrijwaard achten voor onjuistheid van oordeel, maar voortgaan zullen met te pogen steeds juister, onpartijdiger en objectiever te worden, en onze taak steeds meer naar behoorent e volbrengen. Mogen wij bij onze eerstvolgende ontmoeting kunnen getuigen, dat wij beiden, kunstenaars en verslaggever, beter zijn geworden.

DE RIJKS MUSEA in 1880.

De Nederlandsche Staatscourant van 2 September jl. N°. 207 bevat de verslagen, door den Directeuren van des Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst over 1880 uitgebracht. In korte trekken willen wij den hoofdinhoud daarvan mededeelen.

a. HET KONINKLIJK KABINET VAN SCHILDERIJEN TE 'S GRAVENHAGE (MAURITSHUIS.)

In den aanvang van het jaar verloor het kabinet zijn verdienstelijken directeur Jhr. Mr. de Jonge, in wiens plaats werd benoemd de Heer S. van den Berg, tot hiertoe onderdirecteur.

In laatstgemelde betrekking trad op de Heer Mr. C. Telders.

Een kamer voor bergplaats en tot atelier voor herstellingen gebruikt werd ontruimd en daardoor meerdere ruimte verkregen tot het exposeren van schilderijen. Het getal der aangewonnen kunstwerken was wel niet groot, de beide schilderijen, portretten, van F. Hals, zijn als belangrijke aanwinsten te noemen, vooral voor een kabinet, dat geen enkel schilderij van dien meester bezat. Ofschoon ze wel niet tot de allerschoonste van Hals' werken behooren, mogen wij ons gelukkig rekenen, ze te hebben kunnen bemachtigen, daar zullen er ooit weder te koop komen, die niet dan tegen voor ons onbereikbare sommen zullen te verkrijgen zijn. Ook geven de thans gekochten, geheel het karakter van den meester weer.

Tegen over deze aanwinst staat het verlies van twee portretjes, aan Gerard ter Burg toegescheven, die vroeger in bruikleen gegeven, thans door de eigenaars weder werden opgeëischt.

Het kabinet ontving een negentig tal photographiën naar schilderijen in het Museum te Madrid, deze zullen achter glas tentoongesteld worden.

Verdoekt werden 15 schilderijen, terwijl door studeerenden 23 kopijen werden vervaardigd. Het getal bezoekers bedroeg 26397.

De boekerij werd niet onbelangrijk vermeerderd.

Een belangrijke verfraaiing van het gebouw mag men de herstelling noemen van de trap in hare oorspronkelijke staat.

Van de gelden werd overgehouden *f* 563,99. Men begrijpt echter, dat de aankoop van de portretten van Hals niet uit de gewone toegestane gelden is kunnen gevonden worden.

b. 'S RIJKS-MUSEUM VAN SCHILDERIJEN TE AMSTERDAM (TRIPPENHUIS.) — DIRECTEUR I. W. KAISER.

Het jaar 1880, zegt de Directeur, mag als zeer gunstig worden aangemerkt; zoowel buitengewone aanwinst als druk bezoek geven daartoe het recht.

Aangekocht werden een O. J. Metsu en een A. van der Venne, terwijl eene schilderij van Brekelenkamp van de verzameling Heemskerk van Beest afkomstig, uit het Nederlandsch Museum werd overgebracht.

Grooter was de aanwinst, die het Museum verkreeg door het legaat van wijlen Jhr. I. S. H. van der Poll. Niet minder dan 52 stukken, waaronder de grootste meesters werden 's Rijks eigendom.

Hoe betrekkelijk weinig is deze edele daad op prijs gesteld, hoe betrekkelijk weinig notitie er van genomen, noch door volk, noch door regeering. Waarlijk zulk een wijze van geschenken aan te nemen is niet bevorderlijk, om ook anderen aantemoedigen het gegeven voorbeeld na te volgen.

Door verschikkingen en het woekeren met alle beschikbare ruimte is het gelukt deze verzameling bijeen te houden en is dus eene zaal aan van de Poll's legaat kunnen gewijd worden.

De kosten, die een en ander, ook het afdrukken van een gedeelte van den catalogus, waren oorzaak, dat er weinig kon besteed worden aan herstellingen van schilderijen, het hoognoodige is geschied.

Het getal bezoekers was niet minder dan 41090, terwijl door 24 artisten gebruik werd gemaakt van de gelegenheid tot copieëren.

c. 'S RIJKS VERZAMELING VAN MODERNE KUNST TE HAARLEM, DIRECTEUR C. J. GONNET.

De verzameling werd vermeerderd met drie schilderijen, te weten: „Dubbel blank" door P. van der Velden, „Visschers vrijáge" door Albert Neuhuys en „Najaars-bioemen" door Margaretha Roosenboom. — 23 werden hersteld en 6 gevernist.

Een nieuwe catalogus is gereed gekomen en à 50 cents verkrijgbaar gesteld. Het oude ameublement, dat in erbarmelijken toestand verkeerde is geheel in orde gebracht, terwijl 6 groepen van zandsteen; en afgietsels in lood uit een der gangen op het terras van het Paviljoen zijn geplaatst. Door 17076 personen werd de verzameling in het afgeloopen jaar bezocht.

d. 'S RIJKS PRENTENKABINET TE AMSTERDAM TRIPPENHUIS, DIRECTEUR J. PH. VAN DER KELLEN.

Daar de lokaliteit niet toeliet, om de vereischte werkzaamheden daarin te verrichten, terwijl het publiek daar toegang heeft, werden de uren, waarop het kabinet geopend is, verminderd en bepaald van 1—4 uur.

De belangstelling van verschillende personen bleek uit de door hen gemaakte geschenken. Plaatsgebrek verbiedt ons hier aller namen te noemen. Door aankoop werden vele zeldzame prenten aan het kabinet toegevoegd. Ook de verzameling van Teekeningen, die nog slechts een begin is van eene verzameling werd vermeerderd met twintig stuks als van Brumberg, de Heusch, van der Coogen, de Geijn, en anderen. De bibliotheek, die nog groote aanvulling behoeft, heeft ook haar aandeel in de uitbreiding bekomen, zoo door aankoop als door geschenken; onder de laatsten mag afzonderlijk genoemd worden, dat door de Heeren C. Blanc en Quantin „L'oeuvre de Rembrandt" bevattende reducties van al de prenten van onzen grooten meester.

Vele der kostbaarste prenten worden in passepartouts gezet, op andere werd om het slijten te voorkomen, vloeipapier aangebracht.

De Fransche school werd in 1880 verder geregeld.

Door 664 personen is het kabinet bezocht geworden. Veel gebruik schijnt er van gemaakt te worden door de leerlingen der Akademie van beeldende kunsten en door de beoefenaars der kunstgeschiedenis. Het grootste aantal der bezoekers echter, de nieuwsgierige touristen, zegt de directeur, zijn den werkelijk studerenden dikwijls tot last.

e. 'S RIJKS KABINET VAN PLEISTERBEELDEN, TEEKENINGEN, PRENTEN ENZ. TE LEIDEN. DIRECTEUR J. L. CORNET.

Behalve de opsomming van een aantal geschenken en aankoopen van teekeningen, etsen, gravuren, lithographiën, portretten in photographie, prentwerken, geïllustreerde werken, boeken enz. geeft dit verslag weinig belangrijks.

f. NEDERLANDSCH MUSEUM VOOR GESCHIEDENIS EN KUNST TE 'S GRAVENHAGE. DIRECTEUR DAVID VAN DER KELLEN JR.

Uit dit verslag mag men opmaken, dat in den loop van het jaar 1882, dit Museum naar Amsterdam zal worden overgebracht. De voortdurende klachten van den Directeur over gebrek aan ruimte zullen dus niet meer gehoord worden.

Dat ook dit Museum zich in de belangstelling van velen mag verheugen, ook van de verschillende departementen van algemeen bestuur blijkt uit het groot aantal ontvangen geschenken. Op de verkooping van de verzameling van wijlen Baron van Heemstra werd een groot deel der beschikbare gelden besteed. Op de tentoonstelling van zilverwerken te Amsterdam werden vruchteloos pogingen aangewend, voorwerpen machtig te worden, beter slaagde men op de te Den Helder gehouden tentoonstelling. De fraaie collectie van ivoorwerken door Bossuit vervaardigd en te Jutfaas in veiling gebracht en opgehouden, doch later uit de hand verkocht, ontging om weinige guldens verschil aan het Museum en zag men naar Frankrijk vertrekken. Toch blijkt uit de bijlagen, aan het rapport toegevoegd, dat de verzameling belangrijk aangroeit.

De groepen in nationale kleederdrachten schijnen van de Parijsche wereldtentoonstelling de kiem van mot medegebracht te hebben, waardoor eenige kleedingstukken zijn aangetast. Naar wij later lazen zijn tegen verdere voortgang van vernieling de noodige maatregelen genomen.

Van de hierbovengenoemde tentoonstelling is gebruik gemaakt tot het doen afteekenen van een groot aantal meester- en waarborgwerken van goud en zilversmeden, voorkomende op gildeplaten van verschillende steden. Ook zijn daar een aantal reproducties van oude werken aangekocht.

Het legaat door wijlen Baron van Brakel aan het Museum schijnt meer uit te munten door kwantiteit dan door kwaliteit, 't geen zeker zeer te bejammeren is. De bedoeling van den legataris echter moet men eerbiedigen en toejuichen.

De post van onderdirecteur is eindelijk vervuld geworden; men schijnt in de keuze van den Heer A. Bredius daartoe, zeer gelukkig te zijn geweest. De Bibliotheek heeft, helaas, nog geringe uitbreiding ondergaan; helaas, zeggen wij, want is aan eenig Museum een goede bibliotheek een vereischte, gewis, ze is dat aan dit Museum.

Van de beschikbare gelden is 21 centen overgehouden. Het getal bezoekers bedroeg 14678.

g. KONINKLIJK KABINET VAN ZELDZAAMHEDEN TE 'S HAGE. WAARNEMEND DIRECTEUR DAVID VAN DER KELLEN JR.

Van dit Kabinet wordt weinig gezegd. Ook schijnt men reeds voorbereidende maatregelen genomen te hebben, om tot een splitsing van het Kabinet en de ontruiming van het huurhuis met 1°. Mei 1882 te geraken, zoodat men kan zeggen, dat deze inrichting haar einde nadert. Van aankoopen is dan ook geen sprake geweest, ofschoon de geschenken, gemaakt door de H. H. P. C. Pabst (voorwerpen afkomstig van de N. O. kust van Nieuw-Guinea) en I. G. Barth (voorwerpen uit speksteen vervaardigd) in dank werden aanvaard.

Dit rapport onderscheidt zich van die over de andere Musea daardoor, dat hierin van een diefstal gesproken wordt. Gelukkig is het een zaak van gering belang, namelijk een modelletje van een rijstkarretje, en de diefstal meer uit baldadigheid dan wel uit

hebzucht gepleegd. Ter voorkoming van dergelijke en meer ernstige feiten is door vermeerdering van het personeel voorzien.

20257 personen bezochten het Kabinet. Een som van *f* 325.79 werd van de beschikbaar gestelde gelden overgehouden.

h. KONINKLIJK PENNINGKABINET TE 'S HAGE. DIRECTEUR I. F. G. MEIJER.

Ook hier bepaalt het rapport zich tot weinig meer dan de mededeeling van een buitengewoon groot aantal geschenken, aankoopen en ruilingen, beslaande ± negen kolommen van het Staatsblad. De Directeur wijst vooral op het groot aantal Nederlandsche munten, in den loop van het jaar verkregen, en op de toename van de Italiaansche munten uit de Middeneeuwen, tot nog toe zeer slecht op het Kabinet vertegenwoordigd. Slechts 293 personen bezochten het Kabinet.

i. HET MUSEUM GEVANGENPOORT TE 'S HAGE. DIRECTEUR DAVID VAN DER KELLEN JR.

Dit schijnt het eerste jaarverslag te zijn, dat daarover verschenen is. Het blijkt daaruit, dat de bouwvalligheid van sommige deelen van het gebouw en het daaruit voortvloeiend levensgevaar voor de voorbijgangers eindelijk tot een restauratie geleid hebben. De daarvoor toegestane gelden waren voldoende, om de gevaarlijke punten te herstellen, doch onvoldoende, om eene zaal in te richten voor expositiezaal. Dit nu zal in 't volgend jaar geschieden.

Dat het publiek nog altijd belang stelt in iets, waardoor de zenuwen geprikkeld worden, bewijst het bezoek, bestaande toch uit niet minder dan 15692 personen.

Tot heden zagen wij nog geene rapporten verschijnen over de beide Musea te Leiden.

In afwachting daarvan moeten wij verklaren met genoegen bemerkt te hebben, dat er in de meeste Musea meer leven heerscht dan ooit te voren, en dat zoo zij eenige uitbreiding ontvangen, dit minder te danken is aan de schrale ter beschikking gestelde gelden, dan aan de omstandigheid, dat er altijd nog edelen in Nederland bestaan, die door geschenken tot die uitbreiding willen medewerken.

TENTOONSTELLING TE LEUVEN.

In Leuven is thans een tentoonstelling geopend van een 800 tal, naar we uit de Belgische bladen moeten opmaken, meerendeels belangrijke voorbrengselen van Kunst en Kunstindustrie van vroegeren tijden. De archivaris van Leuven, de bekende Eduard van Even schijnt zich veel moeite getroost te hebben deze tentoonstelling tot stand te brengen, waartoe hij veel vooroordeelen te overwinen had. De „*Etoile Belge*“ hangt van zijne wijze, om de bezitters overtehalen hunne schatten ter tentoonstelling aftestaan, een vermakelijk tafereel op, waarvan de natuurlijkheid erkend zal moeten worden door elk, die ooit lid eener commissie voor een dergelijke tentoonstelling geweest is.

Door het Stedelijk bestuur is de gothische zaal van het stadhuis voor de tentoonstelling, die aan haar wetenschappelijk doel tevens een liefdadig verbindt, daar zij ten voordeele gehouden wordt van het gesticht voor de arme blinden, afgestaan.

Zij vertoont grootendeels voorwerpen, die nog nooit in 't publiek waren verschenen en die men dus niet in Museum heeft hunnen zien: onder anderen vijf massief zilveren apostelbeelden uit de schatkamer van de Sint Pieterskerk te Leuven, beelden om welker tijdelijken afstand de Commissie voor de groote historische tentoonstelling van oude kunst in 't vorige jaar te Brussel gehouden het kappitel vruchteloos gesmeekt had.

Behalve deze kosbare in de 15e eeuw te Leuven vervaardigde drijfwerken, vindt men er verschillende kerkelijke zilverwerken, verder gildeketenen en dergelijken.

Onder de zaken voor de geschiedenis van Leuven merkwaardig trekt vooral de aandacht de stoel van Cornelis Jansen, den beroemden Bisschop van Yperen, navolger van de leer van Augustinus en bestrijder der Jezuiten vooral op het punt van den vrijen wil en de goddelijke genade; verder de massief gouden sleutel door Keizer Karel VI aan de Leuvenaars geschonken ter herinnering aan hun moedig gedrag in 1720, de gouden medaille in 1741 door de aartshertogin Maria Elisabeth aan den beroemden Leuvenschen Professor in de geneeskunde Rega geschonken, die de stad zoo zeer aan zich verplichtte, behalven door de door hem geschonken bibliotheek en verschillende studiebeurzen, door haar voor een bombardement te bewaren. De Maarschalk van Saxen toch, door hem van een gevaarlijke ziekte genezen, beloofde hem een eeuwige dankbaarheid. Toen de Maarschalk gereed stond, de stad te bombardeeren, herinnerde de dochter hem aan de gegeven belofte en de stad werd behouden. Geen wonder dus, dat zijne naam te Leuven in eere wordt gehouden even als de voorwerpen van hem afkomstig, waarvan er een aantal op de tentoonstelling aanwezig zijn.

De kunstnijverheid van voorheen is in al hare onderdeelen ruim vertegenwoordigd, beeld, en snijwerk, meubelen, aardewerk en porcelein enz. enz.

Ook schilderijen ontbreken niet; zoo worden genoemd een Jan Steen, „het Verkeerbord,“ van Willem Mieris „een keuken een portret en een kleine schets“ „de oprichting van het kruis“ door van Dijck, „een schets van Rubens„ de krooning van Maria“ „Een H. Maagd met het kind“ van Dirk Bouts, een winter van Jan Both, een portrait van de Vos, een Pieter de Hooch? twee stukken van Albert Cuyp, een van Nicolaas Maas, een van Teniers, een van Dietrich, enz. enz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de Commissie, welke te Delft examen zal afnemen van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangen tot het geven van Middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen en in het boetseeren, en van Lager onderwijs in het teekenen, samengesteld als volgt: *Voorzitter:* Jhr. Mr. Victor de Stuers; *Leden:* de HH. A. Apol, B. Korteling, E. Lacomblé, A. Lang, W. B. G. Molkenboer, Dr. H. Treub, R. Witte.

— Ten behoeve van het Nederlandsch Museum zijn exemplaren aangekocht van de electrotypische afgietsels der voornaamste goud- en zilverwerken, welke op de Amsterdamsche Tentoonstelling van 1880 prijkten. Deze afgietsels waren op last der Britsche Regeering vervaardigd.

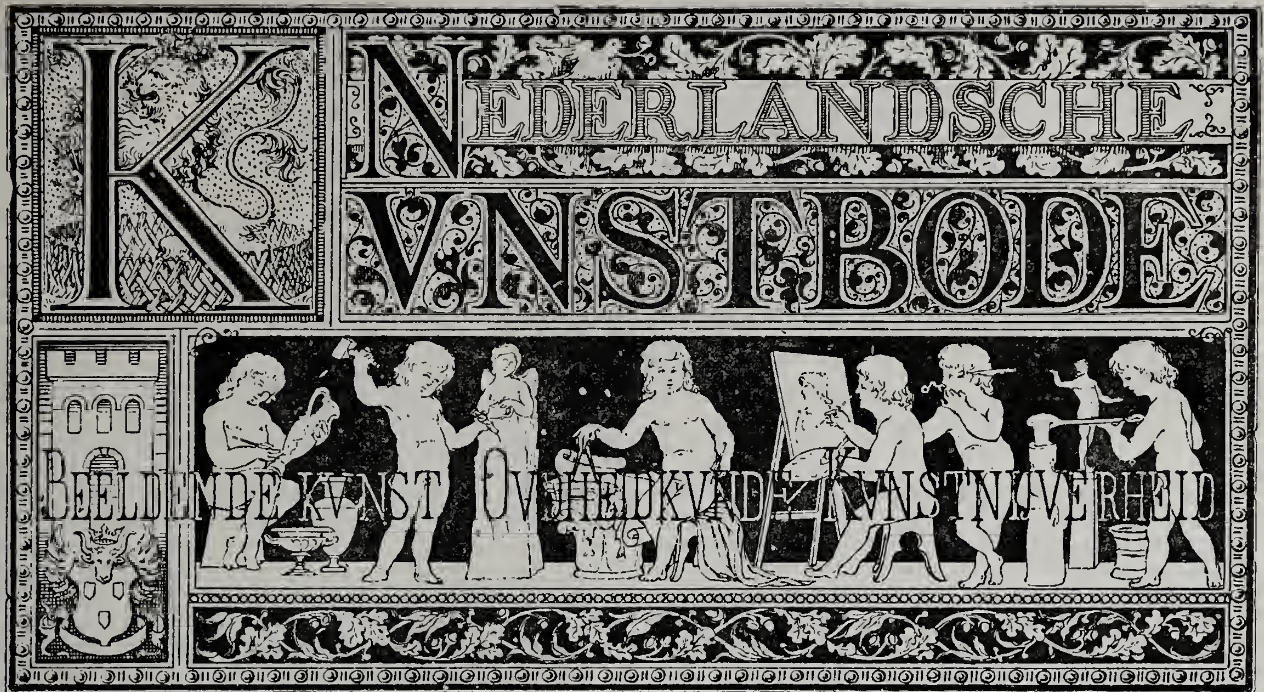
— Het *Dagblad* schreef onlangs ten aanzien van het nieuw Departement van Justitie, dat niet met de practische behoeften was te rade gegaan, blijkens de omstandigheid, dat in het toch werkelijk zeer uitgebreide voltooide gedeelte — waarmede de stichting compleet had behooren te zijn — slechts 2 der 5 afdeelingen van het Ministerie met de Secretarie kunnen gehuisvest worden, zoodat 3 afdeelingen, tot de uitbouwing gereed zal zijn, elders gevestigd moeten blijven. Dit feit karakteriseert volgens het *Dagblad* het afkeurenswaardige in den bouw, *voor het bij 't ontwerpen beoogde doel,* zoo duidelijk mogelijk.

Deze kritiek is op een geheel onjuiste stelling gegrond. Het is namelijk niet waar, „dat de stichting met het nu voltooide gedeelte compleet had behooren te zijn." De stichting zal compleet zijn, zoodra het onvoltooide gedeelte voltooid zal zijn. En dan zullen de 3 thans nog elders vertoevende afdeelingen op hare beurt de in het ontwerp van den aanvang af haar toegedachte lokalen kunnen betrekken.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 42. 15 Oktober 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post..................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

NOG EENS ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

Er is bijna geen kunstvak, waarin in den laatsten tijd zulk een strijd en beweging heerschten als in het bouwvak.

'T was dan ook waarlijk wel noodig, dat eindelijk eens een dam werd opgeworpen tegen dien vloed van speelgoedarchitektuur, die ons land dreigde te overstroomen, en die inderdaad geen ander voordeel aan zijne zijde heeft dan... dat eener spoedige vergankelijkheid.

Wanneer men eene statistiek had willen opmaken naar de naambordjes aan de deuren — en men zou mogen veronderstellen, dat dit een gezonde basis was, — dan zou zonder twijfel gebleken zijn, dat bijna een kwart van het menschdom zich den naam toekende van „*architekt*". Nu zal men ook moeten toegeven, dat in geen enkel vak met zoo lichte bagage van kennis de reis door 't leven kon worden aanvaard en dat deze naam toch steeds een eenigszins schoonen klank bezit.

Doch — brisons là-dessus! — De strijd en beweging in het bouwvak zijn er, en 't zijn juist deze, die ons bewegen hier op het hoofdpunt der kwestie wat nader integaan. Of juister gezegd: minder nog deze strijd en beweging, dan wel de besluiteloosheid, waarin ons publiek daartegenover moet verkeeren.

Overstelpt door een stortvloed van technische benamingen, geraakt het langzamerhand in een doolhof en durft geen oordeel vellen dáár, waar, bij eene eenvoudige uiteenzetting der kwestie, zijn gezond verstand reeds lang zou hebben uitspraak gedaan.

„Zie eens, — zoo hoorde ik menigeen reeds zeggen, — ik heb geen verstand van de bouwkunst, maar als ik dat voortdurend gekibbel hoor over allerlei punten, waarvan ik niets begrijp, en als ik zie hoe zoowel de eene als de andere richting wordt in bescherming genomen door mannen van gezag, over wier meerdere of mindere kennis ik niet kan oordee-

len, dan besluit ik dat beide richtingen evenveel recht hebben van bestaan, evenveel waarde qua kunst, en dat hare onderlinge bestrijding slechts 't gevolg is eener persoonlijke opvatting. Ook in andere landen vindt men gebouwen van allerhande soort, opgericht door mannen, wier naam een even goeden klank hebben op dit gebied. In alle zaken heeft ieder zijn eigen opinie en keuze; — 't zal hier wel weer hetzelfde zijn."

Wanneer hij, die zoo spreekt, eens de moeite zou willen nemen slechts één der hoofdpunten van de zaak: *het materiaalgebruik en de constructie*, wat nader te bezien, dan moet hij dunkt ons, overtuigd zijn dat voortaan zijn „opinie en keuze" niet meer behoeven aftegaan op het oordeel van een *„deskundige,"* maar dat hij, zijn eigen gezond verstand raadplegend, weten kan welke bouwwijze hij heeft te kiezen, welke te verwerpen.

Wie bouwen wil, heeft materiaal noodig, — dat staat gelijk aan 2×2 is 4.

Nu zijn er verscheidene materialen en zelfs verscheidene soorten, zoodat men daarin tamelijk veel keuze heeft, — eveneens zeer duidelijk en goed!

Is nu hiermee reeds de kwestie uit: wie met hout bouwen wil, bouwe met hout; wie met steen wil bouwen, doe het met steen, enz?

Neen, de kwestie begint hier juist voor goed; want zij zit niet in de *keus* der materialen, maar in 't *gebruik* daarvan. Op het woord *gebruiken* komt alles neer.

Met een enkel woord kan men de zaak dús omschrijven: moet men bij het bouwen alle vormen berekenen naar de bouwstoffen, die worden gebruikt, — moet men iederen vorm doen overeenstemmen met het karakter dezer bouwstoffen, — moet men deze bouwstoffen onverborgen het publiek doen zien?

That is the question.

„Bij het bouwen" schreven we; 't ware beter gezegd *in de bouwkunst*, want deze vragen gelden niet alleen bij het opmetselen der muren of het maken van de kap, maar evenzeer bij het *ontwerpen* en bij iedere lijn, die men reeds bij 't teekenen zet. — Moet dus een architekt, die een projekt maakt, voor en aleer hij zijne hoofdgedachte gaat defineeren, zich de vraag stellen: zal ik hout, of groefsteen, of metselsteen, of ijzer voor dit of dat gedeelte gebruiken, en moet hij *al zijne vormen* afhankelijk maken van het antwoord op deze vraag? Of kan hij ongestoord schetsen en ontwerpen en is zulks eerst bij de uitvoering zaak? — We zullen nader zien, dat de beslissing van dit punt eene oplossing in zich sluit van de meeste geschilpunten in zake architektuur.

Nu zou men bijna zeggen, dat er geen bouwkundigen zijn kunnen, die in dit punt nog kunnen twijfelen.

En toch, — wanneer men hen buiten spel laat, die thans 't eerst daarvan iets hooren, of die, schoon er mede bekend, 't als een van die zaken beschouwen, waarmee men 't zoo nauw niet behoeft te nemen — weten we zeker, dat er eenigen gevonden worden, die hunne taak als bouwkundige ernstig opvatten en des ondanks (in hun oog zelfs juist dààrom) aan de eigenschappen van 't materiaal geen invloed op hun ontwerpen toekennen.

Voor dezen is de bouwkunst iets te verhevens, dan dat zij zich daaraan storen zou. Voor hen is de bouwkunst slechts een spel van lijnen en vormen, vol idealisme en op alle gronden der schoonheidsleer gebaseerd, doch die dan ook daarin alleen al hare kracht en beteekenis vinden moet.

Een goed architekt — zoo meenen zij — zondert, vóór hij gaat ontwerpen, zich af in zijn studeervertrek, sluit zich af van de buitenwereld, ver van 't gewoel van timmerlieden, metselaars en smeden en leeft daar alleen voor zijne vormen en lijnen en combineert ze naar de wetten dezer aesthetiek. – Wat heeft hij ook met deze ambachtslieden uittestaan? — Hij is de kunstenaar en zij hebben slechts te zorgen zijne ontwerpen zoo goed en zoo kwaad als 't kan naar de teekening worden uitgevoerd. *Hij* immers imponeert hun *zijne* vormen, zij niet hunne vormen aan hem.

Wat deert het hem of de smid een zes weken lang moet uithakken en weer soldeeren, en weer uithakken en bijvijlen, om eindelijk iets te krijgen dat naar zijn teekening lijkt? Wat geeft hij er om of een steenhouwer, zijne schets volgend, telkens weer met nieuwe moedeloosheid aan een ander stuk zandsteen de lijst beproeft te hakken, die blijkbaar voor hout is berekend, om telkens weer dit stuk te werpen bij den puinhoop van gebroken lijsten, die een satyre schijnt op zijn ontwerp?

Dit alles treft hem niet. Dit zijn zaken van aannemers, opzichters en dergelijken, maar voor den architekt is dit te gering.

Spreek hem niet van constructie. De constructie heeft niets uittestaan met de bouwkunst *als kunst.* Zij is een kwestie van uitvoering, niet een factor bij 't ontwerpen. Zij behoort tot de praktijk. En is 't nu al niet wel genoeg, dat men zijn hoofd moet breken met berekeningen der toegepaste mechanica en wat dies meer!

Moeten we daarbij nog aan zulk een *materialistische* opvatting der bouwkunst toegeven, van aan ieder materiaal die vormen te geven, die met zijne samenstelling en eigenschappen overeenkomen? — Dan is 't met haar idealisme gedaan!

Hoe professoraal deze bewering ook klinke en welk medelijden ons daaruit moge tegenwaaien met onze onwetenheid, zijn wij brutaal genoeg te beweren, dat zij een bewijs is van een *totaal verkeerd* begrip der bouwkunst en dat wij het voor een goed deel aan haar te danken hebben, dat onze architektuur in zoo'n ellendigen staat verkeert.

Reeds de naam alleen van *bouwkunst* geeft ons hierin gelijk. Hare eerste natuurlijke voorwaarde is, dat men naar het ontwerp inderdaad kunne *bouwen*; en in dit woord „bouwen" is immers op zich zelve reeds 't begrip van constructie vervat, een begrip, dat op zijne beurt weder te kennen geeft: een samenvoeging der materialen met kennis en oordeel. Zonder dit heeft haar naam dus zelfs geen zin.

Nu zijn uitvoerbaarheid en stabiliteit zeker wel de minste van de daaruit voortvloeiende eischen. En toch: om op de beste en rationeelste wijze deze stabiliteit te verzekeren, moet men dan niet reeds bekend zijn met de eigenschappen van 't hout en den steen, om deze zoo te kunnen verwerken en plaatsen, dat zij naar hun beste vermogen daartoe medewerken? Zeker, anders zouden zij in dit opzicht nutteloos worden gebruikt.

Zonder deze werking is dan ook de bouwkunst

geen *bouw-*, maar slechts *teekenkunst.* Want inderdaad, de meeste van al die schoone plaatwerken met projekten zijn slechts *teekeningen*, meer niet. Hun ontwerpers zijn geen bouwkundigen in den waren zin. Anders zou de eerste de beste boekengeleerde veel eerder architekt heeten dan een kundig vakman.

Kernachtig is hier het woord van Viollet-le-Duc: la construction est le moyen, l'architecture le résultat. De architektuur is een uitvloeisel der constructie en van het materiaalgebruik afhankelijk, en waar de constructie — het middel — afkeurenswaard is, daar kan de architektuur niet schoon noch prijzenswaard zijn.

Reeds al te lang hebben we dan ook deze bouwkunst op papier zien voortzetten door een legio architekten, wien het om 't even is of hun ontwerp wordt uitgevoerd in hardsteen of carton-pierre. Het kan niet missen of ons publiek zal dit hoe langer zoo meer gaan gevoelen.

Want inderdaad, de zaak is zóó natuurlijk, zóó voor ieder begrijpelijk, dat een kind de waarheid er van gevoelt en we onmogelijk zouden kunnen gelooven, dat nog bouwkundigen — zelfs van naam — daartegen opponeeren, wisten we niet tot welke bekrompenheid het volgen van een ouden sleur, of wel een vergedreven parti-pris voeren kan.

Zie om u heen, op welk gebied ge wilt, en overal, overal elders, wordt dit beginsel gehuldigd.

Is 't niet de taak van een goed tuinman zijne boomen en gewassen te leeren kennen, nategaan de eigenaardigheden van ieders groei en samenstelling, te onderzoeken welke grond voor deze, welke voor gene 't verkieslijkst is en te bespieden den invloed van zon of regen op iedere plant? 't Is immers daarnaar, dat hij zijne boomen moet planten en behandelen, en snoeien en leiden. Of kan hij maar, zonder daarop te letten, deze alleen bekappen naar wat ge noemt een eleganten vorm?

Welke modiste zal een japon van zwaar fluweel zoeken te fatsoeneeren en plooien naar 't model van een in neteldoek met kant? Zou er één daartoe dwaas genoeg zijn?

En toch, 't zijn deze dwaasheden, die we dag aan dag op bouwkundig terrein zien vertoonen, waar — om maar iets te noemen — steenen gewelven geregeld worden nagebootst door latwerk met wat gips.

Deze natuurlijkheid der zaak springt nog meer in 't oog, als we naast de bouwkunst zoovele andere kunstvakken ter vergelijking plaatsen.

Waarin toch vindt de verdeeling in al deze vakken haar raison d'-être, zoo het niet is in de verschillende bewerking naar den aard der gebruikte stof? Waarom spreekt men van smeed- en drijfkunst? Waarom stelt men aan een gedreven koper beeldwerk geheel andere eischen dan aan een gegoten in dezelfde stof? Is 't niet alleen omdat, nu het middel der bewerking verandert, de vormen evenzeer deze verandering moeten uitdrukken?

Zou men zich kunnen voorstellen, dat iemand het tot eene dragelijke hoogte in de goudsmeekunst brengen kan, als hij niet vertrouwd is met de eigenaardige vereischten voor de bewerking van het materiaal, als hij niet weet welk karakter de vormen zullen moeten dragen en daarvoor een model aan de hand geeft, dat, als twee druppels water op elkander, gelijkt op een fabrikaat in glas of porcelein?

Neem de graveerkunst. Ligt niet de verschillende kunstwaarde van steendruk en staalgravure en houtsnee voor een goed deel in de wijze, waarop ieder zijn eigenaardig karakter van bewerking prononceert? Dit verschil in bewerking is niet alleen een noodwendig gevolg, omdat men in steen niet graveeren *kan* als men in staal kan doen, maar ook zonder twijfel een deel der kunstwaarde, omdat de natuur van 't materiaal deze bewerking aanwijst.

Is het dan niet meer dan verwonderlijk, dat onze architektuur alleen zonder dit beginsel schijnt te kunnen bestaan? Dat alle mogelijke materialen naar een tevoren gemaakte teekening kunnen worden verwrongen en verkracht en zoodoende aan de waarheid openlijk een slag in 't aangezicht kan worden gegeven?

Dat men hier ijzeren hekwerk vindt, op koekbakkerswijze geconstrueerd en verbonden; dat daar wit houten balustrades en kroonlijsten moeten fungeeren voor idem in gehouwen steen?

Dat men zink ziet dienst doen voor eikenhout, en hout wederom voor marmer?

De constructie behoort tot de praktijk en heeft met de kunst niets uittestaan; ziedaar de bewering van enkele geleerde artisten, die meenen alleen de kunst in pacht te hebben,

De constructie behoort tot de praktijk! Ongetwijfeld, maar zonder praktijk is geen bouwkunst denkbaar, kan geen bouwkunst bestaan.

Is het niet verwonderlijk — zou men hier kunnen vragen — dat men van den eenen kant de bouwkunst wil verlagen tot een *handwerk*, omdat men gevoelt welke groote plaats daarin het constructieve element bekleedt, en van den anderen kant zich aan de noodzakelijkheden der constructie zooveel doenlijk zoekt te onttrekken?

Maar de bewering wordt tot een beschuldiging; aan de eigenschappen van de bouwstof het recht toekennen ons de vormen voor te schrijven, die hun passen, heet *materialistisch* bovendien! En deze beschuldiging uiten vooral zij, die in de bouwkunst een symboliek zoeken zonder eind en een idealisme, dat alle perken te buiten gaat.

Het tegendeel daarvan is, dunkt ons, waar. Instede van materialistisch, is 't een der waarlijk ideale zijden van de architectuur.

Zonder dat gaat haar idealisme mank of is minst genomen niet volkomen.

Wanneer iedereen, ook een ondeskundige, op 't eerste gezicht eener teekening, zeggen kan: *dit is hout*, dan bewijst zulks dat de ontwerper zeer zeker deze gedachte goed heeft weten uittedrukken en dus ook een idee heeft vertolkt.

En is 't ook niet werkelijk de belichaming van een idee, als de kunstenaar door zijne *vormen alleen* — dus reeds op het papier — tot iedereen duidelijk spreken kan: „ziehier een beker, bestemd voor dit of dat doel en ontworpen voor *goud*; ziehier een andere, met eene zelfde bestemming, doch uittevoeren b. v. in gebakken aarde; merk op hoe ik de waarde en eigenschappen dezer beide stoffen heb weten te onderscheiden en op het fijnste materiaal ook de fijnste bewerking heb toegepast?" Zoo hij voor beiden dezelfde vormen aangaf, ware dan de uitdrukking zijner ge-

dachte, — óf, wat nog erger is, zijne gedachte zelve — wel volkomen?

Ons dunkt dat, wanneer iedere *vorm* ons toeroept: ik ben *hout* en ik ben *steen*, dit zelfs een gezonder idealisme is dan dat, 't welk men zoeken wil in 't aantal kolommetjes eener balustrade of in de verdeeling van een venster, wat niettemin door enkele geleerde heeren, die onze bouwkunst niet anders kennen dan naar 't geen zij daarover in eenige hoogdravende verhandelingen *gelezen* hebben, als het eenig streven eens architekten wordt beschouwd.

Doch we gaan nog verder en durven beweren, dat er vele zaken zijn, die, naast eene trouwe beantwoording aan haar doel, al heel weinig andere waarde in het uitdrukken eener gedachte bezitten kunnen dan die, welke gelegen is in de overeenstemming der grondstof met het karakter der daarop toegepaste bewerking.

Men geve ons eens op welk ander *ideaal* b. v. een tafel nog vertolken kan, wanneer zij in vorm geeigend is aan haar bestemming en.... daarbij op correcte wijze de natuur van het verwerkte materiaal teekent. Trouwens, dat ook het constructieve gedeelte werkelijk tot de *kunst* behoort, vindt eene krachtige bezegeling in het feit, dat zoo uiterst weinigen op echt karaktervolle wijze den aard van iedere bouwstof door alle vormen heen in hun werken weten terug te geven.

Men zou dan ook geneigd zijn te zeggen, dat velen dit belangrijk deel der kunst miskennen alleen omdat zij gevoelen hoe hun het talent daartoe ontbreekt, en zij dus misprijzen wat zij *niet kunnen!*

Maar is 't wel noodig zooveel woorden te verspillen voor een bewijs van de waarde van ons beginsel: *absolute eerbied voor de waarheid, in constructie, in vorm en overal?*

Is niet de geheele geschiedenis der architektuur — het ontstaan van alle stijlen — daar, om, zoo niet de eerbiediging, dan ten minste de kracht van dit beginsel te staven!

Zeer zeker!

Onze eerste voorouders, die hunne hutten bouwden door 't bijeenbinden van de kruinen der boomen, of later door een constructie van boomstammen, gedicht met riet en klei, zochten niet *vooraf* naar een vorm die hun beviel, maar hadden voor hunne vormen enkel de eenvoudige reden: bij 't zamenstellen van een doelmatig verblijf, hout, riet en klei op de rationeelste wijze te gebruiken.

En 't is juist daarom — dáárom alleen — dat zij in hooge mate bezitten wat men noemt: de bekoorlijkheid der eenvoud — le charme de la simplicité. Men gevoelt dat alles op zijn plaats is, alles dienst doet, overal een oordeelkundige samenstelling heerscht en der waarheid streng is hulde gebracht.

Loop de geheele geschiedenis der bouwkunst door en 't is overal datzelfde beginsel: *een ware en beredeneerde constructie*, dat natuurlijker wijze bij het aangeven der vormen voorzit. Stel u de Grieksche bouwkunst als bijzonder ideaal, ge zult moeten bekennen, dat ook bij haar de constructie overal even duidelijk is en oprecht, dat zij nooit hare middelen verbergt of anders wil schijnen dan zij is. Eens daargelaten de kwestie of oorspronkelijk houtconstructie tot hare hoofdvormen heeft geleid — en 't bestaan dezer kwestie is reeds een bewijs dat ieder gevoelt, hoe hout andere vormen behoort te hebben dan steen —, bewijzen ons dan niet alle détails harer ordes, hoezeer de Grieken iederen vorm in overeenstemming trachtten te brengen met den groefsteen, door hen gebruikt?

De Romeinen hebben door de toepassing der baksteenconstructie weder een nieuwe architectuur in 't leven geroepen! En zijn er nu niet vele middeneeuwsche gebouwen, die ons aan de bouwkunst der Romeinen herinneren, alleen omdat de ook door hen gebruikte baksteen noodwendig tot soortgelijke vormen leiden moest?

Maar toch, 't is zeker, dat dit beginsel nooit met meer vrijmoedigheid, met meer logische getrouwheid is gehandhaafd dan door de kunstenaars der middeneeuwen.

„Hun eerste wet was de oprechtheid. Moesten zij steen, hout, metaal of stucwerken toepassen, zij gaven aan elk dezer materialen de samenstelling, de vormen en versiering, die daaraan konden passen; en zelfs dan, als zij aan een dezer materialen de vormen trachtten te geven, aan andere ontleend, wees de smaak hun de grenzen aan, die men niet kan overschrijden, want nooit zochten zij in het uitwendig voorkomen te bedriegen. Men moge meenen dat deze roos, gindsche raamstijlen delikaat bewerkt zijn; niemand zal echter een steenen roos of steenen stijlen aanzien voor hout of ijzer.... Moeten zij deze zaal boogsgewijze met hout overdekken, dan is 't duidelijk eene *betimmering*, die wij zien, geenszins de nabootsing van een gemetseld gewelf. Moeten zij een plafond maken, dan is het de constructie der zoldering, die de indeeling, de versiering zelfs aangeeft." 1)

'tZal niet noodig zijn daartegenover ter vergelijking onze moderne bouwkunst te plaatsen, wijl de gevolgtrekking hier voor ieder duidelijk is.

Doch we willen hier nog wijzen op eene andere zaak.

Er zijn zoovele bouwkundigen, die den voordeeligen stelregel volgen: dat het wijs is steeds de rijzende zon te aanbidden. En, wijl zij nu in hunne hooge wijsheid meenen, dat deze rijzende zon thans niet anders is dan middeneeuwsche bouwkunst, strooien zij met kwistige hand spitsbogen, pinakels en kruisbloemen over hunne bouwwerken uit, men zou haast zeggen, om 't even waar zij mogen nedervallen. Want spitsbogen zijn immers middeneeuwsch en pinakels Gothiek?

Daarbij zijn er anderen die, buitensporig tuk op symboliek, op meer dichterlijke dan kalm doordachte gronden deze vormen overal bewonderen, ook daar waar geen enkele constructiereden ze motiveert, — en dit enkel en alleen omdat zij in hun oog bezitten 't een of ander soms moeilijk te verdedigen ideaal. Deze dichterlijke bewondering gaat zoo ver, dat men deze vormen geinspireerd meent alleen door de schoonheid der ons omgevende natuur: „de zuilen zijn de boomen en de gewelven zijn hunne kruinen, die zich boven samenwelvend als een groen gewelf over den wandelaar vormen." Is 't niet schoon?

Door deze redenen te zamen zien wij — in 't bizonder voor vele onzer kerkgebouwen — een soort

---

1 Viollet-le-Duc, Dictionnaire de l'Architecture.

Neo-Gothiek verrijzen, dat van middeneeuwsche bouwkunst evenveel heeft als de aap van den mensch.

't Zijn deze gebouwen, die bij een waar bouwkundige haast gelijke walging wekken moeten als de producten onzer zoogenaamd moderne kunst, want waar de hoofdbeginselen miskend worden, daar laat ons de Gothiek, evenals elke andere stijlvorm, op zijn minst onbewogen en koud.

Inderdaad, wanneer men een opeenstapeling ziet van de grofste leugens tegen constructie, wanneer het materiaal is gemaskeerd, verwrongen of verkracht, dan kan 't ons niet veel belang meer inboezemen of deze architectuur 't meeste zweemt naar Grieksche dan wel naar middeneeuwsche kunst.

Zeiden we bij den aanvang wel te veel, toen we beweerden, dat eene overeenstemming in dit punt eene overeenstemming inhoudt in de meeste geschilpunten in zake architectuur?

Dagelijks en nog eens dagelijks ontmoeten we voorbeelden, waarin tegen het besproken beginsel op de tastbaarste wijze gezondigd is. Ja, men kan haast geen stap verzetten zonder werkstukken te moeten zien, die ons toeroepen, dat hier alweder het materiaal zonder kennis en zonder kunstgevoel is verwerkt.

Neem eens eenvoudig het hekwerk, zooals het in de laatste jaren aan de meeste onzer moderne gebouwen prijkt, en 't is vooral op het gesmeede, dat we hier doelen. 9 van de 10 hekken zeker bestaan uit een partijtje krullen, op zulke eene irrationeele wijze tegen elkaar gelijmd, dat zij niet den minsten druk kunnen weerstaan, gelijk we dan ook reeds eenige specimina onder het gewicht der spelende jeugd hebben zien bezwijken, — terwijl daarenboven bij velen het hoofdsieraad bestaat uit enkele zoo ondoordachte ornamenten, dat wie kennis heeft onmiddelijk zegt: dat is geen smeewerk, maar een combinatie van soldeeren en uithakken, waaruit men den onbekwamen ontwerper proeft.

En 't bewijs is daardoor geleverd, dat — om voor een oogenblik dat punt alleen te bezien — een voldoende voorraad ijzer *niet* aan het doel beantwoordt, waartoe het is verwerkt, enkel door de onkunde van dezen ontwerper. Aan een doel, waartoe het ongetwijfeld had *kunnen* beantwoorden. Geef aan een werkelijk bekwaam kunstenaar hetzelfde gewicht in ijzer en hij zal u een werk leveren, waarop de straatjeugd zich zonder vrees kan nederzetten, terwijl het daarbij het echt karaktermerk van ijzersmeedkunst dragen zal.

Zeker, 't is wel een groot gemak voor een legio bouwkundigen, dat zij onbekommerd teekeningen kunnen leveren voor wat ambacht of materiaal 't ook zij en dat dit ambacht zich maar moet schikken naar hun luimen of gebrek aan kennis, maar 't is even zeker dat we hieraan een menigte gewaande kunststukken te danken hebben, die toonen hoe men met een materiaal zelfs precies het omgekeerde doen kan, als waartoe 't zich van nature leent.

Aan hen, die reeds zoover op hunnen kunstenaarsloopbaan (!) gevorderd zijn, is echter weinig te veranderen. Zij begrijpen niet, of . . . willen niet begrijpen.

Maar voor onze jonge architekten, voor de leerlingen van onze ambachts- en industriescholen is het niet te laat.

Aan dezen moet van jongs af aan de kennis worden meegedeeld der verschillende stoffen, waarmede zij zullen hebben te bouwen. Eene kennis der samenstelling, van den groei en de eigenschappen van iedere stof, opdat zij in overeenstemming daarmede deze bouwstoffen leeren vormen en verbinden.

Opdat zij ook bij het versieren hunner werken leeren geen oogenblik uit 't oog te verliezen of zij metaal of hout, of zij hardsteen of ijzer onder handen hebben.

Opdat zij ook bij 't ontwerpen van ieder ornament en ieder bladwerk zich rekenschap leeren geven van 't karakter van dit ijzer of dit hout en van de eischen ons daardoor gesteld om een werkelijk karaktervol en treffend kunstwerk te leveren.

Opdat zij de waarheid leeren liefhebben en een volstrekten afkeer krijgen van bedrog in constructie en gebrek aan karakter in vorm.

Opdat zij, in één woord, de kracht leeren gevoelen en de juistheid beseffen van het woord: „*Toute forme, qui n'est pas indiqueé par la structure, doit être repousseé*"

(*Wordt vervolgd.*)

NOG IETS OVER HAAGSCH GLAS EN HAAGSCHE GLASBLAZERIJEN.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Het oud-archief der gemeente 's Gravenhage, dat zoo rijk is aan allerlei aanteekeningen en gegevens, belangrijk, zoo voor de geschiedenis dier stad, als voor die van de Kunst en de Kunstnijverheid, laat ons ook, zoo nu en dan, bij 't doorzoeken en doorlezen der registers en geschriften, een blik slaan in de Kunst van glasblazen in vroegere eeuwen. Bij 't geen we in No. 35 van dit blad daarover reeds mededeelden, kunnen wij nu nog 't volgende voegen:

In een der vele pakken *Varia*, waarin 17^e^, 18^e^, ja soms 19^e^ eeuwsche bescheiden, door elkaar bewaard worden, vonden wij onderstaande minuutmissive:

„Ed. Erentfeste wijse voorsienige seer discrete Heeren.

Henrick Heuck onse burger ende Mr. cristalblaser alhier, heeft ons te kennen gegeven, dat hij deuchdelijcken ten achteren was aen Matheus du Quesne, mr. cristaldrilder alhier, de somme van zes hondert ses ende tachtigh gldns, twee st., tot securiteijt van het welcke sijn achterwesen, de voorn. Heuck door een van onse gerechtsboden op den X^den^ deser lopende maent hadde doen nemen ende stellen in arrest ende bewaerder handt, alle de goederen, berustende ten huijse van der voorsn. du Quesne, omme daer aen, wast doenlycken, sijn achterwesen te verhaelen, edogh, alsoo deselve du Quesne voor het dienen van den rechtdagh, hem voor onse vierschaere gepraefigeert, sigh met alle sijne goederen heeft begeven buyten de jurisdictie deser stede, violerende alsoo 't gedaen arrest, soo hebben wij den voorn. Heuck niet connen weygeren dese onse brieven van voorschrijvens aen

de Magistraet van die plaetse daer de voorn. du Quesne sal connen worden gevonden, vruntnabuyrlycken versoeckende, dat UEd. gelieve denselven met de goederen boven den arreste getransporteert aen te houden ende voorts den voorn. Heuck doen erlangen goet cort ende onvertogen recht, soo UEd. naer genomene kennisse van Saecke naer recht ende billyckheyt sullen bevinden te behooren; wij sullen niet naerlaeten sulcx in diergelijcken ende alle andere voorvallende gelegentheden te verschuldigen; waer mede Ed. Erentfeste wijse voorsienige seer discrete Heeren wij UEd. bevelen in de bescherminge Godes.

Gedaen in den Hage den XXIIen July 1632.

UEd. Goede vrienden ende nabuyrlycken,
Schout ende Gerechte van 's Gravenhage.

Superschriptie: Ed. Erentfesten,
Den Schout ende Gerechte van . . .

In een zeer merkwaardige Serie doorschoten „Comptoir Almanach" waarin aanteekeningen van Burgemeesters van 's Gravenhage, lezen wij verder:

„Den 7 September 1696 aan Le Sage toegestaan voor 't maken van de straet voor zijn huys 't Glashuys 200 gl. tot de part van zyn broeder Mich., heeft maar 300 gld. geeyscht."

„Den 22 Maart 1713 is aan Le Sage verkoght met kennisse van den geweesen Glasblaaser het verbrande Glashuys te weeten den opstal en den grond voor *f* 1200.—"

„Den 24 Maart 1713. Aan Le Sage op interest gegunt tot opbouwe vande huyssen bij hem te stellen op het Glashuys en verders de somma van *f* 8000.— teegens 3 p. c. 's jaars."

Van dit *Glashuis* was reeds sprake in 1678. In 't lui- en begrafenisboek der groote kerk (St. Jacobs kerk) van dat jaar, wordt een overledene genoemd, die bij zijn leven woonde *„bij 't Glashuis."*

Tot aanvulling van 't geen we bereids mededeelden over den glasblazer Jeudonné de Voix, (Judonne de Voos), die in den Haag in 't laatst der 17de eeuw leefde en werkte kunnen nog dienen, de volgende twee aanteekeningen aan de reeds genoemde Serie „Comptoir almanach" ontleend.

Ten eerste komt zijn naam als volgt voor:

„Den 29 September 1708; buyren in de Pooten Mons. Servaas, Mr. Staphorst, Mr. Snellerwaart, Monsr. de Voos, voor de wed. Godyn, neemen aan aanstaanden April haar leuyven te amoveeren.

Daarna den 18 April 1721, waar we lezen: „Abram de Voys gepermitteert alhier een oventje om glas te blasen, te mogen opregten."

Wij wagen 't nog niet, naar aanleiding van die weinige gegevens eene geschiedenis te schrijven van dien tak van Kunstnijverheid in den Haag in 't laatst der 17e en in 't begin der 18e eeuw bloeiende, maar toch mogen wij wel de aandacht vestigen op overeenkomst van jaartallen. Het schijnt zelfs, dat met den „gewezen glasblazer" in de aanteekening van 22 Maart 1713, Jeudonne de Voix (Voos, Voys) wordt bedoeld, en dat een zijner nakomelingen Abraham de Voys, eenige jaren na den brand van 't Glashuis, zij 't dan ook in 't klein, want er is sprake van een *oventje*, het bedrijf weder is begonnen uit te oefenen.

Het Monsieur de Voos in de aanteekening van 29 Sept. 1708, wijst heen naar Franschen, ten minste naar buitenlandschen oorsprong, en zal misschien bij verdere nasporingen toegelicht kunnen worden. In elk geval komt die familienaam in den Haag voor in de jaren 1695, 1696, 1698, 1699, 1706, 1708, 1709 en 1721.

In de rekeningen der Schutterij worden nog genoemd een Josina de Vois voor het drillen van „een glase kop", en Theodatus de Vois voor het „snijde van den hensbeeker".

Den Haag.

„HET HEERLIJKE STUK VAN JAN VAN RAVESTEIJN VAN 1618 IN HET HAAGSCHE GEMEENTE-MUSEUM."

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Van dit uitvoerige schutters- en magistraatstuk in No. 39 van dit blad, door den heer A. Bredius, onder bovenstaanden titel vermeld, wordt ,— onder No. 18 van den „Katalogus der schilderijen op het Raadhuis te 's Gravenhage van 1870", aanwezig, maar later voor 't meerendeel, zooals ook 't doek van Jan van Ravesteijn, naar het Gemeente-Museum overgebracht,— wordt, wat betreft de vervaardiging, alleen het volgende aangeteekend: „Het honorarium voor deze schilderij bedroeg *f* 500."

Bij 't doorlezen van het „Dachboek van Schoudt, Burgemrn en Schepenen van 's Gravenhage," (oudarchief der Gemeente), deel Ia, inhoudende de jaren 1612—1621, vonden we het contract van den schilder met den Magistraat gemaakt. Het dagteekent van 20 November 1617, en luidt als volgt:

„Is bij d' Heere Bailliu Mr. Pieter van Veen ende Schepen Maes (Zeger van der Maes) als particulierlijck daertoe gelast sijnde, geaccordeert met Mr. (Jan van) [1]) Ravesteijn, schilder, dat hij volgens 't patroon daervan gemaeckt ende ter camere van Burgemeesteren verthoont meesterlijck ende naar de conste sal contre feyten de Magistraet jegenwoordich in dienst sijnde, mitsgaders de officieren van de Schutterie tot ontrent . . . . . . in getaele, een min ofte meer onbegrepen, omme deselve schilderie in de nieuwe Caemer op Sebastiaens Doelen alhyer, gehangen te werden ende dat voor de somme van vijff hondert guldens eens, 't leveren van douck ende diergelijcke behoeften, daerinne begrepen, ende sal bij burgemrn versorcht werden, dat de selve penningen aen hem soohaest 't werck volmaeckt sal sijn, sullen werden betaelt, ende wederomme gecollegeert van de persoonen, die int voorn. stuk sullen werden geconterfeijt, volgens de repartitie daervan te maecken, naer advenant van 't geene aen een yeder bij gissinge sal wesen verdient."

Er is in dit stuk sprake van een „nieuwe Caemer," waartoe het schilderij moest dienen. Zeer zeker wordt op dien aanbouw gedoeld in eene resolutie van 20 Juli 1615, voorkomende in het even gemelde „Dachbouck", betreffende eene „voorgenomen, nyeuwe funderage tot vergrooting van de huyssinge van den Doelen." We lezen daarin: „Is naer communicatie metten Burgemeester Jacob Cornelis van Wouw ende Johan Janssn Cocq

---

1) In 't origineel staan tittels. Men kende dus in die dagen den schilder niet bij zijn voornaam, en dat nog wel, waar contract was gemaakt.

gehouden, die schutterije van de Cloveniers doelen alhyer, ten regarde sij eenige jaren geleden, hebbende octroy van een loterye te mogen opstellen, ende daarvan hebben gedesijseert ende afstant gedaan, ten behouve vant Wees- ende Pesthuys van 's Gravenhage, ende andere consideratiën, deselve toegevoucht tot subsidye van heur luyder voorgenomen nyeuwe funderage tot vergrooting van de huyssinge van den Doelen te doen, de somme van ses honderd ponden te XL groten 't pondt, d'welcke ses sullen werden betaelt vuytte Tresorie van 's Gravenhage binnen twee eerstcomende halve jaren bij egaele portie."

Die subsidie schijnt niet voldoende geweest te zijn, want den 17den September 1619, toen de verbouwing voltooid was, en 't schilderstuk reeds de eetzaal versierde, moesten er nog gelden gevonden worden om de kosten van timmerman enz. te voldoen.

Op den 17den September 1619 lezen wij in het meergemelde Dachbouck: „Burgemeesteren van 's Gravenhage hebben op 't ernstich versouck van Deecken ende Capiteijns van de Schutterije alhyer, omme met consent van de Magistraet seeckere somme van penningen op intrest te mogen negotieren tot vervalling van de kosten van de timmerage aan den Cloveniers Doelen alhyer onlanx gedaen, waerover sij aan Pieter Denen timmerman, ter saecke van matrialen ende arbeijtsloon verclaerde noch schuldig te sijn over de ses hondert ponden te XL groten, deselven geconsenteert hebben gelyck sij hen consenteren mits desen, ten eijnde als voren, op intrest te mogen negotieren de somme van vier hondert ponden munte voorsn. mits deselve gelden uyt het innecomen van den voorsn. Doelen ter gelegener ende bequaemer tijt wederom afgeleyt sullen worden."

Ten slotte nog dit. Volgens den aangehaalden „Katalogus" is het doek van 1618. Zeer zeker heeft het volkomen aan de gestelde eischen beantwoord en heeft de schilder, — uit „sonderlinghe consideratie" misschien, — den 18 October van dat jaar „geaccordeert" gekregen, de „vrijdomme van alle tochten ende wachten, die hij als schutter van 's Gravenhage gehouden es te doen, mits blijvende broeder van minnen," welk gunstbetoon op dien datum in het „Dachboek" wordt vermeld.

Den Haag.

PRIJSVRAAG DER VEREENIGING VOOR GESCHIEDENIS EN KUNST TE ROTTERDAM.

Van deze in de maand April j.l. uitgeschreven prijsvraag, hebben we vroeger mededeeling gedaan. Zij betrof, zooals men zich zal herinneren, het vervaardigen van een spiegellijst met glas, uitgevoerd in hout, metaal of ivoor, en desverkiezende met gelijktijdige toepassing dier materialen; het glas hoogstens ter oppervlakte van 25 en minstens van 2 vierkante decimeter, terwijl de lijst zelf in gotieken- of in renaissance-stijl verlangd werd. Een som van *f* 100.— is uitgeloofd geworden voor de best gekeurde inzending.

De uitslag hiervan is, dat dezer dagen met eenparige stemmen, door de bestuurders dier Vereeniging, de premie werd toegewezen aan den inzender, onder het motto: „Ars et Historia," die vervolgens bleek te zijn de Heer Léo P. Stracké, Beeldhouwer en Kunstdrijver te Rotterdam.

De bekroonde lijst, waarvan het spiegelglas cirkelvormig is, heeft een hoogte van 45 en een breedte van 39 centimeter. Zij is een eenvoudige, maar hoogst sierlijke cartouche, in renaissance-stijl, met twee kinderfiguurtjes, de Geschiedenis en de Kunst voorstellende, en gedreven in rood koper. Het ontwerp getuigt van goeden smaak en de uitvoering van een bekwame hand.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Rotterdam. Niets is ons aangenamer, dan te kunnen mededeelen, dat de Nederlandsche Kunstnijverheid teekenen van leven geeft. Ter gelegenheid van de Utrechtsche Studentenfeesten en den plaats gehad hebbende geschiedkundigen optocht, is melding gemaakt van het prachtig harnas, gedragen door den Heer R. Baron van Heeckeren van Wassenaer, die als Aartshertog Matthias daarmede aller oogen tot zich trok.

Dat harnas thans, met vergunning van den eigenaar, gedurende eenigen tijd tentoongesteld in het Museum der Vereeniging voor Geschiedenis en Kunst hier ter stede, geeft ons aanleiding om te wijzen op het feit, dat de drijfkunst in metaal, die bij ons te lande van oudsher bloeide, blijkens dit voortbrengsel van hedendaagsch drijfwerk met goed gevolg wederom beoefend wordt.

Gaarne scharen wij ons dan ook aan de zijde van hen die den maker van het harnas, den Heer C. J. Begeer te Utrecht, lof toezwaaien voor zijn werkelijk goed geslaagden arbeid, maar tevens moet hulde gebracht worden aan den jeugdigen Maecenas, den Heer van Heeckeren voor de onbekrompen wijze waarop hij van zijne levendige belangstelling in onze Nederlandsche Kunstindustrie blijk heeft gegeven. Neemt men in aanmerking dat op dit gebied, het aanbod zich geheel regelt naar de vraag, dan moge het goed gegeven voorbeeld anderen ter navolging opwekken.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

België. Den 2 October is te Ixelles, een der voorsteden van Brussel het gedenkteeken onthuld; opgericht ter eere van Antoine Wiertz, wiens schilderstukken in het welbekende Museum Wiertz te Brussel vereenigd zijn.

Dit monument dat op de *Place de la Couronne*, aan het einde van de *rue du Trône* geplaatst is, bestaat uit een gebroken zuil, waaraan het borstbeeld van Wiertz, in een medaillon hangt, en uit twee beelden: links dat der Onsterfelijkheid, die het borstbeeld bekroont, rechts dat der maagd van de stad Dinant, de geboorteplaats van den schilder, die een urn op de knieën houdt. Het eerste beeld is staande, het andere zittende gesteld. De figuren, die in brons zijn gegoten, werden door den Heer Jacquet geboetseerd.

ERRATA.

Bldz. 240, kolom 1, regel 25, *staat:* de hh. Cuypers; *moet zijn:* den heer Nicolas.
„ 319, kolom 1, regel 10 v. o., *staat:* 2de; *moet zijn:* 20ste.
„ 319, kolom 2, regel 20, 21, 23 en 30 v. o., en bldz. 320, kolom 2, regel 4, *staat:* knip; *moet zijn:* kuip.
„ 327, kolom 2, regel 28 v. o., *staat:* dochter; *moet zijn:* doctor.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 43. 22 Oktober 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden .... *f* 3.—
Franko per post .... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 - 6 regels .... *f* 1.50
Iedere regel meer .... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

NOG EENS ONZE VADERLANDSCHE BOUWKUNST.

II.

We willen thans dit beginsel eens nagaan meer bizonder met betrekking tot onze Hollandsche kunst.

Om dit beter te kunnen doen, moeten we nog eens even duidelijk de volgende vragen voor ons zelven beantwoorden.

Moeten wij aan het publiek onverborgen de grondstof onzer werken doen zien; mogen wij het niet omtrent het gebruikte materiaal of het gebezigdmiddel der bewerking misleiden? Mogen wij, bij gebrek aan 't materiaal, dat wij zouden wenschen te gebruiken, dat niet onmerkbaar door een ander vervangen, en aan dat andere de vormen geven, die voor 't oorspronkelijke waren bedoeld? Hier merken wij al dadelijk op, dat, als het waarlijk tot de eischen van een kunstwerk behoort, dat er goed is geconstrüeerd, daaruit van zelf volgt dat deze constructie ook aan den beschouwer moet duidelijk zijn.

Hoe kan hem anders daarvan de overtuiging worden geschonken?

Hoe kan hij anders beoordeelen of aan dezen eisch in meerder of minder juiste mate is voldaan?

Stel dat een winkelpui op oordeelkundige wijze van ijzer is geconstrueerd, doch dat dit omkleed is met houten betimmering, wat zal dan deze constructie uit kunst-oogpunt baten? Bij ieder toch, die eenige bouwkundige kennis heeft, rijst onmiddelijk twijfel op aan de waarheid van wat hij ziet, en hij gevoelt terstond dat deze vormen niet 't gevolg zijn van een rationeel gebruik van het hout, maar slechts voldoen aan een effektbejag. Dus in het onzekere gebracht en niet wetend wat dit omhulsel eigenlijk verbergt, is hij niet tevreden gesteld, maar blijft hij integendeel onvoldaan.

Nu zal ieder wel willen toegeven dat een werk, zal het op kunstwaarde aanspraak kunnen maken, ons moet gerust stellen omtrent alle punten van

zijn bestaan, ons in zekeren zin moet overtuigen, dat het zóó moet wezen, omdat het zóó behoort en niet anders kan zijn. 't Is de aanwezigheid dezer harmonie, dezer overtuigende volkomenheid, die ons bewust of onbewust tot goed geconstrueerde voorwerpen trekt.

Wanneer we b. v. een dier spiegels zien, die tegenwoordig alom een sieraad onzer woningen moeten uitmaken, dan zegt het constructief gevoel ons terstond, dat voor een goed deel hout, noch ijzer, noch steen 't materiaal daarvan wezen kan. — Wij veronderstellen dus: gips of pâte. Maar, datzelfde gevoel zegt ons ook, dat pâte voor deze bewerking niet de voldoende sterkte bezit.

Wat moeten wij dus besluiten? Dat deze pâte dient voor *den schijn* of voor den uiterlijken vorm en iets anders voor *de daad*. Nu kunnen we gissen, dat dit andere hout is of ijzer, of iets van dien aard, maar beslissen kunnen we niet, wijl 't aan het oog is onttrokken.

Men ziet: een reeks van veronderstellingen en gissingen, die ons in eene zwevende onbestemdheid brengen en waarop dan ook onmogelijk een ernstig kunstwerk kan worden gebouwd.

Maar, zullen sommige zeggen — en we hebben inderdaad deze opmerking reeds gehoord — er is toch, de soliditeit eens voor een oogenblik ter zijde gesteld, geen enkel bezwaar om b. v., als men geen groefsteen krijgen kan, daarvoor, veronderstel eens *zink*, in de plaats te nemen, zoo de vormen daarvan tamelijk wel met steen overeenkomen en men 't ook als steen schildert.

„Daaraan — zei ons iemand — kan toch ook geen kritikus van uw soort zich ergeren! Want wie, die deze eenvoudige verwisseling bemerkt?"

„Een oogenblik geduld! Wie deze verwisseling bemerken?

Vooreerst de werklieden, die alles moeten plaatsen. Zij hebben dag aan dag deze zinken balustrade (want daarvan was spraak) gezien en als ze haar nu over eenige dagen in zandsteen getransformeerd vinden, is 't even goed alsof ge hun zegt: stoor u niet aan 't materiaal; 't is toch alles maar gelijk! Ten tweede de voorbijgangers. Een wandelaar toch, die gisteren deze constructie in zink zag en ze morgen in steen vindt omgezet, krijgt van u eenzelfde les. En daarbij ook het overige publiek. Want er zijn meer balustrades van 't zelfde model, dat is zeker. *Gij* laat ze groefsteen schilderen, een ander maakt er eikenhout van en een derde marmer. Wordt dus niet langzamerhand 't publiek er aan gewend, in alle materiaal denzelfden vorm te zien en overal daarbij te vernemen, dat het „mooi" is, en nog eens mooi?

Sticht men daardoor niet een verwarring van denkbeelden bij 't publiek, dat in de meeste gevallen niet meer onderscheiden kan, welke grondstof hier is gebruikt?

In plaats van verwarring te stichten, mogen we thans vooral wel alle moeite aanwenden om duidelijk en voor ieder begrijpelijk te zijn.

Op de straks gestelde vragen kan dus het antwoord niet twijfelachtig zijn.

Inderdaad, wij moeten steeds vrij en frank aan iedereen zoowel het materiaal als het middel der constructie toonen. Wij moeten er trotsch op zijn in onze vormen uit te drukken de waardeering der eigenaardige kenmerken van ieder materiaal. We moeten er een eer in stellen dat onze constructie, wars van alle kunstgrepen, logisch en oprecht zij en al wat naar misleiding zweemt, veracht.

Ons ideaal zij: de geheele architektuur met hare geledingen en versiering in harmonie te brengen met de bouwstof en de bewerking.

Dus, zoo zal iemand vragen, is ook absoluut alle pleisterwerk verboden?

We willen hierbij, in betrekking tot onze Hollandsche bouwkunst, wat langer stilstaan.

Bezien we eerst de zuiver praktische zijde, dan stemmen we gereedelijk toe, dat bepleistering van het metselwerk voor enkele deelen onzer gebouwen een nuttige zaak is. Zoo is voor sommige afdekkingen en muurvakken, die voortdurend aan water zijn blootgesteld, 't bepleisteren met een cementlaag een proefhoudend middel om het metselwerk tegen 't doordringen van vocht te verzekeren, ten minste... wanneer de spaarzaamheid ons daar 't gebruik van hardsteen of ander kostbaar materiaal belet. Daarenboven is in het inwendige onzer gebouwen, in 't bizonder voor die wanden, welke door dekoratie-schilderwerk zullen worden versierd, pleisterwerk noodzakelijk.

Doch de aanwending van pleisterwerk heeft ook hare bezwaren. Pleisterwerken in groote oppervlakten toegepast, zullen dikwerf scheuren. Men moet ze dus in vakken verdeelen, om hun verband met de achterliggende constructie te verzekeren. Ook voor alle hoeken, kanten en lijsten, — in 't algemeen voor alles wat onder 't bereik valt, is bepleistering niet geschikt, wijl ze spoedig wordt stuk gestooten.

Reeds deze eenvoudige gegevens doen ons de methode aan de hand, die wij bij 't gebruik van pleisterwerk moeten volgen, wijl tot zelfs de versiering onzer gebouwen daarvan afhankelijk is.

Ook reeds de Perzen en Arabieren hebben deze methode volkomen begrepen. Zij hebben toch hunne pleisterwerken niet slechts bij vakken aangebracht, maar tevens de zorg gehad ze als 't ware met uitspringende lijsten en banden van duurzaam materiaal te omlijsten; daaraan ontleenen hunne gebouwen de hoofdredenen hunner dekoratie, en juist omdat deze dekoratie zulk een logisch uitvloeisel der constructie is, bezitten zij die aantrekkelijkheid, die — wij herhalen het — ons, bewust of onbewust, tot hen trekt.

Is dus het maken van geheel bepleisterde gevels en lijstwerken reeds daarom uit praktisch oogpunt verwerpelijk, het hoofdpunt blijft over.

Zoolang dit pleisterwerk voor iedereen duidelijk de bekleeding is van een metselwerk in gebakken steen, blijft het uit streng aesthetisch oogpunt verdedigbaar. Doch zoodra de neiging aan den dag treedt om door dit middel een constructie te imiteeren, waarvan de werkelijkheid verre verwijderd is, dan komt zijne toepassing met alle kunstregels, met alle gezond verstand zelfs, in strijd

De vele, vele onzer hedendaagsche bouwwerken in quasi-groefsteen zijn hiertegenover geen verdediging noch vergoelijking, maar toonen integendeel hoezeer die kunstregels worden verwaarloosd en hoe weinig in bouwzaken het gezond verstand wordt geraadpleegd.

Wanneer we dus willen pleisteren, dan moeten we dit vaksgewijze doen, en nog wel zoodanig, dat men op den eersten aanblik gevoelt, dat deze bewerking slechts dient ter verkrijging eener noodwendig gladde oppervlakte, terwijl daarbij der baksteenconstructie in geen enkel opzicht is geweld aangedaan.

En, zoo beschouwd, komt 't bepleisteren meer met schilderen overeen, wijl beide dienen om door een dunne deklaag 't gebruikte materiaal te behoeden of te versieren.

En dan — we erkennen het — kan men ook daarvan partijtrekken voor het inwendige onzer bouwwerken, om iets inderdaad schoons tot stand te brengen, al ware 't slechts door de hoofdstructuur van een gebouw te behandelen in voegwerk en de zoogenaamde vulvakken, die in de constructie slechts een ondergeschikte rol vervullen, te bepleisteren in zachten toon. Want, we weten het, velen zullen zich tegenwoordig nog niet thuis gevoelen in een gebouw, welks wanden onzen natuurlijken metselsteen geheel zichtbaar laten, en in dit opzicht is het naburig Hanover ons reeds eene schrede vooruit, wijl men daar op vele plaatsen den gelen metselsteen (groot Waalsteen-formaat) ook voor het inwendige van openbare gebouwen op waarlijk verrassende wijze ziet toegepast.

Zelfs zou ook voor het uitwendige van sommige werken — zoo, om iets te noemen, van zoogenaamde „villas" of landhuizen, die een meer licht karakter mogen dragen, deze bouwwijze verdedigbaar zijn; hoewel in het algemeen een gevoegde gevel een veel degelijker en vooral monumentaler aanzien schenken zal.

———

Men ziet uit het bovenstaande, dat we niet absoluut *alle* pleisterwerk behoeven te mijden, doch dat men ook daarmee — op oordeelkundige wijze toegepast — werkelijk schoone bouwwerken kan uitvoeren, ook zonder daardoor aan het nationaal karakter dezer werken afbreuk te doen.

Hier wenschen we *nóg* een oogenblik stil te staan.

Dat al onze gebouwen werkelijk dit nationaal karakter dragen moeten, beschouwen we als zulk eene natuurlijke voorwaarde, als eene zaak die zoo „in confesso" is, dat ieder verder woord daaromtrent zou zijn verspild.

Maar eene andere vraag is: *hoe* zullen wij aan dit nationaal karakter moeten beantwoorden?

Op de eerste plaats door gebruik te maken van de bouwstoffen, die ons land ons biedt, maar ten andere — en dit is het hoofdpunt — door deze bouwstoffen vrijmoedig te doen zien, in hare toepassing juist de reden onzer versiering te zoeken en aan de eigenschappen dezer stoffen de vormen onzer gebouwen te ontleenen.

Want wat zou 't ons baten een nationaal materiaal te gebruiken, wanneer niemand 't kan zien? — Wat zou 't zelfs baten het te laten zien, zoo constructie en vormen terugwijzen naar landen, aan onze nationale bouwstoffen ten eenenmale vreemd?

Er kan dan ook geen eenvoudiger kwestie zijn dan deze, en het feit, dat zoo bijna algemeen de zucht ontwaakt naar echt Hollandsche gebouwen, die zich niet meer in 't masker steken van Grieksche kunst, geeft wel grond voor de meening, dat het gezond verstand van ons volk thans duidelijk den weg voor zich ziet, dien onze bouwkunst voortaan za hebben te bewandelen.

Doch er is hier, even als overal, eene grens. Want het schijnt inderdaad, dat eenige onzer verdienstelijke bouwkundigen van Charybdis in Scylla vallen.

Onder de zinspreuk: „die Kunst soll einheimisch sein" drijven zij een nationaliteitsbegrip door, dat o. i. te ver gaat en waarvan onze gebouwen zelven in zekeren zin de dupes moeten worden. De dupes zoowel in aesthetischen als in streng constructieven zin.

Zoo is 't b. v. zeker, dat men niet, zonder aan de zuiverheid der lijnen en aan het optisch effekt te kort te doen den groefsteen van *alle* lijsten, venstertraceeringen, dorpels, enz. door gehakten of gebakken metselsteen kan vervangen, terwijl daarenboven voor deze traceeringen metselsteen niet de meest gewenschte constructie is. Daarbij, 't is juist het gebruik van baksteen met eene spaarzame toepassing van groefsteen doorweven, dat onze gebouwen dat waarlijk Hollandsch cachet drukken zal.

De beschouwer gevoelt dan terstond, dat baksteen hier 't hoofdmateriaal is, en dat, slechts waar deze niet voldoende kan medewerken tot den teweeg te brengen indruk, de groefsteen in zijne plaats getreden is. Temeer gevoelt hij zulks, wanneer de ontwerper de zorg gehad heeft de betrekkelijke waarde van dezen groefsteen te verhoogen en te doen uitkomen door de meerdere fijnheid in bewerking en détails.

Wij begrijpen dan ook dit nationaliteitsbegrip niet, voor alle zaken den groefsteen als „nicht einheimisch" door baksteen te willen vervangen, wijl we immers voor ornamentiek en beeldhouwwerk toch zijne hulp behoeven, en we toch evenmin het gebruik van ijzer, lood, enz. kunnen vermijden, of eene bijzonder nationale bouwkunst instellen door à tort et à travers een inlandsch materiaal te willen toepassen, ook daar waar een ander gewenschter zou zijn.

't Kan dunkt ons, niet anders dan redelijk zijn baksteen te gebruiken — en dat gebruik te doen zien — overal waar zulks zonder constructief nadeel kan geschieden, doch evenmin te schromen tot toepassing eener andere bouwstof, waar deze verre verkieslijker is.

———

Nu we toch eenmaal over onze Hollandsche gebouwen aan 't spreken zijn, willen we nog met een enkel woord die bouwwerken behandelen, die niet alleen inwendig geheel gepleisterd zijn, maar waarin ook eene geheele architektuur van geprofilleerde pilasters, lijsten, enz. in gipskalk is getrokken.

Beantwoorden deze aan de schoonheid, die bestaat in de overeenstemming tusschen het materiaal en het karakter der bewerking? Dit wenschten we te vragen.

En deze vraag is van belang. Want, zoo we ons op dit punt niet volkomen verstaan, weet het publiek niet of het aan de vele kerken, societeitsgebouwen en andere, op deze wijze behandeld, zijn goed- of afkeuring schenken moet.

Nu zou men deze bouwwijze op twee wijzen kunnen verdedigen. Of wel metselsteen is hier 't hoofdmateriaal en de kalk is slechts een uiterst fijne, dunne stuclaag, om eene gelijke oppervlakte te verkrijgen ter beschildering, evenals reeds de Grieken over hunne groefsteenconstructie aanbrachten, en in dat geval behooren de vormen te beantwoorden aan de eischen

van een goeden baksteenbouw; — óf wel het toegepaste materiaal is ... de kalk zelve ... !

Tegen de eerste wijze van behandeling kan op zich zelve beschouwd geen bezwaar bestaan, *zoolang inderdaad alle vormen ons terugwijzen naar een constructie van metselsteen.* Maar zoodra de profillen zoo fijn en doorwerkt worden, dat zij met alle begrip dezer constructie in strijd komen, zoodra zij ons in twijfel brengen omtrent hunne werkelijke grondstof en samenstelling, zijn zij ook reeds daardoor verwerpelijk. Dit ten spijt van al diegenen, die een gebouw *alleen* beoordeelen naar eene abstracte schoonheid, die hare omschrijving vindt in de woorden: majestueus, slank, verheffend, opwekkend, en wat al meer.

Wat is nu in werkelijkheid meestal 't geval?

Er is wel een baksteenconstructie aanwezig, maar wijl deze zich niet leent tot vormen als die, welke men zich a priori had ten doel gesteld, *dàràrom* is deze constructie slechts de onontbeerlijke dienstdoener, die van haren ondankbaren verwerker niet eens de belooning ontvangen mag ook tot *sieraad* des bouws het hare bijtedragen, — nog minder zelfs in een enkel opzicht aan het toch door *haar* gewrochte bouwwerk hare vormen te mogen imponeeren.

Want de metselsteen wordt slechts in een ruw behakten hoofdvorm geplaatst en daarover, in een laag van 10 à 20 c.m. kalkspecie, de *profillen getrokken*, die schijnbaar de draagkracht vertegenwoordigen.

Is deze toestand natuurlijk? Is dit bouwkunst, gelijk een ernstig bouwkundige ze opvat? Zeer zeker neen.

Ronduit gezegd, deze bouwkunst heeft voor ons iets karakterloos, iets „*lams*" —, dat bij ons geen enkel vonkje van die aandoening kan opwekken, waardoor we bij 't zien van 't eenvoudigst kunstwerk worden overmeesterd.

We behoeven dan ook niet eens de tweede verdediging nategaan: dat kalk hier de bouwstof is. Hoe, kalk? Geraakt men niet reeds door dit te zeggen met zichzelven in tegenspraak ,— door te erkenen n.l, dat men er twee constructies op na houdt: één voor 't oog en één voor de stabiliteit? En zoo men niet van kalkspecie *alleen* bouwen kan, waarom er dan den schijn van aangenomen?

Helaas, helaas! hoe algemeen is tegenwoordig deze beginselloosheid in constructie,deze volkomen zorgeloosheid, waar 't geldt een hoofdelement onzer architektuur.

Geen dag gaat er voorbij, of men ontmoet voorbeelden, dat zelfs bouwkundigen van naam zich bij 't maken van een of ander onderdeel, waarvan maar reeds in 't wilde een teekening gemaakt is, bedienen van 't materiaal, dat 't eerst voor de hand ligt of 't goedkoopst is, zonder eenige bezorgdheid te toonen, of het zich eigent voor de ontworpen vormen, ja dan neen.

We noemden in 't begin dit het hoofdpunt der kwestie.

En hadden we daartoe geen recht? 't Is immers juist het totale gebrek aan overeenstemming tusschen de vormen en 't materiaal, 't is juist de volkomen onzekerheid, waarin men verkeert, omtrent de gebruikte grondstof, die op het gros der moderne gebouwen den stempel van lamheid en karakterloosheid drukt. Zelfs de ervarenste bouwkundige staat dikwerf voor deze als voor een bouwkundig raadsel, waarop hij velerlei oplossingen geven kan, zonder ooit te weten of wel één daarvan de rechte is. Het kan niet missen : ons publiek zal— is het niet thans, dan later— zal en moet eenmaal dit met volle overtuiging beamen.

Zonder twijfel, de tijd kan niet verre meer zijn — men behoeft geen profeet te zijn om het te voorspellen —. waarin ons volk, dat nog tezeer aan degelijkheid en rondborstigheid hecht, den rug zal keeren aan alle opgesmukte pralerij, die noch de reden van haar bestaan, noch hare herkomst kan verdedigen.

't Zal zich niet langer laten paaien door het verlokkend uithangbord van goedkoopte, of liever van: „*veel moois voor weinig geld*", maar begrijpen dat deze goedkoopte, deze economie, of hoe men ze noemen wil, even goed kan behouden blijven zonder opoffering van een der hechtste steunsels onzer vaderlandsche bouwkunst, door namelijk zich te onthouden van de zucht tot noodelooze versiering en zich meer toeteleggen op de schoonheid, die in een eenvoudig maar goed begrepen bouwwerk heerscht.

Het kan nog eenigen tijd duren, maar dat deze verandering komen zal, is zeker.

De kunst kan niet altijd slapen en de geschiedenis leert ons, dat als „na tijdperken van volslagen verwaarloozing en minachtig de oogen eindelijk weder open gaan, de kunst-architektuur destemeer kracht en luister zich baan breekt.

Daarenboven: de geheele architectuur berust op de ontwikkeling van enkele eenvoudige hoofdprinciepen, en om de waarheid dezer principen te gevoelen, behoeft men noch deskundige, noch geleerde te wezen, zooals de ondervinding ons dagelijks leert; integendeel, 't gewoon gezond verstand laat zich daarvan spoediger overtuigen en is spoediger gewonnen dan de meeste geleerdheid in dit punt, zoodat ons publiek, dat gelukkig daarmee op voldoende wijze begaafd is, vroeg of laat — dit kan niet uitblijven — zal bemerken hoe het tot dusver werd misleid. En dan is de tijd voorbij voor die gewaande kunststukken, die rij aan rij de straten onzer groote steden ontsieren en in hun opgeblazen trots spotten met alle grondregels onzer architektuur.

Dan zullen gezond verstand en ideaal gevoel blijken te kunnen samenwerken, doordien 't publiek aan ieder werk den eisch zal stellen onomwonden zijn samenstelling en bouwstof te doen zien, en aan iedere vorm ons toeteroepen: ziehier waartoe ik dien, wat ik ben en welke wijze van bewerking ik vertegenwoordig; en moge dan ook al nu en dan een lompe verfkwast zijn marmersous over alles hebben uitgesmeerd, dan zal men dwars door deze verflagen 't materiaal aan zijne vormen terugkennen en slechts een schamperen lach overhebben voor de bekrompen denkbeelden van den schilder.

Dan zal zelfs de aangeboren liefde voor helderheid en reinheid eenig terrein moeten afstaan, en, bij een degelijk oordeel in kunstzaken, de naakte helderheid onzer gewitte en gekalkte bouwwerken moeten plaats maken voor rationeeler eigenschappen, die den toets der rede kunnen doorstaan.

Zullen we thans nog behoeven te spreken over het schilderwerk in betrekking tot de vormen der bouwstoffen?

Zullen we nog weer eens voor de 101ste maal moeten wijzen op het belachelijke dezer hout- en marmerschilderingsmanie?

Zullen we nog weer en nog weer moeten aantoonen, hoe door deze alom in zwang zijnde boerenbedriegerij eene drievoudige schadelijke werking op 't gebied der architektuur en aanverwante kunsten wordt voortgebracht: verknoeiing onzer gebouwen, stichting van verwarring in de denkbeelden van 't publiek en verspilling van den natuurlijken aanleg van vele onzer jonge schilders?

Inderdaad, we waren het voornemens, maar er behoort meer moed toe dan ons voor ditmaal bezielt. Zoolang op nationale tentoonstellingen deze manie wordt aangekweekt, zoolang ook onze pers de hand leent ter harer bestendiging door haar, in een gunstige bespreking, eene waarde toe te kennen die ze niet bezit, zoolang zij, die de openbare meening voorlichten, of ten minste dit behooren te doen, 't zij uit onwetenheid, 't zij uit oude sleur zulke onlogische belachlijkheden — men noeme ons een krasser woord en we zullen niet schromen het te gebruiken — verheerlijken en bewonderen, zoolang ook zouden wij haast wanhopen, dat ook *daaromtrent* de oogen van ons volk zullen opengaan en het zal verwerpen, wat 't reeds voor 25 jaar zoo had behooren te doen.

Doch... dat we ook zoover zullen komen is zeker.

't Is op de pers in 't algemeen, dat we ons hiertoe beroepen.

Waar zij voorgaat, daar zal 't publiek spoedig volgen.

Dat zij moge inzien, welk gewicht zij in de schaal kan leggen.

En dat daarbij zij, die aan 't hoofd onzer industrie- en ambachtscholen geplaatst zijn, de noodzakelijkheid mogen gevoelen om voortdurend den leerlingen de waarheid der besproken beginselen in te prenten.

Resumeeren we 't voorgaande, dan komen we tot deze stelregels:

Hebt eerbied voor de waarheid en zijt oprecht in de constructie en 't gebruik der materialen.

Is baksteen uwe bouwstof, maakt dan van deze bouwstof een beredeneerd gebruik, laat ze onverborgen zien en zoekt de versiering uwer gebouwen in de verschillende toepassingen, die deze baksteen in zijne vlechtwerken en kleurschakeeringen u aan de hand geeft.

Gebruik, waar 't noodig is, den groefsteen, maar bewerkt dezen zoo, dat ieder aan de bewerking gevoelen kan dat hier geen gips of cementwerk diens plaats moet vervullen.

In 't algemeen: toont aan 't publiek in uwe vormen, dat ge uwe bouwstoffen kent; zorgt dat elk dezer vormen de uitdrukking in zich draagt van 't karakter en de eigenschappen der bewerkte materialen.

En aan 't publiek moeten we dan toeroepen:

Heb slechts achting voor die gebouwen, waarin de constructie *duidelijk* en *waar* is en waarin elke vorm berekend is naar 't materiaal daarvoor gebruikt!

Vox.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

Vierde Tijdperk.

(Ná 1650.)

Sedert het jaar 1578 hadden zich op onderscheidene tijdstippen, vele Vlamingen, die om redenen van godsdienstigen of staatkundigen aard uit hun Vaderland waren gevlucht, in Haarlem gevestigd.

Hetzelfde vond plaats met een aantal Franschen, nu en dan zelfs staken ook Engelsche huisgezinnen het kanaal over en kozen hunne woonplaats aan het Sparen. Die groote toevloed van vreemdelingen bracht in Haarlem eene geduchte vermenging en vermeerdering van bevolking, maar bovendien eene aanmerkelijke uitbreiding van handwerken en ambachten, ook zulke waarvan men voorheen hier niet had gehoord.

Kamerijksdoekweven, damastwerken en porceleinbakken werd ingevoerd, eene draperij van saaien, bombazijnen en fusteinen gevestigd, eene spiegelfabriek en spiegelglasblazerij opgericht, doch voor deze en voor nog veel meer andere, pas ter hand genomen neringen, zoo als zeildoekweverij, lintmolenmakerij, reederij van ruwe Italiaansche zijde, waren terreinen en werkplaatsen noodig, maar niet binnen de stad te vinden.

De aanwas van bevolking en de onmogelijkheid om allen te herbergen, had de Regeering reeds in 1643—1644 doen denken aan eene vergrooting der stad, maar het duurde meer dan veertig jaren voor die plannen uitgevoerd waren. Het is bekend dat Salomon De Bray, Schilder en Bouwmeester, het ontwerp voor den uitleg heeft aan de hand gedaan; en wel is zijn plan ten deele gevolgd, doch hij was reeds gestorven vóór er zelfs met het door hem zoo vurig aangeprezen werk een begin was gemaakt. Tusschen 1671—1686 kwam de lang overwogen en druk besproken vergrooting tot stand en daarbij werd zulk een aanzienlijk terrein binnen de wallen getrokken, dat aan de stad ongeveer nog een derde, berekend naar hare toenmalige oppervlakte, werd toegevoegd. Salomon De Bray heeft, blijkens eene voorhanden gravure, ook in kaart gebracht: „Een ontwerp tot de gheheele Vergrootinge der Stad Haerlem daervan aen de noortzijde het beginsel tot den eersten aenvangh is aengeweesen;" hij wilde haar aan alle zijden vergrooten, eene volkomen ronde gedaante geven en met een gordel van bastions omringen. Zoover is het echter nimmer gekomen. Men bepaalde zich in de zeventiende eeuw wijselijk tot het verzetten der grenzen aan de noordzijde en bekwam daarmede zoovele terreinen, dat een aanmerkelijk gedeelte er van, tot voor weinig jaren nimmer bebouwd is geworden.

De nieuwe uitleg, gelijk men het pas bijgetrokken kwartier in de wandeling noemde, werd versterkt met een gebastioneerd front, aangelegd volgens de destijds zeer in zwang zijnde Italiaansche bevestigingsmanier, en met toepassing van de daarin door Vauban nog gebrachte verbeteringen. Een op dien voet aangelegden muur, werd getrokken van den Pijntoren, op den noordwestelijken hoek, tot aan den Papentoren, in de richting als op de kaart is aangeduid. De oude

stadsgracht, loopende van den Pijntoren tot de Catrijnentorens werd gedempt, de Kruispoort en de St. Janspoort werden afgebroken, gelijk reeds vroeger is gemeld, en in hare plaats stichtte men omstreeks 1677 de nieuwe- of beter gezegd de Kennemerpoort, aan den uitgang der vergroote stad op den heirweg naar Kennemerland, sedert meer bekend als de Alkmaarsche straatweg.

Wij staan hier alweder voor de vraag, wie de teekening voor deze poort heeft geleverd, wie de bouwmeester mag geweest zijn, want geen naam van den ontwerper staat in het stedelijk archief opgeschreven. Zeer waarschijnlijk was het de toenalige onderfabryk Jan Van Grieken 1). Zeldzaam toch behoefde bij het stichten van eenig gebouw, de hulp gevraagd te worden van andere deskundigen dan die de stad in haren vasten dienst had. Zoo waren, om slechts iets te noemen, de groote Hout,- de Kruis,- de St. Jans,- de Catrijnen poorten en ook de Vleeschhal tot stand gekomen; en hadden de stadstimmermeesters of fabryken, die deze pronkstukken van bouwkunst stichtten van hun goeden smaak blijk gegeven, Jan Van Grieken evenaarde zijne voorgangers en liet in de Kennemerpoort een gedenkteeken van zijn kunstzin achter, dat bijna twee eeuwen geroemd en bewonderd en welks verdwijnen nu nog te betreuren is.

Het beeldhouwwerk aan de Kennemerpoort werd uitgevoerd door Abraham Snellaert (geb. 1646, † 1693) 2) blijkens de volgende aan hem gedane betalingen, welke in de Rekeningen van Commissarissen over den nieuwen uitleg staan opgeteekend.

A°. 1677. Betaelt aen Abram Snellaert Beelthouwer voort snijden vant beeltwerck aende valbrug aende nieuwe poort bij rekeninge ende quitantie een somma van xxvij £ xvj sc.

A°. 1678. Betaelt aen Abram Snellaert een somme van twee hondert drie en tachtig ponden tien schellingen over verdient arbeytsloon int snijen van eenig hout ende steenwerck aen de nieuwe poort volgens rekeninge ordonnantie ende quitantie ij^c LXXXIIJ £ x sc.

Id. Betaelt aen Abram Snellaert een somme van seven hondert ses en seventig ponden twaelff schell. over arbeytsloon uitsnijen van eenig hout ende steenwerck aen de nieuwe poort, volgens rekeninge ordonnantie ende quitantie, comt alhier vij^c LXXVI £ xij sc.

Id. Betaeld aen den voorn. Abram Snellaert Beelthouwer een somme van vijff hondert en negen en twintig ponden tien schellingen over verdient arbeytsloon in houwen van het beelt en wapensteenwerck aen de nieuwe poort volgens rekening, ordonnantie ende quitantie v^c xxix £ x sc.

Voor de kennis der militaire versterkingskunst is de Sparenwouderpoort (15e eeuw) hoogst- maar was de Kennemerpoort (17e eeuw) minder gewichtig, omdat de wijze der belegering en verdediging van steden, zich in den loop des tijds belangrijk gewijzigd had; voorheen was de poort het criterium, later bestreken de vooruitspringende bastions, met hunne vuurmonden den toegang tot de poorten, welke tusschen- of op de faces dier aan wederzijden zich bevindende bastions, gebouwd waren.

Voor de architectuur daarentegen zijn inzonderheid van belang die gebouwen uit de 17e eeuw, welke niet ter verdediging, maar tot ornamentatie opgericht en de zichtbare teekenen van stedelijke rechten waren, en dat was het geval met de Kennemerpoort.

Zij besloeg een langwerpig vierkant grondvlak en bestond aan de zuid- of stadszijde uit vier van basementen en kapiteelen voorziene pilasters tusschen wier vakken arabesken in haut-relief aangebracht waren, met bloemen, vruchten en aan elke zijde drie engelen welke de wapenschilden hielden van Mr. Mattheus Steyn en Gilles Bouchillon, Oud- Burgemeesters, en van Mr. Johan van Thilt, Dr. Mahu le Febure, Dirck Deyman en Mr. Cornelis Gravesteyn, Burgemeesters in 1678.

Boven den doorgangboog was een engel geplaatst, die een groten bloemslinger in de handen hield. De pilasters werden gedekt door eene geornamenteerde kroonlijst, waarover zich eene frontispice verhief, tusschen welks lijnen een in haut-relief keurig bewerkt wapen van Haarlem en eenige stedelijke attributen gevat waren, zoomede tien engelen waarbij tenants der wapenschilden van Mr. Michiel ten Hove, Pensionaris van Haarlem, en Mr. Jacob Druyvesteyn, Baljuw van Kennemerland.

Deze zijde der poort was opgetrokken uit Bentheimersteen. Nog merkwaardiger was het andere front, uit Bremersteen. Ook hier vier vlakke pilasters met basementen, kapiteelen en op elke pilaster bovenaan eene bevallige cartouche, het geheel gedekt met eene vlakke kroonlijst. De gansche gevel van de basementen tot boven de kapiteelen, was gebouwd van kleine met basreliefs versierde blokken, welke niet afgewerkt doch slechts gepointeerd waren, en wier voorstellingen van nabij onduidelijk schenen, maar op een afstand gezien vol leven en beweging waren. Bij het losmaken der blokken en pilasters is gebleken, dat al het aan deze zijde der poort aangebrachte beeldhouwwerk reeds vóór 1677, te Haarlem of ergens anders, tot versiering van eenig gebouw had moeten dienen. Tot die overtuiging is men gekomen door de aan de achterzijde der blokken nog aanwezige overblijfselen van afgezaagde ijzeren staven of bouten.

Vóór de brug op den Cingel stond een afsluithek gevat tusschen twee zware beeren van baksteen, welke vlakke pilasters hadden en daarop aan elken kant een wapen (van Haarlem en Kennemerland) en eenig ornament, in bergsteen uitgevoerd. Dat hek met bijbehooren, is echter reeds in 1840 weggenomen.

De poort-zelve, een gedenkteeken van den rijkdom der stad in de 17 eeuw, een getuigenis van den goeden smaak harer Regenten, van de kunstvaardigheid harer werkmeesters, bleef in wezen tot op onzen tijd, toen de Raad der gemeente den 18 October 1865 besloot de Kennemerpoort, waar, even als in eenige andere dergelijke gebouwen, een kantoor van stedelijke accijnsen gehouden werd, te doen afbreken.

Men overwoog, dat „met de opheffing der plaatse-„lijke accijnsen in 1866, verscheidene gebouwen, in „gebruik ten dienste van de richtige invordering dier „belastingen, doelloos zouden worden: dat het behoud „niet noodzakelijk was, maar schadelijk wezen zou

1) De onderfabryk zou tegenwoordig de Gemeente architect genoemd worden. Sedert 1661 was een der Oud-Burgemeesteren opperfabryk: eene sinecure waartoe men voor twee jaren benoemd en die met 600 £ 's jaars betaald werd.

2) Zie over hem *Dr. A. Van der Willigen*, Les artistes de Harlem p. 265.

„voor de gemeente, daar zij zouden moeten onder- „houden worden."

Wel richtten Bestuurders van het Koninklijk oudheidkundig genootschap, Mr. A. J. Enschedé met 32 andere belangstellenden, en de Commissie der Koninklijke Akademie van Wetenschappen voor de overblijfselen der oude Vaderlandsche Kunst, (deze zelfs tot tweemaal toe) verzoeken aan den Raad om op het genomen besluit terug te komen, maar het mocht niet baten en den 18 October 1866 werd de Kennemerpoort tot afbraak verkocht aan Arie Hoogeveen te Haarlem voor *f* 1575.

Een goedhartig opmerker, roemde nog in de Haarlemsche Courant van 7 November 1866 de wijze van sloopen, welke, naar hij schreef, „plaats heeft onder „de leiding van deskundigen, die moeite noch kosten „ontzien om dit gedenkteeken van nationale bouw- „en beeldhouwkunst in wezen te houden." Hij wist ook, dat „de poort zou verwijderd, doch niet vernie- „tigd worden : zoodat vermogende Kunstminnaars zich „de gelegenheid aangeboden zagen, eigenaren te wor- „den van beide gevels, hetzij te zamen, hetzij afzon- „derlijk. Zoowel het eene als het andere front zou „uitnemend goed kunnen dienen tot versiering van „een kasteel."

Maar van al deze groote verwachtingen is niets gekomen. De „deskundigen" waren de sloopers en afbrekers van beroep, die zich op dat werk verstaan en de man, die de poort kocht, vertelde mij in 1881 dat zij van de hand is gezet aan twee steenhouwers te Haarlem, door wie de gebeeldhouwde blokken zijn verhakt, verzaagd en tot allerlei doeleinden gebezigd.

De poort was verdwenen en in stomme bewondering staarde men alweêr op den schat van steen en puin, bij deze gelegenheid aangewonnen 1).

Slechts een klein gedeelte ontkwam de algeheele vernietiging nl. „het beeldhouwwerk in het vlak van „de frontispice aan de binnenzijde der poort, zijnde „het wapen van Haarlem met alle daarbij behooren- „de beelden en ornamenten" dat bij de verkoopvoorwaarden door de gemeente werd gereserveerd; en bij het afdrukken van deze bladzijden verneem ik, dat dit lang bewaarde, maar uit zijn verband gehaalde overschot, misschien zal geplaatst worden in den gevel van eene eerlang te bouwen school.

Goede afbeeldingen van de Kennemerpoort zijn, eene:
Teek. met O. I. inkt door J. Schouten 18de eeuw.
„ „ „ „ „ H. Tavenier 1782. (buitenzijde).
Photographie A°. 1866 (beide zijden).

(*Wordt vervolgd.*)

DIEDERICK VAN DER LISSE.

Omtrent hem lezen wij nog (zie Kunstbode No. 25 van 18 Juni 1881,) in Resolutieboek van Schout, Burgem^{rn}. en Schepenen van 'sGravenhage, 1648—1659, „In 't begin van September 1655 heeft de Pensionaris Soutelande, ter Camere van burgem^{rn}. gerelateert, dat Dominus Casparus Streso Bedienaer des Goddelycken Woorts alhyer in 's Gravenhaghe, tot synen huyse gecomen synde, hem hadde versocht d' opgemelte Burgerm^{rn}. van synent wegen te willen voordragen en recommanderen, dat haer Achtb^{en} gelieven souden, considererende sijne swaere bedieninghe en swackheyt hem van syne voochdye over de kinderen van den heer Schepen Diederick van der Lisse geprocreert bij jouff. Anna Petronella van der Houve," — dus uit het eerste huwelijk, — „te ontslaen en daer van te verleenen behoorlycke acte, relaterende mede, dat opgemelte Dominus Streso hem hadde geseyt wel te vreden te syn, dat bij den voorsn. Schepen van der Lisse rekeninghe van syne administratie ende handelinghen der voorsn. syner kinderen goederen werde gedaen voor de heeren Schepenen van 's Gravenhaghe voorsn., mits dat 't selffde geschieden binnen seeckeren korten tijd ende onvermindert de proceduijren desen aengaende voor den hoghen Raede gevallen."

Den Haag. A. J. Servaas van Rooijen.

1) Dietsche Warande. Derde Jaargang bladz. 184.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De heer G. Allevi, koninklijk inspecteur der uitgravingen en monumenten te Offida, van wien de Regeering reeds vroeger een aantal vóórhistorische oudheden ontving, heeft andermaal ten behoeve van 's Rijks Museum van oudheden te Leiden eene verzameling voorwerpen ten geschenke gezonden.

De conservator, waarnemend directeur van gemeld museum , heeft omtrent dit geschenk het navolgend verslag uitgebracht.

„Deze verzameling is belangrijk op zich zelve, omdat zij een vrij volledig beeld geeft van den toestand der Oostitaliaansche beschaving, vóór den invloed van de handelsbetrekkingen met het Oosten en de kusten der Middellandsche Zee. Gevoegd bij de verzameling in 1878 door denzelfden G. Allevi toegezonden, is zij in het bijzonder eene aanwinst voor het Rijks-Museum, daar thans van een belangrijk deel van Oud-Italie de geschiedenis der beschaving beoefend kan worden, waarvoor vroeger de gelegenheid ten eenenmale ontbrak.

In den omtrek van het oude Asculum, Picenum Colonia, werd het thans toegezondene gevonden. Het was verpakt in eene kist, die wel wat zwak was om de reis naar Nederland te maken. De kist bevatte in stroo verpakt vaatwerk, voor een groot gedeelte gebroken, drie mandjes en een kistje.

Een der manden bevatte klaarblijkelijk eene afzonderlijke verzameling. Het waren overblijfselen van beschaving uit een paalwoning. De paalwoningen, Pfahlbauten, Palafitte, zijn over een groot deel van Italie te vinden en sinds een twintigtal jaren een voorwerp van onderzoek geweest; door de resten der op de terra maren gevonden voorwerpen, heeft men thans een goed denkbeeld zich kunnen vormen van den aard der beschaving der oudste bewoners van Italie en hunnen samenhang met naburige volken of stammen.

Ofschoon alle overeenkomst vertoonen, zoo zijn er kleine verschillen of eigenaardigheden vast te stellen, en spreekt men van beschavingstypen, bijv. de Kampaansche, de Latijnsche, de Piceensche enz. Bezat het Rijks Museum reeds eene fraaie, schoon zeer kleine, verzameling van oud bruin aardewerk, uit Etrurie van Mont-Alcino, zij was de eenige uit Italie waar-

uit men de kennis omtrent de oudste beschaving moest putten.

Men noemt dit oudste vaatwerk, „Brownware“, naam daaraan gegeven door dr. Birch, in zijn werk getiteld: „*Ancient pottery.*“ Van dit vaatwerk, dat den overgang vormt van het ruwe tot het Bacchero-nero, zwart aardewerk, onderscheidt men tweeërlei soort, roodbruin en bruingrijs; deze laatste zijn glad gepolijst. Onder de jongste stukken herkent men reeds Griekschen invloed, nabootsingen van den *cantharos* of beker met twee ooren, de *hydria* of waterkruik en de *oenochoe* of wijnkan.

De heer Allevi heeft nadere toelichtingen bij zijne bezending beloofd; vóór die gegeven zijn is het moeilijk meer in bijzonderheden omtrent de verzameling te treden.

Evenals de voorgaande van Maart 1878, schijnt deze voorwerpen te bevatten uit de paalwoningen en uit graven van mannen en vrouwen.

Uit de *palafitten* van Offida zijn waarschijnlijk de volgende zaken afkomstig, in een der mandjes verpakt.

Eenige stukken gebakken klei, waarin gedrukt zijn min of meer evenwijdig loopende geulen ter dikte van een vinger. Het zijn de overblijfselen van de wandbekleeding van eene paalwoning, die van vlechtwerk vervaardigd in cylindervorm van buiten met klei werd dicht gesmeerd; de klei is bij vernieling, bij brand waarschijnlijk, rood gebakken.

Slechts enkele dezer voorwerpen kunnen als dubbelen der in 1878 gezonden verzameling beschouwd worden. Vereenigd, vormen beide toezendingen een schoon geheel, eene werkelijke aanwinst voor het Rijks-Museum.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

LICHTDRUK VAN WEGNER & MOTTU AMST.

STUDIE.

(Naar eene Krijtteekening van ARTZ.)

№ 44. 29 Oktober 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

D. A. C. ARTZ.

(*Met eene afbeelding*).

De onlangs afgetreden President van 's-Gravenhage's schilderkundig Genootschap, stond ons met de meeste bereidwilligheid een zijner fraaije krijtteekeningen af, waarvan wij hiernevens eene phototypie aan onze lezers aanbieden. Het zal dezen ongetwijfeld aangenaam zijn om, terwijl zij het talent, hetwelk uit deze studie blijkt, bewonderen, omtrent den schilder enkele biografische bijzonderheden te vernemen.

David, Adolf, Constant Artz werd te 's Gravenhage den 18 December 1837 geboren. Hij genoot zijne eerste opleiding aan de voormalige Koninklijke Akademie te Amsterdam, waar hij de lessen van Egenberger en van Royer volgde. Vooral aan de raadgevingen van Royer had hij veel te danken. Royer die de teekenklasse naar het naakt leidde, en ook eenigen tijd de schilderklasse op zich nam, was een uitmuntend leermeester om de kennis van het „modelé" in te prenten, en in het algemeen om de liefde voor de kunst bij zijne leerlingen aantewakkeren.

Terwijl Artz aan de Akademie levensgroote teekeningen vervaardigde naar het antieke beeld, ontwikkelde hij ook het hem aangeboren talent door den raad van zijn ouderen kunstbroeder Israëls in te winnen, met wien hij veel omging en aan wiens voorlichting hij gaarne erkent zeer veel verschuldigd te zijn.

In 1866 vertrok hij naar Parijs, ten einde nieuwe indrukken te ontvangen en een andere lucht in te ademen, en zich onder de leiding van een Fransch kunstenaar te plaatsen. Zoo landde hij op een vroegen morgen, van de noodige aanbevelingen voorzien, in het atelier van den bekenden Courbet aan, die na de wenschen van den jongen schilder vernomen te hebben, hem den volgenden korten en bondigen raad gaf: „n'allez pas dans un atelier, restez chez vous, prenez un modèle .... et fermez votre porte."

Artz volgde dit advies op, en daardoor laat zich

's mans eigenaardig en oorspronkelijk talent verklaren.

In 1874 te 's Gravenhage teruggekeerd, zag hij spoedig zijn verdiensten gewaardeerd. Terwijl zijne schilderijen en aquarellen steeds meer werden gezocht, vielen hem talrijke onderscheidingen te beurt.

Op de wereldtentoonstelling te Weenen verwierf hij de „Medaille für Kunst." In 1879 benoemde hem de Koning tot ridder van de Eikenkroon. Voor het schilderstuk dat hij in 1880 naar den salon te Parijs zond, werd hem eene *mention honorable* toegekend, eene onderscheiding, waaraan Artz terecht veel prijs hecht. In 1879 was hij door de Nederlandsche Regeering gedelegeerd om zitting te nemen in den Jury der Internationale tentoonstelling van Munchen.

Een andere onderscheiding, welke de waardeering zoowel van mans talenten als van zijn minzaam karakter bewijst, is het voorzitterschap van de schildersvereeniging *Pulchri Studio*, dat hem sinds October 1878 was opgedragen.

DE WALLEN EN POORTEN DER STAD HAARLEM.

(*Slot.*)

De

DEYMANS WATERPOORT

was een doorgang bij wijze van tunnel, aangelegd tijdens de vergrooting der stad in de 17de eeuw, onderof in den aarden wal aan de westzijde over de Rozenstraat. Zij diende niet tot beveiliging of verdediging, maar droeg haar naam naar Burgemeester Dirck Deyman, (in functie van 1670-1678) die buiten deze poort eenig weiland had liggen, waar hij zich dikwijls heen begaf. De groote omweg, dien de Burgemeester te maken had om zijne bezitting te bereiken, zou hem den voorslag in den mond hebben gegeven, van stadswege eene brug bij de poort te doen maken, hetgeen alzoo geschied is. Sedert sprak men van de „Deymans waterpoort", die haar beteekenis echter geheel verloor, toen de daarvóór liggende brug in 1807 werd afgebroken.

Goede afbeeldingen zijn, eene:
Teek. met sepia door P. Van Loo 18de eeuw.
„ „ O. I. inkt „ H. Tavenier 1775.
„ „ „ „ V. V: d: Vinne 18de eeuw.

Het nog aanwezige

VROUWE-HEK

eigenlijk het Goêvrouw- of friesche hek, staat bij den Kloppers Cingel, aan de brug, welke leidt naar het Sparendammerjaagpad. Het herinnert in zijn naam aan een overoud volkssprookje, waarop men te Haarlem nog eenmaal eene zinspeling terugvindt in een der torens van de St. Catrijnenpoort, die „de Goede vrouw" heette. 1).

„Friesche hek" wijst op den waterweg uit West-Friesland, waarlangs koopwaren en vee b. v. varkens, werden aangevoerd; hier vlak in de nabijheid, langs het Sparen, wordt eene buurt gevonden, die nog den naam draagt van „Friesche varkenmarkt." Het Vrouwehek, is bij de vergrooting van 1671—1686, aangelegd naast de vestingwerken vlak langs het Sparen, als uitgang der stad, en was en is niets meer, dan een ijzeren hek tusschen twee beeren van baksteen, welke door een strekschen boog verbonden zijn, met eene ophaalbrug er achter.

Goede afbeeldingen zijn, eene:
Teek. met sepia door (P. van Loo) 18e eeuw.
„ „ O.I. inkt „ H. Tavenier 1782.
„ „ „ „ W. De Nooy 1815.

Hoezeer de Deymans Waterpoort en het Vrouwehek bij de opnoeming der poorten rondom de stad niet mochten ontbreken, zijn ze niet vermeld geworden, omdat ze eenige beteekenis of belang hadden in betrekking tot versterking of verdediging, want van dergelijke gewicht waren ze niet, gelijk reeds is aangetoond.

Thans blijft over, met een enkel woord de maatregelen van tegenweer en beveiliging te bespreken, welke de Regeering der nu vergroote stad oorbaar en noodzakelijk achtte. Wanneer men echter het keurboek opslaat, moet het de aandacht trekken, en daar is vroeger reeds op gewezen, hoezeer de veranderde staatkundige verhouding, de bezorgdheid der steden voor aanslagen van vijanden verminderd, de algemeene veiligheid, in zekeren zin, verbeterd had. De zelfstandigheid der gemeenten, zooals men die in de middeleeuwen gekend en genoten had, bestond wel niet meer, doch evenzeer was ook de naijver tusschen vele steden onderling, verminderd, sedert men jarenlang, vereenigd tegen een gemeenen vijand, de wapenen had moeten voeren: de overmoed en willekeur van leenheeren, die dikwijls met vliegende legertjes en bijeengeraapte benden het land afliepen, kon geen steun meer vinden in bijstand van aanhoorigen, sedert voor krijgsbedrijven in het land, aan de grenzen of op de zee, voor algemeene belangen gestreden en geleden moest worden. Waar vroeger de steden-zelven strijdkrachten dienden op de been te houden en uit te rusten, traden later de Staatsche legers in de plaats, en konden de steden genoegzame bescherming vinden in de zelden buiten de wallen uittrekkende schutterijen. Van daar, dat de zorgen der Regeering te Haarlem, en waarschijnlijk zal het in vele steden aldus het geval geweest zijn, zich sedert het einde der 16e eeuw ongeveer, bepaalden, tot verzekering en handhaving van veiligheid binnen de wallen en het houden van eenig toezicht op troepenafdeelingen van het Staatsche leger, welke kwartier hielden. Vooral het bewaren van goede orde onder de soldaten, lokte nog al eenige geboden uit, en wij dienen zelfs een weinig in de 16e eeuw terug te gaan, om te zien, wat het Gerecht in een belangrijk tijdvak van den tachtigjarigen oorlog, raadzaam oordeelde te bepalen. Die verordeningen zijn echter zoo talrijk, dat slechts datgene kan opgeteekend worden, wat tot kenschetsing van de verhouding tusschen de dienaren van de wet en de mannen van het zwaard eenige waarde heeft. Men mocht geen soldatengoed koopen (18 Sept. 1574 en meermalen herhaald); eene keur en ordonnantie van 25 Juli 1575 op het garnizoen van wegen Z. K. Majt. in de stad leggende, be-

1) Zie verder over de Goe vrouw *Van Lennep* en *Ter Gouw*, De uithangteekens. 2e deel bl. 20.

doelde, „om hetzelve in goede discipline te houden"; toen iemand door een krijgsknecht was gedood, werd den 26 December 1575 geboden, soo iemandt eenige Waelse soldaeten in sijn huys heeft, dat hij deselven den officier zou aenbrengen om datter een neerlaeg door haer gedaen is." Velerlei waren de waarschuwingen en orders omstreeks den tijd van het verblijf des Graven van Leycester, met zijne Engelsche soldaten in Haarlem (Jan.—Febr. 1586), waaruit blijkt, dat het gedrag van het vreemde krijgsvolk wel niet voorbeeldig was, maar ook, dat het door de herbergende poorters nog al werd bedrogen. In het begin van 1587 verbood men den soldaten bij avond langs de straat en zonder consent of paspoort buiten de stad te gaan, en op den 18 April 1589 vindt men eene „waerschouwinge aen de ruyters en soldaeten, in dese stad leggende, van de wildernissen niet te beschaedigen." Ieder die soldaten wilde huisvesten zou daarvoor, blijkens eene aankondiging van 14 Nov. 1589, genieten tien stuivers 's weeks, en een jaar daarna werd eene afzonderlijke regeling gemaakt „raekende de logyesgelden der manschappen van den caepiteyn Jeronimus Bovetius", die de „stadscompagnie" vormden, zooals blijkt uit eene indaging van twaalf soldaten, op den 18 September 1589.

Het is waarschijnlijk, dat er tegen het einde van de 16e eeuw geen krijgsvolk te Haarlem in garnizoen is geweest, dewijl men in het keurboek niet vóór 1604, eenige melding van troepen of legermacht vindt gemaakt, doch toen in April van dat jaar de Schotsche en Engelsche soldaten „hier in de stad leggende" zouden vertrekken, werd er op den 16n dier maand advertentie van gedaan, „met verbod aen een yeder van de agterblijvenden te logeren." Een paar jaar later moet het er met de soldaten weer slecht uitgezien hebben, want niet zonder reden zal den 6 Januari 1606 verboden zijn huizen of kamers aan hen te verhuren, en dat iemand, „hen logeerende gestolen hout of ander goet innemen sal," eene waarschuwing, in hoofdzaak nog eens, hetzelfde en het volgende jaar, 1607, herhaald: ook in 1609, toen er bijgevoegd werd dat „geen soldaten sullen mogen tappen of herreberg houden." Men zou kunnen vermoeden, dat de verhouding tusschen poorters en soldaten niet altijd aangenaam was, want den 22 Juli 1617 werd gewaarschuwd „dat niemandt, als de stadscompagnie de parade doet, onder 't geweer van de soldaten kome en deselven niet te calumnieren of injurieren." Den 5 Juni 1624 werd een tarief vastgesteld van logysgelden van soldaten, den 15 Januari 1625 maakte het gerecht openbaar een „placcaet daer bij alle burgers geordonneert wordt, alle sieke soldaten thuys logerende, aen te geven" en de laatste maal, dat iets van dezen aard in het keurboek voorkomt, is het uitloven van een premie van *f* 100, op 25 Maart 1627, aan dengene, die een soldaat welke manslag begaan had, wist aan te brengen.

De schutters, die uit de welgestelde poorters tot de verschillende vendels toetraden, waren uit den aard der zaak, van beter gehalte dan de soldaten en gehuurde benden en gaven aan de Stedelijke Regeering minder aanstoot. Zij kon voldoen met nu en dan de oefeningen, monsteringen en het optrekken der schutters te bepalen, zoo b. v. 24 Juli 1589 en 6 April 1593 toen geboden werd, dat alle schutters „haer waepenen gereet moeten houden, alsoo de capiteynen visitaetie sullen doen." Kort daarna, op den 5 Juni 1593 vindt men eene „advertentie, dat de schutters op St. Aelbregtsdag yeder met syn eygen geweer, kruyt en harnaes in den doelen sullen komen en omtrekken" en op den 24 dierzelfde maand nog eene „ordonnantie voor de schutterij int trekken en tbijeenkomen te reguleren." Later, in de 17e eeuw, behouden de betrekkingen tusschen de Regeering en de Schutterij haar rustig karakter en tusschen 1638 en 1664 keert eens of meermalen in het jaar, telkens eene aankondiging weder, dat monstering gehouden worden en de schutterij optrekken zal.

Ter bevordering van orde en veiligheid werd uit de stad geweerd wat er best gemist kon worden, en hoewel men dat altijd in het oog hield, waren er tijden, dat men meer dan anders tegen bedelaars en hun bedrijf te velde trok. Zoo werd er den 18 October 1596 eene keur- en ordonnantie gegeven „tegen de bedelaerije met verbod aen de poortiers en boomsluyters, van geen bedelaers binnen dese stad te laeten komen en dat niemandt eenige bedelaers sal mogen logeren sonder consent van den capiteyn van de nagtwagt"; een bevel kort daarna nog verscherpt, toen den 2 Januari 1597 werd verboden „aen alle schippers en veerluyden, geen bedelaers mee te brengen, gelijk ook aen de poortiers, boomsluyters om deselven niet binnen de stad te laeten komen, op peene van haer offitie".

Het was er verre van af, dat ieder zich maar naar goedvinden in Haarlem kon komen vestigen, en er werd geoordeeld, dat een toevloed van burgers uit andere steden, allicht rust en veiligheid in gevaar kon brengen. Van daar dat men in het keurboek op den 31 October 1621 eene bepaling aantreft, „dat niemandt in dese stad sal mogen komen wonen, voor aleer hij sijn certificatie van sijn comportement aen Burgemeesters sal hebben overgelevert, met interdictie van eerder geen huysen aen sulke menschen te verhueren" en op den 30 April 1627 komt een gebod voor, in hoofdzaak overeen stemmende met het voorgaande en aldus luidende: „dat niemandt binnen deze stad met sijn huysgesin sich sal nedersetten, voor en aleer hij aen de magistraet geëxhibeert heeft een testimonium van sijn leven en bedrijf, van de magistraet van die plaats daer hij van daen komt."

Niettegenstaande deze goede zorgen, was het aan het Gerecht niet altijd mogelijk ongebondenheid te voorkomen, de hartstochten in bedwang te houden, aanrandingen en vechterijen te beletten, want hier gelijk in elke stad, waren bestanddeelen genoeg voorhanden, die de veiligheid der eerzame en stemmige poorters in gevaar konden brengen. Dergelijke rabouwen en kwalijk gezinden buiten de wallen te leiden, ging niet altijd gemakkelijk; hoogstens moest de Magistraat zich vergenoegen te beletten dat dit verkeerde slag van volk, door toestrooming van buiten versterking bekwam, en wanneer de buitensporigheden te erg werden, strenge straffen te bedreigen tegen- of toe te passen op de schuldigen. In het jaar 1711 waren dergelijke moedwillige bedrijven zeker de gewone maat te buiten gegaan, want er bestaat eene keur „tegen het trekken van geweer en messen" waaruit blijkt, dat soortgelijk wapentuig nog al druk gehanteerd werd en om de stemming van Burgemeesteren en Schepenen over die verwildering eenigszins te doen kennen, wordt hier de aanhef medege-

deeld der ordonnantie van den 21 Augustus 1711:

„Also mijn E.E. Heeren van den Geregte der Stadt Haerlem, tot haer uyterste leetwezen, en smerte (Godt betert) dagelijckx meer en meer sien, ende bemerken, dat veele persoonen hen niet alleen begeven, tot een ongebonden leven van dronkendrinken, maer ook met voorbedagten raet tot Vegten, en andere moedwil te bedrijven, in Herbergen, en Tavernen niet alleen, maer ook op de Straten, met de goede Luyden aldaer passerende trotselijk te schelden, op dezelve aen te vallen, haer te snijden, te steken, ende te Quetsen, ja selfs soo seer, dat het te dugten is, dat daer uyt somwijlen moordadelijke, en andere Dootslagen soude kunnen volgen, welke onheylen met alle bedenkelijke middelen dienen te werden verhoet, ende oversulks daerinne voorsien, dat de goede beschermt, ende de misdadigers na gelegentheyd van de misdaden en saeken gestraft mogen werden, te meer overmits de dagelijkse ervarentheyt heeft geleert, dat niet jegenstaende de iteratieve Keuren bij mijn E.E. Heeren van den Geregte van tijt tot tijt tegens het trekken van Geweer, en Messen, als mede het snijden, en quetsen gedaen emaneren, de excessen van dien niet genoegsaem sijn ingebonden!

„So is't dat mijn E.E. Heeren van den Geregte der Stadt Haerlem, onvermindert de Placcaten van den Lande, ende de poenen, en straffen daer bij gestelt op nieuws hebben geordonneert, gekeurt, gestatueerd, en scherpelijcken verboden, ordonneeren, keuren, en scherpelijck verbieden bij desen, 't gene hier naer volgt."

Het is niet noodig hier al de straffen af te schrijven, welke de buitensporigheden en misdaden, die het Gerecht op het oog had, zouden volgen, en men kan volstaan met eene vermelding, dat het zwaard der wet werd uitgetogen niet enkel tegen de kwaaddoeners-zelven, maar ook tegen waarden en waardinnen die mochten verzwijgen, dat in hunne taveernen eenige ongeregeldheid was voorgevallen, tegen chirurgijns die wilden verheelen, dat gekwetsten bij wie hunne hulp werd vereischt, door boos opzet waren gewond en tegen schippers en voerlieden, die de booswichten uit den weg zouden helpen.

Of die keur doel heeft getroffen? Wie zal het zeggen. Maar zij legt toch het ernstig begeeren van de Stedelijke Regeering aan den dag, om met alle macht moord en doodslag te verhoeden, de welgezinden te beschermen, de euveldaden te straffen.

Het behoeft haast niet gezegd te worden, dat de Regeering, in de poorten, welke de toegangen tot de stad afsloten, een voortreffelijk middel bezat om te weren, wat naar haar oordeel buiten gehouden moest worden en toezicht te nemen op degenen die binnen kwamen. Daarom was de bediening der poorten eene zaak, die de Magistraat nauw ter harte nam, en er is reeds opgewezen wat in het algemeen te verrichten was om te verhoeden, dat de stad een wijkplaats werd voor volkje, dat op de beurs van anderen dacht te teren. Zoo de officianten daarop, en op vele zaken bovendien aan alle poorten hadden te letten, voornamelijk was men bezorgd voor de twee hoofduiten toegangen, waar het meeste verkeer steeds plaats vond, en om die reden ook, werd den 28 Mei 1641 eene „ordre op het sluyten van de Groote Hout- en Spaerwouderpoorten" afgekondigd. In vroegere eeuwen bleven eenmaal uitgevaardigde verordeningen jaren lang van kracht en bestond er gewoonlijk niet veel noodzakelijkheid, ze te veranderen, wijzigen of aan te vullen; wanneer dus een of ander onderwerp van stedelijk beheer geregeld is, kan men er staat op maken, in gewone omstandigheden niet spoedig nieuwe reglementen aan te treffen en het zal ons dus niet verwonderen, eerst in den rampspoedigen en bangen tijd van den inval der Franschen (1672 — 1673) iets over de bediening der poorten in de Resolutieboeken te lezen. Uit den toen genomen maatregel mag worden opgemaakt, dat men voor eene onverwachte overrompeling der stad zeer beducht was en met groote behoedzaamheid te werk ging, vóór des nachts eene poort zou worden geopend. Zie hier wat op den 13 Januari 1673 bij Burgemeesteren besloten werd.

„Is omme redenen, bij dese conjunctur van tijden ende saecken verstaen, dat geene poorten des nachts door de Burgerwacht sullen werden geopent dan met spetiale kennisse ende toestaen van een van de Heeren Burgemeesteren, die alsdan daerop naer ingenomen bericht, sodanige ordre sal stellen als sijn E. te rade werden sal."

Hier blijkt onder anderen, dat er door de burgers 's nachts wacht werd gehouden: misschien, waren er ook toen reeds schutters bij, want dit was het geval in 1699. Wie tusschen zonsondergang en het aanbreken van den morgen, de poorten uitging of binnenkwam, moest eene halve stuiver passagegeld betalen; nu ging dat zoo het schijnt, tegen het einde van de 17e eeuw, nog al willekeurig toe, men vermeent ten minste uit eene resolutie van Burgemeesteren van 2 Januari 1699, dat burgers en schutters 's nachts de wacht hielden aan de Sparenwouder- en Zijlpoorten (zeker ook aan de anderen) en ze 's morgens openden. De poortiers sloten die dan weder, hielden ze dicht en eischten de gebruikelijke halve stuiver van de passagiers, die met de eerste schuiten moesten afvaren. Maar Burgemeesteren vonden dat ongepast, zij verboden, de eenmaal geopende poorten weder te sluiten en verzochten den krijgsraad, den schutters en burgers te gelasten zich te houden aan den op dat stuk geordonneerden tijd. Zelfs na verloop van eene eeuw was er in de bediening der poorten niet veel verandering gekomen, ten minste niet in hoofdzaak, want in eene Instructie voor den poortier van de Nieuwe- of Kennemerpoort, den 1 Maart 1793 door den krijgsraad gegeven, leest men dat de sleutels 's avonds op de hoofdwacht gehaald moesten worden, dat de poortier verplicht was ten elf uren précies te sluiten, en de sleutels, zelf of door zijn adsistent, met het detachement schutters weder op de hoofdwacht te bezorgen.

De stad Haarlem ommuurd en versterkt gelijk in de voorgaande bladzijden is verhaald, bleef in hare oude gedaante ongerept tot op de helft der negentiende eeuw. De keuren en ordonnantiën tot bewaring van rust en orde, wering van bedelaars, en soortgelijke bepalingen waarvan hier en daar gewag is gemaakt, hadden echter reeds vroeger aanmerkelijke wijzigingen ondergaan, vooral bij of ten gevolge van de omwenteling op het einde der achttiende eeuw, of waren geheel vervallen.

De tijd zou komen, dat het uiterlijk aanzien der stad, gelijk geslacht aan geslacht dat honderden jaren

De oogst is echter niet groot, want negen deelen van de „Resolutieboeken", waarvan het Ie deel, uit twee deelen bestaat, en het VIIe deel, bevattende de jaren 1771—1775, *verloren is geraakt*, en zes deelen Appostillen-registers, leverden slechts twee aanwijzingen omtrent 't bestaan van plateelbakkerijen in de

En niet zoo zeer dit, dat deze bank een volkomen mislukt werk is, moet tot droefheid stemmen, maar hetgeen vooral weemoedig maakt, is dat het publiek over het algemeen zich van de wanstaltigheid en de fouten van het monument geenerlei rekenschap geeft en dat er velen zijn, die het werk in gemoede bewon-

Verklaring.

- +·+·+·+·+ Omoung der Stad 1e Tijdperk Tot A° 1355.
- - - - - - Vergrooting bij het 2e Tijdperk C° 1355 tot C° 1400.
- ········· Vergrooting bij het 3e Tijdperk C° 1400 tot C° 1650.
- —·—·—·— Vergrooting bij het 4e Tijdperk Na 1650.

1	Stadhuis	gesticht omstreeks	1250.
2	Parochiekerk (St. Bavo) bestaat reeds begin 14e eeuw.		
3	Kapel van O.L.Vrouw (Bakenesserkerk)	gesticht omstreeks	1250.
4	St. Gangelofskerk, gesticht begin 14e eeuw,	verbrand	1576.
5	Karmelieten klooster.	gesticht	1249.
6	Groote Beggijnhof.	„	1262.
7	Dominicanen- of Predicarenklooster,	„	1287.
8	Lazaristenklooster	„	1307.
9	Commanderij van St. Jan	„	1310.
10	Tempeliersklooster	„	1311.
11	Klooster der Reguliere Kanunniken	„	1406
12	Witte Heerenklooster	„ omstreeks	1450.
13	Minder Broedersklooster	„	1456.
14	Augustijnenklooster	„	1490.
15	Collebroedersklooster	„	1496.
16	Zijlklooster	„ omstreeks	1408.
17	St. Michielsklooster	„	1416.
18	Ursulinenklooster	„	1445.
19	St. Margrietenklooster	„	1446.
20	St. Catharinaklooster	„	1446.
21	Barrevoeterklooster	„	1465.
22	St. Mariaklooster	„	1468.
23	St. Ceciliaklooster	„	1468.
24	Clarissenklooster	„	1471.
25	Zusters van St. Maria Magdalena	„	1474.
26	St. Annenklooster	„	1485.

27 Gravesteijn.
28 Getorende poort bij de Damstraat.
29 Hoektoren.
30 St. Catrijnenpoort.
31 Beggijnentoren.
32 Dunnebierstoren.
33 Papentoren.
34 Sparenwouderpoort.
35 Schalkwijkerpoort.
36 St. Antonistoren.
37 Hoektoren bij de Lieve Vrouwesteeg.
38 Blinde Jonckerstoren (Eendjes- of Leidsche Waterpoort.)
39 Kleine Houtpoort.
40 Gasthuistoren.
41 Calistoren.
42 Groote Houtpoort.
43 St. Annentoren.
44 Oude Schutterstoren.
45 Raampoort.
46 Oranjeboomstoren.
47 Pellicaenstoren.
48 Toren achter den Colveniersdoelen.
49 Soeijerstoren.
50 Raakstorens.
51 Zijlpoort.
52 Witte Heerentoren.
53 Pijntoren.
54 Magdalenatoren.
55 Ravensteinstoren.
56 Kruispoort.
57 St. Janspoort.
58 Kennemerpoort.
59 Degmans Waterpoort.

60	St. Jacobskapel	gesticht	1319.
61	St. Nicolaaskapel	„	1450.
62	Kapel van de heilige Maagd Maria	„ begin	16e eeuw
63[8]	St. Elisabeth's Gasthuis (Botermarkt)	bestaat in	1347.
64	St. Elisabeth's Gasthuis (Groote Houtstraat)	gesticht omstr.	1431.
65	Heilige Geesthuis	gesticht	1394
66	St. Barbara Gasthuis	„	1435.
67	Lieve Vrouwe Gasthuis op Bakenes	„	1440.
68	St. Antonie Gasthuis	„	1440
69	Vleeschhal (Warmoesstraat)	„	1385.
70	Vleeschhal (Groote Markt)	„	1600.
71	Klokhuis	„	1479.
72	Leprooshuis	„	1319.
73.	Vrouwehek.		

Uitgave W.C. de Graaff te Haarlem.

Lith. Emrik & Binger

zonder eenige merkelijke verandering had gekend, geheel moest verloren gaan en naar het schijnt, heeft de invoering van de nieuwe gemeentewet in 1851, die de benaming van „steden" niet meer erkende, maar met een gelijkmakenden term, de metropolen en de onbeduidendste dorpjes in „gemeenten" herdoopte, er eenig deel aan gehad, dat alom in den lande de steden, toch niet meer erkend in haar voorrang, de nog overgebleven bolwerken en vestmuren, welke het kenteeken van haar macht, gezag en kracht waren geweest, gingen sloopen.

Het is ten minste opmerkelijk, wanneer men eenig verband wil zoeken in de feiten, dat er in 1853 te Haarlem aan gedacht werd de oudste ommanteling der stad omver te halen, en het bleef niet bij plannen want den 21 December van dat jaar besloot de Raad tot het afbreken van de vestmuren tusschen de Sparenwouderpoort en het groote Houthek, den 13 December 1856 van den ringmuur, van daar tot de Infirmerie (het oude Magdalenaklooster) en den 9 Maart 1859 van het nog overgebleven gedeelte vestmuur ter zijden van den Papentoren. Gaandeweg zijn die muren in eigen beheer weggebroken of in perceelen aan onderscheidene personen verkocht, en de stedelijke Regeering heeft de opengekomen terreinen doen beplanten en tot aangename wandelwegen aanleggen.

Het laatstgebouwde gedeelte der versterkingen, was reeds vroeger verdwenen. Nadat in 1799 en later in 1842 beproefd was, maar te vergeefs, sommige aarden wallen, hier en daar aan de oost- zuid- en westzijde der stad te verkoopen, zijn de vestingen van den Pijntoren tot het Vrouwehek weggeruimd, een werk waaraan van 1821 tot 1845 is gearbeid, en waardoor een vroeger weinig bezocht en schier verlaten kwartier, in eene behoorlijke, uitgestrekte wandeldreef is herschapen, die sedert als „het Bolwerk" bekend, eene verlustiging is voor de Haarlemmers, een cieraad der stad en een kroon voor den ontwerper en aanlegger, Jan David Zocher.

C. J. Gonnet.

DE KERAMISCHE KUNST IN DEN HAAG,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Behalve mijne bijdrage over het Haagsche Porcelein, in No. 14 der *Kunstbode*, welke bijdrage weder tot aanvulling diende van hetgeen over dat aardewerk reeds in de „Haagsche Mededeelingen" was geschreven, zijn nog van ouderen datum een paar aanteekeningen over de Keramische kunst, uit de schuilhoeken der verschillende magistraatsregisters, in het oud-archief van den Haag, te voorschijn gekomen, welke ik belangrijk genoeg acht om in dit blad te plaatsen.

De oogst is echter niet groot, want negen deelen van de „Resolutieboeken", waarvan het Ie deel, uit twee deelen bestaat, en het VIIe deel, bevattende de jaren 1771—1775, *verloren is geraakt*, en zes deelen Appostillen-registers, leverden slechts twee aanwijzingen omtrent 't bestaan van plateelbakkerijen in de 17e eeuw te dezer stede. Genoeg echter om te doen zien, en de voorbeelden staan daarvan op ander gebied van kunst en kunstnijverheid niet alleen, dat de Magistraat van 's Gravenhage steeds gereed was om privilegie te geven en behalve andere faciliteiten ook geldelijk de nijverheid te steunen. Eere den Magistraat!

Tegelbackerie. „Opte requeste van Willem Janssn Lammerlaen. Schout, Burgemrn., Schepenen ende Regierders van 's Gravenhaghe, geëxamineert de voorsn. regt hebben omme redenen als inde selve ende andere goede insichten den supplt. vergunt ende geoctroyeert gel. sij hen gunnen ende octroyeren mits desen, dat hy alhyer inden Haghe sal mogen doen stellen ende oprechten een bequaeme tegelbackerie omme tot gerieff ende accommodatie vande Ingesetenen alhyer te mogen backen allerhande *geschilderde Tegelen ende Schotelen*, groot ende cleynmetten aencleven van dyen, ende dat voor den tyt van seven achtereenvolgende jaeren, inne te gaen soo wanneer de voorsn. Tegelbackerie sal syn opgemaeckt ende voltrocken ofte mette selve bequaemelyck sal cunnen werden gebacken. Sonder dat binnen denselven tyt van seven jaeren, yemant anders als hy alleen binnen 's Gravenhaghe ofte d'jurisdictie van dyen eenighe der voorsn. Tegelen ofte schotelen sal vermogen te backen ofte doen backen op peyne dat den contraventeur syne neringhe sal werden verboden ende daerenboven gemulcteert tot arbitrage van Burgemrn. voornt. Gedaen den XXIIII November 1644."

(Staat na 28 Jan. 1645). (App. IV $\frac{1633}{1648}$)

Plattielbakkerye. „Den XVII September 1688 Hebben Burgemrn. aen Wilhem van der Lidt, en Jeremias Godtlingh, plattielbackers van Delff ende 'tselve alhier sullende exerceren, vereert duysent glns. tot subsidie voor 't setten van een oven." (Resolbk. IX.)

Den Haag.

SNIPPERS.

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas! Zoo dacht ik toen ik onlangs de bank bezichtigde ter eere van Jhr. Ver Huell in de Scheveningsche boschjes geplaatst.

Aan goeden wil om monumenten te scheppen hapert het bij het Haagsche Gemeentebestuur niet; helaas de krachten ontbreken. Toen men voor eenige jaren een nieuwe brug aan den ingang van het Bosch ging bouwen, was er maar één kreet: het moest een monument zijn. Het einde was, dat men een kostbaar onding kreeg.

De onderneming van het graven eener waterpartij in de Scheveningsche boschjes behoorde met een monument bekroond te worden. Wat geeft men ons te zien? Een ander kostbaar onding.

En niet zoo zeer dit, dat deze bank een volkomen mislukt werk is, moet tot droefheid stemmen, maar hetgeen vooral weemoedig maakt, is dat het publiek over het algemeen zich van de wanstaltigheid en de fouten van het monument geenerlei rekenschap geeft en dat er velen zijn, die het werk in gemoede bewon-

deren. Inderdaad bewondert het publiek dikwijls op commando. Zoo bewondert men de straks genoemde waterpartij, zonder zich af te vragen of er inderdaad voor een onverdeelde bewondering aanleiding is. Zeker was het denkbeeld om in de Scheveningsche boschjes een waterpartij aan te leggen, zeer gelukkig. Maar daarbij was het een hoofdvereischte, dit werk, dat de grillige duinen met hun half woeste beplantingen moest doorsnijden, zooveel mogelijk op een natuurlijk water te doen gelijken. Men heeft daaraan wel gedacht toen men niet een recht kanaal, maar een kronkelende beek groef. Daarentegen vergat men dien eisch, waar het gold het aanleggen en het beplanten der glooyingen en der bermen. De kanten der rivier zijn onbehagelijk stijf en verraden op ieder punt 's menschen hand, en alsof dit niet genoeg ware, heeft men op de bermen eenige *regelmatig* en *stijf* aangelegde perken geplaatst; buitendien is ter kwader ure het denkbeeld opgekomen om in het zeer nauwe water een stijf met den passer getrokken poppen-eilandje te maken. Een en ander heeft ten gevolge dat de waterpartij, zooals die thans is, in de Scheveningsche boschjes een dissonant is. Ik zou wel wenschen dat een ontzachelijke reus, de boorden van het riviertje met ruwen tred verpletterde en omwoelde, en aldus daaraan het landelijke, het grillige, het „imprévu" gaf, dat thans ten eenenmale ontbreekt, en dat voor de omgeving zoo noodig is. De reus zal helaas niet komen, maar misschien zullen de tijd en eenige afschuivingen van terrein althans een gedeelte van het werk dat ik hem zou willen opdragen, op den duur wel verrichten.

Van den tijd is daarentegen niets te verwachten tot verbetering van de bank. Het eenige wat de tijd kan doen — en dit zal voor het aesthetisch gevoel der Hagenaars en voor hun reputatie een weldaad zijn — is de bank te vernielen.

Dat dit op den duur zal geschieden, valt niet te betwijfelen. De bank toch is vervaardigd van wit marmer, een materiaal dat niettegenstaande zijne fraaiheid, voor ons klimaat in de open lucht niet duurzaam is, zooals de ondervinding overvloedig bewezen heeft. Daaraan hebben velen niet gedacht. Toen in den Gemeenteraad de stichting van dit gedenkteeken besproken werd, stelde een der leden van den raad voor, de bank „niet van steen, maar van een „monumentaal materiaal, van wit marmer te maken," en de raad, die volgens zijn gewoonte tuk is op monumenten aarzelde niet het voorstel aan te nemen en daarvoor een paar duizend gulden meer uit te trekken. Dit besluit en de aanleiding daartoe kunnen bezwaarlijk de toets der logica doorstaan. Vooreerst, waarom is marmer monumentaal, en steen niet? welk criterium bepaalt of een materiaal al dan niet monumentaal te noemen is? Moeten dan al onze oude Nederlandsche monumenten, die voor zoover zij aan de lucht zijn blootgesteld, *geen van alle* van marmer zijn, voortaan den naam van monumenten missen? zullen zij het daarom minder zijn? Moest niet de allereerste vraag deze zijn: een materiaal te kiezen dat bestand zou zijn tegen de invloeden van ons klimaat, tegen regen, sneeuw en vorst, die vooral in de nabijheid der zeekusten zoo schadelijk werken? was niet de bestaanbaarheid, de duurzaamheid van het gedenkteeken nummer een? moest niet de willekeurige voorkeur voor wit marmer wijken voor de overweging, dat marmer niet in de vrije lucht kan stand houden?

Aan dat alles heeft men niet gedacht; of marmer duurzaam, d. i. mogelijk is, wordt niet gevraagd; het is voldoende dat marmer mooi is en „monumentaal" heet. Nu zal men jaarlijks in October het gedenkteeken met een houten overjas bekleeden, die er tot April zal blijven. Dit „toilet" zal niet zonder stooten op den duur kunnen herhaald worden, maar de afgevallen brokjes van het brooze monumentaal materiaal zal men jaarlijks met wat lijm en gips bijplakken. Gedurende 50 jaren in een eeuw zal zoodoende het gedenkteeken onzichtbaar zijn, hetgeen misschien een voordeel is; en de breed-gerokte Scheveningsche meisjes, zullen telken jare gedurende 6 maanden verstoken zijn van de gelegenheid om door het neervleien van haar „onderheupen" op de marmeren bank, hulde te brengen aan de nagedachtenis van den ontwerper der waterpartij.

Indien de onoordeelkundige keus van het materiaal de eenige grief was, zou er nog troost zijn. Maar er is meer. Het geheele ontwerp der bank verdient afkeuring. Op een verheven voet dien men met eenige treden bestijgt, is volgens een halfcirkelvormig grondplan de bank geplaatst, die van eene leuning voorzien is. Daar waar de bank aan weêrszijde eindigt, heeft men eene afsluiting noodig geacht. Men heeft die tweeledig gemaakt, en behalve een zwaar vierkant pedestal met vaas, ook nog een griffoen aangebracht. Beide staan niet behoorlijk in verband met het beloop van de zitting en van den rug, die zij geroepen zijn af te sluiten; en blijkbaar is men er mede verlegen geweest hoe men de zitting en de griffoenen zou doen samengaan, zoodat men die zitting achter de griffoenen eenvoudig afgerond heeft. De beestjes dienen derhalve tot niets anders dan wat men in het fransch noemt een „Cache-désordre."

Beestjes is wel het woord, dat gekozen moet worden. Want deze dieren, van voren leeuw, van achteren dolfijn, en van wege de vleugels vogels, zijn uit het oogpunt van anatomie en van boetseerwerk het erbarmelijkste wat de hedendaagsche beeldhouwerij kon leveren.

Was de vraag betreffende het materiaal zonder eenig nadenken beslist, hetzelfde mag gezegd worden van den stijl. De bank heet in Griekschen stijl gebouwd te zijn, hoewel een echte Griek zou sidderen als hij die zag. Heeft men zich afgevraagd waarom hier de Grieksche stijl moest gekozen worden? was Jhr. Ver Huell door geboorte, afkomst of liefhebberij een Griek? Hebben de Scheveningsche boschjes een Grieksch karakter? Eischt soms het „monumentaal" materiaal marmer den Grieksche stijl? zijn er onder de leden van den Haagschen Gemeenteraad Grieken? Leeft in 's Gravenhage de overlevering van het oude Griekenland? Is de Grieksche stijl de uitsluitende stijl voor banken? Leverde onze eigen oude nationale kunst geen typen genoeg, die gevolgd konden worden om een werk te verkrijgen, dat den stempel van onzen landaard, van onze eigen kunstontwikkeling zou dragen? Zij zijn er in menigte.

Maar dat alles is niet overwogen, en men heeft er zich niet om bekommerd of de Scheveningsche boschbezoekers zich suf zouden zitten te denken over de symbolische beteekenis van de beestjes met het leeuwenhoofd, de visschenstaart, de kraaijenvleugels, en

het hoorntje op het hoofd! Want die griffoenen hebben één enkel klein omgebogen hoorntje op het hoofd! Wie weet wat er in dat hoorntje steekt? Zeker iets bepaalds? ra, ra wat dat kan zijn. Ik kan het u niet zeggen.

Er behoort eenige moed toe, om in één adem nog van een ander „monument” te gewagen, waarmede een der pleinen van de residentie dezer dagen verrijkt wordt; doch het is wellicht goed maar in één moeite ook over de fontein in Duinweide een paar woorden te zeggen.

De ondernemers van den bouw dezer nieuwe wijk hebben aan de stad 's Gravenhage kosteloos eene fontein aangeboden. Kosteloos wil hier zeggen, dat de gemeente — wier Raad de ongeloofelijke naïeveteit beging dit geschenk voetstoots te aanvaarden — eenige duizenden heeft uitgegeven voor den aanleg van de noodige aan- en afvoerbuizen, en eenige andere duizenden zal moeten besteden om van tijd tot tijd de fontein te doen springen, om die te onderhouden en om die te herstellen. Onderhoud en herstelling zullen duur zijn, want het monument is... van zink! Het wordt geverfd om het op steen te doen gelijken.

Ellendiger prullewerk versiert geen stadsplein in Nederland, en dat de Gemeenteraad der Residentie niet slechts toeliet dat zulk een onding op een openbaar plein verrees, maar zelfs daartoe medewerkte, ware onbegrijpelijk, indien op het gebied van kunstzin en smaak het onmogelijke niet sinds lang mogelijk ware.

Zulke mirakels gebeuren dagelijks, zoo als ook het volgende voorbeeld kan toonen. Als men gezien heeft hoe afzichtelijk de twee ronde pleinen zijn, die door de Bali- en door de Anna Paulownastraat te 's Gravenhage doorsneden worden, zou men het voor onmogelijk houden dat het gemeentebestuur een derde rond plein ging aanleggen. Men zou zich eenvoudig vergissen. Want het Gemeentebestuur heeft bij het indienen der laatste begrooting aangekondigd dat er nog een derde soortgelijk *rond* plein zal worden gemaakt.

Alle slechte dingen drie!

GESCHILDERDE KERKGLAZEN.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

De glasschilderkunst, welke in de 16e eeuw hier te lande o. a. door een David Joris en de Gebroeders Dirk en Wouter Crabeth, een hooge mate van bloei verkreeg, werd ook in de 17e min of meer door den Haagschen Magistraat aangemoedigd. Getuige o. a. de kerken van Oud- en Nieuw-Beijerland, Bodegraven en Woudrichem, waarin, zoo de tand des tijds de sporen niet heeft uitgewischt, het wapen van 's Gravenhage nu nog aan de rechtmatige trots der residentie herinnert.

Een viertal aanwijzingen staan ons ten dienste. Door dat weinige zullen we geen volledig bericht geven omtrent de Haagsche glasschilderkunst of zin voor die kunst, vooral wijl 't opgedragen werk zich slechts bepaald tot wapens, maar in zake kunstgeschiedenis is 't weinige reeds dikwijls veel.

Zonder verdere commentaar laten wij de aanteekeningen volgen, zooals wij ze in de registers ten stadhuize vonden opgeteekend.

1°. „Op de Reqte van Jacob van der Dussen, Burgemr. ende Dionisius Spranckhurst binnen der Stede van Woudrichem uyt den naeme van de selve stede ende Kercke aldaer tenderende etc.

„De verthoonders wordt geaccordeert in haer nyeuw geboude kerck, een glas met 's Haechs Waepen tot costen van 's Graevenhage gemaeckt te worden, in vouge als bij andere steden mede is gedaen. Gedaen den XXI augustus 1622.” (App. II.)

2°. „Op de reqte van Gecommitteerden van Schoudt ende Kerckmrn. van Bodegraven tenderende etc.

„Den verthoonders wordt tot het maecken van een glas in haer nieuw opgebouwde kercke toegevoucht een somme van vyfthien ponden van XL Groten 't pondt, mits 's Haechs Waepen daerinne gestelt ende geplaceert wordende naer behooren. Gedaen den XX Marty XVIC drie ende twintigh.” (App. II.)

3°. „Opte requeste van de Kerckenraet van Oudt-Beyerlandt Schout ende Burgemrn. van 's Gravenhaghe consenteeren mits dese dat tot costen van de voorsn. stadt in de kercke van Outbeyerlandt een glas sal werden gestelt, daertoe authoriserende den Ed. Heere Burgemr. Mr. Philips Doublet onsen medebroeder inde Wet, met versouck dat syn Ed. gelieve reguard te nemen, dat 't selffde werde gesteldt op behoorlycke rangh ende gemaeckt tot de minste costen en wert den Tresorier van 's Gr. voornt. mits dese geordonneert 't voorsn. glas gestelt sijnde de penn. daertoe noodich op behoorlycke declaratie te betaelen. Gedaen etc. op den XXVIII Juny 1651.” (App. V.)

4°. „Den 17 Maert 1654. Besteet het maecken van een glas in de kerck tot Nieu-Beyerlandt op te teyckeninge oft schets ter camere van Burgemrn. verthoont, begrypende 't wapen van den Haghe ende noch vyff andere wapenen voor de somme van hondert ende twintich gulden eens gelts en is 'tselffde aengenomen by Daniel Paludanus.” 1). (Resol.bk. V.)

Den Haag.

1) Deze Daniel Paludanus is zeker een afstammeling van 't vrij wel beroemde Antwerpsche kunstenaarsgeslacht, van dien naam, dat schilders en graveurs voortbracht, die in 't laatst der 16e en in 't begin der 17e eeuw werkten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het laatste nummer van den *Graphic* bevat een fraaije houtsnede naar schetsen door H. W. Brewer vervaardigd op eene reis door Brabant en Limburg. Zij stellen voor de brug te Maastricht, Maastricht van de waterzijde gezien, het groot orgel in den Bosch, het graf van den Graaf van Nassau in de Munsterkerk te Roermond, en de Gevangenpoort te Bergen-op-Zoom.

Bij deze plaat voegde de teekenaar eenige aanteekeningen, waaraan wij het volgende ontleenen:

„De Hervormde kerk te Breda is een der schoonste kerken van Holland. Zij is rijk aan monumenten. Dat ter eere van Engelbert I, en Jan van Nassau is een merkwaardig rijk en weelderig voorbeeld van laat-gothischen arbeid. De standbeelden, welke het versieren, zijn bewonderenswaardig gelijk schilderijen van Memling. Het gedenkteeken van Engelbert II is

de tegenhanger van dat van Sir Francis Vere in Westminster Abbey. *Deze prachtige kerk is in een treurigen staat van verwaarloozing.* Het schip alleen wordt voor de godsdienstoefeningen gebruikt, en toen wij de kerk bezochten, *waren de transepten gebezigd als een droogkamer voor den Koster en zijn gezin, en was er een koord met waschgoed van ongeveer* 180 *voet lengte van de eene zijde naar de andere gespannen, waaraan verschillende stukken „ondergoed" hingen, die men niet gewoon is in een kerk aan te treffen*."

(Tijdens het bezoek van den heer Brewer was er waarschijnlijk een begrafenis „aan den gang." Want hij spreekt niet van den lijkwagen, die ook al *in* de kerk gestald wordt!)

„Daar is een schilderachtig oud kasteel in Breda en een zeer groote nieuwe Roomsche Cathedraal, waarvan het inwendige, ofschoon eenvoudig, een veel beter aanzien heeft dan de meeste moderne kerken. Dit gebouw is opgetrokken naar de teekeningen van den heer Cuypers, die 's Rijks Museum bouwt.

„'s Hertogenbosch is een fraaije stad met de prachtigste Cathedraal van geheel Holland. Deze merkwaardig schoone kerk wordt „de Hollandsche Keulsche Dom" genoemd, wegens haar overeenkomst met de groote Duitsche kerk. In tegenstelling met de meeste kerken van Holland is deze zoowel in- als uitwendig overladen met versieringen; traceer-, paneel-, beeldhouw- en snijwerk zijn overal verspreid.

„Het fraaije marmeren oksaal, dat deze Cathedraal vroeger versierde, werd voor weinige jaren verwijderd en is nu in het South Kensington Museum. *Hoe de Nederlandsche Regeering kan hebben toegelaten, dat de Deken en het Kapittel zulk een schoon monument uit het land verwijderden, is onbegrijpelijk.*

„Maastricht bezit vermoedelijk meer aan de godsdienst onttrokken kerken, dan eenige andere even-groote stad in het Noorden van Europa. Wij hebben 15 of 16 zulke kwalijk gebruikte gebouwen geteld. Het eene dient tot koffijhuis, het andere tot stal, een derde tot gevangenis. De prachtige oude Dominicaner kerk is een soort magazijn voor stedelijke illuminatie-toestellen enz.

„Jan van Eijck moet nog al veel te Maastricht vertoefd hebben, daar gedeelten van de stad op de achtergronden zijner schilderijen herkend kunnen worden. S. Servaas, O. L. Vrouw, en de prachtige toren van S. Jan zijn zeer duidelijk afgebeeld op de schilderij „de aanbidding van het Lam" te Gent."

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 45. 5 November 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 - 6 regels........................ *f* 1.50 Iedere regel meer.................. „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE GOUDEN KOP MET HET BORSTBEELD VAN WILLEM III, KONING VAN ENGELAND, VAN DE HOFBUURT TE 's HAGE.
Anno 1689.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Den 22en December 1766 teekende Thomas Duval de volgende verklaring onder een „Lyste van de Goude, „zilver vergulde en glase Bocalen, mitsgaders Boecken, „Charters en Papieren tot de Hoffbuurt behoorende soo „als alle de selve onder den Secretaris Spruyt syn „berustende geweest, en door den tegenwoordigen Se- „cretaris du Val syn overgenomen," in het register, getiteld: „Acten ende Resolutien aengaande de Buyrte „van het Binnen- en Buyten Hoff, beginnende met den 1sten February 1689," en eindigende in 1767, met de „allerheuggelykste inkomst van Syne Doorlugtige „Hoogheid den Heere Willem V, Prince van Orange „ende Nassau, etc. met syne Koninglyke Gemalinne „Frederica Sophia Wilhelmina van Pruyssen," welke daarin uitvoerig is vermeld, en welk register berust in het oud-archief der gemeente 's Hage.

De verklaring luidt: „Ick ondergeschreve Secretaris „van de voors. Buurt Bekenne de Kist met de Effec- „ten hier vooren gemelt, in myne qualiteyt ten over- „staen van de Hoofdluyden van gemelde Buurt van „den affgeganen Secretaris Spruyt 1) te hebben over- „genomen, quiterende en dechargerende syn Ed. des- „wegens by desen volkomen."

De „lyste" is van den volgenden inhoud.

1°. *Een goude Bocael en decksel met het Borstbeeldt van wylen synen Koninglycke Majt. Willem de derde Glorieuser Memoirie.*

2°. Een silver vergulde Dito en Decksel door wylen den Heer van Duyvenvoorde als deeken van dese

1) Deze Jacob Spruyt heeft eene dergelijke verklaring in het register geschreven op den 17 Julij 1759.

buurt, in het jaar 1705 tot een gedagtenisse vereert.

In het resolutie-register wordt op 25 November 1705 die kop als volgt beschreven:

„Heeft syn HooghEdt. den Heer Deecken nadat de „maeltyt was begonnen aende gebuerte gedaen een „liberale gifte bestaende in een silvere vergulde kop „met syn decksel, waerop gegraveert is syn adelyck „wapen, met een inscriptie, *omme tot een monument* „*voor altoos, in de selve gebuerte te moeten blijven.*"

3°. Een dito en Decksel door wylen den Heer van Catwyck en Deecken van dese Buurt in het jaer 1724 tot een gedagtenisse vereert.

Op Donderdag 16 Maart 1724, lezen we, dienaangaande:

„Heefft syn HoogEd. Heer van Catwyck als „Deecken nadat de vrolycke Maeltijd was begonnen „aen de buerte een Liberale giffte gedaen bestaende „in een Silvere vergulde kop met syn Decksel waar op gegraveert is syn adelyck wapen, met een inscriptie *omme tot een monument voor altoos in de selve gebuerte te moeten bleyven.*"

4°. Een glase dito met decksel vereert door den Heer Commies Binckhorst dog midden door gebroken 1)

Hieromtrent vonden wij aangeteekend: „Voor me-„morie dient, dat ter occasie van de Vrolijcke Mael-„tijt, door de Heer Commys Jan Binckhorst, voor „een gedaghtenis aan de Beurt vereert, een groote „Italiaansche fijne gesleepe Christalle Roomer off „Boccade, nevens een houte Cas met leer omtrocken, „omme deselve daerinne te bewaeren."

5°. Twee silvere vergulde koppen, met decksels door wijlen de Princessen van Orange, aan de Buurt tot eene gedagtenisse vereert.

6°. Een zilvere Borst Plaet met een orange Lindt voor de knegt van de buurt om bij geleegentheden te dragen.

BOECKEN.

1°. Een Boeck waer in de Reekeningen van de Hof Buurt van 1635—1639.

2°. Een dito van 1640—1644.

3°. „ „ „ 1644—1646.

4°. „ „ „ 1646—1649.

5°. „ „ „ 1650—1665.

6°. „ „ „ 1665—1758.

7°. „ „ „ 1758—1766, sijnde de laatste reekeninge.

8°. „ „ „ Een boeck van de respective Resolutien bij de buurt genomen, beginnende met den 1sten Febr. 1689 tot heden toe.

9°. Een Buurt Boeck beginnende met den 1en Augustus 1762.

In den inventaris van het oud-arhief 1868, worden sub 6 en 7 niet genoemd; dus waren toen reeds verloren.

VERDERE CHARTERS EN PAPIEREN.

1°. De originele Buurtbrieff van dato 1 Meij 1635.

2°. Ampliatie van deselve van dato 30 Meij 1686.

3°. Authorisatie om paratelijck te executeren van dato 30 September 1729.

4°. Verscheyde gedrukte exemplaren van de voorgaende authorisatie.

5°. Keure, Ordonnantie, Regelement en Renovatie dato 12 Januarij 1728 en 9 Junij 1750.

6°. Quitancien tot den 10den Mei 1750

7°. dito van 1751 tot 25 Jan. 1758.

8°. dito specterende tot de reekeningen van den Secretaris Spruyt gedaen den 23sten Nov. 1769.

9°. dito tot de reeckeninge gedaen den 22en December 1766.

10°. Concept brieff tot noodiging op de maeltyt.

11°. Missive van dHr. Baron van Boetselaer dato 1 December 1749.

12°. Eenige Paketten met gedrukte Buurtbrieven.

13°. Sommatien wegens gedirigeerde parate Executien.

14°. Een Paket van Buurtbriefjes van andere gebuurten.

15e Requeste aan Syne Doorlugtigheit den Heere Prince van Orange Willem de 4e waer by Syn Hoogheyt het Deekenschap wert opgedragen met het Appt in Margine van dato 28 February 1750, en de Acte van Acceptatie van dato den 26 Maert 1750.

16e Item het Request aen haer Koninglycke Hoogheydt Mevrouwe de Princesse Gouvernante van het Deeckenschap voor haeren minderjarigen Zoon Syne Hoogheydt den Heere Prince Erffstadthouder Willem de 5e aentenemen en de favorabele dispositie daer opgevallen van dato 24 January 1758.

17e Qualificatie van de Edele Hoofdluyden, op de Burger Hoofdluyden om van de Wed. van den Heer Secretaris Scheltens (tus) alles de Buurt concernerende overtenemen tot een ander Secretaris zal wesen aengestelt, dato 19 en 30 Mey 1759.

18e Een Paket met gedruckte briefjes van het in komen en uytgaan van de Buurt, trouwen, inleggelden, koopen en verkoopen van huysen.

en 19e Een nieuw Buurt Boeck in folio synde nog niet ingeschreven met *Orange Linten.*

Hoewel nu de Inventaris belangrijk genoeg is en wij hopen, dat te eeniger tijd zal blijken, dat het oudarchief nog veel van de zaken der 3e rubriek bezit, moeten wij voor dit blad, alleen stilstaan bij den *gouden kop* „met het borstbeeld van Willem de Derde Ko-„ning van Groot-Brittanniën", zooals de Secretaris Scheltus dien beschreef.

Het eerst vonden wij van dien gouden kop melding gemaakt, in dato 19 Augustus 1689. Op dien datum lezen wij in het register: „Den Hooftman (Franchois) „Sevenhuysen, de officieren van de Gebuirte, aan zyn „huys geconvoceert hebbende," — present waren „Jacobus Scheltus, Willem Turnhout, Cornelis van den „Broeck, en de Secretaris Cornelis Beeckesteyn, — „heeft aan deselve gecommuniceert, dat de Heer „Raetsheer ende Griffier Schuylenburgh aan hem hadde „toe laeten comen, een missive van Zyne Majt, addres-„serende aan Hooftmannen ende Secretaris van de „gebuirte van 't Hoff in 's Gravenhage, ende is ver-„volgens die geopendt gewerden, ende de lecture daeraff „gedaen zynde, hebben de officieren van de gebuirte „haer daerover ten hoogsten verheught, ende geluc-„kigh geacht, ende dat gehouden ende geconsidereert, „voor de aldergrootste eer dewelcke de gebuerte im-„mermeer conde toecomen, ende aengedaen werden, „ende is vervolgens geordonneert, dat deselve missive „hierna volgende zal werden geregistreert.

1) In de acte van ontvangst van den Buurtsecretaris Jacobus Scheltus, in dato 13 Maart 1750, heette hij „*Geberstcn.*"

„Ende voorts in achtinge genomen zynde, wat voor „een grooten eer, ende luister, dat het voor de ge- „buirte was, dat sy een Coninck van Grootbrit- „taniën tot haeren Deecken hadden; ende dat „zijne Majt. aan deselve soo een missive hadde „laeten toecomen bij de welcke de gebuerte soo waer- „digh quam te achten, dat Zijne Majt. als Deecken „van deselve bleeff continueren; ende daernevens „dat van Zijne Majt. niet anders te verwachten stont, „off denselven soude als van outs ende na zijne ge- „woonlijcke liberaelheijdt, aan deselve weder eene „liberale gifte comen te doen; ende dat alsdan de „Cassa soo largo wel soude wesen, dat buyten de „coste te supporteren tot het houden van de vrolijcke „maeltijt, daeruyt soude comen vervallen *het maac- „ken van een goude kop met een decksel circum circa „ter somme van duijsent gulden aan gout*, *buyten „het fatsoen*, *ende die te doen graveren met de wapenen „ende cijffers van haere Majten omme in de gebuirte „altoos te blijven voor een monument*, *ende eenwigh „gedenckteecken*, — wij cursiveeren, — *dat deselve soo- „veel eer ende geluck hebben gehadt dat den Coninck „van Groot Brittaniën Willem de IIIe haer Deecken „is geweest;*

„Is naer deliberatie goedgevonden ende verstaen, „soodanigen gouden kop ende decksel te doen maacken; „gelijck deselve vervolgens aanbesteet, ende gemaackt „is gewerden."

„De vrolycke maeltijt" van de geburen van de Hofbuurt, waarvan zij een jaar verstoken waren geweest, „overmits de absentie van Zijne Majt. op de „expeditie alsdoen naer Engelandt," welke „importante „expeditie door de Goddelijcke providentie soo wel is „gereusseert," had den 18en Januari 1690 in den Nieuwen Doelen plaats.

Op den derden dag, — men was niet tevreden met één dag lekker te eten en te drinken, maar maakte er dikwijls twee en drie dagen van, zooals o. a. uit een buurtboek van de Hoogstraat 1) blijkt, — op den derden dag was ook aan den disch verschenen, Zijne Excellentie, „den Heere Bentinck, Grave „van Poortlandt, Heere van Roon," etc., „ende heeft „uyt den naeme van Sijne Majt., in consideratie, „vandat de Hooftmannen ende den Secretaris ter „eeren ende tot een eeuwigh gedenckteecken van „haere Majten. hadden laeten maacken, den Gouden „kop ende Deksel, met de wapenen, ende cijffers van „haere Majten. aan de gebuirte gedaan een liberale „vereeringe van vijff hondert silveren ducatonnen, „(zijnde *f* 1575.—) nevens noch sestien gelijcke „silveren ducatonnen, voor zijn Excies presentie op „de voorsn. maaltijdt."

De „liberaelheydt" van den koning was dus niet tegengevallen en werd ter vergadering van Hooftmannen en den Secretaris, „in achtinge genomen, „dat de voorsn. Goude kop, ende Decksel, alsnu, „ende meer daartoe selffs van sijne Majesteit „was betaelt, ende dat het dienvolgende *gantsch onge- „hoort soude wesen*, *dat deselve t'eenigen tijden son- „den gebroocken ofte gesmolten worden*; omme daer- „van geld te maacken ofte die als pandt met ter- „minne te beleenen; ende dat te gebruycken tot het „houden van de ordinaris vrolycke maaltijdt; als de „cassa van de gebuirte niet soo largo mochte we- „sen, dat de maeltijden daeruyt gesupporteert souden „connen werden;

„Soo is omme alle precautien daertegens te ge- „bruycken by hooftmannen ende den Secretaris goet- „gevonden ende gearresteert soo ende gelyck deselve „goetvinden ende arresteeren mitsdesen; dat sy vastelyck „beloven, dat de voorsn Goude kop ende decksel die „tot een moniment ende gedenckteecken in de ge- „buirte zijn, van dat deselve een Coninck van Groot „Brittangne tot haeren Deecken hebben gehadt; *nu „och nimmermeer te zullen verstaen dat deselve ge- „broocken, gesmolten, bewaert ofte veralineert zullen „werden*; uyt wat redenen ende oorsaeken hetselve „oock souden mogen zijn; Ende dat als t'elckens „nieuwe Officieren werden gemaackt ende aan- „comen haer daertoe van gelycken zullen ge- „houden wesen, onder haere handteeckeninge in „dit register te obligeeren, met belofte dat dese „resolutie by ofte door haer mede niet zal worden „geinfringeert om wat redenen het oock souden mo- „gen syn."

Op Woensdag den 4en Januarij 1706 werd door de nieuw aangekomen Deeken en Hooftmannen het hiervoren genoemde goede voorbeeld gehuldigd, en werd zelfs het besluit toepasselijk gemaakt op alle reeds verkregen of nog te verkrijgen geschenken.

De onderteekenaars waren A. Baron van Wassenaar, J. Scheltus en Joan Aegidius Eyth Sr., ter linker-, en Comelin van den Broeck, Mr. Zeger Thierens en Willem Turnhout ter rechterzijde. Verder vinden we later de handteekeningen van de officieren van 1717, van 1744 en 1750.

Het speciale doel van den gouden beker is af te leiden uit het volgende. Op de vergadering van 20 October 1764 „werden tot Hoofdluyden verkozen de „Heeren Mr. Isaacq Scheltus en Hendrick Coenraad „Slemp, synde deselve daerop door de Gesamentlijke „gebuuren gefeliciteerd en veel vergenoegingen in „hunnen dienst toegewenscht, waervoor zij de ver- „gaderinge hebben bedankt, en sulks des middags „op de vrolyke maeltyt nog nader gedaen *met den „gouden Beeker*."

Jammer genoeg zijn de rekeningboeken na 1665 niet in 't oud-archief, want daardoor missen wij de gelegenheid, om het een of ander te vermelden omtrent den maker, enz. van den gouden kop. Vooral is dit te betreuren, wijl altijd in den inventaris wordt gesproken van het *borstbeeld van Willem III*, dat den kop versierde, terwijl in de resolutie alleen sprake is van naamcijfers en wapens.

De vraag kan ook hier gelden, als bij den inventaris der schutterij gedaan, en bij ons opgekomen bij de bewerking der geschiedenis van de Haagsche apothekerij: waar is toch al dat fraais te land gekomen?

1) Daar wij ons onledig houden met een onderzoek naar de Beek, naar aanleiding van de Beek-quaestie van de Hoogstraat, namen wij onder meer ook de buurtboeken van Buitenhof en Hoogstraat in handen. In September 1646 verdeelden die van de Hoogstraat de drie dagen aldus: „met man en vrouw te weten behalven wijn en bier, wel getracteert met toedoening van bancquet en marcypeynen de twe dagen, den derden dach fruit het leste." In 1652 was het „den eersten dach met marceopeyn en bancket, den tweden dach met taerten, bancket en fruyt, den derden vis ende coude bouten etc.;" hiermede was men nog niet tevreden. Men knoopte er toen nog een vierden dag aan. In 1683 maakte men 't nog erger. Er was toen feest 18, 19, 20, 21 22 en 23 October en dat met vrouwen en juffrouwen!

Het oud-archief zwijgt, omdat de laatste boeken verloren zijn. Wie kan aanwijzing in deze zaak doen?

Den Haag.

KAF EN KOREN UIT DE AMSTERDAMSCHE PUIBOEKEN.

Hoe weinig ook een dorre opgave van kunstenaarsnamen op zich zelf beteekenen moge, toch moet iedere kunstgeschiedenis daarin haar uitgangspunt vinden. Aan lateren arbeid is het voorbehouden schilders van beteekenis van hunne minder begaafde kunstbroeders aftezonderen en tusschen hen verband te zoeken. Waar de oogst nog zoo overrijk is, gaat het niet aan van den beginne af kaf en koren te scheiden; juiste beoordeeling van de plaats, die ieder korreltje toekomt kan niet verkregen worden, voordat een overzicht van het geheel verkregen is, na volbrachte inzameling. Voor de kunstgeschiedenis als deel der maatschappelijke geschiedenis zijn bovendien ook die namen van belang, die zelfs bij tijdgenooten weinig bekend waren.

Voor het door mij bijeengesprokkelde heb ik zooveel mogelijk uitgezocht, wat reeds elders medegedeeld werd. De schilders en and., waarbij geen schrijver aangehaald is, heb ik nergens elders genoemd gevonden.

a. SCHILDERS.

Jacob Hogerssen van Deventer, 27 jr., geassist. met z. moeder Stijn Hogers, ondertr. 11 Mei 1641 Sara Abrahams van Haarlem, wonende O. Z. Voorburgwal, geassist. met Jan de Haes haer neev. 1)

Abraham Manuelssen van Amsterdam, 29 jr., geene ouders hebbende, geassist. met Adam Abrahams zijn bekende, wonende Coninxgracht, ondertr. 12 Juli 1642 Grietie Jacobs van Amsterdam, 27 jr. oud, geassist. met Hilgens Jans, hare moeder, wonende in 't Cattegat.

Adolf Nicolaes van Meysen, wonende St. Jansstraat, geene ouders hebbende, 30 jr., ondertr. 19 Juli 1642 Annetie Heyndricx van Amsterdam, 21 jr., wonende Schoutesteeg, geassist. met haren vader Heyndrick Juriaensz.

Christian Dusart van Antwerpen, 24 jr., geassist. met Jan Dusart zijn vader, woont op den Heiligenweg, ondertr. 27 Sept. 1642 Catharina Verwers van Amsterdam, 24 jr., geassist. met Abraham de Verwer, haren vader, woont op de Princegracht. Zie Kramm in voce, die een teekening van C. Dusart van 1649 beschrijft, zonder iets meer van dezen afteweten.

Pieter Corneliss van Soest, van Amsterdam, geassist. met Cornelis Pieters van Soest, zijn vader, woont N. Z. Achterburgwal, ondertr. 23 April 1643 Marritie Dircks van Goch, 23 jr., wonende op de hoek van 't Oudemannehuys. Deze had 10 Decbr. 1642 het poorterrecht van Amsterdam gekocht. Kramm noemt vier schilderijen van 1666 door P. van Soest, zonder den persoon nader te kennen.

Jan Loten van Amsterdam, 25 jr., geassist. met zijn vader Laurens Jansz. Loten, woont Nieuwendijck; ondertr. 19 Sept. 1643 Cathalijntie Harmans van Gulick, wonende als voren, geene ouders hebbende, geassist. met Jannetie Harmans haar zuster. Zie Kramm en Immerzeel; in 1680 of 1681 zou hij in Engeland overleden zijn; hij teekent Jan Looten.

Jacob Feyken van Amsterdam, 24 jr., geassist. met zijne moeder Anna Carstens, woont Bloemstraat, ondertr. 13 Febr. 1644 Grietie Jans van Amsterdam, 21 jr., geassist. met hare moeder Marretie Selijns, woont Heerestraat.

Hendrik Bosch van Dortmond, 31 jr., geene ouders hebbende, woont Calverstraat, ondertr. 24 Septb. 1644 Maria Ransons van Amsterdam, 21 jr., won. Heijsteegh, geassist. met hare moeder Margaretha van Halla.

Gottfre Voocht van Freiburgh in Meijsen, 26 jr., geene ouders hebbende, woont in de Egelantierstraat, ondertr. 7 Jan. 1645 Dorothea Stavelijns van Oldeswart in (sic) de Eijder, 24 jr., geene ouders hebbende, geassist. met haren broeder Evert Jans Stavelijn.

Artus van der Eyck van Mechelen, 25 jr., woont Bagynesteeg, vader wonende te Mechelen, ondertr. 13 Jan. 1646 Lijsbeth Cornelis van Amsterdam, 24 jr., wonende als voren, geene ouders hebbende geassist. met haren broeder Jan Cornelis.

Pieter Pietersen van Amsterdam, 21 jr., woont Princegracht, geassist. met zijn vader Pieter Pieters, ondertr. 27 Mei 1645 Jannetie Lucas van Amsterdam, 27 jr., won. op Uylenburgh, geassist. met hare moeder Cely Pieters.

Pieter Meijnderss van Kere, 1) van Opmeer, 22 jr., woont Princegracht, geassist. met zijn vader Meijnderts van Kere, ondertr. 24 Aug. 1646 Annetie Cornelis van Alkmaar, 21 jr., won. als voren, geassist. met haren vader Cornelis Jans Egmont.

Pieter Meyntertsz. van Keeren, kocht 5 Februari 1660 een huis en erf a/d N. Z. Voorburgwal tusschen St. Nicolaasstr. en Dirck van Assenbruch, daer 't wapen van Usingen uithangt, van Hendrick Duse, Ingenieur extraordin, dezer stede. Principalen: Simon Engelbrecht en Isaac de Starie, Cooplieden Zie kwijtscheldingregister HH fol. 4.

Albert Viss van Amsterdam, 30 jr., woont Jonge Roelofsteeg, ondertr. 27 Novb. 1649 Geertruyt Janss Steen van Deventer, 26 jr., wonende als voren, geassist. met haren vader Jan Steen.

Joris Rendorp van Amsterdam, wedr. van Francyntie Rovė, woont Breėstraat, ondertr. 28 Jan. 1651 Maria Velt van Amsterdam, 23 jr., geassist. met haren vader Albert Velt, woont als voren.

Willem Stevenss van Woubergh, wedr. van Marretie Andries, woont Watersteegh, ondertr. 17 Aug. 1652 Lijsbeth Jans van de Driest van Amsterdam, 32 jr., won. Slijckstraet, geene ouders hebbende, geassist. met haren broeder Cornelis van Driest, in marg.: weescamer.

---

1) Deze acte is in 't register doorgehaald en in marg. is naar 't Kerkboek verwezen; de bruidegom teekent Jacob Hogers.

1) NB. onderteekent Pieter Meijnderss.

Deze werd 27 Mrt. 1653 poorter van Amsterdam.
Anthony Grebber van Haarlem, 24 jr. (of 29?), woont te Leiden, eene moeder hebbende, ondertr. 28 Septb. 1651 Griettie Pieters van Troyen van Amsterdam, 22 jr., won. Calverstraet, geassist. met haren vader Pieter Hendriks van Troyen.
Werd 31 October 1652 poorter van Amsterdam.
Zie Kramm ook in 't Bijvoegsel, die hem alleen bij name kent; van der Willigen vermeldt, dat hij in 1648 in het Leidsche St. Lucasgild werd opgenomen; beweert, dat hij 1650 die stad verliet en weet niet of hij al dan niet uit Haarlem afkomstig was.
Pieter Bastiaenss van Kroepa, 26 jr., woont Keizersgracht, geene ouders hebbende, ondertr. 26 April 1652 Marritie Jans van Egmont op Zee, woont op de N. Z. Melckmarckt, geene ouders hebbende, geassist. met hare zuster Neeltie Jans.
In dato 4 Januari 1653: Johannes Baptist Walvisch van Antwerpen, woont Rosegracht, overleggende acte van de inteeckening van hem comparant met Beertgen Gerart van Allert, won. tot Utrecht, hij geassisteerd met zijn vader Johannes Walvisch. Zie Kramm, wiens onderstelling ten deze dus nu vervalt.
Abraham de Smit van Loockeren, Wedr van Trijntje Cornelis, won. op 't Gasthuyshoff ondertr. 14 Juni 1653 Annetje Lubbers van Amsterdam, 31 jr., won. Slijkstraat, geassist. met haren vader Lubbert Pieters. Onderteekent Abram de Smet.
In dato 17 Septb. 1654 als poorter van Amsterdam ingeschreven.
Pieter Telsen van Rowaenen, won. in de Bloedstraat, ondertr. 14 Juni 1653 Annetie Coswae van Rowaen, won. bij 't boshuis.
Verwezen naar 't Kerkboek.
Joannes Fonteyn van Amsterdam, 22 jr., won. Heerengracht, met vaders consent, ondertr. 18 December 1653 Klaartje Plaets van Amsterdam, 20 jr., won. als voren, geassist. met hare moeder Margrietje Boelisse.
Sivert Meyndertse van Amsterdam, 24 jr., ouders dood, woont Anjeliersgracht, ondertr. 20 Juni 1654 Marritje pieters van Amsterdam, 22 jr., won. in de nieuwe tichelstraat 1)
Cornelis Holsteijn van Haarlem, 36 jr., won. Oudeschans, zijn vader won. te Haarlem, ondertr. 24 Decbr. 1654 Machteltje Cornelis van Amsterdam, 38 jr., ouders dood, geassist. met Grietje Jans won. als voren.
Kocht 30 Januari 1652 het Amsterdamsche poorterrecht.
Immerzeel stelt zijn geboortejaar op 1620, in plaats van op 1653, zooals tot dusver was opgegeven. Dit wordt door Kramm, zooals úit deze acte blijkt ten onrechte bestreden.
Zie ook v. d. Willigen Les Artistes de Haarlem pag. 179.
Jillis van Hulsdonck van Antwerpen, 29 jr., ouders overl. zijnde, geassist. met haar grootvader Pieter Robbertse, ondertr. 2 Januari 1655 Madaleentie Davits van Amsterdam, 23 jr., won. Pottebackerssteegh, geassist. met haar bestemoer Jannetje Alberts 2).
Christiaan Janse Streep van den Bosch, 21 jr., won. Haarlemmerdijk, geassist. met zijne moeder Jannetje Jans, ondertr. 27 Mrt. 1655 Grietje Vincent Hardinghs van Amsterdam, 19 jr., won. Buitenamstel, geassist. met haren vader Jacob Hardinghs.
Werd 19 Jan. 1656 in de poortersboeken van Amsterdam ingeschreven.

1) De acte is weer doorgehaald.
2) De acte doorgehaald en in marg.: op de kerck te brengen.

b. GLASSCHRIJVERS.

Arent Roll van Jever, won. op 't Rusland, zijn vader nog in leven zijnde, ondertr. 7 Dec. 1647, Grietje Dircx van Euvelgunne, woont achter de Beurs, haar vader nog in leven, hij geene ouders.
Jan Pieters van Amsterdam, 20 jr., won. Keizersgracht, geassist. met zijn vader Pieter Jans, ondertr. 18 Aug. 1651 Annetie Cornelis van Amsterdam, 21 jr., won. Brouwersgracht, geassist. met hare moeder Trijntie Gailliaert.
Jan Janss van Amsterdam, 21 jr., ondertr. 29 Dec. 1646 Maria Symons van Amsterdam, 22 jr. oud, won. St. Annastraat.

c. BEELDHOUWERS.

Jacobus Willemss van Meurs, beeldsnijder, 32 jr., woont O. Z. Heerengracht (sic.) geen ouders hebbende, ondertr. 25 Juni 1650 Lysbeth Gerritsz. van Amsterdam, 34 jr, won. Princegracht, geene ouders hebbende.
Pieter Bacx van Antwerpen, beelthouwer, 30 jr., woont Calverstraet, eene moeder hebbende, ondertr. 3 Augustus 1652 Jannetie Ariaens van Amsterdam, weduwe Pieter Jans, woont Heiligeweg.
Johannes van Houten van Antwerpen, beeldhouwer, 34 jr., woont Bloemstraat, geene ouders hebbende, ondertr. 10 Augustus 1651 Cornelia Willems van Amsterdam, won. prinsengracht, weduwe van Pieter Moll.
Gosen Adamse Stam van Amsterdam, beelthouwersgesel, 24 jr., woont Bickerseijland, geassist. met Adriaan Gosense Stam zijn vader, ondertr. 8 October 1654 Neeltje Wouters van Delfshaven, 20 jr., woont als voren, moeder won. te Rotterdam, geassist. met hare moy Grietje Willems.
Marten de Mets van Aelst, beelthouwersgezel, 22 jr., woont Ridderstraat, ondertr. 4 Decbr. 1649 Marritie Terries van Brugge, 24 jr., woont op de Colck, geene ouders hebbende. 1)
Ignatius van Zouwen, van Antwerpen, beelthouwersgezel, woont Anjelierstraat, 26 jr., ondertr. 30 April 1650 Maria Verhulst van Antwerpen, woont als voren, 23 jr.. geassist. met haren vader Nicolaes Verhulst.

CH. M. DOZY.

HET NIEUW DEPARTEMENT VAN JUSTITIE, INWENDIG.

Nu de voltooide helft van het nieuw Departement van Justitie in gebruik genomen is, zullen onze lezers gaarne een nauwkeurige beschrijving van het inwendige van dit gebouw ontvangen.

Daartoe vangen wij onze wandeling aan door den

INGANG AAN DE PLEINZIJDE.

Een hoofdpoort en twee kleinere daarnaast geopende

1) Acte doorgehaald, in Marg. : Kerk.

deuren verschaffen aan de Pleinzijde toegang tot het gebouw. Deze ingangen zijn voorzien van eiken deuren met gebeeldhouwde paneeltjes vertoonende leeuwenkoppen, die in den bek een gesmeed koperen deurtrekker hebben, in den vorm van een ineengekronkelde slang. De deuren hebben koperen hang en sluitwerk, en gesmeede koperen krukken. De bovenlichten dezer deuren zijn beschermd door een fijn gesmeed ijzeren ornamentwerk, terwijl dat van de hoofdpoort in het midden een lantaarn bevat met bolgeslepen glazen, die in een koperen rand gevat zijn. Aan de andere zijde van den hoofddoorgang heeft men toegang tot de Binnenplaats, door evenzooveel en gelijksoortige deuren als aan de Pleinzijde staan; alleen zijn hier de bovenlichten met glas in lood gedicht.

In dezen hoofddoorgang dragen vier kolommen en daartegenoverstaande pijlers en pilasters het gepleisterde steenen gewelf met zijn Udelfanger bogen en ribben en gebeeldhouwde sluitsteenen.

De basementen zijn van hardsteen, de kolommen, pijlers en pilasters met hunne kapiteelen zijn van Udelfangersteen. De kapiteelen zijn, hoewel in denzelfden stijl, alle verschillend van sculptuur, eene opmerking die voor het geheele gebouw geldt, waar men te vergeefs tweemaal hetzelfde bladornament zou zoeken. Soms heeft de beeldhouwer zich te midden der bladeren de een of andere zinspeling veroorloofd. Zoo vindt men in twee dezer kapiteelen een uil en een vos, de symbolen van *Wijsheid* en *Slimheid*.

De wanden van den doorgang, evenals die van de overige gangen in het onderhuis, zijn ter hoogte van 1.10 M. bezet met blauwe tegeltjes, alternatief voorstellende den Nederlandschen leeuw, den pijlbundel der oude Republiek, een oranjeappel en een lelie; deze tegel-lambriseering is gedekt door een eikenhouten lijst.

Het middengedeelte van den vloer, voor den doorgang van rijtuigen bestemd, is geasphalt, het overblijvende gedeelte is in venetiaansch mozaïek („mélange") met roode, zwarte en witte randen afgezet.

VESTIBULE.

De vestibule is van den hoofddoorgang afgescheiden door een eikenhouten tochtafsluiting, met doordraaiende deuren, voorzien van glazen paneelen en bovenlicht en deels gedraaide en gebeeldhouwde colonnetten; de glazen paneelen zijn beschermd door fijn gesmeed ijzerornament.

De wanden zijn met tegels als boven bekleed; een eiken deur en een raam geven toegang en uitzicht tot de portierskamer. Het gepleisterde gewelf met Udelfanger ribben en gordelbogen, wordt ondersteund door twee kolommen met daartegenover staande pilasters en pijlers, die alle van verschillend gebeeldhouwde kapiteelen voorzien zijn; een der sluitsteenen van het gewelf voor de trap bevat een weegschaal met het zwaard der Justitie; een andere draagt een roos.

De vloer is van mozaïek met banden als boven.

Tot dezen vestibule nadert men insgelijks door de deur en den gang, die aan de zijde van den Hoogen Raad geopend.

De deur van dezen ingang is van eikenhout, met gebeeldhouwde paneeltjes, waarvan één een leeuwenkop voorstelt; de bovenpaneelen zijn voorzien van gedraaide colonnetten en zijn met glas gedekt. Het bovenlicht is door fijn gesmeed ijzeren ornament beschermd. De zoldering bestaat uit rood geschilderde ijzeren bindten, rustende op een ijzeren moerbindt; de gewelfde velden tusschen deze bindten zijn gestucadoord en van een lijst voorzien. De vloer is van mozaïek. In een hoek van den gang bevindt zich het privaat voor den concierge. Twee deuren in den gang geven toegang de een tot de keuken en de ander tot de woonkamer van den concierge; terwijl een dubbele deur met glazen paneelen naar de vestibule van het gebouw leidt.

KEUKEN.

De keuken van den concierge is geheel bezet met tegeltjes (Emma-ruit), in vakken verdeeld door banden van oude tegeltjes. De gesmeede ijzeren schoorsteenluifel is met tegels bekleed, die een tafereel uitmaken, voorstellende een bloemruiker; verder is er een glazen kast van Amerikaansch greenenhout, een gootsteen met pompbak en een aanrecht; plafond en vloer zijn soortgelijk als in den gang er naast.

GANGEN.

De gang welke de twee trappen vereenigt en in den noordelijken vleugel zich bevindt, is gedekt door ribgewelven van geelen ijsselsteen schoongewerkt, met Udelfanger ogief en gordelbogen en pilasters met gebeeldhouwde kapiteelen; de wanden zijn ter hoogte van 1.10 M. bezet met tegeltjes, als die van den hoofdingang; de vloer is in mozaïek.

Een tweelichtraam geeft uitzicht op de binnenplaats; de vensterbank is van „Novi de Namur," even als de plinten en neuten.

Het raam aan het einde van dezen gang tegenover de bibliotheektrap, is bezet met glas in lood. Deze gang bevat drie deuren, twee daarvan geven toegang tot lokalen en de derde tot de privaten, die van closets voorzien en betegeld zijn. De deurindiepingen zoowel als de trommels daarboven zijn versierd met blauwe tegels, waarop behalve een bladornament een „cartouche" gebakken is, binnen welken de bestemming van het lokaal is aangegeven.

De andere gangen van het gebouw zijn evenzoo behandeld, behalve dat men er niet de rijkere ribgewelven, maar eenvoudige kruisgewelven heeft; de velden dier gewelven zijn gepleisterd en de pilasters en gordelbogen zijn van rooden baksteen gemetseld en van Udelfanger blokjes en sluitsteenen voorzien.

In elken gang is een brandslang; bij de bibliotheek is er bovendien nog een hardsteenen gootsteen; voorts een elevator voor het ophijschen van boeken en twee tochtafsluitingen, bewerkt als de vorige; de éene is bij den bibliotheektrap, de andere bij den ingang aan de Lange Pooten. De mozaiekvloer bij dezen ingang bevat de letters S. P. S. L. De beteekenis dezer letters heeft reeds tot veel hoofdbrekens aanleiding gegeven. Sommigen beweeren dat zij beduiden: *Sancto Pio Sancto Leone* (*regnantibus*) en ten doel hebben te vermelden, dat het gebouw opgetrokken werd onder het pontificaat van deze twee Pausen. Die verklaring zou een afdoend bewijs zijn voor de juistheid der kritiek dat het Justitiegebouw ultramontaansch is!

Verder bevatten de gangen in den zuidelijken en in den noordelijken vleugel elk een dubbele deur van glazen paneelen voorzien, toegang gevende tot de binnenplaats. Al de lokalen der benedenverdieping

hebben gewelven van schoongewerkten geelen ijsselsteen met gordelbogen van rooden steen en gemetselde pilasters, voorzien van hardsteenen basementen en Udelfanger kapiteelen; de wanden zijn gepleisterd met plinten van „Novi de Namur", van welk materiaal ook de dekplaten in de raamopeningen gemaakt zijn; de vloeren zijn van mozaïek. Hier en daar zijn er roosters voor de verwarming. Al deze lokalen zijn bergplaatsen voor archief, papier enz.; de lokalen aan het Plein gelegen, voor de binderij en bureaux bestemd, bevatten een houten vloer met kurktapijt gedekt.

TRAPPEN.

De beide trappen zijn geheel van natuurlijken steen, ten einde in geval van brand gelegenheid te geven om alle verdiepingen te bereiken; de steenen treden rusten deels op buitenmuren, deels op kolommen en bogen van Udelfanger steen, die alle verschillende lijsten en gebeeldhouwde kapiteelen hebben. De treden zijn van graniet aan 5 zijden bewerkt. De bordessen van de trap bij de *vestibule* zijn aan de onderzijde paneelsgewijze bewerkt, en rusten op Udelfanger bogen; die van den bibliotheektrap zijn door gepleisterde gewelven gedragen. Beide traptorens eindigen in een stergewelf. De muren der beide trappen zijn met een rood marmeren lambriseering bekleed, gedekt door een meander-lijst (rood en zwart) en een groenen band, terwijl de plint van zwart marmer is. De trapramen van den *vestibule*-trap zijn gedicht met gekleurd glas in lood, zoo ook de ramen tegenover den bibliotheektrap op den gang. Deze laatste trap heeft geen ander direct licht dan aan het bovengedeelte, dat boven de daken van het gebouw uitsteekt en waar de vensters voorloopig ongepolijst spiegelglas hebben. De leuningen van den *vestibule*-trap hebben een fijn gesmeed rond ijzeren ornament, die van den bibliotheektrap zijn van kantijzer; beide leuningen zijn rood geschilderd en op enkele punten verguld. Op elken gang is tusschen de leuningen der beide trappen een koperen *candelabre* aangebracht, met 4 gegoten koperen armen.

GANGEN. 1e BOVENVERDIEPING.

Deze worden verlicht door ramen op de Binnenplaats uitkomende en waarvan de bovenlichten met gekleurd glas in lood bezet zijn; de ramen zijn afgehangen aan gesmeede ijzeren hengsels en zijn van soortgelijke sluitingen voorzien, dit ijzerwerk is vertind. Al de lichtkozijnen op de gangen hebben dekplaten van „Novi de Namur". De vloeren zijn van mozaïek en door kleurige banden in verband met de pilasters, in vakken verdeeld, welke weder door een golflijn van wit en zwart omzet zijn. Vóór de trappen en verder op de kruispunten der gangen zijn grootere en kleinere rozetten in deze mozaiek aangebracht. De rondgaande plinten en neuten zijn van „Novi de Namur". De wanden zijn verdeeld door gepleisterde pilasters met Udelfanger basementen en Savonnière geprofileerde kapiteelen en door gepleisterde van lijsten voorziene gordelbogen. Zij zijn ter hoogte van 1 M. bezet met geelachtige Engelsche tegels, met meander-rand en tegel-deklijst, het overblijvende wandoppervlak is gepleisterd en door roode voegen in lagen en blokken verdeeld, in afwachting dat daar vroeg of laat muurschilderingen worden aangebracht. De plafonds zijn zaamgesteld, uit eikenhouten moerbalken, die gedeeltelijk op eikenhouten geprofileerde kraagstukken rusten, en waarop de met lijsten omtimmerde eikenhouten kinderbalken liggen; de velden tusschen de balken zijn gestucadoord. Het gedeelte gang, voor den *vestibule*-trap is ruimer dan de overige gangen en vormt een portaal dat toegang verleent tot de Ministerskamer, tot de zaal van den Ministerraad en tot het vertrek van den kamerbewaarder. Dit portaal is van ribgewelven voorzien, de wanden daarvan zullen beschilderd worden. Elke gang bevat een brandkraan met slang; die bij de Bibliotheek is tevens voorzien van een hardsteenen geprofileerden gootsteen met waterkraan; tegen den wand voor de *vestibule*-trap links, is een gesmeed ijzeren kapstok geplaatst met koperen regenschermenbak. De gang in den Noordelijken vleugel geeft tot de Audientiekamer en de wachtkamer toegang, door dubbele eikenhouten deuren, van architraven voorzien, terwijl drie enkele deuren toegang geven tot kamer No. 20, tot de privaten en tot de garderobe van den Minister. De gang langs de Bibliotheek bevat 2 deuren, toegang gevende tot de Bibliotheek en daartusschen een elevator met opschuivende deur. De Zuidelijke gang bevat 8 enkele deuren, toegang gevende tot de verschillende vertrekken der Secretarie en tot de privaten. De gang aan het Plein bevat geen andere deuren dan die welke hierboven genoemd zijn, tegenover de *vestibule*-trap; al de gangen worden 's avonds verlicht door koperen gaslantaarns.

(*Wordt vervolgd.*)

VERBETERING.

In 't voorgaande nommer, bladz. 349, leze men regel 3 van de 1e kolom 1671—1675 en *niet* 1771—1775.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 46. 12 November 1881. 3e Jaargang

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.— Franko per post...................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1 – 6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

DE St. JANSKERK TE 's-HERTOGENBOSCH

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant heeft een belangrijk werk aanvaard, en reeds voor een vijfde gedeelte met goeden uitslag ten einde gebracht.

Kan dit Genootschap, in vergelijking met andere, die meer naar buiten werken, zoo b. v. door rijkere, of is 't beter door ruimere, jaarlijksche aanwinst van leden, als anderszins, een stille in den lande genoemd worden, 1) het toont nu door eene belangrijke uitgave van een architectonisch kunstwerk, dat het minstens zooveel levensvatbaarheid heeft als zijne broederen, en merg en pit bezit om op een gegeven oogenblik schitterend op te treden.

Den leden van 't Genootschap werd dezer dagen toegezonden het eerste tiental platen van: „De St. Janskerk te 's-Hertogenbosch," welk werk „binnen „niet te lang tijdsverloop en, zoo spoedig eene nauw„keurige bewerking het toelaat," compleet het licht zal zien, nog verrijkt door een titel en register, alsmede „eene korte beschrijving der platen, van de hand des Heeren L. C. Hezenmans, Architect van „de St. Janskerk en belast met de restauratie daarvan."

Wanneer wij met een enkel woord op deze kostbare en kunstrijke onderneming in dit blad de aandacht willen vestigen, moeten wij beginnen met aan te stippen, dat reeds in 1877 een plan bestond „om photo- of oleografiën van de details der St. Janskerk" te doen vervaardigen en den leden ten geschenke aan te bieden, welk plan toen commissoriaal werd gemaakt. In de handelingen van 1878 werd door

1) In het jaarverslag van 1879/80 drukt de geachte secretaris Dr. M. J. Godefroi dit zeer eigenaardig uit, als hij zegt: „Het „Bestuur ging ook dit jaar weder, zonder veel uiterlijk vertoon „geregeld voort met zijne aandacht te vestigen op al hetgeen in het belang van het Genootschap kon worden verricht."

den secretaris medegedeeld, dat de commissie na langdurig onderzoeken en beraadslagen eenige proeven van bewerking aan het Bestuur had kunnen overleggen, waaruit eene keuze had plaats gehad. Verschillende stappen dus om het groote en grootsche doel te naderen. 1879 brak aan, maar baarde voor de leden van 't Genootschap eene ware teleurstelling. „En hoe gaarne hadden wij u niet," zoo klinkt het onheilspellend uit den mond van den verslaggever, „reeds dit jaar de eerste detailteekeningen der St. „Janskerk gezonden, terwijl wij ons, tot ons leedwezen, „tot heden toe, enkel hebben moeten bepalen tot het „afkeuren van al de proefplaten, die ons door onzen „uitgever zijn voorgelegd. Een plaatwerk als hetgeen wij „u hopen aan te bieden, moet onberispelijk zijn zoowel „wat teekening als uitvoering betreft en zoolang de „verschafte proeven aan dat vereischte niet beant„woorden, vinden wij het raadzamer uw geduld nog „wat op de proef te stellen, dan u een werk te „leveren, volstrekt niet in overeenstemming, noch met „onze bedoelingen, noch met de grootschheid van het „oorspronkelijke, waarvan het u de nauwkeurige „beeltenis moet terug geven."

Het Bestuur liet zich door dien tegenspoed niet ontmoedigen. Een jaar later werd dit zichtbaar bewezen. Het was Juli 1880. De 44e algemeene vergadering werd gehouden en het eerste wat zich aan het gezicht der leden bij het binnentreden der zaal bood, was een tweetal afleveringen, van den arbeid, die met zooveel belangstelling was tegemoet gezien.

Terecht mocht de secretaris met een dichterlijk en gloedrijk woord ons op de verrassing voorbereiden en wijzen.

„En dat wij, op het voetspoor onzer voorgangers, ook de *kunst* niet uit het oog hebben verloren; dat wij ook deze wel degelijk in bescherming namen, voor zoover onze krachten het veroorloofden, dat bewijst u," zoo klonk zijne stem met warmte en vuur tot ons, „dat bewijst u, behalve zooveel meer dan hetgeen wij u in onze verzamelingen kunnen aantoonen, de groote stoot door ons gegeven aan de restauratie van dien prachtigen tempel, die, daar ginds, in onze onmiddellijke nabijheid, de bewondering van ieder opwekt. Niet slechts dat die restauratie geschiedt op eene wijze, die boven allen lof verheven is, heeft er zich tegelijkertijd met en door haar eene school voor kunstenaars gevormd, die, in de toepassing van den gothieken stijl, niet behoeven onder te doen voor hunne groote meesters van de dertiende eeuw; kunstenaars, waarop stad en provincie trotsch mogen zijn. Eene oefenschool is daardoor verrezen voor toekomstige bouwmeesters, teekenaars, modelleurs enz., die reeds thans de schoonste vruchten afwerpt!

„Doch ik mag niet verder in beschouwingen treden, noch in bespiegelingen mij verdiepen. Ik zou anders, mijne gedachten te veel haar vrijen loop latende, waarlijk vergeten, dat ik u verslag moest doen van de verrichtingen onzer Vereeniging in den afgeloopen jaarkring. Vergunt mij echter, dat ik u, voordat ik daartoe overga, uit het oogpunt van kunst, nog even opmerkzaam maak op het u door onze vereeniging aangeboden prachtwerk, waarvan de twee eerste afleveringen daar voor u op tafel liggen en, als het eenmaal volledig in uw bezit zijn zal, getuigen zal van de voortreffelijkheid van uitvoering, tot in de minste bijzonderheden, die bij de restauratie der St. Janskerk voorheerscht en tegelijk van de nauwgezetheid, waarmede het oorspronkelijke hier door teekenaar en graveur wordt teruggegeven. Gij zult zeker verlangend zijn de namen dier beide kunstenaars te leeren kennen. Het zijn die der Heeren P. van Valkenburg, teekenaar, en Pierre Arendsen, graveur."

We zijn voorbedachtelijk zoo uitvoerig in aanhalingen geweest, omdat daardoor de geschiedenis van het met zooveel zorg ten uitvoer gelegde plan, waarin het Genootschap zich een monument sticht, wordt geboekstaafd. Daarom voegen wij hier ook nog bij de woorden uit het laatst uitgegeven verslag, dat van 1881.

„Onze voornaamste zorg," heet het daarin, „bleef intusschen toch gewijd aan de voortzetting van de uitgave van het zoo belangrijke werk „de St. Janskerk", waarvan eerstdaags de eerste tien platen (zes liggen sedert lang gereed) het licht zullen zien en u zullen worden toegezonden. Bij de zoo voortreffelijke bewerking, zoowel door graveur als teekenaar, van de voorhanden stof, bekroop ons herhaaldelijk de vrees of het beiden wel mocht gegeven zijn hunne taak tot het einde toe te volvoeren, als er nog zoovele jaren moesten verloopen voor de voleindiging van het geheel.

„Mocht ons een dier beide kunstenaars ontvallen, wij zouden wellicht een arbeid, door hen met zooveel nauwgezetheid, met zooveel talent, met zoo groot een meesterschap begonnen, moeten staken, omdat wij geene personen zouden kunnen vinden, die hun voetspoor even keurig, even volmaakt zouden kunnen volgen. Het heeft uit dien hoofde bij het Bestuur een punt van ernstige overweging uitgemaakt, of het niet raadzaam ware die uitgave zooveel mogelijk te bespoedigen; te meer, omdat dan ook onze leden reeds binnen een paar jaren in het bezit zouden zijn van dat prachtwerk, dat dan eerst tot zijn volle waarde zal zijn gekomen als de beroemde Gothieke tempel daarin in al zijne details zal zijn afgespiegeld."

En het eerste tiental platen is tot de Leden gekomen, en daarmede de verzekering, dat de andere niet lang op zich zullen laten wachten. Een voorschot van vier mille is door de leden van het bestuur verstrekt, en dus onafgebroken kunnen teekenaar en graveur voortgaan met hun omvangrijk werk.

Rest ons na de geschiedenis nog de bespreking van het werk zelf. De welverdiende lof van de beide mannen, die er hunne krachten aan wijden heeft reeds door de aanhalingen uit de verslagen gesproken. Wij kunnen er niet meer bijvoegen, dan de wensch, dat het hun gegeven zal zijn, om 't einde van hun arbeid te zien, een arbeid, die niet alleen gewaardeerd wordt door de leden van het genootschap, maar vooral door kunstkenners en kunstliefhebbers op hoogen prijs zal worden gesteld. Daarbij hebben zij dat voor, dat hun werk ook sympathie wekt om het onderwerp zelve.

De groote of St. Janskerk van 's Hertogenbosch is ontegenzeglijk een der fraaiste en meest trotsche monumenten van Gothische bouwkunst. Zij vertegenwoordigt den spitsbogenstijl in zijn meest consequente toepassing en maakt uit- zoowel als inwendig een effect wat zelfs den leek verrassing en verbazing baart. Nog zien wij ons staan in die onmetelijke hallen, wier schoone constructie door niets wordt verbroken, en wier majesteit voornamelijk spreekt, wanneer wij ons in den middengang plaatsen. De

volijverige, helaas nu afgetreden, voorzitter van het genootschap, Jhr. Mr. P. F. M. van Meeuwen, die zich destijds ten taak had gesteld onzen mentor te zijn in het schoonste en merkwaardigste, wat er in den Bosch op 't gebied van kunsten en wetenschappen te zien was, en dit op uitstekende wijze deed, wijdde een groot deel van den beschikbaren tijd aan de beroemde kathedraal, en wist in weinige oogenblikken het juiste standpunt aan te wijzen, waarop de kathedraal zich op haar schoonst voor doet, en leidde ons rond in de teekenkamers en werkplaatsen, waarin teekenpen en beitel de kunst van voor zooveel eeuwen doen herleven en verjongen. Die herlevings- en verjongingskuur, de restauratie van het uitwendige der kerk, welke door den tand des tijds, voornamelijk door inwateren, vreeselijk had geleden zullen wij in de vijftig platen van het werk in al de details kunnen beschouwen en bewonderen, zonder dat daarbij het inwendige der kerk zal worden voorbij gezien, zooals reeds uit dit eerste tiental platen, dat wij aankondigen, blijkt.

De eerste plaat geeft het *grondplan*, en als wij daarop zien en ons in gedachte in het midden van het kruis plaatsen, dan zien wij de pilaren opwaarts gaan en die heerlijke tempelbogen vormen, welke juist dien bouwstijl zoo uitnemend schoon maken. Op de tweede plaat krijgen wij in al hare bijzonderheden de twee deuren, meer bekend onder *de deur der oude stads-komme*, en die der *oude schatkamer*.

De derde plaat geeft voortreffelijk den *baldakijn aan het noorderportaal* weêr. De versieringen zijn tot in de kleinste kleinigheden nauwgezet afgeteekend. Daarna volgen in twee platen *de voetstukken der pijlers*, zoowel van het *schip*, den *koepel*, de *noorder en zuider zijbeuk van het schip*, als van de *Hooge Kapel*, en het *Hoog Choor*. Een tweetal platen zijn gewijd aan de reproductie der voorwerpen van Kunstnijverheid, in de kerk aanwezig. Zoo worden daarin de *koperen lichtkroon in de hooge kapel* en het *ijzeren hek van de Maliarts kapel*, een waar kunststuk van smeedwerk, weergegeven. Bij de *kroon* worden op een vierde en op een vijfde gedeelte der ware grootte afgebeeld: *a.* de Hoofdfiguur: St. Victor, *b.* een der kleinere figuren, *c.* de arm, *d.* het blakerschaaltje, en *e.* een der bladen van den arm, terwijl op de laatstgenoemde plaat naast het ijzeren hek, niet alleen enkele rosetten en een wapenschild uit dat hek op grootere afmeting zijn geteekend, maar bevat die plaat tevens het *grondplan van de trap in de hooge kapel*. Plaat acht geeft in zuivere lijnen *de Maliarts kapel*, alsmede de kunstige *voetstukken met kolonnetten aan de noordzijde van het schip*. Daarna volgt plaat negen: de *trapdeur in de hooge kapel*, terwijl de laatste plaat een *vak van het schip* weergeeft, namelijk dat naast *het noorder dwars pand*.

Met deze dorre opsomming mogen wij volstaan. Alles is op de grootst mogelijke afmeting, voor zoover dit het vrij groote formaat toeliet, weergegeven. Het papier en de druk, zoowel als de geheele uitgave, verdienen lof naast de met zorg bewerkte teekening en de zuivere en onberispelijke gravure.

Allen en een ieder hebben saamgewerkt om een goed, een schoon, een eenig geheel te geven, en het Bestuur van het genootschap verdient niet het minste den dank, dat het zijn leden zoo'n waar kunstwerk aanbood.

Den Haag, 27 October '81.

PORSELEIN-SCHILDEREN

DOOR

G R E T A.

Gedurende de maanden Maart—Julij is het in Londen niet alleen de „fashion" voor de „upper ten thousand" om 's morgens in Rotten-Row paard te rijden, 's middags in Hydepark te zijn, 's avonds bij Lord Green te dineeren en daarna Patti of Albani in Covent Garden te gaan bewonderen, men moet ook tijd vinden om tentoonstellingen van allerlei aard te bezoeken, ten einde met het gezicht van een kenner te kunnen redeneeren over de verdiensten van een schilderij of antieke vaas.

Natuurlijk hebben daarom alle tentoonstellingen van eenige beteekenis in die weinige maanden plaats. Ieder jaar komen er nieuwe bij; zoo ook onder meer eene van schilderingen op porcelein. Deze kunsttak heeft in de laatste jaren hier te lande een massa beoefenaars gevonden; eigenaardig is het, dat het hoofdzakelijk dames zijn, die deze aangename bezigheid ter hand namen en het op eene goede hoogte brachten, zooals ons op eene tentoonstelling ten huize van de firma Howell and James in Regent Street gehouden, bleek.

Daar waren èn van artisten èn van dilettanten ongeveer 1600 verschillende voorwerpen bijeenverzameld. Hoofdzakelijk bestonden zij uit borden van verschillende grootten en vormen, waarop bloemen, landschappen, genre stukjes, portretten enz. geschilderd waren, maar ook waren er koffie- en theeserviezen, bloemvazen, deurposten, kandelaars, kortom eene groote verscheidenheid van artikelen, die allen ter versiering van onze woningen kunnen dienen.

Natuurlijk waren er onder die 1600 nummers verscheidene, die de vervaardigsters geen eer aandeden, maar wanneer is dit op tentoonstellingen niet het geval? Ten minste leverden zij het bewijs dat men tijd noch moeite gespaard had om ook aan de godin der kunst te offeren. In hoever de „fashion" om zijn naam in den catalogus gedrukt te zien, er mede te maken had, willen wij niet onderzoeken. Het feit was daar, dat de dames onder de dilettanten het grootste contingent geleverd hadden; laten wij ons daarmede tevreden stellen.

Het is overbodig nu nog terug te komen op de teekeningen, die met eenen prijs bekroond werden; ons doel was slechts, in eenige trekken mede te deelen hoezeer hier in Engeland de liefde tot dien bizondere kunsttak vooral bij dames toegenomen is.

Of dit in Nederland evenzeer het geval is, betwijfelen wij. En toch ware het zeker gewenscht, omdat het niet alleen eene aangename afleiding is zich met schilderen op porcelein bezig te houden, maar ook omdat het den kunstzin opwekt en veredelt, en ons gevoel doet krijgen voor kleuren-harmonie, voor licht- en schaduw effecten.

Daarom willen wij hier in dit tijdschrift over dien kunsttak spreken, tot handleiding nemende het boekje van de barones Delamardelle. Wij voegen er opmerkingen bij geput uit eigen ondervinding en ook uit hetgeen door andere specialiteiten op dit gebied is geschreven.

DE VOORBEREIDENDE WERKZAAMHEDEN.

Voor het porselein schilderen is goed licht een eerste vereischte. De ateliers, die meer bepaald voor dit genre van werk ingericht zijn, worden gewoonlijk noorderlijk genomen, maar den dilettant, die niet altijd in de gelegenheid is eene kamer uit te zoeken, zouden wij raden zijn tafel zoo te plaatsen, dat hij het licht van de linker zijde ontvangt, opdat hij niet gehinderd worde door de schaduw van de hand waarmede hij werkt.

Men moet de grootst mogelijke zindelijkheid in acht nemen, en oppassen voor stof, wil men het werk wel doen gelukken.

Dames kunnen zich lange schorten met mouwen maken, om het pluizen der japonnen te voorkomen. Ook vochtigheid moet vermeden worden, daar zij nadeelig werkt op de vermenging der kleuren: de stoffen, die men voor die vermenging gebruikt, verbinden zich niet goed met de kleuren, die dan korrelig blijven onder het penseel; een gevolg daarvan is, dat het porselein geen glans krijgt wanneer het gebakken wordt.

Om aangenaam te schilderen, is het noodig eene tafel zooveel mogelijk voor dit doel afzonderlijk te houden, waarin men al de benoodigdheden bergen kan.

Men kan gemakkelijk welke tafel ook in eene werktafel herscheppen, door er eene lange en smalle plank aan te bevestigen, met of zonder poot; deze plank dient tot steun voor den rechterarm van den artist. Mme. Delamardelle geeft de beschrijving van eene tafel als volgt. Zij heeft vier pooten en is ongeveer 1 meter breed bij 60 centimeter lengte. Het bovenblad is in den vorm van eenen lessenaar. Bovenaan zijn hokjes voor de fleschjes en paletten en eene gleuf voor de penseelen, de overige gereedschappen kunnen in eene groote lade geborgen worden. De plank kan men naar verkiezing opslaan of onder de tafel laten. Over dit alles wordt een deksel geplaatst, die het schilderwerk waarmede men bezig is, voor stof bewaart. Op de tafel moet men hebben: een kleine ezel om het voorbeeld op te plaatsen -— eene doos met de kleuren 1) — een palet, — een palet met potjes om de aangemaakte verf te bewaren, — een stalen mes om de kleuren te vermengen, — een fleschje met terpentijn, een met lavendel, een met olie.

In eene kartonnen doos doet men potlooden, teekenkrijt, een pennemes, een ivoor stiftje in den vorm van een potlood met scherpe punt, sabel en petit-gris penseelen.

In de lade van de tafel, calqueer papier, gegomd papier, papier aan eene zijde met potlood bestreken en eenige lapjes katoen.

Alvorens te gaan schilderen moet men zich voor storing trachten te vrijwaren, het heen en weer geloop zou stof doen opvliegen, dat zich op de verf zou hechten. Ook moet men eene gemakkelijke houding aannemen, daar het werk lang en minutieus is, en bij te veel voorover buigen de maag er onder lijdt.

Wij veronderstellen nu dat de dilettant gereed is, om te gaan schilderen, en willen hem dus mede deelen op welke wijze hij zijn teekening op het porcelein moet overbrengen. Zij die teekenen kunnen, schetsen het voorwerp of voorbeeld met teekenkrijt, en geven slechts de hoofdlijnen aan: het porcelein behoeft niet eerst vochtig gemaakt te worden. De verkeerde lijnen kan men uitwisschen door middel van een penseel in een weinig water gedoopt, of met een lapje droog katoen.

Wanneer men eene fijne en ingewikkelde teekening heeft, of wanneer men niet schetsen kan, kan men het onderwerp op de volgende wijze overbrengen.

Men giet op het porcelein eenige druppels terpentijn, wrijft die met een fijn lapje katoen over de geheele oppervlakte, en laat het eenige minuten staan, zoodat het vocht indroogt.

Nu neemt men het voorbeeld, legt het calqueer papier er op, en brengt er de teekening nauwkeurig op over; om zeker te zijn dat men de teekening op de juiste plaats op het porcelein krijgt, moet men eene horizontale lijn trekken in het midden van het voorbeeld van het calqueerpapier en van het porcelein.

Daarna bevestigt men het calqueerpapier met kleine stukjes gegomd papier op het porcelein, zoodat dit niet verschuiven kan, na alvorens het stuk papier met zwart potlood bestreken er onder te hebben gelegd en neemt nu het ivoren stifje, waarmede men over de geheele schets gaat.

Men moet voorzichtig zijn dat men de vingers niet op de teekening drukt: het potlood geeft sterk af en zou dus de schets onduidelijk maken. Nu en dan licht

1) Wij laten hier eene lijst volgen van de kleuren. De beste verf is die van den Heer Lacroix uit Parijs, die, zoo wij ons niet vergissen, eenen agent heeft te Amsterdam. Er zijn twee soorten. Poederverf in kleine glazen fleschjes; en reeds geprepareerde verf in kleine busjes. Mad. Delamardelle en ook Mr. Goupil, die aan de fabriek te Sevres verbonden is, raden ten sterkste de laatstgenoemde aan en zeer zeker heeft dit soort veel voor, daar het ons de moeite bespaart van het fijnmalen en aanmaken. De ondervinding heeft ons echter geleerd, dat de poederverf, niettegenstaande zij meer moeite veroorzaakt, beter is om mede te werken, maar de moeielijkheid voor eerstbeginnenden ligt in het aanmaken van de verf, daar men al licht te veel lavendel of olie gebruikt. Het is onmogelijk de juiste hoeveelheid aan te geven die men van beiden gebruiken moet. Men neemt een weinig verf, doet daar eenige droppels lavendel bij, en maakt het met het mes tot een soort van pap, tot ongeveer de dikte van olieverf, en voegt er daarna eenige druppels olie bij. Alleen door het dikwijls herhalen komt men tot de wetenschap hoeveel van beide vochten noodig is. Zooals wij reeds zeiden is dus de aangemaakte verf veel gemakkelijker, het beste zou zijn eenige kleuren in beide soorten te nemen, men ziet dan spoedig zelve welke het best aan het doel beantwoordt. De namen der kleuren zijn in beide soorten hetzelfde, zoodat dit geen beletsel is, wij geven de kleuren in het fransch op, om verwarring te voorkomen.

Bleu ciel azur.	Laque carminée.
„ foncé.	Noir d'ivoire.
„ Outremer riche.	Pourpre cramoisi.
Brun 4 foncé ou 17.	Rouge orangé.
„ m ou 108.	„ chair n°. 1.
„ jaune.	„ „ n°. 2.
„ sépia.	Vert n°. 5 pré.
„ rouge riche.	„ n°. 7 noir.
Carmin tendre n°. 1.	„ no. 36 T.
Gris n°. 1 ou tendre.	„ bleu riche.
„ n°. 6 perle.	„ chrôme riche.
Jaune d'ivoire.	Violet de fer.
„ m à mêler.	„ d'or clair.
„ orangé.	
„ jonquille.	

men een hoekje van het papier op, om te zien of het potlood goed afdrukt. Het is slechts door het dikwijls herhalen, dat men goed leert calqueeren, menbe gint dan te weten hoeveel kracht men gebruiken moet om het potlood goed te doen afgeven.

Het met potlood bestreken papier duurt lang, en wordt zelfs beter wanneer men het veel gebruikt; men moet dus oppassen dat het niet kreukt. Het beste is, het iedere keer nadat het gebruikt is, in een bruin papier te bewaren, waarin met het calqueerpapier ook legt.

Er zijn nog eenige andere wijze van calqueeren, maar dit is de gemakkelijkste en beste manier.

(*Wordt vervolgd*).

HET NIEUW DEPARTEMENT VAN JUSTITIE, INWENDIG.

II.

KAMER VAN DEN SECRETARIS-GENERAAL.

Eiken stervormig plafond met gebeeldhouwde rozetten, rondgaande eiken plafondlijst met gebeeldhouwde kraagstukken. Eiken binnen- en buitenramen met gesmeed ijzeren hengsels en sluitingen, alles vertind, rondgaande eiken lambriseering. De penanten tusschen de ramen zijn geheel in paneel betimmerd. Tegen den Westelijken wand staat een drievoudige eikenhouten kast, waarvan één deur toegang geeft tot de Bodenkamer; het Fries der middenkast is gebeeldhouwd; de paneelen zijn met gaas en merinos gesloten. Op de bovenlijst leest men:

Hij behoort wel toe te wezen, welsprekende, verde denckende ende groetsinnich.

Eene spreuk getrokken uit het rechtsboek van den Briel.

De schoorsteen bestaat uit groen marmeren kolommen met vergulde kapiteelen en basementen, die een vergulde gebeeldhouwde fries dragen met een deklijst van zwart en groen marmer. De schoorsteen bevat een haard. De bovenmantel van eikenhouten lijsten getimmerd, heeft een schilderstuk, geschilderd door den heer E. S. Witkamp Jr., leerling der Rijks-Akademie te Amsterdam, en de *Waakzaamheid* voorstellende. Het is een levensgroote staande vrouwenfiguur in een wit kleed gehuld, rustende op een zwaard. Naast haar staan een brandende lamp en een haan. Het behangselpapier is een nabootsing van goudleer, het tapijt is zwart met donker groene bloemen. De cilinder-schrijftafel is van blank eikenhout in paneelen met zwarte lijstjes en gedraaide pooten; de zetel wordt door leeuwenpooten gesteund, de armstukken zijn gebeeldhouwd en de einden der rugstijltjes hebben leeuwenkopjes. Dit hebben ook de stoelen, die echter op gedraaide pooten staan; zitting en rug zijn bekleed met donkergroen bewerkt fluweel. De eikentafel met gedraaide poten is met een groen lakensch kleed overdekt. De ramen zijn voorzien van „stores orientaux" en van groene overgordijnen.

WACHT- EN BODENKAMER VAN DEN SECRETARIS GENERAAL.

Gewoon plafond: betimmerde binten met in paneel bewerkte velden, alles in eikenhout; — een elevator met opschuivende deur, eiken lambriseering waarin een betegeld vak voor de schoorsteenpijp. Groen geel tapijt, „stores orientaux," overgordijnen geel met breede bruine streepen; geel-bruin behangsel, electrisch schellenbord, bakje voor het wasschen der handen.

SECRETARIE. KAMER N°. 25.

Deze heeft één drielichts- en één tweelichtsraam, voorzien van „stores orientaux;" eiken lambriseering, schoorsteen van rood en zwart marmer, bovenmantel met geslepen spiegel, handwaschbakje met koperen kraan (leeuwenkop); plafond: moerbalken op met bladeren gebeeldhouwde Savonnière-kraagstukken, betimmerde kinderbalken, met in paneel bewerkte velden. Kurk-tapijt, schrijftafel (voorstellende oud-eiken) op gedraaide pooten, soortgelijke kasttafel met wasdoek beplakt.

Één drievoudige en één tweevoudige vaste kast met bekrooning, en paneelen door gaas en groen merinos gesloten. Daarop leest men het opschrift:

***Laet scriven gherustich
De clerck gheoccupeert,
Laet bliven gheluckich
An 't werk dat excreeert.***

een oud vers gevonden op het portret van een clerk uit de XVIe eeuw, thans in een der Haagsche hofjes bewaard.

Het behang is bruinachtig met goud.

KAMER N°. 24.

Plafond: betimmerde bindten met gestucadoorde velden, een geheele wand is ingenomen door vaste kasten met kroonlijst; in de paneelen gaas en groen merinos. Eiken lambriseering met betegeld schoorsteenvak, groen behang, kurk-tapijt, stores orientaux, schrijftafel zonder bovenkast en kasttafel als op kamer n°. 25.

KAMER N°. 23.

Plafond: 2 in paneel betimmerde moerbalken met in bladeren gebeeldhouwde Savonnière-kraagsteenen, betimmerde kinderbeentjes, gestucadoorde velden, rondgaande lijst waarop het opschrift:

De clerck sal gheëwicht wesen ende verbonden sijn levenlangh in den dienste,

welke troostende spreuk getrokken is uit het Rechtsboek van den Briel.

Uit deze kamer gaat een steenen wenteltrap naar het daaronder gelegen papier-magazijn. Het trapportaal is in verband met den aangrenzenden kastwand omtimmerd. De stijlen dezer kasten en de omtimmering als ook die van de muurkast, en van het kozijn van den toegang naar kamer n°. 22, zijn gebeeldhouwd en van kroonlijsten voorzien, waarop een balustrade staat; de paneelen der kasten zijn gedicht met gaas en groen merinos.

De marmeren schoorsteen is gelijk aan die van kamer no. 25: er is een betimmerde bovenmantel met kroonlijst. Eiken in paneelbewerkte lambriseering; het behang heeft een geel bruin ornament op groenen grond. Twee dubbele schrijftafels met schuine lessenaars van bruin wasdoek bekleed, met gedraaide pooten, kasttafel en stoelen waarvan de rug en de zitting ook met bruin wasdoek overtrokken zijn.

KAMER N°. 22.

Plafond met gestucadoorde velden, eiken paneellambriseering, muurkast met gaas en groen merinos, eiken schoorsteenmantel met oude tegeltjes bezet, handwaschbakje met kraan als boven. Groen-grijs

behang; tapijt: wit en zwarte keper. Één *schrijftafel* als boven, stores orientaux.

KAMER VAN DEN MINISTER, N°. 16.

Plafond: 2 moerbalken, in paneel, voorzien van geprofileerde eiken sleutelstukken en daaronder Savonnière-kraagsteenen, waarop verschillende wapenschilden zijn gebeeldhouwd, die in kleuren geschilderd zijn. Op deze schilden zijn verschillende symbolen afgebeeld, als: de tafels der wet door den hollandschen leeuw gehouden, de weegschalen en het zwaard der Justitie, de roedebundel en het hakbijl, de oranjeappel, een doodshoofd. De kinderbeentjes zijn sterk geprofileerd, de velden daartusschen zijn in paneel bewerkt en hebben in het midden een gebeeldhouwd rozetje waaruit de gasbuis neerdaalt. Een drievoudige kast met toegang naar de *garderobe* staat tegen den westelijken wand. De kast is van gecaneleerde pilasters met gebeeldhouwde kapiteelen voorzien. Het fries is versierd met leeuwenkopjes en cherubijnkopjes boven de pilasters, de deuren hebben gebeeldhouwde paneelen. Het opschrift luidt:

Men sal tragheliken ende voirdachteliken raden, ende dat men raet rasseliken volbrenghen.

De schoorsteen die in den zuidelijken wand tusschen twee dubbele deuren staat, is van groen en zwart marmer; 4 kolommen met vergulde kapiteelen en basementen; het gebeeldhouwde fries is ook verguld en van een groen en zwart marmeren kroonlijst voorzien.

De bovenmantel van eikenhout betimmerd, omlijst beneden een geslepen spiegel, en daarboven een schilderij, de *Gerechtigheid* voorstellende en in het grauw door J. van Strij, in 1780 geschilderd. Het is een zittende geblinddoekte vrouw, houdende in de eene hand het zwaard, in de andere de weegschaal der Justitie.

Deze kamer is voorzien van een overdekten erker of balcon, van waar men een fraai uitzicht heeft over het Plein en den Korten Vijverberg. Dit balcon is geheel in eikenhout betimmerd en van zittingen voorzien, en door gecanneleerde pilasters met gebeeldhouwde kapittelen van de kamer afgescheiden.

De beide raamwanden zijn ook geheel in eikenhout betimmerd; de overblijvende wandvlakte is met bruin goud papier in nabootsing van goudleder behangen.

Het Deventer smyrna-tapijt is rood met fijne zwarte bloemen, en rondgaanden rand; de overgordijnen zijn rood met goud; kanten gordijnen bedekken de bovenramen. De schrijftafel is van notenhout, de overige tafels zijn in blank eiken met sierlijke pooten en uitgezaagde kraagstukken; zij zijn met zwarte banden ingelegd. De stoelen en de zetel hebben aan het einde der opgaande rugstijlen kleine hoofden van mannen en vrouwen in de nationale Hollandsche, Friesche, Geldersche en Zeeuwsche kleederdrachten; de pooten zijn leeuwenklauwen en de armstukken komen uit leeuwenkoppen te voorschijn. De bekleeding bestaat uit rood-fluweel. *(Wordt vervolgd.)*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN

— De verschijning van den nieuwen Catalogus van 's Rijks Museum te Amsterdam gaf voor eenige weken den *Nederlandschen Spectator* aanleiding een uitval te doen tegen de Regeering, want, schoon dit weekblad vernomen had, dat het boek door den Directeur J. W. Kaiser was samengesteld, noemde het den Catalogus „onpersoonlijk," en een „Staatswerk;" en van daar een schat van liefelijkheden aan het adres der Regeering.

Thans drukt de *Spectator* een brief van den heer Kaiser af, waarin deze zegt dat hij geheel voor den Catalogus verantwoordelijk is.

Meent gij dat de *Spectator* nu ook zijn aantijgingen terugneemt?

Niente. —

— Als men het Mauritshuis binnentreedt ziet men op een deur ter rechterhand de woorden „*Verboden toegang*." Dit opschrift zal weldra verdwijnen, de deur zal geopend worden en het publiek zal tot de daarachter liggende zaal toegelaten worden.

Deze zaal is die, waarin vroeger — toen nog het kabinet van zeldzaamheden hier geplaatst was — de zoogenaamde pistolen van Balthazar Geradts te zien waren. Na de verplaatsing van dat Kabinet werd zij gebezigd als atelier, en werden daar de 41 stuks schilderijen gerestaureerd, welke de zorgeloosheid der vroegere administratie op den zolder van het Museum had laten bederven.

Toen die Augias stal was opgeruimd kon men er toe overgaan de zaal in te richten voor de tentoonstelling van schilderstukken, en dit werk is thans gereed.

Bij het afscheuren van het papier vond men een goudlederen behangsel, dat naar het Nederlandsche Museum is overgebracht, omdat het achter de schilderijen weinig zichtbaar zou zijn.

In de nieuwe zaal ziet men boven den breeden schoorsteen, de levensgroote portretten van den grooten Keurvorst en van diens gemalin, Louise Henriette, dochter van Frederik Hendrik. Links en rechts schitteren de portretten van Michiel de Ruyter en van diens zoon Engel, waarvan de fraaije en rijk gesneden lijsten met zeer veel zorg door den heer Stortenbeker in verschillende kleuren zijn verguld.

Deze stukken heeft men vroeger in de aangrenzende portrettenzaal kunnen zien. Onbekend voor het groote publiek zijn de portretten van Willem IV door Aved, en die van Willem V en diens gemalin door Ziegenis. Daarboven heeft men het hard-kleurig tafereel van Spinny gehangen, voorstellende de familie van Willem V's zuster, de prinsen van Nassau-Weilburg.

Daartegenover hangt een ander portret van prinses Wilhelmina door Tischbein, en een portret van een vorst uit het laatst der XVIIIe eeuw, waarvan de naam nog niet met zekerheid bekend schijnt.

Voorts bevinden zich daar de op een doek geschilderde portretten van twee princesjes, vermoedelijk dochters van Frederik Hendrik, het portret van de Witt vroeger aan de Baen toegeschreven, en een middelmatige copie naar het portret van den Ruwaard van Putten met de rivier van Rochester in het verschiet, dat in 1672 door het Dortsch „Canaille" werd vernield.

In het midden der zaal staat een eikenhouten standaard met draaijende deuren, waarin een groot aantal photographien geplaatst zijn naar de schilderijen van het museum te Madrid.

Ook in de portrettenzaal zijn eenige stukken gehangen, die vroeger niet waren tentoongesteld, namelijk een portret van graaf Jan van Nassau den Oude, en vier portretten van kolonels door Jan van Ravestein.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 47. 19 November 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................... „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

IETS OVER BOUWKUNST.

De bouwkunst, helaas nog door te velen slechts een handwerk geacht, is zeker wel de meest ingewikkelde van alle kunsten. Aan geen kunstenaar worden zulke hooge eischen gesteld als aan den architect. Waar men van het werk des schilders of des beeldhouwers slechts verlangt, dat hij het oog bekoren zal, eischt men daarenboven van den bouwkunstenaar, dat zijn werk van praktisch nut zal zijn, zoodat zelfs de minste details een voorwerp van zijn aanhoudende zorg moeten blijven. Niet alleen moet hij zorgen voor een goed plan, dat in allen deele aan zijn doel beantwoordt, maar hij moet ook alle onderdeelen zoo ontwerpen, dat zij geschikt zijn voor de plaats, waar zij zullen worden aangebracht, voor de functie, die zij in het gebouw zullen hebben te vervullen. Dragende deelen moeten kunnen dragen, deelen die gedragen worden, moeten niet te zwaar zijn voor de daaronder geplaatste steunsels.

Reeds aanstonds, bij het maken van zijn eerste schets, moet daarom de architect de regelen der constructie in het oog houden, wil hij niet naderhand, bij de uitvoering, met onoverkomelijke bezwaren te kampen hebben. Een waarlijk schoone bouwkunst is zonder goede constructie niet denkbaar.

Wij leven ongelukkigerwijze in een tijd, waarin op de constructie al zeer weinig acht wordt gegeven. Het schijnt, of men thans slechts voor zijn tijdgenooten bouwt, en zich niet het minst om het nageslacht bekommert, daar maar al te vaak de hechtheid der constructie aan een dikwijls misplaatste zucht om versierselen aan te brengen, wordt opgeofferd.

Dat versiering echter geenszins noodig is om aan een gebouw een wezenlijk monumentaal karakter te geven, kunnen vele gebouwen uit vroegere tijden bewijzen, die hun ornamenten voor het grootste gedeelte verloren hebben en toch nog veel indruk maken. Het is alsof de tand des tijds zich op hun hechte samenstelling heeft stomp geknaagd, en zij

staan daar als zwijgende getuigen van de grootheid der volkeren, die zulke eeuwendurende monumenten hebben gesticht. De piramiden van Ghizeh zijn nog bijna geheel gaaf, al zijn 60 eeuwen over hun kruin gegaan, het overblijfsel van het Parthenon heeft zelfs een buskruitontploffing kunnen verduren, vele Romeinsche gebouwen hebben lange jaren als vestingen dienst moeten doen, en nog wekken zij de bewondering van allen die ze zien.

Waar zijn de moderne gebouwen, die over tweeduizend jaren nog zullen staan om van *onze* grootheid te getuigen? Zal niet van de meesten het pleister tot stof vergaan, het ijzer verroest, het hout verrot wezen, zullen niet de muren, onmachtig om op zich zelf te staan, in puin gevallen zijn? Het nageslacht zal in het jaar 4000 misschien nog overblijfselen van Egyptische, Romeinsche of Middeleeuwsche bouwkunst zien, maar gebouwen uit de 19e eeuw zal het zeker weinig aanschouwen, want de meeste onzer architectonische voortbrengsels met hun ornamenten van gips, hun rinkellatjes, hun krachtbalken en hun bevende vloeren dragen den kiem van het verderf in zich.

Het is natuurlijk niet altijd mogelijk voor de eeuwigheid te bouwen en er zijn vele constructies, die slechts voor een beperkt aantal jaren dienst behoeven te doen, doch ik geloof, dat men maar al te veel uit het oog verliest, dat een gebouw zooveel mogelijk *blijvend* moet zijn, en dat een van de hoofdvoorwaarden waaraan het heeft te voldoen, is, dat het duurzaam geconstrueerd zij.

Hechte constructie is echter wel veel, maar niet alles. Een gebouw moet ook ten volle voor het doel, waartoe het werd opgericht, geschikt zijn. Eerst als hieraan ook voldaan is, kan van goede verhoudingen, geestige details of pittige gevels sprake zijn. Als de nuttigheid voorgaat, komt de schoonheid als vanzelf.

De bouwkunstenaar wordt dus meer in zijn vlucht gekortwiekt, dan zijn overige kunstbroeders, die met geen eischen van het dagelijksch leven te maken hebben, niet waar? Toch kan ook zijn werk karakteristiek schoon zijn, en het vraagt te eer onze bewondering, daar het getuigt van zooveel overwonnen moeielijkheden. Doch vóór alles moet de architect een man van karakter zijn. Is hij dat, dan verraadt ieder profil, iedere lijn, ten duidelijkste zijn hand — zijn sympathien en antipathien komen terstond aan het licht. Het is helaas bij ons een zeldzaamheid, als men zulk een bouwwerk aantreft, want onze bouwkunst is nog zoo wanhopig *commonplace*, dat men slechts sporadisch een karakteristiek stuk werk ontmoet.

Zou dit misschien ook daardoor veroorzaakt worden, dat ten onzent de architecten hun vak te veel als een geldwinning beschouwen, en hun het enthousiasme, dat ieder waar kunstenaar bezielen moet, maar al te vaak ontbreekt? Hij, die in de bouwkunst niets ziet, dan een middel om zijn dagelijksch brood te verdienen, die begeeriger is om in bouwterrein te speculeeren, dan om een goed ontwerp te maken, had eigentlijk nooit architect moeten worden. Hij was op een effectenkantoor even goed, wellicht beter geplaatst geweest. Het klinkt wellicht zonderling, in de eeuw van het „*Amerikanisme*" nog van enthousiasme te durven spreken, doch ik geloof, dat de werkelijk enthousiaste architect, die zijn kunst met geheel zijn hart beoefent, het genot van het scheppen als kunstenaar hooger zal stellen dan het rammelen der schijven.

Zonder enthousiasme zou geen bouwstijl zich hebben kunnen ontwikkelen. De zucht om telkens iets beters voort te brengen, dan hetgeen dat geweest was, werd oorzaak, dat eindelijk in de Grieksche tempels, in de Gothische kathedralen de volmaaktheid bereikt werd.

Door rondom zich te zien vooral, kan de architect veel leeren. In alle deelen der beschaafde wereld vindt hij bouwwerken, die tot zijn geest spreken, en hoe meer hij ze beschouwt, hoe meer hem de onveranderlijke wetten van het schoone duidelijk worden. Niemand is in staat het verledene zoo te begrijpen als de architect, die de taal, die de oude monumenten spreken, verstaat, aan wien iedere lijn als het ware iets te zeggen heeft. Hij kan schoone gedachten in zijn schetsboek opteekenen, en dan wordt het teekenen voor hem, wat het schrift voor den dichter is. Hoe weinig wordt er door onze bouwkunstenaars naar de natuur geschetst — het schijnt, of de fotografie dit overbodig gemaakt heeft, en toch is niets zoo leerzaam als schetsen, vooral thans, nu aan het teekenwerk van den architect steeds hoogere eischen gesteld worden.

Bij het beschouwen van de werken uit het verledene moet de bouwkunstenaar één zaak echter nimmer vergeten n.l. dat hij geen oudheidkundige is. Hij moet niet al wat hij ziet navolgen, omdat het oud is, maar alleen dat kiezen, wat werkelijk schoone vormen heeft en het overige aan de oudheidkenners van professie overlaten.

Door de studie van het verledene zal de architect tevens zijn constructieven zin aankweeken. Gebrek aan constructieven zin leidt dikwijls tot de wonderlijkste fouten, die met een weinig gezond verstand hadden kunnen vermeden worden.

In onze moderne bouwwerken is het grootste gedeelte van de constructie voor het oog verborgen en telkens komen dan ook jonge architecten in de verzoeking, deze voorbeelden na te volgen, te meer daar het ijzer zulk een geschikt materiaal voor die verborgen constructies is. In vroeger tijd, toen men het ijzer niet in zoo groote mate gebruikte als thans, was men wel verplicht, de constructie te laten zien, en de kunst voer daar wel bij. Het was voor onze vaderen een vrij wat moeilijker taak, groote ruimten te overdekken, dan voor ons, maar hun balkzolders of kruiswelven maken een heel wat artistieker effect dan onze povere stucplafonds, aan ijzeren balken gehangen.

De Middeleeuwsche en Grieksche kunstenaars vooral waren kundige constructeurs, die den aanschouwer nimmer bedriegen wilden. Iedere steen deed daar het werk, dat hij doen moest. Wanneer een Middeleeuwsch architect een boog moest slaan, daar waar de zijdelingsche druk niet door steunbeeren kon gekeerd worden, bracht hij een ijzeren anker door zijn boog en liet hij fermweg zien, hoe zijn constructie mogelijk was. Een modern architect had zeker zijn verbinding in een dergelijk geval verborgen, en niemand die dit niet weet, begrijpt hoe die boog bestaanbaar is.

Men hoort dikwijls spreken van den stijl van een gebouw. Wat is toch wel stijl, zult gij vragen. Laat Viollet-le-Duc er u het antwoord op geven.

„Stijl," zegt hij, „is de distinctie der vormen, en „is een van de elementen der schoonheid, hoewel

„stijl alleen nog geen schoonheid zijn kan. Ons stijl„gevoel is als het ware instinctmatig. In een ge„zelligen kring zult gij b. v. één man onder alle „anderen opmerken. Niet door zijn schoonheid voelt „gij u tot hem aangetrokken, en toch volgt gij hem „met uw blikken, alsof een wonderlijke betoovering „zich van u heeft meester gemaakt. Indien gij op„merkingsgave bezit, kunt gij u eindelijk eenigzins „rekenschap geven van de tooverkracht die hij uit„oefent. Het is iets in zijn uiterlijk en in zijn be„wegingen, dat hem van anderen onderscheidt. Lang„zamerhand gaat gij u een voorstelling maken van „zijn gewoonten, van zijn smaak, van zijn kunstzin. „Gij ziet hem voor het eerst en gij kent hem dus „natuurlijk niet, maar gij bouwt een geheelen roman „op hetgeen gij ziet. Slechts hij, die stijl bezit kan „dergelijke betoovering op u uitoefenen. De meeste „menschen zijn door opvoeding, door lichaams- en „zielsgebreken, zoodanig bedorven, dat het hoogst „moeielijk is, stijlvolle exemplaren te zien te krijgen. „Maar slaat gij een blik op het dierenrijk, dan zult „gij zien, dat daar nog heel wat stijl te vinden „is. Dieren maken nooit een beweging, die niet on„middelijk het gevolg is van een verlangen, van een „behoefte of van vrees; zij zijn nooit geaffecteerd, „gemaniereerd of vulgair. Of zij mooi of leelijk zijn, „zij hebben stijl, omdat hun gevoelen natuurlijk is, „en omdat zij altijd dat wat zij gevoelen, door een„voudige middelen tot uitdrukking brengen. De mensch „en bovenal de beschaafde mensch is een zeer sa„mengesteld dier, dat door zijn opvoeding altijd „geneigd is, zijn instinct te bestrijden, zoodat men „haast zou kunnen zeggen, dat de mensch zichzelf „niet meer is, als hij stijl vertoont."

Wat is nu stijl in architectuur? Stijl is ook daar niets anders dan de volmaakte overeenstemming tusschen middelen en doel. Stijl is het duidelijk uitdrukken van beginselen of het voldoen aan de eischen der constructie, en niet, zooals men dikwijls meent het overnemen van vormen uit een bepaalde periode der bouwkunst, thans met den naam van stijl bestempeld. Stijl vereischt, dat aan alle deelen van een gebouw evenveel zorg besteed wordt, aan voor- en zijgevels zoowel als aan het inwendige.

Dikwijls hebben ontwerpers in hun onnoozelheid gedacht, dat de voorbijgangers van hun gebouw niets dan den voorgevel zouden zien, en aangenomen, dat zij beleefd genoeg zouden zijn, niet perspectivisch te kijken. De kroonlijst van voren werd een boeiplank op zij — maar dit verraadt een volkomen gemis van stijlgevoel, al was de lijst nog zoo getrouw aan Vignola of zijn navolgers ontleend! Looze gevels, nissen voor ramen, looze deuren, kortom al wat niet om een of andere reden recht van bestaan heeft, moet aan een gebouw, dat stijl zal vertoonen, niet voorkomen.

Dikwijls wordt een raamnis of iets dergelijks aangebracht om der symmetrie wil, en het is toch voor een goed gebouw volstrekt niet noodzakelijk, dat het symmetrisch zij. Bouwt men in Renaissance vormen, dan zal natuurlijk symmetrie gewenscht zijn, maar dan moet men trachten, zijn plan zoo in te richten, dat die symmetrie niet door allerlei kunstgrepen behoeft bereikt te worden. Wie door een afschrikwekkend voorbeeld wil zien, tot welken onzin de zucht om *à tort et à travers* symmetrie te verkrijgen, kan leiden, beschouwe St. Germain l'Auxerrois te Parijs, waarvan de gevel geflankeerd wordt door een anderen gevel, geheel daaraan gelijk en geplaatst voor een *mairie!*

De eenige symmetrie, die werkelijk recht van bestaan heeft, vordert slechts dáár toepassing van dezelfde vormen, waar aan dezelfde behoeften voldaan moet worden en bereikt haar doel, zonder de waarheid of de doeltreffendheid geweld aan te doen.

Is een bouwwerk volmaakt zonder beeldhouw- of schilderwerk? Ziedaar een vraag die zeer dikwijls gedaan wordt, en waarvan zeer verschillende oplossingen gegeven worden. Het is zeker, dat een fraai ontwerp, door het aanbrengen van meesterlijk schilder- of beeldhouwwerk nog in aanzien winnen kan, maar een minder gelukkig ontwerp zal door de medewerking der zusterkunsten toch nimmer goed worden.

De meest indrukwekkende architectuur wordt soms zelfs aangetroffen, daar waar de architect alleen aan het woord is. Zooals ik reeds zeide, zijn bijna alle gebouwen der oudheid van hun sierselen beroofd en toch maken zij nog veel effect, al zijn de kleuren waarmede zij beschilderd zijn geweest, verbleekt, al is het beeldwerk, dat eens gevels en metopen sierde, omlaag gevallen. Zelfs gebouwen uit de Middeleeuwen, waar beeldhouw- en schilderwerk in ruime mate zijn aangebracht, maken dikwijls meer indruk als men ze op een afstand beschouwt, waarop men geen fijne détails kan onderscheiden, dan dicht bij. Het is inderdaad een voorrecht aan de beoefening der bouwkunst verbonden, dat zij ons in staat stelt, alleen door groote massas van licht en schaduw zulk een overweldigenden indruk te kunnen te weeg brengen. Natuurlijk kan men niet overal op de zelfde wijze daarmêe werken en eischt de zuidelijke gloed van Griekenland en Italië niet zulke groote contrasten als de nevelen van het noorden.

Ten slotte wensch ik nog even een feit te bespreken, dat ieder beoefenaar der bouwkunst moet zijn opgevallen. Alle eeuwen van 300 v. Chr. af hebben hun bepaalden bouwstijl gehad, behalve de 19e. Bouwden de vaderen Vroeg- of Laat-Gothisch, Renaissance in haar verschillende nuances, wij bouwen op alle mogelijke en onmogelijke wijzen. Het eenige, waaraan het nageslacht misschien nog bouwwerken uit de 19e eeuw herkennen zal, zijn de ijzerconstructies, wanneer zij tenminste bij voortduring goed in de verf gehouden worden.

Uit de vormen, die gebouwen van vroeger vertoonen kan men dikwijls tot op een tiental jaren nauwkeurig, den stichtingstijd bepalen. Als echter later iets dergelijks met een gebouw uit de 19e eeuw zal moeten gebeuren, zal het den antiquaar veel hoofdbrekens geven, met juistheid te bepalen uit welke periode het monument is, wanneer hij tenminste niet uit bescheiden achter de waarheid kan komen. Gelukkig zijn de meeste gebouwen uit de laatste helft der 19e eeuw ten onzent zoo weinig hecht gebouwd, dat het nageslacht spoedig genoodzaakt zal zijn, om ze af te breken, en dus den oudheidkenner veel moeite bespaard zal worden. Of het wel een groot verlies voor hem zal zijn, dat hij de nieuwe wijken onzer steden niet zal kunnen bewonderen, zal menigeen met mij betwijfelen.

Al is in de laatste jaren een betere geest bij enkele bouwwerken waar te nemen, het veld der archi-

tectuur ligt ten onzent nog voor een groot gedeelte braak, en er zullen tal van arbeiders noodig zijn, om het naar behooren te ontginnen. Mogen die arbeiders weldra verschijnen!

Amsterdam, 27 Oct. "81. A. W. Weissman.

EEN BRIEF UIT LISSABON.

Mijnheer de Redacteur!

In het algemeen wordt gezegd, dat Lissabon, ja een schoon gelegen stad is, een heerlijk klimaat bezit enz. — maar aan kunstverzamelingen zeer arm en onbelangrijk is. Daar wensch ik met dit schrijven tegen op te komen. In de Musea, dit geef ik toe, is betrekkelijk weinig te vinden. Daarentegen zijn de Paleizen *de Ajuda* 1) en vooral *de las Necessidades* op zichzelf ieder een Museum. En wat bezitten de Portugeesche kerken verbazende kunstschatten! In December zal hier een groote retrospectieve tentoonstelling van kunstvoorwerpen geopend worden; — daar ik door de welwillendheid van den Directeur der Academia de bellas Artes, den Heer *Fonseca* in de gelegenheid gesteld werd, de voor die gelegenheid uit gansch Portugal bijeengebrachte kunstschatten in oogenschouw te nemen, wensch ik in het kort onze kunstvrienden en kunstkenners een en ander daaromtrent mede te deelen, en kan ze ten slotte niet dringend genoeg aanraden, er heen te gaan. Nooit, zegt men, zal zóóveel schoons hier weêr bij één te zien zijn. Wel schijnen de moeielijkheden om zulke tentoonstellingen te houden, hier minder groot dan bij ons; vooral is de bereidwilligheid waarmede hier kerkelijke voorwerpen afgestaan worden, zeer prijzenswaardig, daar deze juist de fine fleur der tentoonstelling zullen uitmaken, maar toch zeide mij de Heer Fonseca: dat er veel gebeuren moest, eer zulk een tentoonstelling herhaald werd.

De schoonste voorwerpen komen uit de Paleizen en Kerken. Z. M. de Koning *Dom Luis* leent zijne schatten; de vorige Koning, Z. M. *Dom Fernando*, 2) die de groote vriendelijkheid had, mij persoonlijk bijna 4 uren door zijn Paleis te geleiden, zal het merkwaardigste van zijne tallooze kunstzaken afstaan, als daar zijn: zilveren verguld en gedreven kannen en schalen, bekers, vazen, plaques, porseleinen; waarschijnlijk ook schilderijen, waaronder een vlaamsche triptiek de eerste plaats inneemt, een zeldzaam fraai geconserveerd en hoogst uitvoerig geschilderd stuk, eene Madonna met engelen; op de vleugels vrouwelijke heiligen, in de manier van *Gerard David*. Voorts bezit Z. M., (om slechts Hollandsche meesters te noemen) voortreffelijke werken van *Fijt*, *P. de Bloot* 1641, een der fraaiste *Vinckeboons*, het schoonste werk dat ik van den zeldzamen meester *van Herp* zag, prachtige portretten van *Geldrop*, enz. enz. Niet is te vergeten zijn beroemde *Holbein* van 1519, een der hoofdwerken van den meester. Onder de porseleinen en fayences bewonderde ik prachtstukken uit de beste Delftsche plateelbakkerijen, mooie *Talavera's*, *Alcora's* enz.

De collectie émail in het Paleis de las Necessidades is niet minder belangrijk, zelfs zijn er enkele hoogst zeldzame émaux op goud enz. In één woord: men zou weken noodig hebben de schatten van dit Paleis behoorlijk te bezichtigen. En nu de kerkelijke zaken! Eene monster-verzameling miskelken uit de XVe en XVIe eeuwen; meestal in dien eigenaardigen stijl, die men hier *Manoelino* noemt — (Dom Manoel regeerde van 1495 tot 1521.) Het is eene merkwaardige vereeniging van gothiek en renaissance, zooals men ze hier uitsluitend in Portugal vindt. Het grootste voorbeeld hiervan is de beroemde Kloosterkerk van *Belem* bij Lissabon. Ik zag nooit zooveel gedreven zilveren verguld en kelken, ciborien, kruizen, plaques, osculatoria, enz. bij elkander als op deze tentoonstelling zullen verschijnen. 1) Bovendien enkele hoogstmerkwaardige schilderijen; er moet hier omstreeks 1500 eene geheele colonie Vlaamsche en Hollandsche kunstenaars geleefd hebben; geen enkele naam is met zekerheid te noemen behalve een *Gran Vasco* en *Francisco de Hollanda*. Reeds heeft *Raczynski* 2) (Les arts en Portugal) en later *Robinson* (Memoria sobre a antiga escola portugueza de pintura) een en ander materiaal bijeengebracht; om echter meer omtrent deze meesters te weten te komen zouden jaren van geduldige archiefstudies noodig zijn.

Al wat ik in dezen korten tijd gezien heb is dit: een aantal Nederlanders heeft hier in het begin der XVIe eeuw gewerkt; hunne werken zijn geheel en al Nederlandsch; maar men bespeurt toch hier en daar aan kleinigheden, dat zij hier, niet in het Noorden uitgevoerd zijn. Ook is het opvallend, dat hunne werken uitsluitend hier voorkomen; van geen enkelen hunner heb ik elders schilderijen gezien. Welk een belangrijke taak zou het zijn, hier eens licht te brengen in de duisternis; door docu—

1) „Dit paleis bevat enkele hoogst belangrijke schilderijen; o. a. een groote voluit *Hieronimus Bosch* gemerkte triptiek, de verzoeking van den h. Antonius, een uitvoerig meesterstuk van den eersten rang, wellicht, naast de „Kruisdraging" in het *Escurial* het hoofdwerk van dezen meester, dien men overigens slechts in Spanje aantreft, ongeloofelijk frisch bewaard en als gisteren geschilderd; voorts werken die ik aan *Hugo van der Goes*, *Henri met de Bles*, *Mabuse* enz, toeschrijf; eene merkwaardige XVe eeuwsche Spaansche schilderij, enkele Italianen (*Francia*, *Cima*) enz. Voorts eene groote collectie Portugeesch zilver-verguld drijfwerk meestal der XVIe eeuw en het voortreffelijke gouden ostentorium door *Gil Vincente*, 1506 hier, voor het klooster te Belem, op last van Dom Manoel vervaardigd, met kostelijke geëmailleerde statuetten."

2) (President der Tentoonstellings-Commissie).

1) Men zal er ook kunnen bewonderen: Romaansche miskelken, prachtige Limoges-émaux uit de XII en XIII eeuwen, onder stof en prullen in oude kerken opgedolven, een gouden kruis op heerlijk geëmailleerd onderstel, met inschrift, dat dit stuk door Philips II aan de Cathedraal van Coïmbra (meen ik) geschonken is, een geëmailleerden reliquaire met prachtige renaissance-ornamenten waarvan alle documenten aanwezig zijn; ik kom hierop later terug, daar het door een Nederlander vervaardigd moet zijn, en ik tot nu toe die papieren niet zien kon; fraaie terracotta's der Robbia's, waarbij echte Luca della Robbia's (Z. M. Dom Fernando bezit 2 schoone. exemplaren) enz. enz. De rijk geornamenteerde miskelken en voordraagkruizen zijn ontelbaar, het eene stuk is al schooner dan het andere."

2) De uitvoerige en belangwekkende studies van Graaf Raczynski (Les arts en Portugal) zijn verreweg het beste, tot nu toe over de Portugeesche kunst enz. geschreven. Daar wij echter thans meer aangaande de Vlaamsche kunst weten dan in zijn tijd (1847) bekend was, is veel in zijn boek verouderd. Ook niet juist meer. In elk geval is zijn werk een goed begin waarop men voortwerken kan.

menten voor bestellingen enz. hunne namen te weten te komen en hunne werken te rangschikken! 1) Later hoop ik hierop terug te komen. Deze brief zij slechts een dringende aanbeveling der hier te houden tentoonstelling. Alles vindt men dan hier vereenigd: Portugal's kunstwerken, Lissabon's heerlijk klimaat, dat juist gedurende deze tentoonstelling den Hollander gelegenheid geeft den winter in het vaderland te ontvlieden, en eene bevolking, wier welwillenheid tegenover den vreemdeling zoo groot is, als men ze misschien slechts in Italië ontmoeten kan. Tenminste, ik kan niet nalaten dezen te sluiten met een woord van warmen dank, aan allen die mijn verblijf in Lissabon door hunne buitengewone vriendelijkheid en gastvrijheid zoo bizonder aangenaam maakten. In Evora, Setubal, overal ontmoette ik eene zeldzame hartelijkheid en hulpvaardigheid, die ik gewis nooit vergeten zal.

A. Bredius.

Lissabon, 2 November 1881.

HET NIEUW DEPARTEMENT VAN JUSTITIE, INWENDIG.

III.

GARDE-ROBE VAN DEN MINISTER.

Hooge eiken paneel-lambriseering; aan de eene zijde een kapstok, met uitgezaagde en gebeeldhouwde kraagstukken en een groen gordijn. Eenvoudig vak-plafond, eiken parketvloer met rand. In den hoek een privaat, met closet, geheel betegeld met kleurige tegels, naar oude modellen nagebootst. Op de deur de philosophische spreuk:

Ten heeft nyement eer sonder last,

aan Jan Matthijsen ontleend 2). Handenwaschbakje met koperen kraan, door tegels omzet en daarboven een spiegel, bij wijze van paneel in de lambriseering aangebracht. Een deur geeft toegang tot de

AUDIENTIE KAMER.

Hier heeft men een eikenhouten vak-plafond met gegraveerde paneelen; en een rood marmeren schoorsteenmantel met haard, de bovenmantel in eikenhout met pilasters betimmerd; het bovenpaneel in den schoorsteen is van een gebeeldhouwd engelenkopje voorzien, daaronder is een plaats opengelaten tot het aanbrengen eener schilderij; de vloer is een eikenhouten parket, door een klein karpet gedekt. De middenpaneeltjes van de lambriseering zijn gebeeldhouwd. Het opschrift op de wandlijst is op de bestemming der zaal zeer toepasselijk:

Men sal snellic horen ende traghelic antwoorden.

Het behang is rood met gouden bladwerk; de overgordijnen zijn groen met goudgele bloemen, de met een groen kleed gedekte eikenhouten tafel, heeft sierlijk gedraaide pooten. De stoelen en de zetel zijn met groen fluweel overtrokken, de pooten zijn leeuwenklauwen en de rugstijltjes zijn met leeuwenkoppen versierd. Een deur geeft toegang tot de

WACHTKAMER.

Deze heeft een eiken vakplafond met groote gebeeldhouwde rozet. De marmeren schoorsteen is als die der vorige kamer. De in eikenhout betimmerde bovenmantel omlijst boven eenige gebeeldhouwde paneelen, en beneden een schilderstuk, de *Fortuin* voorstellend, geschilderd door den heer N. van der Waaij, leerling der Rijks Akademie te Amsterdam. De Fortuin is op de gebruikelijke wijze afgebeeld, als een naakte vrouw, die zich met den voet op een wiel snel voortbeweegt. Boven de dubbele deur op den gang uitkomende prijkt een ander schilderstuk *de Hoop*, en boven de deur toegang gevende tot de Audientiekamer, een derde schilderstuk *het Geduld.* Het eerste is van den heer E. S. Witkamp Jr. en vertoont een liggende vrouw, met een anker, aan wie een duif een olijftak brengt. Het tweede is van den heer N. van der Waay, en verbeeldt insgelijks een in afwachtende houding liggende vrouw, vergezeld van eene kat, als het zinnebeeld van het *Geduld.* Tegen de wanden, de raamwand uitgezonderd, zijn zitbanken geplaatst. De zijstukken zijn gebeeldhouwd, de pooten zijn leeuwenklauwen en de leuningen zijn doorzichtig en van gedraaide spijltjes voorzien; de banken, alsook de stoelen die overigens als de vorige zijn behandeld, zijn met bruin leder bekleed. In het midden staat een op gedraaide pooten rustende eikenhouten tafel. Het behang is een papier met gouden grond en met goudgele bloemen. Het eikenhouten parket heeft een meander-rand.

KAMER N°. 20.

Plafond met moerbalk op met bladwerk gebeeldhouwde Savonnière-kraagstukken, en met gestucadoorde velden. Een enkele en een dubbele muurkast met gaas en groen merinos in de paneelen. Udelfanger schoorsteenmantel, met gebeeldhouwd en gekleurd fries, in het midden een uil als zinnebeeld der *Wijsheid*; rood en zwart marmeren dekblad, van binnen betegeld met oude tegels. Eikenhouten bovenmantel met geslepen spiegel; de wanden behangen. Eiken paneel-lambriseering. Twee tweelichtramen met kanten bovengordijntjes, en stof met gele en bruine strepen voor de overgordijnen; tapijt: groen met geel keper.

---

1) Hoe merkwaardig zou het zijn, als men hier meesters terugvond, wier werken sporadisch in het Noorden bekend zijn! Zoo zag ik bij den Heer de Fidiè drie heerlijke schilderijen, die zeer levendig aan *Dirck Bouts* herinneren, en tot het schoonste behooren wat de oud-nederlandsche school in het einde der XVe eeuw heeft opgeleverd. Er zijn hier duidelijk 3 à 4 Nederlandsche meesters te onderscheiden, die voor de besten der in het Noorden bekende schilders uit dien tijd, niet behoeven onder te doen. Zoo de meester uit het klooster *Madre de Deus,* wiens werken bewijzen dat zij hier uitgevoerd zijn (op een der stukken vindt men o. a. het klooster juist zooals het nog thans bestaat, weergegeven). Uit Setubal zijn 4 schilderijen voor de tentoonstelling aangekomen, die eene opmerkelijke overeenkomst hebben met de bekende triptieken van *Engebrechtsen* te Leiden. Hier ligt een ruim zoo goed als onontgonnen veld voor studie open, en ik hoop zoo spoedig mogelijk naar Portugal te kunnen terugkeeren om daarmede een aanvang te maken.

2) De Minister van Justitie heeft deze spreuk den derden dag doen wegvegen. Was hij het er niet mede eens? Ook in dat geval had hij mogen bedenken: „Doe wel en zie niet om!"

KLEINE WACHTKAMER, TEVENS VERTREK VAN DEN KAMERBEWAARDER VAN DEN MINISTER.

Plafond: eiken met Amerikaansch· greenenhout: Eiken lambriseering, betegeld vak voor de kachelpijp, in den hoek een eiken kast met het opschrift:

Rust maakt roest 1).

PRIVATEN.

Deze zijn alle van closets voorzien en betegeld met nieuwe tegels en banden van oude tegels; de vloer dezer vertrekjes is met mozaïek belegd.

Al de deuren zijn afgehangen aan vertinde ijzeren hengsels; zij staan op een spil en zijn alle voorzien van eigenaardige koperen krukken.

(*Wordt vervolgd.*)

1) De kamerbewaarder heeft deze spreuk laten wegvegen. Ook al uit „deftigheid."

EEN TERUGGEVONDEN SCHUTTERSTUK.

Hoe met de oude Haagsche Schutterstukken is omgesprongen, gaf ons onlangs de heer Bredius te lezen. Vele schilderijen zijn spoorloos verdwenen, en dit geldt niet slechts kleine stukjes die in de hand gedragen kunnen worden, maar omvangrijke doeken met levensgroote figuren, waarvan men zou meenen dat zij niet weg kunnen raken, zonder dat hun vertrek in het oog loopt.

Te Amsterdam is het al even ruw toegegaan. In 1876 kocht de Regeering te Parijs een uitmuntend fraai schutterstuk afkomstig van een der Amsterdamsche Doelens, en in afmeting den bekenden Schuttersmaaltijd van van der Helst overtreffend. Het stuk is zoo groot dat men op de voltooiing van het nieuw Museumgebouw in de hoofdstad moet wachten, om het te kunnen ontrollen. Men zou denken dat zulk een kolossale lap niet van den muur kon afgehaakt worden, zonder dat dit de aandacht trok; welnu, het is een feit dat er omtrent de lotgevallen van het stuk niets bekend was. Dit schutterstuk is over de grenzen gebracht zonder dat er één hollandsche haan naar gekraaid heeft, een nieuw bewijs voor de onverflauwde belangstelling dier hanen in de lotgevallen van onze Nationale kunst- en historieschatten.

Onlangs zag ik te Amsterdam een schilderij, welke uit het buitenland was teruggekeerd, en blijkbaar in vroeger tijden uit ons land was weggevoerd.

Dit doek, dat 0,75 M. hoog is en 1,33 M. breed, is de afgewerkte schets van een schutterstuk, dat of nooit vervaardigd of verdwenen is. Althans mij is het groote stuk niet bekend. Uit de schets kan men intusschen opmaken dat het bijzonder belangrijk geweest is, of had moeten zijn.

Deze schilderij stelt een feestelijke bijeenkomst van het Blaauwe vendel voor, waarbij de 23 figuren, welke op het doek te zien zijn, gegroepeerd zijn op een wijze, die aan Rembrandts Nachtwacht herinnert.

In het midden staat een groep gewapende schutters, met het aangezicht naar den toeschouwer gekeerd, zich gereed makende een salvo uit de musketten te lossen. De eerste schutter heeft een grijs constuum, met witte mouwen en roode kousen en voorts een helm met veeren versierd; hij legt op bevallige wijze zijn geweer op den ijzeren steunvork. Naast hem is een gehelmd schutter (met gelen kolder, grijze broek en kaplaarzen) op het punt aan te leggen; een in het bruin gekleed jongetje staat bij hem. Achter deze groep bevinden zich vier of vijf schutters in het zwart of in het bruin gekleed, gedekt met hooge spitse hoeden en gewapend met lange pieken.

De vaandeldrager en de kapitein der bende staan op eenigen afstand links van deze grcep en herinneren door hun houding en hun gebaren aan de twee hoofdpersonen der Nachtwacht.

De vaandeldrager rechts heeft zijn linker vuist in de zijde gelegd en over den schouder een licht-blauwen mantel geslagen. Overigens is zijn kleeding bruin met goud omzoomd; hij heeft kaplaarzen en een zwarten hoed met witte veeren. De vlag die hij over den rechter schouder houdt, is licht-blauw en draagt het wapen van Amsterdam.

Met hem staat de kapitein, een jong mensch, „elegant" in kleeding en gebaren, te spreken. Zijn kleeding is bruin, met zilver galon rijk versierd. Hij draagt kaplaarzen en een zwarten hoed met witte veeren. In de rechterhand houdt hij een langen stok.

Verder links tegen den rand der schilderij bevinden zich nog eenige schutters; onder hen merkt men vooral een hellebardier op met een lederen kolder, oranje sjerp en grijze broek en een pikenier geheel in het zwart gekleed.

Daarachter staan gebouwen. Even als in de Nachtwacht ontwaart men hier een schutter die midden tusschen zijn makkers een geweer afschiet.

Keeren wij terug naar de andere zijde van het breede doek, rechts van de centrale groep. Daar zijn de gebouwen van den Doelen. Op en aan den voet van een bordes bevinden zich meerdere schutters. Een hunner geharnast en met een licht-blauwe sjerp om het lijf, staat te praten met een beneden hem gezeten heer, die insgelijks een harnas draagt, en een zwarte broek, witte kousen, een witte sjerp en een breedgeranden hoed met witte veeren heeft; deze houdt een wijnroemer in de hand. Een ander geharnast schutter naast hem gezeten en tegen een trom leunend, reikt zijn glas naar een gehelmd schutter, die van boven het bordes hem wijn schenkt. Meer links komt een derde geharnaste schutter, die eveneens een witte sjerp draagt en overigens in het zwart gekleed gaat; deze heeft een lange piek over den schouder. In het verschiet ontwaart men nog een aantal figuren.

Al deze figuren zijn rijzige gestalten, met bijzondere losheid en virtuositeit geschilderd, een omstandigheid, die waarschijnlijk aanleiding heeft gegeven om op het doek het merk van Frans Hals met het jaartal 1640 te plaatsen.

Ik geloof evenwel niet dat hier aan Frans Hals moet gedacht worden, en acht het stuk ook ongeveer 20 jaren later geschilderd dan het valsche jaartal zegt. Veeleer mag, meen ik, aan Govert Flink gedacht worden.

Hoe dit zij, dit doek is en voor de kunst en voor Amsterdams geschiedenis belangrijk. Het ware te wenschen, dat het Gemeentebestuur der hoofdstad het aankocht.

Aan aankoopen of bestellingen van kunstwerken heeft de gemeente Amsterdam sinds lange jaren weinig uitgegeven. Licht kan zij althans nu een kunstwerk aankoopen, dat nooit de stad hadde mogen verlaten.

VICTOR DE STUERS.

DE VERKOOPING BIERENS.

Den 15en November is te Amsterdam door Frederik Muller en Co geveild de verzameling schilderijen van de welgestelde Amsterdamsche familie Bierens, die in den laatsten tijd de behoefte gevoelde uit onverdeeldheid te geraken. Met loffelijken ijver heeft de auctionaris gezorgd dat deze verzameling goede prijzen opbracht. Niet alleen werden Catalogi met photographiën door geheel Europa verspreid, maar de voornaamste schilderijën werden buitendien naar Londen en Berlijn verzonden, om vooraf gedurende eenige dagen aan de rijke liefhebbers dier twee hoofdsteden en aan de van behoorlijke kredieten voorziene Directeuren der Musea te worden vertoond. Niet weinig naief is dan ook de verwachting door sommige Nederlandsche dagbladen uitgesproken, dat onze regeering het noodige zou doen om de beste stukken van de Collectie voor de Nationale Musea aan te koopen. Dat zoo iets niet kan geschieden, daarvoor zorgen wel die warme kunstvrienden, die in zekere pers en in de Kamer tegen elke uitgaaf voor kunst ijveren.

De Collectie Bierens was niet groot, doch zij telde eenige uitmuntend fraaije voortbrengselen van onze beste schilders uit de XVIIe eeuw, die meest allen niets hadden geleden, doordien zij sinds twee eeuwen nooit uit handen der familie Bierens waren geraakt. Na den dood van Antoni Bierens had wel op 20 July 1747 een openbare auctie plaats, doch de familie kocht toen de beste stukken terug. 1)

De paarl der verzameling was ongetwijfeld een uitnemende schilderij van *G. Metsu*, voorstellende eene oude vrouw, welke een pot op hare knieën houdt, waaruit zij eet. Dit stuk is uiterst malsch en dun geschilderd, doch tevens vast en in krachtige kleuren gepenseeld. Het werd voor *f* 13,000 geveild en door den Heer Seligman naar Parijs medegenomen.

Een fraaye *Adriaan van Ostade*, een boer met een glas in de hand, bracht *f* 11.000 op. Dit juweeltje is gedagteekend 1661.

Een hollandsch binnenhuis, met een meid die den vloer veegt, werd voor *f* 9000 verkocht. Dit stuk was gesteld onder den naam van *Pieter de Hooghe*, een benaming die noch door eene handteekening, noch door den aard van de vrij middelmatige schilderij wordt gerechtvaardigd.

Volkomen echt daarentegen waren drie stukken van *P. van Slinghelandt*, waarvan het eerste buitengemeen uitvoerig en fijn geschilderd is, doch vooral in de vleeschen eenigszins bleek van toon. De beide andere zijn in een bruinen krachtiger toon gepenseeld. Het eerste werd den heer Seligman voor *f* 8000 gegund, en wordt uit het land gevoerd. De twee andere brachten *f* 3750 op.

Van uitmuntende qualiteit waren twee veestukken van *Adriaan van de Velde*, van 1667 en 1669, die *f* 7100 opbrachten.

Op gelijke lijn mag men twee soortgelijke schilderijen van *Nicolas Berchem* stellen; deze zeer gave kunstwerken gingen *f* 5000.

Eene schilderij van *H. M. Sorgh*, in 1663 gemaald, bereikte de som van *f* 2900, waarvoor de familie haar terug kocht. Oogenschijnlijk stelt het niet anders voor dan een oud-hollandsche keuken. Inderdaad echter is het een familiestuk, zooals blijkt uit een achter het paneel aanwezig papier, waarop het volgende te lezen staat:

„De oude man *Jacob Abrahamse Bierens* (hiervan d'eerste van de trouwpenningen), het kindt aan zijn handt *Anthony Bierens*, getr. met Kunira van Hoogmade (hiervan de tweede goude trouwpenning). De vrouw die appelen schilt *Cornelia van Hoek*, het meisje dat vogelen plukt, *Cornelia Bierens*, getrouwt met van Hoek, de jongeling, die op de viool di gamba speelt *Abraham Bierens*, jong gestorven, zijnde deze Anthony, Abraham en Cornelia Bierens kinderen van genoemde Jacob Abrahamse Bierens en Cornelia van Hoecke. NB. De dienstmaagd die kannen spoelt is door den tijd den naam verloren."

Van *Ludolf Bakhuizen* waren er twee schilderijen. De eerste, een kalme zee van 1681, zoo helder en doorschijnend als een Willem van de Velde, gold *f* 2500. De andere, een woelige, donkere zee in 1682 geschilderd, ging slechts tot *f* 1900.

Een gezicht op den Kloveniersburgwal met de Waag en de Trippenhuizen, door *Gerard Berck Heyde* in 1670 geschilderd, werd door den heer Schöffer uit Amsterdam voor *f* 1310 gekocht.

Een malsch geschilderd stuk van *Barend Graat*, 1661, voorstellende den Verloren Zoon, werd voor *f* 1300 geveild.

Een fraai vrouwenportret door *Michiel van Musscher*, 1680, werd den Heer Seligman voor *f* 600 gegund; het vertrekt naar Parijs. Een ander portret van denzelfden meester, gold *f* 1150. Het stelt Galenus Abrahamsz voor, en is in zwarte kunst gegraveerd; *van Musscher* schilderde het „per memorie" in 1685. Onder de afbeelding staat het volgend vers van Komans:

Dits d'Arts GALENUS die jn 's menschen hoogste nood
Haar Ziel en Lichaam tracht te redden uyt de Dood.

De andere oude stukken haalden de navolgende prijzen: 2 schilderijtjes door *A. van Ertvelt*, *f* 55; — een fraai landschap door *J. Griffier*, *f* 950; — een portret door *A. B. van Hecken* 1651, *f* 280; — een allegorisch landschap door *G. de Lairesse*, *f* 235; — een jongentje met papegaai door *Theodoor van Pee*, 1697, *f* 320.

Er waren nog twee portretten, welke *f* 2300 opbrachten. Het eene is dat van „Jan van Hoeke, grootvader van Kuinira van Hoogmade van moederszeyde," geschilderd anno 1624, Aetatis Suae 29, door G. van der Voort; een droog, hard behandeld stuk. Het andere dat veel malscher en fraaier is en ten onrechte aan denzelfden meester werd toegeschreven, stelt voor „Kniertje Keysers, huysvrouw van Jan van Hoeke, grootmoeder van Kuinira van Hoogmade, van moederszeyde", geschilderd Anno 1631, Aetatis 31.

Eenige moderne stukken golden de volgende sommen: *A. Schelfhout*, wintergezicht, *f* 3100; — *Idem*, landschap, *f* 160; — *B. C. Koekkoek*, landschap, *f* 1025; — *H. Koekkoek*, zeestuk, *f* 510; — *E. van Drielst*, *f* 118; — *J. Kuyper*, *f* 150.

---

1) *Gerard Hoet*. Catalogus van schilderijen, 1752. II. bl. 198, 522.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN

— Op een den 15 November te Amsterdam gehouden veiling van moderne schilderijen (Auctie van Gogh) zijn over het algemeen lage prijzen besteed. Twee schilderijen van *David Bles* brachten echter *f* 3300 en *f* 2100, een van *Bosboom f* 2200 op.

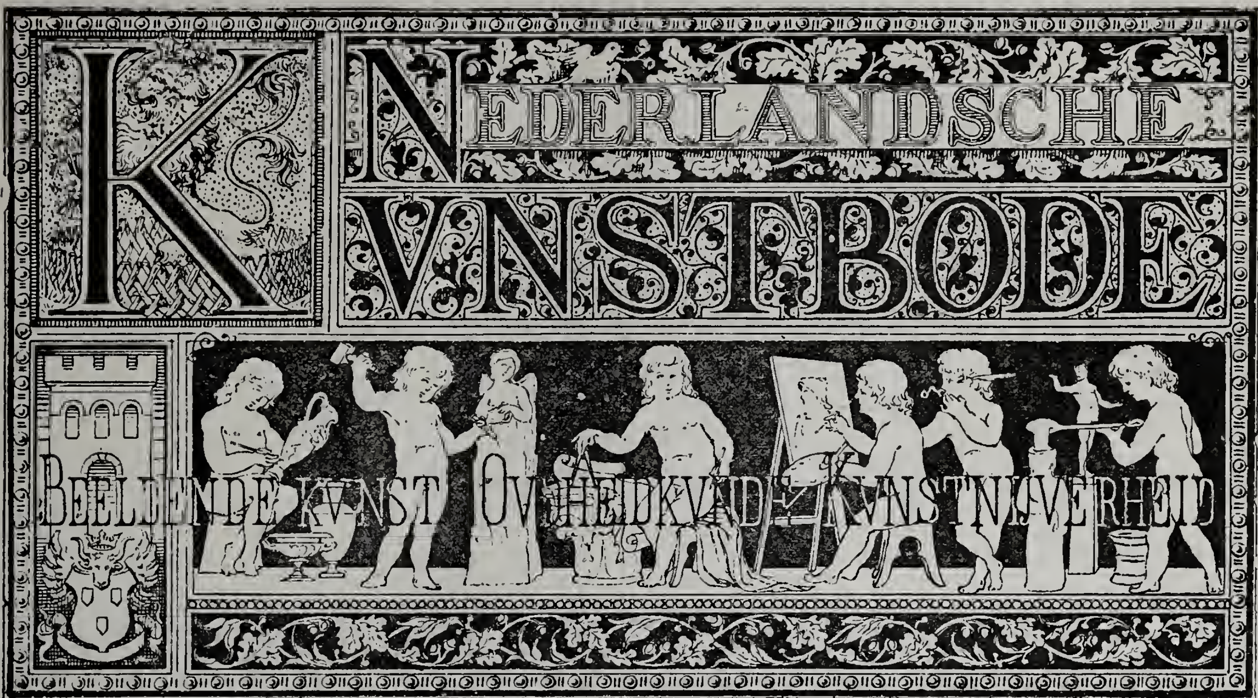
E R R A T A.

Bladz. 311 kolom 2, regel 28 v. b. *staat:* 26, *lees:* 16.
„ 311 „ 2, „ 31 „ „ Regeering, *lees:* Regering.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 48. 26 November 1881. 3e Jaargang.

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden ... *f* 3.—
Franko per post ... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

PORCELEIN-SCHILDEREN

DOOR

GRETA.

II

HET WERK.

Er is eene groote keuze in porceleinen voorwerpen geschikt om te worden beschilderd nam.: Tafelserviezen; koffie- thee- en ontbijtkoppen; vazen; bloempotten; kandelaars; manchetknoopen; bonbondoozen; plaques 1) in alle soorten en grootten voor portretten, albums, tafels en schilderijen, ook ronde bladen voor fantaisietafeltjes, kistjes, etc. die allen in verschillende genres beschilderd kunnen worden.

Op borden komen landschappen in monochroom zeer goed uit, ook bloemen en vruchten met licht bruinen of grijzen achtergrond. Op plaques worden bij voorkeur portretten, dieren en genre stukjes geschilderd.

Hen, die nog nooit iets geschilderd hebben, zouden wij raden met een landschap in monochroom (geheel in *éène* kleur) te beginnen; de kleuren die daar het meest voor gebruikt worden zijn:

Gris nº 1 ou tendre, geretoucheerd met bruin grijs
Violet de fer „ met dezelfde kleur
Brun rouge „ „ „
Brun m. ou 108 en laque Carminée (3 kwart bruin 1 kwart laque)
Brun 4 ou 17.

Wanneer de teekening op het porcelein is overgebracht, dan haalt men haar, om te voorkomen, dat de potloodschets uitgewischt worde, met een fijn penseel, in karmijn waterwerf gedoopt, over; dit blijft tot het laatst zichtbaar en verdwijnt bij het bakken geheel en al; de omtrek der boomen wordt slechts vluchtig aangestipt.

1) *Plaques* zijn eenigszins concave borden die, in een fluweelen rand gezet worden en dan evenals schilderijen opgehangen.

Wil men nu een landschap in monochroom beginnen dan maakt men vooraf voldoende verf aan en legt met een breed penseel de eerste kleur, te beginnen met de lucht; daarna neemt men een daskwastje en brengt de kleur tot een vlak effen geheel; met een schoon lapje katoen neemt men nu kleine gedeelten verf weg om zoodoende de wolken te imiteeren. Wanneer men voor de tweede maal op het reeds geschilderde terug komt, moet de verf met terpentijn in plaats van met lavendel aangemaakt worden. Door het penseel van links naar rechts in kleine streepjes te bewegen maakt men het gebladerte der boomen.

Het gebeurt dikwijls dat de kleur in sommige gedeelten niet sterk genoeg uitkomt na het bakken, het landschap kan dan geretoucheerd en op nieuw gebakken worden, zoo noodig tot vier à vijfmaal toe.

De penseelen moeten iedere keer, nadat zij gebruikt zijn, zorgvuldig schoongemaakt worden in een weinig wijngeest. Met eenige druppels krijgt men het vuilste palet schoon, en kan men de droogste schildering uitwisschen. Daarom moet men het fleschje steeds op eenen eerbiedigen afstand van de schildering houden, een enkele druppel zou onmiddelijk de verf losmaken en het werk bederven. Van tijd tot tijd zet men de penseelen in groene zeep, laat hen tot den anderen dag daarin staan, en maakt ze dan schoon.

Onder de benoodigdheden noemden wij ook een fleschje olie. Wanneer men die reeds geprepareerd in eenen winkel koopt, is zij gewoonlijk te dik, wij willen daarom het recept geven hoe men die zelve kan maken. Men vult eenen ordinairen grooten theekop of kleinen steenen pot voor driekwart met goede terpentijn, en plaatst dien in eene kamer, die niet gebruikt wordt, zoodat de alcohol vrij kan verdampen; na verloop van eenige weken zal de terpentijn voor meer dan de helft verminderd zijn, en alleen een dik bestanddeel overgelaten hebben, dat men door een fijn lapje neteldoek in een fleschje giet, en dadelijk kan gebruiken. Men vult den kop op nieuw met terpentijn zonder dien schoon te maken, en is op die manier steeds voorzien van goede zuivere olie.

Wij willen nu eenige wenken geven omtrent het schilderen van bloemen, vruchten, vogels en landschappen in kleur.

De omtrek der bloemen en bladeren moet zeer zorgvuldig en sober overgebracht worden, vooral met niet te veel potlood, daar de kleur licht en zuiver moet blijven. De détails van het hart en de kleine aders van het blad worden later met het penseel gedaan. De bloemen moeten altijd in ééne richting geschilderd worden, van het uiteinde naar het hart. De bladeren worden boven aan begonnen, van den hoofdader naar het uiteinde, en het penseel in zulk eene wijze gedraaid dat de penseelstrepen de kleine aartjes vormen. De bladeren van bloembollen en violen evenwel worden van onder naar boven geschilderd.

Het zou ons te ver voeren om de manier van schilderen voor verschillende vruchten in details te beschrijven, en wij willen daarom slechts *een* voorbeeld geven. De hoofdzaak is de verschillende tinten goed te nuanceeren en hen over elkander te leggen, terwijl zij nog nat zijn; met het daskwastje laat men ze zacht in elkander loopen. Nemen wij nu tot model eene perzik, dan geven wij haar eene effen gele kleur, langzaam tot groen overgaande en in de schaduw met grijs vermengd. Rood wordt met een weinig meer olie aangemengd; de kleur vermengt zich nu later beter met de andere tinten wanneer men alles met een daskwastje tot een vlak geheel brengt.

Vogels komen vooral goed uit op aardewerk, borden, of op kleine vierkante tegels die later gemonteerd en voor trekpotstandaards 1) gebruikt kunnen worden.

Er is altijd in natuurkundige boeken eene ruime keuze van vogels te vinden, die geschikt zijn om gecopiëerd te worden. Landschappen in kleur worden evenzeer als in monochroom begonnen met de lucht in „bleu ciel" en zeer licht „bleu outremer riche," de lichtere partijen in „jaune d' ivoire", en den afstand „vert bleu" met uiterst weinig karmijn. Men moet het vermengen van blauw en geel voorkomen, daar dit onmogelijk groene wolken te voorschijn zou brengen. De plaats, die de boomen innemen, wordt ook bedekt, en eerst wanneer de kleuren bijna droog zijn gebruikt men het daskwastje.

Nu vangt men met de boomen aan. Daar de lichte kleuren in het bakken zouden verdwijnen wanneer zij onder de donkere gelegd werden, geeft men het geheel eerst een vlakke tint „en vert pomme" of ook wel in „vert no. 5 pré" vermengd met „jaune à mêler." Wanneer dit droog is wordt het gebladerte gedaan, waarvoor najaarstinten verkieslijk zijn boven al te frisch groen en die verkregen worden door sepia en oker te vermengen, terwijl de stammen der boomen in licht grijs en sepia worden gezet. Takken in „Brun no. 4 foncé"; huizen „jaune d' ivoire" vermengd met grijs, schaduw violet de fer. Water met zeer licht bleu vert, geretoucheerd met grijs en nu en dan met frisch groen wanneer het gras of boomen terugkaatst. Grijs no. 1 en „brun rouge" geven het beste effect voor figuren.

Wanneer gij een portret wilt schilderen in monochroom moet gij, na de schets met karmijn waterverf overgehaald te hebben, met een breed penseel eene eerste lichte kleur leggen. Terwijl de kleur nog vochtig is, wordt de tint dieper gemaakt onder de wenkbrauwen, de wangen, het onderst gedeelte der kin, en de partijen, die geschaduwd moeten worden.

Daarna neemt gij een daskwastje en laat de kleuren zacht in elkander loopen. Gij moet vooral zorg dragen, dat er geen harde lijnen blijven. Het haar wordt met breede penceelstreken gedaan, evenzoo de draperieën.

Eerst nadat de schilderij volkomen droog is kunt gij er voor de tweede maal op terug komen, (de verf dan met terpentijn aangemaakt) en de geschaduwde partijen verder afmaken, de draperiën, zooals wij zeiden, steeds met breede penseelstreken.

Volledigheidshalve geven wij hier nog eenige wenken voor het portretschilderen voor hen die eens een ongekleurd portret of voorbeeld, gekleurd willen weergeven of een fantaisieportret maken. Dan wordt de eerste tint gelegd met één derde „rouge chair n°. 1" vermengd met twee derden „jaune d'ivoire". Terwijl dit nog vochtig is, legt men in de partijen die ge-

1) Daaronder verstaan wij tegels in houten lijst, en vier pootjes waarop dan de trekpotten gezet worden. In Engeland, n.l. worden deze niet op een komfoortje geplaatst, maar de drank warm gehouden met behulp van zoogen. cosey's of zwaar gevoerde, topvormige zakken, die den trekpot geheel omgeven.

schilderd moeten worden een weinig „brun jaune" en laat beide kleuren met een fijn kwasje zacht in elkander vloeien. De lippen worden met rouge chair n°. 1 gedaan en geretoucheerd met n°. 2. Blauwe oogen met „bleu ciel" en zeer weinig „vert bleu" geschaduwd met „gris bleu". Bruine oogen met „brun jaune" dieper gemaakt met sepia, de oogappel zwart. Blond haar wordt.aangelegd met „jaune d'ivoire", geschaduwd met „brun jaune" en brun 108 en eindelijk afgemaakt met grijs.

Wij gaven de noodige kleuren op, maar vooral hen, die volstrekt niet teekenen kunnen, zouden wij raden eerst in monochromen te beginnen Figuren te schilderen en de juiste uitdrukking te geven aan het gelaat is altijd moeilijk, hoeveel te meer dus wanneer met verschillende kleuren gewerkt moet worden. Landschappen, bloemen en vruchten zijn daarom een veel gemakkelijker en aangenamer werk. Wanneer men zich op een van deze meer bepaald toelegt, zal men ook spoediger goede vorderingen maken, terwijl men tevens naar verkiezing hier en daar de vorm van een blad of de kleur van een bloem veranderen kan, en zoodoende eigen smaak bij het werk brengt, iets dat bij figurenschilderen niet kan of mag plaats hebben en waardoor dit dus slechts slaafsch copieëren blijft, tenzij voor hen, die het zoover brengen dat zij zelf figuurteekeningen ontwerpen kunnen. Voor de minder gelukkigen raden wij etsen of staalgravuren ter copieering aan; photografien minder, daar zij te glanzend en dus te vermoeiend zijn voor de oogen.

Wij moeten thans nog eenige wenken geven omtrent het maken van den achtergrond voor bloemen en portretten. Immers dat is lang niet gemakkelijk en vordert veel oefening, maar het is eene aantrekkelijke en dankbare studie. Wij veronderstellen dat gij op een bord hetzij eenige bloemen of vruchten wilt maken met eenen bruinen achtergrond. Gij hebt uwe teekening overgebracht, en moet zorg dragen de ruimte, die zij beslaat, wit te laten. Daarvoor moet gij de schets met karmijn waterverf overhalen, wat zooals wij vroeger opmerkten bij het bakken verdwijnt, of wel gij kunt het in oud Engelschen stijl met een breede lijn afzetten en neemt dan daarvoor „brun no. 4" drie kwart verf en één kwart fijne witte suiker, vermengt dit met een weinig water, en haalt de schets daarmede over. Dit blijft met het bakken en geeft vooral bij groote teekeningen een goed effect.

Nadat deze voorbereidende werkzaamheden afgeloopen zijn, neemt gij nu wat verf op uw palet, mengt die met eenige druppels lavendel, en daarna met olie (vooral niet te weinig, de verf zou te spoedig opdroogen en u geen tijd laten ze te doen ineenvloeien). Gij neemt een groot en plat penseel: doopt dit goed in de verf en begint nu boven aan de linkerzijde van het bord de verf neer te leggen, steeds in ééne richting, totdat alleen de teekening wit blijft. Gij wacht een oogenblik opdat de kleur zich zet, neemt een niet te klein daskwastje, en begint die in loodrechte richting te gebruiken, altijd zorg dragende dat het kwasje droog en schoon is, en vrij van stof; zoodra gij bemerkt dat zich wat verf er aan hecht, moet gij het schoonmaken en het goed droogen met een lapje fijn katoen (niet wollig). De kleur vloeit langzamerhand in één en gij gebruikt het kwasje met meer kracht maar steeds loodrecht. Het porcelein waarop gij den grond legt moet vooral niet vochtig zijn, en ook stofjes, of druppels water moeten vermeden worden want bij het bakken zouden er anders witte plekjes ontstaan. Zoodra gij ziet, dat de kleur gelijk verspreid is over de geheele oppervlakte, plaatst gij uw bord in eene doos of lade, waar geen stof in kan komen, laat de verf een weinig droogen, ongeveer een half uur, en zet het bord dan in den oven, die eene middelmatige warmte moet hebben, (bij overmatige hitte zou het bord breken, dit zou ook gebeuren wanneer gij het, na het uit den oven genomen te hebben op eenen tochtigen plaats zoudt zetten.) Indien een weinig verf op de teekening zelve gekomen is, wat bijna niet te vermijden is, schrapt gij dit met een pennemes weg, vooral niet met een vochtig penseel, want is eenmaal een vlek op den achtergrond gekomen dan is dit niet meer te verhelpen.

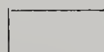
Vazen kunnen op de zelfde wijze behandeld worden. De kleuren die het meest voor eenen achtergrond gebruikt worden, vooral voor bloemen en vruchten zijn:

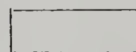
„Gris n°. 1" 3 kwart, met 1 kwart „bleu outremer riche."
„Gris n°. 1" 3 „ „ 1 „ „Vert n°. 5 pré."
„Gris n°. 1" 3 „ „ 1 „ „Gris roux."
„Brun m" „ou 108", 3 kwart, met 1 kwart „Laque Carminée."
„Brun m" „ou 108", 3 kwart, met 1 kwart „Violet de fer."

Deze kleuren kunnen naar verkiezing lichter of dieper gemaakt worden, door de hoeveelheid verf anders te verdeelen. Het is altijd raadzaam vooraf eene proef te nemen of de verf vet genoeg is en de vermenging van kleuren een goed effect geeft.

Om steeds van het laatste zeker te zijn moet gij twee proef-paletten maken. Gij neemt twee gewone tegels, verdeelt de ruimte in vierkante hokjes van ongeveer 2 centimeter op gelijken afstand van elkander, vult die met al de verschillende kleuren die gij in uwe doos hebt, ook met de gemengde, en schrijft er de namen onder en de hoeveelheid verf

bijv:

bleu ciel.

Gris n°. 1. 3 kwart.
Gris roux. 1 „

Sommige kleuren veranderen in het bakken, daarom moet gij slechts een palet laten bakken, om later de kleuren te vergelijken en zoodoende de verandering te zien.

En hiermede, waarde lezeressen en lezers hebben wij onze taak volbracht, nu wij u een zoo volkomen mogelijk overzicht hebben gegeven van al de kwesties, die zich bij het porcelein schilderen voordoen, en u aan de hand deden, hoe gij handelen moet, om uwe pogingen met het beste succes bekroond te zien. Dat wij daarbij dikwerf in veel details afdaalden, dat wij enkele opmerkingen maakten die zoo van zelf spreken voor hen, die maar iets aan de teeken- en schilderkunst gedaan hebben, dat zij er mogelijk om geglimlacht hebben, willen wij niet ontkennen. Doch wij zouden ons willen verdedigen met de verklaring, dat wij zoo volledig mogelijk wenschten te zijn, om ook voor hen, die zich nooit op schilderen toelegden, den weg te bereiden en aantewijzen. Maar het is juist daarom dat wij tot slot voor deze beschouwing, nog deze woorden wil-

len richten. Wij hebben u willen helpen om de technische bezwaren, aan dezen kunsttak verbonden, uit den weg te ruimen, en het waren de bijzondere eischen van het porcelein teekenen die ons noopten te spreken over calqueeren en copieeren, over hulpmiddeltjes en loopjes. Laat u dit echter niet brengen tot de meening als zouden wij beweerd hebben, dat deze voldoende zijn, om iets goeds en schoons voorttebrengen op dit kunstveld, zonder verdere studie en inspanning, zonder flink teekenen, zonder gevoel en smaak voor kleurenharmonie, voor licht en schaduweffecten. Laat u dit niet brengen tot liefhebberen en dilettantisme, die meer schade doen aan de kunst dan onkunde en onverschilligheid. Maar laat de zucht om met uw eigen hand uwe woning te versieren, om zelf iets voort te brengen op kunstgebied u aansporen tot studie, u aanwakkeren tot veredeling van uw smaak, die ook aan uw werk eerst recht de waarde zullen geven. En wanneer de toenemende beoefening van het porceleinschilderen liefde en eerbied zal wekken voor de kunst en voor haar gewrochten, dan wordt er weer een stap verder gedaan tot het wegnemen der, ook in dit blad zoo vaak herhaalde beschuldiging, „dat ons volk in liefde en eerbied voor de kunst nog op een zeer lagen trap staat!"

JACQUES DE GHEIJN, OUDE „CAERTEN" VAN DEN HAAG EN EEN GEVELSTEEN NAAR DE GHEYN.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Al ware 't alleen maar om de quaestie op te lossen, of deze beroemde graveur te Amsterdam heeft gewoond, alwaar hij in 1594 lid der rederijkerskamer was, en antwoord te geven op de vraag waarheen hij zich later begaf, voordat hij zich voor goed te Haarlem vestigde, in welke stad hij in 1615 overleed, zouden de volgende aanteekeningen ontleend aan 't oudarchief van den Haag, belangrijk zijn te achten. Iedere kleinigheid toch hoe gering ook, uit het leven onzer groote mannen van het grijs verleden, moet den kunsthistoricus welkom zijn, hoeveel te meer nog, wanneer zij tevens strekken om den aard van hun werk te bepalen, het daarvoor ontvangen loon aanwijzen, en een blik doen slaan in de wijze van waardeering van de overheid omtrent hunne kunstvaardigheid.

Na vele uren vruchteloos te hebben gespeurd in een klein kwarto-register, zeer moeielijk geschreven, en de, — of beter, enkele, — resolutiën houdende van Schout, Burgemrn. en Regeerders van 's Gravenhage over de jaren 1590—1601, vonden wij eindelijk onze moeite beloond door 't volgende van fo. 79, verso, te kunnen afschrijven:

7 January 1598. — „Opte propositie bij Burgemrn, gedaen off men de plaete van taffsetten van den Hage bij Dgijn sal doen snyden omme daermede gestelt te werden inde Cronycke die nyevs gemaeckt wert. Is eendrachtelicken geresolveert dat men om de eere van de vlecke van den Hage deselve plaete men sal doen snyden by den plaetsnyder van Amstelredamme Dgeyn, ende mits hy nyet minder begeert als twee hondert guldens dat men hem die sal doen betaelen mits dat hy deselve sulcxs sal doen snyden dat totter eere sal strecken mogen."

Na dit gegeven vonden wij 't zaak om te zien of de opdracht was aanvaard en uitgevoerd, en ziet, het tresoriersboek van den tresorier Jacob Heerman, loopende van Mei 1598—Mei 1599, gaf de volgende bevestiging.

*„Betaelt Jacques de Geyn tot Leyden de somme van twee hondert ponden wt saecke hy in een plaete heeft gesneden de vlecke van den Hage sulcx deselve in 't ronde es gelegen om de caerte van dien te mogen binden inde nyeuwe cronycken van Holland die van nyeuws gedruckt sullen werden blyckende by ordonnantie ende quitantie dus hier ij £."

Hieruit blijkt dus, dat Jacques de Gheyn in 1598 van Amsterdam, alwaar hij dus nà 1594, nog vier jaren woonde, naar Leiden is verhuisd, want bij een tijdelijk verblijf aldaar, zou de rekening wel Amsterdam vermeld hebben.

Te vergeefs deden wij nasporingen om deze kaart te ontdekken. In den belangrijken atlas van 's Gravenhage, op het gemeente museum berustende, vonden wij geen spoor, tenminste niet op naam van den graveur De Gheyn, terwijl de Koninklijke Bibliotheek, bij 't naslaan van al de daar voorhanden zijnde Chronijcken geen antwoord gaf op de vraag, welke kronijk bedoeld mag zijn. Misschien ligt het antwoord meer voor de hand dan wij gissen, hoewel *Nagler*, dien wij er op nageslagen hebben, onder de Gheyns werken geen kaart van den Haag brengt of noemt.

Hoewel op zich zelf staande, wat betreft den naam van de teekenaars of graveurs, meenden we, nu hier sprake is van oude kaarten of plattegronden van den Haag, nog wel het volgende te mogen bijvoegen:

1°.* „Betaelt Hans (Haver) van Groll Ingenieur de somme van dertich ponden vuyt zaecken hy den Hage binnen de gront van de huysen ende plaetsen heeft affgetrocken ende voorts rontsomme in bolwercken affgebeeldet ende affgesett ende daervan caerte aen burgemeestere gelevert blyckende by ordonnantie ende quitantie dus heer. xxx £."

(Tres. rek. van Jacob Heerman van 1603).

2°.* „Betaelt Nicolaes de Clerck ende Johannes van Londerseel plaetsnyders tot Delft de somme van achtyen ponden dezelve tot eene vereeringe toegevoucht voor de dedicatie ende presentatie by henl. aen de Magistraet gedaen van zekere Caerte daer 's Gravenhage met alle de edificatien ende straten es vuytgebeelt Blyckende by ordonnantie ende quitantie dus hyer. xvij £."

(Tresoriers rekening van Jacob Heerman van 1614).

Ons is, wat den eersten betreft, alleen bekend de boekverkooper en drukker van dien naam te Delft in 't laatst der 16e en in 't begin der 17e eeuw levende, en die ook als schrijver naam heeft gemaakt, waarvoor hem door de Staten vereeringen werden gedaan. Omtrent Johannes (Jan) v. L. leze men Immerzeel en Kramm. Bij Nagler, die 33 Nrs graveerwerk vermeldt, vinden wij de caert van den Haag niet genoemd.

en 3°.* „Betaelt Cornelis Bosch ende Jury Faes Jacobszn. van Haren plaetsnyders de somme van vijftien ponden dezelve tot een vereeringe toegevoucht voor de presentatie by henluiden aen de Magistraet gedaen van twee Exemplaeren van de Caerte by hem

gesneden daer inne 's Gravenhage met alle Straeten ende edifitien pertinentelicken es aftgebeelt. Blyckende by ordonnantie ende quitantie dus hyer. L £.

(Tresoriers rekening van Jacob Heerman van 1616).

Bij Resolutie der Staten-Generaal van 6 April 1616 verkregen Cornel. Bosch, lantmeter en de Jury Faes van Haren octroy omme voor den tijt van seven jaeren naestcommende, alleen in de vereenigde provincien te mogen maken, etsen, drucken ende uuytgeven *De Caerte ende affcontre feytsel van 's Gravenhage* bij hen met groote moeyten costen ende arbeyt gemaeckt, waerinne den gront op zijne behoorlycke mate naer de comte van de geometrie, mitsgaders alle de gebousels ende gestichten naer 't leven verthoont worden.

Keeren we nu nog voor een oogenblik tot onzen De Gheyn terug, wanneer wij hem als schrijver en portret-teekenaar kunnen ontmoeten. Op dat gebied is de Tresoriersrekening van 1607 zeer belangrijk, want onderstaande post wijst, behalve naar den beroemden graveur, op een gevelsteen, die zeker verloren is gegaan, maar anders in het Gemeente-Museum zeer op zijn plaats zou zijn. De post, die vreemd genoeg niet door Leupe is overgenomen, luidt:

„Betaelt Jacques de Geyn de somme van hondert vijftich ponden in recompense dat hij den magistraet van 's Gravenhage heeft vereert met vijer boucken innehoudende de wapenhandelingen van roere musketten ende spiesen 1) etc. doch mede van dat hij de geyn ter ernstelicker begeerte van burgemeesters heeft geteyckent, Zeeckere personagien die in een steen zijn gehouden, welcke steen gestelt es in de gevel vandt nyeuwe dolhuys 2) alhier in 's Gravenhage blijckende bij ordonnantie ende quitantie, dus hyer c l £.". (Tresoriersrekening van Jacob Heerman anno 1607 fol. 215 v. en 216 r.) 3).

Toen we dit gelezen hadden was onze eerste gang naar 't Gemeente-Museum, Korte Beestenmarkt No. 9, maar te vergeefs. Had men bij de herbouwing van 't Dolhuis de wetenschap gehad, dat Jacques De Gheyn de teekening der uittebeelden „personagien" had gemaakt, en had er toen reeds een gemeente-museum, of iets wat er naar riekt, bestaan, ja had men de lust gevoelt alles te doorsnuffelen, zooals dat in de laatste 25 jaar geschiedt, misschien zou dan een photografie deze bijdrage hebben kunnen versieren. Nu blijft 't bij deze enkele mededeeling.

1) De titel is: Wapenhandelingen van Roers, musketten ende spiesen, achtervolgende van syn Excellentie Maurits, Prince van Orange. Amst. 1607 fol. Het werd in 1640 te Amsterdam in 't Duitsch, en in 1691 te Zutfen in 't Fransch uitgegeven. Aan De Gheijn, die 't werk aan de Staten had opgedragen, werd een vereering toegelegd. In verband hiermede deelen wij nog de volgende post mede uit de Tresoriersrek. van Jacob Heerman, anno 1609. *) „Betaelt Jacques de Geyn de somme van vier ende dertig ponden vuyt (Saecke) hy aende Schutterye van 's Gravenhage gelevert de postuyren etc. van de wapenhandelingen altsamen met de coleuren affgeset wezende in getale van hondert achtien stucken blyckende by syne cedullen innehoudende ordonnantie ende quitantie dus hier. xxxiiij £".

2) In dezelfde rekening komt op fo. 298 e. v. voor: Anderen vuytgeeff van betaelingen gedaen aen de meesters van 't pesthuys ende dolhuys tot onderstant van hare nieuwe timmerage." Volgens de Riemer werd in 1607 van de St. Anthonis Kapel, staande op de Geest ten einde de Vleersteeg, waaraan al in den jare 1569 het Pesthuis was gebouwd, een Dolhuis gemaakt, waardoor ze hare eerste gedaante t' eenemaal heeft verloren, dragende nu, — ten tijde de Riemer, — den naam van 't Dol- en Pesthuis. Nu is het een geneeskundig gesticht voor krankzinnigen.

3) Niet geciteerd in Obreens archief door wijlen den Heer P. A. Leupe. De andere, met een * geteekend, wel. Wij meenden ze echter om iets volledigs te geven te mogen herhalen.

A R T I.

De najaarstentoonstelling in *Arti et Amicitiae* is dit jaar bijzonder zwak. Niet dat er geen goede schilderijen aanwezig zijn; doch de Commissie heeft goedgevonden een zoo buitengewoon groot aantal prullen toe te laten, dat de verdienstelijke schilderijen bijna niet meer in staat zijn de walging, welke zich van den bezoeker meester maakt, te overwinnen. Van de 388 *zoogenaamde* Kunstwerken konden er zonder eenige schade voor de kunst veilig 300 verbrand worden.

Intusschen mogen de goede stukken hier even aangestipt worden.

Bovenaan staan de schilderijen van Mejuffrouw *Thérèse Schwartze*, het portret van den Heer Toewater en dat van Dr. Fles, twee inderdaad fraaije werken, waaraan terecht de gouden medaille werd toegekend. Verdienstelijk zijn ook twee andere stukken van deze begaafde jonge vrouw, een Studie naar een zeeman, en een rossig meisje met bloemen. En daarmede is de portretkunst afgehandeld, want het is onmogelijk stil te staan voor een zwart portret van Dr. Beynen, een allerongelukkigst conterfeitsel van den Gouverneur-Generaal Loudon, en de ongewasschen facie van een Juffrouw, die onder N°. 270, aan de algemeene bespotting is prijs gegeven.

Mesdag's Zeestukken zijn krachtig en kras op het het doek geworpen, volgens 's mans onnavolgbare gewoonte. *J. van de Sande Bakhuyzen* gaf een Hollandsch landschap, dat onze school waarlijk eer aandoet. Een fraai wintergezicht is dat van *Louis Apol*, in de buurt van Delft geteekend. Andere verdienstelijke Landschappen zijn die van *Bilders*, *van Borselen*, *Greive*, (vooral diens Seine bij Chatou). Vermelding verdienen de Stadsgezichten van *Springer*, het eene voorstellende den S. Sebastiaans Doelen te Hoorn, het andere de Vischpoort te Harderwijk; ook dat van *Klinkenberg*, een afbeelding der Kanselarij te Leeuwarden.

Onder de „genre" stukken munt eene schilderij van *H. Bource* uit: een jonge meid uit de hem bekende kersenetende familie, die ondeugend lacht, terwijl zij met de pitten schiet. Van *Bles* is er een stukje uit den patriottentijd; twee oranjegezinde meisjes, die een kees worgen. Niet minder geestig is de keukenmeidenidylle van *Boks*. Goede stukken werden afgestaan door *Kever*, *Mari ten Kate*, *Melis*, *Offermans*, *H. Valkenburg*.

Krachtig en van blijvende waarde zijn de studies van de gebroeders *Oyens* en van *Th. Windt*; jammer dat deze laatste schilder minder naar eigenaardigheid dan naar een nabootsing van Frans Hals zoekt. *Van Trigt's* drukkerij van Plantijn en *Van der Ouderaa's* kunstdrijver zijn twee goede kunstwerken. Een jeugdig schilder, die veel belooft, indien hij ernstig studeert en niet te spoedig tevreden is over eigen werk, is *de jonge Israëls*. Zijn soldaten geven blijk

van nauwkeurige opmerkzaamheid en van geestige opvatting; de nauwkeurigheid is zelfs soms wat onberedeneerd; zoo zitten, in een zijner schilderijen, twee soldaten *naast elkâar* op dezelfde bank, hetgeen niet belet dat de eene minstens 2 maal grooter afgebeeld is dan de andere, een perspectivisch bedrog, dat den kunstenaar bij wat meer overleg niet meer zal verschalken.

Van de Stillevens verdienen genoemd te worden die van Mejuffrouw *Maria Vos.*

Fraaie bloemstukken zijn o. a die van de dames *van Hoorn* en *van de Sande Bakhuyzen.*

Aan de dierstudies van *D. van Lokhorst*, *Cunaeus* en Mevrouw *H. Ronner* komt alle lof toe.

Nog enkele stukken zouden wellicht te vermelden zijn, maar zeker niet vele.

Aanmerkelijk langer ware de lijst der misgewassen; doch het opmaken daarvan is te verdrietig, ook al had die het nut, dat zij misschien de oogen zou openen van de Commissie, welke als ware zij blind, alles door elkaâr heeft tentoongesteld.

Twee monstruositeiten behooren evenwel aan hare bijzondere aandacht onderworpen te worden: de Indische kunst en de marmeren medaillons in het tusschenportaal. Zoo iets is stellig nog nooit uit een uitdragerswinkel naar Arti's kunsttempel afgezonden!

EEN STUKJE GESCHIEDENIS VAN HET HAAGSCH ARCHIEF.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

„Betaelt Jacob Cornelis zn van Wou ende Mr. Henricxs van Weerdt de somme van hondert tachtich ponden, omme daer mede te betaelen drye silvere schalen elx ter somme van tzestich guldens, vereert aen Jans Sn. Cocq, burgemeester, Jacob Corn. van Wou, mitsgaders Mr. Henrick van Weerdt, advocaet, ter oorsake zy extra ordinaris gebesoingeerd hebben ende geoccupeert zijn geweest int deursien, visiteren ende pertinentel. tafel te maecken van alle de stucken, papieren, documenten, secreten, privilegien, octroyen ende anders 's Gravenhaeghe aengaende ende concernerende ende lange jaren in een oude casse in de Camer van Burgemrn. staende, gelegen hebbende, mitsgaders tot bewaeringe ende preservatie van dyen een nieuwe casse gedaen maecken gefurneert met diverse laden met het getale afgeteickent waerinne de voorn. respective documenten ordentel. elcx byden ander zyn geleyt, dvoors besoingne begost hebbende den xiiijen Augusti A° xviC zes, blyckende by ordonnantie gedateert den iijen April A° zestien hondert negen innehoudende quitantie, dus hier CLxxx £.

Bij het in orde brengen der rubriek A. der Privilegien, octrooijen, ordonnantien, etc. geceteerd in den inventaris van het oud-Archief dezer gemeente hadden wij ons al dikwerf afgevraagd, wat wordt toch telkens bedoeld met verwijzigingen van *kas* zooveel, *vak* zooveel, *lade* zooveel, en *nommer* zooveel, dat naar eene vroegere ordening heen wees, maar waarvan wij den sleutel niet vonden. Na het lezen van het bovenstaande in de Tresoriersrekening van Jakob Heerman A° 1609, ging ons een licht op, en moeten wij den mannen dankbaar zijn, die reeds toen begrepen dat een archief waarde heeft, al kunnen wij 't niet anders dan betreuren dat volgende geslachten daarvan niet ten volle overtuigd bleven. Het is nu voor den Magistraat van dezen tijd weggelegd, om 't goed begonnen werk van 't begin der 17e eeuw te huldigen, door van nieuws 't archief te doen regelen. Tijdgenoot en nazaat zal dit initiatief steeds dankbaar erkennen!

Den Haag.

TWEE ZILVER-VERGULDEN KOPPEN DOOR DEN HAAGSCHEN MAGISTRAAT AAN DE SCHUTTERIJ VEREERD IN 1628.

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Op den inventaris van „'t verguld ende zilverwerk, 'twelk op den 6den Juny XVIC vijfendedertich bevonden is de Schutterie toe te behooren" (zie n°. 39 van dit blad) wordt ook vermeld onder n°. 4 & 5: „Twee silvere vergulde coppen bij de Magistraet aen de Schutterie vereert." Deze koppen waren nog volgens een lateren inventaris en eene lijst op 17 Juni, 21 Mei 1772 en 1754, voorhanden.

Bij 't nalezen van de Tresoriers rekeningen vonden wij den volgenden post in de rek. v. 1628 op fol. 357, die eenig licht geeft omtrent maker, wicht, vorm en waarde. Zonder meer geven wij deze aanteekening tot aanvulling.

„Henrick Merou goudtsmit de somme van hondert seven ende tachtich ponden vijttien schell. over twee (Zilveren) vergulde gedreven coppen wegende te samen XXXVII onsen XI engelssen tot V £ d'onse bij hem deur laste van de Magistraet gemaekt ende waermede vereert ende de welcke geschoncken zijn aen de Schutterie bij regarde sij eenige ordinaris costen bij den Hage voordesen betaelt dit haer affgeschaft hebbende blijckende bij ordonnantie ende quytantie dus hier CLXXXVII £ XV Sc.

Den Haag.

DE KUNST EN DE FRANSCHE REGEERING.

De President der Fransche Republiek heeft, op een rapport van Gambetta, een ministerie voor Schoone Kunsten ingesteld. In bedoeld rapport leest men het volgende:

„De vreemde natiën hebben sinds bijna dertig jaren de instellingen vermenigvuldigd, welke bestemd zijn het onderwijs in de Schoone Kunsten te bevorderen, en wij hebben op de wereldtentoonstelling van 1878 kunnen constateeren hoe groot — dank zij de werkzaamheid hunner regeeringen — de vorderingen in de kunstnijverheid zijn geweest van volken, welke

vroeger nog slechts onze navolgers waren, doch thans onze mededingers geworden zijn.

Het constateeren van dezen staat van zaken heeft in Frankrijk in de openbare meening een beweging veroorzaakt ten gunste van instellingen, die overal zulke snelle en zulke belangrijke uitkomsten hebben geleverd. Na er op gewezen te hebben dat Frankrijk de eerste was die „conservatoires" en scholen voor kunsten en ambachten opende, dat aan het initiatief der mannen van de revolutie de musea en de speciale cursussen verschuldigd zijn, welke de vereeniging van kunst en nijverheid verzekeren, heeft men met het volste recht doen opmerken, dat in onze moderne maatschappij, het niet voldoende is den smaak en de beoefening der schoone kunsten te ontwikkelen, maar dat de hulp welke de kunst aan de nijverheid kan verleenen, van overwegend belang is uit een oeconomisch en sociaal oogpunt, wijl daardoor de voorwaarden van den arbeid worden veranderd en een beslissende invloed geoefend wordt op de voortbrengingskracht eener natie.

Om dat veelomvattend onderwijs van de algemeene beginselen der kunst welke onze groote industrieën vorderen, te ontwikkelen, om het technisch onderwijs dat voor haar niet minder noodig is, te versterken, heb ik de eer U voor te stellen een Departement voor de Schoone Kunsten op te richten."

Men ziet hieruit hoe ernstig de bevordering der kunstbelangen in Frankrijk ter harte wordt genomen. Voor andere landen, die op dit gebied veel meer te doen hebben dan Frankrijk, zij dit een spoorslag om de ontwikkeling der kunst niet als een bijzaak te beschouwen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Onder de vele geïllustreerde kinderboekjens, die bij het Sint-Nikolaasfeest worden uitgegeven, trekt vooral de aandacht eene uitgave van den heer *W. Hulscher G.J.zn.* te Deventer. De titel luidt: „*Sprookjes, uit het Hoogduitsch van Wilhelm Busch*," (drie deeltjens). Terecht zeide: *Paul Lindau* in „*die Gegenwart*": „Busch levert hier voor de eerste maal niet alleen luimige, maar ook aesthetische platen, die een prettigen indruk achterlaten. Uit eenige van de platen, b. v. bij de geschiedenis der twee zusters, is de oude Busch, die vroeger geene plaat kon teekenen zonder lachverwekkende, met voorbedachte rade verzonnen dwaasheid, niet te herkennen. Busch heeft hier willen bewijzen, dat hij even sierlijk en in goeden toon weet te teekenen als de idealiseerende Engelschen. Het boek behoort, zoowel wat de gedichten als de platen betreft, tot het beste wat deze uitstekende kunstenaar ooit heeft voortgebracht."

De boekjens verdienen in veler handen te komen.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 49. 3 December 1881. 3e Jaargang

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

KORRESPONDENTIE.

Waarde Kunstbode,

Sta mij een paar regels af, om op te komen tegen de beweering door Dr. Schaepman l.l. in het Genootschap „Oefening kweekt Kennis" uitgesproken: dat Michael Angelo van vorstelijke afkomst zou zijn. Zijn ware familienaam was Simoni en had niets te maken met het geslacht der graven van Canossa. Wel is waar geloofde de groote beeldhouwer zelf aan zijn adellijk bloed; door Luigi Tasserini echter werd in zijn stamboom der Simoni en Buonarotti aangetoond, dat dit geloof op niets hoegenaamd berustte. Bovendien zijn de wapenschilden der Canossa's en Simoni geheel verschillend, en verloochende zich het burgerlijke bloed niet in den strijder voor Florence's vrijheid.

M. EMANTS.

Florence, 25 Nov. 1881.

HET NIEUW DEPARTEMENT VAN JUSTITIE, INWENDIG.

IV.

2e Bovenverdieping.

GANGEN.

Al de gangen hebben eikenhouten parketvloeren, versierd met banden, in verband met de pilasters; de pilasters zijn gepleisterd, hebben een Udelfanger basement en geprofileerde Savonnière kapiteelen, waarop gepleisterde gordelbogen rusten. De wanden zijn ter hoogte van 1 M. met eiken paneel-lambriseeringen bekleed, het overige wandoppervlak is

gepleisterd en verdeeld in voegen en blokken. De ramen, die de gangen verlichten, geven uitzicht op de binnenplaats; zij zijn van „Noir de Namur"-dekplaten voorzien, en de bovenramen zijn met gekleurd glas in lood gedicht. De plafonds bestaan uit Amerikaansch greenen moerbalken op geprofileerde kraagstukken rustende, waarover soortgelijke kinderbeenen liggen; de velden zijn gestucadoord. Even als beneden bevinden zich daar ook brandslangen en kranen en is er in den gang bij de bibliotheek een gootsteen.

De vloer vóór de twee trappen is van mozaiek, even als beneden, en van dezelfde rozetten voorzien. Koperen gaslantaarns geven des avonds licht.

KAMER N°. 35.

Plafond: moerbalk van Amerikaansch greenen hout, gedragen door een geprofileerden kraagsteen van Savonnière; betimmerde balken met gestucadoorde velden. Twee muurkasten met gaas en merinos. Boogvormige Udelfanger schoorsteen, met tandlijst en marmeren dekblad; de bovenmantel met latten betimmerd en behangen. Hier is, even als in de volgende kamers, tot beveiliging tegen het stooten der stoelen, een eiken lambriseeringlijst en een tapijtenlijst; even als beneden en op de andere kamers binnenramen met wit katoenen gordijnen, tapijt zwart met witte keper, behang donkergroen op zwarten grond. Twee schrijftafels en een kasttafel met bruin wasdoek, verder twee gaspijpen met gewone armen.

KAMER N°. 34.

Plafond: twee moerbalken zonder kraagsteenen, overigens als boven; twee drielichtramen, met witte katoenen gordijnen. Udelfanger schoorsteen met gecaneleerde pilasters en gebeeldhouwde kapiteelen; deklijst met tanden en marmeren dekblad. Bovenmantel met amerikaansch greenenhout betimmerd, en van een kroonlijst voorzien, overigens behangen, even als de kamer, met effen grijs papier. Waschbakje met kraan als de vorige, en met tegels bezet; vaste kapstok. Kurken tapijt. Een oude eiken kast met glazen schuifdeuren, 3 schrijftafels als de vorige.

KAMER N°. 33.

Een drielicht-raam met lambriseering als voren en wit katoenen gordijn. Plafond als op N°. 34; een betegeld vak voor de kachelpijp. Effen grijs behang, tapijt zwart met witte keper.

KAMER N°. 32. (GARDEROBE.)

Moerbalk zonder kraagsteenen en met gestucadoorde velden in 't midden, één gasarm, effen behang groenachtig.

KAMER N°. 31, BESTEMD VOOR EEN REFERENDARIS.

Eiken plafond; twee in paneel bewerkte moerbalken met Savonnière kraagstukken, waarop koppen zijn gebeeldhouwd, plafond in paneel; tegen de wanden en bij het balcon, gecaneleerde pilasters met gebeeldhouwde kapiteelen; ter weerszijde van den schoorsteen een dubbele eiken paneeldeur; de schoorsteen heeft rood marmeren kolommen met gebeeldhouwde kapiteelen, basementen en fries; de bovenmantel is met pilasters en lijsten betimmerd en van een spiegel voorzien. Tegenover den raamwand is een vaste kast met gedraaide en gebeeldhouwde hoekcolonnetten en middenstijl. De kroonlijst is met consoles versierd, de paneelen zijn voorzien van gaas en merinos. Eiken paneellambriseering, behang goud met groen; het balcon is met eiken paneelwerk betimmerd en van zittingen voorzien. Tapijt groengeel keper; rood bewerkte overgordijnen en kanten gordijnen voor de bovenramen. Eiken cilindervormige schrijftafel met gedraaide pooten, 1 zetel en 4 stoelen met gedraaide pooten en leeuwenkoppen op de rugstijltjes. Een groote en een kleine eikenhouten tafel met gedraaide pooten en met groene kleeden gedekt.

KAMER N°. 30.

Plafond in paneel van eiken en amerikaansch greenenhout; eiken lambriseeringlijst, donkergroen behang, betegeld schoorsteenvak met oude tegels; een schrijftafel als die van Kamer N°. 25; waschbakje omzet door oude tegeltjes; tapijt wit en zwarte keper.

KAMER N°. 41, BESTEMD VOOR EEN REFERENDARIS.

Eiken plafond: een moerbalk op twee geprofileerde kraagstukken van Savonnièresteen, de velden met paneelen. De schoorsteen heeft 2 roode marmeren kolommen met kapiteelen en basementen, groen fries en rood met zwart marmeren deklijst; bovenmantel met eikenhouten betimmering en spiegel. Een drievoudige en een tweevoudige eikenkast met gedraaide paneelvulling en groen merinos; eiken lambriseering, de raamwanden in eikenhout betimmerd. De overige wanden behangen groen met goud. Stores orientaux met roode overgordijnen. Een eiken cilindervormige schrijftafel met een zetel en 4 stoelen als op N°. 31. Eiken tafel met gedraaide pooten en groen kleed.

KAMER N°. 42.

Plafond: eiken met vurenhout in paneel bewerkt, greenenhouten lambriseering, dubbele deur tot toegang naar de zaal van den Raad van Adel; privaat met kleurige tegels bezet. In de lambriseering een waschbakje met tegels en een spiegel.

BODENKAMER N°. 40.

Plafond met gestukadoorde velden; effen behang, groenachtig; een vak van oude tegels voor den schoorsteen, een waschbakje met tegels omzet; elevator met schuifdeur; oude glazenkast met schuifdeur.

KAMER N°. 39.

Plafond: moerbalk met geprofileerde Savonnièrekraagstukken, de velden gestucadoord. Twee muurkasten, vier schrijftafels. Donkergroen behang, tegelvak voor de schoorsteenpijp, kurk-tapijt.

KAMER N°. 38.

Plafond: bindten met gestucadoorde velden; eiken lambriseeringlijst, betegeld schoorsteenvak; groengeel behang, kurk-tapijt, handwaschbakje omtegeld. Eén schrijftafel als de vorige en één oude mahoniehouten schrijftafel.

KAMER N°. 37.

Plafond: twee moerbalken op geprofileerde Savonnière-kraagstukken; de velden gestucadoord. Schoorsteen: Udelfanger pilasters met kapiteelen en twee gebeeldhouwde kopjes, rechtsgeleerden voorstellende; zwart marmeren dekblad; de bovenmantel is met Amerikaansch greenenhout betimmerd en heeft een spiegel; groen met goud behang, twee geverfde glazenkasten met frontonlijsten, kurk-tapijt.

KAMER N°. 36.

Eenvoudig plafond. Eiken schoorsteenmantel met tegels bezet en zwart marmeren dekplaat; bovenmantel betimmerd en behangen. Behang goud met groen, kurk-tapijt, waschbakje met tegeltjes omzet. Een schrijftafel als voren, 1 bruingeverfde oude kast.

BIBLIOTHEEK.

De bibliotheek, die de hoogte van twee verdiepingen heeft, is met glas in lood gedekt; het middengedeelte is kardinaalglas, (hetgeen andermaal de Ultramontaansche bedoelingen van den Architect verraadt,) en met een kleurigen rand afgezet. De wanden zijn door ijzeren stijlen in kasten verdeeld; elke kast is van een Amerikaansch greenenhouten achterbeschot en van planken van dezelfde houtsoort voorzien, waartegen van voren groene franje met koperen spijkers is aangebracht. De hoogte is in drie gallerijen verdeeld, bevloerd met gegoten ijzeren roosters en voorzien van leuningen van gesmeed ijzer; in de leuning van de middenste galerij prijkt de hollandsche leeuw met den pijlbundel. Deze galerijen zijn ondersteund door gesmeede ijzeren armen met ornament gevuld, die tegen de ijzeren stijlen zijn vastgeklonken. Onder deze dragers is telkens een handvat uitgesmeed, terwijl aan elke galerij een doorgaand voetijzer is aangebracht, zoodat men daarop staan, zich met de eene hand aan bovengenoemde greep vasthouden en met de andere gemakkelijk aan de hoogste plank der galerijen rijken kan zonder behulp van trappen. Tot toegang naar de galerijen bevindt zich in den hoek der bibliotheek een fraai gesmeed ijzeren wenteltrapje. Dit bestaat uit een gesmeede spil, „à jour" gegoten treden, stootborden van in ornament uitgekapt plaatijzer, die op zijde in den vorm van „corbeaux" zijn omgewerkt. Een leuning van gesmeed ijzerwerk loopt langs de geheele trap. Elke kast is voorzien van een ijzeren naamplaat in den vorm van een „cartouche"; de boveneinden der stijlen eindigen in sierlijke uitgesmeede krullen en bladen, en zijn door een plaatijzeren ornament vereenigd. Het geheel is rood geverfd en hier en daar verguld, en maakt op den bezoeker een verrassenden indruk.

Niet alleen de ijzeren spiltrap, ook de gang op de 1e en 2e verdieping geven elk door twee deuren toegang tot de gaanderijen, terwijl ook de bordessen der bibliotheektrap van deuren voorzien zijn, die eveneens toegang tot de bibliotheek verschaffen. De bibliotheek wordt verwarmd door den calorifère, waartoe twee koperen roosters zijn aangebracht, die van tegels omgeven zijn. De vloer is een eikenhouten parketvloer, met rand. Van elke galerij uit, kan van den elevator gebruik gemaakt worden, die over de geheele hoogte doorloopt.

BINNENPLAATS.

Het binnenplein heeft met zijn eenvoudige doch sierlijke gevels, en de uitgebouwde privaten en de hoofdtrap een zeer schilderachtig aanzien. Ook aan de bestrating is zorg besteed. In het midden daarvan bevindt zich een hardsteenen voetstuk, waarop een candelabre prijkt van fijn gesmeed ijzerwerk met een gesmeede koperen lantaarn, gedekt met een groote koperen kroon en voorzien van bolgeslepen glazen. Rondom dit voetstuk ligt de bestrating in den vorm van een kleurige ster van gele en roode klinkers, omzet met een méander-rand.

Het rijpad voor de rijtuigen, is door friesche gele steenen aangegeven, die als vlechting behandeld zijn; de overblijvende hoeken zijn in cement bestraat met roode steenen, met figuren van roode steen afgewisseld. Het geheel is afwaterend gelegd, terwijl kolken met roosters van gegoten ijzer het water afvoeren.

Van de vergaderzalen voor den Ministerraad en voor den Raad van Adel maken wij nog geen melding, wijl deze nog niet geheel gereed zijn.

De beeldhouwwerken, zoowel in hout als in steen, zijn gedeeltelijk vervaardigd in de werkplaatsen van den Heer Stoltzenberg te Roermond, en overigens op het werk zelf, onder leiding van den Heer Emile Bourgonjon, die ook de door den Heer Peters aangegeven modellen der deurtrekkers, beltrekkers, kranen voor de waschbakjes, enz. boetseerde.

Het fijne smeêwerk, zooals de deur- en raamhengsels, de trapleuningen, het ijzerwerk der bibliotheek, de ijzeren vullingen der ramen en deuren, kortom al wat fijn gesmeed ijzer kan genoemd worden, is vervaardigd door den Heer H. Burgers te Deventer.

De koperen deurtrekkers en krukken der buitendeuren, als ook de krukken der binnendeuren, de trekkers der tochtdeuren, de koperen vierarmige candelabres, bij de hoofdtrappen op de gangen, de kapstok met parapluie-bak, zijn vervaardigd door den Heer N. F. Wijmer, te 's Gravenhage.

Al het timmerwerk, waaronder ook de vaste kasten, komt uit de werkplaats van den Heer Kolkert, te Deventer, den aannemer van het gebouw.

Het schilderijwerk is verricht door den Heer W. Koelman te 's Hage.

De mozaïekvloeren zijn gelegd door den Heer Facchini uit Parijs.

De calorifère is geleverd en geplaatst door de firma Geneste & Hercher te Parijs.

De kleeden, gordijnen enz. zijn geleverd en gelegd door den Heer Jacobs te 's Gravenhage.

Het ameublement van de kamers van den Minister en van den Secretaris-Generaal, van de Audientie- en de Wachtkamers is geleverd en vervaardigd door den Heer Mutters te 's Gravenhage.

Het ameublement der overige kamers, is door het Departement van Justitie aan verschillende meubelmakers in den Haag opgedragen.

De gas-ornamenten zijn geleverd en aangebracht door den Heer de Blauw te 's Gravenhage.

Het glas der Bibliotheek-overdekking is van den Heer Nicolas te Roermond.

Het overige glas in lood van den Heer Hawinkels te Zwalmen.

De blauwe tegels in de gangen van den beganen grond zijn vervaardigd door den Heer Tigchelaar te Makkum.

De tegelversiering om de deuren en in de tympans van den beganen grond werden door den Heer Joost 't Hooft te Delft geleverd.

„KLEINE PARTIJEN."

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

I.

Een vreemde titel, die wel eenige toelichting vereischt. In de serie tresoriersrekeningen, berustende in 't oud-archief der gemeente 's Gravenhage, vindt men herhaaldelijk, vooral in de latere jaren, toen men meerdere beknoptheid practisch scheen te vinden, posten die en bloc een groot aantal kleinere uitgaven omvatten, en aangeduid worden als volgt: cleyne parthyen by....., op ordre van Burgem[rn]. van 's Gravenhage betaald.

Van die specificaties zijn vier portefeuilles in het archief 1). De eerste begint met het jaar 1689 en achtereenvolgend die papieren doorsnuffelende, zullen wij van tijd tot tijd onder bovenstaanden titel afschrift geven van hetgeen wij voor dit blad min of meer belangrijks er in vonden.

1689. Ten dienste van de WelEd. Heeren Borgemeesteren van 's Gravenhage bij mij Hend. Brockwout (Bookwout):

Een model geteyckent voor den Tapijtwercker om kussens voor haar WelEd. voornt. te wercken, geschildert met alderhande coleuren affgeset. *f* 5.—0.

Noch aen dit model verandert ende op ordre wederom vermaeckt comt „ 2.—0.

1691. Dient tot memory aen de eedele achtbare Heeren Burgemeesters van 's Gravenhage:

Bij myn Claes van Duyfhuys door ordre van monser (monsieur) Kolyn 2) het piedestael daer het paert met het potret van de Koningh van Groot brittanye opgestaen heeft op de ark tryomfal op de plaets, het pedestael eerst op het oude hoff gebracht; de kasteleyn heeft het daer geensins willen hebbe soodat ik met ses kneghs nae ordre hebbe moet wacht soo heeft Kolyn weder ordre gegeve om het pedestael in het magesyn te breng ende geordeneert een plaets en alsoo het paert op het pedestael te stelle met het beelt daer op soo hebbe ik met ses kneghs en gereetschap daer na toe gegaen en hebbe het in ordre gestelt daeraen verdient 3—10—0.

Nu heeft Monser Kolyn ordre gegeven om het pedestael en paert en potret in het geheel op een ander plaets te stelle hetwelcke weder moet geschiede omdat het swaer is met 5 à 6 knechs daer aen weder te verdienen is 3—10—0.

Onder die rekening „ra, ra, wat is dat" is geschreven: fiat betalinge tot vyff guldens mits het stellende in het magasyn daer Mr. Colyn sal ordineren, den 18 Aug. 1691. Ter ordonnantie enz."

1692. Gegraveert door ordre van d Heer Hoepert het waepen van 's Gravenhage met een devies op den staele tangh om op stoffe te slaen:

komt voor 't graveere	3— 3—0.
voor de tangh	1—10—0.

Bekenne hier van voldaen te syn den 7 Maert 1692.
(get.) W. C. Crachtenburgh.

1692. Rekening enz. van Job Wilmsn van Swieten van het geene hier naer volcht:

Eerstelyck op den 10 a 11 a 12 a 13 Juny anno 1692 ende volgende dagen gemeeten ende ghecaerteerdt door last ende ordre van haer E. A. het Schudt ofte ammenysy huys ende voort alle de andere huyssen en stallen en koedtshuysen, de stal en koedtshuys van den Heer van Amerongen en Piernou en syn tuyn, daer aen oot aengelegen het huys van het lant van beloften en vander ma met den ghevolge van dien ghelegen door de poort heen achter de Clooster Kerck *die al te male doort kruyt dat int ammenysy ofte schudt huys was in de lucht gevlogen syn* op den 3[en] November anno 1690 ende dat gecarsteert ende het dubbelet van dien en dat op den 16[en] derselver maent aen haer E. A. overgegheven.

Comt voort teen als tander ende het dubbeldt van dien drie silvere ducatons dat is 9—9—0.

1692. Voor mijnheer de Burgemeester van Schravenhage gevoert van Antwerpe door Willem Visser den 14[en] May 1692:

3 clocken wege 290 ponden, waert 240 guldens; betael aen het Schepengilde en aen Scheepbrenge 2—12—

aen lesent en convoy aen de mari	2—12—
aen Liloo lesent en convoy	3— 7—
aen den tol tot Liloo betaelt	2— 0—
aen pasportgelt betaelt	1— 14—
deselfde clocken van den Hage naer antwerpe gevoert aen delfs haven betaelt	5—14—
aen viel gelt	1— 4—
aen pasport gelt	1—14—
aen de mari van lesent en convoy	3—16—
aen de Haas betaelt dat hij verschoot hadt	9— 8—

1692. Gegraveert door ordre van d Heer Hoepert het waepen van dHeer Burgemeester Brant ende het waepen van dHeer Balliuw Dierquens op tinne plate

komt voort graveere	15—0—0
noch voor dHeer Burgemeester Rosa de naem gegraveert	2—10—0

Onder is geschreven: bekenne met twaelf gulde 12 Stuyvers voldaen te syn.
(get.) W. C. Crachtenburgh.

1692. Aan haer Edele grootachtbaerheden enz. Een klock gelevert op den 5[en] November 1692, weeght alhier op de waegh 2215 ℔ het pond tot een gulden ende vier stuyvers comt de somme

---

1) Wij vonden die lijsten van *kleine partijen* ook bijgepakt in een serie pakketten, met opschrift *Documenten*. Het eerste pak begint met het jaar 1696, dan krijgen we 1700, en zoo gaat 't voort. Een bewijs, dat men alles moet doorzien om van één zaak een geheel te krijgen.

2) Arent Colyn contrerolleur.

van twee duysent ses hondert acht en vyftigh gulden 1).
dito verschot om de klock onder de kraan te brengen 3—0—0
dito voor een schietschuyt om de klock te ontvangen 3—0—0
dito voor de kraenkinders 0—16—0.
(get.) Claudy Fremy.

1692. Ten dienste enz. door B. van der Cloesen den 10 Sept. gelevert $4^1/_2$ ℔ eng. tin tot het gieten van twee wapens *f* 2—5—
voort gieten betaelt 1—5—

1692. Ten dienste enz. navolgende bey Mein Johannes Hanartt autisere 2) bielthauer van Har Edle: ten eersen an die bruge van Losdennen gesneden vom Eiken haut twee grote kartusen daran verdient 5—0—

1697. Door oerdere van de EE mogende heere myn Heere de burgemeesters van 's Gravenhage, een fynne kaart van de Steede van den Hagh ten behoeve van syn hoog Edel de Heer van Duvenvoorde, volgens syn EE oerdere en form gemaeckt met een vergulde lyst gesneede, en fyn afgeset uyt winckel van Pieter Tongerloo 3) seedert den 14 Juni 1697.
Een kaart van den Hagh fyn afgeset met een gesneede lyst en vergult die op tnaeste komt 32 —0—0
en voor de vraght en onkoste betalt 1—10—0

1701 Voor de Edele agtbare Here Bogemesters van Schravenhage gedan dit narvoolgende door ordre van den argitech Roomans en door mey ververdiget Johanes Hanartt belthaven van Scravenhage en gestelt van hun Edele.
door ordere van den argitech Romans vererdiget een model van een binne jagt alle sieraden daran geposert van was daran bevoonden verdien te heben de somma van 10—0—0.

1706 Mémoire d'un armoire foit et mis dans la chambre de messieurs les eschevins et le dit armoire bois de chesne avec des entre deus de dans et la serure savoir charnierre serure et portans au deus coté et un craché 22—0—.
Receut le contenut ce 22 Avril 1706,
Den Haag. (get.) Duchesne.

(*Wordt vervolgd.*)

BOEKBEOORDEELING.

Apologia Storica-critica di Raffaello d'Urbino, door Daniel Farabulini, zoo luidt de titel met den naam van den schrijver, van een boek, waarop ik uwe aandacht meen te mogen vestigen in het belang van het lezend publiek van den „Nederlandsche Kunstbode." Al wie in de geschiedenis der Kunst in 't algemeen en der Beeldende Kunst in 't bijzonder geen vreemdeling is, kan 't niet onbekend zijn, dat ook *de grootste schilder* gruwelijk gelasterd is geweest — het deel trouwens van vele waarlijk groote mannen, totdat eindelijk het licht der zuivere waarheid door de nevelen van vooroordeel, van laster en misvatting doordrong — gruwelijk gelasterd in wat men het „privaat leven" noemt, niet alleen door fabrikanten van romannetjes, maar ook ter goeder trouw — zoo mag althans verondersteld worden — door meer of minder ernstige geschiedschrijvers. Reeds hadden het, gelijk bekend is, Della Valle en Pungileoni en anderen beproefd Sanzio van allen blaam vrij te pleiten en zulks niet zonder gunstige gevolgen; thans heeft echter Farabulini, de schrijver van: *Nuovi studi di Raffaello*, in straks genoemd werk zulk een reeks van ontegensprekelijke documenten en hoogst gezagvolle getuigenissen en getuigen bijeengebracht, dat het „proces der rehabilitatie" bepaald schitterend gewonnen is. Deze Apologie, dit verweerschrift is dan ook door de bevolking der geboortestad van Sanzio met den grootst mogelijken bijval begroet en wekte niet het minst de dankbare bewondering der verdienstelijke en edele „Accademia Raffaello" aldaar, die aan het geheele geschrift, van A tot Z in de kolommen van haar officieel orgaan: *Rivista d'Arte*, een der degelijkste, geregelde uitgaven van het land, waar het „si risuona" — een eereplaats verleende. Als men het boek gelezen en herlezen heeft — het is rijk aan prachtige schoonheden van taal en stijl — stemt men gaarne met den schrijver in, waar hij tegen het slot schrijft: „gedurende de zoo korte, zoo vreedzame „en toch aan verscheidenheden zoo rijke levensbaan „vinden wij Sanzio steeds aan zich zelf gelijk ge„bleven („als een man van één stuk" zouden wij „haast zeggen), steeds gericht op, vol moed op voor„uitgang; steeds bewonderen wij hem als niet minder „edel en krachtig van zeden dan groot en wonder„baar in zijne kunstwerken. Ware roem der kunst en „der beschaving, ware luister zijner eeuw, een echte „spiegel, ja, een wonder van een burger, ware eer „van het vaderland, een waar sieraad van het men„schelijk geslacht, dat was Raffaello d' Urbino. „Ieder," zoo ongeveer heet het verder, „ieder moet „in hem die zedelijke en godsdienstige deugden be„wonderen, welke hem zoo beminlijk maakten bij „zijn tijdgenooten, bij het Pauselijk hof, bij Bisschop„pen, Kardinalen, Koningen en Keizers, die zich ver„heugden een man te tellen in hun omgeving, een „man niet minder groot dan wel goed, in staat, bij „machte en voldoende om hun paleizen te veredelen „met de ontzaglijke schatten zijner verbeeldingskracht, „en hun regeering, het vaderland en den godsdienst „te verheerlijken." Raffaello behoort aan Italie en aan geheel de wereld in 't algemeen, maar in 't bijzonder aan Rome, aan het Pausschap, waarvan hij de grootheid, de macht en de triomfen met zijn scheppend penseel vereeuwigde; in 't bijzonder behoort hij aan Rome's kerk, die de voedster was van dat zoo onnoemlijk veel omvattend vernuft, de ingeefster van dat machtig genie; zonder haar, hoe zou hij zooveel wonderen hebben kunnen wrochten, de beeldende kunst hebben kunnen opvoeren tot zooveel luister? Farabulini, die gedurende eenige jaren reeds met even scherpe kritiek, als kracht van welsprekendheid,

1) Deze rekening zal onder de „kleine partijen" zijn gebracht wegens de verschotten van waaggeld.
2) Later komt hij nog eenige malen voor, en noemt zich dan „geauthoriseerd."
3) In 't algemeen vonden we onder de rubrick „kleine Partijen" veel over couranten en boeken, en alles wat den boekhandel betreft, wat wij ons bij de uitgave van het „boekverkoopers gildeboek 1702" ten nutte zullen maken.

schreef over den grootsten schilder en diens kunstwerken, kon kwalijk beter dit gedeelte zijner estetische geschriften bekronen dan met deze glansrijk overwinnende Apologie.

H. J. Biegelaar.

PROGRAMM DER INTERNATIONALEN AUSSTELLUNG DER GENOSSENSCHAFT DER BILDENDEN KÜNSTLER WIENS. 1882.

---

§ 1. Die Genossenschaft der bildenden Künstler Wiens veranstaltet im Jahre 1882 in den Räumen ihres erweiterten Hauses während der Zeit vom 1. April bis 30. September eine Ausstellung hervorragender Kunstwerke des In- und Auslandes, welche seit der Wiener Weltausstellung 1873 entstanden sind.

§ 2. Dieselbe wird Werke der Architektur, Bildhauerei und Medailleurkunst, der Malerei, der zeichnenden, sowie der vervielfältigenden Künste umfassen.

§ 3. Die Leitung aller, diese Ausstellung betreffenden Angelegenheiten hat die Genossenschaft einer von ihr gewählten Commission übertragen.

Diese Commission besteht aus den Herren:

Herr Bürgermeister von Wien.

Se. Excellenz Graf Folliot de Crenneville, Oberst Kämmerer Sr. Majestät etc. etc.

Herr F. W. Crone, Grosshändler.

„ Nikolaus Dumba, Reichsraths-Abgeordneter etc. etc.

Herr Dr. Rudolf Eitelberger von Edelberg, k. k. Hofrath u. Director des k. k. Österr. Museums etc. etc.

Se. Durchlaucht Prinz zu Hohenlohe-Schillingfürst, I. Obersthofmeister Sr. Majestät etc. etc.

Moriz Freiherr von Königswarter, Banquier.

Herr. Ludwig Lobmeyer, Glaswaaren-Fabrikant.

Se. Durchlaucht Fürst Johannes von und zu Liechtenstein.

Se. Durchlaucht Fürst Richard Metternich.

Albert Freiherr von Rothschild, Banquier.

Herr Ottokar Richard Weber, Director der böhmischen Escompte-Bank in Prag etc.

Se. Excellenz Graf Johann N. Willczek, k. k. Geheimrath und Kämmerer.

Se. Excellenz Graf Edmund Zichy, k. k. Geheimrath und Kämmerrer.

Herr Sigmund L'Allemand, Maler und k. k. Professor. Herr Heinrich von Angeli, Maler und k. k. Professor. Herr Dr. Ernst Bareuther, Reichsraths-Abgeordneter. Herr Eduard Ritter von Engerth, Maler, k. k. Professor, Director der Gemäldegalerie des a. h. Kaiserhauses, k. k. Regierungsrath. Herr Eugen Felix, Maler. Herr Friedrich Friedländer, Maler. Herr Emil Ritter von Förster, Architekt. Herr Carl Freiherr von Hasenauer, Architekt und k. k. Professor. Herr Carl Kundmann, Bildhauer und k. k. Professor. Herr Eduard Ritter von Lichtenfels, Maler und k. k. Professor. Herr Hans Makart, Maler und k. k. Professor, Vorstand der Wiener Künstlergenossenschaft. Herr Joh. Nordmann, Schriftsteller, Präsident des Journal.- u. Schriftsteller-Ver. „Concordia". Herr Franz Pitner, Maler. Herr Robert Russ, Maler. Herr Friedrich Schachner, Architekt. Herr Alois Schönn, Maler und k. k. Professor. Herr Otto Seybel, Fabriksbesitzer und Cassaverwalter der Wiener Künstlergenossenschaft. Herr Johann Sonnenleiter, Kupferstecher. Herr Andreas Streit, Architekt und Vorstandstellvertreter der Wiener Künstlergenossenschaft. Herr Josef Tautenhayn, k. k. Kammer-Medailleur und Professor. Herr Victor Tilgner, Bildhauer, Herr Rudolf Weyr, Bildhauer. Herr Alexander von Wielemans, Architekt und k. k. Baurath. Herr William Unger, Kupferstecher und k. k. Professor. Herr Caspar Zumbusch, Bildhauer und k. k. Professor.

§ 4. Von Seite der k. k. Regierung, welche dem Unternehmen ihre thatkräftige Förderung zugesagt hat, sind eine Anzahl von Medaillen als Anerkennung hervorragender Werke des In- und Auslandes in sichere Aussicht gestellt.

Ueber deren Zuerkennung wird eine Jury entscheiden, an welcher eine bestimmte Anzahl von Mitgliedern der Commission und solche Vertreter theilnehmen werden, welche von Seite der ausstellenden Künstler nach Massgabe ihrer Betheiligung und Landes-Angehörigkeit zu wählen sein werden.

§ 5. Ausserdem kommen zur Zuerkennung 3 goldene, von Sr. kais. Hoheit Herrn Erzherzog Carl Ludwig gestiftete Medaillen, und der Reichel'sche Künstlerpreis, beide Kategorien nach den bestehenden Bestimmungen.

§ 6. Die Commission gibt sich der gegründeten Hoffnung hin, dass die zum Ankaufe aus Staatsmitteln nothwendigen Fonds bewilligt werden, umsomehr, als die hohe Regierung ihre Absicht ausgesprochen hat, dieser Ausstellung alle Begünstigungen einer Staats-Ausstellung zuzuwenden.

§ 7. Zugelassen sind alle Kunstwerke, welche von der Commission als Aufnahmsjury angenommen werden.

§ 8. Das Werk eines noch lebenden Künstlers kann nur mit dessen Einwilligung ausgestellt werden.

§ 9. Für alle angenommenen Werke bezahlt die Commission die Kosten des gewöhnlichen Her- und Rücktransportes, des letzteren jedoch nur mit der Beschränkung, dass das Werk an den Ort seiner Absendung zurückgeht. Unter den Transportkosten ist auch die Transportassecuranz verstanden.

§ 10. Die Kosten des Localtransportes aller in Wien befindlichen Werke sind von den ausstellenden Künstlern zu tragen.

§ 11. Die Aufstellung der Kunstwerke besorgt ein Comité, welches die Commission aus ihrer Mitte wählen wird.

§ 12. Die Commission wird alle einlangenden Objecte für so lange, als sich dieselben im Künstlerhause befinden, gegen Feuersgefahr versichern, sie wird für alle eingesandten Gegenstände die grösste Sorge tragen und die strengste Aufsicht üben, kann aber eine darüber hinausgehende Verantwortlichkeit für einen etwaigen Unfall nicht auf sich nehmen.

Wien, im Mai 1881.

Die Schriftführer:	*Die Präsidenten:*
Baurath A. v. Wielemans.	Graf Edm. Zichy.
Franz Pitner.	Nikolaus Dumba.
Der Secretär:	Prof. Hans Makart,
Carl B. Walz.	Vorstand der Wiener Künstlergenossenschaft.
	A. Streit,
	Vorstandstellvertreter,
	Prof. Heinr. v. Angeli.

AUSFÜHRUNGS-BESTIMMUNGEN.

I. Inhalt der Ausstellung.

§ 1. Die Ausstellung enthält Werke der bildenden Kunst aller Fächer, und zwar:

a. Architektur: Entwürfe, Pläne, Skizzen, Modelle und Aufnahmen architektonischer Arbeiten, jedoch nur in einer für das Verständniss des Objectes unumgänglich nothwendigen Anzahl. Constructive Zeichnungen, namentlich Grundrisse, sollen nur in möglichst kleinem Massstabe, eventuell auf photographischem Wege ausgeführt, beigegeben werden.

Alle in dieses Fach gehörigen Werke müssen ausstellungsfähig adjustirt, d. h. mindestens auf Blindrahmen aufgezogen und mit Zierleisten versehen sein. —

b. Werke der Sculptur, mit Inbegriff der figuralen Kleinkunst, Graveur- und Medaillenkunst, in allen Materialien, ausgenommen in ungebrannter Erde.

c. Malerei: Oelgemälde, Aquarelle, Miniaturen, Pastelle, Guaches, Glasmalereien und Zeichnungen.

d. Der vervielfältigden Künste: Kupfer- und Stahl-Stiche, Radirungen, Holzschnitte, Lithographien, (ausschliesslich des Farbendruckes).

§ 2. Werke der Kategorien *c* und *d* müssen vollständig ausstellungsfähig eingesendet werden, d. h. Oelgemälde und Glasmalereien in Rahmen, alle andern in Rahmen und Glas. Ovale oder runde Rahmen, sowie solche mit abgeschnittenen Ecken sind ausgeschlossen, ausser sie wären auf einer viereckigen Platte entsprechend befestigt.

§ 3. Mehr als 3 Werke der gleichen Gattung von demselben Künstler sollen nur dann ausgestellt werden, wenn mit der Commission hierüber ein Uebereinkommen getroffen wird.

Bei Einsendungen von grösserem Umfange und bei einem Gewichte von über 200 Klgr. ist eine besondere Anfrage an die Commission nöthig.

§ 4. Ausgeschlossen sind unbedingt Copien, auch wenn sie ein Werk in einem vom Original verschiedenen Genre wiedergeben, mit alleiniger Ausnahme von Werken der graphischen Künste, sowie von Zeichnungen und Aquarellen für den Stich, ferner alle solchen Darstellungen, deren Inhalt oder Form gegen gebotene Rücksichten verstösst.

II. Einsendung, Verpackung, Rücksendung, Verkaufs-Abgabe.

§ 5. Alle auszustellenden Kunstwerke sind bis incl. 1 März, 6 Uhr Abends, im Künstlerhause abzuliefern, und muss dieser Termin umsomehr eingehalten werden, als durch jede Ueberschreitung die Ausstellung derselben, sowie die Transportvergüting in Frage gestellt ist, und jede Reclamation nach dieser Richtung zurückgewiesen werden müsste.

Auswärtigen Einsendern von Kunstwerken werden die Herren

F. Trögl, I, Wildpretmarkt Nr. 1,
E. Bäuml, I, Hegelgasse Nr. 8

in Wien als Spediteure empfohlen.

§ 6. Eine vorhergehende Anmeldung ist nicht nöthig, doch muss jedes einlangende Kunstwerk von einem Anzeigeschreiben begleitet werden, welches die Angabe des Namens und Vornamens des Autors, sowie dessen Titel und Auszeichnungen und vollständige Adresse, die genaue Bezeichnung des Gegenstandes und der Darstellungsart, die Angabe des Eigenthümers, den Versicherungs- eventuell Verkaufswerth des Werkes, u. zw. beliebig in Gulden österr. Währung, Mark oder Francs, zu enthalten hat. In Wien lebende Aussteller wollen diese Anzeigen in zwei gleichlautenden Exemplaren einreichen, von denen das eine mit dem Stempel der Genossenschaft versehen als Empfangsbescheinigung zurückgegeben wird.

§ 7. Die Kunstwerke sind einzeln in einer dazu angepassten Kiste von starkem Holze zu verpacken, und hat die Befestigung derselben in den Kisten sowie die der Deckel ausschliesslich durch Schrauben mit runden Köpfen zu geschehen. Bei Ausserachtlassung dieser Vorschriften kann die Commission bei der Aus- und Wiederverpackung keine Verantwortung übernehmen.

§ 8. Die einlangenden Kunstwerke müssen jedes einzeln deutlich bezeichnet sein: mit dem Namen des Künstlers, dessen Wohnort und der Angabe des Gegenstandes der Darstellung, u. zw. bei allen mit Rahmen versehenen Objecten auf der Rückseite derselben, bei den anderen auf einer angemessenen sichtbaren Stelle. Dieselbe Angabe hat in der entsprechenden Kiste und Innenseite des Deckels derselben sich zu befinden.

§ 9. Die Eröffnung der Kisten geschieht in Gegenwart einer Commission und wird hierüber genau Protokoll geführt werden.

§ 10. Alle Zuschriften sind franco zu richten und alle Sendungen sind zu adressiren an: Die Commission für die internationale Kunstausstellung 1882. Wien, I, Künstlerhaus, Lothringerstrasse 9.

§ 11. Für Sendungen durch die Post oder als Eilgut übernimmt die Commission keine Kosten.

§ 12. Werke, deren Ausstellung durch Beschluss der Jury abgelehnt ist, werden, falls mit Ablauf von 14 Tagen nach erfolgter Benachrichtigung des Einsenders keine Verfügung eingetroffen ist, auf Gefahr und Kosten desselben zurückgeschickt.

§ 13. Die Commission wird zum Zwecke einer Verlosung eine grössere Anzahl von Kunstwerken des In- und Auslandes erwerben und das Nähere hierüber seinerzeit bekannt geben.

§ 14. Für die Vermittlung von Privat-Ankäufen wird die Commission bestens Sorge tragen.

§ 15. Von allen Ankäufen der Ausstellungs-Objecte wird seitens der Aussteller eine Abgabe an den Ausstellungsfond zu entrichten sein. Sie wird betragen bei dem Kaufpreise bis zu 2.500 fl. 10%, von da bis 5000 fl. 6% und darüber 5%.

§ 16. Nach Schluss der Ausstellung werden alle Werke sofort an den Ort ihrer Bestimmung gesendet werden.

Alle in diesem Programme nicht enthaltenen näheren Bestimmungen werden rechtzeitig zur Kenntniss der Herren Künstler und Aussteller gebracht werden.

Wien, in Mai 1881.

Für die Commission:

Der Schriftführer: BAURATH A. v. WIELEMANS.
Der Präsident: EDMUND GRAF ZICHY.
Der Secretär: CARL B. WALZ.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Het denkbeeld is geopperd om gedurende de maanden April—Junij 1882 in het fraaie raadhuis van Naarden een tentoonstelling van oudheden uit Gooiland te openen. De Heer A. N. J. Fabius, J. H. Maas en H. P. Bok staan aan het hoofd dezer onderneming.

— De zorg van het Haagsche Gemeentebestuur voor de oudheden, kunstvoorwerpen en archieven der stad is spreekwoordelijk. Tien jaren geleden verkocht het voor eenige guldens een fraai goudlederen behangsel uit de gebouwen van de inrichting voor de Soepkokerij afkomstig, aan een bekend liefhebber, den heer John L. Eenige jaren geleden liet het toe dat in het Gymnasium een kamer met Gobelins behangen, werd volgestapeld met steenkolen en turf. Kort daarop kondigde het de verkooping aan van een fraaien gebeeldhouwden schoorsteen, afkomstig uit een der huizen naast het stadhuis.

Dezer dagen heeft het de Stadsapotheek doen verbouwen. Op een fraai schoorsteenstuk dat in dit gebouw werd aangetroffen, werd niet gelet. Het werd aan den aannemer overgelaten, die het aan een antiekkoopman overdeed, van wien het overging in handen van een kunstkenner, die het doek restaureerde. Het stuk is nu eenige honderden waard.

Het stelt een fraai landschap voor; in 't midden onder zwaar geboomte het standbeeld van een riviergod, waarbij een gezelschap deftige heeren en dames gezien wordt. Op den achtergrond links een karos met vier paarden.

Dit inderdaad schoon schilderstuk dagteekent uit de 2e helft der XVIIde eeuw.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Stad Napels is verrijkt met een belangrijken Kunstschat. Prins Filangiéri heeft aan de stad zijn Museum gelegateerd, dat een waarde van ongeveer 7½ ton vertegenwoordigt. De verzameling bevat een aanzienlijk getal oude wapens, en talrijke schilderijen van de oude Hollandsche School.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 50. 10 December 1881. 3e Jaargang

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................. *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

SIR EDWIN LANDSEER.

(1802—1873)

DOOR

LEONIDAS.

Daar zijn in de letterkundige geschiedenis der verschillende volken talrijke bewijzen van de zucht der menschen, om zich naast de werkelijke, eene fantastische wereld te scheppen, waarin de dieren als handelende wezens optreden; om aan die metgezellen op hun levensweg, die blijkbaar de kiemen en de sporen in zich dragen van het menschelijk verstand, in de fantaisie hun deel te geven van den geestelijken eigendom, door de menschheid ontvangen of verworven. De gebruiken en gewoonten in de menschelijke samenleving, de karakters die de menschen onderscheiden, ze werden allen den dieren toegekend om der menschheid zelve aldus een spiegel te verschaffen van haar wezen en gebreken. En eenmaal zoo toegerust en uitgedost, werd het contrast tusschen der dieren schijn en wezen, den eenvoudigen menschenkinderen een onuitputtelijken bron van aesthetisch-komisch genot, zou het in hoogeren zin, een snaar van weemoed hebben kunnen doen trillen in het ontvankelijk menschelijk gemoed.

Doch — niet alleen de letterkunde, ook hare zusterkunst, de plastische, zou gebruik kunnen maken van die dierenwereld om indruk te maken op de menschen. Ook zij zou in staat zijn om zich te bedienen van dat contrast tusschen wezen en schijn, en er een bron in kunnen vinden voor komische en tragische effecten — of wel, zij beiden, de letterkundige als de plastische kunst, zouden kunnen spreken van de dieren om henzelven, en, grepen doende uit hun werkelijk leven, de belangstelling vragen voor hun eigen droefheid en vreugd.

Ziet daar dan ook, wat het onderwerp dezer beschouwing, Sir Edwin Landseer, in de plastische, in de schilderkunst heeft gedaan en waarom zijn werken eene bijzondere plaats innemen te midden der produkten der nationale Engelsche schilderschool.

„De kunst wordt niet geleerd, maar aangeboren." Zoo het voor een kunstenaar bewezen is, dan zeker voor Edwin Landseer; zoo van iemand kon worden getuigd dat zij hem in het bloed zat, dan zeker van hem, wiens vader een kunstenaar was met de graveerstift, wiens oudste broeder de traditie zijns vaders volgde, wiens broeder en zuster schilderijen ter Royal Academy zonden, waar reeds vroeger die van hun oom hadden geprijkt, en wiens 2e zuster nog heden den naam der Landseer's met eere ophoudt als teekenares op staal en koper.

De stamvader van deze geheele kunstenaarsfamilie was een eerzame goud- en zilversmid, die te Londen zijn achtbaar bedrijf uitoefende tijdens de regeering van George III en den bloei der eerste Engelsche kunstenaars, Reynolds en Gainsborough. Hem werd in het jaar 1761 (volgens anderen in 1769, en dan niet in Londen maar in Lincoln) een zoon geboren die John gedoopt werd en de vader zou worden dier uitgebreide kunstenaarsfamilie. Al spoedig bleek het dat deze een meer dan gewoon talent bezat voor het graveeren in metaal, eene kunst ten nauwste verwant aan het beroep door zijn vader uitgeoefend, en deze deed hem nu in de leer bij William Byrne, een der eerste graveurs en beste onderwijzers van zijn tijd. John leerde en studeerde en deed alras zien dat hij de verwachtingen die men van hem gekoesterd had niet zou beschamen.

Het was ongeveer in de jaren 1780—90 dat door den naijver van twee uitgevers, twee der meest bekende en grootste Engelsche uitgaven werden voorbereid, die beiden ook op kunstgebied een groot leven verwekten. Het waren Boydell's, „Shakespeare" en Macklin's „Bible" voor welke beide uitgaven Sir Joshua Reynolds schilderijen ontwierp, die ongelukkiger wijze niet tot zijn beste gerekend kunnen worden nl. zijn „Puck," „The Death of Cardinal Beaufort" — „The Witches meeting Macbeth" — en voor den Bijbel „Tuccia, the Vestal Virgin" en „The Hoby Family." Doch bovendien schilderde hij een Arcadisch tafereel waarin de familie Macklin als personen figureerden, en waarop eene zekere Miss Potts als vriendin van den huize, mede zichtbaar was. Het was met deze jonge dame dat John Landseer, die door Macklin was gebruikt om eenige platen voor zijn Bijbel te graveeren, eerlang in het huwelijk trad.

Uit dat huwelijk werden nu de kunstenaars en kunstenaressen geboren die den naam Landseer eigenlijk beroemd zouden maken, Het waren *Jane*, de vroeg gestorven schilderes en *Thomas* (1796—1880) de talentvolle graveur, die, door de reproductie van zijns broeders werken op staal en koper, zooveel gedaan heeft voor diens populariteit; *Charles* (1799—1879) de schilder en R. A., de opzichter der Academy; *Anna Maria*, de eenige, die zich niet schijnt beziggehouden te hebben met de kunst; *Edwin Henry* (1802—1873) de eerste van allen en het onderwerp onzer beschouwing; *Jessica* de bovengemelde ongehuwde graveur en eindelijk *Emma* thans *Mrs. Mackenzie* mede geen vreemdelinge op het gebied, waarop hare geheele familie bestemd scheen uit te munten.

Het kan niet dan belangrijk zijn voor de juiste kennis der kinderen, eens na te gaan wat de man was onder wiens leiding zij het gebied der kunst zijn binnengetreden. Als graveur bezorgde hij reproducties van Turner's schetsen „High Tor" (voor Whitaker's „History of Richmond") en „The Cascade of Terni" (voor de „Picturesque Tour en Italy") een van des schilders schoonste landschappen. Doch van meer belang, om de richting waarin zijn beide zonen zich voornamelijk begaven, is de kennis van het feit, dat hij gravures maakte naar dieren-teekeningen van onze landgenooten, Snijders, Rubens, Rembrandt en anderen; wat alles te zamen hem deed kennen als een meester in zijn vak en hem recht gaf op eene plaats in de Royal Academy. Doch deze was niet bereid den graveurs eenen gelijken rang toetekennen als aan schilders en beeldhouwers. Hen aanvankelijk bij hare stichting geheel en al miskennend, had zij wel na drie jaren de uitsluiting opgeheven, doch om hen slechts toe te laten als Associates, en wel van eene bijzondere soort, met minder rechten dan hun medebroeders. Die achterstelling van zijn kunst hinderde John Landseer voortdurend en in 1806 gaf hij in de Royal Institution eene serie voorlezingen over de graveerkunst, waarin hij haar goed recht om ook als „kunst" beschouwd te worden, met klem en nadruk verdedigde. In datzelfde jaar werd hij door de Academy tot A. E. R. A. (Associate Engraver R. A.) benoemd, een titel, dien hij onder protest aanvaardde, in de hoop als zoodanig in staat te zijn het onrecht te doen ophouden. Of het wegens het mislukken dier pogingen, gelijk sommige, of om andere onbekende redenen, gelijk andere beschrijvers willen weten — was, zullen wij niet beslissen, maar het feit is daar dat John Landseer langzamerhand zijn stift begon neer te leggen, om het nog slechts een paar malen ten behoeve van werken zijns Edwins op te nemen, en zich toelegde op Archeologische studiën 1) welker uitkomst hij in 1817 in een boek openbaarde, terwijl hij ook een paar malen de stichting van een kunsttijdschrift beproefde, telkens echter zonder blijvend gelukkigen uitslag, eerst in 1808 met „The review of publications of Art," daarna in 1837 met „The Probe."

Doch, zoo hij al in deze verschillende zaken niet gelukkig was, er restte hem een schoone taak die hij met hart en ziel vervulde, en waarbij hem zijne toewijding niet onbeloond zou blijven. Het was de opvoeding zijner kinderen en de ontwikkeling der gaven, die zij van de natuur hadden gekregen. Reeds hebben wij een overzicht gegeven van zijn kroost en in het kort aangestipt wat zij deden en werden. Met twee van hen, zullen wij ons voornamelijk hebben bezig te houden, met Edwin, wiens levensloop wij u gaan verhalen en Thomas, wiens arbeid zich in hoofdzaak bij die zijns broeders aansluit. Wat hij onafhankelijk van dezen deed, het zijn z'n prachtige gravure naar Rosa Bonheur's „Paardenmarkt in 1867, zijn oorspronkelijke teekeningen en etsen „Monkeyana," „omen in miniature" en andere gravures die hem allen te zamen eene plaats waardig maakten onder de Associates der Royal Academy (1867. A. E. R. A.; 1867, A. R. A.).

Gaan wij thans over tot Edwin's levensloop.

Het was in 1802, dat, gelijk wij weten, deze eerste, ofschoon naar zijn jaren derde onder de broeders, het levenslicht aanschouwde in Queen Anne Street.

---

1) Observations on the Engraved Gems brought from Babylon to England by Abraham Locket Esq., considered wich reference to Scripture History by John. Landseer.

East 83 te Londen. Als zoo menigeen zijner kunstbroeders bleef zijn aanleg niet lang verborgen, maar terwijl anderen slechts met moeite eene roeping voor de kunst zagen erkend, mocht de jeugdige Edwin zich vroegtijdig onder de zorgvuldige leiding zijns vaders ontwikkelen. Evenals voor Hogarth en Turner hadden de schoolbanken weinig aantrekkelijks voor hem; hij was „always running away from his teacher, and always drawing." Op de groote grasvlakte nabij Londen, de Hampstead Heath, graasden koeien, geiten, schapen en ezels, en reeds op zijn zevende jaar begaf Edwin, hetzij in gezelschap zijns vaders of zijner broeders, hetzij alleen, zich daarhenen om de dieren na te teekenen en te bestudeeren in hun vrij en natuurlijk leven. Dan kwam zijn vader hem halen, toonde hem zijn fouten die hij gemaakt had en deed ze hem verbeteren.

Geen wonder dat, op deze wijze, Edwin reeds op jeugdigen leeftijd eene groote bekwaamheid kreeg in het teekenen, dat hij goed leerde opmerken en uit eigen oogen zien, en steeds naar het leven schetsend vrij moest blijven van conventionalisme en valsche voorstellingen. Een aantal schetsen uit zijn jeugd bewaard, waarvan enkelen in het South Kensington te vinden zijn, leveren er de sprekendste bewijzen van. Wilt gij weten wat hij teekende, ziet daar de opgaven van eenige schetsen. Van zijn 7e jaar, „een schotsche das met een rat in den mond," „Wachtende op bevelen (een liverei-koetsier) „de Kikkert" — (alle drie in olieverf;) — van zijn 8e jaar, etsen, als koppen van een *ezel*, van een korthoornig *schaap* (uitmuntend in de perspectivische teekening der hoorns) van een *mannetjesbeer* en een *leeuw* en een *tijger*, een volledige ezel en een ezelin met haar jong. Die der volgende jaren nemen in omvang en belangrijkheid toe, het zijn stieren en koeien „met uiers voeder zwaar," een St. Bernardshond, een ram met dubbel gekrulde horens, die andermaal uitmuntend geslaagd is in de teekening der horens; eindelijk een geheel tafereel, „Het gevecht tusschen een leeuw, een tijger en panter om een jong reekalf."

Het jaar 1815 leverde een ander bewijs voor zijn vroege ontwikkeling. Op dertienjarigen leeftijd exposeerde hij reeds ter Royal Academy, twee schilderijen, het portret van een muilezel, en van een teef met haar jong. Het waren, zooals van iemand van zijn jaren te wachten was niets dan portretten, goed geslaagd als teekeningen, zonder eenige verdere buitengewone verdiensten in kleur of arrangement.

In dat zelfde jaar kwam hij met zijn broeders onder de leiding van Haydon, 1) een schilder die in 1814 de aandacht had getrokken door zijn schilderij „Salomon's rechtspraak" en zich onderscheidde door zeer eerzuchtige werken op groote schaal aangelegd. Doch wat meer was, hij was een uitstekend meester, voor het onderwijzen geschapen, en met volkomen heldere denkbeelden omtrent de beste wijze van studie. Hij gaf Edwin zijn eigen ontleedkundige teekeningen ter copiëering en spoorde hem aan, zelf zooveel dieren te ontleden als hij maar kon. Toen de Grieksche beeldhouwwerken, de overblijfselen van het Panthenon, die later in het Britsch muzeum een plaats zouden vinden, door Lord Elgin's zorg naar Engeland werden overgebracht, deed Haydon ze zijnen leerlingen nateekenen, en deed hetzelfde met de groote krijtteekeningen van Rafaël, thans nog in het South Kensington Museum en prachtige voorbeelden ter copiëering voor de leerlingen der school.

Dat Edwin met dat al getrouw bleef aan zijn liefde voor de natuur is eene onbetwistbare waarheid voor allen, die zijn stukken mochten zien en genieten, en of hij veel van die studie der ouden heeft overgehouden is een moeilijk op te lossen vraag, al heeft John Ruskin 1), de bekende kunstkritikus (wiens uitspraken wij nog een paar malen in den loop van dit opstel zullen aanhalen en wiens leven en werken, wij binnen een niet al te lang tijdsverloop onzen lezers hopen te schetsen zoodra wij over al de noodzakelijke bronnen dienaangaande kunnen beschikken) haar op een meest besliste wijze beantwoord. „Edwin Landseer zoo schreef hij in zijn brochure on pre-Raphaelitism" — is op één na de laatste der schilders die ik thans zal noemen! Ik behoef voor niemand, die bekend is met zijn vroegste werken, te wijzen op den arbeid en de studie der natuur die zij vertoonen, noch meer dan te zinspelen op de eigenaardige vermogens van zijn geest. Men zal onmiddelijk toestemmen dat de grootste verdiensten zijner schilderijen in het algemeen in die deelen te vinden zijn, die het minst gelijken op dat wat reeds vroeger volbracht was; en dat het niet aan de studie van Rafaël was dat hij zijn grootste triumfen had dank te weten maar aan eene gezonde liefde voor Schotsche dashonden."

Een jaar nadat hij bij Haydon ter studie was gekomen liet Edwin zich inschrijven als leerling der Royal Academy. Doch voordat zijn naam als zoodanig in de registers dezer instelling werd opgeteekend,

---

1) *Benjamin Robert Haydon*, geboren te Plymouth in 1786, kwam in 1804 naar Londen, waar hij zich ter Academy als leerling liet inschrijven, en vriendschap sloot met Jackson en Wilkie. In 1806 zond hij op de tentoonstelling van de Academy „Dentatus aangevallen en vermoord door zijn eigen soldaten" maar voelde er zich zoo over gegriefd, dat zijn stuk niet, evenals twee van Wilkie, in de groote zaal was gehangen dat hij zijne betrekking met die instelling opgaf en er niet weer voor 1826 exposeerde. In 1820 verkocht hij zijn „Christus' intree in Jeruzalem" voor £3000; maar toch, ook door de tentoonstellingen zijner werken voor eigen rekening, was hij meestal in geldgebrek, vooral in de laatste jaren van zijn leven. In 1840 begon hij lezingen te houden over kunst, publiceerde in 1842 „Thougts on the relative value of Fresco and Oil painting, as applied to the Architectural Decorations of the Houses of Parliament" en liet in de jaren 44—46 zijn lezingen over schilderen en teekenen volgen. Hij stierf in 1846. Zijn leven is naar zijn Autobiography en Dagboeken door Tom Taylor beschreven. „Life of B. R. Haydon, Historical Painter, London 1853. 2e Ed.

1) *John Ruskin*, (geb. 1819) bewoog zich op velerlei gebied. Hoewel in hoofdzaak kunstkritikus en historicus (zooals in zijn Prae-raphaelitism, Modern Painters, Seven Lamps of Architecture, The elements of perspective) schreef hij ook over Staathuishoudkunde, (4 essays in the Cornhill Magazine of 1862. Vergelijkende Mythologie, Vogels en Bloemen (Love's Meinie en Proserpina (1873 en 75), gaf lezingen over „boeken en hoe ze te lezen" (Sesame and Lilies 1864) en toonde zich in al zijn werken, een onafhandelijken, dichterlijken geest, vol sterke liefde of haat, een vijand van alle onrecht en een groot meester over de Engelsche taal, gelijk vooral in zijn natuurschilderingen uitkomt. Zijn eerste en laatste raadgeving aan alle kunstenaars was „studeert de natuur," immers: „Hij die op nederige wijze wandelt aan de hand der Natuur zal zelden in gevaar komen zijn blik te verliezen op de Kunst. Hij zal in den regel in alles, wat waarlijk groot is in der menschen werk iets van hun voorbeeld (de natuur) ontdekken, waarvoor hij hen dankbaar zal zijn en hen somtijds met eerbied zal volgen. Terwijl hij, die Kunst tot leermeesteres neemt, geheel en al den blik kan verliezen op alles wat zij vertolkt, en zinken tot de zonde van een afgodendienaar en de vernedering van een slaaf." (Zie voorrede tot de 2e Ed. van „Modern Painters.")

was hij in de catalogi harer tentoonstellingen geen vreemdeling meer. Het is dan ook moeilijk den jeugdigen Edwin op dat tijdstip nog als een gewone leerling te beschouwen; de schilderijen die hij in deze jaren 1817 en 18 maakte, doen weinig minder dan een reeds volwassen kunstenaarshand vermoeden. De beide portretten van honden, Brutus, en diens zoon, van het eerstgenoemde jaar zijn vol karakter en uitdrukking; het tafereel dat hij in 1818 ter tentoonstelling van de „Society of Painters in Oi and Watercolours" (sinds 23 alleen nog maar of Watercolours) zond zijn „Fighting Dogs getting wind" doet reeds zijn geheele richting voorspellen. De triumfeerende gelaatsuitdrukking van den overwinnaar, en de woede en haat van den overwonnene, die nederligt onder zijn tegenstander, zijn treffend en meesterlijk geteekend.

Van geheel anderen aard, maar daarom te meer opmerkelijk als bewijs van de verscheidenheid der karakters die Edwin toen reeds wist te teekenen, is zijn „Alpine Mastiffs reanimating a distrested traveller," eene schilderij waarvan zijn vader de gravure maakte, en waarvoor een echte St. Bernardshond, door een heer uit Liverpool medegebracht, tot model diende. (1823) Tusschen deze beiden was eene andere schilderij „The cat disturbed" or „the Intruder" waarvan Dr. Waagen, de bekende schrijver ook door den heer Westrheene in zijn Jan Steen studie aangehaald, zeide dat „het eene kracht van coloriet en een degelijkheid van uitvoering vertoont die aan meesters als Snijders en Fijt doet denken."

Inderdaad zijn Landseer's vroegste schilderijen met groote zorg en degelijkheid afgewerkt, zonder eenige zweem van peuterigheid, maar ook zonder de breedheid de gemakkelijkheid en vlugheid die zijn latere werken kenschetsen. Hij schilderde toen nog niet zooals later (in 1832) één zijner fraaiste stukken in twee dagen, of, zooals nog later, in twee en een half uur; integendeel, nog in 1823 schreef Wilkie 1) aan sir George Beaumont dat er in de laatste jaren onder de jonge schilders een zucht tot beuzelen en peuteren was gekomen, en dat hij o. a. ook Landseer er tegen gewaarschuwd had. Wilkie overdreef, maar in elk geval is het duidelijk dat Landseer, evenals Reynolds, Turner en Wilkie zelf, schoon dan niet zoo sterk als de beide laatsten, twee bepaalde perioden heeft gekend in het technische deel zijner kunst. Of het hem niet beter ware geweest indien hij de tradities zijner jeugd ook later wat meer hadde in eere gehouden, daarvan getuigt de ongelukkige toestand van sommige zijner schilderijen in voldoende mate.

Na de „Alpine Mastiffs" waren een paar studies van leeuwen gevolgd, op groote schaal aangelegd, doch zonder den buitengewonen uitslag van de, in 1821 verschenen en door Thomas gegraveerde „Rattenvangers" een tafereeltjen van vier honden die zich in een oude schuur op de rattenvangst toeleggen, en woedend schijnen omdat het hun niet gelukt hun vijanden meester te worden. Een hunner is met zijn gansche voorlijf verzeild geraakt in een gat in den vloer, dat blijkbaar den toegang tot het rattennest geeft. Alleen zijn achterpooten en staart zijn zichtbaar en de beweging van deze laatste toont de hevigheid van zijn verlangen om zijn vijanden machtig te worden. Een groote witte das is eveneens in de hevigste agitatie; hij snuffelt en wroet bij het gat, waarin zijn kameraad bezig is; zijn hoofd en borst zijn als het ware voorover geworpen, zijn lichaam uitgestrekt, zijn tanden op elkaâr geknersd; hij ademt snel en beweegt zijn neusvleugels, zijn oogen glinsteren van woede en strijdlust. Zijn zwarte metgezel, met een witte streep op den rug is in eene niet minder hevige gemoedsbeweging, zijn rug is gekromd en hij buigt het hoofd over den zoekenden kameraad, als om iets te weten te komen van den stand van diens onderzoek. Meer gematigd in zijn bewegingen, want hij is blijkbaar nog een nieuweling in het vak, zit, een weinig verder op, een jonge dashond te wachten op de dingen die komen zullen.

Een jaar later oogstte de jeugdige kunstenaar met een nieuw doek „De provisiekamer overrompeld" niet alleen nieuwen lof maar ook pecunieel voordeel, toen de directeuren der British Institution hem de premie van £ 150 aanboden. Nog altijd was hij, alhoewel welhaast meerderjarig en reeds alom bekend, in het huis zijns vaders woonachtig, schoon het atelier hetwelk hij daar te zijner beschikking had in geenen deele schitterend, of zelfs maar gemakkelijk en voldoende kon heeten. Doch zijn vader beheerde zijn zaken, gelijk in later jaren zijn vriend John Bell zou doen en hij kon het niet van zich verkrijgen te gaan verhuizen en op zich zelf te gaan wonen. Daar zou hij eerst in 1824 toe komen, nadat hem zijn „Cats paw" met £ 100 betaald was geworden, en een zijner vrienden hem aanbood, het benoodigde geld voor zijn installatie in eene woning bij Regent's Parkin St. John's Wood (nog heden ten dage een der meest bekende schildersbuurten, waar Alma-Tadema woont en waaraan de vroeger door ons vermelde St. John's Wood school 1) haren naam te danken heeft) renteloos voor te schieten. Datzelfde jaar zag hem met Leslie 2) Schotland bezoeken en op Abbotsford bij den vader der Ro-

1) *Sir David Wilkie R. A.* geboren 1785, kwam in '99 in „De Trusees Academy" te Edinburg, waar hij in 1803 „de 10 G's. prijs won voor de beste schilderij „Callisto in the Bath of Diana," In 1805 kwam hij naar Londen waar hij evenals Haydon de R. Academy bezocht. Reeds in 1806 trok hij de aandacht door zijn „Dorpspolitici" en ontwierp tot 1825 een tal van genrestukken, als „Blind Fiddler, Cut Finger, Village Festival en anderen. Nadat jaar maakte hij eene reis van drie jaren op het vaste land, bezocht Frankrijk, Italië. Duitschland en Spanje, en veranderde sinds dien tijd niet alleen zijne vroegere zorgvuldige wijze van schilderen voor eene breederen, lichteren stijl, maar werd ook historie- en portretschilder, uit welk laatste tijdperk zijn „John Knpx preaching" het meest beroemd is geworden. In 1809 werd hij tot A. R. A., en twee jaar later tot volledig R. A. benoemd, terwijl de koning hem in 1823 tot den adelstand verhief. In 1840 maakte hij eene reis naar het Oosten, werd op de terugreis aan boord der stoomboot ziek, en stierf op zee in 1841.

1) Zie „Ned. Kunstb." No. 20 pag. 157 1880.

2) *Charles Robert Leslie* (1794—1859) een der beste genre schilders van zijn tijd, gaf illustraties vol geest en humor van tafereelen uit den Don Quichot Sancho in het apartement der hertogin) Tristam Standy (Uncle Toby en Widow Wadman) The merry Wives of Windsor (Falstaff aan tafel bij Mr. Page) Le Bourgiois gentelhomme, Femmes Savantes en andere werken. Hij kwam in 1811 naar Londen ter Academy waarvan hij in 1821 een Associate en in 26 een vol lid werd, en waaraan hij van 48—51 professor of Painting was. In 1845 gaf hij uit een „Life of Constable" en in 54 een handboek for Young Painters, terwijl hij een autobiografie achter liet, die weldra na zijn dood het licht zag.

mantiek, met wien hij in Londen kennis gemaakt had, voor een poos zijn intrek nemen. Doch voor dien tijd had de bovengenoemde „Cats Paw" zijn atelier verlaten en ruimen bijval gevonden. Inderdaad is het een der meest humoristische en bestgelukte tafereelen van den schilder, een van die, waaraan hij zijn groote populariteit te danken had; al laat het thans uit een oogpunt van kleur te wenschen over. Het voert ons in een wasch- of mangelkamer; de eigenares is heengegaan, maar heeft op de kachel een aantal kastanjes ter roostering neergelegd. Een flinke sterke aap is op de geur die zij gaven, afgekomen, om te zien of hij niets van die lekkernij kan machtig worden. Doch ongelukkigerwijze zijn de verboden vruchten alreeds te heet en moet de snoeper zijn plan opgeven. Ten minste — als hij geen ander middel kan vinden om ze meester te worden. Hij zoekt — en zijn oog valt op een kat, die met haar jongen in een waschmand, de aangename hitte van het vuur en de bedekking der lakens geniet. Dadelijk is het plan van den aap gemaakt. Met zijn sterke klauw grijpt hij de niets kwaads vermoedende poes in den nek en licht haar op. Met al de kracht die in haar is, al krabbend en wringend, poogt poes zich tegen die onbehoorlijke eigendunkelijke beschikking over haar persoon te verzetten; wikkelt zich in de lakens, wringt zich los, bevrijdt zich, werpt in haar vlucht de bloempot over den strijkplank, maar kan toch haren vervolger niet ontgaan. Met ijzeren vuist wordt zij aangegrepen, en naar den noodlottigen kachel gevoerd, nog altijd onbewust van het eigenlijke doel van haren bedwinger. Dáar wordt zij opgeheven tot de noodige hoogte en nu vat Jingo haar fluweelen pootjen en — laat haar de kastanjes van het vuur halen."

(*Wordt vervolgd.*)

RAPPORT OVER DE KUNST IN BELGIE

aan de Nederlandsche Regering uitgebragt door jhr. mr. W. M. van Weede, Zijner Majesteits Gezantschaps-Secretaris te Brussel. 1)

Sedert den dag waarop de scheiding tusschen Nederland en Belgie tot stand kwam, onderging de politieke en oekonomische gesteldheid der beide Rijken menige belangrijke wijziging. Vraagstukken welker behandeling door de revolutie was vertraagd, of welker gewigt zich eerst later deed gevoelen, werden opgelost, en ieder jaar kregen nieuwe maatregelen tot bevordering van het nationale welzijn, zoo in het noorden als in het zuiden, hun beslag.

Voor ons Nederlanders kan het niet onverschillig wezen na te gaan hoe onze buren in dit streven naar ontwikkeling slaagden, en bij uitstek belangwekkend is het te onderzoeken op welke wijze onderwerpen, die reeds vóór 1830 aan de orde waren, en dus een tijd lang de twee volken gemeenschappelijk bezig hielden, naderhand in Belgie worden geregeld.

De verbetering van het kunstonderwijs in de Vereenigde Nederlanden, ziedaar een punt waaraan de Regering van Koning Willem I hare grootste opmerkzaamheid geschonken had. Nog in 1829 was een Koninklijk besluit verschenen, dat de wenschelijkheid had aangetoond om den band tusschen nijverheid en kunst naauwer toe te halen, en de laatste meer dienstbaar te doen worden aan het algemeene nut. Om hiertoe te geraken zouden waarschijnlijk de noodige maatregelen niet achterwege gebleven zijn, maar de staatkundige gebeurtenissen maakten voor's hands eene verwezenlijking der aangeduide hervormingen onmogelijk, en eerst toen kalmere tijden teruggekeerd waren, kon men het afgebroken werk weder opvatten.

Over de wijze waarop Belgie het programma van 1829 uitvoerde, en over de resultaten welke het verkreeg, bevatten de volgende regelen enkele bijzonderheden.

Het is een nog heden ten dage niet geheel verdwenen vooroordeel, dat de kunst louter moet beschouwd worden als eene weelde. Hare aantrekkelijkheid, hare waarde voor enkele bevoorregten, worden niet betwist, maar hare groote beteekenis uit een oogpunt van materiele welvaart en hare beschavende kracht worden dikwijls over het hoofd gezien. Toch liggen beide voor de hand, en inzonderheid blijkt het telkens dat goede smaak, door kunstzin gevormd en ontwikkeld, een element van welslagen uitmaakt, waarmede de nijverheid rekening behoort te houden. Arbeiders, toegerust met artistieke kennis, zullen doorgaans de voortbrengselen hunner hand op betere voorwaarden kunnen plaatsen dan andere die deze kennis missen; evenzeer zullen volken die de beoefening der kunst in praktijk weten te brengen, hiervan in de concurrentie de beste vruchten plukken. Hoe eenvoudig deze waarheden ook zijn mogen, het heeft lang geduurd eer zij tot haar regt kwamen: verouderde, maar vrij algemeen verspreide begrippen verzetten zich tegen hare erkenning, en eerst door de ondervinding der bezwaren aan de toepassing van sommige theoriën verbonden, werd de weg bereid tot de voor velen verrassende ontdekking: ook de kunst is een magt.

In de eerste helft dezer eeuw meenden de verschillende volken van Europa geen beter wapen tegen vreemde concurrentie te kunnen vinden dan dat der goedkoopheid. Overtuigd, dat de markt ten slotte in handen moest blijven van hem die voor zijne producten de laagste prijzen kon bedingen, trachtte elk er naar om zijne eischen beneden die van anderen te stellen. Engeland was in dien wedstrijd ongeëvenaard. Op groote schaal zijne artikelen vervaardigende, en nimmer bevreesd zijnen werklieden in gunstige tijden eene overmaat van inspanning af te vergen, had het inderdaad belangrijke uitkomsten verkregen. Maar daaraan moesten soms zware offers worden gebragt; immers, zoodra het debiet, door welke oorzaken ook, verminderde, kreeg men te doen met overproductie; en deze was niet te ontwijken, want alleen door op den ouden voet voort te werken kon men op dezelfde conditien blijven afleveren. Het minimum van winst waarmede men in goede dagen genoegen nam, bleek tevens in zulke oogenblikken onvoldoende, en het gevolg van dit alles was dat krisissen en vreeselijke ellende bij den minsten tegenspoed ontstonden. Buitendien begon men in Engeland te bespeuren, dat de voorrang op het gebied der goedkoopheid zich niet gemakkelijk laat behouden; Amerika, dat zoovele grondstoffen voortbrengt, toonde zich een meer en meer gevaarlijk concurrent. Frankrijk, Belgie en Zwitserland vervaardigden een aantal zaken, welke om hare schoonheid in toenemende mate gezocht werden, en zonder zich nog met juistheid rekenschap te geven van de oorzaken van hunnen achteruitgang, bemerkten allengs de Britten, dat de lage prijzen hunner zoo soliede artikelen niet meer bij magte waren aan de laatste een duurzaam welslagen te verzekeren.

Onder deze omstandigheden werd de algemeene tentoonstelling van 1851 te Londen geopend. Zeer vele volken namen deel aan dien vreedzamen kamp, waarin voor het eerst producten uit alle deelen der wereld elkander de zege betwistten, en hun ijver liet zich gemakkelijk verklaren zoowel door het voordeel dat er in gelegen was om de goede qualiteiten van eigen maaksel aan het licht te brengen, als door het verlangen dat ieder gevoelde om de vorderingen van anderen na te gaan.

De resultaten der tentoonstelling bleven niet beneden verwachting. De nieuwheid der onderneming deed haar nut te meer uitkomen, en moesten ook velen ervaren dat hunne artikelen den toets der vergelijking met die van anderen niet konden doorstaan, zij zagen zich tevens de gelegenheid verschaft om de redenen te leeren kennen waaraan zegevierende concurrenten hun succes te danken hadden.

In dit geval bevond zich ook de Engelsche nijverheid. Geroepen om op eigen bodem van hare ontwikkeling blijk te geven, had zij zich daardoor een uiterst gunstig terrein aangewe-

---

1) Van bevoegde zijde ontvingen wij eenige aanteekeningen op dit belangrijk verslag, waardoor de vergelijking der toestanden in Belgie en in Nederland treffender wordt. Deze aanteekeningen zijn cursief gedrukt. Red

zen gezien, en hare vele inzendingen getuigden van den wenseh om den eens verkregen goeden naam krachtig op te houden. Maar spoedig kwam het aan den dag dat een gevaarlijk mededinger haar naar de kroon stak. De Fransche afdeeling toch trok aanstonds de opmerkzaamheid van het publiek door hare smaakvolle verzamelingen, welker karakter zieh scherp van dat der Engelsche onderseheidde. Men zag dat, terwijl de Fransche fabrikanten getracht hadden den door hen vervaardigden voorwerpen een stempel te doen dragen van sierlijkheid en goeden smaak, de Engelsehe daarentegen van meening geweest waren dat soliditeit en matige prijs de eenige voorwaarden zijn waar de koopers naar plegen om te zien, en het overige dus veilig buiten aanmerking kan blijven. De algemeene waardeering die de inzendingen der Franschen ondervonden. toonde thans duidelijk aan dat de opvatting der Britsche industrielen eenzijdig was, dat de verbruikers wel stellig aan schoone vormen en kleurenschakeringen de voorkeur geven boven andere welke strijdig zijn met de regels van de aesthetiek, en dat van de mindere of meerdere inachtneming der laatste voor de nijverheid oneindig veel afhangt.

Van Engelsch standpunt bezien, kon deze uitkomst niet anders worden genoemd dan eene nederlaag: zij leverde het bewijs dat het Vereenigd Koningrijk met zijne groote kapitalen, zijne krachtig georganiseerde maatsehappijen en zijne uitgestrekte werkplaatsen, buiten staat was om te wedijveren tegen de magt welke Frankrijk ontleende aan den kunstzin zijner bevolking; zij gaf tevens te verstaan dat zoolang men aan gene zijde van het Kanaal de oude theorien bleef huldigen, eene verbetering van den toestand onmogelijk wezen zoude.

Het moet worden erkend dat de veerkraeht van het Engelsche volk na de pijnlijke ervaring die het had opgedaan, helder aan het licht kwam Zonder zich in 't minst de moeijelijkheden te ontveinzen waarmede het zoude te strijden hebben, zoeht het terstond naar middelen om het verloren terrein te herwinnen. Gerugsteund door het Parlement, nam de Regering doeltreffende maatregelen om het kunstonderwijs in dier voege te ontwikkelen, dat de geheele industrie er de heilzame vruehten van plukken kon. De Prins-Gemaal en andere uitstekende mannen sehonken hunne medewerking aan de zaak, en weldra was eene hervorming tot stand gekomen die voor Engeland het uitgangspunt werd tot nieuwen bloei en nieuwe grootheid. 1)

Het is hier de plaats niet om na te gaan door welke middelen deze ommekeer werd voorbereid: alleenlijk zij herinnerd dat toen in 1856 eene tweede internationale tentoonstelling gehouden werd, de gewrochten der Britsehe nijverheid reeds zeer veel artistieke kennis verraadden, en de Fransche fabrikanten, hierdoor verontrust, nieuwe kraehtsinspanning noodig oordeelden.

De aangehaalde feiten hadden ten gevolge, dat in de meeste Europeesche Staten het kunstonderwijs merkelijk werd uitgebreid. Algemeen was de overtuiging ontstaan dat de nijverheid, om tot hare volle ontwikkeling te geraken, de hulp der kunst behoeft, en niet slechts de ondervinding welke men had verkregen, maar ook de meer onbevooroordeelde beschouwing waartoe men was gekomen, maakte elken twijfel aangaande de juistheid dier opvatting onmogelijk.

De grond waarop laatstgenoemde steunt, is inderdaad niet ver te zoeken: hij ligt in den sehoonheidszin die van oudsher bij alle volkeren werd gevonden. Iedere natie voelde er behoefte aan om woning, kleeding en gereedschap overeenkomstig haar eigenaardig kunstbegrip te versieren, en zelfs als onkunde er soms toe leidde om zaken die tot verfraaijing bestemd waren een onooglijk voorkomen te geven, bleef toch de artistieke bedoeling der makers duidelijk en onmiskenbaar. Het spreekt dan ook van zelf dat voorwerpen welke niet sleehts nut maar daarenboven aantrekkelijkheid hadden, meer dan andere moesten worden gewaardeerd, en in onzen tijd kan dit versehijnsel minstens evenzeer als vroeger worden waargenomen.

De naauwe vereeniging van kunst en industrie, die aan de laatste zulke gewigtige uitkomsten verzekert, levert in de toepassing een aantal voordeelen op, welke klaar bewijzen dat deze vereeniging geenszins een „mariage mal assorti" is, maar wel eene verbindtenis van twee naturen, aangewezen om zamen te gâan.

Zoo is het inlegkapitaal dat wordt benoodigd tot het dekken der kosten van deugdelijk kunstonderwijs en tot het bevorderen van kunstzin en smaak, geheel onbeteekenend, vergeleken met de winsten die er uit voortvloeijen kunnen, en daar er bijna geen zaken denkbaar zijn, waarop niet de kunst zoude vermogen haar stempel te drukken, staat het vast dat met het vermeerderen van 's menschen behoeften (een noodzakelijk gevolg van toenemende beschaving) ook die winsten zich zullen vermenigvuldigen in verrassende mate. Men werpe niet tegen dat het kostbaar zoude wezen voor minder gegoeden indien zij bij het aansehaffen van alle mogelijke artikelen steeds hun schoonheidsgevoel wilden raadplegen, en dat zij dus wel gedwongen zullen zijn sleehts op nut en bruikbaarheid te letten. Die bewering zoude elken grond missen; immers schoonheid sluit goedkoopheid en eenvoud niet buiten, en veeltijds ontleent zij juist aan laatstgenoemde hare grootste aantrekkelijkheid.

Er is meer. Eene goede ligging, een vruchtbare bodem, een groeizaam klimaat verzekeren aan het land dat hen bezit, voordeelen welke minder begunstigde rijken tot geenen prijs kunnen koopen. Maar de vruchten eener naauwgezette beoefening der kunst liggen binnen het bereik van elk volk dat er zich ernstig op toelegt ze te verkrijgen, en het is daarom dat inzonderheid kleinere staten, welke in den regel niet over de veelvuldige hulpmiddelen der grootere te besehikken hebben, er naar behooren te streven eene bron van welvaart te leeren kennen en exploiteren, die voor allen gelijkelijk vloeit, en sleehts aan de bekwaamsten het overwigt geeft.

Reeds spoedig nadat de wereldtentoonstelling van 1851 hare poorten gesloten had, werd in Belgie de noodzakelijkheid gevoeld eener grondige hervorming van het kunstonderwijs; de minister Rogier zond aan den Koning een rapport, waarbij hij op het nemen van afdoende maatregelen aandrong, en het scheen dat men het spoedig eens zoude wezen omtrent den aard der tot stand te brengen verbeteringen.

Voorshands bleef de zaak echter slepende; wel werd in 1859 een eollegie in het leven geroepen onder den naam van „Conseil de perfeetionnement pour l'enseignement des arts graphiques et plastiques", en later, in 1868, eene tentoonstelling van kunstwerken georganiseerd 1) waarvan het hoofddoel was een onderzoek mogelijk te maken naar bestaande leemten en gebreken, — tot bepaalde resultaten kwam men niet; en zelfs nadat twee ervaren kunstenaars, de heeren de Taeye en Canneel den te volgen weg duidelijk hadden aangewezen in een werk 2) dat algemeene instemming vond, duurde het nog geruimen tijd eer de hand aan den ploeg werd geslagen en eene nieuwe regeling werd ter sprake gebragt.

Aan de beide verslagen die het zoo even genoemde werk bevat, zijn voor een groot gedeelte de beginselen ontleend waarop deze regeling steunt.

Het was inzonderheid professor de Taeye die met veel helderheid den uitslag zijner bevindingen wist mede te deelen en zijne denkbeelden wist te ontwikkelen. Sommige der beschouwingen door dien kundigen man geleverd mogen ontegenzeggelijk verheven worden genoemd, 3) en het pleit voor het juiste inzigt der Belgisehe Regering dat zij de wenken van haren raadgever op hunne regte waarde schatte.

Een volledig en beredeneerd onderwijs der teekenkunde wordt door den heer de Taeye aangeduid als de hoeksteen waar de vorming van ieder meer verfijnd arbeider op rusten

---

1) In een hoogst belangrijk rapport van den Directeur der Akademie van Schoone Kunsten te Leuven, prof. L. de Taeye (zie pag. 7) worden eenige statistieke opgaven overgenomen uit de „Chronique politique des arts" (1870, no, 10 en 16) en den „statistical abstract," die op de aangeduide hervorming betrekking hebben. Zij constateren dat van het jaar 1847 tot het jaar 1856, de jaarlijksche uitvoer uit Frankrijk toenam ter waarde van een bedrag van 1 milliard 174 millioen francs, in welke som de artikelen die met de kunst in verband staan, begrepen waren voor een bedrag van 418 millioen of 35 pct. Van 1856 tot 1868 nam bedoelde uitvoer toe ter waarde van 2 milliarden 70 millioen francs, maar de artikelen die met de kunst in verband staan, waren in deze som nog slechts voor een bedrag van 350 millioen, of naauwelijks 16 pCt., begrepen. In 12 jaren tijds was de verhouding dus met de helft verminderd.

In Engeland daarentegen werd van 1856 tot 1868 eene vermeerdering van den jaarlijkschen uitvoer waargenomnn ten bedrage van 3 milliarden; de artikelen die met de kunst in verband staan, kwamen hierin voor tot een bedrag van 855 millioen of 28 pCt., (dus 505 millioen of 1^{N} pCt. meer dan in Frankrijk.)

---

1) Vrgl. het werk „Exposition des académies des beaux arts, et congrès de l'enseignement des arts du dessin."

2) Rapports des délégnés chargés par le Gouvernement de l'inspection des académies des beaux arts et des écoles de dessin du Royaume de Belgique.

3) Zie o. a. pag. 161 het hoofdstuk getiteld: „Principes philosophiques de l'art." Vrgl. ook daarmede in het werk van denzelfden schrijver „Ecole des art décoratifs, pag. 1400, het hoofdstuk getiteld: „Principes basés sur la science de l'esthétique."

moet. Even onmisbaar als de kennis van lezen en schrijven, is voor den beoefenaar van een handwerk de vertrouwdheid met een vak dat zijn oordeel over verhoudingen en afmetingen ontwikkelt, de juistheid van zijn blik bevordert en zijne technische vaardigheid vergroot.

Ten einde het teekenonderwijs de vruchten te doen dragen welke men regt heeft er van te verwachten, komt het er op aan de lessen der ervaring te benuttigen. Met een beroep op de oudheid 1), waarin de kunst zulk eene ontzaggelijke hoogte bereikte, betoogt professor de Taeye de noodzakelijkheid om, zooals vroeger de Grieken deden, eene op meetkundige basis gegronde methode van onderrigt te volgen. Wetenschappelijk en artistiek onderwijs, spreekt hij verder, behooren zamen te gaan en elkander aan te vullen. De studie van het menschelijk ligchaam, van de regelen der schoonheidsleer, van de beginselen en de geschiedenis der kunst, moet afgewisseld worden door praktische lessen in bouwkunst, beeldhouwkunst en schilderkunst.

Belangrijke inkrimping van de werktuiglijke oefeningen der kopie naar plaat, en gelijktijdig onderrigt van het meetkunstig teekenen, het artistiek teekenen en het teekenen naar geheugen, ziedaar het kort begrip van het nieuwe systema. 2)

Na het voorafgaande 3) te hebben uiteengezet, handelt professor de Taeye, onder meer, nog over de wenschelijkheid eener naauwe aaneensluiting van kunst en industrie. Dit punt is inderdaad van hoog gewigt, want juist in de enge betrekking die eenmaal tusschen beide bestond, lag de oorzaak van de altoos zoo bewonderde vaardigheid der arbeiders uit vroegere eeuwen.

Gedurende het schitterend tijdperk der Renaissance was de kunst, zoo te zeggen, doordrongen van het besef der noodwendigheid om zich eene bepaalde bestemming te kiezen: zij legde er zich dus op toe hetzij om de voortbrengselen der nijverheid te verfraaijen, hetzij om tot complement te dienen aan de bouwkunde, die bovenal hare medewerking zeer noodig had 4). De werkplaatsen der verschillende ambachten waren de leerscholen in welke het opkomend geslacht niet slechts werd gevormd voor een of ander vak, maar daarenboven werd bekend gemaakt met de traditien van bekwame meesters. De opleiding, zonder overhaasting gegeven, was grondig, en algemeen in dien zin dat de leerling bij de bestaande onwetendheid aangaande de theorie der verdeeling van den arbeid, een onderrigt kreeg van veel breeder strekking dan dat waarmede tegenwoordig duizenden werklieden toekunnen, die ten slotte niets anders zijn dan levende machines. Het programma van dit onderrigt omvatte alles wat met het vak zelf kon worden in verband gebragt, en de regelen der kunst die bij de vervaardiging van elk voorwerp werden geraadpleegd, eischten dus van de zijde des leerlings studien, die vóór alles ten doel hadden hem de vereeniging van het schoone en het nuttige te doen kennen als eene taak aan welker volvoering zich geen ambachtsman kan onttrekken.

De gunstige resultaten eener zoo praktische vorming waren openbaar: het gros der arbeiders bezat kennis van zaken en goeden smaak, en zij wien buitengewone talenten eene eereplaats onder hunne vakgenooten aanwezen, behielden uit hunne opvoeding de vaardigheid om hunne kunst toe te passen, en haar te plooijen naar de eischen door de nijverheid gesteld.

1) Rapports des délégués, pag. 125.

2) De laatste woorden zijn ontleend aan een in 1874 door den beroemden staathuishoudkundige Emile de Laveleye geschreven artikel, waarin de voorgestelde hervormingen dringend worden aanbevolen. Voor hen die de kunst nog steeds als weelde beschouwen, zal de opinie van bedoelden geleerden, wiens oordeel over dit onderwerp en wiens geestig woord „Le Luxe soutient les Etats comme la corde soutient le pendu" welbekend zijn, ongetwijfeld eenige waarde hebben.

3) Onder een zeer eigenaardigen vorm zijn de voordeelen van een goed teekenonderrigt aangetoond door den welbekenden bouwkundige Viollet le Duc, den man van wien eenmaal gezegd werd dat hij was „l'artiste de talent le plus courtisan, le plus choyé, le plus gâté à la cour de France au temps de sa splendeur". Op politiek gebied legde Viollet le Duc in latere levensjaren weinig vastheid van beginselen aan den dag, maar zijne bevoegdheid op artistiek terrein bleef ten einde toe onbetwist. In een werk getiteld: „Histoire d'un dessinateur" doet hij het verhaal eener opvoeding, waarbij het teekenonderwijs gegeven volgens de ook door Prof. de Taeye aangeprezen methode, een krachtigen hefboom vormde voor de ontwikkeling van den leerling. „Le dessin," aldus besluit de schrijver, „enseigné comme il devrait l'être, est le meilleur moyen de développer l'intelligence et de former le jugement, car on apprend ainsi à voir, et voir c'est savoir." Zie voorts in genoemd boek o. a. de pag. 61, 65, 166, 213, 219, vv.

4) Travaux de la commission Française à l'exposition universelle de 1851, publiés par ordre de l'Empereur. Beaux-arts, par M. le Comte de Laborde. Zie pag. 48 vv.

Meerdere voortreffelijkheid deed ze trouwens niet buiten den kring treden in welken zij waren groot gebragt; schilders, steenhouwers of anderen, hoezeer ook beroemd en gevierd, bleven hun ambacht getrouw: geen wonder dat de werken hunner geoefende hand, gewrocht onder hun kunstenaarsoog, eene kracht en eene schoonheid bezaten waarvan het geheim schijnt te zijn verloren gegaan.

Het denkbeeld eener scheiding 1) tusschen kunst en industrie kwam dus bij niemand op: nog minder dat eener kunst die veredelt in tegenstelling van eene nijverheid die den kunstenaar door hare aanraking verlagen zoude. Eerst langzamerhand, toen de gunst van sommige Vorsten aan uitstekende artisten eene eereplaats aanwees die hen als uit het kader ligtte waarin zij te huis behoorden, werd de band van vroeger verbroken, maar nog geruimen tijd nadat men de oude beginselen had begonnen te verlaten, bleven groote meesters hun beitel of hun penseel dienstbaar maken aan den bloei der industrie van hun land.

Dit alles is later veel veranderd: zelfs bij de middelmatigsten openbaarde zich vaak eene neiging om slechts de hoogere spheren der kunst te bezoeken, en de toepassing van deze te verwaarloozen. Welke oorzaken hier ook toe mogten bijdragen, ongetwijfeld moest die neiging voor een groot gedeelte worden toegeschreven aan het onderrigt zelve. „De meeste teekenscholen," zegt het in het begin van dit opstel aangehaalde Koninklijk besluit van 10 October 1829, no. 4, „hebben eene te eenzijdige strekking; bij de beoefening der schoone kunsten wordt die der nuttige kunsten te zeer verwaarloosd, en dien ten gevolge dragen deze scholen voor de opleiding der arbeidende klasse geenszins de vruchten welke men er van zoude mogen verwachten, indien zij beter waren georganiseerd."

Gelukkig dat thans mag gewezen worden op eene algemeene wijziging in de begrippen over dit onderwerp: de regeling van het onderwijs der decoratieve kunst is allerwege aan de orde van den dag, en binnen een niet te lang tijdsverloop zal zij stellig in de meeste Europesche Staten op afdoende wijze zijn ten einde gebragt.

(Wordt vervolgd.)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De uitslag der examina tot verkrijging van acten van bekwaamheid in het Teekenen en Boetseeren, was dit jaar als volgt:

M[1]. *Handteekenen. Middelbaar Onderwijs.* Candid.

Aangemeld (met 6 dames)	33
Niet opgekomen of teruggetrokken	17
Afgewezen	2
Gediplomeerd	14

M[2]. *Rechtlijnig teekenen. Middelbaar Onderwijs.*

Aangemeld	11
Niet opgekomen	3
Afgewezen	5
Gediplomeerd	3

O. *Boetseeren. Middelbaar Onderwijs.*

Aangemeld	3
Afgewezen	2
Gediplomeerd	1

Teekenen. Lager Onderwijs.

Aangemeld (met 1 dame)	110
Niet opgekomen of teruggetrokken	43
Afgewezen	61
Gediplomeerd	6

1) In het 29ste hoofdstuk van zijn reeds genoemd boek (p. 293) verhaalt Viollet le Duc de bevindingen van twee jongelieden, die, opgeleid volgens verschillende methodes, beiden geroepen zijn om in industrieele ondernemingen werkzaam te wezen. De totale onbruikbaarheid van een hunner, die hoezeer ook gediplomeerd en aanbevolen, spoedig verlegen staat, dewijl hij geheel onbekend is met den aard der stoffen welke hij moet bezigen, en met tal van bijzonderheden op de bewerking van zekere hout- of steensoorten betrekking hebbende, wordt door den schrijver duidelijk aangetoond.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ONDER LEIDING VAN

Dr. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden................ *f* 3.—
Franko per post..................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1 – 6 regels.......................... *f* 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

DE SCHATTEN VAN DE OUDE EN ILLUSTRE CONFRERIE VAN DEN RIDDER St. JORIS TE 'S GRAVENHAGE,

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

In een register, schuilende onder een stapel Gildestukken en andere bescheiden, die blijkbaar eenmaal gerangschikt zijn geweest, volgens enkele genommerde omslagen, maar sedert weder verspreid geraakt zijn, en getiteld: „Octrooyen, Privilegiën, Archiven, item verdere „stukken en documenten, concerneerende de oude en „illustre confrerie van den Ridder St. Joris in 's Graven-„hage, alhier geregistreerd, zooverre die nog te vinden „zijn", vinden wij eenige stukken, die in een tijdschrift, gewijd aan kunst en kunstnijverheid, en oudheidkunde, zeer zeker op hun plaats zijn.

Wij beginnen met No. 28, waarbij in Margine is aangeteekend. „NB. Dit papier is wel ongeteekend, dog met de kennelyke hand van den Secretaris Beninck geschreven en draagt tot titel: „Inventaris van alle alsulcke Brieven, Stucken ende Munimenten, als Adriaen Maertszoen Doelknecht my Adriaen Beninck, Secretaris van den Hage, verthoent heeft op te Weescamere van den Hage, den 10en dach May año XVcLXXV, als bij hem bewaert synde na den overval van den Brielle by den Grave van der Marcq van wegen den Prince van Orange den ijen Aprillis año XVcLXXII."

A. 1°. Item een Concept ende Ontwerp ofte forme om̃e alle jare tot grooter eendrachticheyt ende eere van den Eedelen Ridder St. Joris de Papegay te schyeten in de plaetsse van 't laetste maentscut, inhoudende meer andere poincten ende articulen, gescreven *in Parchement*, groot drie bladeren, wesende geteickent by den Coninck, Deecken, Hoofmans, acht Raden, Rentmr. ende andere sonder date ofte jaere.

B. 1°. Noch een dubbelt van dien *in pappier*, wesende *mede geteickent*.

C. Item een ordonnantie van den Scutters van Sint Joris gescreven, mede in Parchement, groot vier

bladeren, nyet geteickent ende sonder date ofte jaere.

D. Item een Acte metter Dingtale van den Hove van Hollandt tusschen den Coninck, Deecken ende Hoofmans van de Scutterie van Sint Joris alhier in den Haghe, Eysschers ter eenre, ende Jacob Pouwlsz heuren Doelknecht, verweerder ter andere zyden, Beroerende zyn onwillicheyt van de Maenscutten te houden in den Doelen etc. in date *XVen in Meye año XVcX*, met een acte van derzelver date ende jaere daer by de voorsz. partyen geweesen worden in feyten mitte sententie daer na gevolcht, daer by de voorsz. Jacob gecondempneert werde ontruyminge te doen van den Huysinge van den Doellen, in date *den XVIIen Mey año voorsz.*, met een Executoriael daer aen gehecht, in date *den XVIIIen* derselver Maent ende Jaere.

E. Noch een Acte van de questie, gemoveert by Dirck Pieterszoon Eysscher, contra die voorsz. Coninck, Deecken ende Hoofmans, verweerders, daer by voorsz. Verweerders gecondempneert worden d'Eysscher te stellen in de possessie van de voorsz. Huysinge van den Doellen, van date *den XVIIen Mey año XVc ende* X *voorsz.*

F. Item een nieuw Previlegie, Octroy en Ordonnantie, de voorsz. Confrerie van Sinct Joris, gegeven ende verleent by de Co. Mat. Phils, by der gracien Goods etc. tot Bruyssele den XVIIIen Mey dusent VcLXIII, geteeckent op te plycque by Mesdach. Ende geregistreert in der Camere van der Reekeninge in den Haghe alhier in 't derde geluwe Regyster, beginnende prm̃ January año XVcLV stilo curiae ende geteeckent J. Snouckaert.

G. Item Sententie in Wals gegeven bij den Groten Raedt van Hartoghe Phils van Bourgoigne etc. tot voordeele van den Hoofmans ende confrerie van den Voetbooghe van St. Joris in den Haghe, Eysschers ter eenre, contra Pieter Belle· concherge van de Huysinge ende Thuyn van den voorsz. Doellen, beroerende zyn betalinge van de gaige van de vier en twintich ponden Hollands 's jaers, hem gegeven by denzelven Hertoghe by zyne opene brieven van Ghifte te heffen *opten Excys deselve confrerie gegeven by goeder memoriën Grave Willem van Henegouwen in den jaere dusent, vier hondert ende zeven, van eenen halven Stuver op elcke Stoope wyns, die in den Haghe vercoft zoude worden in drie weeken van den jaere, als in de weecke van den Vastenavont, in de weecke van de kermisse ende d'eerste weecke van Mey voor de fondatie van zeekere Messen ende andere geestelycke diensten ter eere Sinct Joris, gegeven totBrugge, den XIXen Aprillis dusent CCCC LVII, nae Paesschen, ende geteickent opte plycke G. Baert.*

H. Item noch zeeckere Brieven van Consente, confirmatie ende vestinghe van 't accort van de voorsz. Geschillen, gemaickt tusschen de voorsz. partijen ende by den voorsz. Heitoge Phils geconfirmeert by zyne voorsz. Opene Brieven, gegeven den eersten dach Octobris dusent IIIIcLVIII, wesende opte plycke geteekent T. Poes.

By welcke voorsz. Brieven de voorsz. Confrerie gegundt ende geconsenteert is. Dat zy in den voorsz. Doellen mitten begrippe als 't doen stont, zouden moegen gaen spelen, schyeten, pooten, planten, houwen, kerfven, ende timmeren tot hairen gelieften etc. Behoudelick altoos den Grondt ende Eygendom van denselven Doelen.

Es henluyden voorts welcke gratie gedaen, dat waert dat hiernamaels by ongevalle yemant gequest of dootgeschooten wordt, etc. vuyt off in den Hoven van onsen Doellen. Dat onsse voorsz. Scutten sulcke Rechten ende Vryheyden hebben ende gebruken zullen, gelyck onsse Scutters te Haerlem, Delft ofte te Leyden daer af hebben ende gebruycken ende redelick is.

I. Noch een copie autentyck van 't selve gescreven in Franchyn ende geteickent by Lodyck.

K. Item een Sententie van den Hove van Hollandt van de questiën ende geschillen tusschen de Hoofmans ende gemeene Schutters van de Voetbooghe etc. Eysschers ter eenre ende Maerten Hogendans bewaerder van de Voorpoorte van denselven Hove, Verweerder ter andere, Beroerende heuren Scuttap van een Groothen op elcke Stoop Wyns etc. daarinne d'Eisschers triumpheerden, salvo datse daarinne vrylaten zouden eenige suppoosten van den Hove by namen ende toenamen in deselve sententie verclairt, ende heuren nacomelingen etc., weesende van date opten lesten dach Aprillis Año XIIIcLXIIII ende geteickent De Zwieten.

L Noch een copie authentyck van dien gescreven in Franchyn ende geteickent by G. Malsen.

M. Item opene Brieven van Ghifte ende Ampliatie van noch andere twaelf pont Hollants 's Jaers Peteren Belle ende Saña synen wyve, ende Phils heurluyder Soene gegeven henluyder leven lanck geduyrende te ontfangen boven andere xij pond Hollants sjaers vuyten scuttappe. Beginnende, Phils by der Gracien Goods Hartoge etc, ende in date dusent IIIIcLV.

N. Item copie in pappier van een Mandament in Wals Beginnende: Charles par la Grace de Dieu Duc de Bourgoingne etc. Daer by Johan de Paris, Camerlinck van den Voorsz. Hartoghe getrout hebbende Clara Belle, doet verdachvaerden de voorsz. Hoofmans, om betalinge te hebben van de helft van drie ende vyftich ponden groon die sy Pieter Belle sculdich waeren ende de voorn. Clara Belle te Huwelicke gegeven etc. in date xxiijen Octobre dusentIIIIc LXIX ende geteikent Terlinghes.

O. Item opene Brieven in franchois Beginnende: Charles par la grace de Dieu, Dũc etc: Donne a la ville de Bruxelles le x jour de Mars l'an de grace mil IIIIcLXXII et signe sur la ploye G. Hantain Par les quelles mon dit Seigneur donne aux Roy Hoofmans et Confreres de la confrerie de Mons. Sainct George la Terre treffons et Heritages ou sont assiz les Bousaulx des archibalettriers a la Haye pour y faire edifier et construire tel masonement que bon leur semble etc. en payant en arrentement chacun an le jour de Sainct Remy dix huyt sols de deux gros moñoye de Flandres chacun sols.

P. Item een Acte, beginnende: om te verzien in die ongeregeltheyt etc., daer by die Grave van Egmondt, als opperste ende Deken by advyse ende goetduncken van den Heere van Wassenaer ende meer andere Heeren etc. geordonneert hebben twee Persoonen die van doen voortsaen last hebben zouden te bewaren en te regeeren allen saicken van St. Joris, die Schuttappe, Renten, Fabrycken, Doelen, Werken, Refectien ende andere Behouften dair toe dienende, die dair af by weeten van denselven Grave ende andere boven verclaert doen zouden alle tgundt daer toe behoort ende anders nyemandt, geduyrende tot wederseggen, ende dair van te doen goede en getrouwe Rekeninge voor

de gheenen etc. in date den xven in Septemb. año XIIIIc LXXXVII, ondergeteickent Egmont ende Wassenaer.

Q. Item een Acte van den Hove in Franchyn Beginnende: opten dach van huyden etc. van date den 17en in Meye año XVcXI daerby Crispyn van Buschuys Jonckfrou Jutte, Evert de Grues Concherge Jaspyn de Beannoir ende Jan van Stapels Gedaichdens van de betalinge van den Scuttap dach genomen hebben te veerthien dagen etc.

R. Item een Mandaet in Latin beginnende: Philibertus Naturelli Dei etc. van de proclamatien te doen van offitie gefundeert op Sinct Joris outair, ten behoeve van Jacob Pieters zoen de Oostwoudt, datum año Dni millesimo quinqentesimo sexto Decimo die vero (?) vicesima quinta Mens: May, sulcx gedaen is als blyct op ten rugge by Heer Bartholmeus fl Joañis Año XVcXVI.

S. Item een openen Brief beginnende: Phils by dgratie Goods etc. van date xxven in Maerte dusent IIIIcLXII na den loop van den Hove op te plycke geteickent T. Poes, Dair by de Hertoghe ratificeert en confirmeert de Ghifte vant officie van de drie messen ter weecke, meester Floris van Dame Priester gegeven, mits ontfangende acht nobelen s jaers gelyck Heer Phils zynen oom daer of tontfangen plach, zulcx hem meester Floris die gegeven zyn by den vier Hoofmans ende thien of twaelf van de outste van de Schutten.

T. Item een bezegelden Brief, beginnende: Wij Phils van Wassenaer, Ridder Heere tot Voorburch Jan oom van Wijngaerden, Geryt Heynricx zoon, ende Jan Gerrits zoen Nachtegael, Hooftmans van de Scutterie in den Haghe etc. van date dusent IIIc LXIII opten XIen dach in Meye, Beroerende den twist tusschen Meester Floris van Dam ter eenre, en de Heer Pieter Jansz. van Alcmaer, Priesteren ter andere zyden, van 't Officie van de drie Missen ter weecke, vaceerende by resignatie van Heer Phils van Dam, overmits zy beyde die Ghifte daer van hadden den eenen van de Hooftmans ende den anderen van den Schutten, ende, want Heer Pieter zyn Recht tot Meester Floris behouf in handen van den Hoofmans voorsz. geresigneert hadden etc., hebben die voorsz. Hooftmans mit somige Scutten 'tzelve officie puyrlyck om Goodswille gegeven etc. Meester Floris voorsz. om te bedienen of doen bedienen by een ander goet Priester soo lange daer gheen versuymenisse in en geschiede metten proffijten voorsz.

V. Item een certificatie in pappier, Beginnende: wy Burgermeesteren ende Schepenen van den Haghe etc, van Heer Dirck Jacobszoon Bacsteen Cappelaen van de Scutterie voorsz. rechtelicken gedaicht ten versoecke van de Coninck, Deeken ende Hoofmans van deselve Scutterie van date den Xen Aprillis XVc LXII, daer by hy verklaert dat hy omtrent XLIIIc jaeren als van den jaere XVcXVIII totten voorsz. jaere LXII door 't overlyden van Meester Phils Buys bedient heeft 't beneficie van (*blanco*), ende heeft die Landen daertoe staende verhuyrt, die Pachten ontfangen, te weeten eerst van Claes Jacobszoen ende nae Jacob Claeszoen vier margen Teelants, leggende in Monster Ambacht, streckende an den Zwarten Dijk, Noch twee margen Teelants Pouwels Claessen, gelegen als boven. Noch vier Margen Weylants, gelegen by Escamp, die eenen Adriaen Ysbrantsz ende na Cornelis Pieterssen te Eykenduynen gebruyckt hebben, daervan die Brieven van de collatie van 't voorsz. Beneficie onder hem berustende waren.

Item XII Requesten van diversse Priesteren en andere Perzoonen, houdende soo aen den Coninck, Deecken ende Hoofmans van de voorsz. Scutterie, om te obtineeren de gifte van de voorsz. Missen ende Diensten vaceerende by den overlyden van Heer Dirck Bacsteen, met nog een soma angelica (?) de dispensatione f°. 68 *fondatien memorie gemaeckt* vuyt diverssche Reekeñ. van St. Joris gilde.

Item een kist met Reekeningen van St. Joris gilde. Beginnende de eerste Reekeninge anno XIIIIcLIIII. By Heeren Gysbrecht Broeder tot Brederode Domproost t' Utrecht Thieleman ooms van Wyngaerden Mathys de Busers ende Jacob Comsinck Hoofmans.

Noch de anos XIIIIcLV, LVII, LVIII opschyetende die Papegay.

Noch de anos XIIIIcLXXXIIII, LXXXV, LXXXVI, LXXXVII.

Noch XIIIcXCI, XCII, XCIII, XCIIII, XCV, XCVI, XCVII, XCVIII, XCIX.

Noch een Reekeñ van den Scuttap de ano XVcIII, ende meer andere behouften dienende totte reekeningen voorsz.

Item noch een kist met Reekeningen, beginnende año XVc XIIII met zeekere andere behouften.

Noch de añis XVcXVII, XIX, XXI, XXIII, XXIIII, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIIII, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL, XLI, XLII nevens XLIII, daerby hij Couwenhoven LIII, LIIII, Mellnick LIX, daer hy by schuldich bleef, ende de navolgende Hoofmans betaelde XLVII £ XVß, X P.

Item in 't selve laetste gedaen diversche conditien ende ordonnancien van de navolgende jaeren, dienende totten jaere XVcLXXI toe.

W. Item een seekere Vuytspraeke, gedaen by Deeken, Hoofmans ende Raeden van de voorsz. Confrerie van den twist gereesen in een Maenschut in den Somer año XVcLV, tusschen Gillis van den Eynde ter eenre, en Adriaen Oetziersz. ter andere zyde Beginnende: alsoo seekere Maeltyt van de Confrerie etc., die d'een den anderen heuren twist moesten afdrincken met een Beeker Wyns, ende werden gecondempneert elcx te moeten geven tot behouf ende proffijt van de Broederschap een Tinnen Vlesse daer men twee stoop Wyn in doen mochte, op peyne wye in gebreeken bleeff, vuyten Broederschap geroyeert te worden ende nochtans zyn dootschult te betalen. Gedaen ende onderteeckent opten Doellen huyse den XXVI Januaris XVcLV stilo curiae.

Item noch twee concepten gescreven in pappier elcx groot vier bladeren omme jaerlicx eendrachtelick in September in de plaetse vant laetste Maenschut op te schyeten die Papegay elcx groot vier bladeren, weesende beyde geteickent by veel scutters, weesende gequetst ende gegeeten van de Muyssen ofte andere ongedierte.

Item *een verclaringe van diverssche* Privilegien Contracten Accorden ende munimenten by de Weduwe van weylen Pieter Moons Willemsz. overgelevert den Hoofmans ende gemeene scutters van St. Joris año XVcXLVII nae Paesschen.

Item zeekere quyctancien van de vuytvaert ende.... van den Heere van Cruyningen.... van Floris van Dam van xv £ viii ß iiii p. welcke vuyt t slot van de Reckening Pieter Moons d ano XVcXLII in date den

xxviijen Septembris XLIX quyctancie van deselve weduwe Moons van xiij L iij β iiij p ontfangen van Cornelis van Haeften den xxiiijen Aprilis XVcL voort rest vant finale slot van Reekenn̄. Declaratie van Costen van Haeften. Item in pappier van den Hove van St. Joris beroerende den twist tusschen Jaspar van de Mota ende Gerrit in de maenscutterie in date Ven July XLVII. Copie van de Requeste Jans van Wyck Hoofman d ans XLIII ende XLIIII van zyn achterweesen lxv £ xvi β iij p van xl groen̄ van t slot van zyn Reeken d ano XLVII met een acte van den Eysch in date XXIIIen Aprilis XVcXLVIII nae Paessen.

Conditie van de verpachtinge van den Scuttap dano LXXI gepacht by Jacob Adriaensz om L gulden, groot drie bladeren.

Quyctan̄. van Joris van Cats ende Wm van Neck Hoofmans van viij £ viii β van XL groen van Jan Hemelaer Rentmr. om̄e gedeelt op ten ommeganckx dach den 17 Mey LXXI in date XIIII Mey ao voorsz. Noch een verclaringe ende quyctan̄ van deselve Hoofmans ende Andries Stynen in date als boven van zeekere extra ordinaris oncosten.

Voorwaerden van de verkopinge van zeekeren Elst 1) gedaen by Joris van Cats, Willem van Neck ende Andries voorsz. en de Jan Hemelaer Rentmeester bedragende xvi gulden, gecoft ende mede geteickent by Jan meester Knecht ende Joris Adriaensz. den XVen Decembris an̄o XIIVcLXX.

Item een besteedinge van St. Joris scutters Maeltyt gehouden den XXVIIen Aprillis an̄o LXVII tot Cornelis Wyelant geteeckent by Hogendorp ende Neck Hoofmans.

Noch een verpachtinge van den scuttap van den jaere LXX by Meester Lambrecht van der Meer Doelknecht om̄ x £ groot vlaems by Mr. Lambt voorsz. ende Crebber syn borge ende A. Beninck Secretaris onderteickent.

X. Copie van een Schepen̄ brief van den Hage. Beginnende: Wy Pieter de Vries ende Dirck Paeu Scepenen etc., daerby Deecken ende Hoofmans ende meer andere scutters tot believen van den grave van Boussu Stadhouder van Hollant mynen Heeren van de Reeken̄ van de Co: Majt tot augmentacie ende melioratie van den Boomgaert van t Hoff overgegeven hebben omtrent drie hont Lands achter van den Elst 2) thuyn van den Doellen sulcx die de voorsz. Confrerie gegeven en by Hoo: Memorien Hartoge Kaerle van Bourgoingne opten XIen dach in Maerte ano dusent IIIIcLXXII Ende dit voor de somme van twee hondert car: guldens henluyden daer vooren betaelt van date den IIIen in Meye ao XVc ende LXX, weesende onderteyckent A. Beninck.

Item een ordonnancie van de Carte te scilderen van de scutterie te betaelen Huybrecht de Blooet twee Carolen guldens den XXVIIen dach Novembris Ao. XVcLXXI geteyckent by Andries Stynen ende Wilem van Noek.

Noch een ordonnancie van twee gulden by Willem Jacobsz. verleyt in t Proces van de scutterie tegens Andries Stynen geteickent den XIIen Novembris LXXI by Hogendorp en Willem van Neck,

Noch een ordonnancie van vier gulden xv stuivers betaelt Jan ende Arent Cornelis zoen van XIV Willigen pooten gesteecken te hebben in de pooten wech in Martio LXXI.

Noch van XIIc, Elst 3) te betalen thondert zeven stuvers in de Doelen geplant met 11 β 17 p. vant brengen 1111 L. 17 β 17 p. by ordonnan̄ op Jan Hemelair, Rentmr. den XXIIII Aprillis XVc LXXI.

Noch ordonnancie op Ot Barendsz. Kistemaker, van thien ponden groon, Vls van nyeuwe gestelde outaer, verschenen Vastenavont LXX, Stilo cur.

Besteedinge van den doorn in den Doellen te stroyen by Willem van Neck ende Joris van Catz, Hoofmans den Ven Aprillis LXXI, voor XI Gulden X St. Jan ende Arent voorn.

Noch ordonn. op Ot Barendsz. voorsz. van thien pont Groot Vlaems van een cruyn van de gestoelte ende het outaer voorsz., verschenen Vastenavont LXIX Stilo cur.

Item Quyctant. daer by Willem van Neck ende Joris van Catz ontfangen hebben van Jan Hemelair, Rentmr., acht ponden, eenen Scelling van XL groon̄ pont, ommegedeelt den scutters in 't ommegaen van den ommeganck den VIIen Mey an̄o LXXI.

Quyctn. van Adriaen Maertsz. boode van de Scutterie van II £ X β verscenen Sinct Joris Dach LXX ende van̄ vuytvaerden den Gildebroeders te (opengelaten) van Jan de Cuyper, Doctor Scute, Jan Spronssen etc,

Item een ordonn. by Samuel Egmont de Ligne. m: de Bourgne Testamenteurs van Maximiliaen van Egmont, Grave van Buren, sprekende opten Rentmr. van Sincte Martyns Dyck, genaempt Gysbrecht van Born, inhoudende Hondert Phils Gulden tot XXV stuvers 't stuck van des voorsz. Grave van Buren dootschult, in date den lesten May an̄o XVcXLIX.

Ordonn. ende Quyctanc. van Willem Janssen, messemaker, van vier Gulden ter cause van vijf jairen 't Harnasch van St. Joris schoon te maicken, die in den ommeganck reet, in date Ven Mey ano LXXII.

No. 30 uit dit register heet „Contract van de Schilderie ende Scrienwerkerie van St. Joris Tafereel dato 2 November 1582." *In Margine* is geschreven. „Te vinden ter Secretarie van de Confrerie *in originali*." Het stuk luidt als volgt:

„In der manieren ende opte conditien hiernae verclaert syn eyntelicken over een gecomen en geaccordeert Mrs. Pieter Hanneman, Doelmr., ende Cornelis van Coolwyck, Rentmeester van St. Joris Confrerie, alhyer in den Haghe, als daertoe gecommitteert zynde van de gemeene Hooftmans ende regenten van voorsz. Confrerie ter eenre, ende Mr. Davidt Cornelisz., 1), Schilder met Jan Hackvoort, Schrijnwerker, aen

---

Noot 1—3. De Heer L Ph. C. van den Bergh schrijft in het 2e st. van zijne 's Gravenhaagsche Bijzonderheden, op bladz. 74, onder *Eenige Opmerkingen over den Haagschen tongval:* »In „Haagsche stukken der 17e en 18e eeuw kwam mij herhaalde„lijk het woord *elst* voor, dat, zoo ik geloof, elzenbosch betee„kent. en ik heb het nog wel eene enkele reis hooren bezigen, „hoewel de meesten het niet meer verstaan."

Het *geloof* kan hier nu wetenschap worden. Vooral het planten van 1200 elst in den Doelen, tegen zeven stuivers 't honderd, geeft zekerheid. Bij 1 en 2 zou men nog aan een geslachtsnaam kunnen denken.

1) Van Mieris in zijne beschrijving der Stad Leiden I bl. 52, noemt hem als schilder te L., die in 1578 in de Pieterskerk aldaar de twee pilaren bij het Choor met de *tien geboden* beschreef, voor welken arbeid hem 54 ponden werden betaald. Zeer zeker is dit dezelfde, want in 1579, verrichtte hij een der-

d' andere zyde, Te wetene dat deselve Schilder en Schrynwerker respeetive maecken ende schilderen mitsgaders stellen ofte oprechten sullen, een sehoon Tafuereel aen de Muyer daer 't outaer van dezelve Confrerie plach te staen in de Groote Kereke alhyer, naer alsulcken Patroon als daervan es ontworpen, vuytgenomen dat zyluyden 'tzelve Patroon altereeren ende verbeeteren zullen nae de lyste van Sinte Joris Gestoelte es vereysschende, waer inne dezelve aannemers belooft hebben hen getrouwelicken te sullen quyteeren en heurl. eere betrachten als naer behooren, en dat gesamenderhant voor de somme van *acht en 't zeventich ponden* van XL Groōn 't pondt, namentlieke den voorsz. Mr. Davidt voor 't schilderen ende pofferen van 't voorsz. Taefuereel *twee en veertich der voorsz. ponden* en denzelven Haekvoort voor 't leveren ende wercken van 't Houdt, mitsgaders yserwerck ende anders tot erectie van dyen nodich waesende *ses en dertich gelyke ponden*, welcke somme henluyden by den Rentm. in der tyt van de voorsz. Confrerie summirlick betaelt sal werden een derde part, mette voorsz. opleveren van 't voorsz. Tafuereel, 'twelk zylieden meenen dat wesen zall jegens Liehtemisse eerst commende, ende voorts de twee andere leste derde parten binnen twee halve jaeren daeraenvolgende, by egale portien, hiervoor en verbinden alles des voorn. Confreries ineommen ende goederen, maeekende dezelve subject allen Rechten ende reehteren. Ten oireonde van desen zyn hiervan twee gelycken cedullen gemaeckt en ten wederzyden ondergeteyekent den IIen November XVc twee en taehentich (en was onderteekent) P. Hanneman, C. v. Coolwyck, Davidt Corneliszn., schilder Sehevelinck, en Jan Haekfoort (waar onder stond) hierup hebbe ik betaelt over den eersten Termyn vervallen mettet opleveren van het Tafereel, in desen geroert, den XXVIen April 1583 de somme van XXVI £."

Wij willen eindigen met No. 41, waarmede ook het register sluit: De titel is: „Volgd nu een gedeelte (naar 't schynd) van een Lyst of Inventaris, geformeerd tussehen de jaaren 1614 en 1663, van de Chartres en Papieren, Item kleinodiën van Goud en Silverwerk, diestyds in de Kasse berustende: Dog word het overige van de voorsehreven Lyst of Inventaris niet gevonden." *In margine* is bygevoegd: „Te vinden ter Secretarie van de Confrerie." De inhoud is:

IX. Resolutie by de Ed. Groot Mo. Heeren Staten van Hollandt date den lesten April 1591 genomen opt versoeck van de Deeken en Hooftmannen van Confrerie van t St. Joris alhier in den Hage by deweleke aen de voorsz. Confrerie vergunt is vrydom van de Contributie van de verpandingen van hunne Huysinge.

X. Een Rentebrieff date den eersten February 1607 van 't sestieh gls mits de reduetie spreeckende op de Staten van Hollt.

XI. Een bondel van verscheyden besegelde brieven coneerneerende de gerechticheden ende Privilegien van de Confrerie van 't St. Joris Doelen.

XII. Een bondel met verscheyden Reeckeningen, raeckende de Confrerie.

XIII. Eenige voorwaerden van verseheyde vercochte Erffen van den Doelen.

In margine staat gesehreven: (Hier ter plaatse stond op zyde met een andere Hand gesehreven:) „Op den 4 Januari 1663 naergesien alle de Papieren en Brieven, raeckende de Confrery van St. Joris, die bij den voorsz. staet gestelt te syn in de kasse van voorsz. Confrerie en is in dezelve kasse nyet gevonden yets concerneerende het Huys, nu toeeomende den Commis van der Graeff, noehte ook eenige conditien ofte voorwaerden, daer op het Erve by de voorsz. Confrerie es vercocht.

N°.

Boven de Chartres aen d' ander zyde gespeeifieeert is in de Casse berustende dese navolgende Cleynodien van Gout ende silverwerck.

Vooreerst

Een goude kettingh van ses ent negentich groote sehakelen, hebbende onder uythangende aen drie cleyne goude kettinges de Effigie van den Ridder St. Joris.

II. Een Silver vergulde kettingh daer onder uythangt de Gay van gelycke stoffe ofte materie.

III. Twee groote Silvere schalen, in 't midden mette Wapens van Heer Opims.

IIII. Noeh een Silvere schael van Jochr. Jaeob van Almonde Out Deecken, ano 1614.

V. Noch een schale van Silver met een devys Virtus post funera vivit Fe. v. B.

VI. Noch een Silvere schale mette wapens van Warmont met een devys: waert u mont Warmont 1).

VII. Noch een Silvere gepunte schael seer aerdich gedreven, mette wapens vañ Heer van Wyngaerden.

VIII. Twee Silver sehroeven, mette wapens van den Heer van der Does.

IX. Noch een cleyn Silver schroefken antyck.

X. Noch een Houte wagenschotte Kist, daerinne verscheyden Reecken ende Pampieren raeckende de Confrerie, zyn opgeslooten ende staet op de grote Bovensale.

Met opzet hebben wij niets uit de drie overgenomen stukken achterwege gelaten.

Mag het eerste stuk minder op zijn plaats in de „Kunstbode" *schijnen*, in waarheid behoort het tot haar gebied. Niet alleen is de „Bode" het voertuig van kunst en kunstnijverheid, maar ook wel degelijk wordt en *oudheidkunde* op den ondertitel een plaats afgestaan en daaronder mag de Inventaris van het St. Jorisgilde, een der oudste gilden van den Haag, gebracht worden.

Vermelding behoeft 't zeker niet, dat bij De Riemer, die vele bladzijden aan den St. Joris Doelen wijdt, verscheidene van de opgenoemde stukken zijn afgedrukt. Zeer gelukkig, want wij gelooven, dat van die groote en belangrijke verzameling wel 't grootste deel verloren zal zijn geraakt. Een stellige uitspraak daarin te doen gaat niet aan, wijl de rubriek *Schutterij* in 't oud-archief der gemeente zoo verspreid is, dat eerst na geëindigde schifting en rangschikking,

---

gelijken arbeid voor den Haag. In een register, getiteld: Memoriael van Resolutiën 1578—1587. A. lezen wij op:

Den XXVIIen daeh Juny a°. XVeLXXIX. Is geresolveert dat men tot eoste van den Hage sal laeten maeeken ende scilderen de thien gebooden omme die te stellen opt koor tusen de twee pilaeren daer eertijts het oultaer gestaen heeft, ende dat het de kerekmrn ten minste coste, sulexs besteet," en later op 24 Augustus van datzelfde jaar: „Is geaeeordeert aen David Corneliszn. sehilder ter eause van tsehilderen van de thien geboden inde Grote Kereke dat hy sal hebben LXXX £ 19 p. en . . ."

met zekerheid te zeggen zal zijn wat nog is overgebleven. In de boekery moet ook nog een *handschrift* verblijf houden, getiteld: „De Illustre confrerie van St. Joris te 's Gravenhage. Oorsprong en uitbreiding, insteller, rechten en privilegiën, plechtigheden en gebruiken. 12 bl. f°., Boekery en archief zijn echter te veel een chaos, dan dat dit maar zoo dadelijk is te vinden.

Over de „gouden en zilveren kleinodieën" en andere zaken, op 't gebied der kunst genoemd, moet eveneens het oordeel worden opgeschort. Wij kunnen alleen vragen en nog eens vragen: waar zijn die zaken te land gekomen?

Den Haag.

EENE GLASSCHILDERING IN 'T LEPROZENHUIS TE 'S HAGE.

Wy ondergeschreven Leproosmeesters van het Leproosenhuys alhyer buyten S'gravenhaghe hebben om seeckere goede consideratien ende redenen geaccordeert ende toegeseyt aen Heer Cornelis vander Myle Ridder, Heere vander Myle, van Dubbeldam, van Baccum, etc., dat by zoo verre wy quamen te resolveren om de glasen staende int outste voorstuck van het cappelleken aldaer aende Suydzyde te vernieuwen ofte te veranderen in sulcken gevalle het glas raeckende naest aen het choor waer in gerepresenteert staet seecker geharnascht man in syne volle wapenen, met eenen ridderlicken wapenrock aen, daer opstaen de waepenen vander Myle, namentlick een wit schildt ende daerin eenen Eenhooren, met een gouden hooren, ende goude clauwen, den selven man knielende voor een St Joris, gevouchlich vuyt genomen ende soo veele doenlick geconserveert, zijn Edt tsynen costen sall thuys gesonden werden. In kennisse dit geteyckent. In S'gravenhaghe den XXVI February XVIC ende XXVij.

* * *

Ick ondergeschreven belove mits desen aen de Leproosmeesters hyer boven genoemt dat zoo wanneer het voorstuck van het cappelleken voorseyt vernieuwt sal werden ende tvoorschreven out ende vergaen glas met de wapenen vander Myle in conformite als verhaelt is myn van haerent twegen thuys gesonden zal werden alsdan ter selver plaetse een ander glas van gelycke groote ende inhout ofte met myne wapenen alleen (waervan de keure aen myn sal blyven) wederom tot mijne costen ter selver plaetse sal doen maecken ende stellen. In kennisse dit geteyckent den XV Maert XVIC ende XXVij.

Volgt de handteekening:

CORNELIS VANDER MYLE.

Bovenstaande verbintenissen ontleenen wij aan een Register aangaande het Leprozenhuis, getiteld: Contracten. 1569—1690. De Riemer stipt de zaak even aan. Hoewel van de glazen wel geen spoor meer te vinden zal zijn, meenden we de enkele mededeeling belangrijk genoeg. Wij moeten eerbied hebben voor de pieuse zorg onzer vaderen voor alles, wat kunst betrof.

's Hage. A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

RAPPORT OVER DE KUNST IN BELGIE

aan de Nederlandsche Regering uitgebragt door jhr. mr. W. M. van Weede, Zijner Majesteits Gezantschaps-Secretaris te Brussel. 1)

II.

Ten vorigen jare werden twee ervaren mannen, de heeren W. B. G. Molkenboer, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden, en J. Striening, leeraar aan de hoogere burgerschool te Deventer, door 's Konings Regering naar België afgevaardigd, om een onderzoek in te stellen ten opzigte der aldaar gevolgd wordende methode van teekenonderwijs. Met de grootste zorgvuldigheid namen beide heeren kennis van al wat hen, in verband met de vervulling van hun mandaat, wetenswaardig toescheen, en eerst na een afwezigheid van drie maanden keerden zij in het vaderland terug. Spoedig daarop zonden zij der Regering een zeer volledig rapport 1) over het bedoelde onderwerp en drongen daarbij krachtig aan op de noodzakelijkheid om Belgie's voetstappen te drukken en in het systema van teekenonderwijs verbetering en eenheid te brengen. Het Koninklijk besluit van 23 Junij 1880 (*Staatsblad* n°. 23) gaf, door het instellen van een tijdelijken cursus voor teekenonderwijzers, aan dat verslag reeds dadelijk gevolg.

De belangrijke bijzonderheden welke de heeren Molkenboer en Striening mededeelen over de geschiedenis der hervorming van het teekenonderwijs in Belgie, en over de wijze waarop dat onderwijs in de verschillende scholen aldaar wordt verstrekt, maken, voornamelijk voor technici, de lezing hoogst aanbevelenswaardig van hun werk, waarin men ten slotte nog eenige feiten vindt genoemd ten bewijze van hetgeen men in Belgie voor de kunst over heeft, en eene opsomming aantreft, der cijfers van de verschillende posten der begrooting van schoone kunsten.

Het komt niet overeen met de strekking van dit opstel om uit te wijden over punten van technisch gewigt; met het oog echter op den grooten invloed welken een voldoend teekenonderrigt moet hebben op de beoefening der schoone kunsten in het algemeen, scheen het wenschelijk hier te verwijzen naar den inhoud van een verslag, waarin omtrent dat onderwerp zoo breedvoerig wordt gehandeld.

Ter bevordering eener juiste kennis van wat door de Belgische Regering wordt gedaan, is het boven alles noodig een beredeneerd overzigt te geven van de uitgaven die zij zich jaarlijks getroost tot ondersteuning van hetgeen strekken kan om den artistieken zin der bevolking te ontwikkelen.

Op het betrokken budget worden deze uitgaven gesplitst in vijf categorien:

1°. aanmoediging van schilderkunst, beeldhouwkunst, graveerkunst, enz.;
2°. ondersteuning van het kunstonderwijs;
3°. aanmoediging der toonkunst;
4°. herstelling van monumenten en onderhoud van kunstwerken;
5°. instellingen van den Staat.

1°. Aanmoediging van schilderkunst, beeldhouwkunst, graveerkunst, enz.

A. Bestellingen en aankoopen van werken van kunstenaars, die nog in leven zijn, of wier dood niet langer dan 10 jaren geleden heeft plaats gehad.

B. Subsidiën aan provinciën, gemeenten en openbare instellingen, voor den aankoop of de bestelling van kunstwerken.

Eene som van 160,000 francs is voor de sub A en B bedoelde uitgaven op de begrooting uitgetrokken. *Voor de uitgaven sub A wordt in Nederland jaarlijks ongeveer* 7000 *francs uitgetrokken; voor die sub B nihil.*

Ten gevolge der veelvuldige bezwaren aan het systema der bestellingen verbonden, is de Regering daarvan grootendeels teruggekomen. In den regel geeft zij er de voorkeur aan, te wachten tot een kunstenaar wiens werken nog niet in de Rijksmusea voorkomen, een belangrijk stuk hebbe vervaardigd, waaraan de openbare meening eenstemmig hare goedkeuring

---

1) Dit rapport is opgenomen in *„De onderwijswetten in Nederland en hare uitvoering"*, door Mr. P. F. Hubrecht, secretaris-generaal bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

hecht; blijkt dit stuk dan inderdaad de verdiensten te bezitten welke men er in beweerde te zien, zoo tracht het Gouvernement het ten behoeve der nationale verzamelingen aan te schaffen.

Slechts bij uitzondering wordt van dien regel afgeweken; dit geschiedt met name als het er op aankomt het talent van een uitstekend kunstenaar te vereeren, of wanneer de aandacht der Regering gevestigd is op een werk waarvan de schets of het model zijn afgemaakt en waardig geoordeeld om te worden voltooid of gereproduceerd, ten einde te prijken in de collectien van den Staat.

Elk voorstel tot aankoop of bestelling gaat vergezeld van een gemotiveerd rapport.

Wat betreft de bestellingen bedoeld onder letter B, deze worden gedaan nu eens op initiatief der Regeering, dan weder op voorstel der betrokken administratien.

Bij den aankoop van kunstgewrochten, bestemd tot versiering der kerken, maakt de Regering hare tusschenkomst afhankelijk van de respectivelijke medewerking der provincie, der gemeente en der kerkfabriek, welker aandeel in de kosten evenredig moet wezen aan de opofferingen die zich de Staat getroost. Het Gouvernement behoudt zich de keuze des kunstenaars voor, ten einde de goede uitvoering van den arbeid te verzekeren, waarvan buitendien het plan en het geheel aan zijne goedkeuring zijn onderworpen.

C. Uitgaven voor het doen vervaardigen van muurschilderingen, met geldelijke medewerking der betrokken gemeenten of instellingen. Uitgetrokken som 100,000 francs. *In Nederland nihil.*

Aangezien de muurschilderingen één geheel uitmaken met de gebouwen die zij versieren, is het noodwendig hier het systema der bestellingen te volgen. Evenals zulks bij de aanschaffing van andere kunstwerken geschiedt, behoudt de Regering zich ook hier de keuze van den kunstenaar en de beoordeeling der uitvoering voor.

De geldelijke medewerking der betrokken gemeenten of instellingen is eene conditio sine qua non.

D. Aanmoediging der graveerkunst, en der werken handelende over schoone kunsten; inschrijvingen op, en aankoopen van werken van beteekenis voor kunst of oudheidkunde. Uitgetrokken som 20.000 francs. *In Nederland nihil.*

Vermits in Belgie geen uitgevers gevonden worden die van den handel in artistieke reproductien hun werk maken, staat de Regering sommigen plaatsnegraveurs subsidien toe, om hen in de mogelijkheid te stellen aan de uitvoering te beginnen van platen, die eens afgewerkt zijnde, gemakkelijk worden geplaatst.

Genoemde subsidien worden voortgezet gedurende een langeren of korteren tijd, al naar mate van het belang van het werk, en worden eerst toegestaan na de vertooning van proeven, waardoor het Gouvernement kan oordeelen over de vorderingen van den arbeid. Die proeven worden bij de Afdeeling schoone kunsten bewaard.

De totaalsom der bijdragen wordt in beginsel slechts toegestaan op voorwaarde der overdragt aan de Regering van een aantal exemplaren van het werk, tot eene waarde overeenkomende met het bedrag der door den Staat verstrekte ondersteuningen. Het Gouvernement neemt het initiatief voor wat betreft het graveren van gedenkpenningen, telkens als het er op aankomt eene gewigtige nationale gebeurtenis te vereeuwigen. Het teekent daarenboven ten behoeve der Rijksverzamelingen in, op alle uitgaven van penningen die geslagen worden ter herinnering aan bepaalde feiten uit de geschiedenis des lands, mits die penningen door fraaiheid van bewerking uitmunten. Ten aanzien der ondersteuning van publicatien tot de schoone kunsten betrekking hebbende, en der aanschaffing van werken van oudheidkundig belang, valt op te merken, dat daartoe door het Gouvernement geene stappen worden gedaan, dan nadat vooraf de meening van bevoegde deskundigen is gevraagd, en een breedvoerig rapport is uitgebracht, waarbij het wenschelijke der zaak is bewezen.

E. Subsidien aan kerkfabrieken, ten einde de vervaardiging aan te moedigen van voorwerpen van kerkelijk gebruik, die een erkend artistiek karakter dragen.

Uitgetrokken som 15.000 francs. *In Nederland nihil.*

De toekenning der hier bedoelde subsidien wordt vastgesteld in overleg met de administratie der eerediensten (Departement van Justitie) die de kerken helpt om zich te voorzien van de tot uitoefening van den dienst benoodigde zaken.

Bij het onderzoek der plannen van de te vervaardigen voorwerpen rigt men zich naar het advies der Koninklijke Commissie voor de monumenten.

De medewerking der provincien, gemeenten en kerkfabrieken is noodzakelijk om de tusschenkomst van het Departement van Binnenlandsche Zaken, in vereeniging met dat van Justitie, te wettigen.

F. Subsidien aan vereenigingen ingesteld tot aanmoediging der schoone kunsten, en aan locale tentoonstellingen.

Uitgetrokken som 15.000 francs. *In Nederland nihil.*

Tentoonstellingen van kunstwerken worden ieder jaar in de voornaamste steden des Koningrijks gehouden.

Het gouvernement oefent geenerlei regtstreekschen invloed uit op de organisatie dier tentoonstellingen, maar bepaalt er zich toe binnen de grenzen zijner middelen subsidiën toe te staan, welke evenredig behooren te wezen aan de opofferingen die de betrokken vereenigingen zich harerzijds getroosten.

G. Subsidiën en ondersteuningen aan kunstenaars die reeds blijken van verdiensten hebben gegeven; reizen in den vreemde en in het binnenland ter bevordering hunner ontwikkeling op kunstgebied; onderstand aan huisgezinnen van overleden kunstenaars.

Uitgetrokken som 9000 francs. *In Nederland ongeveer 3000 francs.*

Bij wijze van aanmoediging worden aan kunstenaars die reeds blijken gaven van verdiensten, maar wier talent nog niet genoegzaam is ontwikkeld om eene bestelling of een aankoop te wettigen, subsidiën van Rijkswege toegestaan. Ze zijn bestemd om aan genoemde kunstenaars de uitvoering te vergemakkelijken van werken, ondernomen met het oog op locale of nationale tentoonstellingen. Er moet hier echter worden opgemerkt dat de subsidiën gewoonlijk den aard hebben van voorschotten, die later worden vereffend bij de uitbetaling van den prijs van werken door de betrokken kunstenaars aan den Staat geleverd.

Eveneens worden aan jeugdige kunstenaars subsidiën verleend om hen in staat te stellen zich, hetzij in den vreemde, hetzij op eene andere plaats van het binnenland dan die waar zij gevestigd zijn, verder in hun vak te bekwamen.

Deze maatregelen, even als de in het belang der kunst afgevaardigde zendingen, maken het onderwerp uit van breedvoerige rapporten.

H. Kosten van groote wedstrijden, huur van ateliers te Rome ten dienste van hen die in de wedstrijden zijn bekroond geworden; aankoop en inbinding van werken bestemd om gebruikt te worden door het hestuur der afdeeling „Schoone kunsten", onderscheidene uitgaven.

Uitgetrokken som 26,250 francs. *In Nederland nihil.*

Onder de uitgaven voor de groote wedstrijden, zijn niet alleen begrepen de reis- en verblijfkosten welke de leden der Koninklijke commissie tot beoordeeling van de werken der mededingers genieten, maar ook de loonen der levende modellen, benoodigd bij de wedstrijden van schilderkunst en beeldhouwkunst, en verder alle sommen besteed aan de inrigting van het materieel gedeelte der wedstrijden.

Te Rome worden ateliers gehuurd en ter beschikking der bekroonden gesteld, die overigens geheel vrij blijven ten aanzien der wijze waarop zij hun tijd aldaar besteden.

I. Algemeene tentoonstellingen van schoone kunsten; aandeel van den Staat in den aankoop, voor locale musea, van kunstwerken op tentoonstellingen ingezonden.

Uitgetrokken som 60,000 francs. *In Nederland nihil.*

Buiten en behalve de locale tentoonstellingen bedoeld onder letter F, wordt jaarlijks eene algemeene tentoonstelling van schoone kunsten georganiseerd, die bij afwisseling plaats heeft te Brussel, te Antwerpen en te Gent. Op het budget wordt daarvoor gewoonlijk eene som uitgetrokken van 40.000 francs.

Om de gemeentelijke overheden behulpzaam te wezen in het vormen of uitbreiden van plaatselijke verzamelingen, bestemt de Regering jaarlijks eene som van 20,000 francs tot het doen van aankoopen, op de tentoonstellingen, ten behoeve dier verzamelingen.

J. Gedenkteekens voor beroemde Belgen op te rigten; subsidiën aan provinciën en gemeenten; gedenkpenningen te slaan naar aanleiding van merkwaardige gebeurtenissen.

Uitgetrokken som 30,000 francs. (Voor 1882 wordt 75.000 francs aangevraagd met het oog op de op te rigten standbeelden van Marnix Agneessens en van Helmont.) *In Nederland nihil.*

Evenals zulks het geval is bij de bestelling van voorwerpen van kunst, behoudt zich ook hier de Staat de keuze des kun-

stenaars voor, ten einde de goede uitvoering van het werk te verzekeren; de plannen en het geheel van den arbeid moeten aan zijne goedkeuring worden onderworpen; overigens hangt de tusschenkomst der Regering af van de respectivelijke medewerking der betrokken provincie of gemeente

Wanneer het er op aankomt eene merkwaardige hedendaagsche gebeurtenis door middel van eenen gedenkpenning te vereeuwigen, neemt de Regering het initiatief tot de bestelling.

Het ontwerp van den penning wordt aan haar oordeel onderworpen, en na voltooijing van het stuk neemt zij den stempel in bewaring.

(*Wordt vervolgd.*)

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 52. 24 December 1881. 3e Jaargang

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. f 3.—
Franko per post...................... „ 3.25
Men verbindt zich voor een jaar.
Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25
Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.

Verschijnt op Saturdag
bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.

Prijs der Advertentiën:
1–6 regels........................ f 1.50
Iedere regel meer.................. „ 0.25
Grootere letters naar plaatsruimte.

EDWIN LANDSEER

DOOR

LEONIDAS.

II.

Twee jaren waren verloopen sints de verschijning van de „Cat's Paw„ en het bezoek aan Sir Walter Scott, toen Edwin, schoon eerst vierentwintig jaar, reeds waardig gekeurd werd zitting te nemen te midden der uitverkorenen onder zijne kunstbroeders. Eene herinnering aan de Hooglanden was zijn „Hunting of Chevy Chase" geweest, en na de tentoonstelling van dit doek ter Royal Academy in 1826, volgde in datzelfde jaar zijne benoeming tot Associate van dat lichaam. Doch behalve om deze omstandigheid was dit stuk merkwaardig wijl het de overgang vertoont van de oude zorgvuldige wijze van werken, waarbij elk deel nauwgezet bestudeerd was, tot die breedere flinke behandeling, die zijn latere stukken steeds meer zou onderscheiden.

Eveneens van 1826 is de illustratie der bekende fabel, van den hond en de schaduw, onder verschillende gedaanten aan de jeugd bekend; doch die den schilder geen buitengewone gelegenheid gaf tot karakterstudie. Hetzelfde mocht gelden van het in 1827 voltooide „The Chief's return from Deer-stalking" waarin wel zijn kunst in het schilderen van paarden, herten en honden, en het groepeeren dier figuren uitkomt, dat bovendien een nog sterker bewijs geeft van de verandering, die meerdere rijpheid en grootere technische vaardigheid in zijne behandeling van verf en penceel gebracht heeft, doch dat, zooals duidelijk is en reeds opgemerkt werd, den karakter-schetser buiten spel liet. Deze wreekte zich door „The travelled Monkey" een allergeestigste parodie op de, ons Hollanders ook juist niet vreemde, ijdelheid van reizigers, die, na hun terugkomst, in hunne kleederdracht de herinnering bewaren van de landen die zij bereisd hebben: de teruggekeerde en bereisde „aap" is vreeselijk opgedirkt, draagt een hoogen hoed, lange

stijfe jas, laag uitgesneden vest, kousen en schoenen en prijkt tot voltooiing van zijn „chique", met een cierlijken wandelstok en lorgnet.

Niet minder karakteristiek zijn de twee representanten van „High en Low Life," in 1830 op merkwaardig kleine schaal geschilderd. Vooral de laatste, een slagershond, is een studie waard en de schilder heeft niets verzuimd om zijn wezen en leven zoo helder en duidelijk mogelijk te maken. Hij is, forsch en breedgebouwd dier als hij is, blijkbaar niet vreemd aan den arbeid, die slagershonden voor de kar huns meesters te verrichten hebben; doch nu hij vrij is en in het zonnetje kan uitrusten, telt hij die vermoeienis niet bij het genot, dat een been, dat thans afgekloven voor hem ligt, hem zooeven geschonken heeft. Zoo hij al van tijd tot tijd wat ruw werk verrichten moet, hij behoeft zich ten minste aan geen convenance te storen en kan het loon voor dat werk naar hartelust genieten, zooals hij zelf dat wil.

Intusschen was de schilder zelf een sport hooger gestegen op den maatschappelijken-kunstenaarsladder, door zijne verheffing van Associate tot Royal Academician (1830). Als zoodanig zond hij tot 1873 circa 140 doeken ter tentoonstellingen der Academie, een aantal dat het natuurlijk voor ons onmogelijk maakt zijn loopbaan tot aan zijn dood op den voet te volgen. Slechts zullen wij hier en daar de merkwaardigsten onder zijne werken kunnen uitkiezen, en vermelden of beschrijven, al naar het onderwerp dat zij behandelen. Niet meer dan vermelden zullen wij de in 1832 geschilderde „Spaniels of King Charles's Breed," (die thans nog in de National Gallery te Londen door iedereen kunnen bewonderd worden), om het buitengewone meesterschap waarvan deze twee lievelingen der dames, die naast elkander op eene tafel liggen, getuigen; terwijl de hoed met den veder die achter hen ligt, eene afzonderlijke studie waard is, vooral wanneer men bedenkt in hoe korten tijd het geheel is voltooid: „De beide hondjes waren het eigendom van den heer Vernon, (die de Engelsche natie zoozeer aan zich verplicht heeft door het geschenk zijner keurige verzameling schilderijen), ten wiens huize Landseer schetsen maakte van diens lievelingen en de opdracht ontving deze schilderij voor den gastheer te maken. De schilder dacht niet meer aan de commissie tot Mr. Vernon hem een poos later ontmoette en hem er aan herinnerde. *Twee dagen* na die ontmoeting was het bestelde doek in het bezit van Mr. Vernon.

Het is hier juist de geschikte plaats om eenige andere merkwaardige voorbeelden van de bijzondere vlugheid des schilders mede te deelen. Twee er van zijn ontleend aan het verhaal van Mr. Redgrave, den bekenden kunstminnaar, die na de eerste Engelsche wereldtentoonstelling van 1851 het rapport uitbracht over den toestand der Engelsche kunst-industrie, zooals die uit de inzendingen op die tentoonstelling bleek te zijn. „In de verzameling van den overleden Mr. Wells, van Redleaf, zijn er, onder vele andere werken van dezen schilder (Landseer), twee die eigenaardige bewijzen zijn voor diens gemakkelijkheid van penceelbehandeling. Het eene is een patrijshond, die met een gewond konijn een kreupelboschje uitloopt. De hond en het konijn zijn levensgroot, zij zien er geheel en al als volkomen afgewerkt uit en toch was het paneel in twee en een half uur geschilderd. Het andere is een rosachtig hert, levensgroot, ten knieën uit. Mr. Wells plagt te verhalen, dat hij het huis des schilders verliet om naar Penthurst-kerk te gaan, juist terwijl de knecht het paneel voor dit schilderij op den ezel zette, en dat, toen hij na drie uur terugkwam, het schilderij reeds geheel en al voltooid was."

Doch nog meer de aandacht waardig dan bovengemelde feiten, dan deze, — dat in 1868 bij de tentoonstelling van nationale portretten er één was van Lord Ashburton, door Landseer in ééne zitting geschilderd, schoon dan niet volkomen voltooid; en dat eene schilderij „Patrijshond en konijn," op eene tentoonstelling te Manchester door hem werd ingezonden met de opmerking er onder geschreven: „in twee en een half uur geschilderd." — nog meer de aandacht waardig dan deze feiten is de trek door den kortelings gestorven schilder Salomon Hart medegedeeld. Een groot gezelschap, aldus verhaalt deze alleszins geloofwaardige ooggetuige, was op zekeren avond ten huize van een lid der Hooge Londensche aristocratie verzameld; eene menigte van dames en heeren van rang waren tegenwoordig, onder hen ook Landseer, die, als gewoonlijk, gevierd werd; eene talrijke groep was om de sopha geschaard, waar hij zoo'n beetje lag te lanterfanten; het gesprek kwam op vaardigheid en vlugheid in kunstgrepen met de hand. Ongetwijfeld was het vernuftiglijk daarop gebracht door eenigen, die wisten dat Sir Edwin wonderen van vaardigheid in teekenkunst kon verrichten en die niet ongaarne een staaltje zouden zien van zijne kunst, doch die niet verwachten konden wat volgde. Een dame, die genoeg scheen te hebben van het onderwerp, zooals dames spoedig doen wanneer de conversatie niet spreekt tot haar gevoel of belangen, en die zich achteloos tegen den rug van een canapé geworpen had, riep, nadat talrijke staaltjes van vlugheid en vaardigheid waren aangehaald, eindelijk uit: „Welnu er is toch een ding dat niemand ooit gedaan heeft, en dat is twee zaken tegelijk te teekenen." Reeds wilde zij, na aldus het onderwerp van het gesprek in den doofpot gedaan te hebben, hare achtelooze houding hernemen, toen Landseer zeide: „O, dat kan ik wel; geef mij twee potlooden en ik zal het u laten zien." De potlooden werden gebracht, een stuk papier werd op de tafel neergelegd en Sir Edwin, met een potlood in iedere hand, teekende *tegelijkertijd* en zonder eenige aarzeling met de eene het profiel van een hertenkop met zijn volledig stel horens en met de andere het volmaakte profiel van een hondenkop. Beide teekeningen waren vol kracht en geest, en ofschoon, zooals natuurlijk was, niet afgewerkt, toch, gezamenlijk als afzonderlijk, even zoo goed als die, welke de schilder gewoon was met zijn rechterhand alleen te teekenen; die van de linkerhand was niet minder dan die van de rechter!

Wij blijven nu weer een oogenblik stilstaan bij twee der „honden"-tafereelen van den schilder, waarvan het eerste ons aantrekt om den eigenaardigen humor en het tweede om den ernst van den toestand. Wij noemen „A Jack in office" en „Suspense." Een venter van hondenlever heeft zijn kruiwagen in een gang laten staan, waarschijnlijk om zich in de aangrenzende herberg te gaan verfrisschen, en stelde een reeds verzadigde hond tot opzichter over zijn koopwaar aan. Deze zit, met al de deftigheid en scherpe waak-

zaamheid voor zijn gewichtige post gevorderd, op den kruiwagen en houdt een oog op de honden, die zich om zijn schat verzamelen, in de hoop, dat er een kluifje af zal vallen. Hij gevoelt blijkbaar het moeilijke van zijn taak te midden dier uitgehongerde beesten, die, de een met hangende pooten en staart, de ander met zijn vermagerd lichaam zijn medelijden inroepen of wel op zijn galanterie voor de schoone sekse werken. Ten minste hij kijkt ze allen even onbewogen aan, maar houdt vooral den bedelaar in het oog alsof hij niet volkomen gerust ware dat diens eerlijkheid het tegenover den aandrang van zijn maag zoude uithouden, en hij niet pogen zoude zich door geweld datgene te verschaffen, wat hem, ondanks zijn armoede, als gift geweigerd wordt, en zich aan het hoofd te stellen, zijner medehongerende natuurgenooten. Slechts een van allen is tevreden: hij heeft zijn maaltijd genoten, die hij waarschijnlijk op rechtmatige wijze verkreeg, ten minste onze Jack wijdt hem geen oogenblik verdere aandacht.

„Suspense" voert ons in een anderen kring; het stelt evenals „The Highland Shepherd's Chief Mourner" (een der meest patetische tafereelen van dezen kunstenaar,) ons den hond voor in zijn trouw en liefde tot zijn meester. Een edele bloedhond zit in angstige, afwachtende houding voor de gesloten deur van een zijvertrek. Hij luistert met aandacht als om het geheim te ontdekken, dat deze gesloten deur voor hem verbergt. Wat het is, dat hem zoo gespannen houdt, wat het stuk was, welks laatste bedrijf daar achter die deur wordt afgespeeld, laat zich eenigszins gissen door den zwaren ijzeren handschoen, de gescheurde adelaarsveer en vooral de sporen bloed op den vloer. Zijn ze afkomstig van zijn meester, die getroffen is in een gevecht en nu doodelijk gewond naar binnen is gebracht, of zijn ze gestort in een gevecht waarin deze overwonnen, en nu overgeleverd is aan de genade zijns vijands, terwijl zijn getrouwe vriend daarbuiten zit, belet om hem te helpen, slechts in staat om angstig te zitten luisteren en het einde van het drama in spanning af te wachten, om dan mogelijk zijn heer en meester te wreken op diens vijand.

Wij maken slechts even ter loops melding van een tamelijk stijf en onbeteekenend stuk „Bolton Abbey in the Olden Time;" waarin de schilder andermaal gelegenheid had zijn talent in het teekenen van herten en gevogelte te toonen, doch dat eigenlijk niets anders is dan een groep van personen, bij elkander gebracht doch zonder den toeschouwer iets te verhalen van dien ouden tijd. Wij vestigen slechts even de aandacht op een beter gelukt genrestuk „The Drover's Departure" een tafereel uit de Hooglanden, dat thans nog in het South Kensington museum kan worden gezien, om des te eerder te kunnen spreken over het tafereel, dat een der schoonste, zoo niet het schoonste en meest treffende is, dat Landseer ooit ontwierp. Het is „The Highland Shepherd's Chief Mourner." Een doodkist met een laken overtogen, staat in een armoedige hut; zij bevat het lijk van den ouden schaapherder; — de bril op zijn bijbel getuigen van zijn ouderdom en zijn vroomheid, het geheel van zijn eenzaamheid, die slechts gedeeld werd door den hond, die thans zijn meester betreurt, zooals deze dit misschien niet door zijn vrienden of bloedverwanten ware geworden. Het is een tafereel met een wereld vol gevoel en gedachten, die zeker niet fijner kan worden begrepen en vertolkt dan door den smaakvollen, diepgevoelenden John Ruskin. — „Neem, bij voorbeeld, een der meest volmaakte gedichten of schilderijen (ik gebruik de woorden als synoniemen) door den modernen tijd gezien, „The Highland Shepherd's Chief Mourner." — Hier zijn de fijne uitvoering van het kroes- en glanzend haar van den hond, de lichte scherpe tint van den groenen tak naast hem, de heldere toon van het hout des koffers en de vouwen van het laken, — taal, heldere sprekende taal in de hoogste mate. Maar de dichte drukking van de borst des honds tegen het hout; de zenuwachtige trekking van den poot, die het laken van de schraag heeft afgetrokken; de volkomen machteloosheid van den kop, dicht en onbewegelijk tegen de vouwen van het laken gevleid; de starre en betraande neerslag van het oog in zijne volslagen hopeloosheid; de strakheid van houding, die aantoont dat er beweging noch verandering is geweest in die vlaag van smart sinds de laatste slag nederviel op het deksel der doodkist; de rust en somberheid van de kamer; de bril, die de plaats aanwijst waar de bijbel het laatst gesloten werd, en ons zegt, hoe eenzaam het leven, hoe onbewaakt het heengaan was van hem die nu daar neerligt in zijn slaap, voor altijd alleen. Dit alles zijn gedachten — gedachten waardoor dit tafereel onmiddellijk onderscheiden wordt van honderden, gelijk in verdiensten waar het alleen het schilderen betreft, waardoor het gerangschikt wordt onder de werken van hoogere kunst, en zijnen maker stempelt, niet tot een zorgvuldige nabootser van het weefsel eener huid, of de vouw eener draperie, maar tot den man van geest en gevoel. [1])

Geheel in dienzelfden geest is „The Sheppherd's grave," andermaal een dier gedichten, gezongen ter eere van den trouwsten vriend des menschen, eene verheerlijking van zijne gehechtheid en liefde, oneindig treffender in zijn eenvoud dan Tollens veelgeprezen „Hondentrouw." Een graf is bereid op de heide, en de eerzame schaapherder is er in neergelaten, ten eeuwigen slaap. Wis is de stoet niet groot geweest, die hem ter laatste rustplaats heeft gevoerd, en de treurenden niet velen; doch zoo zij er al waren, ze zijn weer heengegaan van die doodenstad, tot het woelige leven, om in de beslommeringen van den arbeid den afgestorvene alras te vergeten. Slechts één kan het niet; de trouwe metgezel op zijn tochten heeft geen vreugde buiten den vertrokken vriend en hij althans is achtergebleven op het graf — en hij blijft, — al begint de maan hare stralen te werpen op de aarde — en al komt de zon haar wekken uit haar slaap tot een nieuw en heerlijk leven. Hij heeft op de aarde niets meer dat hem kan aantrekken en hij zit te wachten tot de dood ook hem komt roepen. — Als den volgenden dag de steenhouwer, die zijn gereedschap achterliet bij het graf, wederkeeren zal om in den steen den naam des gestorvenen te beitelen zal hij dien van zijn hond er bij kunnen voegen: getrouwe tot in den dood!" (*Wordt vervolgd.*)

---

[1]) Modern Painters. 1851. p. 8.

RAPPORT OVER DE KUNST IN BELGIE

aan de Nederlandsche Regering uitgebragt door jhr. mr. W. M. van Weede, Zijner Majesteits Gezantschaps-Secretaris te Brussel. 1)

III.

2°. Ondersteuning van het kunstonderwijs.

A. Koninklijke Akademie van Schoone Kunsten te Antwerpen.

Subsidie van den Staat, bestemd om in vereeniging met de bijdrage der Stad Antwerpen, de kosten te dekken van het personeel en materieel der Akademie, alsmede van de aankoopen voor het museum van oude kunst.

Uitgetrokken som 82,485 francs. *In Nederland* 72063 *francs, waarvan* 4232 *fr. afgaat, ter zake van huur voor het gebouw aan de gemeente Amsterdam, die niets in de kosten bijdraagt.*

De Koninklijke Akademie van Schoone kunsten te Antwerpen heeft ten doel een zoo volledig mogelijk onderwijs te verstrekken in de schilderkunst, beeldhouwkunst, graveerkunst en bouwkunst, als ook in die wetenschappen, welker kennis noodig is tot eene vruchtbare beoefening der opgenoemde vakken.

Bovendien tracht zij er naar den smaak der schoone kunsten te bevorderen en hen die ze beoefenen te beschermen en aan te moedigen.

Eindelijk is het haar streven om, door het verstrekken van onderwijs in de toepassing der teekenkunde op de industriele kunsten, arbeiders te vormen, toegerust met genoegzame kennis om uit te munten in hun vak.

De Koninklijke Akademie van Antwerpen omvat drie afzonderlijke administratiën.

de Akademie der schoone kunsten;
het museum van oude meesters;
het museum der Akademieleden.

Deze Akademieleden vormen een corps dat ieder jaar vergadert, o. a. om eventueel te beraadslagen over voorstellen gedaan in het belang van het onderwijs en den vooruitgang der schoone kunsten.

De effectieve leden van het corps, allen kunstenaars, zijn gehouden een werk te vervaardigen ten behoeve van het museum dat naar hen genoemd wordt, en door het geleidelijk toevloeijen dier bijdragen steeds meerdere beteekenis krijgt.

Bij Koninklijk besluit van 20 Januarij 1879 is eene commissie ingesteld ten einde maatregelen te beramen om de inrigting te reorganiseren, in dier voege dat zij beter beantwoorde aan de eischen des tijds. De commissie bragt een rapport uit, over welks conclusien zich de Regering nog niet heeft uitgesproken; men mag echter aannemen dat zij er zich in hoofdzaak mede zal kunnen vereenigen.

Het rapport wijst vooral op het belang eener splitsing van het teekenonderwijs, waardoor het hooger onderrigt alleen aan de Koninklijke Akademie zoude ten laste komen, en het middelbaar en lager teekenonderwijs in gemeentelijke Akademien en scholen zoude worden verstrekt. Ook de wensch wordt er in uitgesproken om aan de hoogere teekenschool een cursus voor decoratieve kunst te zien verbonden. Of dit verlangen bevredigd zal worden, valt te betwijfelen. Wanneer althans de Regering haar voornemen om te Brussel zulk een cursus in het leven te roepen, doorzet (zie hieronder), is er voor Antwerpen weinig uitzigt er mede een te bekomen, en zoude de hoofdstad in ieder geval een monopolie moeten behouden van het hooger onderwijs in bedoelde kunst. Ofschoon ditzelfde ook van het lager onderwijs zoude kunnen gezegd worden, moet men niet uit het oog verliezen dat kleine concessien aan belangrijke plaatsen als Antwerpen gedaan, soms groote gevolgen kunnen hebben, ook op ander gebied dan dat der kunst, en dat dus eenige toegeeflijkheid van het Gouvernement op dit punt niet tot de volstrekte onmogelijkheden behoort gerekend te worden.

B. Akademien en teekenscholen buiten die van Antwerpen; subsidien; giften; aankoopen van modellen voor deze kunstinrigtingen; inspectie der Akademien en teekenscholen; verbeteringsraad voor het kunstonderwijs.

Uitgetrokken som 220 000 francs. *In Nederland* 31.746 *francs.*

Er bestaan in de voornaamste steden des lands Akademien van schoone kunsten en teekenscholen. Deze inrigtingen, welke geplaatst zijn onder het toezigt der gemeenten en door haar worden gesubsidieerd, kunnen ook van Staatswege ondersteuning genieten, mits zij zich onderwerpen aan de daartoe, bij het Koninklijk besluit van 10 Julij 1869, gestelde voorwaarden, welke zijn:

1°. goedkeuring der onderwijsprogramma's, der reglementen, der begrootingen en der rekeningen door den Minister van Binnenlandsche Zaken;

2°. inspectie van Regeringswege;

3°. deelneming aan de door het Gouvernement aangelegde wedstrijden en tentoonstellingen.

De hoegrootheid der subsidien is evenredig aan het deel dat provincie en gemeente nemen aan de zaak.

Niet slechts door geldelijke ondersteuningen doet de Staat tegenover de opgenoemde Akademien en scholen van zijne belangstelling blijken: ook door het verstrekken van goede modellen ten gebruike bij de teekenoefeningen, en door het beschikbaar stellen van medailles en boeken voor de overwinnaars in de wedstrijden, werkt hij mede tot haren bloei.

De verbeteringsraad voor het kunstonderwijs, welks leden door de Regering worden benoemd, is geroepen om maatregelen tot verbetering van het systema der artistieke opleiding van jongelieden te beramen. *In Nederland onbekend.*

Daar het onderwijs in de decoratieve kunst, zoo als dit in Belgie gegeven werd, aan het Gouvernement niet voldoende toescheen, heeft het laatste gemeend daarin te moeten voorzien. In zamenwerking met de stad Brussel wenscht het eene school te stichten, welker roeping uitsluitend daarin bestaan zal om de beoefening van bedoeld vak hooger op te voeren. Een programma tot organisatie dier school werd bereids door den heer de Taeye opgesteld, en eene commissie werd door den Koning benoemd om het plan ten uitvoer te brengen, maar tot dusverre bleef het hierbij. Hoewel de redenen dezer vertraging geenzins van technischen aard zijn, moet het toch verwondering baren dat in een land als Belgie, waar zooveel voor de kunst wordt gedaan, eene zoo groote leemte in het kunstonderwijs kan worden aangetroffen zonder dat er van hooger hand in worde voorzien.

C. Subsidien aan jeugdige artisten om aan de kosten hunner studien te gemoet te komen.

Uitgetrokken som 10,000 francs. *In Nederland nihil.*

Deze subsidien bestaan in beurzen en in halve beurzen respectivelijk van 250 en 125 francs, welke, op voorstel van den raad van beheer der Koninklijke akademie van schoone kunsten te Antwerpen, aan leerlingen dier inrigting worden toegestaan. Zij werden ingesteld bij ministerieel besluit van 22 December 1859, volgens hetwelk het aantal beurzen en halve beurzen 10 bedraagt. *In Nederland omgekeerd. De leerlingen der Rijks akademie betalen jaarlijks* 211,64 *fr.*

Voor de academien van Brussel, Gent, Brugge, Luik en Leuven worden sommen respectivelijk van 500, 400 en 300 francs ter beschikking der gemeentebesturen gesteld, ten einde te worden verdeeld onder de meest verdienstelijke leerlingen. Afgescheiden van deze ondersteuningen, kunnen aan veelbelovende doch onbemiddelde jongelieden subsidien worden toegekend tot voortzetting hunner studien, wanneer ook de betrokken provincien en gemeenten hen ter hulpe komen.

D. Wedstrijden voor schilderkunst, beeldhouwkunst, bouwkunst en graveerkunst.

Uitgetrokken som 20,000 francs. *In Nederland nihil.*

Deze wedstrijden hebben jaarlijks plaats en zijn geopend voor alle Belgische kunstenaars beneden de 30 jaren.

Zij die in den wedstrijd voor de graveerkunst en bouwkunst zijn bekroond geworden, ontvangen gedurende vier jaren eene bijdrage van 4000 francs, om in den vreemde te reizen en zich verder te bekwamen.

Voor hen die in den wedstrijd voor de schilderkunst en de beeldhouwkunst zijn bekroond geworden, is, met het oog op de kosten verbonden aan het gestadig gebruik van levende modellen, de bijdrage op 5000 francs gebragt.

E. Reproductie van voorwerpen van kunst ten behoeve der internationale uitwisseling; kosten betreffende deze uitwisseling.

Uitgetrokken som 20.000 francs. *In Nederland* 8465 *francs.*

De hier bedoelde aangelegenheid werd voor het eerst ter sprake gebragt tijdens de Parijsche wereldtentoonstelling van 1867. *Nederland onthield zich.*

Overtuigd van het nut dat eene meerdere bekendheid met de

1) Dit rapport is opgenomen in *„De onderwijswetten in Nederland en hare uitvoering"*, door Mr. P. F. Hubrecht, secretaris-generaal bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

voornaamste kunstvoortbrengselen van het buitenland aan de kunst en aan de nijverheid der verschillende Rijken zoude kunnen opleveren, zeiden vele van de zich toen in de Fransche hoofdstad bevindende leden van regerende Vorstenhuizen hunne goedkeuring toe aan het voorstel, uitgegaan van den directeur van het Kensington Museum te Londen, om in alle Staten commissien in het leven te roepen welke ten doel zouden hebben eene internationale uitwisseling te bevorderen van werken belangende de schoone kunsten, de wetenschappen en de fraaije letteren, of van afbeeldingen van merkwaardige monumenten.

Bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1871 werd voor Belgie eene zoodanige commissie benoemd onder voorzitterschap van Z. K. H. den Graaf van Vlaanderen; den 6den Junij d. a. v. hield zij hare eerste vergadering, en spoedig reeds kon zij op gewigtige uitkomsten harer bemoeijingen wijzen.

De Belgische commissie bestaat uit drie afdeelingen:
die der schoone kunsten,
die der wetenschappen,
die der fraaije letteren.

Eerstgenoemde beschikt over eene aanzienlijke verzameling afgietsels van voortbrengselen van oude kunst, die ter uitwisseling bestemd zijn. In het album dat hiernevens gevoegd is worden een veertigtal photographische afbeeldingen dier afgietsels aangetroffen. Op elk blad staat de prijs genoteerd van het betrokken afgietsel. Navolgenswaardig mag het zeker heeten dat, in het belang der zaak, bij de berekening van gemelden prijs slechts de gemaakte onkosten in aanmerking komen.

Terwijl de afdeeling der wetenschappen er zich op toelegt afgietsels van belangrijke versteeningen beschikbaar te houden voor de internationale uitwisseling, gaat die der fraaije letteren zorgvuldig na welke in Belgie verschijnende uitgaven waardig zijn bij dergelijke uitwisseling te worden aangeboden. Door hare zorgen werd van deze werken eene naamlijst zamengesteld.

Gebruik makende van de gelegenheid dat het internationaal aardrijkskundig congres van 1875 te Parijs bijeen was, wist de afdeeling der fraaije letteren aanleiding te vinden om met de daar tegenwoordige afgevaardigden uit het buitenland de grondslagen te bespreken op welke een goed geregelde systema van uitwisseling van wetenschappelijke en letterkundige uitgaven zoude behooren te rusten.

Aan de vreemde Regeringen is later een ontwerp van overeenkomst voor dezen tak van uitwisselingen toegezonden, terwijl in 1877 een verdrag met Frankrijk gesloten werd tot regeling van dit punt.

Ten einde de instelling der uitwisselingscommissien meer algemeen te maken, heeft de Belgische Regering het wenschelijk geoordeeld, gemagtigden van verschillende gouvernementen te Brussel bijeen te roepen, om onder hunne medewerking alle punten die op het internationaal uitwisselingssystema betrekking hebben, vast te stellen. Dien ten gevolge heeft in de maand Augustus van het jaar 1880 eene conferentie plaats gehad op welke de Deensche, Fransche, Italiaansche, Oostenrijksche, Portugeesche, Russische, Spaansche en Zweedsche Regeringen vertegenwoordigd waren. Eene volledige overeenstemming tusschen alle partijen (Zweden slechts uitgezonderd), schijnt hiervan het resultaat te zullen zijn.

3°. Uitgaven ten behoeve der toonkunst.

A. Koninklijk conservatoire te Brussel. Gift van het Rijk, bestemd om gezamenlijk met de subsidien der provincie en der gemeente, de uitgaven voor het personeel en het materieel te dekken.

Uitgetrokken som 137,010 francs. *In Nederland* 14814 *francs.*

Deze inrigting heeft ten doel aan jonge menschen van beiderlei geslacht kosteloos onderwijs te verstrekken in de toonkunst.

Bij Koninklijk besluit zijn, ter vervanging der subsidien welke eertijds aan de leerlingen van het conservatoire verstrekt werden en een cijfer hadden bereikt dat de middelen waarover de administratie der schoone kunsten beschikken kon, verre overtrof, 20 studiebeurzen ingesteld van 250 frs. ieder.

B. Koninklijk conservatoire te Luik; gift van het Rijk bestemd om, gezamenlijk met de subsidien der provincie en der gemeente, de uitgaven voor het personeel en het materieel te dekken.

Uitgetrokken som 65,508 francs. *In Nederland is slechts één gesubsidieerde school.*

Het doel dezer inrigting is geheel hetzelfde als dat van het Koninklijk conservatoire van toonkunst te Brussel.

Bij Koninklijk besluit van 31 Januarij 1867 zijn vier studiebeurzen van 250 francs, en acht halve beurzen van 125 francs ingesteld, ter vervanging der subsidien welke eertijds aan verdienstelijke leerlingen werden toegekend.

C. Koninklijk conservatoire te Gent; gift van het Rijk bestemd om gezamenlijk met de subsidien der provincie en der gemeente, de uitgaven voor het personeel en het materieel te dekken.

Uitgetrokken som 40,626 francs. *Zie boven.*

Deze inrigting is in het jaar 1879 door de Regering op gelijken voet gesteld met de conservatoires van Brussel en Luik.

Onder de redenen die daartoe aanleiding gaven, behoort in de eerste plaats de noodzakelijkheid genoemd te worden om aan de Vlaamsche bevolking een instituut te schenken van denzelfden aard als dat te Luik, hetwelk vooral der Waalsche provincien ten goede komt.

Bij de overdragt van haar conservatoire aan den Staat, heeft de stad Gent zich belast met de levering en het onderhoud der gebouwen tot het geven van het onderwijs benoodigd. Zij heeft daarbij aan het Rijk den eigendom afgestaan van het geheele schoolmateriaal, van eene verzameling muzijkinstrumenten en van de bibliotheek harer inrigting. Eindelijk heeft zij er in toegestemd jaarlijks in de kosten der school bij te dragen voor eene som van 36 446 francs, zijnde het cijfer ten behoeve van het instituut uitgetrokken op de gemeentebegrooting van het jaar dat de overname plaats vond.

De provincie heeft zich harerzijds verbonden om de tot dusverre geschonken subsidien voort te zetten.

D. Subsidien aan andere muziekscholen en aan muziekgezelschappen; inspectie der muziekscholen; aankoop van medailles en boekwerken bestemd om te worden uitgereikt aan de bekroonde leerlingen dier instellingen. Verbeteringsraad voor muziekaal onderwijs. Uitgetrokken som 119.000 francs. *In Nederland nihil.*

De toekenning van subsidien aan de muziekscholen wordt afhankelijk gemaakt van de vervulling derzelfde voorwaarden die tot soortgelijk einde aan de akademien van schoone kunsten en teekenscholen worden gesteld, te weten: goedkeuring der onderwijs-programma's, der reglementen, der begrootingen en der verantwoordingen door de Regering en inspectie van harentwege.

De subsidien aan muziekgezelschappen worden alleen dáár verleend waar ook de provinciale en gemeentebesturen van hunne belangstelling doen blijken door financiele ondersteuning; de verdeeling er van geschiedt overeenkomstig de voorstellen van den gouverneur van het gewest in hetwelk de betrokken gezelschappen gevestigd zijn.

Ten gevolge van het groote aantal muziekgezelschappen die in het land gevonden worden, is het bedrag der bedoelde subsidien altijd vrij gering. Buitendien kan hetzelfde gezelschap nooit twee jaren achtereen subsidie genieten.

E. Studiebeurzen ten behoeve van leerlingen der Koninklijke conservatoires en andere muziekscholen. Uitgetrokken som 13,000 francs. *In Nederland bestaan die beurzen niet. Eenmaal in 25 jaren is een subsidie van 600 francs verleend.*

Deze post vertegenwoordigt het bedrag der beurzen van 250 francs en halve beurzen à 125 francs, die aan leerlingen der Koninklijke conservatoires en andere muziekscholen worden toegestaan, alsmede dat van drie beurzen van 1200 francs ten behoeve van jongelieden van bijzonderen aanleg, die bij de Koninklijke conservatoires van Brussel en Luik tot zangers worden opgeleid. Twee dezer beurzen worden aan het conservatoire van Brussel toegewezen.

Ook voor het Koninklijk conservatoire te Gent is thans zulk eene beurs ingesteld, echter met dien verstande dat het bedrag er van moet worden gevonden op de jaarlijksche gift van het Rijk aan de bedoelde inrigting.

Door het gouvernement worden commissien benoemd ter beoordeeling van den uitslag der vergelijkende examens die, zoo te Brussel als te Luik en te Gent, worden afgenomen met het oog op de toekenning der beurzen. Zij die deze verkrijgen, moeten zich verbinden om naar gelang hunne beurs door het conservatoire van Brussel, van Luik of van Gent vergeven wordt, een dier steden tot woonplaats te kiezen.

F. Ondersteuningen aan toonkunstenaars die reeds blijken gaven van verdienste; reizen in den vreemde ten behoeve hunner verdere opleiding; subsidien en onderteekeningen ten gunste van uitgaven of uitvoeringen van toonwerken; nationale concerten; onderstand aan huisgezinnen van overleden toonkunstenaars; uitgaven der werken van oude Belgische toonkunste-

naars. Uitgetrokken som 16000 francs. *In Nederland nihil.*

Het systema hetwelk gevolgd wordt met betrekking tot de hier opgenoemde ondersteuningen, reizen, subsidien en onderteekeningen, is geheel overeenkomstig met dat waarvan hierboven werd gesproken in de paragraaph handelende over de aan de schilderkunst, beeldhouwkunst en graveerkunst verleende ondersteuningen.

G. Groote wedstrijd voor toonscheppingen. Uitgetrokken som 8000 francs. *In Nederland nihil.*

Deze wedstrijd wordt alle twee jaren te Brussel gehouden en is geopend voor alle Belgische toonkunstenaars die den ouderdom van 30 jaren nog niet bereikt hebben.

De bekroonde ontvangt gedurende vier jaren een jaargeld van 4000 francs om in Duitschland, Frankrijk of Italie te gaan reizen, ten behoeve zijner verdere muzikale ontwikkeling. Behalve de groote prijs, kunnen ook een tweede prijs en eene eervolle vermelding worden toegekend. De tweede prijs bestaat in eene gouden medaille ter waarde van 300 francs.

De leden van den jury ter beoordeeling van den uitslag des wedstrijds worden door de Regering benoemd. Zij ontvangen presentiegeld, en voor zooveel zij buiten Brussel woonachtig zijn, ook reis- en verblijfkosten.

H. Subsidie voor de organisatie van groote muziekfeesten, te geven onder geldelijke medewerking der betrokken provincien en steden. Uitgetrokken som 6000 francs. *In Nederland nihil.*

Het eerste feest van dien aard heeft plaats gehad in 1869.

Ten gevolge van opgedane ondervinding is men tot het besluit gekomen dat het aanvankelijk bij deze feesten toegepast systema om tot de vorming van het benoodigd orchest artisten bijeen te brengen die elkander dikwijls geheel vreemd waren, afkeuring verdiende; men heeft daarom besloten dat het personeel der conservatoires en der door den Staat gesubsidieerde muziekscholen, voortaan bij zulke gelegenheden zijne medewerking zoude verleenen.

De tusschenkomst van den Staat wordt alléén dan toegezegd wanneer ook de betrokken provincien en gemeenten de zaak steunen. Het programma van het feest moet aan de goedkeuring der Regering onderworpen worden.

4°. Herstelling der monumenten en onderhoud der kunstwerken van het Rijk.

A. Subsidien aan provincien en gemeenten welker hulpmiddelen ontoereikend zijn tot het herstellen der monumenten. Uitgetrokken som 104.000 francs. *In Nederland in* 1881 25.134 *francs.*

De werkzaamheden tot herstelling der monumenten geschieden onder het oppertoezigt der Koninklijke commissie voor de monumenten.

De toe te stane subsidien moeten steeds evenredig zijn aan het deel waarvoor de betrokken provinciale of gemeentelijke administratien in de herstelling bijdragen.

De hulp van den Staat wordt slechts dan geschonken wanneer het de herstelling betreft van een monument dat uit een geschiedkundig, oudheidkundig of artistiek oogpunt van belang is.

De architecten belast met de werkzaamheden tot herstelling der monumenten zijn gehouden aan de Koninklijke commissie van toezigt driemaandelijksche rapporten in te zenden betreffende den loop der werkzaamheden.

B. Subsidien voor het onderhoud en de herstelling van voorwerpen van kunst en oude kunst, aan openbare instellingen of kerken toebehoorende. Werkzaamheden aan eigendommen van den Staat die eene geschiedkundige waarde hebben. Uitgetrokken som 12.000 francs. *In Nederland nihil.*

Deze subsidien worden verleend op dezelfde voorwaarden als de sub 4, letter A, bedoelde.

De werkzaamheden tot onderhoud van Rijkseigendommen die eene geschiedkundige waarde hebben, worden verrigt onder het oppertoezigt der Koninklijke commissie voor de monumenten.

Een buitengewone post van 17.000 francs is toegestaan voor den dienst van 1881, en is bestemd tot bestrijding der uitgaven ter herstelling eener merkwaardige begraafplaats in de onderaardsche gewelven van het kasteel van Gerard den Duivel te Gent.

5°. Instellingen van het Rijk.

A. Museum van oude schilderkunst en beeldhouwkunst.

B. Museum van hedendaagsche schilderkunst en beeldhouwkunst.

C. Museum Wiertz.

Voor de bezoldiging van het aan deze instellingen verbonden personeel is eene som uitgetrokken van 36,200 francs. *In Nederland voor de 3 soortgelijke Musea* 20211 *francs.*

Dat personeel bestaat uit:

1	conservator,	à 7000	francs;
1	secretaris,	„ 4000	„
1	adjunct-conservator,	„ 1500	„
1	bewaarder,	„ 800	„
10	opzigters,	„ 1300	„
6	„	„ 1200	„
2	stokers,	„ 1200	„

Het verschil tusschen de som dezer onderscheidene honoraria en het bedrag van den post, wordt besteed tot het uitkeeren van kleine gratificatien aan lagere ambtenaren, die zich door bijzonderen ijver verdienstelijk maakten.

Voor materieel en aankoopen ten behoeve dezer musea is uitgetrokken eene som van 93060 francs. *In Nederland* 27513 *francs.*

Deze musea zijn het eigendom van den Staat.

De administratie er van wordt door de Regering toevertrouwd aan eene commissie, die niet slechts voor het onderhoud, maar ook voor de plaatsing en rangschikking der kunstvoorwerpen zorgen moet. Het aanvullen der verzamelingen behoort mede tot hare taak. Zij dient met dat doel bij den Minister van Binnenlandsche Zaken de noodige voorstellen in.

De verzamelingen bestaan hoofdzakelijk uit voortbrengselen der schilderkunst en beeldhouwkunst, maar ook merkwaardige tapisserien worden daarin aangetroffen.

D. Koninklijk Museum van oudheden, wapenen en artillerie.

Voor de bezoldiging van het aan deze instelling verbonden personeel is eene som uitgetrokken van 18,100 francs. *In Nederland* 14285 *francs.* Zij wordt verdeeld als volgt:

1	directeur-conservateur,	à 8000	francs;
1	secretaris,	„ 2000	„
1	commies,	„ 1500	„
1	bewaarder,	„ 1400	„
1	opzigter,	„ 1400	„
1	opzigter,	„ 1300	„
2	opzigters,	„ 1200	„

Voor het materieel, de aankoopen, de zegelcollectie en het drukken van den catalogus is eene som uitgetrokken van 34,800 francs. *In Nederland* 10582 *francs.*

Dit museum is het eigendom van den Staat.

De directeur-conservateur is belast met de zorg der verzamelingen.

Het museum is geplaatst onder het oppertoezigt eener commissie van zeven leden, benoemd door de Regering.

Deze commissie waakt over de uitvoering der besluiten en reglementen betreffende de inrigting van het museum en brengt advies uit over de voorstellen tot aankoop of ruiling van voorwerpen.

Voor de bovengenoemde zegelverzameling wordt jaarlijks eene som van 3500 francs ten koste gelegd. *In Nederland nihil.*

Ook in deze instelling worden eenige fraaie tapisserien gevonden.

E. Koninklijke commissie voor de monumenten. *In Nederland afgeschaft.*

Uitgetrokken som 31,450 francs. *In Nederland is voor het bureau uitgetrokken* 11640 *francs.*

Het administrerend personeel dezer commissie bestaat uit:

een secretaris-generaal,	6000	francs;
„ adjunct secretaris-generaal,	3000	„
„ comptabele,	2100	„
„ teekenaar,	2050	„
„ ambtenaar belast met de verzendingen,	1500	„
„ bode	1600	„
„ concierge,	1100	„

De som der reis- en presentiegelden, welke de leden genieten, bedraagt jaarlijks ongeveer 2000 francs.

De kosten van het materieel, het meubilair, de boekerij, de verwarming der localen, het drukken van stukken en het loon der stenographen beloopen ongeveer 2500 francs jaarlijks. De commissie, die reeds benoemd werd bij Koninklijk besluit van 7 Junij 1835, is belast met het uitbrengen van advies ten opzigte van het herstellen en onderhouden van monumenten, welke onder het beheer zijn geplaatst van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Drie élève architecten zijn aan de commissie toegevoegd, elk hunner krijgt voor den tijd van 4 jaren eene beurs van 600 francs.

F. Reis- en verblijfkosten en presentiegelden van drie commissarissen der Koninklijke Akademie van Belgie, die aan de Koninklijke commissie voor de monumenten toegevoegd zijn. Reis- en verblijfkosten van de corresponderende leden dier commissie.

Uitgetrokken som 6000 francs. *In Nederland nihil.*

In iedere provincie heeft de Regering comités benoemd die tot opdragt hebben aan de Koninklijke commissie voor de monumenten verslag uit te brengen en voorstellen te doen betreffende zaken welke hun gewest belangen.

G. Redactie en uitgave der verslagen van de Koninklijke commissie voor kunst en oudheidkunde.

Uitgetrokken som 7500 francs. *In Nederland nihil.*

Deze commissie werd ingesteld bij Koninklijk besluit van 25 Februarij 1861. Als orgaan der Koninklijke commissie voor de monumenten geeft zij korte uittreksels in het licht van de processen-verbaal der zittingen van laatstgenoemde. Zij verspreidt eveneens periodieke verslagen over de uitbreiding der verzamelingen in de Rijksmusea.

Alle geleerden zijn bevoegd om in die verslagen de uitkomst mede te deelen hunner onderzoekingen aangaande vraagstukken welke voor de kunst of de oudheidkunde van gewigt zijn.

De leden der commissie en de geleerden die aan bedoelde publicatien medewerken, ontvangen daarvoor 5 francs per vel druks. De bundels door de verslagen gevormd, worden ingeruild tegen werken uitgegeven door de voornaamste wetenschappelijke genootschappen van het binnen- en het buitenland.

Bovenstaand overzigt zoude hiermede welligt kunnen worden gesloten; om echter deze opgaven betreffende de Belgische Staats-tusschenkomst op artistiek gebied volledig te maken, schijnt het wenschelijk ook met een enkel woord van de ondersteuning te gewagen, die de Regering aan de dramatische kunst verleent.

Aanmoediging der dramatische kunst.

Bij Koninklijk besluit van 31 Maart 1860 zijn subsidien ingesteld ten bate van Belgische schrijvers en componisten die hunne werken op een Belgisch tooneel zullen doen opvoeren, en is voorts de Minister van Binnenlandsche Zaken belast met de regeling der voorwaarden van welker vervulling de toekenning der subsidien wordt afhankelijk gemaakt. Ettelijke ministerieele beschikkingen gaven aan die opdragt gevolg, maar het Koninklijk besluit van 27 October 1879 herriep alle vroegere bepalingen over de zaak en reorganiseerde haar geheel.

Volgens het thans bestaande reglement worden subsidien verleend aan Belgische dramatische schrijvers en componisten, die goede stukken hebben geschreven in de Nederlandsche of Fransche taal, of fraaije muzikale werken hebben vervaardigd.

Om er aanspraak op te kunnen maken, moet de schrijver of de componist binnen de zes maanden na de eerste opvoering van zijn stuk, een exemplaar van dit laatste overleggen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Het stuk moet daarenboven zijn goedgekeurd: 1°. door een zoogenaamd „comité de lecture"; 2°. door minstens drie afgevaardigden eener zoogenaamde „provinciale commissie", die de eerste uitvoering bijgewoond hebben. (De bedoelde commissien worden beide door de Regering benoemd en hebben respectievelijk de beoordeeling der letterkundige waarde van het werk, en die van zijne interpretatie, tot taak.) De Regeering beslist ten slotte op eigen verantwoordelijkheid, over het al of niet toestaan der verlangde ondersteuning.

Zie hier het tarief naar hetwelk het bedrag der subsidien wordt berekend.

	Per uitvoering, maximum.	Per uitvoering, minimum.
voor een treurspel in 4 of 5 bedrijven.	150 francs.	100 francs.
„ „ drama in 3 bedrijven . . .	100 „	60 „
„ „ blijspel in 1 of 2 bedrijven .	75 „	50 „
„ eene opera in 4 of 5 bedrijven . .	250 „	150 „
„ „ „ „ 3 bedrijven. . . .	180 „	100 „
„ „ „ „ 2 bedrijven. . . .	140 „	90 „
„ „ „ „ 1 bedrijf	90 „	60 „

De subsidien worden doorgaans verstrekt voor ieder der eerste tien uitvoeringen.

Voor de bovenbedoelde uitgaven, alsmede voor de ondersteuningen die, geheel afzonderlijk daarvan, aan schrijvers of componisten van buitengewone talenten kunnen worden geschonken, is op het budget eene som van 50,000 francs uitgetrokken. *In Nederland nihil.*

Deze aanmoediging is trouwens niet de eenigste die aan letterkundigen te beurt valt. Eene som van 46,000 francs wordt jaarlijks besteed ten deele om de uitgave van uitstekende werken te bevorderen, ten deele om archeologische onderzoekingen te steunen. Een ander crediet, ter waarde van 12,000 francs, is bestemd om ieder jaar aan letterkundige en wetenschappelijke vereenigingen de openbaarmaking hunner verslagen te vergemakkelijken, en het houden van wedstrijden mogelijk te maken. Een bedrag van 38,000 francs wordt jaarlijks gebruikt tot het doen van aankoopen ten behoeve van volksbibliotheken. *In Nederland voor dit alles nihil.*

Ten einde een klein denkbeeld te geven van hetgeen op kosten of met medewerking der Belgische Regering hier te lande op kunstgebied wordt of reeds werd tot stand gebragt, volgt hier de opsomming van eenige merkwaardige bestellingen en herstellingen door of op last van het Gouvernement gedaan.

Schilderwerken.

De „Halles" van Yperen moeten gerekend worden tot de merkwaardigste gebouwen te behooren welke Belgie bezit.

Voltooid in 1342, nadat men er bijna anderhalve eeuw aan gebouwd had, herinneren zij aan den goeden ouden tijd, toen de stad, die nu naauwelijks 17,000 zielen heeft, er meer dan 200,000 telde. Voor hare herstelling en verfraaijing is in den laatsten tijd veel gedaan. Guffens en Swerts vervaardigden een aantal schilderingen, voorstellende verschillende episoden uit de geschiedenis der plaats, tijdens de Regering der Hertogen van Bourgondie. Deze schilderingen, die te zien zijn in de oude magistraatskamer, hebben ongeveer 50,000 francs gekost en werden deels voor rekening van den Staat, deels voor die der gemeente, uitgevoerd. In de hoofdzaal van het gebouw vindt men een twaalftal voorstellingen van de hand van F. Pauwels, mede betrekking hebbende op de vroegere geschiedenis der stad. De kunstenaar die tien jaren bezig was met de bewerking dier stukken ontving daarvoor eene som van 120,000 francs, welke door den Staat en de gemeente gezamentlijk werd opgebragt. Dezelfde hoofdzaal bevat nog elf fraai beschilderde paneelen, geleverd door den heer Badens, die daarvoor van het Rijk en de stad een totaal bedrag kreeg van 21,800 francs.

(Slot volgt.)

NECROLOGIUM.

Dezer dagen overleed de Architect *Street*, een der bekwaamste en der beroemdste bouwmeesters van Engeland. Hij was leerling van Gilbert Scott. Groot voorstander van den middeneeuwschen bouwstijl, wist hij met verwerping van den grilligen Tudorstijl, de strenge en zuivere vormen van de bouwscholen der XIIIe eeuw weder ingang te doen vinden. Een zijner voornaamste werken zijn de kolossale Law Courts, naast Temple-Bar. Van zijne hand verschenen onderscheiden geschriften over architectuur. Hij was lid van de Royal Academy en Voorzitter van het British Institute of Architects.

— Den 21 December overleed te 's Gravenhage de heer *J. E. H. Hooft van Iddekinge* die te Paterswolde was geboren. Van 1 October 1869 tot 1 Julij 1875 was hij Direkteur van het Munt- en Penning-Kabinet te Leiden. In 1875 werd hij benoemd tot lid en Secretaris van het Collegie van Rijks Adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, dat in het begin van 1879 werd opgeheven. Onlangs verscheen van zijne hand: Friesland en de Friezen in de Middeleeuwen. Bijdragen tot de geschiedenis, rechtskennis, muntkunde en geografie der Friesche gewesten, inzonderheid gedurende de elfde eeuw.

Als beoefenaar van de middeneeuwsche Nederlandsche numismatiek had hij een goeden naam.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

№ 53. 31 December 1881. 3e Jaargang

ONDER LEIDING VAN

DR. JAN TEN BRINK.

Prijs per 3 maanden.................. *f* 3.— Franko per post.................... „ 3.25 Men verbindt zich voor een jaar. Afzonderlijke Nos uitsluitend aan de Kiosken te *Amsterdam* en *Rotterdam*. „ 0.25 Eenmaal per maand ontvangt men een plaat in *Ets*, *Fototypie* of *Fotogravure*.	*Verschijnt op Saturdag* bij W. C. DE GRAAFF te *Haarlem*.	Prijs der Advertentiën: 1–6 regels.......................... *f* 1.50 Iedere regel meer.................... „ 0.25 Grootere letters naar plaatsruimte.

Met dit nommer wordt de uitgave van de „Nederlandsche Kunstbode" gestaakt.

EDWIN LANDSEER

DOOR LEONIDAS.

III.

Reeds hebben wij, onder de werken zijner jeugd, melding gemaakt van enkele studies van leeuwen, door Landseer geschilderd. In 1839 was hij andermaal bezig met het behandelen van een dergelijk sujet. Van Amburgh, een beroemde leeuwentemmer, had in den loop van dat jaar met zijne leeuwen voorstellingen gegeven in Londen en onze schilder maakte van die gelegenheid gebruik om zijne kunst aan den koning der dieren te beproeven. De uitslag was niet zoo bijzonder; evenmin als die van het beeldhouwwerk door Landseer in 1860—66 voor het Nellson monument, in Trafalgar square te Londen (over de National Gallery) vervaardigd: vier leeuwen, die aan de hoeken van het monument geplaatst zouden worden en bij de verschijning niet volkomen voldeden aan de verwachtingen door een beeldhouwwerk van 1866, „The stag at bay" opgewekt.

Evenals van het beeldhouwwerk, moeten wij thans ook weder spreken van twee schilderstukken, die als teekening onberispelijk, daarentegen uit het oogpunt van schilderkunst te wenschen overlaten. Beide, zoowel „The Otter speared" als „Shoeing" zijn van 1844. Het eerste stelt een jager voor, die tot de knieën in een stroom staat, en omgeven is door een troep blaffende jachthonden, die allen hun deel begeeren van den armen, gevangen otter, door den jager in hulpeloozen toestand aan zijn speer in de hoogte gehouden. De teekening der honden en hun verschillend karakter, de verschillende wijze waarop zij hun begeerte uitdrukken was bewonderenswaardig; doch de kritiek door Ruskin gegeven op „Shoeing" mocht ook voor een deel gelden voor „The Otter speared." Het is juist het tegenovergestelde van datgeen, wat wij een

vorig maal sommigen onzer schilders als minder juist opmerkten; het is de opoffering van de kleur aan de teekening en het gemis aan samensmelting van de dieren onderling en met hun omgeving, het gemis van licht- en schaduwwerking. Hoort Ruskin in zijn „Modern Painters:" „Aan den anderen kant kan men het karakter, de kleur en den vorm van een voorwerp voorstellen, zonder nabootsing van het uiterlijk kleed. Omtrent dit punt is veel gezegd door Reynolds en anderen, en het is misschien het meest zekere kenmerk van eenen grooten schilderstijl. Vergelijk een hond van Edwin Landseer met een hond van Paul Veronese. Bij den eerste is de huid uitgevoerd met eene buitengewone vaardigheid van behandeling en nauwkeurige oplettendheid op al de toevalligheden van kleur en glans, die eenen schijn van de werkelijkheid kunnen geven; terwijl de kleur en de macht van het zonnelicht, en de waarheid van de schaduwwerking op al deze vormen noodzakelijkerwijs veronachtzaamd, en de breedere betrekkingen van het dier, als kleurenmassa, tot de lucht of den bodem of andere deelen der schilderij volkomen verloren zijn. Daar is realisme ten koste van idealisme, het is eene behandeling zonder een zweem van verbeeldingskracht." En in eene noot voegt de schrijver er bij: „Ik wil hiermede niets van den lof terugnemen, dien ik heb gegeven en altijd bereid zal zijn te geven aan zulke schilderijen als „Highland Shepherds Chief Mourner" en aan allen, waarin het karakter en innerlijk leven der dieren ontwikkeld zijn. Maar alle kunstbeminnaars moeten het betreuren, als zij Mr. Landseer zijn krachten zien verspillen aan zulke onbeduidendheden, als „Shoeing" en coloriet, uitdrukking en handeling opofferen aan eene nabootsing van een glanzende huid."

Intusschen, de verbeelding, noch het gevoel, noch de humor van den schilder waren verstompt; het ongelukkige "Shoeing" was slechts de vrucht een dier momenten zooals iedere kunstenaar ze heeft, van werktuigelijken arbeid zonder gebruik te maken van zijn hoogere gaven. Daar zouden nog tal van stukken komen, die bewijzen te over zouden geven van Landseers schitterend talent, van het voortleven dier eigenschappen die zijn „Highland's Shepherd's Chief Mourner" tot zulk een schoon gedicht hadden gemaakt. Maar juist dat *tal* maakt het ons moeilijk onzen arbeid voort te zetten, immers eene beschrijving, niet van allen, maar zelfs slechts van de besten zijner werken van 1844—73 geschilderd, zou onze monografie eene uitbreiding doen erlangen ongewenscht voor onze lezers. Vandaar, dat wij ons uit de moeilijkheid zullen pogen te redden door een „tour de force," door het met beslistheid kiezen van slechts enkele zijner werken, onafhankelijk van elke chronologische volgorde. Want wat wij nog van Landseer's levensloop hebben mee te deelen kan in enkele regels geschieden, het is slechts de opsomming van hetgeen de buitenwereld hem voor hulde betoonde — zijn innerlijk leven, (van huiselijk kon niet zoozeer sprake zijn want hij bleef ongehuwd) zijn innerlijk leven bleef en kan voor ons een gesloten boek blijven, bij de groote objectiviteit van al zijn werken, die dus, om wel begrepen te worden geen kennis van het gemoedsleven des schilders vorderen. In 1850, dus op 48 jarigen leeftijd schonk de Koningin, die onder leiding van haren kunstlievenden gemaal niet vreemd was gebleven aan het kunstleven harer onderdanen, die verscheidene van zijne schildersstukken had aangekocht en zelfs enkele zijner teekeningen had geëtst, hem een bewijs harer hulde door hem tot ridder te verheffen en het veel zeggend woordje „Sir" voor zijnen naam te stellen. Drie jaar later verwierf een zijner werken „The Sanctuary," in 1844 geschilderd, hem op de Exposition Universelle de Paris, een gouden medaille; hij was de eenige onder zijne landgenooten, wien zulk eene eer te beurt viel. Het stelde een lang vervolgd hert voor, dat eindelijk op een eiland rust vindt voor zijn vervolgers. Het was, in de effen kleur van het schemerlicht, die weerkaatst wordt door het water, welks rustige oppervlakte nog slechts in zachte golflijnen de sporen wijst van den weg door het vluchtend hert genomen, dat hijgend nederligt op den anderen oever terwijl het water van zijn flanken sijpelt, — het was eene schoone illustratie van de regels:

See where the startled wild-fowl screaming rise,
And seek in marshalled flight those golden skies;
Yon wearied swimmer scarce can win the land,
His limbs yet falter on the watery strand.
Poor hunted hart! the painful struggle o'er,
How blest the shelter of that island shore!
There, whilst he sobs, his panting heart to rest,
Nor hound nor hunter shall his lair molest."

Nauw aan dit tafereel verwant — wij gaan onzen slag slaan — is „een schot in het wild." Het is een sneeuwtafereel, hoog op den berg, die alom, zoover het oog reiken kan, bedekt is met een smetloos effen sneeuwkleed, waarin slechts de voetstappen zichtbaar zijn eener hinde met haar jong, die, door een schot getroffen, hier henen is getrokken, in de hoop van een onbevrozen water aan te treffen, waar zij haar dorst mocht lesschen. Haar kind is haar gevolgd, om de eenige getuige te zijn van den dood dier arme, die een — de titel der schilderij zegt het — niet op haar gemunt schot een onschuldigen dood doet sterven. Zij is, uitgeput en krachteloos, neergevallen op de sneeuw; en het is te vergeefs dat haar jong zich zoekt te laven aan de bron, die thans voor eeuwig, heeft opgehouden te vloeien.

Andermaal is het bij het fantastische licht, dat de aarde kleurt als zon en maan elkanders rol gaan overnemen, dat de schilder ons een tafereel voorstelt, in twee gedeelten het begin en het einde van een „Gevecht." *Het eerste* heeft plaats bij het avondrood, „Night", met een doffe maan, en regenvlagen bij een fel bewogen meer en stelt ons het gevecht, het duel liever, voor van twee herten, die met een vreeselijke woede en heftigheid van beweging elkander te lijf gaan. *Het tweede* bij het aanbreken van den dag, bij het optrekken van de mist, zoodat de omtrekken der heuvelen zichtbaar worden, en bij eene kalme atmosfeer, in plaats van het woeden der elementen des avonds, zoodat de oppervlakte van het meer, weer rustig en kalm is als voorheen, even rustig als thans de beide kampioenen, die, nog met de horens in elkaar verward, beide hun strijdlust met den dood moesten bekoopen. Reeds zweven de roofvogels hoog in de lucht, boven de plek waar zij gevallen zijn en de vos is uit zijn hol gekropen, om zich te vergasten aan het vleesch dier door eigen schuld gestorvenen.

Even humoristisch als deze treffend zijn, mogen wij den „Alexander en Diogenes" en „De Kenners" noemen; het eerste van '48 het tweede van '65. De groote vorst wordt hier gerepresenteerd door een grooten, witten bulhond, de wijsgeer in zijn ton door een donker, klein beest in minder goeden gezondheidstoestand en van lagen komaf, blijkbaar naar de accessoires te oordeelen, het eigendom van een hoefsmid. Uit de nieuwe aardappelen, die naast en voor hem liggen, concluderen wij, dat hij een matig en eenvoudig leven leidt. Alexander, omgeven door eenige hovelingen, die op hun wijze hun oordeel over den eenvoud van den wijsgeer en den trots van Alexander uitspreken, kijkt op den nietigen filosoof van uit de hoogte neer, die echter zeker niet na zal laten bij zichzelf na te denken over 's vorsten trotschheid en innerlijk geluk in eene dergelijken kring van vleiers.

Was het uit zijn eigen leven, hoe voorspoedig ook in dit opzicht, of had hij het in den kunstenaarskring, waarin hij leefde bij anderen opgemerkt, hoe dikwerf de kritiek faalt in haar oordeel, hoe gemakkelijk het is met een deftig gezicht voor een „kenner" door te gaan en hoe vaak de eene beoordeelaar naar het gelaat van een collega ziet, om daarna *zijn* oordeel luide uit te spreken, zooals de Bull dat zoo aardig uitdrukt:

„Och de kerel kan niet zingen,
Hij detoneert, fataal, fataal!
Het is om uit je vel te springen!
Ik *hoorde*, het is een waar schandaal!
Dat hij geen enkle noot goed pakte;
En zelfs meer dan een enkel maal,
Een zestiende, of 't zoo niets was, zakte!"
De kenner jokte waarlijk niet,
Hij hoorde het *zeggen* — wat een Piet!

Wij weten het niet, maar toch wat een ondeugendheid in die teekening dezer twee honden, die over den schouder van den schilder leunen, terwijl hij aan het teekenen is. De een kijkt met de grootste deftigheid, ernst en aplomb naar de teekening en schijnt te twijfelen in zijn oordeel omdat „gauw iets mooi vinden" niet criticus-achtig is. En de tweede? — kijkt in de schuinte naar den eersten als om op zijn gelaat te lezen wat hij er van denkt — om dan een zelfstandig oordeel te vellen.

En nu, ten slotte nog twee stukken vermeld om de rij onzer beschrijvingen te eindigen. Voor het eerste vragen wij verlof eene schets over te nemen uit de Athaeneum van 1860, waarin het geheel tafereel op de meest uitvoerige wijze geteekend wordt.

„Laat naar het recht van den ouderen, Landseer het eerst verschijnen. Zijn onderwerp is een overstrooming in de Hooglanden, een dezer catastrophen, waaraan dorpen in holten van een bergland gelegen, blootgesteld zijn door het plotselinge smelten der sneeuw op de heuvelen of hevige stortbuiën, die de riviertjes aanzwellend, dikwerf een laag gelegen gehucht in één slag overstelpen.

De groote vloed, nederstortende van de heuvelzijde, woedt door de straten, tot aan de drempels der huizen stroomt en dringt het voort, een onregelmatige en onweerstaanbare stroom. Achter het dorp draagt eene rij lage heuveltjens eenige schaarsche boomen, in welks takken eenige meerlen hun toevlucht zochten, en als de duif uit Noachs arke, getuigen van de wijde uitgestrektheid van den vloed. Het water heeft het omringende land blank gemaakt, en voert eene menigte landbouwers-gereedschappen en de overblijfselen van het overstroomde district met zich mede. De inwoners hebben de vlucht genomen op de daken hunner hutten. Op een, in het midden gelegen hut zijn mannen ijverig aan het pogen een span paarden te redden, die, voortgesleept door den stroom, tevergeefs zijn macht trachten te weerstaan, en waanzinnig van angst, schier de pogingen hunner redders verijdelen, door tot het uiterste te trekken aan een touw, door de mannen vastgehouden, en welks kracht niet in staat is de verschrikte beesten in hunne vaart te stuiten. Reeds zijn zij voorbij de veilige plaats medegesleept en komen zij aandrijven bij een andere hut, meer op den voorgrond. Een uitgeputte os heeft deze plaats bereikt en tracht nu, ademloos, met bloedige neusvleugels en oogen, woest door den waanzin der vrees, te vergeefs zich te redden. De stomme doodsangst van het beest is vreeselijk; schier uitgeput door de hevigheid van den vloed, die over zijn flanken rolt, worstelen zijne voorpoten vruchteloos, en het beest zal spoedig medegesleept worden ter verwoesting. De hoofdgroep, waarin zich de handeling concentreert, is geplaatst op het dak der dichtstbijgelegen hut. De bewoners hebben zichzelven, doch weinig meer, gered, zoo plotseling was de opkomst van het water. Rechts, vooraan, zit een vrouw met een wieg naast haar, waarvan het kleed weggetrokken is, en het kind dat er in sliep, ligt op haar schoot, terwijl het onbewust van het gevaar, maar toch geschrikt, de armpjes slingert om moeders hals. En de houding van deze spreekt van den schrik en de vrees die haar ziel beheerschen. Vrees voor haar zelve en vrees, voor haar kind, die haar zoo heeft bevangen, dat ze haar kind nog slechts los met de armen omvat, maar met uitgestrekten hals en hoofd, met ronde uitpuilende oogen staart naar den stroom, die komt aanbruischen uit de vlakte en, eerder dan naar haar kind, naar den os, in wiens lot zij een voorteeken ziet voor dat, welk hen beiden zal treffen. Haar mond is geopend, hare lippen zijn droog en hard, de wenkbrauwen op- en toch saâmgetrokken, de wangen bleek en stroef, met de trekken der vrees er in gegroefd; haar haren hangen los en haar kleederen zijn verward. Inderdaad, deze figuur is een volmaakte studie van uitdrukking, wier goede uitslag den kunstenaar eer aandoet. Hij heeft wel gedaan haar momenteele onverschilligheid voor haar kind te toonen, immers dit is een nieuwe karaktertrek, buiten kijf waar en natuurlijk, die alleen reeds dit tafereel zou brengen buiten de conventioneele sfeer van kunstwerken..... Boven, aan het zwerk, drijven grijze regenwolken voorbij en de geheele aanblik der schilderij spreekt van schrik en ellende. Zelfs haar gebreken dragen bij tot verhooging van dezen indruk, want het gebrek aan waardeering van kleur, het eenige, dat te betreuren is, helpt het motief van het onderwerp door een zekere kille ondoorzichtbaarheid. Dit zou, uit een ander oogpunt, sterk de verdiensten van zoo bewonderenswaardig een arbeid verminderen."

Van 1868, dus vijf jaren voor zijn dood, is „The Swannery invaded bij sea-eagles", een stuk dat èn om de teekening èn om de breede behandeling van het

dons der zwanen, die meer dan die van eenig ander zijner stukken aan Snijders doet denken, met eere de reeks van schoone penceelgewrochten mocht sluiten. Een groep van zwanennesten ligt aan den oever van eenen bergstroom rustig en kalm. Daar schieten op eenmaal van uit het zwerk een paar roofgierige zee-arenden naar beneden te midden dezer rustige kolonie. Een gevecht ontstaat. Een groote zwaan poogt met kracht den aanval af te weren van een dezer roovers, die haar bij den nek gepakt heeft en met zijn vreeselijken klauw haar de donze borst openrijt, zoodat het bloed afdruipt tot aan de beenen en de witte vederen rood gekleurd worden van haar bloed. Met haren bek bijt zij naar den dij van haren aanvaller en brengt hem met hare vleugels hevige slagen toe. Dat zij in het eind het onderspit zal moeten delven, het wordt ons voorspeld door het lot van een harer zusters, die niet in staat blijkt een tweeden aanval van een arend, met hoop op goeden uitslag te weerstaan. Eenige zwanen hebben de vlucht genomen, en pogen klapwiekend in de hoogte te stijgen, doch ook zij worden aangevallen door een tweede rooverbende, die aangevlogen komt van uit de zee.

En hiermede, met dit laatste grootsche tafereel, nemen wij afscheid van den werkzamen kunstenaar. Groote moeite om hem te karakteriseeren zullen wij, gelooven wij, niet hebben. Hij was ongetwijfeld meer teekenaar dan colorist, als uit de geheel straffelooze overbrenging zijner werken in zwart en wit kan blijken; fijn opmerker en meester in het weergeven van karakter en uitdrukking; dramatisch schilder, nu eens humoristisch, dan weer pathetiesch, doch als het eerste steeds vrij van kwetsende scherpte, als het tweede meestal blijvende binnen de perken eener gezonde aesthetica, zonder al te veel zucht naar melo-dramatisch effect. Vriend der dieren, en, als slechts een fijngevoelende ziel dat zijn kan, vertrouwde hunner vreugde en smarten bovenal; zwijgend prediker eener gezonde dierenliefde, die haar oorsprong vindt in de overtuiging, dat ook zij vaak gevoelen, soms zelfs beter, inniger, onbaatzuchtiger, dan wij, al wat een menschenhart treft; nu eens een traan afdwingend door te spreken van wat er omgaat in hun gemoed, dan weer een lach opwekkend door te wijzen op wat zij bezitten aan instinct en dat als het ware te verheffen tot de hoogte van het menschelijk verstand; gelukkig in de waardeering zijner tijdgenooten, maar ook gewaarborgd voor eene dankbare herinnering van het nageslacht!

EEN BRUGVERSIERING IN DEN HAAG A°. 1696. EN EEN BRUGSTEENTJE VAN 1609

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

1°. Deklarasye van 't geene by Gysbert van der Burch verdyent ende gelevert is ten dyenste van de Ed. Achtbare Heere den Heere de burgemeesters van Schravenhage aen de brugge by 't Armhuys aen de byerkay als volght.

1696. Den 5 Mey aent halen ende aent remaken 1) vant hout van de blompotte gehaelt van Jan Franse verbey de Malle Molen ende gebroght tot den drayer inde Toorstraat, twee kneghs helpen halen ider ½ dach, noch twee kneghs helpen halen ende gereet gemaeckt, ider 2 dage à 27 stuyv. 6 — 15 — 0.

den 12 dyto, aent hacken van den boom dye int bos gelegen heeft ende geprepareert tot de leeuwe ende de kroon ende voor myn deur gebroght, twee kneghs daer aen gewerckt ider 3½ dag à 27 stuyv. 9 — 9 — 0.

den 19 Mey wederom aent hout van de leeuw gehackt ende geprepareert ende het hout tot den beeldsnyder gebroght, drye kneghs ider daer aen gewerckt 4 dage à 27 stuyv., aen de praem betaelt 18 stuyv. 17 — 2 — 0.

dyto aent verdycke en belegge van de blompotte ende het hout van Jan Schenck gehaelt, twee kneghs daer aen gewerckt ider 1½ dach à 27 st. 4 — 1 — 0.

den 26 dyto, wederom tot den draier aen de blompotte, een kneght den drayer geholpen, samen een dach 1 — 7 — 0.

dyto tot den beelthouwer aen de leeuwe, twee kneghs ider ½ dach, samen 1 — 7 — 0.

den 2 Juny wederom tot den draier aen de blompotte, een kneght gewerckt 2 dage à 27 st. 2 — 14 — 0.

den 9 dyto aen de blompotte en aen de croon van de leeuwe, een kneght daer aen 2 dage à 27 st. 2 — 14 — 0.

den 25 Juni aen den draier betaelt volgens de quetansy daer van synde. 22 — 0 — 0.

dyto gelevert thout van de leeuw van de boom dye uyt het bos gecomen is, voor eerst een stuck eyken hout lanck 8 voet 2 duym, swaer 25 en 18 duym, noch een stuck lanck 4 voet 9 duym, swaer 15 en 18 duym. Noch een stuck tot de kroon lanck 2 voet 2 duym, swaer 18 en 24 duym, daer is den geheelen boom en daer voor betaelt samen met de onkosten samen 46 — 0 — 0.

dyto noch gelevert van myn hout 2 stucke tot de staerten swaer 5 en 12 duym, lanck 3 voet 8 duym, cont. 2 guld. 14 st., noch twee stucken tot de bylen 2) swaer 4 en 12 duym samen, lanck 32 duym, comt 32 stuyv. 4 — 6 — 0.

den 23 Juny aen de staerten en aen de bylen het hout gereet gemaeckt, twee kneghs ieder ¼ dach 0 — 13 — 0.

den 10 July aen de wyelmaecker Jan Schenck betaelt wegens quetancye 18 — 0 — 0.

den 12 Augustus aen de brugge gelevert boven op de poort een plynt, swaer 10 en 13 duym, lanck 8 voet, comt met syn lystwerck 6 guld. 10 stuyv., noch vijf kneghs daer aen gewerckt; soo de ouwe leeuwe afgenomen ende de leeuwe van de beelthouder gehaelt en de op de poort gestelt ende oock de blompotte meede aldaer gestelt, vijf kneghs ider gewerckt 3 dage à 24 st. voor byer 4 st. 27 — 10 — 0.

Behalve de gewone fiatteering en ordonnantie tot betaling bevat deze rekening de voldaanteekening op 29 October 1696 van den mr. timmerman Gysbert van den Burch.

2°. Ten dienste voor de Edele Achtbare Heere Boorgemeesters van Schravenhage gelevert diet

---

1) ree maken, gereed maken.

2) *billen*, (?) misschien ook ballen van 't fransche *bille*.

nar voolgende door ordere van de Heere Fabriek Breunnestein 1) en gedan bey mein, Johannes Hanartt, 2) beelthauer van har Ede achbare Heere Borgemesters van Schravenhage.

1696. Den 1 Augustus ten eersten gesneden van Eicken haut an verseyde 3) 2 leevens met de vapens van den Hage daarvoor bedongen van den Heer Breunnestein voor 48 — o —.

noch van Eypen houdt verferdiget 2 Fasen ofte (onleesbaar), nevens de leven stande op de armheusbruge darvor bedongen 40 — o —.

noch 2 frysen gefult met het iar gedalt 4) de leters van looet het friese à 4 gulden kompt. 8 — o —.

noch de leven versorget van boven als ock de kron met looet bedeck, daran verdient 4 — o —.

noch de 2 fasen met looet versorget ende met looet bekleet, daran verdient 4 — o —.

noch ant Hagese iacht gerepereert ende een kartuse voor ande bouch gesneden van Eycken houdt daran verdient 5 — o —.

Nu moet volgen de specificatie voor den post van 25 Juni voorkomende op de eerst afgeschreven rekening, onder

3°. Gedraeyt ende gelevert op den 2 Juny A°. 1696, door de Wed. van Andries de Moet.

Voor de Ed. Aghtbare Heere van 's Ghravenhage, te weten twee blompotten, langh vier voet min 2 duym en dick 2 voet.

Voor kneghts daghhuer en verschodt van Bier van het draeyen van de gemelde blompotten. Beloopt te samen de somme van *f* 26 „ 5 „ o.

Monsr. van der Burg gelieft dit reck. te betaalen, met twee en twintig gulden het op UE. reckening te stellen.

(get.) M. Bruinstein.
1696.

waarna volgt de post van 10 Julij n°. 1, onder

4°. Recknynck voor haer Edele achbare heere burgemsters van den Hage door order van art ¦kolyntg 5) en gelevert is by min Jan Schenck.

1696. Den 18 My twee stocke eypen hout 20 — o — o.

daer uyt gedraeyt syn twee Fase voor syeraet welcke voornemen svn te stelle op de byerkaysbrugge boven op het bynt en army, soma 20 — o — o.

Dit rekeningetje werd voldaan geteekend met achttien gulden.

Wanneer we De Riemer opslaan, dan vinden we in het 2e deel, een plaat, voorstellende „'t armhuis van de diakonie", waarop de bedoelde brug voorkomt, en kunnen we ons verlustigen in de potten of vazen en het Haagsche wapen, met de leeuwen als tenanten, door de kroon gedekt, welke door de vereende krachten van timmerman, draaier en beeldhouwer daarop werden geplaatst. In natura zullen zij wel niet meer te vinden zijn. De rekeningen vonden we in een pak, met opschrift „Documenten." Zie daarover in No. 49, kleine partijen; noot 1, op bladz. 388.

Tot slot laten wij volgen een post uit de tresoriersrekening van 1609, betreffende een steentje, indertijd in de brug aan de Turfmarkt gemetseld.

Betaelt Seger Quireyns Maes glasmaecker de somme van twee en twintigh ponden vuyt zaecke hy geschildert heeft in het Schuttersvendel het wapen van Zijne Excel. met gout ende silver van olyverwe met een Orangue tack met appelen ende 't wapen van den Haghe gehouden in steen vergult met gout ende met olyverwe staende gemetseld in de brugge van de Turfmarckt. Blyck. by zyne cedulle enz. 1609, f°. 284.

1) Zie over hem ook in No. 49 van dit blad.

2) Op de Reqte by ofte van wegen Johannes Hanaerdt mr beeldtsnyder alhier. Burgemcesteren van 's Gravenhage geëxamineert de reqte by ofte van wegen Johannes Hanardt aen haer EdAchtb. gepresenteert, hebben in plaetse van wylen Fredrick van Tongeren in syn leven beeldtsnyder van den Hage by Burgemeesters inder tyt aengestelt ende nae desselfs overlyden syne weduwe die de winckel doenmaels was aengaende maer nu hadde gequiteert, tot beeldtsnyder van de Hage voorsn. aengenomen ende gesteldt gelyck aengenomen ende gestelt werdt by desen den voorn. Suppl. midts syn te maecken werck by voorvallende gelegentheden voorsoe redelycken loon opleverende, dat daer cgeene rechtmatige clachten hoeven gemoveert te werden, ende dit tot kennelyck wederseggen. Gedaen ter pl. den 1 Mey 1682. (Appointement-boek, deel VI.)

3) Voorzegde.

4) Jaartal.

5) Arent Kolyn, „controleur."

NOG EENS: JACQUES DE GHEYN. 1)

Onlangs deelde ons de Heer Servaas van Rooijen in „de Kunstbode" een paar onbekende documenten over dezen meester mede.

Tot mijne verbazing las ik daarin echter tevens „dat de Gheyn zich *voorgoed* in *Haarlem* vestigde en „*daar* 1615 *overleed*." Deze veronderstellingen van dezen of genen worden ons hier met groote zekerheid als feiten medegedeeld. Opdat nu zulke dwalingen niet verder als waarheden worden nageschreven, laat ik hier volgen wat ik over *de Gheijn* in de Haagsche Archieven vond. 2)

In de Haagsche *Thesoriers Rekeningen* van 1603: Betaelt *Jaecques de Gain*, de somme van zes ponden vuyt zaecke van 5 roeden hart dacke bij hem nieu gedaen maecken enz. Dus hyer VI £.

Cohier van den 500en penning, 1627. *Houtstraet: Jaecques de Geijn, met sijn soon* TACHTIG GULDEN.

(Dit is veel; zijn collega *Simon Frisius* betaalde slechts twintig gulden!)

Cohier van het „*haerstedegelt over 's Gravenhaghe* „*ende Haechambacht van den Jaere* 1627."

Aen de *Houtstraet*, beginnende aen de andere sijde; oost van de *houtstraet.*

(Het derde huis op de lijst:) M. Kenniphoven, (eigenaar) huijrder *Jacques de Gaijn*, 5 haersteden.

Naast hem woonde toen nog: de Heer *Constantijn Huygens, Secretaris van Sijn Extie.* Eerst in 1635 liet deze zijn paleis aen de plaats bouwen, waar thans het Ministerie van Justitie staat. Eindelijk:

Begrafenisboekjes der Groote Kerk van 's Gravenhage.
1629.

2 *April. Noch elijf posen* (*geluid*) *over Jakys de Genck.* 35 £ 15 *β.*

(Dit is veel in verhouding tot zijne tijdgenooten.)

1) Zie No. 48 van dit blad.

2) Ik hoop in 1882 het verdere resultaat van mijn kunsthistorische naspeuringen in het Rijks-Archief, het Haagsche Gemeente Archief en het Schepen Archief in een bundeltje te kunnen uitgeven.

De spelling deed mij in den beginne twijfelen of wij hier wel aan *de Gheijn* denken moesten. Maar de meeste namen zijn in deze vroege boekjes slecht gespeld of dikwijls geheel uitgelaten; en eene familie *de Genck* bestond hier in 1629 niet. Overigens zijn er voor de bevestiging van het laatstgenoemde document andere bewijzen, die *ik* echter niet mede mag deelen. 1)

A. Bredius.

RAPPORT OVER DE KUNST IN BELGIE

aan de Nederlandsche Regering uitgebragt door jhr. mr. W. M. van Weede, Zijner Majesteits Gezantschaps-Secretaris te Brussel. 1)

IV.

In de rue Ducale te Brussel staat een gebouw dat, eertijds bekend onder den naam van „Palais du Prince d'Orange", thans het minder goed klinkende inschrift draagt van „Palais des académies." De groote zaal dezer voormalige vorstelijke residentie is op Staatskosten versierd met een twaalftal schilderijen van den heer Slingeneijer, betrekking hebbende op de geschiedenis des lands, en op de ontwikkeling der kunsten en wetenschappen in Belgie.

Zij stellen de volgende onderwerpen voor:

Belgie ten tijde der Romeinen.
De Franken.
De Carlovingers.
Het leenstelsel.
Jacob van Artevelde.
Anneessens.
De gebroeders van Eyck.
Rubens.
Justus Lipse.
Vésale.
Roland de Lattre.
Leopold I.

De uitgaven ten behoeve van het bovenstaande gedaan, beloopen ongeveer 84,000 francs.

In 1873 werd buitendien aan den heer Slingeneijer de bestelling gedaan van eene kolossale schilderij, voorstellende beroemde Belgische mannen. Dit stuk, dat aanleiding gaf tot eenige hevige woordenwisselingen in de Kamer van Afgevaardigden, waar men het moeijelijk eens kon worden over de vraag of er al dan niet te veel geestelijke heeren op afgebeeld waren, is in 1880 voltooid en door het Rijk betaald met 38,000 francs.

Ten einde de lokaliteit waar Slingeneijer's werken geplaatst werden, in overeenkomst te brengen met het doel dat men beoogde, heeft de Regering den gunstig bekenden décorateur Charles Albert belast met het vervaardigen der ter plaatse benoodigde decoratien, en hem daarvoor eene som toegelegd van 40,896 francs.

De decoratie der zoldering boven den grooten trap van het Rijksmuseum van schilder- en beeldhouwkunst te Brussel, is opgedragen aan den heer Stallaert. Het geheel zal eene ruimte beslaan van 114.40 meter. De prijs van het werk moet 30,000 francs bedragen.

De heer Canneel werd in 1875 belast met het vervaardigen van 39 groote schilderingen in de St. Annakerk te Gent. De daarvoor vastgestelde prijs à 97,000 francs, komt ten laste deels van den Staat, deels van het kerkbestuur. Naar gissing zal het werk in 1885 gereed zijn.

Voor de St. Jacobskerk te Brussel ondernam de heer Portaels het maken van twee schilderstukken van aanzienlijke afmetingen, en voorstellende „de dood van Christus" en de «Calvarienberg." Eene som van 50,000 francs is den heer Portaels voor dit werk toegezegd.

De prachtige schilderijen door den overleden kunstenaar Leys voor de groote zaal van het stadhuis te Antwerpen vervaardigd, zijn bekend; ook Leuven zal weldra op eene fraaije raadzaal kunnen bogen. De uitvoering van den daartoe betrekkelijken arbeid is opgedragen aan den schilder Hennebicq, die zich verbonden heeft tot het leveren van vier groote historische stukken, waarvoor Staat en gemeente hem eene som zullen toeleggen van 135,000 francs.

Voor de vijf groote stukken door den schilder Cluysenaar aan de Universiteit van Gent geleverd, keerden hem het Rijk en de stad een bedrag uit van 100,000 francs.

Herstelling van gebouwen.

De oude „halle" te Doornik, gebouwd in het begin der 17de eeuw, is een der schoonste overblijfselen uit vroegeren tijd, die in het land gevonden worden. Ten gevolge der noodzakelijkheid welke gebleken was, om het gebouw eene aanzienlijke herstelling te doen ondergaan, heeft het Rijk deze gelast, en daarvoor, in vereeniging met de gemeente Doornik, een crediet beschikbaar gesteld van 275,000 francs.

Het paleis van justitie te Mechelen dat weleer bewoond werd door Margaretha van Oostenrijk en kardinaal Granvelle, en toenmaals aartsbisschoppelijk paleis was, zal spoedig gerestaureerd worden; het werk voor gemeenschappelijke rekening van Rijk en gemeente uit te voeren, zal ongeveer 100,000 francs kosten.

Op verschillende plaatsen des Koningrijks bekostigt de Regering voor een gedeelte herstellingen als de bovengenoemde: de raadhuizen van Brugge, Antwerpen en Gent; de oude kerk van Heyst en andere gebouwen worden tegenwoordig onder medewerking van het Rijk gerestaureerd.

Standbeelden enz.

Verschillende standbeelden en monumenten zijn in Belgie met Staatshulp opgerigt, of worden nog vervaardigd, gedeeltelijk op kosten der Regering, gedeeltelijk op die van betrokken administratien.

Daaronder worden gerekend: het standbeeld van Sylvain van de Weijer te Leuven, door Charles Geefs, 62,000 francs;

het standbeeld van Quentin Massijs te Antwerpen, door J. de Braekeleer, 40,000 francs;

het standbeeld van Osmalius van Halloy te Namen, door Willem Geefs, 26,500 francs;

het monument ter nagedachtenis van Wiertz te Ixelles, door J. Jaquet, 48,000 francs;

de groep bestemd tot versiering van den voorgevel van het Zuiderstation te Brussel; zij werd ontworpen door den heer Samain, en zal vermoedelijk 54,000 francs kosten, welke som de Staat uitsluitend voor zijne rekening neemt. Buitendien zal de kunstenaar een honorarium van 40.000 francs ontvangen. De groep zal worden gevormd door vier beelden. voorstellende de kanalen, de spoorwegen, de telegraphen, de posterijen;

de beelden ter versiering van het voormalig paleis der Prins-Bisschoppen van Luik (tegenwoordig provinciaal gouvernementsgebouw), 107,750 francs;

de beelden ter versiering van de „Place du petit Sablon" te Brussel, 87,000 francs;

twee bronzen leeuwen, bestemd om den ingang te versieren van het Paleis van Justitie te Kortrijk; de bestelling werd gedaan bij Bouré; de kosten worden geraamd op 30,000 francs;

de groote steenen leeuw, opgerigt bij de afdamming der Gileppe, en vervaardigd door Bouré; de prijs van den leeuw zonder voetstuk en bijbehooren bedraagt 34,000 francs.

In de gothische zaal van het stadhuis te Brussel worden prachtige tapisserien aangebragt, vervaardigd door de gebroeders Bracquenié te Mechelen, en voorstellende allegorische personen. De kosten daarvan zullen ongeveer 100,000 francs beloopen en door het Rijk en de stad Brussel gezamenlijk gedragen worden.

Een vijftiental schilderingen van de hand van J. R. van Moer, versieren eene andere zaal van genoemd stadhuis, en stellen gezigten voor op sommige gedeelten der oude stad Brussel, welke afgebroken zijn tijdens de werkzaamheden tot verbetering der Senne.

Emile Wauters heeft twee schilderstukken vervaardigd, betrekking hebbende op de geschiedenis van Brussel. Zij zijn te vin-

---

1) Overigens had de heer S. v. R. reeds in *Kramm's Aanhangsel* bij „*de Gheijn*" een document van 1620 kunnen vinden dat duidelijk bewijst dat hij toen nog in leven was, en waarin hij tegelijkertijd met zijn zoon JACOB *de Gheijn* genoemd wordt.

2) Dit rapport is opgenomen in «*De onderwijswetten in Nederland en hare uitvoering*", door Mr. P. F. Hubrecht, secretaris-generaal bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

den bij den zoogenaamden leeuwentrap. Voor de gemelde werken van van Moer en Wauters is hun respectievelijk 57,000 en 50,000 francs uitbetaald. Ook deze kosten werden door den Staat en de gemeente gezamenlijk gedragen.

Eene vergelijking tusschen hetgeen Belgie ten behoeve der kunst verrigt en hetgeen Nederland daarvoor doet, blijve hier achterwege. Als slotsom van het voorafgaande zij nog slechts herinnerd dat de reden waarom onze zuidelijke naburen zich zooveel moeite getroosten ten einde artistieken zin en smaak in hun midden te ontwikkelen, geenszins gelegen is in eene zekere liefhebberij in het vak, maar wel in het besef dat de kunst voor de nijverheid zulk een vermogend bondgenoot heeten mag. Uitgaande van deze overweging, hebben de Belgen tevens begrepen dat het zaak was om op eigen bodem alle artistieke krachten te kweeken, welke het land behoeft; van daar hun ondersteunen der kunst onder elken vorm. Dit streven behoort niet onopgemerkt te blijven; het vindt zijn grond in het beginsel dat de nationale industrie geheel onafhankelijk moet wezen van de wisselvallige en altoos dure hulp die het buitenland soms aanbiedt; het wordt daarbij door de ervaring volkomen gebillijkt. Engeland toch, heeft een enkel oogenblik (11) en voor dat het tot zijne gewigtige hervormingen was gekomen, de buitenlandsche, met name de Fransche nijverheid, getracht met hare eigene wapenen te bestrijden. Het wist, ten koste van groote opofferingen, eenige Fransche artisten los te maken van de industriele ondernemingen waaraan zij zich hadden verbonden, en meende nu over alle concurrentie te hebben gezegevierd. De poging mislukte echter deerlijk. Verwijderd van het centrum in hetwelk zij gewoon waren zich te bewegen, verpligt om werkzaam te zijn met lieden die hen niet begrepen en dikwijls wantrouwden, verloren de vreemde kunstenaars weldra veel van hunne vroegere energie, en de Engelschen, teleurgesteld in hunne verwachtingen, zeiden spoedig eene proef vaarwel, die hun zoo weinig nut had opgeleverd, maar wier uitslag, als waarschuwing voor anderen, van groote beteekenis is

Het verspreiden van kennis omtrent de kunst en hare toepassing, ten einde daardoor op eigen bodem eene kracht aan te kweeken die niet afhangt van de genialiteit van enkelen, maar gelegen is in de bekwaamheid van velen, ziedaar dus de pligt die welbegrepen eigenbelang ook aan Nederland voorschrift.

In zeker opzigt zelfs, is die pligt voor ons dubbel gebiedend. Immers wanneer men het oog slaat op de tallooze grondstoffen welke onze overzeesche bezittingen opleveren, en welker bewerking aan de industrieele kunst zulk een ruim veld zoude openen, is men getroffen door de gedachte aan de voordeelen die zulk eene exploitatie zoude afwerpen.

Met erkentelijkheid moet dan ook melding worden gemaakt van het feit dat ten onzent sporen van vooruitgang op bedoeld terrein merkbaar zijn. Door het aannemen van twee posten à 12,000 gulden voorkomende op de Staatsbegrooting voor 1881, heeft onze Vertegenwoordiging de instelling mogelijk gemaakt van een cursus voor decoratieve kunst en van eene normaalschool voor teekenonderwijzers, en daardoor aanleiding gegeven dat wij Belgie, althans op een enkel punt, zijn voorbijgestreefd.

Mogt deze stap op den goeden weg voeren tot menigen anderen, en moge men in Nederland meer en meer begrijpen, „que le maintien du goût public est un devoir de l'État, et que, loin d'être la ruine des finances, ce sera une des sources les plus fécondes de la prospérité commerciale du pays. C'est un peu avec de l'argent, c'est beaucoup avec son initiative, c'est surtout avec ses conseils et ses encouragements que l'Etat obtiendra des résultats considérables." (12)

Nadat het voorafgaande reeds was nedergeschreven, verscheen in den *Moniteur* van 4 November de tekst eener redevoering gehouden door den heer Balat, directeur de la classe des beaux arts aan de Koninklijke Akademie, bij gelegenheid der openbare vergadering van genoemde Akademie op 30 October jl.

Het verdient opmerking dat de heer Balat, ofschoon ten volle waarderende hetgeen hier reeds voor de kunst werd gedaan, van meening is dat nog oneindig grooter inspanning gevorderd wordt, zal de nijverheid des lands alle de vruchten plukken welke zij van de medewerking der kunst verwachten mag.

De verwijzing des sprekers naar de ontzaggelijke kosten die zich Frankrijk ten behoeve der kunst getroostte, juist op het oogenblik dat het zijne zware oorlogsschatting aan Duitschland uitbetalen moest, is inzonderheid belangrijk.

RECAPITULATIE.

De bovenstaande cijfers opgeteld geven voor Belgie een totaal van .... 1,682,239 *francs*
voor Nederland .... 246,453 „
Verschil .... 1,435,786 *francs.*

---

(11) Vergelijk het rapport van den graaf Laborde, pag. 389.
(12) Travaux de la commission Française sur l'industrie des nations.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— Onder bescherming van Z. M. den Koning is eene vereeniging gesticht als tegenhanger voor de sinds eenige jaren bestaande Hollandsche Teekenmaatschappij. De nieuwe vereeniging heet: *Koninklijk Genootschap van Nederlandsche Aquarellisten*, en is gesteld onder het bestuur der HH. Herman Ten Kate, C. Rochussen en C. Springer.

— In de dagbladen wordt veel ophef gemaakt van eene zoogenaamde restauratie der Nieuwe Kerk te Delft. Ten onrechte. De zaak komt hierop neder dat men het eikenhout van den preekstoel van de bedekkende verflaag heeft bevrijd, hetgeen zeer loffelijk is en de banken, het orgel en de gebogen houten zoldering op nieuw heeft geverfd. De keus der kleuren is zeer ongelukkig geweest, vooral wat de zoldering betreft, die bestreken is met tinten welke aan Zweedsche of Tyroolsche handschoenen doen denken. Van het inachtnemen van den stijl van het monument of ook slechts van de regelen der kleurenharmonie, is geen sprake.

— Den 28en December heeft in tegenwoordigheid van den heer Mr. P. F. Hubrecht, Secretaris-Generaal bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, en in die van de vertegenwoordigers der familie, van het kerkelijk en van het stedelijk bestuur de overkisting plaats gehad van het stoffelijk overschot van den Luitenant Admiraal Generaal Michiel de Ruyter, rustende in het choor der Nieuwe Kerk te Amsterdam. De leiding der werkzaamheden was opgedragen aan den Architect der Museumgebouwen, P. J. H. Cuypers. Eenige dagen van te voren hadden de voorbereidende werkzaamheden plaats gevonden. Het bleek toen dat de oude kist veel geleden had; de zijwanden waren aan den onderkant geheel verrot, zoo ook de voet en kopstukken; de deksel die even als de kist met strooken lood en zeildoek was benageld, was verbrijzeld; de ijzeren dwarsleggers waren gelukkig nog niet geheel vergaan. Over het lijk was een raamwerk geplaatst met in lood gevatte ruiten, terwijl boven het hoofd de ruiten in een ovaal (metende 30 op 40 centimeter) gerangschikt waren, zoodat het gelaat gemakkelijk zichtbaar was. De ruiten en het lood waren intusschen grootendeels verbrijzeld.

Het lichaam is nog grootendeels gaaf. Op het hoofd ziet men nog een nauwsluitende muts met rand. De neus is geheel ongeschonden; het kinnebak ligt ver geopend en rust op het borstbeen. Voorhoofd, neus en wangen zijn nog met huid bedekt. Het geheele hoofd is een weinig naar den linker schouder gekeerd. De borstkas is nog geheel rondgewelfd en tot aan de

knieën is het lichaam ongeschonden; alleen aan het voeteneind is het lijk eenigszins geschonden, doch de beentjes der voeten schijnen nog aanwezig te zijn.

Het lijk is met de oude kist in de nieuwe looden en eikenhouten kisten gelegd, en daarbij is gevoegd een looden koker waarin een exemplaar van het procesverbaal der overkisting is geplaatst.

Eigenaardig heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken voor deze plechtigheid den 28en December bepaald, den dag waarop Amsterdam aan de Ruyter, om zijne groote verdiensten het bevel over de vloot in het IJ opdroeg.

— Met veel belangstelling vernemen wij dat, niettegenstaande de Koninklijke Nederlandsche Jachtclub onlangs opgehouden heeft te bestaan, het door haar te Rotterdam gestichte „Maritiem Museum" in stand zal blijven, dank zij het initiatief door eenige voorname ingezetenen van Rotterdam genomen. Ongetwijfeld zal het voortbestaan van het Museum algemeen worden toegejuicht, óok daarom dewijl er een rechtmatige hulde aan de nagedachtenis van den braven Prins Hendrik aan verbonden is, aan wien Rotterdam tal van herinneringen heeft. Vergissen wij ons niet dan zal de heropening van het Maritiem Museum den 1en Januari geschieden.

ADVERTENTIËN.

Stoomdrukkerij van Roeloffzen en Hübner. — Amsterdam.

ROELOFFZEN & HUBNER.
PIJPENMARKT
No 187.
AMSTERDAM